

D'AMBOINSCHER
RARITEITKAMER,

OF EENE BESCHRYVINGE VAN ALLERHANDE

SCHAALVISSCHEN;

BENEVENS DE VOORNAAMSTE

HOORNTJES en SCHULPEN,

ALS OOK ZOMMIGE,

MINERAALEN, GESTEENTEN, ENZ.

DOOR

GEORGIUS EVERHARDUS

RUMPHIUS.

*Bibliotheca
Harburornis*

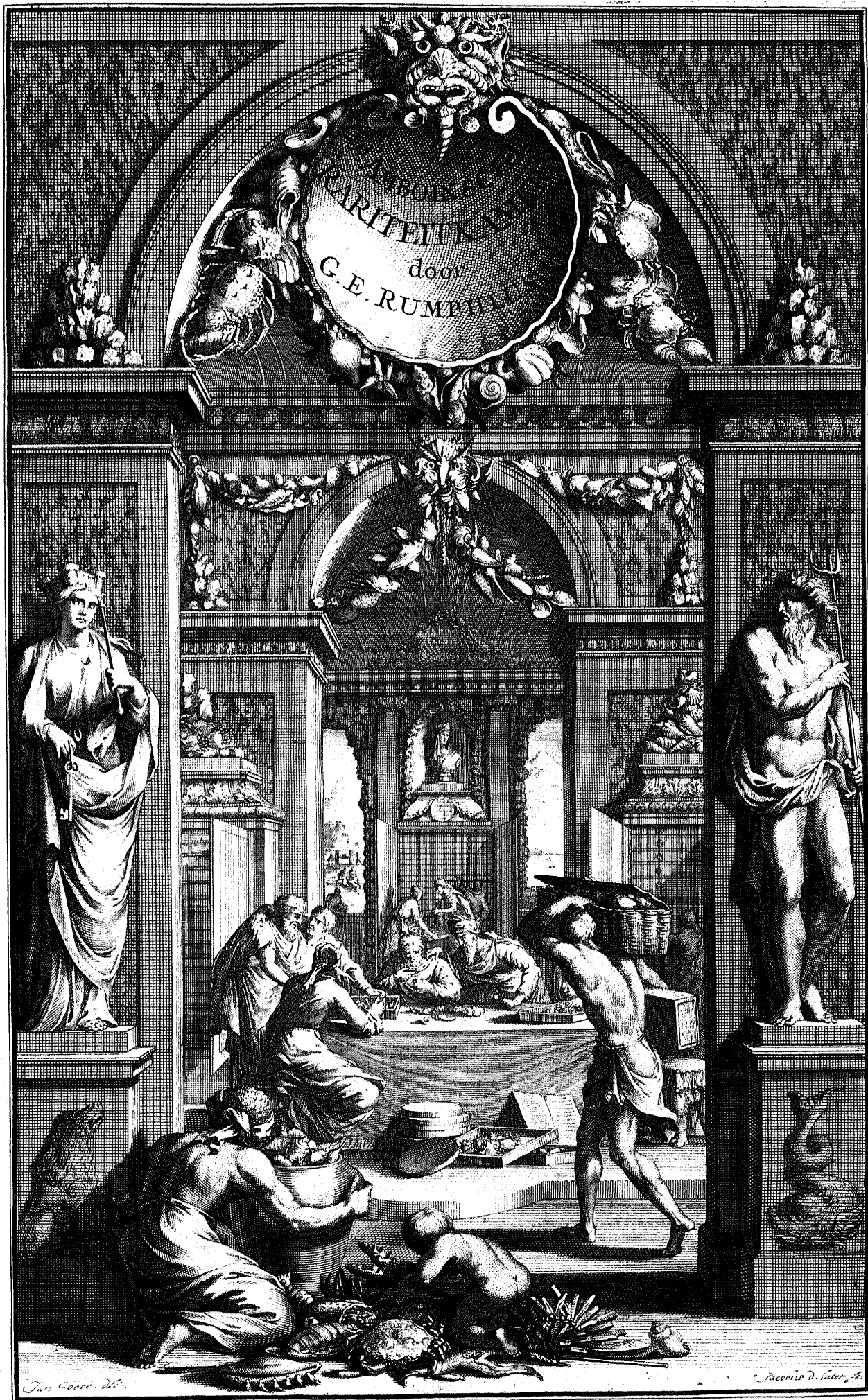

EFFIGIES

GEORGII EVERHARDI RUMPHII, HANOVIENSIS ÆTAT^s LXVIII,

*Cæcus habens oculos tam gravæ mentis acutos,
 Ut nemo melius detegat aut videat:
 Ρῆμαρτος. hic vultu est Germanus origine, totus
 Belga fide et calamo: cætera dicet opus.
 ex tempore posuit.*

No. 8. Gub.

T. A. M. S. T. E. R. D. V. M.
Gedrukt by FRANÇOIS HALMA Boekverkooper. 1705.

Bibliotheca
Murburgensis

D'AMBOÏNSCHE RARITEITKAMER,

Behelzende eene BESCHRYVINGE van allerhande
zoo weeke als harde

SCHAALVISSCHEN,

te weten raare

KRABBEN, KREEFTEN,

en diergelyke Zeedieren,

als mede allerhande

HOORNTJES en SCHULPEN,

die men in d'Amboïnsche Zee vindt:

Daar beneeven zommige

MINERAALEN, GESTEENTEN,

en soorten van AARDE, die in d'Amboïnsche, en zom-
mige omleggende Eilanden gevonden worden.

Verdeelt in drie Boeken,

En met nodige PRINTVERBEELDINGEN, alle naar 't leven getekent, voorziet.

Beschreven door

GEORGIUS EVERHARDUS RUMPHIUS,

van Hanauw, Koopman en Raad in Amboina, mitgaders Lid in d' *Academie Curiosorum Naturæ*,
in 't Duitsche Roomsche Ryk opgerecht, onder den naam van

PLINIUS INDICUS.

T A M S T E R D A M,

Gedrukt by FRANÇOIS HALMA, Boekverkoper
in Konstantijn den Groeten.

1705.

DEN EDELEN ACHTBAREN HEERE,
D E N H E E R E,
HENDRIK D'ACQUET,

BURGERMEESTER EN RAAD DER STAD DELFT;
DOCTOR, EN VERMAART OEFENAAR IN DE
GENEESKUNDE, GROOT VOORSTANDER DER
KONSTEN EN WETENSCHAPPEN, EN BEMIN-
NER VAN ALLE BYZONDERE FRAYIGHEDEN,
ENZ, ENZ.

EDELE, ACHTBARE HEER.

 Enige jaren herwaarts hebbe ik de eere genoten van met Uwe Ed. Achtb^t. schriftelyke onderhandeling te houden over de liefhebberye van Rariteiten, of Zeldzaamheden, in 't byzonder, die men *Conchyliæ*, of anders Schulpen en Hoorentjes noemt, gelyk ik overzulks ook de meeste soorten daar van, zoo veel ik hier konde magtig worden, (by my een *Synodus Marina* geheeten) uwe Ed. Achtb^t. hebbe overgezonden, tot aanvoedinge van eene vertroude en vaste Vriendschap; en omdat ik verzekert was, dat deze geringe schenkaad-

O P D R A G T.

kaadjē, uit verren lande, Uwe Ed. Achtb^t. wegens Hare groote kundigheid van, en liefde tot dit slach van zaken, altoos aangenaam zoude zyn.

Doch nadien deze dingen, Edele Achtb. Heer, zeer verscheide namer dragen, zoowel hier in Indiën, als in Europe, waar door zelfs de Liefhebbers zomtyds malkander niet konner verstaan, en ik ook het meeste deeler zelve al hadde beschreven, eer ik 'er eenige schriften uit Europe, inzonderheit van den Italiaanschen Heere Philippus Bonanus, van bequam hebbe ik raadzaam gevonden myne Schriften, zoo goet als ze waren, by malkander te pakken, en Uwe Ed. Achtb^t. over te zenden, op dat Zy die ter drukperffe, indien Zy ze dies waardig keurde, overgave, en dezelve onder den naam en de bescherminge van Uwe Ed. Achtb^t. als aan Haar door myne penne, en noch meer door myn harte gewydt, in 't licht mogten komen. Behalven de
bo-

O P D R A G T.

bovengemelde redenen, die meer dan genoeg zyn, draage ik Uwe Ed. Achtb^t. dit werk op, om onze vriendschap vorder te sterken, en op dat ik voor al de waereld, immers voor 't ooge van Azie en Europe, eenig zichtbaar bewys geeve van de liefde en hoogachtinge, die in mynen boezem voor Haar gevestigt is.

Ik noeme 't werk, Ed. Achtb. Heer, *de Amboinsche Rariteitkamer*, vermits het meest handelt van zulke Zeldzaamheden die in de Amboinsche zee, of aan de stranden der naburige Eilanden gevonden worden, en door my met veele moeite en kosten, in myn langwylig verblyf op Amboina, zorgvuldig verzamelt en bewaart zyn; gelyk 'er Uwe Ed. Achtb^t. ook wel het meeste gedeelte, in Haar uitmuntend Kabinet, van bezit; nevens zoo veele andere natuurlyke en konstige frayigheden, die den aanschouweren eerder tot verwonderinge, dan tot verzadiging strekken. Naar de aanleidinge der

* * *
stof-

O P D R A G T.

stoffen zelfs, Ed. Achtb. Heer, hebben wy het werk in drie boeken verdeelt; waar van het eerste eene beschryvinge behelst van veelerhande weeke Schaalvisschen, als Kreeften, Krabben, en diergelyke Zeeschepzelen, die ik in deze landen en wateren hebbe kunnen opspeuren. Het tweede boek, dat de eigentlyke Rariteitkamer is, vertoont allerhande Hoorentjes, Schulpen, en zeldzame Zeegewassen, die in de Oostersche zee voortkomen en te vinden zyn. Het derde handelt van zommige Mincralen, Aarde, en vreemde Steenen, die deze Eilanden uitleveren. Doorgaans hebben we 't werk met konstige Printverbeeldingen versiert, die, naar wy hoopen, 't ooge der Liefhebberen, vooral den smaak van Uwe Ed. Achtb^t. voldoen zullen. Ondertusschen durven wy ons belooven, dat deze Beschryvinge, in haar geheel aangemerkt, den Europeanen niet onmaakelyk voorkomen zal; dewyl'er zulke vreemdig-

O P D R A G T.

digheden der Nature in worden ver-
toont, die niet doorgaans bekend zyn,
en den kenneren, in de naaukeurige
befchouwinge, (als waarin geene kleene
blyken van Godts mogentheit en
wysheit zich opdoen) eene byzondere
vergenoeginge geeven; waar van U-
we Ed. Achtb^t. boven veele anderen,
eene zekerste ondervindinge hebt.

Hier mede, Ed. Achtb. Heer, fluite
ik deze Opdragt, en, na Uwe Ed.
Achtb^t. nevens Mevrouw hare Echt-
genoot, en haar gezegent Krooft, met
allen die haar aangaan en liefzyn, alle
heil, naar ziel en lichaam, van den He-
mel te hebben toegewenscht, onder-
schryve ik te zyn en te blyven:

EDELE, ACHTBARE HEER.

Amboina aan
't Kasteel Vi-
ctoria, den
1 September
1699.

*Uwe Ed. Achtb^t onderdanige die-
naar en dienstverplichte Vriend,*

GEORGIUS EVERHARDUS RUMPHIUS,
Koopman en Raadsperfoon in Amboina.

* * *

AAN

AAN DEN ZELVEN HEERE.

EDELE ACHTBARE HEER.

't *S* nu vyf jaaren geleden, dat de Heer EVERHARD RUMPHIUS de Opdragt, die hier voorgaat, ten aanzien van den wenzentlyken inhout, aan Uwe Ed. Achtb^t. op Amboina schreef. Door toedoen en genegenheit van Uwe Ed. Achtb^t. is 't werk van dien Heere my, hoewel eerst in den jare zeventien hondert een, in handen gevallen, dan dan van my vervolgens op de persse wiera gebragt, daar het door verscheide toevallen, dikwyls aan de menschelyke zaaken verknocht, veellanger dan wy ons verbeeldten op gezwoegt heeft: zoodat wy zelfs zomtyds aan 't volenden begonden te wanhoopen, en nauwlyks wisten hoe wy den Liefhebberen, die 'er naar reikbalsden, zouden ophouden en vergenoegen.

Dieswegen, Ed. Achtb. Heer, moet ik my ook by Uwe Ed. Achtb^t. verontschuldigen, 't geene dan verder tot myne gemeene verantwoordinge by de wereld moge strekken,

O P D R A G T.

ken, wiens gedult in dezen te veel gevergt is; dewyl Uwe Ed. Achtb. in 't byzonder, my met alle recht en reden meermalen tot eene schieliker voltoojinge van dit werk heeft aangezet, doch het geene my echter, hoe veel belang ik'er by hadde, wegens twee of drie voorname redenen onmogelyk was; en zullen Uwe Ed. Achtb. met alle Redenlievenden, na het melden van die, my ontwyfelbaar van de naspraake vrykeuren, als of ik door eene achtelooze sloffigheit, of eene al te groote belemmering van andere werken, den voortgang van dit verwaarlooft hadde, 't geene my al meer dan eens, om van noch erger te zwygen, voorgeworpen is.

Zeker, Ed. Achtb. Heer, schein het werk, met geenen onbevalligen zwier ontworpen, in den eersten opslag veel volkomener, en gereeder voor de persse dan men naderbant wel bevondt; en vooral ten aanzien van zeer veele afbeeldzelen der Hoor-
nen en Schulpen, die ons, of liever Uwe Ed. Achtb. wel door den Schryver beloofst waren, maar die echter, door wat toeval is

O P D R A G T.

onbekent, of nimmer overgezonden, af altoos ons nooit ter hand gekomen zyn; zoo dat wy van den nood, als men spreekt, eene deugt mosten maaken, en met de riemen roeijen die wy hadden; dat is, dat we met veel moeite, daar ook kosten aan vast waren, uit de Kabinetten hier te Lande mosten vervullen 't geene wy uit Indiën niet bequamen; waar toe Uwe Ed. Achtb. niet weinig heeft toegebracht, daar 't gemeen Haar in 't byzonder veel verplichtinge, als zonder wie 't werk noch langer hadde kunnen draalen, voor schuldig is. Veele zaaken, ook, Ed. Achtb. Heer, waren door den Schryver maar, als men zegt, met den vinger aangeroert, die nootwendig eene nader uitbreidinge vereischten; gelyk 'er ook zulke in 't geheel ontbraken, die 'er, zonder de schikking en orde van 't werk te schenden, niet aan mogten gemist worden. Hier toe was tyd, onderzoek, en arbeid van nooden; en wy willen voor Uwe Ed. Achtb. niet verbergen, dat wy zonder de hulpe en vlyt van den Heere SIMON SCHYNVOET, groot ken-

O P D R A G T.

ner en liefhebber dezer Frayigheden, en onzer beide geëerde vriendt, niet waren te recht gekoomen; als die, alles in den grond kennende, niet alleen de aftekeningen der afbeeldzelen, die 'er ontbraken, maar het werk zelf met zyne naaukeurige waarnemingen, die het zelve eenen byzonderen luister en veellichts toebrengen, doorgaans verrykt heeft; als uit de Byvoegzelen zelfs, met eenig onderscheit van letter gedrukt, t' over blykbaar is.

Dit alles nu, Ed. Achtb. Heer, d'warsboomde niet luttel den spoedigen loop van het werk, gelyk elk, die niet gansch een vreemdeling in dit slach van zaaken is, kan oordeelen. Doch eindelyk zyn wy, met Godts hulpe, alles hier omtrent te boven gekomen; terwyl ondertusschen Uwe Ed. Achtb. het berecht uit de Ooster gewesten heeft ontfangen, dat de Heer RUMPHIUS, Schryver van dit werk, door 't gemeene lot der sterfelykheit in het andere leven is overgegaan, waar door 't zyn Ed. niet heeft mogen gebeuren deze zyne vrucht, met zoo veel arbeids en zorgen
ge-

O P D R A G T.

geteelt, voldraagen te zien, en ze Uw Ed. Achtb. ter bescherminge over te geven; waarin ik dan plichtshalven, en'er al het naaste toe gerechtigd, immers in dez landen, zyn Ed. nu vervange, en bewerck met allen verschuldigten eerbied Uwe Ed. Achtb. zoo wegens dien overleden Heere, als eene vrucht myner persse, aanbiede en opdraage, in die zeker verwachtinge, dat niet alleen het wer zelf, maar ook deze myne eerbiedsplich Uwe Ed. Achtb. zal behaagen, en gunstig van Haar ontfangen worden.

Onderwyle, Ed. Achtb. Heer, gelyk ik my in de vordere eere uwer vriendschap aanbeveele, wenschte ik dat my eenige gelegenheit geboren ware, om Uwe Ed. Achtb. grooter en zichtbaarer bewyzen te geeven, van myne hoogachtinge voor Haren persoon, en verdiensten, zoo omtrent de burgerlyke Regeeringe, als de gelukkig geneesoefening, waar door Uw Ed. Achtb. met dobbel recht, gelyk een Vader der Vaderlands, zoo ook in't byzonder een Vader der Stad Delft en hare burger

O P D R A G T.

is; gelyk zy ook daar voor van de gansche gemeente met toejuichinge erkent en geacht wordt. Doch dewyl die zich tegenwoordig niet opdoet, brecke ik af met eenen zegenwensch; dat Godt Uwe Ed. Achtb^t. nevens Mevrouw hare dierbaare Bedgenoot, en hare Kinderen met zyne hemelsche zegeningen overstroome, en Uwe Ed. Achtb^t. schoon tot hooge jaaren opgeklimmen, en niet buiten lichaams zwakheit, noch lange spaare tot de regeeringe der Republyke, die Uwe Ed. Achtb^t. nevens zoo veele van hare Bloedverwanten, zoo eenen grooten reeks van jaaren, met allen luister bekleedt heeft; en zal ik't my altoos voor eene byzondere eere rekenen, zoo ik iets tot Uw' Ed. Achtb^t. dienst en vergenoeginge kan toebrengen; terwyl ik my oprechtelyk betuige te zyn en te blyven:

EDELE, ACHTBARE HEER,

Amsterdam
den 1 van
Herftmaand
1704.

*Uwe Ed. Achtb^t onderdanige
en verplichte dienaar,*

FRANÇOIS HALMA.

* * *

VOOR.

V O O R R E D E N
 D E S D R U K K E R S
 A A N D E N
 L E Z E R ,
 Dien hy alle Heil wenscht.

Onderbaar is Godt in alle zyne werken, die Hem, als de eeuwige Oorzaak van alles, van eeuwigheit bekend zyn. Niets is 'er in 't Geheele al, tot in de onderaardsche holen en spelonken toe, of het draagt zichtbare blyken van de oneindige wysheit, mogentheit, en goetheit des Schepers, die alles, met het begin van den tyd, door zynen Goddelyken wille, het wezen gegeven, en tot nu toe in zyn wezen, en byzondere soorten onderhouden heeft; zonder dat Godt, als het Wezen aller wezens, aan iemant gehouden is reden te geeven van zyne werkingen, die daarom onwraakbaar en te pryzen zyn, om dat Hy ze, die het oneindige Wezen is, verricht, van wien niets dan 't geene naar zynen aart volmaakt is kan voortkomen. Dies zong Mozes onder 't oud Israël: *'De Heer is een rotsteen, wiens werk volkomen is;* en 't gebouw van Hemel en Aarde met alles wat 'er in vervangen is, word altoos als het groote schoutoneel aangemerkt, waarop zich Godts deugden en volmaaktheden op het doorluchtigste vertoonen; zoo dat *'zyne eeuwige magt en Goddelykheit van de scep-pinge der wereld aan, uit de scepzelen worden gezien en verstaan,* naar Paulus woord, *op dat niemant te verontschuldigen ware.* Hoe heerlyk, hoe verheven, hoe hoogdravende gewagen daar van ook Job en zyne Vrienden, in veele hoofdstukken van 't Boek zyner lydzaamheit, dat men wegens de uitmuntendheit der stoffe, en de voortreffelykheit der uitdrukkingen moet verbaast staan, en men zeker de grootste welsprekendheit van het Oosten, waar by de hedendaagsche niet haalen mag, hier in ontsloten vindt! En waar loopt toch gedurig het besluit heene, na dat 'er van weêrkanten eene redeneering gehouden, of een voorstel van deze verstandige Oosterlingen, schoon dikwyl qualyk op hunnen verlegen vriend toegepast, gedaan is? Zeker nergens anders, dan op Godts oneindigheit en vrye oppermagt, met de nietigheit en onwaardigheit van 't scepzel daar tegen over gestelt: en men hebbe Godt zelf maar op het end van 't gedachte ' Boek te hooren, daar hy tot een staal, zommige uitwerkzelen zyner mogentheit ophaalt, wanneer men, (ten zy men geen gebruik noch gevoelen van reden hebbe) niet alleen over de Majesteit der woorden als buiten zich zelve zal worden wechgevoert, maar ook met ' Job vervolgens betuigen: *dat men zich verfoeit in stof en asche;* vermids men menigwerf reukeloos en onbetamelyk van Godt en zyne werken gedacht, of gesproken, en Hem, als Godt uit zyne doorluchtige gewrochten kennende, niet als den Opperheer van alles gedient en verheerlykt heeft: Het algemeene quaad van 't menschedom, na dat

a Handel.
xv. 18.

b Deut.
xxxii. 4.

c Rom.
ii. 20.

d Job.
xxxviii.
xxxix. xl.
xli.

e Job.
xlii. 6.

V O O R R E D E N.

dat 's menschen harte door de zonde tot ongeloof vervallen, en zoodanig verydelt, boos, en verduistert geworden is, dat het tot de allersnoodste afgoderyen is uitgespat, en de schezelen, ja zelf de verachtelykste, in steede van Godt, in alle eeuwigheit te pryzen, met de hoogste eerbied geëert heeft; als d' Apostel, in zynen brief aan de Kerke van Romen, in het tweede hoofdstuk, wydluftig aanwyft.

Godts volmaaktheden en deugden nu, vertoonen zich niet alleen op het vlakke van de aarde, dat als een kostelyk geborduurt vloertapyt, voor de kunst onnavolgbaar, met oneindige soorten van gewassen en dieren pronkt, boven al met den mensch; 't meesterstuk, om zoo te spreken, van Godts hand, waarin hy zyne Goddelyke wysheit en alvermogen, op het volmaakte heeft ten toon gestelt, en dien hy, als alleen het redenmachtige schezpel, met krachten en bequaamheden heeft voorzien, om Godt, als zynen Schepper, zyne eenige Oorzaak, met de diepste nederigheid, te kennen, te erkennen, en de eere te geeven, die hem over zyne oneindige werken toekomt. Ook schitteren de heldere stralen van Godts almacht, niet alleen aan den hemel, die met de groote lichten van Zon en Maan, naar haren gezetten loop, en ontelbaare flonkerstarren op 't luisterrykste praalt, waar van de aarde zoo veel dienst en gebruik trekt, ja zonder welke wy de waereld haast in haren eersten mengelklomp verandert zagen: maar ook zelf in de Zee en hare stroomen, de aderen van dien onmeetbaaren waterkolk, waarin ontelbaare visschen, wriemelende, en andere gedierten, door dat Godewaardige woord van den Schepper, *de zee brenge voort*, enz. veroorzaakt zyn, en in hunne soorten bewaart worden.

Overzulks verwondert zich de Goddelyke Harpslager niet alleen over den Hemel en zyne tintelende lichten, maar ^s zingt ook: *Dat die met schezepen* f PF VIII.
g PF CVII.
23, 24.
ter zee vaaren, Godts wonderen bespeuren in de diepte. Gelyk dit door eene zekerste ondervindinge van alle volken, in de vier strecken der waereld, eenstemmig gestaaft en bevestigt wordt.

Dit gaf dan ook ten allen tyden den onderzoekeren der Nature aanleidinge, om hun verstand te schezepen, en hunne pennen te leenen, tot het ontdekken van de wonderstukken, die de zee in haren schoot teelt; gelyk dan wylen de Heer EVERHARD RUMPHIUS, een man van groote opmerking en geleerdheit, met die lust is bevangen geworden; om eene naaukeurige Beschryvinge der Zeegedierten en Gewassen, omtrent Amboina en andere Molukksche Eilanden te vinden, op te stellen, die hy uit die Landstreeké, tot voldoeninge van de nieuwsgierigheit onzer Landgenooten, herwaarts heeft overgezonden, en die wy thans, weetgierige Lezer, niet zonder kosten en sieraat, en, naar wy hoopen, tot uwe genoeginge uitgevoert, (schoon wat spader dan wy ons zelve in den beginne wel voorstellen,) door onze drukpersse gemeen maaken. Hier bekoomt gy dan de langverwachte *Amboinsche Rariteitkamer*, waarin gy uwen lust, die dagelyks tot dit slach van zaaken schynt toe te neemen, zoo in 't leezen der stoffe, als de beschouwinge der verwonderlyke kunstprinten, daar noch kosten, noch arbeid aan zyn gespaart, ten vollen kont verzadigen. Zeker de geöefende Schryver heeft met dit Werk een onsterfelyk bewys nagelaaten, van zyne kennisse, naerstigheit en onyermoeiden yver in het navorschen van deze natuurlyke zeldzaamheden; en wie moet niet toestemmen, dat hy hier door iet fraais verricht, en by de nakomelingschap eeuwige eere verdient heeft? Want het zy dat wy in zyn eerste Boek de groote en weeke Schaalvisschen; in zyn tweede, de wonderbaare Hoornen en Schulpen; en in zyn derde,

V O O R R E D E N.

de ongewoone schatten en uitwerkzelen der Nature, in die Oosterstreeken, bespiegelen; wy worden op elken stap, om zoo te spreken, verrukt over het geene hy van zoo veele wonderheden meldt. 't Lust ons derhalven den Schryver eens op het spoor te volgen, en, tot gerief des Lezers, als in eene korte schets te betrekken, 't geene wydlustig in zyn werk is verspreidt.

Zyn eerste hoofdstuk, van 't eerste boek, begint hy van den *Locusta marina*, of Zeekreeft, waar van in 't byzonder zyn doornachtig schild, en de sterkte van zynen staart, waar mede hy zich wonderlyk weet te beschermen, in aanmerking koomen. Dan zien wy verder den *Urfa Cancer*, eenen zeer vreemden Kreeft, doch die echter zeer goed voor den smaak der tonge is. Wyders komt de Knyperkreeft te voorschyn, waar van men met verwondering de groote kracht zyners schaaren, of knypereu, daar hy wonderlyke dingen mede verricht, beschreven vindt. Maar gelyk elk dier in zyn eigen hoofdstoffe leeft, vertoont zich hier ook eenen Modderman, die zich in de slymachtige kuilen van modderige stroomen onthoudt, en, gelyk slecht van gedaante en verwe, zoo ook tot spyze is. De Beurskrabbe schynt gedrochtelyk, en ten deele een Kreeft, ten deele eene Krabbe te zyn, die ook, tegens den aart van alle andere, een inwooner des lands, en nimmer van 't water is. De Steenkrabbe krygt hier ook hare beurt, en word, behalven hare gedaante, als een van de beste om te eten beschreven. De eigentlyke Zeekrabbe word ook aangeroert, en de Stékelkrabbe in 't korte afgemaalt. De Maan- en Hondskrabben worden ook, naar hare byzondere eigenschappen, afgeschetst, en met hare verscheide soorten in de Printverbeelding vertoont. De zeldzaamheit van den *Cancer Rani-formis* komt vervolgens voor; die verscheide Landkrabben, in 't volgende Hoofddeel, tot zynen stoet krygt. De leelykheit van tweederlei Doornkrabben, verwekt een afzien en yzing voor hare gedaante, met groot recht voor gedrochtelyk geboekt. De Bloemkrabbe, nevens de eigentlyke schadelyke, of vergiftige, volgen malkander; waar op dan de roode, en verscheide zwarte soorten ten tooneele koomen. De Gras- of Moschkrabbe word mede voor schadelyk gebrandmerkt, en daarom van de Visschers gewraakt en uitgeschooten. De *Calappoides*-Krabbe verdiende ook hare plaatze, die, meer uit schaal dan vleesch bestaande, ondeugende voor den mond is. Maar wat gedrocht vertoont zich flux daar op, de verkeerde Krabbe geheeten, om dat aan haar alles verkeert schynt te staan? Zeker niet te onrechte naar de Beschryvinge die 'er hier van voorkomt. Nu gaan wy tot de Wandelaars over; Krabben, die, uit haar eige schaal gegroeit, een vreemt huis, dat tot haar lyf past, zoeken, en daar over menigmaal eenen hevigen kryg voeren; ook 's nachts zich niet ontzien, als openbare rovers, hunne oude vuile huizen, in de fraaiste van andere hunne Meedekrabben, zoo zy ze aantreffen, te verwisselen. Wat vindenwe dan niet van den Pinnewachter, dat kleine garneeltje, dat als op schildwacht voor zynen huiswaard staat, en hem ter dood toe getrouw blyft. De gebaarde Krabbe, nevens de Eendekrabben, meer dan van eenerlei slach, volgen daar op, waar van zeldzaamheden gemeldt worden. De bloedige en vierige Zeelappen, met de Zee-luis vinden hier ook hare plaatzen; gevolgt van veelerhande soorten van Zeeappelen, waar van eene naaukeurige Beschryving geschiedt, die den geest tot verwondering brengt. Noch komen de Zeeslekken, en verscheide Zee-tarren te voorschyn, alle kunstig naar 't leven uitgebeeldt. Maar wie schrikt niet voor het hoofd van Meduza, waar door, naar het zegen der Dichteren, schoon afgehouden, alles in rotzen veranderde? En wie

V O O R R E D E N.

wie zoude niet, op 't gezicht van zulk een gedrocht, als in eenen steen verstyven, en met doodschen schrik bevangen worden? De Zeepylen, of Zeespatten vind men hier ook gemeldt, die mede hare verwondering verdienen. Maar men most ook hier de Zeeplanten niet overslaan, noch de Slangen, groote en kleene, die zich in de Indische zee onthouden. En wat zyn toch de Quallen of Zeelonen, en waar van daan haren oorsprong, die onzeker is? Maar het Bezaantje verdiende zyne byzondere beschryvinge, waar van schier ongeloofbaare, echter zeer waarachtige dingen worden aangetekent. Eindelyk sluit de Schryver dit zyn eerste boek, met de verhandeling der Zeewormtjes, *Wavo* geheeten, daar hy omstandig den wonderlyken aart, en de zeldzaame wyze van hen te vangen van beschryft.

Zie daar in 't korte, naaukeurige Onderzoeker van de geheimen der Nature, wat 'er in 't eerste boek dezer Amboinsche Rariteitkamer is vervat, en verwonder U met my over deze wonderbaare schepzelen, doch meest over den Schepper, die hun alle, naar zyne eindelooze wysheit heeft veroorzaakt. Doch blyf hier niet stillstaan; maar treê voort tot in de binnenste vertrekken van dit Oostersche Natuurkabinet, waar in U zoo veele, en verscheide slach van Hoornen en Schulpen, met de schoonste verwen geschakeert, zullen voor 't ooge koomen, dat gy met reden over hen vergenoegt en verwondert zult staan. Hier vindenwe de harde Schaalvisschen op 't naaukeurigste ontleedt, en, naar eene gevoegzaame order, vervolgens beschreven. Wei dan eerst met uwe ooggen op die schoone Paerlemoerschulp, de groote Schipper geheeten, glansig van gedaante, en van verscheiden gebruik. Maar bezie verder, wat 'er van eene kleener slach, eigentlyk het Schippertje by ons genaamt, gemeldt word. Wie verwondert zich niet over dit diertje, dat de zeevaart, met zyn licht en teêr bootje, naar de beste voorschriften der kunst zoodanig weet te oeffenen, dat het geen voorzigtigen Schipper schynt te wyken, of in 't zeemanschap toe te geeven? 't Posthorentje, naar dat aan 't hoofd van Jupiter Hammon staat, gelykende; de Quallebootjes, en andere Alykruiken vinden hier ook hare beschryvinge; ook de Maansoogen, Lobbetjes en Sporen; en wat niet al van dit slach? Tollen, heeten de Liefhebbers, die omtrent deze gedaante hebben, waar van 'er hier veelerhande, behaaglyk voor 't ooge, vertoont worden. De verscheide Slekkehoorens vindmen hier naaukeurig beschreven, en verbeeldt. Daar op volgen de Stormhoeden, dus genaamt naar dat beschuttend hoofdwapen, in oude tyden gebruikelijk, daar deze Hoorens naar zweemen. Wat de Pimpeltjes belangt; deze kan de Aantekenaar onder geen eenen naam brengen, maar noemt de eene, de getakte Zwitzers broek, de andere de groote, of kleine getakte Moerbeij, ook de Paddehooren, Beddetyk, Hoogstaarten; en wat niet al meer, die kunstig in onze Printverbeeldingen ten toon staan? Graauwe Kasketten, anders Bezoars Hoorens, ziet men hier ook van verscheide slach wonderlyk in prent gebragt. Dan volgen de Krulhooren, Voethooren, Brandhooren, Spinnekop, en veele andere, die hunne benamingen van de zaaken ontleenen, daar ze naar gelyken, alhoewel zy in de verscheide Waereltdeelen noch niet onder eenen doopnaam bekend staan. Naaukeurig spreekt verder de Schryver van de Slekke Hoorendekzelen, *Blatta Byzantia* geheeten, en van den Onyx, die in de H. Schrift voorkomt, daar hy 't met dien wydberoemden en geleerden Man, *Samuel Bochartus*, niet eens omtrent is. De Belhoorens hebben verscheide naamen en gedaanten, en word het gebruik van

V O O R R E D E N.

hunne viſſchen, byzonder in de Geneeskunde, hier ontleedt. Maar hier komt ook de Zetrompet voor, ten gebruike van de Tritons, of Neptuins ſtoet, door de Dichteren, geſchikt, maar die ook door de Alphoreezen van Keram in der daat tot Trompetten gebruikt worden, waar van wy hier de nette beſchryvinge vinden, en die, nevens veele andere, hier overſchoon zyn uitgebeeldt. Vreemde en wonderlyke naamen draagen ze, te lang hier alle op te haalen; daar dan de Naalden, of Pennen, lange en ſmalle Hoorens, op volgen, die ook verſcheiden van naam en gedaante zyn. Maar beſchouw eens de ſchoone gekroonde Tepelbakken, en verſcheide Tooten, zoogeheten; waar onder de aardig gevlake Muzykhorens, Speldewerkshorens, en bykans oneindige andere, zoo kunſtig uitgebeeldt als of men 't leven zag. Krabben, anders Laphorens, koomen vervolgens hier op 't ſierlykſte voor 't oog, die, naar de keurlykheit der Liefhebberen, veele naamen draagen, hier van ſtuk tot ſtuk gemeldt. Klipkouſſen, of Kliphorens, en Schildpadhorens, de laatſte naar de ſchoone gedaante van de Schilden dezer kruipende Lantdieren zoo geheten, pronken hier op 't papier, nevens hunne Beſchryvinge, dat 'er het oog zich naauwelyks in kan verzadigen. De Rollen, of Dadels zyn door de etsnaald ook zoo wonderbaar getroffen, dat 'er niet een vlekje in gemiſt wordt. Klipklevers, Zeeooren, Pokken, en wat niet al van dit ſlach? zyn ook op het krachtigſte hier uitgebeeldt. Maar wat wonderlyke beelteniſſen hebben de Zoolen, Zee-pypen, of Zeeflangetjes, hier beſchreven, en in plaat gebragt? Vader Noachs Schulpen zyn de gedenkwaardige overblyfzels van dien algemeenen Watervloed, waar mede Godt de vlekken der boosheit van de eerſte waereld uitwieſch. De Japanſche Speeldoubletten, ook de getande Venusdoublet, draagen deze naamen niet zonder reden, gelyk ook zoo veele andere Schulpen, die hier met hare naamen voorkoomen. De Bontemantels zyn fraai van aanzien, en van waardye, ook het dubbele Venushartje, dat bevalig voor 't oog is. De groote en kleene Eendebek, anders d'eeuwigdurende Gapers geheten, vind men hier nevens veele andere beſchreven, en door d'etsnaald kunſtig uitgebeeldt. De Eendemoffel, 't gevlerkte Vogeltje, de Holſters, of Hamdoubletten zyn alle Mofſels, verſcheiden van fatzoen, die onder de zeldzaamheden in de Kabinetten der Liefhebberente zien zyn, en hier, naar 't leven afgetekent, voor de oogen ſpeelen. Veele ſchoone en zeldzaame Oeſters, verſcheiden van naam, waar onder de Poolſche Zadels, Hanekammen, Lazarusklappen, en Rotsdoubletten uitmunten, zyn wonderlyk door d'etskunſt hier verbeeldt. Maar wat zal men van de Venusſchulp zeggen, met haar rontom, zoo natuurlyk als het leven, begroeit? Zeker, de Natuur geeft ons zomwylen wonderlyke afbeeldzels van zaaken, die men nooit verwachten zoude; waar van ons de Agaatſteenen, in het volgende boek verbeeldt, ten bewyze ſtrekken; daar ons ook iets, als byzondere wonderſtukken, van ſtaat te gewaagen. Eenige uitmuntende en overdierbaare Hoorens zyn noch in het kort Aanhangel met naamen uitgedrukt, en weergadeloos door den Kunſtenaar op 't koper, en vervolgens op 't papier gebragt, waarin de naaukeurigſte beſchouwers ontwyfelbaar voldoeninge zullen vinden.

Doch gaan wy, naar d'orde van 't Werk, tot het derde Boek over, waarin zoo veele ſchatten der aarde ontdekt, en zoo veele wonderen der Nature vertoont worden. 't Gout is het dierbaare op de aarde, dat, gelyk in zwaarte en during, alle andere bergſtoffen in waardye overweegt. Te recht begint dan onze geleerde Schryver met dat alles vermogende aardteelfel, met
recht

V O O R R E D E N .

recht mag het zoo heeten, dewyl het in de ingewanden der aarde geteelt, gekoestert, en voldraagen, daar na, door de vroedheit der menschen, in hunnen schoot, om zoo te spreken, gebaart, en eindelyk, om het gangbaar te maaken, met de beeltenis der Hooge Overigheid bestempelt wordt. Maar wat meld 'er onze Natuuronderzoeker van? 't Opschrift, 't geen de Beschryving beantwoordt, spreekt van de vervalsching van 't gout in Indiën, en dat door twee looze vonden, die de list der Europeërs zelf schynt te overtreffen, doch hier door den Schryver, ter waarfchouwinge, ontdekt worden. Maar flux volgt 'er op eene waterproef, van gout en zilver, voor de kundigen, die op den toets dezer metallén afgericht, met de verscheidene toestellen en uitrekeningen hun voordeel kunnen doen. Maar zie verder verscheidene wyzen van gout te toetzen, en waarop het hecht, of geen proef houdt. Wat *Suafsa* voor een metaal is, word hier wydluftig beschreven; dan hoe zommige Bergstoffen door den geest van 't zout beproeft worden; en vervolgens vinden we eene beschryvinge van zeldzaam Yzer in Indiën, maar meest van de valsche Wonderwerken, die eenen Priesterlyken Koning, op den Javaanschen Oostkant, met yzere ringen en armbanden verricht. Van 't metaal *Gans* geheeten, vind men hier ook meldinge, en daar by eene giffing des Schryvers omtrent een brok van een metaal Radt, 't geen men wil dat uit de lucht is gevallen. Maar de Dondersteenén worden vervolgens, in hunne veelerlei gedaanten en fatzoen, verthoont, en men vind hier over zoo veele bondige redeneeringen, zoo wel van den Schryver, als van den Aantekenaar, dat men ten minsten van de waarheit, wat zommiger ongeloof hier tegen verzint, moet overreedt zyn. De Donderschopjes, die misschien hier Donderbeitels heeten, worden in 't byzonder verhandelt, waar van verwonderlyke dingen voorkomen.

Doch waar toe ons verder in 't benoemen of aanhaalen van deze Wonderstukken der Nature ingelaaten, ~~die best uit het Boek zelf te zien en te kennen zyn~~, waar heene wy den opmerkenden Lezer voor al het overige verzenden; en, lust het hem, kan hy 'er de lyst der Hoofdstukken over nazien. Ondertusschen hoopen we dit Werk, schoon het den top van volmaaktheit niet heeft bereikt, waar toe geene menschelyke dingen koomen, echter de goedkenninge der Liefhebberén zal behaalen; en plaats in hunne boekeryen, gelyk het dubbel over verdient, gegunt worden.

Hier mede wenschen wy hun allen welvaart, en dat dit Werk tot hun zonderling voordeel en vermaak gedye.

Amsterdam den
1 van Slagtmaand
1704.

F. H A L M A.

T A.

T A F E L
 D E R
 H O O F T D E E L E N
 D E S
 E E R S T E N B O E K S,
 Handelende van de
 W E E K E S C H A A L V I S S C H E N.

	Pag.
I. H O O F T D E E L.	
<i>Van de Locusta Marina. Zeekreeft. Udang Laut.</i>	2.
II. H O O F T D E E L.	
<i>Van den Urfa-Cancer. Udang Laut Leber.</i>	3.
III. H O O F T D E E L.	
<i>Van de Squilla Arenaria. Knyper. Locky.</i>	4.
IV. H O O F T D E E L.	
<i>Van de Squilla Lutaria. Den Modderman. Udang Petsje.</i>	6.
V. H O O F T D E E L.	
<i>Van den Cancer Crumenatus. Catattut. Beurskrabbe.</i>	7.
VI. H O O F T D E E L.	
<i>Van den Cancer Saxatilis. Cattam Batu.</i>	9.
VII. H O O F T D E E L.	
<i>Van den Cancer Marinus. Cattam Aijam.</i>	10.
VIII. H O O F T D E E L.	
<i>Van den Pagurus Reidjungan.</i>	11.
IX. H O O F T D E E L.	
<i>Van den Cancer Lunar. Cattam Bulan.</i>	ibid.
X. H O O F T D E E L.	
<i>Van den Cancer Caninus. Cattam Andjin.</i>	12.
XI. H O O F T D E E L.	
<i>Van den Cancer Raniformis.</i>	13.
XII. H O O F T D E E L.	
<i>Van den Cancer Terrestris tenui testa. Cattam Darat.</i>	ibid.
XIII. H O O F T D E E L.	
<i>Van den Cancer Vocans. Cattam Pangel.</i>	14.
XIV. H O O F T D E E L.	
<i>Van den Cancer Spinofus. Cattam Baduri.</i>	15.
XV. H O O F T D E E L.	
<i>Van den Cancer Floridus. Cattam Bonga.</i>	16.
XVI. H O O F T D E E L.	
<i>Van den Cancer Noxius. Cattam Pamali.</i>	17.
XVII. H O O F T D E E L.	
<i>Van den Cancer Ruber. Cattam Saliffa.</i>	18.
XVIII. H O O F T D E E L.	
<i>Van den Cancer Nigris Chelis. Cattam Gigi itam.</i>	19.
XIX. H O O F T D E E L.	
<i>Van den Cancer Lanofus. Cattam Bifa.</i>	ibid.
XX. H O O F T D E E L.	
<i>Van den Cancer Calappoides. Cattam Calappa.</i>	21.
XXI. H O O F T D E E L.	
<i>Van den Cancer Perversus. Balancas.</i>	ibid.

	Pag.
XXII. HOOFDDEEL. <i>Van de Cancelli. Cuman.</i>	23.
XXIII. HOOFDDEEL. <i>Van den Pinnoteres, of Pinnewachter.</i>	25.
XXIV. HOOFDDEEL. <i>Van den Cancër Barbatus.</i>	26.
XXV. HOOFDDEEL. <i>Van de Cancelli Anatum. Cattam Bebec.</i>	27.
XXVI. HOOFDDEEL. <i>Van den Fœtus Cancrorum. Bloedige en vuurige Zeeroode Lappen.</i>	28.
XXVII. HOOFDDEEL. <i>Van den Pediculus Marinus. Fotok. Zeeluis.</i>	29.
XXVIII. HOOFDDEEL. <i>Van den Eschinus Marinus Esculentus. Zecappel. Seruakki.</i>	ibid.
XXIX. HOOFDDEEL. <i>Van den Echinometra Digitata Prima. Djari Laut.</i>	32.
XXX. HOOFDDEEL. <i>Van den Echinometra Setosa. Boelu Babi.</i>	35.
XXXI. HOOFDDEEL. <i>Van den Echinus Sulcatus. Doodshoofden.</i>	36.
XXXII. HOOFDDEEL. <i>Van den Echinus Planus. Pannekoeken en Zeeréalen.</i>	ibid.
XXXIII. HOOFDDEEL. <i>Van de Limax Marina. Zeelekke.</i>	38.
XXXIV. HOOFDDEEL. <i>Van de Stella Marina. Bintang Laut.</i>	39.
XXXV. HOOFDDEEL. <i>Van het Caput Medusæ. Boelce Aijam.</i>	41.
XXXVI. HOOFDDEEL. <i>Van de Sagitta Marina. Safappo Laut.</i>	43.
XXXVII. HOOFDDEEL. <i>Van de Phallus Marinus. Buto Kling.</i>	44.
XXXVIII. HOOFDDEEL. <i>Van d' Anguis Marinus. Ular Laut.</i>	45.
XXXIX. HOOFDDEEL. <i>Van de Tethyis.</i>	46.
XL. HOOFDDEEL. <i>Van den Sanguis Belille. Dara Belilli.</i>	ibid.
XLI. HOOFDDEEL. <i>Van de Pulmo Marinus. Papeda Laut.</i>	48.
XLII. HOOFDDEEL. <i>Holothuria. Besaantjes.</i>	49.
XLIII. HOOFDDEEL. <i>Urtica Marina. Culat Laut.</i>	50.
XLIV. HOOFDDEEL. <i>Vermiculi Marini. Wawo.</i>	51.

T A-

T A F E L
D E R
H O O F T D E E L E N
D E S
T W E E D E N B O E K S,

Handelende van de

* HARDE SCHAALVISSCHEN.

	Pag.
I. HOOFTDEEL.	
<i>Van de Harde Schaalvisschen in 't gemeen.</i>	57.
II. HOOFTDEEL.	
Nautilus Major five Crassus. Bia papeda.	59.
III. HOOFTDEEL.	
Nautilus Tenuis. Roema gorita.	63.
IV. HOOFTDEEL.	
Cornu Ammonis. <i>Postborentje.</i>	67.
V. HOOFTDEEL.	
Carina Holothuriorum. <i>Qualle Bootjes.</i>	68.
VI. HOOFTDEEL.	
Cochlea Lunaris Major. Matta bulan befaar, of Matta Lemboe.	69.
VII. HOOFTDEEL.	
Cochlea Lunaris Minor. Bia matta bulan.	70.
VIII. HOOFTDEEL.	
Umbilicus Marinus. Matta bulan.	72.
IX. HOOFTDEEL.	
Cochlea Laciniata. <i>Lobbetjes en Sporen.</i>	73.
X. HOOFTDEEL.	
Prochus. Bia Cucuffan.	74.
XI. HOOFTDEEL.	
Cochleæ Valvatæ. Bia Tsjonckil.	75.
XII. HOOFTDEEL.	
Valvata Striata. Bia Tsjonckil.	77.
XIII. HOOFTDEEL.	
Cassides Tuberosæ. Bia Cabefette.	79.
XIV. HOOFTDEEL.	
Cassides Verrucosæ. <i>Pimpeltjes.</i>	81.
XV. HOOFTDEEL.	
Cassides Læves five Cineræ. <i>Grauwe Kasketten.</i>	83.
XVI. HOOFTDEEL.	
Murices. Bia Unam.	85.
XVII. HOOFTDEEL.	
Unguis Odoratus. Sche-Chelet. Unam.	87.
XVIII. HOOFTDEEL.	
Cochleæ Globosæ.	90.
XIX. HOOFTDEEL.	
Buccinum. Bia Trompetta. <i>Trompet.</i>	93.
XX. HOOFTDEEL.	
Strombus. <i>Naalde.</i> Sipot.	99.
XXI. HOOFTDEEL.	
Volutæ. Bia Tsjintsjing.	102.
XXII. HOOFT-	

	XXII. HOOFDDEEL	Pag.
Alata. <i>Amb.</i> Tatallan.		109.
	XXIII. HOOFDDEEL	
Porcellana Major. <i>Bia</i> Belalo.		113.
	XXIV. HOOFDDEEL	
Porcellana Minores. <i>Bia</i> Tsjonka.		117.
	XXV. HOOFDDEEL	
Cylindri. <i>Rollen.</i>		119.
	XXVI. HOOFDDEEL	
Conchæ Univalvix.		121.
	XXVII. HOOFDDEEL	
Solen. <i>Cappang.</i>		123.
	XXVIII. HOOFDDEEL	
Chama Aspera. <i>Bia</i> Garu.		126.
	XXIX. HOOFDDEEL	
Chama Montana five <i>Noachina, Vader Noachs Schulp.</i>		134.
	XXX. HOOFDDEEL	
Chama Lævis.		138.
	XXXI. HOOFDDEEL	
Pectines & Pectunculi.		141.
	XXXII. HOOFDDEEL	
Amusium. <i>Kompas-Schulp.</i>		144.
	XXXIII. HOOFDDEEL	
Tellinæ.		145.
	XXXIV. HOOFDDEEL	
Solenes Bivalvii.		149.
	XXXV. HOOFDDEEL	
Musculi. <i>Mosselen.</i>		151.
	XXXVI. HOOFDDEEL	
Pinna. <i>Maleitsch, Bia</i> Mantsjado.		153.
	XXXVII. HOOFDDEEL	
Ostreum. <i>Oesters. Tiram.</i>		154.
	XXXVIII. HOOFDDEEL	
<i>Verdeeling van de Zeeslekken uit Plinius.</i>		161.
	XXXIX. HOOFDDEEL	
<i>Hoe men de Hoorntjes vergaderen en schoon maken zal.</i>		163.

HIER IS BYGEVOEGT
EENE BESCHRYVINGE

Der
AMBOINSCH E
HOORNEN en SCHULPEN,

Door den Heer SIPMAN, Doctor
in de Medicynen, enz, enz.

Dezelve Verdeelende

in drie Hoofd-soorten, of *Classes*;

te weeten,

EENSCHAALIGE GEDRAAIDE,
EENSCHAALIGE ONGEDRAAIDE,
EN TWEEschaalIGE HOORNTJES;

De Eenschaalige Gedraaide Hoorntjes worden weder ver-
deelt in XII Hoofdgeslachten, in zich be-
helfende meer andere soorten:

I. HOOFDGE SLACHT.

Handelende

Pag.

Van de Eenschaalige of Gedraaide Hoorntjes, van binnen paarlemoerachtig blinkende.

167.

II. HOOFDGE SLACHT.

Van zoodanige Eenschaalige, die de gedaante van eene gemeene Alykruik hebben, mede paarlemoerachtig blinkende.

168.

III. HOOFDGE SLACHT.

Van zoodanige die de gedaante van eene kleine Alykruik hebben. Cochlex Valvata. Maleitsch, Bia Tsjonkil genaamt.

ibid.

IV. HOOFDGE SLACHT.

Van die de gedaante hebben van Stormboeden en gemeene Slekken, verdeelt in 4 soorten: 1. Cassides Tuberosa. 2. Verrucosa. 3. Laves. 4. Murices.

170.

V. HOOFDGE SLACHT.

Van die eene ronde gedaante hebben, de gemeene Slekken naast komende, en worden gerekent onder de Cochlex Globosa.

172.

VI. HOOFDGE SLACHT.

Van de Turbinata, welkers tuit of turbo kleiner is dan het overige lyf; haar gemeene naam is Buccinum. Maleitsch, Bia Trompet. Amboinsch, Kima Tahoeri.

173.

VII. HOOFDGE SLACHT.

Van de Strombi, dewelke lange en smalle Hoorntjes zyn, met veele gieren in de lengte spits toeloopende gelyk een goude Nagel; men noemt ze in 't Neêrduitsch, Naalden en Pennen; in 't Maleitsch, Bia Krang of Djaron of Sipot. Zy zyn van tweederlei fatsoen: Slechte en Knobbelige.

175.

VIII. HOOFDGE SLACHT.

Van de Voluta, in 't Maleitsch, Bia Tsjintfing, in 't Neêrduitsch, Wellen.

177.

IX. HOOFDGE SLACHT.

Van d' Alata, dat is, Geveugelde, om dat d' eene lip altyd breed uitloopt; in

't Am-

't Amboinsch, Tatallan, naar de uitgebreide vleugelen des Vogels Tallan, den welken wy Scheer-Vogel noemen. Pag. 179.

X. HOOFDGE SLACHT.

Van de Porcellanæ zynde een byzonder slach van Hoorntjes, aan fatzoen van alle voorgaande verschillende: Dicuntur Porcellanæ ad imitationem Græcorum, qui Χοιρίδας vocant; apud utrosque nomen acceperunt à similitudine pudendi muliebris, quod Græci, χοίρον, vocant, Latini porculum, ejus aliquam similitudinem refert hujus Conchæ rima; hinc etiam Concha Venerea audit: apud Ennium, Matriculus. Maleitsch, Bia Lilala, dat is, Likhoorntjes, om dat ze daar mede linnen en papier likken, dat is, glad maken kunnen. 180.

XI. HOOFDGE SLACHT.

Van de Porcellanæ minores, in 't gemeen by de Maleijers genaamt Candaga en Bia Tsjonca, om dat men ze veel gebruikt tot zeker spel Tsjonca genaamt, waar in men veele kleine dingen telt in zekere kuiltjes, die in een dikke plank ingeholt staan: De voornaamste zyn, dewelke men Thoracia noemt, dat is, Borststukjes, in 't gemeen Cauri of Caudi. 181.

XII. HOOFDGE SLACHT.

Van de Cylindri of Rollen, aldus genaamt van haare langwerpige figuur als een zamen gerolt papiertje of linnen, van schaal glad en blinkende, met een kort tuitje voor uit. 183.

DE TWEEDE HOOFD-SOORT of CLASSIS,

Te weeten de Eenschaalige Ongedraaide Hoorntjes zyn verdeelt in twee Hoofdgeschlachten, en worden genaamt *Conchæ Univalviae.*

I. HOOFDGE SLACHT.

Van die aan d' eene zyde maar eene schaal hebben, en met d' andere bloot tegen de klippen zitten. 184.

II. HOOFDGE SLACHT.

Van die uit eene lange pyp bestaan, aan zommige recht, aan zommige krom, die aan beide einden open zyn, doch zoodanig, dat het eene eind altyd smalder zy, en als een afgebroken spits, alwaar de schaal op 't dikste is; zy worden genaamt Solenes; Maleitsch, Cappang. 185.

DE DERDE HOOFD-SOORT of CLASSIS,

Te weeten de Tweeschaalige Hoorntjes of Schulpen zyn verdeelt in VII. andere Hoofdgeschlachten, en deze weder in mindere soorten.

I. HOOFDGE SLACHT.

Van de Schulpen, dewelke twee schaalen hebben; deze zyn verdeelt in vyf soorten.
1. Chama aspera squammata. 2. Littoralis. 3. Chama striata. 4. Cardissæ.
5. Quadrans. 186.

II. HOOFDGE SLACHT.

Van de Schulpen, dewelke mede twee schaalen hebben; deze worden verdeelt in 14 soorten. 1. Chama lævis. 2. Chama lutaria & coaxans. 3. Chama optica. 4. Chama cincinnata. 5. Chama virgata. 6. Chama litterata oblonga. 7. Chama litterata rotunda. 8. Chama pectinata. 9. Chama scobinata. 10. Favus. 11. Lingua tigerina. 12. Chama granosa. 13. Remies. 14. Kappija. 187.

III. HOOFDGE SLACHT.

Van de Pectines of platte St. Jacobs Schulpen en Pectuncululi, dewelke bulzig zyn. 188.

IV. HOOFDGE SLACHT.

Van de Tellinæ, hier onder begrypt men al dat goetje, dat dunnschaalig en langwerpig is, 't zy glad of gestreept. 189.

V. HOOFD-

	V. HOOFDGE SLACHT.	Pag.
De Musculus, <i>van de Mosselen</i> , aliàs Mitulis.		191.
	VI. HOOFDGE SLACHT.	
<i>Van Bia mantsjado</i> , deze gelyken wel naar een Indisch smal mes of byl. Amboinsch, Kima omen. Neêrduitsch, Holster-schalpen, zynde driekantig, lang, plat, boven breeder en gapende, beneden scherp en spits toeloopende, gelyk een Holster.		192.
	VII. HOOFDGE SLACHT.	
De Ostreis, <i>van de Oesters</i> . Tiram.		ibid.

T A F E L
D E R
H O O F T D E E L E N
D E S
D E R D E N B O E K S,
Handelende van de
MINERALIEN, GESTEENTEN,
En Andere zeldzaame zaaken.

	I. HOOFDDEEL.	Pag.
<i>Hoe het gout in deze Landen vervalscht word.</i>		197.
	II. HOOFDDEEL.	
<i>Water-Proef van gout en zilver.</i>		198.
	III. HOOFDDEEL.	
<i>Hoe gout en zilver op andere dingen behalven den Toetsteen zich vertoouen.</i>		201.
	IV. HOOFDDEEL.	
<i>Suaffa wat het voor een Metaal zy.</i>		202.
	V. HOOFDDEEL.	
<i>Hoe eenige Metaalen door den Spiritus falis beproeft worden.</i>		204.
	VI. HOOFDDEEL.	
<i>Zeldzaam yzer in Indien.</i>		205.
	VII. HOOFDDEEL.	
<i>Van 't Metaal Gans.</i>		207.
	VIII. HOOFDDEEL.	
<i>Ceraunia, Dondersteen, Gighi gontur.</i>		ibid.
	IX. HOOFDDEEL.	
<i>Ceraunia Metallica: Donder-Schopje.</i>		212.
	X. HOOFDDEEL.	
<i>Auripigmentum Indicum: Maleitsch, Atal.</i>		217.
	XI. HOOFDDEEL.	
<i>Tsjerondsjung.</i>		ibid.
	XII. HOOFDDEEL.	
<i>Tana Bima, Badaki Java.</i>		219.
	XIII. HOOFDDEEL.	
<i>Eenige soorten van Marga en Argilla: Batu Poean.</i>		ibid.
	XIV. HOOFDDEEL.	
<i>Eenige Steenen tot verwen bequaam.</i>		223.
	XV. HOOFD-	

	XV. HOOFDDEEL.	Pag.
Hinghong: <i>Sineefche Mineraal.</i>		ibid.
	XVI. HOOFDDEEL.	
<i>Zwart Zand.</i>		ibid.
	XVII. HOOFDDEEL.	
Cinis Sampacensis: Abu Mux.		224.
	XVIII. HOOFDDEEL.	
<i>Verscheide Vuursteen: Batu Api.</i>		225.
	XIX. HOOFDDEEL.	
Androdamas. Maas Urong.		226.
	XX. HOOFDDEEL.	
Argyrodamas. Batu goela.		229.
	XXI. HOOFDDEEL.	
<i>Cryfallus Ambonica.</i>		231.
	XXII. HOOFDDEEL.	
Silices Cryfallizantes. Batu Dammar.		234.
	XXIII. HOOFDDEEL.	
<i>Vafa Porcellanica.</i>		ibid.
	XXIV. HOOFDDEEL.	
Pingan Batu, Gory. <i>Gift-Schotels.</i>		236.
	XXV. HOOFDDEEL.	
Mamacur of Macur.		241.
	XXVI. HOOFDDEEL.	
Armilla Magica & Coticula Mux.		244.
	XXVII. HOOFDDEEL.	
Mutu Labatta.		245.
	XXVIII. HOOFDDEEL.	
Mare album. <i>Wit Water.</i> Ayer Poeti.		247.
	XXIX. HOOFDDEEL.	
<i>Hoe de Amboinsche Goudsmeeden 't Gout zuiveren, en haar koleur geeven.</i>		251.
	XXX. HOOFDDEEL.	
Myrrha Mineralis. Mor.		ibid.
	XXXI. HOOFDDEEL.	
<i>Toetsteen van de Kust.</i>		252.
	XXXII. HOOFDDEEL.	
Dendritis Metallica.		ibid.
	XXXIII. HOOFDDEEL.	
<i>Steene Vylen op Java.</i>		253.
	XXXIV. HOOFDDEEL.	
<i>Steene Kogels en Steene Vingers.</i>		ibid.
	XXXV. HOOFDDEEL.	
Ambra Grysea. Ambar.		255.

B.E.

BESCHRYVING

Van het Stuk

GRAAUWEN AMBER,

Dat de

Kamer van Amsterdam uit Oost-Indiën heeft gekregen, weegende 182 ponden; nevens eene korte verhandeling van zynen oorsprong en krachten.

Pag. 262.

	XXXVI. HOOFDDEEL.	
Ambra nigra. Ambar Itan.		274.
	XXXVII. HOOFDDEEL.	
Ambra alba. Sperma Ceti. Ambar Poeti.		277.
	XXXVIII. HOOFDDEEL.	
Lardum marinum. <i>Zeespek</i> . Ikan poenja monta.		282.
	XXXIX. HOOFDDEEL.	
<i>Naamen van eenige Edelgesteenten in 't Maleitsch.</i>		ibid.
	XL. HOOFDDEEL.	
<i>Kat-oogen. Maleitsch</i> , Matta Cutsjing.		284.
	XLI. HOOFDDEEL.	
Onyx. Joc.		286.
	XLII. HOOFDDEEL.	
Achates. Widury.		287.
	XLIII. HOOFDDEEL.	
Ophthalmius.		289.
	XLIV. HOOFDDEEL.	
Cepites.		ibid.
	XLV. HOOFDDEEL.	
<i>Proef der Edelgesteenten.</i>		290.
	XLVI. HOOFDDEEL.	
Mestica in 't gemeen.		291.
	XLVII. HOOFDDEEL.	
Encardia humana. Muttiara manusia.		293.
	XLVIII. HOOFDDEEL.	
Steatites.		294.
	XLIX. HOOFDDEEL.	
Tigrites. <i>Tygersteen</i> . Mestica matsjang.		ibid.
	L. HOOFDDEEL.	
Aprites. Mestica babi.		295.
	LI. HOOFDDEEL.	
Pilæ Porcorum. <i>Varkens Bollen</i> .		296.
	LII. HOOFDDEEL.	
Hystricites. Pedra de Porco. <i>Hier onder mede de Lapilli è felle apri.</i>		297.
	LIII. HOOFD-	

	LIII. HOOF TDEEL.	Pag.
Lapis è Cervo.		299.
	LIV. HOOF TDEEL.	
Oculus Cati feri. Mestica Cutsjing.		300.
	LV. HOOF TDEEL.	
Bezoar. Culiga kaka.		301.
	LVI. HOOF TDEEL.	
Enorchis Silicis. Mestica batu api.		303.
	LVII. HOOF TDEEL.	
Ophitis Selonica. <i>Ceilonsche Slangensteen.</i>		ibid.
	LVIII. HOOF TDEEL.	
Ophitis vera. Mestica Ular.		305.
	LIX. HOOF TDEEL.	
<i>Steenen uit verscheide andere Venynige Dieren.</i>		308.
	LX. HOOF TDEEL.	
Aërites peregrinus. Mestica Kiappa.		309.
	LXI. HOOF TDEEL.	
Lapillus Motacilla. Mestica Baycole.		ibid.
	LXII. HOOF TDEEL.	
<i>Steenen uit verscheide andere Vogels.</i>		311.
	LXIII. HOOF TDEEL.	
Sepites. Mestica Sontong.		312.
	LXIV. HOOF TDEEL.	
Chamites. Mestica bia garu.		ibid.
	XLV. HOOF TDEEL.	
Tellinites. Ctenites. Bia Batu.		314.
	LXVI. HOOF TDEEL.	
Cochlites. Cochlea faxea. Mestica Bia.		315.
	LXVII. HOOF TDEEL.	
Myites. Mestica Affoufing.		318.
	LXVIII. HOOF TDEEL.	
Calapites. <i>Klapsteen.</i> Mestica Calappa.		319.
	LXIX. HOOF TDEEL.	
Dendritis Calapparia.		321.
	LXX. HOOF TDEEL.	
Pinangitis. Mestica Pinang.		322.
	LXXI. HOOF TDEEL.	
Dendritis arborea. Mestica Caju.		323.
	LXXII. HOOF TDEEL.	
Nancites. Mestica Nanka.		324.
	LXXIII. HOOF TDEEL.	
Sangites. Mestica Sanga.		ibid.
	LXXIV. HOOF TDEEL.	
Parrangites. Mestica Gondoe.		325.
	LXXV. HOOF TDEEL.	
Manorites. Mestica Manoor.		ibid.
	LXXVI. HOOF TDEEL.	
<i>Steenen die by geval in eenige Boomen, of Vruchten komen.</i>		326.
	LXXVII. HOOF TDEEL.	
<i>Steenen, die by geval eene ongewoone gedaante hebben.</i>		327.

LXXVIII.

	LXXVIII. HOOF TDEEL.	Pag.
Melitites. Boatana.		329.
	LXXIX. HOOF TDEEL.	
Satschico. Alabastrites & Lychnites Chinensis.		330.
	LXXX. HOOF TDEEL.	
Amianthus Ambonicus. Batoc Ramboe.		332.
	LXXXI. HOOF TDEEL.	
Lapis Tanaffarensis.		333.
	LXXXII. HOOF TDEEL.	
Dominees Steen.		334.
	LXXXIII. HOOF TDEEL.	
Cotricula. Batoc Udjy.		335.
	LXXXIV. HOOF TDEEL.	
Gancri Lapidescentes.		ibid.
	LXXXV. HOOF TDEEL.	
Sal Ambonicus. Garam Ambon.		336.
	LXXXVI. HOOF TDEEL.	
Lapis cordialis.		338.
	LXXXVII. HOOF TDEEL.	
Succinum terrestre.		340.

D' A M-

D' AMBOINSCH E RARITEIT-KAMER,

Behelzende eene

BESCHRYVING

van allerhande, zoo wecke als harde,

SCHAALVISSCHEN.

I N L E I D I N G.

IT Werk is van de Beschryving der Dieren afgezondert; en heeft Tytel van dit werk. de Tytel van d' *Amboinsche Rariteit-Kamer* aangenomen, om dat daer in beschreeven worden de dingen, zoo van levende als levenloose Schepselen, die, of wegens hunne zeltzaame figuur, of om datze zelden gevonden werden, de Liefhebbers tot *rariteiten* plegen te bewaren, en is verdeelt in 3 Boeken.

Het eerste Boek behelst die geene, die men wecke Schaalvissen, Inhoud van 't eerste Boek. in 't Latyn *Pisces Crustaceos*, in 't Grieks *Malacostrea*, noemt, die wel eene harde, dog breeksaame Schaal hebben; gelyk daar zyn Kreeften, Krabben, Garneelen, Zeeappels en Zeeferren: waar van de twee laatste soorten ook *Zoophyta*, of *Plantanimalia* heeten.

Daar op volgt, in 't tweede Boek, het tweede Hooftgeslacht, 'tgeen men eigentlyk *Ostracoderma*, of *Sclerostrea*, dat is harde Schaalvissen noemt, en die een steen-of beenharde schaal hebben, waarmede zy het geheele lyf, behalven den mond, bedekken, als daar zyn Hoorntjes, Schulpjes, en Oesters. Dit is de eigentlyke Kamer der liefhebbery, of vergadering van alle *rariteiten* in Hoorntjes en Schulpjes bestaande, die ik in de *Amboinsche Zee* heb konnen opzoeken, en waar door ons *Amboina* in geheel *Europa* bekend is. Het tweede Boek.

In het derde Boek sult gy hebben verscheide *Mineralen*, raare Gesteenten, Aarden, Het derde Boek. en Sappen, die men in deze Oostersche gewesten vind.

Eigen-
schappen
der Schaal-
vissen.

De byzondere Eigenschappen der Dieren in 't eerste Boek zyn, datze geen bloed hebben, en hunne Leden zoo bescheidenlyk niet als andere dieren vertoonen. De byzonderheden van het eerste hoofdgeslacht zyn datze agt voeten hebben, behalven de scheeren, en nog eenige kleine pootjes by den mond; het hoofd, de borst en ruggen aan mal-kander vast zynde, met uitsteekende en beweeglyke oogen, waar onder Kreeften en Garneelen gerekent worden, die langwerpig van lyf zyn, een langen staart hebben, en agterwaarts gaan.

Welke onder
de Krabben
behooren.

Onder de Krabben behooren die een rondagtig, of een ter zyden gedrukt ligchaam hebben, en ter zyden uitgaan. *Zoophyta* zyn al de andere, die meer de gedaante van een vrugt of plant, dan van een gedierte hebben, zonder uitdrukkelyke leden, behalven de pooten, en egter van binnen een leevend vleesch en aderen, waar mede zy zich bewegen.

H E T E E R S T E B O E K

van de

A M B O I N S C H E

R A R I T E I T - K A M E R ,

handelende van weeke

S C H A A L V I S S C H E N .

I. H O O F T D E E L .

Van de Locusta Marina. Zeekreeft. Udang Laut.

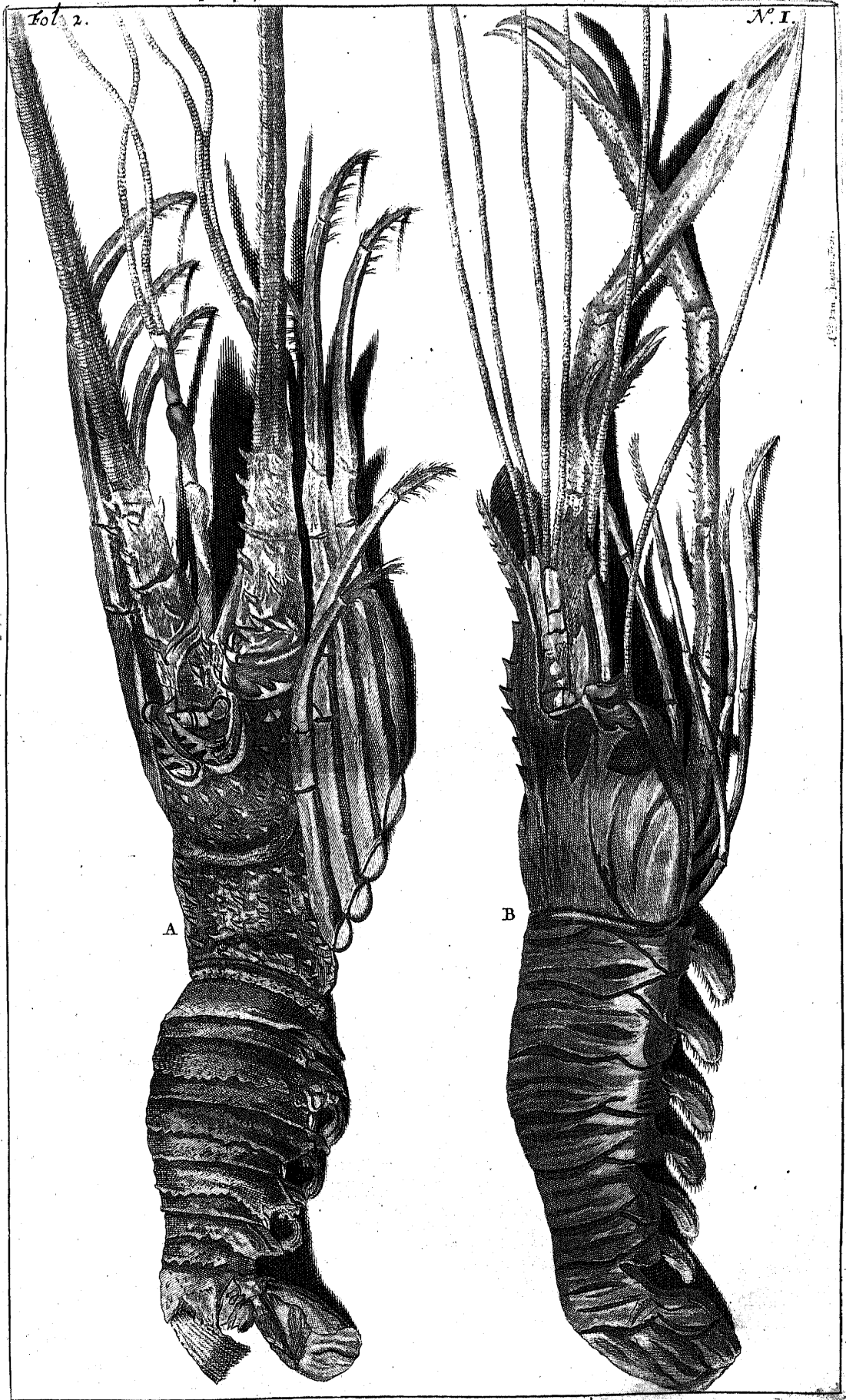
Zeekreeft
beschreven
ten aanzien
van zyn
leden.

Eze Zeekreeft komt meest overeen met die men in *Italien* en in de Middelandze Zee vind, doch de Indiaansche is veel doornachtiger, want de geheele rugge, welk deel men in alle deeze soorten het schild ('t *horax*) noemt, is zoo doornachtig, dat men hem qualyk zoude kunnen vatten, indien niet alle de doornen voorwaarts geboogen stonden. Inzonderheit heeft hy boven de oogen twee groote voorwaarts gebogene doornen, en onder dezelve nog vier kleindere, weshalven hy van vooren niet aan te doen is. Het agterste deel des Schilds heeft kleine korte doorentjes, en is daar tusschen met korte haitjes of borstels bezet, zoo dat hy wolagtig schynt. In 't gemeen is hy 14, en 15 duimen lang, behalven de twee lange Baarden die 18, en 20 duimen lang zyn, agter schier een vinger dik, en rond, daar na allengskens spits toeloopende, yder in drie leden verdeelt, en gansch steekelig: tusschen deze staan nog twee andere korter en dunder baarden, mede in drie leden verdeelt, waar van het voorste zig in twee hoornen splyt, en daar van het eene deel altyd korter is dan het andere. In plaats van scheeren heeft hy twee voeten, aan het uiterste in tweën gespleeten als een tang, voorts de overige gelyk, behalven dat ze grooter zyn. De andere voeten zyn t'zamen agt, niet doornagtig, en van vooren in stompe klauwen verdeelt. De staert bestaat uit acht kringen, die aan d' eene zyde in een spits eindigen, en agter in vyf vinnen, die den staert breed maken.

Van zyn
koleur.

De Koleur aan den rauwen Kreeft is hoog blauw, met witagtige of vaale plekken hier en daar, een weinig root aan den staert en aan de hoornen. De pooten zyn blauw en wit

wit gestreept. De gekookte is gansch rood. Het Mannetje is altyd steekeliger dan het Wijfje; en indien het zulk een Kreeft is geweest, waar van *Suetonius* schryft, en waar mede Keiser *Tiberius* den armen Visscher den Baard liet wryven, toen hy hem zoo onvoorziens, op 't Eiland *Caprea*, uit de klippen becroop, is het wonder dat hy hem het geheele aangezicht niet opgescheurt heeft. Hy heeft veel vleesch, wit, hardagtig en geil zoet; is derhalven van geen groote lekkerny, hoewel men van eene Kreeft een schotel vol kan hebben, en dat alleen uit de pooten en staert; want van 't hol des lysf nuttigt men niets. De kleine Kreeftjes gelyken wel *Scorpioenen*, en zyn half doorschynende.

In 't Latyn noemt men dezen Kreeft *Locusta Marina Indica*. Maleys *Udang Laut*, zynde *Udang* een algemeene naam van alle Kreeften en Garneel-soorten. Amboins. *Mitta Soa* als of men zeide *Squilla retrogada*, of in 't Mal. *Udang-Ondor*, dat is te rug loopende Kreeft: op Leytimor *Ulehi* en *Ulehir*.

Hy woont in de ruime Zee, evenwel omtrent den wal, hy gaat in de *Seris*, kruipt in de Bobbers, en word met netten gevangen. Levendig kan men hem niet aanvatten, dies hy met een harpoen gestoken word: hy heeft zulk eene sterkte in zynen staert, dat, zoo hy in 't uittrekken of aanhaalen dien om eenen steen slaat, men hem qualyk daar af-trekken kan. In 't water gaat hy voorwaarts, dragende zyne horens op zyde, als hy zyn aas zoekt, want niets is zoo stout dat hem durft ontmoeten: maar iets bemerkende daar hy schuw voor is, of voelende dat men hem aanhaalt, zoo kruipt hy agterwaarts en steekt de hoorns voor uit. Hy is ook zoo slim, dat hy met een net omsingelt zynde, en geen uitkomst ziende, tegens den bovensten boort van het net opklautert, en zoo men 't hem niet belet, daar over zoekt te springen. De Visschers zien hem gansch niet geerne in de Bobbers, om dat hy, benauwt zynde, de andere vissen geweldig quetst.

De geheele Kreeft word in zout water gekookt, daar na de staert en pooten in stukken geklopt, en al het witte vleesch daar uit genomen, waar over men eene byzondere sausfe moet maaken. Men kan zig haast daar aan verzadigen; om dat het zoo lafzoet, en hard te verdouwen is.

Diergelyke Kreeften worden by de *Fransschen* in de *Karibische* Eilanden ook *Homars* genoemd; waar van zie *Histor. Antill. Rochefortii*, Cap. 19. die de Karibaners op droogten en zandbanken by nacht vangen, door hulp van brandende toortzen, waar na deze Kreeften kruipen, wanneerze die met een harpoen steeken, of anders by de Maanefchyn waarneemen. Van de *Locusta Marina* zie breeder *Gesnerum de Aquatilibus lib. iv.*

Alzoo de Heer Rumphius geen afbeelding van deze Locusta Marina heeft gegeven; heeft de Heer Dokter D'Acquet, uit zyne Rariteitskamer, ons een zelve toegezonden, die wy wegens hunne zeltzaamheit, en als over een komende met de beschryvinge, oordeelden hier nevens te moeten vertoonen: zie de plaat N° 1. A. en B.

I I. H O O F T D E E L.

Van den Urfa-Cancer, Udang Laut Leber.

DIt is een vreemd slag van Garneelen of Kreeften, breed, en niet hoog; een van die plumpe handschoenen, die men wolle wanten noemt, verbeeldende, een span lang, en een hand breed, over zyn geheele lichaam met een grauwe en ruige wolachtheid bedekt. De rugge is een weinig bultig, met eenige stekels; de staert een weinig ronder, met een rugge in de midden, is van vyf of zes leden, en agter met breede vinnen; hy heeft geen scheeren, maar aan ieder zyde vyf pooten, dewelke eindigen in zwarte en spitze Vogelklauwen, aan de vier voorste voeten enkel, aan de agterste dubbel, of in tweeën gespleeten, als een scheer, en staan dezelve agterwaarts gebogen. Daar benevens twee kleene voetjes aan den mond, die hem voor handen dienen. Van vooren is hy op 't breedste, te weeten vyf en zes duimen breed, en aldaar

aan de kanten gezaagt, doch het voorste van 't Hooft, heeft aan elke zyde twee breede en dunne lappen, van de zelve schaal gemaakt, doch daar in niet vast, maar beweeglyk, en aan de kanten getandt, die hem voor vinnen dienen. Tussèn deeze lappen, vooraan heeft hy twee gekorte hoorns of baarden, en agter dezelve aan de kanten heeft hy de oogen. Hy kruipt meest op den grond, met eenen langzamen gang, alwaar hem de Visschers, met een ligt harpoen, of weërhaak steeken. Hy heeft een zeer wit, hard en zoet vleesch, beter van smaak dan de Zeekreeften, doch men vindze zelden.

Naam in
verscheide
taalen.

Zyn Naam is in 't Latyn, *Urfa-Cancer* en *Squilla lata*. In 't Mal: *Udang laut leber*. Amboins *Uhut*, op Leytimor *Miju uhut*, of *Cattam gonoffo*, van het haarige schild, als een Calappus Bolfter. Jav: *Udang Bladook*.

Urfa Cancer. De Schryver heeft de afbeelding C, zynde het mannetje, verbeeldt: waar by wy hebben gevoegt D, het wyfje, ons toegezonden door den Heere Doñor D'Acquet; zie de plant N°. 2.

III. HOOFDDEEL.

Van de Squilla Arenaria. Knyper. Locky.

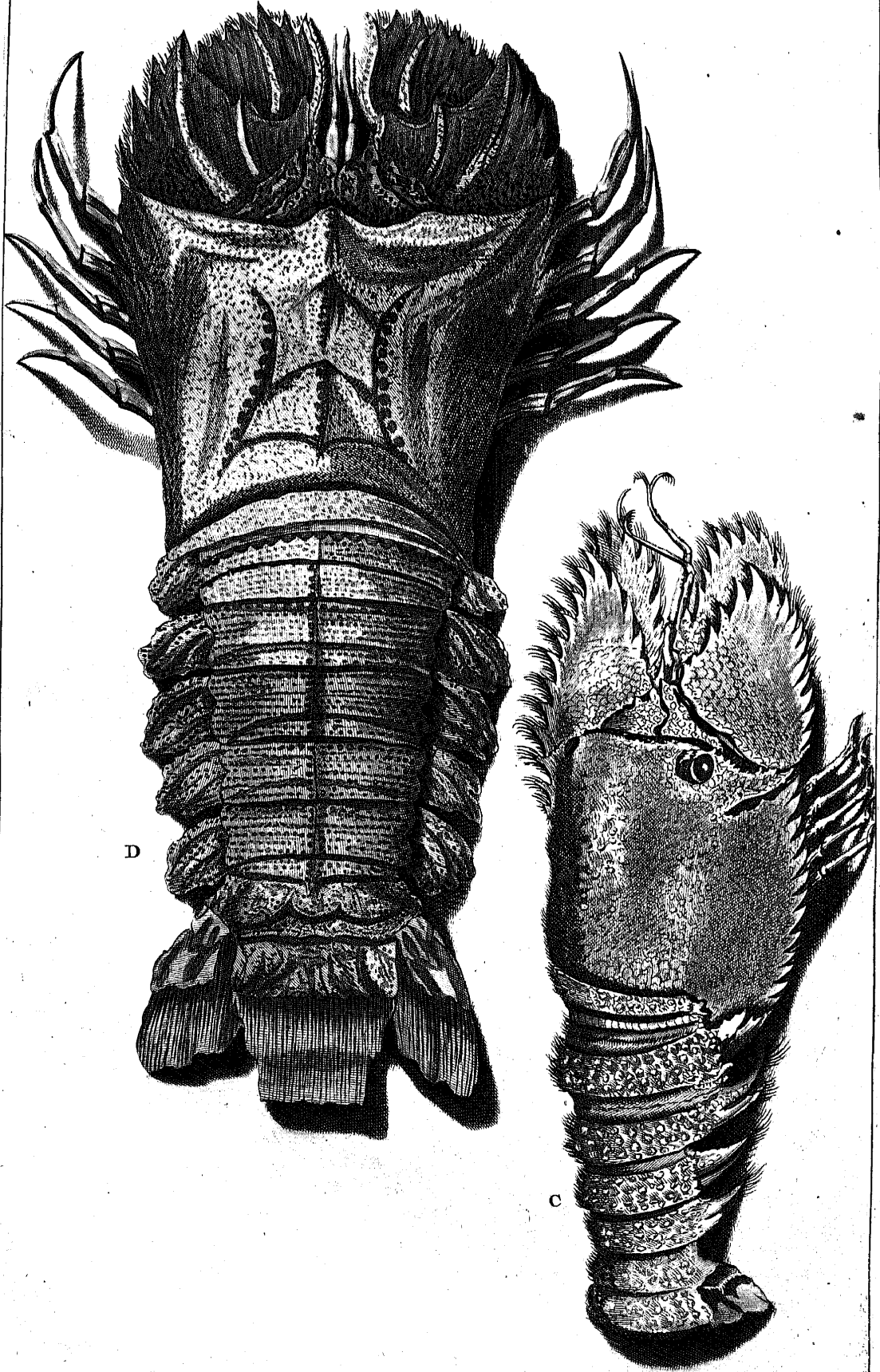
Gedaante
van den
Knyper-
Kreeft.

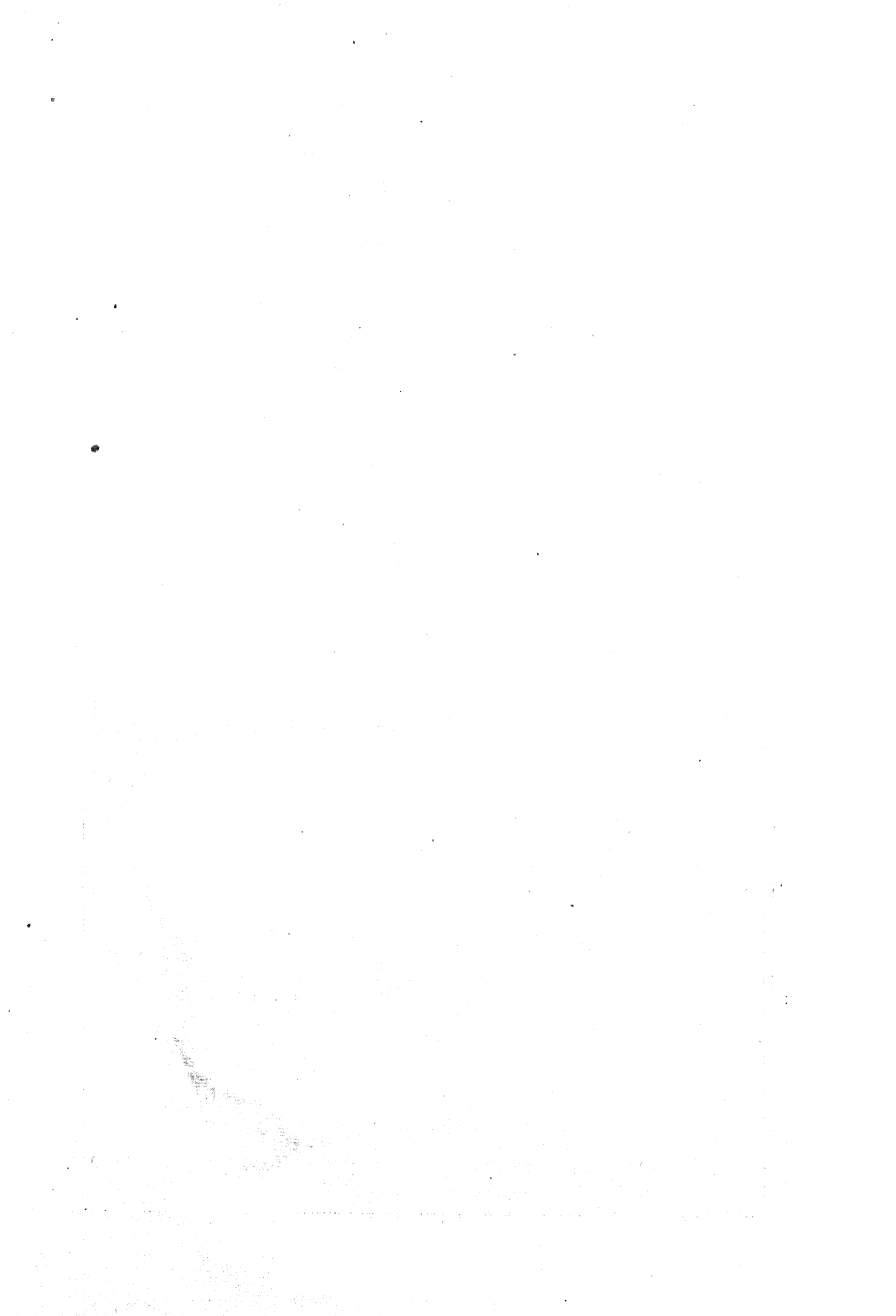
DEZE *Squilla* heeft ook de gedaante van eenen langen Garneel, is in 't gemeen een handlang, en twee vingeren breed, en in twee soorten verdeelt. I, *Locusta* of *Squilla Arenaria Terrestris*. II, *Squilla Arenaria Marina*.

I. De *Squilla Arenaria Terrestris*, is de grootste gemeenlyk een hand lang, en ruim twee vingers breed, schier uit enkel leden gemaakt, te weten, uit vyf breedere, en drie smaldere leden, als zoo veel breede banden, halvemaaanswyze t' zamen gevoegt, en 't lyf uitmakende; agter met een breede steekelige staert, uit scherpe spitzten, als een kroon gemaakt, die ten weërzyden vier vinnen hebben. Onder de vyf breede leden, waar uit het lyf gemaakt is, heeft hy aan ieder zyde vyf dubbele, breede, schubagtige voeten, het blad van een riem gelyk, waar mede hy eenen radden gang maakt. Aan de vier andere smaldere banden van 't lyf, heeft hy nog vier paar kleendere voeten van het voorige fatzoen. Nog heeft hy aan 't hooft twee langronde vinnen, die aan de kanten gehaart of gebaart zyn, en tusschen dezelve vier korte baarden. De scheeren, het raarste van dezen Kreeft, zyn geheel anders gefatzoeneert dan aan andere Krabben, want zy zyn gemaakt van drie groote deelen, waar van het agterste dik en bogtig is, gelyk aan andere; doch het middelste is dun, breed, en het langste, aan den agtersten rand, met een diepe keep. Het voorste is smal, in vyf of meer kromme tanden verdeelt, gelyk fikkels, of vogelklauwen, die hy verbergen kan, in de voornocnde keep van 't Middel-lid, als in een scheede, of gelyk de Fransche knipmessen. Onder deze scheeren, ten weërzyden van den mond, heeft hy nog zes kleene en gevinde (*Pinnatos*) pooten, in scheertjes eindigende. Met de eerstgenoemde Scheeren, of Knypers, doet hy groote kragt, niet alleen met in den grond te booren, steen en zand daar mede weg te smyten, maar ook de kleene visjes daar mede te slaan datze sterven, die hy daar na in stukken snyd, en met de ses kleene pootjes aan den mond brengt; hy kan iemant ook daar mede sterk quetzen, als men hem aanvatten wil, slaande daarenboven met den steekeligen staert; weshalven men hem levendig niet handelen kan, maar moet met stropen gevangen werden. Hy heeft groote oogen, en wit vleesch, gelyk andere Garneelen, ook van de zelve smaak, goed om te eeten, als hy in zandige plaatsen gevonden word, maar in modderige gronden, deugenze niet veel, en worden zelden gegeten. De Kolor aan den rauwen, is licht ros, en witachtig met bruin gemengt, aan den gekookten bleekrood, en aan de scheeren geheel wit, zommige min of meer rookverwig gespikkelt.

Zyn Kolor.

In 't

In 't Latyn hiet deeze Kreeft *Squilla Arenaria Terrestris*, om dat hy zich wel omtrent de Stranden ophoud, maar daar het zeewater niet heene komt, of op zoodanige Banken die meest droog leggen. Mal. *Udang laut*, met eenen algemeenen naam. Amboins *Lokki* en *Loe*, doch een kleender foort daar van, die niet langer dan een vinger is, noemenze op Hitoe in 't byzonder *Miterna*. Onze Natie noemt hem Knyper, op 't Leytimor *Hebei-Lain*.

Hy heeft zyn woning omtrent de strand, op vlakke zandige Oevers, of by den uitgang van eenige rivieren, daarmen veele opgeworpene heuveltjes ziet, gelyk mollehoopen; hier vergraaft hy zig, drie en vier voeten diep onder 't zand, tot dat hy eenen harden steengrond vind. By nacht, of by aflopend water, komt hy daar uit om zyn kost te zoeken, die hy dan naar zyn hol sleet. Hy word aldus gevangen; men ruimt de opgeworpene Aarde zoo diep op, tot dat men zyn gat ziet, daarmen dan een strop aan legt van taaije stoffe, als paerdshaair, gemaakt, dwars aan een stokje vast gemaakt. Aan den kant legt men eenig Aas, daar hy niet by kan of moet door den strop kruipen, het welk hy aanvattende, met eenen den strop tochaalt, en zoo aan 't stokje blyft hangen, 't welk hy in zyn hol niet brengen kan, om dat het dwarsleit; doch als men niet gauw daar by komt, kan hy, met zyn scherpe scheeren, het touwtje wel afknypen. De Inlanders eeten hem meest gebraden, doch wanneer hy meer modder dan vleesch heeft, smytzenze hem weg. De scheeren, of knypers, worden onder rariteiten bewaart, wegens haare zeltzaamheit. De Inwoonders van *Boero* houden zyn vleesch beter dan van andere Garneelen en Krabben, en gezond voor den buik.

II. De *Squilla Arenaria Marina* is van 't zelfde fatsoen, doch kleender, en veel schoonder geschildert, te weeten met donker-groen, wit en blauw gespikkelt over 't geheele lyf, en rood aan de einden der pooten. Hunne scheeren zyn anders geformeert, want de twee achterste leden zyn rondagtig, groen of gespikkelt; het voorste lidt is regt, zonder sikkels, en rood; waarom deze Scheeren, afgebroken, niet qualyk een Zwaantje met een roode snebbe verbeelden, 't zaamen omtrent een halven vinger lang, en veele die het Beest niet kennen, zien het voor een hals en snebbe van eenig gedierte aan. De gekookte word ook niet rood, maar doods-groen. Het vleesch is witter en beter dan van den voorigen; hy houd zig op in diergelyke kuilen; en zoodanige Stranden, daar groote steenen en zand onder malkander leggen, en daar het zeewater met heurten op en afloopt. Hy word ook op de zelfde manier met stroppen gevangen.

In 't Latyn word deeze Kreeft *Squilla Arenaria Marina* geheeten, om dat hy zyne woning heeft in plaatzen daar de Zee op en afloopt, en in 't byzonder *Squilla Cygnellorum*. In andere taalen heeft hy de zelve naam als boven. De onze noemenze Zwaantjes Krabben, wegens de mooie Zwaantjes die men uit de Scheertjes maakt, en uit deezen inzicht word hy ook meest gevangen, die men hem dan levendig aftrekt; het overige kookt en braad men, als Garneelen. Men kan hem zelden vinden, en noch moeylyker vangen, om dat men zoo nauw het aflopend water moet waarneemen.

Een kleender slag, van de laatste foorte, is vier vinger lang, waar van het hoofd of Schild een vierde uitmaakt: het hoofd loopt spits en scherp toe, als aan een Garneel, waar van de twee middelsten in tweeën gespleeten zyn, en ten weérzyden hebbenze twee haarige blaadjes of vinnetjes, die overdwars staan. Het overige van 't lyf is de Staert, gemaakt van 9 kringen of banden, waar van de voorste smal, de agterste allenskens breeder zyn; de eigentlyke Staert is het breedste van 't geheele lyf, zeer steekelig, gemaakt van vier styve doornen, en aan de buitenkanten met twee haarige vinnen. In 't midden van deeze doorns staan noch twee scherpe klauwen, tegens malkander ziende, bedekt met eenen doornagtigen Nagel. Onder de vyf agterste en breedste kringen, heeft hy 10 gehaarde lapjes, als pooten. De voorste en smalste kring heeft niets, de drie volgende middelste lapjes hebben onder zich zes pooten, kort, dun, en met de voorste leden opwaarts geboogen; voor dezelve, aan het schild, staan de Scheeren of Knypers, zynde het raarste van dit dier, verschillende van de twee voorgaande Garneelen, want het zyn geen

scheeren of tangen in tweeën verdeelt, maar eindigen in eenen rechten doorn, die voorwaarts ziet, en in een keep van het middelste lid sluit, daar in hy deeze spitze altyd verbergt, tot dat hy daar mede slaan, en iets weg stooten wil; doch aan deze kleene voortte is de snebbe niet rood, en het lyf groen, maar geel en grauwig. De gekookte word zomtyts bruin, zomtyts bleekgeel. Tussen de Knypers onder aan den mond, heeft hy noch zes Pooten, kleen, haairig en den mond bedekkende, die hem voor handen dienen.

Zyn ver-
blyf,

In den regen houd hy zig onder de klippen op, anders verbergt hy zig in het zand. De Zwaantjes draagende Lokky, is een snoode Moordenaar onder de Visschen, als hy in een Scri, of in Bobbers komt; want al is hy kleen, en zyne Scheeren naar oogenschyn zoo onvermoogend, kan hy nochtans groote Visschen verwonden, en kleene Visschen doorkappen, als ofze met een mes van malkander gesneeden waren; weshalven de Visschers dikwils een goed deel zulke doode Vissch vinden, en dezen Moordenaar daar onder betrappen, die zig levendig niet laat aanvatten, maar men moet hem straks in den Nek, daar hy op 't weekste is, steeken, waar door hy onmagtig word.

Is quaad te
vangen,
en hoe.

Squilla Arenaria E. en *Squilla Arenaria Marina* F. *Het Zeezwaantje* G, is een *Schaer* of *Nyfer* van F. *Zie de plaat. N°. 3.*

I V. H O O F T D E E L.

Van de Squilla Lutaria: Den Modderman: Udang Petsje.

Gedaante
van den
Modder-
mans
Kreeft.

DEZE Modderman heeft mede de gedaante van de voorgaande *Squilla Arenaria*, doch het lyf is van een Kreeft, uit twee deelen gemaakt, waar van het voorste het Hoofd uitmaakt; de schaal is dun en week, lang zeven duimen, met twee korte baarden aan 't hoofd: aan ieder zyde, heeft hy vier korte pooten, die in regte en spitze klauwen eindigen, en het middelste lidt is gebaerd, of gezoomt, met een baardachtig velletje; de scheeren zyn als aan andere Krabben, waar van het middelste lidt wat korlig is, en aan de zyden des zooms, met baardachtige velletjes voorzien, ook de rechter gemeenlyk grooter dan de linker. Het voorste lidt is een scherpe schein, waar van de onderste, of vast staande helft, maar half zoo lang is als de bovenste. De Staert bestaat uit 6 kringen of banden, behalven het uiterste lidt, 't welk een nagel gelykt, ten weérzyden met twee doornen gewapent. De rugge van den staert is bykans vierkantig, door twee uitstekende kanten, en ieder kring heeft van onderen een paar gebaerde pooten. De Koeur aan den rauwen, is leelyk bleekrood met grauw gemengt, en de gekookte word ook niet recht rood. Hy heeft weinig ja schier geen vleesch, want het geheele lyf en de staert steeken vol groenachtige modder, en slechts in de scheeren vindmen een weinig wit en brokkelig vleesch, van geen byzonderen smaak. Hy houd zich op in kuilen, als de voorige, aan de oevers van modderige stroomen, daar hy by laag water boven komt, en langzaam over den grond kruipt, als of hy wist dat de menschen niet veel naar hem vraagen.

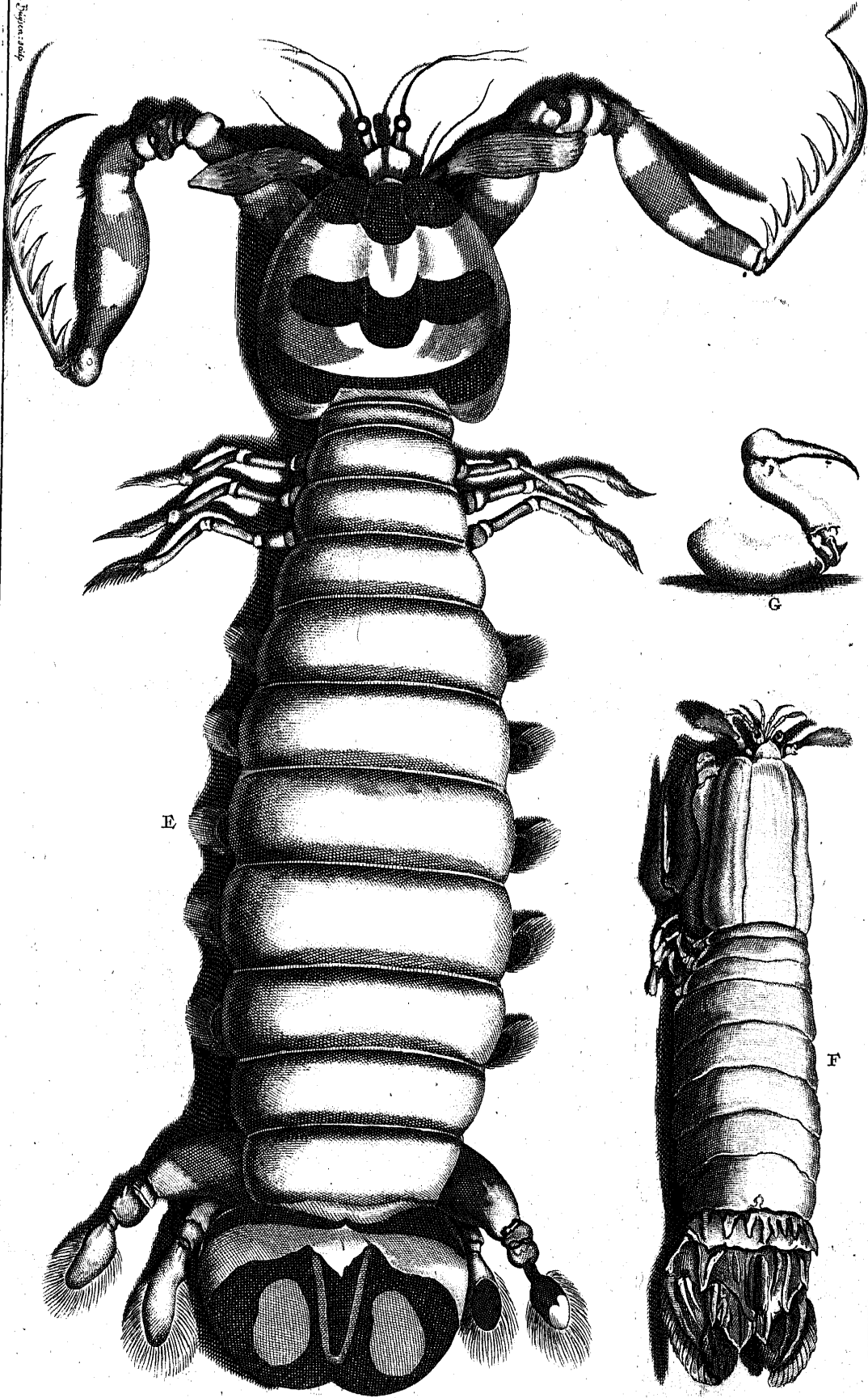
Zyn koeur.

Waar hy
zig bond.

Zyn Naam
in 't Latyn.
Is slecht om
te eeten.

Deze word in 't Latyn geheeten *Squilla Lutaria*, dat is, Modderkreeft. De Inlanders van Celebes eeten het vleesch van de scheeren, 't welk ik hun willende na- doen, hebbe my niet wel daar op bevonden; dies ik hem voor eenen onnutten Kreeft houde, of hy moft in andere Landen beter zyn.

De afbeelding van de Squilla Lutaria ontbreekt, doch de Heer Doctor D'Acquet, heeft twee soorten van dezelfde hier toe verleent; Zie de plaat N^o. V. letter K. en L. beide van Amboina.

V. H O O F T D E E L .

Van den Cancer Crumenatus. Catattut. Beurskrabbe.

DEze gedrochtelyke Krabbe heeft een gemengt fatzoen, van een Krabbe en De Beurs-
Krabbe is
zeldzaam
van ge-
daante,
zie de
plaat
n. IV. Kreeft, en is daarenboven een bewoonder des lands, zonder zig ooit in 't water te begeeven. Haar Schild, of *Thorax* is uit vier stukken gemaakt, waarvan de drie grootste aan malkander vast hangen. Het voorste en kleinste maakt den kop, in een korte spits eindigende, gelyk aan een Kreeft, daar onder staan twee oogen digt by malkander, en ter zyden van dezelve twee baerden, uit twee leden gemaakt, waar van het onderste en kortste breedachtig en in takken verdeelt, letter H.
en I.
leeft op 't
land. het voorste dun is, en maakt met het onderste schier een winkelhaak. Hier onder, en ten weërzyden van den mond, staan noch twee andere langer baerden, die te gelyk voor handen dienen, ieder uit vier leden gemaakt, alle als winkelhaaken staande; doch zoo dat zy ze t'zamen kan leggen. De onderste kanten van 't achterlyf zyn met haar bezet. Over dag komt zy weinig uit, schuilende in de holligheden van groote klippen, Schnit in
klippen.
Zoekt by
donkere
Maan haar
voetzel.
Haar breekt
en verdere
boedamig-
heit. maar by nacht, meest by donkere Maan, komt ze te voorschyn om haaren kost te zoeken. Het middelste stuk is het eigentlyke lyfdekzel, de twee andere zyn twee ronde lappen, aan de zyde overhangende, waar door het achterlyf anderhalve hand breed is, en omtrent ook zoo lang; daaraan volgt een dikke ronde Staert, uit vyf deelen of kringen gemaakt met breede vinnen; onder dezen staert is een dikke rimpelige Zak, als een opgeblaze beurse, waar van zy de naam heeft. Zy heeft twee geweldige sferke scheeren, waar van de eene, gemeenlyk de rechter, kleiner is dan de andere, overdwars geribt als met zeebaaren, en op de ribben ziet men korte borstels; behalven die heeft ze noch agt pooten, gefatzoeneert als aan de Krabben, doch veel grooter, en de twee achterste zyn in scheeren verdeelt; de lappen zyn van onderen schubagtig, en het schild heeft van boven eenige kuiltjes en vooren. De koleur aan de levende is hoog blauw, met witachtige streepen op de pooten, en plekken op den rugge. Het vleesch in de beenen en scheeren is wit en hard, in 't lyf gelyk in andere Krabben, en in de lappen heeft zy een wit week merg als vet, maar de Beurs is opgevult met eene smeerige substantie, als weeke borer, die de beste beet aan deze Krabbe is, en waarom men hem vangt. Van het hoofd door 't geheele lyf en den staert, loopt een zwartachtige ader, dat haaren darm is, eindigende in het uiterste des staerts. Nevens dezen darm, loopt noch een andere fyne ader, als een witte draad, die men zorgvuldig met den voorschreven darm uitneemen moet, Is gevaar-
lyk te eeten,
en hoe goet
te maaken. inzonderheit uit den staert als men hem eeten wil, zoo dat 'er niet een stukje van in blyft, want hier in steekt eenige schadelykheit, en, dezelve uitgenomen zynde, kan men de overige boterachtige substantie zonder schroom eeten. Deze Krabbe heeft in haare scheeren een geweldige kracht, zoo dat, als zy iets daar mede gevat heeft, men haar eer een scheer uit het lyf zoude trekken, dan zy het gevatte loslaaten, gelyk ook de schaalen van de scheeren op het dikste zyn. Evenwel, als men haar onder den staert kittelt, laat zy zomtyts het gevatte los, en zy kan dat peuteren aldaar zoo weinig verdraagen, dat zoo men haar lange kittelt, zy zoo ontfteeken boos word, dat zy schuimbekt, en met de scheeren zig zelveen zoodanig in den staert nypt, dat ze sterft. Een Kanarynoot, daar aan men met eenen steen genoeg te doen heeft om op te kloppen, kan zy met haare scheeren gemakkelyk opkraaken. Ik voer eens in een Orangbay, aan wiens mast wy een Beurskrabbe gehangen hadden, en daar onder stont by geval een middelbaare Geit, zeldzaam
geval. die zy by het oor kreeg, en zoo hoog opligte, datze al van den grond af was, eer wy haar te hulp konde komen, doch de scheer most in stukken geslaagen worden, eer de Geit los raakte.

Deeze

Haare verscheide benamingen, en waarom. Deze Kreeft of Krabbe, hiet in 't Latyn *Cancer Crumenatus*, in 't Neerduits *Beurs-Krabbe*, van de aanzienlyke Beurs die zy onder den Staert heeft; in 't Mal. *Cattam Calappa*, dewyl zy zig in de Kalappusboomen onthoudt, hoewel dezen naam noch eene andere Krabbe, hier na beschreven, voert; verder *Cattam Canary*, ook *Cattam Mulana*, van het Eilandje *Mulana*, aan de Zuidzyde van *Uliassar* gelegen, klippig en onbewoont, daar men haar veel vangt; in 't Amboins *Catattut* en *Atattut*.

Haar verblyf is op de klippen, en onbewoonde Eilanden, waar van eenige genoemt. Men vind haar op zoodanige stranden daar steile klippen zyn, onbewoont, vol kuilen, en daar omtrent Kalappusboomen staan, hoewel men haar ook heeft daar geen Kalappusboomen zyn: als op het voornoemde Eilandje *Milana*, op den steenigen Zuidhoek *Oma*, *Nubsetello*, ofte drie Gebroeders, en op de Zuidzyde van *Leitimor*, by het steene voorgebergte van *Ema*; verder op de onbewoonde Eilanden van *Lussapinje* en eenige Eilanden van *Banda en Ternate*; op de onbewoonde Eilandjes *Tasuri*, *Bliau*, en *Hiri*, waar van zy den naam draagt van *Cattam Hiris*. Zy woont in de holle steenklippen, doch altijd op het land, zonder ooit in 't water te komen; zy beklimt de Kalappusboomen, welker noeten zy afknypt, en de afgeworpenen onder den boom naspeurt, die zy dan met haar scheeren weet op te byten, en het pit daar uit te haalen; hier mede word zy ook gevangen. Als men een stukje hard Kalappuspit aan een stokje bind, en in de gaten laat hangen daar in zy schuilt, houd zy dit zoo vast dat men haar daarmede kan uittrekken; 't welk men, als gezegt is, by donkere Maan moet doen, doch by aangestoke dammers en toortsen. De uitgetrokke moet men met de handen niet aanvatten, maar met een stok die gespletten is als een rangete, en straks een stropje om 't lyf smyten. Men moetze ook niet by malkander zetten of hangen, of eerst de scheeren vast bewinden, anders zouden zy malkander dood nypen. Met Kalappuspit kan men haar een tyd lang mesten en levend behouden, ja zelfs naar *Batavia* voeren. Zy worden geheel gekookt, daar na den staert afzonderlyk geopent, de twee voorschreve Aderen zorgvuldig daar uit genomen; het overigemerg als gesmolten boter, nevens het vet onder de lappen schuilende, word met peper en azyn of lemoensap tot eene dikke sausse gemaakt, daar onder men dan mengt het witte vleesch uit de pooten en scheeren, en zoo t'zamen eet. Dit word voor een lekkerny gehouden, die men op Heere tafels brengt; inzonderheit zyn de *Sinezzen* groote liefhebbers daar van, dies men voor een goede Krabbe wel een quart Rykfd. moet geven, en voor eene middelmatige een schelling. Daar zyn 'er egter, zoo wel onder ons als andere Natien, die schroomagtig zyn deze Krabbe te eeten, en dat niet zonder reden, overmids ze de kennis niet hebben om 'er den voornoemden witten draad uit te neemen, die voorzigtig gegeeten zynde, eene groote benauwtheit en duizeling aanbrengt, doch, zoo veel my bekend is, heeft hy niemant beschadigt; en indien het dan al gebeurde, dat zich iemand qualyk bevond door 't eeten van deze Krabben, heeft men gerede middelen daar tegen: want neemt de wortelen van den *Papaja*-boom, of die van *Siriboppar*, een van deze beide met water gewreven, t'zamen met zwart *Calbahaar*, en dit gedronken, zal alle schadelyke kost weder doen uitbraaken, zoo ze noch in de maage is, en voorts zyne schadelykheit beneemen.

Haar spys is Calappus vrugten.

Hoe zy gevangen word.

Hoe men haar veed en in 't leven behoudt tot spysbereide, en gebruikt.

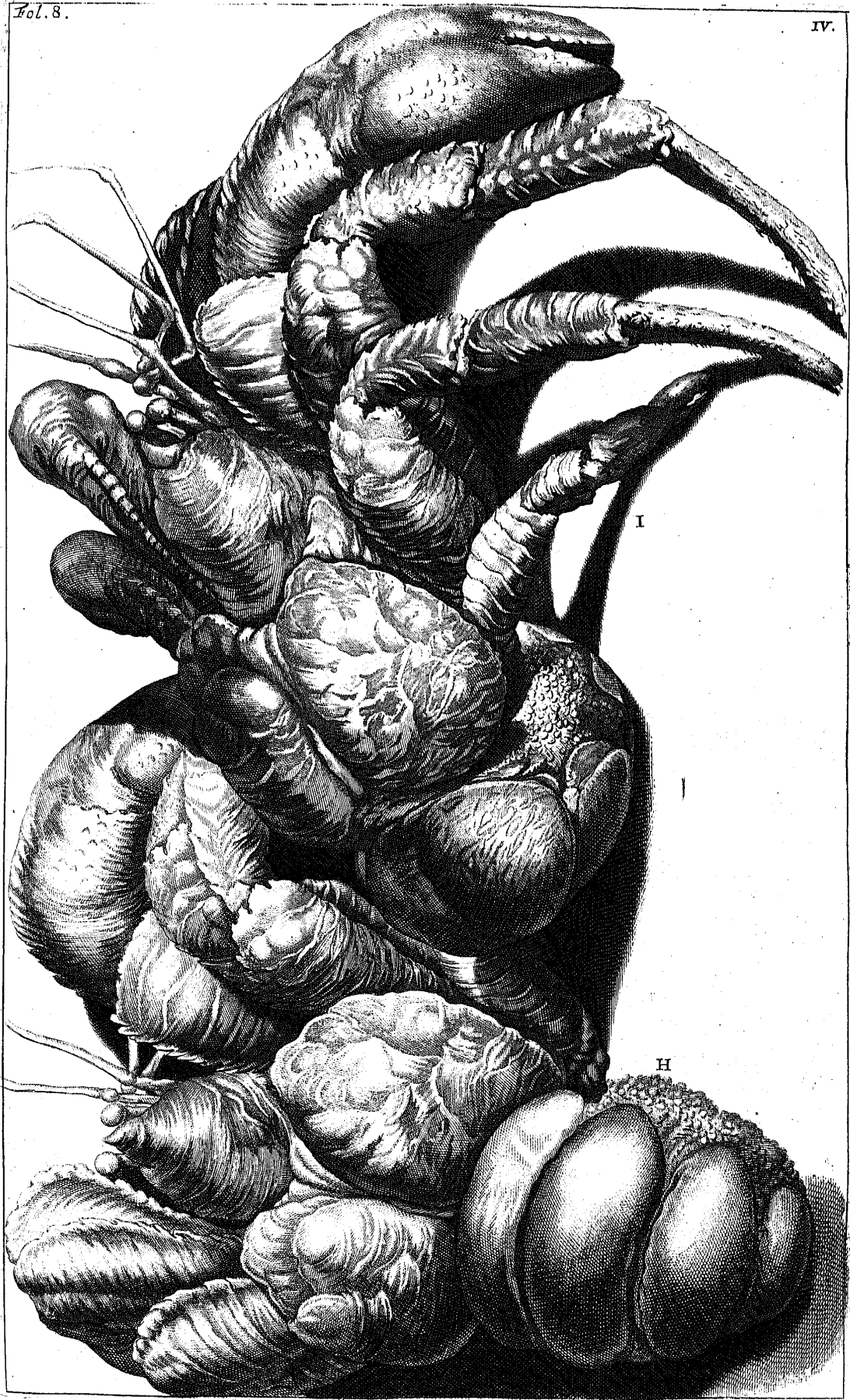
De Chineezen groote liefhebbers daar van.

Gevaarlyk te eeten zoo niet wel bereidt worden, baaren veel quaats; een middel hier tegen.

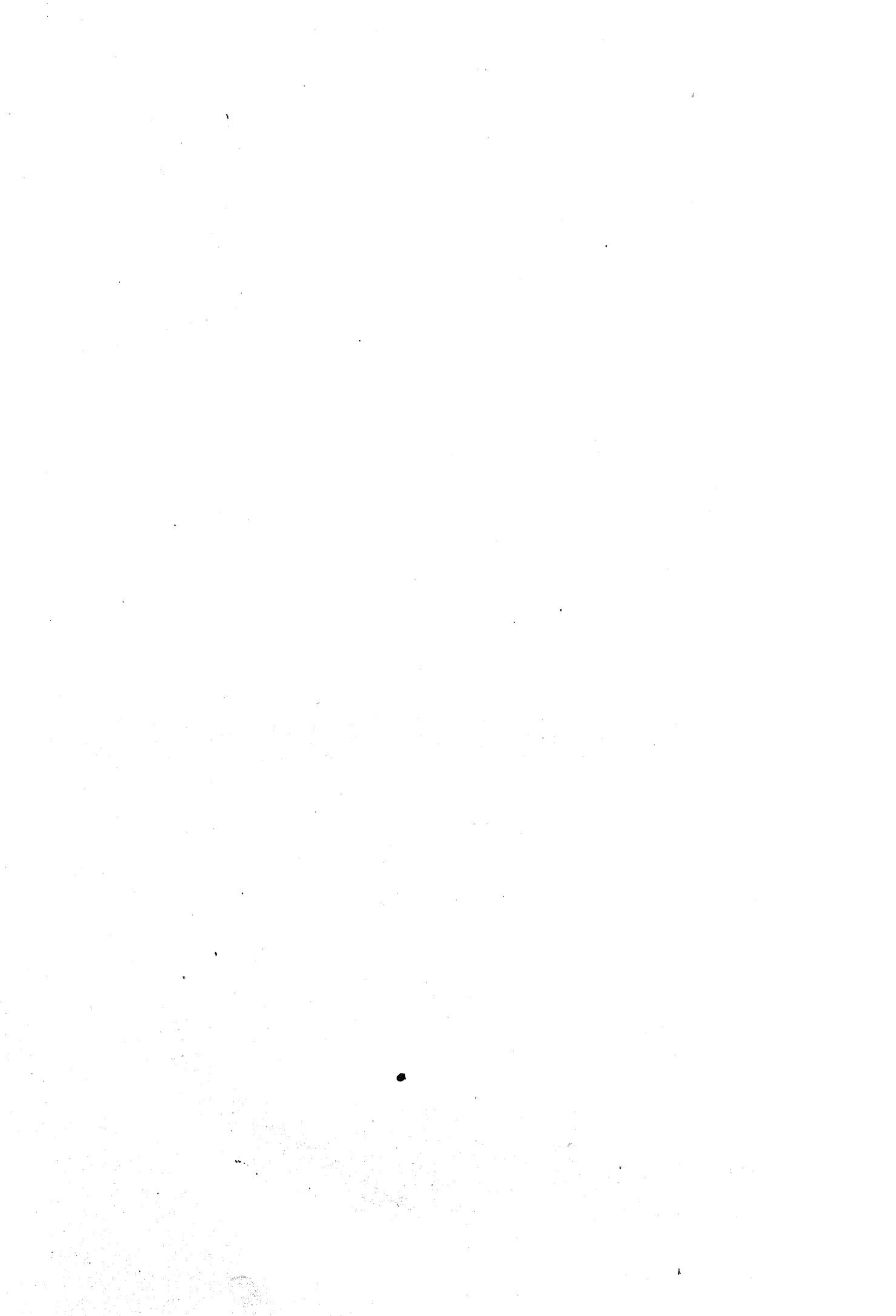
Verscheide gevoelens van haare voortteeling met de *Cancellis* vergeleken. doch verwoorpen; reden waarom.

Haar eyeren door den Schryver gezien, en zyn oordeel daar over.

Van den oorsprong, en 't voortteelen dezer Krabbe zyn verscheide gevoelens; want veele beweeren datze afkomstig zyn van de *Cancellis*, dat zyn kleine Krabbetjes, in 't Mal. *Cuman* genoemt, die in slekkenhuizen wonen, waar van zie hier na. En zeker men vind onder de gemelde *Cancellis* die groote gelykenisse met de jonge Beurskrabben hebben; doch kan ik deze meening niet byvallen, dewyl de *Cancelli* op allerlei stranden in menigte, maar de Beurskrabben zoo zelden, en op weinig plaatsen gevonden worden. Verder heb ik ook aan de Beurskrabben haare eige Eyeren gezien: als mede Beurskrabbetjes gehad, die kleender waren dan de grootste *Cancelli*, ook tusschen beide een merkelyke onderscheid bespeurt: weshalven ik oordeele dat deze Krabben haare eige voortteeling hebben, zynde daar in gesterkt door het bericht der Inlanderen, die deze Krabben vinden op en in zoodanige klippen, daar gene *Cancelli* omtrent zyn.

W. B. Smith sculp.

Rochefort Hist. Antill. Lib. 1. Cap. 21. in 't derde Lidt beschrijft de Krabben *Bour-Deszelve*
fires, willende mede Beurskrabben zyn, dewelke in de *Antillis* zig in de Bergen op- *Kreeft be-*
houden, die vervaerlyke schaeren hebben, waar mede zy tegens malkander kletzen als *fibrevan*
of het gewapende mannen waren, en jaarlyks eens in volle slagordre van de bergen *door Roche-*
afdaalen naar de Zee, om haare eyeren aldaar te leggen, &c. Maar men kan uit de be- *fort, en ge-*
schryving niet bemerken, datze in gedaante of colour met onze Beurskrabben over- *naamt*
eenkomen, zelfs onder die veelerlei Colcuren word geen blauw gestelt, gelyk de on- *Bouffires.*
ze meest zyn.

De bovenstaande Beurskrabbe moet men noch in zout, noch in versch water laten
komen, want daar in stervenze straks. Ook gebeurt het zeer zelden, dat men haare
eyeren by haar vind. Als men de Krabbe omkeert, dat de beurs boven komt, en van *Reden*
achteren aanziet gelykt zy zeer wel een gewapend Man, daarom hy aldus omge- *waarom by*
keert in de figuur den naam voert van *Don Diego* in 't volle harnas. *Don Diego*
in 't volle
harnasch
genaamt
word.

Cancer Crumenatus &c. of Don Diego in 't volle Harnas letter H. is dezelve van boven, en letter I van
een andere zyde; zoo datmen zyn gesteltheit en beurs kan zien op de Plaat N°. IV.

V I . H O O F T D E E L .

Van de Cancer Saxatilis: Cattam Batu.

DE eigentlyke Krabben verschillen in fatsoen van de Kreeften, of om datze *zie de*
rond, of naar de zyde langwerpig van lyf zyn, en haren gang overdwars nec- *plaat n^o. V.*
men. Myn voornemen noch vermoogen is niet om alle de soorten van dit *letter M.*
slag te beschryven, dewylze zoo menigvuldig zyn, maar alleen de meest be- *Onderscheid*
kendste, die my voorgekomen zyn; en die ik verdeele in eetbare, en schadelyke. *der Krab-*
Onder de eetbare munt uit in deugd de zoo genaamde *Cancer Saxatilis*, of Steenkrabbe; *ben en*
zy zyn van een gemeen en bekend fatsoen, rond van lyf, omtrent een halve voet *Kreeften.*
breed, min of meer, het voorste deel des schilds heeft aan ieder zyde negen tan-
den als een zaage, daar na twee groote gaten daar de oogen in staan, en tusschen bei- *Cancer Sa-*
de noch zes kerven met twee korte baarden. Het schild is dun en bros, op den rugge *xatilis.*
wat bultig als een borststuk, voorts effen. Zy heeft twee groote sterke schaeren,
dik van substantie en glad, waar van de eene grooter is dan de andere, en aan de twee
knypers breede stompe tanden als baktanden, voorts aan weêrzyden acht pooten; den *Onder-*
staert verbergenze onder den buik, doch met een onderscheid aan 't mannetje en 't wyf- *scheid*
je, want de staert van 't mannetje is klein, smal, en legt in eene keepe des *tusschen 't*
buiks, doch dat men hem oplitgen kan; maar die van 't wyfje is grooter, en van den *mannetje*
buik los, waar aan men op zyn tyd de eyeren hangen ziet. Het hol des lyfs is uitge- *en 't wyfje.*
puilt met een wateragtig bruin vogt, als bloed, aan het buikblad hangt een haai-
rig mager vleesch tot het eeten niet dienende, maar aan de kanten heeft hy een wit
en geel vet, bequaam om te eeten. Het beste vleesch steekt in de groote schaeren *Neemt af*
en in de pooten; in den staert is niets bequaam: de levende is donker grauw of zwart- *en toe naar*
agtig, maar de gekookte word eenpaarig licht rood; zy is niet op alle tyden goed en *'t afgaan en*
vol van vleesch, schikkende zig naar de Maan; want zoo lang de Maan waft vind *aangvoetjen*
men niets dan slym en water daar in; maar by volle Maan is hy vol vleesch en vet, *der Maans.*
't welk daar na allengskens weder afneemt, tot een dag voor de nieuwe Maan, wan-
neer hy weder vol is.

Deze heeten in 't Lat. *Cancer Saxatilis*: in 't Mal. *Cattam Batoe*, om dat zy een *Haar naam*
donker grauwe kolcur hebbende, een steen gelyken. *en reden*
daar van.

B

Zy

Haar ver-
blyf.

Zy houden zig op aan moerassige plaatzen, daar kleine steentjes en grof zand onder gemengt zyn, inzonderheit omtrent de wortelen van de Mangiboomen, by de uytgangen van de Rivieren, zoo wel in als buyten het water: doch is'er een merkelyk onderscheid in de smaak, die verre zoo goed niet is aan die enkel in 't slyk

Zyn goet
om te eeten.

woonen, als aan die in steenagtige plaatzen, en by een lopend water zich ophouden. Zy worden in 't gemeen voor de beste gehouden om te eeten. Men vangt ze met de handen, steektze met harpoenen; doch de meeste kan men bekomen met een vierkant s'chepnet, omtrent een vadem breed, *Tejang* genaamt, 't welk men met de vier hoeken aan stokken vast maakt, dat men het opligten kan. Dit *Tejang* legt men, by laag water, plat op den grond neer, aan de kanten met eenige steentjes bezwaarende, en in het midden eenig aas van hoenderdarmen, of *Calappuspit*. Als het water nu wast, zoo kruypt de Krabbe naar dit aas, en blyft met haare pooten in het net verwart hangen, het welk men merkt aan de boey van ligt hout gemaakt, die men aan het net bind en op 't water laat dryven.

En hoe ge-
vangen
worden.

Cancer Saxatiles. Deze afteekening ontbreekt, doch de Heer Doctor D'Acquet heeft ons d'afbeelding toegezonden. Zie de Plaat N°. 5. letter M. K. en I., behoorende tot het IV. Hoofddeel.

VII. HOOFDDEEL.

Cancer Marinus: Cattam Aijam.

Van deeze
Krabbe
zyn twee
soorten, zie
de plaat
N°. VI.
letter N.
en O.

I. *Cancer
Marinus
Lævis.*

Haar ge-
stalte.

Deeze *Cancer Marinus*, of eigentlyk Zeekrabbe, verschilt niet veel van de voorgaande *Cattam Batu*; zoo dat ze de gemeene man ook onder malkander verwart, doch ik heb ieder zyn byzonder Hoofddeel willen geeven. Zy is verdeelt in twee soorten, te weeten: 1. *Cancer Marinus Lævis*, of effene.

2. *Cancer Marinus Sulcatus*, of gevoorde.

I. *Cancer Marinus Lævis*, of effene, is kleender dan de voorgaande, aan de kanten maar met zes tanden of spitzen, daar'er de voorige negen heeft, die ook scherper, hoewel korter zyn. De tangen van de schaeren zyn langer, smaller, en binnen synder getant. Het schild is aan de meeste effen, uyt den grauwen donker groen. De rest is als aan de voorgaande.

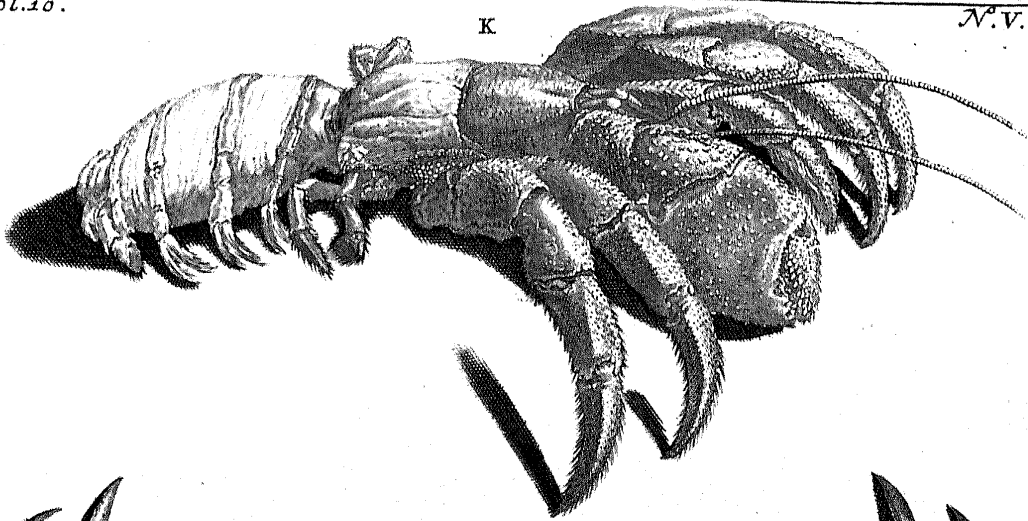
II. *Cancer
Marinus
Sulcatus*,
of gevoorde.
Haar ge-
stalte en
grootte.

II. *Cancer Marinus Sulcatus*, wiens Schild een dwars hand lang en breed is, doch altyd breeder dan lang, is over den schild dwars gevoort, die als ribben uitsteeken, doch niet hoog, zommige draagen ook Schulpen en Oesters op haare ruggen vast gegroeit. Rauw zyn ze mede donker groen, gekookt rood, eenparig van colour, aan de kanten hebben ze vyf tanden als een zaage tot aan de oogen, met kleene korte baarden; zy hebben acht pooten, waar van de zes voorste in spitze klauwen eindigen, en de agterste in langwerpige blaadjes. De schaeren zyn gevoort en doornagtig, aan de spits wit, daar agter een zwarte band, het overige als aan 't lyf; het mannetje heeft een smallen staert onder den buyk vast; zy komt nooit op 't Land maar blyft in Zee, doch word by aflopend water op den strand, in de kuilen en steenen betrapt, of anders met treknetten gevangen, en is bequaam tot spyze. Doch is't waar, dat de Ervarenheit ons heeft geleeraart, dat'er, onder alle deeze eetbaare Krabben, ook zoodanige zyn, waar van de Eters zich quaalyk bevoelt hebben. Dit gebrek moet men geenzins 't geheele geslagte toeschryven, maar de eene of andere Krabbe in 't byzonder, die, by geval, van eenig schadelyk hout of vrucht gegeten heeft, gelyk onder anderen verdagt zyn de vrugten van den *Arbor excæcars*, die zeer wel de korrelen van *Cataputia* gelyken; Immers ik weet dat *Sardynen* en andere Strandvissen, deze korrelen gegeten hebbende, bevonden wierden bitter van smaak te zyn, en den buyk te ontstellen.

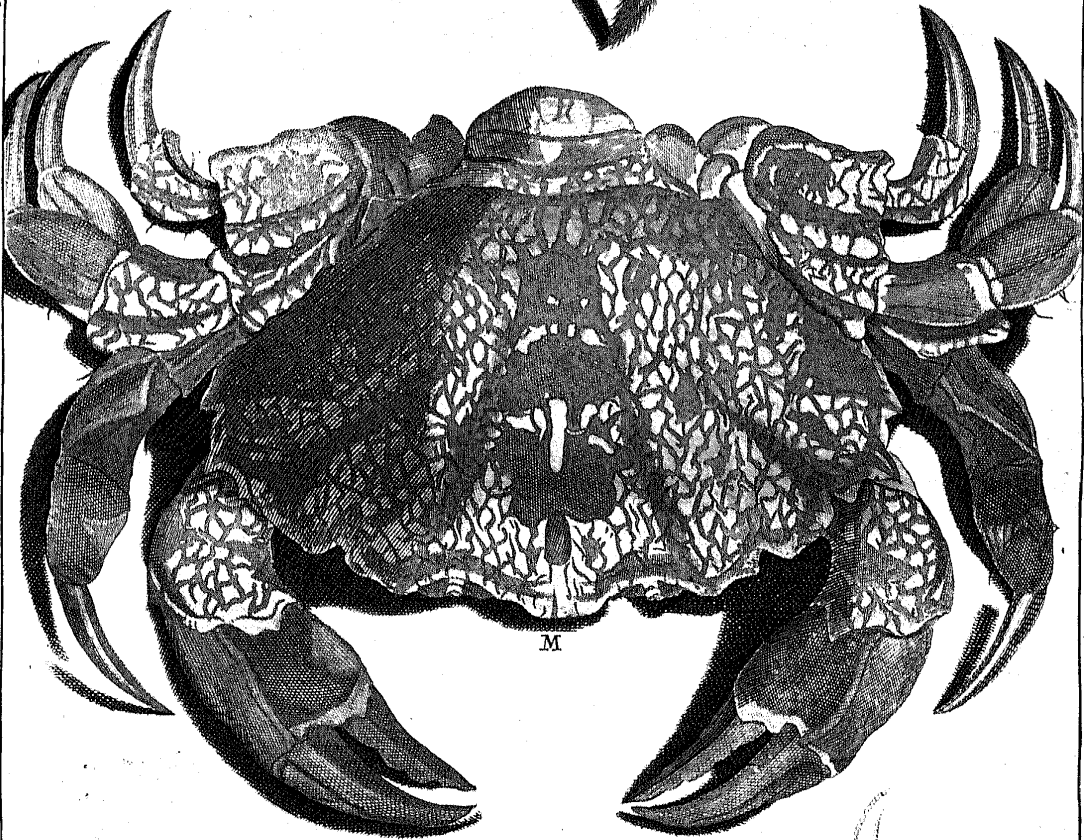
Onderscheit
van 't man-
netje en 't
wyfje.

Hoe gevan-
gen wor-
den.

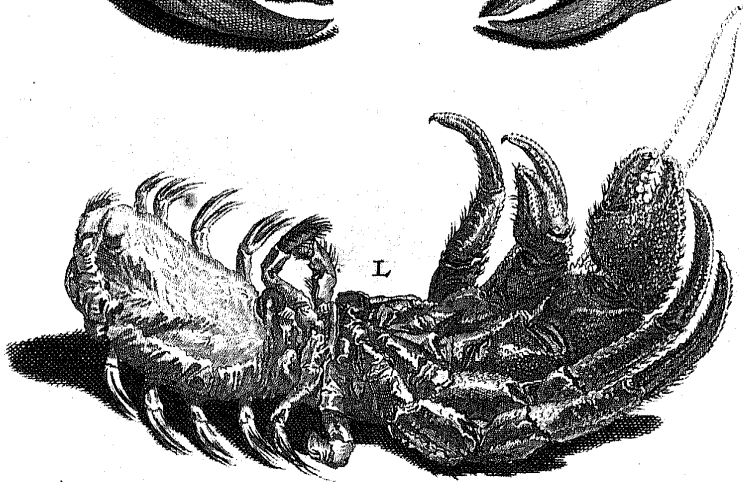
K

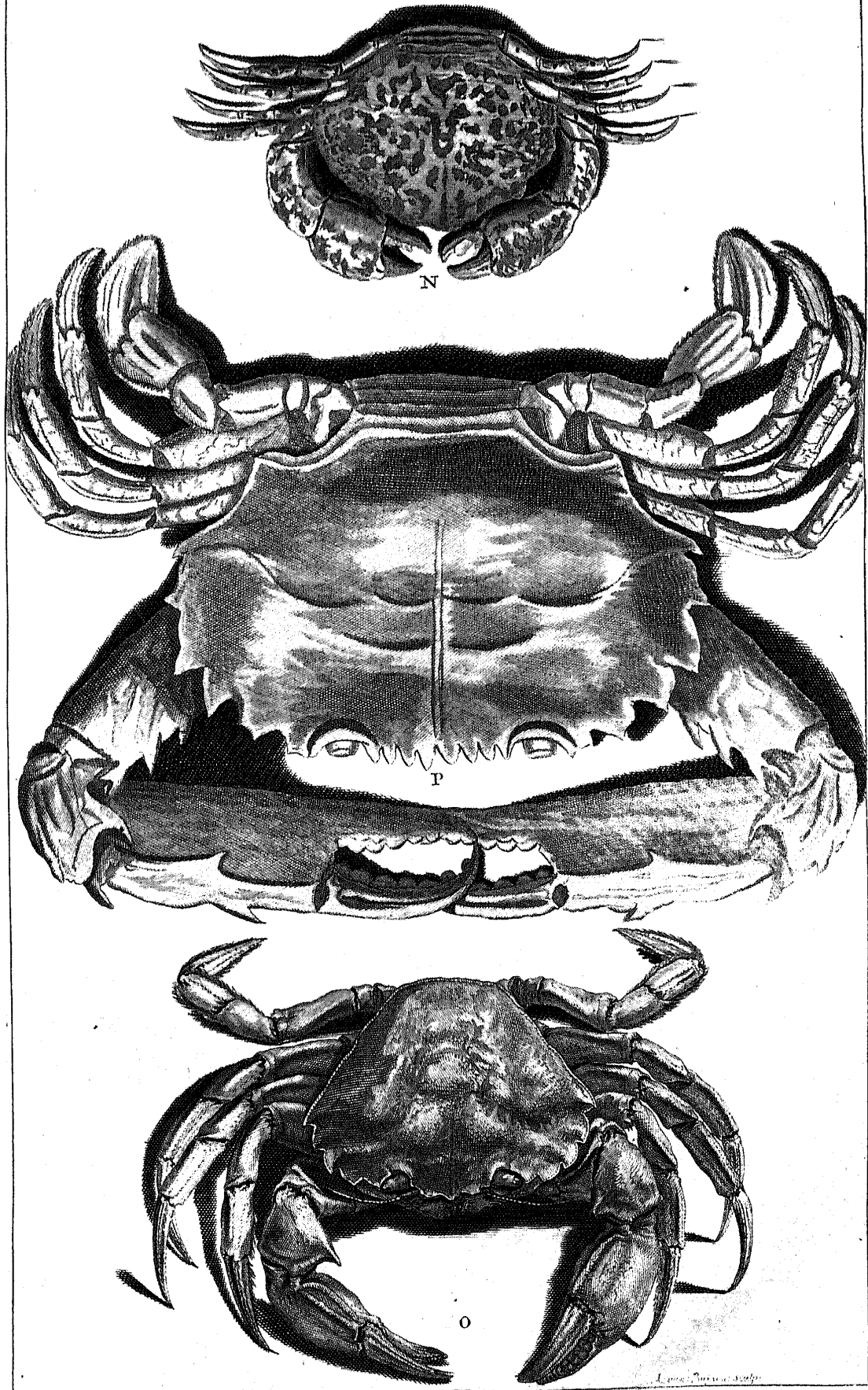
M

L

J. P. de L. sculp.

Deeze Krab heet in 't Latyn *Cancer marinus*. Belg. Zeekrabbe. Mal. *Cattam aijam*, Haar benaming in verscheide taalen. en *Uccu manu*, dat is, Hoenderkrabbe, om dat haar vleesch zoo smaakelyk is als hoendervleesch. II. *Cancer Marinus Sulcatus*, om dat hy over 't schild gevoort, En redenen waarom. en moschagtig is; Ambons. *Thu katan*, dat is, *Cattam Caju*, of Blokkrabbe, om dat hy zig veel ophoud in oude verrotte blokken, of boomen die in Zee dryven.

Cancer Marinus Lævis. N. en *Cancer Marinus Sulcatus*. O. d' Afbeeldingen zyn door den Heere Doctor D'Acquet ons toegezonden, en tot vervulling van de Plaat No. VI noch een Amboniensche; zie letter P. Dit is een andere soort van de *Cancer Marinus Lævis*; doch heel raar.

VIII. HOOFDDEEL.

Van den Pagurus Reidjungan.

DE gemeenste onder de eetbaare Krabben, is de Steekelkrabbe, dus genaamt van de twee lange doornen die hy aan de zyden heeft. Het schild is overdwars langwerpig, van 't hoofd tot aan den staert, die vier dwars vingeren lang, maar zes vingeren breed is, met scherpe kanten aan de zyden, welke ieder een uitstekenden doorn hebben: van daar tot de oogen toe heeft zy zeven of acht tanden. Het schild is aan zommige glad, aan zommige korrelig, als Segryn leër, ook hebben zommige op den rugge drie groote plekken, als oogen; in de versche bruin, in de gekookte hoog rood. De Schaeren zyn redelyk lang, uit twee leden gemaakt, waar van het voorste gevoort, en doornagtig is, in twee lange tangen zig verdeelende, die van binnen veele scherpe tanden hebben. Het agterste lidt is aan de bovenkanten ook doornagtig. De andere acht pooten zyn als aan de gemeene Krabben.

Deeze Krabben heeten in 't Latyn *Pagurus*. Mal. *Reidjungan*, *Reidjucan*, en *Rindu Rindu*, in 't gemeen ook *Cattam bulan*; Amb. *Leytim. Yatallan*, van de gelykenisse der uitgebreide vleugelen des vogels *Tallan*, dat is, Scheer-vogel. Zommige noemen hem ook *Hyu manu*, 't welk eigentlyk de voorgaande Krabbe toekomt.

Pagurus Reidjungan. Zie de Plaat VII. letter R.

IX. HOOFDDEEL

Van den Cancer Lunaris: Cattam Bulan.

UIt het geslagt van de voorgaande, is mede de *Cattam Bulan*, doch kleiner, twee dwars vingers lang, en wat breeder. Haar Schild heeft aan de zyden twee regte doornen, van daar tot de oogen zyn de kaken fyn gezaagt. De schaeren zyn kort, dik en sterk, aan de bovenzijde doornagtig. Het schild heeft op den rugge eenige wratten, of uitstekende peukeltjes, en is daarenboven met roode plekjes, als mazelen, gespikkelt. Het lyf is redelyk dik, en uitgepuilt, daarom zy meest gezocht word om te eeten. Men vindt ze op alderlei stranden daar zy zig onder de klippen ophoud, en by aflopend water gevangen word. Anders verbergt zy zig in 't zand, doch verraadt zig zelven ligtelyk waar ze zit; dewyl men gemeenlyk eenig wroeten onder de voeten gewaar word, als men op die plaats trapt, daar men haar dan uytgraaft.

Benaming
in verschei-
de taalen.

Haar naam in 't Latyn is *Cancer Lunar*, Mal. *Cattam Bulan*, of eigentlyk *Cattam Bulan Trang*, en zoo in 't Ambons, *Tu Hulam Rita*, of korter, *Tulan Rita*, dat is, volle Maans Krabbe, om dat zy meest gevangen word by den schyn der volle Maane; als men een *Dammar* op het strand zet, daar zy met troppen naar toe kruipen, zelfs onder het zand, daar men haar onder de voeten wroctende voelen kan.

Cancer Lunar. Zie de *Plaat VII. letter S.*

X. HOOFDDEEL.

Van den Cancer Caninus: Cattam Andjin.

De *Cancer Caninus*,
haare groot-
te en ge-
stalte.

DE Hondskrabbe is twee duimen lang, en wat minder breed, wat vierkantig naar agteren toefmallende, dik van lyf met effene kanten; levend, zwart bruin; gekookt, uit den rooden paars. Heeft acht gemeene pooten, waar van de twee voorste leden haarig, en aan de kanten fyn gezaagt zyn. De schaeren zyn kort, dik, en sterk, van boven effen, en de tangen wit; de slinker aan het wyfjen is grooter dan de regter. Aan 't hoofd is zy ook effen, met pas kennelyke baerden, en de mond wort bedekt aan ieder zyde met twee breedagtige pooten, voorts de buik effen, en verbergt van binnen redelyk veel vleesch, inzonderheit veel vet ofte eyer-stof. Zy houd zig zoo wel op 't land als in 't water op, doch meest onder de klippen; en als men haar op 't lyf komt, verbergt ze zig in 't zand. Zy is snel van loop, en sterk in de schaeren; zyn eetbaar, doch met onderscheid, want die zig te veel op 't land ophouden, worden zoo goet niet geacht, dan die men onder de klippen vangt, by aflopend water. De oogen zyn aan 't voorste eind rood, met wit omvangen, aan de zyde van 't schild is zy ook witagtig.

Is snel in 't
loopen.
Hoe van
stys.

Haare be-
naming in
verscheide
taalen.

En waar-
om.

Het tweede
geslacht is
kleinder.

Haar naam in 't Latyn is *Cancer Caninus*. Mal. *Cattam Andjin*, dat is, Hondskrabbe, van haaren snellen loop; Amb. *Leitim: Hyu Sariffa Poëti*, tot onderscheid van *Hyu Sariffa*, die rood uit Zee komt. Daar beneven, *Tu Mattacan*, van haare roode oogen, en *Hyu Affo*: op Hitoe, *Lilu Maolo Tal*, dat is, Kanariskraker.

De tweede soort is kleender, maar vierkantig, een duim lang en twee breed, met effene kanten en hooge zyden. De oogen zyn raar geformeert, want onder zyn ze smal, waar op een dik knobbeltje staat, zynde het regter oog, en daar op weder een regt hoorntje, zonder merkelyke baerden. De regter schaer is veel kleender dan de slinker, die kort, breed, op den rugge korrelig, en aan de kanten gezaagt is, aan de uiterste tippen zit een zwart stipje. De agt pooten zyn zeer lang, dun, en als geklauwt: Op den rugge heeft hy een Character als een H. en onder de H nog twee andere puntjes, rood en wat ingegroeft, een smalle kleene staert in een groeve, daar onder twee kleene hoorntjes als een klauwe; vergraaft zig in 't zand, is eetbaar, en heeft veel vet; de kleur is aan de rauwen grauw geel, aan de gekookten doods bleek. Zy is nog sneller van loop dan de voorige, zoo dat men haar rekenen mag onder de *Hippos* van *Aristoteles*, dat kleene krabbetjes zyn, die zoo snel op den strand loopen, als of het paerden waren. Zy voert den naam met de voorgaande, doch tot onderscheid mag men haar noemen *Hansze* krabbe van de letter H.

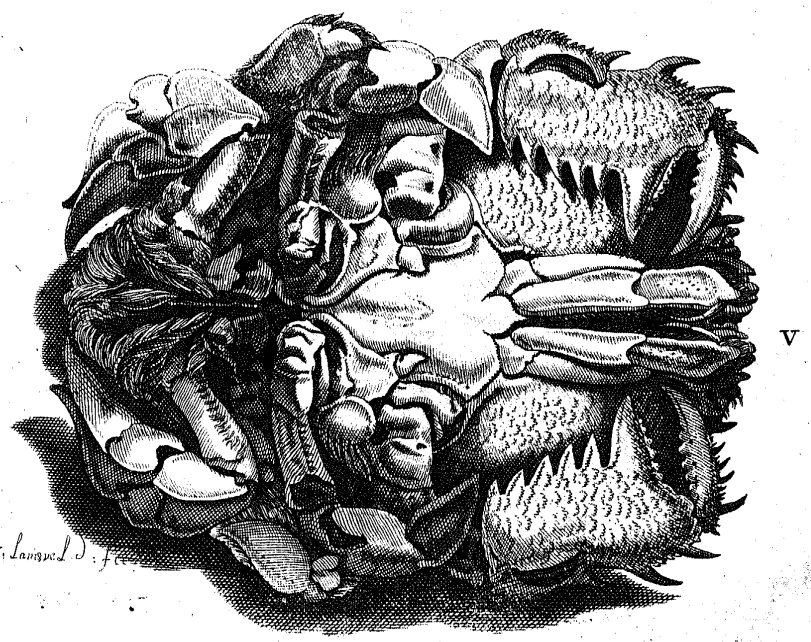
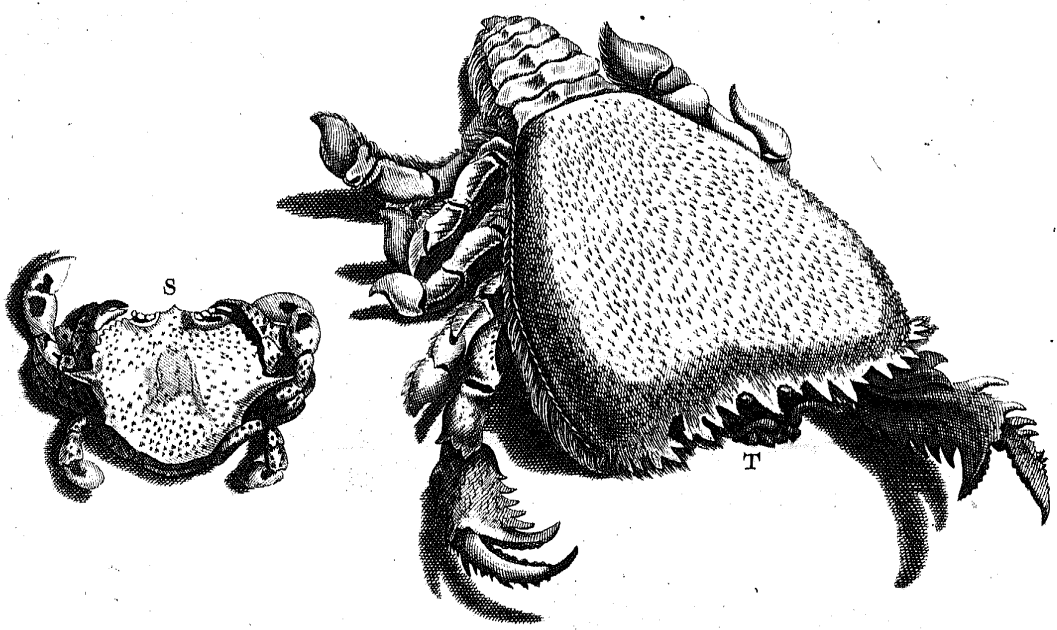
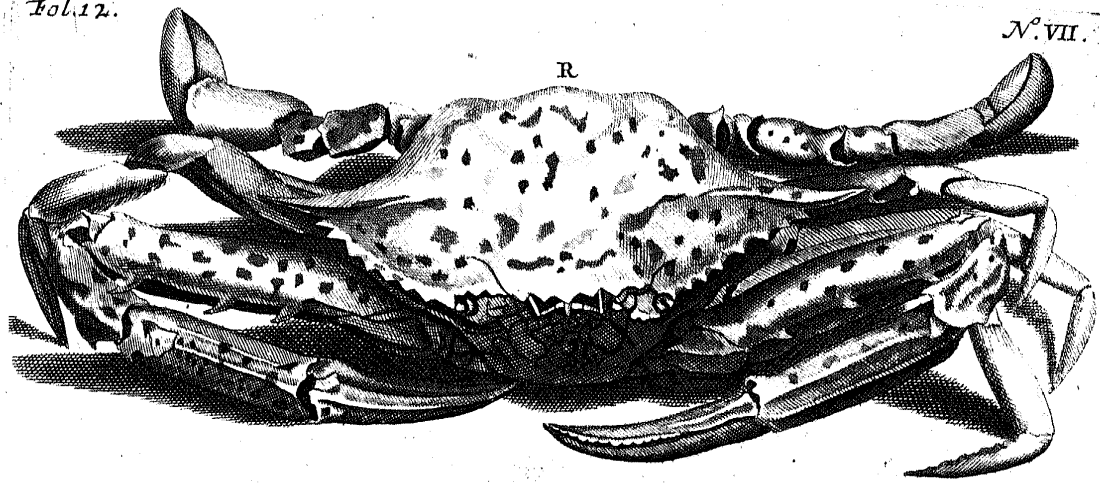
Houd zig
in 't zand
en is eet-
baar.

De eerste
soort voor-
noemt.

Zy beklimt
de Galap-
pus boomen.

Graaft
door de aar-
de tot in
de huizen.

De eerste soort heeft acht haarige pooten, en een plek op de borst van kleene haartjes, als fluweel; zy heeft zulk eene sterkte in haare schaeren, dat ze eenen Kanarynoot opkraaken kan; het welk zy met de voorgaande Beurskrabbe, het wilde Zwyn, en den Vogel *Cacatoca* gemeen heeft. Zy beklimt ook de Kalappusboomen, en weet hunne Nooten af te werpen, die zy daar na doorboord, en het pit zoekt. Zy maakt haare holle gangen tot onder de Woonhuizen, daar ze dan by nacht uit kruipt, en een groot geweld

J. Langsd. D. fecit.

gewelt maakt. Zoo weet zy ook de Hoenderen te bekruipen, dezelve by de voeten te vatten, en naar haar hol te sleepen, waar door dat geraas komt, 't welk men zomtyds by nacht in de Hoenderkotten hoort. Als men heet water in haare hoollen giet, moet zy daar uit komen.

Op onbewoonde Eilanden, inzonderheit op *Luffapinjoe*, zyn deeze Hoenderkrabben zeer groot, met een dik, bultig schild, en schaeren die ruig, en een hand lang zyn, aan 't voorste lidt rond en korrelig, meest op de *Pandang* struiken zich ophoudende; en oncetbaar.

Cancer Caninus. De afbeelding ontbreekt.

XI. HOOFDDEEL.

Van den Cancer Raniformis.

DE *Cancer Raniformis*, is een zeltzaame Krabbe, omtrent vier duimen lang, en by 't hoofd drie duimen breed, bestaande meest uit eene bolagtige ruggeschaal, over al bezet met ruige en steeklige puntjes, en by de schaeren loopt ze schielyk inwaarts, en wort smaller. De staert is kort en loopt schielyk af, bestaande meest uit twee kennelyke leden, eindigende in een smal snuitje, dat zy onder den buik verbergt; en daarom schynt ze zonder staert te zyn gelyk een padde. Aan 't hoofd is ook niets te kennen, dan een kleenen mond met korte baartjes bezet, en daar boven op is de schaal haarig, ter wederzyden met kleene korte oogen. De voornoemde schaal is vuil wit, aan de kanten scherp getant, of gezaagt, en gelyk een dik blad, eindigende in twee korte nypers. Daar agter volgen, ten wederzyden, drie pooten van eene byzondere gedaante, aan de kanten haarig, en eindigen in een langwerpighart, mede een blaadje gelykende. De twee agtersten zyn mede plat en haarig, en haar hartje is wat krom, als een sikkel uitwaarts slaande, en den staert beschermende. Aan ieder zyde onder de schaal heeft ze een geut of kloove, daar in zy de zes pooten verbergen kan. Zoo trekt zy ook de schaeren zodanig onder het lyf, dat men schier niets bekennen kan; wanneer zy dan recht eene padde gelykt. Zy is in *Amböina* niet veel bekend, en men viint haar op de vlakke en steenige strand van *Loehoe*: of zy tot het eten bequaam is, kan ik niet zeggen; immers d'Inlanders zyn schroomagtig haar te nuttigen.

Haar naam in 't Latyn is *Cancer Raniformis*. Mal. *Cattam Cödoc*. Amb. *Hyn Allaar*, gemeen met andere.

Cancer Raniformis. Zie de *Plaat VII.* letter *T.* daar men haar van boven ziet, en letter *V.* van onderen: wegens haare zeltzaamheit hebben wy nodig geagt haar dus tweevondig te vertoonen. Zy is ons mede toegezonden door den Heere Doctor *D'Aquet*.

XII. HOOFDDEEL.

Van den Cancer Terrestris tenui testa: Cattam Darat.

DE Landkrabben zyn mede van verscheide soorten, waar van wy in dit Hoofddeel de dunshaalige zullen beschryven, waar van zommige mede in 't water gaan.

*Cancer
Rubris
Oculis.*

Cancer Rubris Oculis: is uit den ronden wat langwerpig, ongezaagt, op den rugge geſchildert met bleekgeele bloemtjes. De oogen in de levendige zyn rood als Robynen, heeft twee korte dikke, rondachtige, en gladde ſchaeren, met korte tangen, aan 't uiterſte een weinig zwart, op de ſchaeren zwarte ſtipjes, met acht korte en dunne pooten, alle met klauwen; woont mede in de klippen.

*Haar ge-
daante.*

Haar naam in 't Latyn is *Cancer Rubris Oculis*, Amb. *Leytim*. *Hiu matta cou*, gemeen met de voorgaande *Cancer Caninus*, doch welke naam eigentlyk deze Krabbe toekomt, om dat haare oogen veel rooder zyn dan van de andere. Zy worden met de voorgaande voor Landkrabben gehouden, en alsze omtrent den ſtrand gevonden worden, en dat ze een effen ſchild, en geene hairen hebben, wordenze zomtyds gegeten, 't welk dikwils miſlukt; want op *Hitoelamma* is 't by mynen tyd gebeurt, dat een

*De reden
van zyn be-
naaming.*

*Zyn eet-
baar, doch
gevaarlyk.*

*Voorbeeld
van een
Vrouw en
dogtertje,*

*Genees-
middel hier
tegen.*

Vrouw met haar dogtertje niet meer dan de ſchaeren van zoodanige Krabben (men oordeelde dat het de voorgaande Hondskrabbe was, andere zeggen den *Cancer norius*) gegeten hadde, en dood by 't vuur gevonden wierden, hebbende de ſtukken van de Krabben noch by haar leggen. Anders de algemeene tegenbaat voor alle zoodanige Krabben, is het ſchraapzel van zwart *Accarbabar*. De wortelen van *Siriboppar*, van *Piffang Swangi*, en van het ſnygras *Lalan* gedronken, of met *Pinang* geknauwt, en het ſap ingezwolgen, die deeze ſchadelyke koſt door 't braaken weder doen overgeven.

*Gedaante
van de
Cancer
Villoſus.*

De *Cancer Villoſus* is een ganſch ruige Krabbe, langwerpig van lyf, twee en drie vinger breed, en een duim lang, het ſchild gantſch bedekt met grove borſtels, als of het een Zeeappel was, rond en effen van buik. De ſchaeren zyn mede ruig, kort en dik, heeft zwarte tangen en acht korte pooten. Men houd hem voor een medeſoorte van de groote ſchadelyke, is niet eetbaar, woond in 't zand onder klippen, zyn alle rond van buik, en den ſtaert vaſt daar aan.

*Verſcheide
benaming,
en reden
waarom.*

Haar naam in 't Latyn is *Cancer Villoſus*, Mal. *Cattam Bulu*, Amb. *Tu Huta*, dat is, *Cattam Rompot*, van de ruigte die hy over 't lyf draagt.

Cancer terreſtris, tenni teſta. Van deeze zyn veelderlei ſoorten, doch alzo de Schryver ons geen Afbeeldingen heeft toegezonden, en men ook die niet heeft konnen magrig worden, hebben wy dezelve hier ook niet vertoont.

XIII. H O O F T D E E L.

Van den Cancer Vocans : Cattam Pangel.

*De Cancer
Vocans.
Haar ge-
daante,
Zie de
plaat X.
letter E.*

DEze Krabbetjes behooren ook onder de *Hippos*, maar zy zyn ſchaars, een duim breed lang, ſchier vierkantig, voor breedſt, en achter toefmallende, met effene kanten. De gekookte word niet rood, maar blyft blauwgroen. De oogen ſtecken verre uit, aan dunne ſteelen; hebben acht gemeene ſmalle en gladde pooten, twee zeer ongelyke ſchaeren, waar van die aan de rechter hand veel grooter is dan het lyf, aan de kanten en aan 't voorſte lidt ſcherp, op den rugge korreilig, en van binnen met ſcherpe tantjes. Het ſchild is wel bultig, doch glad, de nypers van de ſchaeren hebben altyd een ander koleur, en zyn of geel, of rood; zoo is ook de bovenſte nyper lichter, of witagtiger dan de onderſte. De ſchaer aan de ſlinker zyde is kleener dan eenige poot, met twee ſubtile knypers. Zy woont op vlakke zandige ſtranden, en by aflopend water ziet men haar geduurig met de grootſte ſchaere boven 't hoofd zwaaijen, als of ze de lieden roepen wilde, en als men haar bykomt, zoo verbergt ze zig in 't zand; zy is dik van lyf, en eetbaar.

*Haar woon-
plaats.*

Is eetbaar.

*Cancer Vo-
cans.*

Haar naam in 't Latyn is *Cancer Vocans*. Maleits *Cattam Pangel*, dat is, de Roeper om reden, als boven.

Het schild aan den rauwen is meest zwartachtig, met witte puntjes als Characters, en de lange oogen kan hy ter zyden in zekere keepen leggen. Hy kan zoo snel loopen, dat hem een mensch qualyk kan achterhaalen, en als men hem op 't lyf komt, zoo vergraaft hy zich zoo ras in 't zand, dat men hem met uytgraaven qualyk betrappen kan. De menschen verachten ze tot de kost, om datze zoo klein zyn, maat niet de Eenden, die de kleinste najaagen, opgraaven, en inslokken. De *Mippi* worden beschreven by *Plinius*. lib. 9. cap. 31. *Aristoteles*. lib. 4. *Animalium* noemtze *Hippeas*, dat is Ruiters, zy zeggen beide dat men ze vind op de strand van *Phanicien*; doch *Belonius* heeftze op de zandige *Syrtibus* gevonden.

Is niet eetbaar.
Word door verscheide Schryvers Hippi genaamt.

Cancer Vocans. Zie de Plaat X. letter E.

XIV. HOOFDDEEL.

Van de Cancer Spinofus: Cattam Baduri.

Dit zyn lelyke soorten van Krabben; waar van wy twee soorten in dit Hoofddeel beschryven. De eerste soort is rondagtig van lyf als een Spinne, twee en drie vinger breed van schild, achter breed en rond; voor wat smalder, alwaer aan 't hoofd een lapje ahangt, in twee hoornen verdeelt, gelyk de kop van een Springkhaan, aan de zyden met noch eenige kleendere dorens; boven dit lapje staan noch twee uitsteekende dorens of hoornen, en daar agter over 't geheele schild noch veel andere mindere, zoo dat hy geheel doornagtig is, vuilgrauw en altyd met mosch bedekt. De pooten en schaeren zyn mede doornagtig; het lyf is meest uitgevult met eene vuilbruine vochtigheit, en weinig vleesch, daarom zy niet gegeten word. Men vind haar op strand by aflopend water onder de klippen, maar nooit op 't drooge land.

Cancer Spinofus.
1. soort.
Haar gedaante.
zie de plaat VIII. No. 1.

Is niet eetbaar.
Haar verblyf.

Haar naam is in 't Latyn *Cancer Spinofus*; Maleits *Cattam Baduri*, Amboins *Leytim: yhu* of *hyu*, *makeku huta*, dat is, *Pickol rompot*, of Moschdraager, by andere *Hyu hatu talae*, om dat hy in de holligheit van de Koraalsteen woont, inzonderheit als het in zee waait.

En benaming in verscheide taalen.

De tweede soort van de *Cancer Spinofus*, is de *Longimanus*, een lelyk en affchuwelyk dier, wiens lichaam mede een Spinnekop gelykt, ontrent twee duimen breed, achter en voor smal, mede met een overhangend lapje of snuit aan 't hooft, in een stompe spits toeloopende; het schild heeft achter drie bulten, en is daarenboven vol korte doornen en wratten, die aan de levenden altyd met mosch en andere vuiligheit bedekt zyn, dat men hem qualyk bekennen kan. Aan den buik heeft hy een diepe keep, daar in hy den staert verbergt, een smalle borst, en daar aan 8 korte pooten. Behalven die heeft hy noch twee ongemeene lange schaeren, zoo dat de geheele Krabbe niet dan schaeren schynt te zyn, gemaakt van twee lange en een kort lid, ieder lid vyf, zes, en meer duimen lang, een vinger dik, en schier driekantig, waar van de binnenste korter zyn, de derde of buitenste is doorgaans met stompe doornen bezet, zommige groot, zommige klein, en de groote verdeelen zich in andere mindere, ook met mosch bedekt. Het voorste lid eindigt in een korte schaer, waar van de onderste tange nederwaarts geboogen staat; de koleur aan beide soorten is vuilgrauw, of rookachtig, word ook nooit rood aan de gekookte. Deze laatste houd zig meest op den grond van de Zee op, dies hy zelden gevangen werd; hoewel hy zomtyds in de Bobbers kruipt, en ook wel met de netten opgehaalt word. Men vindze zomtyds zoo groot, dat de nitgestrekte schaeren meer dan een elle beslaan, en de Visschers hebben een affchouw daar van, als voor een leelyk Zeegedrogt, weshalven zy hem gemeenlyk weder

De 2. soort.

Haar gedaante.

Wonderlyke schaeren dezer Krabben.

Zyn heet met mosch begraeft.

Houd zich in zee.

Is niet eetbaar.

weder over boord smyten; houdende hem voor onnut, ja schadelyk om te eeten.

Haar benaming, en reden waarom. Tot onderscheid van de eerste, mag men haar noemen *Cancer Spinofus longimanus*, in 't Amboins komt haar eigentlyker, dan de voorgaande, den naam toe van *Thu makeku buta*, dat is, Mofchdrager, waar mede hy alryd bedekt is. Als ook *Tu maccar*, dat is, *Cateam duri Sagu*.

Waar gevonden worden. De eerste soort word veel op Amboina gevonden, inzonderheit by *Weynitoe* op vlakke stranden, van zand en kleene steenen gemaakt, en word voor eetbaar gehouden; maar de tweede, of Langhand, is in *Amboinaas* inham meest onbekent, en werd voor ondeugend gehouden.

Een derde soort. De *Cancer Spinofus* heeft noch een gemeene Strandsoort, is 2 duimen breed, en wat langer, voor met een ahangend schildje, als of hy een lapje over den mond had, het achterlyf is wat breeder, en loopt rond toe, na 't fatzoen der Spinnekoppen. De pooten zyn redelyk lang, maar de schaeren veel korter dan aan de *Longimanus*, voorts overal steekelig en knobbelig, op den buik of aan de borst haartig.

Een vierde soort. Doch heel zeltzaam. Haare gedaante, zie de Plaat IX. Noch een grooter en zeltzamer Krabbe komt zelden voor den dag, om dat hy zig diep in de Zee ophoud. Haar lichaam is 4 duimen breed, na vooren final toelopende, daar men schier niets dan een knobbelige neus, en twee kleene oogjes by malkander ziet. De geheele rug is vol knobbelen, met klooven tusschen beiden, en daar in zeemofch, en kleene kraalstruikjes. Zy heeft lange ongewoone schaeren, ieder 9 duim lang, met diergelyke knobbelen bezet, en daar aan noch dit byzonders, dat de twee lange leden tusschen beiden noch een korter hebben. De 4 andere voeten ter wederzyden, hebben haare gewoone gedaante, behalven dat ze aan 't achterste aan drie zyden met veele scherpe takken bezet zyn. De koleur is rood en wit gespikkelt; zy heeft kleene baartjes, die zy in holle geutjes onder de neus verbergen kan.

Word voor onnut gehouden.

En zyn veelbyts met Korraal takken begroot.

d'Ambonezen zyn 'er zoo bang voor, dat ze haar met de fuik of vishoek ophalende, straks weder in zee smyten, want ze houden haar voor schadelyk tot de kost, hoewelze geen exempel kunnen aanwyzen, dat ze in 't eeten leed heeft gedaan. Op Celebes Ootkufft heeft men ze noch eens zoo groot, alwaar ze meede voor schadelyk gehouden worden. Op haar rug en schaeren dragenze meeren leels 't een of ander Zeegewas, doch meest de witte kraalboortjes, (*Lithodendrum calcarium*) waar uit men kalk brand, en daarom worden ze dikwils door een holle Zee op strand, en in stukken gefmeeten.

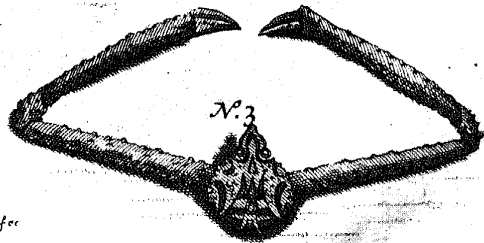
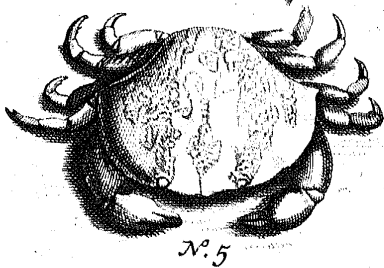
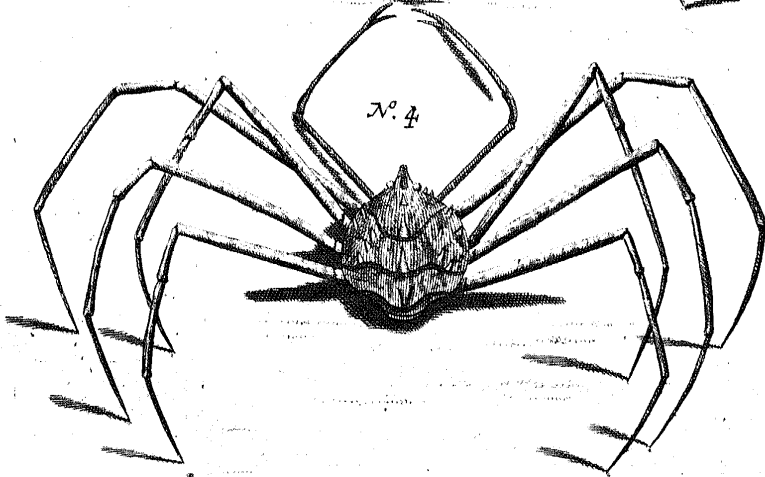
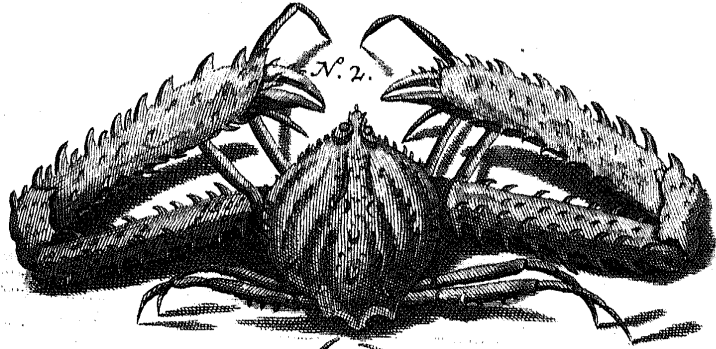
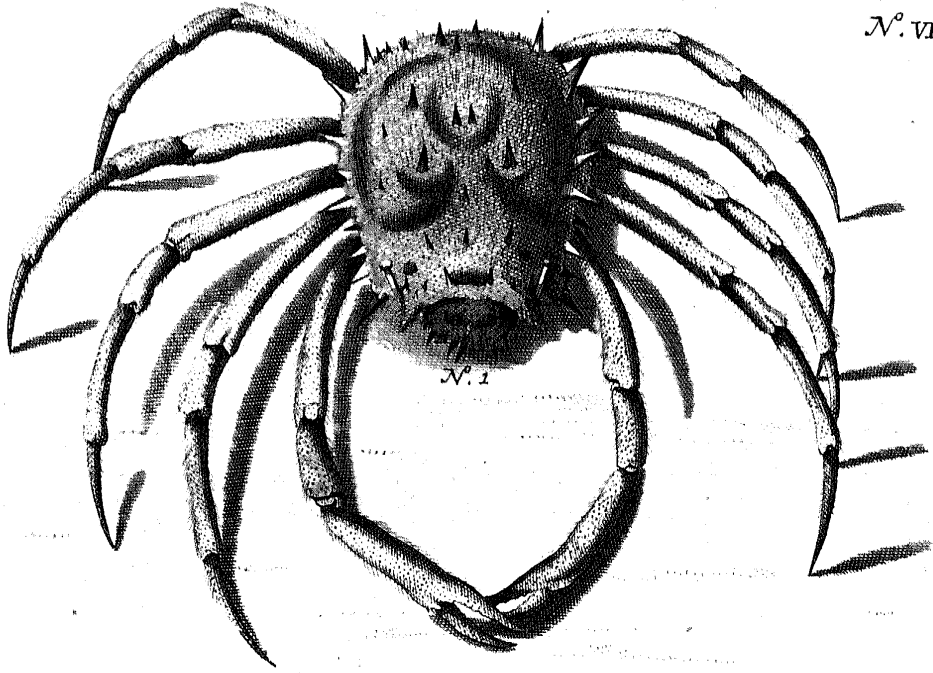
Cancer Spinofus, zie de Plaat VIII. N°. 1. *Cancer Spinofus Longimanus*. Deze afbeelding ontrak, doch de Heere Doct^r d'Acquet heeft twee afbeeldingen hier toe beschikt, namentlyk de *Cancer Spinofus Longimanus*, Major. N°. 2. en Minor N°. 3. en daar beneffens een der alderraarste Kreeften. De *Cancer Aragnoides*, zie dezelve Plaat N°. 4. en N°. 5. is de *Cancer Florides*. De Heere d'Acquet heeft ons noch toegezonden een ongemeene groote Krabbe, by den Schryver bekent, voor de vierde soort van de *Cancer Spinofus*, die by ons genaamt word de Rotskrabbe, om dat dezelve in 't aanzien wel een Rots of Korraalsteen gelykt, zie de Plaat N°. IX.

XV. HOOFDDEEL.

Van de *Cancer Floridus*: *Cattam Bonga*.

Cancer Floridus. Zyn gestalte zie de Plaat VIII. N°. 5.

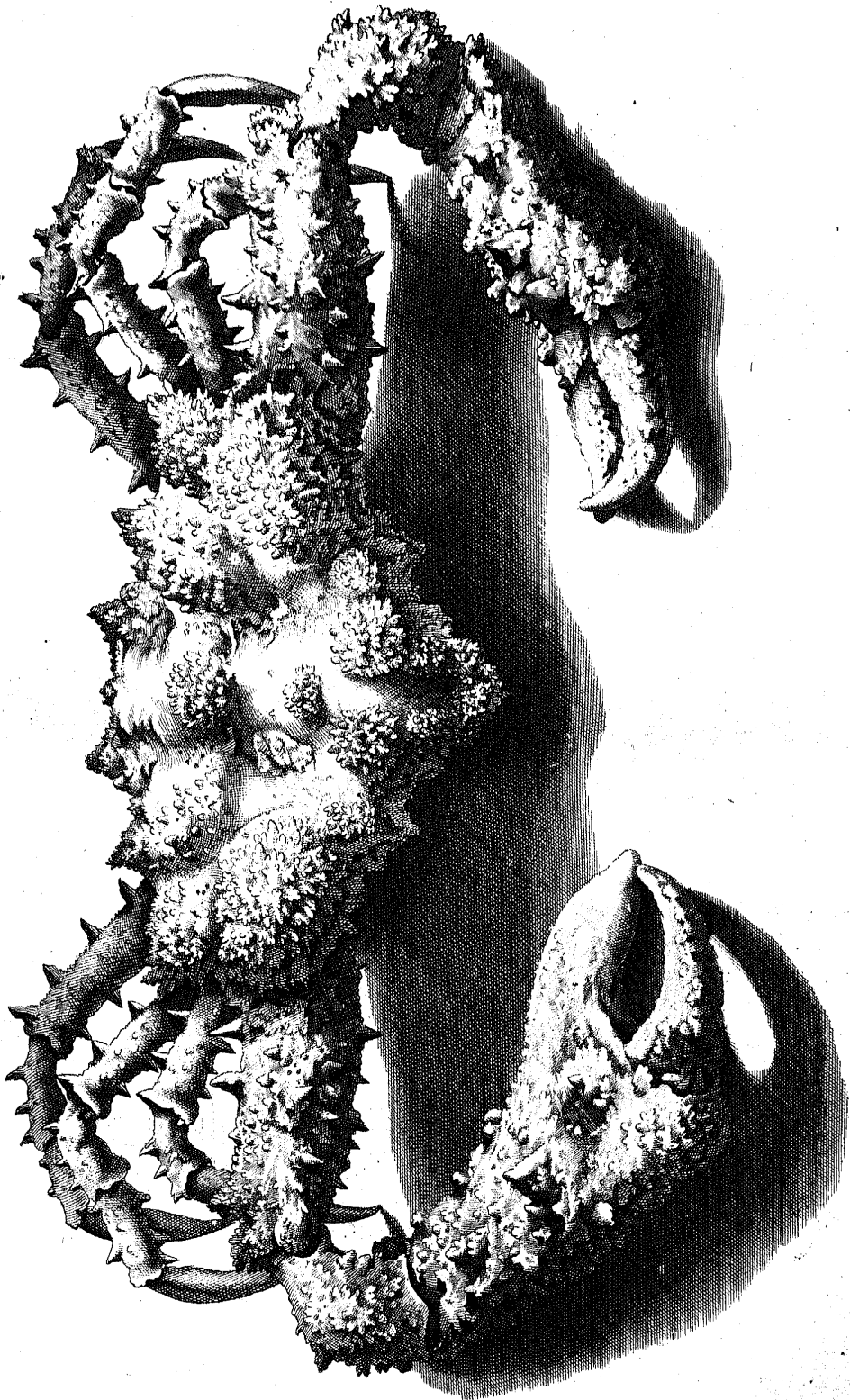
DEZE is in gedaante van een gemeene Krabbe, langwerpig van schild; schaars twee duimen lang, twee en een half breed, en dikachtig van lyf; het schild is met veele peukeltjes verciert, bleek van verwe, en daarenboven met geele plekken geschildert, dewelke aan zommige linien, aan andere plekken, en bloemtjes verbeelden. Aan de kanten is het schild scherp, aan ieder zyde met een hoekje of tand. De schaeren zyn naargelykheit des lyfs dik, rond, doch kort, met peukeltjes en korrels bezet, als 't lyf, en daar aan de scherpe nypers of tangen, kastaniebruin, voorts

J. Leusselt fecit

Trilobites: del: fec.

voorts 8 gewoone pooten in scherpe klauwen eindigende, die mede bruin en ruig van korte haartjes zyn. Zy woond by aflopend water op den strand, en by hoog water kruipt zy zomtyds op de drooge klippen, daar zy by wylen haare oude huid aflegt, die men dan zoo geheel vind, met pooten, schaeren en al, aerdig geschildert en dun, dat men qualyk merken kan, waar het beest uitgekroopen is, 't welk men echter van onderen gewaar word, tusschen den buik en den staert, alwaar deze leege huisjes geopent zyn.

Haar naam in 't Latyn is *Cancer Floridus*, Maleits *Cattam Bonga*, dat is, Bloem-krabbe, om dat zy onder alle het schoonste schild heeft, als of het met bloemen bezaait was: De *Amboneezen* noemen haar mede *Tu Nikimetten*, dewyl de einden van de schaeren zwartachtig zyn, waarom zy onder die geene gerekent word, die de Natuur getekent heeft om niet te eeten, gelyk ze dan word gehouden voor eene kleene soort van den grooten Zwarttant, hier na in 't 18 Hooftdeel beschreeven. Zy word niet gegeten, dewyl de Inlanders een gemeen merkteken hebben, dat alle Krabben, wier schaeren aan de nypers zwart of bruin zyn, tot de kost niet deugen; als of ze van Natuuren getekent waaren.

Cancer Floridus. Zie de plaat VIII. No. 5.

XVI. HOOFDDEEL.

Van den Cancer Noxius: Cattam Pamali.

DEZE Krabben worden voor de regt schadelyke gehouden, en zyn niet van eenderlei gedaante. De gemeenste verschilt niet veel van de eetbare Zeekrabben, doch is wat grooter en dikker van schild, 't welk bleek of witachtig is, met roode plekken en Characters als bloemen gespikkelt; op een andere manier als den *Cancer Floridus*, wiens schild met veel teukeltjes verciert is, maar komt overeen met den *Cancer ruber*. Haare oogen staan ver buiten 't hooft, en zyn rood, met grooter sterke schaeren; Zy kruipt zomtyds in de Bobbers, doch opgetrokken zynde, word ze straks weg geworpen, om dat ze voor schadelyk, ja doodelyk gehouden word: Immers het is in mynen tyd gebeurt op *Hitoelamma*, dat zekere Vrouw van een Krabbe, maar de eene schaer op koolen gebraden eetende, vermits ze deze Krab niet kende, by het vuur zittende, in slaap gevallen is, wordende daar ter steede dood gevonden, gelyk ook haar dogtertje, dat mede daar van at, en kort daar na ook stoff, doch alvorens aanwees de Krabbe waar van ze gegeten hadden; waar van mede boven het XII. Hooftdeel te zien is. De Natuur heeft dan wyslyk geschikt, dat dit schadelyk Beest alleen op den grond der Zee zig ophouden, en niet op den strand komen zoude, op dat 'er niet veele menschen, die hunne kost by aflopend water op strand zoeken, door beschadigt wierden.

Haar naam in 't Latyn is *Cancer Noxius*: Maleits *Cattam Pamali*: Amboins, op Leyt; *Tu-U mali*: op *Hitoe Lili-U mali*, dat is, *Cancer Infaustus*, of schadelyke Krabbe; als ook *Cattam Bifa*, venynige Krabbe, gemeen met de voorgaande.

XVII. HOOFDDEEL.

Van den Cancer Ruber: Cattam Saliffa.

Cancer
Ruber.

Haar ge-
daante,
Zie de
Plaat X.
No. 1.

Is noch
veinig
bekent.

En met
bloetronde
vlakken.

Word van
zommigen
voor oneer-
baar;

En van an-
deren voor
goed ge-
houden.

Haar bena-
ming is
verscheide
taalen.

Cattam
Tambaga,
of Koper
krabben.
Waarom
zoo ge-
naamt.

Haar ge-
daante.
Zie de
Plaat XI.
No. 4.

Word voor
schadelijk
gehouden.

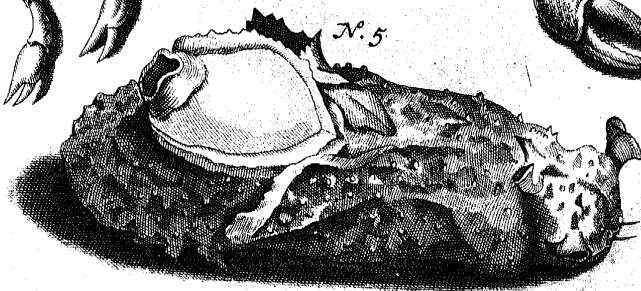
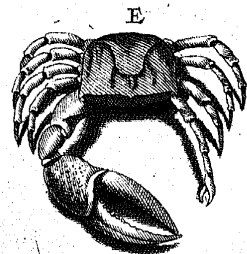
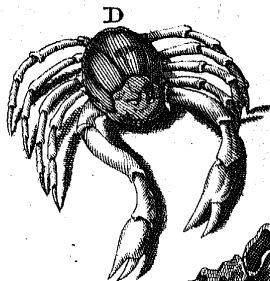
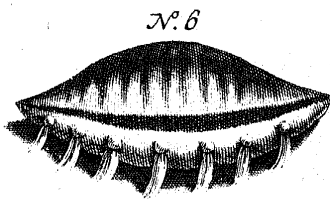
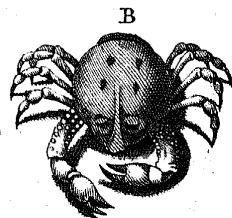
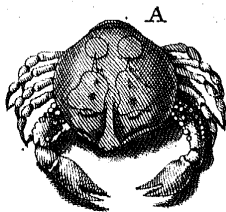
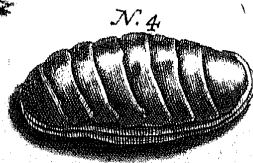
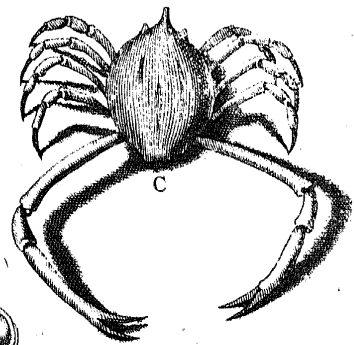
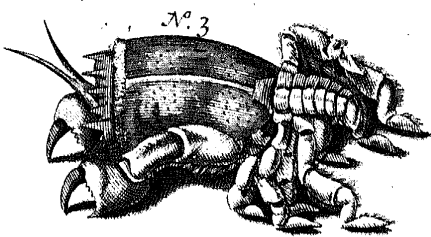
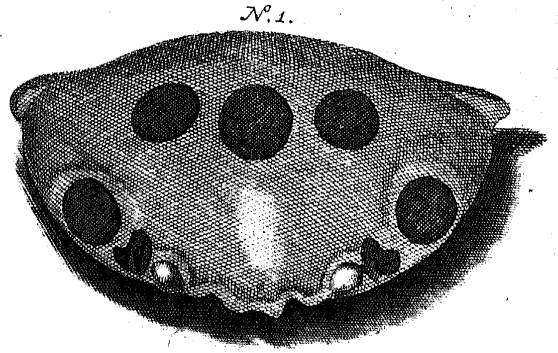
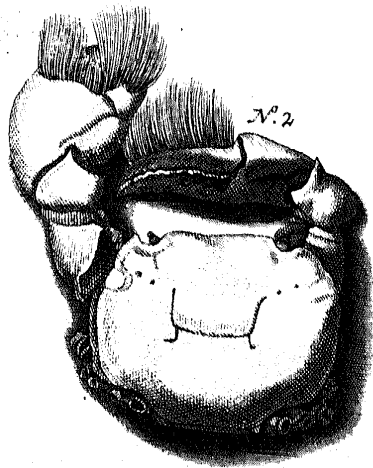
Cattam
Catappan.

Dit is een zeltzaame Krabbe, en word weinig gevonden, wat grooter dan een gemeene Zeekrabbe, 4 duimen lang, en vyf breed, onder alle de dikste van schild, 't welk glad en effen is, een mes dik, aan ieder zyde heeft het een stomp, hoek, of rand, noch een by ieder oog, en noch vier aan 't voorhoofd, stomp en rondagtig. De oogen zyn klein, en schuilen in kleene gaten. Het schild heeft onder aan den buik twee stukken, die daar aan schynen gezet te zyn, en met 'er tyd als halve Maanen afvallen; de schaeren en pooten zyn noch onbekent, dewyl my t'elkens de blooteschilden gebragt wierden. De koleur van 't schild is rood, zelfs aan de levende, als zy uit Zee komt, doch niet doorgaans, want het schild zelfs is bleek, maar daar op ziet men groote roode plekken, van colour als de afgevallene bladeren van den Boom *Saliffa*, of *Catappan*, die rood zyn als een gekookten Kreeft, waar van de drie grootste als dubbeltjes op den rugge staan, 3 kleender by den staert, en zomtyds vier, en noch 4 by de oogen. Dit teiken heeft de Inlanders bewogen, dat ze haar mede voor verdacht houden, en tot den kost niet willen toelaaten. Immers in het dorp *Huconalo* wierd zy my getoont, dat ze aan zommige Lieden zoude schade gedaan hebben, die haar in den *Amboinsen* inham gevangen, en onvoorzigtig gegeten hadden; daarentegen andere Inlanders verklaarden, dat zy by haar gegeten wierden. Deze Krabbe heeft 11 of 13 roode oogen, op het schild in 3 ryen, de grootste als een stuiver. Die van *Huconalo*, zoo andere willen, hebben haar ten onregte schadelijk genocmt, want op *Caybobbo* en *Bonoa* word zy voor de beste gehouden, zynde vol geel vet, en vol vleesch, hiet op *Bonoa*, *Moele pipi*, dat is, Geschilderde wangen.

Haar naam in 't Latyn is *Cancer Ruber*; Maleits *Cattam Saliffa*, Amboins op Leytim: *Tu Sariffa*, op *Oma Ucu Sariffa*; want *Sariffa* noemen ze op Leytimor, 't welk de Hitosen *Saliffa* uitspreken, in 't Maleits den Boom *Catappan*.

Onder den bovenstaanden *Cancer Aneus*, zoo wel als onder den voorgaanden *Cancer Noxius*, behoort de navolgende, genaamt *Cattam Tambaga*, dat is, *Cancer Aneus*, of Koperkrabbe, dewyl ze rood of Koperveilig is, wanneer zy uit Zee komt, niet veel grooter dan een gemeene Krabbe, ook in gedaante niet veel daar van verschillende, doch gansch kaal van haar over 't geheele lyf, behalven eenige zagte haairtjes beneden aan de pooten. Het schild is digt gemarmert met bruine oogjes, doch omtrent den staert heeft zy 3 regt roode plekken, waar van de middelste vierkant, en de twee ter zyden langwerpig zyn; noch heeft zy eenige verhevendheden, eene geflote Beurze verbeeldende, welker mond naar agteren staat: zy heeft twee kleene oogen, die diep verborgen staan, tusschen de kerven van 't hoofd, en gansch geen baerden. De nypers zyn git zwart, doch niet scherp getand; de agterste en breedste pooten leggen met het agterste en breedste deel of lidt op het achterlyf, bedekkende het zelve tot aan den hals van de Beurs, waar mede zy schynen het agterlyf te beschermen. De pooten eindigen in korte stompe doorntjes. De buik is mede rood en wit gemarmert. Van deze Koperkrabbe word getuigt, dat ze volkomen schadelijk is, gelyk zy ook zelden voor den dag komt. Over 't geheele lyf is zy glad, en blinkende als porcelyn.

My is eene Krabbe van *Tu Sariffa Assahodi* toegebragt, onder den naam van *Tu Sariffa*, of *Cattam Catappan*, van de bovenstaande niet veel verschillende, behalven dat zy zoo rood van schaal niet is; de rugge is in 't midden bleekgeel van grond, ter zyden af bruin, met een groote roode plek midden op den rugge, en aan weërzyden noch vyf mindere,

Th. fec

RARITEIT-KAMER. I Boek. 19

mindere, alle rood, aan de kanten van de schaal weinige korte stompe doornen. De buik is hoog verheven, heeft ter weërzyden vier gladde pooten, en daar aan lange zwarte klauwen; de regte schae is tweemaal zoo groot als de linker, beide met zwarte tangen, agter bleekgeel en mede glad, de oogen steeken niet ver uit, en zyn witachtig of bleekgeel, voorts heeft zy geene Baerden.

Cancer Ruber. Zie de Plaat X. N°. 1. Ons toegekoomen uit het Kabinet van den Heere de Jong. De Cancer Ænus, alzoo onbrak, is ons door den Heere Doctor d'Acquet bygezet: zie de Plaat XI. N°. 4.

XVIII. HOOFDDEEL.

Van den Cancer Nigris Chelis: Cattam Gigi itam.

DEZE Krabbe is op den rug donkerbruin zonder plekken, maar aan de kanten Cancer Nigris Chelis. scherp gezaagt, mede zonder baerden; aan den buik ziet men twee schaeren Haar gedaante. even groot, achter bleekgeel, en voor zwart; de pooten zyn gansch ruig en steekelig, doorgaans met twee rye korte doornen, alle bleekgeel en met haar bezet; de twee agterste pooten zyn zeer klein, en agterwaarts geboogen, heeft Heeft blinkende oogen. witachtige en heldere oogen, die by nacht blinken als Juweelen, als men met een brandende Dammar in Zee gaat, en heeft gemeenlyk een kleender by zig.

De kleender is mede geheel bruin, heeft een schildje met geele linien als Characters, Een tweede soort wat kleinder. vol bulten, en zoo gekrult als of het uitgesneden was, met weinige hoeken aan de kanten, en zonder baard; de schaeren zyn aan 't voorste korrelig en donkergeel met zwarte nypers; de pooten van boven glad, van onderen haarig. Men vind ze op de Eilanden Waar gevonden word. voor *Assabudi*, leggende op den hoek van *Nuffanive*, daar ze in de Bobbers kruipen, en van de Visschers opgetrokken zynde, strax weg geworpen worden.

De grootste is my noch onbekent, behalven de schaeren, die groot en sterk zyn; Is weinig bekend. het eerste en tweede Licht hebben aan de kanten groote uitsteekende dorens, het voorste is gansch korrelig, met eenige vooren, de tangen of nypers zyn zwart, met scherpe tanden van binnen, aan de gekookte violet-bruin, maar de rest is bleekrood. Zy En niet eetbaar. word mede onder de schadelyke gerekent, dies aan haar geld de waarschouwing van den Poëet:

Hic niger est hunc tu Romane caveto.

Haar naam in 't Latyn is *Cancer Nigris Chelis*: Maleits *Cattam Gigi itam*, en zoo Haar benaming in verscheide taalen. in 't Amboins, *Tu niki metten*, dat is, Zwarttant, want de Maleiers noemen *Gigi* of Tant, het geen wy Schaeren noemen.

XIX. HOOFDDEEL.

Van den Cancer Lanosus: Cattam Bifa.

DEZE zeltzame Krabbe word ook weinig gevonden, 't welk eene wyze beschik- Cancer Lanosus. king der Natuur is, dat men haar zelden vind, en dat ze zig ophoud in de diepte der Zee, want deze en de voorgaande Zwarttand worden voor de regt Is zeltzaam. schadelyke Krabben gehouden. Zy is omtrent twee vuisten groot van lyf, En by de voorgaande vergeleken. een halve voet lang en breed, hoogbultig van rug, aan de kanten met 4 of 5 stompe tanden, ken.

Haar ge-
halte.
Zie de
Plaat XI.
No. 1.

tanden, en het hoofd loopt spits toe, daar kleene oogen digt by malkander staan, of in de gaten schuilen zonder baarden, doch by den mond staan ten wederzyden 4 spitze klauwen, 't welk haar handen zyn. Zy heeft twee merkelyke groote en lange schaeren, in sterke tangen eindigende, die bloot en wit zyn, gefatzoencert als den bek van een Pappagai. Het agterste lidt van deze schaer is, naar gewoonte, schier driekantig, waar van de eene kant gezaagt is; voorts heeft ze aan ieder zyde vier pooten, van ongelyke grootte, want de twee voorste zyn de langste, en aan het middelste lidt wat krom gebogen, en voor aan met een korte scherpe klauw als een vogelpoot; de derde voet is pas half zoo lang, en de vierde is noch kleender, en staat schier op den rugge, beide gewapend met kleene ronde klauwen, den angel van een Scorpioen gelyk, doch met dit onderscheid, dat d'angel van den derden voet inwaarts ziet, en die van den vierden uitwaarts. Tegen over deze klauwtjes ziet men noch een ander en veel korter, met het eerste de gedaante van een schaer makende, waar mede zy ook nypen kan, 't welk men ook eenigzins ziet aan de twee voorste pooten. De geheele schaal, pooten en schaeren, zyn bekleed met een vuilgrauwe moschagtigheit, in 't gevoel als wolle laken, doch aan de kanten, schaeren, en pooten, wat ruiger, als borstels, en deze wol hangt haar zoo vast aan, dat men die maar effen afschrapen kan, daar onder ziet men dan de schaal, doorgaans dood bleek, op den rug en aan de schaeren redelyk dik; binnen heeft zy geen byzonderlyk vleesch, maar is vol van een bruinzwarte vochtigheit, die het water paers verft, als men haar kookt. Het is een leelyk beest van aanzien, en word voet schadelyk gehouden, weshalven de Visschers haar in de Bobbers krygende, strax weder in 't water smyten.

Is wolg-
tig rug.

En leelyk
van aan-
zien.

Haar ver-
scheide be-
naming.

Haar naam in 't Latyn is *Cancer Lanofus*: Maleits *Cattam Bifa*, dat is, *Cancer Venenatus*. In 't Amboins *Tu Teku hutta*, dat is, een Krabbe die gras of mosch draagt.

En word
voor onnut
gehouden.

Echter van
andere
gegeeten.

Hoe bereid
worden.

Tot goede
spyz.

Onze Amboineezen, zoo Christenen als Mooren, houden haar voor schadelyk, en smyten ze weder weg, als ze hem vangen, doch zoo my dunkt komt dezen afkeer meer wegens haare leelyke gedaante, dan uit ervaring. Want daar zyn Natien die haar zonder schroom op koolen braaden en eeten, al het vleesch van 't zwarte bloed afzonderende. Dit doen de Inwoonders van *Bonoa* en die van *Serua*. Op de zelve wyze heeft men genoegzaame ervarenheit; dat den Visopblazer gegeeten zynde, doodelyk is, nochtans zyn'er veele die hem zonder schade eeten, als ze maar weeten 't vleesch af te zonderen van de slymerige aderen, waar in de schadelykheit steekt. Men hebbe wel aan te merken, dat als men in dit Boek zegt eenige Krabben venynig te zyn, zulks geschied naar de gemeene, hoewel dolende manier van spreken, want ze zyn niet vergiftig eigentlyk genomen, maar hebben een worgende en duizelig makende kragt, die men zomtyds met enkele Siroop van Suiker, of eenige vettigheit verdryven kan.

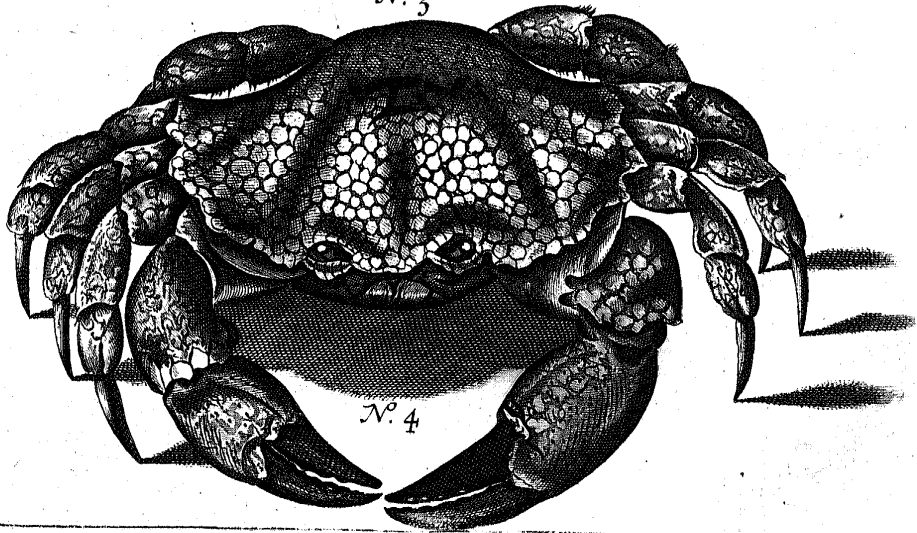
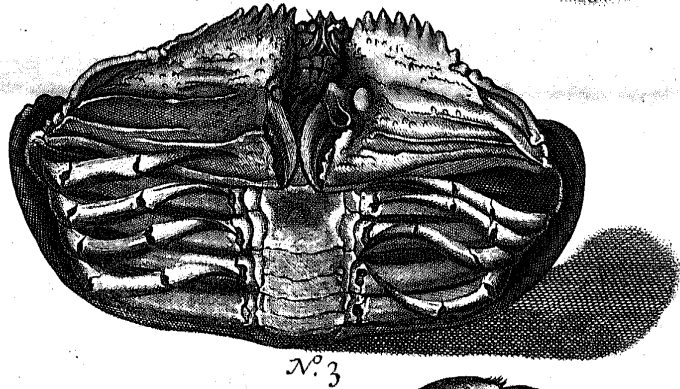
Voorval
van dier-
gelyke
Kreeft.

In 't jaar 1692 wierd'er zulkeene kleene gevangen, die met haar 4 agterste pooten een Zeegewas, *Basta Laut*, aan 't eene eind kruiswys en zoodanig gevat had, dat het op haar lag als of het daar op gegroeit was, en zy bedekte zig daar mede als met een schild: Zy was in een Bobber gevangen, en als zy een tyd lang droog lag, zoo schuimbekte zy, en wierp veele hooge blaasjes op, gekoleurt als schuim van klaar zeepsop.

Een andere
met spon-
gien op zyn
rug be-
groeit.

Een andere diergelyke Krabbe had haaren geheelen rug bedekt met een Zeegewas, van substantie spongieus, en in veele stompe spitzten of lappen verdeelt, gelyk een koraalsteen, daar een takje van zwart *Accarbaar* doorliep. Het schynt dat deze Krabben met haar ruige ruggen verscheide dingen kunnen vatten, en aan zig vast maaken, stekende zomtyds haare agterste pooten in deze spongieuse gewassen.

Cancer Lanofus. Zie de Plaat XI. No. 1.

XX. HOOFDDEEL.

Van den Cancer Calappoides: Cattam Calappa.

Cattam Calappa heeft de gedaante van een gebroken Calappus, doch veel breeder dan zy lang is, te weeten 4 en 5 duimen breed, en schaars twee lang, gelykende een schuitje, of een lepel uit een Calappusdop gemaakt, op den rug overdwars een weinig gevoorent, bultig en bleek van koleur, zoo wel rauw als gekookt. Het schild hangt ter wederzyden met een groote lap over, zoo dat het van onderen meest hol is, met een smalle borst, daar 8 korte en smalle pootjes aan staan, maar de schaeren zyn zoo veel grooter, en van een byzonder fatzoen, gelykende 't handje van een kind, breed en dun aan den voorsten kant, met eenen gekartelden uitstee-kenden hoek, gelyk een Haanekam, met twee kleene doch scherpe nypers. Zy strekt de schaeren nooit regt uit, maar kan dezelve met alle de pooten onder 't schild zoo verber-gen, dat men niets daar van zien kan, als zy op het strand stil zit. Daar is zoo wei-nig vleesch aan, dat ze schier uit enkel schaal bestaat, en derhalven om te eten ondeu-gend gehouden word. Als zy op het strand kruipt by den schyn der volle Maane, geeft haar schild een weerschyn van zig, waar aan men haar bekennen kan, anders zoude men haar van 't zand qualyk kunnen onderscheiden, wegens d'overeenkomste verwe; men vindze veel op 't strand by het dorp *Hucconalo*, en voorts door den geheelen binn-boezem van den Amboinsèn Inham, daar menze ongemoeit laat loopen, om dat ze nie-mant verwaerdigt om te eten; doch zommige worden gevangen, gekookt, gedroogt; en tot rariteiten bewaart, meest wegens de rare schaeren en het fraaije schild.

Haar naam in 't Latyn is *Cancer Calappoides*: Maleits *Cattam Calappa*, naar de ge-daante van een Calappusdop. Amboins *Leytim Hyu hulan Pute*, dat is, *Cattam Bu-lan*, *Cancer Lunaris* van den weerschyn, die zy geeft by de volle Maane, welken naam anders eene andere Krabbe, boven beschreven, mede draagt. De regte Maleyers noemen haar *Cattam Sabwacco*, naar de gedaante van een langwerpig Amboins schild. Deze Krabbe komt overeen, immers in schildery, met de *Cancer Heracleoticus* van *Bello-nius* beschreven, en afgetekend by *Jonst. Hist. Animal. Aquatil. part. 2. cap. 2. Sect. 3.* alwaar hy *Gallus Marinus*, of Zeehaan word genaamt, van de gelykenisse der schae-ren met een Haanekam, doch verschilt van den regten *Cancer Heracleoticus*, beschre-ven by *Gesner: Libri IV. de Cancris*.

Cancer Calappoides. Zie de Plaat XI: N°. 2. daar dezelve van boven, en N°. 3. van onderen is te zien.

XXI. HOOFDDEEL.

Van den Cancer Perversus, Balancas.

Jacob Bontius, *Hist. Indic. Libr. 5. cap. 31.* beschryft deze Krabbe met een lichtgroen rond schild, en eenen langen staert, zoo spits toeloopende als een Elfe, die iemant quetzende, zoo groot een pyn aanbrengt, als een Scorpioens-steek. Haar vleesch, zegt hy, word wel gegeten, doch is ver na zoo goet niet dan van andere Krabben.

Het is een gedrogtelyke Krabbe, waar aan men schier alles verkeerd en anders ziet dan aan andere Krabben, en behoort mede onder de grootste. Haar opperlyf bestaat uit twee deelen, waar van het eerste en grootste een schild verbeeld, aan den voorsten kant rond,

maar agter uitgesneden als een halve Maan, alwaar het agterste en kleinste deel met een vel aanhangt; aan zyn eind heeft het een lange driekantige staert, en aan de kanten is het met scherpe doornen bezet. Dit agterlyf zoude men naar gewoonte van andere Krabben voor het hoofd, en het eerst genoemde ronde deel voor den staert aanzien, gelyk vele van onze Europeërs doen. Het grootte schild is een gemeene span breed, zomtyds ook meer, van koleur olyfverwig glad, en boven op met korte stekeltjes bezet, waar onder men twee stompen ziet, boven witagtig, 't welk de oogen zyn. Het agterlyf, is, als gezegt is, aan de kanten doornagtig, en aan zyn einde heeft het wederom een kleene bogt als een halve Maan, in wiens midden de voorschreve lange staert is geplaatst, omtrent een hand lang, schaars een vinger breed, en zyn bovenste kant is mede doornagtig, scherp toeloopende als een Else. Als men haar omkeert, gelykt zy wel een schotel, in wiens midden men het hoofd ziet, als een klompje, dat qualyk te kennen is, behalven eenige haarige lappen, die den mond schynen te maaken, met noch twee korte schaeren, die den mond fluiten. Aan ieder zyde ziet men vyf ranke pooten, die zy zoodanig intrekken kan, dat men van boven niets dan de bloote schaal ziet. Agter de pooten is een zakje, daar eenig eetbaar vleesch in is, het overige van 't agterlyf is gevult met een modderige substantie, die zy onder den staert lost. Wederom is 't een zeltzaam ding aan deze Krabbe de plaats van de eyeren; want als men binnen in de schaal kykt, word men niet een eytje gewaar, en een onervaarene zal ook lange zoeken er hy ze vind, waar van zy nochtans vol is. Men moet dan weeten, dat de grootte schaal van binnen bekleed is met een dun, doch styf vliesje, tusschen het zelve en de buitenschaal leggen de Eyeren in meenigte verborgen, van grootte en koleur de Javaansche kleene *Catjang* gelyk, die het beste deel zyn van deze Krabbe; want hier van maakt men een smaakelyk *Bacassan*.

Heeft aan den staert een lange pen.

Is wonderlyk van maakzel.

Heeft niet veel 't geen eetbaar is.

Echter veel eyers, doch zyn qualyk te vinden.

En goet tot spyze.

Waar zy zig houden.

Men vind haar meest op de binnen- of voorzyde van *Jara*, daar moerassige en vlakke stranden zyn, altyd twee en twee by malkander, te weten mannetje en wyfje, en het wyfje moet het mannetje, 't welk altyd kleender is, op den rugge draagen. Zy maaken eenen rassèn gang, en steeken den staert om hoog, waar mede zy zich verweeren.

De Javanen zullen nooit eeten het geen alleen gevangen word, zeggende dat zulks schadelijk is, en duizeling verwekt. De schaalen worden tot medicyn gebruikt, meest tot *Sawan* voor de kinderen.

Haare benaming, en reden waarom.

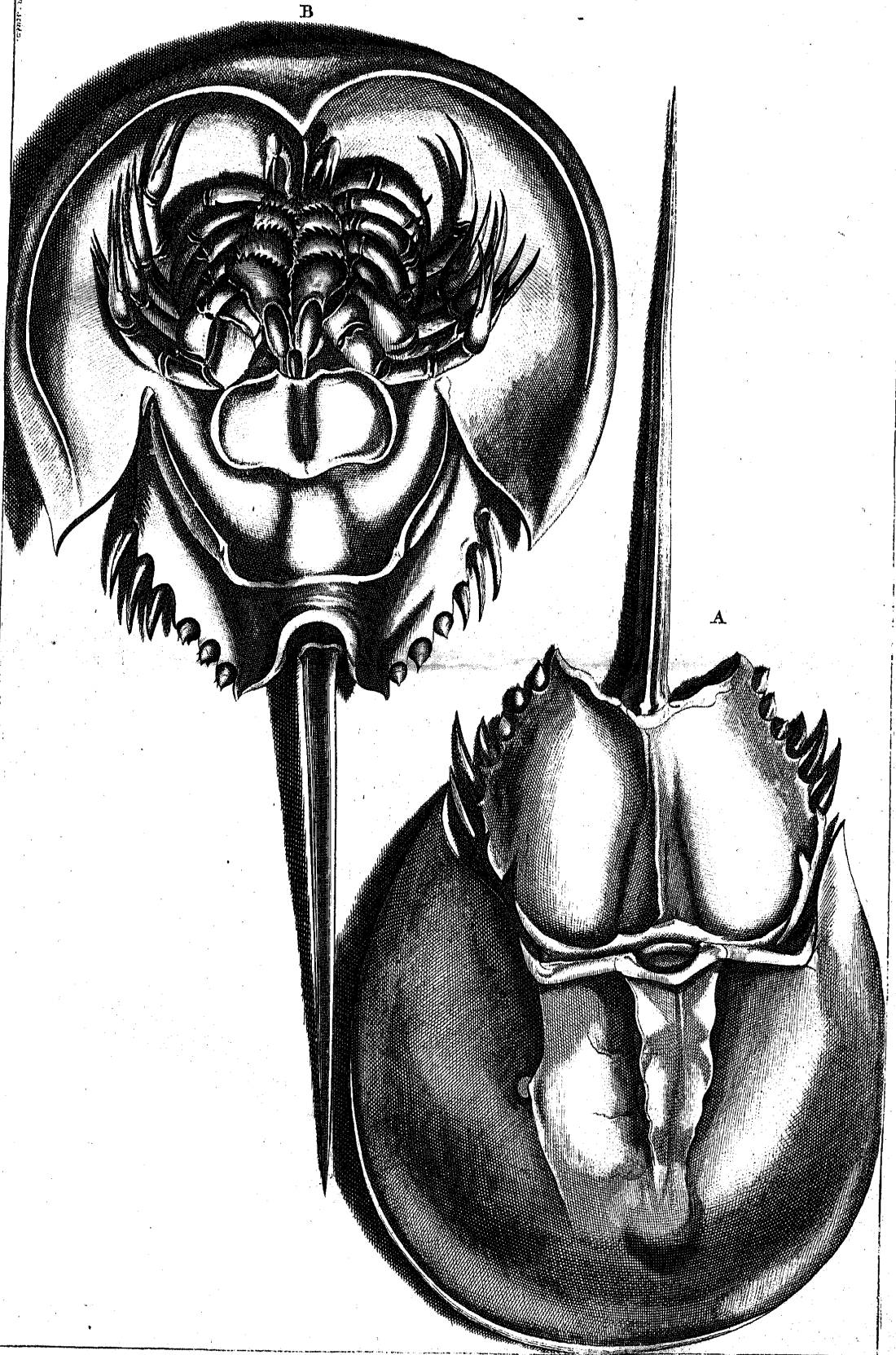
Haar naam in 't Latyn is *Cancer Perversus*, Verkeerde Krabbe, om reden als boven, in 't Maleits *Balancas*. Onze Duitschen noemen ze Zeeluisen, dewyl ze eenigzins naar Weegluisen gelyken. *Jav. Mime* en *Mimi*.

Door Clusius Exotic. lib. 6. cap. 14. mede verbeeld.

Cancer Moluccang, diergelyk eene wonderlyke Krabbe, beschryft en vertoont in aftekening de Heer *Clusius*, *Exotic. lib. 6. cap. 14.* onder den naam van *Cancer Moluccanus*, zullende, in 't Jaar van Christus 1603 gebragt zyn, uit de Moluksche Eilanden, daar men ook bemerken kan, dat ze in 't Vaderland mede verkeerdelyk voor het hoofd van deze Krabbe gehouden hebben de kleinste helft, daar den langen scherpen staert in staat, en hy bekent zelfs, dat zy aan de geheele schaal geen teken van hoofd en staert hebben kunnen vinden.

Het is my genoeg bekend, dat men ze hedensdaags in de Moluksche Eilanden vind; echter is 'er my eene toegezonden die gevangen was op *Manado*, zynde het voorlands deel van *Celebes*.

De *Cancer Perversus*, alhier *Zeespin*, ook wel *Pylstaart* genaamt. Zie de *Plaat XII. A.* word ze van boven, en *B* van onderen gezien.

XXII. HOOFDDEEL.

Van den Cancelli: Cuman.

DEze Wandelaars hebben de gedaante van vooren als een Krabbetje, van agte-^{Cancelli,} ren als een hoorntje, en woonen in vreemde huizen; daarom ook haaren ^{zyn Hoorn} oorspronk onzeker is, gelyk ook haare gedaante. In 't gemeen zyn ze een ^{krabben.} halve vinger lang, zommige veel grooter, zommige kleender, het voorste deel des lyfs is een Krabbetje, van veelderlei gedaante, zommige langwerpig, zommi-^{Haare ge-} ge kort en breed, naar dat het flekkenhuisje is daar in ze geformeert worden, en het ^{daante.} agterlyf eindigt in een weeke krul, gefatzoeneert als de staert van een Garnacl, doch zonder schaal, en aan 't uiterste des staerts hebben ze ook een vinnetje gelyk de Kreeften, waar mede zy zich vasthouden aan den binnensten wervel van het hoorntje. De ^{Woonen} eene schaer, gemeenlyk de regter, is altyd grooter dan het geheele lyf, zoodanig naar ^{met het ag-} 't huisje gefatzoeneert, datze daar mede de deur deszelfs digt kunnen sluiten als met ^{terlyf in} een schild, en het geheele lyf bedekken, zynde de schaeren van binnen scherp ^{hoorns.} getant, waar mede zy vast kunnen nypen en houden het geen zy gevat hebben. De ^{En het bar-} meeste zyn van verwe rookachtig, of aardverwig, met wat paers gemengt, op de schaeren ^{de gedeel-} glad en van eenderlei verwe, gelyk die geene zyn, die in de Alikruikken woonen; andere, ^{te daar} die in langwerpige hoorntjes, of in de *Turbinatis* haar verblyf hebben, zyn langer van lyf en ^{buiten.} schaeren, waar van doch zommige glad zyn, zommige haarig of met borstels bezet, en met blauwe puntjes op de schaeren, leelyk van aanzien. Daar zyn'er ook die naar ^{Gelyken} de Beurskrabben zoo zeer gelyken, dat veele gelooven dat de Beurskrabben hier van haa- ^{eenigzins} ren oorsprong hebben, 't welk een misgreep is, gelyk ik boven in 't zelve Hoofddeel ^{de Beurs-} aangewezen heb. ^{krabben of} ^{Cancer} ^{Crumena-} ^{rus.}

De vleeschagtige staert is aan zommige half doorchynend, en hebben zy ook haare Eyeren daar onder; als men dien afgesneden in de zonne legt, zoo zweet daar een olie uit. Haare woningen zyn allerlei hoorntjes, die de gedaante van Slakken of Alikruikjes hebben, doch meest in die geene, die wy hier na in 't Tweede Boek, *Cochleas Margariticas & Semilunares* noemen. Een ieder woont in haar eigen hoorntje, zoo lang tot dat zy groot geworden is, en haar lyf in haar oud huisje niet langer bergen kan, dan ^{Verlaaten} moet zy een ander van 't zelfde fatzoen zoeken, of immers het moet niet veel daar van ^{haar buis-} verschillen, en wat grooter zyn; dan verlaat zy het oude, en weet zig met den staert ^{jes als ze} zoodanig in het nieuwe te draaijen, daar in te woonen, en daar mede voort te gaan, ^{te groot} als of zy daar in gegroeit was. ^{worden.} ^{En zoeken} ^{andere.}

Als het nu gebeurt dat'er veele over een huisje twiften, wie het bewoonen zal, raaken ze daar over in krakkeel, en vegten zoolang, dat de zwakste de sterkste moet ^{Waar over} wyken, en haar den buit alleen laten, doch dit gevegt valt meest voor onder zooda- ^{zy te zaa-} nige *Cumans*, dewelke in Alikruikken of zulke een slag van Slakken woonen; want die in ^{men twi-} langwerpige huisjes geformeert zyn, moeten in haare oude huisjes blyven, tot dat ze ^{sten.} diergelyke vinden, want dewyl ze geen groote schaer aan de regter zyde hebben, ^{Voorval} konnenze den ronden mond van de Alikruikken niet sluiten. Dit krakkeelig ongedierte ^{aan den} heeft my veel verdriet aangedaan, wanneer ik alderhande fraije hoorntjes te bleeken lei- ^{Schryver} de, zelfs op een verheven bank, daar ze 's nagts wiften op te klauteren; en de ^{geschied.} mooie hoorntjes met zich droegen, latende haare oude rokken my ter begluring. Doch zommige van deze dieven betrapte ik wederom, die by geval een huis hadden gekregen dat haar te groot was, of een lange staert of doornen hadde, waar mede zy niet kosten voortkomen. Als men ze uit haare huizen jaagen wil, moet ^{Hoe men} men aan de spitze of 't agterste van 't hoorn een gloeiend kooltje houden, wanneer zy ^{haar uit} de hitte voelende, daar uit springen, doch zommige laten zig liever verbranden, de- ^{de hoortjes} welke ^{krygt.}

welke myns oordeels zoodanige zyn die daar in gegroeit, en met den staert noch niet los zyn, anders kan men ze ook in de hand houden, en wagten tot dat ze haar hoofd van zelfs uitsteeken, wanneer men ze gauw met de vingers moet aantasten, een weinig vast houden en zoetjes draaijen, maar niet sterk uithaalen, want anders trekt men ze van haaren staert, die dan in 't hoorntje blyft, en op nieuw rot.

Haar naam in 't Latyn is *Cancelli*, Malcits *Coeman*, Amboins *Oeman*. De Fransche Bewoonders van de *Carybische* Eilanden, gelyk men leest, *Hist. Antill. Rochefort. lib. 1. cap. 4.* noemen ze aerdig *Soldaaten*, dewyl ze geen eigen huis hebben, en over al daar ze komen zig meester maaken. In *Languedocq Teste Rondolet*, men noemt ze ook *Bernard l'Eremitte*, om dat ze als Kluizenaars omzwerven, en in gehuurde Cellertjes woonen.

Men vind ze op alderlei vlakke stranden, daar de Zee veelderhande ruigte opstuyt, inzonderheit daar eenig aas of uitwerpzels onder loopen; als het water waft, begeben ze zich op de naaste klippen, en als ze een mensch zien aankomen, springen ze met een gedruis van boven neer, en verbergen zich zoo gauw in 't zand, dat men 'er van hondert qualyk een krygen kan. De gevangene kan men noch in de hand, noch in de zak by zig draagen, want de warmte gevoelende, kruipen ze straks uit het huisje, en nypen met de schaeren, (zoo hardnekkig vast houdende het geen zy gevat hebben) dat ze zich dikwils eer in stukken laten trekken, dan los laten. Als 'er na veele mooie drooge dagen een regen komt, kruipen ze 's nachts in de huizen en op de kamers, en maaken aldaar zodanig een gerammel, dat de slapende wakker moeten worden, meinende dat 'er Bokken in de kamer zyn. Andere klugten meer bedryven 'er de Inwoonders mede, als ze dezelve iemant 's nachts onder 't hoofdkussen steeken, of in een toegedekte pot onder de kooi stellen. Tot de kost zyn ze onbequaam, immers in deze Eilanden, doch in voorschreve *Hist. Antill.* leest men dat ze de Carybanen eten,

En ommt tot spys.

als mede tot eenig Geneesmiddel gebruiken; want uit de schaal getrokken, gedoodt en in de Zonne gelegd, geeven ze eenige olie van zich, die nuttelyk gesmeert word op *Guttam Frigidam*, of Koude zinkingen. Men gebruikt ze ook zeer gelukkig om de hardigheid en klieren des lichaams te verdryven. In Amboina is het ook beproeft, dat de staert van deze *Cumans* gestooten, en pleisters gewys opgebonden, de pynlyke steeken van den visch *Ican Swangi* en andere venynige vischen geneest. Over haaren oorsprong vallen niet minder twisten, dan van de bovengemelde Beurskrabben; want

Verscheide gevoelens van haar voortkomen.

zommige oordeelen dat ze groeijen uit de overblyfseltjes der Alikruiken, die men gekookt, en niet wel uitgetrokken heeft, maar het agterste krulletje hier van met het huisje wegsmyt, en dat daarom het agterlyf van deze *Coemans* ook met de Slakken overeen komt. Andere beweeren met beter reden, dat ze zelve voortteelen, om dat ze onder den staert zoo wel eyers hebben als andere Krabben; misschien komen beide deze gevoelens met de waarheit overeen, namentlyk dat de eerste groeijen uit de reliquien van de weggeworpene Slakken, en daar na weder andere voortteelen, die zoodanige huizen moeten zoeken als haare Ouders bewoont hebben. By dit gevoelen zal ik zoo lange blyven, tot my de Ervaring wat anders heeft geleert, want ik het eenemaal daar voor houde, dat een ieder hoorn zyn byzonder *Coeman* voortbrengt, gelyk men uit haare verscheide gedaante bemerken kan.

Zy kruipen by gebrek van huorns in holle vrugten. Ook in de schaeren dwode Krabben.

Wederom zyn 'er zommige die staande houden, dat zeker slag van deze *Coemans* zoo groot geworden zynde, datze geen bequame huizen meer kunnen vinden, voortaan bloot loopen, en eindelyk in Beurskrabben veranderen, 't welk my gansch niet waarschynellyk voorkomt, en dieshalven het boven in 't zelve Hoofddeel wederlegt hebbe. Zy gaan niet alleen de leege alikruikjes bewoonen, maar als ze geen hoorntjes kunnen krygen, kruipenze ook in de leege doppen van de vrugt *Parrang*, die men *Faba* en *Castanea Marina* noemt: in de leege schaeren van groote Krabben, en diergelyken, datze voor haar lyf bequaam vinden, *Arist. Lib. 4. Hist. Animal.* en *Elia-nus Lib. 7. Cap. 31.* noemenze *Carcinades*, en de laatste zegt, datze bloot zonder schaal

fchaal geteelt worden, maar grooter geworden, zoeken ze de leegte huizen van de *Purpura* en *Turbine*. *Plin. Lib. 9. Cap. 31.* fchynt ze *Pinnotheres* te noemen, als of men zeide, Pinne- of Schulpjager, en zyn te onderscheiden van den *Pinnoterès*; dien hy in 't volgende 42 Hooftdeel befchryft.

Cancelli e turbine verrucoso, is een kleene vinger lang; de fchaal licht bruin met roode ftreepen, en witte puntjes; aan de flinker zyde heeft zy een korte dikke hoekige fchaer, twee lange gladde voeten, en daar agter noch een kleene korte; aan de regter zyde heeft zy een kleene fchaer, en voeten als de voorige; aan 't uiterfte van den flaert, tuffchen 2 vinnetjes, heeft zy een fmalle langagtige klauw, als een vogelklauw, waar mede zy zich fchynt vast te houden aan 't binnenfte van 't hoorn; zy leeft niet lang buiten 't water.

Rochefort, Hist. Antill. Lib. 1. Cap. 24. derde lid, heeft noch een kostelyk gebruik van 't water en olie uit deze *Coemans* getrokken, te weeten, wanneer iemand onder den vergiften *Mancenlie Boom* gezeten heeft, waar door hem het lyf opzwellt, en op de huid puiften koomen, of dat hy anders door dezelfs fchadelyke melk bezeert is, zoo zal hy de plaats beftryken met het klaare water, 't welk in de hoorntjes van deeze Soldaaten gevonden word, of met de olie uit het zelve door de Zonne getrokken, welke hulpmiddelen 't vergift terftond van deze brandende vochtigheit nederflaat, en den Lyder buiten gevaar ftelt.

De Schryver heeft van deze Cancelli Cuman geen afbeelding gegeven, waarom men die hier uitgelaaten heeft: wy zonden 'er wel eenige hier hebben komen byvoegen, maar alzo heel weinig verschillen, als in de grootte, dacht het ons best die na te laaten, en den Lezer te wyzen tot de V Plaat, letter K en L, welke mede diergelyke zyn, en wy ook in 't volgende Deel der Hoornen zullen in haar woonhuizen vertoonen; alhoewel ze in Jonfton en Gelficus ons Scorpioenswys voorkomén; aan welker afbeelding te wyfelen is.

~~XXIII HOOFDDEEL.~~

Van den Pinnoterès, of Pinnewachter.

P*innoterès* is een klein Garneeltje; op het meeste een pink, maar gemeenlyk twee leeden van een vinger lang, week en dun van fchaal, gemeenlyk of vuurig rood, met witte puntjes gefpikkelt, zomtyds ook licht blauw en half doorschynend, gelyk donker kristal, of ys. Ter wederzyden heeft hy drie dunne pootjes, en voor de fchaeren by den mond, noch twee kleender. De fchaeren zyn voor zeer spits, fcherp, en krom als klauwen, waar mede hy zeer fel nypt, laattende zig eer de fchaer aftrekken, dan dat hy ze zou loslaaten. Den flaert draagt hy meest onder den buik, gekromt, gelyk alle Garneelen, waar aan men fubtyle pinnerjes ziet, waar mede hy zyne eyeren bedekt. Dit diertje vind men nergens bloot, op zig zelve wandelen, maar houd zig altyd op in tweederly flag van fchulpen, te weeten, in de *Pinna* of Holfterschulpen, en in de *Chama Squamata* of Nagelfchulpen, beide in 't volgende Boek befchreven; ieder van deze fchulpen haare volkome grootte bekomen hebbende, heeft maar een van deze Garneeltjes by zich, inzonderheit de *Chama*, want in de middelbare *Pinnis* heb ik ze niet gevonden. Dit Garneeltje dan woont daar in, zynen huiswaerd nooit verlatende zoo lange hy leeft, maar dood zynde, springt het Garneeltje daar uit. Derhalven men ook geene van deze fchulpen tot de kost gebruikt, als men haaten Medemakker daar niet in vind, en als de zelve by geval daar uit raakt, en verlooren gaat, zoo moet het dier van de fchulp mede fterven. Zyn ampt in deze fchulpen is, dat hy als deurwagter in de fchulpen moet oppaffen, en waarfchouwen wanneer 'er eenige prooi of onraad voorhanden is.

D

Want

Gevoelen
van Plinius.

En reden
waarom
hy de onderlinge
liefde der
waaterdieren bewyft.

Hun naam
beschryving.

2 Soorten
van den
Schryver
in de Letter-
schulpen
gevonden.

Want, op dat ik met *Plinius lib. 9. cap. 42.* spreekte, de *Pinna*, of hier te land de *Chama*, een groot plomp beest zynde, doch, zonder gezigt, opent zyne schulpen, de kleene vischjes aanlokkende, die dan zonder schroom daar in swimmen en speelen. Het Pinnewagtertje nu ziende dat zyn huis vol vreemde Gasten is, nypt zynen *Hofpes* met de scherpe schaeren in 't vleesch, die terstond zyn schaale sluit, de ingeslotene vischjes dood, en tot zyn voedzel gebruikt, gevende zynen Kameraad een gedeelte daar van, waar uit *Plin. loc. cit.* wil bewyzen, dat onder de Watergedierten ook eenige driften van onderlinge liefde en vriendschap gevonden worden; en het is zekerlyk wonder, dat deze verslindende Schulpvisch zulk eene trouw, en vriendschap onderhoud met dit kleen beestje, 't welk daar in zonder schade wonen kan; echter met die voorzigtigheid, dat ieder Schulpje niet meer dan een Garneeltje lyden wil, waar uit men besluiten mag, dat de jonge Garneeltjes, van de oude voortgeteelt, straks andere *Pinna's* of *Chamas* moeten zoeken, daar in ze wonen mogen.

Hun naam in 't Latyn is *Pinnoterus*, dat is, Pinnewagter, en *Pinnophylax*, en is te onderscheiden van *Pinnotheres*, in 't voorgaande Hooftdeel beschreven.

In de Letterschulpen heb ik, in Oogstmaand 1683, tweederlei Wagtertjes gevonden, de eerste was een Garneeltje ter lengte van eenen vingernagel, hoog oranje, geel en half doorschynend, met dunne witte pootjes. Het ander was een Krabbetje uit het geslacht van de *Cancellis Anatum*, qualyk zoo groot als de nagel van een pink, met een bultig verheven schild, voor spits toeloopende, grauw en week; hadde alreeds Eyeren onder den staert: zy waren beide levendig, en liepen heen en weër. Het schein ons toc dat het eerste een jongetje was van een Zeekreeft, en het ander een jong Endte Krabbetje, die zoo kleen zynde, in deze schulp kruipen, want men vind ze niet in alle.

Van de Pinoterus of Pinnewagters, ontbreekt de afteekeninge ook, doch zy zyn van den zelven aart als die in 't voorgaande Hooftdeel; zie wat wy daar hebben aangetekent.

XXIV. HOOFDDEEL.

Van den Cancer Barbatus.

Cancer
Barbatus,
of Baart-
krabben.

Haar ge-
daante.
Zie de
Plaat X.
No. 2.

En word
op verschei-
de plaatsen
gevonden.

Zyn goet
tot spys.

Dit is een kleene Krabbe, wat minder dan een Ryxdaler groot, van maakzel niet veel verschillende van den gemeenen *Cancer Caninus*, redelyk dik van lyf, en groot van schaeren, die boven by de tangen een bosje zwart haar of borsteltje hebben, als *Papoezshaair*, 't welk haar van andere Krabben onderscheid, en een zeldzaam aanzien aan deze geeft; het zyn meest mannetjes, want ze hebben den staert aan den buik vast; zy houden haar op in versche Rivieren, doch maar in zommige; want op Amboina, in den *Oliphant, vind menze met kleene korte baerden; maar op *Ceram* in de Rivier van *Hatihau*, vry wat verre in 't gebergte, vind men de grootste en raarste, die vry groote, en wat gekrulde borstels op de schaeren hebben. De *Alphoreezen* van dat Land gebruiken ze tot de kost.

Haar naam in 't Latyn is *Cancer Barbatus*; in 't Malcits, by provisie, *Cattam Gigi Boeloe*, want d'Inlandsche naam is my noch onbekent.

Deze gebaarde Krabben komen jaarlyks met groote troppen den Oliphant afdryven, kort wanneer het *Wawo* voorby is, duurende maar twee of drie dagen; daar na vind men ze 't geheele jaar niet meer: doch ik heb aangemerkt, dat ze alle Jaar niet afkomen. Zy zyn goet in de kost, en de groote schaeren bewaart men tot rareiten, dewyl ze niet veel minder dan de *Ceramse* gebaert zyn.

De Cancer Barbatus, of Baartkrabbe, is afgebeeld op de Plaat No. X. en No. II.

* Zekere stroom in Amboina, dus geheeten.

XXV. HOOFDDEEL.

Van den Cancelli Anatum: Cattam Bebec.

DAar zyn noch drie of vier soorten kleene Krabbetjes, die men Eendekrabben Cancelli Anatum. noemt, om dat de Eenden die opzoeken en graag ceten. Verscheide soort.
 I. *Cancellus Anatum Primus*, is van de grootte als een dubbeltje, met De eerste soort. een rondagtig en bultig schild, glad en uit den lichtgrauwen, glimmende als eenig steentje, agter rond, en voor by den kop spits toelopende, met kleene pootjes en schaeren, die aan haar agterste gekarteld of gegranuleert zyn. Haar gestalte, zie de Plaat X. A.

II. *Cancellus Anatum Secundus*, is noch kleender, smal en langwerpig van lyf, te weeten van 't hooft tot den staert pas een halven dwarsvinger lang, overdwars een vin- 2 Soort, zie de Plaat X. B. ger breed, met dunne pootjes en schaeren, die pas kennelyk zyn. Zy loopen heel ras overdwars, en zoo dra zy iemand vermerken, weeten ze zich met eene wonderlyke raddigheid in 't zand te verbergen. Overzulks, al ziet men eenen grooten trop by malkander, als men 'er naar toe gaat, is het geheele zootje in 't zand verborgen, Die als ze gezien worden, haar in 't zand verbergen. daar ze dan de Endten, die men hier op den strand laat weiden, met eene vaerdigheid weeten uit te haalen, en op te slokken; 't welk ze te gemakkelyker kunnen doen, om dat beide deze soorten van Krabbetjes geene zonderlinge schaeren hebben, gelyk de *Cancer Vocans* heeft, die ook wel kleen is, echter zoo veel niet vervolgt word; om dat zy ze nypen kan.

III. *Cancellus Anatum Tertius*, is wat grooter dan de gladde met een rond gebult lyf, 't welk agter in een korte spits toeloopt, en over 't geheele lyf is zy ruig, als of ze met zand bezet was, de pootjes zyn subtyl en mager, maar de schacten zyn lang, 3 Soort, zie de Plaat X. C. en dun, en verdeelen zich in scherpe nypers.

IV. *Cancellus Anatum Quartus*, is omtrent zoo groot als een nagel van een vinger, 4 Soort, zie de Plaat X. D. met een oneffene of gebulte rug, afchgrauw, ten wederzyden heeft zy 4 smalle en ranke pootjes, ruim een lid van een vinger lang, waar van zy de twee agterste pooten op kan ligten, boven 't lyf, en zig van agteren verweeren; de schaeren zyn wat korter aan de pootjes, en eindigen in subtyle klauwen of nypers, zy loopen als een schim op 't zand, en als men haar te na komt, zyn ze met een snap weg; zy kunnen 't lyf op- Zyn heel vaerdig in 't loopen. lighen op de pooten, gelyk een spinnekop.

Haar naam in 't Latyn is *Cancelli Anatum*, op 't Maleits *Cattam Bebec*.

De eerste soort, of eigentlyk *Cattam Bebec*, komt by laag water met troupen in 't zand, en bakeren zich in de Zon, daar ze schoon blinken met haare gladde schilden, en ligt roode pootjes; om haar nu te verrassen, moet men schielyk toelooopen, haat met een kort netje onderscheppen, of met een bezem hol over bol omkeeren; dat ze zoo ras niet in 't zand können kruipen, en dan met de handen gauw opraapen; doch men kan ze ook nagraaven, en uit het zand haalen; deze smyt men voor de Eenden, zoo jonge als oude, die ze graag eeten, en veel Eyeren daar van leggen, want ze zyn onschadelyk in haare Maagen, sluitende haare pootjes, en rollen by malkander als bol- len, geenzins haare Maagen quetzende of steekende, gelyk de Garneeltjes doen, waar van dikwils de Eenden sterven, als mede van scherphoekige Kristalletjes, die ze overal op den strand van de Riviertjes vinden en opslokken. Haar be-
naming in
verscheide
taalen.
En hoe
gevangent
worden.

Cancelli Anatum. Zyn verscheide soorten, zie de Plaat No. X. letter A, B, C, D.

XXVI. HOOFDDEEL.

Van den Foetus Cancrorum, Bloedige en vuurige Zee-roode Lappen.

Beschry-
ving der
Foetus Can-
crorum.

Hoe gevan-
gen wor-
den.

2 Soort.

Zyn op ze-
kere tyden
overvloei-
dig veel.

Roode
wormtjes
door Sebalt
de Weert,
omtrent
Rio de Pla-
ta in groote
meenigte
gezien.

Voorval
van zeker
Oost-Indi-
sch Schip.

Ander
voorval
aan een
zekere
Juffrouw.

Derde
voorval
aan zeker
Schip om-
trent Ma-
nado.

D It zyn kleene schepzels van Krabben en Garneelen, die in de eerste regen- maanden, wanneer de Zon in *Taurus* gaat, met menigte de Rivieren komen afdryven, en zig aan der zelve monden of uitgangen in Zee ophouden, daar men ze met uitgespanne doeken vangt, zy worden gestampt en ingepekel, waar door ze tot eenen dikken bruinen bry worden, dien men met Limoensap dun- der maakt, en tot indooping gebruikt, dit noemt men met een *Sinees* woord *Kitsjap*, en de Schepzels van de voornoemde Garneeltjes noemenze op *Hitoc Oulewan*.

Daar is noch een andere soort van kleene Garneeltjes, die op zekere tyden des Jaars, met zulk eene meenigte, uit Zee komen, en op strand geworpen worden, dat ze dien bedekken, en purperrood doen schynen; men vind ze meest op de stranden van *Java*, doch 't heugt my dat ik in de Westmoesson den strand van *Laricque* ook zoodanig rood heb gezien, bestaande uit diergelyke garneeltjes, waar van het grootste deel wat grooter dan luizen was. Deze konden uit geene rivieren komen, dewyl'er op die plaats, daar ik ze gezien heb, geene waren, zoo dat ze uit de Zee moeten voort- gekomen zyn; het gebeurt ook dikwils, dat men deeze schollen in de Javaansche Zee ontmoet, en dat het schynt als of men door bloed zeilde. De *Javanen* en *Sineezen*, op *Griffek* woonende, weten deze garneeltjes in menigte op te vangen, te stampen, en in te peckelen, en diergelyken bruinen bry daar uit te maaken, dien ze *Bolatsjang* noemen. Hier uit maaken ze drooge koecken, die ze in andere Landen voeren om Saussen daar van te maaken; doch die wat zuivers wil hebben, moet het by hunlieden in 't byzonder bestellen, want het gemeene *Bolatsjang* wat morslig en vuil toebereid word. In de Reize van *Sebalt de Weert* door de Straat *Magellanes*. p. 15. An. 1599. den 12. January, word verhaalt, hoe hy omtrent den hoek *Rio de Platas*, de Zee zoo rood als bloed heeft gezien; en het water daar uit scheppende, bevonden dat het vol roode wormt- jes was, welke, als men ze in de hand nam, als vlooijen weg sprongen. Sommige mee- nen, dat by zekere tyden des Jaars de Walvisschen hen uitwerpen, doch het is onzeker.

In den jaare 1670 een Schip uit Holland naar Indiën zeilende, verviel wat Westelyker dan de Schipper meende, omtrent de klippen genaamt *Penedos de St. Paulo*, gelegen voor de *Brafilische* kust, op 2 graden Noorder breedte: alhier zwerfende, zagen zy op zekeren nacht, agter uit de Zee gansch wit en vuurig; in een halve maan geformeert, omtrent 3 my- len lang en breed, waar naar toe, volgens hunne meening, 't Schip over stuur gevoert wierd, en waar over zy alle zeer verstelt waren, vreezende dat het de voornoemde droog- ten of klippen mogten zyn. De schuit wierd met der haast uitgezet, om den grond te onderzoeken, die niet gevonden wierd, en met een vaerdigheit quam dat witte en vuurige veld naar 't Schip toe, zoo dat ze zich daar midden in bevonden. Zy schepten van dit water, waar aan men by dag niet bemerken konde van ander Zee water iets te verschillen; maar eenige linne kleederen agter uit slepende, wierden s' anderendaags bevonden schoone blauwe plekken te hebben, die men niet konde uitwasschen. Ze- kere Juffrouw, een der zelve kleedjes, zynde een nachtrokje, aandoende, kreeg een plek op de muis van haar hand, die een *Escharam* zette, doch zonder groote pyn, waar van zy het lidteken tot aan haar dood behouden heeft. In 't jaar 1675, een Schip zeilende omtrent *Manado*, heeft op gelyke wyze by nacht de Zee gansch vuurig ge- vonden, waar van 't zoo licht wierd, als by heldere Maanschyn. Zy zyn'er door heen gezeilt, om dat ze wel wisten dat daar, wegens den grond, niet te vreezen was, doch hebben van het water niets onderzocht.

In de groote Indische Zee, tusschen *Persien* en *Mallabaar*, ontmoet men dikwils in zee groote stukken en velden, die gansch bloedrood zyn, zoo hoog en levend van koleur, dat men zoude meenen Carmozyn en Purper daar mede te kunnen verwen, als men hier van wat opschept, bevind men het water vol kleine blaasjes, als of het enkel qualletjes waren, doch allegaâr met een slymerigheid aan malkander hangende, die niet brand, en als men ze een weinig handelt, versmelten ze t'eene-maal in water: onze Zeelieden noemen dit de Roode Lappen.

Hier van verschilt de roode koleur, die men op zekere tyden des Jaars aan 't water van 't Roode Meer gewaar word, waar van my een zekere Schipper heeft verhaalt; dat als hy in 't Roode Meer voor de Stadt *Mocha* lag, de Zee eerst wit wierd als melk, daar na bruinrood, doch zoodanig als of het maar een weerschyne was, en dit duurde omtrent 10 dagen. De Inlanders verklaarden hem, dat dit Jaarlyks omtrent September geschiedde, doch de oorzaak wisten ze hem niet te zeggen.

Roode Lappen.

Voorbeeld hier van.

XXVII. H O O F T D E E L .

Van den Pediculus Marinus: Fotok. Zeeluis.

Dit is een gemengt fatsoen van een Garneel en een Luis, want hy strekt zyne pooten niet ver uit, en daarom gelykt hy wel een luis. Hy is een halve vinger lang, en een duim breed. Het lyf bestaat uit eene schaal, die bruin geel is, met kleine witte plekken of oogjes. Aan ieder zyde heeft hy 5 pooten, waar van de voorste de langste is, in plaats van een schaer, de 4 andere eindigen in een klein lapje, 't welk effen buiten de schaal voortkykt. De staert is smal en loopt spits toe, en zoo lang, dat als zy hem onder 't lyf komt, schier aan 't hooft raakt; van onderen hol als een geut, daar in zy hunne eyertjes verbergen. Aan 't hooft ziet men niets dan twee korte baarden.

De Zeeluis. Zyn gedaante. Zie de Plaat X. No. 3.

Deze diertjes kruipen op het zand, met den staert agter uitgestrekt, maar als men ze vangen wil, verbergen ze zich terstond in 't zand, daar men ze gemakkellyk uitgraven kan. In onzen Amboinzen Inham vallen ze klein, schaars een lidt van een vinger lang, maar in *Banda* zyn ze grooter, daar men 'er ook meer werk van maakt; want ze worden gekookt en gegeten als garneelen.

Hun verblyfplaats.

Zyn eetbaar.

Zy zyn my ook met geenen anderen naam bekend, dan met den *Bandaazen* Fotok. Ik heb ze in 't Latyn genoemd *Pediculus Marinus*, dat is, Zeeluis.

Hun benaming.

Pediculus Marinus, of de Zeeluis. Zie de Plaat No. X. No. 3.

XXVIII. H O O F T D E E L .

Van den Echinus Marinus Esculentus. Zeeappel. Seruakki.

De Zeeappel is in Oost-Indiën al zoo gemeen als in de Middellandsche Zee, in verscheide foorten, gedaante en koleur verdeelt, waar van de gemeene met de Europische meest over een komen. *Aristoteles lib. 4. Hist. Animal. cap. 5.* *Aristoteles stelt 5 foorten van den Echinus Marinus, als 1 Echinus vulgaris esculentus. 2 Spatagus, 3 Brissus, 4 Echinometra, 5 Genus quoddam pelagium longis ac praeurvis spinis.*

Zeeappelen.

stelt 5 foorten.

spinis. Dioscor. lib. 2. cap. 1. stelt geene soorten daarvan, en spreekt maar in 't algemeen van hunne kragten. In deze Oosterliche Eilanden heb ik, behalven de gemeene, noch veele andere soorten gevonden, zoo dat ik niet weet tot welke ik deze voornoemde brengen zal; echter zal ik ze mede in 5 gellagten verdeelen, en ieder zyn bezonder Hoofddeel geven. Als 1 *Echinum vulgarem*, 2 *Echinometram digitatam*, 3 *Echinometram setosam*, 4 *Echinum sulcatum*, 5 *Echinum plannum*, alle in verscheide mindere soorten onderdeeld. Doch ik vind goed hunne algemeene beschryving voor aan te zetten, en zulks in 't korte, dewylze in de Europische Boeken genoeg bekend is. Alle *Echini* of Zecappels dan hebben een halfronde, verwulste, en breukzaame schaal, in de gedaante van een bakoven, zommige rond en effen, zommige langwerpig, zommige ingedrukt en gevoorent, en andere plat. Van buiten ziet men over de schaal vier breede stralen loopen, by het bovenste gat als in een *Centrum* t'zamen komende. De schaal zelfs is uit vyf deelen gemaakt, die met getande of gezaagde naaden t'zamen sluiten, gelyk het Bekkeneel aan een menschen hoofd, doch ordentlyker. Dezelve is ook met duizenden kleene gaatjes doorboort, die alle in ryen staan, als of het een konstig borduurwerk was, zommige zoo klein dat menze effen doorzien kan. Noch is de buitenste schaal met ontelbare groote en kleene wratjes bezet, waar van de grootste ordentlyk in de voornoemde breede stralen staan, en op ieder van de wratjes staat een voetje, 't welk in zommige een stompen doorn, in anderen een vinger gelykt, met teere vliesjes op de voornoemde wratjes vast, en daarenboven met een dunne zenuwe door het gaatje van de wrat, aan het binnenste vleesch vast, en derhalven alles beweeglyk, waar mede deeze diertjes hunnen gang maaken, niet rollende, gelyk zommige voorgceven, maar regt voortgaande, het zy dan, datze door de Zeebaaren omgeworpen worden, wanneer ze zig met de langste voeten, die op den rugge staan, weder omkeren, en in hunnen regten stand helpen. Dit verkeerde dier heeft zynen mond naar den grond, en 't gat naar den hemel gekeert, doch de gestalte zynes lichaams vereischt zulks; want om dat het een vlakke bol is, en zyn voedzel op den grond moet zoeken, moét noodzakelyk den mond onder staan, en het gat of d'uitgang der uitwerpzelen hier tegen over. De mond is een rond gat, beneden in de schaal, daar in staan 5 tanden tegens malkander, eenen kegel formeerende, van een byzonder fatzoen, met de spitze nederwaarts gekeert, en boven plat. Ieder tand is van twee gestrepte, en brosse beentjes gemaakt, losselyk tegens malkander gevoegt, van binnen hol met een doorgaand beentje, als een doren, 't welk buiten wat uitsteekt; zoo dat deze 5 spitzen eigentlyk de tanden zyn, die de spitze des kegels formeeren, en agter ziet men noch eenige kromme beentjes, alwaar dezen krop (*ingluvis*) in 5 maagen zig verdeelt, die tegens de schaal aanleggen, en anders niets inhouden dan een bruin vuil water met zand gemengt, en boven weêr t'zaamen slooten by den uitgang; deze tanden hangen losselyk, en met dunne en weeke velletjes aan malkander, en als men den geheelen klomp van de velletjes uitneemt, die zuivert en opdroogt, gelykt ze zeer wel een Keizers Kroon, doch men moet ze met een draadje bewinden, op dat ze niet van malkander valle. Tusschen de voornoemde 5 maagen, vind men noch vyf langwerpige klompjes, van een geele of witagtige drooge substantie, ook tegens de schaal aanleggende, die men de Eyeren noemt, en zeer wel met vischkuit overeen komen, gelyk ze ook in zommige soorten eetbaar zyn. Aan den rand van den mond ziet men noch 5 ooren aan de schaal vast, daar de banden doorloopen, die de krop met de vyf buiken t'zamen voegen.

Haar verscheidentheit onder 5 Hoofdsoorten gestelt.

Algemeene beschryving der zelve.

Is zeltzaam van maaksel.

Heeft zyn mond onder op de grond.

En zyn agterste vlak op de rug.

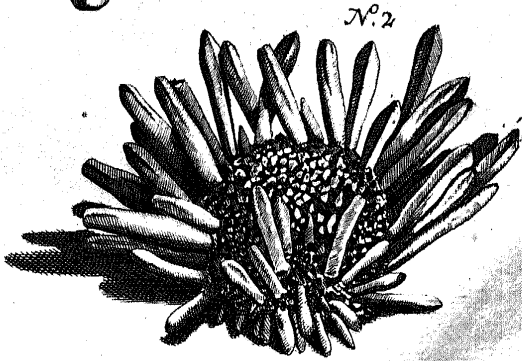
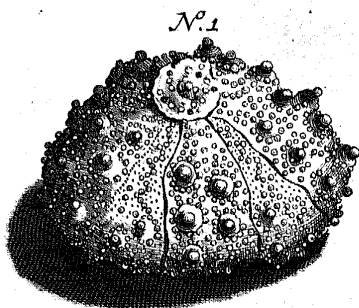
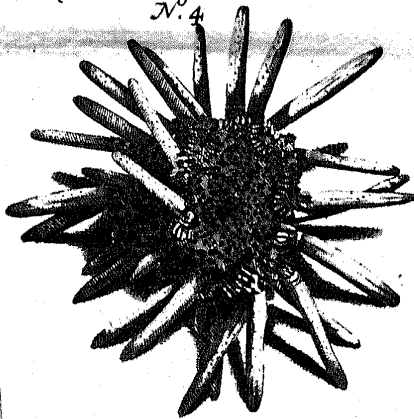
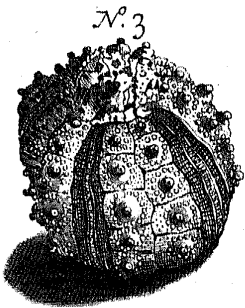
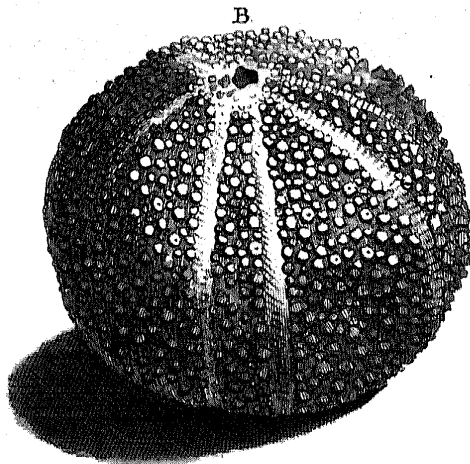
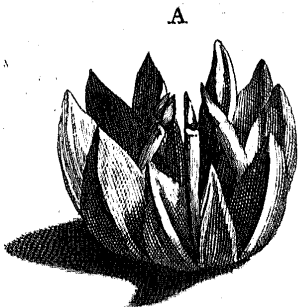
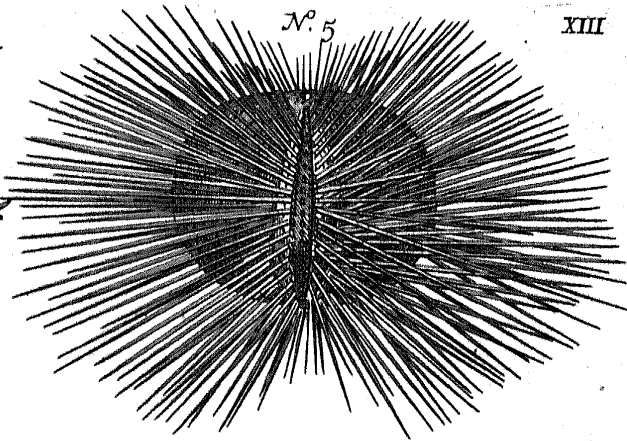
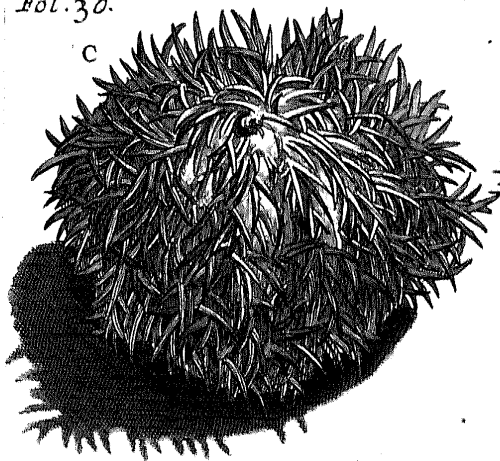
Zie de Plaat XIII. letter A.

Hunne benaming in verscheide taalen.

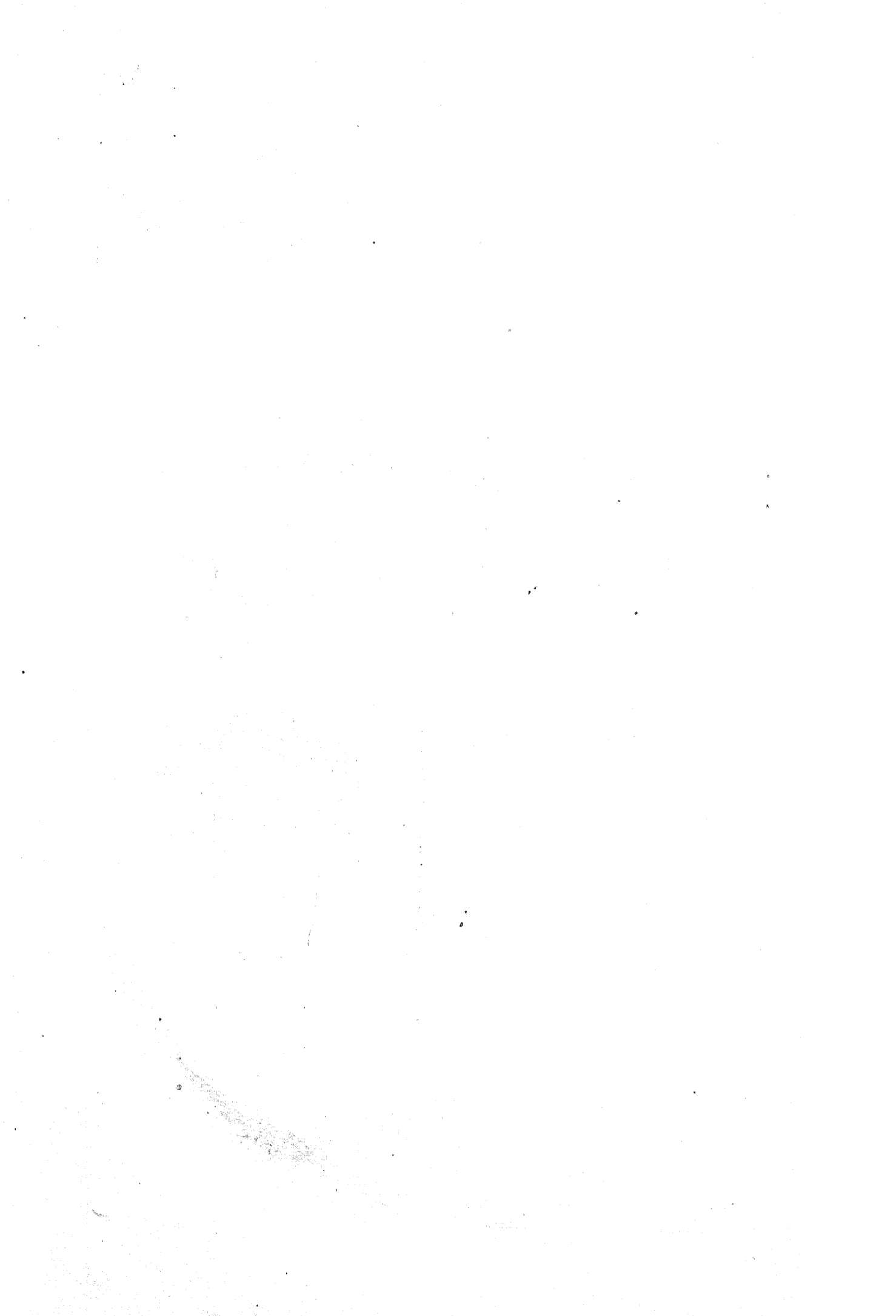
De algemeene naamen zyn; *Echinus Marinus*. Belg. Zecappel. Amboins *Seruakki*, op Hitoe *Anay*, op Luhu *Sepalakke*, op Leytimor *Ulen buaa*, of Kleenpotje; maar *Anay* hiet de keel van een Bobber, daar de visschen inschieten, daar een omgekeerden Zecappel ook wat naar gelykt. *Manuhæwæ est Echinus esculentus*.

Om nu tot de gemeene soort te komen, die wy in dit Hoofddeel beschryven, hier van bevinden wy de volgende onderfoorten.

I. *Echi-*

J. Lamsvedt fec.

I. *Echinus Esculentus*, is de gemeenste en grootste van bol, in den omloop rond, Eerste soort. Echinus Esculentus. Zyn gestalte. Zie de Plaat XIII. letter B. letter C. 5 en 6 dwars vingeren breed, en 2 of 3 hoog, als een vlakke bakoven, zeer dun en bros van schaal, en over al bezet met korte doornen, die omtrent een nagel van een vinger lang, en een naalde dik zyn, staande de grootste altyd op de grootste wratjes, en alle beweeglyk; de koleur schikt zig naar het zand of den grond daar ze zich ophouden, te weeten, gemeenlyk vuil wit, zomtyds eenparig van koleur, zomtyds met donker grauwe plekken rondom bezet, die 5 breede Kringen maaken; doch de stukken van ieder Kring hangen niet aan malkander. Deze hebben de beste Eyeren, bequaam om te eeten, en ook redelyk welvsmakende, bykans als vischkuit. Men kookt ze in water op, duuwt de schaal zoetjes in stukken, neemt de vyf maagen met dat bruine bloed gevult, daar uit, dat ze de Eyeren niet besmetten, die men dan in 't bezonder eeten kan. Daar is ook aan gelegen, op wat voor stranden men ze vind, want men houdt die voor de beste, die zig op 't klare zand ophouden, daar kleene steentjes onder zyn gemengt, en die ook de witte van koleur zyn. Maar alle die men op zoodanige stranden vind, daar zwartagtig fyn zand is met modder gemengt, hebben de schaal bruinder, en zyn hooger van bol omtrent de Eyeren, hebbende ook min of meer iets van en modderigen smaak; met een woord, zy zyn van verscheide gedaante, koleur en hoogte, naar dat de stranden zyn, die wy alle onder deze eerste soort begrypen.

II. *Echinus Saxatilis*, is mischien de *Bristus Aristot.* klein en langwerpig van schaal, en groot als een walnoot, dikker en harder van schaal dan de voorige, lichtrood en wit van koleur, met grooter wratjes, de voeten zyn langer en dikker dan die van de voorgaande, schier een vingerlid lang, styf en scherp, zoo dat men ze qualyk vatten kan. Zy houden zich op in de gaten en kuiltjes van de koraalsteen, daar in ze zomtyds zoodanig groeijen, dat men ze daar uit niet haalen kan, 't welk dit beeft ook eenigzins merkt; want als men 't uittrekken wil, zet het zyn steekels noch eens zoo styf, datze overal tegens den steen aanstuiten. Zy worden echter tot de kost niet gezogt, want hunne Eyeren smaaken wat bitter, maar de doppen zyn fraai om onder rariteiten te bewaaren, overmids ze zoo ligt niet breeken.

III. *Echinus Niger*, zyn mede klein, regt rond, als een groote wambusknoop, zwartagtig of aardverwig van verwe, doch hunne tien stralen zyn lichter, met zeer korte en fyne stekelen bezet, als of het stukken van borstels waren. De schaal zoude waardig zyn om te bewaaren wegens haare mooie gedaante, maar zy is zoo bros, dat men ze qualyk handelen kan. Men vind ze veel in den Amboinschen Inham, omtrent *Roema Tiga*, daar de stranden wat steenig en modderig zyn; zy worden mede tot de kost niet genomen. Als men de doppen van deze en andere Zeeappelen bewaaren wil, moet menze geheel op een plank in den regen leggen, tot dat de voeten afvallen, verder met een zagt borsteltje borstelen, en dan in de Zonne droogen, na dat'er al het ingewand uitgevallen is. Alsdan is het zeer speculatief van onderen in deze doppen te zien, wanneer men gewaar word, hoe de Natuur in zoo eene geschikte ordre alle de gaatjes gestelt heeft, zoodanig dat iemant, die deze dieren nooit levendig gezien had, anders niet zou kunnen gelooven, of het most een artificieel kunstwerk zyn.

IV. *Oculus Poliphemi*, is een zeltzaame soorte, die weinig voor den dag komt, vermits ze zig in de diepte ophoud. Hy is rond en bultig als een halve kogel, twee vuisften groot, zonder doornen of voeten; met een vuilgroene slym bezet, en eenen sterken zee-reuk, dies het schynt dat hy maar voortgerolt, en zomtyds op den wal gesmeten word, daar hy in de treknetten komt. Daar is niets deugdelyks aan hem, daarom hy ook straks weder weg gesmeten word; men vind ze in den Amboinschen Inham. De Amboneezen kookten de *Echinus* niet altyd, maar leggen de omgekeerde op koolen, en bradenze aldus; waar door het vleesch ook harder word, en beter te scheiden is. Zy maaken zulk eene lekkerny van de Eyeren, dat ze die het hoendervleesch voortrekken, tot welk een oordeel een Europeër qualyk te brengen is. Evenwel geeft *Doscorid. lib. 2. cap. 1.* hun mede dat getuigenis, datze dienstig voor de maage zyn, en het water afdryven. De affche

van

van de doppen gemaakt, zegt hy ook goet te zyn, op alderhande schurfftheit te smeeren, en vuile verzwearingen te reinigen. Voorts dat ze by aanstaande onweër zich met steentjes beladen zullen, op dat ze te vaster staan, en van de baaren niet versmeeten worden, daar van hebben deze Inlanders geene opmerking, noch ooit diergelyke steentjes tusschen hunne voetjes gezien, behalven datze behangen zyn met mosch, wier, en ander diergelyk kruid op den grond der Zee wassende, daar ze misschien moeten doorkruipen. De Inlanders bereiden ze ook dusdanig tot de kost; Zy neemen een party rauwe Zee-appels, breeken ze in stukken, neemen de Eyeren daar uit, en doenze in eenen groenen Bamboes met *Sajor Songa* en *Sajor Pacu*, laaggen maakende, en 'er wat zout en peper by doende; dus toebereidt, kookten zy ze t'zamen.

En hoe tot
spyzte bereid
worden.

*De Heer Rumphius geeft in dit Hoofddeel een omstandig verhaal van de Echinus Marinus Esculentus, of Zeeappelen, doch geen afbeeldinge, waarom wy noodig geest hebben, dezelve, zoo veel als doentlyk was, hier by te voegen. Op de Plaat N°. XIII. letter A. hebben wy laten aftekenen den mond van eenen Zeeappel, doch geopent, om al zyne leden bequameelyk te zien, die van een heel zeltzaam maakzel zyn; letter B. ver-
toont den Appel, en letter C. dezelve met zyne Pennen.*

De Echinus Saxatiles, staat op de Plaat N°. XIV. letter A. doch wat kleinder, waar by wy gevoegt hebben den Zeeappel, by ons den Turkschen Tulband genaamt, heel raar, ons te zamen toegezonden door den Heere Doctor D'Aquet.

XXIX. HOOFDDEEL.

Van de Echinometra Digitata Prima: Djari Laut.

*Echino-
metra.
Twee soor-
ten.*

Echinometras noem ik alle zoodanige Zeeappels, die met lange voeten als vingers of pylen bezet zyn, waar van wy de twee mooiste soorten in dit Hoofddeel beschryven zullen.

1 Soort.

*Haar ge-
daante.
Zie de
Plaat
XIII. N°. 1.*

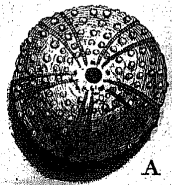
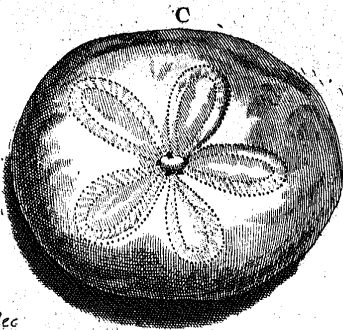
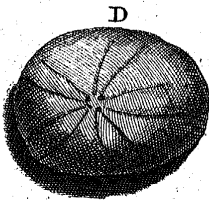
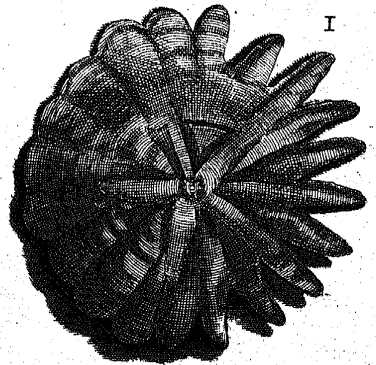
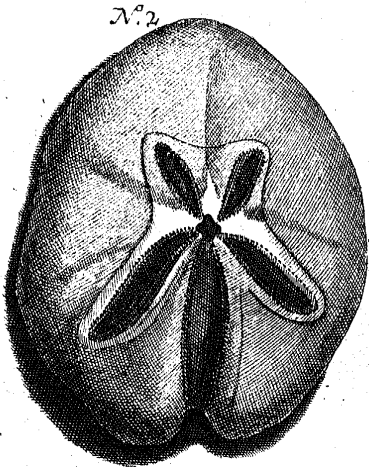
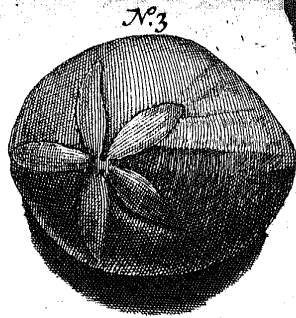
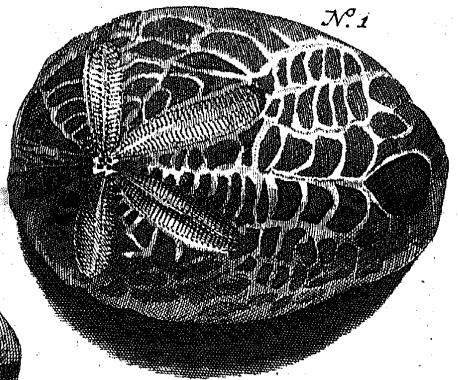
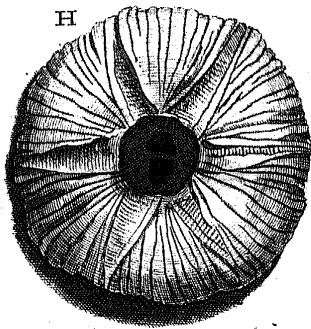
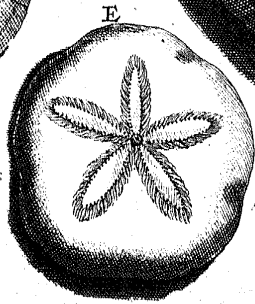
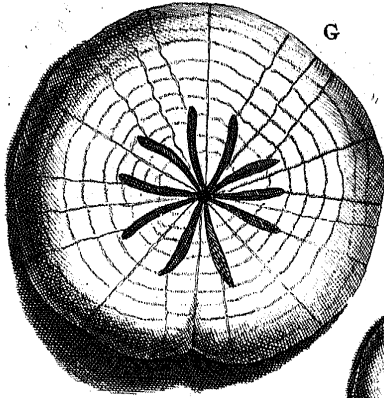
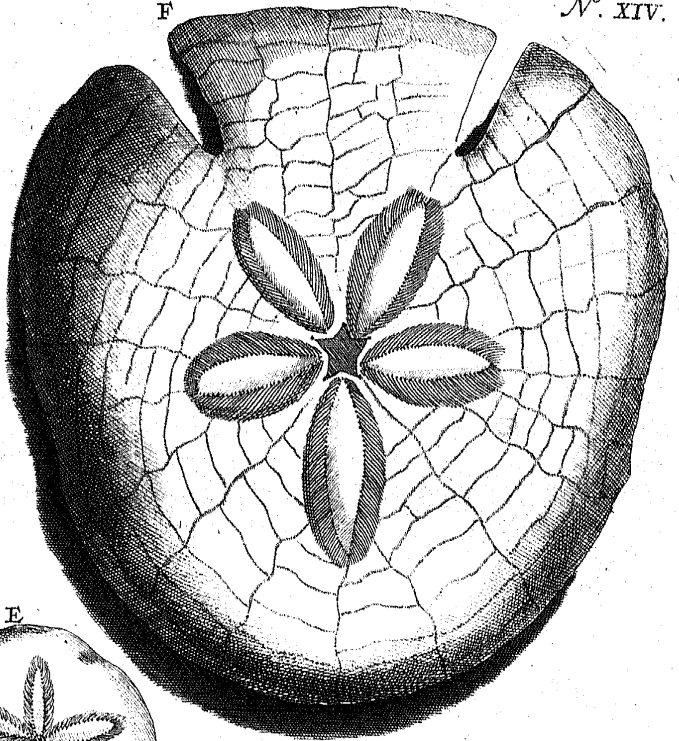
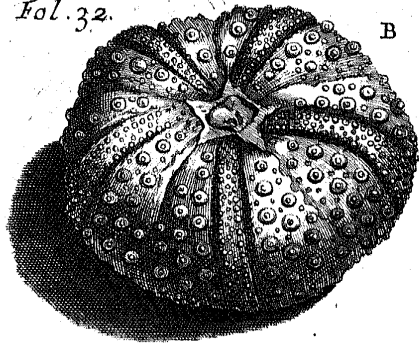
*N°. 2. Is
dezelve
met haar
voeten of
pennen.*

*Zyn van
een won-
derlyk
gestel.*

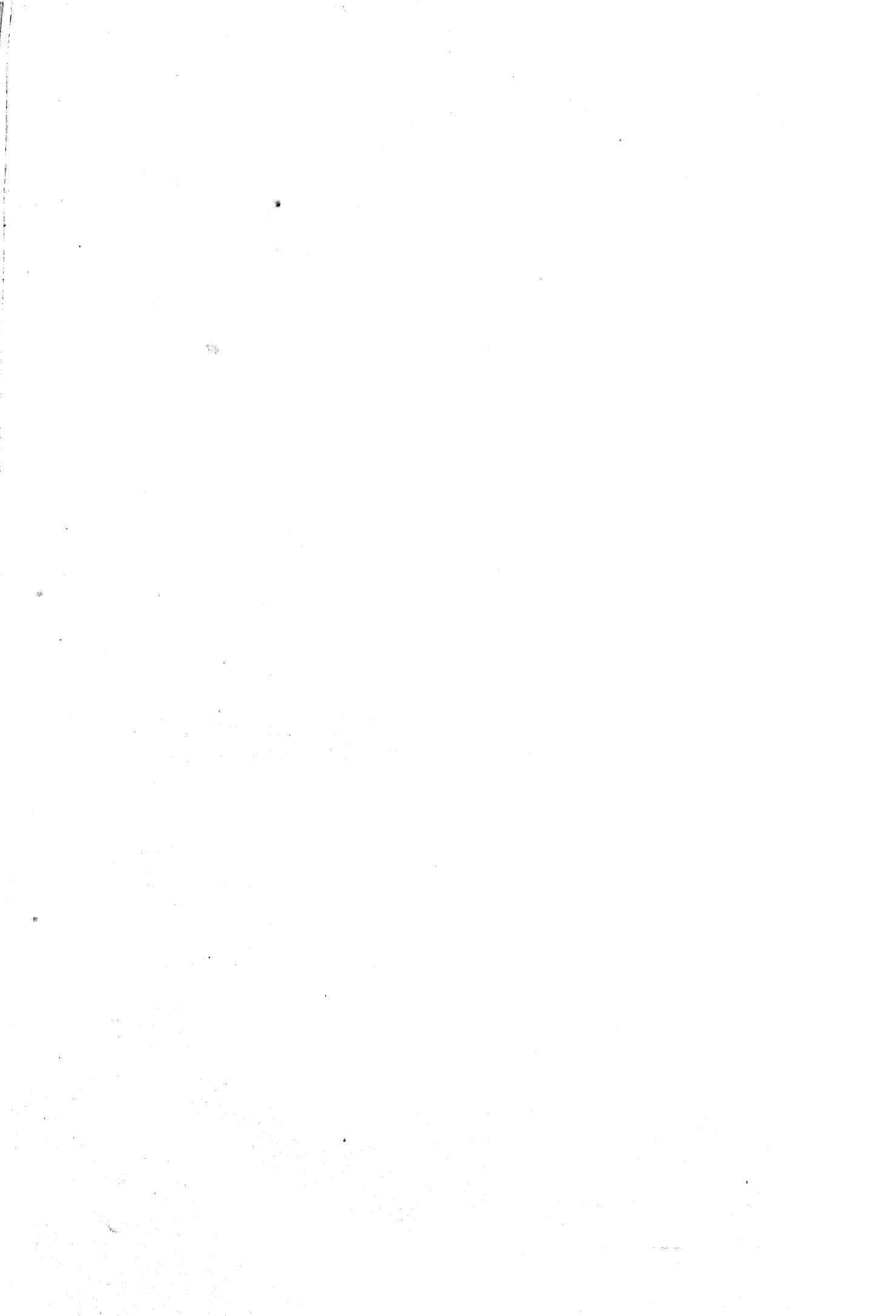
*Zyne pen-
nen als
vingers.*

1. *Echinometra Digitata Prima Loblonga*, is wel kleender van schaal dan de gemeene, doch veel dikker, harder, en vaster aan malkander hangende, uit den ronden langwerpig, onder en boven mede wat plat, langs de 10 stralen of rymen met grooter wratten als met paerlen bezet, die wat ydel staan, en tusschen beide met ontelbare kleender. Yder groote wrat heeft boven op een gaatje, en aan den voet rondom een kring. De mond is uit den ronden, ook wat langwerpig, en heeft aan den rand naar binnen ook vyf ooren, in de midden doorboort; de tanden zyn als aan de gemeene, doch maaken een stomper kegel, mede met de spits naar beneden uitkykende. De koleur van de schaal is witachtig, naar den lichtrooden trekkende, en de schoongemaakte wratten blinken als paerlen, welke dezen dop een groot cieraat geeven. Op ieder groote wrat staat een voet, in gedaante en lengte van eenen vinger, doch zoo dik niet, en op de kleender staan kleender voeten. De groote vingers staan op den rug en aan de zyden, aan 't onderste smal en rond, daar men een kuiltje ziet, 't welk op de wratten past, rondom met een velletje aan de schaal vast; en dat met een zenuwe door 't gaatje van de wratte gaande, aan het ander vleesch vast is, door welkers hulp het dier zyne voeten beweegt. Aan het bovenste eind zyn deze vingers driekantig, en wat scherp, doch de ouden worden rondachtig. De koleur is lichtbruin, maar verbleekt wat aan de gedroogde, met twee of drie witte banden in de midden. Deze schaal zyn wel steenagtig, en tegens malkander geslagen, blinkende als glas, doch van binnen zyn ze droog en bros, latende zig schraapen als hard kryt. De andere kleender vingers zyn een of twee leden van een vinger lang, boven breed, en wat plat als een spadel; doorgaans lichtbruin, en van digter substantie, daarom ze ook in 't water zinken als steen. Deze vingers hebben eene byzondere en wonderlyke eigenschap, dat ze in 't water geworpen, zommige, en wel de meeste, daar van zinken, en plat nederleggen, zommige staan

over

T. Linnæus. fec

over eind als dansende in 't water, zommige staan schuins als een geveld pick. Ik heb my lang laten voorstaan, dat ze den zelfden stand verbeelden, dien ze aan 't levende beest gehad hebben, doch by nader onderzoek bevonden, dat zulks niet aan alle vingers waar zy. De zekere oorzaak hier van zoude ik niet kunnen vaststellen, doch oordeelen, dat, indien wy met vergrootglazen voorzien waren, wy 't zelve nader zouden ontdekken, wanneer men buiten twyffel bevinden zoude, dat de leggers digter en vastter van substantie zyn, maar de staanders, dat is, vingers die overeind staan en dryven, by haare bovenste deelen ydeler en voozer zyn; dieshalven aldaar meer luchts in zig beslooten hebben, waar door het dan komt, dat het ligste deel daar van zig opheft, en 't zwaarste naar den grond zakt. Als deze vingers langen tyd op de strand, of tusschen de klippen dryven, worden ze eindelyk zwaar, en geheel in steen verandert, weshalven veele vermoeden, (niet heel onwaarfchynlyk) dat het een byzonder Steen- zeegewas zy.

Hunne naam in 't Latyn is *Echinometra Digitata Prima*, en de vingers in 't byzonder *Digitum Marini*, Maleits *Djari Laut*; by de Amboneezen heeft hy geen byzondere naam dan op Hitoe, *Sulopay*; op Hila, *Hatu Opay*, en *Hatoyku*; op Loehoe, *Sa-palake*.

Zy vallen meest op de kust van *Hitoe*, op zoodanige stranden daar groote steenen en zand zyn; de Inlanders neemen ze tot de kost gelyk de voorige, te weten, de eyerflokken, die men van binnen vind, van het aanhangende vleesch en slym wel gezuivert. De steene vingers flypen ze wat aan 't voorste spits, dat'er de scherpe kanten afkomen, en hangen ze hunne kinderen aan den hals, in plaats van babbelftokjes, zeggende, dat ze een gemakelyke tanding maaken. Zommige van onze Chirurgyens hebben ervaren, dat ze gepulverizeert en ingenomen, de zelve werking doen als *Oculi Cancris*, te weten, om het Water, Graveel en de Maanfonden krachtig te dryven. Van de *Ternatanen*, en Inwoonders der *Xulasse* Eilanden, heb ik geleert, dat ze deze vingers mengen onder die dingen, die ze tegens ingenomen vergift gebruiken, en heb ik dezelve ook dikwils gevonden onder de bondeltjes, die zy overal op Zeetochten, en in den Oorlog gaande, by zig draagen, die gemeenlyk bestonden uit 7 stukjes. Als 1 een zwart, 2 een wit geknoopt, 3 een grauw, 4 een rood Calbahaar, 5 een *denticuli Elephantis*, hier na onder de *Solenes* beschreeven, 6 deze steene vingers, 7 een onbekent worteltje, doch in plaats van 't zelve was in andere bondeltjes een stukje van den *Solen arenarius*, of Zandpype. Andere gevoelden het Geheim daar in te bestaan, datze deze 7 dingen gebruikten, niet alleen tegens ingenomen vergift, maar ook tegens toversche beleezing, daar ze zeer bang voor zyn, inzonderheit tegens zoodanige schelmstukjes, waar door ze malkander de manlyke kragt beneemen.

II. *Echinometra Digitata Secunda l. notunda*, is wat grooter dan de voorgaande, 2 Soort. in 't gemeen een vuist groot, regt rond, en wat gedrukt als een kaasje; de konstigste en sierlykste onder alle Zecappels, want zyn schaal is bezet met schoone groote wratten, blinkende als paereltjes, ieder met een doorgaand gaatje, en een kringetje rondom: deze wratten staan in 10 ryen of 5 paaren, en in ieder ry, van het bovenste tot het onderste gat of den mond, 5 of 6, en daar tusschen noch twee of drie halve ryen, ieder van drie of vier wratten; op ieder wrat staat een vinger, ruim zoo lang als de middelste vinger, hebbende de dikte van een Ganzeschaft, rond en in de lengte gestreept, wat ruig, donker grauw, boven met een plat sterretje van veele straalen, van substantie harder en steenachtiger dan de voorige, derhalven alle in 't water zinkende. Tusschen de ryen staan 'er noch andere kleender, doch wat ydel, en boven op meest rond. Daar is noch een byzondere soort hier van, die de vingers veel korter en dunder hebben, ook met ronde hoofden. De derde soort heeft gekartelde kransjes rondom de vingers, die boven 1½ duim niet lang zyn. De vierde soort heeft lange en ranke vingers, boven in een stompe spits toeloope, wit, licht, en krytachtig van substantie. De vyf naaden, waar mede de schaal te zamen is gezet, loopen niet regt, maar wat bogtig of slang-

wyze, en hebben nauwe kerven, waar mede zy aan malkander hangen, en vallen de gedroogde derhalven ligt van malkander, of men moet ze met draaden t' zamen binden. Het bovenste gat, of d'uitgang van de Excrementen, heeft rondom noch 5 mindere gaatjes, en de schaal aldaar is van veele kleene stukjes gemaakt, die ligt van een vallen, waarom de geheele *Tubus*, of Slotsteen van dit verwulf, gemeenlyk heel invalt, nalaatende een grooter gat, 't welk men qualyk beletten kan. In den mond ziet men aan de randen ook niet meer dan vyf ooren, doch niet zeer gegaat, daar de banden doorgaan die de Kroon vast houden; deze is als aan de voorgaande; zie beneden.

Hunne be-
naming en
veelen
waarom.

Hun naam in 't Latyn is *Echinometra Digitata Secunda*. In 't byzonder *Cidaris Mauri*; Belg. Moorsche Tulband, om dat de schoongemaakte schaal niet qualyk een Arabische of Mogolische Tulband gelykt, die met paerlen of Edelgesteenten is bezet; by de Amboneezen heeft hy geen byzondere naam.

't Getal van
hunne pen-
nen.

Als hy volkomen is, heeft hy 60 vingers in 't algemeen, in 10 ryen staande, daar onder omtrent 28 of 30 groote, en 10 heele kleene. Om ieder groote vinger staan 20 kleene pennen, dicht aan de groote leggende, om hem in zynen stant te houden. Hy heeft, als gezegt is, 5 naaden, die paarswyze in malkander sluiten, fyn gezaagt als een *futura oranii*, doch ieder deel laat zig weder in tweën scheiden, die wat vaster aan malkander kleeven.

Waar ge-
vonden
worden.

Men vind hem by de eerste, 'op de kust van Hitoe, als mede in den Amboinzen Inham, daar groffteenige stranden zyn, doch zyn beide nergens zoo veel dan die in het voorgaande Hoofddeel. Zy worden weinig gegeten, en de vingers hebben ook geen bekend gebruik, behalven dat ze de vrouwtjes neemen om sterretjes op haare peperkoekjes te drukken; maar de schoongemaakte Tulband is in alle manieren waerd, dat men hem onder de fraaiste Rariteiten bewaare, en zoo hy van malkander valt, kan men hem met een dunne lym weêr t' zamen zetten, die dan vaster houd dan ze te voren waren.

Siamsche
Zecappels.
Eerste soort.
En waar
toe gebruikt
worden.

Siamsche Zecappels zyn een slag van deze twee soorten, doch grooter rond, dikker van substantie, en de korrels staan ordentlyker. Deze weeten ze by den mond uit te snyden, van binnen te verlakken, of met dunne zilvere blikjes te bekleeden, waar uit ze dan fraaije doosjes en drinkkopjes maaken, die redelyk duurzaam zyn.

De voorschreve Zecgriffen worden ook gebruikt tegens het bort, als men dezelve inneemt in water gewreven, met een weinig gember, dat het even de smaak daar van krygt.

2 Soort.
Haar ge-
daante,
En ver-
scheide
pennen.

De tweede of ronde soort, heeft noch eenige kleendere soorten, waar van de eerste mede rond en kaasvormig is, bezet met lange en dunne pylen, ruim een vinger lang en zoo dik als een zeilnaalde, de achterste helft is ruig en met knobbeltjes bezet, de voorste helft ruig of scherp, eindigende in een stompe spits gelyk een Syringa. Andere pyltjes zyn gladder, dunder, en eindigen in een scherpe spits gelyk een naald. Een andere soort is mede rond, platter dan de voorgaande, recht als de wervel van een spil, zyne voeten zyn een lid van een vinger lang, en gekartelt, de kroontjes in kringen boven malkander gezet, aardig om te zien. Een van de eerste soorten, in eene der regenmaanden, Augustus, gevangen, hadde omtrent 60 vingers zoo groote als kleene, welke alle in 't water zonken en plat neêrlagen; dies te onderzoeken staat, of zulks de veelvuldige Regen veroorzaakte, want van de uitgeverste en gedroogde begonden 'er veele naderhand over eind te staan; zoodeden ook de vingers van de eerste of tweede soort, die gevonden wierden in de maagen van eenen grooten Opblazer. De kroontjes in den mond van een Zecappel, bestaan uit 25 of 30 beentjes, die van malkander gaan, waar van de 10 grootste de vyf tanden uitmaaken.

Onderwin-
ding van
den Schry-
ver.

Zie de
Plaat XIII.
letter A.

In den jaare 1689, den 19 van Sprokkelmaand, heeft een Noordwesten storm die 8 dagen duurde, de Moorsche Tulbanden in menigte opgeworpen, die men anders in den Amboinschen Inham zelden ziet. Wanneer een vinger gebroken word, groeit het

het overige stompje aan zyne wratte vast, beweegt zich niet meer. Zommige vingers zyn voor afgesleten en worden krytachtig; waar mede men dan op een lei schryven kan, als met een griffie.

De Echinometra Digitata Prima, staat verbeeldt op de Plaat N°. XIII. N^o. I. en II. is de zelve, met zyne penmen of voeten, in hunne onderscheide soorten afgebeeldt met de letteren D, D, D.
De Echinometra Digitata Secunda, of tweede soort, die noch wonderlyker is als de voorgaande, is verbeeldt op de zelve Plaat met N°. III, en IV. is de zelve met hunne penmen of voeten, waat van drie soorten zyn aangevezen met de letteren E, E, E.

XXX. HOOFDDEEL.

Van den Echinometra Setosa: Baelu Babi.

DEZE Zecappel is kleender van schaal dan de beide voorgaande, anders van gedaante als de *Echinometra Secunda*, ook dunder en platter van schaal, en kleender van wratjes, waar tusschen 'er noch veele staan die minder zyn. De grootste schaaalen zyn als een vuist of hantkaasje, overal bezet met lange pylen, van 4 tot 6 en 7 duimen lang; in de dikte van een Naainaalde, doch voor zoo spits toeloopende als een verkensborstfel. Andere tusschen beide korter, en zoo dun als haartjes. Zy zyn zwart bruin, zommige vuilzwart, regt, styf, doch zoo brokkelig, dat, zoo dra men 'er tegen stoot, zy afbreeken: aan de zyden zyn ze van onderen tot boven overdwars gekerft als een fyne schroeve, en ruig in 't aantasten. Hy heeft geene zonderlyke Eyceren; en word voor onbequaam tot de kost gehouden.

Hunne naam in 't Latyn is *Echinometra Setosa*, of *Echinus Setosus*, Malcits *Bulu Babi*, Amboins *Hakuru* en *Habula*, alle naar de gelykenisse van Verkensborstelen. Leytimor hiet hy ook *Maccariwan*, dat is, iets 't welk een gelach verwekt als hy ic- mant raakt; doch meer by de omstanders, dan by den lyder.

Zy houden haar op vlakke zandige stranden, daar weinige steenen zyn, en zomtyds met troupen by malkander; inzonderheit als 'er, by aflopend water, eenige vlakke kuilen in 't zand blyven staan. Dit snoode ongedierte maakt de stranden overal zorgelyk, inzonderheit voor die hunnen kost, by aflopend water, daar op moeten zoeken; en omtrent een voet diep in 't water gaan, voornamentlyk by nacht, wanneer men onvoorzien tegens dit dier aanloopt, of daar op trapt, meenende dat het een steen is. Want zoo dra men de scherpe pylen aanraakt, of den voet slegts daar op begint te zetten, zoo heeft men de spitzten van de pylen in de huid, die dan straks afbreeken, en groote pyn verwekken. Het is my zelfs gebeurt, dat ik by Maanschyn in 't Zeewater wandelende, en eenige Rariteiten onder de klippen zoekende, daar ik noch al wel op dit ongedierte verdacht was, en dieshalven zagtjes voelde onder de klippen, echter twee of drie van deze pylen in myn hand kreeg, schier eer ik voelde dat ik iets aanraakte, want ze staan rondom het dier uitgerekt, als aan een Egel of Yzer varken dat zyne borstels opzet. De heeling van deze steeken is, dat men het gequetste lidt zagtjes kloppe, dat het half besterve, en de stukken van den pyl gansch gemorfelt worden; daar na het lidt over 't vuur warm maake, zoo heet men het lyden kan; of, zoo gy 't hebt, smeert een papje daar op van de grauwe *Crusta Accarbury*, 't welk de pyn verdooft, maar het lidt moet men evenwel kloppen om den pyl te vermorfelen. De doppen worden niet bewaart, om dat ze te bros zyn: zomtyds bewaart men de dikste pylen die de dikte van een Zeilnaalt hebben, en onder aan mooi gekartelt zyn met kransjes, doch de langste spits moet men afbreeken, en dit zyn dan Zeenaalden. Over dag kan hy zyne pylen neerleggen, onder water als de Zonne schynt; dit doet hy ook als hem een hand genaakt, die met gewreeve Gember bestreken is, dat men

hem zonder schade handelen kan, gelyk de Gember ook de pyn geneest die men van zyne steeken bekomt.

2 Soort. De tweede soort is groot en plat van schaal, met korte pennen voorzien, die zoo vinnig niet steeken als de voorgaande, en hunne pennen zyn veel korter, die voor Rariteiten kunnen bewaart worden.

Echinometra Setosa. Zie de Plaat No. XIII. No. V. welkers pennen heel dun en fyn zyn, waarom zy ook Zeenaalden by ons genoemd worden.

XXXI. HOOFDDEEL.

Van den Echinus Sulcatus. Doodshoofden.

Echinus Sulcatus, verschildt van de voorgaande. Haar gedaante. Zie de Plaat XIV. letter C.

DEze soort van Zeeappelen wykt wat af van de gemeene gedaante, want dezen *Echinus* is wel mede uit den ronden langwerpig, maar heeft een gemengt fatsoen van een Zeesterre. Immers op den rugge ziet men de verdeeling van eene sterre, met 5 ongelyke stralen, die vol gaatjes zyn, en daar op veel korte voetjes veel stekelyker als borsteltjes. De schaal is witachtig, omtrent de Sterre grauwwachtig, dun en zeer breukzaam, zoo dat men ze qualyk handelen kan; aan den eenen hoek van de kanten heeft ze een rond gat, daar qualyk een pink in kan, 't welk de mond is. By den anderen hoek onder aan den buik, hebben ze een ander gat overdwars, wiens eene lip naar den buik wat verheven is, zynde de doorgang van de uitwerpzelen; zoo maaken ook de drie langste stralen van de sterre op den rug drie vooren. Hy word zelden gevonden, heeft noch geen byzondere naam, daarom ik hem by provisie *Echinum Sulcatum* noeme; onze Nederlanders noemen hem Doodshoofdje. Zyn schaal in den regen gezuivert en gedroogt, word onder de Rariteiten bewaart.

2 Soort. **N**och een tweede soort hier van is wat kleender van dop, uit den ronden, mede langwerpig, en boven een dwarsvinger niet hoog, zonder sterre of vooren op den rugge, maar met eenen gewoonen mond onder aan den buik. De dop is met veel kleine koreltjes bezet, en daar op kleene en digte stekeltjes als stukken van borstelen, grys en glimmende als *Amiantbus*, die hy in 't water opregt, maar uitgetrokken neêrlegt. Als men hier op trapt, of de handen daar aan steekt, verwekken ze eenen kleenen brand, jeuken in de hand, en maaken 't lidt rood zonder pyn. De dop heeft aan den eenen kant een rond gat, 't welk zyn mond is, zoo dat het voorgaande zynen uitgang is. Men vind ze veel in den Amboinzen Inham in de Rivier *Weipitoe*.

En waar gevonden worden.

Echinus Sulcatus, By ons genaamt Doodshoofd. Zie de Plaat No. XIV. letter C. een tweede soort letter D. die ook Slang Eyeren wegens haar gedaante, genoemd worden. Wy hebben hier noch toegevoegt een gemarmerde, aangeveezen door No. 1. No. 2. is een witte, doch wat uit den gramven. Alle deeze zyn uit het Kabinet van den Heere Doëlor d'Aquet, en No. 3. is ons toegevoegt door den Heere de Jong, welke alle wy, om haare verscheidenheit, noodig oordeelden hier by te voegen.

XXXII. HOOFDDEEL.

Van den Echinus Planus. Pannekoeken en Zeeréalen.

Echinus Planus. Zyn 3 soorten. 1 Soort.

DEze *Echinus* wyffelt mede tusschen een Zeeappel en een Zeesterre, dies hy onder beide kan getrokken worden, waar van ik drie soorten aangemerkt hebbe. 1. De eerste, die men Zeeréalen noemt, is rond, in den *Diameter* een hand breed, aan de kanten dun, in de midden een schaft dik, witachtig of

of licht grauw. Op den rug vertoont hy een vyfstraalige Sterre, die wat ingezakt is, en met veele kerven geteekent; in de midden of het *Centrum* een pas merkbaar kleen gaatje, en op den buik ook een kleen rond gat, 't welk de mond is, van daar loopen ook vyf vooren zig in de rondte verspreidende. Hy is met weinige en korte stekeltjes bezet, meest op de straal van de sterre, en ook aan den buik met noch kleender, zoo dat hy geenen zonderlyken gang in Zee maakt, latende zig door de baaren van de eene plaats naar de andere dryven.

Van deze soort vind men een groot en raar slag, zeer dun en plat, 5 en 6 duimen lang en breed, in de midden omtrent een schaft dik, alwaar men op den rug een Sterre ziet van 5 stralen, omtrent een lidt lang, waar van de voorste de langste is, de twee agterste loopen naar twee keepen of inhammen, die wel twee leden van een vinger diep zyn, als of 'er twee riemen uitgesneden waren, aan de ouden geopent, maar aan de jonge geslooten; de jonge zyn paers, de oude van aschgrauw en donker paers gemengt. Hunne voetjes zyn korte haartjes of stekeltjes, waar mede zy onder water redelyk ras voortgaan, maar als hen 't water ontgaat, blyven ze op een plaats stil leggen. Men vind ze op de vlakke zandstrand, by de Rivier *Weynitoe* op Leytimor, in de maanden November en December. Hier van worden 'er ook zommige, doch zeer zelden, gevonden, die vyf uitgesnede keepen hebben, gelyk de voorgaande maar twee, doch deze keepen zyn aan de randen toegegroeit.

De tweede soort is dikker van schaal, uit den ronden wat hoekig, met twee langere zyden, niet qualyk een Ruiters schildje gelykende. Boven op den rugge heeft hy mede een Sterre, en aan den buik een ronde mond, overal bezet met korte groenachtige stekeltjes. De schaal is witter en vaster dan de voorgaande; aan den buik is hy wat ingedrukt met vyf vooren, en op den rug wat verheven, daar de stralen vol gaatjes zyn.

De derde soort zyn de Zeeschellingen, schier van 't zelfde maakzel, in de grootte van eenen Hollandischen Schelling, en een schaft dik, meest rond of een weinig hoekig, als of ze mede een schildje wilde afbeelden. De buik is ingedrukt, en aan de kanten is hy altyd dikker, op den rug met een sterre, en overal bezet met diergelyke korte stekeltjes. Men vind ze by meenigte op de vlakke stranden van de *Oeliasfers*, en hebben geen gebruik, als dat men de mooiste tot Rariteiten bewaart, wanneer men ze eerst in den regen legt, tot dat alle de stekeltjes afvallen, zynde de twee laatste soorten harder en langduuriger van schaal, doch de eerste is wel zoo raar en zoo mooi.

Hier toe behooren noch eenige Steentjes, die men in de *Uliassers* tusschen de Zeeklippen vind, hebbende de grootte van een stuiver, doch aan den eenen kant met een uitstekend hoekje, daar een gat doorgaat, als of men ze tot voorhangzels gebruiken zoude. De onderste zyde is glad en effen, maar de bovenste is hol, vol scherpe stralen die Sterrewys staan, als de knoopen van zommige koraalboomtjes. Daar is geen ander leven aan, als dat men ze met een slymerig vleesch, de qualle gelyk, bekleedt vind, 't welk straks wegtrot als men ze in de lucht legt.

De eerste soort, of eigentlyk Pannekoeken, worden 6 of 7 vinger breed bevonden, meest rond, en hebben aan den eenen kant twee inwyken, als of 'er stukjes uitgesneden waren, gelykende niet qualyk het overleer van een schoen, als het de Schoenmaker uitsnyd; ik heb 'er ook gevonden van 5 zulke inwyken, doch die ziet men zelden.

Echinus Planus, of wel Pannekoeken by ons genaamt, hier van geeft de Schryver deeze drie afteekeningen, welke verbeeldt zyn op de Plaat No. XIV. met de letter E. die ook een Zeeréal genoemd word. De letter F. is eigentlyk de groote Pannekoek, van welke noch verscheide kleinder soorten gevonden worden, en een voorbeeld hier van is by letter G. Uit het Kabinet van den Heere Doctor d'Aquet, hebben wy 'er noch twee bygevoegt, doch heel raar, welk eene verbeeldt staat by letter H. zynde deeze steenig, hart; en de ander met de letter I. hebbende om zyn halve rondte uitstekende punten, waarom by de Zonnestraalde Pannekoek genaamt word.

XXXIII. HOOF T D E E L.

Van de Limax Marina. Zeeslekke.

Limax Marina.
Tesfchide soorten.
 1 Soort.

Haar gedaante.
Zie de Plaat X. No. 4.

2 Soort.

Waar gevonden worden.

3 Soort.

Haar gedaante.
Zie de Plaat X. No. 5.

En waar gevonden worden.

Van deze voorgaande noch twee soorten.

VAn de *Limax Marina* heb ik de volgende soorten ontdekt. I. De eerste is als een rechte Wegflakke, langwerpig, rond of ovaal, vier dwars vingers lang, en twee breed, beneden vlak, en boven half rond. De rug is bedekt met zwartachtige en weeke doornen, daar onder leggen 7 of 8 halve kringen als nagels, of als de leden van een Pantzier aan de schootjes, zwart, hoornachtig van substantie, dicht tegens malkander gevoegt, doch zoodanig, dat ze het dier naar zyn believen buigen kan. Van onderen is ze t'eenemaal gelyk de Schulp *Lopas*, of Klipklever, te weeten, zy heeft een geel taai en slymerig vleesch, omgeeven met eenen gefronsdan rand, ligter van koleur. Daar mede hangt zy zeer vast aan de Zeeklappen op onbewoonde stranden, inzonderheit by den droogen rysthoek *Siel* genaamt, zynde de Zuidelykste snuit van kleen *Ceram*. Men moet ze met geweld van de klippen aftrekken, en dan rollen ze zig in malkander als een Egel. Zy hiet in 't Amboins *Kokobot*, op Loehoe *Taluul*, en word by de Inlanders gekookt en gegeten.

II. *Limax Marina Verrucosa*, heeft mede de gedaante van een kruipende Wegflakke, doch is dikker en bultiger, op den rug met groote wratten bezet, zonder schild of doorn. Men vind haar mede aan de Zeeklappen; omtrent den voorschreven hock, of op eenzame stranden daar groote steenen leggen. Zy blyft lang op eene plaats, gelyk de *Lopades*, weshalven men de plaats waar ze aan de klippen zitten, kaal en effen bevind; men vind ze ook onder aan de klippen hangen, zelfs daar ze met zand bedekt zyn, gelyk de Ezeltjes (*Azellu*) in de Wynkelders onder de steenen. Voor aan 't hooft steekt zy twee lange horens uit, waar mede zy in 't kruipen den weg zoekt, gelyk alle Wegflakken. Zy hiet in 't Amboins *Ulayl* en *Ulael*.

Tylos, by *Plinius*, is een slag van *Azellus*, alzoo genaamt van de weerachtige, (*Callenze*,) hardigheid des Vleeschs, waar door hy misschien een van deze *Limaces*, of Zeeslakken verstaat.

III. *Limax Tertia*, is anders niet dan een klomp, meer rond dan langwerpig, met een geelachtig taai vleesch, gelyk het voorgaande geil van reuk, anders niet op den rugge hebbende dan een wit beentje, wat grooter dan een dubbeltje, met eenen uitsteekenden krommen hock, maakende schier de gedaante van een ham.

Zy groeit op vlakke stranden voor het Kasteel Victoria, en is goed om te eten, doch is meer by de *Panageijers* geacht, dan by onze Amboneezen.

Daar zyn noch twee andere soorten, meest uit een klomp vleesch bestaande, waar van de eerste een rond schildje, als een vlak schoteltje, draagt.

De andere heeft een langwerpig schildje, schier vierkantig, als een Amboins schild, een halven vinger lang, en een kleenen vinger breed. Beide worden ze mede onder Rariteiten bewaart.

Limax Marina, of de Zeehuis, staat verbeeld op de Plaat No. X. No. 4. en de *Limax Tertia*, No. 5. Van de andere hebben wy geen afbeelding; doch No. 6. is hier by gevoegt, om dat die mede tot dat geslacht behoort.

XXXIV. HOOFDDEEL.

Van de Stella Marina: Bintang Laut.

VAn de *Stella Marina* heb ik de volgende foorten aangemerkt.

I. De gemeene foort heeft vyf voeten, in de gedaante van een vyfstraa-
lige Sterre, want de stralen noemt men in 't gemeen de voeten, daar men
takken behoort te zeggen, want ieder tak is vier of vyf duimen lang
rond, en dik als een duim, boven glad en hoogblauw, of met laage wratjes bezet,
van onderen witachtig, alwaar men in ieder tak in de lengte eene opening of scheu-
ring ziet, doch dicht geflooten, en by den mond als in een *Centrum* t'zamen stoo-
tende, zynde anders daar aan geen kennelyke mond. Uit deze scheuren, als men ze
omkeert, vertoonen zich ontelbare kleene voetjes, die het dier dan uitsteekt, dan in-
trekt. Als ze al te zamen uitsteeken, gelyken ze wel een Duizendbeen. Men
vind 'er ook onder die 6 takken hebben, te weeten, twee kleene en drie groote;
doch deze zyn kleender en grauwer. Zy maaken eenen langzamen gang onder wa-
ter, daar men ze schoon blauw op den grond ziet leggen, en zomtyds word men
schielyk gewaar, dat ze zich onder de groote klippen verbergen, 't welk zy niet krui-
pende doen, maar in 't zeeewater vlottende. Van binnen is een hardachtig waterig
vleesch, hebben geen onderscheidene leeden, en rieken zeer sterk naar 't zeeewater, en
als men ze hart handelt, veroorzaakt zulks eenige jeukte in de hand.

Haar naam in 't Latyn is *Stella Marina*, in 't algemeen. Belg. Vyfvoet en Zeefer-
re; in 't Maleits *Bintang Laut*; Amboins, op Hitoe, *Safanna*: de algemeene Naam
Sannawaru.

II. *Stella Marina Minor*, is pas zoo groot als een vlakke hand, de takken zyn
plat, op den rug gegranuleert, lichtgrauw, of witachtig, anders van 't zelfde maak-
zel als de voorgaande; word gevonden in stille baaijen en vlakke stranden, als in den
Amboinschen Inham, by den hoek *Martyn Fonso*.

III. *Stella Marina Quindecim Radiorum*, word zeer zelden gevonden; is 4 en 5
duimen breed, rondom in 12 of 14 takken verdeelt, die niet alle van gelyke lengte
zyn, een ieder heeft in de midden een lidt dat hy buigen kan, omtrent een lidt van
een vinger lang, ros van schaal, en bezet met scherpe stekelen, omtrent de nagel van
een vinger lang, mede ros als of het een Zeeappel was; beneden ziet men aan de
takken een scheur, en daar in byzondere kleene voetjes. Zy houd zich in de diepte
van de Zee, daar het vol grove steenen is, gelyk de strand van *Laricque*, alwaar zy
Hulupana hiet. Als men zig in haare stekels quetst, verwekt zulks eenen grooten brand
en zwaare pyn, daarom zy ongemoeit gelaten word. Men kan haar echter hart droo-
gen en bewaaren, zonder dat haare stekels afvallen.

IV. *Stella Marina Quarta*, is de grootste van allen, 8 en 9 duimen breed, me-
de in 5 takken verdeelt, die beneden vlak zyn; boven loopen ze met een verheven
rug toe, ros van koleur, die bezet is met hooge zwarte wratten, hard en spits
als stompe doornen; van onderen aan de takken ziet men bescheidenlyker de lange
scheuren, die met gezaagde kanten fluiten als het Bekkeneel, daar hy ontelbare pootjes
uitsteekt, week, buigzaam, en voor met een knopje gelyk de Slakkehorentjes, waar
mede zy niet alleen haaren gang maakt, maar ook haar voedzel zoekt, zoo dat deze
vyf scheuren haar voor vyf monden dienen. Als men dit dier van boven ziet, ge-
lykt het zeer wel een hard gebakke Pastei, met zwart gebrande knobbeltjes en
kanten. Men kan geen leven aan dit dier bespeuren, dan aan de uitgesteekene voet-
jes, want de takken staan styf, en men ziet het geen beweging op den grond ma-
ken, al raakt men 't aan. Als men 't opdroogen wil, moet men 't eerst in versch en

warm

warm water leggen, tot dat de brakkigheid uittrekke, en dan in de heete Zon of in den rook droogen, zoo kan men het een tyd lang bewaaren. Maar by regenachtig weêr, of als het vochtige lucht raakt, valt het ligt van malkander.

Haar be-
naming
in verſchei-
de taalen.

Haar naam in 't Latyn is *Stella Marina Quarta & Artocreas Marinum*: Belg. Zee-paſteitjes; in 't Amboins *Safanna*, als boven.

Men vind ze veel op *Cerams* Noordkuſt voor *Aſſahudi*, en op *Bonoa*; als ook in het binnenſte van den Amboinſchen Inham.

5 Soort.

Zie de
Plaat XV.
letter B.
en C.

V. *Stella Marina Quinta & Scolopendroides*, is de kleinſte, doch levendigſte onder alle Zeeſterren, afzienlyk van gedaante, want het Lichaam is klein en plat als een Spinnckop, boven aſchgrauw, glad, en met vyf vooren afgedeeft, boven op maar met een velletje bekleed, van onderen ſchaalachtig, uit den ronden vyfhoekig. Hier aan ſtaan vyf lange en ſmale takken, van enkele wervels t'zamen gezet, naar alle zyden buigzaam, als of het vyf lange wormen waren, aan de kanten met twee rygen ſteene voetjes bezet, die haar t'eenemaal de gedaante geven van een Duizendbeen, zoo dat men ze daar voor aanzien zoude, als men het lichaam niet ziet. Onder aan de takken ziet men geene ſcheuren, gelyk aan de voorgaande, alleenlyk van den mond gaan vyf korte ſcheuren uit. Het dier kan deze takken naar alle kanten ras beweegen, gelyk de Zeekat haare armen, en maakt daar mede ook eenen raffengang, dezelve met veel bogten voortwerpende, en dan het lyf natrekkende. Als men een tak aanvat, kruipt het dier weg, 'en laat 'er een ſtuk van in de hand; ook is het wonderlyk om te zien, dat deze takken in veele ſtukken gekapt, zig alle noch lang beweegen, gelyk de afgekapte ſtaerten van de Haagdiſſen. Maar als het geheele dier begint te ſterven, krult het zyne takken over 't hoofd in eenen bol, en ſterft zoo in malkander gerolt; in 't lyf vind men niets vleefchagtigs, maar alleen een zwart bloed, is daarom ook tot de koſt onbequaam.

Haar be-
naming en
waarom.

Haar naam is *Stella Marina Scolopendroides*; in 't Amboins op Hitoe, *Sanma Iwaru manuhulu*; iets dat naar Vogelpluimen gelykt, veritaande daar mede de dunne pootjes aan de takken.

Waar ge-
vonden
worden.

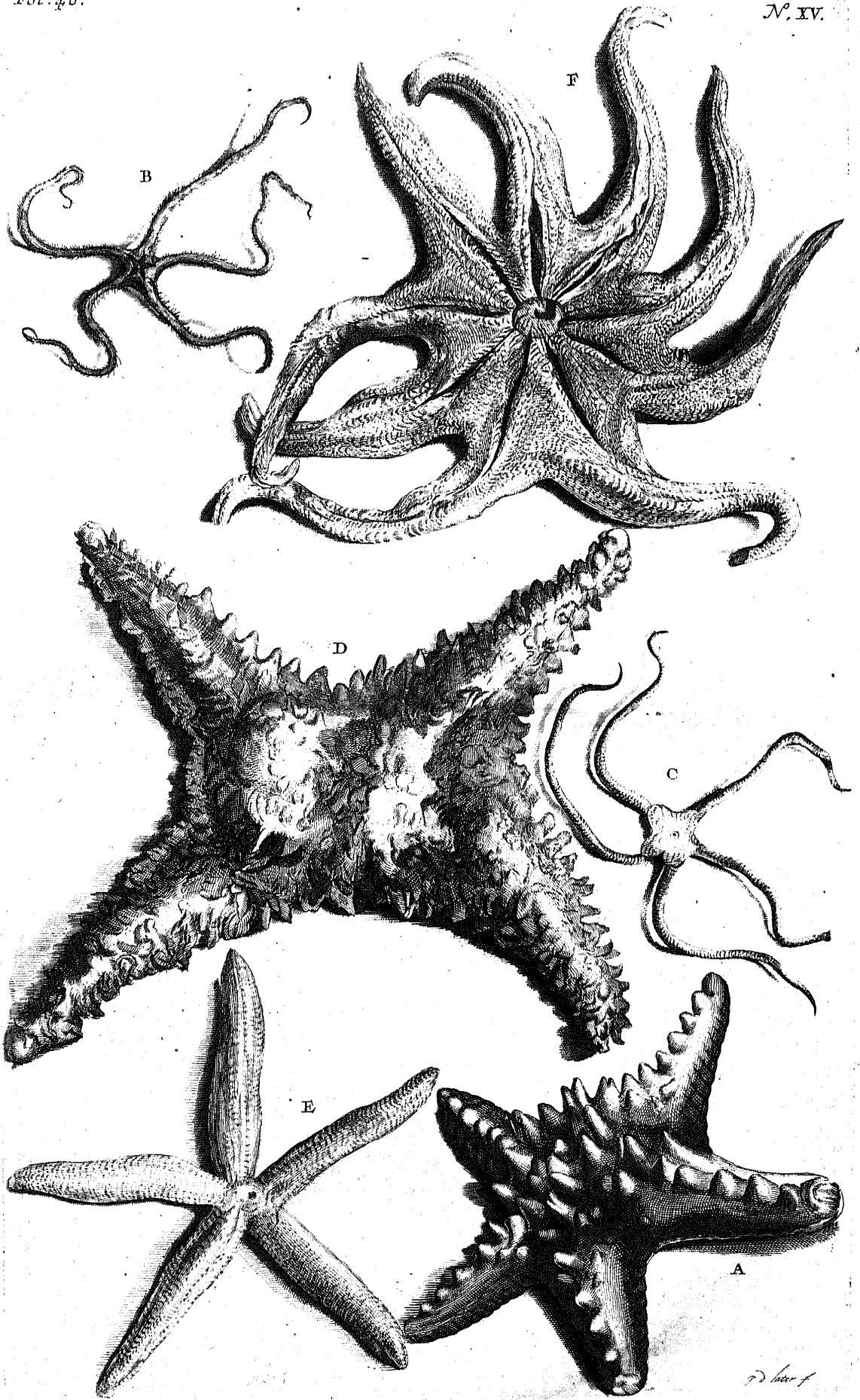
Men vind haar op ſteenachtige ſtranden, daar men qualyk een ſteen kan opligten; of men vind ze daar onder, weetende zich ras te verbergen en weg te kruipen; men ziet 'er ſchier niets aan dan ſtraalen of takken, zoo dat men meenen zoude het een party Duizendbeenen te zyn, 't geen ieder een vervaert maakt om haar aan te taſten.

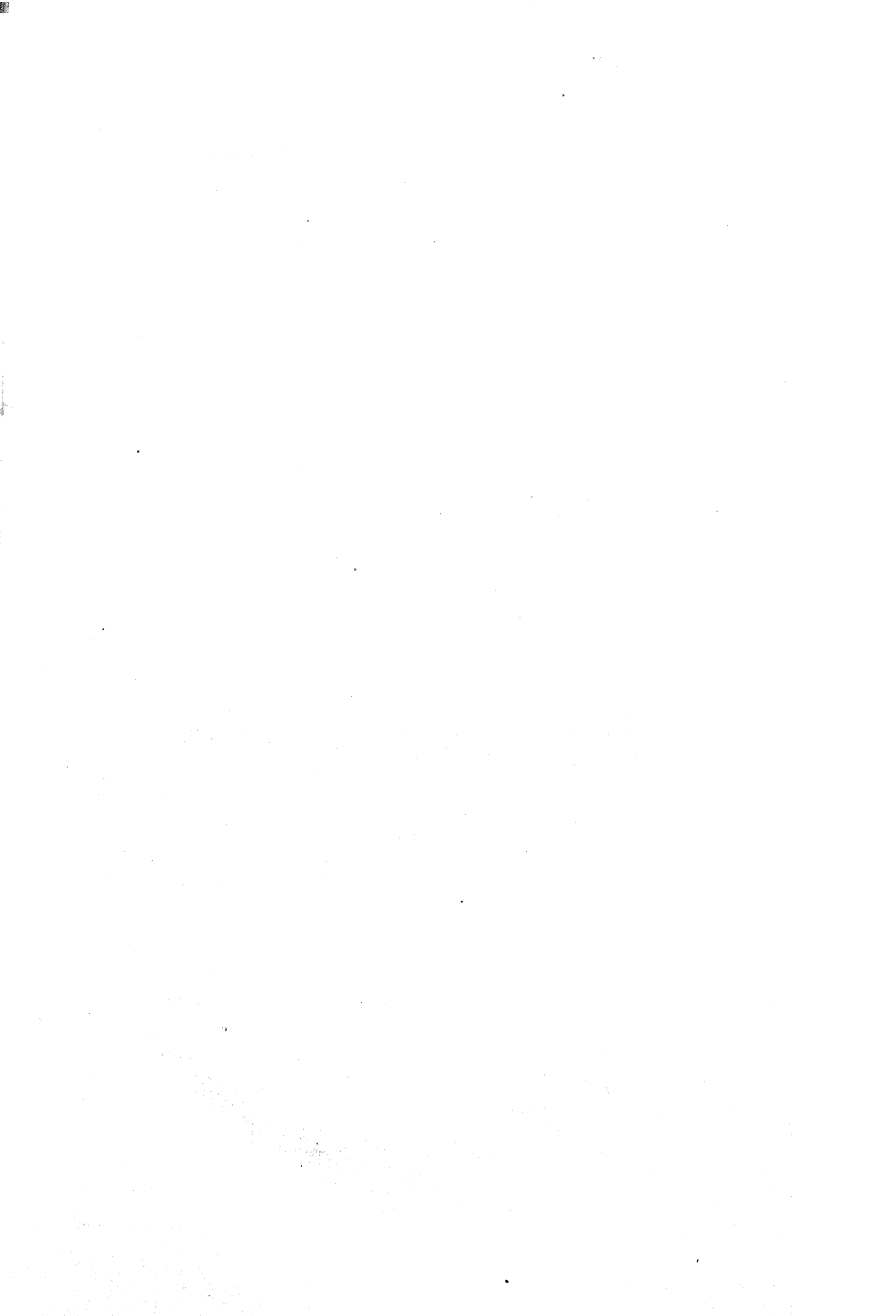
De Zee-
ſterren zyn
onnut tot
ſpyze.

Van alle de Zeeſterren word niets tot de koſt gebruikt, behalven dat ik zommige Inlanders van de Zuid-ooſter Eilanden gezien hebbe, die de eerſte, en vierde ſoort tot ſpyze bezigen, maar ik heb niet kunnen erwaaren hoe zy die toebereiden; anders word 'er een Aas of *Ompan* van bereidt, 't welk zy in de Bobbers der Viſchvuike leggen, om de Viſch daar binnen te lokken; hier toe neemen ze alderhande Zeeſterren, braaden die op koolen, ſtootenze, en vermengen ze met andere ſterkrikkende dingen, en binden dat in den buik van de Bobbers. In *Hiſt. Antill.* leeft men aangemerkt te zyn, dat de Zeeſterren in de *Caribiſche* Eilanden, als ze eenig onweêr voorzien, met haare kleine pootjes veele kleine ſteentjes omvatten, zoekende haar daar mede te bezwaaren, of als met ankers vaſt te maaken, op dat ze van de Zeebaaren niet geſlingert worden. Die van *Hoeamobel* bereiden ze tot de koſt aldus: zy neemen die van de eerſte of vierde ſoorte, ſnyden ze in ſtukken, en douwen 'er het zwarte bloed uit, kooken ze dan in water met eenige zuure bladeren, als *Condong* of *Tamaryn*, en laaten ze een paar dagen daar in ſtaan; daar na ſchrapen ze de buitenſte dikke of ruige huid af, ſnyden ze in kleine ſtukjes, en kooken ze nochmaals met *Santang Calappa*; waar na ze van hen gegeten worden.

Hoe zy haar
in ſtorm
bewaaren.

*Stella Marina, of Zeeſterren, zyn veele ſoorten, waar van ons geene afbeeldinge zyn toegekoomen, dan die op de Plaat N°. XV. verbeelt ſtaat met de letter A. die, om haare gedaante, ook Zee-paſteitjen genoemd worden. De *Stella Marina Scolopendroides*, is aangewezen met letter B. die met doornen omzet is, en letter C. is een andere ſoort, doch geheel glad. Wy hebben hier, om haar ongemeenheit, bygevoegt eene vierſtraalige, getekent met letter D. en eene vyfſtraalige met letter E. beneffens eene negenpuntige, met letter F. die ons door den Heere Doſtor D'Aquet zyn toegezonden, welke alle in 't leven 3 of 4 maal grooter zyn dan hier verbeeldt ſtaan.*

XXXV. HOOFDDEEL.

Van het Caput Medusæ: Bœlæ Aijam.

Dit Monstreuze Zeedier behoort mede onder de Zeeſterren, vreeslyk van aanzien, en niet ligt om aan te taſten voor die geenen, die het nooit gezien hebben, waar van ik twee ſoorten beſchryven zal.

I. Het eerſte heeft het Lichaam of het hoofd mede als een Spinnekop uit den ronden wat plat, en eenigzins vyfkantig, omtrent een duim breed; de kop is harder dan aan de Zeeappels, boven met een weke huid bedekt, onder met een langwerpige ſcheur, 't welk de mond is, bezet met vele voeten. Dit Hoofd verdeelt zig voor eerſt in 5 paaren of 10 enkele Takken, waar van twee en twee een gemeenen oorsprong hebben, en met hunne t'zaamenvoeging het voornoemde hoofd maken, zoo dat het zelve geen byzonder Lichaam is. Ieder tak verdeelt zig in 3 andere, en de zelve wederom in 4 of 5 dundere, zynde de geheele tak ruim een hand lang. Alle deze takken of ſtraalen zyn van ontelbare ſteenachtige Wervels t'zaamen gezet, naar alle kanten beweeglyk, gelyk de baart van een Zeekat. Van onderen ziet men in twee reijen ontelbare kleene witte voetjes, fyn gekartelt, met een geel nopje voor aan, als of het draadjes van een bloem waren, waar mede dit Beest zynen gang verrigt, zoo yffelyk van gedaante, dat men 't voor een klomp van Duizendbeen of kleene Slangetjes zoude aanzien. De gemeene koleur van beide de beesten, is ros, doch men vind'er ook koolzwart, groen, grauw en geel; het binnenſte is niet te onderscheiden in zekere deelen van ingewanden; maar legt verwart, meest gelykende het geele vleesch van de Moſſelen. Onder water gelykt het een wyt uitgebreide bloem, en als men 't oplit, laat het zyn getakte voeten allegaâr nederwaarts hangen, maar uit het water getrokken zynde, fluit het zyne takken opwaarts, slaande de zelve om de hand des geenen die het by den kop vat, die daar over niet weinig verſchrikt, meenende dat hy eenig dood Zeegeewas aanvat, 't welk zig dan zoo ſchielyk om zyn handen ſlaat. Het beſterft ook zoodanig met alle de takken opwaarts in een bol geſloten, gelykende alsdan 't hoofd van een kool (*Brassica*) die zig fluiten wil; men kan het echter niet lang bewaaren, dewyl het zoo bros is, en van enkele Wervels loffelyk aan malkander hangt. Het houd zig in de diepten op, daar veel koraalſteenen zyn, en men vind het gemeenlyk om de Zeeboomtjes geſlingert, doch word weinig gevonden.

II. *Caput Medusæ Secundum*, is noch zeltzamer en wonderlyker dan het voorgaande, doch meest in meerderheit der takken daar van verſchillende; want de middelſte kop, die mede het lyf van een Spinne verbeeldt, is voor eerſt verdeelt in 5 paaren of 10 hoofdtakken, die niet boven een dwars hand lang zyn. Ieder der zelve verdeelt zig in twee andere, die een voet of 1½ lang zyn, doch de eene is altyd langer dan zyn naaſte. Elk van deeze verdeelt zig wederom in 20 of 24 kleender takjes, die verwiffelt tegens malkander ſtaan, en dezelve eindelyk weder in andere dwarsdraadjes, alle van ſteenachtige, doch broſſe wervels t'zaamen gezet, en naar allen kanten beweeglyk. Alle de mindere takjes zyn ruig van onderen, door welke het voortkruipt, want ze hebben geene voetjes, echter weet het alle zyne takken zoodanig uit te breiden en voort te zetten, dat ze malkanderen niet in den weg zyn. De kop heeft van onderen een rond gat, 't welk zyn mond is, rondom het welk vele kleene tandjes ſtaan; behalven dit noch 5 ſcheuren by den oorsprong der hoofdtakken, die hem mede voor monden dienen. Het lyf is bedekt met een gladde huid, en de ſchaal veel weker dan aan 't voorgaande. Binnen ziet men diergelyke 5 bloedzakken en eyeren gelyk aan de Zeeappels, doch veel kleender; de eyeren zyn geelder of ſchier roodachtig, harder dan

Caput Medusæ.
Zie de
Plaat
XVI.
letter A.
1 Soort.
Omſtan-
dig be-
ſchreeven.

Vertoont
zig onder
't water
als een
bloem.

Waar zy
baar hou-
den.

2 Soort.
Noch zelt-
zamer.

Hunne ge-
daanten.

Hebben
eyeren als
de Zee-
appels.

dan aan de Zecappels, en de maagen moet men onder de 5 Hoofdtakken zoeken. Het houd zig mede in de diepte op, onder en aan de groote Koraalsteenen, daar het zyn takken in de rondte uitgebreid, bestaande een plaats wel vier voeten in den Diameter; gemeenelyk hangt het lyf aan de klippen, en de takken slingert het om de naaste Zeeboomtjes die het zomtyds bedekt houd, inzonderheit die soorte, die wy *Lib. 12.* van ons *Herbarium*, *Pseudo Corallium rubrum* genaamt hebben. Het komt zelden voor den dag, en de Schepslieden haalen het zomtyds met hun anker op, daar dan niemand zoo stout is die dat vervaarlyke dier durft afneemen, vreemt toeziende, als 'er een oud *Orang Lamma* onder is, die het met de handen durft aantasten, en dat het zyn takken om de zelve slaat, en nochtans niet bezeert. Het uitgetrokkene krult al zyn takken en loofwerk, over 't hoofd in een bol, als een sluitkool, en besterft aldus, doch duurd mede niet langer dan de naaste Regenstortingen, wanneer het in stukken van malkander valt, of men moet het geduurig in den rook laten hangen.

En kunnen met veel bevaant worden.

Haar benaming in verscheide taalen. En waarom.

Wurden van d'Inwoonders tot spyze gebruikt.

Gebroogt zonde verbeeldt zy de roos van Jericho.

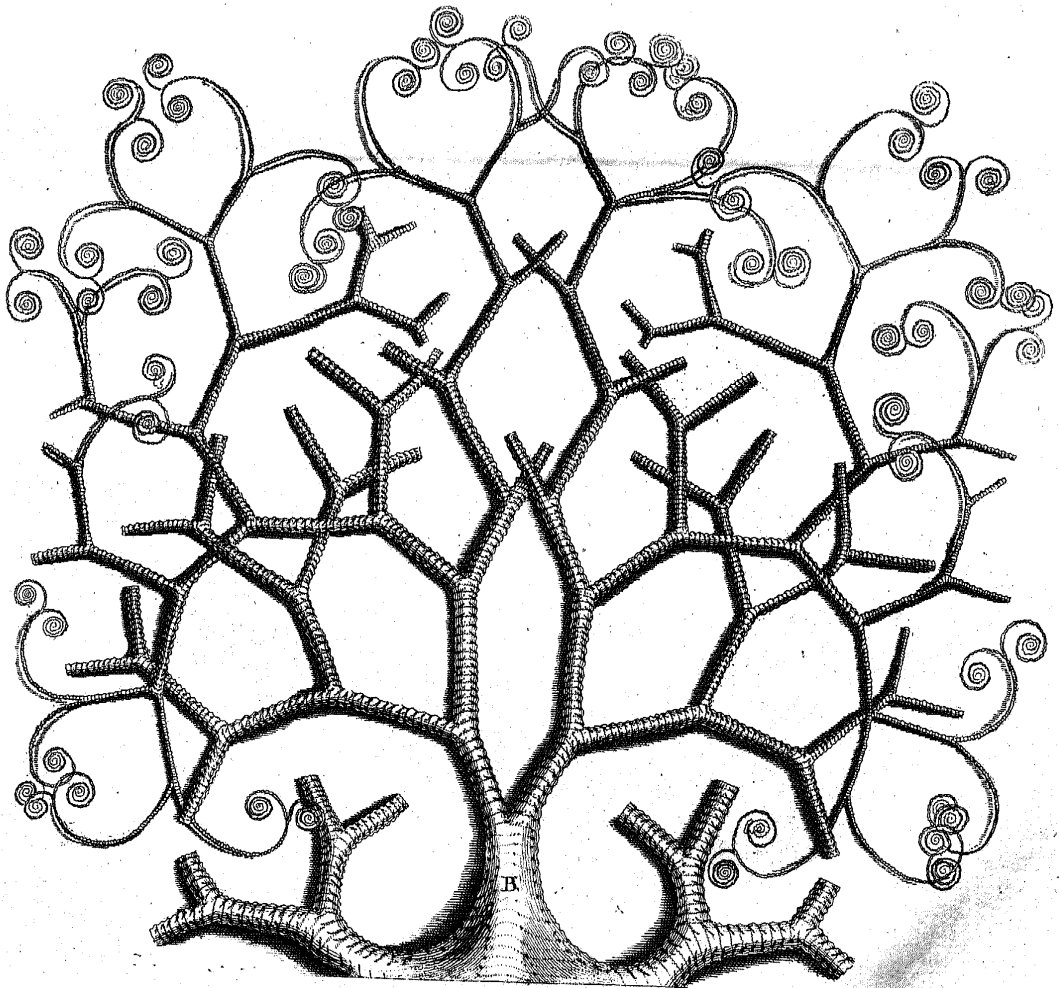
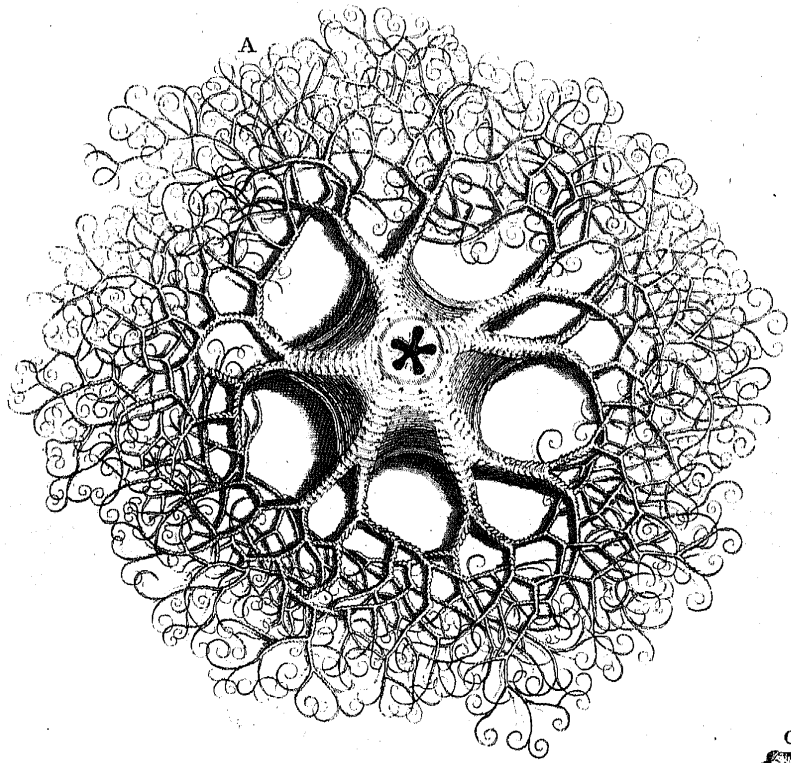
De gemeene naam van beide is in 't Latyn *Caput Medusæ*, dewyl ik niets anders weet, 't geen met dat Slangenhoofd zoo wel overeen komt als dit dier. In 't Maleits *Bulu Ajiam*, naar 't Amboinsche *Manuhulu*, dat is; Hoenderveeren, waar mede ze de veelvoudige takken dezès beests vergelyken, doch dezen naam is in 't voorgaande Hoofddeel ook gegeven aan de *Stella Marina Quinta* of *Scolopendroides*, die met dit dier eenderlei slag is.

De Inwoonders van *Hitoe* en *Hoeamohel*, gebruiken het zomtyds tot spyze, neemende daar toe de tweede of grootste soorte, waar van ze alle de fyne takken weg smyten, en kookten daar van niets dan het middelste lyf, met de naaste hoofdtakken, daar in de maagens verborgen liggen, waar van ze dan niets dan de Eieren nuttigen. Andere braden het slegts op koolen, en zoeken dan de Eieren daar uit.

Als men van de eerste soorte eenige kleene vind, die haare takjes ordentelyk opwaarts sluiten, en het hart opdroogen kunnen uitstaan, gelyken ze zeer wel de zood genoemde roos van Jericho, zoo dat men ze eenen onweetenden daar voor verkoopen kan.

Caput Medusæ. Onder alle Schepselen die my voorgekomen zyn, is deze wel 't wonderbaarlykste; 't is een dier 't geen den nauwkeurigen aanschouwer verbaast moet doen staan, en zeggen: Heer, hoe wonderlyk hebt gy alles gemaakt! Deze Zeejaar te verbeelden, is byna onmogelyk, om haare veelheit van leeden, die gedroogt zynde zoo verward door een leggen, dat men niet dan eene afbeelding by gedagten daar af kan maaken: waarom de Schryver zulks naar behooren niet heeft kunnen laten verrigten. De Heer Doctor D'Aquet, heeft uit zyn Kabinet ons een van deze toegezonden, die wy, zoo veel het doenlyk was, hebben verbeeldt, zie de Plaat No. XVI. Letter A. en B. is een van haare vyf takken, welke tak zig aansonts in twee verdeelt, die ieder weder in twee is gesplitst, gaande zoo opwaarts tot eene tienvervige verdubbeling toe. Voor zoo veel wy hebben kunnen bespieren, komt een straal of tak uit te manken 512 uiteinden, waar van wy in letter B maar eenige, om niet verward te zyn, kunnen vertoonen, en indien de andere, die nu afgebrooken staan, mede uitgeteekent ware, zoo zonde het niet anders dan eenen verwarden klomp voorkomen. Deze eene dan door vyf vermengvuldigt, (want deze Star vyf zulke punten heeft) brengen 't zamen 2560. uiteinden voort, die alle zoo sijn als een draat gekrult, en om haare veelheit verward, en door malkander leggen; dit nu zoo zynde, bevinden wy dat ieder punt of tak, altoos door twee opgaande, 512 uiteinden maakende, in zyn bestuit 1023 leeden, en de zelve door vyf vermengvuldigt, 5115 leeden nitmaaken. Ieder lidt bestaat wederom in verscheide wervelbeenen, die alle onder rondachtig, boven plat, en op ieder hoek met een doornige bezet zyn, verbeeldt met letter C. Ik heb dezelve nagespeurt, en bevonden dat ieder lidt, (die alle niet gelyk, doch hoe meer naar 't uiteinde, hoe langer zyn,) van 10 tot 20, ja in sommige heb ik 'er 24 getelt, die diergelyke wervelbeentjes hebben: als wy nu de zelve door malkander stellen op 16 stuk, zoo komen ze uit te leveren een getal van 81840. Dit is nu maar ten opzigt van het kleine *Caput Medusæ*, alhier door den Auteurs beschraeven; deze die ik nagespeurt heb, is, zoo als zelve verward lag, omtrent 5 of 6 duim lang, en meen, dat zoo de einden uitgestrekt lagen, het einde in zyn middelzyn niet wel een voet zonde nitmaaken, zoo dat men hier nit be-sluiten kan wat 'er van een, die de Schryver den tweeden noemt, moet zyn. Ik heb noch een diergelyke gezien, die, naar ik my verbeelde, regt nit lag, wel drie voeten over 't kruis zou geweest zyn, en echter niet grooter van leeden dan deze voorgaande. Hier nit is te denken, indien de zelve maar 3, of vier leeden langer ware, hoe veel uiteinden, leeden, en wervelbeentjes dat die meerder nitmaaken zonde.

Ik heb uit den mond van zyn Sinaische Majesteit van Moscovien, wanneer hy my met zyne tegenwoordigheit vercerde, om myne liefhebbery te zien, verstaan, dat in de Caspijsche Zee veele van deze gevonden worden, en dat ook de manier van de zelve te vangen, met des Auteurs beschryving over een quam, namentlyk, dat met een stok op het dier in 't water steekende, het alle zyne takken om de zelve slaat, en wel vast houdende, zoo nit het water getrokken word: en noch naderhant, ten huize zynde van den Heer de Jong, en in gesprek raakende met

Del. Goussier

met den Secretaris van zyn Scaarsche Majesteit, bevestigde die Heer het meede; met byvoeging, dat 'er veele, en heele groote in de zelve gevonden wierden. De Schryver zegt dat deeze Zeeslarven niet wel te bewaaren zyn, doch ik geloof dat de heete Lucht aldaar, hier van de oorzaak is. Die ik ontmoet heb, was hart, en geheel gaaf, doch het kan wel zyn dat die uit een ander gewest, (daar de Lucht zoo veel bederwing niet aanbrengt,) zal gekoomen zyn. Hy was heel wit, en die van den Heere Doctor D'Aquet, uit den geelen grauw, 't welk my doet gelooven, dat deze twee, ieder van eene byzondere gestalte geweest zyn.

XXXVI. HOOFDDEEL.

Van de Sagitta Marina: Sasappo Lant.

Zeepylen of Zeespatten zyn dunne stokjes, die men binnen eenen zekeren Worm op zommige zandige stranden vind, verdeelt in twee foorten: witte en zwarte.

I. Witte Zeespatten zyn rechte stokken, van een $1\frac{1}{2}$ voet lang, aan het eind qualyk een stroohalm dik, en allengskens toefmallende, tot de fynte van een draad. Het dikste van dit stokje staat, tegens de gewoonte van zwaare dingen, boven, en het dunste onder, te weeten, in het lyf van eenen dikken Worm, die beneden daar aan hangt, noch wel een halve voet langer dan de pyl, in de gedaante van een buikworm, (*lumbricus intestinorum*), naar beneden allengskens dikker, tot de dikte van een pink, en dan schieplyk in een stompe spits eindigt. De pyl is doorgaans bekleedt met een week velletje, als met een scheede die aan den worm vast is, en heeft ter wederzyden een doorgaande zoomtje, van rood, geel en witte koleur, als of het franje was, in de gedaante van de lange, smalle Maccaffaarsche Standaarden. De Worm is wit of vleeschverwig, zonder kringen, maar plat, en een weinig gestreept, van eene harde zenuwachtige substantie, binnen gevult met een vuil water, met weinig zand gemengt; deze Wormen groeijen op vlakke zandige stranden, en staan de pylen altyd regt over het eind, by hoog water meest met de pylen boven den grond, doch met Zeewater bedekt, en zoo als het water valt, daalen ze mede in 't Land, en blyven niet boven 3 of 4 vingeren boven den grond uitsteeken. Dieshalven, als men ze hebben wil, moet men zulks met hoog water waarneemen, vattende het bovenste van den Worm, daar de pyl uitsteekt; en 't zelve met eenen ruk uittrekkende, want als men daar aan gaat waggelen, trekt de worm hoe langer hoe meer naar beneden. Boven water gehaalt zynde, verflenssen straks de franjen, aan de zyde hangende, dat men ze niet meer kennen kan; men legt ze eenige dagen in 't versh water, of in den regen, zoo verrot de worm daar af, en men krygt eene witte pyl daar uit, die van een tot $1\frac{1}{2}$ voet lang zyn, rond en niet geheel glad, en breeken zeer ligt; men zoude ze voor bezemstokjes aanzien.

II. De tweede foort is 2 en $2\frac{1}{2}$ voeten lang, waar van de kleinste helft, zynde de rechte Worm, glad is, en in zand steekt, de rest naar boven toe, is aan de eenē zyde bewassen met twee rygen kammetjes, als haanekammen, doch veel dunder, en uitgebreidt door veele fyne stralen, in 't rond staande, als vischooren, ook met subtile punten uitsteekende, digt boven malkander, en overdwars aan den worm, doch zoodanig, dat men met eenen vinger daar tusschen kan komen. In 't water staan ze mooi uitgebreidt als een bloeme, en verroeren zich, maar uit het water komende, sluiten ze zich naar boven toe tot over 't hoofd heene, daar ze allengskens kleender worden. men onvoorzigtig deze stekels aanraakt, zoo gevoelt men eene hitte, en de hand word rood, daar op volgt een moeijelyk jeuken, waar na bobbeltjes opkomen, als of men door Bernneetels geraakt was, wel drie dagen duurende, maar als men ze van onderen opwaarts aanvat, gevoelt men niets dan hitte in de hand, waarom men ze dezer voegen moet aan-

Sagitta Marina.

2 Soorten; witte en zwarte.

1 Soort.

Gedaante en grootte der witte.

Heeft een worm om zig.

Waar groeijen.

Hoe gevangen.

En gezait vert worden.

Haar gedaante.

Als Die aanrakende verwekket zy groote pijn.

vatten, de handen met zand eerst ruig maakende. Haarc verwe is niet vleeschverwig gelyk de voorige, maar bleek blauw en grauw; by nacht geeven ze eenen vuurigen en groenachtigen slym van zich; de pyl is aan deze niet wit, gelyk aan de voorige, of Hitoeëzen, maar blauwachtig. Zy trekken zich niet verder in 't zand dan tot aan de kammen, en staan op het strand voor het Kasteel Victoria, digt aan den rand van 't laagste water, daar de wal begint af te gaan.

Waar ge-
vonden
worden.

Haar ver-
scheide be-
naming.

Haar naam in 't Latyn is *Sagitta Marina*, Belg. Zeepylen en Zeespatten, in 't Ma-
leits *Safappo Laut*, dat is, Zeebezemstokken. Maccaff. *Panadokki*.

Hoedanig
in 't wa-
ter zyn.

Zy worden gevonden op zoodanige stranden, die met het hoogste water niet boven een elle bedekt worden, en waar op met het laagste noch altyd wat blyft staan. De eerste soort vind men op Hitoe, op den strand van *Kaytetto*, de binnenkust van *Hoemohel* by *Lokki* en *Laala*, als mede op *Macassar*; de tweede soort heb ik nieuwers gezien dan in den Amboinschen Inham, voor 't Kasteel Victoria. Aan de eerste of Hitoeësche soorte, heb ik ook niet ervaren, dat ze zonderlyken brand of jeuhte in de hand verwekken, hoewel ik ze by honderden uitgetrokken hebbe; ook hier niet opgelet, of ze by nacht zoodanige vuurigen en blauwachtigen slym uitgeeven gelyk de gekneulde Duizendbeenen, al 't welk de Amboinsche doen. Deze laatste in den regen en de zonne gebleekt, verliezen wel haare blauwicheit, doch worden nooit zoo wit als de Hitoeësche, waar van mis-
schien de oorzaak is, dat de eene in witter en zuiverder zand groeijen dan de andere. Zy hebben geen gebruik dan dat men de schoongemaakte pylen tot Rariteiten bewaart, moerende in eenen Bamboes geslooten worden, op dat ze niet breeken. Zeekere *Mac-*

Dienen om
vergift uit
de wonden
te trekken.

caffaar heeft my nochtans voor een groot geheim geleert, dat deze pylen dienen om het growwlyke *Maccaffaarsche* gift uit de wonden te trekken, die door haare venynige spatten gemaakt worden, te weeten, als men een stukje van deze pylen in de wonden steekt, 't welk van zelfs daar in dringt, en het gift uitzuigt, dat men alsdan, met een draadje dat daar aan gebonden is, wederom uittrekt: zoo dat het schynt als of deze Zeepylen van de Natuur geteekent zyn, om dit gift te wederstaan. Want zy gelyken in de dikte en lengte zeer wel naar een *Maccaffaarsche* spatte, daar het venynig hooftje noch niet aangevoegt is, en de stukjes trekken in de wonde, naar hunne voorige natuur, toen ze noch in 't zand stonden en nederwaarts trokken. De brand en de puisten die van de laatste soorte aan de huid opkoomen, als men ze hart handelt, of als ons de fyne steekeltjes van de kammen in de hand raaken, worden aldus geneezen. Neemt warme affche met zuur Limoensop gemengt, wryft daar mede de handen een reis of twee, tot dat het moeijelyk jeuken vergaa, maakt daar na een papje van de *Cru-
sta Cinerea Accarbari Nigri*, op eenen steen met water gewreven, en smeert dat op de huid, dit zal den brand en 't fenyn uittrekken.

XXXVII. HOOFDDEEL.

Van de Phallus Marinus: Buto Kling.

*Phallus
Marinus*
Waar van
3 soorten.

DE volgende dieren noemt men eigentlyk *Zophista* of *Plantanimalia*, die de gedaante van een Plant of ander leevenloos ding hebben, en nochtans onder water leeven; en, zoo men 'er naukeurig opletten wilde, zal men hier van drierlei slag bevinden, of die in drie trappen kunnen verdeelen. Den eersten en opperften trap hebben die geene, die de dieren nader komen, en waar in men eenige leden bescheidenlyk bekennen kan, en waar onder behooren zommige in de voorgaande Hoofddeelen beschreven, als van de Zeeappelen en Zeeferren. Den tweeden trap hebben die geene, die van beiden even veel hebben, gelyk de dingen die hier na volgen. In den derden en ondersten

Haare hoe-
dinghee-
den.

derften trap zyn die geene, die de planten en fteenen nader komen, en nauwlyks iets betoonen dat naar levend gelykt, waar van wy een deel in 't eind van 't 12de Boek van d' Amboinfche kruiden befchreven hebben, doch de Natuur is in 't Element des waters zoo verwart, dat men dingen vind, die men qualyk tot een van deze trappen brengen kan, En tot welk die behooren. als of'er overblyfzels van den eerften Chaos in gebleven waren; want hier loopen levende, grocijende en mincrate dingen alle onder malkander, maakende planten die leeven, ftarren die grocijen, en dieren die de planten nabootzen.

Onder den tweeden trap van de *Zoophitis* dan, ftellen wy den *Phallus Marinum*, waar van wy twee foorten befchryven zullen. Het eerfte en gemeenfte is de zwarte of donkergrauwe, zeer eigentlyk een Mannelyk lidt, of een fchaft van een Kanon verbeeldende, 6 en 7 vingers lang; ruim een duim dik, rond, aan 't eene of agterfte eind dikker, gelyk de Kartouwen zyn, voor fpijs; doch rond toeloopende, alwaar ze een rond hoofdje uit- en intrekken; en daar door een weiachtig water uitspuiten, over 't lyf kaal, doch in de lengte, en overdwars met eenige adertjes gerimpelt of gefreept. De koleur is aan de meefte donker grauw of zwartachtig, aan andere lyfverwig. Haare fubftantie is hardachtig of calcus, dan inkrimpende, dan zig uittrekkende, waar door ze haaren gang maaken die langzaam is. Binnen hebben ze niet dan een weiachtig water met wat zand gemengt, en voorts rondom het dikke Calcu- Haar gevonden worden. ze vleeſch. Men vind ze op vlakke ftranden daar veelderlei foorten van wier, en inzonderheit d' *Acorus Marinus* waft.

II. *Phallus Marinus Verrucosus*, is grooter dan de voorgaande, 6 en 7 duim lang, agter twee duimen dik, uit den ronden, wat plat, op den rug met veele wratten of knobbeltjes bezet, vleeſchverwig of roodachtig van koleur, zig uit- en intrek- kende, en van binnen gefteft als de voorige. Beide maaken ze haaren gang zonder voeten, met Slangebogten, op den grond, langzaam voortkruipende. Men vind ze ook op vlakke ftranden, die niet te eenemaal droog vallen, al hebben ze geen wier noch fteen. De eerfte vind men veel voor *Hitulamma*. De tweede in den Amboinfchen Inham.

Haar naam in 't Latyn is *Phallus Marinus*; in 't Maleits *Buto Kling*. Belg. Kaffers- kullen; op Hitoc *Suberu*. Haar benaming in verſcheide taalen.

Het flegte volkje gebruikt ze tot den koft, te weeten, aan den buik opgefneeden, al het water en zand ſterk daar uitgeduwt, en dan in water gekookt, of op koolen ge- braaden, ook wat Limoenſap of *Bocaffum* daat by doende.

XXXVIII. H O O F T D E E L.

Van d' Anguis Marini: Ular Lant.

B Ehalven de groote Zeeſlangen, die men op veele plaatzen van de Indifche Zee vind, inzonderheit in de groote bogt van *Nova Guinea*, die benoorden het Wezels Eiland ingaat, en het voorfte *Onyn* van *Nova Guinea* of *Onyn Cudaante*. Anguis Marini. Haar ge- daante. blyſcheid; (by zommige van de onze, die haar in 't jaar 1675. bezogt hebben, Ryklof van Goens Bay genaamt:) zoo hebben wy noch een kleender ſlag, met de Blindſlange *Cecilia* grooté overeenkomst hebbende, omtrent een elle lang, en een vinger dik, zonder kennelyk hoofd of ſtaert, rond, glad en zwart, Overeenkomende met de blinde Slang. met eenen langzaamen gang op de vlakke ftranden voortkruipende. Deze vind men veel in ſtille bogten daar d' *Acorus Marinus* waft, gelyk in den Amboinfchen Inham.

Haar naam in 't Latyn is *Anguis Marinus*; ſive *Cecilia Marina*, in 't Maleits *Ular Lant*. Haar be- naming.

Zy doen geen zonderlyk quaat, zynde de schrik grooter dan de schade; als men op haar trapt, slingerden ze zich om den voet; laat men ze met vreedden, blyven ze op haare plaats; maar als men ze hard aantast, byten ze in de handen, dat 'er het bloed uit komt, doch zonder andere schade.

XXXIX. HOOFDDEEL.

Van de Tethyis.

De Tethyis.
Zyn vleeschachtige stoffen die aan de zee klippen zitten.

Dit zyn vleeschachtige uitwaslingen, die men aan zoodanige klippen vast vind, die gestadig met het Zeewater bedekt zyn; incarnaat lyfverwig, zommige rood van koleur, taai en zenuwachtig van substantie, en van verscheidde gedaante; zommige als een stuk vleesch, met veele kerven en rimpen; zommige als tepels of vingers, waar van ze in 't Grieksch den naam hebben, van buiten glad en slijbberig, en als men ze aantast, ziet men dat ze zich een weinig bewegen, maar als men ze te hart aantast, verwekken ze eenen kleenen brand of jeukte in de hand. Binnen ziet men niets dan aderachtige pypen, gevult met water, 't welk men ook uitduuwen kan, als uit tepels; zy hangen vast aan de klippen, daar men ze niet dan met geweld afrukken kan, doch men laat ze meest met vreden, dewyl het een ondeugend goed is. Ik heb 'er zommige opgesneden die van binnen ligt rood waren als vleesch, en beweegden zich noch eenen tyd lang. In de Zonne gedroogt, krimpen ze zeer t'zaamen, en worden als een hart leër.

Haar verscheide benaming.

Haar naam in 't Latyn is *Tethya*, dat is, Mammetjes. *Euseb. Nierenb. Hist. Nat. Lib. 6. Cap. 19. vocat eas Carunculas molles*, en *Glandulas ex Athenæo.*

XL. HOOFDDEEL.

Van den Sanguis Belille: Dara Belilli.

Sanguis-Belilli.
Is een plant.
Wast alleen op Solor en de by zynde Eilanden.

Verhaal daar van door den E. J. Weikerfloot aan den Schryver.

En hoe tot spyzte bereit worden.

VAn het geslagte *Tethyiorum*, schynt te zyn de plante of dat gewas, waar van het vermaarde *Dara Belilli* komt. De plant zelfs is my noch onbekent, dewyl men zegt dat ze nergens elders wast dan in de Zee van *Solon*; en de omleggende Eilanden; doch zal ik 'er zoo veel van beschryven, als ik 'er van geloofwaardige Mannen van verstaan hebbe. 't Eerste berigt is my medegedeelt in 't jaar 1681. door den E. Jacob van Wykerfloot, gewezen Opperhoofd op Timor, en luid aldus: De opregte *Dara Belilli* is geen vischbloed, maar groeit op klipachtige gronden, en word omtrent *Larentoeque*, en onder den Berg van *Lamabale*, aan den Westkant, op vyf en zes vademen water, gevonden; opgeduikt zynde, is het een slymachtige specie, byna als kroos, dat in de slooten legt, maar bruinder en slymachtiger, zoo dat ze het met messen onder 't water, van den grond of klippen, af, en aan kleene stukjes moeten snyden. Alsdan word het in Zeewater gekookt, en gestadig geschuimt, tot dat het zoo dik als bry word, en geen schuim of vuiligheid meer uitwerpt; dan doen ze het in gewoone Bamboesjes, die ze in de Zon zoo lang over cind zetten, tot dat het styf begint te worden, en leggen de Bamboesjes dan gemeenlyk in de rook, op dat het niet bederve, of eenige Wormtjes (die het versich gemaakte zeer onderhavig is) inkomen zoude, want het niet te droog kan gehouden worden.

Hier mede komt meest overeen het geene my verhaalt is door *Radja Salomon*; Ko-ning van *Adimantutu*, behalven dat hy zegt, dat het alleen op *Solor* valt, gelyk ook Een ander verhaal daar van. de *Soloreezen* zelfs bekennen, dat'er maar eenige geslagten onder hen lieden zyn, die het weeten te bereiden. Het zyn lappen als vleesch, aan de klippen wassende, onder rondachtig, boven met lange tepels of vingers, rood van koleur, gelyk de voor- schreve gemeene, in Amboina wassende, wit of lyfverwig zyn. Men heeft'er twee soor- Met het voorgaande meest gelyk. ten van. De eerste en beste is als men de geheele lappen afrukt, daar zomtyds de klippige wortel noch aanhangt, opkookt, in lange stukken of ricmen snyd, een duim breed als téenen van lym: van buiten zwart, van binnen uit den Zeegroenen, en zwarten gemengt als donkere lym, taai, zeer bitter en brak van smaak. De andere soort is in Bamboezen als klonteren van droog bloed, ziltiger dan het voorgaande, min bitter en slegter. Dit word gemaakt als ze het kleen en groot door malkander stam- pen of kookten, en in Bamboezen gieten als boven.

Uit het bovenstaande verhaal besluit ik dat deze *Soloreeze* vleeschlappen, anders niet zyn dan een soort van de hier vooren beschreeven *Tethyis* van de Amboinsche meest daar in verschillende, dat ze rood zyn, van binnen bloedig en bitter van smaak.

De bitterheit trekt zoo klaar naar Slangenhout, dat men zeggen zoude eenig schrapp- zel of sap van Slangenhout onder dit bloed gemengt te zyn, doch ooggetuigen hebben my verzeekert, dat de bitterheit aan dit vleesch natuurlijk is.

Haar naam in 't Latyn is *Sanguis Belille*, in 't Maleits *Dara Belilli*, te weeten, het Haar bena- ming en waarom. opgekookte bloed 't welk men in Bamboesjes verkoopt, omtrent een hand lang en een duim dik, maar het gedroogde vleesch hiet *Dagin Belilli*, 't welk men verkoopt in korte riemtjes gesneden, een vinger lang en dik.

Men vind het nieuwers dan op de voorschreve plaatzen, en word meest door de *Por-* Waar 't ge- worden, *tugeezen* op *Liffan* en *Larentoegue* woonende, aan andere Natien verkogt. De *Solo-* En hoe 't be- reid word. *reezen* worden ook beschuldigt, dat ze het *Dara Belille* zeer vervalschen, 't welk ech- ter meest daar in bestaat, ~~dat ze het in 't kookten niet genoegzaam schuimen, met vuilig-~~ Is een Ge- neesmiddel. heit en al in de Bamboezen gieten, wanneer het noch niet dik genoeg gekookt is, waar door het komt dat de Bamboesjes dikwils half leeg zyn, het bloed in 't knauwen zan- dig, zeer brak, met weinig bitterheit. Dit Medicament is door de Portugeezen in Is een Ge- neesmiddel. groote achting gebragt, en het opregte word redelyk dier verkogt, van 't drooge bloed, 't welk in de Bamboesjes steekt, snyd men een schyffe af de dikte van een mes, en de grootte van een dubbeltje tot eene dofs. Dit wryft men in slappen Aracq, of by Voor koort- zen. koortzen in slegt water, en drinkt het aldus in. In 't eerst smaakt het zeer ziltig, doch niet onaangenaam, schier als het Sineesche *Bolatsjang*, waar uit men doopen maakt, daar na word men een klare bitterheit gewaar, die naar 't Slangenhout trekt. Zyne voornaamste kragten zyn in heete koortzen, die het door een geweldig zweeten ver- dryft, maar men moet zig 3 of 4 uren naar 't inneemen voor drinken wagten, want daar door word het zweeten belet, al zoude men grooten dorst lyden, die ook gemeen- lyk volgt op 't inneemen van dit Medicament. Voorts word het gepreezen tegens pleu- Is goet voor de pleuris. ris, of steeken in de zyde, krimping des buiks, Boord en Mordexi, die van overloo- pende galle haaren oorsprong hebben: als ook tegens ingenomen venyn, komende zyn reuk en smaak niet qualyk met *Theriac* overeen. Men roemt het ook tegens per- fing, doch daar heb ik geen ondervinding van, gelyk wel van de voorgaande; staat ook noch te letten, dat men na 't inneemen in 't naaste eetmaal geen Limoenen of eenige zuurte nuttigen mag, want dit zoude doodelyk zyn. Als het de Portugeezen tegens venyn gebruiken, zoo doen ze de Wortel *Lussa Radja* daar by: doe het de eerstemaal Een Katje voor 125 Ryksdaal- ders ver- kogt. in Jappan gebragt wierd, was het in zulken aanzien, dat men voor een katti, of 1 en 1 quart pond van dit bloed, 100 Tail Silvers, of 125 Ryksdaalders kreeg, maar daar na als de gierigheid te veel inbrak, wierd de markt bedorven, en het Medicament veracht.

Van de Pulmo Marinus: Papeda Laut.

*Pulmo
Marinus.
Zyn Zee-
quallen.*

*Haar ge-
daante.*

*Zyn door-
fchynend.*

*Wórd door
de Zon
verteert.*

*Haar ver-
scheide be-
naming.*

*Wórd ge-
brúkt
ónder 't
maaken
van den
Arak.*

DIt *Zoophitum* behoort onder die geene, die men in 't Latyn *Holothuria* noemt; in 't Neêrduits Quallen. Het is schier van de zelve gedaante, gelyk ik ze in Europa op Portugaals stranden gezien hebbe, behalven dat de Portugeezen grooter zyn; en van binnen fraaijer krullen hebben. De Amboneefche Pulmo is in de grootte van een Tafelbord, aan de bovenzide bultig of rond, gelyk een longe, aan de onderfte of binnenzide gelykt het een fchotel, daar men in een vyfhoek fraaije takken of krullen ziet, eenigzins een bloeme verbeeldende. Het lyf van de fchotel is half doorfchynend, vleefchverwig, de Gelatinen gelyk, die men van gekookte kalfsvóeten maakt, zeer teer en bevende. De takken of roos is regt ysverwig, te weeten, doorfchynend en blauwachtig; in Zee dryvende vertoont een weinig leven, want het beweegt zig, trekt zig t'zaamen, en opent zig weêr. Als men 't hard aanvat, zoo brand het een weinig in de hand; zoodra men het uit 't water neemt, of dat het op den strand gedreeven word, kan men geen leven meer daar in merken, en het kan geen halven dag in de Zon leggen, of het fmelt schier geheel weg, nalaatende eenige dunne vliesjes, zoo dat het jammer is dat zulk een fchoon Schepzel niet langduurig is, noch bewaart kan worden. Men vind ze veel by klaare nachten, als den Hemel vol Sterren is, en de Wind wat waait, wanneer men ze s' morgens op den strand ziet uitgeworpen. Ik heb de kleene Schepzeltjes van de Zeelonge gevonden op de grootte van een dubbeltje, klaar, doorfchynend als ys, in de midden met een rood plekje, 't welk zig in 5 ftraalen verdeelt, die zig t'zaamen trokken en nitrekten als of het flagaderen waren, die uit het hart haaren oorsprong neemen, en in de hand gantfch niet branden.

Haar naam in 't Latyn is *Pulmo Marinus*; en qualyk *Patella Marina*, welken naam eigentlyk toekomt, een zekere Schulp, in 't volgende Boek *Lopas* genaamt, Belg. Quallen en Zeelongen, in 't Maleits *Papeda Laut*, naar de gelykeniffe van den bry *Papeda* genaamt: in 't Amboins op Hitoe, *Methuae* en *Methuar*; by andere *Mothe* en *Lappia Mutin*, dat is, Koude Papeda.

Veele meenen, dat deze Zeelongen haaren oorsprong hebben uit het fnuiten of flaken der Schietsterren, dewyl men de Zeelongen meest vind als'er eenige klaare nachten voorgegaan zyn, daar in men veele Schietsterren gezien heeft. Zeker het fnuitzel van dit *Meteorum* op de aarde vallende, is een uitgebrande, teere, en ligte fubftantie, de Zeelongen wat gelykende, maar als men het aanraakt, vervalt het tot affche, dit dan op de Zee gefchooten wordende, zoude in zoodanige Quallen veranderen. Doch hier tegens fchynt te ftryden, dat men, als gezegt is, zoo kleene Schepzelen daar van vind, waar uit men zoude befluiten dat ze van een kleen beginfel groot worden, doch men kan hier op zeggen, dat het voornoemde *Excrementum* van Schietsterren, op Zee vallende, in veele kleene deeltjes van malkander gaat, en dan een ieder deeltje zulk een Schepzel formeert. De Inlanders weeten het niet te gebruiken, maar de Sincezen weeten het tot eenige koft te bereiden, en zoo ze zeggen ook eenig Medicament daar van te maaken. Doch onze Natie is van dit gevoelen, dat de *Sincezen* een bedriegelyk en gewinzugtig Volk zynde, deze Quallen tot niet anders gebruiken, dan onder dat mengelmoes te doen, waar uit zy haaren *Arak* branden, om den zelven quantswys fterk en brandig te maaken, die in der daad zoodanig daar van word, maar daar by ook ongezond voor 't hooft, en *Zenuwen* fchadelyk, daar om ze dit bedrog heimelyk doen, en zoo het voor den dag komt, worden ze daar over geftraft.

XLII. HOOFDDEEL.

Holothuria. Befaantjes.

Dit vreemd flag van *Holothurijs* kan men onder de *Urticas Marinas* recken; ik heb het echter in 't byzonder willen befchryven. Men kan het geen eigentlyke gedaante geeven, noch van een dier, noch van eene plante. Het lyf is een langwerpige blaas, omtrent een vinger lang en een duim dik, gelykende het geheele lyf een opgevulde blaaze, en op den rug staan overdwars veel velletjes onder breed, en aan de rug vast, boven spits toeloopende, gelyk een half-zeil, 't welk men een befaan noemt. By de spits zyn alle deze zeiltjes aan malkander vast met een zoom die daar over loopt, en waar mede hy alle de zeiltjes kant nederlaaten en opregten, als hy Wind voeld en zeilen wil. Het lyf is van koleur doorschynend, als of 'er een kryftallyne vleesch met dat groen blauwe *Aqua Fort*, 't welk men *Aqua Regis* noemt, gevuld was. De zeiltjes zyn wit als kryftal en het bovenfte zoomtje heeft wat purpur of violet, schoon om aan te zien, als of het geheele Dier een kostelyk juweel was. Wanneer de zeiltjes gespannen zyn, is het lyf schier driekantig, waar van hy het hoofd opwaarts kromt, en het achterfte strekt hy uit den buik, die blauwer is dan het boven-lyf, als of het *Aqua Fortis* aldaar lag, en het boven-lyf van kryftal was. Dit zeegedierte heeft geen kennelyke mond en als het zyn zeiltjes neerlaat, gaat het niet te min in 't water voort door de beweging van zyn lyf, en de ahangende baarden. Aan de eene, naar myn onthoud de regter zyde, en achter rondom hangt een meenigte van dunne lange baarden, waar van de twee grootste wel twee ellen lang zyn en achter uildryven; de andere zyn klein en groot door malkander, veel ook afgebroken en weeder op nieuw uitwaffende. De groote baarden hangen met een smal halsken aan het lyf, daarop volgt een langwerpig blaasje en de rest van den baard een schaft of stroohalm dik, allenxkens dunner wordende; de andere baarden zyn in de dikte van een zeilgaren en dunner, alle met veel knopjes bezet, als of ze in zoo veel leeden verdeeld waren. Haare koleur is schoon blauw, doch zoo dat 'er altyd wat groens onder speelt. Zy zyn zoo teer, dat ze licht afbreken en blyven hangen aan 't geene waar mede men ze aanraakt, en verwekken ze een snood brand en pyn, daar ze aanraaken, dat de huid daar van rood word en met bleinen oploopt; ja de geheele zyde des lichaams word met pyn vervult, daar men ze aanraakt. Deze schadelykheit schuld meest in de baarden, want het lyf van de quallen heb ik zonder letzel aangeraakt. De Visschers zyn dikwils in de klem met dit ongedierte, wanneer het aan de netten of aan de angel-roeden of visch-lynen blyft hangen, waar aan zy hun dan dapper bezeeren, doch 't beste hier van is, dat men 't niet het geheele Jaar door vind, maar meest in 't uitgaan van de Oostmoriffen, of in de maand Augustus, of naa 't eindigen van 't witte water, wanneer het zelve om de West verspreid word. Het heugt my, dat ik, Anno 1662. met een Chaloepe van *Poelo Ay* in *Banda* naar *Amboina* vaarende wel een heelen dag zeilde door een zee, dewelke met deze Befaantjes schier bedekt was, met groote schollen of troepen uit het Oosten aankomende. Zeeker Heer, toen ter tyd onzen Gouverneur, dit ziende, zeide: daar ziet gy; wat venynigheid in den grond van de *Bandasche Zee* of in haar wit water verborgen legt, waar uit zulk een meenigte van zoo venynige quallen voortkomt.

Holothuria.
Behoort onder de *Urtica Marina.*
Zyn gedaante.

Regt een Zeil op.
Daar by moet zeilt.

Is doorschynend van koleur.

Zyn Zeiltjes needer latende.
Rooit hy echter voort.

Met zyne baarden die achter uit hangen.

Zyn pijnlyk als men ze aanraakt.

Voorval van den Schryver.
Vind de heele zee vol van deeze Befaantjes.

*Haar be-
naming in
verschide
taalen.* Hunne naam is *Holuthuria Urtica specie & Epidromides Marinae*. Belg. Befaantjes.
Amboins Hurun; Si Ambonita Latinam callerent linguam, crederem ab urendi facultate, eis nomen dedisse.

*Is Schaade-
lyk in zee.* Dit ongedierte moet men doorgaans schuuwen om aan te raaken, die zyn handen niet wil verbrand hebben, zoo dat ik niets schadelyker in de Zee weet, het welk zulk een fellen brand veroorzaakt; Evenwel, dat te verwonderen is, zyn zommige Inlanders zoo stout, dat ze deze snoode quallen in de kost durven gebruiken, jaa maaken daar een Lekkerny van, dezelve slechts in zout water opkookende in een Bamboesje met *Sajor Songa*, Ritzjes en Lemoen-zap daar by doende; want zy zeggen, dat door 't kookken het alle schadelykheit benomen word, daar ze nochtans de voorgaande Zeelongen niet durven nuttigen, maar laaten die aan de Chineesen. De uitgeworpene op den strand branden zoo zeer niet.

*En werd
echter tot
spyzre be-
reid.*

XLIII. HOOFDDEEL.

Urtica Marina: Culat Laut.

*Urtica
Marina.
Vergele-
ken by de
Potta Ma-
rina.
Haar ge-
sulte.*

U*rtica Marina* heeft meest dezelfde gedaante gelyk in de Middellandsche zee de *Potta Marina*, aldus by de Italianen genaamt. Zy gelykt een uitgebreide Bloem omtrent een voet wyd, met gekerfde en gerimpelde bladeren op de grond uitgebreid, groenachtig van kleur, met wat rood en wit gemengt; vleeschachtig van Substantie, daar binnen staan noch andere kleendre bladeren, in mal-kander gekrult als of ze een kop wilden maaken, van onderen heeft ze een breed stuk vleesch, roodachtig, 't welk haar wortel is, waar meede ze in 't zand vast hangt, of aan de steenen, die onder in 't zand leggen, als men den middelsten kop aanvat, of dien aanraakt, sluit ze zich t'saamen; zy brand meede een weinig in de hand, doch heeft niet te beduiden, en gaat lichtelyk weer over, want men moet ze by dezen kop vatten als men ze uittrekken wil; zy vallen op zoodanige stranden daar het laagste water noch 4 a 5 voeten diep is; den hollen kop houd men voor haar Maag, want kleene vischjes daar in komende, besluit ze dezelve en verteerd ze.

*Hoe ge-
plukt en
waar ge-
vangen
word.*

*Haar be-
naming in
verschide
taalen.*

*Zyn goed
tot spyzre
en hoe be-
reid word.*

Haar naam in 't Latyn is *Urtica Marina*. Mal. *Culat Laut*. Amb. *Ulat*, een gemeene naam met alle Kampernoelien, voor wiens soorte zy dit *Zoophitum* houden.

Zy mogen zoo afzienlyk zyn als zy willen, echter geeven ze een goed moes, 't welk ook lekkere monden wel aanstaan soude. Men rukt ze uit met wortel en al, kookt ze op in zout water, giet het zelve wech en wringt ze wat uit, znyd ze dan in stukken en stooft ze nochmaals met een gekruide sauffe. De Amboineesen, naar hunne manier, kookken ze in groene Bamboesen met *Sajor Songa*, laag op laag leggende.

Meer soorten en breeder beschryving zie by *Jonston* van de Bloedelooze waterdieren *Lib. 4. Cap. 1.*

XLIV. HOOFDDEEL.

Vermiculi Marini. Wawo.

Dit zyn kleene Wormtjes of veel meer Schepzels van Wormtjes, schaars een voet lang, in de dikte, zommige als zeilgaarn, doch de meeste als getweerde zyde, in klompjes door malkander vermengt, daar in men altyd d' eene grooter, dikker en langer ziet dan de andere, 't welk men voor de Moeder houd. De Colour is veelderlei. De meeste zyn donker groen, doch daar onder speelt vuilwit of geel, rood, bruyn en een weinig blauw. Haare regte gedaante kan men qualyk bekennen, om datze als een verwarde streng gaarn door malkander hangen, en straks in stukken breeken, als men dezelve aanraakt; daarom men ze flux by de keerfze beschouwen moet als zy uit het water komen; maar als men ze in zout water laat staan tot 's anderen daags, en een vergrootglas gebruikt, zoo kan men de volgende gedaante daar aan bemerken; in ieder klomp, als gezegt, is d' een wat grooter dan d' andere, 't welk men de Moeder noemt, heeft de dikte van het groffte zeilgaren, en zomtyds als een dunne schacht, bleekgeel of witagtig, het hooftje even buiten 't water steekende, daaraan men niets dan twee hoorentjes bekennen kan, gelyk de Slekken hebben, en aan ieder zyde vier duidelyke voetjes, gelyk rupzen. De andere zyn zeer fyn als haartjes, en ontelbaar, die zy uit-en intrekken. De kinderen hangen rondom deze Moeder, in de dikte van fyn zeilgaren of getweerde zyde, en groenagtig, zommige een hand, zommige ander halve voeten lang; zy zyn dwers over 't Lyf geribt, als of ze uit veele leden bestonden, doch zyn zoo teer, dat ze straks in stukken breeken, als men ze handelt of opligt, en in de gekookten kan men de leden beter bekennen. ~~Als men ze 's avonds verfeh uit het water gehaalt beschouwt,~~ kan men klaarlyk tekenen van leven daar aan bespeuren, doch men kan ze niet tot den dag toe levendig behouden, al laat men ze ongemocit in 't zout water staan; tekenen van 't gezigt, gehoor, en reuk, kan men ook daar aan bemerken, want het schynt door 't gezigt te geschieden, om dat ze naar eene brandende toortze of licht toefchieten, en als de Maan opkomt, zoo verbergen ze zig wederom. Het gehoor moet men haar toefchryven, om dat ze verjaagt worden als men een groot geraas maakt, en van den reuk moet het komen, dat ze zoo greetig naar de bevrugte Vrouwen, en Beenen daar aan Ulceration zyn, toe zwemmen. Dit gewormte ziet men 't geheele Jaar door niet, maar alleenlyk den 2, 3 en 4^{den} avond na de volle Maan, dewelke voorvalt als de Zon in de Visschen is, in Februarius, en Maart, als dan moet men ze straks na Zonnen ondergang zoeken met aangestookene Toortzen, op zoodanige stranden, daar groote klippen in zee staan, die vol scheuren zyn, en egter niet scherp of steekelig, maar glad, want omtrent deze klippen ziet men zulke wormtjes krielen, op 't water dryven, en naar hen toe komende, die eene brandende toortze in de prauw hebben, daar men ze dan met uitgespanne doeken of fyne zeeven onderschept, en uit het water neemt. De eerste twee nagten vind men ze omtrent de klippen, maar daar na wat verder daar af in Zee dryven. De Inlanders willen hebben dat men by deze wangst stil moet zyn, geen geraas, nog met scheppen nog met praaten, maaken, maar laten de prauw zoetjes voortdryven. In de volgende volle Maan zyn deze wormtjes al grooter geworden, omtrent een stroohalm dik, gansch gelyk jonge Duizendbeenen, van groen, bruin en wit gemengt, en derhalven wat afzienlyk, 't welk ook een byzondere Naam heeft, en voor het regte *Wawo* niet gehouden word. Na den vyfden avond, op de voornoemde volle Maan volgende, verliezen ze zig, en men kan ze het geheele Jaar door niet meer zien, behalven, als gezegt is, in de volgende volle Maan, wanneer ze een andere gedaante en naam hebben. De voornoemde volle Maan dan staande

Vermiculi Marini.

Zyn wormen door een gestrengelt.

En daarom haar gedaante niet kenbaar.

Dan door 's vergrootglas.

Haar grootte.

Zykeeven doch niet lang.

In welker tyt men haar vind.

En waar zy zich onthouden.

Hoe gevangen worden.

Veranderingen van gedaante en naam.

de de Maan in de Maagd en de Zon in de Vifſchen , is de gewoone tyd van het *Wawo* , doch het gebeurt zomtyds , dat men ze ook wat vroeger vind , te weeten by de volle Maan , wanneer de Zon nog niet in de Vifſchen getreden is. Zoo komt ook niet jaarlyks in gelyke hoeveelheit het *Wawo* voor den dag : Want wanneer 'er veele warme regens voorgaan , komt het overvloedig , en men kan 't drie avonden na malkander ſcheppen ; maar wanneer 'er veele drooge en heete dagen voorgaan , komt het weinig en maar eenen avond. Over dag kan men bekenen , of het den zelve avond zal opkomen , want men ziet alsdan by dag zwarte plekken in 't Zeewater : Ook heeft men ervaren , dat het jaarlyks zeer hoog water maakt , of immers hooger dan de dagelykſche vloed is , wanneer het *Wawo* voortkomt.

Gevalen van waar dezelve komen. Het gemeen gevoelen is , dat dit gewormte een uitwerpzel is van de voornoemde klippen , zoo wel die bloot ſtaan , als die onder 't zand verborgen leggen. Immers daar zoodanige klippen niet zyn , vind men dit *Wawo* ook niet : Het meelle word gevangen in den Amboinſchen Inham , omtrent den rooden Berg , in de 3 *Liafferſche* Eylanden , op *Latubuloj* en in *Banda* , als mede in de *Molukkos*.

Haar Naam. By proviſie mag het in 't Latyn heeten *Vermiculi Marini* ; de Maleytiſche naam is onbekent , dewyl het miſſchien in die Landen niet valt : In 't gemeen Amboinſch *Wawo* en *Wau* , 't welk men ook voor Ternataans houd. Op Hitoe , *Melatten* , op Leijtimor , *Laur* , in de Uliazzers , *Melattomo* , in *Banda* , *Oele* : Dewyl het nu tweederlei is , naar de twee volle Maanen , zoo word het eerſte en eigentlyke genoemd *Wawo Kitſſil* : het andere of groote in de volgende volle Maan *Wawo Bezaar*. De Hitoeëlen onderſcheiden het wat ſtipter , en maaken 'er drie ſoorten van. Het eerſte genaamt *Melatten Salanay* , dit zyn kleene wormties als een hoopen draaden aan malkander hangende , voortkomende by een volle Maan in Januarius , wanneer de Zon in den Waterman gaat , dog dewyl dit niet alle Jaaren voor den dag komt , dat het ook weinig en klein is , zoo word het niet vergadert , maar tot ſpys voor de viſſchen gelaten. De tweede en eigentlyke ſoorte heet *Melatten Yan* , dat is *Viſch-Melatten* , als of het nu al tot levende viſchjes of kennelyke ſchepzels was geworden. De derde heet *Melatten Lalian* , dat is , Duizendbeens *Wawo* , dewyl het alsdan de gedaante van Duizendbeen bekomen heeft ; dit komt uit in de volgende volle Maan van April , en word gehouden voor onbequaam om te eeten.

Dienen tot ſpyze. Men maakt groot werk in Amboina en *Banda* van dit *Wawo* , en die daar aangewent zyn , maaken 'er eene groote lekkerny van , hoe wel het in 't aankhouwen lelyk ſchynt ; het word op driederlei manier toebereid : De eerſte en ſmaakelykſte manier is , als men het verſch kookt in groene Bamboezen , waar toe men neemt het verſche *Wawo* van de eerſte ſoorte ; laat het zelve in zout water dryven , en zuivert met eenige ſtokjes alle vuiligheit daar af , die in 't vangen of ſcheppen daar onder blyven ; ſpoelt het dan met verſch water ter degen af , neemt vervolgens groene bladeren van *Sajor Songa* , ſnyd ze klein als gekurven *Tabacq* , doet daar by geraſpte *Calappus* pit , *Zout* , *Peper* , en , zoo gy wilt , *Ajuin* en *Look* , mengt alles t'zaamen met de *Wawo* , en doet het in de Bamboezen , zet die by 't vuur en laat ze kooken. Men eet het niet alleen , maar tot Viſchen andere koſt , en dan moet men 't nog eerſt doopen in *Bocaffian* of andere ſauſſe , dan geeft het eenen lekkeren geilen ſmaak , als het te vooren maar ter dege gezuivert is , van houtjes , kraalſteentjes en ſtukken van ſchulpjes , die onder 't *Wawo* dryven. By het voornoemde *Sajor Songa* mag men mengen , of op dezelve manier alleen gebruiken , het *Sajor Pacu* of *Filix Eſculenta* ; ook de bladeren van 't Boomtje *Lignum Aquoſum* , in 't Amboins *Aijwajl* , en wegens dit gebruik , het *Dann Laur* genaamt. De tweede manier is om in te peekelen ; en dit geſchied , als men het ſchoon gemaakte *Wawo* , waar van men al 't water moet laten afloopen dat het ſchier droog word , in peekel doet , met het ſap van Limoen *Papeda* , en zoo wel toegeſtopt bewaart , dus kan

En waar toe meer.

kan men 't ruim een Maand goed houden, faus daar van maakende, daar in men de kost doopt om den Eetluft te verwekken, gelyk men anders met de *Bocassan* doet; in deze peckel kan men geen gedaante van Wormtjes meer bekennen, want het schier 't eene maal tot flym wegfmet, inzonderheit wanneer men het water niet ter dege laat afloopen. Een ander manier om *Bocassan* te maaken, is dat men 't versch gevangene *Warwo* niet veel handele zoo lang het noch leeft, maar zoetjes in de korven giet, en zonder 't veel te schudden, aan land brengt; men kookt eerst een sop van half water en half van 't voorschreeven Limoen-zap of Azyn met Gember, *Lanquas*, Ritsjes, en dien het luft, ook met Look, en giet het alsdan daar over; daar na neemt Amboins zout, rookt het over 't vuur ganfch droog, wryft het kleen en strooit het daar over, bewaart het in digte potjes dat geen lucht daar by komt, zoo hebt gy een goede *Bocassan* ter indoopinge dienstig, dewelke men wel een Jaar goed kan houden, hoewel de wormen ganfch weg smelten. De derde manier van 't toeberciden gefchied in den rook, Derde wyse om het te bereiden. wanneer men de schoon gemaakte, en met de boven staande gefneedene kruiden gemengde *Warwo*, op een *Piffang*-blad, dunnetjes uitbreidt, met een ander *Piffang*-blad bedekt, en dan tuffchen dun gefpleete Bamboezen, of *Gabba Gabben* bindt, over 't vuur rooft, en daar na in den rook hangt; wanneer men 't eeten wil, neemt men het tuffchen de bladeren uit, dat dan zoo dun is als Pannekoecken, breekt het in stukken en doopt het in eenige faus. Al het *Warwo*, inzonderheit het ingepeckelde, behoud zynen klipagtigen reuk en fmaak, daar zig de Liefhebbers niet aan flooren, dog word die ook meest benomen door de voornemde Speccrijen. Men bevind ook dat het 't water afdryft, doch het word hen verboden, die eenige zecrigheit aan 't lyf hebben; en wiens Beenen vol zweeren zyn moeten in zee het *Warwo* daar aan niet laten komen, dewyl het meer verrotting veroorzaakt en de gneezing belet.

De tweede foorte die in de volgende volle Maan opkomt, en alreeds de gedaante van Duizendbeenen heeft, ~~word wegens haar afzienlykheit niet of zelden ge-~~ Welke niet eetbaar zyn. geeten, want men daar van wel geen zonderling letzel bevind, doch by veele eene groote duizeling en benauwtheit verwekt, daarom het beter is dat men 't geheel en al myd. De laaste foort vuurd by nagt in zee, gevende een helder ligt van zig, waarom ze te meer gefchuwt word, dewyl ze deze eigenschap met de Duizendbeenen gemeen heeft. Tot naarder kennisse van dit Schepzel, zal ik hier by de aanteikeningen van zommige Jaaren zetten, wanneer het regte *Warwo* gevangen is.

Anno 1684 heeft men 't gehad den 3, 4, 5^{den} Maart, zynde de volle Maan op den eerften Maart geweest, het quam toenmaals in redelyke menigte voort, onder de klippen, van den rooden Berg tot *Hatrive Kitjil* toe, men fchept het zoo wel in de prauw zittende, als tot de midden toe in 't Water gaande, wanneer iemand van allen eene brandende Toortze in de hand houd, waar toe de Inlanders eene bevruchte Vrouw verkiezen, al zoude zy met de Toortze in de Prauw blyven 1684. Eerste opmerking van den Schryver, wanneer 't zelve gevangen is in 't jaar 1684.

Anno 1685 was de volle Maan op den 20 Maart, wanneer de Zon in den Ram intrad, voor en na de volle Maan was het zeer heet en stil weêr, waarom men dit Jaar weinig *Warwo* gezien heeft, want op den 22 Maart s' avonds, vertoonde zig dat kleene goedje *Warwo Ican* genaamt, dewyl men 't zelve voor de Viffchen laat. Den volgenden 23sten wierd het regte gevangen, dog in kleen getal. 2 Ondervinding 1685.

Anno 1686 was het volle Maan op den 8 Maart, het *Warwo* wierd den 11 van die Maand gevangen, doch mede weinig wegens de voorgaande droogte, hoewel op deze twee avonden een sterken regen voorviel. 3 Ondervinding 1686.

Anno 1687 den 27 February was het volle Maan, en den volgenden eerften Maart had het behooren de tyd van 't *Warwo* te zyn, doch is niets gezien, behalven eenige flymerige roode draaden, dewelke geen gedaante hadden, zynde al wederom de voorgaande droogte en stilte daar van d' oorzaak. 4 Ondervinding 1687.

5 Onder-
winding
1688.

Anno 1688 was het volle Maan op den 17 Maart, al wederom by heet en droog weêr, waarom den 19 en 20 weinig *Wawo* gevangen wierd, zynde meest verwekt door regen, dewelke twee avonden van te vooren voorviel.

6 Onder-
winding
1690.

Anno 1690 den 27 Maart by de volle Maan in den Ram; wanneer het stil weêr met weinig regen was, heeft men den zelve avond en de twee volgende, het *Wawo* in redelyke menigte bekomen.

7 Onder-
winding
1693.

Anno 1693 den 24 Maart, zynde den derden avond na de volle Maan, heeft men het *Wawo* beginnen te vangen 4 avonden na malkander, in redelyke groote menigte, want omtrent dezen tyd was het een stil weêr, wanneer het voornoemde gewormte meest voor den dag komt.

8 Onder-
winding
1694.

Anno 1694 den 11 Maart, zynde twee dagen na de volle Maan in de Visschen, is het *Wawo* gevangen, het was mooi en stil weêr, doch is niet veel voortgekomen.

Van de voorgaande Hoofsteden, namentlyk van 36 tot hier toe, heeft ons de Schryver geene afbeeldingen gegeven, en, naar ik geloof is zulke nagelaten, om dat het zaaken zyn, die de verandering te veel onderworfen zyn, en niet kunnen bevaant worden, gelyk als de Palma Mannus, of Zeequillon, d' Angus Mannus, de Saugus Bellia, en anderen, die enkel uit lil en vleesch gelykende dingen bestaan, waarvan men zig vergenoegen moet met de beschryving. Doch de begeerigen kunnen Joulton nazien, of wel noch beter Cielicrus, uit wien Joulton het tuch getrokken heeft, die versicherung van de voorgenoemde vertoont; hoewel ik niet weet of die overeen koomen met deze, die de Heer Rumphius heeft beschreeven; want ik al veeltyts zie, dat de gedaante en benaming van dezelve by de Schryvers verschildig zyn en niet overeen koomen.

EINDE VAN 'T EERSTE DEEL.

D' AMBOINSCH
RARITEITKAMER

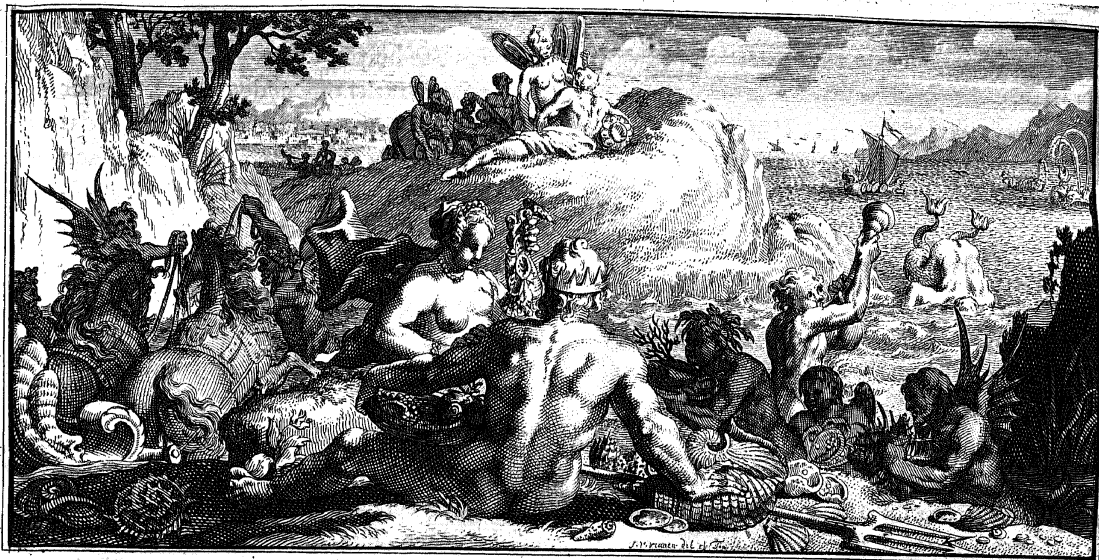
HET TWEEDE BOEK;

Handelende van de Harde

SCHAALVISSCHEN

D O O R

GEORG. EVERHARD. RUMPHIUS.

HET TWEEDE BOEK,
 Van de Harde
SCHAALVISSCHEN,

Zynde de Eigentlyke
AMBOINSCH E
RARITEIT-KAMER.

I. HOOFDDEEL.

Van de Harde Schaalvisschen in 't Gemeen.

IN dit tweede Boek zullen wy beschryven de Harde Schaalvisschen, ^{Inleiding en verdeling.} in 't Grieks en Latyn *Ostracoderma* en *Sclerostrea* genaamt, dewelke met een Steenharde Schaal het geheele lyf, behalven den mond, bedekt hebben; of zoo ze uit twee Schaalen bestaan, zich in dezelve zoo dicht besluiten kunnen, dat men van het Dier schier niets zien kan. Haare deelen en algemeene Eigenschappen zullen wy hier niet wydoopig ophaalen, maar wyzen den Lezer tot de Europische Schryvers.

Wy zullen ze in drie Hoofdgeslachten of ordens [*Classes*] verdeelen, en dan van ieders Eigenschap in 't byzonder wat melden. De eerste orden behelst die geene, die wy Eenschaalige gedraaide heeten, [*Quæ constant una eaque contorta aut anfractuosa testa:*] ^{In drie onderscheide soorten.} en die men eigentlyk *Cochleas*, of Slekken en Hoorentjes noemt. De tweede begrypt ^{D' eerste soort.} de Eenschaalige enkelde, die maar aan de eene zyde een Schaal of *Univalvia*, of ^{De tweede soort.} doorgaans een enkelde ongedraaide Schaal hebben, en met de andere zyde aan de klippen hangen. In de derde orden zyn, die men de Tweefchaalige [*Bivalvia*] heet, en ^{De derde soort.} die wy in 't Latyn *Conchas*, in 't Duitsch Schulpen, Mosselen en Oesters noemen. Die van de eerste orden zyn zoo verschillende van fatsoen, dat men ze qualyk in zekere Hoofd-soorten kan brengen; ja daar zyn 'er onder die een gemengde natuur hebben

De eerste
soort in 12
verdeelt.

ben uit Visch en Hoorentjes. Echter om de geheugenis te hulp te koomen, zullen wy ze in twaalf Hoofd-foorten verdeelen, met een den Lezer waarfchouwende, zoo hy onder ieder foorte zommige vind, die aan gedaante wat veel van malkander verschillen; dat daar aan niet gelegen is, onder wat Hoofdstuk dat ze staan. Wy noemen ze met eenen algemeenen naam Hoorentjes, Zeehoorentjes en Zeelekken, zonder onderscheid, dewyl wy onze rariteiten meest uit de Zee haalen, of uit zoodaanige plaatsen, daar rivieren zich in zee lossen. De Maleijers noemen dit gedierte met een algemeene naam

De 2. soort
in 2. ge-
slachten
verdeelt.

Bia. De Javaners en andere Maleijers *Crang*. De Amboneezen *Kima* en *Hoeri*. De tweede orden word in twee Hoofd-foorten verdeelt; waar van de eerste zoodaanige begrypt, die maar een bultige of verwulfdde schaale hebben, en met de andere zyde tegens de klippen zitten; de tweede, dewelke een enkele ongedraayde schaal, en daar aan twee openingen hebben. De derde orden is verdeelt in vyf foorten, dewelke op zyn plaats zullen verhaalt werden.

De 3. soort
in 5. ge-
slachten
verdeelt.

Opmerking
der eerste
soort.

In de eerste orden staat aan te merken, dat al die geene, die een flek-vormige, of lang gedraayde gedaante hebben, aan den mond met een dekzel beslooten zyn, dat aan het vleesch vast is; het welk zy in 't kruipen op het hoofd draagen; maar als ze zich in-trekken, den mond daar mede zoo dicht toefluiten, dat men niets van het vleesch zien kan. Dit dekzel noemen de Maleijers met eenen gemeenen naam *Matta*, dat is, Ooge; de spitze of dat deel, 't welk aan het hoorentje spits toeloopt, en onze Natien voor het hoofd houden, is by de Maleijers de steert; gelyk het breedste deel by hun lieden het hoofd, 't welk wy voor het onderste houden, daar de mond is. Behalven de twee hoorentjes, die het meeste deel aan het hoofd hebben, en die in 't kruipen voor uit steeken, hebben zommige noch een of meer snuiten, die zy door een of meer takken, dewelke van onderen half hol als een geute zyn, uitsteeken, en hier in hebben zommige een scherp Beentje, daar men zich aan verzeeren kan, en waar mede zy zoo 't schynt iets doorbooren kunnen. Het vleesch van het hoofd is hard kraakbeenig, en quaalyk om te eeten, in wiens midden de maage schuilt, en daar aan de darmen, en 't geene men *Papaver* noemt, zynde een dun zakje, daar in een groenachtige of swartachtige modder schuilt, en tot het eeten niet deugt. De darmen krommen zich om het hoofd onder den hals, daar ze haaren uitgang hebben en de vuiligheid uitsmyten.

Waar die
in bestaat.

Het overige vleesch, dat door de kronkelen des hoorens loopt, is geen darm, maar meer voor een vet te houden, 't geen ook het beste is om te eeten. Het ander slag, 't welk lankwerpig van lyf is, met een langen smallen mond, heeft aan den mond geen dekzel, maar bedekt zich; of met een hard weerg [*callosa*] vleesch, daar aan men zomtyds noch een beentje ziet; of kruipende heel naar binnen toe, dat men daar van niets bekennen kan. Haar andere Eigenschappen, dat zommige aan de klippen bloot hangen, zommige over den grond kruipen, zommige in het zand zich verborgen houden, zullen wy by ieder foorte in 't byzonder beschryven.

En welk
eetbaar is.

Haar ei-
genschap-
pen, en
waar zy
haar hou-
den.

Manier van 't groeijen van de Schaalvisschen.

Hoe dezelve
groeijen
op drie-
lei wyse.
Eerste ma-
nier.

Hier staan aan te merken drierlei Manieren, dewelke alle Schaalvisschen in het groeijen onderhouden: Naar de eerste manier groeijen zommige Schaalvisschen door een toezet van nieuwe stoffe aan den mond van de schaal, [*per appositionem novae materiae*] gelyk doen de *Murices* en *Turbinata*. In de *Murex* is dit op het klaarste te zien, wiens voorste deel der schaal altyd dunder en zuiverder is dan de achterste deelen. Deze stof word geteelt uit een taaije quyl of slym, die het dier van zich geeft, en zich formeert in een dunne schaal, aan de opening van den ouden mond, en loopt zoo voort tot omtrent een vierde van den omloop, al waar ze dan rust en eenen nieuwen getanden of getakten mond formeert. De schaal van den *Murex* schynt wel driekantig te wezen, zoo dat een ieder toezet 't elkens een derde van de schaal formeert. Maar de onderste zyde, daar de mond staat, is altyd breeder dan de twee schuinste van den

Namen-
lyk door
quyl of
slym.

rugge,

rugge, zoo dat ze bykans de helft van den omloop beslaat. Hier uit volgt dat dit geslacht van tyd tot tyd zynen mond aan de schaal verandere, of na 't vervolg van draaijingen voortzette. De tweede manier geschied door uitrekking over 't geheele lyf naar alle kanten, (*per extensionem totius corporis testacei*) want dit slag behoud altyd een en den zelfden mond, maar het geheele lyf word grooter. Naar deze manier groeijen alle *Porcellana* en *Cauris*. De derde manier geschied door toezet en uitrekking te gelyk, (*per appositionem & extensionem simul*) gelyk doen alle Schulpen, Mosselen en Oesters, die niet alleen aan den voorsten rand een toezet krygen, maar de schaal in zich zelfs, of veel meer haare blikken [*Lamella*] worden over 't geheele lyf ook dikker, krygende, zoo t' schynt, haar voedsel uit dunne adertjes die aan den *Spondylo* vast zyn. Doch by alle staat aan te merken, dat de oude deelen der schaalen, inzonderheid aan haar buitenste huid en uitsteekende hoornen, zoo veel voedsel niet meer krygen, of zoo veel invloeiing van het dier niet meer hebben, als de jongste toezet; want alle hoekken, doornen of nagels, die eens volmaakt zynde afgebrooken worden, groeijen niet weder aan.

De tweede manier.

De derde.

Aanmerking.

II. HOOFDDEEL.

Nautilus Major sive crassus: Bia papeda.

Voor het eerste geslacht van de eenschaalige en gedraayde hoorentjes, stellen wy die geene, dewelke van binnen een Paerlemoer schaal hebben, of immers zoodanig blinken als of het Paerlemoer was. Deze zyn van verscheide gedaanten, waar onder uitmunt de *Nautilus*, draagende eene gemengde natuur van **Visch** en Schulpen, waar in hy van alle andere Schaalvisschen verschilt; want de **Visch** die daar in woont of die deze Schulp formeert, is een slag van den *Polypus* of **Veelvoet**, verdeelt in twee soorten grove en fyne, die wy ieder zyn byzonder hoofdstuk zullen geeven.

De Nautilus Major eerste geslacht.

Nautilus Major sive crassus, is het geen men in 't gemeen Paerlemoer hooren noemt, waar van wy de twee voornaamste deelen, ieder in 't byzonder, beschryven zullen, te weten; de Schaal of het Huisje, en den **Visch** die daar in woont. De schaal heeft de gedaante van een gemeene Slekke, of van dat verdichte hooren [*Cornu Ammonis*], of ook wel van een rond bootje; want de kiel is recht rond, van vooren naar achteren omtrent 6 en 7 duimen lang, het voorste deel maakt het Bootje, 't welk boven open staat 4 en 5 dwers vingers breed. De achtersteeven verheft zich boven deze vlakke met een ronde krul, die in zich zelf gedraayd en gewonden is, nergens geopent, maar gansch toe verwulft. Van het hol of ruim des Boots is hy van binnen afgescheiden door een afschutzel, [*Parietem intergerinum*] in wiens midden een rond gaatje is, daar een dikke naalde door kan, van buiten wyd, en van binnen in een kort pypje eindigende. De krul is van binnen verdeelt in ontelbare Kamertjes, door diergelyke Scheids-Muuren alle in de midden het voorschreeven gaatje hebbende. De schaal heeft twee korsten vast op malkander liggende, en echter qualyk de dikte van een mes uitmaakende. De buitenste korst is grof gelyk aan andere schulpen en met fyne scheurtjes, wat oneffen, vuil of bleek wit; aan de kiel van eene koleur, naar achteren, daar de krul begint, is ze overdwars, met veele bruine en breede banden geteekend, dewelke allenxkens smaller werden tot aan het opperste van de krul: De ander helft der krul naar binnen ziende, is zwart en het onderste deel zilver verwig. De binnenste korst is tweederlei, want die van 't Bootje is schoon Paerlemoer verwig, doch meer groen en rood vertoonende, een weerfchyn als een reegenboog van zich geevende, doch niet doorschynend al is ze schoon gemaakt, wanneer ze schaars de dikte van een half mes behoud. De scheids-muuren,

Dezelve beschreeven.

Zyne gedaante. Zie de plaat N. XVII. letter A.

Is binnen in veel Kamertjes verdeelt. Zie dezelve plaat letter C. Is buiten scherfachtig.

En binnen paerlemoer.

*De Vifch
daar in,
ziet dezelve
veplaat
letter B.*

*Verdere
beschry-
ving van
dezelve.*

*Hunne
vingers of
voeten.*

*Hunne
mond.*

*Hunne
oogen.*

*Uitleg-
ging van
de afbeel-
ding.*

of afchutzelz , zyn mede van een Paerlemerachtige Subftantie , doch veel fchoonder, gladder en blanker, als filver blinkende , zoo dat deze hooren in fchoonheit van verwe de gemeene Paerlemer te boven gaat. d' Inwoonder , of het dier wil uit de maagfchap van den *Polypus* of Veelvoet zyn , doch van eene byzondere gedaante gefatzoeneert naar de holligheit van de fchaal , die het niet ganfch vervult , wanneer het zich t' zaamen trekt.

Het achter deel zyns lyfs is wat uitgeholt , dat het tegens de krul gelyk overftaat; het bovenfte dat ons aanfchynt (want dit eigentlyk het onderfte van het dier is , wanneer 't zelve voort kruipt) is meeft vlak of een weinig bultig , kraakbeenachtig en rimpelig , naar den roffen of licht bruinen trekkende , met eenige fwartachtige plekken , de welke verfchieten gelyk aan den Veelvoet ; het onderfte deel , 't welk tegens de kiel aanlegt , en in 't gaan het bovenfte word , is mede kraakebeenig , doch weeker dan het voorige met veele wratten bezet. Tuffchen beiden , aan 't voorfte deel , ziet men eenen klomp van ontelbaare voetjes met verfcheide lappen boven malkander gefteft , en ter weer zyden den mond bedekkende , zynde ieder lap gefatzoeneerd als een hand van

een kind , waar van de grootfte en buitenfte zich verdeeld in 20 vingers of voetjes , ieder een halven vinger lang , en een ftroohalm dik , rond , glad , zonder die wratjes die men aan des Veelvoets baarden ziet , doch aan 't voorfte breedachtig , gelyk het plat van een riem; hier onder legt het tweede en derde lapje , of handje , mede in 16 vingers verdeeld , en daar onder al weer andere kleendre en met kortere vingers tot op den mond. Alle deze vingers kan hy intrekken en uitschieten naar believen , die hem dienen niet alleen voor voeten in het kruipen , maar ook voor handen om zyn aas aan te vatten , en naar den mond te brengen. De mond is gelyk de Snebbe van den vogel *Caccatuwe* , of gelyk een ander Zeekatte , te weeten , het bovenfte deel groot en krom , aan de kanten wat gekerft of getandt , het onderfte kleen en onder het bovenfte fchuilende. Beide aan 't achterfte einde wat hol of in tweeën gedeelt , waar mede zy in 't vleefch fteeken. De geheele mond is been hard , fwart en naar den blauwen trekkende gelyk Indigo , van achteren omgeeven met een kring van wit en hardachtig vleefch , en daar onder noch een ander velletje , 't welk fchier de geheele snebbe bedekt , gelyk dezelve ook ganfch verborgen legt onder een flym en onder de voornoemde voetjes , zoo dat men niets daar van zien kan eer menze van malkander trekt. De Oogen ftaan naar de zyde , doch meer naar de kiel , zeer groot als navels , geformeert met geen kennelyken Oogappel , maar aan deffelfs plaats hebben ze een gat , en zyn van binnen gevuld met een fwart bruin bloed. Van het achterfte des lyfs , 't welk tegens het eerfte afchutzel legt , gaat een langen ader door alle de gaatjes van de afchutzelz , en door alle de kamertjes tot aan het binnenfte middelpunt , de welke het eenigfte is , waar mede de vifch aan de fchaal vast hangt , en die al mede ligt afbreekt als men den vifch uit trekt , zynde voorts de kamertjes leeg. Onder de snuit heeft hy een half ronde pyp , die echter t' zaamen gerold is , van witagtig vleefch gemaakt , gelyk aan andere Zeekatten , en daar in iets als een tonge verborgen ; doch hy heeft geen merkelyke opening in den buik , hoewel het buiten twyfel het zelfde kanaal is , waar door de Zeekat haar fwart bloed uitschiet.

Tot beter verftand van dit dier , zullen wy de by gevoegde figuur uitleggen , gelyk het zelve uit zyn fchaal genomen en afgeteikent is , naar dien ftand als het op 't water dryft , te weten met de opening van het bootje om hoog ; daar in beduiden B, C, D, E, het bovenfte kraakebeenige deel , by C, tegens den zwarten krul A aanleggende , zynde B, een wit vel 't welk aan de kanten rondom gaat. De oogen gelyken beter naar een oor of navel , en zyn in de midden doorboord. F, is de voornoemde kanaal. De geheele buik G, H, I, K, L, is gemaakt van een dunne huid , de welke aan de zyden by D, op 't dikfte is , de binnenfte holligheit is gevuld met een verwerdingewand en een donker bruine vochtigheit. By M, zyn twee ronde fchyven als of het eyers waren , binnen met een geele flym gevuld. By I, fiet men eenen breeden band , die om den buik gaat. By K, is de voornoemde ader , die door alle kamertjes gaat. By N, zyn twee eyformige

geele

geele klicren met blaasjes boven op , zynde , zoo het fchynt , de maage des diers ; want van daar tot aan de fwarte fnebbe gaat een wyde keel , gevuld met zand , fteen-
 tjes en fchilfferen van Ooftern en Moffel-fchaalen. [Doch dewyl deze figuur t' zoek-
 geraakt is , werd in plaats van dezelve een andere hier nevens gevoegt , dewelke doch
 haare byzondere letteren en byzondere uitlegging heeft.] Wanneer hy aldus op 't wa-
 ter dryft , zoo fteekt hy het hoofd met alle de baarden uit , en fpreid dezelve op 't wa-
 ter , met de achterfteeven of krul altyd boven water , maar op den grond kruipt hy om-
 gekeerd , met het bootje om hoog , en met den kop en baarden op den grond , maa-
 kende eenen redelyk radden voortgang. Hy houd zich meeft op den grond , kruipt
 zomtyds ook in de vifch-fuiken of bobbers , maar na een storm , als het weer ftill word ,
 ziet menze met troepen op 't water dryven , zynde buiten twyffel door de ongefui-
 migheit der baaren opgeligt , waar uit men bemerkte , dat ze op den grond zich ook met
 troepen by malkander houden. Dit dryven duirt echter niet lang , want alle de baarden
 intrekkende , keerd hy zyn bootje om en gaat weer te grond. Daar en tegen de leege
 fchaale vind men dikwyls dryven , of op den ftrand gefmeeten , want dit weerloofe
 dier geen dekzel hebbende , is een prooy voor Krabben , Haijen en Kaimans , wes-
 halven men de fchaal aan de kanten meeft afgeknaagt vind , en dewyl hy niet vaft
 aan zyn fchaale hangt konnen ze hem licht daar uit trekken , en laaten de leege fchaal
 dryven. De Jonge fchepzels van dezen *Nautilus* , noch niet grooter dan een fchel-
 ling zynde , zyn fchoon Paerlemoer verwig van buiten en binnen , zoo dat de ruige
 fchaal eerft metter tyd daar over groeit , 't welk van 't voorfte deel of het bootje af
 begint.

Heeft
zandfteen-
tjes enz. in
zyn maag.

Hoe by op
't water
dryft.

En wee-
der te
grond
gaat.

Verftrekt
tot voetzfel
voor Krab-
ben, Haijen
en Kai-
mans.

Jong zyn-
de, zynze
van buiten
Paerle-
moer van
koleur.

Haar
beuaaming
in ver-
fcheide
taalen.

Hun naam in 't Latyn is *Nautilus major five crassus*. Neerd. *Paerlemoer hooren*. Ma-
 leits *Bia papeda*, *Bia Coijn*, 't welk echter eigentlyk de fchaale bedied. In 't hoog Ma-
 leits *Krang modang*. Amb. *Kika*; en dewyl daar onder de volgende *Nautilus* begreepen
 word , zoo noemen ze deze foorte *Kika lapia*, dat is *Papeda hooren*.

Men vind ze in alle zeën van de Molukfe Eilanden , als mede omtrent de duizend
 Eilanden voor *Batavia* en *Java*, doch meeft de leege fchaal , want het dier werd zel-
 den gevonden of het moeft in de bobbers kruipen.

Plaats
waar de-
zelve ge-
vonden
worden.

Het dier word tot de koft gebruikt gelyk andere Zeekatten , doch het is vry harder
 van vleeſch en zwaar om te verduuwen. De fchaal is in grooter gebruik om 'er fchoone
 drinkvaten van te maken , gelyk ze in Europa bekend zyn , hier toe moet men de groot-
 ſte en gladſte verkiefen , en wel toe zien , dat ze aan de zyde geen gaatjes hebben ,
 want veele hebben een of meer ronde gaatjes , daar men pas door zien kan , die gemaakt
 werden door zekere holle wratten , [een flag van *Balanis*] welker flymerige worm een
 fcherp tandje heeft , waar mede hy deze harde fchaal doorboord , als hy daar op komt
 te groeijen , welke fchaalen dan tot dit werk onbequaam zyn. De geheele moet men
 10 à 12 dagen in eenige fuurte leggen , als in gooren ryft , azyn , of water daar in
 wyngaart loof verrot is , zoo gaat de buitenſte ſchelle af , die men met ſterk ſchuuren
 afwryven moet , beginnende aan die plaatze daar ze op 't dikſte is , en zoo ze noch
 niet geheel af is , moet men ze al wederom hier in leggen , tot dat het Paerlemoer over
 al voor den dag komt , 't welk men dan met een flap ſterk water ſtrykt , tot dat het
 zyn volkomen glans bekomt , en ten laafſten met zeepwater afspoeld. De ſchoon ge-
 maakte worden by de kamertjes door gefneeden , dat de vier of vyf achterſte doorluch-
 tig worden , de drie ofte vier volgende kamertjes worden geheel uitgefneeden , en in
 de binnenſte krul ſnyd men een geopend helmtje , en aan de zyden rondom het bootje
 kan men alderhande figuren ſnyden , die men met gewreeve koolen en waſch of oly
 door malkander gemengt wryft , tot dat ze ſwart uitſteeken. De Inlanders , de mocite
 van ſchoon maaken niet willende doen , ſnyden den onderſten boodem zoodanig uit ,
 dat 'er een groote leepel of ſchuitje van word , dewelke onder anderen dienſtig is om
 'er de *Papeda* uit te eeten , waar van dezen hooren by hun lieden zyn naam heeft , doch
 dewyl by de *Papeda* een ſaus komt van zuure lemoenen of azyn gemaakt , zoo krygt
 het

Hun ge-
bruik tot
ſpys.

En hun-
ne ſchaal
tot drink-
kroezen.

Hoe de-
zelve daar
toe bereid.

En opge-
ciert wer-
den.

Worden
ook tot lee-
pels ge-
maakt.

het binnenste Paerlemoer een bleek vlies hier van, 't welk men dierhalven t' elkens moet affpoelen met zeep of afch-water.

By Plinius bekend.

En by andere Schryvers meer.

By *Plinius Lib. 9. Cap. 29-30.* vind ik maar eenderley foorte van dezen visch, dien hy *Nautilus Pompilon* en *Nauplium* noemd, welke beschryving past op de volgende fijne *Nautilus*: maar de hedendaagfche Schryvers van de Middellandsche zee hebben twee foorten aangemerkt, waar van *Bellonius* deze eerste en dikke foorte *Cochleam margaritiferam* noemt, en hem toefchryft veele kameren en van binnen een schaal blinkende als Paerlemoer, zoo dat het dezelfde zal zyn dien de hedendaagfche Grieken, naar 't fchryven van *Robertus Constantinus*, *Talaman tucta podiu*, dat is, *Polythalamum*, of een hoorentje met veele kamertjes noemen. Diergelyk een hooren moet *Cardanus* ook gehad hebben, 't welk hy *Cochleam Indicam* noemt, van gedaante als een galey en bequaam om 'er kostelyke en schoone drinkvaten van te maken.

Vreemd voorval van een diergelyk vischje. Welke steentjes voortbrogt.

Op *Boero* is in een diergelyken visch (misschien in de *Glandulis* die het vet verbeelden) een steentje gevonden, zoo groot als een boontje, wit als een stukje alabastr, doch zeer ongeschikt van figuur, hoekig, en met kuiltes als of het van veele stukjes t' zaamen gezet was; niet te min hard en blinkende. Een Chineesche vrouw, die het gevonden had, hadde het eenen tyd lang in een doosje alleen bewaart, wel verzekerd, dat 'er niemand was by gekomen, en het zelve wederom openende bevond ze dat het een klein steentje gebaar hadde, zoo groot als een linze, doch ronder en dikker, ook wit en glad, een tyd lang daar naa noch twee andere steentjes, hebbende de grootte van een mostaard korl, doch het eene was zoo bros, dat men 't met de vinger in stukken kon wryven. Na dien tyd heeft het groote steentje niet meer gebaar, en men kon niet bemerken waar de gebaarde steentjes gezeten hadden. Doch ik gisse, dat het uitgevallene brokjes zullen geweest zyn, en de plaatzen daarze gestaan hadden zyn misschien effen wit en glad geweest, dat men het afvallen niet bemerken konde. Zy bewaarde hem met dat bygeloof, dat ze goed geluk met mosselen te zoeken hebben zoude, om goed *Bocassan* daar van te maaken. Diergelyke baarende steenen heeft *Plinius* mede beschreeven, *Lib. 37.* daar hy ze *Peantides* en *Gemonides* noemt.

Aanmerking van den Schryver daar op.

Zy zyn by nat weer vogtig.

En reden waarom.

Deze hoorens hebben de Natuur, doch gemeen met eenige andere *Turbinatis*, dat ze by vochtig regen weér altyd zweeten, en dat zoo rykkelyk dat 'er de druppels opzitten, al heeft men ze lange jaaren in huis bewaart, en al veegt men ze dikwils af, 't welk veroorzaakt word door de zoute vochtigheid, die in de kamertjes zit en langzaam opdroogt, om het welke wech te neemen, moet men ze dikwils uit wasschen, en weder in de zonne droogen.

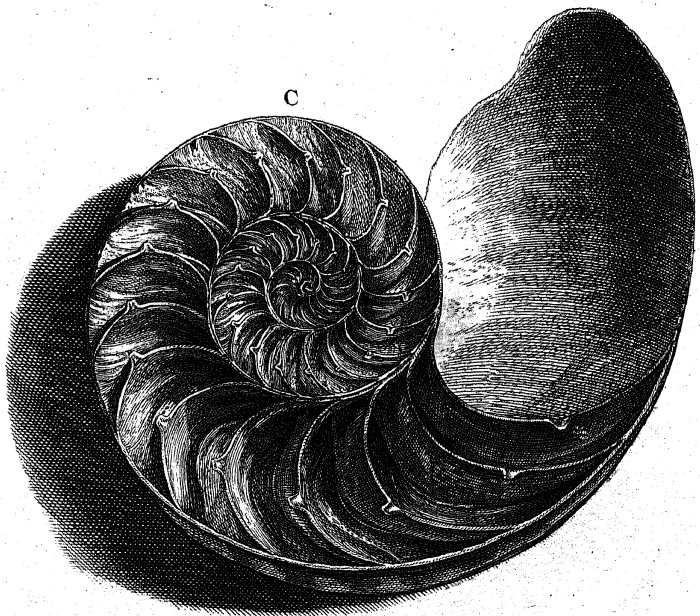
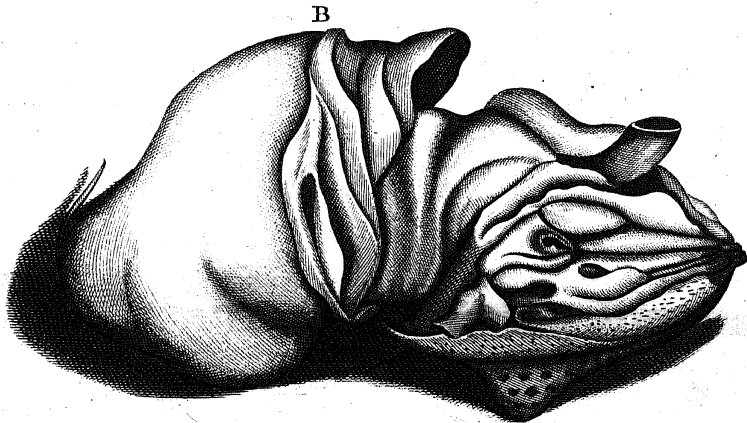
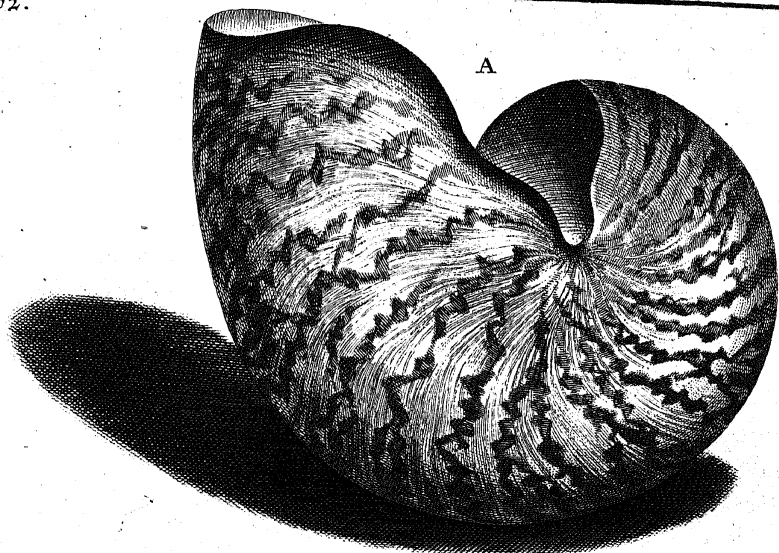
In de *Hist. Antill. Cap. 19. Art. 4. Lib. 1.* kan men beter uit de figuur, dan uit de beschryving bemerken, dat door *Bourgou* de *Nautilus Major* verstaan word; want de gedaante des Vischs word niet gestelt noch de buitenste schaal beschreeven.

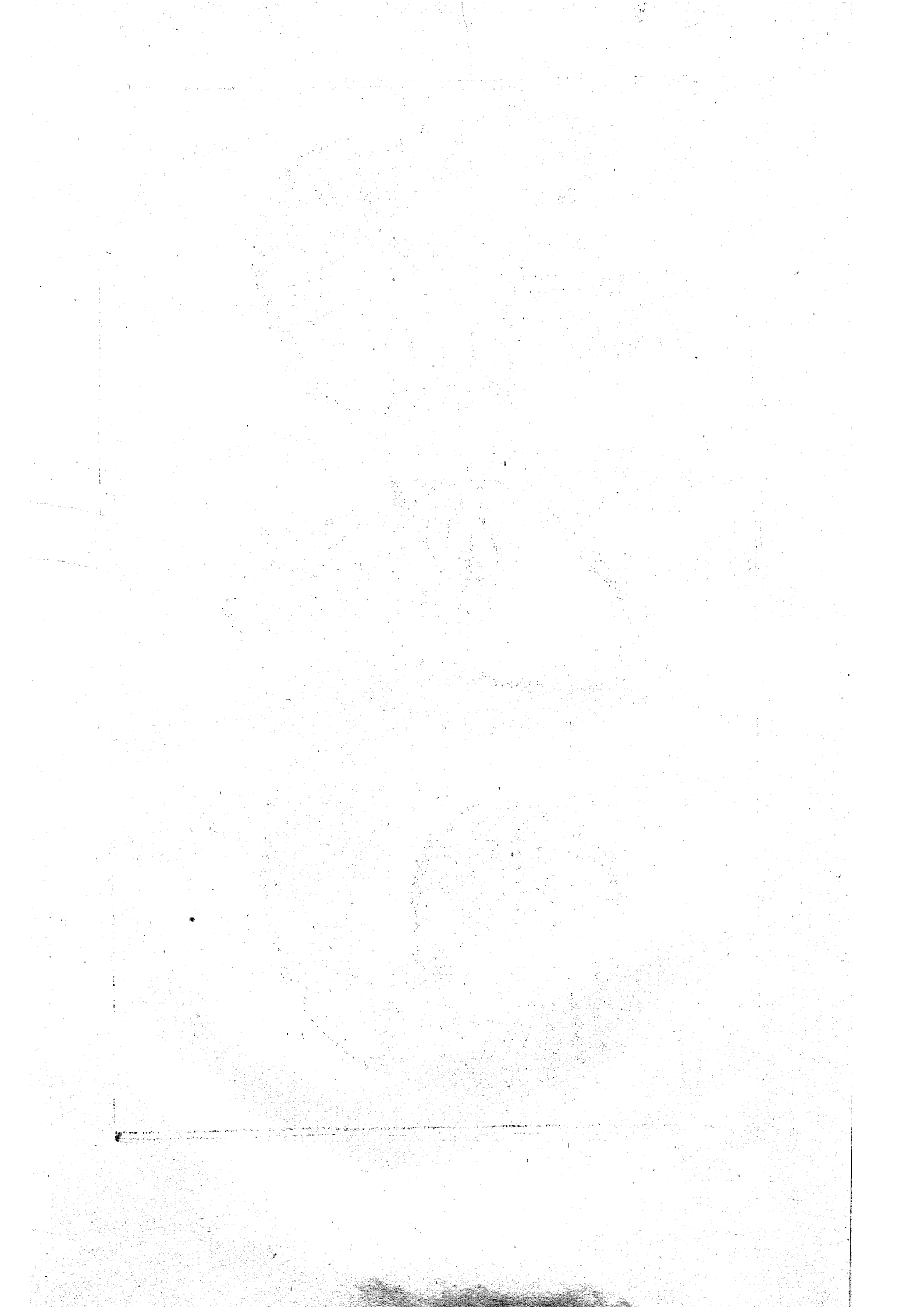
Waarfchouwing.

Tot waarfchouwing dient, dat men zich niet daar aan stooten moet, wanneer de nieuwe Schryvers dezen hooren *Cochleam margaritiferam* noemen, en wy Duitsche Paerlemoer hooren, als of men ze voor de moer van de rechte paerlen hield, daar nochtans dezen hooren alleenlyk zoo genoemd is van den schoonen Paerlen glans der schaalen. Zie hier van het nieuwe Rareit-boek van *Philip Bonannus*, *Part. 2. Class. 1. N. 1 en 2.*

De *Nautilus Major*, is by ons bekend met de naam *Coquillie*, alhoewel de Franschen alle hoorens zoo noemen, echter gaat die naam in 't algemeen by ons zoo door, en wy verstaan geen andere daar mee dan deze. Hy is verbeeldt op de plaat *N. XVII.* met letter *A.* doch wat volmaakter van vlakken, als die wel in 't gemeen vallen; en om aan te toonen welke de beste zyn, heb ik deze, voor die van den Schryver, hier laten stellen. Letter *B.* is de *Visch* door den *Auther* beschreeven, maar alzoo op die tekening de letters ontbreken, geeven wy de Lezers de beschryvinge, zoo als die voor heen is ter neder gestelt, over, om zelfs na te zien, welke deelen van den *Visch* daar door verstaan moeten worden.

Ik hebbe, om den liefhebberen te meer te voldoen, een dixer Hoorens laten doorsnyden, om des te beter de inwendige kamertjes te vertoonen, die zoo wel niet uit de beschryving, als door het oog, zyn te begrypen. Het is een wonderlyk maakfel, en 't is onbedenkelyk, dat dezelve alle vol visch zyn, daar haer gemeenschap van d' eene kamer in d' ander voor aan pas de dikte van een naalde, en achter pas van een fyn haairtje opening heeft. Ik heb in dezelve getelt onzentrent 50 kamertjes, en geloove dat 'er in 't end meerder geweest zyn; maar de tusschenschotjes zyn zoo zvak, dat ze, alhoewel ze met een fyn werktuigje doorsneedden wierden, echter aan stukken bryzelden. Zie de afbeelding zoo na als de plaatsnyder die kost krygen op dezelve plaat letter *C.*

III. HOOFDDEEL.

Nautilus tennis : Roemagorita.

D It is nu de eigentlyke *Nautilus*, dien wy, tot onderscheid van den voorgaanden, den dunnen of fynen doe genoemd hebben, en den Ouden alleen schynd bekend geweest te zyn, want hy heeft de rechte gedaante van een galey, met een smalle kiel en twee hooge opgaande zyden, achter met een kleene krul, daar de voorgaande schielyk toeloopt en niet veel draaijingen heeft. Ik heb daar van twee soorten bekomen, groote en kleene: De groote *Nautilus* is een hooren van 5 tot 7 duimen lang, en vier duimen hoog; doch men vind 'er ook van een spanne lang, gemaakt van een enkele dunne schaal, hebbende de dikte van perkament, half doorschynend, spierwit als papier, zommige ook geelachtig. De kiel is schaars een halve vinger breed, half rond als een kring, in veele kanten of kerven gedeelt, van dewelke veele plooijen langs de zyden op loopen en schier alle vergaderen achter by het hoofd, daar de krul begint innewaarts te krommen, doch veele loopen onder wegens dood, zoo dat de geheelen hooren vol plooijen is. De kiel tot boven over de krul is zwartachtig, als of zy beroekt was, 't welk zich niet afwasschen laat. De zyden zyn recht, en staan schuyns over eind, maakende boven eene opening van 2 en 3 vingeren breed, en achter by de krul hebben ze een uitsteekende hoek als een oor; de Visch die daar in woont, heeft merkelyk de gedaante van een *Polypus* of Veelvoet, te weeten van dat slach, 't welk *Aristot. Bolitena* noemt, gansch week van vleesch, met 8 baarden verzien, waar van de 6 voorste kort zyn, wit en vol wratten gelyk alle Zeekatten, die hy in 't zwemmen als een rooze uitbreid. De twee achterste zyn noch eens zoo lang, dewelke hy langs de krul achter uitstrekt, in 't water laat hangen, en daar mede zyn bootje bestuurd; want ze zyn rond en glad, maar aan 't einde breed als het blad van een riem, zilververwig, en aan de kanten ook met wratjes, zoo dat dit bootje bestuurd word, gelyk een soort van Javaansche Sloepen, *Tingang* genaamt, in 't gemeyn *Tinan*, dewelke met 2 roers bestuurd worden. Tusschen de voorste baarden heb ik geen duin velletje konnen bemerken, gelyk de Schryvers melden van den *Polypus* in de Middellandsche Zee; wel is waar, dat dezelve baarden steeken in een zak van een vel gemaakt, en aan 't hoofd hangende, 't welk hy eenigfins uitspand met de twee bovenste baarden, doch dat zoude tot het zeilen niet veel helpen. Daarentegen oordeele ik, dat hy zyn zeilagtig maakt, niet zoo wel met dit velletje, als met het hol van het bootje, 't welk hy met de voorsteeven om hoog licht, latende den wind daar in blaazen. Want men bevind dat dezen visch zeilende het meeste lyf in 't achterste bergt, houdende alleen de twee voornoemde roers daar buiten om te stuuren; maar als 'er geen wind is, zoo brengt hy alle zyne baarden buiten, latende de voorsteeven weder zakken, en dan roeit hy. Als hy nu eenig gevaar of laage vermerkt, zoo trekt hy al zyn vleesch binnen boord, keert den achtersteeven om hoog, dat het bootje water schept, en gaat zoo te grond, zoo dat men heel stilletjes in den wind naa hem toe moet koomen, en hem met een veerdigheit onderscheppen, als men de schaale met visch en al hebben wil; dit gebeurt zoo zelden, dat de Visschers het voor een groot geluk achten, als 'er eenen vangen, 't welk meest geschieden moet, als na een onweër eene groote stilte volgt. Met zyne pootjes vat hy alderhande houtjes aan, die hy in zee vind, waar mede hy dan gaat dryven. In het hol van het bootje ziet men den wyden loffen buik, gelyk aan andere Zeekatten, en onder de baarden in dezen buik een wyde pyp, waar mede hy het water uitpomp, als hy boven komt; op de vlakke des buiks en van den rugge t' zaamen een zak uitmaakende, ziet men diergelyke donker bruine starretjes en plekjes, gelyk aan den *Polypus*, dewelke verschieten en haar verwe veranderen. Hy legt los in zyne schaal,

Gedaante van den *Nautilus*. Zie de plaat N. XVIII. letter A. Waar van 2 soorten. De groote hier beschreeven.

Het dier daar in beschreeven.

Heeft baarden in 't water hangen, waar mee hy zich bestiert.

En voort zelf.

Doch onraad verneemende trekt zyn wandt in en zinkt te grond.

Is los in zyn schaal.

schaal, hebbende geene ader in de krul vast gelyk de voorgaande; weshalven hy ook zeer ligt uit zyne schaal geslingert word, dewelke als dan op 't water komt dryven, en, by een gelukje, door de visschers opgevangen word, eer ze tegens de klippen in stukken geslaagen word. Op den grond van de zee keert hy het bootje om, en gaat op den kop, gelyk hy ook gezien word met den kiel om hoog, als hy eerst boven koomt, maar keert behendig het bootje om, en hoofft het water uit, dat hy dryven kan; de baarden als gezegt, in eenē rooze uitbreidende. Men heeft ze ook gezien, dat ze onder een groot blad van een boom met de baarden vast hingen, en daar onder schuilende gingen dryven. De oogen zyn niet hol gelyk aan de voorgaande, maar vol en klaar.

En koomt die wel te verliezen.
Hoe hy op de grond, en weder booven koomt.
De Nautilus Minor beschreeven. Haar gedaante, Zie dezelfde plaat B.
Is van dezelfde natuur als de voorgaande.
De kleene *Nautilus* is aan visch en structure der schaale de voorgaande meest gelyk, doch veel kleender en wyder van boot, drie en 4 duimen lang, twee en drie vingeren wyd, met een breede kiel, die in mindere en stompere kerven verdeelt is, en dierhalven ook minder plooijen heeft, die mede schuins en bochtig naar het middelpunt by de krul loopen. De schaal is zoo zuiver noch wit niet als aan de voorgaande, maar vuil hoorenverwig en als berookt, de kanten aan de kiel zyn mede zwart, evenwel met veel wasschen in zeepwater en bleeken kan men ze eenigzins witter krygen. De visch is als aan de voorgaande, en hy gebruikt zyne baarden ook op dezelfde manier, doch word meer roeiende dan zeilende gevonden, inzonderheid onder bladeren en dryfhouten zich verbergende; anders houd hy zich meest op den grond, en komt zomtyds ook in de visch-fuyken, weshalven hy meer gezien word dan de voorgaande.

Hebben eyers en hoe die zyn.
Of deze beide visschen uit hunne schaal vallende op zich zelfs in zee water leeven konnen, is onzeker: Immers ik heb ze versch uit zee gebragt gehad, dewelke straks stierven, al deed ik ze in 't water. Ik heb ook eyers in hunnen buyk gevonden, zynde ronde witte korlen aan een klomp hangende, en ieder hadde boven op een zwart stipje als een oog. Zy beide hebben ook diergelyke zwarte snebben of een *kakatoes* bek, die diep onder 't vleesch verborgen legt. Op den bodem van de *carina* of schulpe vind men een klontje eyers of kuyt van gedaante of verwe gelyk andere vischkuyt, en 't geheele klontje is omgeeven met een dun vliesje; al is het geheele huysje niet grooter dan een vinger, zoo hebben ze echter een eyerstok, als een kussen, op de kiel leggende.

Hunne benaaming in verscheyde taalen.
Word zelden gevonden.
En van de Indianen op haar feestdagen gebruykt.
Hun naam in 't Latyn is *Nautilus tenuis & legitimus*, en zyn Bootje *Carina Nautili*. Neerd. *Doekbuiven*, van de veele plooyen. Mal. *Roemagorita*, dat is, *Domuncula Polypi*, gelyk hem ook de Grieken *Ovum Polypi* noemen. Amboinsch *Kika waruntia*.

Deez hooren word zoo zelden gevonden, dat het in Indiën zelfs hoog geschat word. De Inlanders houden 't voor een gelukkig teeken, als zy het vinden, en bewaaren het onder hunne schatten, hetzelfde zelden vertoonende dan op feest-dagen en openbaare vrolikheeden, wanneer de vrouwen hetzelfde voor den dag brengen, als ze den ronden dans, *Lego Lego*, aanstellen; daar dan de voordanzersche deez hooren verheeven op de rechter hand draagt; doch zy zyn 'er zoo vies niet mede, al is zy wat berookt, gescheurt en vol gaten; daarom men ze by tyds met geld of goede woorden uit hunne handen moet krygen, als men ze ongeschonden hebben wil; voor het gemeene slag, in wiens boot 4 of 5 mutsjes water gaan, betaalt men zonder te dingen 1 Ryxdaalder, doch men heeft ze namaals daar voor niet meer konnen hebben, en daar zyn 'er geweest van 8 mutsjes, of een Zeeusche kan, daar men 9 Ryxdaalders voor het stuk gegeven heeft, om dat ze ongemeen zyn, en boven die maat heb ik 'er geen gezien. Die van de tweede

Hunne waarde.
Vreemd voorval tusschen een Arent en den Nautilus.
soorte zyn slecht en van geene waardye. Een zeltzaam voorval moet ik hier omtrent verhaalen. Een Zee-Arent, [*Haliaetos*] zynde een vogel die geduurig op zee gaat rooven, nam zulk een *Nautilus*, in Zee dryvende, op, en voerde hem in de lucht, doch dewyl het hem meest om den visch te doen was, en hy zig om de rareteyt niet veel scheerde, sloeg hy zyne klauwen meest in den visch, waar door hem het hooren quam te ontvallen, dat door een zeltzaam geval tusschen de klippen op een zandplekje zoodaanig viel, dat daar van niets gebrooken wierd, dan een kleen hoekje aan den voorsten rand; en een visscher daar omtrent zwervende, nam het vaardig op en bragt het by

my.

my; dit dan, als een ander *Palladium* uit den hemel gevallen zynde, een klein schetsje van het vermaarde schip Argos, heb ik in 't jaar 1683. tot een gedachtenisse gezonden aan den Heer *Johan Michael Febr*, *Philosophia & Medicina Doctor, Physicus Sainfurtenfis Ordinarius & Academie Curiosorum Naturæ per S. Romanum Imperium stabilitæ electus Præses dictus Argonauta*: in welk Collegium ik het zelve jaar tot een Lid aangenomen ben onder den toenaam van *Plinius*, door gunstige recomman-
 datie van de Heer *Christianus Mentzelius*, *Med. Doctor, Archiater & Consiliarius* van zyn Keurfurstelyke doorluchtigheyt van Brandenburg, *Apollo* van 't zelve Collegium. De oude Grieken noemen dezen visch *Nautilus*; *Suidas*, *Nautes* en *Ovum Polypi*; *Athenæus*, *Nauplium*, zommige ook *Pisces nauticum*: *Aristot. Hist. animal. Lib. 4. Cap. 2.* heeft al in zyne tyden twee geslachten daar van aangeteykent; het eerste heeft een gestreepte schaal als de *Jacobs* schulpen, binnen hol, en aan den visch niet vast, dit geslacht is klein, uit de maagschap van *Bolitana*, een soorte van *Polypus*, weyd omtrent de stranden, en word dikwyls uit zyn schaal geslingert op het drooge, daar hy dan opgegeeten word of bederft; het tweede geslacht is aan zyn schaal vast als een wêch flekke [*Limax*] nooit buiten zyn schaal komende, maar zomtyds zyn baarden op 't water uitbreyden-
 de: het eerste zal buiten twyffel onzen fynen *Nautilus* zyn, en het tweede de voorgaande paerlemoer hooren. *Plinius* beschryft hem als een byzonder wonderwerk der zee, doch naar zyne manier, wat donker en onder twee naamen, die hy zoo het schynt voor twee verscheide dingen of vischen gehouden heeft; d' eerste noemt hy, *Lib. 9. Cap. 29.* *Nautilus* en *Pompilum*, dien hy met zyne eygen woorden aldus beschryft, dewelke ik, om hunne kortbondigheit aldus verduytsche, en hier by zette. „Onder de voor-
 „ naamste wonderwerken behoort die, welke men *Nautilus* of *Pompilum* noemt, deze „ op den rugge liggende, dat is, de openinge van de schaal om hoog keerende, komt „ boven op de zee, en door zyn pypen al het water uitgehoofft hebbende, roeyt hy „ veerdig daar heenen; daar na de twee voorste baarden achterwaarts krommende „ (*Athenæus* segt opheffende) spant hy het dunne velletje tusschen dezelve zoodanig „ uyt, dat hy daar mede zeylt, en met de andere baarden roeyt, en met den middel- „ sten staert als met een roer zyn schip bestuurt, zoo vaart hy daar heenen op de hoo- „ ge zee de jachten [*Liburnicas*] naabootsende, en zoo hem eenige vreeze overkomt, „ scheidt hy water en gaat te gronde. Daar na in 't volgende Capittel 30. beschryft hy naar zyne meening eenen anderen visch, doch uit het verhaal van *Mutianus*, dien hy *Nauplius* noemt, met deze woorden:

Mutianus heeft voorgegeeven, dat hy noch een ander soorte van visch gezien heeft in Propontide, dewelke in een scheepje woonde, of een scheepje droeg; het is een schulp, gelyk een bootje gefatzoeneert; met een ronde en verheevene achtersteven, maar voor met een scherpe snuyt, hier in woont de Nauplius, een diergelyke Zeekat alleenlyk om vermaak en om te speelen, 't welk op tweederley manier geschied; want by stille zee strekt den opsitter zyne voeten uit, en roeyt daar mede in 't water, maar als hem een luchtje aanlokt, zoo stuurt hy met dezelve, en keert het hol van het schuytje tegens den wind, waar door hy zeer licht zeylt. Het vermaak van 't eene is om te draagen, en van 't ander om te stuuren, en beyde gaan t'saamen te grond, 't welk zomtyds voor een droevig voorspook gehouden word van der menschen ramp, dat is, veele houden 't daar voor, als ze dezen Nauplius schieelyk zien te gronde gaan, dat het een voorspook zy van aanstaande schipbreuk.

Alle beyde deze beschryvingen paffen op onzen fynen *Nautilus*, dien *Jonston* uit *Bellonius* wat klaarder beschryft; (*Hist. Natur. de Exang. aquatilibus Titul. 3. de Turbinatis*) alwaar wy met de woorden van *Jonston* beginnen sullen. „De *Nautilus*, wel-
 „ ken *Suidas*, *Nautes*; andere *Nauticus*, en 't gemeen *Nautilus* noemen, en dezelve met „ den *Nauplius* van *Athenæus* schynt te zyn, word van de hedendaagsche Grieken *Tha-
 „ lamis Toukdapodius* genoemd, gelyk *Robertus Constantinus* schryft. Wy hebben van „ hem by *Aristoteles* twee geslachten. De eene welkers schulp de *Pectunculus* gelykt,

De Schryver aangenomen tot een medelid van d' Academie Curios. in Dnytschland. Hoe by de Grieken en andere Schryvers bekend zy. En by haar onder 2 geslachten bekend.

Door Plinius beschreeven.

En voor een wonderwerk gebonden.

Komt met dees Schryvers verhaal over een.

Mutianus beschreef hier van.

Die haar Nauplius noemt.

Verder door Jonston beschreeven.

„maar die hol en uit de Natuur aan hem niet vast is; hy weyd dikmaal omtrent het „land, waarom hy van de baaren op 't drooge geworpen word, daar hy uit de schulp „vallende, of gevangen word, of sterft; dit geslacht is klein, en de *Bolitæna* een ge- „slacht van de *Polypus* gelyk. De andere hangt in de schulp als een flek, dezegaat 'er „nimmer uit; maar steekt zomtyts zynen arm buiten.

Als mede
door Bello-
nius.

Bellonius heeft hem nauwkeuryk beschreeven. *De schulp zeyt hy uit drie stukken te bestaan (naamentlyk uit een kiel en twee boorden, hoewel ze nochtans enkel is) welkers zyden als aan de kiel schynen vast gehecht, en veelyds zoo groot, als met twee handen kan omvat worden; zy zyn alle niet dikker dan een parkament, met langwerpige streepen, aan de randen met kerven gekartelt en rond afloopende; maar het gat, daar de Nautilus door gevoed word, en uit de schulp kruypt, is groot, deze schulp is breukzaam, melkweit, helder en glad, en van gestalte als een rond schip, want hy vaart boven op de zee, en doet sich met een omgekeerde bolle schulp op, om te beter opte duyken, en opgereesen zynde keert hy de schulp weder om, maar tusschen de armen van den Nautilus is een dun vlies, gelyk tusschen de klauwen van de platvoeten, en veel dunder, ja als en spinnekops raach, maar nochtans sterk, daar hy den wind in laat waayen; de krullen die hy weersyden veel heeft, gebruykt hy voor een roer, en als hy schrikt, valt hy zyn schulp met water en sakt te grond.*

't Gevoe-
len van
dezen
Schryver
over
dezelve.

Hier op zeg ik nochmaals, dat ik aan den Ooft Indischen *Nautilus* dat dunne vliesje tusschen de twee voorste Baarden, het welk de *Authouren* dezen visch toefchryven, meerendeels gevonden heb, behalven aan eene foorte, die hier naa volgt; als ook dat de bovenstaande naam *Thalamis Toukdapodius* niet kan verstaan worden van den rechten of dunnen *Nautilus*, dewelke geene kamertjes heeft, maar van den paarlemoer hooren in 't voorgaande hoofdstuk beschreeven. *Bontius Lib. 5. Cap. 27.* selt de *Nautili* onder de *Polypus* met *Plinius*, en 't farzoen van de schaal komt ook ten naaften by over een met de onzen, echter kan ik niet raaden, wat hy voor een visch gehandelt heeft, waar aan hy de handen zoo verbrand heeft, dat hy met look in water gewreeven zynde, heeft moeten geneezen; want nooit gehoord is dat een *Polypus* brande, daarom ik gisse dat daar van eenige woorden moeten uitgelaaten zyn, en dat men zyn zeggen van quallen moet verstaan.

Waarneem-
ing van
den Schry-
ver.

Anno 1693. in Januarius is een *Nautilus* gevangen op *Hitoe*, wiens boot lang was 7 duymen, hoog 6 duymen, verschilde wat in gedaante van de boovenstaande meest in de twee achterste of bovenste baarden. Want de zes baarden waaren van 12 tot 14 duymen lang, aan de voorste helft zeer dun en smal, de achterste waaren met zuygwratten [*Acetabulis*] bezet. De twee achterste of bovenste baarden, (by andere voor de twee voorste gehouden) waaren veel dikker, achter ruim een vinger dik en met zuygwratten bezet, verwisseld tegens malkander staande; de voorste helft had een dun en breed vel of lap, als een omgekeerde Bezaan, te weeten achter zsmaller, van voorren breed, waar in hy van 't voorgaande verschilt: met deze lappen schynt het, dat hy zoo wel roeyt als zeylt, want met de zuygwratten vat hy de kanten van zyn boot, en met het breede deel roeyt hy, gelyk ook met de andere baarden, die als dan buiten boord leggen; als hy nu zeylen wil, zoo recht hy de beyde lappen over eynd. Maar ik hebbe nooit aan eenig *Nautilus* konnen bevinden, dat de twee gemelde baarden met een dun scheid velletje aan malkander zouden gegroeyt zyn, gelyk men by de Europische Schryvers leest; weshalven ik noch by myn voorige meening blyf, dat hy met het voorste en holle deel zynes schips de zeylagie volbrengt. Hy was zoo sfirm, dat als de visschers met een prauwtje hem vervolgden, dat hy dan naar de rechter, dan naar de linker zyde zyn boot keerde; weshalven, de visschers bemerkende dat hy water wilde scheppen en te gronde gaan, moft 'er een over boord springen en met zwemmen hem achter haalen. By den hedendaagschen vermaarden Authour *Philippus Bonan-*

En ver-
dere be-
sryving.

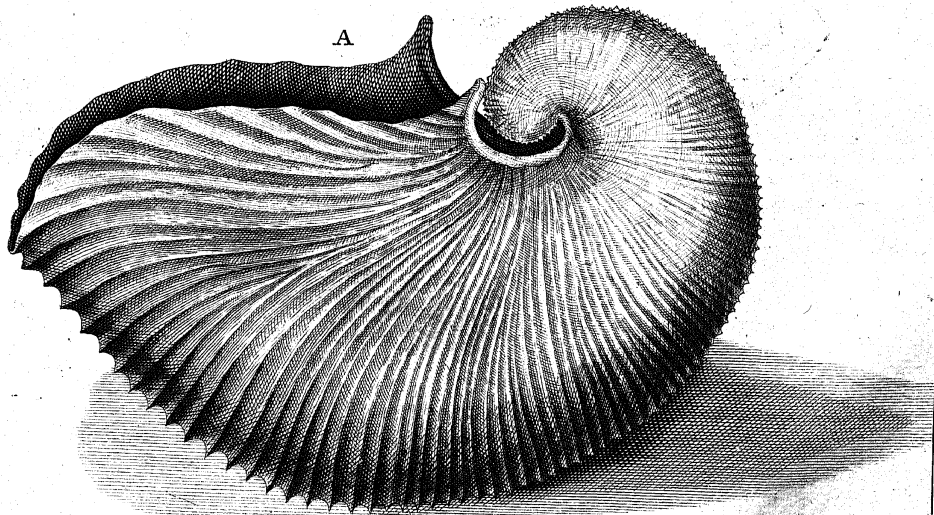
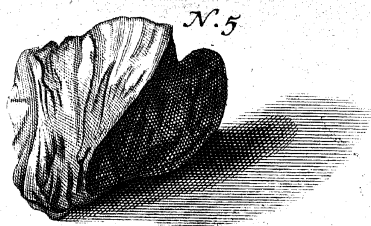
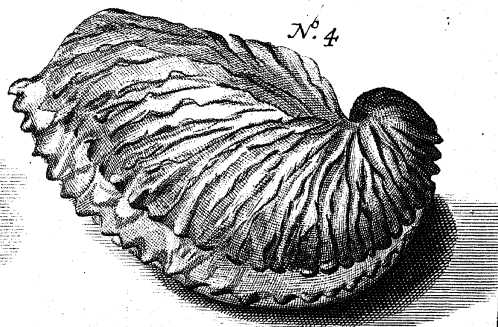
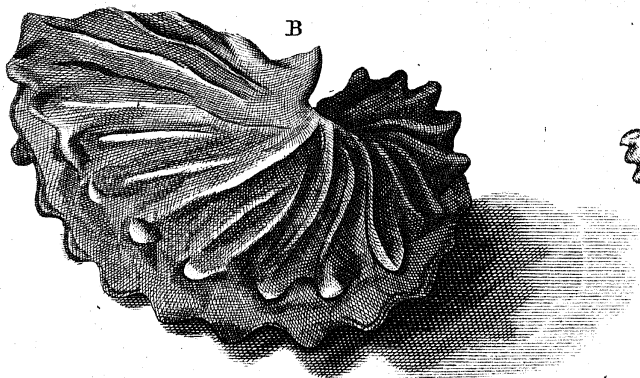
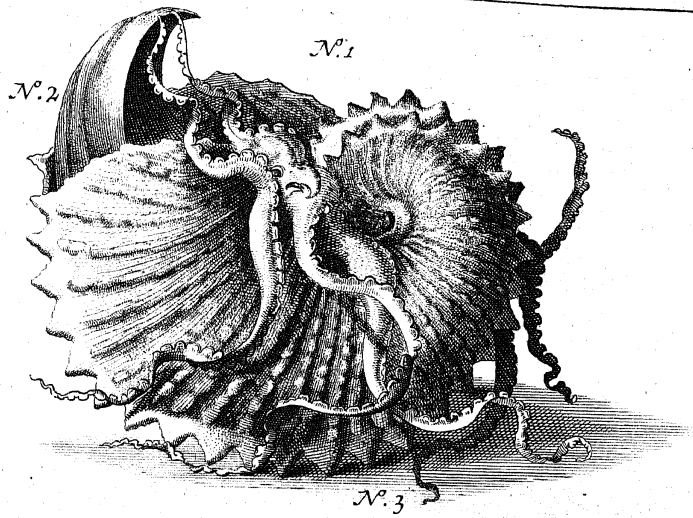
Hoe hy
roeyt en
zeylt.

Doch
verwerpt
het op-
rechten
van 't Be-
zaantie.

Bonan-
nus ge-
ruygt, dat
die in de
Golf van

Recreatio mentis & oculi N. 13. *Class. 1. part. 2.* word hy in 't Italiaansch *Polpo moscardino* en *moscarolo* genaamt, en gezegt; dat hy dikwyls

gevan-

gevangen word in de Adriatifche zee, of Golf van Venetien aan de zyde van Italien, Venetisch mede worden gevonden. onder andere Zeekatten zomtyds naar den strand zich begeevende om aldaar te weyden, 't welk niemand aan de Ooft-Indifche ooit heeft bemerkt; die nergens dan in de ruime zee, en altyd een alleen gezien word. Onze *Nautilus* heeft onder de baarden in de opene buyk noch een pyp, waar door hy het water uitspuygt, en dat vry wat hoog, en de viffchers dikwils in 't gezicht; achter aan dezelve pyp hangt een blaasje, gelyk aan den *Polypus* en *Sepia*, doch hier in vind men geen rood, maar een bruyn paars bloed. Voorts blyft noch voor 't menfchen verftand verborgen; hoe dezen vifch zyn fchaal formeert, daar aan hy nergens vast is, en echter 't zaamen groeyen; nooit daar uit springende dan by nood, wanneer men de leege fchaal bekomt. De vifch gaat naar den grond, maar niemand weet of hy wederom een ander huys formeert: Immers het is een vifch zeer teêr, en ftraks fterft hy als men hem een weynig handelt, zelfs in zeewater kan men hem niet lang in 't leven bewaaren. De zwarte randen van den verfchen aan de kiel, kan men eenigzins wit wryven met wit fyn zand, doch aan 't bovenfte van de achterfteeven gaan ze niet uit. Zyn bruyn bloed verfchiet mede door 't lyf, en maakt plekken, doch aan de dooden verbleeken ze. Ik heb in hunne maagen ook gevonden ftukjes van andere baarden, en zyne eyers lagen buiten 't lyf in 't hol van de fchulp, doch aan den vifch vast.

Hoe hy zyn fchaal bekomt, is den Schryver onbekent. En is zeer flap van leven.

De Nautilus tenuis, word by ons *Nautilus*, by de zeevaarende lieden 't Schippertje, (om dat zy die veel over de zee zien vaaren) doch by de oude liefhebbers, de doekehuyf genaamt, wegens haare gedaante en teêrheit, want zy eer een kamerdoeks huysje, zoo als eertyds gedraagen wierden, gelyken, als een hooren nyt zoo een woest element als de zee is. Ik hebbe zoo een *Nautilus* gezien, die omtrent een Amfterdamsche houtvoet groot was, en, zoo ik bericht ben, tegenwoordig word bewaart in 't Cabinet van den groot Hertog van Florence, die een groot liefhebber van uitmuntende zeegewassen is. Des Schryvers opmerking omtrent het oprechten van 't bezaaanje of klein zeyltje, waar mede dit dier vaart, verdient geloof, vermits zyn E. booven zyn nauwkeurig onderzoek, daar zelf oog getuygenis van heeft, daar alle de andere Schryvers zulks meest nit mondelijke berichten hebben, gelyk ik zelf mede van veele zeevaarende luyden heb verftaan, die my verzeckerden dat dit dier voor aan een opperecht zeyltje heeft; of 't zou konnen zyn, dat het een andere foort was, den Schryver onbekent. De overleeden Hr. Volkertsz een der grootfte Liefhebber en kenders van zynen tyd, heeft een diergelyke naar 't leven laten afteekenen, en door Savry, beneffens veele andere uitmuntende hooren, in 't koper brengen, welke nu noch berustende zyn in 't voortreffelyk Cabinet van den E. E. Heer La Faille, Hoofd officier der ftad Delft. Ik heb een afbeelding daar van, welk ik goet dacht hier neevens te zetten, zie hem verbeeldt op dezelve plaat met N. 1. N. 2. is het zoo genaamde bazaaanje, en N. 3. zyn de riemen, waar mede hy zich beftiert of uel voortroeyt, de hooren is van een heel ander maakzel, want hy op zyn ribben geknobbelt is. Die Engelschen liefhebber, M. Lifter geeft hem in zyn *Hiiftoria Conchyliorum*, lib. iv. fecf. iv. een veel grooter zeyl, veel licht nit giffing; doch deze van Volkertsz komt met de zeylaagje van die Gefnerus heeft laten afbeelden beft overeen: alhoewel de hoornen van Gefnerus, M. Lifter, Bonanus en dezen Schryver malkander beter gelyken. Behalven die twee foorten, die de Heer Rumphius ons geeft, zyn 'er noch verfcheyde andere. Deze getekent met N. 4. is in verfcheyde Cabinetten te zien; by is veel fynder dan de voorgaande, breeder van kiel, wyder van buyk, witter van ftof, en op zyn ftriemen geknobbelt. Noch een andere foort is 'er, die deze heel wel gelykt, doch is zamalder van kiel, en fynder geknobbelt, zonder ftriemen; waar van eenige te zien zyn in de uitmuntende Cabinetten van de Heeren d'Aguet, Feytemaas; en wel de grootfte en befte die bekend is, by Juffr. Oortmans groot liefhebber van diergelyke fraijgheeden. Hier volgt nu noch een andere foort alleen (voor zoo veel ik weet) onder my maar berustende, zie hem afgebeeldt op dezelve plaat met N. 5. Hy heeft de gedaante van een waterlandfche boerinne kap, is heel wyd, plat gekruypt, eenigzins gekielt, doch heeft gewronge ftriemen en knobbels, en is niet gelyk zydig als de andere, 't welk my doet geloven, dat het een misgeboorte van den *Nautilus* is.

IV. HOOFDDEEL.

Cornu Ammonis: Posthoorentje.

D It is een klein hoorentje in de gedaante van een rams hooren, of gelyk men den Godt *Hammon* aan de ooren fchildert, zoo groot als een dubbeltje. Men zoude het aanzien voor een afzetzel van den *Nautilus major*, wiens achterfte krul het gelykt, welk het echter niet is; maar een geflacht op zich zelfs, want het krult zich wel in malkander, gelyk een rams hoorentje, maar de gieren hangen niet aan malkander, en zyn gefcheiden tot het binnenfte tipje toe, daar men een klein knopje aanziet als een paereltje, of als een neet van een luys. De buitenfte gier heeft de dikte van een middelbaare fchaft, buiten rond en recht wit, van vooren afgebrooken, binnen doorgaans met veele affcheidzels, in zoo veele kamertjes, ver-

De Cornu Ammonis befcreeven. Gelykt de Nautilus major, maar is heel klein. Hunne gedaante, zie de plaat N. XX. N. 1.

Is binnen
zal kamer-
zjes.

En zit
aan de
klippen.

't Gevoe-
len der
Amboinee-
sen over
zyne
voortko-
ming.
Doch
door den
Schryver
tegen ge-
sproken.
Hunne be-
naaming
in ver-
scheide
taalen.

deelt, blinkende als wit paerlemoer, en ieder affcheidzel heeft een klein gaatje, met een stuk van een pypje naar binnen toe, 't eenemaal als de *Nautilus major*; hierom gelooven veele dat dit kleine afzettels van dien zyn, daar ik nochtans deze Posthoorentjes grooter bevonden hebbe dan de kleinste van de voorschreeven *Nautilus*, dewelke ook schoon paerlemoer zyn van buiten en binnen. Daar en tegen deze Posthoorentjes hebben in hunne voorste kamer een slymerig dier, 't welk aan de klippen hangt, met eenen dunnen en smallen dooren, die door het beest en de eerste gaatjes gaat, en aan de klippen vast zit. Als nu de Noorde wind waayt, en de zee ontfelt maakt, zoo worden deze hoorentjes van de klippen afgesmeeten, waar door het komt dat ze aan den mondt altyd afgebrooken schynen. De spitzen blyven aan de klippen zitten, die noch zoo styf zyn, dat ze iemand de voeten verzeeren als men daar op trapt. De Amboineesen gelooven, dat ze gegeneert worden van de witte meeuwen drek; 't welk voor eerst niet waarfchynlyk is, men vind ze niet altyd, maar alleen in zekere maanden, wanneer de Noorde wind waayt, en dan met meenigte op den strand gesmeeten onder andere ruigte.

Hun naam in 't Latyn is *Cornu Hammonis*. Neerd. *Posthoorentje*. Amb. *Tay manufamal*, dat is, Meeuwen drek, om reden als boven gemeld is.

De Cornu Ammonis, word by ons, als by den Schryver, ook 't Posthoorentje genaamt, en, schoon het heel klein is, zoo is het zelve zoo wonderbaar van maakzel, dat het geene behoefte te wyken. 't Is van buiten wit en mat (dat is zonder glans) maar van binnen paerlemoerachtig en doorschynend dun. Heeft ontelbaare kamertjes, die alle gemeenschap tot malkander hebben, door een heel klein gaatje. Ik heb getracht om 'er eene midden door te snyden, en dezelve, gelyk de *Nautilus Major*, te vertoonen, maar zulks is my 't elkens mislukt wegens zyne teerheit. Zie hem afgebeeldt op de plaat XX. N. 1.

V. HOOF TDEEL.

Carina Holothuriorum: Qualle Bootjes.

De Carina
Holothuriorum
beschree-
ven.

Haar
gedaante.
Zie de
plaat N.
XX. N. 2.

Worden
zelden
gezien.

En zeilen
over zee.

En heb-
ben een
schoone
weerschy-
n.

DEze willen mede uit de maagschap van de *Nautili* zyn, hoe wel ze de gedaante van een Alykruik hebben, gelyk wy een kleine foorte in 't volgende hoofdstuk beschryven zullen. Zy zyn omtrent een duim breed, rond, aan den buitensten gier wat kantig, beneden platachtig, en uit weinig gieren bestaande, gelyk de Landslekken. De schaal is enkeld, dun en doorschynend, zeer licht, beneden licht viool blauw, boven naar den loodverwigen trekkende; de mond is wyd, rond, doch beneden met een uitsteekend hoekje als een hanglip, en van binnen zyn ze wit. Het dier hier in woonende is geenzins uit den flekken aard, maar een slach van Quallen overeind staande als een lid van een vinger, wanneer ze in zee dryven; dit Qualletje is schoon klaar, als een krystalletje, met eenen blauwen glans, en bestaat uit enkeld slym, die met een huidjen omgeeven is, en als men 't een dag bewaart, zoo vergaat het. Deze bootjes worden zelden gezien, immers in Amboina hebben wy ze eerstmaal gehad Anno 1682. in Augustus, en September by 't uitgaan van den Oogst, wanneer zy met groote schoollen quamen aandryven uit het Oosten in d' openbaare zee, *Manipa* en *Boero* voor by, daar ze de Inlanders opschepten by droog weer. Het bootje lach met de opening om hoog, en het Qualletje stont als een pylartje over eind, zeilende, zoo het scheen, met een flap koeltje, wonderlyk om aanzien, dat een zulke vloot van wel duizend kleine sloopjes, zoo eenpaarig by malkander voer. Als men ze uit de zee nam en in een schootel met water zette, bleeven de Qualletjes noch wel een dag over eind staan, een wonderschoonen weerschyng geevende, als of de schaal met Edel gesteente vervuld was; doch men bespeurde weinig leven daar in, allenxkens opdroogende, dat ik na vier dagen haar fatzoen noch bekenen konde. De Inlanders verklaarden, dat ze diergelyken nooit te vooren gezien hadden.

Hun

Hun naam in 't Latyn is *Carina Holothuri*; men mag ze onder de *Neritas* rekenen, Waarom 't welk zyn kleine hoorentjes in de Middellandſche Zee, die mede op 't water dryven, zoo gen in 't Griex alzoogenaamt van 't ſwemmen; de Onze noemen ze *Qualle Bootjes*. naam. By de Inlanders hebben ze geen naam.

Van de Carina Holothuriorum, of het Qualle Bootje, heeft ons de Schryver geen afbeelding gegeven, doch wy hebben 'er uit onze verzameling, een laten afteekenen; zie het op de plaat XX. N. 2.

VI. HOOFDDEEL.

Cochlea Lunaris Major: Matta bulan beſaar, of Matta Lemboe.

Het tweede deel van het Hoofdgeſlacht, begrypt alle de geene die de gedaante van een gemeene Alykruyk hebben, en niet te min paarlemoerachtig van binnen zyn; waar van wy twee ſoorten beſchryven zullen. De eerſte ſoort, Reuſe-ooren genaamt, zyn de grootſte van dit geſlacht, in 't gemeen twee viiſten groot en meer, van fatzoen alſeen Alykruike, met eenen grooten ronden mond, die aan den benedenſten hoek ook een weinig uitſpat, en daar door de gedaante maakt van een oorlapje. De buitenſte en grootſte gier heeft twee kanten, een naar boven en een naar beneden, en tuſſchen beide noch een rugge, alle drie met knobbelen bezet. De ſchaal is gemaakt van twee dikke huiden, waar van de buitenſte grauwachting is, doodsverwig, wat ruig en vol ſcheuren, doch hier en daar geplekt als de ſlangen, met ſwart, bruin, en zomtyds ook ſpaans groen; hoe kleinder de hoorens zyn, hoe fraaijer dat ze geplekt en hoe effender dat ze zyn; en men vind 'er ook ganſch grauw zonder plekken, dewelke men voor ſlecht acht. De binnenſte huid is ſchoon paarlemoer, niet blank, maar alle de verwen van een regenboog vertoonende, te weeten, groen, rood, en blauw. Zy laat zich ook in ſchilffieren verdeelen als men ze in ſtukken ſlaat, welke alle dezelfde koleur behouden. Het dier daar in is naar evenreedigheit groot, van vooren met een hard wit vleefch. De achterſte krullen zyn enkel vet, en tuſſchen beiden is een groot *Papaver* of Zandſlak. Op zyn hoofd draagt het een groot rond ſchild, waar mede het zyne deur vaſt ſluyt, een hand breed en een vinger dik, ſteen hard, als of het een witte keyſteen was, aan de buitenſte zyde wat bultig als een linze, wit, en zomtyds met vlakke kuiltjes. Aan de binnenſte zyde is het plat, doch een weinig met gieren uitſteekende, die ſchielyk in malkander loopen en een navel formeren, met een ros of bruinachtig velletje bedekt, dat daar vaſt aanzit, en deze zyde aan 't vleefch van 't dier; in 't kruipen draagt het dezen ſchild op 't hoofd, doch het begeeft zich niet verre buitens huis, houdende wel de helft noch van den ſchild binnen de ſchaal; het heeft zulk een ſterkte, dat 'er geen man zoo ſterk is, die het uittrekken kan, al heeft hy 't onder de ſchaal gevat, maar het zoud hem veel meer de hand mede intrekken. Dezen ſchild dan behoord onder die men *Umbilicos marinos*, of Meernavels noemd, waar onder deze de grootſte is. Het houd zich op omtrent zoodanige ſtranden, die ſteile klippen hebben, daar de zee hard tegen aanbrand, en zyn dierhalven moeielyk om te duiken, doch daar ze zyn vind men 'er veele by malkander, maakende zekere Compagnie of Troepen, gelyk men zegt de *Tſjanckor* op de kuſt *Coromandel* en *Ceylon* doen.

Zyn naam in 't Latyn is *Cochlea Lunaris Major*. Neerd. *Reuſe-ooren*. Maleits *Matta bulan beſaar*; want men moet weeten, dat de Maleijers *Matta Bulan*, dat is, Maans oogen noemen alle hoorens, die een rond, dikachtig en ſteenhard ſchild draagen, welk met zyne buitenſte zyden een volle maan verbeeldt; men zoude het billyker *Cochlea Margaritica* noemen, dan *Cardanus* omtrent den voorgaanden *Nautilo majori*

De Cochlea Lunaris beſchreeven. Eerſte ſoort. Anne geduante. Zie de plaat N. XIX. letter A en B.

Thanne koleur.

Zyn inwendig ſchoon paarlemoer.

Zyn Hoofd is met een ſwaar ſchild bedekt.

En word een Vennus navel gebeten.

Ook Umbilicus marinus of meernavel.

Waar zy haar op houden.

Thanne beſnaaming in verſcheide taalen.

doet; om dat het uitdrukkelyker de gedaante van een flek heeft, dan den zelve *Nautilus*.

Het dier
wordt tot
spys ge-
bruikt.

De Inlanders maaken daar veel werks van, te weeten tot de kost, dezelve in heet water lang opkookende, tot dat het schild zich opent; het beste daar aan is de staert, want het voorste vleesch is vry wat hard, en al dat groene of swartachtige *Papaver* moet men wech smyten, dewyl het zelve bitter en zandig is. De Koningen van *Boeton* eygenen zich dezen kost alleen toe, weshalven hunne onderdaanen deze hoorens hun alleen moeten brengen. De onze maaken meer werks van den hooren, die, zoo hy schoon geplekt, als een Luipard, zonder scheuren en geheel is, bewaart word, anders sloopt men den mond toe met kley en boven op met wasch, dat de scherpigheid niet aan het paerlemoer koomt, en legt dien eenige weken in azyn of gooren ryft, doch den azyn moet men 2 of 3 maal verwisselen, en zoo dikwils ook scheuren, tot dat de binnenste ruige huid afgaa, en de geheele hooren paerlemoer worde; die men dan met sterk water overstrykt, en noch eens met zeepwater afspoelt. De Japanders slaan deze paerlemoer schaal in stukken, en zetten dezelve aan de groote Kantooen of Kassen, om 'er het zwarte lakwerk, bloemen en starren uit te formeeren, 't welk een groote fraaijgheit geeft, schoonder koleuren vertoonende dan het oprechte paerlemoer.

Hoe men
deze hoo-
rens de
huid af-
neemt en
paerleme-
rig maakt.

En waar
dat dan
toe ge-
bruikt
worden.

Het schild
is een goed
middel
voor vele
quaalen.

Het steene schild, of Maans oog, kan men in plaats van liksteenen gebruiken, ook verzeekeren my eenige *Chirurgyns* in het zelve alle de krachten van *Oculi cancri* bevonden te hebben, als wanneer men 't zelve in stukken stoot, in azyn dissolveert, en ingeeft, om 't geronnen bloed te scheiden, de stonden der Vrouwen te verwekken, en het graveel af te zetten.

De twee-
de soort.

Hier toe behoort een kleine soort niet grooter dan een nagel van een vinger of duim, van gemeene Alykruiken fatzoen, met eenen wyden ronden mond, geslooten met een rond steendekzeltje, 't welk aan de kanten eenen loodverwigen kring geeft, maar boven op wit is. De schaal zelfs is van buiten doods aardverwig, en zomtyds met weynige witte stippen; binnen een weynig naar paerlemoer trekkende. Zy hebben geen groote fraaijgheit, zyn derhalven het bewaaren niet waard, maar worden van de Inlanderen veel gekookt en gegeten, inzonderheit by de *papeda*, om dat ze een zoet, hoewel weynig, vleesch hebben; en daarom noemen ze zommige *Bia papeda Kitjil*. De dekzels van de Reuzen-ooren leggen de Inlanders in water, daar ze hunne jonge kinderen uit wasschen, tegens het *Sawan*, dat is, de quaade lucht, die de kinderen bevangt en onrustig maakt.

Zyn van
weinig
waard.

Doch
worden
van d' In-
landers
gegeten.

De Cochlea Lunaris major, word van den Schryver ook Reuze ooren genaamt, by ons zyn die bekend met den naam van den bonten Knobbel hooren: men vind 'er die schoon zee groen zyn, die dan de groene Knobbel hooren worden geheeten; zie hunne afbeelding op de plaat XIX. letter A. is die van boven, en letter B. dezelve van onderen. In haar opening of mond, zit het schild of dekzel Umbilicus Veneris, of by ons de Venus navel aangerwezen met letter F.

VII. HOOFDDEEL.

Cochlea Lunaris minor : *Bia matta bulan*.

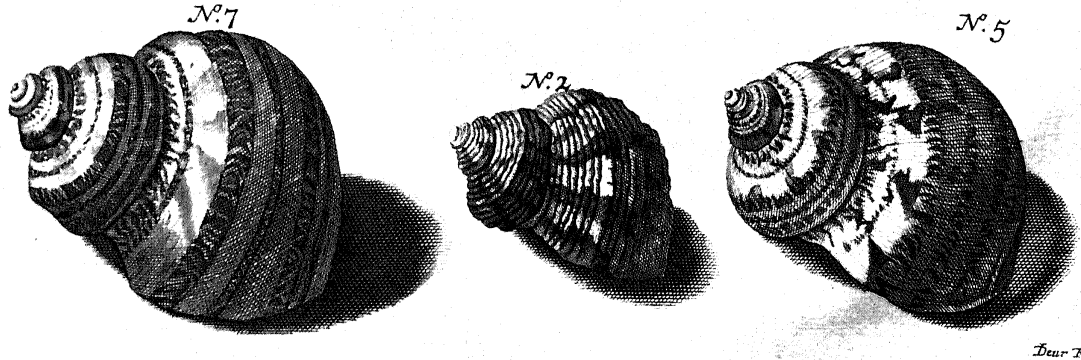
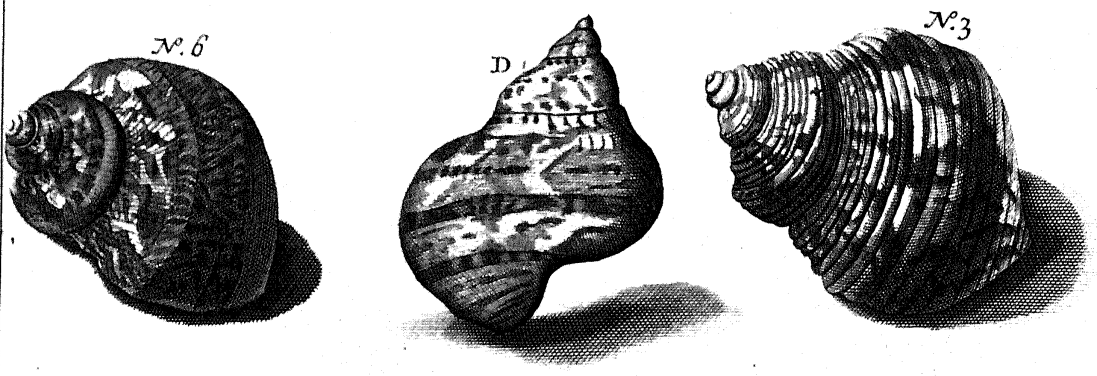
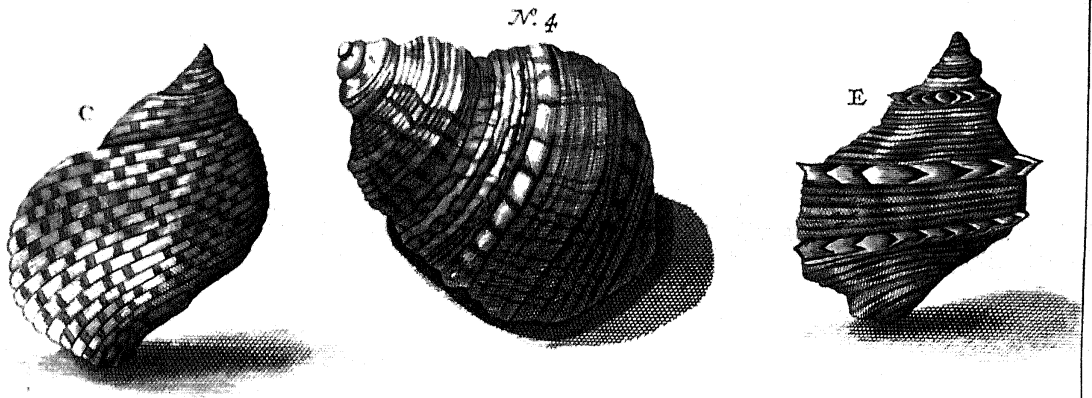
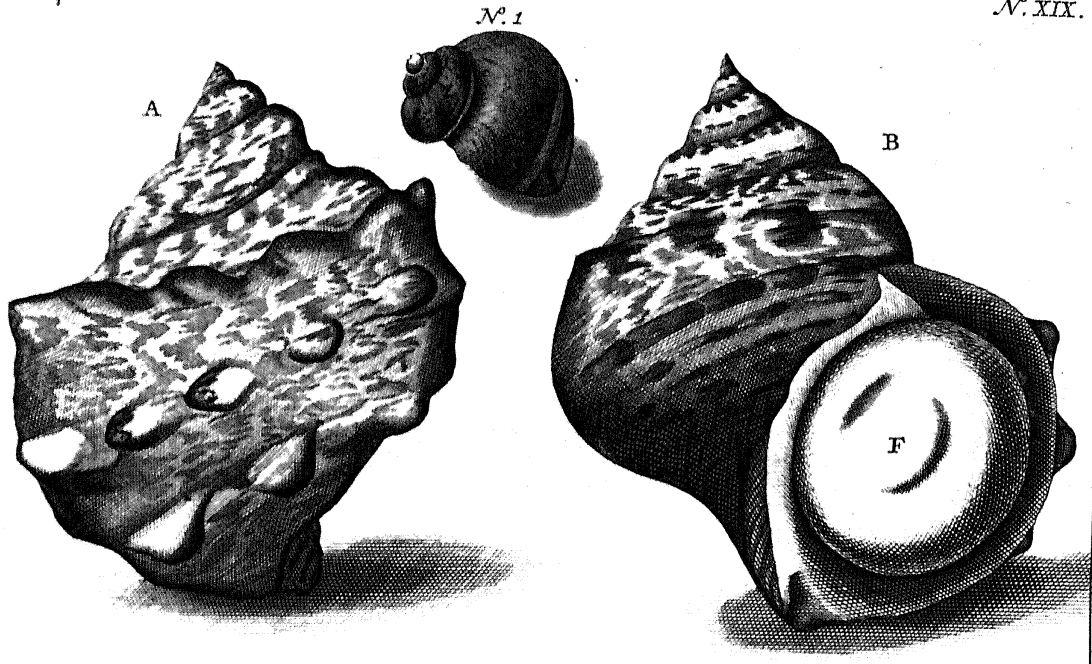
*Cochlea
Lunaris
minor*,
waar van
vyf soorten
beschree-
ven.

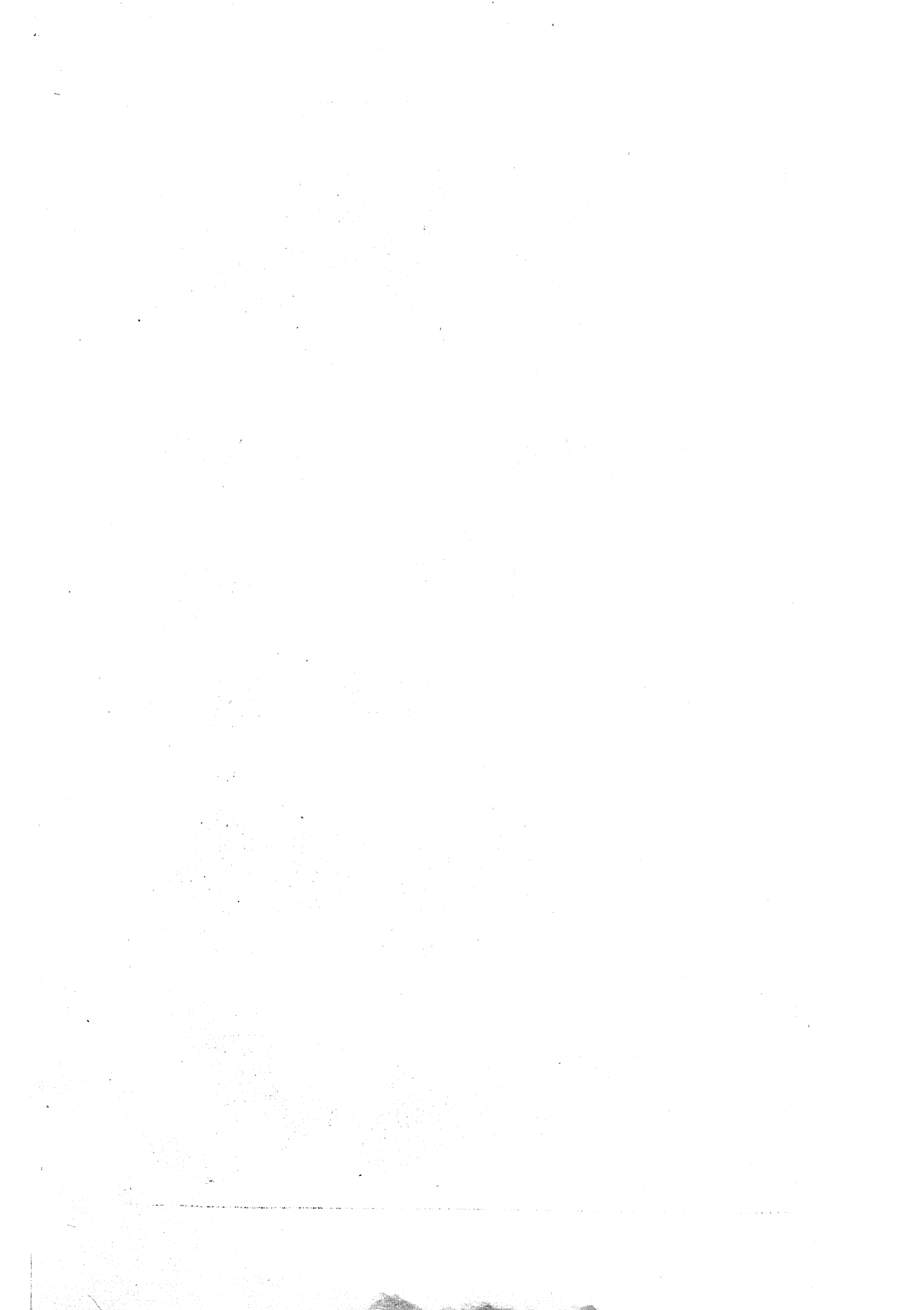
Eerste
soort, zie
de plaat
N. XIX.
letter C.

Alle de volgende hebben mede de gedaante van gemeyne Alykruiken, met een dikke dubbelde schaal bekleed, en den mond sluitende met een rond Maans-oog, 't welk wy *Umbilicus Marinus*, of Zee-navel noemen, waar van wy vyf soorten beschryven zullen.

I. *Cochlea Sulcata nigra*. Malcits, *Krang sussa*, om dat ze eenigzins verbeeld een klein mammetje, heeft van buiten een dikke en swarte schaal, overdwers of langs de gieren diep gevoorent, en daar en boven wat ruig als of ze schubachtig was, zonder glans, doch zomtyds met weynige spaansgroene of witte plekken; binnen is een bleek

wit

wit paerlemoer; het dekzel is aan de bultige of buitenste zyde vuil wit, met eenige korreltjes, en zomtyds in de midden zwartachtig; het dier is goed om te eeten, maar de schaal heeft geen mooiigheid.

II. *Cochlea petholata*. Maleits *Bia pethola*, is schier van het voorige fatzoen, of wat kleiner, en de gieren zyn aan de voorste zyde wat kantig; zommige ook recht rond, van buiten ganfch glad en met verscheide verwen gefchildert, gelyk de kleedjes *Pethola*, of de groote Slange *Oelar pethola*: de meeste koleur is bruin met zwarte en witte plekken, maar als 'er groene en hoogbruine onderloopen, die acht men voor de beste; zommige van de geheel ronde hebben, in plaats van plekken, zwarte streepen langs de gieren, van binnen zyn ze geelachtig na paerlemoer trekkende; zyn dekzel is eene van de schoonste *Matta boelangs*, recht rond, beneden plat, en, naargewoonte, met een navel getekent, boven schier half rond of linzeformig, meest zwart, aan de kanten groen en ros, glad en blinkende als een Offen oog. Noch vind men een kleiner foort zwartachtig met een groene weerschyng; het dier is wat harder van vleesch dan de voorgaande, taai en flymerig, en daarom tot de kost niet bequaam. Men vind ze zeer zelden, en worden daarom onder de beste rariteiten gerekent, wegens de mooie koleur van de schaale.

Tweede foort.
Zie de plaat XIX. letter D.

Welke de beste zyn.

Een ander foort.
Zie de plaat XIX. N.

III. *Coclea Lunarispaspera*; heeft de gedaante van de eerste foorte, langs de gieren mede gevoorent en ganfch ruig, met uitsteekende schubben, waar door ze schier steekelig zyn. Het Maans oog is als aan 't voorgaande, doch flechter, en van minder glans, ook meest zwart, of aan de kanten wat ros; de grootste foort hier van is als een Hoender-ey, van buiten meer steekelig, en van binnen heeft ze een geel paerlemoer, waar door ze een gloeienden oven gelykt, en ook zoo genoemd word; de kleiner foort is min steekelig, en heeft van binnen een wit of zilververwig paerlemoer, die gemeener en flechter is, en haar Maans oog is wat gekorrelt; beide zyn ze van buiten zwartachtig zonder glans, en zomtyds met spaanschgroeene plekken; de beste tot het eeten zyn, als men het groene *papaver* wechsmyt, en hen zoo lang kookt dat zich de dekzels openen.

Derde foort.
Zie de plaat N. XIX. letter E.

Word een gloeiende oven genoemd.

Een andere foort.
Zie dezelve plaat N. 2.

IV. *Cochlea Lunarispminima*, is qualyk zoo groot als een nagel van een duim, van buiten mede gevoorent, licht karstanje bruin, zonder glans en steekels, van binnen geel met weinig paerlemoer; het dekzel is mede een rond schildje, zwartachtig en zonder glans.

De vierde foort, is veel kleiner.

V. Groote zilvere ovens zyn deze foort gelyk, behalven dat ze aan den bovensten omloop een kant hebben, en daar aan eenige schubben, voorts van buiten met wit en zwart gefchildert, doch het witte is het minste, en van binnen mede zilververwig; worden zelden gevonden.

De vyfde foort.

Alle deze foorten noemen ze met eenen algemeenen naam *Bia matta bulan*, en worden op de markt te koop gebracht tot de kost, behalven de tweede foort, die zeltzaam is, en meest in de Uliassers valt.

De *Cochlea Lunarispminor*: De eerste foort staat afgebeeldt op de plaat N. XIX. letter C. De tweede foort is letter D. en word by ons een Nassawer geheeten, waar van wy hier neffens vier foorten uit ons Cabinet vertoonen, doch die alle nimmend van koleur en tekening zyn, zie haar op dezelve plaat N. 5, 6, 7. en N. 1. is by den Schryver een andere foort van de letter D. Wy zonden noch veele van deze hier by konnen voegen, maar meenen te konnen volstaan met de beste te vertoonen; het is een deugd van haar als zy schoon zilver mondig zyn. De derde foort van den Schryver staat verbeeldt met letter E. deze zyn van buiten bruin geel plekkig, doch hoe zavarter hoe beter; zy worden by ons Gout monden genoemd, wegens haar schoon gont paerlemoer koleur; waarom de Schryver haar ook de gloeienden oven noemt. Een tweede foort hier van, zie dezelve plaat N. 2. zy zyn grauwig groen en bruin gevlaakt; wy noemen die om haar wit paerlemoer Zilver mondjes. Waar nevens wy noch voegen den geplekten of Bonte Zilver mond N. 3. als mede de Groene Zilver mond N. 4. die mede heel zeltzaam is; van de 4 foort geeft ons de Schryver geen afbeelding, veel licht om dat die weynig van waardy zyn; als mede van de 5 foort, waar in zyn E. aanzyning doet tot de eerste.

VIII. HOOFDDEEL.

Umbilicus marinus : Matta bulan.

Den *Umbilicus marinus* beschreeven, en waarom zoo genaamt.

Eerste soort. Zie zyn gedaante op de plaat N. XX. letter A.

De tweede soort. Zie de plaat N. XX. letter B.

De derde soort. Zie dezelve plaat letter D.

Waar die gevonden worden. Hunne eigenschap.

En waar toe dienstig.

WY zullen nu hier by malkander verhaalen alle de dekzels van de voorgaande hoorentjes, by de Maleijers, *Matta bulan*, dat is, Maans-oogen, genaamt; maar in de Europische boeken hieten ze *Umbilicus marinus*, naar de gedaante van een navel, die ze aan de binnenste of platte zyde hebben, waar mede ze tegens 't vleesch van 't dier hebben aangezeten, en worden verkeerdelyk voor byzondere hoorentjes gehouden.

I. Het eerste en grootste is het dekzel van *Auris Gigantum*, Cap. 6. een hand breed in den *Diameter*, gelykende beter een liksteen van marmet of eenen kalfsteen gemaakt, dan een deel van een hooren; aan de binnenste zyde wel plat, maar de gieren maaken met haare kanten eenige verhevenheit, voorts met een bruine huid bekleed, die daar zeer vast aanzit; de buitenste zyde, als gezegt is, wit en bultig als een linze, aan zommige effen, aan de meeste oneffen met eenige vlakke kuilen. Als men het schild in stukken slaat, bevind men verscheide dikke huiden over malkander leggen, waar uit blykt, dat het metter tyd en met laagen aangroeyt. Als het lang op den strand legt rollen, zoo word de bruine huid afgeschuurt, en zoo glad, dat het een enkelde kalfsteen gelykt.

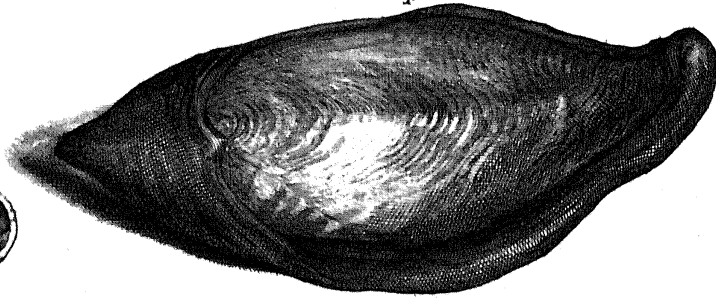
De schildjes van de kleine soorten, in 't zelve hoofddeel beschreeven, komen in geene aching, en worden daarom niet getelt.

II. *Umbilicus marinus niger*, is het dekzel van de tweede en derde soorte, in 't voorgaande hoofddeel, de schoonste van allen, en meest blinkende, en daarom voor den eigentlyken *Umbilicus marinus* te houden; doch hy verschild merkelyk van den *Umbilicus*, dien men in de Middellandsche zee vind, want die is wel plat aan de binnen zyde, en met een navel gereikt, maar aan de bultige zyde is hy ingedrukt, met een merkelyk kuiltje, ros, of oranje van koleur: daarentegen de onze is, aan dezelve zyde, uit den half ronden, plat en effen, meest zwart, met groen en ros gemengt, zeer glad en blinkende als een Ossen oog, hebbende de grootte van een dukaat of minder.

III. *Umbilicus granulatus*, is het dekzel van de eerste en derde kleine soorte, in verre zoo mooi niet als de voorgaande, en daarom onder geene rariteiten gerekent. De eerste is aan de binnenste zyde ook niet recht zwart, maar schief en kuilachtig, aan de buitenste vuilwit, zonder glans en korreligheid. De andere mindere soorten worden hier toe gerekent.

Deze Maans-oogen vind men op *Boero* en elders, meer langs de strand verstrooyt zonder haare hoorentjes, en het bruine vel meest afgesleepen, waar door de misgreep komt, dat men ze voor byzondere hoorentjes houd; deze hebben de eigenschap, dat, als men ze in een vlak schoteltje legt, daar azyn of zuir Limoen zap in is, en een reis of drie op den bodem omwryft, zoo bewegen ze zich van zelfs, zommige doen het ook zonder wryven, maar staan straks wederom stil. Die men versich van de hoorentjes uitneemt, willen zulks niet of qualyk doen; waar uit schynt, dat ze op strand in de zonne leggende sponsachtig worden; want alle zoodanige dingen, die zich in azyn van zelfs verroeren, moeten sponsachtig [*Porosæ*] zyn, en eenige ingeflotene lucht hebben, die den indringenden azyn zoekt uit te dryven, en door dien sryd het lichaam beweegt. De Inlanders houden deze Maans-oogen van de tweede soorte voor goede oogsteenen, waar mede ze de verhitte oogen bestryken, inzonderheit als ze de kleine zweertjes (*Hordeola*) krygen, om dezelve te verdryven; anders hebben onze Chirur-gyns ervaaren, dat alle deze steenen gestooten, en in azyn gediffolveert, dezelve krag-

N. 4

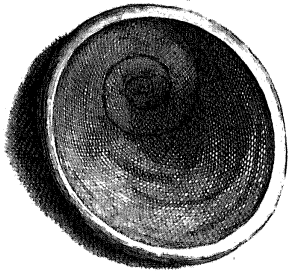
N. 5

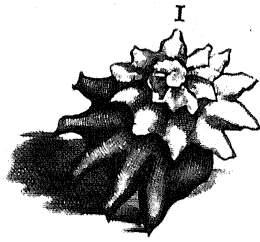
N. 6

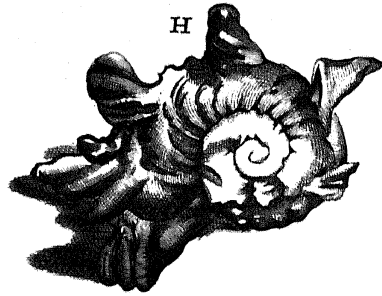
G

I

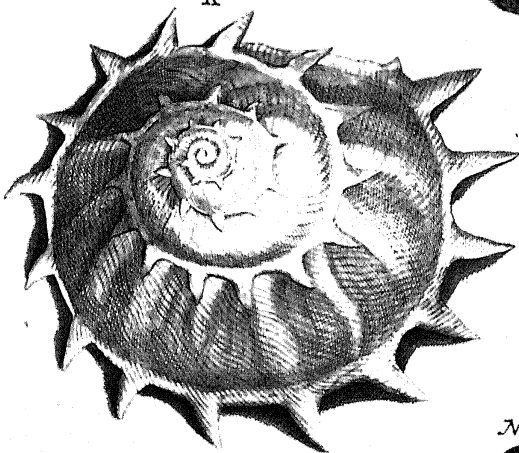
H

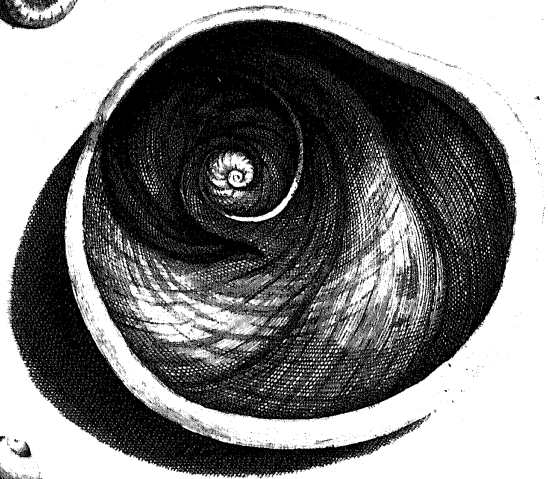
N. 1

K

A

N. 2

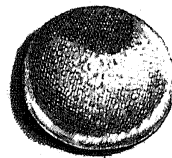
C

E

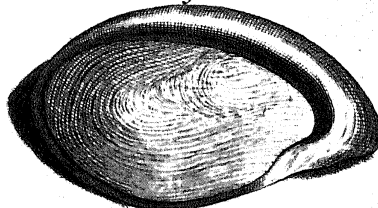
D

F

N. 3

B

J. D. Latour f.

ten met de *Oculus cancri* hebben; d' *Umbilicus marinus*, uit de Middellandsche Zee, Umbilicus uit de Middellandsche Zee. Zie dezelve plaat letter C. is by de Turken, inzonderheit op *Candia*, gebruikelijk in 't bord of brand van de maage, wanneer ze den zelven op 't kuiltje van 't hart leggen, een weinig draaijende tot dat hy vast kleeft; en wanneer ze den afgenomenen naweegen, en die zwaarder bevinden dan hy te vooren was, zoo houden ze 't voor een teken, dat hy de vochtige dampen naar zich getrokken heeft.

De *Umbilicus marinus*, of Maans oog, zyn by ons bekend met den naam van Venus navelen, waar van weele soorten zyn. En alhoewel de Schryver hier van geene afbeelding heeft gegeven, vertoonen wy ze echter, vermits 'er weele onder ons berustende zyn, die met de beschryvinge over een koomen. De eerste soort, (zie de plaat XX. letter A.) is de aldergrootste. De tweede soort letter B. is uitnemend granzig en schoon. De derde is afgebeeld by letter D. en is boven op geheel met paerelen bezet. De vierde soort is die uit de Middellandsche Zee, aangevozen met letter C. hy is uit den rooden vleeschverwig, en heeft recht de gedaante van een Navel. Letter E. is dezelve van onderen. Letter F. is een andere soort, maar bulachtig en schoon getekent. Letter G. is nog een andere soort: by ziet groenachtig grauw en is onder wat slauwer van tekening als de voorgaande.

IX. HOOFDDEEL.

Cochlea Laciniata: Lobbetjes en Spooren.

Dit zyn platte Alykruiken, met de binnenste gieren maar een weinig verheven, en van twee soorten. *Cochlea Laciniata* of Lobbetjes zyn 2 soorten. Eerste soort.

I. *Cochlea Laciniata*. Neerd. Lobbetjes; is plat met weinige gieren, buiten gansch ruyg, en aan de kanten van de gieren met uitsteekende kromme lappen, die al mede gestreept of gevoorent zyn, en tusschen de lappen met mindere dunne stompe steekeltjes, die over de geheele schaal staan; van de groote lappen staan 'er gemeenlyk 5 in een omloop, en ieder is van vooren door eene kloove in twee gedeelt; zommige hebben, in plaats van lappen, over 't geheele lyf stompe steekels; haar koleur is meest grauw, zonder glans, met weinig rood gemengt, zelden zuiver, maar met wit zeegruis bewassén; van binnen zyn ze recht paerlemoer, en haar dekzel is een rond schijfje, dun, donkerbruyn, buiten hol met een kuytje, binnen uitpuylende; de grootste zyn als een rykxdaalder, de gemeene als een schelling. Met haare gedaante verbeelden ze de oude kraagen, die men Lobbetjes noemt. Haar gedaante. Zie de plaat N. XX. letter H. Haar koleur. Is binnen paerlemoerig.

II. *Calcar* of spooren zyn qualyk zoo als een schelling, noch platter en dunner, langs de gieren met een uitsteekende kant, daar aan men in de ronde veele uitsteekende hoeken ziet, de gedaante van een spoor uitmaakende, van buiten vuylgrauw, ruyg en kartelig, van binnen paerlemoer; haar dekzel is een klein rond schildje, aan de buiten zyde wat ingedrukt met een kuytje, blinkende als een roodachtige paerel. Beide zyn ze tot de kost bequaam. Zy vallen op zoodanige stranden die vlak zyn, en in kleine steentjes bestaan met grof zand vermengt, gemeen in den Amboinschen Inham by den rooden berg. Die men bewaaren wil, moet men met sterk water van het aanhangende zeegruis zuiveren, en voorzichtig met een messje schrapen, op dat men de uitsteekende hoeken niet afbreeke. De spooren hebben tweederlei gedaanten; want zommige hebben de bovenste gieren verheeven als alykruiken, doch tot aan 't binnenste met de uitsteekende tanden verciert; andere zyn plat, recht als een spoor. De tweede soort, worden spooren genaamt. Zie haare gedaante op de plaat N. XX. letter I. Worden tot spys gebruikt. Haar verscheidentheid.

De *Cochlea Laciniata*, of ook Lobbetjes, worden by ons Dolfsyntjes, ook wel Baardmannetjes, genaamt; zie haare afbeelding op de plaat XX. aangevozen met letter H. Zy zyn bruynachtig grauw, zomtyds met rood gemengt; doch de H. Vincent vertoont 'er een, die geheel schoon rood inkarnaat is: buiten deze, heb ik nooit diergelyke gezien. De andere, door den Schryver *Calcar* of spooren genoemd, word by ons de kleine Zonnehooren geheeten: zie hem op de zelve plaat, by letter I. verbeeldt; waar by wy gevoegt hebben de groote Zonnehooren, aangevozen met letter K. deze is grauwachtig wit, ook heel zeldzaam en ongemeen.

Trochus: Bia Cucuffan.

De Trochus beschreven, en waarom zoo genoemd.

Waar van vier soorten.

Eerste soort. Zie haar gedaante op de plaat N. XXI. letter A. en B.

Tweede soort. Zie de plaat N. XXI. letter C.

Haar benaaming in verscheiden taalen.

Derde soort.

Haar gedaante. Zie de plaat N. XXI. letter D.

Het dier beschreven, en waar het zich houdt.

Is lang van leven.

Bygeloof der Indianen daar van.

Ondervinding van den Schryver.

En zyn gevoelen, waarom zy zoo lang leven.

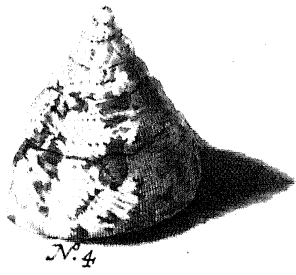
Trochus noem ik alle zoodanige hoorentjes, die de gedaante, van een tol, waar mede de Jongens spelen, of van een omgekeerden trechter hebben, te weeten van een breed voetstuk, schielijk spits toeloopende in een korte pyramide of kegel; waar van vier soorten aangemerkt zyn.

I. *Trochus primus sive maculosus*, is beneden drie of vier vingers breed, en niet veel hooger, aan de kanten van de bovenste gieren met uitstekende hoekjes, een weinig getand, maar de kant van den ondersten gier is effen; de buitenste huyl heeft zwarte en roodachtige plekken, zonder glans; maar de binnenste is sleet paerlemoer; de mond is smal, uit den ronden langwerpig; echter het schildje, 't welk den zelve bedekt, is rond, zeer dun als een blik, buygzaam, honigverwig en met veele kringen in een spits toeloopende.

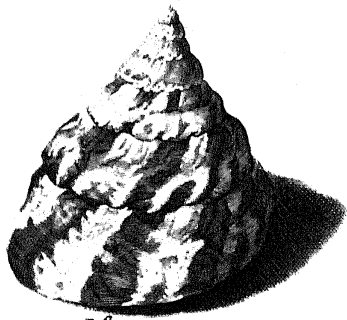
II. *Trochus secundus*, is zsmaller van basis of voetstuk, maar hooger van top, buiten gegranuleert of doorgaans met korreltjes bezet, bleekrood, ongefpikkelt en doodsch van verwe.

Deze beide noemt men eigentlyk *Trochus*. Maleytisch *Bia cucuffan*, naar zeecker keuken gereedschap, 't welk een omgekeerden trechter gelykt. Neerduytisch *Tollen*. Band. *Tombor*.

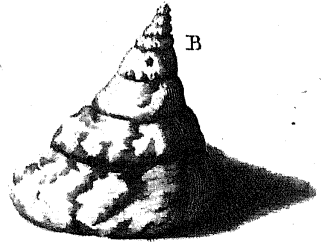
III. *Trochus tertius sive papuanus, ut & Trochus longævus*. Mal. *Cucuffan papouan*, heeft de grootte van de eerste soorte, maar is zeer ruyg en rimpelig over 't geheelelyf, en daarenboven aan de kanten van de gieren met knobbelen bezet, dik en steenhard van schaal, van buiten doodgrauw, daar wat groens onderloopt, niet te min zuiver van binnen, zonder paerlemoer; hun schildje is mede als een dun blik, 't welk het dier zeer diep intrekt; het dier zelf is heel hard en taai van vleesch, onbequaam tot de kost. Deze *Trochus* houdt zich niet in zeewater op, maar hangt aan de steile klippen, daar het zeewater tegen aanpat. In Amboina vind men ze niet veel grooter dan een kleine schelling; maar in de Papoefche Eilanden, *Manipa* en *Kelang*, grooter dan een ryxdaalder. Dit dier is zoo hard van leven, dat zulks iemand niet lichtelyk gelooven zoude, die het niet bezocht heeft; immers ik had het op 't bloote zeggen niet durven schryven, indien ik 'er geen ervaring van hadde. De Papoewen zeggen, dat het een geheel jaar zonder kost of drank kan bewaart worden, waarom ook by hun lieden het gebruyk is, dat ze deze hoorentjes in haare Tomtommen of strooije koffertjes by hunne kleeden leggen, tot een bewaarder van hunnen huysraad; want, zoo het dier voor den gewoonlyken tyd sterft, zy gelooven, dat uit dat koffertje wat moet gestoolen zyn. Van het Papoefche Eiland *Messoal* zyn my in 't jaar 1675 omtrent 12 stuks van de grootste soorte toegezonden, die ik in eene groote aarde schotel in myn kamer zette, en al te zamen over de twee maanden in 't leven behield, na dat ze alreeds een maand onderwegen waren geweest; daar na deed ik, uit een verkeerd medelyden, wat water in de schotel, en zette een ruyge zeeklip daar in, op dat de diertjes van honger niet sterven zouden; toen kropen ze terstont uit het water na de drooge buitenkant van de schotel; die in 't water bleeven, begonden allenxkens te sterven, zoo dat ik in de vierde maand de helft al quyt wiert; de overige liet ik daar na in de schotel kruipen, wanneer ik bevond, dat my de laatste in de negende maand afstorf; waar uit ik besluit, dat deze dieren haar voedzel zuigen uit de ziltige vochtigheit der klippen, daar ze aan hangen, en geenzins in 't water het konnen harden; 'twelk echter te verwonderen is, dat ze niet te min, onder alle hoorentjes, de hardste schaal en vleesch hebben; waarom ze met recht *Trochus longævus*, of langlevende *Tollen* geheeten worden.

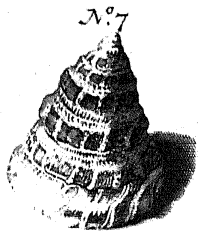
N. 4

N. 3

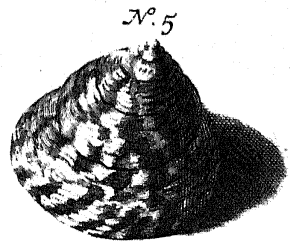
B

N. 7

N. 1

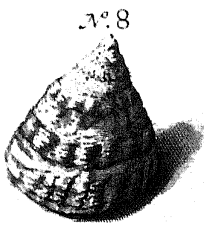
N. 5

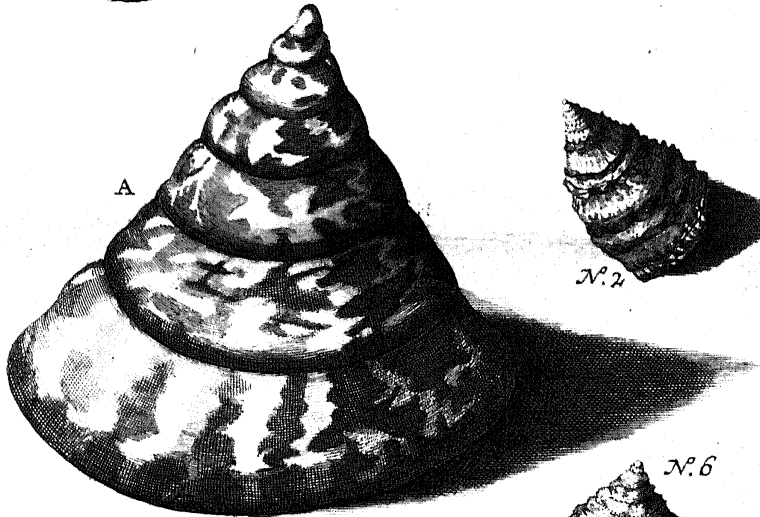
N. 9

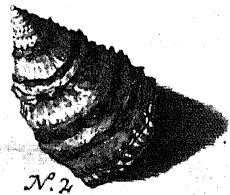
N. 10

N. 8

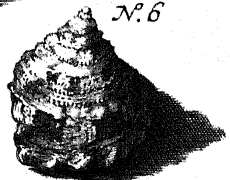
A

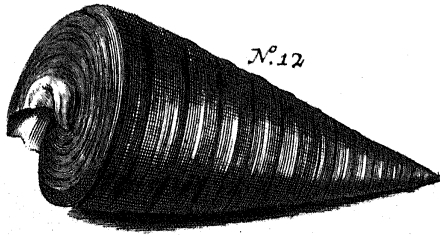
N. 2

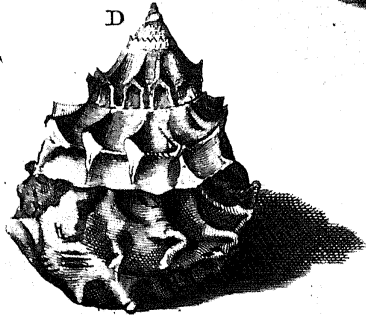
N. 11

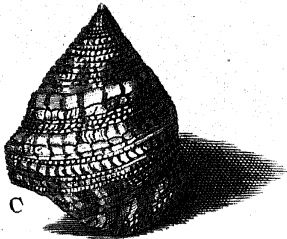
N. 6

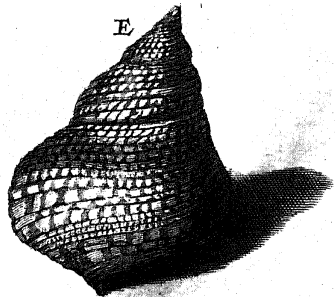
N. 12

D

C

E

Na dien tyd heb ik ze mede aan den steilen hoek van *Nuffanive* gevonden, die, by wassend water, met het zelve wel bedekt wierden, maar kroopen allenxkens om hoog; deze heb ik 7 maanden bewaart, en daar na noch levendig naar Batavia laten overbrengen, zoo dat 'er kans was deze hoorentjes levendig naar Holland te vervoeren. Men zoude ze mogen vergelyken by de Beeren, die men zegt een half jaar aan hun pooten te kunnen zuigen, en daar door het leven te onderhouden; want het is zeker, dat dit dier zyn voedzel moet hebben van den tacijsen slym, die het by zich heeft. In 't jaar 1693. heeft een zoodanige *Trochus* na een geheel jaar op *Stuitens* noch geleest.

Worden by de Beeren vergelyken.

IV. *Trochus quartus*, is kleinder dan de voorgaande, en neigt wat naar de gedaante van Alykruiken, want de tip is wat verheven, en de mond staat niet onder, gelyk aan den voorgaanden, maar wat ter zyden; het dier heeft een dikke en als dubbele lippe aan den zelve, waar door den ingang nauw blyft; het heeft de grootte van een kleine schelling, met ronde gieren, en is bezet met grove korrelen, bleekrood, met groen en grauw gemengt, binnen een weinig paerlemoer, en een dun langachtich schildje. Wy noemen dezen foort, diklip, dat is, *Labeonem*.

Vierde foort. Haar gedaante, zie de plaat N. XXI. letter E.

Alle foorten, behalven de derde of *Papoesche*, zyn bequaam tot spyze, doch men moet ze wat lang kooken; om ze te krygen, moet men de huysjes in stukken slaan, want zy trekken zich zoo verre innewaarts, dat men ze anders niet kan uithaalen.

Zyn alle eetbaar behalven de derde foort.

Dit zyn de foorten van 't eerste hoofdgeslacht, die paerlemoer van binnen hebben. Ook vind men noch eenige *Quisquillas*, dat is, schorri morri, of klein goedje tot dit geslacht behoorende, dewelke ik niet waardig achte te beschryven; maar de Liefhebbers moeten ze evenwel hebben, die hunne Kabinetten met allerley foorten willen voorzien. Dit moet men mede van alle de volgende geslachten verstaan, die haare *Quisquillas* hebben, en van my niet aangehaalt zyn.

Daar zyn noch meerder foorten, doch niet waardig geacht om te beschryven.

De Trochus, of Tollen van den Schryver, worden by ons Pyramiden, of ook wel Bagyne drollen, genoemd. Hy geeft ons maar vyf afbeeldingen, die op de plaat XXI. worden aangewezen, met letters A. B. C. D. en E. de andere heeft by niet nodig geacht te beschryven; doch, alzoo zyn Ed. 'er ons geene vertoon dan Amboineeische, daarom hebben wy nodig geene nitmuntende lichtbrune van koleur, met eenen dunnen witten band daar om heen, bestaande alle uit fyne witte paereltjes. N. 2. is een andere en hooger getopt met scherpe punten; is blauw, oranje en bruin gebandeert. N. 3. gelykt de vlammen is ze geplekt, groen, rood en wit. N. 4. is van de zelve gedaante, doch in plaats van koleurplatter, doch spits getopt, ze heeft ronde en witte vlekken. N. 5. heeft verhevene geknobbeld kringen, en is rood en wit geplekt. N. 6. is bruin en wit gekoleurt. N. 8. is een diergelyke, doch slauer gekartelt. N. 9. en 10. zyn gelyk van koleur, maar deze schil afgenomen zynde, heeft ze een paerlemoer, schoon blaauw, rood en groen, woerjehynig. Van alle deze, die pyramidaal zyn, mint uit N. 12. zy is Garstanje bruin, rondom fyn en gelyk gestreept, is heel zeltzaam, en, om hunne gedaante, de Zecton genaamt.

XI. HOOFDDEEL.

Cochlea valvata : Bia Tsjonckil.

Het derde Hoofdgeslacht van de eenschaalige hoorentjes begrypt de *valvatas*. *De Cochlea valvata, beschreven.* *sive semilunares*, die de gedaante van een kleine Alykruike, en tot haar dekzel een halve maanswys schildje hebben; daar de voorige een rond schild hadden, 't welk aan de gekookten zich niet intrekt, maar ter zyden afwykt; zy worden in 't algemeen by de Amboineezen genaamt, *Matta tabettul*, [*sponte aperientes*] om dat het gekookte vleesch met het dekzel licht uit te neemen is. Zy zyn tweederlei, *Waar van tweederlei foorten.* gladde en gestreepte; waar van wy de gladde in dit hoofddeel beschryven, bestaande in deze volgende foorten.

I. *Valvata levis prima sive vitellus*. Neerd. een Doojer, is een ronde Alykruik met de spitzen niet verheven, glad en dooijer geel, zoo dat men ze voor een dooijer van

Eerste soort. Zie haar ge-

daante op een ey zoude aanzien , indien ze niet aan den onderften gier in een rye eenige witte oogjes hadde , die haar verzielen ; van binnen is ze glad en ſchoon wit ; het dekzel N. XXII. is een halve maan , van buiten zoo wit en glad , dat men het voor een ſtukje wit porcellein zoude aanzien , doch de kanten zyn wat gekartelt en gezoomt ; de binnen zyde is vaal , waar mede het aan 't dier hangt , en 't fluyt effen op den mond , zoo dat 't dier het niet kan intrekken . Zy word weynig gevonden , meeft op gemengde ſtranden van groove kaiſteenen en zand , op de kuſt van *Hitoe* .

Waar de-
zelve ge-
vonden
wordt.

2 Soort.

II. *Vitellus pallidus* , is wat grooter dan de voorgaande , van verwe doodbleek , de mond heeft beneden een uitſteekenden hoek ; het ſchild is mede wit , maar in verre na zoo mooi niet als het eerſte , aan de boven zyde met diepe vooren doorgeploegt : men noemt ze de *Jode* .

3 Soort.

Zie haar
gedaante
op dezelve
plaat, let-
ter B.

4 Soort.

Zie letter
C.

III. *Vitellus compressus* , deze gelykt beft naar eenen leggenden dooijer , want hy is platter dan de voorgaande , glad , leververwig , zonder ſpikkels ; de mond langachtig ſmal , met een dun donker bruin ſchildje .

IV. *Valvata quarta* , heeft de gedaante van de eerſte , doch kleinder , behalven dat de mond aan den onderften hoek wat uitloopt , over 't geheele lyf is hy wit , maar langs het midden van de gieren , in een en zomtyds twee of vier ryen met zwarte drop- pen geſpikkelt ; het ſchildje is uit den grauwen wit , en langs de kanten gegranuleert . Een kleinder foorte hier van heeft over het witte lyf 4 of 5 ryen zwarte of zwart bruine drop- pen , en word daarom *Canrena lima* genaamt .

5 Soort.

Zie letter
D.

V. *Valvata quinta* , heeft dezelfde gedaante , maar is over 't lyf donker grauw of le- ververwig met witte banden langs de gieren , doch de meefte hebben maar een witte band ; het ſchildje is als aan 't naaft voorgaande .

6 Soort.

Zie letter
E.

VI. *Valvata sexta* , is kleinder dan alle voorgaande , donker leververwig , zonder ſchildering , en aan den mond zwart , waarom men ze zwartmondjes noemt ; het ſchildje is mede ſteenhard , vuilwit en gegranuleert .

7 Soort.

Zie letter
F.

Van deze
zyn 3
ſoorten.

VII. *Valvata septima ſive albula* , heeft weynige gieren , de punt wat verheeven , met een wyden mond , daar een donker bruin of honigverwig dekzel opzit , dun als een hoorn blik ; de meefte zyn ſpiewit . Een ander foort heeft alleenlyk aan den mond een zwarte plek . De derde foort is ron- der en over 't geheele lyf oranje geel met diergelyke dekzels . Deze *Albula* worden in 't byzonder by de Amboineezen genoemd *Iſſi paleſſu* , dat is , die meer vleefch hebben dan ze bergen konnen , want ze kruipen met zoo veel vleefch daar buiten , dat men onmogelyk zoude achten , 't zelve in haar huys te konnen bergen , 't welk ze echter noch al konnen intrekken , en den mond fluiten met dat donker bruine blikje .

8 Soort.

Zie letter
G.

VIII. *Valvata oſtava ſive tenuis* , is kleinder en dunder van ſchaal dan de voor- gaande *albula* , ook ron- der van lyf , zommige zwart , zommige vaal , beide met witte flangetjes geſchildert .

9 Soort.

IX. *Valvata nona ſive Gothica* , is klein , rond , van maakzel het zwartmondje gelyk ; aan de kanten van den mond een weynig purperverwig of paers , over 't lyf wit , doch vol vaale Characters , als of het oude Gothiſche letteren waren ; ze fluyt den mond met een wit porcelleinachtig ſchildje ; men noemt ze ook *Bia ſaraſſa Kitſil* , tot onderſcheid van 't groote , 't welk de harp is . Alle deze *Valvata* hebben een hard taai vleefch , en worden tot de koſt niet gezocht , om dat ze een worgende kracht hebben .

Deze alle
zyn tot ſpys
onbe-
kwaam.

10 Soort.

Zie letter
H.

Waar
deze
groeit.

X. *Valvata decima fluviatilis ſive rubella* . Maleits *Bia mattacou* , dat is , roodoo- g ; deze Alykruik groeit in de zoete rivieren , daar dezelve in zee loopen , en aan haaren mond gladde klippen hebben ; of op zoodanige ſteenige ſtranden , daar zoete wellen uit den grond komen , gelyk men 'er veele heeft by de wortelen van *Mangi mangis* . Zy heeft het fatzoen van gemeene Alykruiken , dun van ſchaal , buiten zwartachtig en doodſch , met eenen wyden mond , die aan de kanten roſis , waar van ze den naam hebben ; het ſchildje is mede halve maans wyze , glad en blinkende , boven met een uitſteekend hoekje als een tand , met zwarte en roſſe vuilgeele aderen , die met den

boch-

bochtigen kant parallel loopen, in de gedaante van een agaas, glad en blinkende. Men vind ze aan de hardachtige en roode steenen kleeven, gelyk de *Patella*, doch 't is licht haar daar af te trekken; op haaren rugge is ze dikwyls bezet met zoo veele vuilwitte wratten als korrelen, dat men de schaal qualyk bekennen kan, het geen haare Jongen zyn, die daar op blyven zitten, en daar aan vast besterven; en als men ze in stukken drukt, vind men alreeds een flymerig diertje daar in. Deze is daarentegen bequaam tot de kost, en zoet van smaak, word ook ten dien einde op de markt te koop gebragt, men vind ze aan den mond van groote rivieren in redelyken overvloed, doch met zoodanig een onderscheid, dat de rechte roodmondjes groeijen aan harde enrosse klippen, gelyk op *Hitoe*, waarom ook de geheele strand van diergelyke steenen en Alykruiken *Mat-tacou* bygenaamt is. Maar die men in moerassige rivieren vind, al hangen ze mede aan harde steenen, hebben weynig of zomtyds niets roods aan den mond, dewelke echter zoeter van smaak zyn. De voorschrevene Jongetjes, wat grooter geworden zynde, verlaaten de schaal van de Moeder, en kruipen aan de klippen. Men vind'er ook, waar aan dezelve wratten afgewreeven zyn, nalatende veele geele kringetjes, die haar dan verziere. Men vind ze ook in de kuilen van harde roodachtige aarde aan de oevers van rivieren.

Cochlea valvata, by ons worden die Slekke hoorens genaamt; de Schryver geeft ons eenige afteekeningen verbeeldt op de plaat XXI. en met letteren aangevezen. A. is de eerste soort, van de 2de is geen afbeelding, maar de 3de soort is te zien by letter B. de 4de by letter C. de 5de by D. de 6de by E. de 7de by F. de 8de by G. de 9de ontbreekt, doch de 10de is met letter H. aangevezen; waar by wy noch twee uitmuntende voegen als N. 1. en N. 2. van welke N. 1. ook maar alleen bekend is.

XII. HOOFDDEEL.

Valvata Striata : *Bia Tsjonkil*.

DEZE *Valvata* hebben mede een halve maans wyze schildje, maar zyn over de geheele schaal min of meer geribt of gestreept, bestaande in de volgende soorten.

I. *Valvata striata prima sive alpina*, is een zeer mooie Alykruik, zonder een verheven tip, maar met een wyden mond en een dikke schaal, die boven op pas kennelyk gestreept, maar met zwart aardig geschildert is, als of het verwarde takkebofschen, of een wild gebergte was, gelyk men in de Landkaarten, de Alpes of ander groot gebergte, schildert; de mond heeft een dikke lip, aan de kanten lichtgeel; het schildje is lichtgrauw, blinkend, steenhard en gegranuleert, en aan den bovensten hoek met een uitsteekend tandje. Men heeft hier van 3 veranderingen; de eerste is de voornoemde rechte *Alpina*; de tweede is ronder en bultiger, dieper gestreept en vol zwarte stippeltjes, waar van men geen figuur kan maaken, waar door ze echter zwart schynt; de derde heeft spitze zwarte bergen, die men daarom spitsbergjes noemt, en is schier niet gestreept.

II. *Valvata secunda sive fasciata*, is de voorige gelyk, behalven dat ze, langs de gieren, een, twee, of drie roode banden heeft, zynde het overige geschildert als voorren. Zy word weynig gevonden, en meest op *Poeloron* of andere Bandasche Eilanden, waarom ze ook *Poelorontjes* genaamt worden.

III. *Valvata tertia undulata*, is wat ronder of bultiger dan de voorgaande, en merkelyk gestreept of langs de gieren gevoorent, en aan de kanten van den mond een weynig getand; de schaal is geschildert overdwers met zwarte wateren, waarom men ze *Camelottjes* noemt; zommige hebben in plaats van zwarte, geelachtige wateren; de mond en het schildje zyn als aan de voorgaande, doch haaren tip steekt wat meer uit, en eyndigt in een korte spits; aan den mond hebben ze ook niets geels, maar zyn vuilwit, ze heeft aan dezelve een breede lip, die schuins afvalt naar binnen toe.

Haar be-
naaming
in ver-
scheide
taalen.
En
waarom.
Waar zy
zich ont-
bunden.

Alle de voorgaande foorten worden eigentlyk in 't Malcitsch *Bia tsjonckil* genaamt; als of men Peutertjes zeide, om dat men het vleesch uit de gekookte met een spelde uirpeuteren of uithaalen moet; wy noemen ze in 't Latyn *Valvatas striatas*, in 't Amboinsch op *Hitoc*, *Matta Cabettul*, dat is, die haar *Matta* of schild van zelfs openen, als zy gekookt worden; men vind ze op zoodanige stranden, daar groote klippen in het zand uitsteeken, want by leeg water, schuilen ze in het zand, maar als het water wast, kruipen ze daar uit, en hangen aan de holle klippen; zy zyn van de beste tot spyze, hebben een zoet vleesch, en geeven daar by noch een goed sop. De meeste en de beste vallen in de Bandasche Eilanden; men vind ze ook aan den hoek van *Nuffaniwe* en op *Outoemoerij*. Die men tot rariteiten bewaaren wil, moet men niet koken, want daar door verbleeken ze, maar van malkander op een plaats leggen, dat ze den anderen niet raaken; ook moet men 'er geen zoet of regen water laten op komen, maar haar droog laten uitrotten.

De 4
soort. Zie
letter M.
Van deze
zyn 3 soor-
ten.

IV. *Valvata granulata*, deze is wit van schaal, maar doorgaans met ruige wratten of korreltjes bezet, die in ryen staan, en tusschen beiden langs de gieren vooren maaken; de mond is zeer wyd, met een grauwwachtigen gegranuleerden deksel; tusschen de korreltjes of wratten ziet men aan de versche eenige korte borsteltjes, waar door ze als met zwart gespikkelt schynen. Een tweede soort hier van is kleinder, vuilwit of schier grauwwachtig, noch ruiger aan de wratten dan de voorige, doch mede diep gevoorent en zonder glans; de eerste word zelden gevonden; de tweede heeft men op Amboina by de rivier *Weynitoc*, omtrent de wortelen van de *Wakkatboomen*. Hier by behoort de kleine vuilwitte strand soorte, overal in den Amboinschen Inham gemeen.

De 5 soort.
Zie letter
N.

V. *Valvata sulcata nigra*, deze is diep gevoorent met uitsteekende ronde ribben, zwart van schaal en moschachtig, maar als men ze zuivert, komen 'er witte streepjes op de ribben voor den dach, waar door ze gespikkelt worden, doch altyd blyft het zwarte meester, deze voorens maaken den kant van den mond ook gekartelt; het schild is zwartachtig, aan de buiten zyde gegranuleert met zoodanig een tand als de voorige, en haaren tip steekt gansch niet uit. In 't Amboinsch word ze genoemd *Kima Aboeffen*, om dat ze, te veel gegeten, moeyelyk is voor die den hoest hebben, en een kleine jeuking in de keel veroorzaakt.

De 6
soort.

Haar ge-
dante.

VI. *Valvata sulcata alba*, is kleinder en ronder dan de voorige, met eenen uitsteekenden tip, wit van schaal, of met een weinig rood gemengt, meest zonder schildering, doch zommige hebben over den rugge weinige zwarte stipjes; de lip is zeer dik, en heeft aan den voorsten kant eenige uitsteekende tanden, waar door de mond zeer nauw word, en een klein schildje, als een stuk van een nagel, vertoont.

De 7
soort.

VII. *Valvata compressa*, deze is schier niet dan mond, van vooren breed en schielyk met smalle gieren toeloopende, zonder eenigen tip, uit den ronden wat plat gedrukt; de schaal is buiten een weinig gevoorent, met breede platte ribben daar tusschen, uit den zwarten en witten geschildert met streepen en plekjes; de mond, die haer ook omvangt of besluyt, is nauw wegens deszelfs dikke lippen.

De 8
soort.

Onder
deze zyn
verscheide
soorten
begrepen.

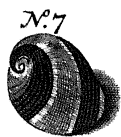
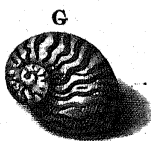
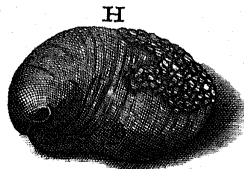
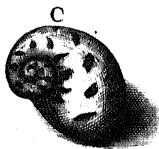
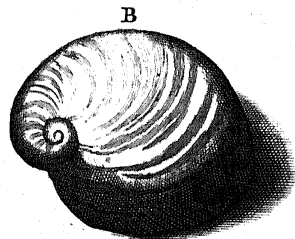
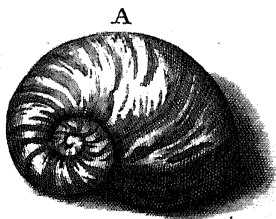
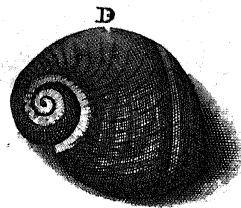
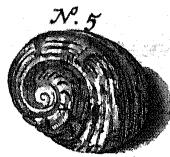
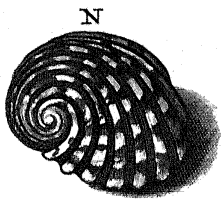
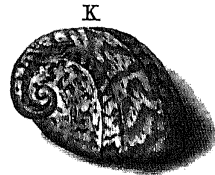
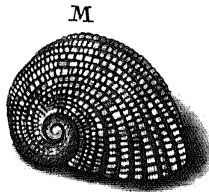
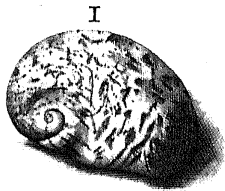
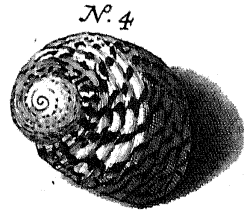
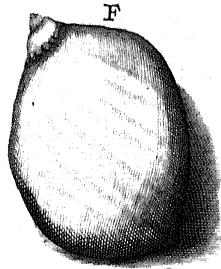
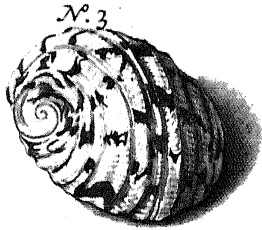
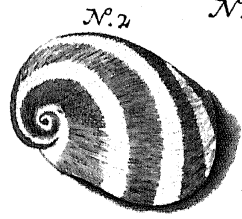
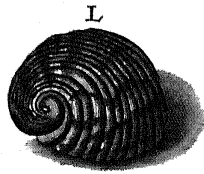
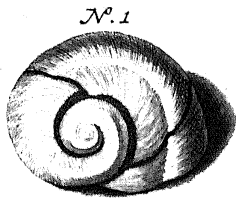
VIII. *Valvata minor*, onder de *Quisquillas* van dit geslachte behooren de *Valvata minores*, die men over al aan de kanten van 't water van verscheiden gedaanten vind, alle niet veel grooter dan de nagel van een vinger. De mooiste daar onder hebben 't fatzoen van de bovenstaande eerste soort, doch zyn dunder van schaal, en naar proportie wyder van mond, op den rugge effen, en met zwarte takkeboffchen geschildert. De tweede is platter, diep gevoorent en zonder glans. De derde is effen van schaal, van koleur eenparig, lichtrood of geel. De vierde is ook effen van schaal, maar verziert met verscheiden banden: Deze alle zyn gemeen op *Hitoc*, daar het steenige stranden heeft, maar in den Amboinschen Inham onbekent.

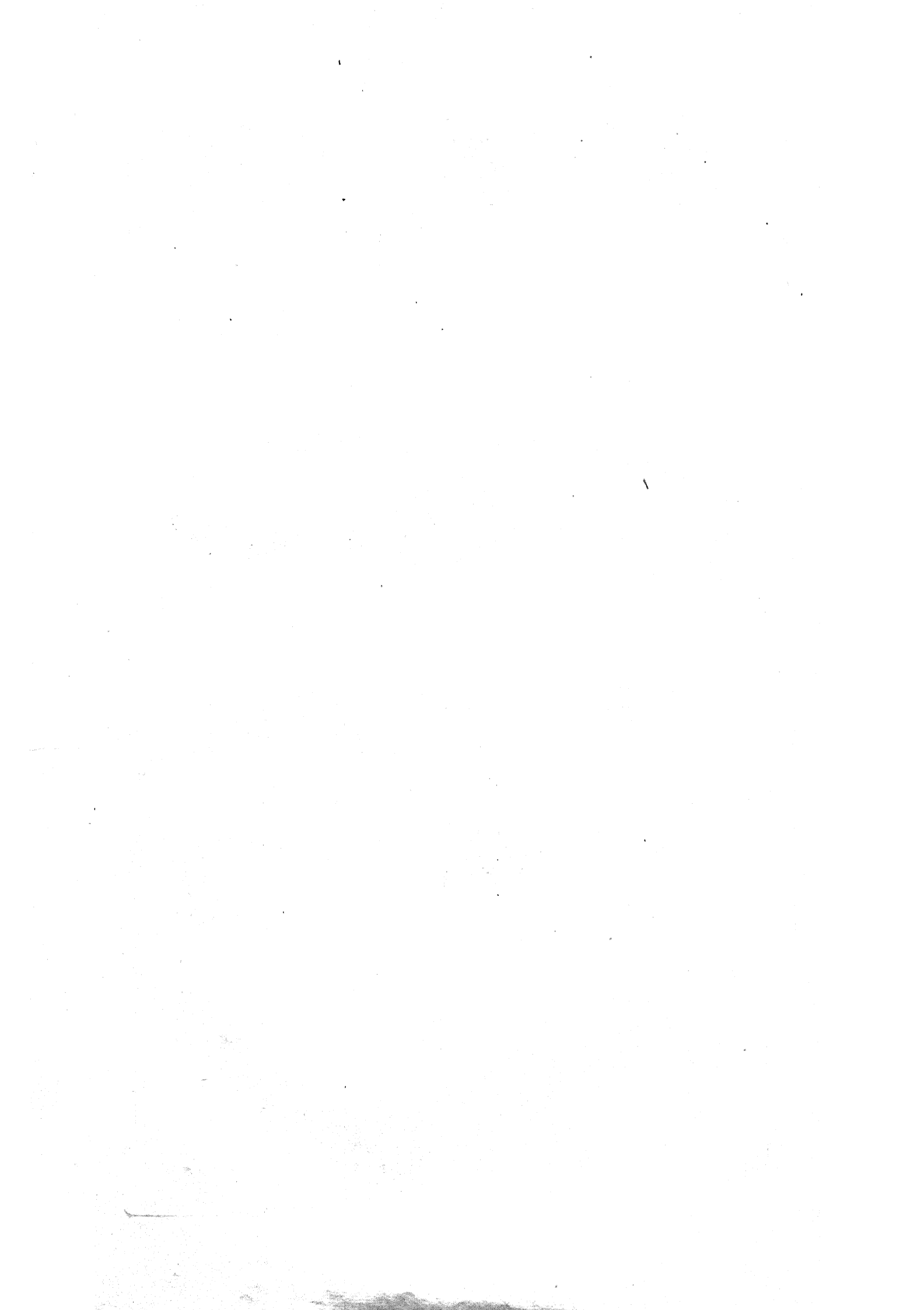
De 9
soort.

Zie dezel-
ve plaat,
letter O.

IX. *Valvata spinosa*: Neerd. *Rivier doorentjes*. Dit zyn doorenachtige Alykruijkes, die men niet in zee, maar in de rivieren vind van tweederlei foorten: de grootste zyn als de nagel van een duim, aardverwig en doodverwig van koleur, langs den boven-

kant

kant van de gieren met stompe doornen bezet; men vind ze omtrent de uitgangen van de rivieren; lelyk en ongezien, doch goed om te kookken: de andere zyn veel kleinder, als de nagel van een pink, zwart, dun van schaal, en ook met scherpe styve doorentjes bezet; zy zyn in alle rivieren gemeen, alwaar ze op de steenen zitten, en de voorbygangers niet weinig quellen; want, als men op zoodanige steenen trapt, dan blyven ze met haare doornen in de voeten steeken. Men gevoelt ze meest, als 'er by droog weêr een schielijke regen valt. Zy worden op 't Amboinsch genoemd *Hekul*.

Cochlea striata, zyn voor 't meestendeels de voorgaande gelyk, doch verschillen daar in, dat zy verheven gestreept zyn. Van deze en de voorgaande zyn vele soorten, waar van sommige Witmondige flekhoorens, en andere Maan hoorens genoemd worden, om dat zy binnen in den omtrek van hunnen mond een halven witten kring hebben, in welken men de gedaante van een halve Maan bespeurt. Op de XXI. plaat, by letter I. staat verbeeldt de eerste soort, en by letter K. de 2de. by letter L. de 3de. de 4de by letter M. de 5de by letter N. de 6de 7de en 8de soorten zyn niet verbeeldt, doch de 9de by letter O. dus verre die van den Schryver. Deze volgende zyn wegens hunne zeltzaamheit van ons hier by gevoegt. N. 3. is de rechte Maan hooren, waar van 'er weinig gevonden worden. N. 4. is een 2de soort: de ze beide zyn zwart en wit geplekt. N. 5. is een 3de soort, wit en zwart met Oranje banden. N. 6. is een 4de soort, bruinwit en zwart gevlekt. N. 7. is een 5de soort, zwartgrauw en wit gebandeert. en N. 8. is een rechte wydmond, zwart en wit geplekt. Meer soorten zoude men hier konen by voegen, maar vergenoeg u met de alderbeste te zien.

Waar zy gevonden worden.

XIII. HOOFDDEEL.

Cassides tuberosa: *Bia Cabesette*.

Het vierde hoofdgeslacht van de Eenschalige, begrypt die de gedaante van stormhoeden en gemeene flekken hebben; en eerstelyk de stormhoeden, die wy verdeelen, 1. in *Cassides tuberosas*, 2. *Verrucosas*, 3. *Laves*, 4. *Muricos*. *Cassides tuberosa*, of gebulte stormhoed, heeft een gemengd fatsoen van een flekke, en een *Voluta*; want het hoofd is breed met veele kringen of gieren in malkander loopende, gelyk het hoofd van een *Voluta*, maar het lyf is groot en bultig, als een *Cochlea*; alle hebben ze een lange smalle deur of mond; daar van de buitenste kant buitenwaarts is omgewelt, of dik gezoomt; den mond sluiten ze niet dicht, want ze hebben maar een langwerpige beentje, of donkerbruin en dun schildje, 't welk ze zeer diep intrekken, zoo dat men het niet zien kan. Zy bestaan in de volgende soorten.

I. *Cassides tuberosa prima sive Cornuta*. Neerd. *Geboorende stormhoeden of Ofskoppes*, deze zyn de grootste van dit geslacht, van tweederlei gedaante, doch met 'er tyd in een komende; want zoo lang zy noch niet grooter zyn dan een of twee vuisfen, hebben ze aan den kant van den bovensten gier veele stompe hoorens, te weten, 11 en 12 aan eenen halven omloop, want het overige is bedekt met den mond; de voorste zyde, die wy het hoofd noemen, en daar ze op 't breedste zyn, maakt de *Voluta* of krul, daar men de gieren in malkander ziet loopen, en eindigen in de midden met een korte scherpe spits; van dit breede hoofd loopt de bultige rugge allenxkens smal toe tot aan 't voorste eind, 't welk zich opwaarts kromt als een staert; dit eind noemen wy, ten aanzien van den hooren, den staert, maar ten aanzien van het dier, is het zyn hoofd; want door dezen staert, die van binnen hol en naar vooren geopent is, steekt het dier zyne tong uit; de rug heeft noch 2 ryen met stompe bulten, en de geheele schaal is met korte groeven gegraveert, doorgaans vuilwit, hier en daar met zwartachtige of donkerbruine plekjes; de mond, als gezegt, is lang en smal, heeft aan den buitensten kant een breede lip, die aan den binnen kant met ronde tanden bezet is, en voorts uitwaarts omgewelt; de tegen overstaande lip, aan den hooren zelf, loopt breed uit, en beslaat schier den geheelen buik, is zeer glad en blinkende, gelyk ook de buiten lip en de geheele binnenschaal, uit den witten naar 't geele of vaale trekkende; het overige van de buitenste lip ziet men op verscheiden plaatzen aan de deure van de *Voluta*, waar door blykt, dat deze hooren groeit door aanzettinge t' elkens van een halven gier, dewelke

De *Cassides tuberosa* beschreven; waar van 4 soorten.

De eerste soort, zyn de de geboorende stormhoed. Zie zyn gedaante, op de plaat N. XXIII. letter A. Dezelve verder beschreven.

Hoe ze aan groeit.

dewelke dan over de voorige lippen overgaande, moet het dier noodzakelyk, door een ingeboorene doch wonderlyke eigenschap, al het geen, dat hem in den weg tegenstaat, wederom konen wech ruimen en nederleggen. Dit kan men klaarlyk zien, als men de hoorens in stukken slaat, wanneer men aan de binnenste gieren niet dan kleine overblyfzels van de oude lippen ziet, die echter klaarlyk aan de buitenste *voluta* bespeurt worden; en dit moet men mede verstaan van alle de volgende horentjes dezès geslachts, inzonderheit van den *Murex aculeatus*. Als deze hooren nu zoo groot word als een mans hoofd, dan heeft hy zoo veele kleine bulten nier meer, maar alleenlyk vier of vyf uitsteekende stompè horens; aan den bovensten omloop, gelyk de stompen van de eerst uitkomende horens aan een bok, blyvende de voorige mindere bultjes noch al kennelyk aan de binnenste omloopen van de *voluta*; de buitenste lip is als dan zeer dik en breed uitwaarts omgewelt, en daar achter met breede zwarte streepen; de buitenste schaal is zonder glans, doch zuiver en mooi gespikkeld; maar hebben dat gebrek, dat ze dikwyls met zeegruis bewassèn en ganseh dood zyn, te weeten, zoo verre zy met den rugge boven het zand uitsteeken, want zy leggen voor 't meeste deel in 't zand begraven; dit zeegruis vreet ook zomtyds zoo diep in, dat ze gaatjes en kuytjes in de schaal maaken, en de horens zyn dikwyls wel half uitgevreeten. Het dier heeft een dūn taai vleesch, van vooren bedekt met een langwerpig dun beentje, honigverwig en wat getand, een klauw van eenen grooten vogel gelykende.

Omfan-
dige rede-
nen daar
van.

Waarom
dezelve
zeer zel-
den onbe-
schadige
gevonden
worden.

Haar be-
naaming
in ver-
scheiden
taalen.

Waar de-
elke ge-
vonden
worden.

En hoe-
men die
schoon
maakt.

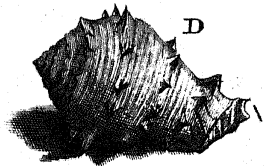
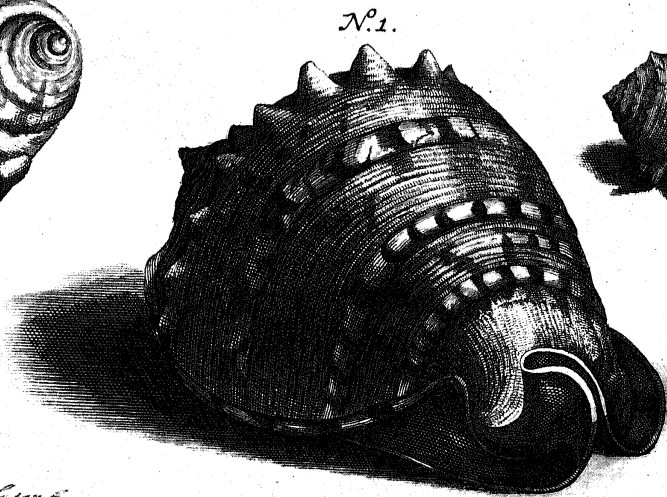
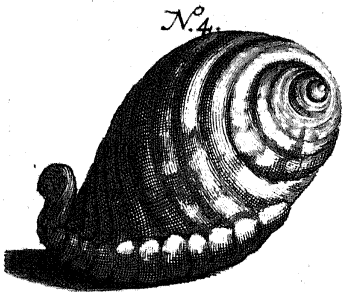
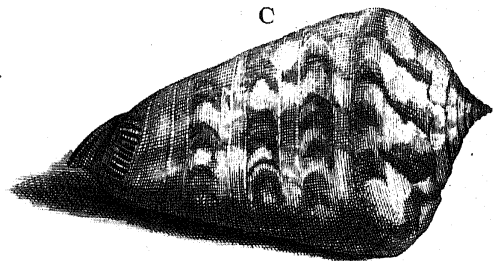
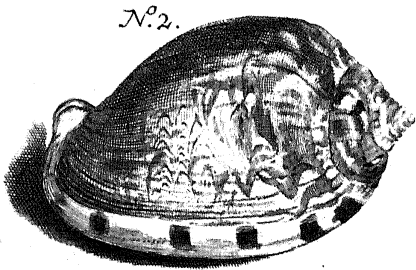
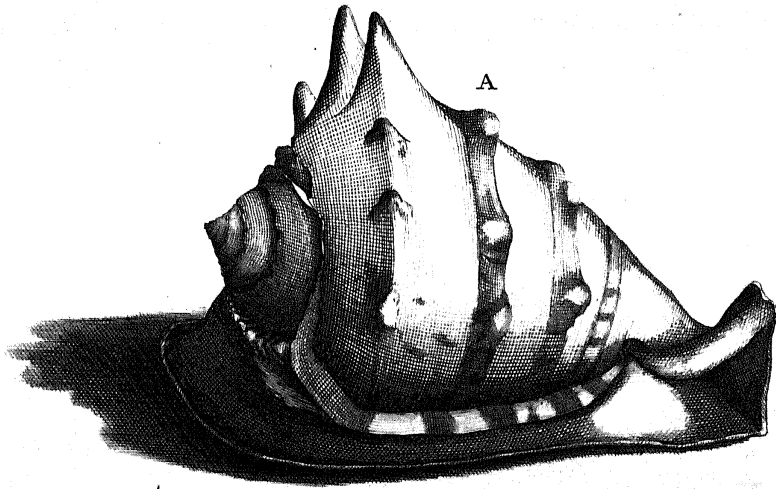
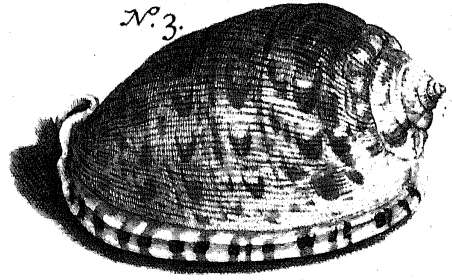
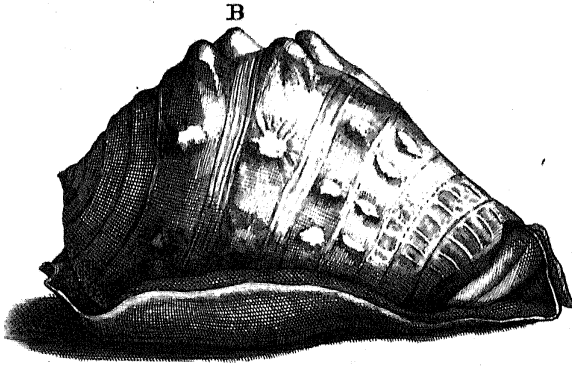
2 Soort.
*Cassis ru-
bra*: Zie
haar ge-
daante op
de plaat
XXIII.
letter B.

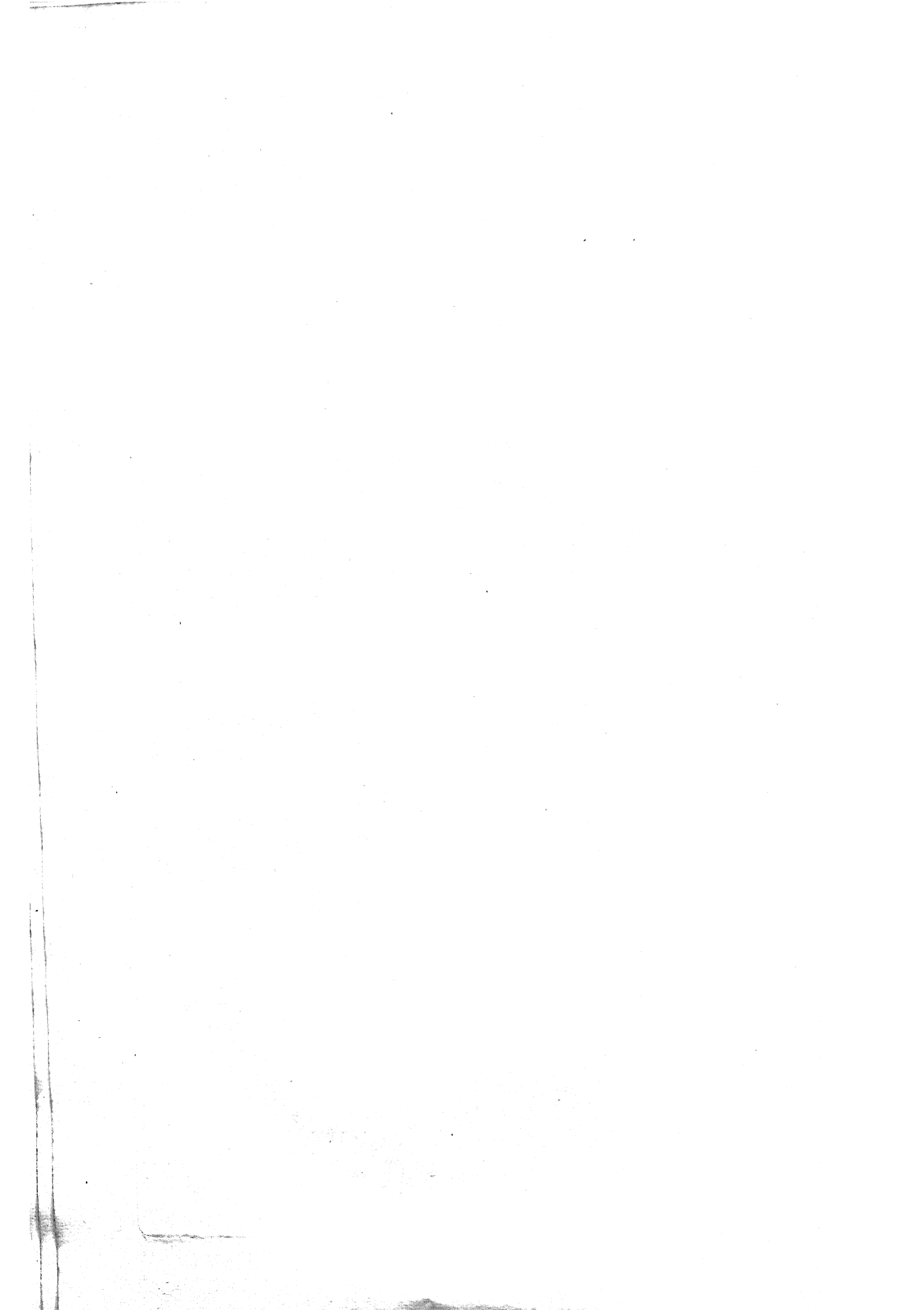
Waar zy
zich ont-
houden.

Haar naam in 't Latyn is *Cassis Cornuta*. Neerd. *Gehoorende stormhaeden* of *Offe-
kopper*. Maleitsch *Bia Cabesette* en *krang boekoe*. Amb. *Ihubuffuta*, van de zelfde bedui-
denisse. *Bostons Tandaca*. Men kan ze niet wel onder eenig bekend geslacht van de
oude naamen brengen, doch met den *Murex* zouden ze ten naasten by wel over een
komen. Ik bevind wel dat d' *Aporrhais* van *Aristoteles* by zommigen op deze manier
beschreven of afgeteikent word; doch dewyl d' *Aporrhais*, volgens zynen naam, eene
grootte slette is, die, als eenen klompigen steen, van de klippen afhangt, als of ze
daar op druypen wilde; zoo kan het onzen stormhoed niet zyn, dien men anders
niet vind dan in 't zand begraven, zomtyds geheel, zomtyds met den rugge wat uit-
steekende. Men vind ze op vlakke zandige stranden, in de Liassersche Eilanden, in-
zonderheit op *Oma* voor *Haroko*. De Inlanders leggen ze zoo geheel op koolen,
braden ze, en slaan de huynen in stukken, om het vleesch daar uit te haalen. Die
men tot rareiteiten bewaaren wil, moeten geheel onder het zand uitgegraaven, en van een
middelbaare grootte zyn, want deze zyn zuiver van schaal, en de zwartbruine plekken
vertoonen zich door 't boenen; anders als 'er noch wat dun zeegruis op zit, moet men
ze eenige dagen in den regen leggen, met zand schuuren, en met sterk water overstry-
ken; doch als dan moet 'er geen vleesch meer in zyn, want de slym van 't doode
vleesch, daar uit loopende, bederft den schoonen glans aan de onderste zyde, 't welk
men dood noemt, en met geen konst te herstellen is; en dit moet van alle gladde ho-
rentjes verstaan worden.

II. *Cassis rubra*. Roode stormhoed; dit is een raar slach en word weinig gevonden;
kleinder dan de voorgaande, omtrent 2 vuyften groot; de *voluta* met haar spitze puylt
wat meer uit, en de rug is bezet met ronde, en niet hooge knobbelen, tusschen wel-
ke de schaal met korte groeven en ribben verciert is, zwartbruyn en rosachtig, geschild-
dert als de veeren van een hoen; de buyk of de mond is rood, als rauw en bloedig vleesch,
gelyk mede de binnenvlakte, aan den eenen kant van den mond, ook omgekruilt is;
het vleesch van 't dier trekt ook naar den rooden. Men vind ze mede in 't zand be-
graven, gelyk de voorige met den rugge zomtyds wat uitsteekende, dewelke dan zoo
verre begroeit zyn, zoo dat ze niet schoon gemaakt konen worden; maar die men onder
't zand vind, zyn doorgaans schoon, glad en blinkende; men vind ze weinig, en schier
alleen op de Eilanden *Manipa* en *Bonoa*, waarom ze onder de voornaamste rareiteiten
gerekent worden; men vind ze veel op *Boeton*, en worden van de Malcijers zeer ge-
zocht om 'er bonte arm-ringen van te maaken.

III. *Cas-*

III. *Cassia pennata*, is een medesoort van de naaft voorgaande; heeft geene knob-^{De 3.} bels over den rug, behalven eenige korter aan den bovensten gier; de mond heeft ^{soort. Cassia} geen omgekrulden lip, maar eindigt met een enkele schaal; de buyk is zoo rood niet, maar ^{pennata.} vaal; doch de rug is mooier geschildert met zwart, bruin, en wit, gelyk hoender ^{Zie dezelve} veeren, of gelyk het gemarmelt papier, 't welk men Turksch noemt. Zy worden zoo ^{ve plaat} zelden gevonden, dat ik 'er in mynen geheelen tyd maar eene bekomen hebbe, die my ^{letter C.} van *Cerams* noordkust gebracht is.

IV. *Cassia aspera*. Neerd. *steekelige Kasketten*. Deze is niet veel grooter dan een ey, ^{De 4.} over 't geheele lyf donkergrauw, en bezet met veele scherpe knobbeltjes, die stompe ^{soort. Cassia} doornen gelyken, en daar tusschen noch veele rimpelen en groeven, zynde de steekelige ^{aspera.} tanden mede aan de gieren van de *Voluta* te zien; die wat uitpuilt; achter hebben ze geen ^{Zie haar} gekrulden staert, gelyk de voorgaande *Kasketten*, of maar een klein beginzel daar van; ^{gedaante} de mond heeft ook geen omgeworpen of omgekrulden lip, aan den buitenkant evenwel ^{by letter D.} een weinig getandt, en de zyde daar tegen over is glad, effen, en lichtgeel. Het dier sluit den mond met eenen langen smallen nagel, dien men voor eenen *Unguis odoratus* zoude houden, doch is niet gebruykelyk. Deze soort is in Amboina zelden te vinden; ^{Waar de} de mooiste komen van de *Tukabessische* Eilanden, by zyden *Boeton* gelegen. Een ^{zelve ge-} slechter slach valt op *Cerams* zuidzyde, omtrent *Kellimoeri*. Men vindt ze ook op de ^{vonden} westkust van *Samatera*. ^{worden.}

Cassides tuberosa, zyn by ons genaamt Stormhoden. De Schryver geeft ons eenige afbeeldingen, die wy hier op de plaat XXIII. met letters aanwyzen; alhoewel die by letter C. eerder onder de *Voluta*, hier na beschreven, behoorde gestelt te zyn: doch wy zullen van des Schryvers verdeeling niet afwyken. De eerste soort staat verbeeldt by letter A. De tweede by letter B. De derde by letter C. En de laatste by letter D. N. 1. is die geene, dien wy Stormhoden noemen; Hy word ook de gevilde Stormhoden of Hoorn genaamt, wegens zyne kleine kartelen, die hy over al heeft. N. 2. is een andere soort, bruin gevlamt en weinig geknobbelt; is heel ongemeen. N. 3. een andere soort met fyne en scherpe kartelen; en N. 4. heeft ronds banden over zich heen leggen, die eenigzins bruin geveelt zyn.

XIV. HOOFDDEEL.

Cassides Verrucosa : Pimpeltjes.

Dit slag van hoorentjes bestaat schier uit enkele knobbelen, gelykende zekere ^{De Cassi-} kleine en geknopte glaasjes, Pimpeltjes genaamt, waar uit men brande- ^{des verru-} wyn drinkt; men kan ze niet wel onder zekere soorten brengen, om dat ^{cose be-} schier ieder Eiland een byzondere heeft; derhalven ik maar de volgende en ^{schreven.} meest bekende zal voorstellen.

I. *Verrucosa prima sive Ceramica*, is de grootste van dit geslacht, met een uitstekend ^{Eerste} hoofd, gelyk een *Turbo*; het overige van de schaal geformeert als een *Murex*. Op de ^{soort. Zie} gieren staan 7 uitstekende knobbels, als of het stompe doorens waren, die ook de gieren ^{de gedaante} tot den tip toe vervolgen, en dan staan'er noch andere mindere op den rug, en daar ^{te op de} tusschen met plooijen; aan den staert hebben ze geen krul, en geen omgeworpen lip; ^{plaat} de schaal is van buiten doodsch, aardverwig, en aan de knobbels zwart, voorts zeer dik ^{XXIV.} en hard, als of het een knobbeligen steen was; aan den mond zyn ze vuilwit, en het ^{letter A.} dier sluit den zelve met eenen langwerpigen *Unguis*, donker honig verwig, en tot reukwerk eenigzins dienende. Men vind ze op *Cerams* zuydkust, daar de stranden vol ^{Waar de} kleine zwarte steenen zyn. ^{zelve ge-}

II. *Verrucosa secunda* heeft de grootte van een hoender ey, aan 't hoofd zoo uitste- ^{De 2.} kende niet, gelyk de voorgaande, maar beter de form van een *Voluta* uitdrukkende; ^{soort. Zie} aan de gieren staan 8 knobbels in eenen omloop, breeder en stomper dan de voor- ^{op de plaat} gaande, aan de eene zyde met een keep, als of ze t' saamen geweldt waren; het overi- ^{XXIV.} ge van den rug is met korte doornen bezet, en met ribben tusschen beiden; om ^{haar ver-} trent de snuit worden de doornen al weder grooter, en de snuit is zonder krul; ^{beeldt by} de ^{de letter B.} verschei- ^{Haar} dentheit ^{lip} lip

breeder lip is enkel dik en wat gekartelt; de koleur is doodfch, bleekwit, maar dedoornen zyn zwart, meerendeels met zeegruis zoodanig bedekt, dat ze befwaarlyk zyn om fchoon te maaken; andere zyn dunner van fchaal en aan den mond met halfronde fchubben, 't welk de Jonge en halfwaffe knobbelen zyn; een derde foort is platter van hoofd, fchier als een rechte *Voluta*, en witter van fchaal; een vierde foort heeft den tip weér wat uitfteekender, de doornen kleinder doch fpijfer, aan den mond zwart gelyk ook de meefte fchaal is. Alle deze foorten worden gehouden voor de gemeene Pimpeltjes, die meeft bekend zyn en op allerlei ftranden vallen, doch meeft die met fcherpe kraalfteenen vervult zyn, inzonderheit op het kleine Eilandje *Nuffaanan*, of het Duyven Eiland, tuffchen Amboina en Ona gelegen; haaren *Unguis* kan men tot reukwerk gebruyken. In 't Maleitfch noemd men ze *Bia papuwa*.

De 3. foort. Zie dezelve plaat letter C. III. De derde foort heeft een breeder hoofd, van buiten wit en krijtachtig, met ftompe knobbelen, en daar tuffchen rimpelig; aan den mond wit met een weinig geel of paers gemengt. Men noemd ze Bandafche Pimpeltjes, om dat ze in die Eilanden meeft vallen.

De 4. foort. Zie haar by letter D. IV. Wydmondige Pimpeltjes, hebben het fatzoen van *valvata*, te weeten een wyde mond, en een dunne kant; doch de fchaal is dik en doorgaans met ftompe knobbeltjes bezet, die zoo zwart niet zyn als aan de voorige. Deze vallen meeft op *Leytimors* zuydzyde, en worden gegeten gelyk de voorige, zomtyds ook niet, om dat haar vleefch wat bitter is.

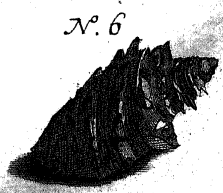
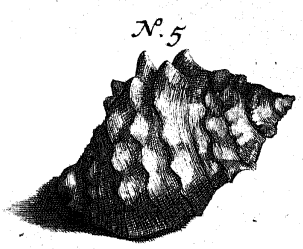
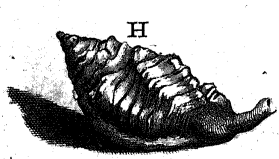
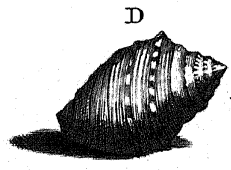
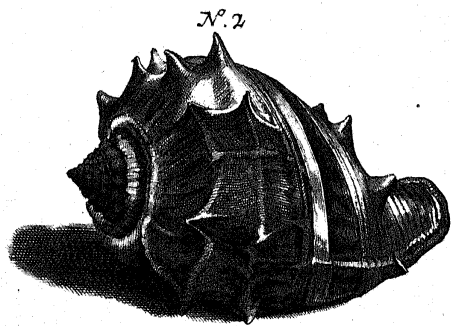
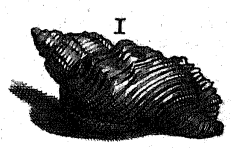
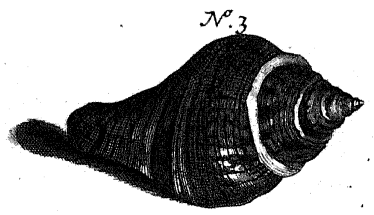
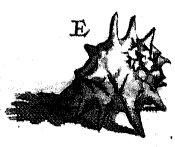
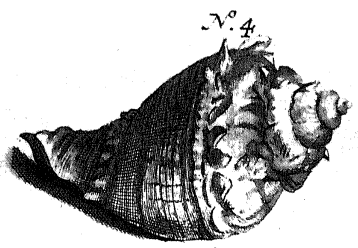
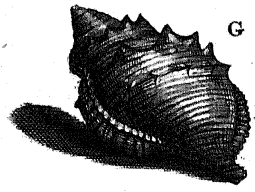
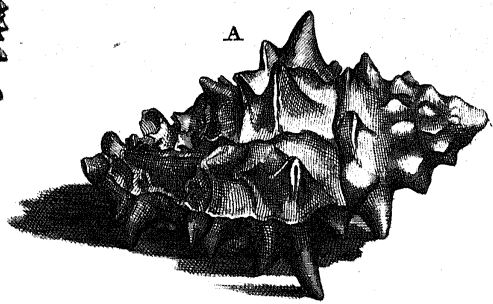
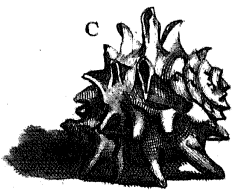
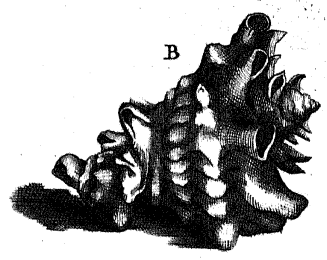
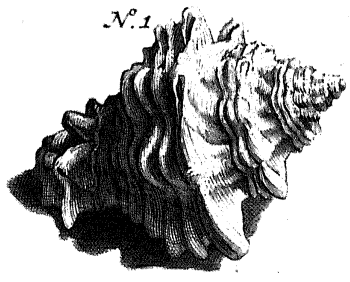
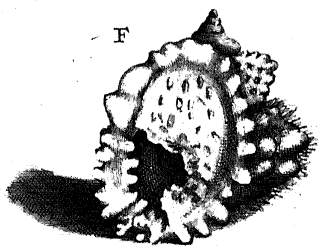
De 5. foort. Zie afgebeeld by de letter E. V. Kleine Geelmonden, zyn niet grooter dan een hazelnoot, met een zeer nauwen en gefronfden mond, daar aan men geele plekjes ziet, op de fchaal krijtachtig, daar zwarte knobbeltjes uitfteeken als ftompe doornen. Daar en boven is 'er eene andere foort, die noch kleinder is, en wyder van mond; op de fchaal taneyt, met weinige ftompe knobbeltjes. Deze noemt men bruine Pimpeltjes; doch deze beide hebben noch meer veranderingen, naar de verfcheidenheit der Eilanden.

Waar van noch meerder foorten. Een 6. foort verbeeldt by letter F. op de plaat XXIV. VI. Hairige ooren, deze komen de *Buccina* nader, want zy hebben een uitfteekend hoofd of tip, het overige van 't lyf is hoog of bultig, daar en bovengeribt, en met ronde knobbelen bezet, en overal, doch meeft op den rug, bekleedt met ftompe borftels, die daar vafst aanblyven al worden ze gedroogt; doch aan de oude verliefen ze allenxkens; de mond is nauw en met wonderlyke kronkelen bezet, de gedaante van een oor eenigzins uitmaakende, met wyd uitgerekte lippen, die glad en blinkende zyn, daar het overige van den hooren ruig en doodfch is; aan 't einde hebben ze een opgeworpen fnuif of ftaert; aan de voorfte zyde geopent en hol. Een tweede foort valt wat platter aan den buik, en de ftaert gaat rechter uit; de rug is min knobbelig, maar dichter bezet met zachte borfteltjes als wol, die daar ook vafst aanblyven. Zy worden weinig gevonden, en meeft op de kuff van *Hitoe*.

De 7. foort. Zie die verbeeldt by letter G. Waar die gevonden worden. VII. Padderjes, hebben ook de gedaante van een *Buccinum*, uit den ronden wat gedrukt, met een kant aan de eene zyde, op den rug geftreept of gevoorent, met korte doch fteekelige peukeltjes bezet, gelyk de rug van een Padde, van verwe vaal; de ftaert is zonder krul, de mond wyd, met een dikke gekartelde lip. Deze vind men omtrent den Amboinfchen Inham, omtrent het Kasteel Victoria, in een flykig zand met fteenen gemengt; worden in 't Maleitfch *Bia Codoc* genaamt.

De 8. foort. Zie by letter H. op dezelve plaat verbeeldt. VIII. *Ranala*, Kikvorfchen, zyn fchier van dezelfde gedaante, doch korter en gedrongener van fchaal, achter uit met een ftaert, die een weinig opwaarts kromt; de ruggen zyn mede geknobbelt en gerimpelt, doch niet fteekelig, ook vaal en doodfch van verwe; de mond heeft een dikke gladde lip, aan den buiten kant gekartelt. Men vind ze by de voorige, doch zeldzaamer, en zy gelyken een Kikvorfch met eenen ftompen ftaert; hebben ook noch een verandering; die zeer klein is, ruig, rimpelig en kalkachtig van fchaal, met een recht opgeworpen ftaert, gelyk de Meerkatten den haaren draagen.

De 9. foort. Zie haar afgebeeldt by letter I. IX. *Knoddekens*, zyn ook een gemengd fatzoen van *Buccinum* en *Cochlea*, kort gedron-

drongen en hoog van schaal, met uitsteekende ronde knobbeltjes; vaal van verwe en zonder staert; de lip desmonds loopt scherp toe en is gekartelt; zy gelyken de knodden, die aan de schaapen hangen.

Alle deze soorten en *Pimpeltjes* hebben een donkerbruin of zwartachtigen nagel, waar mede zy den mond sluiten, dien men, by gebrek van ander, tot reukwerk gebruiken kan. Alle zyn ze aan den schaal ruig, en zonder glans, met zeegruis en kalk bezet, zoo dat men ze niet zonder veel moeite met veel schraapen en sterk water kan schoon maaken; zy alle kunnen onder de *Murices* gerekent worden.

Cassides verrucosa, deze konnen wy onder geen eene benaming brengen, nademaal ieder by ons een byzondere naam heeft, die elk op zyn plaats zal aangewezen worden. Van den Schryver zyn ons negen soorten toegevoegt, op de plaat XXIV. met letteren aangewezen. Die by A. is de getakte Zwitterbroek, waar by wy voegen N. 1. die de Zwitterbroek by ons geheeten word. De 2de soort is verbeeld by letter B. De 3de by letter C. by ons genaamt de groote getakte Moerbeï. De 4de soort by letter D. De 5de soort by letter E. die wy de kleine getakte Moerbeï heeten. De 6de soort by letter F. van den Schryver genaamt Haaitige ooren, om dat haar buiten huid met hairtjes bezet zyn, doch wy krygen die meest schoon en zonder haar, waarom zy Oorreliezen, of Oorborens genaamt worden. De 7de soort is letter G. deze noemen wy de Paddehoorn, wegens zyne gedaante. De 8de soort is verbeeld by letter H. die wy Hoogtaerten noemen. De 9de soort by letter I. onder welke soorten ook behooren de Schilpad staerten, of Beddeteiken; de eerste benaming naar zyn klein puntig staertje, en de andere naar zyne streepen of banden; van dezen zyn verscheiden soorten, doch de beste zyn de dubbelde getakte, met N. 2. en de gladde, met N. 3. aangewezen, waar van wy'er een met Oranje banden bewisten. N. 4. is een getakte bastert soort. N. 5 en 6. zyn geknobbelde, doch die zelden voorkomen.

XV. HOOFTDEEL.

Cassides Læves sive cinerea: Grawwe Kasketten.

DEZE zyn rond en glad, van gemeene flekken gedaante, doch altyd met een uitsteekende tip, bestaande in de volgende soorten.

I. *Cassis Cinerea lævis*, deze gewint de groote van een vuist, doch is gemeenlyk kleinder, rond en glad van rugge, behalven dat de bovenste gier eenige donkere voetspooren van knobbelen heeft; de koleur is aschgrauw, zomtyds naar den blauwen, zomtyds naar den vaalen trekkende; achter met een omgeworpene en gekrulden staert, die wyt geopent is; de mond heeft aan den buiten kant een dikke, ronde, en omgewelde lip, aan wiens onderste hoek 3 of 4 scherpe tanden staan; de regen over staande lip is vet uitgebreid als een vlerk, zeer glad en blinkende, en daar achter ziet men een dikke naad, langs de lengte van den schaal gaande, zynde het overblyfzel van eenen ouden mond. Deze grawwe Kasketten groeijen mede door eene toezetting zoodanig, dat haare oude lip blyft staan, en daar onder eene nieuwe dunne schaal voortkruipt; dewelke alle hoeken en kanten aan de over zyde ontmoetende, door de kracht van 't levende dier weder week word en zich nederlegt, weshalven men dikwils de oude naaden in den mond voelen kan, daar de nieuwe lip al over heen geloopt is; en deze oude lip ziet men zomtyds over den rugge gaan; de binnenste vlakke is aan den Jongen vaal en half doorschynend, aan den Ouden violet en glad; den mond sluiten ze met een lang, dun, en donker bruin schildje, tot reukwerk niet dienstig. Zy hebben noch eene verandering van foort, daar de schaal op den rugge rimpe- ligger is, en aan de gieren merkelyker tanden heeft, die wat scherp zyn. Zy vergaderen in September, 20 en 30 op eenen troep, en leggen haare eijeren, de een na het ander, doch by malkander, op de steenen, ter diepte van twee vademen. Deze eijeren zyn kort, getakt en bros, gelyk *Alga Coralloides*, omtrent een duim lang, dicht in malkander in de midden gekropt, boven op met een stompe spits, week, slymig, en licht bruin, omtrent zoo dik als zeilgaaren; ouder geworden zynde, vind men de gedaante van kleine flekken daar in, waar uit de voornoemde Kasketten groeijen. Een ander gedaante van eijers van grawwe Kasketten, heb ik gevonden in 't jaar 1694. in October, zynde een klomp als een Eenden ei, van buiten vuil-geel, als vuil walch,

ruig, gemaakt van veele dunne laagen op malkander, en tusschen beiden met scheidvelletjes veele celltjes uitmakende; doorgesneden was ze van binnen dichter, van verwe vleeschrood met wit vermengt, spongieus van substantie, doch van binnen was 'er geen gedaante van hoorentjes te vinden, boven op zat een diergelyke Kasket, van onderen was het op een steentje vast, en ter zyden zaten noch 3 of 4 hoorentjes. Zy vallen op *Roema tiga*.

Haar naam in verscheiden taalen.

Men noemd ze in 't Latyn *Cassia Cinerea laevis*. Neerd. *Grauwe Kasketten*. Maleisch *Bia bawang*, om dat het gekookte vleesch van het dier gegeten, een weinig naar look rickt, en die ze veel etten, krygen 'er een sterckriekende zweet van; doch andere noemen ze ook *Bia Cabesette Kitsjil*. Men vind ze overvloedig in den Amboinschen Inham, omtrent het dorp *Hoecconalo*.

De 2 soort is op dezelve plaat afgebeeld by de letter B.

Zyn heel zeltzaam.

De 3 soort staat verbeeld by de letter C.

II. *Areola*. Neerd. *Beddekens*, is diergelyk een Kasket, rond en glad van schaal, doch op den rugge geteikent, met groote vierkante plekken, taneyt van verwe, in ordre gestelt gelyk de beddekens van een thuin; aan den mond hebben ze de drie scherpe tanden niet, gelyk de voorige, maar aldaar in een rye veele kleine tandjes: Deze worden zelden gevonden.

III. Buikjes, zyn mede gansch rond en kort van tip, wyd van mond en dun van schaal; de eene soorte komt met de beddekens over een, waar van ze donkere voetspooren op den rugge heeft, daarenboven met enge vooren langs de gieren; de andere is wat grooter en ronder, merkelyk gevoorent zonder bedden, maar eenpaarig van eene bleekgeele of vaale verwe.

De 4 soort is afgebeeld by de letter D.

Van deze zyn verscheiden soorten.

IV. *Fimbriata striata*, gestrepte zoomtjes, zyn kleine langwerpige Kasketjes, naar 't fatzoen van de *buccina* trekkende, alzo genaamt, om dat ze aan den eenen kant van den mond een breeden zoom hebben, die met korte zwarte banden geteikent is, en daar by eenige scherpe tandjes; op den rugge langs den hooren zyn ze geplooit, glad, lichtbruin of taneyt; den mond sluiten ze met een klein geel en dun schildje, 't welk zich verre naar binnen trekt. Men vind hier van ook geheel witte, of een weinig met ros gemengt, die heel zeltzaam zyn.

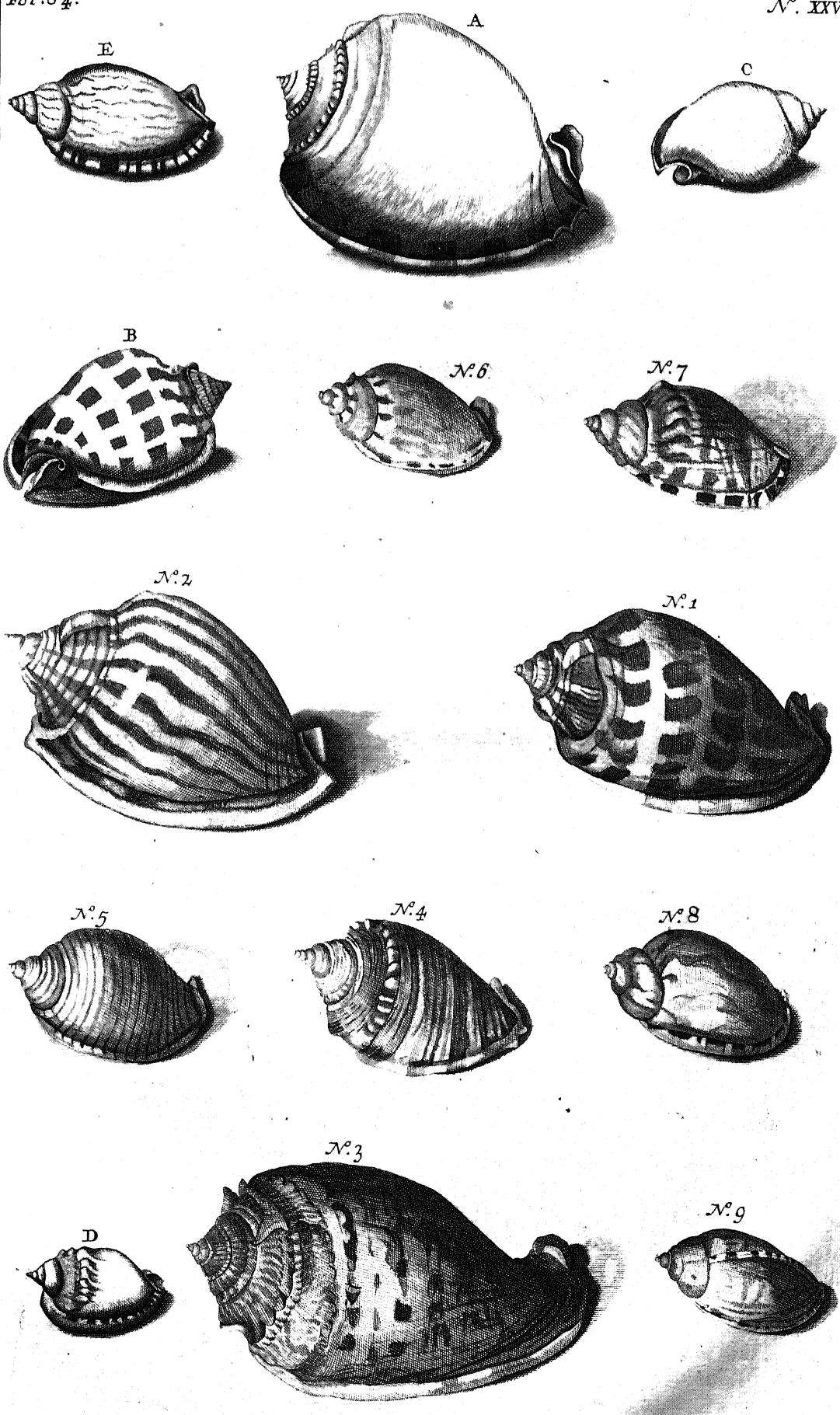
De 5 soort. Zie dezelve plaat XXV. letter E.

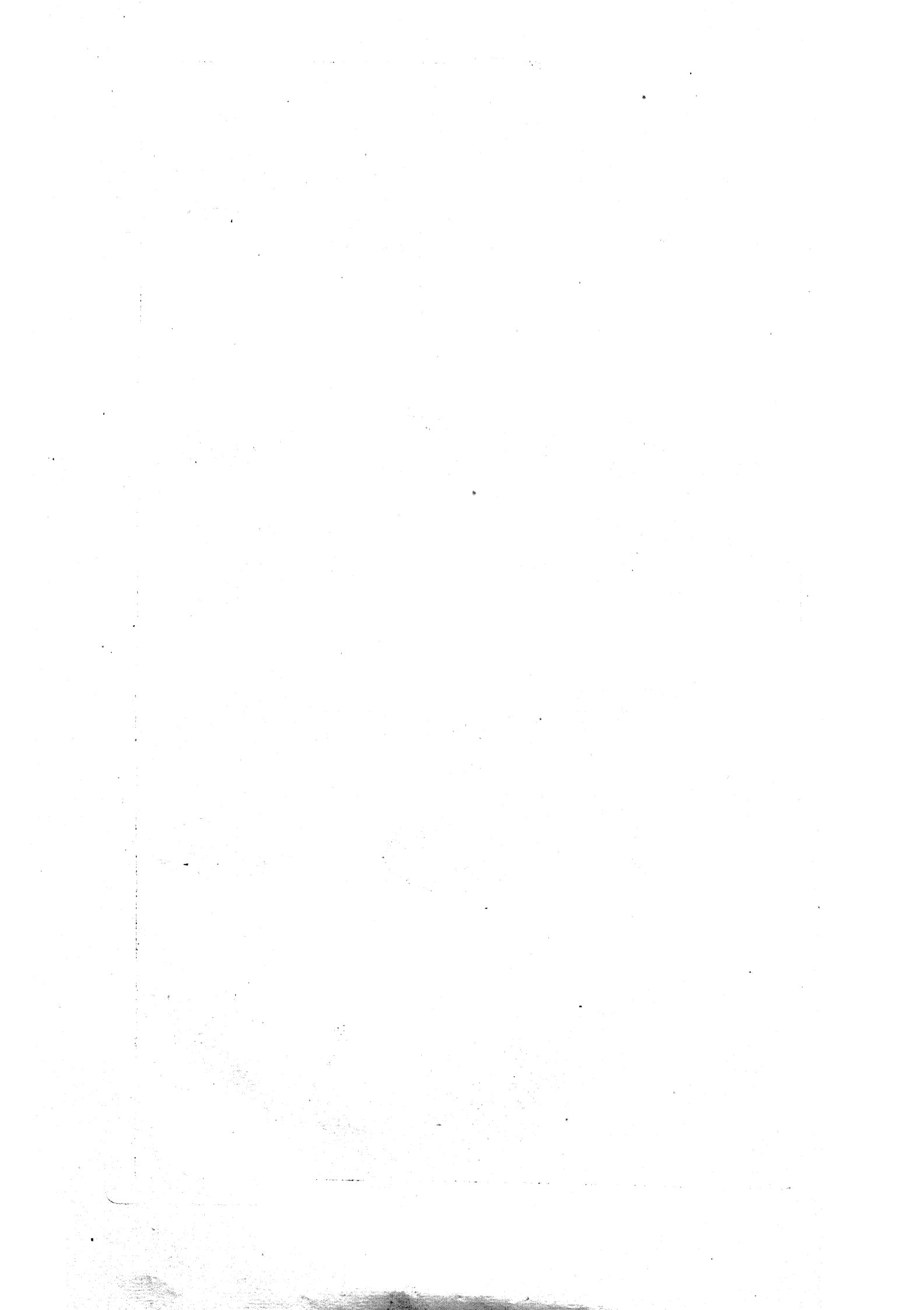
V. *Fimbriata laevis*, gladde zoomtjes, zyn van 't voorige fatzoen, dunner en gladder van schaal, zonder plooijen, vaal, met bruine slangetjes geteikent; het zoomtje is smal, doch heeft mede zyne zwarte bandjes en scherpe tandjes. Men vind ook van deze gladde zoomtjes, die geen slangetjes hebben, maar bruine puntjes op een ry staande.

Een klein der soort beschreven.

Hier toe behoord een kleine soort, niet boven een nagel van een duim lang, glad van schaal, vuilgroen, of een luttel gefpikkelt, aan de gieren weinige peukeltjes, aan den mond een smal zoomtje met scherpe tandjes.

Cassidis Laevis, &c. deze heeft de Schryver mede onder de voorgaande geslachten gestelt, en niet zonder reden, want het ook *Kasketten* of *Stormhoeden* zyn, doch zy hebben by ons een andere benaming, namelyk die van *Bezoar* Hoorens, om d' overeenkomst van verwe en glans; doch zy zyn zeer verscheyden van malkanderen. De 1de, die verbeeld staat op de plaat XXV. by letter A. is de gemeene *Bezoar* Hooren. De 2de soort is by letter B. die by ons genaamt word de kleine gevlaakte *Bezoar*; van deze zyn 'er noch 2 soorten, d' eene wat kleinder en slanver gevlaakt en gekartelt, d' andere is veel grooter, aangewezen met N. 1. Hier by komt de gestrepte *Bezoar*, verbeeld by N. 2. van welke maar weinige bekent zyn. N. 3. is een wilde *Bezoar*, veel lichter en dunner van stof, als d' andere: ook heel zeltzaam. N. 4. is een dwarsgestrepte *Bezoar*. De 3de soort van den Schryver is aangewezen by letter C. N. 5. deze is een andere soorte, doch dieper gevoorent. De 4de by letter D. en de 5de by letter E. waar van wy noch 4 soorten vertonen, aangewezen met N. 6, 7, 8 en 9. welke laatste soort heel ongemeen is, want boven zyn geplekte zoom aan den mond, heeft by diergelyke over zyn rug loopen.

XVI. HOOFDDEEL.

Murices : Bia Unam.

H Et vierde flach, van 't vierde hoofdgeslacht, zyn de getakte en doorenachtige Kasketten, die wy voor Oost-Indische *Murices* houden, en in gedaante, maar niet in eigenschap, wat verschillen van die in de Middellansche zee gevonden worden, hebbende een gemengd fatzoen van *Cassis* en *buccinum*; zoo dat zommige van dit flach voor een *Buccinum* mogen gehouden worden; daarentegen, zommige onder de *Buccina* aarden naar deze Kasketten. Zy bestaan in de volgende soorten.

I. *Murex ramosus*. Neerd. *Getakte Kasketten*. Mal. *Bia unam*. Amboinsch *Lay noa* en *Palay noa*, op *Leytimor Sasalon*. Deze is de grootste en voornaamste van dit geslacht, met een kort op malkander gedrongen en verheven schaal, dewelke driezydig schynt, waar van de twee schuinse den rugge maaken, en de derde den buik; ieder zyde is aan den kant bezet met kromme doorenachtige takken, te weeten, 5 grootere aan het lyf, en 3 aan den staert of snuit, die breed en wat verheven is; ieder tak is weder verdeelt in andere kleindere, en daar door gansch steekelig, alle een weinig achterwaarts gebogen, van binnen hol, en van vooren een weinig geopent, gelyk ook den staert of de snuit is; de schaal is daarenboven langs de gieren geribt, ruig, en met stompe knobbeln bezet, de voorste helft zuiver, maar de achterste kalkachtig, 't welk bykomt, om dat de voorste helft altyd de jongste is, want aan dezen hooren op 't kenmerklykste te zien is, hoe die met toezetten aangroeit, te weeten, t' elkens een derde van den omloop, waar door alle de tegen overstaande takken, gelyk meermaals hier vooren gezegt is, door de wonderlyke eigenschap van 't dier week gemaakt en nedergelegt worden, zynde de overblyfzels van de getakte ryen noch aan het hoofd te zien, 't welk tot den uitersten tip toe doorenachtig is, maar drie ryen ziet men altyd volkomen, als mede drie snuiten; binnen is dezen hooren wit, glad en blinkende als porcellein, aan den mond licht rood of inkarnaat, gelyk ook de tanden zyn, die men aan de getakte ryen ziet; de mond is gefloten met een rondachtig schild, boven met een uitsteekend hoekje en wat krom, als de klauw van een dier, ter grootte van een schelling, zomtyds ook van een ryksdaalder, zoo dik als een stroohalm, of wat meer, doch de eene kant is altyd dikker en ronder; de buiten zyde is hoorenverwig, of vuilgrauw in verscheide verhevene kringen verdeelt, zoo als het na malkander aangegroeit is, 't welk gemeenlyk met het getal der toezetten, of doorenachtige ryen, over een komt; de binnen zyde loopt ook met vele kringen door malkander, rimpelig en donkerbruin gelyk harpuyen, maar de eene kant is rond en glad. Dit schild nu is de rechte *Unguis Odoratus*, te weeten, van het breede flach, die men in de Apotheeken *Blatta byzantia* noemt, waar van hier na meerder.

Deze heeft noch een kleinder slag, witter van schaal, en korter van takken, dewelke in vyf ryen staan, gelyk 'er de voorige drie heeft; zyn *Unguis* is mede zwartbruin, niet grooter dan een nagel van een vinger, en mede krom, die voor de beste onder alle word gehouden; de eerste soorte houd zich wat diep in zee, en is veel te vinden in den Amboinschen Inham by den hoek *Martyn Alfonso*, doch op 't meeste niet grooter dan twee vuisten, maar in de Eilanden van *Aroe*, en op *Nova guinea*, vallen ze zoo groot als een kop, en haaren *Unguis* grooter als een kleine hand; de kleine soorten vind men in de Eilanden van *Tukkabessi*.

II. *Murex Saxatilis*, heeft de grootte van de voorgaande, doch zyn hoofd of *turbo* steekt verder uit, zoo dat hy meer een *Buccinum* gelykt; hy heeft geen drie doorenachtige ryen, maar uitsteekende knobbeln en rimpels over 't geheele lyf; de mond is

*De Murices be-
schreven.*
*Waar van
veele soor-
ten.*
*D' eerste
soort, staat
afgebeeld
op de plaat
XXVI.
met de let-
ter A.*
*Haar
takken of
kwallen be-
schreven.*
*Bestaan
in drie
ryen.*
*Hoe haar
stekken
dekkels
worden.*
*Unguis
odoratus,
ook Blatta
byzantia
genoemt.
Van deze
noch een
2 soort,
met 5 ryen
takken.
Zie haar
op de zelve
plaat N. 2.
En zyn
heel zelt-
zaam.*
*De 2 soort.
Zie haar
gedaante
op de plaat
XXVII.*

flecht, met een enkele lip, binnen ros en geelachtig, voorts zonder snuit; zyn *Unguis* is dun, plat en flecht. Hy word weinig gevonden op zeer steenachtige stranden, gelyk by oud *Hative*, enz.

III. *Murex minor*, deze heeft vier veranderingen: 1. De grauwe, die langwerpig als een *Buccinum* is, over 't lyf ruig, rimpelig en grauw, met 3 ryen stompe takken. 2. De zwarte, in 't gemeen Brand-hoorentjes, of Munk-yzers, Maleitsch *Bia papua* geheeten, deze is niet boven een kleine vinger lang, met drie ryen zwarte en scherpe takken bezet, gelyk ook het geheele hoorentje meest zwart is, als of het verbrand ware, doch zoodanig, dat men de witte vooren daar tusschen ziet. 3. De bruine, deze is van dezelve groote doch met langer takken, en donker bruin van koleur. 4. De bleeke, deze is bleekgeel of vuilwit, met een breede lip aan den mond, ook een breede staert, en daar aan stompe doornen. Alle vier hebben ze eenen kleinen *Unguis*, die men ter nood tot reukwerk kan gebruiken. De tweede soorte hier van is gemeen op alle stranden die steenachtig zyn, maar de drie anderen zyn zelden te vinden.

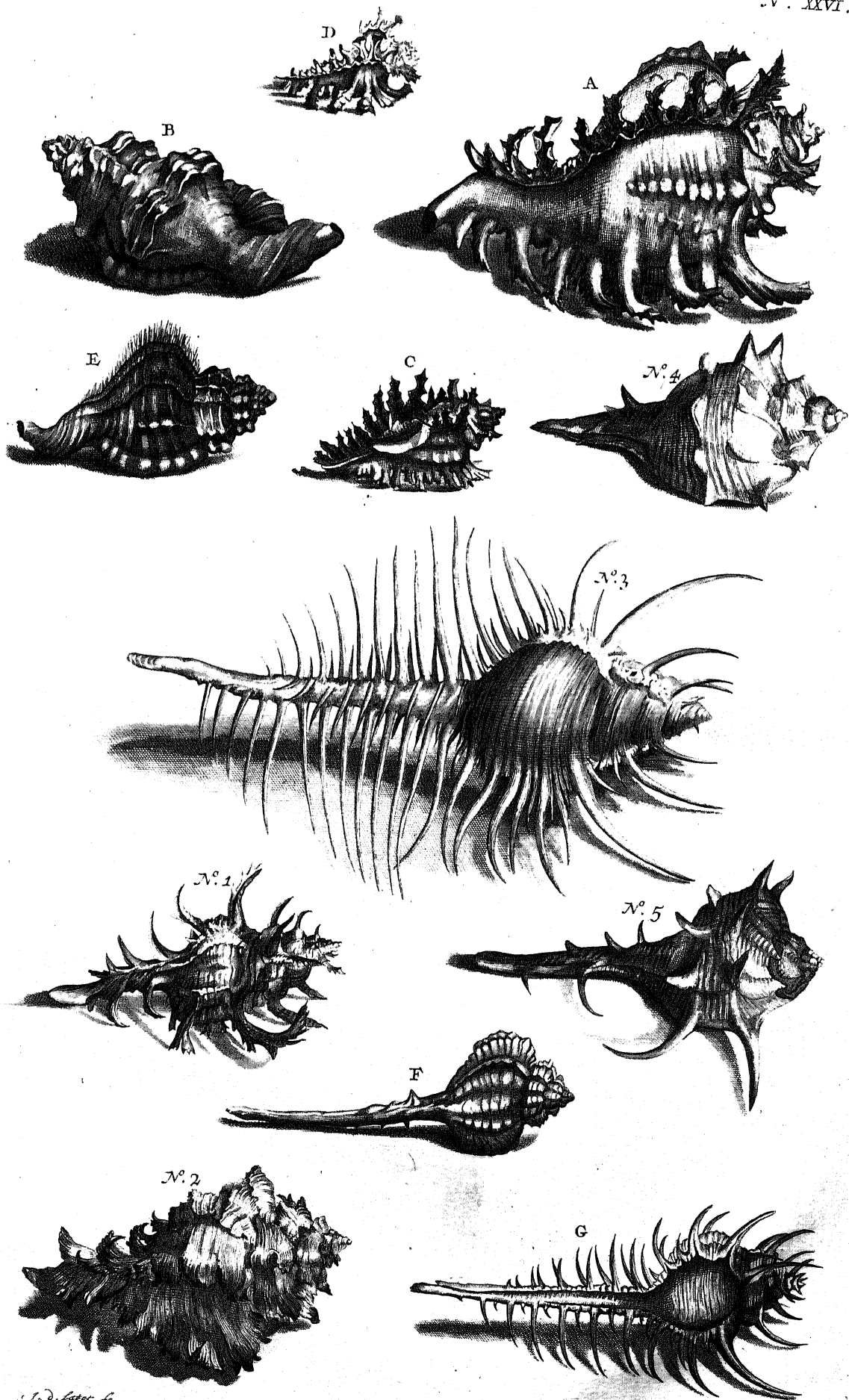
IV. Het Schorpioentje is een kleine *Murex*, met een rond stomp hoofd, en een lange rechte staert, daar aan stompe takken staan, in gedaante als de pooten van een Scorpioen, zomtyds donker grauw, zomtyds vuilwit; deze is zelden te vinden.

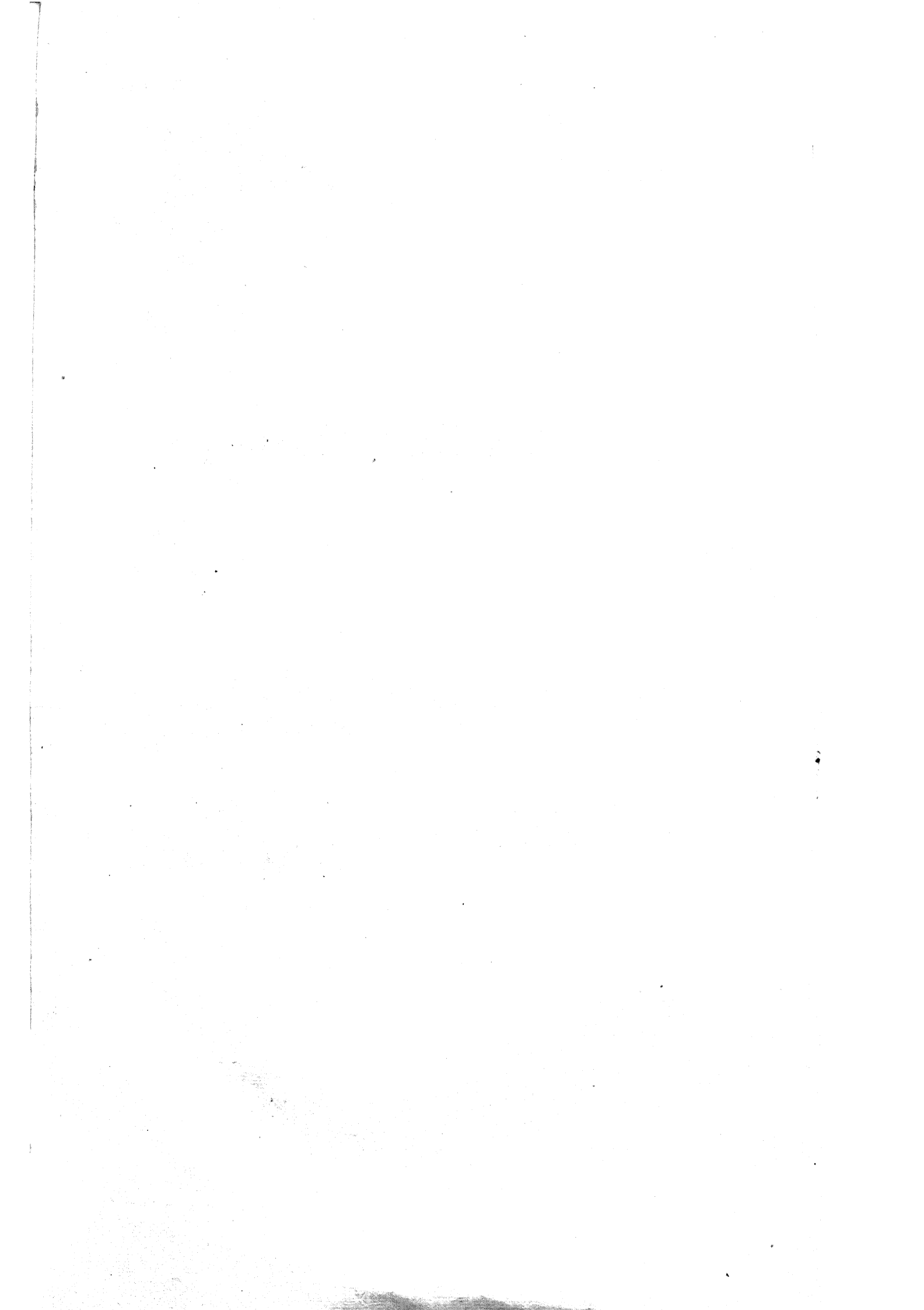
V. Gedroogde peer, dit is een hoog bultig hoorentje, met een bochtigen staert, over 't lyf met knobbelen en rimpelen bezet, en daarenboven met 6 of 7 ryen borstelen, die aan malkander vast zyn, als of het velletjes waren, doch die met schuuren licht afgaan, als men z'er af hebben wil; van koleur ros en vaal, hier en daar met zwarte plekken; de mond heeft een dikke lip, aan den binnen kant met eenige vooren, en is gekartelt.

VI. *Haustellum*. Neerd. een Scheppertje. Maleitsch *Bia Sibor*, is mede rond van hoofd, gerimpelt en met drie naaden, zonder doornen: de staert is recht smal, en wel 3 maal langer dan het hoorentje, binnen hol, waar door het dier zyn tong uitsteekt, en boven aan ziet men 2 of 3 korte doorentjes; in den mond zyn ze roodachtig, en zyn *Unguis* is aan de buiten zyde gansch rimpelig of gevoorent, dezelve dient tot reukwerk.

VII. *Tribulus*. Neerd. *Spinnekop*. Maleitsch *Bia Duri Lemon*, deze is van fatzoen als de voorgaande, maar op de drie naaden staan lange scherpe doornen als Lemoen-doornen, doch wat gekromt, die ook langs den staert loopen, over 't geheele lyf eenpaarig grauw. Men heeft noch een raar slach hier van met lange doornen, die dichter by malkander staan als de tanden van een kam, en by haaren oorsprong andere kleine doornen hebben; zyn *Unguis* dient ook tot reukwerk. Het eerste slach vind men overvloedig op vlakke zandige stranden, in den Amboinschen Inham, zynde een groote plaag voor die de zegens trekken, om dat ze met haare doornen de voeten bezeceren. Maar het ander slach is raar en zelden te vinden, word daarom onder de voornaamste rariteiten gerekent. Men noemt ze Kammetjes en Neete-kammetjes, in 't Maleitsch *Bia Siffia*.

De *Murices*, wy zullen des Schryvers benaming, zoo als voor heen veelmaal gedaan is, voor by gaan, en dezelve noemen zoo als die by ons bekend zyn. De Eerste soort, is verbeeldt op de plaat XXVI. by letter A. die by ons de Krul hooren word genaamt, om zyne omgekrulde takken. N. 1. heb ik hier by gevoegt om zyne ongemeenheit, die ook 't Harte hoorentje genaamt word. De 2de soort, is verbeeldt by letter B. wy noemen hem de Voet hooren, ook wel de gedroogde Peer. De 3de soort, staat by letter C. en word by ons Brandaris of wel de Brand hooren genaamt, om dat by zwart gebrand schynt. N. 2. is een dubbelde van die soort, deze zyn heel ongemeen; haer grond is wit en de takken of krullen zyn mede zwart; noch een soort is 'er met zwarte banden en krullen. De 4de is verbeeldt by letter D. waar van een zwarte, en een witte by my bekend is. De 5de soort, by letter E. en de 6de by letter F. die wy noemen de Snippekop, en niet te omrecht, want by die gedaante heeft; de Heeren Feitemaas vertoonen 'er twee van deze, die geheel blauw zyn, 't welk iets ongemeens is. N. 4. is een gekakte Snippekop; en N. 5. een gedoorende, van welke maar een by my bekend is. De 7de soort, is aangewezen met letter G. en wort de Spinnekop genaamt; waar van wy een tweede, zynde een dubbelde, afbeelden met N. 3. een heel zeldzaam stuk, waardig om te beschouwen, ons toegeworden door den Heer Doct. D' Aquet: Meijuff. Oortmans, heeft onder haare sijnmuntende verzameling een diergelyke, als mede de Heer van der Burg, een is 'er by de Heer Vincent, en de laatste bernst onder den Heer de Jong, buiten welke ik 'er geene zoo ken.

XVII. HOOFDDEEL.

Unguis Odoratus : Sche-Chelet : Unam.

Hier zullen wy nu in 't byzonder beschryven wat voor dingen onder den *Unguis Odoratus* verstaan, en van wat voor hoorentjes dezelve genomen worden.

Unguis Odoratus, is een dekzel, in de gedaante van een hooren, of van een klauw zonder eenige mooijgheit, van koleur donker hoonig verwig, of als donker harpuys, waar mede zommige hoorentjes hunnen mond fluiten. De Ouden hebben ze alleenyk gehaalt uit de Purperslekken; maar wy zullen hier vertoonen verscheiden hoorentjes, die dezelve uitgeeven, gelyk alle de voorgaande *Murices* zyn, en hier na noch eenige volgen zullen onder de *Turbines* en *Buccina*. Deze *Unguis* heet ook *Onyx Marina*, en is door geheel Indien een bekend reukwerk, zynde de *Basis* of 't voornaamste onder alle reukwerken, (*Thymiamata*) te weten, die men op koolen rookt, of waar mede men *perfumeert*, gelyk de *Aloe* is onder de pillen; zy heeft aan zich zelven geen aangenaamen reuk, maar in grove stukjes gebroken en op koolen gelegd, riekt ze eerst als gebrade Garneelen, maar trekt terstond naar Bernsteen, of, zoo *Dioscorides* wil, naar *Castoreum*; zoo dat ze alleen gerookt geen groote lieflykheid heeft, maar onder ander reukwerk gemengt, geeft dezelve, om zoo te spreken, zyne mannelyke kracht, en duirzaamheit; want om dat meest alle reukwerken bestaan uit zoodanige houten, resinen, en zappen, die een zoete, bloemachtige of geilen reuk hebben, zoo moet men den Zee-nagel daar onder mengen, om ze krachtig en duurzaam te maaken. Men kan dieshalven dezen *Unguis* vergelyken met een Bas in de Muzyk, die alleen gehoord geene bevalligheit heeft, maar onder andere stemmen gemengt, een zoet akkoord maakt, en dezelve staande houd: van deze heb ik de volgende foorten beschreven.

I. *Onyx major sive taurina*, is de grootste en bekendste van allen, zynde het dekzel van *Murex major*, in 't voorgaande hoofddeel beschreven, zoo groot als een Ryxdaalder min en meer, ook van dezelve dikte, uit den ronden aan de twee hoeken wat spits toelopende; buiten vuil grauw, met eenige ribben of vooren; de binnen zyde is aan den eenen kant dik, rond en effen; het overige is laager, dunner, en met veele kringen door malkander loopende gekrult, van verwe als donker harpuys.

Die van *Onin* en *Nova Guinea* komen, zyn de grootste en dikste, maar veele daar onder hebben een brandigen reuk, 't welk ontstaat, om dat de Wilden de hoorens op koolen braaden, om het vleesch daar uit te ceten. Dezen *Onyx* komt wel over een met het geen men in de Apotheeken *Blatta Byzantia*, in 't nieuwe Griesch *Blattion Byzantion* noemt, het welk wil zeggen, een blad van *Byza*, certyds een stad in Africa gelegen, waar van daan men mischien dit reukwerk bragt, en niet van *Byzantium*, 't welk *Constantinopel* is. Onzen *Unam* is ook wat bochtig of innewaarts gekromt als de klauw van eenig groot dier; hy is de gebruiklykste onder alle reukwerken, men sloot hem niet fyn, maar alleenyk in grove schilfertjes of brokjes, om zynen goeden reuk te verspreiden, moet hy langzaam op de koolen smelten, en niet haastig verbranden; men mengt hem onder droog reukwerk *Astangi*, ook inzonderheit onder de Makkafersche *Dupa*, op zyn plaats beschreven; ook heeft hy noch eenig medicinaal gebruik, behalven dat men in de Europische boeken vind; want de Inlandsche Meestreflen wryven daar van een weinig op eenen steen, en geeven dit te drinken tegens 't kolyk en buikpyn; als mede gebruiken ze den rook daar van tegens de moeder ziekte, doch als dan moet men ze wat hard braaden.

II. *Onyx secunda*, is het dekzel van de volgende *Purpura*, omtrent een halve vinger

De *Unguis odoratus* beschreven.

Zyn slakke dekzel.

Worden tot reukwerk gebruikt.

En onder andere stoffen gemengt.

Gelyken.

D' eerste soort beschreven.

Welke de grootste zyn.

Worden *Blatta Byzantia* genaamt.

Hoe die tot reukwerk gebruikt worden.

En waar ze meer dienstig toe zyn.

De 2de ger.

ger lang , en een dwars vinger breed , dikker en zwartbruinder dan de voorige , ook beter naar eene klauwê gelykende , bochtig en schœef ; aan de buiten zyde grauw , binnen donkerbruin , en de eene kant is mede verheven , rond en plat , het overige laager en rimpelig , daar hy aan 't vleesch gezeten heeft . De Maleijers noemen dezen in 't byzonder *Unam Casturi* , dat is , *Onyx moschata* , om dat hy , naar hunne meeninge , zoeter van reuk is , dan de voorige ; daarom hy ook meer gebruikt word tot welriekende zalve , dan tot reukwerk op koolen .

De derde soort. III. *Onyx minima & moschata* . Mal. *Unam Casturi* , heeft de grootte van eenen vinger nagel , en is mede bochtig en krom ; komt van de kleinder soorte des voorgaanden *Murex ramosus* , welke valt in de Eilanden van *Aru* en *Tuccabessi* ; deze word voor de beste van alle gehouden tot reukwerk .

De vierde soort. IV. *Onyx quarta* , deze behoort mede onder de *Blattas* , en is het dekzel van de volgende *Buccina Tritonis* , gelykende een breed blad , 5 duimen lang , 2½ breed , een stroohalm dik , weinig bochtig , maar meest vlak ; de buiten zyde is grauw en kalkachtig , de binnente honigverwig , lichter dan de voorgaande , en de eene kant steekt zoo niet uit ; aan reuk wykt hy de voorige soorte , en word maar by gebrek van dezelve gebruikt .

De vyfde soort. V. *Onyx quinta* , is mede een *Blatta* 4 duimen lang , en twee breed ; aan de beide einden toegespitst , donkerbruin , en zuiver , in de midden met een keep , schaars een stroohalm dik ; deze is een dekzel van de *Buccina Aruana* , en word de naaft voorgaande voorgetrokken ; doch is weinig te vinden , om dat hy nergens valt , dan op *Aru* en *Noda Guinea* , daar hem de Maleijers en Makkassaren van daan haalen .

De zesde soort. VI. *Onyx sexta* , is dun en plat , en heeft de grootte van een duim nagel ; aan de buiten zyde is hy geribt , met uitsteekende kringen , hy komt van de twee voorgaande *Murjces* , *Hausstellum* en *Tribulus* , gemeen in Amboina , en word maar gebruikt by gebrek van anderen .

De zevende soort. VII. *Onyx septima* , deze heeft de grootte en gedaante van den *Onyx tertia* , doch is dunner en platter ; komende van de wydmondige kleine Pimpeltjes , en zyn mede goed van reuk .

De achte soort. VIII. *Onyx octava* , deze is kleinder en ronder dan de voorgaande , doch dikker en aan de buiten zyde ruiger ; hy komt van den *Murex minor* , en is slecht van waardye .

De negende soort. IX. *Onyx nona* , is een geheel ander slach , komende van een flekke , die niet in zee , maar in de moerassige rystvelden wast , dun en plat , schaars een lid van een vinger lang ; aan de buiten zyde grauw en kalkachtig , aan de binnente zilververwig blinkende . Deze flekken vind men meest in de rystvelden van *Makkassar* , omtrent *Marus* , en worden aldaar *Sisse* genoemd , in 't volgende hoofddeel beschreven ; doch dezen *Unguis* is slecht van reuk , en word niet veel gebruikt . Dit slach maakt eenigzins waar-schynlyk het geen *Dioscorides* schryft , *Lib. 2. Cap. 8.* dat de *Conchilia* , waar uit hy zynen *Unguis odoratus* haalt , in Indien zouden groeijen in zoodaanige moerassen , daar de *Nardus* wast ; dien deze flekken zouden afweiden , en waar van haaren *Onyx* zynen goeden reuk zoude bekomen ; hoewel my tot noch toe niets is ter ooren gekomen van zoodaanige moerassen , daar de *Nardus* zoude wassen , waar van in tegendeel eenpaarig getuigt word , dat hy diep landwaarts in , en op het gebergte groeit : immers dit kan dienen , op dat men de schriften der Ouden zoo terstond niet laaken , of met leugens berichten moet , als men een zaak terstond zoodaanig niet bevind , gelyk zy ze beschreven hebben ; daar dagelyks dingen voor den dag komen , die lang onbekent zyn geweest , en men echter in de schriften der Ouden vind , dewelke dikwils niet recht verstaan worden : zoo kan men den geheelen text van *Dioscorides* verdedigen , als men hem behoorlyk uitlegt ; voor eerst , als hy zegt , dat *Onyx* een dekzel is van een *Conchilium* , het geene gelyk , waar mede de Purperslek bedekt word , zoo moet men daar door niet de schaal of 't huis verstaan , maar het dekzel of het schildje , waar mede veel

Dioscorides aange-trokken , en tegen gesproken.

Doch van den Sebry-ver door reden verdedigt.

tjes ,

tjes, inzonderheit alle *Murices*; hunnen mond dicht toefluiten, welk schildje zy boven hun neus aan 't voorhoofd vast hebben: waar door *Nicolaus Mirepsicus* ook kan staande gehouden worden, dewelke oordeelt, dat *Onyx* een beentje uit de neus van een Purpurlek is: het zeggen van de *Nardus* rykke poelen, kan men tweezins verstaan; of dat boven aan den Ganges in der daad bergen zyn, die de *Nardus* draagen, en aan wiens voeten zoodaanige moerassige velden zyn, in welke diergelyke Slekken of Hoorentjes groeijen, die een *Onyx* hebben, 't welk wy zoo even met het voorbeeld van Makkassar bewezen, en waar van de beste soort by *Dioscorides*, *Nardus Gangitis* bygenoemt word; of *Dioscorides* kan dezen misgreep van den gemeenen man gevolgt hebben, die het *Malabathrum* toenmaals ook *Nardus* noemden, 't welk, naar zyn schryven, in moerassige plaatsen groeijen wil, zynde hedendaags in Europa onbekent, hoewel de nieuwe kruidkenners de bladen van de wilde kanceel daar voor houden. Over den reuk moet men niet veel haarklooven, of dezelve welriekend, of sterkriekend moet overgezet worden; want wy hebben boven gezegt, dat hy van zich zelf, en alleen gerooken, niet zeer aangenaam is, en dat van desselvs reuk naar 't verschil der neuzen geoordeelt word: want hy zal den eenen zwaar voorkomen, naar *Castoreum*, *Bitumen* of gebraade Garneelen trekkende; andere (gelyk meest onze Inlanders) houden hem voor lieflyk, en vergeelyken hem by *Casturi*, dat is, Muskus.

De namen van deze 5 welriekende Nagelen, zyn in 't Latyn *Unguis odoratus*, *Onyx marina*, en *Conchula Indica*, de platte dunne soorten in 't byzonder, met een nieuw Grieksch woord *Blattion Byzantion*, en in de Apotheeken *Blatta Byzantia*: in 't Arabisch *Adfar tibi*, of naar de gemeenen uitspraak *Adfar altibi*, dat is, welriekende Klauw. By *Plinius Lib. 32. Cap. 10.* vind men ook *Ostracion*, naar de gelykenisse van een potfcherf: by de Hebreen *Schechelet*: in 't Maleitsch *Unam* en *Unam Carbou*: in 't Makkassarsch, 't welk ook Maleitsch is, *Ambelau*: in 't Boetonsch *Lacca nuga*: in 't Amboinsch *Laynoa matta*: in 't Chineesch *Lepi* en *Hiole*; andere noemen dien in 't byzonder *Tanka nuda*, den kleinen *Onyx*, en *Ambelau* of *Unam Carbou* den grooten. Het *Schechelet*, *Exod. xxx. vs. 34.* zynde een van die vier dingen, waar uit het heilige reukwerk gemaakt wierd, word van meest alle de Overzetters vertaalt, *Onyx*; het welk my ook het waarfchyntlykste voorkomt: echter heeft het den geleerden *Samuel Bochartus*, in zyn *Hierozoico Lib. v. Cap. 20. p. 808.* behaagt, het zelve over te zetten, *Bdellium*, uit inzicht zoo het fchynt, om dat de Jonge Rabbynen, die meest in Europa geleeft hebben, 't zelve *Schechelet* hebben gehouden voor een wortel, ofiets, dat van een plante komt, gelyk het de Hoogduitsche Joden noch noemen Nagelwortelen, ziende op het kruid *Caryophyllata*; ook heeft hy in *Galenus* geleezen, dat het zwarte *Bdellium* zommige witte plekken heeft, die hy wegens de overeenkomst met mensche nagelen, *Onyx* noemt; waar uit *Bochartus* besluit, dat *Schechelet*, *Bdellium* moest zyn; maar dewyl men nergens leeft noch hoort, dat *Bdellium* onder reukwerk gebruikt word, waar toe, daarentegen, by alle Oostersche natien de *Onyx marina* gebruikt word, zoo doet men veel beter, dat men by de voorige overzetting blyft. Men behoeft ook geene zwarigheid te maaken, waar van daan de Israëlitien in de Woestyne dezen *Onyx* gehaalt hebben, die zoo verre uit zee komt, daar ze het *Bdellium* en *Ladanum* uit het naaste Arabien genoegzaam konden bekomen: want uit *Dioscoridus*, op de bovengenoemde plaats, blykt alrede, dat de beste *Onyx* quam uit het roode meir, en de kleine zwarte uit Babylonien, werwaarts hy gebragt wierd uit *Bassora* en de Persische zee; en dus hebben zy dien immers van wederzyden kunnen krygen. Tot bewys hier van dient inzonderheit een plaats uit *Alcasuino*, in zyn Traktaat van de Waterdieren, in 't Hooftdeel van *Itar*, gelyk hy dezen *Unguis* noemt, die zeer overeenstemmende met den text van *Dioscorides* is. *Bochart. p. 806.* *Avicenna* in 't Hooftdeel van *Aphdar* of *Unguis odoratus*, na dat hy de woorden van *Dioscorides* verhaalt heeft, doet hy 'er van het zyne noch dit by: dat de beste *Ungues* komen uit het Roode meir van *Mecha* en de Zeehaven *Judda*, die goed van reuk zyn, en de gebruikelykste in de Geneeskunst. Vervolgens haalt hy noch meer

Te gelyk ook Nicolaus Mirepsicus.

Zyn reuk by d' eene veracht, en van d' ander be- mindt.

Flaare benamingen in ver- scheide taalen. En waarom.

Bochartus aangetrokken.

En tegen gesproken.

Benessens andere zuarigheden opge- lest.

En ver- dedigt.

andere plaatzen op, daar goeden *Onyx* valt, te weten, van gansch *Jemen*, of Gelukkig Arabien; *Bacharyn*, en het slot *Abadan* by den *Tigris* gelegen, *Bassora*, en meer havens van den Perfischen Golf.

Waarom
dezelve
Byzantia
genoemt
wordt.

Byzantium of *Byzantium*, daar de *Blatta* haaren naam van heeft, is naar 't getuigenis van *Plinius*, *Lib. 4. Cap. 5.* een Landschapje geweest in Afrika, by de kleine *Syrtes*, door de *Libyphœniciers* bewoont, daar certyds de steden *Leptis major* en *Minor*, *Adrumetum*, *Ruspina* en *Tapsus* stonden, hedendaags vind men de stad *Mabumeta* daar, van de voorschreve plaatzen dan schynt het, dat men certyds de *Blatta Byzantina* gebragt heeft. By de Chincezen is de groote ronde *Unguis Lepi*, komende van

Word by
de Chinee-
zen voor
een genees-
middel ge-
bruikt.

den *Murex ramosus*, gebruikeliker tot de geneeskunst, dan tot reukwerk; hy word gepulverizeert met andere heelkruiden, in d' *Oly Maju* gekookt, en daar uit een wondzalve gemaakt. De voorschreve *Murex ramosus* word in 't Chineesch genaamt *Tsohil Le*, dat is, het doorenachtig Hoorentje, en valt in de zee voor *Quantung* grooter, dan in Amboina: Deze *Unguis* alleen is by hun lieden bekend.

Unguis odoratus, word by ons *Blatta Byzantia* genaamt, zynde dekzels van *Hoorn*-slakken. De Schryver heeft hier geen afbeeldingen van gegeven, echter hebben wy 'er voor den *Laef* hebben, die dezelve niet mochten kennen, vier byzondere en wel de voornaamste laten aftekenen, die te vinden zyn op de plaat *XX.* by *N. 3. 4. 5. en 6.*

XVIII. HOOFDDEEL.

Cochlea Globosa.

De *Cochlea Globosa* beschreven. Waar van verscheiden soorten zyn.

De eerste soort, zie de plaat *XXVII.* letter *A.* Haar gedaante beschreven.

Het vyfde hoofdgeslacht van de Eenschalige Hoorentjes begrypt die geene, welke een ronde figuur of gedaante hebben, de gemeene Slekken naast komende, als mede noch eenige andere, die van de ronde gedaante wat afwyken, en alle t' zaamen onder de *Cochleas Globosas* gerekent worden; bestaande in de volgende bekende foorten.

I. *Cochlea striata sive olearia.* Mal. *Bia minjac*, deze is meest recht rond, met een redelyke wyde mond, langs de gieren met uitsteekende ribben, en aan den rand van den mond gekartelt, van koleur licht paers, met grauw gemengt, doch op de ribben met veel bruine plekken gespikkelt; gemeenlyk een vuift groot, doch de meeste zyn van een eenparige koleur zonder spikkels: deze Slekk word veel gebruikt by de Amboineezen om de Klappes *Oly* af te scheppen, wanneer dezelve gekookt word, waar van ze de naam heeft: doch hier toe verkieft men zoodanige, die dun van rand of schaal zyn. Het Dier daar in heeft geen dekzel, maar legt bloot gelyk andere Slekken, en zyn eijers (*Favns*) is een klomp van verwarde, dikke en witte draaden, die men zomtyds aan den mond ziet hangen, waar van echter geen Jongen komen.

Onder-
vinding
van den
Schryver.

In 't jaar 1667. heb ik fulk een Hooren gevonden, geen Dier in hebbende, met een slymerige huid overtrökken, maar gansch gevuld met een *Melicera*, of Eijerstok, bestaande uit ontelbare witte takjes, los aan malkander hangende, en bezet met witte doorschynende korreltjes, zoo groot als gerst, doch langwerpiger en schier alle getekent met 2 zwarte stipjes, als of ze de oogen van een Dier wilden worden; de takken geleken het *Lithodendrum calcarium*, waar uit men kalk brand. Deze Hooren word by de hedendaagsche Grieken genaamt *Cocholi batar*, dat is, *Cochlea pelagia*.

De 2de
soort, zie
dezelve
plaat by
letter *B.*

II. *Cochlea striata altera*, is kleinder en dikker van schaal, de dikke en ronde ribben zyn onderscheiden met heel kleine voorehs, bruingeel, en met witte oogen; de mond is nauw, met een dikke en zeer gekartelde rand; men noemt ze de diklippige *Olyhooren*.

De 3de
soort, aan-
gewezen
met letter
C.

III. *Cochlea pennata.* Neerd. *Patryzen*. Mal. *Bia Calit barwang*, is een wydmondige Slekke met weinige gieren, en een dunne schaal, die lichtbruin en wit geschildert is, gelyk de veeren van een Hoorn of *Patrys*.

IV. *Co-*

IV. *Cochlea pennata altera*, is ronder dan de voorgaande, ook dunner van schaal, by na als parkement, waarom ze de Inlanders by een Ajuyn-schelle vergelyken, en daarom eigentlyk *Culit bawang* genaamt word; zy is gansch licht, als 't beeft daar uit is, het welk, gelyk in de voorige en volgende, mede bloot legt zonder eenig dekzel. De 4de soort, met letter D.

V. *Cochlea patula*. Neerd. Wydmonder, is by na niets dan een gaapende mond, met weinige gieren schielyk toeloopende; de schaal is zeer dik, steenhard, doch by den mond dun en kartelig, voorts rimpelig, op den rugge grauw met zwarte en witte plekjes; de mond word gefloten met een dun en zwart bruin dekzel. D' eene soort is grooter dan een Eenden-ci, en word zelden gevonden. Een ander soort is veel kleiner en bultiger, grauw en kalkachtig. De 5de soort, is verbeelde by letter E. Hier van een 2de soort.

VI. *Rapa*. Neerd. een Knol, is rond van lichaam, met een plat hoofd, en achter heeft ze een korte gekrulde staert, gelyk een verkens staert, dun en licht van schaal, wat ruig en gerimpelt, licht citroen geel, en zelden te vinden. De 6de soort, met de letter F.

VII. *Bulla*. Neerd. Blaasjes, dat is een byzonder fatzoen van Slekken in malkander gerolt, met weinige gieren, en eenen langwerpige wyden mond, wiens buitenkant langer is dan het overige lyf, verdeelt in drie soorten: De eerste, is de grootste en dikste van schaal, zoo groot als een ronde Pruijn, en over t' geheele lyf gespikkelt, bruin, en zwart, op de manier als de Kievits-eijeren, en met eene slymerigheid overtoegen. De tweede, is dun van schaal en wyder van mond, bleekwit, en heel fyn gestreep of gevoorent. De derde soort, is de kleinste en alderdunste, by na als een waterblaas, mede wit, doch over dwars geteekent met veele zwartachtige en bruine streepen. De eerste en tweede soorten zyn gemeen; maar de derde is raar; als deze laatste met zwarte en roode streepen geteekent zyn, noemt men ze Prince vlaggetjes. De 7de soort, op dezelve plaat, by de letters G. en H. Waar van 3 soorten. Eerste soort. 2de soort. 3de soort. Zyn zeltzaam.

VIII. *Cochlea Imbrium*. Mal. *Bia Ribut*, is een platachtige Slek met een spits hoofd, en een nauwen mond, binnen diep gekartelt en aan de kanten omgeworpen; dood van verwe met donkerbruin geschildert, en aan de zyden met breede zwartachtige streepen, als of het voeten waren; de tegen overstaande kant van den mond is mede wat scherp, zoo dat ze een platte Kikvorfch gelykt; zy is van geen mooi fatzoen of koleur, behalven dat men zommige bewaart, om dat men de gedaante van een dier met pooten daar uit bespeuren kan. Men vind ze omtrent den zee kant, onder het verrotte ruigte, bladen en houtjes, zoo wel op strand als landwaart in; ja dikwyls op de bergen, daar geen omgang van menschen is, en ook niet waarfchynlyk, dat ze van strand schielyk derwaarts zouden gekropen zyn; derhalven het algemeen gevoelen is, dat ze door de wind by sterken regen beneden opgeraapt, en aldaar neêr geworpen worden: doch my dunkt waarfchynlyker, dat ze door den regen aldaar geteelt worden, om dat men ze zoo wel klein als groot vindt. De 8de soort, aangewezen met letter I. Waar deze gevonden worden, en hoe.

IX. *Ficus*. Neerd. een Vyg, by andere genaamt een Luit, is mede een Slek van een byzonder fatzoen; want het lyf is rond, met een plat hoofd, en achter loopt het smal toe, gelyk een Peer; wyd en langwerpig van mond, dun van schaal, donkergrauw of aardverwig, zonder glans, by na rimpelig en ruig; word echter onder de Rariteiten bewaart. De 9de soort, met letter K. aangewezen.

X. *Umbilicata*, is een plat gedrukte Slek, beneden gansch plat, boven een weinig verheven, en met veele smalle gieren in malkander loopende, aan de kanten scherp; van onderen maakt ze de gedaante van een navel, doch omtrent het middelpunt ziet men een open, en aan de kanten gekartelt kuiltje; de bovenste vlakke is een weinig gerimpelt, boven met bruinachtige en witte kringen tusschen beiden, met korte fyne vooren; de mond is smal met een dun dekzeltje: Daar van zyn noch twee kleinder soorten, pas zoo groot als de nagel van een vinger; waar van de eene meer verheven, grauw, rimpelig, en zonder glans is; de tweede is platter, niet rimpelig, maar glad, met lichtbruine vlammetjes: men zou ze voor Land-flekken aanzien, 't welk zy echter niet zyn, maar houden zich op aan den strand in zeewater. De 10de soort, verbeelde by letter L. En omstandig beschreven.

XI. *Arcularia major*, is een kleine Slek, zoo groot als een nagel van een duim, met De 11de soort, afgeteekent by letter M.

met een spits hoofd als een *turbo*, op den rugge geplooit, en aan de kanten van den omloop gekartelt, dik van schaal en vuilwit of geelachtig van koleur; de mond is smal met een dikke lip, waar aan scherpe tandjes staan, en geflooten met een dun geel dekzeltje.

De 12de soort, verbeeld by letter N.

XII. *Arcularia minor*, is zoo groot als de nagel van een pink, van fatzoen als de voorgaande, doch met een verhevene bult, en niet gekartelt, donker grauw van koleur, doch glad en blinkende; de mond is zeer nauw met een dikke lip. De Maleijers noemen ze *Bia Totombo*, dat is, *Arcularias*, om dat men ze gebruikt tot de strooije koffertjes, in 't Maleitisch *Totombo*, by de Ternatanen *Tomtomme* genaamt, dewelke vierkante koffertjes zyn, die d' Inwoonders van Oost *Ceram* en *Goram* van zekere bladen der boomen konstig weten te vlechten, en boven op in zekere ryen met deze hoorentjes bezetten, het bultje aflypende, en met stroogaarn daar aan vast naajende; 't welk nieuw zynde een mooi gezicht geeft, maar geen hondert jaaren duurt, om dat het stroogaarn zoo licht verrot.

Worden tot sieraat van koffertjes gebruikt.

De 13de soort, aangewezen met letter O.

Hier van tweederlei soort.

XIII. *Serpentuli*, Slangtjes, dit zyn platte flekken in malkander gerolt als een opgeschote slang, van tweederlei gedaante, beide dun van schaal, met een omgeworpen lip aan den mond. De eerste en grooter soort, Olyfant snuit, is eenpaarig bruin van koleur. De tweede is kleinder en platter met eenige zwartachtige of donkergrauwe vlammetjes. Daar is noch een derde soort, kleinder dan die beide, meest bruin en glad, die zich niet ophoud in zee water, gelyk de voorgaande, maar op 't land in de ruigte, en by de wortelen der Boomen. Diergelyke, en noch kleinder en dikker van schaal en gladder, worden gevonden op den strand van den Perfischen Golf, omtrent *Gumaron*, die wy ook gevonden hebben op *Hatuwe* van *Cerams* Noordkust.

De 14de soort, afgebeeld by de letter P.

Waar van verscheide soorten zyn.

XIV. *Cochlea terrestris*, word hier ook onder gerekent, om dat ze met de twee voorgaande soorten groote gelykenis heeft, en ze word, om haare mooijgheit, onder de rareiteiten aangenomen; zy is van fatzoen gelyk de gemeene flekken, dun en licht van schaal, van veelderlei koleur; de meeste zyn licht geel, met een of meer witte banden; andere met bruine banden; zommige geheel bruin, met en zonder banden; zommige aan de bovenste helft bruin, aan de onderste wit of licht geel, die men niet veel vind.

De 15de soort, aangewezen met letter Q.

Waar van 2 soorten.

XV. *Cochlea lutaria*, of Slyk-flekken, zyn tweederlei, groot en klein. De groote heeft de gedaante van een gemeene flekke, of gelyk de bovenstaande *Vitellus*, dun van schaal, donkergroen met bruin gemengt, gelyk de drooge bladen van *Cotihomera*; overdwars loopen dunne geelachtige adertjes; de mond is groot en rond, gefloten met een dikachtig dekzel of langwerpig schildje; deze is de bovenstaande *Onyx* N. IX. Als ze voortkruipen, steeken ze twee hoornen voor uit, als andere Land-flekken, draagende als dan het schild op den rug; onder hebben ze een ronden mond, waar mede zy het slyk en water inzuigen. De tweede soort is kleinder, van het zelfde fatzoen, doch loopt spitzer toe. Op Makkassar word de eerste soort *Sisso Capong* genaamt: De tweede soort *Sisso Potir*: op Tombocko, *Wonko* of *Wonke*: op Balisch, *Kakol*. Men graaft ze beide op *Makkassar* uit het slyk in de rystvelden, op *Tombocko* ook uit de slykerige oeveren der revieren, daar ze zoo groot worden als een kleine vuist; zy hebben goed vleesch om te eeten, worden in water gekookt, en het vleesch daar uit gehaalt met een Limoen-dooren, doch men kan ze ook uitzuigen, om dat haare spitzen gemeenlyk afgebrooken zyn; haare dekzels zyn aldaar een gebruikelijk reukwerk, hoewel beide slecht, en by gebrek van ander *Unam*; doch de kleine worden voor beter gehouden. De kleine is op Tombocko doorenachtig, en word genaamt *Senipa*; in water-bakken kan men ze levendig houden en over zee voeren.

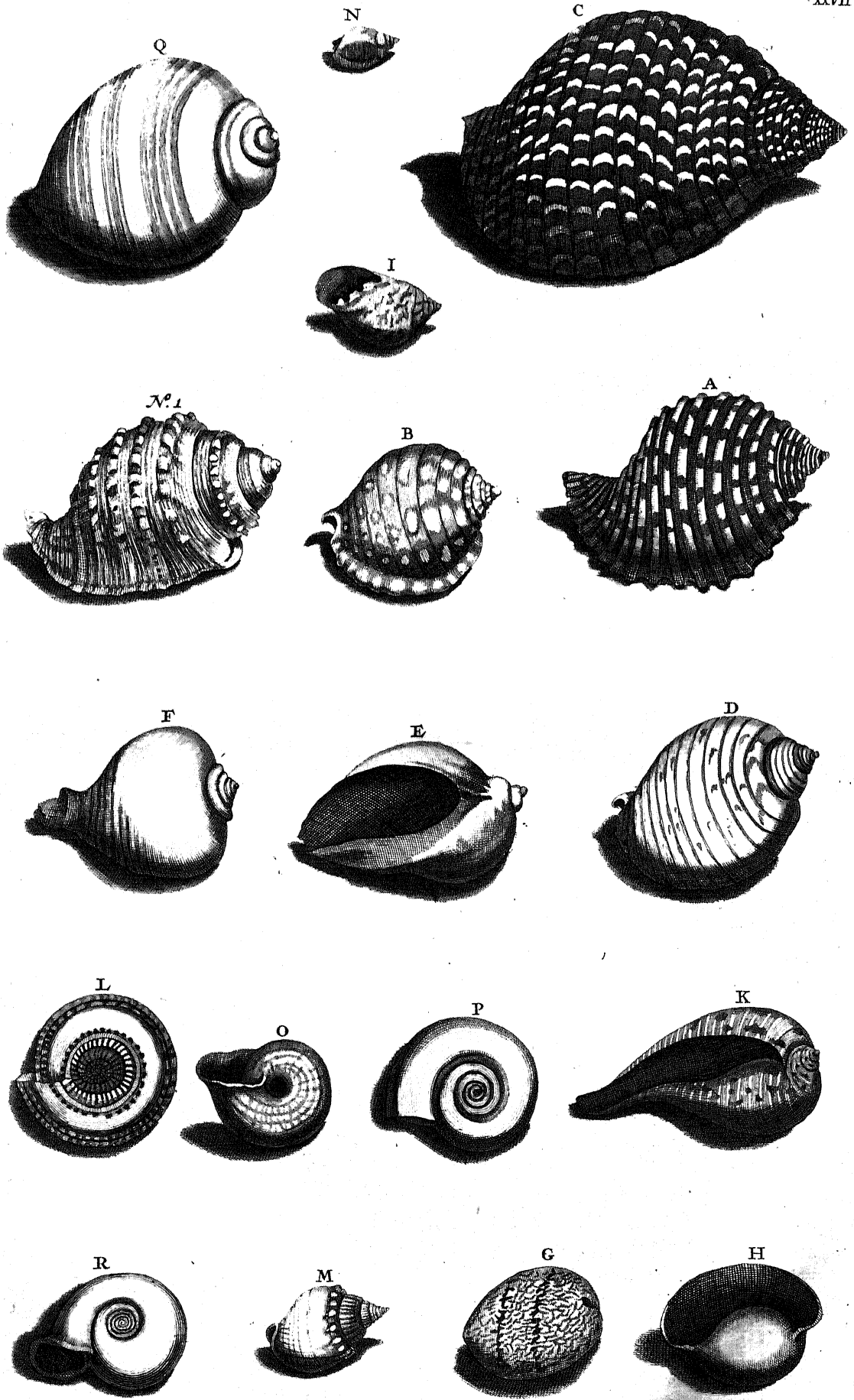
Haar benaming.

En waar zy gevonden worden.

Zyn goed tot spyze.

Op Makkassar zyn 3 soorten van deze Land-flekken.

De Makkassarsche *Sisso* is drierlei. De eerste en grootste genaamt *Sisso salombe*, heeft de grootte van een kleine vuist, is glad en zwart, doch tegen het licht gehouden ziet men twee of drie zwarter streepen daar doorgaan; haar schild is gefatzoeneert als een oor, dik en beenhard, buiten doodsbruin, van binnen donker paerlemoerachtig, tot reukwerk niet bequaam. 2. *Sisso capong* is de middelbaare soort, en de *Sisso potir* de kleinste, met een spitze tuit, wiens dekzel is een slechten *Unam*.

J. Lamouré: fec

Het dekzel van de groote *Cochlea Lutaria*, is langwerpig als een stompe halve maan, ter dikte van een mes, van buiten vuil grauw, van binnen witachtig als ongepolyft zilver blinkende; aan de flykerige rivieren zakken ze zoo diep in het flyk, dat ze den harden grond raaken, hoewel men ze ook aan de klippen vind, die omtrent zulke flykerige plaatzen staan. Men kan ze uit het Grieksch *Pomatias* toenoemen, dat is, Dekzel-flekken, dewyl ze alléén onder alle Land-flekken een dik dekzel hebben; men vind ze op *Celebes*, *Java*, *Baly*, en *Sumatra*, overal in de flykerige rystvelden, daar ze zoo groot zyn als een vuift; als de rystvelden indroogen, verbergen ze zich in den droogen flyk, daar ze dan blyven, tot de regen oogft weêrkomt. Zy zyn goed om te ecten, als men ze in water kookt, of op de koolen braadt, de voorfte spits ofte staert eerst in stukken slaande, dan kan men ze gemakkelyk uitzuigen, of met een Limoen-dooren uithaalen; in water-bakken gedaan, kan men ze levend houden, over zee voeren, en in andere vyvers verplanten, gelyk de Romeinen eertyds met diergelyke flach deden, die ze uit Africa lieten haalen; zy worden inzonderheit gezond gehouden voor koortzige menschen, en die een begin van de teering hebben. Diergelyke flekken zyn my gebracht van *Caetschien*, en vallen, naar myn gissing, mede op *Ceilon*, over al in de moerassige rystvelden, en worden veel tot spyze gezoget.

Waar die gevonden worden.

En hoe zy zich verbergen. Zyn goed tot spys.

En konnen lang bewaart en vervoert worden.

XVI. Onder de *Quisquilias* van dit geslachte, behooren noch verscheide kleine flekjes en hoorentjes, geene byzondere beschryvinge waardig; waar onder de voornaamste zyn, die men Steentjes [*lapillos*] noemt, schaars zoo groot als de nagel van een vinger, met een spits hoofd, gelyk de *buccina*, een nauwen mond met een dikke lip; zommige bruin met witte oogjes; zommige gerimpelt en met streepen aardig geschildert; ook noch andere kleine flekjes, gelyk de *serpentuli*, doch met een verheven tuitje.

De 16de soort, op de plaat XXVII. aangeweznen met letter R. Waar van noch veele soorten.

Cochlea Globosa, zyn die soorten, die wy Bel hoorens noemen, waar van ieder weêr zyne byzondere benaming heeft. De eerste is verbeeldt op de plaat XVII. by letter A. die bekend is onder den naam van geplekte Bel hooren. De 2de soort by letter B. waar toe wy 'er noch een voegen, met N. 1. zynde de geknobbelde Bel hooren, die zelden voorkomt. De 3de soort by letter C. die genaamt word de Patrys hooren, ook wel het Kivits ei. De 4de soort by letter D. word by ons geheeten de Ajuin-schil. De 5de soort is by E. afgebeeldt. De 6de soort met letter F. is de Knol bel of Knol hooren genaamt. De 7de soort word by letter G. een Agaatebakje, ook wel het Kivits ei genaamt; waar van letter H. eene aan de mond zyde vertoont; van deze zyn veele soorten, waar onder eene heel wit. De 8de soort met letter I. die wy de Tooveraar, ook wel de Toover-flak noemen. De 9de soort by letter K. deze is by ons bekend met den naam van den Peet hooren: by word ook de Spaansche vyg, wegens zyne gedaante, genaamt, van welke verscheide soorten zyn. De 10de is verbeeldt by letter L. die wy de Wervel hooren heeten, en word ook genaamt de Perispeethooren, om zyn diepgaande en allenks verminderde imigt, 't geen by van onderen heeft. De 11de soort met letter M. En de 12de by N. De 13de by letter O. die wy Bel-flak noemen. De 14de by P. word by ons Poit hooren geheeten. De 15de by letter Q. is een gebande Ajuyn-schil. De 16de by letter R. is een andere soort van Poit hooren, waar van 'er noch veele soorten bekend zyn.

XIX. HOOFDDEEL.

Buccinum: *Bia Trompet*.

HEr zelve en zevende hoofdgeslacht, zyn de *Turbinata*, beide van zoo een nabuurig fatsoen, dat men veele foorten van het eene geslacht voor die van het ander zoude aanzien; doch tot beter verstand, noemen wy *Buccina* zoodaanige hoorentjes, welker tuit of *turbo* kleinder is dan 't overige van 't lyf, of immers niet veel langer; van buiten meerendeels ruig, geknobbelt en geribt, van dewelke wy in dit hoofdstuk zullen handelen. Haare algemeene naam is in 't Latyn *Buccinum*. Maleitsch *Bia trompette*. Amb. *Kima Taburi*: waar door evenwel de grootste foorten verstaan worden, die men tot Trompetten gebruiken kan.

De *Buccinum* beschreven.

I. *Buccina Aruana*, alzo genaamt van 't Eiland *Aru*, daar men ze van daan brengt, hoewel ze mede aan het naaste *Nova Guinea* valt, anders in de Amboinsche gewoosten onbekent: dit is de grootste en plompste van alle, die ik gezien heb, zwaar en dik van schaal, ruim een en een half voet lang, en een span hoog, met weinige gieren en

De eerste soort, zie de plaat XXVIII. letter A.

een korten tuit maakende, achter met een korte staert of snuit; over 't geheele lichaam is ze schilfferig of geborst, wit en zonder glans; het dekzel is een dunne *Blatta*, langwerpig en zwartbruin, word onder de beste *Onyx* gerekent, boven Hoofddeel XVII. Soorte V. vermeldt.

De 2de soort, zie dezelve plaat letter B. **II. *Buccinum Tritonis***, is naast de voorgaande de grootste en schoonste van de *Turbinata*, die eigentlijk de naam toekomt van *Bia Trompetta*, *Krang Seroney* en *Kima Takuri*, gelyk men de *Tritones*, of Watermannen schildert: onze Duitse noemen dezelve Kinkhoorens; andere Schryvers *Turbo magnus*: zy gelykt meer naar een *Turbo* dan naar een *Buccinum*; zy is rond en dik van lyf, in een langen tuit eindigende, zonder staert, effen en glad van buiten, doch de bovenste randen van de gieren zyn gekartelt, als of ze met verscheiden snoeren van *Paternosters* belegt waaren: over 't geheele lyf zyn ze aardig geschildert, gelyk Hoender-veeren, of noch nader gelyk Turkisch papier, en daarenboven schoon blinkende; de mond is wyd en rond, zyn rand aan de rechter zyde gekartelt, en met tanden verciert; van binnen zyn ze schoonlicht, of vuurrood, glad en blinkende als porfellein; het Dier heeft een grof sterk vleesch, ter dikte van een arm, rimpelig als de hals van een Schildpad, bruin en ros gespikkelt, waar aan vast is een langwerpig schild, 5 duimen lang, 3 breed, en een mes dik, het welk is de *Onyx*, die boven Hoofddeel XVII. Soorte IV. staat beschreven.

De grootste van deze soorten zyn ruim 1½ voet lang, 6 of 7 duimen hoog; haarè spits is meest een weinig afgebroken, en over 't lyf bezet met witte en roode grove stipjes, die men met een pennemes affchraapen moet, na dat zy eerst met sterkwater vermurwt zyn. Deze worden onder de voornaamste Rariteiten gerekent, en zoo zy zuiver zyn, gelden ze gemeenlyk zelfs in deze Eilanden het stuk een Ryksdaalder. In *Amboina* zelf vind men ze weinig, maar zy komen meest uit de Zuidoosterse Eilanden; zy houden zich diep in zee, en kruipen zomtyds in de Vischfuiken, gelyk ik 'er een op *Hitoe* gekregen heb van 't grootste slag, die den hals uitstreckte zoo dik als een been; en als ik het schild wilde afnyden, trok het Beest my de hand en 't mes naar binnen toe, zoo dat ik genoeg te doen hadde, dat harde vleesch te doorsnyden. De *Alphorezen* van *Ceram* gebruiken deze Hoorens tot hunne Trompetten, maakende in de middelste kring een gat, daar in zy blaazen, welk geluid zeer ver gehoord word, en op welk de nabuurige *Negdryen* t' zaamen moeten komen; diergelyke hoorne Trompetten gebruiken ook de *Tartars* in hunne Legers, gelyk men vind by Vader *Martinus* in zynen Tartarischen oorlog, en 't welk my ook van de Chineschen verhaalt is.

Het Dier heeft achter een roodachtig vleesch, of liever vet, bequaam om te eeten, maar het voorste is te hard; in de maag vind men stukjes van schulpjes, koraal en keifteenjes.

De naam van Kinkhooren hebben ze gekregen, om dat ze kinken of een fuisen veroorzaaken, als men ze met den mond tegens de ooren houd, de gemeene man malkander wys maakende, dat dit een vast kenteken van de oprechte is, quansuis om dat men daar in hoort het fuisen van de wilde zee: Evenwel loopt hier een mislag onder, want dit fuisen word men niet alle dagen of alle uren gewaar, maar alleen over dag, wannecr de lucht bewogen word door wind, regen, of stemmen der menschen; daarentegen by stille nachten, zal men geen fuisen vernemen, en niettemin zyn ze van de oprechte. In Europa maaken ze malkander ook wys, dat het voor koortzige menschen gezond is, water uit deze Hoorens te drinken. Noch hebben ze eene zeldzaame eigenschap, doch met eenige andere Hoorens gemeen, dat ze by langduurig regenachtig weer zoodaanig zweeten, dat 'er de druppels op staan, 't geen ik ervaren heb aan zoodaanige, die ik al over de 16 jaaren bewaart had; en dit gebeurt t' elkens al weder, als de regen komt, schoon men ze zelfs dagelyks droog afveegt.

Om hunnen leyenden glans te onderhouden, moet men ze zomtyds, immers alle twee jaaren, eens in zout water eenige uren laten leggen, 't welk men noemt: *de Hoorentjes te drinken geven*; daar na moet men ze met versc h water afspoelen, in de zonne

De 2de soort, zie dezelve plaat letter B.

Haare benaming. Gedaaente.

Koleur.

En grootte omstandig beschreven.

Hoe ze gezuivert worden.

Waar zy zich onthouden.

Zyn heel sterk.

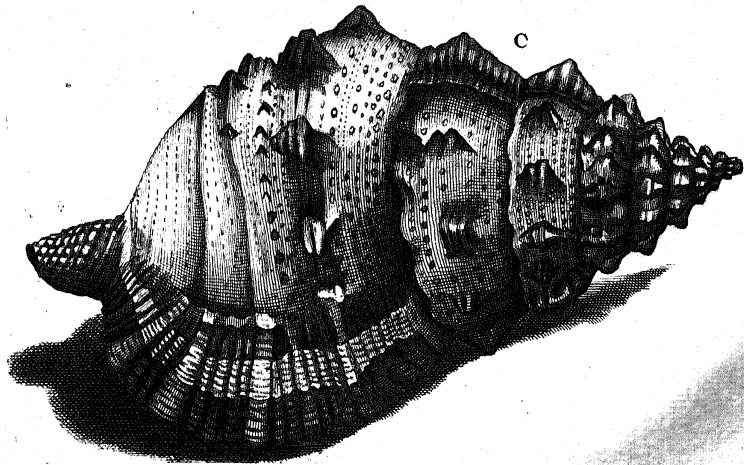
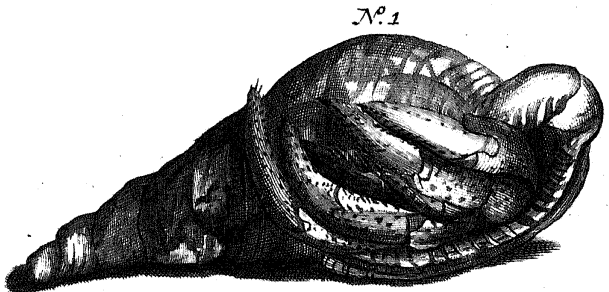
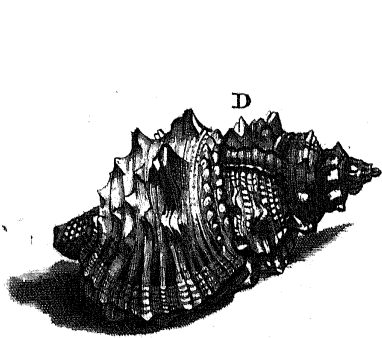
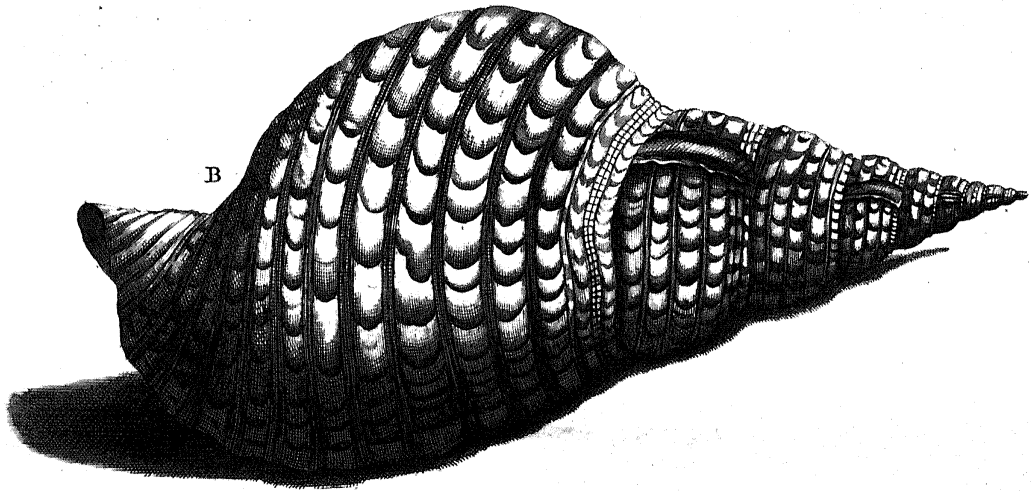
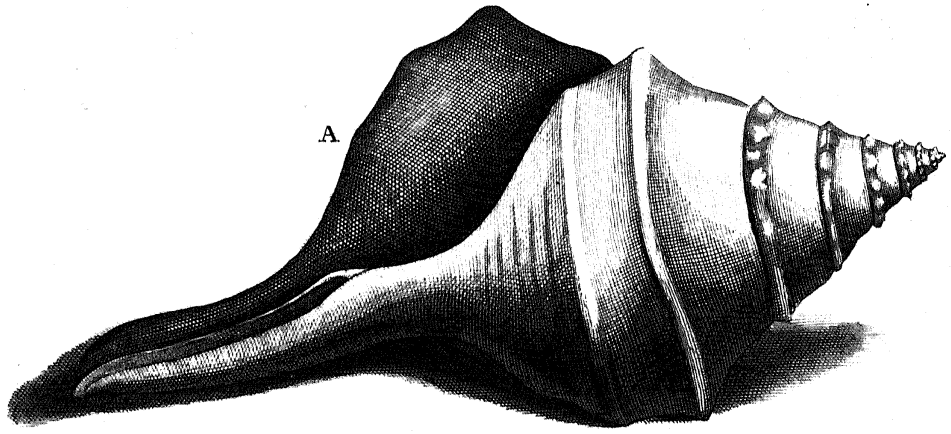
En worden de hoorens tot trompetten gebruikt.

Worden ook kinkhoorens genaamt, en waarom?

Doch tegen gesproken.

Zy zweeten by regenachtig weer.

Hoe men dezelve lang goed kan behouden.

zonne droogen, en met een wolle lap zaggtjes en lang wryven, tot ze warm worden, waar door ze zoo glimmend worden als een spiegel. Deze *Buccina Tritonis* hiet op 't Chineesch *Tsjanku*, of *Tsjaku*; op de Eilanden *Liukieuw*, of *Lequeos*; van waar ze de Tartars haalen om Trompetten van te maaken.

Haar benaming is verscheide taalen.

Hist. Antill. Lib. I. Cap. 19. Art. 8. noemt alle Kinkhoorens *Cornets de mer*, waar onder ik door de witte, welke het yvoor gelyken, de *Subulas*, of Marrelpriem versta; maar de gedaante van de *Trompette marine*, of zec Trompet, is onze *Buccina Tritonis*.

III. *Buccina tuberosa*, of geknobbelde Kinkhooren, is veel kleinder dan de voorgaande, in 't gemeen een hand lang, over 't lyf geheel rimpelig, en met knobbelen bezet, zonder eenige glans of mooijgheit, vuilwit van verwe, echter, wegens zyne zeldzaamheit, onder de Rariteiten getrokken, doch van binnen is hy schoon wit als Porfellein: men noemt hem *Heëtor*.

De 3de soort, aangevezen met letter C.

IV. *Buccina tuberosa rufa*, rood geknobbelde Kinkhooren, deze is noch korter dan de voorgaande, mede geheel knobbelig en rimpelig, met het zeegruis of kalk zeer bezet, en dieshalven moeijelyk om schoon te maaken; ros van koleur, met zwarte plekken op de knobbelen; de mond is rond, aan de kanten zeer gefronst, en besloten met een dun donker bruin dekzel, gelyk ook de voorgaande; beide zyn ze tot reukwerk niet gebruikelyk; men vind ze weinig, en meest op zoodaanige stranden, daar groote keifteenen zyn. Op *Tombucco* of *Celebes* Oostkust, word deze zoorte eigentlyk *Honka* genaamt, en zeer gezocht van haare voorvechters, als ze ten oorlog willen gaan, niet zonder overgeloof: want zy moeten van buiten bruinrood en van binnen schoon vuurrood zyn; de knobbels omtrent den mond moeten ook op zekere manier met malkander overeenstemmen: waar in ze dan Gengber met noch eenige andere worteltjes, als ook briefjes met characters getekent stoppen, en binden ze dan in hunne gordels om de lendenen vast, geloovende, dat ze als dan gelukkig en onquetsbaar in den Strijd zullen zyn; hier door worden ze zoo stout, als den Griekschē held Ajax voor Trojen, waarom wy dit Hoorentje den bynaam van *Ajan* gegeven hebben; gelyk het voornoemde wit geknoopte den toenaam van *Heëtor*.

De 4de soort, afgetekent by letter D.

Vreemd by geloof der Indianen.

V. *Pseudo-purpura*. Bastaard Purperflek. Deze noem ik zoo, om dat ze eenigzins de gedaante heeft van de Purperflekke uit de Middelandfche zee, en van binnen een rood bloedig vleesch heeft, gelyk men aan geen andere Slekken ziet; doch of daar in een rood bloed of zap te haalen zy, waar mede men zou kunnen verwen, is noch niet onderzocht; zy heeft een gemengt fatzoen, van een *Murex* en *Buccinum*, zoo dat men ze onder die beide geslachten kan brengen; zy is 5 en 6 duimen lang, van vooren uitgespitst met veele gieren, en achter met een merkelyke dunne snuit; de bovenste gieren der randen zyn met knobbelen bezet, zomtyds zoo scherp als stompe doornen; het overige van de schaal is effen donkergrauw, of aardverwig, zonder glans; en als men het bovenste vliesje affchraapt, ('t welk niet licht te doen valt) is de schaal wit, met zwartachtige draaden over dwars; de rand van den mond is dun, met scherpe tanden gezaagt; tegen over is hy glad en purperverwig; de binnenste vlakke des Hoorens is met dunne ribbetjes gevoorent: het Dier daar in, is hard, en rood als rauw vleesch, goed om te eeten; draagt op het hoofd een langwerpig schildje, een lid van een vinger lang, en krom als een klauw van een beest, net fluitende op den mond, buiten vuilgrauw en effen, binnen donkerbruin en wat gerimpelt. Dit dekzel is van de beste *Onyx marina*, by de Maleijers *Unam Casturi*, dat is, *Onyx moschata*, genaamt, om dat ze voor de welriekende van alle *Unams* gehouden word naar 't gemeene gevoelen, maar niet naar 't myne; want zy riekt naar niets minder dan naar *Moschus*, maar wel naar gebrande Garneelen met barnsteen gemengt, en ik zoude den *Unguis* van de eerste soorte voortrekken, of deze moest in andere landen beter zyn dan de Amboinsche. Zy is beschreven in 't XVII. Hoofddeel, de II. Soort.

De 5te soort, is verbeelde op de plaat XXIX. by letter E.

Haar gedaante.

En koleur beschreven.

Zy zyn goed tot spyze.

Deze Hoorens vind men redelyk veel in den Amboinschen Inham, aan de Noord-
Waar zy gevonden zyde worden.

zyde , en zy komen met troepen by malkander voor den dag , maar in zekere maanden , en vertrekken dan wederom naar de diepte. Die men tot Rariteiten bewaaren wil , moet men van het bovenste vliesje niet berooven , want anders , door dien men het zelve nooit geheel af kan lichten , schynen ze schurft te zyn.

De 6de soort , is op dezelve plaat met letter F. aangevezen.
Haar gedaante beschreven.

VI. *Fusus* , een Spil ; dit is een langwerpig Hoorentje ; wiens bovenste helft is een *Turbo* of Kegel , daar de gieren met diepe klooven onderscheiden zyn , en daarenboven gevoorent , hebbende op de midden van ieder gier een uitsteekenden vooren , gelyk een naad ; de andere helft is een lange smalle snuit , van binnen hol als een pyp , en aan 't einde een weinig gekrult ; over 't lyf is de geheele Hoorn vaal , zonder glans , en met een dun vliesje bekleedt , het welk daar niet af te scheiden is ; maar de spits , en het einde van de snuit zyn zwartachtig ; de mond is klein en rond , geslooten met een rondachtig schildje , dat zwartbruin is , doch tot reukwerk niet gebruikelijk : Eerst uit zee komende , zyn ze met eene wolachtheid bekleedt , die zich licht laat afwryven.

De 7de soort , zie haar by letter G. afgebeeld.
Hier van een 2de soort.

VII. *Fusus brevis* , Stompe Spil , verschilt niet veel van de voorgaande , behalven dat ze dikker van lyf zyn , en een dikke korte snuit hebben , langs de gieren met knobbelen bezet , donkergrauw en gevoorent als de andere. Een tweede soort hier van is rond van gieren , zonder knobbelen : haarer beider schilden zyn van buiten ruig met kringen afgedeelt , en eenigzins tot reukwerk dienende ; hoewel ze in 't Hoofdstuk van de *Unguis Odoratus* niet gemeldt worden.

Haar lengte en dikte.

De rechte Spil is 9 en 10 duimen , de stompe Spil 4 en 5 duimen lang ; in de midden schaars een duim dik , aldus genoemd naar de gedaante van een spil , en word weinig gevonden.

Worden zelden gevonden.

Daar is noch een andere zeldzaamer soort , die niet voor den dach komt , als wanneer 'er eene by geval in een vischhuik kruipt , want ze houd zich op in de diepte. Zy is grooter dan een gemeene Spil , mede gevoorent en ganz wit , langs de gieren met knobbelen of bulten , die omtrent de spits wat scherp zyn.

De 8de soort , word aangevezen met letter H.
Waar van verscheide andere soorten.

VIII. *Buccinum pilosum primum sive crassum* , in 't Neerlandisch , Haarige Diklipjes , of Baertmannetjes ; deze zyn van verscheide gedaante , alle met een korte dikke staert , en een breede gekartelde lip , over 't geheele lyf gevoorent , en met verscheide ryen van borstels bezet , ruig en zonder glans : De eene soort is rondachtig van gieren , aan de zyde tegen den mond overstaande , met een dikke uitsteekende naad : Een ander soort is niet alleen gevoorent , maar ook met knobbelen en bulten bezet ; de mond is klein , van binnen ros , en gesloten met een dekzel als een *Unguis*.

De 9de soort.

IX. *Buccinum pilosum tenue* , is niet boven twee duimen lang , dun van schaal , mede gevoorent , en met lange wecke haaren bezet , die in ryen aan malkander vast staan , en licht af te wryven zyn , daar de voorige vast staan : men houd ze voor het wyfje van de eerste.

De 10de soort , op dezelve plaat by letter I.
Is een schoon huis.

Doch heeft een slechte Inwoonder.

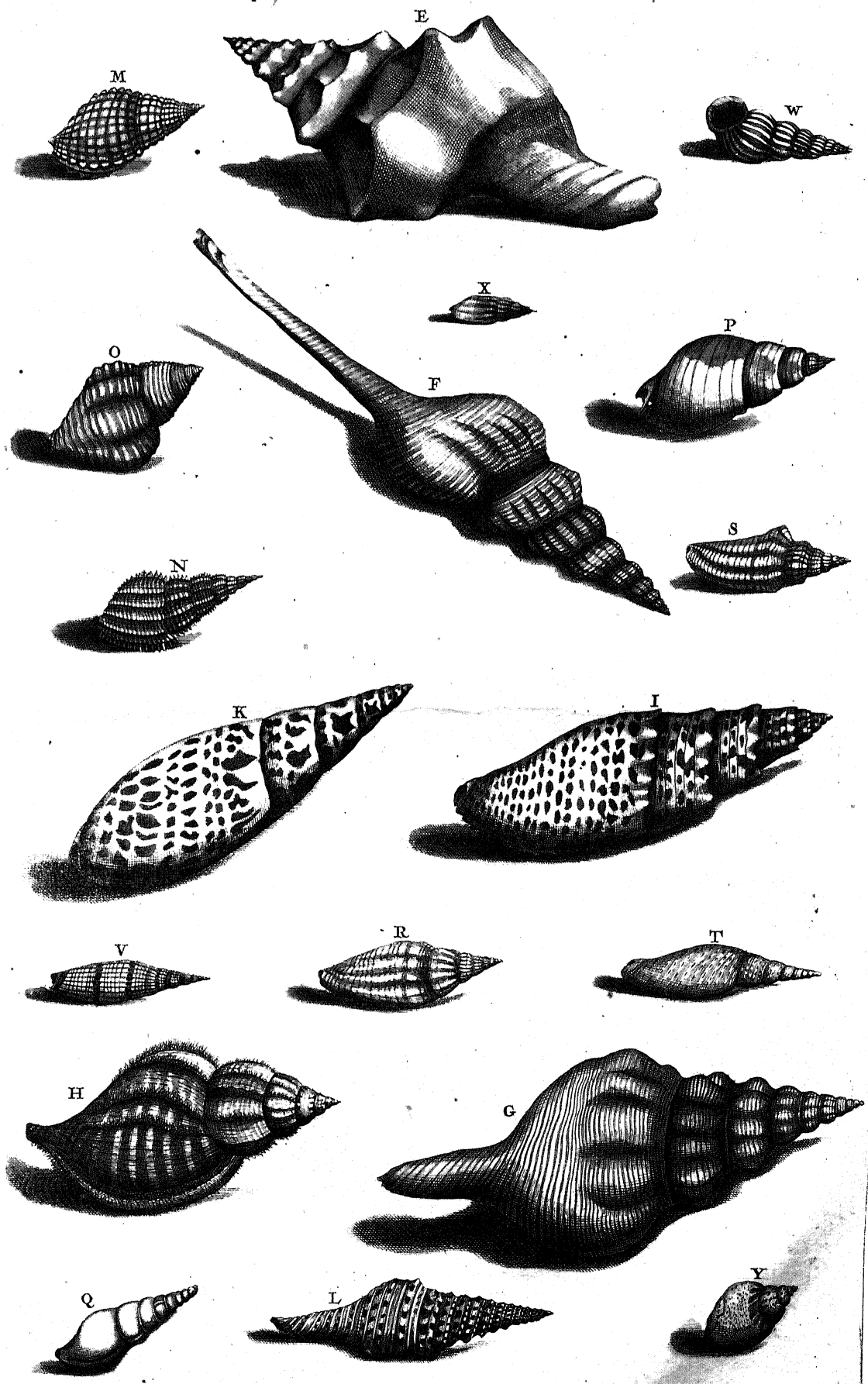
Is vergifzig.

En word echter gegeten.

Hier van een 2de soort.

X. *Mitra papalis* , de Pauskroon , is een langwerpig glad Hoorentje , van een byzondere gedaante ; want de eerste gier is zoo lang als al 't overige lyf , langwerpig als een rol , ganz wit , over 't lyf wit , maar dicht bezet met roode droppels , die eenigzins in ryen staan , en waar van de meeste vierkantig zyn , als of het kostelyke steenen waren aan eenen Paus-kroon : de bovenste kanten van de gieren zyn mooi gekartelt of getand , gelyk ook de lip van den mond. Deze Hoorn heeft een schadelyk Dier tot zynen Inwoonder , hard , taai , wit en slymerig van vleesch ; in zyn snuit , die zomtyds als een lange tong uithangt , verbergende een klein beentje , als een doorn , waar mede zy eene fenynige steek konen geeven , als men ze levendig in den hand houd , waar van zommige ook gestorven zyn : het Dier zelf gekookt en gegeten , brengt een dodelyk worgen aan , weshalven het tot de kost verworpen is ; hoewel de geringe luyden op *Kaybobbo* , een dorp van groot *Ceram* , daar zy veel vallen , dezelve zomtyds op koolen gebraden , zonder schade eeten : want wie zoude zeggen , dat onder zulk eene heilige Pauskroon een doodelyk fenyn schulde ?

De tweede soorte hier van is kleinder , aan de kanten fyn of weinig gekartelt , en de

S. D. Latour.

de droppels zyn bruinrood, die men bruine Pauskroonen noemt. Een derde soort Als mede een 3de soort. blyft klein, omtrent een halve vinger lang, meest rood, met witte vlammen, en diep gekartelt of getand langs den omloop der gieren: de twee eerste soorten zyn zeldzaam; maar de derde is gemeen.

XI. *Mitra Episcopi*, een Bisschops-mijter, is van de voortige gedaante, doch smaler en langwerpiger, zonder tanden aan de gieren, behalven aan den mond, daar ze scherp getand is; over 't lyf glad, met groote roode plekken geschildert, zoo dat het rood even zoo veel is als het wit: In 't vleesch schuilt mede het voornoemde fenynig beentje, waarom men ze in de kost myden moet: Ze is lang 4 en 5 duimen, en schaars een duim dik; het vleesch van 't Dier verrottende, verandert in een zwart slym, als inkt. Ze is gemeen op den strand van *Kaybobbo*. Men vind 'er noch een kleinder soort, schaars een pink lang, over 't lyf wat gevoorent, en brandverwig; waarom men ze brandige Pauskroonen noemt.

XII. *Turris Babylonica*, Babylonische Toren: Deze loopt met veele gieren in een spitze kegel toe, gelyk een *Strombus*, achter met een staert of snuit, langs de gieren diep gevoorent, waar van een langs den rugge uitsteekt; de grond is wit, met veele zwarte puntjes, die deuren en vensters verbeelden, gelyk men die aan de Babylonische Toren schildert. Dit Hoorntje heeft ook een zeker geslachtteken, te weten, dat het boven in den hoek een keep heeft, als of 'er een stuk uitgebroken was; het dekzel van den mond is een zwartbruine *Unguis*: Het heeft noch twee kleine soorten; waar van de eene kleine blecke puntjes heeft; de andere is meest zwart; van gedaante komen ze met de bovenstaande Spil over een, behalven dat ze kleinder en gestipt zyn.

XIII. *Buccinum granulatum planum*, is schaars een pink lang, de onderste of eerste gier is breed, uit den ronden wat plat gedrukt, met twee uitsteekende naaden; d' eene aan den mond; d' ander daar tegen over: voorts over 't geheele lyf bezet met ronde korrels, die in ryen staan, en zomtyds *Paternosters* verbeelden, zynde de meeste wit; de middelste ~~een band uitmaakende, zyn rood of zwart. Aan de vcrsiche ziet men korte en styve haartjes in de laagte tusschen de korrels staan.~~

XIV. *Buccinum granulatum rotundum*, is een enkelde *Turbo*, rond van lyf, en zonder naaden; ook doorgaans met ronde korrels bezet; eenparig vuilwit, zonder banden.

XV. *Buccinum aculeatum*, is omtrent een halve vinger lang, en over 't geheele lyf steekelig; dwars over de gieren staan ruige ribben; daarenboven is hy gevoorent, lichtbruin van koleur.

XVI. *Buccinum undosum*, is een kort bultig Hoorntje, een lid van een vinger lang, dik van schaal, met 5 ruggen dwars over de gieren, verbeeldende eenige zeebaaren, en langs de gieren diep gevoorent; aan den mond met scherpe tandjes: De ruggen zyn zwart of brandverwig, het overige is vaal. Een tweede soort daar van, is meest rond, zonder baaren, doch mede gevoorent, en bezet met een wolachtigheid, die daar vast aan kleeft. Een derde bestaat meest uit een groote ronde gier, achter met een kort rond staertje, dun van schaal, en omgeeven met veele ribben, als draaden daar omgebonden; deze is zelden te vinden; maar de twee eerste zyn gemeen.

XVII. *Buccinum lineatum*, is mede een enkelde en effene *turbo*, schaars een pink lang, omringt met zeer fyne of kleine zwarte streepjes, als of 'er zwarte draaden omgewonden waaren: de schaal is ligt, met kleine tandjes aan den mond: In haar vleesch heeft ze mede dat fenynig doorntje, gelyk de Pauskroonen, waar voor men zich wachten moet, op dat het niemand in de hand quetze.

XVIII. *Digitellus*, het Vingertje, is ook maar een halve vinger lang, dik van schaal, en lip, achter met een kort staertje, over 't geheele lyf korrelig, vaal, en zomtyds met eenige banden: De voorste *turbo* staat altyd wat krom, en zyn spits is stomp, waar door het een vingertje gelykt, het welk naar iets wyft. Een tweede kleinder soort, is glad, wit, en blinkende als porzellein: deze word zelden gevonden.

De 19te soort, is geteekent by letter R. XIX. *Turricula*, het Torentje. Mal. *Bia bidji gnemon*: Dit is een byzonder fatsoen onder de *Buccina*, langwerpig, onder en boven toegespitst, waar van de onderste gier zoo lang is, en meermaalen langer dan de verdere *turbo* of spits; de schaal is dik, aan den rand van den bovensten gier een weinig geplooit, en overdwars met zeer kleine vooren: zommige zyn ros of geel over 't geheele lyf: zommige hebben roode en zwarte banden: zommige zyn doorgaans een weinig geplooit, met en zonder banden. De kleinste soort daar van is wederom effen, of aan de randen een weinig geplooit, en zwartachtig van koleur; de mond is langwerpig, nauw als een scheur, en het Dier heeft geen been noch dekzel.

De 20ste soort, is afgebeeldt by letter S. Van deze zyn nog meerder soorten. XX. *Turricula plicata*, geplooidde Torentje, deze is dikker van lyf en schaal, meest grauw, met uitstekende plooijen als ruggen, en overdwars gevoorent, zoo dat ze ganfch rimpelig en ruig zy: doch hier by komt noch een soort, die wat flechter is, maar desselfs ruggen loopen scherper toe, en hebben gemeenlyk banden: de Maleijers noemen deze tweede soort, *Bia bidji gnemon*, naar de gelykenis van *Gnemon*, Korrels, die by ons de olyfteenen gelyk zyn. Deze hebben veele veranderingen, die wy alle echter onder deze twee soorten brengen.

De 21ste soort, met letter T. XXI. *Turricula filis cincta*, deze is ronder van lyf, omgeeven met zwart of bruinachtige en uitstekende ribbetjes, als met dunne yzerdraaden.

De 22ste soort, met letter V. XXII. *Turricula granulata*, deze is noch kleinder, waar van de eerste gier het meeste lyf uitmaakt, rondom en dicht met kleine korreltjes bezet: D' eene soort is lichtgrauw: D' andere heeft eenige banden van roode, zwarte, en blauwe korrels, als of het *Paternosters* waaren, gelyk men ze ook wel noemt.

De 23ste soort. XXIII. *Buccinum angulosum*, fchynt mede geplooit te zyn, doch de ruggen zyn smaller en scherper; ze is dun en ligt van schaal, eenpaarig donkergrauw.

De 24ste soort, met letter W. XXIV. *Buccinum scalare*, het Wendeltrapje, is een raar, klein, en wit Hoorntje, buiten omgeeven met veele plekken, die dwars aan de gieren staan, als schubbetjes, en in ordre opgaande als een wendeltrap.

De 25ste soort, aangevezen met letter X. XXV. *Buccinum spirale*, zynde de alderkleinste van dit geslacht, is schaars een lid van een vinger lang, grauw of bruin, ruig, en gerimpelt. Deze noemt men in Portugaal eigentlyk *Bozios*, ('t welk echter een gemeene naam is van alle *Buccina*) ze worden veel in de kloosters verkocht, waar uit de Nonnen, tot tydverdryf, kranffen en hoedbanden maaken.

De 26ste soort, is op de zelfde plaat met letter Y. aangevezen. Waar deze gevonden worden. XXVI. *Buccinum foliorum*, zynde mede van de kleinste Hoorntjes, dun van schaal, uit eenen ronden gier schielyk toeloopende in een spits, zoo fcherp als een naald; langs de gieren is ze fyn geribt, groengrauw van koleur, met zwartachtige stipjes; den mond fluit ze met een dun rond dekzeltje. Men vind ze by menigte aan de bladeren en takken van zoodaanige boomtjes en heesters, die op den strand wassen, inzonderheit op het *Mangium fruticans*. De Inlanders neemen de grootste, kookten ze, en eeten ze.

Dit zelfde geslacht heeft ook syne *Quisquilia*, of kleine schorri morri, van verscheidde gedaanten, die men hier en daar op steenige stranden vind, welkers gedaante uitwyft, dat ze onder de *Buccina* behooren.

De Tsjanko beschreven. Is heel zwaar van stof. Tsjanko van de kufft gebragt, komt met geen van de Amboinsche Hoorntjes overeen; behalven eenigzins met de *Pseudo-purpura*, uitgezondert dat ze geen bulden, noch doornen heeft, maar rond toeloopt in een stompe spits, met een dikke snuit: deze Hoorn is schaars een span lang, zeer zwaar en dik van schaal, te weeten, ruim een schaft dik; de buitenste huid is onzienlyk vuilgrauw, met geel gemengt, hier en daar geborsten, en met afgesprongene schilffers; binnen in den mond is ze Oranje-geel, doch allenkens naar binnen witter, maar niet Paerlemoerachtig; aan de slinker zyde van den mond ziet men drie uitstekende ribben, die wendeltrapswyze binnenwaarts omloopen; haar gebruik is om 'er armringen van te maaken, als men ze overdwars in stukken zaagt. Zy hebben een Koning, zoo men in 't gemeen geloof; doch by nader onderzoek heeft men

men

men bevonden, dat het een wyfje of Koningin is, van den gemeenen troep niet verschillende; behalven dat haar gier verkeert, of naar de rechterhand omloopt, als men den mond recht voor zich houdt; gelyk hy aan alle andere Hoorntjes links omloopt, ten aanzien van de aanschouwers. Naar 't verhaal der Duikeren, vind men de *Tsjanki* op den grond van de zee, op zeekeeren tyd des Jaars, met honderden in eenen troep over malkander vergadert, waar aan men bekent, dat ze dezen Koningin onder zich verborgen hebben, en, naar men gift, haar als dan bezwangeren: want kort daar na vind men op dezelve plaats een raare *Melicera*, of Eijerstok, hangende veele kristalachtige korrels, als druiven, rondom aan eenen steel in 't zand opgerecht, waar uit dan Jonge *Tsjanki* voortkomen. By de Inlanders is deze Koning, zoo zy hem noemen, zeer duur, geevende voor 't stuk wel hondert *Pagoden*, om dat hy zoo zelden gevonden word: de gemeene man mag hem ook niet verbergen, maar moet hem aan hunne Koningen leveren.

Hebben een verkeerd omloop. Waar zy zich houden. En hoe zy voortceelen.

Zyn van een groote waarde.

De Buccinum, deze hebben, als de voorgaande, by ons andere benamingen, zie de eerste soort op de plaat XXVIII. met letter A. aangewezen. De 2de soort by letter B. zyn 't die men Trompetten noemt, ook wel Tritons-hoorns. Men vind van deze heel groote, waar in omtrent de zyde aan de derde krul, of omloop een gat is gemaakt, door 't welk men sterk blaazende een groot geluid kan maken. De Heer vander Burch heeft 'er ons een wat kleinder zer hand gestelt, aangewezen met N. 1. waar in het geheele Dier noch is, en gelykt wel naar 't geen met K. en L. op de V^{de} plaat, in 't eerste Deel is aangewezen; doch met dit verschil, dat de pooten en nypers wat scherper en dunner zyn. De 3de en 4de soort, met de letters C. en D. aangewezen, hebben by ons de naam van Olykoecken, om dat zy de koleur en gedaante daar van hebben; ja zelfs, als zy wel gepolyst zyn, zoo is haer glans even eens, of zy met olye besmeert waeren; die by letter D. is een enkelde; en die by letter C. een dubbelde, en word ook wel de gebulte Olykoeck genaamt: van deze zyn nog verscheide soorten, waar onder twee uitmuiten, en zelden voorkomen; namelijk de gefronite, en de Olykoeck met roslynen. De 5de soort, is verbeeldt op de plaat XXIX. met letter E. De 6de soort, met letter F. die men Spillen ook Tabakspypen noemt. De 7de soort, met letter G. En de 8de met letter H. De 9de heeft geen afbeelding. Doch de 10de soort, is aangewezen met letter I. deze is de Pauze-kroon, een Hoorn eertyds van den eersten rang: 't gedenkt my, dat 'er twee hondert guldens voor wierd betaalt; alhoewel in hunne waarde wat verminderd is, zoo blyven zy noch goed, indien zy heel hoog rond gevulde zyn, 't welk men dan Primierkoleur noemt; ook als huyt koleur, van beneden tot boven aan den top, gelyk blyft, zonder te verminderen, die men dan Topfchoon noemt, en zy moeten voor al geen nauden of woorens hebben. Het venynig angeltje, 't geen de Schryver in dezelve wijch aanmerkt, moeten de Roomschegezinde liefhebber ongemerkt laten voorbygaan; als mede dat in de Bilchops mijter is, aangewezen met letter K. zynde de 11de soort. Wy noemen die Oranje pennen, om dat hunne vlakken schoon hoog Oranje zyn: de Heeren Feitemaas bezitten een van deze met schoone Citroengeele vlakken: buiten deze zyn 'er my geene bekent. De 12de soort, met letter L. aangewezen, word by ons Piramide genaamt, waar van mede verscheide soorten zyn. De 13de soort, heeft geen afbeelding. Doch de 14de soort, zyn by letter M. die wy, om zyne knobbelachtigheid, de Kytchenbryhoorn noemen. De 15de soort, met letter N. word het Diftelhoortje genaamt. De 16de is verbeeldt by letter O. De 17de by letter P. De 18de by letter Q. De 19de met R. die in 't gemeen Bandpennen genaamt worden; waar van veele soorten zyn. De 20de by letter S. is een soort van de voorgaande. De 21de by letter T. De 22de met letter V. deze word om zyn schoone koleurde banden de Staaten Viagpen geheeten. De 23de soort heeft geen afbeelding; Doch de 24de by letter W. deze geeft ons de Schryver voor een Wenteltrapshoorn, alhoewel het maar een bysoort is: Met heel weinig verandering, worden op onze stranden diergelyke veele gevonden, en van onze Visschers, doch te omrecht, Kinkhoorns genaamt: het zou wel gevoegt hebben de rechte Wenteltrap hier by te zetten, maar alzoo ons, onder 't maaken van deze plaat, de afbeelding ontbrak, zoo zullen wy die op de eerste plaats, die ons voorkomt, verzoonen. De 25de soort, word met letter X. En de 26de met letter Y. aangewezen. Van de Tsjanki geeft ons de Schryver geen afbeelding, doch dezelve word by ons de Offerhoorn genaamt, om dat de Heidenen dezelve in hunne offerhanden gebruiken, waar mede zy welriekende olye of balsam gieten (zoo men zegt.) Zy komen hier meest, buiten om met lompe cieraaden, en van binnen heel hol uitgesneden, waarom men gelooven moet, dat zy tot eenig gebruik zoo gemaakt zyn. Ik heb dezelve nooit heel ontmoet, als nu by de Heer de Jong, die 'er eenige van Ceilon heeft gekregen, doch dezelve zyn my, om dat de plaat al gemaakt was, te laat toegekomen; waarom ik die niet heb konnen laten afbeelden: ook is by grof, plomp, zonder koleur of eenige tekenachtigheid, en derhalven ook niet waard, om 'er een nieuw plaat van te maaken.

XX. HOOFDDEEL.

Strombus. Naelde. Sipot.

Onder het zevende geslacht behooren de *Strombi*, dewelke zyn smalle, lange Hoorntjes, met veele gieren in een lange spits toeloopende, gelyk een houte nagel. Men noemt ze eigentlyk *Strombi*, of *Turbines*, in 't Duitfch; Naalden, of Pennen; Mal. *Bia Krang*, *Djarong* of *Sipot*. Zy zyn van tweederlei fatzoen, flechte, en hoekige of knobbelige. De flechte zyn effen van schaal. De gieren hebben geene of kleine keepen tusschen beiden, of zyn een weinig geribt, als volgt.

De Strombus beschreven. Waar van veele soorten.

De 1ste soort, zie de plaat XXX. letter A. I. *Strombus primus sive subula*, een Elze of Marlpriem, deze is de grootste van dit geslacht, op het meest een hand lang, doch gemeenlyk korter, effen van schaal, vuilwit als yvoor, met zwartblauwe plekken of streepen aan den kant der gieren: het Dier is wit, zeer hard, en taai van vleesch, onbequaam tot eeten; het sluit zynen mond met een dun klein dekzeltje, 't geen het Dier echter qualyk bedekt: in zyn vleesch zit een venijnig beentje, wiens steeken voor doodelyk gehouden worden, gelyk het ook groote pyn verwekt, als men zich in de scherpe schaal, of in zyn spitze verzeert.

De 2de soort, zie letter B. II. *Strombus secundus*, is van de voorrige lengte, doch smalder, en niet boven een vinger dik, langs de gieren met groote zwarte droppels bezet, en de gieren puilen in de midden ook wat uit.

De 3de soort, verbeeldt by letter C. III. *Strombus tertius*, is het gemeene slach; waar van zommige witachtig zyn, met lootverwige plekken en streepen; zommige zyn wit, met zwarte stipjes langs den kant der gieren; andere zyn stomp van spits, als een zwik, dat men in een vat steekt; wederom andere hebben rossē en kromme streepen, als of 'er verwart garen oplag.

De 4de soort, by letter D. IV. *Strombus quartus*, is lichtbruin, met groote witte oogen, en de gieren puilen mede in de midden wat uit; zyn zeer zelden te vinden.

De 5de soort. V. *Strombus quintus*; is ligt van schaal, lichtrood of vuurverwig, met witte slangetjes, ook zelden te vinden.

De 6de soort, by de letter E. verbeeldt. VI. *Strombus dentatus*, gekartelde Naalde, is mede lichtbruin, en aan de kanten der gieren met stompe tandjes, en langs de gieren met dunne streepen verziert.

Van de Eilanden *Luffapinjós* brengt men noch een raare Marlpriem, langs de gieren getand of gekartelt, gelyk de voorgaande, doch van koleur bleekgeel, als vuil yvoor, met heel kleine streepen, en daarom genaamt de yvoore Marlpriem.

De 7de soort, by letter F. VII. *Strombus septimus*, is een pink lang, en een schaft dik, dwars over de gieren met fyne groeven, gelykende een Eenhoorn.

De 8ste soort, by letter G. VIII. *Strombus octavus sive Lanceatus*, Piekenier, is een kleine, en smalle Naalde, wit en glad, langs de gieren staan vele zwarte streepen overlend, als of men een deel opgerichte pieken zag.

De 9de soort, by letter H. IX. *Strombus nonus sive granulatus*, gegranuleerde Naalde, is een klein goetje ter groote van Naainaalden, beneden een stroohalm dik, met vele korreltjes bezet; zommige ook geribt en gekartelt, van verscheide fatzoen.

De 10de soort, by letter I. X. *Strombus chalybeus*, Zeilnaalden, zyn de kleinste van dit geslacht, een weinig hoekig, doch gevoorent: zommige heel blauwachtig, als geblauwt staal: zommige met witte en zwarte stipjes.

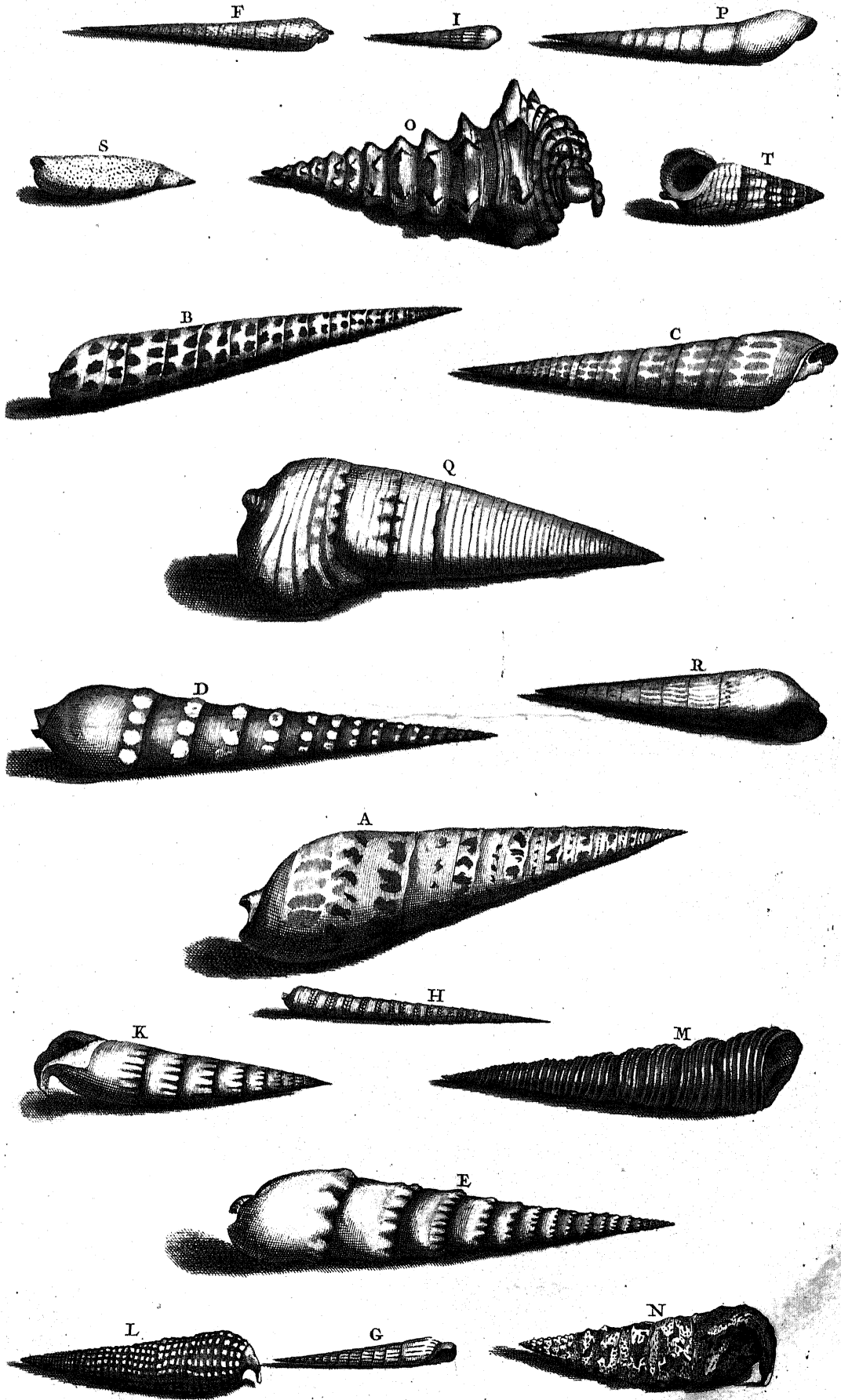
De 11de soort, by letter K. XI. *Strombus caudatus albus*, witte Tuitjes, zyn als andere Naalden, doch hebben achter een omgekromden staert; de witte zyn dwars over de gieren gevoorent, en hoe meer voorens zy hebben, hoe raarder zy zyn, sluitende haaren mond met een dun geel dekzeltje; zommige zyn geheel wit; zommige met fyne, zwarte, of bruine streepen omvangen, die de raarste zyn; een derde soort is geheel ruig, en gekartelt, ja schier steekelig.

De 12de soort, by letter L. XII. *Strombus caudatus granulatus*, is gansch korrelig; zommige geheel grauw; zommige hebben de grootste korrels wit, dewelke fraaijer zyn. Men noemt deze beide soorten Tuitjes, naar de gelykenis van een tuit aan een Schenkkkan.

De 13de soort, by letter M. XIII. *Strombus tympanorum*, of *Tympanotonos*. Neerd. Trommelschroeven, naar de gelykenis van het houtje, waar mede de Tamboers hunnen trommel spannen; haare gieren zyn met keepen onderscheiden, en daarenboven geribt, eenpaarig tancit van koleur, en zonder tuitje; doch een raarder soort hier van is geheel wit; deze zyn de raarste onder dit geslacht, immers op *Amboina*; maar worden ook gevonden op de Zuidzyde van *Ceram*, in den Landstreek van *Kellimoeri*: mooijer, en grooter vallen ze op *Java*, en *Sumatra*.

De 14de soort, by letter N. XIV. *Strombus tuberosus*, geknobbelde Tuitjes, is de eerste onder de hoekige Naalden, vol groote knobbels, en aardig geschildert met zwarte plekken en streepen.

XV. *Strom-*

XV. *Strombus angulosus*, ruige Trommelschroeven, deze zyn zeer ruuw van fatzoen, niet alleen knobbelig en gehoeckt, maar ook diep gevoorent, ruig, zonder glans en kalkachtig, dieshalven moeilyk om schoon te maaken; achter hebben ze geen merkelyken staert, echter loopt de mond aldaar wat scheef. De 15de soort, by letter O.

XVI. *Strombus fluviatilis*, Riviernaalden, in 't Amboinsch *Seffu*; in 't Maleitsch *Sipot ajer*, en slecht *Sipot*. Deze zyn lange smalle Naalden, dun en ligt van schaal, grauwgroen, of slykverwig, zonder glans of mooijigheid, 4 en 5 duimen lang, scharps een vinger dik: een ander soort is kleinder, stomp van spits, en met zwartachtige streepen getekent: zommige zyn ook wat hoekig langs de gieren. Men vind ze aan den mond van alderhande Rivieren, daar het slykig is, leggende in het slyk verborgen, daar men ze met menigte uithaalt, en op de markt te koop brengt, want ze geeven een goede spyze; zelf het sop daar van word tot het eten van *Papeda* gebruikt: men dient ze echter een halven dag of nacht in versh water te laten leggen, op dat ze het zand en slyk wat uitspouwen; zy zyn zoet van smaak, doch als men ze eten wil, moet men van de spits een groot stuk af slaan, en dan kan men ze uitzuigen, of anders met een speld uithaalen; haar mond is gefloten met een dun zwartachtig dekzeltje. De 16de soort, by letter P. Deze worden in Rivieren gevonden. Worden tot spyze gebruikt.

XVII. *Strombus palustris*, Amb. *Sipot kitsjil*, Makkaff en Maleitsch *Borongan*, deze is van gedaante als de Marlpricmen, doch korter, leelyker, slykverwig, gemeenlyk met een afgebroken spits, binnen wit en glad, en den mond met een dekzel gefloten; zy houd zich op in de moerassige Zagoebosschen, op Amboina onbekent, doch zeer wel bekend, en word veel gevonden op *Ceram*, *Boero*, en *Celebes*; deze is mede bequaam tot eten, en word daarom veel gezocht en toebereidt als de voornoemde. De 17de soort, by letter Q.

XVIII. *Strombus palustris levis*, is dik van schaal, hebbende de gedaante van gemeene Naalden, met een kleine keep aan den hock van den mond, glad, zwart of donkerbruin. deze valt mede aan moerassige Rivieren by de wortelen der Boomen, en zyn ook goed om te eten. De 18de soort, by letter R.

XIX. *Terebellum*, een Kuipers-boor, deze tel ik mede onder de *Strombi*, wegens hare lange en smalle gedaante, hoewel zy van een byzonder maakzel is, de Rol-len naarder komende; want zy heeft maar een groote gier, een smalle en lange mond, en loopt schielyk spits toe, als een Kuipers-boor, of gelyk de spits van een houten Teil: de meeste zyn vaal of lichtbruin, met zwarte streepen en adertjes: zommige met zwarte stipjes: men vind 'er ook spier witte; zy zyn dun, ligt, en glad van schaal, en kunnen uit het water springen, als of ze uit een boog geschooten wierden. De 19de soort, by letter S. Van deze zyn verscheide soorten.

XX. *Strombus mangiorum*, is een grove Naalde, omtrent een vinger lang, van buiten ruig, en diep gevoorent, staalgroen en zonder glans, met een breede lip aan den mond; hy houd zich op in moerassige plaatzen, daar een harde grond en steenen onder zyn, by de wortelen van het *Mangium caseolare*, en aan de steenen daar omtrent; hy is van geen zonderlinge mooijigheid, word echter, wegens zyn fatzoen, onder de Rariteiten bewaart, en van de Inlanders tot de kost gezocht, gelyk den voorgaanden *Sipot ajer*. De 20de soort, aangewezen met letter T.

De Strombi, Naalden, by den Schryver genaamt, zyn by al de Nederduitsche Liefhebbers onder den naam van Pennen bekend, die ieder weder haare byzondere benaming hebben. Die met letter A. aangewezen, op de plaat XXX. word geheeten de dikke Tyger-pen. Die met de letter B. de dunne Tyger-pen. Die met C. d' omwonde Pen. Die by letter D. de wit geplekte Pen. By letter E. de gekartelde Pen. Die met de letters F, G, H, en I. werden Naalde-pennen genoemd, om haar dun-en-scherpheit. Die by K. de Snuit-pen. By L. de Kobbel-pen. Die by M. de enkele Trommelschroef; van welke noch een andere grooter soort is, die men de dubbelde Trommelschroef noemt. Die by letter N. de gedoornde Snuit-pen. Die by O. word de Westindische Pauze-kroon genaamt, veelligt om dat ze daar van daan eerst tot ons is overgekomen. Die by P. is een Slakke-pen. Die by Q. een Westindische baster Pauze-kroon, ligt om dezelve reden als de voorgaande. Die by de letter R. aangewezen, is een andere soort van een Slakke-pen. Die by S. is de getippelde Boor: waar van meer soorten zyn, als de witte; de gestreepte; de gevlamde; enz. En die by letter T. afgebeeldt, word onder de Bandhorens, gerekent. Van deze Pennen zyn noch veel andere soorten, doch alzo de vornaamste hier zyn vertoont, moet het den Liefhebbers genoeg zyn.

XXI. HOOFDDEEL.

Voluta. Bia Tsjintsjing.

IN het achtste geslacht komen die geene, die wy *Volutæ* noemen; in 't Duitsch; *Wellen*; in 't Maleisch, *Bia Tsjintsjing*, en *Krang lanke*; dit zyn alderhande *Volutæ*, daar men ringen van maaken kan, hoewel dit laatste eigentlyk op een zekere soort past.

De Volutæ beschreven.
Waar van deze benaming komt.
Waar van veelderlei soorten zyn.
De eerste soort, is afgebeeld op de plaat XXXI. by letter A. Worden by een Keizersrok vergeleken.
Hunne grootte.
En hoe tot spyzc bereidt worden.
Van deze noch een 2de soort, verbeeldt by letter B. De 2de soort, afgebeeldt by letter C.
Van deze is nog een 2de soort. De 3de soort, aan-

Voluta is een konstwoord uit de Boukunst ontleent, waar door betekent worden de krullen, die men aan de Jonische en Corinthische pilaaren ziet, naar welkers gelykenis deze Hoorntjes genoemd worden: want zy hebben een plat hoofd, uit veele gieren in malkander loopende, gemaakt, in form van een *linea spiralis*, of slangelyk: het lyf is langwerpig, uit veele nauwe gieren gemaakt, over malkander gerolt, en achter spits toeloopende, zoo dat ze op het hoofd staande een kegel, of piramide gelyken. Uit het gevolg van dat fatzoen, hebben ze een lange smalle mond, en het Dier heeft gansch geen dekzel, trekkende zich zoo ver naar binnen, dat men niets daar van ziet. In zee zyn ze schier alle met eene wolachtigheid en slymerige huid bedekt, die ligtelyk kan afgeschraapt worden. Zy zyn zeer verschillende van fatzoen onder malkander, gelyk uit de navolgende soorten blyken zal.

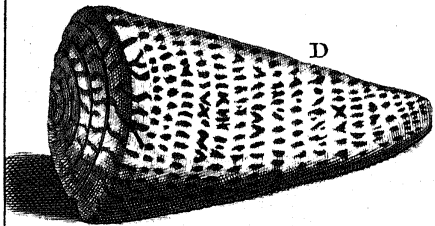
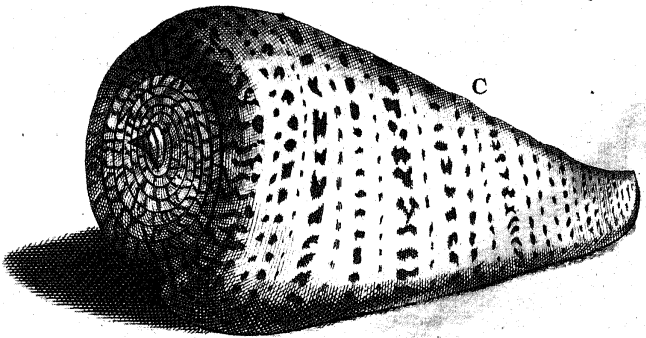
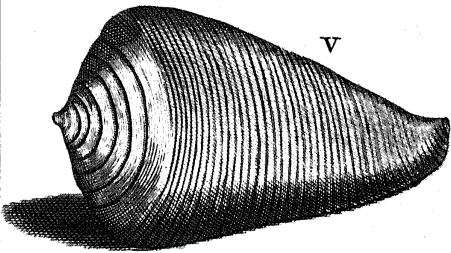
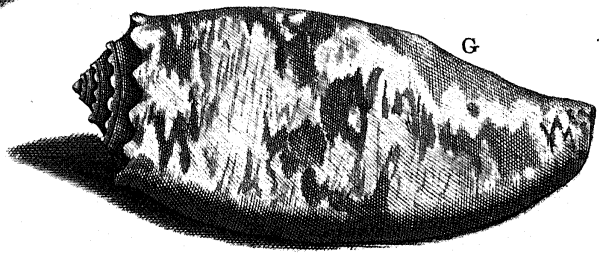
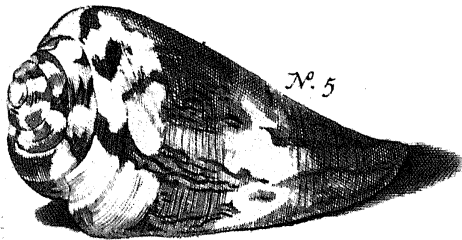
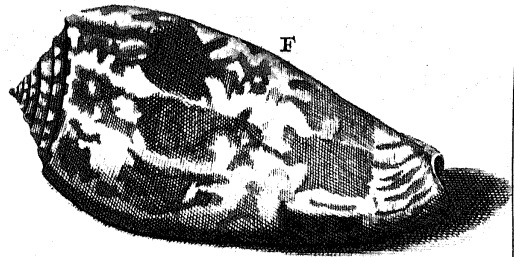
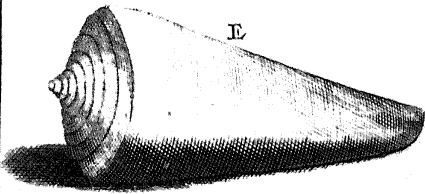
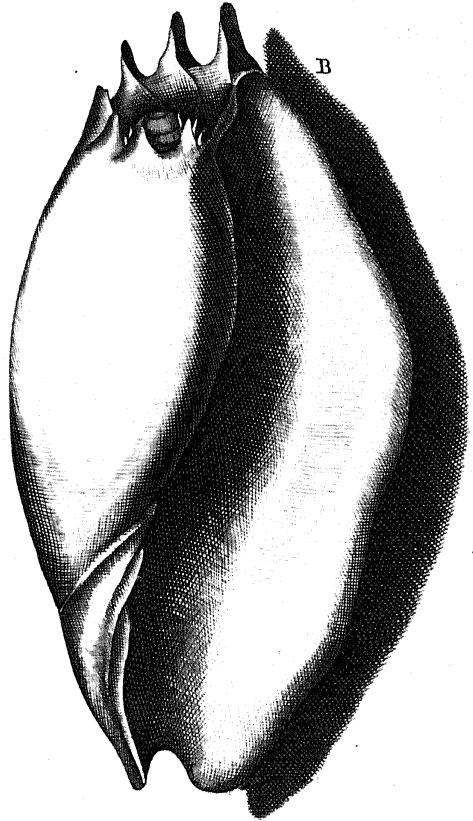
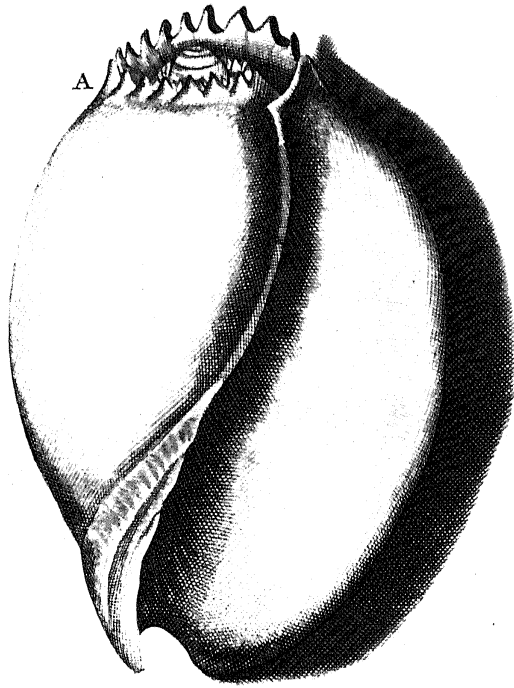
I. *Cymbium*, gekroonde Bak, of Kroonhoorn, Mal. *Bia sempe*, by de Inlanders van de Zuid-Ooster Eilanden *Wina*. Deze heeft een verschillend fatzoen van de volgende *Volutæ*, want als men hem overeind houd, en van achteren beziet, gelykt hy een wapenrok, of Keizersrok, (*paludamentum*) boven op met veele tanden, die in een kring staan, als een kroon; van voren gelykt hy een langwerpigen Bak, met een wyden mond, buiten wat ruig, en donkerbruin, hier en daar met groote witachtige plekken; binnen is hy vuilwit, als yvoor; de gieren aan de eene zyde beslaan pas de helft van de breedte, en daar in legt een groot Dier, van een hard grauwwachtig vleesch, bloot en zonder dekzel. De grootste zyn 15 en 16 duimen lang, en 9 duimen breed. In Amboina vallen ze niet, maar veel in de Zuid-Ooster Eilanden, inzonderheit op *Key*. De Inlanders eeten het vleesch, de geheele schulpen op koolen braadende, doch de grootste breeken ze de binnenste gieren uit, en maaken daar van bakken en schotels; een profytelyken huisraat, om dat het niet ligt breekt, en als de maalyd gedaan is, dient ze hun tot hoofvaten, om het water uit hunne vaartuigen te scheppen. Deze uitgeholde vaten brengen ze zomtyds te koop; maar de geheele kan men qualyk krygen, of men moet ze uitdrukkelyk bestellen. De Chineezzen noemen dezen Hoorn, *Ongle*, dat is, Koningshoorn, en weeten uit zyn binnenste deel aardige lepels te maaken, dewelke men qualyk kan raaden, van welk een Hoorn zy gemaakt zyn; doch zy dienen best voor iemand, die flinks is.

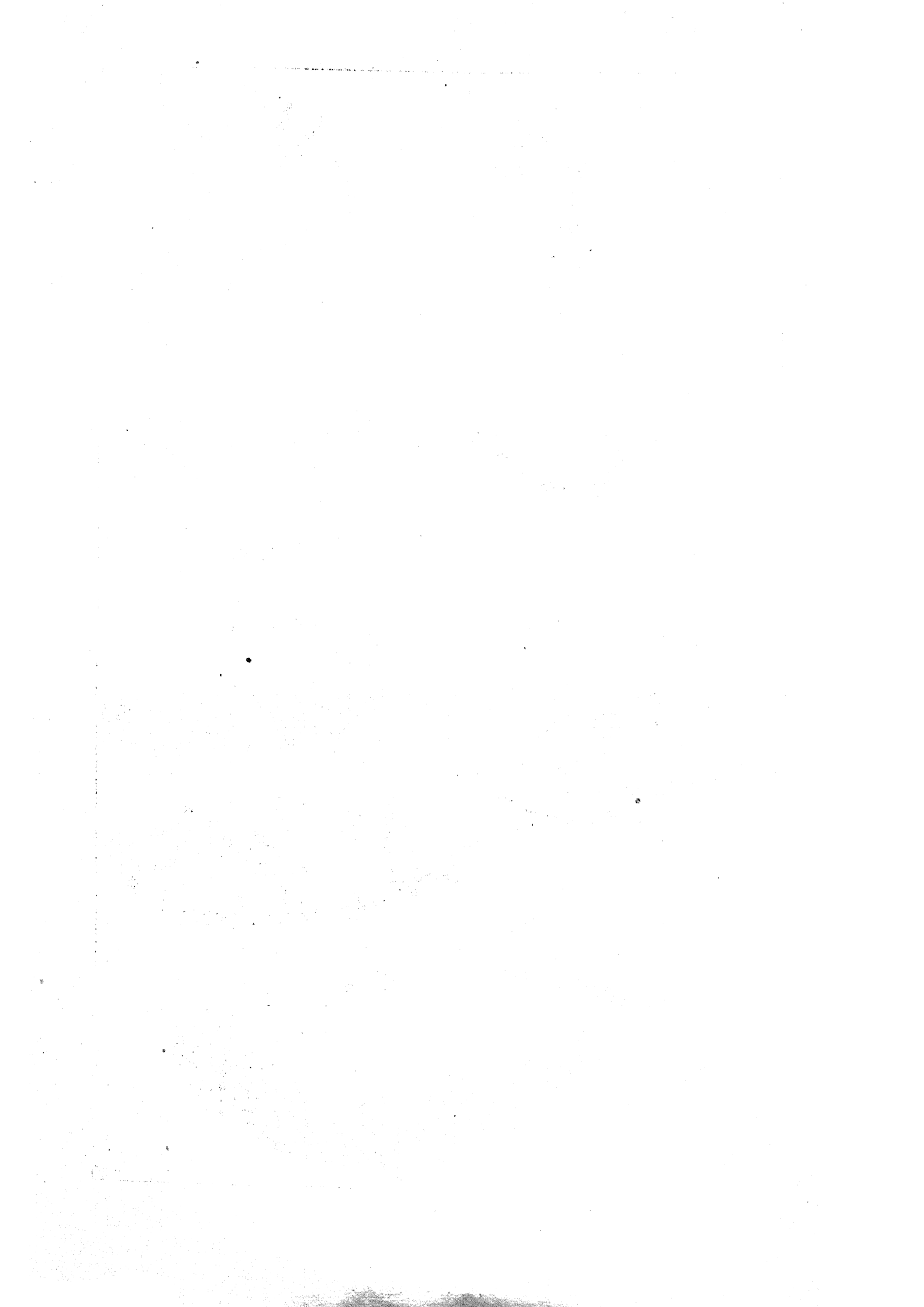
Daar valt noch een kleinder soorte op *Ceram*, niet boven de 7 of 8 duimen lang, lichterbruin en gladder, boven op met een smalle kroon, die men zomtyds geheel krygen kan, om dat ze te klein zyn, om 'er bakken uit te maaken.

II. *Meta Butyri*, Boterweg: deze is onder de *Volutæ* de grootste; het hoofd is wel platachtig, doch aan de kanten rond, en in de midden met een uitsteekend spitsje, zoo dat hy niet overeind kan staan, over het geheele lyfis hy geel, als boter, met zwarte of bruine stipjes, die in een rye staan, maar aan het hoofd zyn het breede aderen of streepen. Zy worden zelden gevonden, inzonderheit die gaaf en geheel van schaal zyn; want dikwyls hebben ze scheuren, of leelyke naaden.

Men heeft hier van noch een kleinder soort, waar aan de Characters ordentlyk staan, gelyk aan den Muzykhoorn.

III. *Voluta musicalis*, Muzykhoorn, of A. B. boekjes, anders Letterhoorns; deze is d' al-

d' alderplaatse van hoofd, zoo dat hy over eind kan staan, als een kegel; de schaal is wit, maar dicht bezet met grove zwarte, en vierkantige Characters, alle in ryen staande langs de gieren, en eenigzins verbeeldende Muzyknooten; doch aan zommige zyn de Characters langwerpig, en die 'er naast aan staan, wat korter; diervoegen als men de letteren ziet in de A. B. boekjes der kinderen: het hoofd is met gelyke Characters getekent, en over 't lyf loopen noch 2 of 3 gele banden, die de mooiste zyn. Daar is ook een soort, die de Characters zeer klein en ydel heeft, naar den voorgaande Boterweg aardende; de mond is zeer nauw, zoo dat men qualyk iets van het Beest ziet, en de buitenste schaal is bekleedt met een dun vlies, 't welk men terstond aan de verschen afschrapen moet, anders is het moeijelyk af te krygen. Zy zyn ook meest vol scheuren, zoo dat men weinig gladde vind, en de beste moeten niet boven drie duimen lang zyn; de binnenste omloopen zyn zoo dun, als een Perkament, doch zoo styf als de hoorne blikken aan de Lantaernen, dicht op malkander gerolt, en zonder Characters. Op *Borneo* in de *Landas* worden deze Hoorns mede getrokken tot armringen.

IV. *Cereola*, Keersjes, Mal. *Bia Liling*: deze zyn ook kegelvormig, doch het hoofd puilt meer uit, zoo dat ze niet wel kunnen staan, van een eenpaarige koleur, als versche opgesneede wafel; behalven achter aan den mond hebben ze een violette of zwartachtige plek; over 't lyf zyn ze fyn geribt, en de versche zyn mede met een dik vel overtrokken, 't welk men terstond afschrapen moet. Een tweede soort hier van is breed van hoofd, met een kort spitsje in de midden, en korter van lyf, mede wafelgeel, en overdwars met fyne witte streepen getekent; doch aan den mond hebben ze den voornoemden violetten plek niet.

V. *Voluta Tigerina*, Tygers: deze zyn niet breed van hoofd, maar lang van lyf, en de kringen van het hoofd maaken enige groeven; het lyf is getekent met groote kastanjebruine plekken, die zomtyds ook zwartachtig zyn, en de grond is wit, of lichtrood. Deze plekken verbeelden verscheide figuren, van Wolken, Gedierten, en Menschen, die een groote kist draagen, naar dat iemand schrander is in 't bespiegelen; langs de gieren zyn ze fyn geribt, of gestreept, en met een dun vlies overtrokken, 't welk aan den gedroogden moeijelyk af te neemen is. Zy vallen op de kust van *Hitoe*.

VI. *Nubecula*, Wolkjes, zyn mede langwerpig als de voorgaande, doch aan 't hoofd wat geknobbelt, als of het een soort van de voorfchreeve Bakken was, mede wyd van mond, en dun van schaal; deze is aan d' eene en grootste soorte bruin, met vuilwit gespikkelt; aan d' andere soorte purperachtigbruin, met blauwe en witte stipeltjes, die met troeppen door malkander loopen, als of het wolkjes waaren, veel schoonder en raarder dan de eerste: andere noemen de voorgaande Tygers.

VII. *Vespertilio*, Vleermuis, Mal. *Bia morsego* en *Bia buduri*, Amb. *Ruluton*. Dit schynt in 't eerst een *Murex* te zyn, want de kanten van de omloopen zyn bezet met scherpe knobbels, als de doornen van een Rozelaar, maar het Dier daar in woonende bewyft, dat het onder de *Voluta* behoort, welke alle zonder dekzels zyn: 't hoofd puilt ook vry wat uit, als een *Turbo*, daar aan men ook doornen ziet; de schaal van buiten is bleekwit, zomtyds lichtrood, met zwarte plekken en wateren getekent, gelyk de vlerken aan een vleermuis; de mond is wyd, vervult met een hard knarsbeening vleesch, aan de buiten zyde fraai geschildert, met geelgroene en zwarte streepen.

De tweede soort is langwerpig, lichtrood op den grond, met donkerbruine wateren; in plaats van doornen, heeft het hoofd stompe knobbels. De derde soort is mede langwerpig, en met stompe knobbels, rookverwig, met donkerbruine streepen geschildert, in plaats van wateren, die wat verwart loopen als garen. D' eerste zyn op alle stranden gemeen, hoewel men 'er weinig vind, die ongeschonden zyn, maar meest gefcheurt, en met doode vlekken. Voor de mooiste houd men, die bleek zyn, en op den grond breede zwarte wateren, en hoog verheevene knobbels hebben. D' Amboineezen zoeken ze zeer tot de kost, smaak hebbende in dat knarsbeening vleesch, hoewel 'er wat bitter onder loopt: De Boetonders leggen ze den kinderen in 't slaapen onder

Hebben
verscheide
benamingen.
En waar-
om.

onder 't hoofd, om voor het nachtelijk verschrikken en schreeuwen bevrydt te zyn, noemende die in hunne taal Droomhoortjes; in 't Mal. *Bia mimp*: by anderen ook *Bia baduri*, dat is, Steekelige Hoorntjes, welken naam ookgegeven wordt den *Tribulus*, hier boven vermeldt. Zommige Amboincezen noemen ze ook *Makijn horun*; en men vind dikwyls aan de klippen, daar ze wonen, een bosje van witte en hoekige eijers hangen, doorschynende als ys, en met smalle halzen aan malkander hangende, niet ongelyk de eijers van een Zeekat; doch men houd ze voor de eijers van deze Hoorntjes, en doen niet tot de voorteeeling, gelyk alle *Melicera* van Hoorntjes niets anders zyn, dan een overvloed van nering. Zy hieten op 't Boetons *Cantaruga*, om dat ze, als boven gezegt is, droomen verwekken, en de kinders geruust doen slapen, als men ze hun onder de kussens legt.

De 8te
soort, is
verbeeldt
op dezelve
plaat met
letter K.
Haar
gedaante
en koleur.

VIII. *Harpa*, de Harp, is ook een wydmondige *Voluta*, wel de mooiste van dit geslacht, van buiten verziert met breede en uitsteekende ribben, die boven eindigen in spitze doornen, en verbeelden de snaaren van een harp, loopende de doortjes door den geheelen krul; de ribben zyn vleeschverwig, de tusschenplaatzen wat bruinder, met witte kerkvensters verziert en getekent; in den mond aan den buik zyn ze zwart; het Dier heeft veel hard en knarsbeenig vleesch, aardig geschildert, met lichtbruin en geel, boven op met sterretjes. Zy hebben een stuk vleesch voor aan, zoo groot, dat het niet wel in de schaal kan, 't welk ze los kunnen laten en wechwerpen; doch wat daar uit groeit, is onbekent: immers men vind 'er veele, die dit stuk niet hebben, en als men t' stuk afrukt, vind men daar onder eenige witte korrels, als of het eijers waaren. Zy zyn van natuur straks schoon, maar men heeft moeite, om 'er het vleesch uit te krygen, want als men ze kookt, en laat verrotten, krygen ze doode vlekken, te weeten, overal daar het doode bloed raakt, waarom men het vleesch moet uitsnyden, zoo verre men kan, en het overige de micren laten uiteeten. Zy heet op 't Amboinsch, *Tattabul*, ('t welk ook den *Sibor* beduidt) en haar vleesch word voor schadelijk gehouden.

Hoe die
van haar
vleesch ge-
zuivert
worden.

De 2^{de}
van deze
soort, is
verbeeldt
op dezelve
plaat by
letter L.

De 3^{de}
by letter
M.

Waar
deze zich
houden.
Verscheide
benaming.

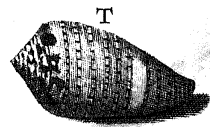
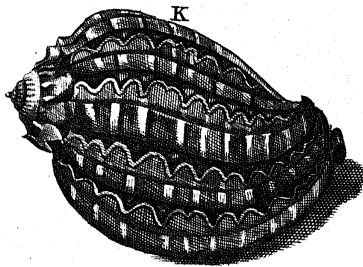
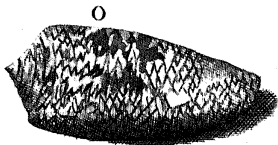
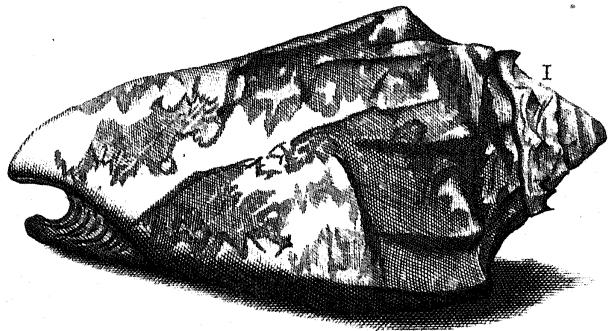
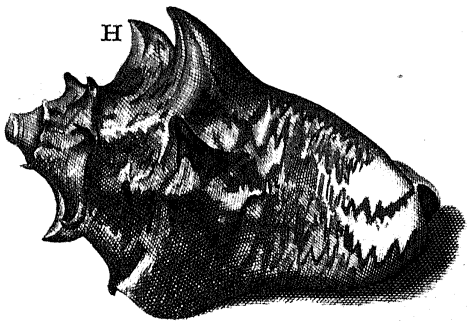
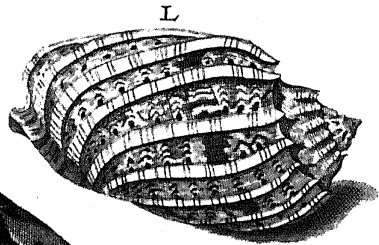
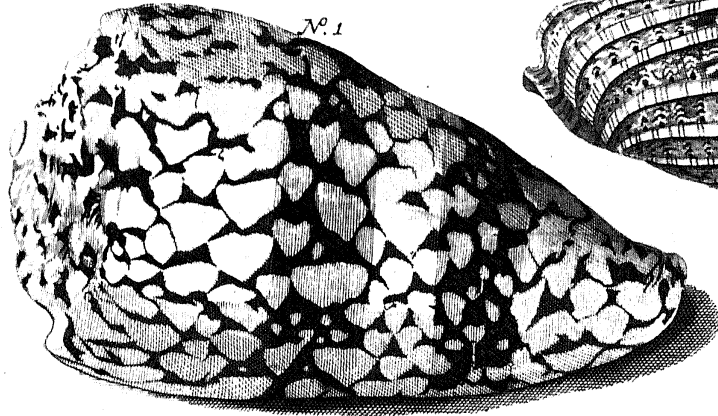
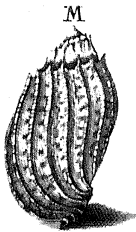
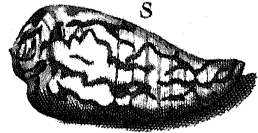
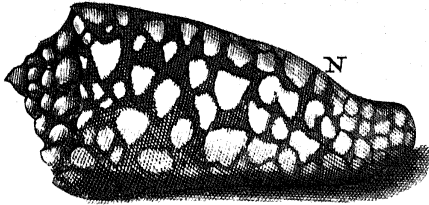
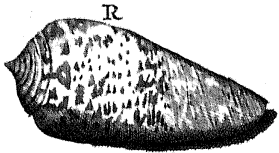
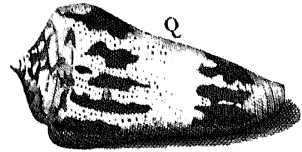
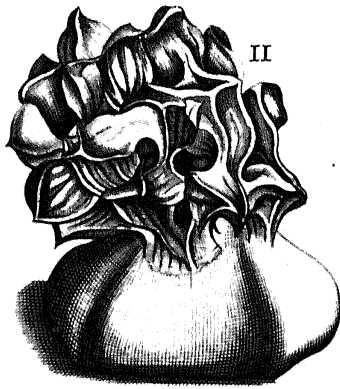
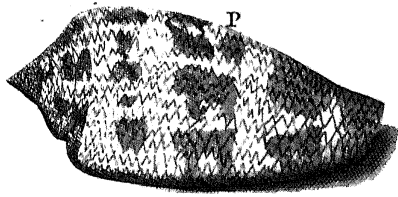
De tweede soort is kleinder, maar fraaijer dan de voorgaande, om dat ze mooijer geschildert is, als met bloemtjes en roode vlekken; de ribben zyn met zwarte streepen gestreept, en aan den mond hebben ze scherpe tandjes, die de voorgaande niet heeft; deze noemt men Edde Harpen.

De derde soort is klein, en langwerpig; waar van de ribben maar blinken, en de tusschenplaatzen zyn doodsgrauw, met kleine vensteren getekent. D' eerste en derde soort vind men overal in Ambon: maar de tweede valt in de Liassersche Eilanden. De Liefhebbers geeven deze Hoorntjes verscheide naamen, naar hunne zinlykheit, om dat ze de voornaamste onder de Rariteiten zyn; de Maleijers noemen ze *Bia sarassa*, naar de mooie gebloemde kleedjes alzo genaamt; by d' onzen hieten ze ook *Amouretjes*, van de Liefde; andere noemen ze in 't Maleitsch *Bia basaghi*, of *basigi*, dat is, 't hoekig Hoorntje. In de maand May met het begin van den regen *Mousson*, worden de meeste gevangen; als dan bevind men ook de voorschreven *Mola* van zyn Dier afgevallen, geformeert als een hart, aan de buitenste zyde bultig of rond, en met goude sterretjes of bloemtjes getekent, aan de onderste zyde plat, witachtig, met purpere droppels, als mazelen, daar ze tegens het ander vleesch gezeten heeft, 't welk in 't eerst mede witachtig is, maar allenxkens verandert, bloemtjes en streepen gewinnende, ook is de *Mola* altyd harder van vleesch, dan het overige van 't Dier.

En wan-
neer ze ge-
vangen
worden.

De 9^{de}
soort, is
verbeeldt
op dezelve
plaat by
letter N.
Haar ge-
daante,
Koleur,
En 't
Dier om-
standig
beschre-
ven.

IX. *Voluta marmorata*, in 't Neêrd. *Marmerhoortjes*, in 't Maleitsch, *Bia Tsjintsjing*, dat is, Ringhoortjes, van 't volgende gebruik; deze zyn kegelformig, aan de kanten van d' omloopen gekartelt of getand, en een kort spitsje aan het hoofd in de midden, over 't geheele lyf gespikkelt, met groote witte plekken onder den zwarten grond, recht als dat slach van marmer, 't welk men *Leucoficton* noemt, 't welk hun een fraai aanzien geeft; de mond is smal, daar in het vleesch van 't Dier bloot legt, behalven aan den bovensten hoek, daar het een kleine nagel heeft, geschildert met geele en zwarte streepen, en by de snuit steeken ze een smalle tong uit, met geel of licht-

lichtrood gezoomt: Zy zyn omgeeven met een dun vliesje, 't welk daar aan vast houdt, en ten eersten moet afgeschraapt worden: Haar *Melicera* is een verwert klontje van dikke draaden, of verwert zeilgaren, wit, rood, en kraakebeenachtig; goed om te eten, gelyk het Dier ook is; de meeste en mooiste vind men in de *Uliassers*; weinig op *Hitoe*, en klein *Keram*. Zy worden veel gezocht om 'er Ringen van te maaken, die niet alleen de Inlandfche, maar ook onze vrouwen aan de vingeren draagen; dit geschied met groote moeiten, en schier zonder gereetschap, want zy slypen het hoofd op eenen ruigen steen, tot dat men alle de holligheeden tusschen de krullen van binnen ziet, zy slaan het achterlyf met steenen af, of zaagen het af met eenen dunnen vijl, en slypen 't overige, tot dat 'er een Ringetje van word; kunnen ook uit ieder Hoorn niet meer dan twee Ringetjes krygen; deze zyn schoonwit, als het witte been, glad en blinkende, als yvoor; want de zwarte koleur gaat niet in de witte substantie van de schaal, en wort 'er uit gesleepen: Zommige laaten deze Ringetjes glad; zommige snyden ze uit met karteltjes, en bloemwerk; zommige weeten ze ook zoo aardig te snyden, dat 'er een verheeven kasje, met een zwart plekje daar boven op, aan blyft, als of het een formele ring was met een ingevatte steen. Uit de bovenstaande derde soort *Voluta musicalis*, kan men deze Ringen ook maaken, als mede uit eenige andere *Voluta*, en Schulpen; doch deze *Marmorata* houd men voor de beste; hier toe moet men neemen zoodaanige Hoorntjes, die niet lang uit de Zee geweest zyn, ook niet lang in de aarde gelegen hebben; want zoodaanige Ringen worden doodsch, en zonder glans, gelyk ook die gedraagen worden van ongezonde menschen: Men moet ze ook niet hard handelen, om dat ze ligt breeken, inzonderheit die van Schulpen gemaakt zyn. Zy pleegen noch andere hovaardye met deze Ringen, die zoodaanig met goud beslaande, dat men beide, 't goud en den Hoorn kan zien; zomtyds maaken ze een groeve in 't midden van den Ring, en leggen daar in een gouden hoepje, of eenen anderen ring van zwarte substantie, gelyk van Schildpadshoorn, enz.

X. *Voluta pennata*; deze zyn langwerpig als een Rol, het hoofd niet plat, maar uirpuilende in een *Turbo*, met een klein rood spitsje boven op, van tweederlei gedaante, geel en bruin: De geeie soort noemt men Korhoenders (*attagenes*) item Goudelakens, want zy zyn over 't geheele lyf geschildert met geele veeren, die zwarte randjes hebben, schier gelyk de veeren van dien Vogel: De tweede soort is wat kleiner, en smalder, recht als een Rol, met bruin en wit geschildert als veeren, die men Zilverlaken noemt; beide hebben ze een smallen mond, en kunnen een tongetje uitsteeken, dat wit is, en rood gezoomt, en daar in een beentje, of doorntje, 't welk mede smert, als ze iemand steken: De derde of bruine soort, heeft noch een verandering, die grooter is, ook met bruin en wit geschildert, doch de veeren leggen zoo ordentlyk niet; zyn doodsch van koleur, en langs de gieren fyn geribt: Hoewel de *Attagenata* dagelyks gevangen en gegeten word, zoo is hy nochtans niet onverdacht van venyn, 't welk in *Banda*, zou ondervonden zyn aan een flavin, die wel wist niets anders in de hand gehad te hebben, als dit Hoorntje, 't welk zy in Zee opgeraapt had, onder 't trekken van den Zegen; en naar strand gaande voelde zy een kleine jeuking in de hand, die door den arm allensskens opkroop door 't geheele lichaam; en is alzoo op staande voet daar aan gestorven.

XI. *Voluta maculosa*, geplekte Katjes, deze zyn ook kegelvormig, met eenen scherpen spits boven op, en aan de kanten wat scherp; over 't lyf met breede plekken, die meest hoog geel zyn, zwart of lootverwig gespikkelt, gelyk zommige Katten, en daarenboven met fyne stipjes, als zand, bestrooit, die meest in ryen staan: In plaats van plekken, hebben zommige, aan den bovensten kant van de gieren, zwarte streepen, en het hoofd is met diergelyke stipjes gespikkelt; zommige hebben zoo weinige plekken, dat ze meest wit, of bleekgeel zyn, die men voor slecht acht: Men vind 'er ook die grauwachting zyn, en van andere verwe; doch alle aan 't hoofd met die zwarte stipjes bezet of getekent.

De 12^{de}
soort, ver-
beeldt by
letter R.

XII. *Voluta cinerea*, in 't Neerd. Affchepeesters, zyn de voorige gelyk, doch ronder, aan de kanten, van 't hoofd, met een scherpe spits boven op, en over 't geheele lyf donker afchgrauw, niettemin glad en blinkende, zonder schildering, dan hier en daar met een zwart plekje: zy zyn raar, en worden zelden geheel gevonden, maar meest met een scheur, als of ze certyds afgebrooken, en wederom aangegroeit waaren.

De 13^{de}
soort, by
letter S.

XIII. *Voluta spectrorum*, Spookjes, van fatzoen de voorgaande gelyk, maar van koleur den Boterweg, wiens klein geslacht zy zyn, te weeten, dooijergeel van verwe, met eenige magere en gehakte Characteren, die best naar de spooken gelyken, die de Kaartemakers schilderen in de grootte en grouwelyke woestyne van Lob, bewesten *Sina* gelegen.

De 14^{de}
soort, by
letter T.

XIV. *Voluta maculosa granulata*, Gegranelerde Katjes, zyn een klein slach van Katjes, met groote plekken, en over 't lyf bezet met steekelige korreltjes, van twee of drierlei gedaante.

De 15^{de}
soort, zie
de plaat
XXXI. by
letter V.

XV. *Voluta filis cineta*, is een korte Welle, met een breed hoofd, bruin, en met zwartachtige draaden, als Zeilgaren, bewonden; en is zelden te vinden.

De 16^{de}
soort, zie
de plaat
XXXIII.
by letter
W.

XVI. *Voluta filosa*, is een plumpe Wel, met een rondachtig hoofd, en stompe kanten; het lyf is getekent met roffe kromme aderen, als of het bruin Arakans garen was, en daarbeneven met eenige breede banden van vermengde koleuren.

De 17^{de}
soort, op
dezelve
plaat by
letter X.

Hier van
een 2^{de}
is ver-
beeldt by
letter Y.

XVII. *Voluta fasciata*, zyn van veelderlei fatzoen, maar hebben dat tot een gemeen merkteken, dat ze een breeden band in de midden om 't lyf hebben: De eerste soort is breed van hoofd, en geelgroen of doodschgroen over 't lyf, schier als een groene kaas, met eenen breeden witten band om 't lyf, waar door noch eenige zwarte stipfels loopen, aan den mond zyn ze violet of zwart: De tweede soort is bruin, met eenen witten band, en, aan 't onderste van 't lyf, korrelig: De derde soort is de mooiste en zeldzaamste, schaars een pink lang, kegelvormig, met een plat hoofd, en in 't midden van 't zelve een grove spits: het lyf is boven en onder bruin, met verscheide spikkeltjes, en in de midden eenen witten band, 't welk al weder gedeelt word door een rye van spikkeltjes, heel glad en blinkende als gepolyft letterhout; deze noemt men Speldewerxkuffen, of *Bia bantal*: Noch zyn 'er verscheide kleinder soorten, wiens onderscheid meest in de koleuren bestaat.

De 18^{de}
soort, op
dezelve
plaat
XXXIII.
verbeeldt
by letter Z.

Een 2^{de}
by de let-
ters AA.

De 19^{de}
soort, af-
gebeeldt
by de let-
ters BB.

De 20ste
soort, by
de letters
CC.

Hier van
een 2de ge-
granuleert
met DD.
aangewe-
zen.

De 21ste
soort, by
de letters
EE.

XVIII. *Voluta arenata*, Zandhoortjes, of Vliegescheetjes, zyn van tweederlei fatzoen: De eerste en grootste heeft groote en zwarte stipjes over 't geheele lyf verspreidt, als Vliegescheetjes: De andere soort is kleinder, aan het hoofd gekartelt, en bezet met zeer fyne zwarte stipfeltjes, als of het zwart zand was, die hier en daar zoo dicht staan, dat ze zwarte plekken uitmaaken.

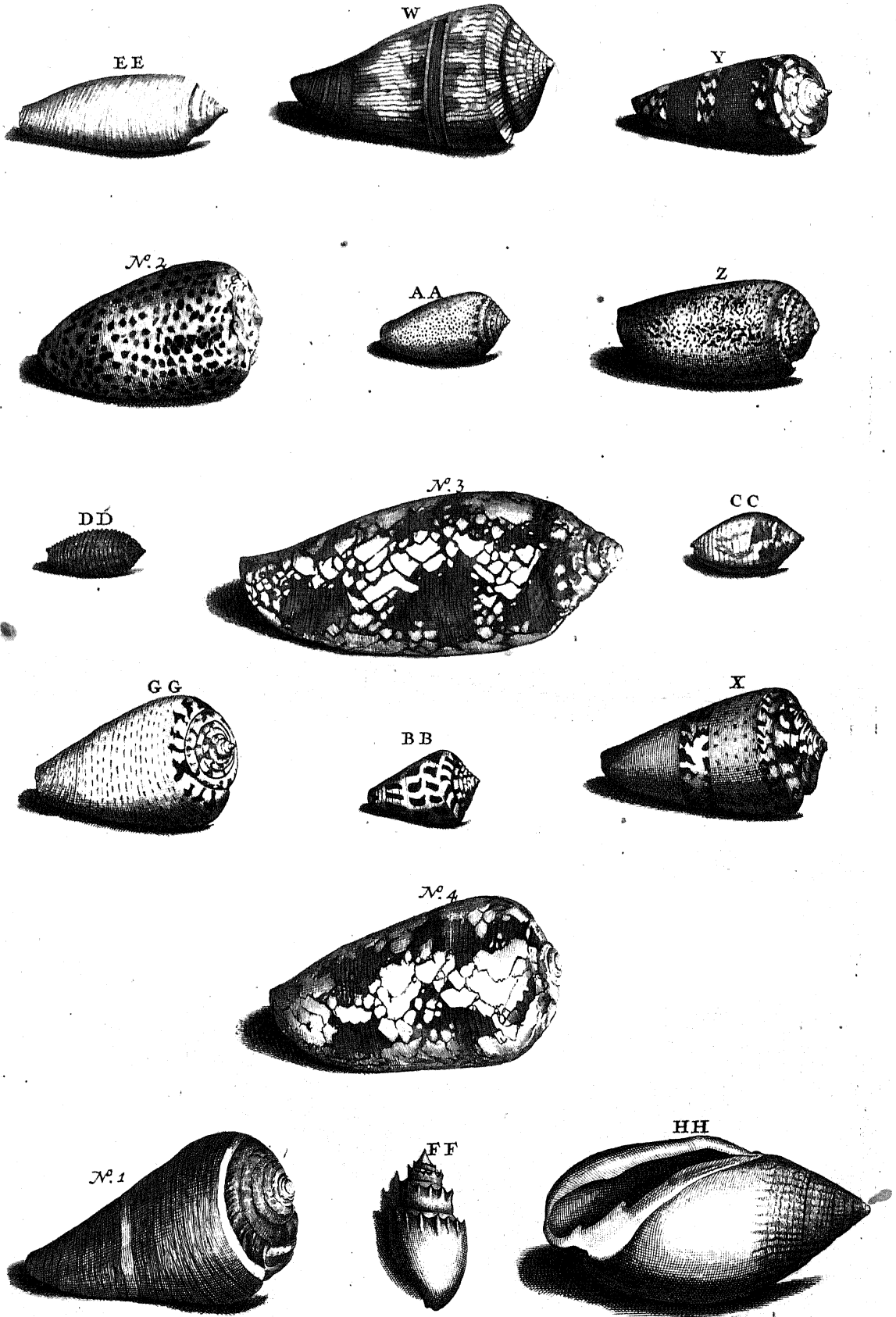
XIX. *Musica rusticorum*, Boerenmuzyk, is een korte dikke Wel, schaars een duim lang, lichtrood op 't lyf, met groote zwarte vierkante droppels, die in ryen staan, als aan het Muzykhoorn, grof en versleete van schaal; want men vind ze altyd op steenige stranden.

XX. Grauwe Munniken, of Oude Wyven, is een flechte soort van Wellen, smal van hoofd, en aan 't lyf wat buikig, flecht grauw, met eenige rimpelen: Hier van is een kleinder slach, schaars een nagel van een duim lang, als een rolletje in de midden, mede wat buikig, wit, en met zwarte fyne korreltjes bezet, die het ruig maaken.

XXI. *Terebellum granulatum*, Ruige of Gegranelerde Kuipersboor, heeft de gedaante wel van 't zelve, om dat het smal en langwerpig is als een rol, behoort echter onder de Wellen naar uitwyzinge van zyn hoofd; het is over 't geheele lyf gegranelert, en daarenboven gevoorent, en geribt; van koleur vaal, of ros, zomtyds ook met plekken, als de Katjes; dit slach vind men nergens zoo veel, als op het Eilandje *Nussatello*.

De 22ste
soort, by
de letters
FF.

XXII. *Voluta fluviatilis*, Amb. *Labolum* en *Laborum*, en *Papeijte*, dat is, *Amarula*, heeft een gemengt fatzoen van een *Voluta* en Pauskroon, dunschaalig, vuilgrauw, met fyne

P. D. Linn. f.

fyne vóórens langs de gieren, en aan haare kanten met weeke doortjes, zomtyds ook met stompe en styve: zy houden zich in den mond van diepe rivieren. De Inlanders eeten ze, hoewel ze bitterachtig van smaak zyn. Anderen rekenen ze onder de Pauskroone.

XXIII. Boterwegje van *Boero*, is niet grooter dan een lid van een duim, rondachtig van hoofd, aschgrauw van lyf, met veele banden dwars getekent, die uit stukken van streepen bestaan.

XXIV. Midas Ooren, is mede een Slykhoorn, met eenen langen smallen mond, over 't lyf zwart bruin: zy vallen in brakke slyk, en men heeft 'er groote en kleine. Zie deze uitvoerlyker beschreven in 't volgende XXV. Hoofdstuk, de XII. Soort.

Melicera of *Favago*, is als een Eijerstok, of Spinzal (*salivatio*) van zommige Hoorntjes, 't welk zy als een overtollig voedzel op zekeren tyd des Jaars uitwerpen, gemeenlyk by de veranderingen van de Mouffonnen, als in May, zynde t' begin van den regen-Mouffon; en in October, 't begin van den droogen Mouffon, of Amboinschen zomer: 't is niet van eenderlei gedaante, waar van ik de twee voornaamste beschryven zal. 't Eerste is 't uirwerpzel, of d' Eijerstok van de VII^{de} Soort dezès Hoofdstuks genaamt *Vespertilio*, of *Bia morsego*; dit is fraai van aanzien, hebbende de gedaante van een kleine Tros druiven, van witte beziën, ter grootte van kruisbeziën, of minder; doorschynende als kristal, hardachtig, met drie of twee ruggen, anders zouden ze rond zyn, alle met smalle halzen, aan malkander hangende: Als men ze opent, of in stukken duuwt, komt 'er een weiachtig slym uit, maar in de Zon gelegd, droogen ze geel op, en dan blyft 'er niets aan, dan het drooge velletje, dat naar de schillen van erweten gelykt: Men vind ze aan 't voornoemde Hoorntjes vleesch hangen, en zomtyds op kleine steentjes geplakt, eenen Tros druiven verbeeldende. Zy zyn de Eijers van een *Sepia* zeer gelyk, doch deze zyn rondder, en hebben twee zwarte stipjes, die de ooggen van dat Dier worden. De tweede soort is een Spinzal, of Klompje, van witte en dunne touwtjes uitgeworpen, by de IX^{de} Soort *Marmorata*, als mede van de *Cochlea Olearia*, gelykende het Chineesche *Laxat*, wanneer het gekookt is; men houd dit goedje, en noemt het ook de Eijers van gemelde Hoorntjes, doch het doet tot de voorteling niets, en is maar een overtollig uirwerpzel, immers zoo veel tot noch toe bekend is. De laatste soort is zomtyds wit, zomtyds lichtrood, kraakebeenachtig, en gekookt zynde, goed om te eeten, *Plin. Lib. 32. Cap. 11.* noemt zoodanige Hoorntjes, die dit Spinzal uirwerpen, *Melicembales*, 't welk men verbeteren moet, *Meliceribales*, of *Meliceribali*, en schryft zulks de *Buccina* en *Purpura* toe; doch haaren *Melicerum* vergelykt hy, by schillen van *Ciceren*, 't welk met de eerste soorten overeenkomt.

De 23ste soort, aangewezen by de letters G. G. De 24ste soort, by de letters H. H.

De *Melicera* beschreven, is afgebeeld op de plaat XXXII. en by de letters H. aangewezen.

Zie op dezelfde plaat, letter K.

Hier van een 2de soort.

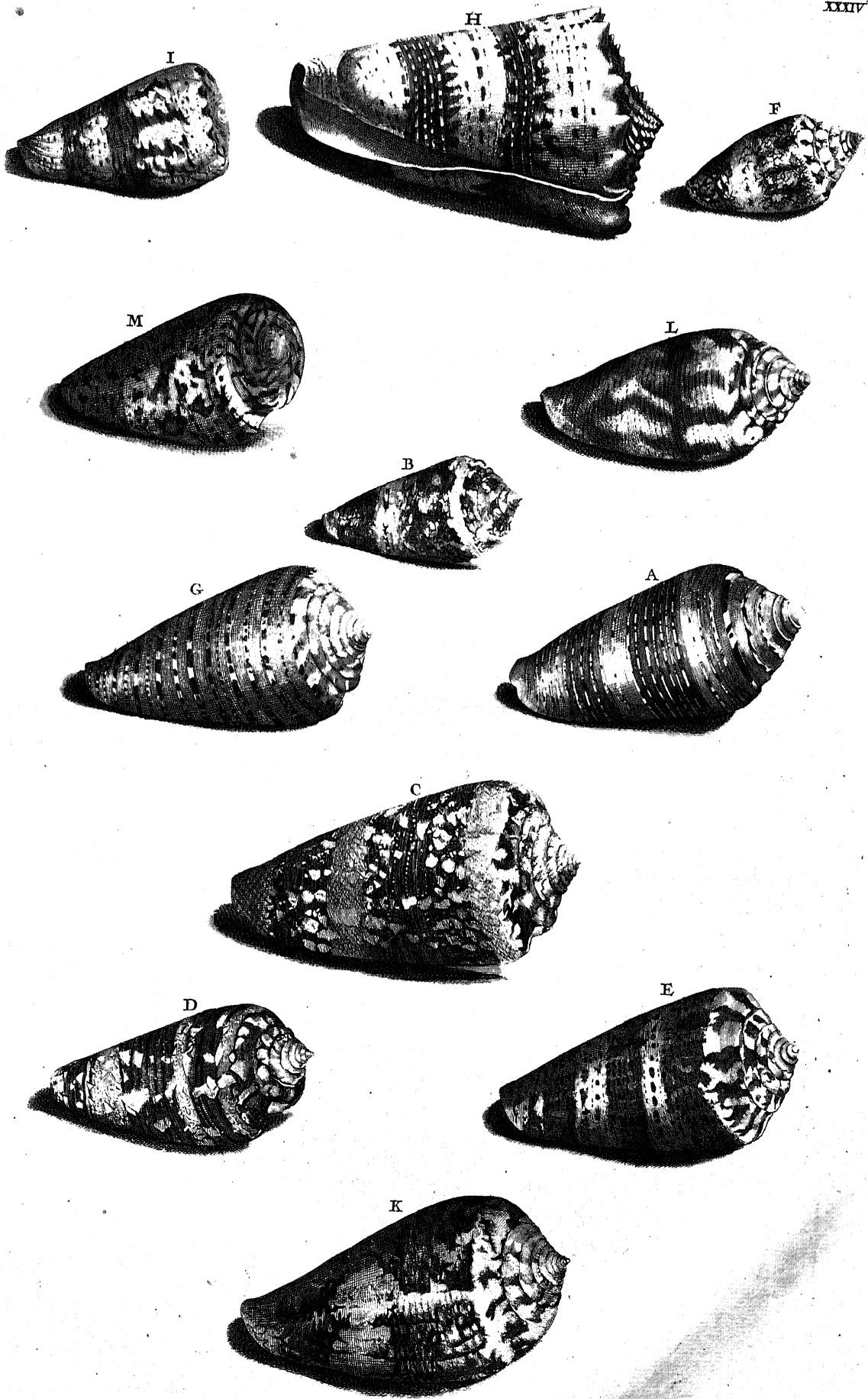
En een 3de. Is goed tot spyzze.

De *Voluta*, en alle de soorten, die de Schryver daar onder gerekent heeft, zyn (doch eenige weinige daar uytgestooten) by ons bekend onder den naam van Tooten, die alle wederom haare byzondere benaming hebben; onder deze soorten zyn de alderwaardigste Hoorns, waar van wy op zyn plaats iets zullen zeggen. Die op de plaat XXXI. met A. en B. zyn aangewezen, worden by ons onder de Bakken gesteld, en niet onder de Tooten, om dat zy heel groot en wydmondig zyn: Zy hebben boven in haaren kroon een tuil, gelykende een tepel, waarom zy Kroontepelbakken genaamt worden. Van deze zyn meerder soorten, namentlyk enkele Tepelbakken; ook die zonder tepels zyn, en dan, na haare koleur, of Achatebakken, of witte, ook geplekte, en gestrepte bakken genaamt worden. Wy verwerpen den naam van Kroonhoorn, om dat die is gegeven aan eenen anderen soort, die by de Liefhebbers heel hoog ge waardeert word; die hier na zal aangewezen worden. De Toot, by letter C. verbeeldt, staat by ons bekend met den naam van geelen Tyger, om dat die een geele grond heeft met zwarte plekken. En die met letter D. witte Tygers Toot, om dat zyn grond zuiver wit is. Van deze zyn noch meerder soorten, waar van de gemeenste geele banden heeft. Die aangewezen is met letter E. word de Menniste Toot genaamt, om datze zonder banden of vlakken is, doch schoon van luister, als ze naar de konst schoon gemaakt is. Die by F. afgetekent is, word de Wolkhoorn genaamt, waar van ook verscheide soorten zyn. Die by letter G. word de Achate Kroonbak geheeten. Die by de letters H. en I. verbeeldt zyn, op de XXXII. plaat, worden by ons wilde Muzyk-Hoorns genaamt, om dat'er eenige onder dit geslacht, (waar van ik 'er wel in de twintig ken) naar den rechten Muzyk-hoorn, gelyken, alhoewel zy alle in koleur en gedaante verscheelen. Die by letter K. word de grauwe Chirifant. By L. de bonte Chirifant. En by letter M. de kleine Chirifant genaamt; doch bedendaags breekt de benaming van Harpje ook door. Van deze is noch een witte soort; en een die rood en rood, bont, en synder getekent is, doch deze zyn heel zeldzaam, en, voor zoo veel ik weet, maar drie bekend. Die afgebeeldt is by letter N. word by ons de Hartshoorn genaamt, om dat zyn witte vlakken, op eenen zwartzen grond, Menschenbartjes verbeelden. By deze voegen wy noch een soort, heel ongemeen; zie hem verbeeldt op dezelfde plaat, by N. 1. ons toegevoegt door den Heer Vincent. De Heer Doctor D' Aquet heeft een diergelyke, buiten welke ik 'er noch maar twee ken; hy word genaamt de Hartshoorn met banden. Die verbeeldt zyn by de letters O. en P. worden by ons Speldewerkshoorns, van zommigen Goudlakenze genaamt, doch te onrecht, want de Goudlakenze veel bruinder en hooger van koleur zyn. Van deze Speldewerkshoorns zyn veele soorten, als met banden, met witte gronden, met blauwe streepen, en andere. Die verbeeldt staan by de letters Q. R. S. zyn Achate Tooten, waar van veele schoone soorten zyn, en waardig gebonden worden: doch deze zyn van de geringste, en van den Schryver genaamt. Die by Q. geplekte Katje. By R. Aischepoefter. En die by S. 't Spookje, welke benaming aangenomen behoort te worden, om dat wy geen byzondere naamen tot deze soorten hebben. Die by letter T. is een uitmuntend Tootje, en, voor zoo veel ik weet,

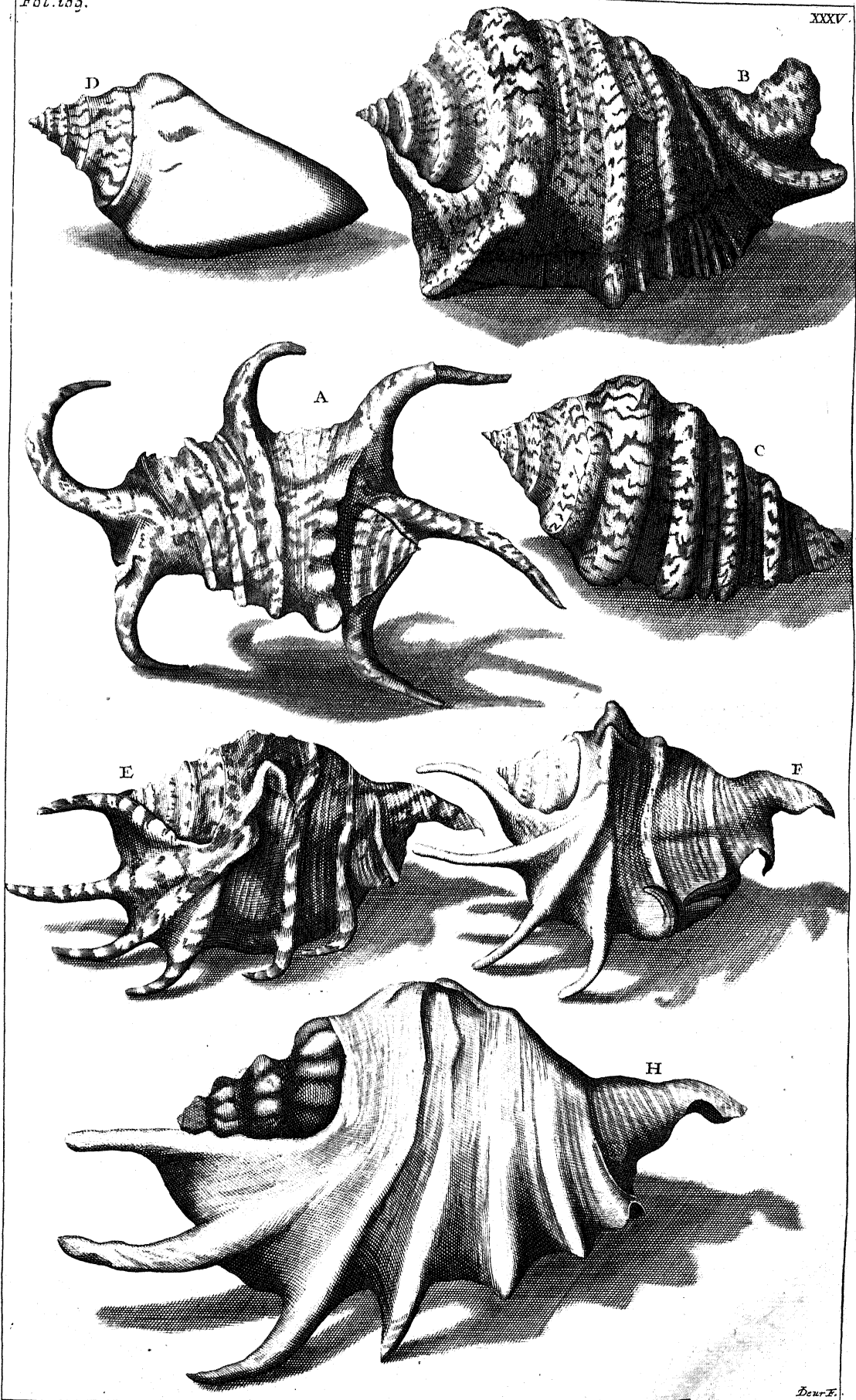
weet, alhier by geen Liefhebbers te vinden. Hem quam een grootser naam toe, als 't gegranuleerde Katje; doch ik zal 't niet hernoemen. Die verbeeldt is by letter V. noemt men de Eikenhout-Toot; van welke wy op de plaat XXXIII. een 2de soort vertoonen, afgebeeldt by N. 1. deze heeft een witten band aan zyn kruin, en diergelyk een door het midden loopen; buiten deze is tot noch toe geen andere bekend. Die by de letter W. X. en Y. op dezelve plaat verbeeldt zyn, worden by ons gebande Olyvetooten geheeten; van welke laatste, by Y. getekent, veele soorten zyn, die men waardig houdt, als zy rondom, en ook topschoon zyn: de Schryver noemt die by W. verbeeldt is, Arakans garen: by letter X. Groene kaas: en by Y. 't Speldewerks kuffen; waar by wy 'er noch een voegen, verbeeldt op de plaat XXXI. met N. 5. deze word by ons de groote Olyvebandtoot genaamt, doch is heel zeldzaam. Die verbeeldt is op de plaat XXXIII. by letter Z. staat by den Schryver, en by ons bekend, met den naam van Vliegescheet. Maar de andere by de letters AA. is een Muggescheetje, om dat hy fynder van slippen is; hier toe voegen wy noch een (doch een veel zeldzamer soort) aangewezen met N. 2. de Vloojescheet genaamt. Die by de letters BB. door den Schryver Boeren Muzyk geheeten, worden by ons geplekte Tooten, ook wel geplekte Katjes genaamt. Die verbeeldt zyn by de letters CC. en DD. zyn, volgens den Schryver, oude Wyven: waar van DD. gegranuleert is. Die by EE. de gegranuleerde Kuipers boor. Nu volgt, by de letters FF. een rivier Pauslekroon, mede onder de Tooten niet behoorende. Die by GG. is bekend voor de Cyperic Kattoot, om haar grond koleur, waar op haar tekens zwaart met witte stipjes zyn. Deze Tooten zyn heel zeldzaam: De Heer Doctor D' Aquet, en de Heer Vincent zyn 'er maar bezitters van; buiten deze ken ik 'er nog maar twee. Die by de letters HH. noemt de Schryver Midas oor, om zyn gedaante; doch behoort niet onder de Tooten: wy hebben noodig geacht, hier by te voegen een rechte Bruinnet; zie haar afgebeeldt op dezelve plaat by N. 3. waar van meerder soorten zyn, doch de beste is de geele Nethoorn; die ons minder voorkomt als de voorgaande: die afgebeeldt is by N. 4. is de Bruinnettoot, en berigt in 't Kabinet van den konstryken Brunkhorst, vornaam Meniatuur-schilder tot Hoorn, buiten welk 'er noch maar twee bekend zyn.

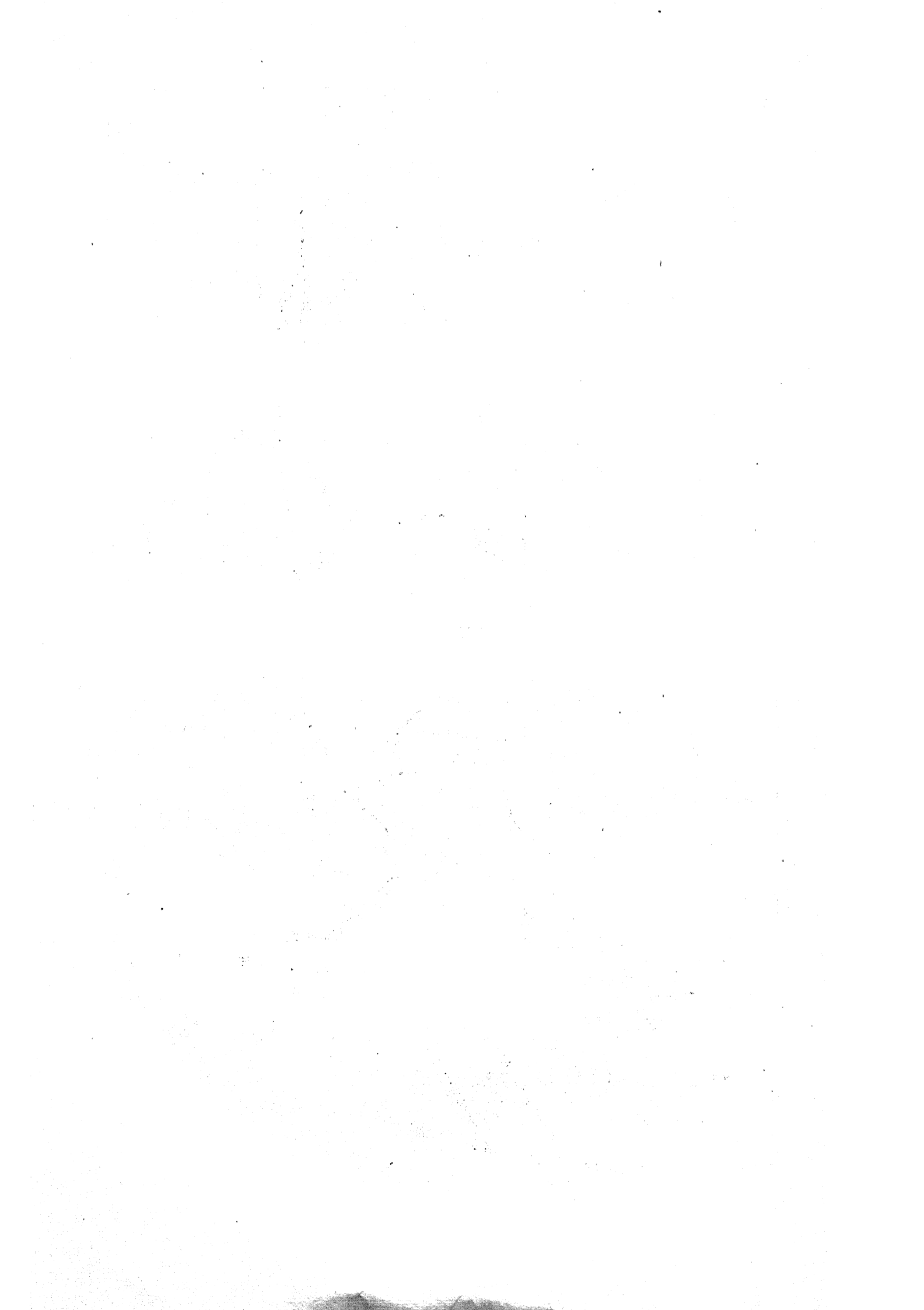
Aanhangzel tot het XXI. Hoofddeel.

Dus verre zyn wy den Schryver gevolgt, doch alzo onder de voornoemde Tooten, (gelyk voorheen gezegt is) de waardigste Hoorens zyn, hebben wy niet konnen nalaaten omme den Liefhebbers te vertoonen de alderzeldzaamste, die by den Schryver niet moeten bekend zyn, en weinig gevonden worden, alle afgebeeldt op de XXXIV. plaat. Die met letter A. is aangewezen, komt den voorrang toe, en is genaamt d' Oranjen Admiraal, hy is zuiver wit van grond, heeft twee schoone hoog-Oranje banden om hem heene loopen; verder is 't heele lichaam weder snel gebandeert, met witte en zwarte scharpsnydende plekken; zyn kruin, met de zelve koleur en banden, is topschoon. Onder de Zeegewassen, en voornamentlyk de Tooten, is hy de alderschoonste Hoorn, die my bekend is. De Ed. Heer Burgermeester D' Aquet te Delft, meermaalen hier genoemt, is 'er alleen bezitter van, buiten welk 'er geen bekend is. Die verbeeldt is by letter B. is genaamt d' Opper Admiraal, en is, eer de voorgaande bekend was, de eerste Hoorn in rang geweest. Buiten deze, die hier verbeeldt is, bezit de Heer van der Burg, in zyn uitmuntend Kabinet, een diergelyke: zyn koleur is geelachtig bruin, met wat bruinder gevlamde streepen, die door een gevlochten zyn, met witte hartsgewyze plekken, heeft vier geele banden om hem heene loopen, met fyne witte vlakjes, en is aan zyn kruin rondom getant of getopt. Nu volgt d' Admiraal, mede van koleur en plekken, als de voorgaande, doch heeft een band minder: zie hem verbeeldt by letter C. Voor deze, die hier afgetekent staat, wierd eertyds 500 gulden (doch vruchteloos) geboden, waar uit men bespeuren kan, wat waarde die gehad heeft, alhoewel 'er nu geen meer dan toen bekend zyn geweest; hy was toen berustende in 't Kabinet van Zwammerdam. Nu volgt noch een andere soort, mede d' Admiraal, aangewezen met letter D. genaamt, doch verscheelt wat van de voorgaande. De Heer Ovens, konstschilder, heeft bezitter van deezzen geweest, doch is met zyn Kabinet, na zyn overlyden, naar Engeland gezonden, en aldaar verkocht. Nu volgt, die met letter E. is aangewezen, en genaamt word de Westindische Admiraal, is mede een heel schoon stuk, doch zoo waardig niet als de voorgaande. Hier volgt nu de Vice Admiraal, by letter F. verbeeldt, deze is een heel ongemeenen Hoorn, is hoogbruin, en wit gevlakt, heeft een witten band, met fynder bruine aderen, die in 't midden door hem loopen, en is heel hoog getopt. Daar zyn noch verscheide soorten, die mede zoo genaamt worden, doch deze is de rechte, en heel zeldzaam. Nu volgt de Genesche Toot, verbeeldt by letter G. een Hoorn, die eertyds de tweede in rang was, en hoog gewaardeert wierd, welke waarde hy by dezen tyd nog redelyk behouden heeft; hy is gridelyn of flawzpurper van koleur, heeft om hem zwarte en witte scherpeplekte banden, die in breede en smalle bestaan. Volgt nu de Kroonhoorn, aangewezen met letter H. van deze zyn my ses soorten bekend, die alle van waardy zyn. Van deze bezit Juffr. Oortmans; en de voornaame Liefhebber Cattenburg de beste. Die by letter I. verbeeldt, is geen van de minste: de Heer Secret. Blaauw, heeft 'er in zyn uitmuntend Kabinet een, die voor niemant wykt. Deze voorgaande Hoorns, of Tooten, zyn alle van den eersten rang, en men moet, om een geacht Kabinet te hebben, deze voor al trachten te bezitten, alhoewel zy bezwaarlyk te bekomen zyn: Dit zy gezegt ten opzicht van de Tooten; doch daar zyn onder de andere soorten ook voornaame, die waardig zyn, en op haar plaat ze zyn aangewezen. Nu volgen de Tooten, die Achaate-Tooten worden genaamt, waar van ook veele soorten zyn, die by de Liefhebbers waarde hebben. Onder deze munt uit, die op de zelve plaat, by letter K. is verbeeldt; als mede die by de letter L. de gestrepte Achaat-Toot genaamt. Die by letter M.

behoort ook onder dezelve, doch word van anderen de klimmende Leeuw-Toot geheeten, om haare vlakjes, die wel Leeuwjtjes gelyken; zy worden om haare koleur ook wel Schildpad-Tooten genaamt, doch dan, als zy grooter gevlokt zyn; dus verre van de ongemeenste en uitmuntenste Tooten.

XXII. HOOFDDEEL.

Alata : Amb. Tatallan.

Het negende hoofdgeslacht behelst die geene, die wy *Alata* noemen, dat is, gevlugelde, om dat d' eene lip altyd breed uitloopt; in 't Amboinsch *Tatallan* en *Talatallan*, naar de gelykenisse der uitgespreide vleugelen aan den vogel *Tallan*, dien wy Scheervogel noemen; zy hebben een gemengt fatsoen van een *Buccinum* en *Voluta*; want het hoofd loopt spits toe, als aan een *Buccinum*; maar het lyf is langwerpig, als een *Voluta*, met eenen langen smallen mond: Tot een byzonder kenteken van dit geslacht, hebben ze aan den mond een lang beentje, van verwe en substantie den *Onyx Marina* gelyk, aan de buitenzyde scherp gezaagt, beneden spits, en boven aan een hard vleesch vast, 't welk een handje gelykt, waar mede dit Dier niet alleen zynen gang volbrengt, van plaats tot plaats zich voortstootende, maar ook geweldig daar mede, als met een zwaard, schermt, en al, het geen hem tegen is, wegstoot; inzonderheit een zekere soort hier van, de Wyzers genaamt, dat rechte Schermers zyn.

De Alata beschreven.

In haar gestalte.

En hoe danig beheden.

De *Alata* zyn van tweederlei slach; want de uitlopende lip is aan zommigen in verscheide takken verdeelt; aan anderen is dezelve effen en glad, bestaande na malkander in de volgende soorten.

Zyn tweederlei van aard.

I. *Harpago*, Bootshaak, of Duivelsklauw, is de grootste onder dit geslacht, een hand of een span lang, als men de takken mede reket; het lyf is een platte *Voluta*, wiens hoofd in een spitze *Turbo* eindigt; de rugge is overdwars geribt, met bulten bezet, en met bruine, of zwartachtige plekken geschakeert; maar aan den mond zyn ze licht roozenrood; aan den rand hebben ze 6 lange takken, binnen hol en spits toelopende: waar van de achterste, die om den *turbo* staat, de langste en de rechste is: de twee naaste, ter wederzyden daar aan volgende, zyn naar den voorigen gekromt: de drie overige zyn korter, en zoo krom als een haak, zoo dat men den Hoorn daar aan hangen kan; waar van de twee aan 't voorste of by de snuit staan, van malkander afgekeert, als twee Buffelshoornen; en naast daar aan heeft de schaal aan d' eene zyde een wyde keep; de voorste lap van het Dier, die men in den mond ziet, is week, dun, uit den groenen en witten geschakeert, en dezelve heeft zyne uitwaassing, die naar alle takken loopen. Men verdeelt ze in mannetje, en wyfje; waar van het mannetje finale en dikke takken heeft, meest toeverwulft, aan de oude ook massyf zonder holligheid; de plekken zyn meer bruin of ros, dan zwart, en zyn stomper, en wyder geopent als een geut; maar het wyfje is dun van schaal, zwaar gespikkelt. Daar is ook noch een byzonder slach, met een breed hoofd, en 't lyf schielek spits toelopende, zonder takken of uitlopende lip, genaamt *Stomyjes*, maar met eenen dunnen, gezaagden, en als uitgebrookenen rand aan den mond, voorts over 't lyf mede zwart gespikkelt, en men zoude ze voor een onvolmaakte *Harpago* aanzien. Ik oordeel, dat deze Hoorns by *Plijnius* genaamt worden *Pentadactyli*, dat is, Vyfvingers, om dat ze, misschien in de Middellandsche Zee, niet meer dan 5 takken hebben. De mooiste hier van vind men in de Bandasche Eilanden, als ook veele op *Bonoa*, en *Manipa*; doch die zyn zeer begroeit met zeegruis, 't welk moeijelyk af te neemen is, en dikwyls de schaal met gaatjes doorvreet. In *Banda* en in de Zuid-Ooster Eilanden word het Dier tot de kost gezocht, bradende den omgekeerden Hoorn op koolen, en slaande daarna de schaal in stukken.

De 1ste soort, is afgebeeld op de plaat XXXV. by letter A.

Haar gedaante,

En koleur,

Omstandig beschreven.

Zie het wyfje verbeeld by letter B.

Zie de afbeelding by letter C. waar van noch een soort, by letter D.

Welke de beste zyn, en waar ze gevonden worden.

De 2^{de}
soort, ver-
beeldt by
letter E.

II. *Cornuta. Heptadactyli* by *Plinius*. Neerd. Krabben. Maleisch *Bia Cattam*. Am-
boinsch eigentlijk *Tatallan*. Band. *Sipe cornuti*: Deze is kleiner dan de voorgaande,
in 't gemeen een hand lang, wiens tip in 5 takken verdeelt is, en als men die van 't
hoofd en den staert daar by telt, zyn 'er zeven, van ongelijke lengte, want die twee
omtrent den *turbo*, of 't hoofd, zyn de langste, en die aan de zyde de kortste: Op
den rug hebben ze twee of drie hooge en smalle bulten, en daarenboven overdwars
geribt; zommige zyn vaalgeel, zonder spikkels, en van weinig glans, doch deze heb-
ben de langste takken, die ook opwaarts gekromt staan: Andere hebben roffe en zwarte
te plekken op den rugge, wiens takken korter zyn, aan den mond zyn zommige geel,
zommige violet; het Dier hier in verdeelt zich in lappen, als boven staat, maar by de
snuit steekt het een lang vingertje uit, rond en styf, met een kloofje in 't voorhoofd,
't welk de mond van 't Dier is: dicht daar achter ziet men twee korte Hoorntjes,
en daar op harde oogen, gelyk de Krabben hebben.

Is bleek
van ko-
leur.

En ande-
re bruin-
der by
letter F.
verbeeldt.

Zie de
plaat
XXXVI.
by letter
G.
Waar van
noch een
2de soort.

Het wyfje hier van heeft korter en breeder takken, beneden half hol, als de pyp-
jes van een lamp, en doorgaans dunner van schaal: Hier van vind men 'er ook twee-
derlei; de eene slecht, vaalgeel; de andere met zwarte plekken: Zy hebben ook haa-
re Stompjes, gelyk de voorige, die een byzondere foort maaken, zonder takken, met
een gezaagden of afgebrooken rand, geelachtig van koleur. Zy worden mede tot de
kost gezocht, en zyn op alle stranden gemeen; doch men vind 'er weinig, die niet
met Zeegruis besmet zyn. By *Jonston Histor. Pisc.* worden deze Hoorns onder de *Mu-
rices* gerekent, en *Coracoides* genaamt, om dat de takken naar Ravens-bekken gelyken.

De 3^{de}
soort, is
verbeeldt
op de plaat
XXXV.
by letter
H.

III. *Cornuta decumana*, is een zwaaren plompen Hoorn, wel tienmaal zwaarder
dan de voorgaande, wegens de dikke schaal, die aan de uitlopende lip ook 7 korte tak-
ken heeft, den staert daar onder gerekent; de rug is niet zeer gebult, maar zoodanig
met Zeegruis bedekt, dat men het voor een klippe zoude aanzien. Zy word zeer zel-
den gevonden, en s'hier alleen op *Bonno*

De 4^{de}
soort, is
afgebeeldt
op de plaat
XXXVI.
by letter I.

IV. *Cornuta millepeda*. Neerd. Duizentbeen, deze is platter dan de voorgaande,
op den rug vaal, en dicht gespikkelt, met roffe streepen; de lip verdeelt zich in 10, en
zomtyds 11 korte takken, alle naar achteren gekromt, waar van de snuit en 't hoofd
de langste zyn; op den rug heeft het verscheide knobbeltjes, en de lippen zyn mooi
geschildert met zwarte en roode streepen.

De 5^{de}
soort, op
dezelve
plaat, by
letter K.

V. *Cornuta nodosa*. Neerd. Podagra, of Scorpioen; deze is 't kleinste van dit ge-
slacht, ook in veele takken verdeelt, waar van de staert lang, en krom is als een Scor-
pioens staert: Alle de takken, en de rug zyn geknobbelt, gelyk de vingers, aan die
het *Podagra* lang gehad hebben; aan den mond is het geribt, met zwart en rood ge-
schildert, maar de uitsteekende ribben zyn wit. Het word weinig gevonden, en meest
in de *Liaffers*.

De 6^{de}
soort, by
letter L.

VI. *Alata lata*, Breedlip, dus verre van de *Alata* met getakte lippen; volgen nu
de ongetakte met een enkele slechte lip, waar onder de grootste is de Breedlip, om
dat ze zeer breed uitloopt, dik en kantig van lip, die zomtyds van binnen hol is;
over 't lyf donkergeel, met weinige roffe plekken, van binnen glad en rood, zelden
te vinden; deze noemen zommige eigentlijk *Tallan*.

De 7^{de}
soort, by
letter M.

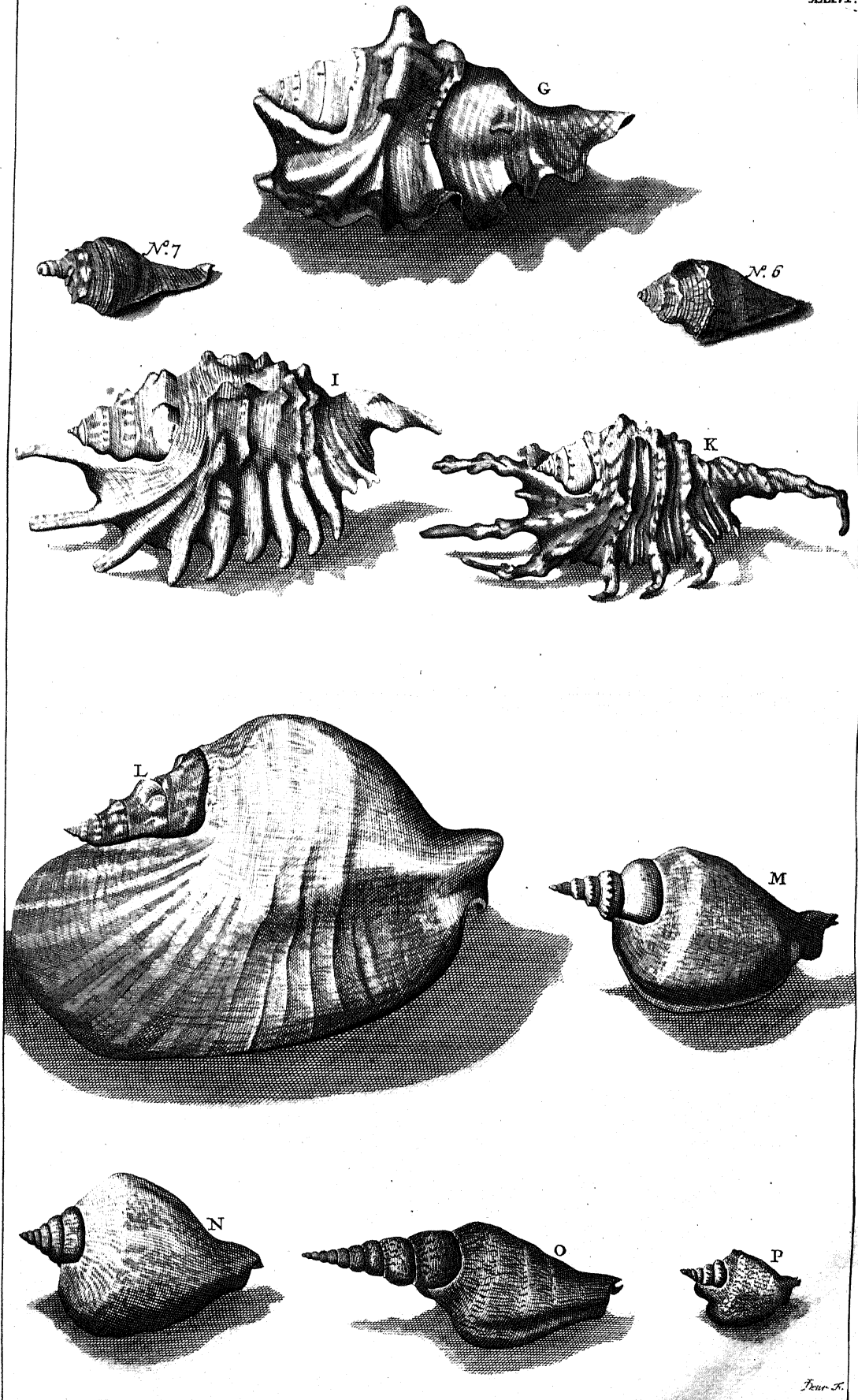
VII. *Epidromis*, een Bezaantje, dezels lip loopt op 't breedste, en zyn *turbo* of
hoofd steekt uit, gelyk een *Buccinum*, en naast daar aan is de lip op het grootste en
breedste; als men de spits onder houd, gelyken ze zeer wel een Bezaantje; zy zyn
op den rug plat, en dooijergeel, meerendeels eenparig van koleur, zommige met wei-
nige roffe streepen.

De 8ste
soort, by
letter N.

VIII. *Epidromis gibbosa*, Bultjes, zyn als de voorgaande, doch kleiner, bulti-
ger en dikker van schaal, hooger geel, en doorgaans met roffe kromme streepen, als
draaden verziert: beide hebben ze een zwaerd, daar zy mede schermen; en vallen veel
in den Amboinschen Inham.

Een 2^{de}
by letter O.

Daar is noch een *Epidromis*, langer dan de voorgaande, en smalter van vlerken,
die

RARITEIT-KAMER. II Boek. iii

die men finalle en opgerolde Bezaantjes noemt; doch zelden te vinden, deze kan men voor een byzondere foorte houden.

IX. *Epidromis minima*, kleine Bezaantjes, zyn schaars een lid van een vinger lang, ^{De 9de foort, by letter P.} dik van schaal, op den rugge bruin, voor in den mond schoongeel; worden op de kufft van *Hitoe* op steenige stranden gevonden. De Maleijers noemen deze 3 foorten *Bia Leijer*.

X. *Lentiginosa*, Sproetjes, zyn breed, maar dik van lip, over 't lyf met bulten en knobbels bezet, met zwart, ros, en groen gespikkelt, doch doodsch van koleur, ^{De 10de foort, by letter Q.} maar van binnen zyn ze glad, uit den geelen incarnaat, en met kuiltjes onder de buitenste knobbels. Maleitsch *Bia Tajlala*, om dat haare spikkels naar sproeten gelyken. ^{op de plaat XXXVII.}

XI. *Pugiles*, Schermers, Maleitsch *Bia t'unjockan*, dat is, Wyzers, om dat ze, ^{De 11de foort, op dezelfde plaat, by letter R.} nevens de spitze voor uit, een kleine vinger hebben, waar mede zy naar iets schynen te wyzen: zy zyn mede niet breed, maar dik van lip; voor hebben ze een merkelyken *turbo* of toegespitst hoofd, en achter een staert om hoog gekromt, aan te zien als een Ambonees, die op een voet staat en sagelilt: Zy zyn tweederlei van fatzoen; 't eerste slach is grauw, zeer geribt, en met knobbels bezet; de rand desmonds is dik, ^{Waar van een andere.} doch heeft een scherpen kant; van binnen zyn ze lichtrood, met witte aderen; de Wyzer, of 't vingertje, is bykans zoo lang als het lyf, en staat gemeenlyk wat krom: Het tweede slach is bruin, effener en gladder, over den rug met witte spikkeltjes, en ^{En noch een 2de foort is.} aan den bovenkant met weinige knobbels; de lip is mede dik, doch ronder dan aan 't voorgaande, van binnen schoonrood: de Dieren hebben het zwaerdje getand, en meer tot hun wil, dan eenige van de voorgaande; 't zelve staat aan een klein handje, en zy zyn daar mede zoo vaardig, dat 'er 3 of 4 in een schotel leggende, met andere Hoorntjes opgevult, zoodanig aan 't schermen en wegruimen geraaken, dat 'er weinige in de schotel blyven; en niemant is zoo sterk, dat hy de versche dit zwaertje afrukken kan: Zy zyn gemeen op alderhande stranden van de Amboinsche Eilanden, en worden, gelyk de voorgaande, van de Inlanders gegeten, doch hebben alle 't gebrek, dat ze, die hun veel eten, een bokachtich zweet aanbrengen. ^{Zyn zeer sterk.}

XII. *Lubuana*, in 't Duitsch Lochoneefche Hoorntjes, deze gelyken eenen langwerpigen *Buccinum*, omtrent $\frac{1}{2}$ vinger lang. doch hebben het gemeene kenteken van de *Alata*, ^{De 12de foort, afgebeeld by letter S.} te weeten, een ronde keep in de lip omtrent de snuit, dik van schaal, op den rugge effen, witachtig, met breede vaale plekken, die eenige breede banden maaken, van geen zonderlingen glans; binnen in den mond hebben ze tot een byzonder teken, dat ze aan den lip schoonrood zyn, zoo verre men naar binnen kan zien; aan de zyde, daar tegen over, zyn ze zwart, met groen en geel gezoomt: Deze zyn mede goede Schermers, en worden veel gegeten. Men vind ze veel op alderhande stranden, doch nergens zoo veel, als op het land van *Loekoe*, waar van ze den naam draagen, en in den ^{Zyn goed tot spys. En waar gevonden worden.} zelveu geheel en bogt van *Kajbobbo*: zy zyn wegens hunne meenigte in geene achtting.

XIII. *Canarium*, Maleitsch *Bia Canarij*, alzo genaamt, naar de gedaante van een ^{De 13de foort, by letter T.} geschildte Kanary, zyn van fatzoen, gelyk de voorgaande, doch doorgaans kleinder, van 4 of 5 ^{derlei} foorte: De eerste en grootste zyn een kleine vinger lang, flecht en effen van schaal; zommige met donkergrauw of rookverwige; zommige met geele banden op een witten grond: Men vind 'er ook, doch zeer zelden, die gansch wit zyn: V. ^{Een andere foort, by letter W.} De vierde foort is niet boven een vingerlid lang, met bulten aan den bovenkant, en een verheve lip aan den mond, grauw, met zwartachtige of bruine stipjes: De vyfde foort is noch kleinder, maar de mooiste van schildery, want op een witten grond, ziet ^{En noch meerder foorten.} men lichtroode en groenachtige plekken en stipjes, die eenige bloemen verbeelden; zommige met banden en streepen; zommige met stipjes, die in ryen staan. Zy zyn mede Schermers, en als het rechte Dier daar uit is, groeit 'er een *Cancellus* in, of *Cuman*; van andere *Cumans* daar in verschillende, dat hy zoo geen groote schaer heeft, waar mede hy de deur van zyn huis sluiten kan, gelyk de *Cumans* van de Alykruiken.

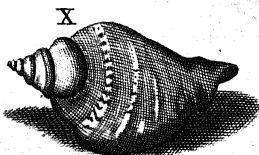
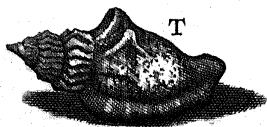
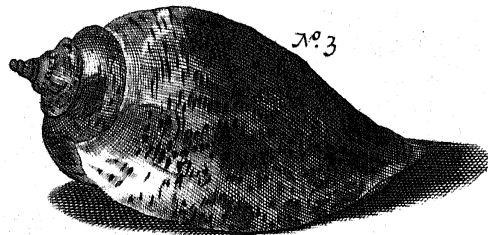
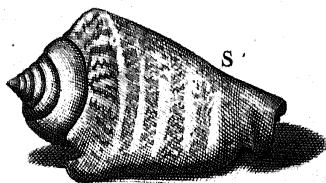
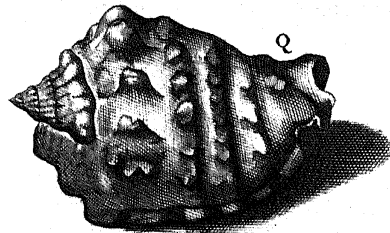
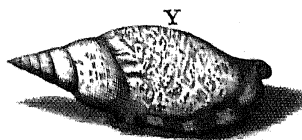
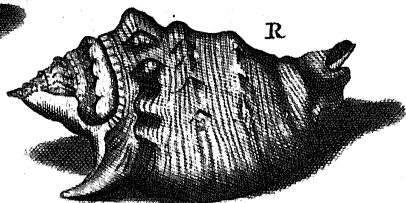
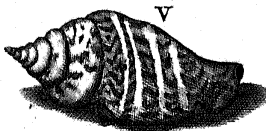
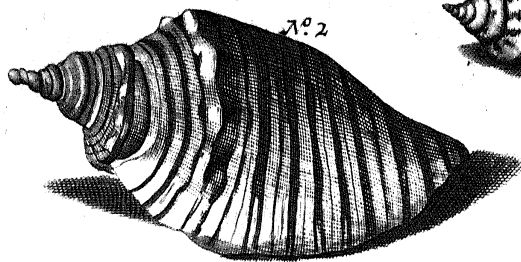
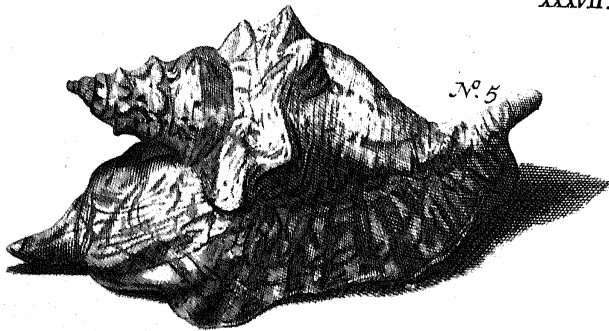
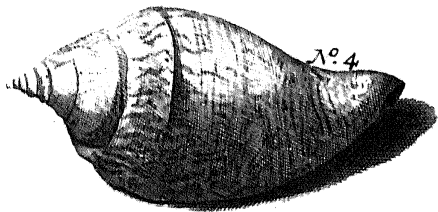
XIV. *Canarium latum*, verschilt van de voorgaande, om dat het breed uitloopt, ^{De 14de foort, by letter X.} schier

schier als een Bezaantje; over 't lyf donkergrauw, met geele en witte spikkeltjes, waat onder men zomtyds langwerpige vind, die naar opgerolde Bezaantjes gelyken.

De 15^{de}
soort, by
letter Y.

XV. *Samaar*, behoort mede onder de Kanaryen, langwerpig, rond, en toegespitst, om den omloop met plooijen verziert.

d' *Alatae*, worden by alle de *Nederlantfche Liefhebbers* Krabben genoemt; (eenige uitgezondert) die men *Laphoorns* noemt. Deze Krabben zyn wele in foorten, en ons bekend onder de benaming van *Mannetjes* en *Wyfjes*. De *Mannetjes* zyn, die hun takken dicht toe, en geflooten zyn; de *Wyfjes*, die haar takken platter en open zyn als gooten. De *Schryver* heeft ons verscheide foorten toe laten komen, onder byzondere benamingen, die wy daar by zullen laten. De eerste is verbeeldt op de plaat XXXV. by letter A. die by hem de *Bootschaak*, ook wel de *Duivelsklauw* word genaamt: Een andere van deze foort, is verbeeldt by letter B. dewelke by ons voor het *Wyfje* van de voorgaande word gehouden: Noch een foort, by letter C. noemt de *Schryver*, *Stompje*, van welke een tweede by letter D. verbeeldt is. De 2de foort, met letter E. aangewezen, word de *geplekte Krab*, en die by letter F. de *geele Krab* genaamt, omdat ze geelachtig, wit, en zonder vlakken is. Zie hier van een *Wyfje* verbeeldt op de plaat XXXVI. by letter G. Die by letter H. is de 3de foort, en staat op de XXXV. plaat, waar van niet te zeggen valt, dan dat dezelve dienstig is voor grot-of fonteinwerk; want hy om zyn plompheit geen plaats in een *Kabinet* verdient. Doch de *Schryver* toont wysselyk aan, wat voor foorten de *Natuur* al voortbrengt. Hier volgt nu de 4de foort, verbeeldt op de plaat XXXVI. by letter I. die de *Schryver* *Duizentbeen* noemt: Deze, en ook de navolgende, aangewezen met letter K. zyn zeldzaam; en word de laatste by ons de *Podagra* kreeft genaamt, veellicht om de knobels, die in zyn takken staan, waar van wy 't *Wyfje*, op de plaat XXXVII. by N. 1. hebben laten verbeelden. Nu komen die foorten, die by ons *Laphoorns* genaamt worden, om haare groote en ongefleete vleugels of lappen, die bezyn den mond uitsteeken; alhoewel de *Schryver* die onder de voorgaande stelt. Wy zullen echter den *Schryver*, die deze volgende de 6de foort noemt, byblyven, hy is aangewezen op de XXXVI. plaat, by letter L. en word by ons de groote *Laphoorn* genaamt. De 7de foort, by letter M. noemt de *Schryver* 't *Bezaantje*, doch hy is by ons het *Duitje* geheeten. De 8de foort, by letter N. verbeeldt, noemt zyn *Eed. 't Bultje*; waar van nochein 2de foort, by letter O. het opgerolde *Bezaantje* word geheeten. De 9de foort, by letter P. is een kleinder van de voornoemde. De 10de foort, is verbeeldt op de plaat XXXVII. by letter Q. *Sproctje* by den *Schryver*, en by ons *Kikvorfch* genaamt. De 11de foort, aangewezen met letter R. de *Schermer*, of de *Wyzerg* genaamt, word by ons 't *geknobbelde Laphoorn* geheeten. De 12de foort, by letter S. 't *Loehoensche Hoortje*. De 13de foort, by T. verbeeldt de *gebulte Kanary*; waar van een andere by letter V. de *gebande Kanary*, en een 3de by W. de *gebloemde Kanary*. De 14de foort, by letter X. de *brede Kanary*. De 15de foort, by letter Y. een *Samaar*: Deze alle, naar de benaming van den *Schryver*; waar by wy noch voegen eenige noodige stukken, onder deze behoorende, die weinig bekend zyn. Op de plaat XXXVII. by N. 2. is afgebeeldt het *Pronkstuk der Laphoornen*, namentlyk de *Oranjevlag*, zoo genoemt, om zyne schoone oranje, en witte banden, en die waarlyk over al de *Laphoorns* de vlag voert; en is, buiten die de *Heer Vincent* bezit, geene dan deze bekend. Hier by heb ik gestelt den *Laphschen* *geplekten Laphoorn*, toebehoorende den *Heer de Jong*, die dezelve uit *Lapland* heeft bekomen, en buiten deze, geene meer bekend is, aangewezen met N. 3. hy is geelachtig wit, met zwarte stippelen en vlakken. N. 4. is een andere foort, my uit *West-Inden* toegelaten, doch met weinig koleur. Die afgebeeldt is, by N. 5. word mede onder de *Laphoorns* gerekent; van deze zyn wele foorten, en men vind 'er nauwlyks twee, die makender gelyken, waarom zy by de *Liefhebbers* *Kemphaantjes* worden geheeten. Op de voorgaande plaat XXXVI. is noch een klein gebandt *Laphoortje*, by N. 6. verbeeldt; en by N. 7. een diergelyke, doch aanmerkelyk, om zyn gedraaide spil of toppunt, waarom ik 't zelve waardeere.

XXIII. HOOFDDEEL.

Porcellana major : Bia belalo.

Het tiende Hoofdgeslacht behelst de *Porcellana*, een byzonder slach van Hoortjes, in fatzoen van alle de voorgaande veel verschillende, want deze hebben gansch geen *Turbo*, of uitsteekend hoofd; zy zyn rond gebult van rugge, aan den buik platachtig; waar langs een scheur of smalle mond loopt, langer dan de geheele Hoorn, wiens lippen ter wederzyden innewaarts loopen, doch zoodaanig; dat d' eene aan den rechterhand geenzins innewaarts gerolt of gewonden is, maar gekartelt of met stompe tanden gezaagt; d' andere zyde hier tegen over, is aan den mond mede wat gekartelt, vol ribben of voorens, en loopt voorts innewaarts; met veele draaijingen t' zaamen gerolt; de beide einden van dezen scheur zyn schier even eens; doch aan 't bovenste ziet men eenige voetstappen van de draaijingen, en daar aan op zommige eenen kleinen spits of *turbo*: Voorts zyn alle deze soorten van natuur glad, en blinkende als een spiegel, zoo dra ze uit zee komen: Haaren gemeenen naam is in 't Latyn *Concha venerea*; by *Ennius*, *Matriculus*; by *Plinius Lib. 9. Cap. 25.* is ze qualyk uit de *Mutiano-Murex* te scheiden, daar nochtans aan alle deze soorten niets scherps of steekeligs is, 't welk op eenen *Murex* past. Hedendaags noemt men ze *Porcellana*, uit navolginge van de Gricken, die ze *Charina* noemen: *Apud utrosque nomen acceperunt à similitudine pudendi muliebris, quod Græci Charon, Latini porcum & porculum vocant, cujus aliquam similitudinem refert hujus Conchæ rima*; zommige Duitschen noemen ze uit gelyke reden Klipkouffen; doch met eenen fatzoenlyken naam mag men ze wel *Porcellana* noemen, Mal. *Bia* of *Sipo bilalo*, dat is, Likhoortjes, om dat men daar mede linnen, papier, en diergelyke kan likken, dat is, glad maaken; Amb. op *Leitimor*, *Huri*; op *Hitoe*, *Hulilu*. Zy bestaan in de volgende soorten:

I. *Porcellana guttata*, Neerd. Klipkouffen, Mal. eigenelyk *Bia bilalo* en *Krang krontjong*. Dit is, de grootste en schoonste van dit geslacht, omtrent een kleine vuift groot, zeer rond, en glad van rugge, en dezelve dik gespikkelt met zwarte droppels, daar andere kleindere bruine en geele onderloopen; en langs den rugge gaat een goudgeele streep, doch niet aan allen; en hoe eenpariger de zwarte droppels zyn, hoe raarder men ze houd; straks uit zee komende blinken ze als een spiegel; de buik is niet zeer plat, maar effen, zoo dat ze daar op leggen kunnen, zeer wit en blinkende; van het Dier ziet men niets dan eenen dunnen lap, schier op dezelve manier gespikkelt als de schaal, te weten, met zwarte, bruine, en geelachtige droppels, daar witte korteltjes op zitten, en beneden steekt het een korte tong uit, en daar aan twee korte hoortjes met de oogen: 't Geene men voor 't Wyfje hier van houd, is dun en ligt van schaal, gewint schier zyn volkomen grootte, eer het d' eene lip omrolt, dewelke scherp en dun is als parkement; de schaal is schoon geschildert met zwart, blauw, en geel; en hoe meer blauw hier onder loopt, hoe raarder zy zyn: Men vind ze op zoodaanige stranden, die een wit zand hebben, met groote klippen, die daar in bloot leggen; zy houden zich meest onder 't zand verborgen, want al wat boven 't zand uitsteekt, word ruig en doodsch, maar by nieuwe en volle Maan, komen ze by nacht uit het zand, en hangen aan de klippen: Men heeft veel moeite om 'er het Dier uit te krygen, dat de schaal haaren schoonen glans behoud; want als men ze vergraaft, of onder den Hemel laat leggen, zoo gewinnen ze eenen doodbleeken koleur, die onder de buitenste gladde schaal doorblinkt, zoo dat het schynt, dat dit Dier allenkens stervende, zynen schaal van haaren glans berooft; dierhalven is 't de zekerste weg, dat men de versche niet meer dan in heet water stecke, dat ze even daar in kunnen sterven, het vleesch met ha-

De Porcellanae beschreven.

Hier van zyn veele soorten.

Plinius tegengesproken.

Waarom die Porcellanae genoemd worden.

Worden Klipkouffen genoemd. Ook wel Likhoorns.

De 1ste soort, is verbeeld op de plaat XXXVIII. by letter A.

Haar gedaante. Omstandig beschreven.

Van deze een 2de soort, die men voor het Wyfje houd.

Waarzy zich onthouden.

En hoe men die moet zilveren. Opmerking omtrent het schoon maaken.

ken zoo veel uithaalende, als men kan, en het overige met den schaal aan eenen schaduwwachtigen plaats leggende, daar ze noch regen, noch zon bereiken, en zoo laat men ze van de Mieren uuteeten: Men moet ze in geen versch water leggen, zoo lang 'er iets van 't vleesch in is, want een nacht daar in blyvende, zullen ze verbleeken, ook moet het doode bloet van d' eene d' anderen niet raaken, waar door ze mede bederven; om het tweede of derde jaar moet men hun te drinken geeven, dat is, eenen halven dach in zout water leggen, met versch water uitspoelen, en dan weder in de Zonne droogen; uit den schaal maakt men tabaksdoozen en lepels, maar by deze Inlanders zyn ze in geen gebruik, behalven dat zommige arme Luiden, door den honger geprangt, die op koolen braaden, en eeten; 't welk hen zomtyds zoo qualyk bekomt, dat zommige het met den dood moeten bezuuren, en zommige worden ter nauwer nood noch geredt: Deze gedenken niet aan den gemeenen Grondspreek, by d' Inlanders vast gestelt, dat onder de Zeehoortjes al 't geene glad en blinkende is, of 't geene niet dan roode spikkels heeft, tot de kost niet deugt: Daarentegen, dat de ruige en steekelige altyd beter zyn. Wanneer nu iemand onvoorzichtig hier van mogte gegeten hebben, zal men hem terstond rykelyk suikerwater, of eenigen dikken fyroop ingeeven, om het worgen te belctten, dat de keel niet toetrekt, en daar na tot tegenbaat het zwarte *Calbakaar* (in 't XII^{de} Boek van onzen *Herbarius* beschreven) met water gewreeven, ingeeven, 't welk die schadelyke kost door braaken uitwerpt; dit moet veerdig toegaan, om het geneesmiddel in de maag te brengen, eer de keel toetrekt, in welk een geval het niet helpen kan; gelyk in 't jaar 1664. aan een Vrouw op de *pas Baguala* bezogt is, die door t' nuttigen van dit Dier is gestorven, dewyl 't *Calbakaar* te laat aanquam, en de keel al toe was.

Welke soorten tot spyze bequaam zyn. Raadtegen die schaadelyk zyn.

Voorval 't geen doodelyk was.

De 2de soort, afgebeeldt op dezelve plaat by letter B.

II. *Porcellana montosa*, is wat kleinder dan de voorige, en doodscher van glans, bleekwit van schaal, daar op veele hoeken en heuvels met roffe streepen staan, als of men van verre een rond geheuvelt gebergte zag, gelyk men het Eiland *Ascension* schildert: By de onze word het de *Caap* genaamt, beduidende de *Caap de bon Esperance*; maar is zeer zelden te vinden, en in Amboina genoegzaam onbekent.

De 3de soort, verbeeldt by letter C.

III. *Concha testudinaria*, Karet, is langwerpiger dan de voorgaande *Caap* op den rugge schoon geplekt, gelyk men aan Schildpadshoorn, of karet ziet, en voorts spiegelglad; eertyds qualyk genaamt *Caap falso*, doch nu hiet ze *Karet*, en word onder de raarste gerekent.

De 4de soort, by letter D.

IV. *Argus*, dit is een langwerpige *Porcellana*, bruinverwig van schaal, doorgaans aardig geschildert, met witte oogen, elk oog is uit 2 of 3 kringen gemaakt, gelyk men den reus *Argus* schildert: Zy worden ook zeer zelden gevonden, om dat ze zich wat diep in zee ophouden, en zomtyds in de bobbers kruipen, of door een aardbeving opgeworpen worden, gelyk in 't jaar 1674. by den hoek *Ciel*, op klein *Keram*, gebeurt is; doch de meeste daar onder zyn doof van koleur, en de blinkende heel raar.

Zyn beelzeldzaam.

De 5de soort, by letter E.

V. Slangekoppen, groote; deze zyn plat van buik, en hebben rondom eenen smalen kant aan den buik, een vinger breed; boven de kanten zyn ze rondom zwart of donkerbruin, blinkende als een spiegel; de rug is met tancite plekjes gespikkelt.

De 6de soort, by letter F.

Een andere soort, by letter G.

VI. Slangekoppen, kleine; zyn van het zelve fatzoen en verwe, doch kleinder, niet boven een lid van een vinger lang, mede zeer glad en blinkende: Zy zyn gemeen op steenige stranden, gelyk die van *Laricque* en *Nussatello* zyn. Men vind hier van een raar slach, op den rugge blauwachtig, met eenen geelen ader, 't welk men blauwe Slangekoppen noemt.

De 7de soort, by letter H.

VII. Witte Jamboezen, zyn van grootte en gedaante de voorgaande gelyk, doch ganzsch wit, gelyk zeker slach van witte wilde Water-Jamboezen; de rug heeft overdwars eenen uitsteekenden kant, en by de twee einden ziet men een bleekwit korreltje, in een kring staande, als een ingevatte paerl, en daar by een lichtrood plekje, 't welk met ter tyd verbleekt; het Dier is mede wit, en dun doorschynend, met zwarte stipjes, en word weinig gevonden.

VIII. *Talpa*, een Mol, deze is langwerpig, rond als of het een rolle was, zwart of donkerbruin aan den buik, en aan de zyden; de rug heeft twee bleeke, en tusschen beiden eenen roffen band: Zy worden by de Inlanders veel gebruikt tot het gladmaaken van de Pissangbladeren, daar ze de tabaksrolletjes van maaken, en hebben de koleur en gedaante van een Mol.

De 8de soort, by letter L.

IX. *Carniola*, Maleitsch *Bia daging*, is mede langwerpig als de voorgaande, doch aan de einden ronder, daar de voorige een kuiltje hebben; eenpaarig lichtrood, of vleeschverwig.

De 9de soort, by letter K.

X. *Porcellana salita*, Zoutkorreltjes, deze zyn korte, ronde *Porcellanae*; omtrent 2 duimen lang, op den rug grauwbrown, met witte droppels, die eenigzins uitsteeken, als of 'er korrels zout op gestrooit waaren; op den buik zyn ze roodachtig, doch besterven meest bleekgeel; het Wyfje hier van is dun van schaal, met weinige en geenzins uitsteekende korrels. Zy zyn gemeen op alle stranden, en daarom veracht.

De 10de soort, by letter L.

XI. *Porcellana Litterata* sive *Arabica*, Letterhoorntjes, of Arabische Hoorn-tjes, zommige houden ze voor de Muzykhoorn-tjes: Zy zyn plat van buik, met eenen dikken kant rondom, die wat uitsteekt; op den buik zwartachtig, en aan de zyden met zwarte droppels; de rug is getekent met taneite of rosse streepjes, en stippeltjes, 't Arabische schrift zeer wel gelykende; doch andere maaken 'er een *tabulatuur* met Muzyknoten van; men kan 'er ook eenige van onze Letteren uit beschouwen. Een tweede slach hier van is ligt van schaal en koleur, in plaats van schrift, heeft het veele verwarde streepen, als of het Landschappen waaren; zie de kluchtige figuur van een Muzicaalhoorn by *Rochefort Hist. Antill. Lib. 1. Cap. 19. Art. 9.*

De 11de soort, by letter M.

Waar van een 2de soort.

XII. *Porcellana lentiginosa*, Kakkerlakjes, zyn ruim een lid van een vinger lang, en hoog gebult; op den rug vol rosse, zwarte en hooggeele spikkeltjes, waar tusschen lichtblauw loopt: Men zoude meenen, dat het de Jongen waaren van d' eerste soorte, doch deze worden niet grooter, en hebben tot een byzonder teken aan den buik eenige uitsteekende ribben, van 't eene einde tot het ander: De Wyfjes zyn ligter van schaal, zonder ribben aan den buik, eenparig met ros gespikkelt, en zoo ligt, dat men ze van haar plaats wechblaazen kan.

De 12de soort, by letter N.

Een andere soort, die men voor 't Wyfje houdt. Aanmerking.

NB. Als wy in 't verhaal dezer Hoorn-tjes van Mannetje en Wyfje schryven, moet men niet meenen, dat onder dezelve in der daat zulk een onderscheid van geslacht zy, maar om dat, naar de gemeene gewoonte, voor 't Wyfje genomen word, het geene 't ligste, en 't gladste is.

XIII. *Variola*, Mazelen, zyn weder wat langwerpig, en van tweederlei slach: Het eerste en grootste heeft aan de zyden groote zwarte droppels, gelyk zeeker slach van kinderpokjes, die de Maleijers, *Lute lute beffi*, dat is, Yferpokjes noemen: Het ander slach is wat kleiner, en heeft aan de zyden purpere droppels, gelyk de mazelen (*morbilli*): beide zyn ze op den rugge verward gespikkelt, met ros en taneit; doch de laatste zyn de mooiste.

De 13de soort, by letter O, en P.

XIV. *Ovum*, Maleitsch *Bia* of *Sipot Saloacco*, deze zyn van gedaante als een Eendei, of wat langwerpiger; de tip van den mond is langer dan het geheele Hoorn, en gekartelt; de geheele schaal is spierwit, spiegelglad en blinkende, behalven de dikke lip, die aan zommigen geelachtig of vuilwit is; van binnen is de schaal violet, en het Dier van buiten pikzwart, gelyk het ook in een zwarten inkt verfmelt. Deze witte Eijers zyn in groote achting by de Alphooreezen, of wilde Bergwoonders van *Keram*, op wiens stranden zy ook meest vallen; want niemant onder hun mag deze Hoorn-tjes aan den hals, of in de tuit van 't haar draagen, dan hunne Voorvechters, en die eenige hoofden van den vyand gehaalt hebben: Als men ze in stukken slaat, en met slypen op een steen daar uit ronde, langwerpige, of van andere gedaanten stukjes formeert, worden dezelve gebruikt, om de lange schilden *Saloacco* genaamt daar mede in te leggen, 't welk hun eenen grooten fraaijgheit geeft, om dat deze stukjes schynen, als of ze wit verglaaft waaren, en fraai uitsteeken op die zwarte schilden, die met rood en geel ge-

De 14de soort, afgebeeldt by letter Q.

Haare Eijers worden tot spys, en haar Hoorn heet waardig gebonden.

En tot sieraad der schilden gebruikt.

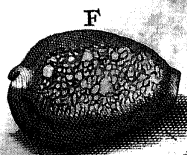
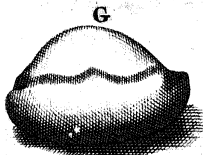
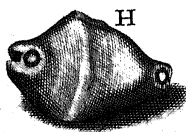
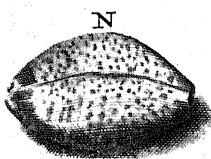
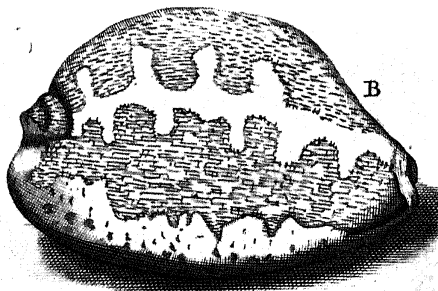
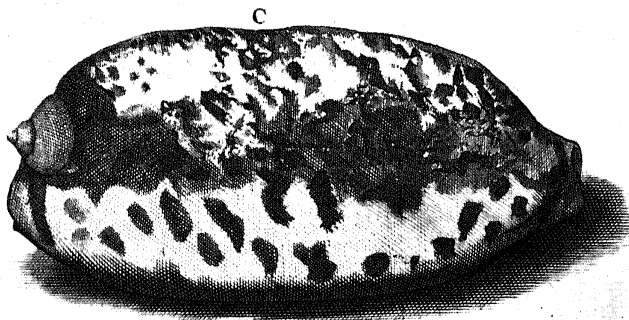
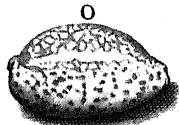
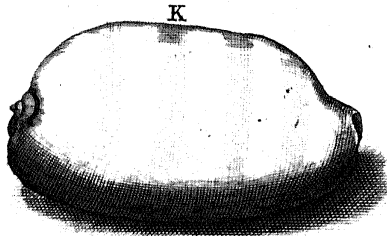
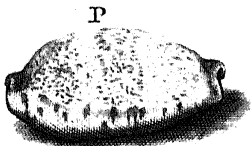
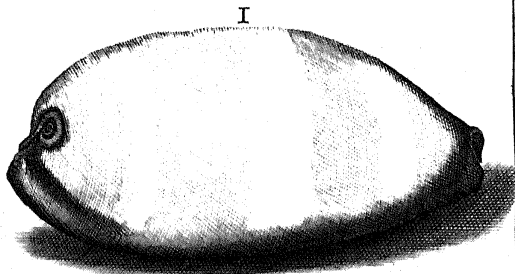
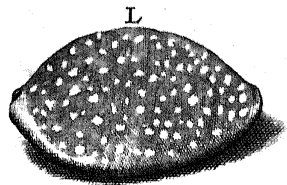
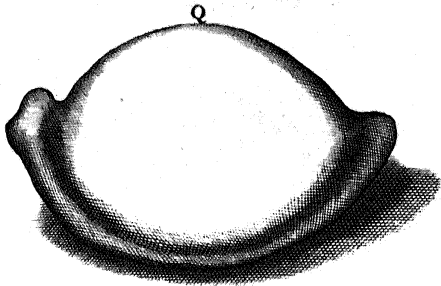
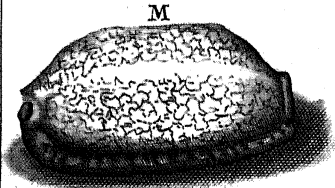
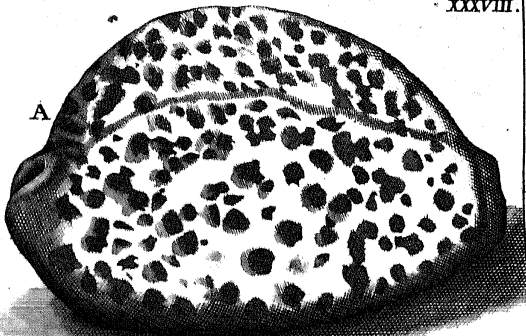
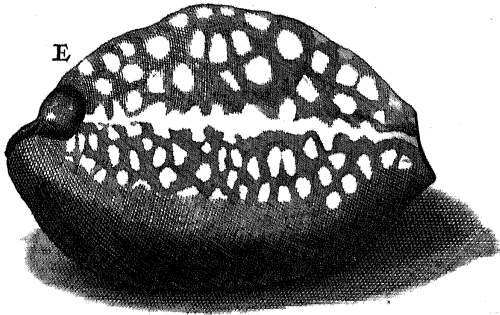
Van deze noch een 2de soort. zoomt zyn, en hier van hebben ze hunnen naam. Men vind 'er een flach, dun van schaal, hebbende de lip enkeld, scherp, en niet omgekrult, dewelke men voor de Wyfjes houd, gelyk boven in d' eerste Soort gezegt is. Een derde flach blyft klein, een weinig knobbelig of korrelig, en dik van schaal.

Als mede een 3de. *Hebben haar naam na 't Chineesch Porfellein; of wel het Porfellein na dezen Hoorn. Waar van verscheide gevoelens aangehaalt worden.* Van deze Hoorntjes nu, heeft dat kostelyk Chineesche aardewerk, Porfellein, zynen naam; of, om dat men eertyds geloofft heeft, dat het uit derzelven stof gemaakt wierd; of, 't welk geloofflyker is, om dat de Porfelleine vaten in wittigheit en glad-digheit overeenkomen met deze Hoorntjes: Maar of nu ons hedendaagsch Porfellein vaatwerk, met het geen de Ouden *Vasa Myrrhina* noemden overeenkomt, word by de Geleerden onderzocht; immers de geleerde *Julius Scaliger Exercit. 92.* houd het wel daar voor, dat de Porfelleine vaten hunne naamen bekomen hebben van de *Concha porcellana*; en *P. Bellonius* in zyne *Observ. Lib. 2. Cap. 71.* noemt wel de Porfelleine vaten, naar 't gemeen gebruik, *Murrhina*, doch trekt in twyfel, of het de oprechte *Murrhina* der Ouden zy, beweerende met beter redenen, dat de oprechte *Murrhina* gemaakt wierden van d' Edelen steenen *Sardonyx*, *Onyx*, *Jaspis*, en diergelyke: waar mede overeenstemmen *Georg. Agric. de Re Poffil. Lib. 6.* en *Boëtius de Boot*, in zyn *Gemmarium Lib. 2. Cap. 85.* doch de rechte historie van 't Porfellein, zie in 't volgende Boek.

Hoe men dezelve moet vangen. Om deze Hoorntjes te vangen, neem een stuk van 't *Caju fonti*, of *Perlarius pri-mus*, leg het in zeewater, daar het niet boven 4 voeten diep is, en laat het aldaar rotten, zoo zullen deze Hoorntjes zich daar omtrent vergaderen: De gepulverizeerde schaal word ook onder de papjes gemengt, die men op het lyf smeert der geener, die gezwellen en waterzuchtig zyn; het Dier zelf deugt niet om te eeten, vermids het wort, en dikwyls den dood aanbrengt. By *Phil. Bonannus Part. 3. Fig. 252.* word het *Ovum marinum* genaamt.

Doch zyn onnut tot spyz.

De Porcellanæ majores, worden alle by ons Klipkousfen, en by de Varensstoffen noch slimmer genaamt; doch men zou die 't best, Kliphorns, moogen noemen, 't welk ik altoos doe. Van deze zyn veele soorten, waar van eenige maar byzondere naamen hebben: het zyn maar gemeene Hoorns, om dat zy 'er overvloedig zyn, uitgenoomen eenige weinige, die aangewezen zullen worden. De eerste soort, is verbeeldt op de plaat XXXVIII. by letter A, de 2de is heel gemeen; doch daar is een 2de soort, derwelke ligter van stof, en dunner van schaal is, ook veel zeldzaamer als de voorgaande. De 2de soort, afgetekent by letter B, is ook ongemeen. Doch de 3de soort, by letter C, heeft veelmeer der waarde: hy word genaamt de Schildpadhoorn, om zyn bruine vlakken, die gloejend en doorschynend zyn; onder deze soorten munt hy uit, en wel voornamelyk die, derwelke bewaart word in 't kabinet van den Heer Secret. Blaauw. De 4de soort, verbeeldt by letter D, word by ons de dubbelde Argus genoemt, om zyne plekken, die ieder met een rond ringetje zyn omtrokken: 't is een soort, daar men eertyds veel voor besteedde, en is noch heel zeldzaam, waarom hy ook noch in waarde is. De 5de soort, by letter E, is 'er te overvloedig, om hem waardig te houden. De 6de soort, by letter F, is als de voorgaande, en by den Schryver Slangekop genaamt: van deze is nog een 2de soort, aangewezen met letter G. De 7de soort, by letter H, witte Jamboezen, doch by ons Hoogruggen genaamt. De 8ste soort, by letter I, worden hier, als ook by den Schryver, Mollen genaamt. De 9de soort, by letter K, is heel gemeen. De 10de soort, by letter L, Zoutkorreltjes. De 11de soort, by letter M, Arabische letters. De 12de soort, by letter N, Kakkerlak. De 13de soort, by letter O, roode Mazelen; waar van noch een 2de soort, by letter P, verbeeldt is. De 14de soort, is afgebeeldt by letter Q, en word by ons de witte Porfelleinhoorn genaamt; van deze is noch een 2de soort, veel dunner en ligter van stof, inwendig zoo wit als van buiten; doch zyn heel ongemeen.

XXIV. HOOFDDEEL.

Porcellanae minores : Bia Tsjonka.

DE kleine *Porcellanae* maken het elfde Hoofdgeflacht, en bestaan in veelderhande foorten, zelfs in fatsoen van malkander verschillende, doch dewyl ze het gemeen teken van de *Porcellanae* hebben, zullen wy ze door malkander in dit elfde geflacht begrypen. Zy worden in 't algemeen genaamt, by de Malcijers *Condaga*, en *Bia tsjonka*, om dat men ze veel gebruikt tot zeker spel *Tsjonka* genaamt, waar in men veele kleine dingen telt in zekere kuiltjes, die in een dikke plank uitgeholt staan: De voornaamste daar onder zyn, die wy *Thoracia*, dat is, Borststukjes noemen, om dat ze zeer wel gelyken naar een borststuk van een wapen: in 't gemeen worden ze *Cauri* of *Caudi* genaamt, en bestaan in de volgende vier foorten.

I. *Thoracium oculatum*, Witoogjes, zyn omtrent een lid van een vinger lang, met eenen breeden en gekartelden kant, daar aan men een breede zwartachtige plek als een brandmerk ziet; de rug is vaalgrauw, met veele witte ronde oogjes; de mond is zeer gekartelt, en van binnen lichtrood: Zommige zyn breed als een borststuk, 't geen de mooiste zyn: Zommige zyn langwerpig, hebben geen uitsteekenden kant, en ydele oogjes. Men noemt ze ook Brandvlekjes.

II. *Thoracium stellatum*, Sterretjes, zyn wat kleinder dan de voorgaande, aan den buik en de zyden lichtbruin, of ros, met wat paars aan de einden; de rug is bleekwit met roffe of bruine sterretjes versiert, gelyk de steen *Astroites*.

III. *Thoracium vulgare*, *seve Cauricium*, gemeene geele *Cauris*: deze hebben de eigentlyke gedaante van een borststuk, aardig met kleine bulten versiert, zeer glad en bleekgeel, zomtyds met eenen hooggeelen kring op den rug, aan den buik wit, en by den mond gekartelt, in 't gemeen zoo groot als een nagel van een vinger, of duim; doch hoe kleinder hoe fraaijer de bultjes staan. Deze zyn nu dat vermaande geld, 't welk men met scheepen vol van de Maldivische Eilanden afhaalt, en naar *Bengale* en *Siam* brengt, om aldaar voor klein geld te dienen; doch daar loopen noch andere foorten van kleine *Porcellanae* onder, die men alle *Condaga* noemt.

Wadaat by d' Arabiers, zyn kleine witte Hoorntjes, uit het geflacht van *Concha Venerea*, dewelke men in die landen gebruikt, om de halzen der honden, en diergelyke, daar mede te versieren; en die ik niet anders oordeele te zyn, dan *Cauris*.

Van *Caudi*, of *Cauri* schryft *Franciscus Pyrard* in zyn tweede hoofdstuk aldus: daar is noch een andere rykdom in de *Maldivis*, 't welk kleine Hoorntjes zyn, dik als een pink, geheel wit, zommige glad en blinkende, die men vischt tweemaal s' maands, drie daagen na de nieuwe, en drie daagen na de volle Maan, op andere tyden worden die niet gevonden; 't zyn Vrouwluiden, die ze gaan zoeken aan den zeestrand, waarom zy zomtyds tot aan haar middellyf toe in 't water gaan: Deze Hoorntjes worden in zulken menigte weggevoert naar alle gewesten van Indiën, dat ik zomtyds gezien heb 30 en 40 scheepen vol met dezelve bevragt. By die van *Bengale* zyn ze in zulk een waarde, dat ze daar voor gemeen geld gangbaar zyn, hoewel die Natien, Goud, Zilver en andere Metallen genoeg hebben; en dat, 't geen te verwonderen is, de Koningen en groote Heeren aldaar heele pakhuizen laten bouwen, om ze te bergen, en ze voor een deel van hunnen schat houden. De Kooplieden haalen ze alleen om naar *Bengale* te voeren, dewyl ze elders niet gevonden worden. In *Cambaja*, en andere plaatzen van Indiën, bestaan ze de schoonste in zilver en goud, en houden ze voor een groote Rariteit, ja als of het Edelgesteenten waaren.

IV. *Thoracium quartum*, slechte *Cauris*, zyn kleinder dan de voorgaande, zonder bulten,

bulten, en effen van kanten, op den rugge blauwachtig of lootverwig, met een hooggeelen kring omgeeven, als of men eenen ingevatten Turkois zag, doch de blauwe koleur verbleekt metter tyd, en word bleekgrauw: Deze zyn in *Amboina* gemeen; maar de rechte *Cauris* niet: Den blauwruiggigen *Cauris* van de vierde soorte leggen de Chineezen een nacht in Lemoenfof, tot dat ze smelten, dit drinken ze tegens het pynlyk en kalkachtig wateren, misschien gelyk wy met Kreefts-oogen doen.

Worden voor geneesmiddel gebruikt.

De 5de soort.

V. *Casuaris* Eijers, deze zyn langwerpig, met ronde en effene kanten, in 't gemeen een lid van een vinger lang, met doodschgroen, bruin, en ros gespikkelt, gelyk de eijers van den vogel *Casuaris*; zomtyds eenpaarig; zomtyds met eenen breeden brandvlek op den rugge.

De 6de soort, by letter E.

VI. *Dracena*, Draakenhooftjes, zyn bleekgrauw of vaal van schaal, overdwars met twee ronde ruggen, en tusschen beiden met eenen grooten brandvlek; die zomtyds een Eiland; zomtyds een vliegend draak gelykt: Deze zyn zelden te vinden.

De 7de soort, by letter F.

VII. Blauwruggen, zyn langwerpig, met eenen witten uitsteekenden kant of lyft, aan d' eene zyde op den rug verscheide verwig, met tancite en zwartachtige streepjes, die eenige Landschapjes verbeelden; zomtyds hebben ze 4 zwarte oogjes aan beide einden, dewelke raar zyn; zomtyds is 't buitenste vellerje door 't zand afgeschuurt, en dan zyn ze doorgaans paars op den rug: Men noemd ze ook Lyftjes.

De 8de soort, by letter G.

VIII. *Isabella*, deze zyn mede langwerpig rond, als een rol, zonder kant aan de zyden; de beide einden zyn Oranjegeel, en stomp; de rug is vaal met weinige zwarte streepen: Men vind 'er ook heel witte.

De 9de soort, by letter H.

IX. Kleine *Argus*, is vaal op den rugge, doch dicht bezet met groote witte oogen, die met smalle randen aan malkander hangen: Deze zyn weinige te vinden.

De 10de soort, by letter I.
Een andere soort.

X. *Nussatellana granulata*, Ryskorrels, zyn niet boven een nagel van een vinger lang, en rond gebult, over al bezet met uitsteekende korreltjes, die langs den rugge met een vooren onderscheiden worden, op den buik geribt: De mooiste zyn spierwit, of zomtyds loopt 'er een licht purper op den grond: De slechtere trekken naar den grauw en bleeken koleur, en hebben fynder korrels: Een derde slach, is zoo groot als een lid van een vinger, ydel van korrels, op den grond staalblauw, zommige zyn uit den rooden grauw, en zoo blinkende, dat ze schynen gemaliciert te zyn. Dit goedje valt nergens zoo overvloedig, als op het Noordelykste van de drie Gebroeders, of *Nussatello*, zynde drie kleine, doch hooge Eilandjes voor den Westhoek van groot *Amboina*, alwaar zoo wel deze, als de drie voorgaande, en navolgende soorten overvloedig vallen, daar een fyne witte zandstrand is: Men vind 'er ook, hoewel weinige, op de kust van *Hitoe*, maar die zyn nooit zoo wit, als die van *Nussatello*.

Een derde.

En waar die gevonden worden.

De 11de soort, by letter K, en L.
Waar van meerder soorten zyn.

XI. *Globuli*, Knopjes, deze zyn kleinder, ronder en hooger gebult dan de voorgaande, aan beide einden met een uitsteekend hoekje, en als het zelve afgesleeten is, gelyken ze wel kleine Wambais knopen: Het eene slach is met korreltjes bezet; zommige bleekgeel; zommige wit: Een ander slach is wat kleinder, ganfch glad, behalven dat het op den rugge eenen fynen vooren heeft; mede zomtyds geelachtig; zomtyds wit.

De 12de soort, by letter M.

XII. *Aselli*, Efeltjes, zyn wit, maar hebben dwars over den rugge drie breede zwarte streepen, als of 'er drie zakken over een Ezel gelegd waaren, of beter, als of 'er twee witte zakken op eenen zwarten Ezel lagen.

De 13de soort, by letter N.

XIII. Paereltjes, zyn van gedaante als de *Bia Saloacco*, Num. 13, in 't voorgaande Hooftdeel, beschreven; doch niet grooter dan een vinger breed, blyven ook zoo klein, en zyn geheel wit, dat men ze voor paereltjes aan de ooren zoude kunnen draagen.

De 14de soort, by letter O.

XIV. *Ursula*, Beertjes, is een klein goedje, meest wit, en hebben op den rugge eenen grooten vaalen plek, waar uit men een Beer of diergelyk een beest kan afzien.

De 15de soort, by letter P.

XV. *Pediculus*, de Luis, dit is 't alderkleinste Hoorentje schier van alle geslachten,

ten, in 't gemeen niet veel grooter dan een dikke vette luis; zommige als weegluizen: Zy zyn gansch wit, en overdwers geribt en gevoorent, als of men de ribben van een luis zag; doch alle de ribben eindigen in eenen vooren, die langs den rug gaat. Men vind 'er een groot slach van, als een middelbare hazelnoot, op dezelve manier geribt en gevoorent, doch zoo wit niet als de kleine.

*Van deze
noch een
andere
soort.*

De Porcellana minores, zyn kleinder soorten als de voorgaande: De eerste is verbeeldt op de plaat XXXIX. by letter A, en worden Witoogjes genaamt. De 2de soort, by letter B, zyn Starretjes. De 3de soort, by letter C, zyn Cauris, doch by de Hoogduitschers Slangehoofden, die dezelve veel gebruiken tot sieraad van hunne paardetuigen. De 4de soort, by letter D, blauwe Cauris. Van de 5de soort, ontbreekt ons de afbeelding. De 6de soort, by letter E, 't Draakenhoofje. De 7de soort, by letter F, zyn Blauwruuggen genaamt. De 8ste soort, by letter G, zyn Ifabelle. De 9de soort, by letter H, de kleine Argus. De 10de soort, by letter I, is de Ryskorrel. De 11de soort, by K, 't korrelige Knopje: Hier van een 2de soort, by letter L, verbeeldt, 't gladde Knopje. De 12de soort, by letter M, waar van noch een andere soort, met Oranje vlakken. De 13de soort, by letter N. De 14de by letter O. De 15de by letter P, afgebeeldt; dus verre de Schryver, waar by wy noch voegen eenige, die ongemeen zyn. Die met letter Q, is een schoone gewolkte Achate Kliphoorn. Die verbeeldt is by letter R, word de witgeplekte Achate genaamt. Die by letter S, is een heel ongemeenen, ons van Cartagena toegezonden, waarom wy hem de Cartageensche Kliphoorn noemen: Deze zyn niet bekend, dan in de Kabinetten van den Heer Secret. Blauuw, en van den Heer Feitemaas.

XXV. HOOFDDEEL.

Cylindri: Rollen.

- H** Et twaalfde en laatste geslacht van de Eenschaalige gedraaide Hoorns zyn de *Cylindri*, of Rollen, aldus genaamt van haaren langwerpigen figuur, als een t' zaamen gerolt papiertje, of linnen: Deze alle zyn dik van schaal, glad, blinkende, en met een kort tuitje voor uit; wegens haer Cylindri vormig farzoen komen ze met malkander zoo na overeen, dat men ze aan 't gevoelen niet wel onderscheiden kan, bestaande het verschil meest in de schilderyen en verwen, als volgt:
- I. *Cylinder porphyreticus*, is van buiten uit den donkergrauwen, en zwartachtig gespikkelt, gelyk die soort van Marmer, die men Porphyrtsteen noemt, hebbende dwars over de midden eenen zwarten band; van binnen zyn ze hoog geel.
- II. *Cylinder niger*, Satyne Rollerjes, deze zyn zwart als satyn, en spiegelglad, zonder vermenging van andere koleuren, als ze van de rechte zyn; want voor slechter houd men, diè omtrent den kant naar kastanjebruin trekken; de kant is gezoomt met een of twee uitpuilende ribben; doch de rechtzwarte zyn gemeenlyk ongezoomt. Dit slach vind men schier nergens dan op *Honimoo*, in het bochtje van *Tjouw*, en worden voor de raarste van dit geslacht gehouden.
- III. *Cylinder tertius*, is stomp van tuit, van koleur meest olyfverwig, met kleine zwarte spikkels, die eenige Eilanden verbeelden: Andere hebben verscheiden banden overdwers, gelyk men aan den Agaatsteen ziet: Zommige zyn van eenderlei koleur, te weeten lichtbruin, en Ifabelle.
- IV. *Cylinder quartus*, is noch stomper van tuit, en legt bykans in een kuiltje; de grond is mede olyfverwig, en de gladste van allen, met zwarte plekken en streepen, die in ordre staan, en niet qualyk een sloop of statie van mannen verbeelden, die met lange mantels een lyk volgen, waarom ze in 't gemeen *Sepultura*, of Prinse begraafenis genoemt worden.
- V. *Cylinder quintus*, deze is wel groenachtig, met dooijergeele, en weinige paersblauwe plekken gespikkelt; doch van de gemeenste en slechste.

De Cylindri beschreven.

Waar van mede veele soorten.

De 1ste soort, is verbeeldt op de plaat XXXIX.

by N. 1. De 2de soort, by N. 2.

De welke de raarste zyn.

De 3de soort, by N. 3.

De 4de soort, by N. 4.

De 5de soort.

De 6^{de}
soort.

VI. *Cylinder sextus*, Grauwe Monniken, deze zyn van buiten dicht gespikkelt met donkergrauw en zwartachtig, gelyk d' eerste soorte; en die ydele plekken hebben, zyn schiergrauw; haare tuiten flecken wat meer uit, en een soort daar van is in den mond violetverwig.

De 7^{de}
soort, by
N. 5.

VII. *Cylinder septimus*, Kamelotjes, deze zyn met zwartachtige wateren of baaren geschildert, gelyk kamelot.

De 8^{de}
soort, by
N. 6.

VIII. *Cylinder octavus*, Blauwdroppen, verschillen wat van de gemeene gedaante, want zy hebben eenen merkelyken tuit, en eenen uitsteekenden rib, die scheef over den rug loopt, vuilwit of geelachtig, met weinige paarsche of blauwachtige droppels bezet: Een slach daar van blyft kleinder, stomp van tuit, en heeft zwarte droppels.

De 9^{de}
soort, by
N. 7.

IX. *Cylinder nonus*, zyn de groote Glimmetjes, spits van tuit, spiegelglad; zommige gestreept; zommige donkergroen en zwartachtig gespikkelt; die gemeen zyn: Men vind 'er ook geheel witte, doch zelden.

De 10^{de}
soort, by
N. 8.
Waar van
noch een
andere
soort.

X. *Cylinder decimus*, kleine Glimmetjes, deze worden niet boven een nagel van een vinger lang, gespikkelt als de vorige: Een slach daar van word zoo spits als een *Buccinum*: Een kleinder slach hier van is zoo raar, met streepen en plekjes gespikkelt, dat men ze voor den steen Jaspis zoude aanzien, inzonderheit als ze in een ring zoodaanhig gevat wordch, dat men niets dan den rugge daar van ziet; doch men moet ze met honderden by malkander hebben, om zoodaanige uit te zoeken.

De 11^{de}
soort.

XI. *Cylinder*, Achaatjes, zyn mede niet veel langer dan een nagel, van tuit stomp, lichtrood of paarschachtig, met aderen als Achaat. Alle de voorgaande XI. soorten van de *Cylindri*, hebben een hardachtig wit vleesch, zonder eenig dekzel, onbequaam tot den kost naar den gemeenen regel: Al wat glad en blinkende is, dient tot de kost niet. Haar eigen Vaderland zyn de *Liafferische* Eilanden, inzonderheit *Honimoa*; het groote Rif van *Goeli goeli* aan tot *Keffing* aan *Kerams* Oosthoek; daar beneven de Amboinschen inham aan de Noordzyde.

Waar
deze ge-
vonden
worden.

De 12^{de}
soort.

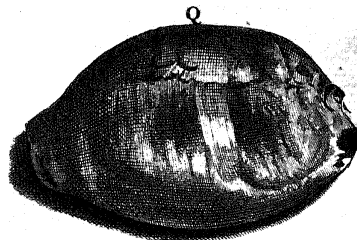
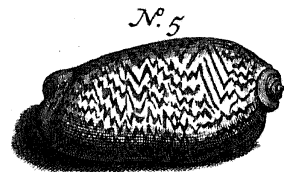
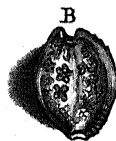
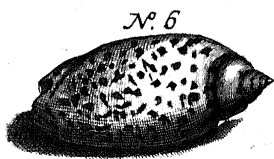
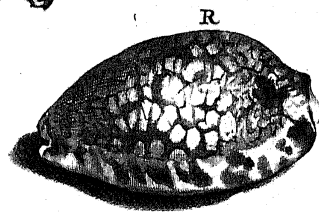
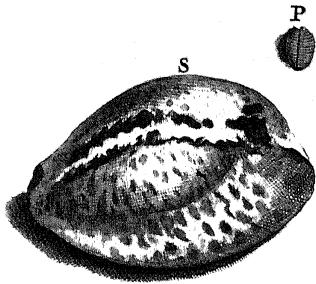
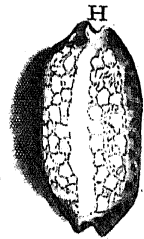
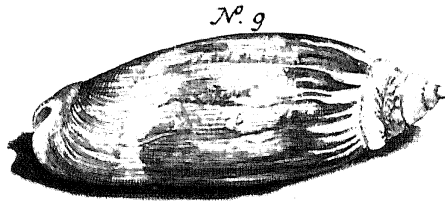
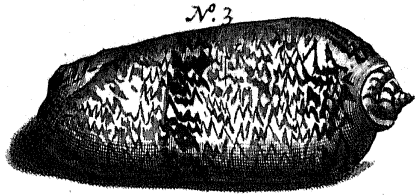
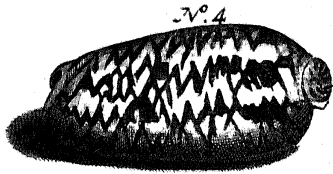
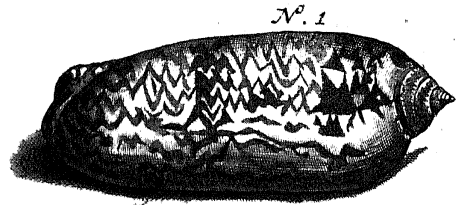
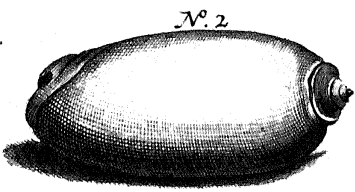
Zyn Ri-
vier-
hoorns.

En goed
tot spyz.

Waar van
noch een
andere
soort is.

XII. *Cylinder lutarius*, Slykrolle, dit is een byzonder fatzoen, uit een *Buccinum* en een Rolle gemengt, 4 duimen lang, en ruim 2 vingeren breed, van koleur aardverwig, in den mond Oranje, met eenen dikken lip: Men vind ze in de Moeraffige ~~Za-
goeboschen van Kerams~~ of die gelyke Moeraffige rivieren, en derhalven zyn ze niet onder de Zeehoortjes te rekenen; zy zyn goeð om te eeten, worden daarom gezocht, en zyn zoet van vleesch en sop, gelyk de bovenstaande *Sipot ajer*: Dit slach kan men ook onder de *Volutæ* rekenen, en zy worden in 't gemeen genaamt Midasooren: Men heeft 'er noch een kleinder slach van; doch beide hebben dat gebrek, dat haare spitzen wat afgebroken zyn. Deze zyn ook in 't voorgaande, XXI. Hooftdeel, XX. Soort, onder de *Volutæ* gerekent.

De *Cylindri*, Rollen; waar van veele soorten zyn, zy worden by ons Dadels genaamt, om dat zy de steenen van dezen vrucht wel gelyken. De Schryver geeft ons van dezelve veelerhande, die alle op de plaat XXXIX. afgebeeldt zyn. Die by N. 1. is wel de grootste; alhoewel 'er van dit geslacht noch grooter zyn. Die by N. 2. word by ons de zwarte Dadel genaamt, om zynen schoonen zwarten koleur. N. 3. is een bonte Achaat Dadel. N. 4. noemt de Schryver, Prinse begraaffenis. Van de 5 en 6de soort ontbreekt ons d' afbeelding, en 't is door de veelheit van dit geslacht niet wel te gissen, welken soort de Schryver hier mede meent. De 7de soort, is verbeeldt by N. 5. De 8de by N. 6. De 9de by N. 7. De 10de by N. 8. die wy alle laten by de benamingen, die de Schryver hen heeft gegeven, om dat wy 'er geene toe hebben. De 3 laatste soorten, die beschreven zyn, ontbreken, gelyk van de voorige, d' afbeeldingen; doch wy voegen hier in de plaats eenen gansch ongemeenen, aangewezen met N. 9.

Ad. Latr. f.

XXVI. HOOFDDEEL.

Concha Univalvia.

NA de twaalf geslachten, te weeten der Eenschaalige gedraaide Hoorntjes, volgt nu het geslacht van de Eenschaalige ongedraaide, verdeelt in twee geslachten. Het eerste, waar van wy in dit Hoofddeel spreken, begrypt diegene, welke maar aan de eene zyde een schaal hebben, en met de andere zyde bloot tegens de klippen zitten; bestaande in de volgende soorten.

I. *Lopas* of *Lepas*, *five patella*, een Lampje; of Schoteltje; Maleitsch *Bia sabla*; heeft een hooggebulte schaal, als een gezwel, of een platte Piramide aan de klippen zittende; buiten ruig, grauw, en zonder glans, van binnen vuil paarlemoerverwig: De grootste soort hier van is buiten meest effen, of met weinige donkere ribben; de mond heeft de grootte van een ryksdaler, doch langwerpig: De tweede soort is zoo klein als een bloedvin; zomtyds diep geribt, niet grooter dan een stuiver; zomtyds met uitstekende hoeken, en wat plat, zoo dat ze een klein Schildpadje verbeeld: De derde soort is schier plat, en rond van omloop, buiten slecht gespikkelt met zwart, van binnen zilververwig.

Men noemt ze in 't gemeen *Patella*, dat is, Schoteltjes, in Portugaal *Lambroa*, dat is, Lampjes, zy zitten zeer vast aan de klippen, en moeten met scherpe beitels afgeslagen worden, niet zonder quetzing van den schaal: Men kan niet merken, dat ze haar plaats veranderen, want daar ze zitten, maaken ze eenen kaalen plek: Zy zyn alle goed tot de kost, inzonderheit die men aan de Zeeklippen in Portugaal vind, die ook doorgaans grooter zyn dan de Amboinsche: Men zet den omgekeerden schaal op koolen, braad ze in haar eigen sop, en men neemt het vleesch met een spits houtje daar uit: Men kan ze ook kookken alleen in water, als boontjes. De Rivier-*Lopas* word genaamt *Ahaan*, en is ter grootte als de nagel van een duim, in zyn vleesch met een dun en wit beentje voorzien, in gedaante als een pennemesje. Een ander slach is dunner en platter, en word genaamt *Bessi mattal*, heeft eenen dunnen schaal; zyn vleesch is eetbaar, en zonder het voornoemde beentje of pennemesje.

II. *Auris marina*; Maleitsch, *Telinga maloti* en *Bia sacatsjo*; Amboinsch, *Hovileij*; deze heeft de gedaante van een langwerpig oor, te weeten, aan de eene zyde met een verheeven kant, die by den eenen hoek in een krul toeloopt; langs dien kant heeft de krul verscheide gaatjes, waar van de voorste doorgaan, doch de achterste niet; buiten is ze ruig, en zonder glans; van binnen schoon zilververwig, of paarlemoerachtig; zy heeft veel vleesch, 't welk bloot aan de klippen hangt, gelyk de *Patella*, doch zyn zoo goed niet om te eten als deze; want de grootste en mooiste soort is ruim een vinger lang, van buiten effen met donkergroen en zwartachtig gespikkelt als een slang: De tweede en gemeenste is korter en breeder, van buiten met veele peukeltjes bezet, wit en kalkachtig: De derde is noch breeder, dun van schaal, van buiten effen, doch een weinig geribt: De vierde is zeer klein, schaars een lid van een vinger lang, van buiten effen en wat gespikkelt, zonder gaatjes; die men aan kleine steenen langs den strand vind zitten.

III. *Balani*, Ekelen, Puisten; Maleitsch, *Gindi laut*, en opgaande Tulpen, hebben de gedaante van een opgeborsten gezwel, wassen veele by malkander, groot en klein, en zitten met klompen aan de scheepen, en aan zommige groote klippen, met een vlakken bodem daar tegens aangeplakt, zoo dat ze aan den bodem toe zyn; van daar loopen ze als een stompe Piramide, met oneffene zyden, van buiten geribt of gevoorent, rood met grauw gemengt; boven hebben ze een opening, welken zommige by een opgaande Tulp vergelyken; de kanten van den mond zyn scherp, en als uitgebrosken;

De Concha be-schreven, van welke 2 soorten zyn.

De 1ste soort, is verbeeldt op de plaat XL. by letter A.

Een andere soort, by de letters B, en C.

Een 3de by letter D.

Haare benaminge, en waarom.

Zyn goed tot spyze, en hoe die bereid word.

De 2de soort, is verbeeldt op dezelve plaat by letter E, van buiten, en F, dezelve van binnen.

Een andere by letter G.

De 3de by letter H.

De 4de by letter I.

De 3de soort, is afgebeeldt op de plaat XLI. by letter A.

Groeijen onder aan de scheepen.

En worden Tul-

peet ge-
naamt,
om haare
gedaante.

Zie de-
zelve
plaat let-
ter B.

De inge-
trukken
baard, zie
het Dier by
letter C.

Groei-
zen
ook aan de
klippen.

Opmer-
king.

Worden
by de Chi-
neezen
zeer be-
mint, en
tot spys
gebruikt.

Worden
ook inge-
zouten en
bewaart.

Van deze
noch meer-
der foorten.

Worden
tot kande-
laars ge-
bruikt by
de Afgor-
den.

Reden
haver be-
naming.

De 4^{de}
soort, is
afgebeeld
op de plaat
XL, by
letter K.

Deze zit-
ten op de
Schild-
padden.

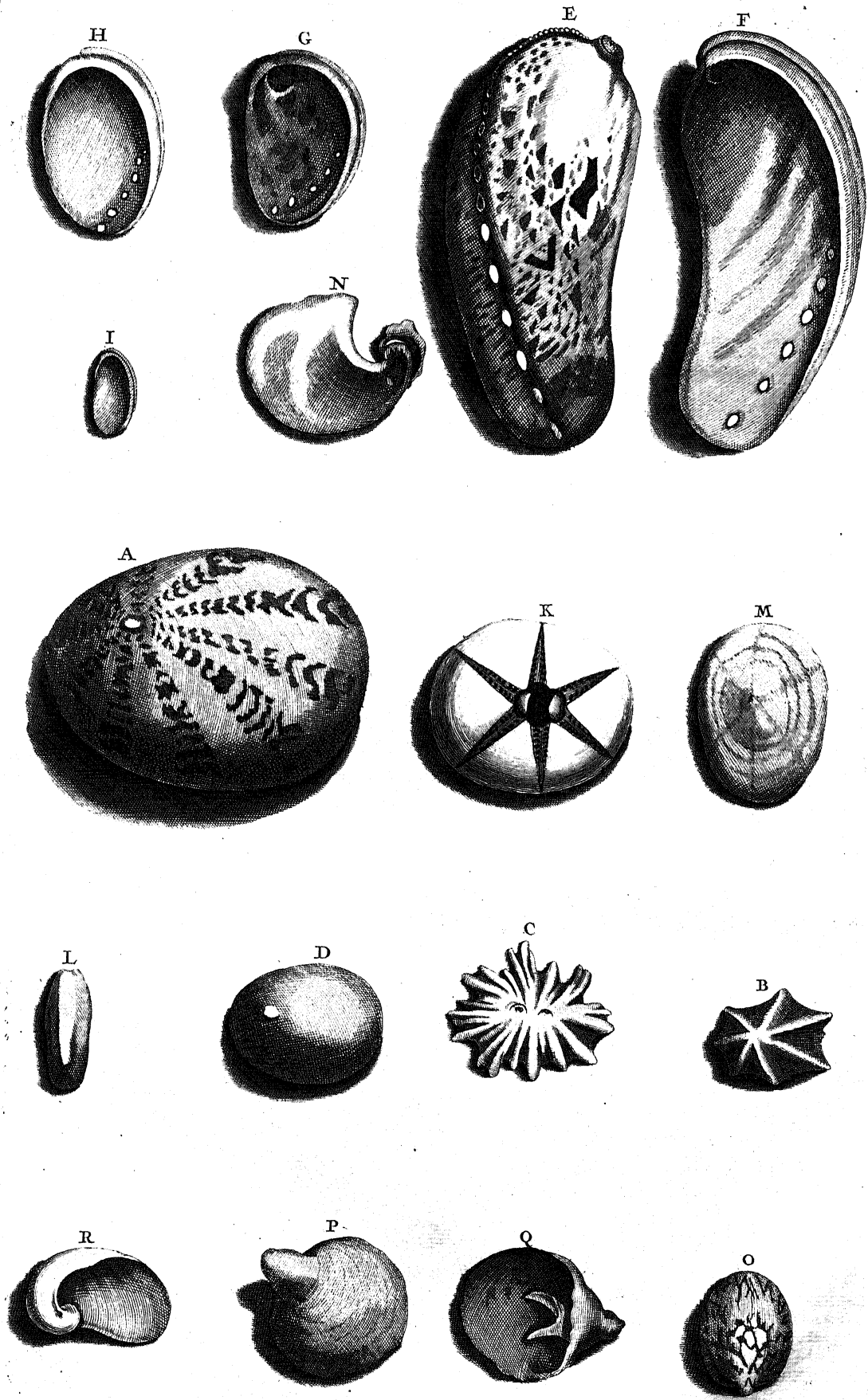
En waar
die gevon-
den wor-
den.

De 5^{de}
soort, is
verbeeldt

ken; in de opening ziet men een gestel van twee platte en gekartelde beentjes, een weinig gekromt als een Papegaaisbek, die als tanden tegens malkander sluiten, en met dunne velletjes aan 't vleesch vast zyn; maar ieder tand laat zich weder in tweeën deelen: Als ze deze tanden openen, ziet men daar uitkyken een bosch van 12 korte en kromme pluimtjes; waar van de twee middelste de grootste, en ter weër zyden allenkskens kleinder zyn; aan de binnen zyde haairig als de pooten van zommige krabben: deze gebruikt het Dier tot een middel om zyn voedsel uit zeewater te haalen, en dezelve weder intrekkende, sluit het zyne tanden t' zaamen; het binnenste vleesch rauw zynde, is gansch slymerig, zonder zandzak, of *Papaver*, om dat het schynt van enkel water te leeven; maar gekookt zynde word het wit en hardachtig, van eenen treflyken smaak, als het witte vleesch of het vet van de beste krabben, met een zuur en gepepert sausje: Dit is te verstaan van de groote Knoesten, die aan de scheepen en chaulouppen groei-zen; want die aan de klippen zitten, zyn zoo goed van smaak niet: Als men ze van 't hout afbeitelt, dat ze aan den bodem onbeschadigt blyven, en in zout water zet, ziet men, hoe ze den voornoemden snebbe buiten den mond verheffen, de baarden of pluimtjes uitsteeken, en aan de kanten van den schaal den aanhangenden slym, en 't mosch aflikken met de ruige korreltjes, die aan de baarden zyn, 't welk dan buiten twyffel haar voedsel is; maar zoo dra men ze beweegt, trekken ze haare baarden en snebben weder in: Merk hier weder aan de voorzichtige Natuur, die aan deze Knoesten van buiten dezen mosch en slym aanzet, waar van dit onbeweeglyk Dier leeven moct. De Chineezen houden het voor een kostlyk eten gekookt zynde; men haalt het ook raauw uit, en zout het in als *Balatsan*, maar het moet ten minsten een half jaar staan: Het huisje van binnen heeft omtrent de midden rondom eenen uitsteekenden kant. Men vind ze met klompen van een vuist, en een hoofd groot aan de scheepen zitten; de grootste in de midden, en de kleine rondom. Men vind noch twee of drie kleinder slach, die van buiten niet geribt zyn, maar leelyk grauw, ruig en gegaat; de mond is in drie of vier styve spitzen geopent, daar in men zig wakker bezeeren kan, als men onvoorzichtig daar op trapt: Deze laatste vind men zoo wel aan de klippen, als aan de schildpadden. De Chineezen neemen de grootste klompen, zetten die voor hunne Huisgodekens, en stellen daar kaersjes in, als in een kandelaar: Noch ziet men diergelyke puistjes, die als overhangende wratjes op andere Hoorntjes zitten, boven toe en onder open, alwaar ze een scherp beentje hebben, waar mede zy den schaal, daar zy op zitten, doorbooren kunnen, en een rond gaatje daar in maaken, als of het door konst gedrikt was. In 't Maleitsch worden ze genaamt, *Gindi batu*, of *Gindi laut*, om dat ze gelyken den tuit van een porfelleine gietkan; Chineesch, *Tsjip*.

IV. *Verruca testudinaria*, Maleitsch *Kutu totrug*, dat is Schildpadsluis. Dit is ook een *Balanus*, die men nergens ziet dan aan de groote Schildpadden, niet verheven, maar plat, een lid van een duim lang, een halven dwars vinger hoog, en rondachtig, t' zaamen gezet van 6 beenderen van ongelyke grootte, die met naaden en groeven aan malkander hangen; witachtig en effen: van onderen zyn ze plat, daar ze tegens den schaal van den Schildpad zitten, en die helft van dien grond is de dikte der schaale, sponsachtig, en vol gaatjes; in de midden staan ze open, hebbende 't bloote vleesch tegens den Schildpad aanleggen: Boven zyn ze ook open, en hebben aldaar in den mond twee tanden tegen malkander gevoegt, gelyk de eerste *Balanus*, daar tusschen noch andere kleindere beentjes zyn, zich alle in 't vleesch beweevende: In de midden is een slymerig Dier; met het onderste sponsachtige deel houden ze zich vast aan de Schildpadden, en veranderen niet van plaats: Men vind ze niet aan alle, maar meest aan die zich ophouden op de Schildpads Eilanden *Lussapinjoe*, 25 mylen bezuiden Amboina gelegen: In de Amboinsche vind men de 2de foorte van 't eerste slach, te weeten, die grauwe of verhevene Wratten heeft.

V. *Opercula callorum*, dit zyn Dekzeltjes van zekere stukken vleesch, die wy *Callus* noemen, zynde een slach van den *Limax marina*, die zich in zandige en slykige stranden

T. Lamvel: fec

den onder het zand houden, dit dekzel op den rugge als een nagel draagende, waar van ik drierlei slach aangemerkt heb: Het eerste slach is een langwerpige beentje, een lid van een vinger lang, gefatzoencert als een langwerpige Amboinsche schildje; beneden wat hol, en boven gebult: Het ander is grooter en ronder, als een schoteltje, met scherpe kanten, vuilwit, en wat paarlemoerachtig: 't Derde is een wit beentje met een uitsteekend hoekje, en daar by een bochtje gefatzoencert als een schonkje van een varken; de twee eerste leggen op den rugge van 't Dier, wat uitkykend; maar 't derde legt in 't vleesch, schier ganfch verborgen, welk vleesch geil van reuk is, doch goed van smaak, als t' gekookt word. Het is moeilyk te vinden, dewyl het zoo diep in 't zand steekt: Men heeft het op 't strand voor 't kasteel *Victoria*.

op dezelfde
plaat met
letter L.

De 2de
by letter
M.

De 3de
by letter
N.

V I. Nootedoppen, deze zoude men ten aanzien van de helft voor een schulp aanzien; want zy hebben aan den eenen hoek een kantje, als of het de wervel van een schulp was, 't welk echter zoo niet is; want zy kleeven met de opene zyde tegens de klippen; op den rugge zyn ze geschildert, als of het kleine hoenderveeren waaren.

De 6de
soort, by
letter O.
verbeeldt.

V II. Orlamjes of Vischhuiven, zyn vuilwitte wratjes, met de tuit wat overhangende, gelyk de Orlamsche mitjes der Matroozen, of de huiven der Vischwyven; binneden hebben ze een rond beentje, gelyk een halve pyp; en met de opene zyde zitten ze vast tegens de klippen.

De 7de
soort, by
letter P,
van bui-
ten, en by
Q, van
binnen te
zien.

V III. Melknapjes, dit is een kleine vlakke *Patella*, glad, en van binnen melkwit.

De 8de
soort, by
letter R.

De Schryver stapt hier af van het geslacht, by ons bekend onder den benaming van Hoorns, en gaat over tot het andere, namentlyk der Eenschaaligen, by ons bekend onder den naam van Klipkleevers, om dat de visch altoos tegen de rotzen, of klippen aanzit, en buiten om met een Schulp, of Schild gedekt en bewaart is. Van deze zyn'er veele soorten, waar van eenige verbeeldt zyn op de plaat XL. Die by letter A, noemt zyn Edt. een Lampje, of Schoteltje; als mede die by de letters B, C, en D, zyn aangerewezen. De 2de soort, by letter E, Zeeooren by den Schryver, word by ons de lange Paarlemoerschulp genaamt: By letter E, is de buitenste, en by F, de binnenste zyde vertoont. Die by G, H, en I, worden ook maar Paarlemoerschulpen geheeten. De 3de soort, is afgebeeldt op de plaat XLI. by letter A, die by ons Pokken worden genaamt; zy groeijen onder aan de schepen, en zyn hen hinderlyk in 't zeilen, ook wel aan rotzen, schulpen, steen, en hout; zy zyn weelderly van gedaante en grootte, doch deze is wel de voornaamste. 't Geen by letter C, word aangerewezen, is de Visch, die in dezelfde zit met zynen uitgestreken baard; en dat by letter D, is dezelfde, doch in een geslooten. De 4de soort, is afgetekent op de plaat XL. by letter K, is een Schildpadpok; deze zyn heel zeldzaam. De 5de soort, is verbeeldt by letter L, van welke wy heele groote bezitten: Van deze is noch een 2de en een 3de soort, afgetekent by de letters M, en N. De 6de soort, is verbeeldt by letter O. De 7de by letter P, van buiten, en by Q, van binnen. Deze word by ons Zotskap genaamt: een Schulp of Hoorn voortyds zoo ongemeen, dat men plagt te zeggen, als men diergelyken niet bezat, noch niet in den kap te zyn; hy is noch waardig, als hy wat groot is. De 8ste soort, by letter R, noemt de Schryver een Melknapje; doch wy hebben hem altoos den witten Oorschulp genaamt: Zy zyn heel zeldzaam, en, voor zoo veel ik weet, maar drie bekend; van deze is noch een andere soort.

XXVII. HOOFDDEEL.

Solen: Cappang.

H Et tweede slach van de Eenschaalige Schulpen bestaat uit een lange pyp; die zommige recht; zommige krom, en aan de beide einden open zyn; doch zoodaanig: dat het eene eind altyd smal is, als een afgebroken spits, alwaar de schaal op 't dikste is, en van binnen ziet men de holligheid door een scheiding in twee verdeelt, 't welk echter niet diep ingaat, en hier heeft het Dier hun begin, zynde als de wortel daar van: het ander eind is altyd grooter en dunner van

De Solen
beschre-
ven.
Zyn lange
pypen.

van schaal, dewyl het Dier aldaar zyn aangroeijen heeft; zoo dat de pyp hoe langer hoe wyder word; hier van heb ik drie foorten gevonden.

Waar van
3 foorten.
De 1ste
foort, is
verbeelde
op de plaat
XLI. by
letter D.
is het on-
der-, en
letter E.
het boven-
eind.
Haar
langte en
dikte.

Worden tot
sijn ge-
bruikt.

Worden
zelden ge-
vonden.

Waarom
dezelve
niet recht
zyn.

Worden
gebruikt
tegen se-
nyn.

Waange-
loof der
Landaard
van deze
Hoornen.

Nader
beschry-
ving van
deze Hoornen.

I. *Solen arenarius*, Zandpyp, Maleisch *Cappang bezaar*, in de Uliassers *Hatu Aätu*, Neerd. Koedarm; by zommige Tritonshoorn of Zeetrompet, doch verkeerdelyk, genaamt: Deze gelyken zeer wel groote Koedarmen aan 't achterste eind, 't welk wy de wortels noemen, zyn een vinger dik in den diameter, doch de schaal is aldaar op 't dikste, en binnen met een scheidsmuur, in tweeën, of drieën gedeelt, die niet boven een vinger lang ingaat, doch aan zommigen met een kalkachtige *substantie* meest toegegroeit is: Aan 't voorste eind zyn ze 2 en 3 vingers breed in den diameter, in 't gemeen 2 en 3 voeten lang, weinige recht, maar de meeste krom en bochtig; de schaal is ruim een stroohalm, zomtyds ook een schaft dik, van buiten wit, en overdwars met kringen gerekent, ook hier en daar met scheuren, die niet doorgaan, zoo als het Beest zyn aangroeijing genomen heeft; omtrent den mond zyn ze altyd op 't wiffte en zuiverste, maar by den staert of wortel zyn ze vuil, zwartachtig en begroeit; binnen legt een slymerig Dier, 't welk door 't kooken wat hard word, en bequaam om te eten, van smaak als de beste Mosselen; voor in den mond heeft het 2 beentjes als een Myter tegen malkander sluitende, niet aan den schaal, maar aan 't vleesch vast, 't welk zyne tanden zyn; waar mede het zich den wech bereid om zyn schaal yoort te zetten: Dit groot slach *Cappang* vind men op weinige plaatzen, als op *Keram* in den bocht van *Amabeij*, en in den bocht van *Kajjeli*, op *Boero*, alwaar het omtrent de wortelen van de *Mangi mangi*-boomen groeit, in een grond die van kleine steenen, en zand gemaakt is; derhalven het in 't groeijen zich krommen en formeeren moet, zoo als de steenen en wortelen toelaaten, die het in 't groeijen ontmoeten, derhalven men zoo weinige rechte vind: Onze Amboineezen maaken hedendaags weinige werk daar van, ja zouden ze niet eens opzoeken, zoo wy 'er zomtyds niet eenige begeerden om tot Rariteiten te bewaaren; doch zy weeten te zeggen, dat ze eertyds van de Maleijers en Vreemdelingen zeer wierden gezocht, toen zy noch in deze gewesten mogten komen om te handelen, niet alleen om het Dier te eten, 't welk zy zeer preezen, om de mannelijke krachten te versterken, maar ook om de schaal of pype met zich te voeren, dien zy tot eenige geneesmiddelen gebruikten; doch hebben zulks aan d' Amboineezen niet willen openbaaren: ~~Ten tyde van Oploggen, als wy zomtyds der vyanden vaartuigen veroverden~~, hebben wy gevonden onder hunnen huisraad, dat ze stukken van deze pypen onder ander koraal en zeegewassen bewaarden, waar van ons namaals d' Inwoonders van de Xulafche Eilanden, die daar van schynen de beste kenisse te hebben, deze opening deden: Dat deze schaal onder andere gewassen uit de zee, te weeten, drie of vierderlei slach *Calbahaar*, en de navolgende *denticuli Elephantis* een beweert Tegegift zyn tegens alderhande ingenomen fenyn, om desselfs krachten te dooden, en dan door andere braakmiddelen uit het lys te jaagen; daarenboven tegens zekere betovering of schelmstukken, die zy malkander zeer ligt aandoen, om iemant de mannelijke krachten te beneemen; weshalven zy deze dingen altyd by zich klaar hebben, als zy van huis reizen; de schaal in stukken gebroken, bevind men dat ze uit verscheiden korsten over malkander leggende gemaakt is, die glad zyn en blinken als de schilfferen van *Bezöar*, hoewel de buitenste gansch rimpelig, ruig en zonder glans is: In 't wryven geeft ze een moerachtige reuk van zich, schier als de *Mangi mangi*, daar ze by groeijen.

By nader onderzoek bevind men, dat deze *Solenes* aldus groeijen: Het breedste en dunste deel staat onder, en is gesloten met een dunne schaal, die zeer ligt breekt, waar uit men besluit, dat ze neërwaarts groeijen: Het dikste en smalste deel staat boven, alwaar het door een scheiding in tweeën gedeelt is: Uit ieder opening gaat een lange pyp opwaarts, wel twee spannen lang, dewelke een weinige boven den grond uitsteeken, en zy kunnen ze uit en inhaalen naar believen: Uit ieder pyp hangt een klein stukje vleesch, waar door het Dier zyn voedzel zuigt, doch als men daar by komt, trekt het in, en spuuwt het water wel een vadem hoog uit: Deze pypen zyn zeer dun

dun en bros, breeken ligt af, doch groeijen wederom aan, en boven staan zy een weinig van malkander: Men kan ze zelden uitgraaven, dat deze pypen daar aan blyven, en de pypen zelfs zyn met een kalkachtige en brosse schorse bekleedt, die zeer ligt afvalt. Men vind ze op *Amabeij* in een moeilige moeras, tusschen de *Mangi mangi*-boomen, daar in men tot boven de knie zakt, doch daar onder is een harde grond van kleine steentjes gemaakt. Die van *Amabeij* gebruiken deze Hoorns, om daar op te tuiten, als zy het volk in de kerk en de kinderen in de schoole willen hebben, waarom men ze Schooltrompetten mogt noemen.

Worden voor blaas-hoorns gebruikt.

II. *Solen lignorum*, Neerd. Boorworm, Maleitsch *Cappang* en *Utor*, Amboinsch *Ahet*. Deze gelyken naar gekronkelde hoenderdarmen, daarom ze zommige Maleijers ook noemen *Purrut ajam*, zy hebben de dikte van Tabakspypen; zommige dikker; zommige dunner, doch de schaal van zich zelyen is niet dikker dan een dubbeld parkement, ook van verscheide rolletjes gemaakt, van buiten schoon wit met fyne kringetjes, met eenen diergelyken Dier, als 't voorige, bezet: Deze groeijen in 't verrotte hout, zoo aan scheepen, als boomen, die in Zee dryven; inzonderheit aan het *Mangi mangi*-hout, daar in ze zoo vermenigvuldigen, dat men geheele boomen vind van binnen met deze Pypen opgevult, met zeldzaame krullen en bochten over en door malkander lopende, doch de meeste zyn leeg, om dat het Beest verrot, als het de schaal niet verder voortzetten kan: Het is een schadelyke pest voor de vaartuigen van inlandsch hout gemaakt, die door dezen Worm zoo doorboort worden, dat ze zinken moeten, inzonderheit als zy niet neerstig met kalk, en eenig olye, in plaats van teer, gesmeert worden: De grootste hier van worden een vinger dik; waar van men de stukken tot diergelyke geneesmiddelen bewaart, als de voorgaande.

De 2de soort, by letter F, en G.

Waar deze groeijen.

Zyn schadelyk onder aan de Scheepen.

III. *Solen anguinus*, Maleitsch *Cappang* of *Bia ular*, dit zyn diergelyke Pypen, niet boven een schaft dik, met veele zeldzaame krullen te zaamen gedraait als een slange; van buiten wit, wat hoekig, en met korreltjes bezet; van binnen met diergelyk een slymerig Dier, en een getand Myttertje voor in den mond: Zy groeijen niet in 't hout, noch in den grond, maar aan zoodaanige klippen, die vol kuilen zyn, en uitsteekende knobbels hebben, daar zich deze Slangetjes omleggen, met den mond aan de klippen zuigende: Hier onder behooren noch andere zeer kleine Pypjes, die aan de steenen vast gegroeit zyn, of ten deele los, ook met slangevormige bochten, doch niet boven een stroohalm dik. D' eerste vind men zelden, en worden onder de voornaamste Rariteiten bewaart.

De 3de soort, by letter H.

Deze groeijen aan de klippen.

IV. *Denticuli Elephantis*, Olyphants tanden, Maleitsch *Tando laut*, dit zyn kleine *Solenes*, ruim een middelste vinger lang, beneden schaars een pink breed, boven toegespitst, doch zoodaanig, dat 'er altyd noch een opening blyft, en weinig gekromt als een Bokshoorn, of wat rechter, gelyk Olyphants tanden; van buiten met uitsteekende ribben, groen, by den tip witachtig: Een tweede slach is langer, ranker, en zoo groen niet, maar bleek Spaanschgroen: Het alderkleinste slach is pas een lid van een kleine vinger lang, diergelyke men op de Persiaansche stranden vind: In alle zit van binnen een slymerig Dier, en als men ze weglegt, versmelt al het vleesch: In 't vleesch zyn geen tandjes, maar een rond mondje, en aan 't zelve een doorgaande adertje, zonder eenige hardigheid, daar in men een rysje kan steeken, door dit mondje zuigen ze het slyk, en fyne zand binnen; in water gelegd, willen ze het zelve niet uitsteeken. Men vind ze op vlakke stranden, daar een harde grond, en stille Zee is, gelyk in den Amboinschen Inham; de breedste helft steekt in het zand, en de spits daar buiten schuins uit: Wegens haare kleinigheid worden ze van d' Inlanderen tot den kost niet gezogt, maar wegens haare zeldzaame gedaante komen ze onder de Rariteiten.

De 4de soort, overa beeldt by letter I.

Waar van een 2de soort. Ook een 3de.

Waar de 2e gevonden den wort den.

V. Men vind noch een soort van de *Solenes*, meest aan en in de Koraalklippen; waar van zommige recht zyn, als stukken van darmen, of fausyfen; dik van schaal, ordentelyk geribt, en bruinachtig; andere zyn dikker, effener, en ronder van schaal, doch gekron-

De 5de soort, by letter K. De andere soort hier

van by
letter L.

kronkelt als stukken van een kronkeldarm (*colum*;) aan het eene eind open, en met het ander aan de klippen vast gegroeit.

Waar de
Olyphant-
standen ge-
vonden
worden.

De Olyphantstandjes worden ook bevonden schuins in 't zand te steeken, met de spits onder, en daar aan een adertje als een blaadje, met den breeden mond even buiten 't zand, wiens scherpe kanten de voeten mede bezceren; maar die met de spits boven leggen, zyn door 't aanslaan der zee omgekeert, en meest leeg. Men vind ze veel aan den mond van de rivier *Wajnitoe*, en op den Galghoek: In 't vleesch word' geen scherp beentje gevonden, en zomtyds gelyken 'er twee in malkander gestookten te zyn.

Hier volgen nu de Zoolen, by ons Zcepypen, Zceflangetjes, en die wy naar hun gedaante hier na zullen noemen. De Schryver noemt deze de tweede soort van d' Eenschaalige, alhoewel dit een bysoort der Hoorns, en die van 't voorgaande Hoofdstuk, een bysoort der Schulpen is. Van deze is de eerste soort, verbeeldt op de plaat XLI. by letter D, 't welk het onderste deel van een Zandpyp, by ons een Ofsedarm genaamt is; en het bovenste deel by letter E. De 2de soort, is by de letters F, en G, aangewezen. De 3de soort, by letter H. De 4de soort, by I, en by ons ook een Olyphantstand geheeten. De 5de soort, by letter K, en van deze noch een andere by letter L, verbeeldt. Tot hier toe de Schryver: Waar by wy noch voegen eenige stukken, die heel ongemeen zyn. Die met N. 1. aangewezen, is een Hoornslangetje, zyn schoonheit bestaat in zyn gekronkelt staartje, 't geen heel scharp moet zyn. N. 2. is een diergelyke, doch korter in een gedrongen. N. 3. is een uitgestrekte Hoornslang. En N. 4. een gekrolde op een Hoornslak gewassen. N. 5, en 6. zyn beide andere soorten van Olyphantstanden. En N. 7. is de zoo genaamde Venus-schagt; een heel zeldzaam stuk, 't geen maar by weinige Liefhebbers word gevonden.

XXVIII. HOOFDDEEL.

Chama aspera : *Bia Garu*.

De Cha-
ma be-
schreven.

Tot hier toe zyn verhandelt de Eenschaalige Hoorntjes, ~~zoo gedraaide, als ongedraaidt, volgen nu de Tweeschaalige, (*Bivalvia*;) dewelke wy eigentlyk in 't Latyn *Concha*, in 't Duitsch Schulpen noemen, in 't Maleitsch behouden ze noch al den algemeenen naam *Bia*, in 't hoog Maleitsch *Krang*, in 't Amboinsch *Kima* en *Ima*. De Tweeschaalige verdeelen wy in zes geslachten, de Riviersoorten t' elkens onder haars gelyke Zeesoorten begrypende; en zyn deze: 1. *Chama aspera*, 2 *Chama Lavis*, 3 *Pecten*, 4 *Tellina*, 5 *Musculi*, 6 *Ostrea*. *Chama* noemen wy alle zoodaanige Schulpen, die op den grond bloot leggende, meest gaapen, en daarom niet qualyk Gaapers genoemt worden: Deze zyn al van *Plinius* in 2 geslachten verdeelt, te weten, in *Chametrachea*, en *Camelæa*, waar van wy ieder een byzonder Hoofddeel geeven.~~

En in
verscheide
soorten
verdeelt.

De Cha-
ma Aspe-
ra.

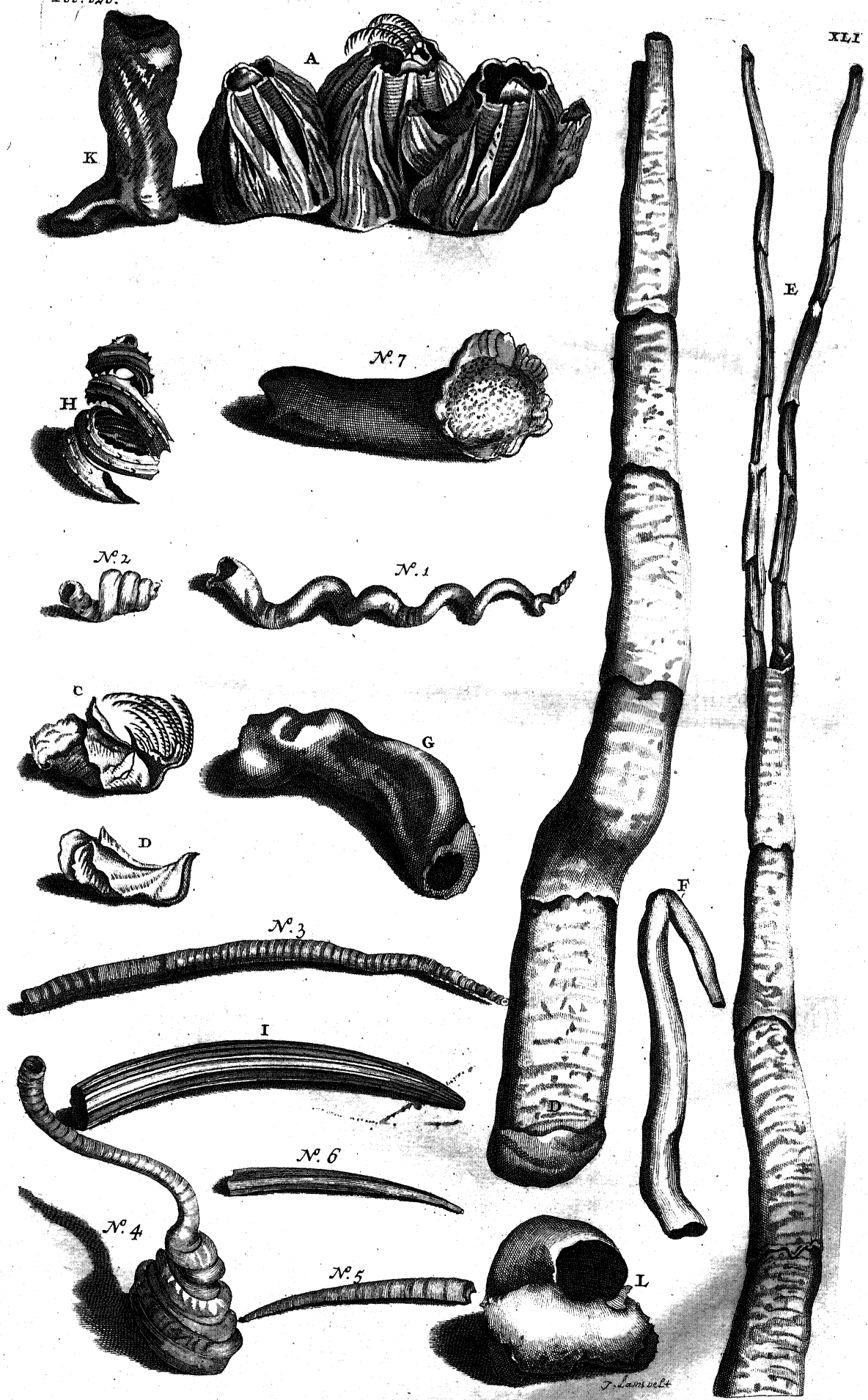
De 1^{de}
soort, ver-
beeldt op
de plaat
XLII. by
letter A.

Van deze
zyn onge-
meene
grootte.
Ook klei-
ne.

Chametrachea, of *Chama aspera*, is die een ruige schaal heeft, 't zy door uitstekende ribben, 't zy door schubben en nagelen; en zyn deze:

I. *Chama squammata*, Nagelschulpen, qualyk van zommigen Klipkouffen. Maleitsch *Bia garu*, dat is Krouwers, om dat men daar mede iemand euvel krouwen zoude, of om dat ze iemand de handen krouwen, als men ze handelt. Amboinsch *Maëka*, Ternat. *Kima*: andere neemen *Kima* voor recht Maleitsch, Boëtonsch, *Morabo*, Bandâsch, *Manirwoc*, Maccass. *Alibo*.

Deze worden de grootste onder alle Schaalvisschen; want men vind 'er zoo groot, dat 'er 6 of 8 menschen aan een genoeg te draagen hebben; doch dewyl deze zich altyd in de diepte ophouden, en dat men daarentegen omtrent de stranden een kleinder flach vind, die niet boven een hand lang worden, zoo zullen wy ze verdeelen in *Chama decumana*, of *Pelagia* en *Littorales*. De *Littoralis* eerst beschryvende, zoo is de-
zelve

zelve een hand lang, en minder van gemeene schulpfatzoen; te weeten, uit den ronden langwerpig, verdeelt in Wyfje en Mannetje: Het Wyfje is het gemeenste, wiens schaal verdeelt is in 4 of 5 uitsteekende ronde ruggen, tusschen beiden diepe voorren maakende, die met scherpe kanten nauw in malkander sluiten, behalven aan de eene zyde, daar ze een nauwen opening hebben, wiens kanten gekartelt zyn, zoo dat deze schaal op en neêr gaat als zeebaaren, zoo wel binnen als buiten; op den rugge staan groote kromme schubben, der menschen nagelen zeer gelyk; van vooren rond en scherp, doch de meeste, inzonderheit de oude zyn afgebroken en geschonden, en hoe volkomener deze nagels zyn, hoe beter Rariteit zy maaken: Deze kleine foorten zyn van buiten vuilwit, zonder glans, van binnen geelwit als yvoor; doch aan de oude is de buitenste schaal zeer begroeit met mosch, kalk, en ander zeegruis, ja met andere schulpen, mosselen, en koraalboomtjes; zoo dat men ze eer voor een klip, dan voor een schulp zoude aanzien: Het Dier daar in woonende, is yffelyk van aanzien, want als men den gapenden aanschouwt, ziet men niets dan een gespannen vel, vol zwarte, witte, geele en lootverwige aderen, geschildert als een slangevel; de geheele schulp is eenigzins driezydig; waar van de voorste, daar zig 't Beest opent, de langste is; de tweede aan des Beests linker zyde, als het voor ons legt, is meest geslooten, dien wy den rugge noemen; de derde aan des Beests rechter zyde, is zyn buik, daar de voorfchreve gekartelde opening is, in de Wyfjes zoo nauw, dat men qualyk een mes daar in kan krygen: Deze twee smalle zyden maaken een stompen hoek, daar de twee schaal- len t' zaamen sluiten door een *Gynglymum*, te weeten, de uitsteekende hoekjes van de eene schaal sluiten in de holligheeden van de andere, zynde daarenboven verbonden met een dik huidje, 't welk van buiten daar tegen aanlegt: In 't geopende Beest ziet men ook twee gaten, naar de twee voornoemde smalle zyden; 't eene naar de linker zyde, is klein, en meest geslooten, waar door het Dier zyn overtollige vochtigheit loft, aan de rechterhand heeft het een grooter rondachtig gat, waar uit een lange quaft hangt van groove en taaije draaden gemaakt, 't welk men den baard noemt; waar mede zy aan de klippen vast hangen om niet geflingert te worden, doch in een zandgrond maaken ze deze baarden ook vast, zynde aan hunne uitersten vermengt met steentjes en ander zeegruis, doch het is niet waarfchylyk, dat ze daar door eenig voedsel trekken; midden in de schaal, doch de opening nader, staat een dikke pilaar, die in de groote een arm, en in de kleine een vinger dik is, zynde de *tendo* van een taai draadig vleesch gemaakt, aan beide schaal- en vast, waar mede het Dier hun schaale t' zaamen trekt, en zoo vast geslooten houd, dat men ze met geen geweld openen kan; rondom deze pilaar legt een hardachtig vleesch, als een ronde schyf, 't welk men *Spondylum* of een wervel noemt, en het beste is dat men eten kan; aan t' zelve is t' ander witachtig vleesch vast met een groote geele klomp, als een dooir van een ei, 't welk des Diers vet is; daar onder legt een fak van een zwart slym, met zand en steentjes gemengt: Het Mannetje is langwerpiger, in 9 of 10 ruggen verdeelt, en op dezelve staan de schubben dicht, doch veel korter dan aan 't Wyfje, en d' opening aan d' eene zyde is veel grooter; anders evenwel van t' zelfde maakzel.

Zynde
Mannetje
en Wyfje.

Hebben
buiten op
schubben
als nagels.

En zyn
irruwendig
stecht van
vijfch.
Haar
verdere
gedaante.

Omslan-
dig be-
fchreven.

Hoe zy
baar aan
de klippen
vast hou-
den.

De *Pelagia* word van 3 tot 4 en 5 voeten lang op dezelfde manier verdeelt, als de voorige; de schubben zyn wel 2 messen dik, meest stomp en afgebroken van buiten; aan de bovenzide zoodaanig begroeit, dat men ze qualyk schoon kan krygen; de onderste is altyd zuiverder en effener; de schaal is in de gemeene een dwars hand dik: Men vind 'er, die over $\frac{1}{2}$ voet dik zyn, waar uit men ligt kan afmeten de zwaarte van dezen schulp: Als men den schulp in stukken slaat, zoo bevind men dat ze uit verscheide laag- en gemaakt is, dewelke buiten twyffel van tyd tot tyd over malkander groeijen, 't welk men buiten aan de afzettels afnemen kan, zoodaanig dat t' elkens de jongste laag onder d' oudere voortgroeit, en haar na voren toe uitbreid, waar door het komt, dat de jongste laag met een de voorste is, en zoo scherpe kanten maakt, die als een mes snyden: Hierom is het zeer zorgelyk deze schulpen te handelen; zo lang als het

De Pela-
gia be-
fchreven.

Haar
dikte.

Zyn sor-
gelyk te
het
handelen.

het Beest daar in is, zoo men zich niet bezeeren wil. In de Molukksche en Papoësche Eilanden, daar wel de grootste vallen, heeft men ervaren op onze Chalouppen, als de Matroozen het anker laten vallen, en het ankertouw by geval in deze gaapende schulp komt, dat ze tocnypende t' zelve afknappen, als of het afgekapt was: Iemant zoude gevaar loopen om een hand te verliezen, die het gaapende Beest wilde aanraaken, zoo hy niet iets tusschen den schaal lag, om voor 't sluiten bevryd te zyn: De Visschers haalen ze aldus voor den dag: Een Duiker maakt een touw daar om te brengen als een strop, welken zy dan met alle man ophysen, daar na maakt men met een mes of parring door den opening aan de zyden te dringen, en den *tendo* of pilaar door te snyden, waar in alle de kracht van 't Beest legt, en dan gaapt de schulp van zelf, en kan niet meer sluiten; op welk manier men ook alle Dieren en Menschen verloft, die aan dezen schulp vast raaken.

Hoe die door de Visschers gevangen,

Enkrachteloos gemaakt worden.

Hoe zy haar voedsel vangen.

Heeft een wachter by zich.

Zonder welken het niet leeven kan.

Een andere soort beschreven.

Worden van d' inwoonders gegeten.

Inzonderheit van de visschers, die dezelve vangen en rooken.

In dezelve worden steenen gevonden als *Calappus* gelyk.

Doch met dit onderscheid.

Chamites, Mestica bia garu.

Dat ze zoo niet van gedaante zyn.

Bygeloov der Amboineezen, die gelooven, dat zy onweër verwekken.

Worden tot drinkbakken der Hoenderen gebruikt.

Op den grond als gezegt is, gaapen ze meest altyd, inzonderheit om de kleine visschjes te vangen, die in meenigte daar in zwemmen en speelen, tot dat ze al 't zaamen schieglyk besloten worden, en dan tot voedsel van 't Beest dienen: Dit plumpe Beest heeft altyd een Kameraatje by zich, 't welk hun wachter is, zynde een soorte van Garneeltjes, hier boven in 't eerste Boek onder den naam van *Pinnoteres* beschreven, 't welk den schulp in 't vleesch nypt, als het ziet, dat 'er veel prooi in haar huis is, waar op de schulp dan toenypt, en men gelooft, dat het Beest niet leeven kan, als dat Pinnewachtertje by geval daar uit raakt, dewyl het Beest zonder gezicht is, en zich voor de roovers niet wachten kan.

Daar is noch een ander slach, dunner en platter dan de voorige *Littoralis*, en meer in een kring geformeert, ydel van schubben, die niet te min lang zyn; zommige lichtgeel; zommige lichtrood van schaal, met noch andere veranderingen; doch de mooiste en beste om te bewaaren zyn niet boven een vinger lang, zuiverwit en vol schubben of nagels: by onze Amboineezen zyn ze niet zeer gebruikelijk tot den kost, daar ze by andere volkeren zoo veel meer zyn: De Inwoonders van *Bonoa* en de *Papoeën* zyn zeer graag daar na, en ik heb 'er gesien, die met grooten zmaak het rauwe vleesch, inzonderheit het geele vet opaaten: De *Badjos* (zynde menschen die gestadig op zee zwerven, en hun met visschen geneeren) vangen de grootste, neemen 'er het vleesch uit, en rooken het zelve als rookvleesch, *Dendeng bia* genaamt, 't welk zy dan op *Makkassar* en *Bima* te koop brengen; een lekker kostje voor yzere tanden en dikke tongen; slimmer als gedroogde Zeekatten, doch t' word meest by den Theebak opgeschapt om daar van te peuzelen. In den *Tendo* of band of den omliggenden

Spondylo worden zomtyds eenige steentjes gevonden den steen *Calapites* of *Calappus* zeer gelyk, te weeten als Alabastr; zommige schoon wit; zommige vuil of geelwit; zommige ook met een paarlachtige weerschynd, en by den eenen hoek half doorschynend als Achaat: van den steen *Calappus* kan men ze hier in onderscheiden; dat de steen *Calappus* of gelyk en eivormig is als een Hagedissen-ei, gemeenlyk met een donker hoekje, 't welk de wortel is, waar mede het aan den *Calappus* dop vast gezeten heeft; of Linzevormig, gelyk die men in 't appeltje vind. Daarentegen deze Schulpsteentjes, die wy *Chamites*, in 't Maleitsch *Mesticabiagaru* noemen, zyn oneffen, hoekig, en meerendeels geelachtig. In de Amboinsche vind men ze weinig, maar meer in de Makkassarsche en Papoësche, zelfs in het grookte *Dendeng* heb ik kleine half doorschynende gevonden; want die niet boven een erwete dik zyn, zyn de zuiverste en witste, maar die de grootte van een knikker hebben, zyn hoekig en vuilwit: die met visschen en schulpen haar kost moeten soeken, draagen deze steenen gaarn by zich: Anders onze Amboineezen zyn wat bygeloovig, om deze groote schulpen in haare vaartuigen over zee te voeren, zeggende dat ze wind en onweër ontmoeten souden: Men brengt 'er evenwel zoo nu en dan een aan van 't grootste slach om in de erven by de huysen te zetten, en de hoenders of ander tam gevogelte daar uit te laten drinken, 't welk zy voor die vogels zeer goed achten om gezond te blyven, en nooit letzel aan

de

de oogen te krygen; doch dan befterft de yvoore gladdigheid van binnen, en word grauw; men moet ook de fcherpe kanten als dan wat afwryven, op dat zich niemant daar aan bezeere: Ik heb 'er ook gehad, die van binnen aan den onderften fchaal een uitwas hadden, zeer hockig, en kartelig, fchier als een haanekam, van *Subftantie* als de *Chamites*.

In de Papoefche en Keramsche Schulpen word noch een andere *Chamites* gevonden, langwerpig als een klein vingertje, beneden met een rond bolleken, en voorts toegespits; het bolleken is donker roodachtig, doch met een paerlachte weerschyn; het vingertje zelfs fchoon wit; zomtyds gelykt het naar een stuk van een vinger, afgebroken en fchilferig, doch daar aan ziet men altyd wat paerlchtig; dit mag men *Chamites digitalis* noemen. Noch een ander gebruik van de fchaal; op den ftrand vind men zomtyds flukken van de gebrokene fchaal, van den buitenften ruigen fchorfze door 't fchuuren gezuivert, glad als yvoor, en zoo hard, dat men ze voor keifteenen zoude aanzien; onder deze heb ik zommige zoo verfteent gevonden, dat men 'er eenigzins mede vuur kan flaan als met de rechte keifteenen; ook bewaart men ze tot eenig gebruik in de geneeskunde; tot dien einde neemt men de grootfte flukken, en flaat de buitenfte ruige fchorfze af, t' overige wryft men op een fteen met water tot een papje, dit zmeert men rondom de groote bloedzweeren om den brand en den pyn te verminderen, defgelyks op zweerende oogen: En zo iemand dezelve wilde gebruiken zoo binnen als buiten t' lyf by gebrek van *Calbakaar* of wit koraal, die zoude myns oordeels niet dwaalen, hoewel ze wegens haare taaije *Subftantie* moeiliker te wryven zyn, als een gemeene fteen.

Men vind ook, doch zelden, onder de Inwoonders van *Amboina* en *Keram* eenige ronde fchildekens omtrent 7 duimen breed, en aan de kanten een halve vinger, maar in de midden een duim dik, aan de buitenzyde een weinig buikig, aan de binnenfte wat hol, en aldaar in de midden met een verhevenheit gefatzoeneert als de nave (*modiolus*) van een rad, en in deffelfs midden een rond gat, daar qualyk een pink door mag: Het is een fteeharde *Subftantie*, vuilwit als gebezigt yvoor, met veele witachtige aderen, die bochtig en dwars loopen, te kennen geevende, dat het een ftoffe zy met veele laagen over malkander aangegroeit; want natuurlyk fteen kan 't niet zyn, om dat het na mynen gewoonlyken proeve by nacht niet vtuart, gelyk andere klare keifteenen doen; daarentegen in zuur Lemoenfap gedaan zoo kookt 't, 't welk de fteenen niet doen; waar uit ik afneeme, dat het van eenige groote Schulpen moet gemaakt zyn, te weeten, uit den voorschreven *Chama Pelagia*; zynde de geheele breedte des fchilds, uitwyzende het beloop van de aderen, uit de dikte dezer Schulpen gemaakt, waar uit men afneemen kan, dat ze aan zommige plaatsfen van ongeloofige dikte moeten vallen; als men ze tegens den dag houdt, zoo zyn ze omtrent de kanten half doorfchynend, doch d' eene meer dan d' andere. De Inlanders weeten niet te zeggen, door wien, en uit wat ftof zy gemaakt zyn, alleenlyk verklaarende, datter in oude tyden eenige weinige in deze Landen gebragt en duur verkocht zyn. Haar gebruik is, om ze aan de geveften van haare zweerden te zetten, om den hand daar mede te befchermen, gelyk anders de Amboineezen op dezelve plaats een rond tafelbordje van hout hebben, en het geveft met loot begieten om de noodige zwaarte in de vuift te hebben. De voornoemde Schildekens echter mag niemant draagen, dan hunne helden of voorvegters, die ze *Brani* noemen, geloovende, dat niemant het hert heeft tegens iemand te kappen ofte te flaan, die fulk een Schildeken aan zyn zweerd heeft; doch zedert dat de Europeërs bezitters van deze Landen geworden zyn, willen ze de Schildekens als tekenen van haare oude dapperheit niet meer draagen, om by d' onze niet in 't oog te raaken; weshalven zy nu dezelve zomtyds aan d' onze aanbieden: Namaals ben ik wat zekerder bericht, dat deze Schildekens door de Javanen van *Bantam* in deze Landen zouden gebragt zyn, buiten twyffel d' Inlanders wyfmakende, dat het dingen van groote waardy waaren, en dierhalven aan haar Liederen duur verkocht wierden. De *Bantamers* nu

Een andere Chamites befreven.

Noch een diergelyke foort.

Deze worden tot een geneesmiddel gebruikt.

Clypeolus Lunæ, beschryving van een foort van Schilden.

Zyn fteehard.

Proef dat dezelve geen fteen zyn.

Zyn by d' Inlanders onbekent, waat van zy gekomen zyn.

Worden tot kleine Handschilden gebruikt.

Doch niet bygeloof.

Nader bericht, dat deze door de Javanen daar eertyds gebragt.

maakten ze uit den voornoemden *Chama decumana*, dewelke zeer dik en zwaar valt in den mond van den straat *Sunda*; inzonderheit omtrent *Poelo taboang*, dat is, 't Banditen Eiland, waar door zy misschien de Prince Eilanden verstaan; als mede daar tegen over in den bocht van *Lampin*, in welke diepe zee men zomtyds ook ziet den Boom, daar de *Calappa Laut* aanwaft, wiens top men even onder water bekennen kan, doch ik weet niet, uit wat reden niemand daar na derft duiken: Zoo heb ik ook verstaan, dat ze mede in de *Molukkos* gemaakt, en tot noch toe by d' Alphooreezen op *Gelolo* gedraagen worden.

Hoe deze Schildekens van d' Inwoonders genaamt worden. Waar deze Schulp groeit.

d' Inwoonders noemen deze Schildekens *Mossa boela boelang*, dat is, Schildeken, geschildert als een volle maan, en zoo in 't Latyn *Clypeolus Luna*: Als men de beste *Bia garu* tot den kost wil uitzoeken, zoo moet men neemen, die niet boven een voet of $1\frac{1}{2}$ lang zyn: Diergelyke groeijen zomtyds in de holligheden of gaaten van de breede klippen *batutikar* genaamt, zoodaanig daar in vergroot, dat ze geenzins geheel daar uit kunnen genomen worden, of men moet eerst de kanten van den klip in stukken breeken; met een baard hangen ze daar in vast, daarom noemen de Maleijers den zelven des Beefts *Ackar* of wortel; en dewyl men altyd de onderste zyde zuiver, en de bovenste begroeit ziet, zoo besluit ik daar uit, dat ze nooit van plaats veranderen, immers niet zoodaanige, die aan den klip gewortelt zyn.

Noch een andere soort beschreven.

Op *Luffapinjoe* vind men noch een byzonder slach, hebbende een gemengde fatzoen van *Bia garu* en *Coroerong*, wiens schaal wel op en neer gaat met zeebaaren, en korte en ydele schubben heeft, maar aan de slinker zyde is ze plat, gelyk de *Coroerong*, vuilgrauw van buiten; men vind den voorschreeven *Mestica* daar in zoo wel als in den *Bia garu*, in de grootte van vitsen, erweten en boonon, doch in de grootste vind men altyd maar een, gelyk in de Paerlschulpen ook gebeurt; in 't eerste meest alle schoonwit en blinkende, doch worden metter tyd geelachtig, 't welk een gemeene faut van den *Chamites* is.

Hebben mede hunnen Mestica.

Iets zeldzaams aan den Schryver door ooggetuigen vertelt; dat een *Chamites* een ander steentje baarde. Reden van den Schryver hier van.

Ik moet noch iets raars van de *Chamites* voortbrengen, doch ik kan niet verzekeren, of het een *Chamites* uit een *Bia garu*, of uit een ander Schulp moet zyn, immers ik heb het van ooggetuigen voor de waarheit hooren vertellen: Het waaren visschers, die diergelyke steentjes in hooge achttinge houden, deze verklaarden tweemaal gezien te hebben, dat een groote hoekige *Chamites*, byzonder in een doosje bewaart, met verloop van tyd een ander steentje gebaart hadde van de zelfde substantie en koleur, en men konde 't gaatje zien, daar dat steentje gestaan had: Ik gisse dat dit geschied zy, dewyl het kleine steentje met het groote geen *continuum corpus* gemaakt heeft, zynde daar aan wel vast gegroeit, doch dat de natuurlyke lym metter tyd los gegaan zy; want hoewel de eigenaar zeide wel te weeten, dat dat Moedersteentje na 't baaren aan groote en zwaarte niet vermindert was, zoo houd ik nochtans daar voor, dat hy zulks niet nauwkeurig genoeg onderzocht heeft.

Die het zelfde wederwaren is.

Doch houd altoos geen proef.

Ik heb zelf bevonden, dat ik 6 zulke steentjes; daar onder eene zeer hoekig was, in een doosje bewaarende, en na een half jaar weder beziende, 7 gevonden heb, doch niemand konde aanwyzen, waar de zevende gestaan had: Daarentegen, heb ik nu eenige jaaren eenen hoekigen *Chamites* afzonderling in een schulpje bewaart, en daar by t' nette gewigt angetekent, doen ik hem eerst kreeg, dewelken ik jaarlyks onderfoeke en beschouwe, maar bevinde niets van zyn gewigt vermindert of vermeerderd, en hy wil ook niet baaren, te meer alzoo men rondom geen voege bespeurt, daar een hoekje afvallen mogte; of 't moet zyn, dat des bezitters ongeloof zulks verhindert: Immers allerlei *Chamites* hebben nu den naam gekregen, dat ze baaren kunnen, en zoo zouden ze der Ouden *Gemonides* en *Peamthides* mogen zyn, by *Plinius Lib. 37. Cap. 10.* vermeldt; diergelyken zie mede *Cap. 2. de Nautilo crasso.* Hierom is 't, dat zommige Chineezen veel van deze steenen houden, om goed geluk in 't huis te brengen, en het goed te vermeerderen: Zeker Chineesch heeft alhier gewoont, bezittende een zulken *Chamites*, die gebaart hadde, en dien hy voor groot geld van de Mooren geloft hadde, die hem wys maakten, dat hy den steen alle vrydaagen met *Benjoin* berooken moest; waar na hy van een slechte ka-

Een Chineesch hier door tot bygeloof gebragt, geeft veel geld daar voor.

lis in rykdom rykelyk toenam; (doch men moet weeten, dat hy een neerftig houtzaager was;) maar in 't jaar 1674. is zyn huis door de groote Aardbeving omvergefallen, en den steen verlooren hebbende, is hy namaals verarmt: Die de tyd hebben, mogen overwegen, hoe het toegekomen zy, dat de Inwoonders van Ternate en Manado deze schulpen *Kemas* noemen, even zoo als ze de oude Grieken genaamt hebben, te weeten, *Chema*, waar van de Latynen *Chama* maaken, zynde *Chema* noch by de oude Latynen in gebruik geweest, zulks uitwyzende 't vaersje van *Apulejus* in zynen *Apologia* uit *Ennius* genomen.

Word ryk.
Doch weder arm.
d' Inwoonders van Tern. en Man. en de Grieken geeven deze schulp een benaming.
Uit Apulejus beezzen.

*Apriculum piscem scito primum esse Tarenti
Surrentis chemas. Glaucum cumas apud: at quid
Scarum præterii cerebrum Jovis pæne supremi.*

In 't gemeen verdeelt men den *Chama* als gezegt is, in *Aspera* en *Lævis*. *Chama aspera* is eertyds gehouden van een quaden sap of voedzel, die men ook *Ostrea* noemde: In Macedonien *Corycos*, te Athenen *Krios*. *Chama lævis* of *Chama levis* was van beter smaak, daarom ze zommige *Pelorides*, en wegens haar grootte *Basilicæ*, dat is, Koninklyke noemden: Maar *Plinius Lib. 32. Cap. 11.* verhaalt 4 foorten met deze woorden in 't Duitsch overgezet: De geslachten van de *Chama* zyn deze, (in de gedrukte boeken leeft men qualyk *Cancrorum genera pro chamarum genera*) *Chametrachea*, *Chamaeleos*, *Chama pilorides*, in verscheidentheit van fatzoen, en rondte van d' andere vershillende; *Chama glycymerides*, dewelke grooter zyn dan de *Pelorides*; dan voegt hy als een vyfde foorte noch daar by de *Colyceæ* of *Corophia* (andere lezen *Copycia* en *Coryphæa*.) De uitleggers tekenen aan op deze foorte, dat *Chametrachea* de hardste schaal heeft: *Chamaeleos* de witste en teerste: *Pelorides*, by *Athenæus Concha peloriades*, zyn zoet van smaak, en grooter dan *Pelorides*, hoewel deze de naam zoude gekreegen hebben van *Pelorios*, dat is, groot, 't welk men misschien met beter reden afbrengen kan van *Peloro*, een voorgebergte van Sicilien: Uit *Colycia* of *Corophya* maaken andere waarichynlyker *Corycia*. *Athenæus* doet de 6de daar by, dewelke hy *Chamanigram*, *Concham molanam* en *Melanitem* noemt.

Verdeeling van deze schulpen.
En haare benaminge by verscheide Schryvers.

Haare eigenschappen uit de benaminge aangevezen.

II. *Chama aspera & obtusa*, is ronder en dikker van schaal, met geen verhevene ruggen of baaren, en dezelve met dichte, doch korte stompe schubben bezet, grauw van buiten, aan d' eene zyde met eenen wyden mond, daar men wel een duim insteken kan, al is de geheele schulp niet boven een hand breed; aan de kanten geelachtig, gemein op Kerams Noord-kust by *Assaboedi* en *Hennetello*.

De 2de soort, is afgebeeld op de plaat XLII. by letter B.

III. *Chama Striata*. Maleitsch *Bia Coroerong*. Neerd. Peerdevoetjes, deze heeft een wonderlyk maakzel, te weeten, als of men van een halve maan den eenen hoek weggesneden had, waar door dezelve zyde plat word, en, als men ze van voren bekykt, de figuur van een hert maakt, met veele ribben boven malkander in een halve kring lopende, en zoo veel hertjes uitmakende, waar van de kleinste achter by 't lid staat, verbeeldende een doorschynende tekening; en door dezen sneed wort de schulp eenigzins driezydig: De schaal is overal zeer ruig en steekelig, met kleine nagels als stompe doorns bezet, niet alleen in verscheiden ruggen of baaren verdeelt, maar ieder rug en vallei verdeelen zich weder in andere ribben en voorens, niet te min overal zoo dicht fluitende, dat men nergens een dun mes daar in brengen kan: Het dier daar in is van 't zelfde maakzel als 't voorige, en zyn vel noch wel zoo yffelyk geschildert. Ik heb ze nooit grooter gezien dan een span lang, daar de meeste nagels al afgesleeten zyn, maar die de grootte van een ei hebben, zyn de mooiste, vol van scherpe nageltjes, en met bruine plekken getekent, welke bruinigheid men ook binnen aan de kanten ziet, aan de meest doorschynende zyde; hoewel die nauw gesloten is, hebben ze echter een dunnen baard uithangen, waar mede zy haar aan de klippen hegten. In den *tendo* of band bevind men ook den *Chamites*, doch meest in die schulpen, die op *Lussapinjoe* vallen, van de voorgaande wat vershillende; want deze *Chamites* is zoo groot als een geheele hazelnoot of knikker; de andere meenigte is klein als vissen en

De 3de soort, op dezelve plaat by letter C. Omstandig beschreven.

Haar grootte.

Hebben mede den Chamites.

speldekoppen: Van de grootte vind men twee of drie omtrent het hoofd van den band, gansch hockig en korlig, als of ze uit veele steentjes 't zaamen gezet waaren, niet te min hard en vast aan malkander hangende; zommige witgeel; zommige lichtpaars: Het ander klein goedje legt daar onder, aan zommige zoo vol, dat de geheele *tendo* van steentjes schynt 't zaamen gezet te zyn; alle niet veel byzonders, en van geen groote mooijigheid.

Doch van weinig waarde.

De 4de soort, verbeeldt by letter D.

IV. *Testæ*, Scherfjes, zyn kleine ronde schulpjes van dikke en platte schaalen, zy hebben de grootte van een dubbeltje en sesje, van buiten met groote korrels bezet, vuilwit met zwartachtige of roffe plekken aan den kant: de enkele schaal op den strand leggende zoude men voor dikke scherfjes van een gebroken schotel aanzien; de grootte zyn zoo dik van schaal, dat men ze voor een steen zoude aanzien; de kleinere zyn beter met voorens getekent, vuilwit en ros van koleur; beide zyn ze gemeen in den Amboinschen Inham. Op den witten Zandstrand van *Mamalo* vind men ze schoonwit, als of het een klompje gekookte witte ryst was, zy zyn alle goed om te eeten.

Waar die gevonden worden.

De 5de soort.

V. *Testa pectinata*, Wilde Scherfjes, zyn ook rond als een schelling, en dik van schaal, met voorens en ruggen getekent als de *pectines*, doch veel groover, vuilwit, en met zwartachtige plekken en tekenen.

De 6de soort, afgebeeldt by letter E.

En omstandig beschreven.

VI. *Cartiffæ*, Hertjes, *Bia hati*, dit zyn de raarste en mooiste van alle *Chamae*, dun van schaal, recht hertvormig, scherp van kanten, en aan dezelve zommige getand, zommige niet; aan de onderste zyde platachtig, aan de bovenste met een verhevene buik, dewelke scherp toeloopt, en ter weêrzyden veele halve kringen of ribben heeft, dewelke op een doorschynende wyze verkleinen; over dezen buik gaat de opening, daar de schulp van malkander gaat tegen de manier van andere schulpen, en echter in het kloofje van het hert hangen ze aan malkander, en ieder stuk in 't byzonder gelykt een halve maan. Zy hebben drierlei fatsoen: De gemeenste zyn onder en boven buikig, doch van onderen minst, aan de kanten getand, en witgeel van koleur: De tweede zyn witter, van onderen en aan de kanten ongetand, en aan zommige opgeworpen: Het derde flach is van onderen wat hol, maar boven zeer gebult, ook meest ongetand, en met roodachtige stipjes. Het Dier daar in is meest slym, zwartachtig, en, als men het een nacht in versch water legt, ligt uitvallende. De meeste en beste vallen op *Nussalaut*; weinige ook op *Hitoe*. Men legt ze twee daagen in versch water, tot dat het Beest uitvalt, daar na moet men ze een halve maand in de regen en zon bleeken, waar door ze zuiver en wit worden, en ten laastten met een draadje 't zaamen binden. Men rekent ze onder de voornaamste *Rariteiten*.

Een tweede.

Als mede een 3de soort.

Hoe men die zuiveret.

De 7de soort, afgebeeldt by letter F.

VII. *Quadrans*, 't Quadrantje heeft de gedaante, als of men een kaasken, 't welk smalle kanten heeft, en in de midden buikig is, in vier stukken gesneden hadde, weshalven de afgesneden zyde plat is, en een langwerpig hert vertoont, en desselfs randen zyn eenigzins getand, doorgaans muisverwig of donkergrauw, en een weinig gestreep.

Deze zyn heel zeldzaam.

Proef om ze zien, of deze dingen steen, of maar versteent zyn.

Men vind ze zeer weinig, en meest op de buiten Eilanden van Amboina.

De stukken van *Bia Garu*, *Bia cattam*, en Reuzen ooren hebben wy gezegt, dat door langheid van tyd in steenen veranderen, en door de zee zoo glad gesleepe worden, dat men ze voor keisteenen of andere raare steenen aanziet: Dezelve kan men aldus onderscheiden: Twee witte en half klaare keisteenen, by nacht tegen malkander geslaagen, vuuren helder en veel, maar twee stukken van Versteende Schulpen doen het niet, of zeer weinig, doch eenigzins de stukken van de Versteende Bergschulpen in 't volgende Hooftdeel beschreven.

De tendo beschreven.

En wat eetbaar is.

De *tendo* of span-ader van dezen schulp hiet in 't Maleitsch ook *Toncat* en *Toncatnja*, dat is, een pilaar. De *Badjos* en *Makkassaaren* eeten uit dezen schulp al het wit en hard vleesch, wegsmytende het witte of gele vet, om dat het zelve wat dronken maakt, als mede al het zwarte bloed.

Verhaal van een lichtende steen in

Men verhaalt veel zeldzaams van een groote *Bia garu*, dewelke op een binnenmeir van 't Eiland *Timor Laut* zoude te zien zyn, dewelke haar by nacht openende een klaar licht

licht of schyn van zich zoude geeven, 't welk men ook van verre bekennen kan: Een ander ooggetuyge van *Hitoe* heeft my verhaalt, omtrent d' Eilanden van *Kei* in zee gezien te hebben eenen ongemeen grooten *Bia Garu* wyd gapende, en daar in iets helders als een kostelyke steen, 't welk zy Lieden voor deszelfs *Mestica* hielden, doch niemant derfde bestaan daar na te duiken, dewyl het op een plaats was, daar een groote stroom ging.

Van *Bia Garu* is te verstaan, het geene men in zommige Autheuren aangetekent vind, dat 'er in 't jaar 1645. op t' Prinzen Eiland, gelegen in de mond van den straat *Sunda*, gevonden is een Oester (Schulpen) van 7 ellen in den omloop, of 2 en $\frac{1}{4}$ el in den diameter: Desgelyks, dat men op *Java* Oesters vind, die 300 pond weegen.

In 't jaar 1681 in Februarius heeft de Gouverneur *Robbertus Padbrugge* in den straat *Lembe*, aan de Noord-Oosthoek van *Celebes* gelegen, twee van deze Oesters aan boord gekregen; waar van de eene acht voet en twee duimen; de andere 6 voeten en 5 duimen in den omloop hadden: Zy wierden aldaar *Kemas* genaamt, overeenkomende, als gezegt is, met het Grieksche *Chema*, zynde dat slach, waar van het dorp en 't gebergte *Kemas* zyn genoemt geworden, dewyl ze aldaar veel en groot vallen; hier van maaken de Noord-Celebische Bergboeren armingen, weetende die harde schulpen, met een stukje porfellein aan een stok gebonden, aardig door te drillen, en dan vervolgens met Bamboezen te polyzen, en glad en effen te maaken. Deze schulp, met takkels overgehaalt, lag op den overloop des schips, en gaapte als of ze dood was, weshalven een Matroos een koevoet daar in fiet, om dezelve open te houden, maar de schulp neep toe, en hield den koevoet zoo vast, dat hy bochtig wierde. Zy zitten gemeenlyk aan de klippen vast, zoo dat men ze met koevoeten moet los breeken: De Makkassaaren houden uit den schulp voor 't beste, 't geen zy *Subang* noemen, waar door zy verstaan niet alleen den *Tendo*, maar ook den *Spondylum* of het hardachtige (*callosa*) vleesch, 't welk als een wervel daarom legt.

een Bia Garu gezien.

Bia Garu zyn Schulpen van een ongemeene grootte.

Een ander verhaalt van 2 diergelyke groote Schulpen.

Waar van d' Inlanders armingen maaken.

Ongelooflyke kracht van dezelve door 't krom nyppen van een yzeren koevoet.

Welk deel de Makkassaaren tot spys gebruiken.

Hier gaat de Schryver over tot de Tweeschaalige, die wy Schulpen noemen, en altoos met het onduitsch woord Doubletten, Schulpen, die ieder weder haare byzondere benaming hebben; dewelke wy vervolgens op haar plaats na onze beste kennisse zullen noemen, latende de benaminge van den Schryver blyven, daar wy gebreekgig zyn. De eerste soort, is verbeeldt op de plaat XLII. by letter A. en word by ons genaamt de Nageldoublet, ook wel de Nagelschulp: Van deze is een 2de soort, verbeeldt op de zelfde plaat by letter B. waar van noch meerder soorten zyn: Zy verschillen in gedaante en koleur; waar van de roode wel de ongemeenste zyn. De 3de soort van den Schryver, is verbeeldt by letter C. doch by ons de perspective Doublet genaamt; om dat hy op zyn platte zyde eenige streepen heeft loopen, die verminderen, en krom omgaande een hert verbeelden, gelyk by deze aftekening is te zien. De 4de soort, by letter D. Van de 5de soort ontbreekt de afbeelding. Doch de 6de soort, is aangewezen by letter E. 't welk wy een Venus Hertje noemen: van deze zyn ook verscheide soorten, doch haar waarde bestaat daar in, als zy roode stippels hebben. Jr. Oortmans en de Hr. Vincent bezitten ieder een, die citroenverwig zyn; dewelke voor de alderwaardigste worden gehouden. De 7de soort afgebeeldt by letter F. is een heel ongemeene Doubletschulp; my staat voor maar eenen van deze gezien te hebben in 't Kabinet van wylen de Hr. Dr. 's Gravezande tot Delft. Het is een andere soort van een Venus Schulp met haar, dewelke wy hier na zullen vertoon op de laatste plaat van de Schulpen.

XXIX. HOOFDDEEL.

Chama montana sive Noachina, Vader-Noachs schulpen.

De Steen-Schulpen, die in 't gebergte gevonden worden, door den Schryver met veel redenen bekrachtigt.

Eerste reden, van haar gedaante.

En 't blykt, dat het Schulpen zyn geweest.

Worden heelen aan stukken gevonden; en op allerlei wyze verspreidt.

Zyn inwendig noch schoomwit.

Zy vuren niet als de kei-steenen.

Worden groot en klein gevonden.

Tweede reden, van haar plaats, waar de meeste gevonden worden.

Doch geen 2 op malkander maar meest versprooit en aan de klippen vast gegroeit.

Meer plaatsen, daar dezelfde gevonden worden.

VAn de groote *Bia garu* of *Chama decumana* vind men woefte stukken en brokken, niet alleen in 't Amboinsche gebergte, maar ook in de omliggende Eilanden, en in de *Molukkos*, van dewelke veel woordentwist gemaakt word, hoe zy daar komen; weshalven ik goed vind dezelve wat uitvoerlyk te beschryven: I. Haare gedaanten: II. De plaats, daar men ze vind: III. De valsche redenen, hoe ze daar komen: IV. De waare of waarfschynlykfte.

I. Aangaande haar gedaante, zoo kan men daar aan bemerken, dat zy eertyds niets verschilden van die men noch dagelyksh uit den zee haalt, doch nu zyn ze door langheid van tyd zoodaanig begroeit, dat men ze voor heele klippen aanziet: maar, zoo men daar wat nauw op let, kan men ligt bekennen aan het beloop van de ruggen of baaren, dat het schulpen zyn: Weinige daar van zyn noch ten naaften by geheel, behalven dat de kanten meest afgebroken zyn, aan zommige ook heele stukken uit: Andere zyn in de midden doorgebroken, zoo dat men de stukken niet 't zaamen kan vinden; zommige leggen op d'aarde bloot, of flegts met een weinig aarde of ruigte bedekt, want diep daar onder vind men ze niet; zommige zyn aan de klippen vast gegroeit, zommige steeken ook een stuk weegs geheel daar in: Zy leggen op verscheiden manieren schuins, recht plat, overeind en door malkander, als of ze gesaait waaren: Alle zyn ze van buiten ruig, moschachtig, en aan de zyde, die bloot legt, met een scherpe keiachtige *Substantie* begroeit, ja geheele stukken van scherpe kei-steenen, die men Speldewerk noemt, zitten daar zoo vast aan, dat men ze qualyk afilaan kan; van binnen zyn ze schoonwit, massief en dicht, als eenig wit marmer zyn mag; doch daar aan kan men duidelyk de verscheidene laagen bekennen, gelyk andere zeeschulpen hebben, en al vind men stukken, die half doorschynend zyn, zullen evenwel zoo veel niet vuren by nacht, als gemeene kei-steenen doen, hoewel ze tegens malkander geslagen noch eenige vonken geeven, en merkelyk een keiachtigen reuk hebben, tot een bewys, dat ze de steenachtige natuur al vry veel aangenomen hebben: als men daar op slaat, zoo klinken ze als porfellein. Men vind'er daar 4 of 6 man aan een halve genoeg te draagen hebben; andere zyn kleinder, en niet boven een voet lang, en daar na veele stukken in de grootte van een kop.

II. Men vind ze meest op alle Eilanden van 't Amboinsche Gebied, als mede, zoo ik versta, in de *Molukkos*, en misschien op andere plaatzen meer; De meeste en grootste heb ik gevonden op het Hietoësche gebergte, dicht achter *Hitoelamma*, daar eertyds de *Negorië Tomoe* gelegen heeft, waar van men noch veele oude muuren van opgezette steenen vind. De plaats aldaar is gansch klippig, en zoo scherp, dat men qualyk een voet zetten kan; welk slach van klippen men Speldewerk noemt: Ik heb nooit het geluk gehad, dat ik de twee deelen van deze schulpen op malkander gevonden heb, maar zy leggen verstrooit; zommige ook, als gezegt is, aan de klippen vast; zommige ook recht in den weg, daar men afdaaft, dewelke de voorbygaande voor klippen aanzien, en zoo voorts door dat zelve geheele gebergte. Ik heb ze ook gevonden op den strand van de zelfde kust, in de klippen zoodaanig vast, dat het onmogelyk was de schulpen daar uit te krygen zonder de klippen te vermorzelen, tot een bewys, dat dezelve klippen eertyds moeten week geweest zyn, en de schulpen zelfs waaren door 't zeewater blank geschuurt. Op *Leytimor* by 't Riviertje *Weynitoe* legt een heuvel omtrent een musquetfchoot van den strand af, denwelken het gemeene volk al lang na myn naam genoemt heeft, om dat men aldaar, als mede in 't omleggende gebergte, veel zulke schulpen vind, zoodaanig begroeit, steekelig en zwart, dat

dat men ze alle ten eerften voor klippen aanziet, doch deze zyn niet boven 1 of 1½ voet lang; den steekeligen kei, die daar aan vast hangt, kan men na veel moeite daar af slaan, op dat men de *substantie* van den Schulp ter dege bekennen mag, die dan noch al vol gaten en afgebrokene hoeken is. Het Eiland *Bonoa* heeft wel het scherpsste, steekeligste en hakkeligste gebergte van gansch Amboina, op 't zelve vind men deze Schulpen zeer groot en dik, veele in de klippen vast, vol gaten, en t'eenemaal verfteent.

III. Nu valt te vraagen, hoe zy op dit gebergte komen, daar van zyn verscheide gevoelens en zaamspraaken voorgevallen: Veele van onze Natic oordeelen, dat een van deze twee moet waar zyn; of dat het natuurlyke vrugten zyn van die klippen, en van dien grond, daar men ze vind, voortgebragt, gelyk andere metallens, mineralien en steenen; tot een bewys brengen ze voor de steenen *Aëtites*, *Gelodes*, *Ombria*, &c. dewelke men, na haar byzondere manier getekent, mede zomtyds bloot op den grond, of op andere steenen vind; of zoo men dit niet wil aanneemen, zoo moesten ze eertyds door menschen derwaarts gebragt zyn, om het vleesch daar uit te eten: Dat beide deze manieren niet waarschylyk zyn, zal ik door volgende redenen bewyzen: Eerstelyk zeg ik dan, dat ze geen natuurlyk of gewoonlyk gewas van de bergen konnen zyn: 1. Om dat men ze van zoo verscheiden fatzoen en gesteltheit vind, als geheele, twee op malkander, halve, gebrokene stukken, nu plat leggende, dan schuins of overcind, even als of ze door een machtige hand aldaar gezaait waaren; zommige op, of een weinig onder den nullen grond; zommige in, en aan de klippen vast; hier ziet men een groote, daar een kleine, en niet te min alle van een ouderdom, namentlyk die even lang daar moeten gelegen hebben, om dat ze op eenderlei manier begroeit en verfteent zyn. Nu is 't immers bekend, dat alle zoodaanige dingen, die uit aarde en klippen groeijen, op eenderlei manier daar aan gewortelt zyn, of immers haar byzondere *Matrices* hebben, gelyk men aan meest alle edele gesteenten ziet: Want t' bewys van den steen *Aëtites* doet hier niet toe, dewelken men altyd van een zeker en gewoonlyk fatzoen en figuur vind aan de oevers van zommige rivieren, of op 't veld: niemand is zoo slecht, die maar een weinig kennisse van bergwerken heeft, die niet verstaat, dat de korreltjes van goud en ander metaal, die men in zommige Rivieren vind, aldaar niet gegroeit zyn, maar in die bergen, daar de Rivieren ontspringen, en door der zelve afloopen mede gevoert worden: De steenen *Aëtites* en *Gelodes* groeijen in de aarde, gelyk andere steenen; maar worden, of door Rivieren, of door regenwater ontbloot, weggevoert, en hier en daar langs de oevers, of op de velden verstrooit: De steen *Ombria*, dien men bloot op de velden vind, word eenpaarig geloofd, dat met cenig groot onweer aldaar geworpen word: Alle welke manieren van onze Bergschulpen niet en konnen gezegt worden. 2. Zoo bevind men dat de *substantie* en gedaante van deze Bergschulpen t'eenemaal overeenkomt met die men dagelyks uit zee haalt, gelyk boven gezegt is, en hoe hard men daar ook op slaat met een goed staal, zoo men maar den kei niet en raakt, zal men echter geen vonken vuur, of immers bezwaarlyk daar uit krygen, hoewel ze in 't slaan een keiachtigen reuk hebben; daarentegen zullen zy in zuuren Lemoensap kookken, hoewel veel slapper dan de Zeeschulpen, 't welk geen steene gewas uit de bergen doet. 3. De keiachtige korst mag daar zoo vast aanhangen als hy wil, echter zy maakt met den Schulp geen *continuum corpus*, maar men kan ze met hamers en beitels daar van afflaan, en dan vind men gemeenlyk tusschen den kei en schulp noch iets aardigs. Dat ze door menschen aldaar zouden gebragt zyn, is noch ongerymder, want wat zoude de menschen bewogen hebben, zulke zwaare beesten, ja monsters, van den strand op de hooge bergen te draagen, daar het gemeenlyk zoo scherp is, dat men qualyk staan kan, en daar 't niet waarschylyk is, dat er ooit menschen gewoont hebben, en dat alleenlyk om 't vleesch daar uit te hebben, 't welk men met kleine moeite op den strand daar uit neemen kan, gelyk te voren van de Volkeren *Badjos* gezegt is, die 't vleesch van deze beesten op Makkassar te koop bren-

Derde reden, van haar komste, welkers onwaarschylyke redenen worden voorgeseld.
Waarom die in 't op 't gebergte worden gevonden.
En hoe die daar komen.
Verdere reden genomen uit haar veelderlei gestalte, en haar gelyke versteening, ook om dat ze geen wortel hebben.
Bewys genomen van 't goud, 't geen in de Rivieren word gevonden, hoewel 't daar niet groeit.
Tegenwerping van den steen Ombria weerlegt.
De twee de reden is, om dat dezelfde Berg of Steenschulpen overeenkomen met die van de zee.
Proef hier van.
De derde reden, om dat de steene korst van den Schulp onderscheiden is.
Zyn daar door geen menschen gebragt.

Nader
reden.

brenghen : genomen , dat de menſchen in oude tyden halve reuzen waaten geweest , zoo geloof ik echter , dat haar huid zoo week zy geweest als de onze , en derhalven die hakkelige plaatzen zoo wel gefchuuwt hebben als wy , en zoo zouden zy dezelve noch al niet in de klippen vaſt gemaakt hebben , derhalven ik met d' Inlander dit zeggen beter met uitlacchen , dan met veele redenen te wederleggen , waardig acht : Zeker , d' Inlanders achten zich niet weinig verongelykt , dat men haare voorouders voor zulke gekken houd , een zoo moeiljelyk werk om een nietige oorzaak te beginnen , en daar men nooit diergelyke verſteende Schulpen omtrent bewoonde plaatzen vind , behalven weinige , die zy by haare huiſen zetten om het pluimvee daar uit te drenken , die dan altyd zuiver gehouden worden .

De vier-
de reden ,
waar door
de waare
reden van
haar kom-
ſte word
woorgeſtelt .
Afgeleid
van d' al-
gemeene
Zund-
vloed .

IV. Dewyl ze dan in die bergen niet gegroeit , noch van menſchen daar gebragt zyn , zoo kan men geen nader redenen bedenken , dan dat ze door een groote vloed daar moeten gevoert zyn , 't welk wy uit de Heilige Schriftuur weeten , dat maar eens geſchied is , namentlyk in de dagen Noë , wanneer alle de bergen onder water geſtaan hebben , en wanneer deze , en andere Zeedieren door 't opzwellende water geholpen , daar na toe gekropen zyn , en de boſſchen bewoont hebben , gelyk *Ovidius* van zyne *Deucalions* vloed zingt , *Lib. Metamorph. 1. verſ. 299. & 300.*

*Modo qua graciles gramen carpsere capella
Nunc ibi deformes ponunt ſua corpora phocæ.*

Tegen-
werpig op-
geloſt en
met reden
beveſtigt .

Men mogte vraagen , waarom al dat Zeegeederte zich niet weder na haar oude woonplaats de zee begeven heeft , doe het water weder aſſiep ? Daar op ik antwoorde : Dat men het immers dagelyks gebeuren ziet , dat by afloopend water al het Zeegeederte weder na de diepte ſpocit , daar vlakke en effene ſtranden zyn , maar , daar dezelve holle klippen en kuilen heeft , verblyven t' elkens alderhande kleine viſchjes , krabben , ſchulpen , &c. die zich buiten twyffel na haar oude woonplaats zouden gepakt hebben , hadden ze t' verſtand gehad , dat hun ondertuſſchen het water zoude ontloopen , terwyl zy in deze kuilen ſpeelen : zoo is het ook gelooflyk , dat het meefte deel van deze Schulpen zich weder na de zee gepakt heeft , daar t' glad en ſlibberig is geweest , maar wat zouden die doen , die op ruige en hakkelige plaatzen geraakt , en wel ligt met de omgevallene boomen bedekt waaren , die hebben zich immers zoo gauw niet kunnen reddden , te meer alzo t' vallen van die vloed veel ſchielyker is toegegaan , als ons gewoonlyke ebbe , dewelke op 't meefte in 6 uren 10 voeten valt , behalven eenige weinige plaatzen in de weereld : Als men nu de hoogſte bergen $1\frac{1}{4}$ Duitſche myl of 5000 ſchreeden , dat is , 25000 voeten hoog ſtelt naar 't *perpendicular* , en de wateren van de vloed , in 125 dagen deze hoogte gevallen zyn , zoo moeten ze ieder etmaal zonder ruſten 200 voeten , of in 6 uren 50 voeten gedaalt zyn , dat is ruim 5 maal raſſer dan de gewoonlyke ebbe .

Nader
bewys .

Zoo heeft ook buiten twyffel God de Schepper zoodaanige overblyffelen en merk- tekenen van d' algemeene vloed hier en daar in de weereld laten overblyven , als voorziende , dat in de laaſte dagen neufwyze menſchen zouden opſtaan , die de waarheid van de H. Geſchiedeniffen ook in dezen zouden trachten te krenken ; namentlyk die de *Præadamiten* ſtaande houden en beſchermen , ons willende wys maaken , dat de vloed niet over den geheelen aardbodem gegaan zy , want daar door zouden haare verdichte *Præadamitiſche* menſchen verdronken zyn , maar dat 'er een hooge waterberg geweest zy , dewelke alleenlyk Paleſtina , Syrien , Armenien , Arabien , en de naaſt aangelegene landen bedekt heeft , namentlyk daar de nakomelingen van Adam woonden : Zoo bevinden wy in Europa , namentlyk , in Vrankryk en Italien , dat men op zommige plaatſen veele Zeeſchulpen uit d' aarde graaft : Een geloofwaardig ooggetuig verhaalt in het Franſche landſchap *Avergne* gezien te hebben een natuurlyk klip van marmer , daar in alderhande Zeeſchulpen en Hoorntjes door malkander als ingelyft waaren , als of het een *maſſa* was , door konſt zoodanig toebereid . De vogelsberg in de Weſterwald is bekend de naam te hebben , om dat men aldaar beenderen van alderhan-

Zyn tot
tekenen ge-
geeven aan
de Locbe-
naars van
d' algeme-
ne Zund-
vloed , de-
welke niet
alleen
daar , maar
ook in En-
ropa ,

hande vogelen vind in steen verandert, inzonderheit als men putten graaft in den zelven berg.

De Chineezen hebben my verhaalt, dat men in de bergen van 't Landschap Fockien *In China,* zomtyds onder den aarde groote ankertouwen vind, van een haarige stof gemaakt, gelyk wy hier te Land van den Boom *Gumuto* maaken, zynde een stoffe, die in den aarde schier onvergankelyk is, en van hun voor overblyffels van den grooten vloed gehouden worden, die ten tyde van haaren Koning U, anders Jao genoemt, voorgevallen is, en in den tydrekening niet veel verschilt van Noachs vloed: In deze Oosterfche Eilanden hebben wy de voornoemde Bergfchulpen: In West-Indien, na 't *America,* fchryven der Spanjaarden, heeft men, by 't zoeken van goud in de Bergen van *Peru*, gevonden zommige heel oude vaartuigen en ongewoonen huisraad; waar by wy in 't voorbygaan afneemen, dat, hoewel door den zundvloed de voornaamfte gedaante des weerlds niet verandert zy, echter veele bergen op nieuw opgefmeeten zyn, waar mede deze Zeegeedierten bedekt, en metter tyd verfteent zyn, en 't zaamen met den leem, daar in een steenachtig fap was, en derhalven metter tyd tot steen geworden zyn: Zoo zyn dan in der daad deze Bergfchulpen de oudfte en ontwyffelbaare overblyffels der oudheid, als die nu by de 4000 Jaaren op die bergen gelegen hebben, en met haare gedaante den ontfachlyken oudheid vertoonen: Hier mede komt over een het gemeen gevoelen *En verder in alle gewesten des weerlds worden gevonden.* der Inlanderen, dewelke deze overleveringen van haare voorouders bekomen hebben; *Hier by noch d' overleveringe en 't verhaal der vreemde volkeren.* dewelke onder hun wat gauwer zyn, inzonderheit de *Moorfche Paapen*, weeten duide-lyk te zeggen, dat het overblyffels van *Nabbi Noeh* (zoo noemen zy Noach) zyn: Ik zelfs zoude het niet ligt geloofst hebben uit het enkel verhaal van anderen, zoo ik de plaatfen niet zelfs gezien had, alwaar ik overleggende haar gedaante en gelegentheit ligtelyk heb konnen besluiten, dat ze aldaar geenzins gegroeit, noch van menschen derwaarts gedraagen waaren: Een zulken helft, daar 6 mannen genoeg aan te draagen hadden, ik in 't jaar 1663 uit het gebergte van *Hitoelamma* gehaalt, en aan den Heer *Jacob Hufard* oud Gouverneur van Amboina behandigt, dewelke voorgenomen hadde, dezelve mede na Europa te neemen, en op eenig Academie te vereeren, doch vermits gemelde Heer in Indien verbleven is, kan ik niet weeten, waar die heen gekomen zy. In 't jaar 1682 is een zoodaanige kleine onder myne andere Rariteiten aan den groot Hertog van *Tofkanen* gezonden. *Een van deze gezonden aan den groot Hertog van Tofkanen. Een ander tegenwerping opgelost en wederlegt.*

Iemant mogte vermoeden, dat, vermits deze Landen het aardbeeven zeer onderworpen zyn, behalven d' algemeene Zundvloed, met verloop van tyd noch andere geweldige omkeeringen van Landen door 't aardbeeven veroorzaakt, en daar door veele nieuwe bergen, dewelke 'er te voren niet waaren, opgerefen zyn, en dat met dezelve deze Schulpen om hoog gevoert zyn: Ik ontkenne geenzins de gefchiedfchriften, dewelke zoodaanige bergen in den weerd aanwyzen, maar men kan zulks van deze Landen niet zeggen, of men moefte met een voor vast stellen, dat alle Eilanden en Bergen, daar deze Schulpen gevonden worden, met haaren geheelen omflag uit den Zee gerezen waaren, 't welk een ongerymd zeggen zoude zyn, want men vind ze binnen in 't land op zoodanige Bergen en op zoo groote Eilanden, die buiten twyffel van 't begin der Schep- pinge geweest zyn.

Chama Montana, of Vader Noachs-Schulpen, van deze geeft de Schryver geene aftekening; om dat het meerendeels maar groote ruuwe stukken en brokken zyn van Schulpen, die zyn Eed. zegt, dat meest enkeld worden gevonden: 't Gedenkt my voor eenige jaaren, alhier op 't Oost-Indifch huis, drie van dezelve gezien te hebben, die volkomen Doublet waaren, zynde dezelve ongemeen groot, weegende ieder Doublet wel 300 pond: om den Liefhebber een denkbeeld daar van te geeven, zoo zie op den plaat XLII. by de letters A. en B. haar gedaante; 't is een soort tuffchen beiden, doch meer gelykende naar die by letter B. Des Schryvers gevoelen over deze verfteening; hoe en wanneer 't gefchied is; en waarom Vader Noachs-Schulpen genaamt worden, is ontwyffelbaar: Wy zouden veele foorten, die by meeningte over al zyn gevonden (en waar van wy veel bezitten) konnen aanwyzen; doch alzoo in 't volgende derde Deel in 't 65. 66. en 84. Hooftdeel weder van de verfteende stoffen word gefproken, zoo zullen wy aldaar eenige af-

afbeeldingen, zoo van die de Hr. Vincent, als die onder ons berustende zyn, vertooneti Die verder mogt twyffelen aan't versteenen van levende en ziellooze zaaken, die leeze Kircherus Onderaardsche Weereld in 't tweede deel 't achtste boek, daar hy omstandig van dezelve en van de steensappen schryft: En hoe die in 't diep der aarde, en binnen de bergen worden gevonden, zie in de aantekeningen gemaakt op de Nederlantsche Outbeeden, en wel inzonderheit, in 't uitmuntend werkje genaamt 's Weerelds Begin en Einde, door den Engelschen Godgeleerden en Natuurkundigen de Ray beschreven, 't geen in 't Nederduitsch in 8. is gedrukt.

XXX. HOOFDDEEL.

Chama Lævis.

De *Chama Lævis* beschreven.

DE gladde *Chama* of Gapers zyn veel kleinder dan de voorgaande rutige, als hebbende de grootte van een gemeene Schulp, meest rond, en van een dikke schaal, waar in zy van de *Tellina* verschillen, dewelke alle dun van schaal, en langwerpig zyn: Zoo leggen ook de *Chama*, of bloot op den grond, of niet diep in de modder, maar de *Tellina* moet men uit 't Zand en onder de steenen uitgraaven; doch in dit Hoofddeel zullen wy mede begrypen zommige Schulpen, dewelke waiffelen tusschen de *Chama* en *Tellina*, zoo dat men ze zoo wel onder d' een als onder d' andere kan rekenen. Zy bestaan in de volgende foorten.

De 1ste soort, is verbeeldt op den plaat XLII. by letter G.

Waar die gevonden worden.

Hebben mede een wachter.

Dienen in China voor een speelzug.

Haar benaming in verscheide taalen.

De 2de soort, is verbeeldt op dezelve plaat, by letter H.

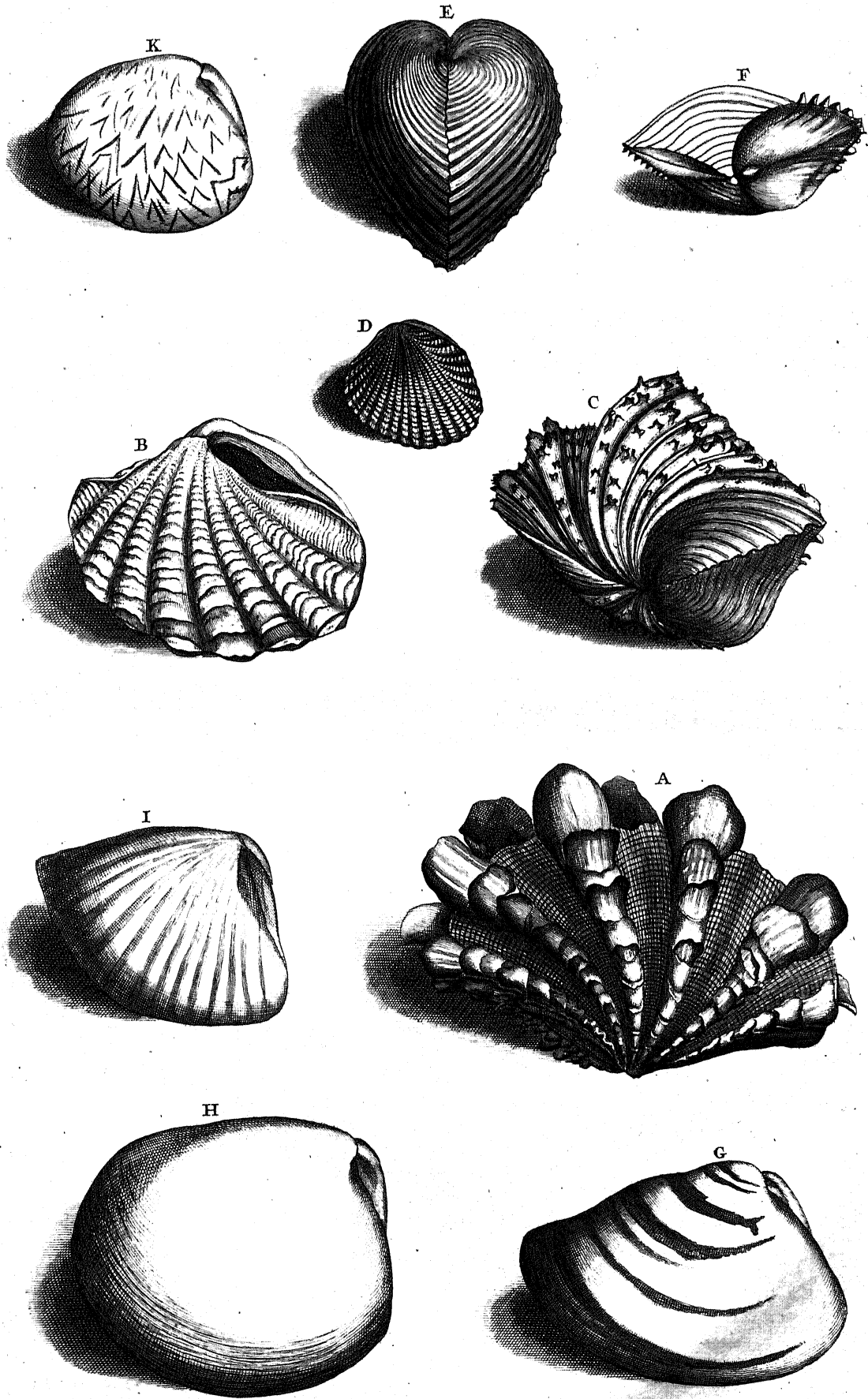
Waar die gevonden worden.

I. *Chama Lævis* eigentlyk zoo genoemd, of gladde Gapers, zyn rondachtig, of uit den ronden dryzydig; hebbende achter by den wervel een stompen hoek, maar 't voorste deel loopt rond, dik van schaal, gansch glad en effen; zommige zyn van buiten bleekgeel of vaal; zommige staalgroen en bruinachtig, doch alle aan d' eene zyde zwart; het vleesch is wit, en onder anderen het zoetste van zmaak, daarom men ze niet onbillik voor de *Glycymerides* van *Plinius* mogte houden, men vind ze in zuiver zand, of daar fyne modder onderloopt, weshalven haar koleur ook naar den grond geschikt is: Zy zyn weinig in *Amboina* te vinden, en de meeste by 't dorp *Soeli*; meer op *Kerams* Noordkust, daar 't lange Zandstranden heeft, en in de Zuid-Ooster Eilanden, inzonderheit op *Tenember*: Ieder heeft tot een wachter een klein krabbetje, in den grootte van een nagel aan een vinger, vierkantig van schild, uit het geslacht der geene, die wy in 't voorgaande Boek *Cursores* of *Hippi* genoemd hebben, dewelke, zoo 't schynt, daar in zoo lang wonen, tot dat ze zoo groot geworden zyn, dat ze zelfs buiten den Schulp kunnen leeven: Dewelke hier te lande vallen, zyn niet boven 2 of 3 duim breed, maar in *Japan* en *China* zyn ze meer dan een hand breed, dewelke de Japanders van binnen vergulden of verzilveren, daar op boomtjes of cenige figuren schilderende, zoo dat men ze voor doosjes gebruiken kan; maar zy gebruiken ze tot eenig spel, misschien om daar door te looten, wat voor een figuur iemant krygen zoude, in manier als men anders met de kaarten doet; want van buiten zyn ze malkander allegaâr zoo gelyk, dat men ze niet onderscheiden of weeten kan, wat daar in geschildert zy.

Wy noemen ze *Chama lævis Glycimeris Indica*. Maleitsch, *Bia Lebber* en *Bia Tenember*. Makkassarsch, *Tudo*. Neêrduitsch, Gladde Gapers; maar de groote noemt men Japansche Schulpen.

II. *Chama Lutaria* en *Coaxans*. Neêrduitsch, Quakkers. Maleitsch, *Bia Codock*. Deze zyn van de zelfde gedaante met de voorgaande, ruim een hand breed, en gebult, doch van buiten zoo glad niet, staalgroen of modderverwig, zonder glans, en wat ruig wegens de lappen van 't groen vliesje, waar mede zy bekleed zyn, en 't welk hier en daar scheurt. Men vind ze in slykige plaatzen, meest aan den uitgang van groote Rivieren, daar ze by afloopend water ontdekt worden, en door het openen en sluiten

van

RARITEIT-KAMER. II Boek. 139

van den schaal quakken als kikvorschen, zoo dat men ze van verre hooren kan. Zy zyn mede goed tot eeten, als men ze eerst $\frac{1}{2}$ dag in versch water legt, op dat ze het meeste zand uitspuuwen; en de grootste vallen op *Boero*. In zommige vind men ook een *Mefica* of wit steentje gelyk de voorschrevene *Chamites*; zomtyds mooi rond, zuiverwit en blinkende; zomtyds vuilwit en hoekig, 't welk mede onder de *Paantides* gerekent word, dewelke metter tyd een klein steentje van zich geeven, als of ze baarden, doch dit gebeurt zelden.

III. *Chama virgata*. Maleitsch, *Bia Baguala*, is van 't zelfde fatzoen, doch dunner van schaal, buiten staalgroen, met donkergeele streepen of stralen, dewelke achter by den wervel 't zaamen stooten, binnen violet. Dezen vind men in den stillen bocht van *Ambon* by 't dorp *Baguala*, doch worden tot den kost niet veel gezocht, om dat ze naar modder smaaken.

IV. *Chama optica*, Perspectiefjes, zyn rondachtige en gebulde Schulpjes, omtrent 2 duimen breed, dik van schaal, van buiten glad, en met zwartachtige schilderijen versiert, heuvelen, huisjes en spitsjes vertoonende, zoodanig dat, dewelke naaft aan den rand staan, de grootste en zwartste zyn; de andere na achteren volgende zyn allenkens kleinder, blauwer en flauwer, even als of men een Landschapje in 't verschieft of perspectiefs getekent zag. Een slechter slach hier van is in de lengte met kringen of ribbekens geteikent, alle met den rand parallel; de schilderijen zyn bruin, en onder en door malkander. Noch heeft men op *Bouton* een derde slach, niet boven 2 dwars vingers breed, en met flauwe kammen gegraveert als de Jacobs Schulpjes, zonder kringen, meest kastanjebruin met weinige witte schilderijen. Men vind noch een kleinder soort, buiten glad, en met donkerbruine schilderijen, die eenige tenten verbeelden met kleine vlaggetjes boven op, als of men het Turksche leger in 't veld zag.

V. *Chama circinata*. Maleitsch, *Bia matta doa*, dat is, Schulpjes met 2 oogen, deze is wat platter dan de voorgaande, vol kringen en ribben, met de randen parallel loopende, met donkergroene of rookverwige, zomtyds ook zwartachtige stipjes en vlekken, meest verwert met wit gemengt, die zomtyds toortjes en huifsen verbeelden: het Dier heeft een wit en smaakelyk vleesch, weshalven dit de gemeenste Schulp is dat gelyks in den kost te gebruiken, inzonderheit by de *Papeda* om de fauzen daar van te maaken. Men moet ze uit vochtige plaatzen, en uit 't zand met kleine steentjes gemengt uitgraaven, doch zy leggen ganssch ondiep, en verraden haar plaats door twee gaatjes die men in 't zand ziet; de uitgegraavene hebben wederzyds een pypje, 't welk d' Inlanders oogen noemen, waar door ze water uitspuiten, en den graaver dikwyls d' oogen raaken, zelfs door de voornoemde gaatjes, als zy noch in 't zand steeken. Zy zyn op alle stranden gemeen, te weeten, daar geen groote slag van zee gaat.

VI. *Chama litterata oblonga*. Neêrduitsch, Letterchulpjes. Maleitsch, *Bia letter*, deze is 4 of 5 duimen lang, 3 breed, van een middelbaarschaal, van buiten ook met parallelle kringen, op den grond lichtros of vaal, met zwarte streepen of tekenen getekent, die de letter *W* uitmaaken, en hoe meer en dichter deze letteren staan, hoe de Schulp netter is: Dewelke men *Bia malam*, dat is, Nachtschulpjes noemt, deze hebben geene letters, maar zyn zwart, met breede lichtroode en witachtige stralen, achter smal toelopende, verbeeldende een schildery, daar men een licht door een donkere nacht schynende afteekent: De derde slach is kleinder, dunner van schaal, grauwachtig met weinige zwarte stipjes, die geen tekenen uitmaaken, daarom van slecht alloy: De vierde slach is langwerpig en smal, dik van schaal, zonder kringen met bruine of vloeiende wateren verdeelt.

VII. *Chama litterata rotunda*, is ganssch vlak, niet te min dik van schaal, bykans recht rond, vol kringen met zwarte letters (*M*) en (*W*) getekent, die zoo vol tekenen niet zyn als aan den *Oblonga*, maar uit magere streepen bestaande: Zy worden niet veel gevonden, en zyn daarom raar.

VIII. *Chama pectinata* is vlak, dikschaalig, in weinige en wyde kammen verdeelt

door laage voorens, die van achteren na den kant loopen. Men vind ze niet op *Ambon*, maar op *Kerams* Noordkust *Bolela*.

De 9^{de}
soort, by
letter E.

IX. *Chama Scobinata*, is mede rond, vlak, en wit als de voorige; zomtyds met flauwe kammen en voorens; zomtyds zonder dezelve, maar over 't geheele lyf met kleine schubbetjes bedekt of met schubachtige ruitjes. Zy zyn zelden te vinden, en op *Amboina* onbekent.

De 10^{de}
soort, by
letter F.

X. *Favus*; *Wafelyser*, is een dikschaalige schulp, wit, en zoodaanig met kringen en dwarsribben getekent, dewelke scherpachtig van kant zyn, dat ze vierkante kamertjes uitmaaken, gelyk men aan de *Wafelysers* ziet.

De 11^{de}
soort, by
letter G.

XI. *Lingua Tigerina*, *Tygerstong*, verschilt niet van den voorgaanden, als dat de kantén van de kringen scherper zyn, niet wit, maar vuilros, en aan de kanten zwartachtig, van verscheiden fatzoen, doch van geen waardy, om dat ze geen fracije kleur hebben.

De 12^{de}
soort, by
letter H.

XII. *Chama granosa*, verschilt niet van den *Tygerstong*, dan dat ze in plaats van ruiten, uitsteekende scherpachtige korrels heeft; onder beide vind men zommige, die zeer dik en breed van lippen zyn: Noch is de wilde *Tygerstong*, dewelke geen ruiten noch korrels heeft, maar vol schubben is als de *Scobinata*, rookachtig van kleur, en zonder mooijigheid.

De 13^{de}
soort, by
letter I.

XIII. *Remies*, is een platte *Chama*, vol uitsteekende kringen, dik, en wit van schaal, zonder schildery, waar van de grootste 3 wingers breed zyn, maar de gemene zyn als een nagel van een duim, en groeijen met meenigte in 't witte zand, inzonderheit op kleine en woeste Eilanden: Zy zyn goed om te eeten, en worden met schaal en al ingepekel. Men heeft noch een kleine soorte, dewelke met donkergrauw geschildert is, anders mede met ringen bezet. Andere zyn wat dikker, en gestreep als de *Pectunculi*, van verwe smoddig, met weinige zwarte plekken: Alle soorten vallen overvloedig op witte zandstranden, zoo dat, als men maar een weinig met de handen in 't zand vroet, men ze met hoopen vind; zy hebben beide een smaakelyk vleesch, hoewel weinig en voor een hongerige maag niet bequaam; men kookt ze in water, neemt ze als dan uit den schaal, en giet daar over een sauze van boter, azyn of limoensof, met peper en sout. Zy vallen veel op eenzame Eilanden, gelyk het *Duiven Eiland*, men kan ze ook saaijen, als men ze met het wassende water op den strand slechts uitspreid, zoo dra het water daar over komt, kruipen ze in het zand, en vermenigvuldigen zich in korten tyd; haar naam is in 't Maleitsch *Remis*. Hier by behooren noch meer andere soorten, die men *Scherfjes* noemt, dewelke op den schaal gegranuleert zyn, zommige wit, zommige rozeverwig. Dit is wonder van deze Schulpjes, dat ze in het zand groeijen, en leven, en men vind nochtans weinig zand daar in, als men ze kookt, zoo men ze maar te voren ter degen in water affpoelt. Men kan ze eenige dagen goed houden, als men ze in zand zonder water in een pot of kist doet, daarom zyn ze ook op der Heeren tafelen toegelaten. Men vind ook zoodaanige *Remies*, die zoo groot zyn als een schelling, vuilwit en slecht van aanzien.

Waar van
verscheide
soorten
zyn.

Worden
tot spys
gebruikt.

Waar die
gevonden
worden.

Noch een
van deze
afgebeeldt
by letter
O.

De 14^{de}
soort, by
letter K.

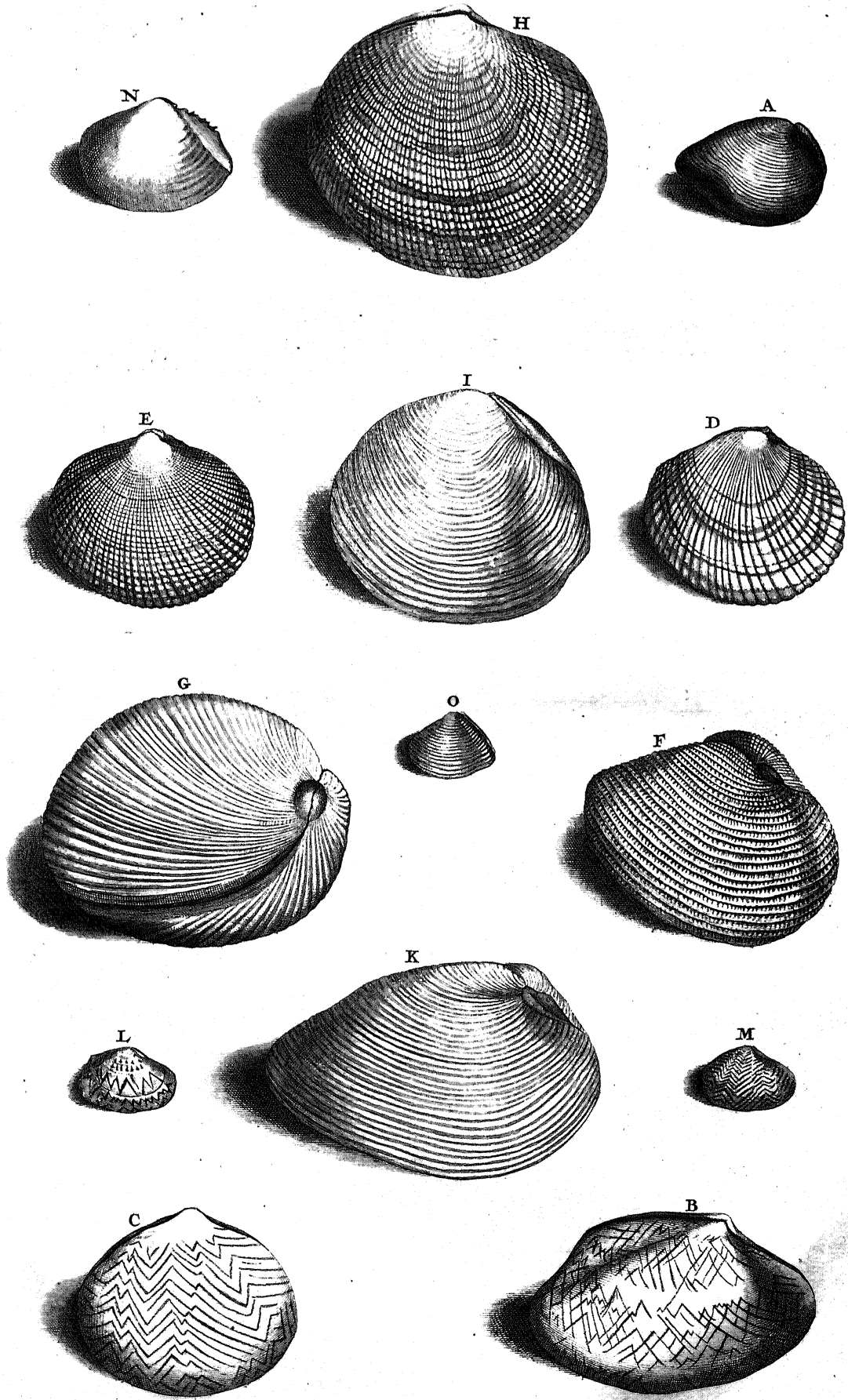
XIV. *Toede baja*, is ook een met kringen bezette *Chama* op *Makkassar* vallende, dik van schaal, rook en bruinachtig, met breede witte stralen daar tusschen, meest rond, en bultig, een kleine hand breed: Zy heeft noch 2 kleinder soorten, onze *Bia Matta doa* gelyk, doch bultiger, zwartbruiner dan de voorige, en met vuilwitte stralen.

De 15^{de}
soort, by
letter L.
van deze
noch een
by M.

XV. *Xulaneeische Letterschulpjes*, zyn mede uit het slach van N°. VI. doch kleinder, niet boven een lid van een vinger lang, en mooijer getekent. Zy vallen in de *Xulaneeische Eilanden*, en men kan 'er twee soorten uitmaaken, als men nauw op den gedaante der letteren ziet.

De 16^{de}
soort, by
letter N.

XVI. *Remies gargadja*, is een witte *Remies*-Schulpje, aan d' eene zyde gerand of gezaagt.

De Chama lavis, zyn zommige glad, andere gevoorent, gestreept, gevlaakt of gekartelt. De eerste van den Schryver is verbeeldt op den plaat XLII. by letter G, deze is glad en gevlaakt; doch word by ons de Japansche Speldoublette genaamt, om dat dezelve daar veel gebruikt word om mede te speelen: zy beschilderen dezelve inwendig met beeltjes, kruidtjes en andere sieraaden, en roeren die dan in twee hoopen onder een, na welk zy die dan weder paaren, en die zyn hoop 't eerst heeft gedaan, wint het spel. De 2de soort, staat op dezelve plaat verbeeldt by letter H, en word by den Schryver de Quaaker genaamt. De 3de soort, is afgetekent by letter I, deze zyn zeldzaamer als de voorgaande. De 4de soort, by letter K, word by ons de Grieksche A doublet genaamt, om dat alle haare tekens daar naar gelyken: van deze zyn veele soorten, doch hoe fynder en scherper die streepjes zyn, hoe waardiger. De 5de soort, is verbeeldt op den plaat XLIII. by letter A. De 6de soort, by letter B, die by ons Strikdoubletten, ook wel Japansche matjes genoemt worden; van welke veele soorten zyn, als grof en fyn gestreepte, gestippelde, gevlaakte, gewolkte en andere meer. De 7de soort, is afgebeeldt by letter C, van deze zyn ook verscheide soorten, en worden bastaart Strikdoubletten genaamt. De 8ste soort, by letter D, dezen de woorens of ribben afgesleepen en gepolyst zyn als dan veelyds schoonrood, wit, en geel zacht gekoleurt. De 9de soort, is verbeeldt by den letter E. De 10de soort, by letter F, dien wy de Lipdoublet heeten, om dat zy met breede randen syn getandt dicht in een sluiten. De 11de is een andere soort van de voorgaande, aangewezen by letter G. De 12de noch een andere by letter H, verbeeldt. De 13de soort, by letter I, waar van noch een by letter O, te zien is. De 14de soort, by letter K. De 15de soort, by letter L, van dezelve noch een by letter M, die by ons tour de Bra word genaamt. De 16de soort, by letter N, verbeeldt, word by ons de getande Venusdoublet geheeten.

XXXI. HOOFDDEEL.

Pectines & Pectunculi.

H Et derde geslacht van de Schulpen maaken de *Pectines* of platte St. Jacobs Schulpen, en de *Pectunculi*, dewelke bultig zyn, als volgt:

I. *Pecten primus sive vulgaris*, gemeene St. Jacobs Schulpen, Neerduitsch, Bontemantel, is plat, 3 en 4 vingers breed, achter by den wervel met twee ooren, waar van 't eene altyd grooter is, waar door ze een uitgebreide mantel gelyken: Zy heeft veele plooijen, met diepe voorens onderscheiden gelyk een kam, waar van ze in 't Latyn den naam heeft; de plooijen zyn overdwars gekartelt en ruig, vuilwit of vaal met weinige zwarte plekken. De Maleijers noemen ze *Bia Sissir*, dat is, Kamschulpen, ook *Ria Terhang*. dat is. Vliegende Schulp, om dat men ze zomtyds uit het water een sprong ziet doen als of ze vlogen, doch niet ver. De hedendaagfche Grieken noemen ze *Chtenia*, afkomstig van 't oude Griekfche *Ctenes*. De raarste hier van zyn, dewelke de twee achterlappen meest gelyk hebben.

II. *Pecten secundus*, is kleinder en bultiger dan de voorgaande, ook met twee doch ongelyke ooren, en op de voorens ruig, aan 't breedste deel grauw, naar achteren witachtig, met veele zwarte plekjes en stipjes, waar door men ze mede Bontemantels noemt; binnen zyn ze wit, en omtrent de kanten purperverwig; Alle *Pectines* hebben achter geen uitgehouden wervel of *Ginglymum* gelyk de *Chama*, maar d' ooren leggen plat op malkander, en worden 't zaamen gehegt door een harden en zwarten band als een dikke draad, dewelke droog zynde afbreekt, en dan vallen de schulpen van malkander, anders sluiten ze rondom dicht, en hebben geen opening, behalven een weinig by de grootste ooren. Zy zyn in *Ambon* niet overvloedig, en men vind ze meest op stranden, daar meer steen dan zand is.

III. *Pecten tenuis*, is dun van schaal, met geen verhevene plooijen, en met korte ooren, in vierderlei foorten onderdeelt: D' eerste is kastanjebruin, met korte en ydele schubbetjes op de plooijen: De tweede blyft klein, grauw, ruig van schubbetjes, en met zwarte plekjes, gemeen aan de voorste randen op steenige stranden. De derde

is gansch wit, ook met ydele schubben: De vierde is koraal en minie-rood; zommige ook citroengeel, dieper geplooit, en ruig gekartelt op de plooijen; doch word zelden gevonden, en daarom voor een groot Rariteit gehouden.

De 4de
soort, by
letter D.

IV. *Radula*, een Raspe, deze is geformeert als of men een Jacobs Schulp in twee gedeelt had, te weeten, aan d' eene zyde recht, aan de andere rond, diep gevoorent of getandt, en daarenboven geschubt als een Raspe, gansch wit, en zonder schildery. Een kleinder soort heeft fyner kammen, en heel kleine schubbetjes, gelyk een soetveil, mede wit; beide vallen ze ligt van malkander, als het zwarte bandje breekt.

De 5de
soort, by
letter E.

V. *Pectunculus vulgaris*. Maleitsch, *Bia cucuran*, wegens haare gekartelde kanten het getande yser gelyk, waar mede men de Calappusnooten raspt: in 't Chineesch, *Ham*; deze is getandt gelyk de voorige, doch de plooijen zyn ronder, effener, en niet gekartelt, of een weinig ruig, en de voorens daar tusschen zyn smal: De schaal is rondachtig en hol of bultig, zonder ooren, maar met gekartelde kanten, die dicht op malkander sluiten, en de schaalen hangen achter met diergelyken zwart bandje aan malkander, 't welk gebroken zynde, zoo willen de schaalen niet meer aan malkander heften; van verwe zyn zy vaal en vuilwit, met weinige zwarte stipjes, dewelke drie dwars vingers groot worden, zy zyn in de midden van den schaal citroengeel, en op de plooijen merkelyk gekartelt. Zy hebben veel vleesch, en houden zich op onder 't zand, doch by laag water komen ze boven, openen haar schaal, en gaapen na een sachten wind. In dit gewest is het vleesch wat hard, en tot den kost niet zeer aangenaam, maar in Portugaal, en langs de Spaansche kusten, daar men ze *Brigigoin*s noemt, en niet breeder dan 2 dwars vingers zyn, worden ze voor een lekkere kost gehouden, in haar eigen sop gekookt met een Brasiliische peper houwe, daar ryke en edele ook smaak in hebben, *ut ajunt, ad excitandam Venerem*.

Waar die
gevonden
worden.

De 6de
soort, by
letter F.

VI. *Fragum*, een Aardbesie. Maleitsch, *Cucuran mera*, is mede gekant, en bultig of hol, aan de eene zyde wat plat, doch zoodaanig, dat in de midden de kanten wat uitpuilen, als of een halve maan in twee gesneden was; de plooijen zyn dicht bezet met bruinroode riemtjes of schubbetjes, die den geheelen schulp ruig maaken, en daar door een Aardbesie gelyken, in 't gemeen ruim twee vingers lang; en ook zoo dik: Deze en alle *Pectunculi*, dewelke rond en hol zyn, hebben achter een wervel, waar mede zy in malkander sluiten, en daar achter een velleken, 't welk den schaal 't zaamen houd. Zy zyn gemeen in den Amboinschen Inham, en leggen niet diep begraven in 't zand. Men vind onder deze, dewelke zommige plooijen hebben, gansch kaal; zonder eenige riemtjes; en op *Nussapinjo* heeft de heele platte zyde geen riemtjes of kartels.

Waar van
een andere
soort.

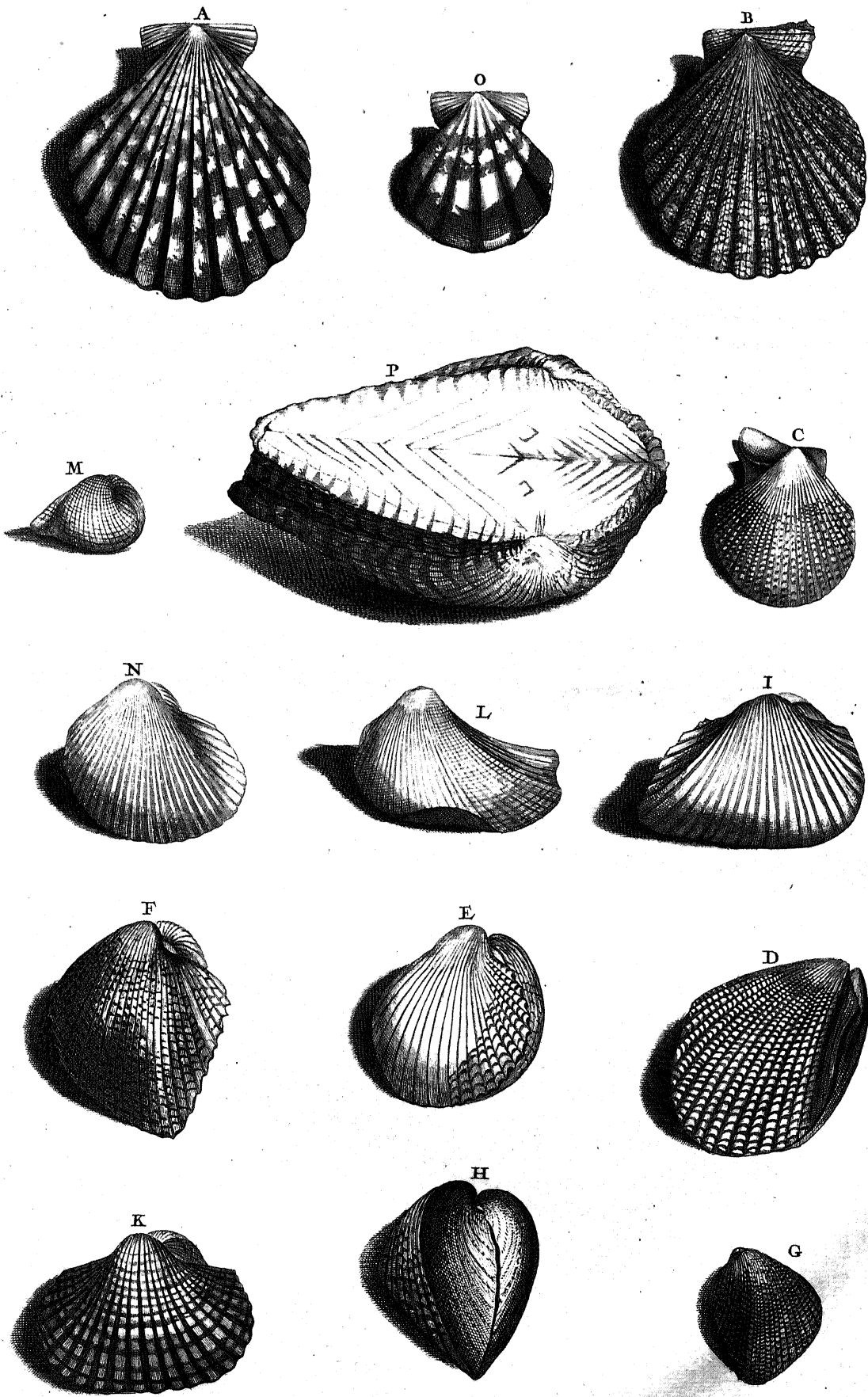
De 7de
soort, af-
gebeeldt by
letter G.

Noch een
andere by
letter H.

VII. *Fragum album*, witte Aardbesien, deze zyn schaars een duim groot, van de zelfde fatzoen als de voorige, behalven dat de vlakke zyde wat scherper kanten heeft; de plooijen zyn dicht bezet met fyne riemtjes, bleek of witgeel, en zelden te vinden. Van deze is noch een grooter soort, die d' eene zyde gansch glad en plat heeft; de plooijen fyn bezet met geel riemtjes, die beter naar schubbetjes gelyken; men vind ze in den binnensten sak van den Amboinschen Inham.

De 8de
soort, by
letter I.
Omstandig
beschre-
ven.

VIII. *Pecten virgineus*. Maleitsch, *Bia anadara*, is een dikschaalige getande Schulp, aan d' eene zyde met een uitlopenden hoek, waar door ze scheef word, als of men van een halve maan met een schuinze streep het eene hoorn afgesneden hadde; het achterhoofd maakt twee ronde bulten, alwaar de schaalen zonder wervel op malkander leggen, hangende buiten aan malkander met een velletje; en aan den schaal ziet men eenige fyne kerven; de plooijen zyn plat, met smalle voorens onderscheiden, weshalven de kanten ook niet zeer gekerft zyn, bleekwit, zonder schildery, maar uit zee komende doorgaans bekleedt met een donkergrauw of aardverwige wolachtheid; aan de kanten haairig, dewelke met zand ligt af te wryven zyn; het vleesch is hardachtig, en heeft een minie-rood toegespits handeken, waar mede het groot gewelt kan doen, van zich geevende een lichtrood sap, 't welk d' Inlanders vergelyken by de eerste

J. d. Water f.

eerften bloem van een Maagt, waar van ze den naam heeft. Zy zyn gemeen op alle Amboinfche ftranden, daar wat modder onder 't zand loopt, en zy worden veel gezocht tot den kost, hoewel ze hard te verteeren zyn.

Ctenites is een wit rond fteentje, in de grootte van een erwete, en kleinder; zomtyds wat paerlichtig blinkende, of met een wit fonnetje boven op, 't welk men in deze en in de voorgaande *Pectines* vind, doch zelden, en word voor een Rariteit gehouden. De Inlanders draagen het om gelukkig te zyn, in 't opfoeken van moffelen en fchulpen. Daar is noch een andere *Ctenites*, zynde een harde donkergrauwe fteen in de gedaante van een *Pectunculus*, waar van zie in 't volgende Boek onder de Steenen.

Ctenites beschreven.

Waar van noch een andere foort.

IX. *Pecten granofus*, heeft den gedaante van den voorgaanden, doch ronder en dunner van fchaal; de plooijen fteeken zeer uit, en zyn bezet met groove korrels; die den fchaal eenigzins fteekelig maaken; deze is in *Ambon* onbekent, maar valt op *Kerams* Noordkuft, en op *Celebes* by *Makkaffar*.

De 9de foort, by letter K.

X. *Pecten saxatilis*. Maleitfch, *Bia batu*, is langwerpiger en fmaller dan *Bia anadara*; zy heeft achter eenen platten rugge, en daar over 2 bultige hoofden, hangende de fchaalen los aan malkander met een velleken; zy is donker en onordentlyk gekamt, en aan den voorften zyde heeft zy een opening, als of 'er een ftuk uitgebroken was; by den uitlopenden hoek is ze wat haarig: Men vind 'er een fmalle en langwerpige, dat ze een kleine baktrog (*matra*) gelyken, en de fchaalen zyn gemeenlyk van malkander op den ftrand verftrooit, anders hangen ze met een fteenig gewas door het voornoemde gat aan de klippen vast, als of ze daar in beetten; dies zy geenzins van plaats veranderen.

De 10de foort, by letter L.

Een andere foort.

XI. Billetjes, zyn niet boven een nagel van een duim groot, met een uitlopend hoekje, bultig, en achter met ronde billen, bruingrauw met plooijen en ftreepen in ruitjes verdeelt, en derhalven ruig: Andere zyn platter, en hebben aan d' eene kant 4 of 6 fcherpe fchubben, mede in ruitjes verdeelt: Deze beide zyn gemeen in den Amboinfchen Inham.

De 11de foort, by letter M.

XII. *Pecten bullatus*. Maleitfch, *Bia floos*, is zeer dun van fchaal, zoo dat men ze ligt in ftukken duuwen kan; van buiten is ze lichtros en geelachtig, met weinige fpikkeltjes, weinig en donker gekamt, en de fchaalen hangen loffelyk met een velleken aan malkander; van binnen is ze lichtrood, zeer hol, en opgeblaazen als een zeker bolachtig pannebakfel, hier te lande *floos* genaamt: Het vliegen of liever fpringen uit het water verrichten de *Pectines plani* door het handeken, 't welk een hardachtig (*callosa*) vleefch is, waar mede zy tegen den grond flaan, en daar door uit het water vliegen; met d' achterfte of fcherpste kant voor uit: Zoo dat *Jonstonius*, en andere Schryvers geen reden hebben dit vliegen in twyffel te trekken, quanzuis om dat deze Schulp haar fchaalen niet uitbreiden kan als vleugels, 't welk by dit uitschieten niet van noden is.

De 12de foort, by letter N. verbeeldt.

Die niet het water vliegen.

XIII. *Bia Sabandar*, of kleine Bontemantel, is als een gemeene Jacobs Schulpe, met weinige en ronde ruggen, waar op men zwartachtige wateren ziet, geplekt als de vifch *Jean Sabandar*.

De 13de foort, by letter O. verbeeldt.

De Pectines & Pectunculi, worden voor 't meerendeel by ons Bontemantels genaamt; waar van wy eenige zullen aanwyzzen. De eerfte foort, is verbeeldt op den plaat XLIV. by letter A. De 2de foort, by letter B, deze Bontemantels zyn waardig, inzonderheit als zy fcherp van nageltjes, en hoogrood met fcherpe witte vlammen gekoleurt zyn; doch de zwarte flekken op een zuiveren witten grond worden voor de befte gehouden. De 3de foort, by letter C, worden baftaart Bontemantels genaamt, ook wel Weftindifche Bontemantels, om dat dezelve daar veel van daan koomen: van deze zyn veele foorten en verfeiden van koleur en tekens; zommige zyn heel fchoon hoogrood; andere oranje, purpere, met wit gewolkt of geftreept, ook wel gefpippelt. De 4de foort, aangewezzen by letter D, is hoe witter hoe beter, en worden Ysdoubletten genaamt om haar waterachtige doorfchynigheit. De 5de foort, by letter E. De 6de foort, by letter F, die wy roode Aardbeidoublet noemen. De 7de foort, is verbeeldt by letter G, en word de witte of geele Aardbeidoublet genaamt. Die by H, is het dubbelde Venushartje, om dat dezelve wederzyds een verfeiden hartje vertoont; deze zyn voormaals hoog gewaardeert, en is

en is voor een, dat roode stippelen of vlakjes hadde, 60 Ducatons betaalt, doch was toen maar alleen bekend; nu zyn dezelve wat gemeender, doch echter waardig. De 8de soort, by letter I, aangewezen, word by ons een Baitaard-Ark genaamt. De 9de soort, by letter K. De 10de soort, by letter L. De 11de soort, by letter M. De 12de soort, by letter N, Deze alle zyn verscheide soorten van Baitaard-Arken; waar by wy de rechte Noachs-Ark, by letter P verbeeldt, hebben gevoegt. De 13de soort, by letter O afgetekent, behoort onder de Bontemantels, en word de Gewolkte genaamt; deze zyn heel zeldzaam, en worden weinig gezien.

XXXII. HOOFDDEEL.

Amusium : Kompas-Schulp.

d' Amu-
sium be-
screven.

DE zeldzaame Schulp *Amusium* of Kompas-Schulp, al schynt ze uit den maag-
schap van de *Pectines* te zyn, verdient echter wegens haare zeldzaamheit
een byzonder Hoofddeel.

Zie hem
verbeeldt
op den
plaat
XLV. let-
ter A. van
buiten, en
letter B.
van bin-
nen.
Zy is aan
weérzyden
verschei-
den van
koleur.

Zy gelykt een platte Jacobs-Schulp, gemaakt van twee dunne, ronde, en
meest platte schaalén, in den grootte van een dwarshand en meer; doch men vind aan
beide schaalén gansch geen uitstekende ribben, gelyk anders alle *Pectines* hebben,
maar zy zyn effen en glad: Het wonderlykste daar aan is, dat de bultige zyde gansch
wit is, daarentegen is de vlakke schaal, dewelke maar een weinig bultig is, donker-
leververwig, en doortrokken met groene streepen; dewelke achter by den wervel meest
't zaamen stooten, en zich na den omloop uitbreiden, recht gelyk de streeken op een
Kompasroos, waar van ze den naam heeft; aan den binnensten zyde daarentegen heb-
ben beide de schaalén eenige dunne uitstekende ribben, dewelke niet tot achteren toe
loopen, maar die zy omtrent de midden verliezen, dewelke men ook van buiten be-
kennen kan, als men ze maar een weinig tegens den dag aanhoud; zoo schynt dan
deze Schulp uit twee verscheiden schaalén gemaakt te zyn, zoo dat men 't niet geloov-
en zoude, als men ze niet aan malkander vast ziet; achter by den wervel in de twee
uitsteekende hoeken zyn ze met een bandje vast, gelyk andere *Pectines*. Haar Inwoon-
der is een week geelachtig vleesch, schier gelyk aan den *Pinna*: Het tweede wonder
is, dat men ze zoo zelden vind, en geen plaats op strand of in 't zand kan aanwy-
zen, daar zy wonen, dan dewelke by geval in 't zand op vlakke stranden geraken:
Men weet tot noch toe maar twee plaatzen, daar men ze vangt, te weten den Noord-
Westen hoek van *Xula mangoli*, en de stranden van *Waro* tot *Hote* toe, op *Kerams*
Noordkust. Zy dryven in zeewater omtrent de stranden, meest met de witte of bulti-
ge schaal boven, doch zy zyn zoo behendig, dat ze dan 't witte, dan 't bruine bo-
ven keeren, gelyk ze ook schuins dryven; en zoo zy willen te gronde gaan, trekken
ze haar 't zaamen, doorsnydende het water als een pyl: Men vangt ze met netten on-
der andere visschen, daar in zy al gapende dryven, en aerselen als men na hun toegaat.
Men vind ze maar in weinige maanden van 't jaar, en dat maar in den Oosten of Zuid-
Oosten *Mousson*, dewelke op voornoemde plaatzen een opperwal maakt. De eerste wier-
den in 't jaar 1666. in *Amboina* gebracht van *Hote*; daar na heeft men ze wel in 20 jaa-
ren niet gezien, tot dat 'er eenige weinige, in 't jaar 1685, van *Xula mangoli* gebracht
wierden: na dien tyd zyn ze in meerder meenigte van *Waro* aangebracht. Haare zeld-
zaame gedaante en mocilyke manier om te vinden hebben haar altyd onder de dierste
Rariteiten gestelt.

Zyn zeld-
zaam.

En koo-
men maar
op 2 plaat-
zen voor.

Zyn veel
jaaren
vermist;
doch weder
te voor-
schyn ge-
komen.

Worden 't
onrecht
vliegende
genaamt.

De eigen Naam by d' Inlanders is onbekent, behalven dat haar zommige *Bia terbang*,
dat is, Vliegende Schulp noemen, om dat ze quanfuis als vliegende op 't water dry-
ven; doch deze naam komt met beter reden toe alle de Jacobs-Schulpen, dewelke
een sprong doen als of ze vlogen. Beter hebben ze onze Duitfche Kompas-Schulpen
genaamt,

genaamt, naar de streepen, dewelke men op de vlakke schaalen ziet, en daar van mag het zyn, dat men ze in 't Latyn *Amusium* noemt. Dezen Schulp vind men ook beschreven, als een meesterstuk van de zee, in het Boek van de Hoorntjes door *Philippus Bonnanus*, Door Bonnanus beschreven.

In 't jaar 1696. Zyn deze Schulpen ook op Batavia bekend geworden, wordende door de visschers van de Eilandkens aangebragt.

In 't jaar 1698. Heb ik ze bekomen van *Bima* uit den straat *Sapi*, van de zelfde fatzoen en eigenschap als die van *Keram*, doch die van *Bima* waaren wel zoo groot en schoon, zynde aldaar mede in de treknetten gevonden.

d' *Amusium*, word by ons Maandoublette, dog ook wel, als by den Schryver, *Compas-schulpen* genaamt, zie den zelven verbeeldt op den XLV. plaat, die by letter A, is de buiten zyde, en by letter B, is dezelve van binnen te zien.

XXXIII. HOOFDDEEL.

Tellina.

Onder de *Tellinae* begrypen wy al dat dunschaalig en langwerpig goedje, 'tzy glad of gestreept, bestaande in de volgende foorten.

I. *Tellina arenosa*. Maleitsch, *Bia passir*, is een vinger lang, en 2 dwarsvingers breed, redelyk dik van schaal, buiten gestreept als de *Pectines*, doch de ribben zyn ruiger en smaller, loopen wat bochtig, en met stekelige korrels bezet; zommige lichtgrauw of witachtig; zommige uit den blauwen en grauwen gemengt; maar de meeste roodachtig, gelyk ook de kanten van binnen zyn: Het Dier heeft een wit vleesch; aan d' eene hoek 2 holle pypjes met roode frangjen gezoomt, waar door zy het water inzuigt, en met geweld wederom uitspuit, by den anderen hoek is noch een gat in 't vleesch, waar door zy de vuiligheden uitwerpt uit het zwarte *papaver*, 't welk vol zand is; de schaalen sluiten in malkander *per ginglymum*, en daar achter is een dik sterk vel, dat de beide schaalen 't zaamen houdt, en, als het Beest daar uit is, dezelve zoo sterk achterwaarts trekt, dat men ze met geweld weder 't zaamen moet drukken; de wervel en 't hoofd staan niet recht in het midden van den rug, maar nader aan den eenen hoek, en de twee voornoemde spuiten staan by den langsten hoek, en by den ronden hoek is de uitgang van de vuiligheid; dichtcr by na voren toe is een handje van hardachtig vleesch, aan 't levende Dier buiten den schaal uitkykende, waar mede het op den grond voelt, en zich op en neer laat, want alle *Tellinae* staan omtrent een hand, en zomtyds een voet diep in den harden zingelgrond overeind: De 2 waterspuiten eindigen straks in den maag of zandsak, van het *papaver* onderscheiden, 't welk by den ronden hoek legt: Zoo hebben ook alle *Tellinae* eenen langwerpigen schulp, en twee *tendines* of spanaderen; de eene by den waterspuit, in den langsten hoek; de andere by den ronden hoek, om dat een niet genoeg was om dien wederspannigen schaal te sluiten: In het midden legt een klontje wit vleesch geformeert als een dooijer van een ei, 't welk het geen is, dat men tot den *Bocassan* gebruikt, doch de Chineezen laten het zwarte *papaver* daar by. Alle *Tellinae*, zoo wel in een waazigen, als in een zingelgrond, staan overeind, op 't hoogste een voet diep onder den grond, maar als het water waft, zoo ryzen ze na boven, wanneer ze een halve voet diep staan, en dan zyn ze best te graaven. Men vind ze aan den uitersten rand, alwaar het zeewater komt, in 't grof zand met steenen gemengt, hebbende tot een kenteken van haar plaats een rond gaatje, 't welk men ziet, als men 't zand wat wegchart, 't welk de voornoemde pypjes maaken met het inzuigen en uitblaafen van 't water; zomtyds vind men ook een klein

De *Tellina* beschreven. De 1ste soort, verbeeldt op den plaat XLV. by letter C. Deze komen het water door 2 pypjen uitspuiten. De *Tellina* verder beschreven. Waar die gevonden worden.

T

paertje

Hebben
ook paerlen
en oniere
fietenen in.

paerlje daar in, geelachtig of paars naar den koleur der fchaal, 't welk is een *Tellinities*: Doch noch een ander steen van dien Naam zie in 't volgende boek onder de Steenen.

Deze Schulpjes worden veel gegraven tot het maaken van *Bocassan*, en daarom by veele *Bia bocassan* genaamt; doch dewyl ze zeer zandig zyn, zoo worden de volgende blauwe Schulpjes daar toe voor beter gehouden; en deze worden maar by gebrek van dezelve genomen, die men wel een week in zee water moet laten staan om haar van 't zand te zuiveren, in welken tyd men ze geduurig ziet het water uitspuiten, zoo dat men qualyk daar by staan kan, zonder in d' oogen geraakt te worden.

Hoe men
die zuive-
ren moet.

De 2de
soort.

II. *Tellina saxatilis*, *Bia batu*, is een dikschaalige ruige Schulp, met het achterste aan de klippen vast, weinig gestreept, vuil moschachtig, aan de kanten haairig, die vast aan den schaal zyn, zoo dat men ze niet afwryven kan; aan den voorsten kant niet wel sluitende, waarom ze ten deele altyd gaapen; zy worden niet veel gezocht: Deze veranderen haar plaats niet, als mede de *Peelen saxatilis* in 't voorgaande Hooftdeel.

De 3de
soort ver-
beeldt op
denzelven
plaat by
letter D.

Zyn me-
de water
spuitende.

III. *Tellina Gari*. Maleisch, *Bia bocassan*. Amboinsch, *Blastor* en *Blastol*, is een vinger lang, en een dwars vinger breed, niet gestreept, maar langs de kanten met eenige kringen of scheuren; 't overige effen, zwartachtig of donkerblauw, met weinige bleekwitte en donkere stralen aan de hoeken, niet alrewel sluitende, en aan den voorsten kant wat innewaarts gebogen; voorts hol, en veel vleesch verbergende, door haare pypjes 't water uitspuitende als de voorige: Het vleesch is wit en sacht, het *papaver* met geen zand vervult, daarom worden ze voor de beste gehouden tot het maaken van *Bocassan*. Men graaft ze op weeke stranden, daar een stille zee is, uit een zwart modderig zand of waazigen grond.

Bocassan
beschre-
ven.

Bocassan of *Bacassan*, is dat vermaarde Amboinsche *Garum*, met der oude Romeinen *Garum* meest overeenkomende, 't welk men aan de tafels gebruikte om eetlust te verwekken; in *Amboina* maakt men het uit tweederlei Schulpjen, te weeten, uit den eersten en derden zoort dezès Hooftdeels, en zomtyds ook uit den navolgenden *Tellina picta*, doch uit den derden is het gemeenste en beste: De Schulpjen moet men eenige dagen in zee water zetten, dat ze haar ter deege van 't zand zuiveren, 't welk de derde soort in een of twee dagen doet, als dan op tweederlei manier gehandelt maken ze tweederlei slach van *Bocassan*, witte, en zwarte: De witte *Bocassan*, dewelke by onze Natie voorgetrokken word, maakt men aldus; de rauwe Schulpjen opent men, neemt het witte vleesch daar uit, en smyt het *papaver* weg, 't welk, wel gewasschen en gezuivert, 8 dagen in 't zout moet staan, en hoe witter men dit vleesch krygen kan, hoe aanzienlyker de *Bocassan* word; dit gepekeld vleesch bestaat meest in riemtes en vellekens, word daar na in goeden *Towak*-azyn gelegd, daar onder mengende klein gesneden wortelen van *Galanga major* of *Lanquas*, witte gember, en hauwens van *Siliquastrum* of ritsjes, ook, voor die het verdraagen konnen, wat look; de potjes, daar in men het bewaart, moeten wat nauw van mond zyn, daar op men dan een weinig Olyven-oly giet, en dicht toebind, want de *Bocassan* gansch geen lucht verdraagen kan; op deze wyze toebereidt, kan men ze over een jaar bewaaren: Andere nemen, in plaats van ritsjes, zwarte peper en den schorze *Culit Lawan* in kleine stukjes gesneden; als men ze nuttigen wil, moet men 'er t'elkens maar een weinig uytneemen om op tafel te zetten, en 't overige weder toebinden. Het is een voortreffelyke en aangenaame sauze by alderhande kost te eeten, inzonderheit by gebradens, verwekkende den ectens lust, en 't maakt allen kost smaakelyk, daarom word het uit *Amboina* na alle plaatzen van *India* vervoert: De zwarte *Bocassan*, daar de Chineezen en Maleijers het meest van houden, en ook met het Romeinsche *Garum* beter overeenkomt, maakt de tanden zoo eggerig niet als de witte, om dat hier geen azyn bykomt, en word aldus bereid; de Schulpjes haar behooryken tyd in water gelegen hebbende, tot dat men gift, dat ze van 't zand ter deege gezuivert zyn, worden of geheel gelaten, en met schaal en al ingepekt, of, als men ze straks eeten wil, zoo opent men den schaal en

En hoe ze
bewaart
word.

Andere
bereiding.

Word tot
sauze ge-
bruikt.

Berei-
ding van
de zwarte
Bocassan.

men

men neemt het witte vleesch daar uit met dat aanhangende zwarte vet, 't welk in andere Schulpfen geel is, en het ei genaamt word, wegfmytende alleenlyk den zwarten Zandzak of *Papaver*; dit vleesch acht dagen in pekelen gelegen hebbende maakt den zelve bruinzwart, waar van men zoo veel uitneemt, als men op een maal etten wil, giet daar wat zuur Lemoenzap over met gefneden gember en ritsjes, zoo is ze toebereidt; aan smaak geenzins wykende het Romeinsche *Garum*, 't welk zy van kleine Vifch-darmen maakten, gelyk hier te lande ook gefchiet.

By 't Romeinsche *Garum* vergeleken.

Als men den witten *Bocassan* over Zee wil ftuuren, en men geen Olyven-oly heeft om daar over te gieten, zoo dekt men de potjes toe met een paar bladeren van den boom *Capraria* of *Caju Cambin*, 't welk ze voor 't bederven bewaart, waar toe anders de *Culit Larwan* ook dient; zoo neemen zommige ook witte peper in plaats van zwarte, om dat ze beter fin in defzels geur hebben.

IV. *Tellina Violacea*, is grooter doch dunner dan de voorgaande, 4 en 5 duimen lang, 1 breed, als een fcheede geformeert, zoo dun van fchaal, dat men ze ligt in ftukken duuwen kan, aan beide einden wat gapende, licht violetblauw, met witachtige breede ftraalen, effen en plat van fchaal; zommige zyn rondachtig; zommige platter, en 2 vingers breed, aan de hoeken recht, als of 'er wat afgefneeden was; deze is zelden te vinden, en word onder de Rariteiten gerekent; zy heeft haar paarachtige ftraalen niet altyd in 't midden des rugs, maar meerendeels in d' eene hoek vergadert: Men vind ze aan den Ooft-fttrand van de *Passo Baguala* en *Xulij*, overeind ftande in 't fyn zand, en dat aan den kant van 't alderlaagfte water, 't welk gefchiet 's jaarlyks by een volle Maan in *November*; haar plaats word gekent aan een gaatje in 't zand, 't welk een fleutelgaatje verbeeld: Men vind ze niet alle jaaren, en derhalven alzo zelden als de volgende *Bia pissou*; hierom noemt men ze Sonneftaal van *Baguala*, doch de Malcijers rekenen ze onder den *Bia pissou*.

De 4de soort, verbeeld by letter E.

Waar en waanneer die gevonden worden.

V. *Tellina cultriformis*. Maleitsch, *Bia pissou*, is mede dun van fchaal, en langwerpig, aan de einden een weinig gapende, aan den voorften kant een weinig buikig, en fcherp met de beide hoeken achter overgebogen als een Zabel, of als de Chineesche Zeepmefen; zy is op den fchaal gefpikkelt met lichtbruin en ros: Men vind ze weinig omtrent den rivier *Weijnitoe*, in 't zand overeind ftekende, gelyk de volgende *Ungues*, en uit den bovenften mond, die meest gaapt, water spuitende, als men daar na graaft; waar op zy dieper in 't zand fakken, daarom moet men ze met behendigheid uitgraaven, toeziende dat ze met haar fcherpe kanten niemand in den hand snyden; wegens haare zeldzaamheit verftrekken zy voor een Rariteit.

De 5de soort, afgetekent by letter F.

VI. *Tellina picta*. Maleitsch, *Kappija*, is een Schulpje van gemeen fatzoen, weinig geftrept, en korrelig met landschapjes en torentjes gefchildert; zommige buiten lichtgrauw, binnen wit; zommige buiten ros, van binnen rood, maar haarer beider fchilderijen zyn donkergrauw of zwartachtig, en een lid van 1 duim lang: Zy groeijen in een harden fteenachtigen fttrand, daar men ze met mocite uitscharren moet, en dat effen aan den rand, daar 't hoogfte zeewater komt, by vallend water na de diepte fakkende, en by defzels waffen weder opkomende, 't welk van alle *Bocassan* Schulpfen gezegt zy. Zy vallen meest op den fttrand van *Roema tiga*, daar een zingel grond is, zy hebben een zacht vleesch, en weinig zand, en daarom mede bequaam om *Bocassan* daar van te maaken, wordende met fchaal en al ingepkeld.

De 6de soort.

Waar die groeijen.

VII. *Lingua felis*, Katte tongen, zyn breede en platte Schulpfen, aan de eene zyde recht rond, aan de andere met een smallen hoek, met veele fynne fchubbekens bezet, en daar door ruig als een Katte tong: Zy zyn wit, met roodachtige ftraalen achter by 't hoofd 't zaamen ftotende; zommige zyn flecht wit, met bochtige fcherpe ribben, en ruitjes zonder ftraalen; d' eerfte vallen in fyn zand, en dienen voor Rariteiten; d' andere vallen onder de fteenen, en zyn niet mooi.

Worden mede tot *Bocassan* gebruikt.

De 7de soort, verbeeld by letter G.

VIII. *Tellina virgata*, Sonneftaal, Maleitsch, *Bia matta harij*, zyn fchaars een vinger lang, twee vingers breed, en meer, aan de eene hoek mede rond, aan de andere

De 8de soort, by letter H, afgebeeld.

En ver-
der be-
schreven.

scherp, gelyk een Westphaalsche ham, vol kringen of ribben, met de kanten parallel lopende, in 't gevoelen wat scherp, bleekgeel, met roodachtige straalen, achter by 't hoofd 't zaamen stotende, verbeeldende de straalen, die men 's avonds ziet by den ondergaanden Zon, als hy water trekt, daar een regen op volgt: Van deze straalen zyn zommige breed, zommige smal, zommige Schulpjen hebben ook gansch geene of slechts eenige voetschappen daar van; daar is weinig vleesch in, om dat ze zoo plat zyn, en men vind ze meest leeg op strand gapende, doch de schaalen noch aan malkander vast, 't welk geschied, als ze by aflopend water boven 't zand komen, en schielijk door de heete Zon geraakt zynde zoo magteloos worden, dat ze den schaal niet 't zaamen kunnen houden, om dat het achterste dikke veltje door de droogte buitenwaarts krimt, waar door zy den krabbekens ten prooi worden. Men vind ze overvloedig in den Amboinschen Inham omtrent de *Wajnitoe* en in de *Uliassers* op vlakke en harde stranden: Zy worden tot den kost niet gezocht. Men vind 'er ook, doch zelden, die rood van schaal zyn, met witte of geele straalen. Noch een derde soort, dewelke gansch wit is, en slecht van koleur. Een vierde soort valt op Oost-Keram, zynde de grootste onder de *Tellinae*, vier duimen lang, twee vingers breed, over 't geheele lyf glad en bruin, en zonder straalen, dewelke raar zyn.

Waar
was meer-
der soorten
zyn.

De 9^{de}
soort, by
letter L.

IX. *Tellina laevis* is van fatsoen als de voorgaande, maar wel zoo breed en dun, gansch glad, zonder ribben of schilderijen; zommige wit als yvoor; zommige lichtgeel, achter by den wervel met een rood plekje of kruisje; zommige hebben ook eenige donkere straalen, dewelke wit zyn; deze zyn raar.

De 10^{de}
soort, by
letter K.

X. *Folium*. Maleitsch, *Bia Lida*, deze is gansch plat en dun, heeft geen uitstekenden hoek gelyk de hammen, maar aan beide einden rond, ofaan 't eene eind recht, en als afgesneden, en aldaar scherp getand, gelykende een tong of een blad, van verwe hooggeel, met en zonder straalen: Zy worden zelden gevonden, en zyn derhalven raar; men moet ze zacht handelen, en niet lang in den Zon droogen, want daar door verbleeken ze.

De 11^{de}
soort, by
letter L.

XI. *Petefunculus*, Hammetje, heeft de gedaante van een Banquethammetje, te weeten, aan den eenen hoek rond, en aan den anderen smal toelopende, een vinger lang, en ruim een breed, zeer dun van schaal, eenpaarig rood: Zommige zyn incarnaat, dewelke breeder en ronder zyn: Andere zyn lichtgeel als vuil yvoor, dewelke grooter en slechter zyn: Men heeft ook kleine, schier zonder hoek, en rond, mede rood.

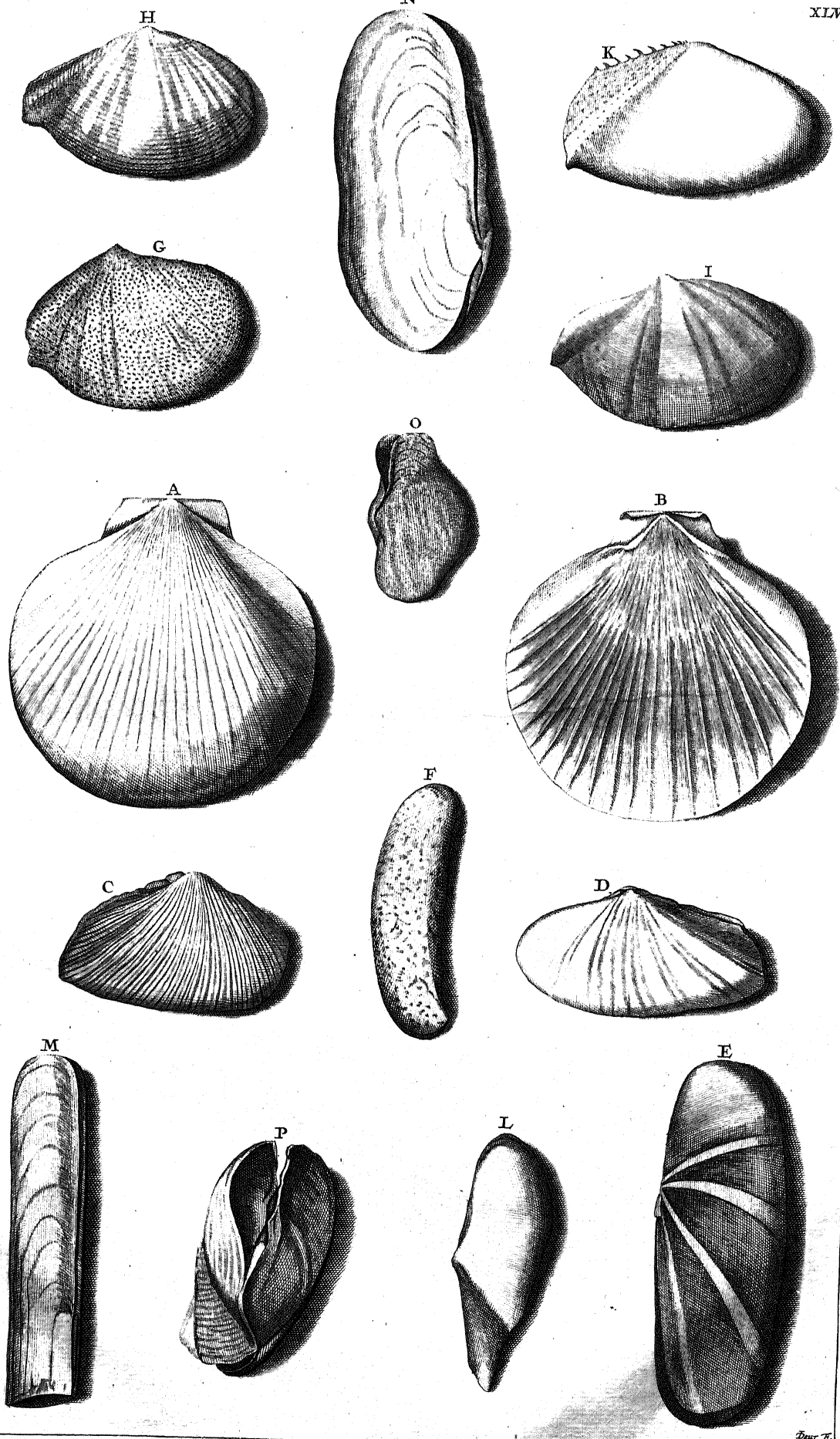
De 12^{de}
soort.

XII. *Petefunculus striatus*, is een klein langwerpig Schulpje, in de lengte geribt; wit of lichtgrauw.

De 13^{de}
soort, by
letter A.
op den
plaat
XLVI.

XIII. *Vulfella*, Baardnypers, is een langwerpige Schulp; aan den eenen hoek dik, en aldaar met een wervel aan malkander vast; aan den anderen dun, plat, en rond, zoo dat ze op en toe gaan, gelyk een tang of Chineesche Baardnypers; de grootste zyn 3 en 4 duimen lang, buiten vaal, en ruig, zonder mooijigheid, en gelyken meer naar een snebbe van een Eend: Andere zyn kleinder en mooijer, die beter naar een Nyper gelyken; zy zyn een kleine vinger lang, wat krom als een Zabel, donkergrauw of aardverwig. Men vind ze in groote klompen by 70 en 80 met een ruig mosch aan malkander vast hangende, die men dan in water moet leggen, en los laten weeten.

De *Tellinae*, deze 1ste soort, is afgebeeldt op den plaat XLV. by letter C. Van de 2de soort, ontbreekt d' afbeelding. Doch de 3de soort, word aangewezen by letter D. De 4de soort, by letter E, deze word by ons de purpere Sonnestraal, ook wel de groote Tour de Bra, genaamt. De 5de soort, by letter F, is een Peuldouplet, en word ook 't Poolsch Mes genaamt. Van de 6de soort, ontbreekt d' afbeelding. Doch de 7de soort, is afgetekent by letter G, en word by ons Robbetong, om zyn scharpe schubbetjes, genaamt, ook wel de Scgreinedouplet: van deze zyn groove en fyne; de groove hebben bruine plekken; en de fyne hebben roode straalen op een witten grond: Dewelke hier als de 8ste soort, by letter H, is aangewezen. De 9de soort, by letter I, is glad, en behoort onder de Roosdoublotten,

letten; waar van geele, roode, witte, gevlamde, gestraalde, en gestreepte zyn. De 10de soort, verbeeldt by letter K, is een andere soort van Venuschulpen, te voren beschreven. Den 11^{den} soort, by letter L, noemt de Schryver 't Hammetje; doch worden by ons mede onder de Roosdoubletten gerekent. Den 12^{den} soort, moeten wy, om dat de aftekening ontbreekt, voorbygaan. Doch de 13de soort, is verbeeldt op den plaat XLVI. by letter A, dien de Schryver Baartknyper noemt.

XXXIV. HOOFDDEEL.

Solenes bivalvii.

BOven in 't XXVII. Hoofddeel, hebben wy beschreven de *Solenes solidi*, die maar De So-
uit een pyp bestaan, nu komen de Tweefchaalige, maakende het vyfde ge- lenes bi-
flacht van Schulpen, dewelke langwerpige Schulpen zyn, met haare twee schar- valvij be-
len een scheede of pype verbeeldende, en bestaan in de volgende soorten: schreven.

I. *Solenes bivalvii*, *Ungues*, *Dactyli*, vulgò, *Vagina*, Neêrduitsch, Orgelpypen, De 1ste
Maleitsch, *Bia butu* en *Bia saron*, ook *Krang siffij* en *Bia koeke*, om dat haar schar- soort, is
uit nagelen of schubben schynt 't zaamen gezet te zyn. Deze zyn 4 en 5 duimen lang, een verbeeldt
vinger breed, dunschaalig, uit den ronden wat plat, aan d' eene zyde door een vel- op den
leken wat 't zaamen gevoegt, aan d' andere open, doch niet wydgapende, want straks plaat
daar achter is 'er een velleken voorgespannen: De beide einden staan open, waar van XLV.
het bovenste rechte, het onderste rondachtige kanten heeft: De koleur van den schar- met letter
is lichtbruin, aan zommige met witte plekken en stralen, effen en glad, of met kleine M.
ne scheurtjes overdwars, wyzende zyne aangroeiing na beneden; het vleesch is hard *En ver-*
en zenuwachtig, boven met een eindje, zynde een lid van een duim lang, uitsteekende, *der on-*
gefaatzoeneert als een *Membrum virile*, met een zwarte voorhuid naar believen uit en *standig be-*
ingetrokken wordende, en water uitspuitende: Zy staan recht overeind in een zuivere *schreven.*
zandgrond, altyd aan den rand van 't laagste water, daar de wal begint af te gaan:
Haaren plaats kan men bekennen aan een rond gaatje in 't zand, daar men ze behendig *He die*
uitgraaven moet met onderscheppen, want geraakt zynde trekken ze zich diep in den *gezonden*
grond. By de Chineezen worden ze ingepekel't en gegeten, hoewel ze zeer hard en *worden.*
onverdouwelyk van vleesch zyn. In den Middellandschen Zee, inzonderheit in den *worden*
Archipelagus moeten ze veel beter en murver zyn; want ik versta, dat ze by de Grieken *gegeten.*
en Italiaanen aldaar in hoogachtige zyn. De hedendaagsche Grieken noemen ze *Su-* *Haar be-*
linees; de Italiaanen *Lanquetti*; doch by *Jonstonus Lib. de Aquatilibus*, vind ik den *naming in*
Venetiaanschen naam, *Cappa longa*; te Bononia, *Pisce canella*; en het is mislichien de *verschie-*
Concha longa van *Rondoletius*; hoewel de Middellandsche *Solenes* van de onze wat ver- *den taalen.*
schillen. Men behoeft *Aristoteles* juist niet te berispen, daar hy schryft, dat de *Solenes*
aan beide kanten geflooten zyn; want in der daad de losse zyde niet ver open gaat, zyn-
de als gezegt van binnen met een velleken toegesloten.

II. *Rostrum anatis*. Eende-bekken, zyn mede een soort van *Solenes bivalvii*, en De 2^{de}
mislichien de Wyfkens, want *Plinius* verdeelt ze in Mannekens en Wyfkens; hoewel soort, op
deze ook van tweederlei flach zyn: De eerste of grootste Eende-bek is dikker van schar, dezelve
en breeder, langs de kanten geribt, en als vol scheuren, niet bruin, maar aschgrauw, plaat, by
boven met een zeer gapenden mond, wiens lippen een weinig uitwaarts gekromt staan, letter N.
de onderste hoek fluit wat meer, en zy staan overeind omtrent een hand diep in 't verbeeldt.
zand, hebbende boven een zwart en zenuwachtig eind uitsteeken, rimpelig, zich uit *Waar van*
en intrekken, en maakende boven in 't zand twee gaatjes, daar men een kleine vin- 2 soorten.
ger insteeken kan, en waar uit het Dier water spuit; het binnenste vleesch is ondeu- *Zie deze*
gende, vol zwart bloed en zand, velchtig en onbequaam tot den kost, behalven een *soort, ver-*
weinig, *beeldt by*
letter O.
Zyn ook
waterspin-
wers.

weinig, 't welk men inpekelt: Het tweede flach is korter, en zoo dun van schaal, dat het schier doorschynend is, in 't midden buikachtig, boven zeer gapende, en van 't zelfde vleesch; de schaal is vuilwit of grauwachtig, en ruig als een Haaije-vel, aan 't vleesch is gansch niet dat deugt: Men vind ze in grof zand, daar een waazige of moerassige grond onder is.

Waar die gevonden worden.

De 3de is verbeeld by letter P.

Een derde soorte hier van is een kleine vinger lang en breed, wiens schaal overdwars wat gestrept of geribt is. Onder de *Solenes bivalvij* behooren ook de *Musculus arenarius*: *Afussen passir* en *Bia pissou*: De *Afussen passir* steekt haar vleesch mede buiten 't zand uit, 't zelve uitbreidende in den rondte als een roosbloeem, die zich straks nederwaarts begeeft, als men het aanraakt, en de mossel trekt zeer diep in 't zand, daarom is 't moeijelyk haar geheel uit te graaven: Men legt ze slechts een ommezien in heet water, tot dat ze gapen; en men eet het vleesch half rauw, want het vleesch is week, en zeer welsmakende, zonder zand, wit, en beter als veel Oesters, voornamentlyk 't onderste, want het bovenste is wat hardachtig, in twee langwerpige lippen verdeelt; wiens opperste dat gerimpelde vliesken heeft, 't welk buiten 't zand uitsteekt.

Zyn eetbaar.

De 3de soort.

III. *Bia catsjo*. Amboinsch, *Hua ilij* of *Huilij*. Deze zyn kleine Schulpjes een lid van een duim lang, wit, of blauwachtig met groen gemengt, van figuur als een schopje met een platte rugge in het midden van yder schaal, onder aan hangt een taaije witte zenuwe, als of 't een Langhals was, dewelke in 't zand gaat; en, als zy geraakt worden, zinken ze nederwaarts: Zy staan overeind niet diep in 't zand, hebbende tot een teken een klein scheurtje, als of het met een mes gesteken was; Men graaft ze op vlakke stranden met meenigte by malkander, en worden veel gegeten by den *Pape-da*. Men noemt haar *Bia Catsjo* naar de gedaante van de kuiltjes in de *Pinang*-beeken, daar in men een *Catsjo*, dat is, een beet *Pinang* leggen kan, naar welke zy gelyken.

Waar zy haar onthouden.

En worden Catsjo genaamt.

De 4de soort, Zee-penzeelen genaamt.

Waar van verscheide soorten zyn.

IV. Zee-penzeelen, vind men op den strand van *Wajnitoe* overeind in 't zand stekende, zynde een vinger lang, en een stroohalm dik, witachtig, en half doorschynend als glas, gelykende zeer wel een schaft van een vogelveer, boven in veele vezeltjes verdeelt als een penzeel: Daar by vind men noch een ander goed, wat dikker als fyne darmen, buigzaam en taai, 1 voet of 1½ lang, buiten zandig, binnen met water gevult, die men als formen uit 't zand graaft: Een derde soorte zyn pypen, hebbende den dikte van een pink, een vinger lang, buiten ruig, binnen glad, met slymerig water gevult, zoo bros, dat ze van enkel zand schynen gemaakt te zyn, om dat ze straks breeken, als men ze drukt.

Hoemen die vangen moet.

Om alderhande *Solenes* te vangen, als men eerst de gaatjes ziet, daar zy insteeken, zoo zal men van boven een bezemriedje of den styven middelzenuwe van een *Calappus*-blad daar in duuwen, zoo diep men kan, en veerdig daar onder graaven ter zyden; want door dat scherpe rysken geprikkelt zynde, vergeeten ze het neerwaarts zakken.

Onder de *Solenes* kan men ook brengen, (als gezegt is) de vyfde soorte van 't voorgaande Hoofddeel *Tellina Cultriformis* of *Bia Pisso*, om dat ze op diergelyke manier in 't zand steekt, en aan fatsoen niet veel verschilt. De schaal is langwerpig, en wel zoodaanig, dat de zyden parallel loopende, voorts dun en breukzaam, van buiten is ze getrekkent met fyne ribben en voorens, dewelke parallel met de randen loopende in een halven kring. Zy is altyd zuiver, en laat haar wel polyzen, daarom is zy onder de Rariteiten aangenomen, de koleur is geel bruin.

De Solenes Bivalvij, waar van eenige onder de Mosselen behooren; van deze word de 1ste soort, aangewezen op den plaat XLV. by letter M, de Schryver noemt deze Orgelpypen, doch die worden by ons Goot-Doublotten genaamt, om dat zy of heel of half zynde, heele of halve gooten gelyken. De 2de soort, by letter N, noemt de Schryver den grooten Eendebek; van welke noch een andere soort, by letter O, verbeeldt, de kleine Eendebek genaamt word, doch by ons eeuwigduurende Gaapers, om dat die nooit toe kunnen sluiten. De andere soort, by letter P, is van deze voornoemde de groote. Van de volgende heeft de Schryver in dit Hoofddeel ons geen afbeeldingen laten toekoomen.

XXXV. HOOFDDEEL.

Musculi : Mosselen.

H Et zelve geslacht van Schulpfen maaken de *Musculi* of Mosselen; en de *Mituli*, waar van wy de volgende soorten aangemerkt hebben.

I. *Musculus vulgaris major*. Maleitsch, *Afusseng*. Deze is de gemeene Mossel van bekende fatzoen, doch hier te land meer naar den bruinen dan blauwen trekkende, met een baard aan de klippen of houten hangende, aan smaak veel wykende den geenen, dien men in onze Westfer-zee vind.

II. *Mitulus anataricus*. Maleitsch, *Afusseng Bebec*, dat is, Eend-mosselen, Amboinsch, *Jbul*, op Hitoë, *Lulat*. Deze zyn kleine Mosseltjes, schaars een lid van een vinger lang, en $1\frac{1}{2}$ vinger breed, bleekbruin, en wat rimpelig van schaal: Zy steeken veele by malkander in een waazigen grond, maakende een geheelen korst, gemeen in den Amboinschen Inham, en op *Hoeconalo*, en andere stille bochten: Men graaft ze veel uit om d' Eenden daar mede te voeden, over de uitgegraavene korsten rolt men een steen, of men breekt ze met de handen in stukken, en als dan worden ze van de Eenden greepig gegeten: De Varkens eeten ze ook gaarn, inzonderheit de wilde, waar op de Jagers ook weeten te loeren.

III. *Mitulus saxatilis* is noch kleinder, schaars een lid van een vinger lang, maar breeder, en als een oor gefatzoeneert, buiten rimpelig of korrelig, omtrent de randen met hairen bezet, en met een groenen weerschynd: Zy hangen aan harde klippen, die plat leggen, en op andere harde vlakke stranden: Zy dienen niet tot eeten, maar wel voor Varkens en Eenden.

IV. *Musculus arenarius*. Maleitsch, *Afussen passir*. Deze steekt geheel in 't zand verborgen, en overeind, gelyk de *Solenes*, van fatzoen als Mosselen, doch de zyden loopen meer paralleel, en beneden is 't hoofd ronder, dun en bros van schaal, in kringen verdeelt, langs dewelke zy breekt, als men ze duwt; zy zyn eenpaarig grauw, naar den vaalen koleur trekkende, en zuiver: Zy hebben geen baard, gelyk de Mosselen, maar volgen den natuur van den *Pholates*. Het vleesch is wit, week, en goed om te eeten. Men vind ze weinig in een harden en fynen zandgrond op vlakke stranden, daar men haar plaats bekennen kan aan een rond gaatje, en by laag water in 't zelve een roosje van roodachtig vleesch, in de grootte van een schelling, en in de gedaante van een *Boletus*, het welken het Dier boven uitsteekt om te bakeren.

Myites is een steentje van gedaante als de voorgaande Mosselen, doch niet boven een nagel van een duim lang, boven bruin of violet, beneden rond, witachtig met een paerlachtigen weerschynd, en half doorschynend, 't welk men by geval in deze Mosselen vind; wegens haare mooie gedaante en zeldzaamheit, worden deze Mosselen onder de Rariteiten gerekent.

V. *Pholas*. Maleitsch, *Afusseng batu*. Neêrduitsch, Steenscheede. Deze is een langwerpige zwarte Mossel, hebbende de lengte en breedte van een vinger, doch meerendeels kleinder, zomtyds ook een hand lang, met eenige kringen by het bovenste eind, 't welk scherp en plat toeloopt, beneden stomp en witachtig: Deze vind men nergens bloot, maar altyd in de groote Koraalsteenen; (*Lib. 12. Herbar. Ambon. Saxum calcarium* en Katskoppen genaamt.) in deze steken ze in een kuiltje, zoo net op den Mossel accordeerende, als of het door konst uitgehouwen was, staande met den spits altyd overeind of een weinig hellende, en van daar altyd een heel klein gaatje hebbende, 't welk door den steen gaat, waar door zy het water inzuigen en uitspuuwen: Rondom den Schulp legt een meelachtige substantie als een papje, en hoe minder deze is, hoe mooijer, zwarter, en gladder de Mossel is; maar die veel pap om zich hebben zyn

De *Musculi* be-
schreven.
De 1ste
soort, ver-
beeldt op
den plaat
XLVI.
by letter B.

De 2^{de}
soort, by
letter C.

Zyn tot
spys der
Eenden.

Als mede
der wilde
Varkens.

De 3^{de}
soort, ver-
beeldt by
letter D.

De 4^{de}
soort, ver-
beeldt by
letter E.

Zyn goed
tot spys.

Myites
word in
de voor-
gaande
Mosselen
gevonden.

De 5^{de}
soort, af-
gebeeldt by
letter F.

Groeijen
in de Ko-
raalste-
nen.

ruig

ruig en korrelig, doodschbruin, en niet mooi: Het vleesch is slymerig, doch word door het kooken hardachtig, tot het eten niet zeer aangenaam, om dat ze naar de klippen smaaken: Men krygt ze nooit dan by 't maaken van kalkoovens, wanneer men die Katskoppen in stukken slaat of kapt, om kalk daar van te branden, daar men met verwondering ziet, hoe deze Schulpen in den steen verborgen leggen, daar men van buiten geen tekens ziet, en nochtans door die kleine gaatjes haar voedzel moeten zuigen; zoo moet men ook wel 3 of 4 steenen openen, eer men een vind, die ze heeft; de kleine hebben kleindere, en de groote grootere Mosselen: Daar zyn zommige van onze Oostindische Philosophen, dewelke vermoeden, dat deze Mosselen 'er eerst zyn, en daar na de steenen daar rondom groeijen door onzienlyke Waterdiertjes, die den steenigen stoffe 't zaamen draagen, en laag op laag aanzetten, gelyk de Byen haare huisjes maaken. De Katskoppen groeijen gelyk andere Zeegewassen, gelyk 't zelve door ons in 't voorgenoemde *Herbarium* is beschreven; daarom heb ik ze ook onder de Waterplanten gebragt, of het evenwel door zoodaanige Diertjes geschied, is my noch onbekent, maar dat ze rondom deze Mosselen groeijen, kan ik niet toestemmen; de reden hier van is deze, om dat men deze Mosselen niet bloot vind noch rompslomp over hoop in die steenen, maar altyd of recht of schuins overeind, hebbende buiten twyffel het Dier deze eigenschappen en krachten, dat het in 't groeijen den omliggenden zachten steen vermolzemen of verbryzelen kan, om haar kamertje grooter te maaken, en haar schaal uit te breiden, het welk men merken kan aan de kringen, die de schaal aan haar dunste einde heeft, alwaar het aangroeijen geschied.

Hoe dezelve gevonden worden.

Gevoelen van zommige over haar groeijen.

Als mede een opmerking van des Schryver daar over.

De 6de soort, is verbeeldt by letter G. Uitgestrekte leggende verbeelden zy een Vogel-tje.

De 7de soort, afgebeeldt by letter H.

Matthiolus aangehaalt.

Ook Aldrovandus, die den Pholas bekrachtigen.

VI. *Avicula*. Maleitsch, *Asuffeng burong*. Deze is een zwarte Mossel, in den gedaante van een Vogeltje of Swaluwtje, 't welk haar beide vleugels opwaarts steekt, maar als men ze uitbreid, zoo gelykt ze een vliegend Vogeltje met een langen staert, in 't gemeen een vinger lang; met het hoofd hangen ze nederwaarts, en met den staert opwaarts aan stokken, en dus houd men die lang in zee staan, als mede aan de berghouten en roers van Chaloupen door middel van den baard, die by 't hoofd is. Men vind ze ook aan de zeeboomtjes of *Akkaarbaar* vast gegroeit, inzonderheit aan het zwarte, dewelke niet boven een vinger lang zyn; zommige zyn zwart, zommige rood, beide met lange staerten, en ligt afvallende; het vleesch is gelyk aan andere Mosselen.

VII. *Pholas lignorum*, gelykt 't uiterste lid van een vinger, te weeten, van voren stomp, achter spits, platachtig, en met een rond gaatje, in twee deelen open gaande, van buiten is ze grauw, lelyk, en zeer bros van schaal; zy groeijen in de verrotte paalen, die in zout water staan, zoo als de *Solenes integri*.

Met den natuur van *Pholas* komt overeen, 't geen *Matthiolus* zegt van zekere Alykruiken of Slekken, die men levendig vind in zekere rotzen by 't slot *Duin* in den Adriatischen zee, daar men met yzere hamers groote stukken afflaat, en dezelve wederom in andere kleindere stukken, daar in men dan deze Slekken vind, goed om te eten, en lekker van smaak: By den Tartarischen stad *Tarku* worden desgelyks Slekken in een rots gevonden; ook vind men verscheide Schaalvisschen in de hoogste *Alpes* achter *Verona*. *Aldrovandus Lib. 3. de Exanguibus* bevestigt dit bovenstaande mede: Aan den oever te *Ancona* worden steenen van 50 en meer ponden uit den zee getrokken, dewelke, met hamers in stukken geslaagen zynde, kleine levendige en zeer lekkere vischjes uitleveren, *Idem Aldrovandus*.

De Musculi, Mosselen, is by ons de 1ste soort, verbeeldt op den plaat XLVI. by letter B. De 2de soort, by letter C. De 3de soort, by letter D, deze is heel zeldzaam, en word de Eende-mossel genaamt. De 4de soort, is verbeeldt by letter E. De 5de soort, by letter F, deze is een Steen-mossel, om dat dezelve in de Zee-Koraalsteenen groeijen, die men aan stukken slaande, daar uitkrygt. De 6de soort, by letter G, is het gevlerkte Vogeltje genaamt, om dat dezelve van malkander leggende, en tegen een gevoegt, een vliegend Vogeltjen verbeelden. De 7de soort, is te zien by letter H.

XXXVI. HOOFDDEEL.

Pinna. Maleitsch, Bia mantsjado.

H Et zevende geslacht van de Schulp en maaken de *Pinna*, Maleitsch, *Bia mantsjado*, naar den gedaante van een smalle Indiaansche byl, Amboinsch, *Kima Omin*, Neêrduitsch, Holster-Schulpen. Deze hebben een byzondere gedaante, van alle andere Schulp en verschillende, namentlyk drickantig, lang, plat, boven breed, en gapende, beneden scherp en spits toeloopende, gelyk een holster; zy zyn verdeelt in de volgende soorten.

I. *Pinna prima sive oblonga*, is een of $1\frac{1}{2}$ voet lang, en boven vier duimen breed, beneden spits toeloopende, overeind staande, en de helft in den flykigen grond staande; de eene lange zyde is gesloten; de andere is los, en opent zich omtrent 1 vinger breed, en aldaar aan den grond ziet men een baard van zwartgroene draaden gemaakt, omtrent een lid lang, aan het Dier smal en van voren breed, den welken men *byssum* noemt, waar mede het Dier zich vast maakt aan steentjes en zand; de bovenste zyde sluit niet wel, maar staat boven altyd gapende, en loopt wat rond, zynde de schaal aldaar zoo dun en scherp als een mes, zoo dat men zich dapper daar in bezceren kan, als men onvoorzichtig daar op trapt of daar na duikt: De buitenste schaal is zwart, of met wat bruin gemengt, zoo ver zy boven den grond uitsteekt, vol zeegruis of kalk; 't overige is zuiver, met korte en ydele schubben bezet, die in ryen staan, en aan d' oude schier geheel vergaan; de onderste spits is wit, binnen is de bovenste helft mede zwart, de onderste zilverwig: Het Dier heeft een grooten *Callum*, en een grooten klomp hooggeele, of minij roode vettigheid, die men het ei noemt, voorts breede zwartachtige lappen, door den geheelen Schulp verspreidt, beslaande 't vleesch niet meer dan de zilververwige plek, en daar onder legt een groote zandsak van zwart bloed en zand.

De jonge *Pinna*, noch geen half voet lang zynde, is wit van schaal, zeer dun en doorschynend, van buiten in den lengte geribt of gestreept, en met scherpe schubben bezet, allenkskens den bruinen koleur aannemende, en de bovenste of smalste zyde is niet rond, maar recht, zoo dun en bros als glas; alle *Pinnae* hebben een Pinnewachter, *Pinnophylax* en *Pinnoteres* genaamt, dewelk een garneeltje is, zynde $1\frac{1}{2}$ vinger lang, ysverwig met witte stipjes, en schier doorschynend, met dunne en zeer scherpe nypers, 't welk geduurig in den *Pinna* woont, zoo lang dezelve leeft, maar als zy begint te sterven, zoo loopt het daar uit: In ieder *Pinna* woont maar een garneeltje, doch 't zelve schynt daar in zyne cijers (dewelke men onder zyn staert vind) te formeeren, en jongen voort te brengen, die daar na verhuifen moeten, en andere *Pinnae* zoeken: Zyn ampt is den *Pinna* te nypen, dat ze haar toe zal trekken, als 'er prooi in den Schulp is, of als 'er eenig gevaar voor handen is, gelyk wy boven in 't XXVIII. Hoofddeel van de *Chama Squammata* gezegt hebben. Zy groeijen in geen openbaaren zee, maar in stille bochten, daar een moddergrond is; met het bovenste ronde deel even uitkykende, maar daar een harde zandgrond is, steeken ze meer dan de helft bloot boven den grond, veele by malkander, met den scherpen kant altyd boven, dat men geen voet daar tusschen zetten kan; zy zyn 4 en 5 voeten onder water: Men vind ze in den binnenzak van den Amboinschen Inham, in den geheelen moerassigen bocht van *Hen-netello* tot *Cauwa*, aan Kerams Noord-Westhoek, en in den bocht van *Tanoeno* en *Kajj-bobbo*. Zy worden tot den kost gebruikt, doch dat zwarte *Papaver* moet men wegfmyten, om dat het wat dronken of duifelig maakt, en 't overige is ook van geen zonderlyken smaak: Beter moeten ze zyn in den Griekschen zee, inzonderheit in den

De *Pinna* na beschreven.

De 1ste soort, afgebeeld op den plaat XLVI. by letter I. Haar gedaante, koleur, en Dier omschuldig beschreven.

De andere van deze zie by letter K.

Deze alle hebben een Wachter.

Dewelke haire (doud zynde) verlaat.

Wat dezelve Wachter doet.

Waar de *Pinnae* groeijen.

en haar ophouden.

En worden mede tot spys gebruikt.

Propontis, of rivier van *Constantinopolis*, daar men ze noch *Pina* noemt, en alwaar zy noch wel 2 voeten lang vallen zullen.

Hebben ook een soort van paerlen in zich.

Men vind hier in ook zomtyds paerlen, gelyk men van de *Pinna* in den Middellandschen zee ook schryft, doch deze zyn klein, rond, paars, of lichtviolet, en verliezen metter tyd haaren glans: Ik geloov echter, dat ze witter en mooijer vallen in zoodaanige *Pinna*, die van buiten niet zwart, maar bruinachtig zyn, en in een harden grond groeijen, en klaarder water hebben, daar de meeste Amboinsche in water staan, dat modderig is; het moet echter wat klaar zyn, als men na dezelve duiken wil, want zommige meer dan een vadem onder water staan; ook moet men wel oppassen, dat men zich aan haare scherpe kanten niet bezeerc: Van de *Pinna* zie *Plinius Lib. ix. cap. 42.* en *Cicero Lib. 2. de natura Deorum.*

De 2de soort, zie hem verbeeldt by letter L. By letter M. noch een andere soort.

II. *Pinna lata*. *Plinius*, *Perna*. Deze word voor het wyfken van den *Pinna* gehouden, en is wat korter dan de voorgaande, maar veel breeder, en dikker van schaal, zeer wel naar een Westfaalsch hammetje gelykende: Ik heb 'er gehad van 16 duimen hoog, en 1 voet breed, aan den openen zyde een weinig uitgeholt met een bochtje, daar de *byssus* staat; de schaal is mede zwart of aardverwig, in ryen met scherpe smalle schubben bezet, die zy ook in haar ouderdom behoud: Men vind ze ydel, en van de voorige afgezonderd, want zy willen een harder grond hebben, en vrijer zee; doch ik heb bevonden, dat 'er altyd geen versche rivieren omtrent zyn, daar de *Pinna* zich ophouden, gelyk andere schryvers melden.

De 3de soort, by letter N.

III. *Pinna alba*, word ook voor 't wyfken gehouden, en is veel kleinder dan de voorgaande, zy is wit of lichtgeel van schaal, dun, en half doorschynend als glas, niet recht driezydig, maar in 't midden bochtig, als of ze 't zaamen gebogen was, van buiten is ze glad, doch een weinig geplooit: De grootste zyn een hand lang; andere 3 en 4 duimen lang, en in 't midden zoo bochtig, als of ze 't zaamen gevouwen waaren: Zy stecken niet in den grond, maar hangen met de baarden aan de steenen; deze worden zelden gevonden.

De *Pinna*, by den Schryver *Holsters*, worden by ons *Hamdoubletten*, om haar koleur en gedaante, genaamt, ook wel *Steckdoubletten*, om dat dezelve meestentys in een weeken grond steekende gevonden worden. De 1ste soort is verbeeldt op den plaat XLVI. by letter I, van deze *Hamdoubletten* heb ik 'er een gehad, ruim twee voeten lang: Hier van is een andere soort, afgetekent op den zelven plaat, by letter K, doch is een veel kleinder slach als de voorgaande. De 2de soort, by letter L, waar van noch een andere by letter M, verbeeldt is. De 3de soort, word aangewezen by letter N.

XXXVII. HOOFDDEEL.

Ostreum, Oesters, *Tiram*.

De Oesters beschreven.

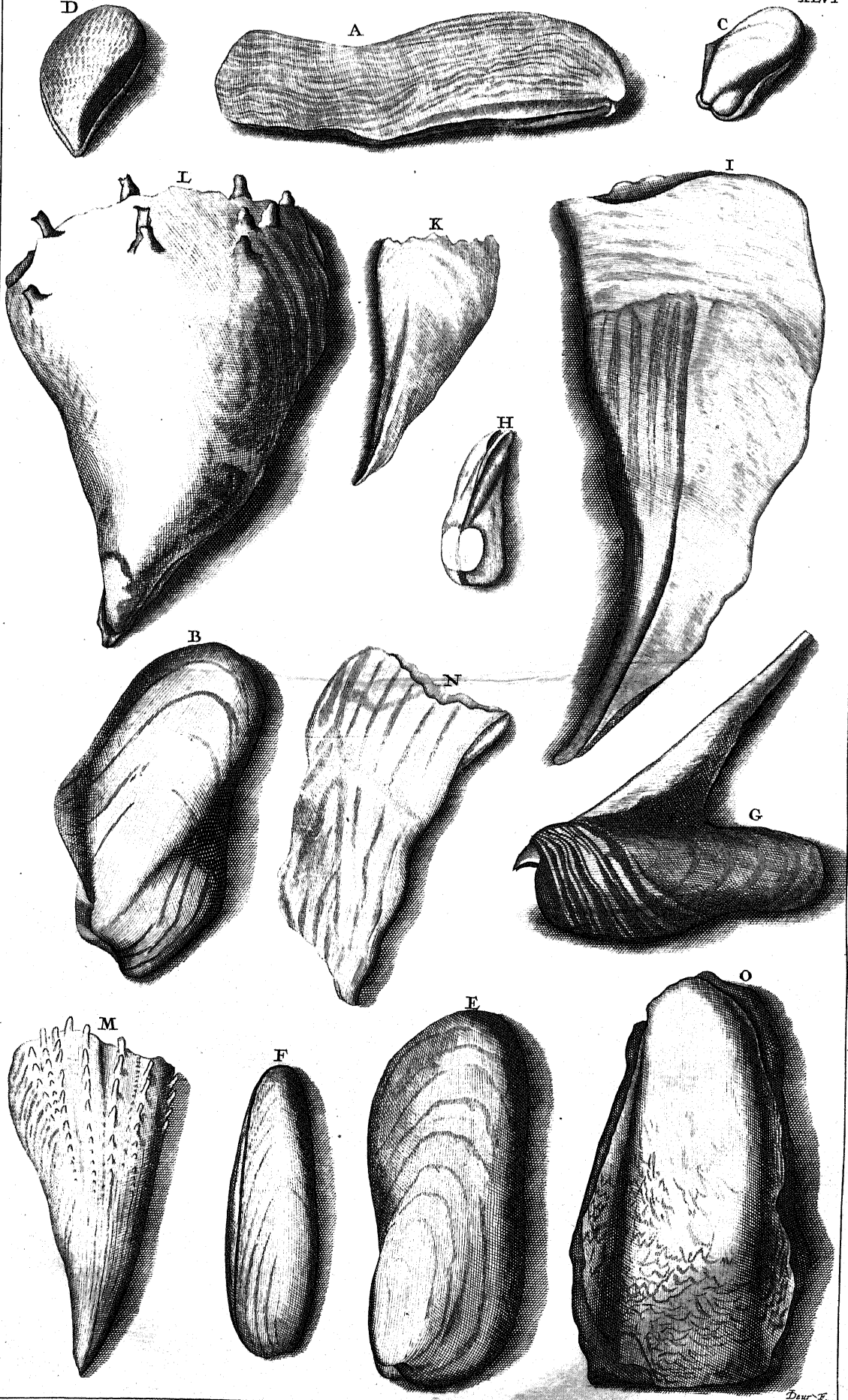
Waar van verscheiden soorten zyn.

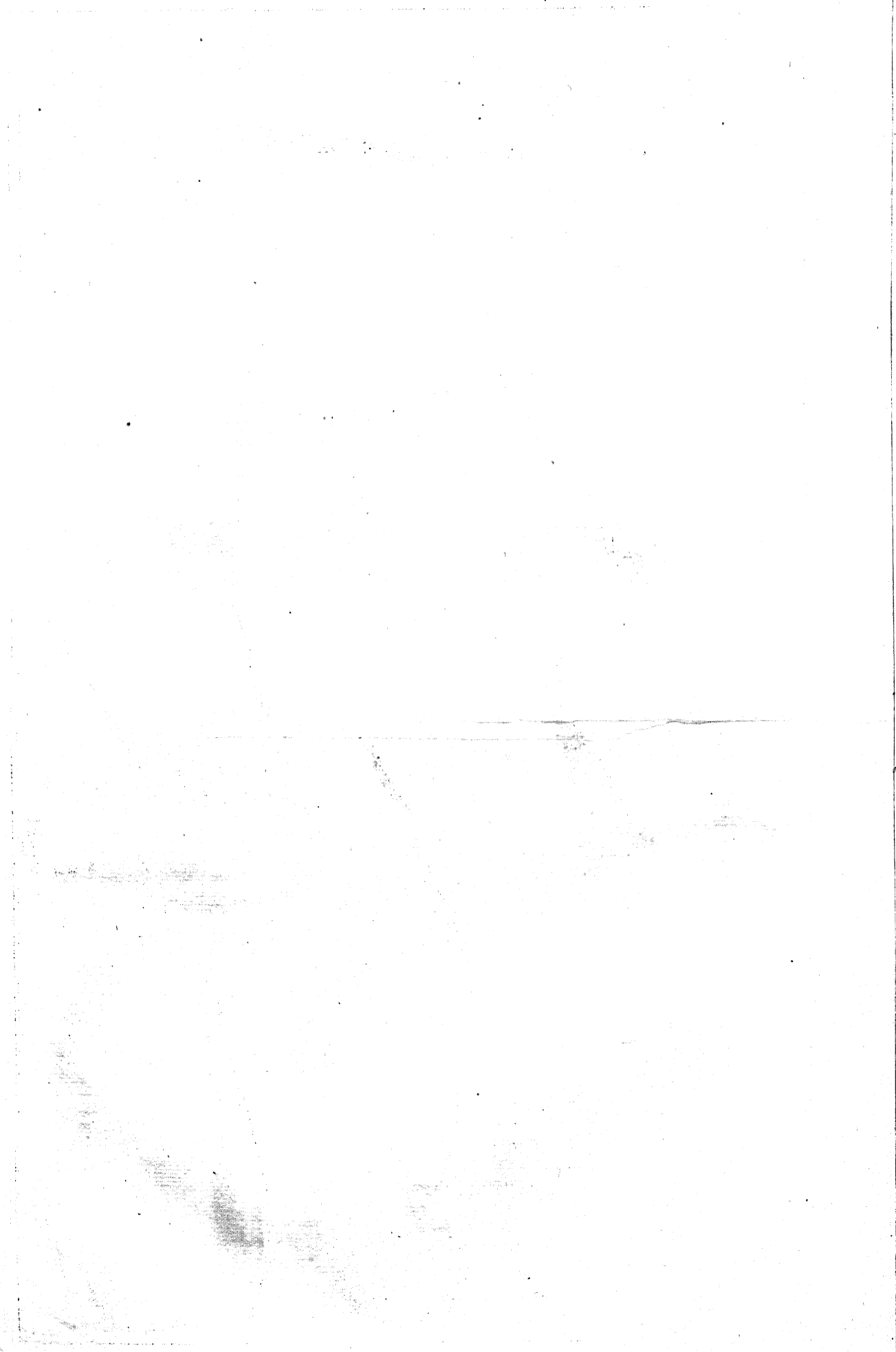
De 1de soort, is verbeeldt op den plaat XLVI. by letter O.

Het achtste geslacht van Schulpen maaken de Oesters, van veelderlei fatzoen, doch alle daar in overeenkomende, dat zy van buiten een ruig geschilderden of schubachtigen schaal hebben, van binnen zyn zy zilververwig of paarlemoerachtig, en deze veranderen niet van plaats: Van Oesters sullen wy hier niet uitvoerlyk handelen, als genoegzaam bekend zynde, maar alleenlyk eenige soorten aantekenen, die men hier in *Amboina* vind.

I. *Ostreum radicum sive lignorum*. Neêrduitsch, *Stok-oesters*. Maleitsch, *Tiram besaar* en *Tiram akkar*. Deze zyn de grootste, langwerpig, een hand lang en minder, van geen vast fatzoen, maar bochtig met omgevlochtene kanten, en dezelve zomtyds gekartelt of geplooit; van buiten zyn ze zwartachtig, van binnen zilververwig, met den ondersten en diksten schaal krommen ze haar om de wortelen der boomen, waar aan zy groeijen, weshalven haar fatzoen zich schikken moet naar den plaats, daar zy hangen.

De

De beste en grootste vind men op *Manipa*, *Bocro*, *Kelang*, *Bonoa*, en op vlakke stranden, daar veel *Mangi mangi*-boomen staan, aan wiens wortelen zy hangen, zoo dat men dikwyls een stuk van den wortel mede afkappen moet; men mag ze houden voor den *Tridacna* by *Plinius*, en by de hedendaagfche Grieken worden ze *Chaderopada* genaamt na de gelykenisse van een ezels voet. Zommige landen en stranden brengen deze Oesters zoo weelderig voort, dat de fchepen aldaar ten anker leggende, en 't zelve ophaalende den ankerftok bezet vinden met fchoone groote Oesters, gelyk mede den kiel van 't fchip, 't welk inzonderheit gebeurt in *Siam*; alwaar aan de kiel en ook zekere Mosselen groeijen, die langwerpig, grauw, of lichtbruin zyn, van fatzoen als de bovengemelde *Musculus arenarius*; zelden gebeurt het, dat men witte steentjes daar in vind, in de grootte van een erwete, en vitfe; zommige zyn geheel wit; zommige met een paerlachtigen weêrfchyn aan den eenen zyde, dewelke men onder de *Chamites* rekenen kan.

Waar die gevonden worden.

Groeijen ook aan de Schepen, en Ankers &c.

II. *Ostreum Cratium*, *Sery*-Oesters. Deze zyn kleinder, omtrent een vinger lang, met geplooide en gekartelde randen, van buiten grauw en fchilfferig; zommige ros, zuiver, en met een verheevene rug in den bovenften fchaal, met den onderften omvatten ze de ftokjes of rietjes van de *Serys*, die omtrent $\frac{1}{2}$ jaar in zee geftaan hebben; dit gefchiet met veele korte voetjes, of armtjes, die de randen van de ftokken omvatten, op den zelve manier, als men aan de wortelen van *Polypodium* ziet: Aan deze rieten waffen ze met klompen boven malkander, zoo dat men de ftokken mede affnyden moet, doch de mooiste zyn, dewelke enkeld groeijen: Men vind ze ook aan de wortelen van allerlei *mangium fruticans*, doch die zyn klein, fcherp, en zeer gekartelt; waar van men veelderlei flach vind op den *Baffo* van *Baguala*, ter wederzyde van dien *Isthmus*.

De 2de soort, op den plaat XLVII. by letter A.

Waar die gevonden worden.

III. *Ostreum Saxatile*, deze zyn klein, van veelderlei hoeken, en fatzoen; zommige als een fchotelkje, met de eene zyde aan de fteenen vast; zommige zyn rond als Paarlemoerfchulpen, en deze staan overeind: Zy groeijen aan alderhande fteenen, zelfs die niet grooter dan een noot zyn, ook op fcherffen, en ftukken van gebakkene fteenen, &c. de fteenen zoodaanig bedekkende, dat men ze van boven niet bekennen kan. Zy zyn lekker van fmaak, maar kosten wat moeite om op te kloppen en fchoon te maaken: Men vind ze veel aan den Noordzyde van den Amboinfchen Inham.

De 3de soort.

Worden tot Spys gebruikt.

IV. *Ostreum placentiforme* fve *Ephippium*. Neêrduitsch, Engelsche Zadels en Zadel fchulpen. Maleitsch, *Tiram Lebber*. Amboinfch, *Ea* en *ija*. Boëtoufch, *Calepinda*. In de Xulaafche Eilanden, *Calvinde*, vallende op *Toccoeve*- en zyn aldaar paerlryk. Deze zyn dun, en plat als pannekoeken, doch een weinig gebogen, in manier als de platte Engelsche Zadels; zommige hebben 6 en 7 duimen in den Diameter, recht gefatzoeneert als een Zadel; de fchaal is een fchaft dik, fchilfferig, als of zy alleen van huiden gemaakt was, buiten is ze zwartgrauw, binnen fchoonpaarlemoer met regenboogs verwe, inzonderheit de ronde plek, daar de *Tendo* staat, daar men ook zomtyds eenige korrels als paerlen aan den fchaal vast ziet: Het vleefch is weinig, en fchier enkel lappen, doch goed van fmaak. Deze vind men op *Bonoa* in stille bochten, daar een harde koraal-grond is, op malkander leggen, en daar eenige aders van zoet water zyn. Een ander dunner flach vind men in den Amboinfchen Inham, die beter naar pannekoeken gelyken, en wiens fchilfferen zich ligter van malkander laaten trekken, kleinder in den omloop dan de voorige, buiten is ze uit den grauwen ros, binnen paerlachtig, doch met veel rood gemengt, als rood koper, derhalven zoo mooi niet als de voorige. In den ftraat van *Bouton*, en rondom *Pangesane* vind men de groote ook, daar ze mede *Calepinda* hiet, en wiens paarlemoer tot het inleggen van houtwerk aan de ftevens van haare vaartuigen gebruikt word: Deze foorte word op den Ooft-kuft van *Celebes* mede *Calepinda* genaamt; waar van men aldaar een kleine foorte heeft, die wat plat, en dun is, gelyk men ook op *Baguala* vind: Deze fchaalen hangen die van *Tambocco* aan malkander gereegen aan de voorftevens van hunne

De 4de soort, is verbeeld op dezelve plaat, by letter B.

Waar paerlen in groeijen.

Van deze een 2de soort.

Ook een 3de soort.

Geeven
geluik van
haar.

vaartuigen, als zy op een togt zyn geweest, en goed geluk hebben gehad om koppen te haalen; desgelyks haare voorvechters hangen ze rondom haare huisen, om, als de wind waeit, door haar geklatter de menschen te waarfchuuwen, dat aldaar een stout man woont, die zich niet veel onder den neus laat peuteren; zoo dat deze Schulpen als Basuinen van de *Fama* zyn.

En waar
die gevon-
den door-
den.

Alle deze soorten brengen paerlen voort, doch in de Amboinsche vind men ze weinig, en die zyn klein, hoekig en geelachtig; mooier heeft men ze in de Xulaasche Eilanden, en op het Papoefche Eiland *Messoal*, alwaar zoo mooie paerlen vallen, die de oprechte Ceilonsche vry wat gelyken: Deze Oesters vind men 3 en 4 vadem diep onder water; zommige plat, zommige als leijen schuins tegens malkander geschikt, daar men ze met harpoenen steekt en oplit. Op *Balij* hiet men ze *Giwan*, met wiens mooi uitgesneedene stukken de zadels en toomen worden ingelegt.

Opmer-
king van
den Schry-
ver.

Boven onder den *Chama squammata* heb ik aangetekent het verhaal van de Inwoonders van *Keij*, dat omtrent haare Eilanden op een klip in zee eenige vadem onder water een groote Schulp te zien zy, dewelke een groot licht van zich geeft, maar, als men daar na duikt, verdwynt, of misschien haar 't zaamen trekt: Indien het geen *Bia garu* is, zoo zal het buiten twyffel een groote Zadelschulp zyn, waar van ik dikwyls zelfs gezien heb den gapenden schaal onder water leggen, en een schoone paerl-achtige weerschynd van zich geeven.

De 5de
soort, ver-
beeldt by
letter C.

V. *Ostreum plicatum majus* is een dikschaalige Oester, uit verhevenc plooijen gemaakt, welkers ruggen bezet zyn met lange schubben, als nagels 't zaamen gerolt, gansch ruig en morsachtig, wiens slym aan den buitensten schaal hangende een jeuken veroorzaakt, op den huid zyn ze gelyk die van andere Koraalsteen; het binnenste is wit, en omtrent de kanten zwart: Men vind ze op *Manipa*, doch weinig, niet aan de wortelen der boomen, maar onder de steenen. Een slach hier van valt op *Hoeconalo* in den Amboinschen Inham eenige vadem onder water, en tusschen de steenen; zy is mede geplooit, doch zonder nagels of hoornen, maar met kleine gaatjes: Deze is zoo ruig en onaanzienlyk, dat men ze voor een klip aanziet, doch van binnen schoonwit als alabastr.

De 6de
soort, by
letter D.

VI. *Ostreum Plicatum minus* is qualyk een hand breed en groot, uit weinige, doch groote plooijen gemaakt, zonder uitsteekende nagels of hoornen, maar met kleine gaatjes en ruitjes uitgegraaven, grauw en zuiver: Deze geplooiide Oesters worden zelden gevonden, en maaken eenen grooten Rariteit.

De 7de
soort, by
letter E.

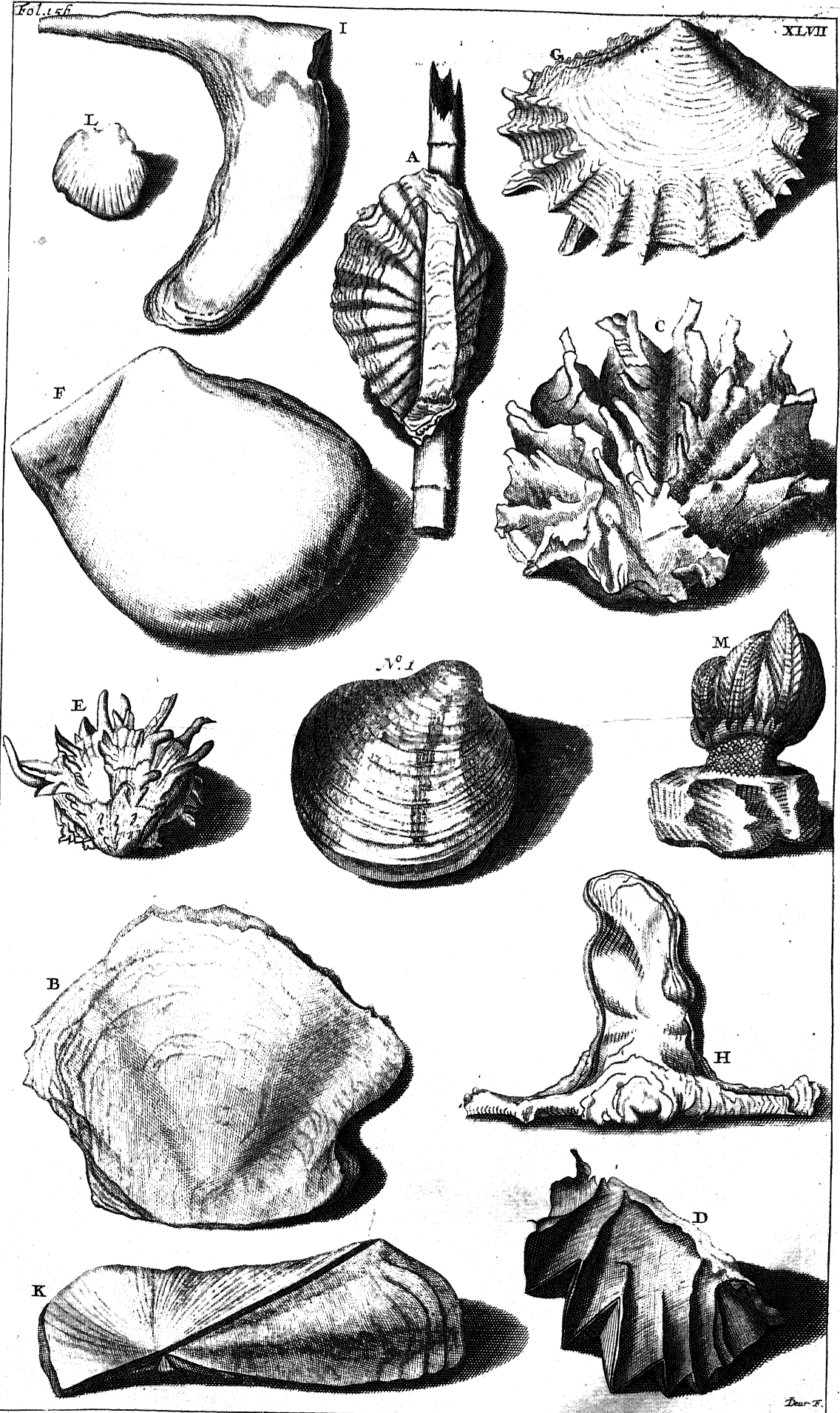
VII. *Ostreum Echinatum*, Maleitsch, *Bia tsjoeppe*. Deze heeft twee holle schaaLEN, donkerbruin, en overal met steekels of takken bezet, gelyk een *Echinus marinus* of Zee-appel, van ongelyke lengte; waar van zommige breed, zommige rond zyn; zy zyn moeylyk om aan te vatten, behalven achter by 't hoofd, daar de steekels op 't kortste zyn. Een ander slach is kort, en diep als een kommetje of theekopje, waar op de andere helft als een vlak dekzel legt, mer korte en ydele steekels bezet, alle aan de kanten een weinig gekartelt, en zommige zyn van buiten zoo rood als koraal: Daar zyn 'er noch andere van flechter fatsoen, met korte breedachtige schubben, met een klein dekzel boven op, witgrauw, kalkachtig, en daarom niet mooi. Alle *Tsjoeppe* hebben achter een breed gat als een koraalsteenig aanwas, waar mede zy vast tegens de klippen zitten: De mooiste zyn de Kastanje-bruine, niet zeer hol, vol steekels, en zonder zeegruis; waar van men zomtyds twee en drie met de billen aan malkander gegroeit vind: Zy zitten aan harde roffe keisteenen, op den strand van *Hatve*, en veele hebben ook een Krabbetje tot een wachter: Het vleesch word weinig of niet gegeten, dewyl het een kleine duizeling of benautheid aanbrengt.

Welke de
beste zyn.

En waar
zy haar
onthouden.

De 8de
soort.

VIII. *Ostreum echinatum maximum & monstruosum*, dit schynt de Koning van alle *Tsjoeppe* te zyn; waar van ik maar een gezien heb, dewelke met een net opgetrokken wierd voor *Porto* in de Uliassers: Zy was ongemeen groot, en van een wanschiklyke gedaante, te weten de Schulp zelf een hand lang, overal bezet met lange steekels; zommige een vinger lang, zommige korter, zommige plat, en scherp als vlymen,

men; zommige rond als doornen, wit en grauw, alle na voren gekeert, zoo dat men ze nergens konde aanvatten, als alleen, en dat noch nauylks, achter by 't hoofd: De geheele Schulp klonk als fyn porfellein, en geen Inlander had diergelyke meer gezien: Zy is in 't jaar 1682. aan den groot Hertog van *Toscana* gezonden.

IX. Rechte Paarlemoerschulpen, deze hebben wy op deze Eilanden niet, maar wel een foorte, die zeer daar naar gelykt, hoewel zy geen paerlen geeft; wy noemen ze Tafelbordjes, en zilvere Pierings. Maleitfch, *Telinga andjin*. Amboinfeh, *Affo telinay*, dat is, Hondsooren: Zy is meest rond als een klein tafelbordje, achter aan de eene zyde met eën oor gelyk de *Pectines*, doch stomper en breeder, buiten met veele lange schubben bezet, omtrent de randen de langste, buigzaam, en in den zon gedroogt, bryzelig als nat gemaakt en weder ingedroogt parkement: Deze schubben of nagels afgeschuurt zynde, word de schaal wat effen, en is met witte plekken gespikkelt gelyk een flangevel: Binnen zyn de kanten zwart, 't overige is wit en zilververwig, het vleesch als aan andere Oesters, doch witter en harder. Men heeft noch een ander flach, uit den grauwen ros, dun van schaal, in den zon leggende scheurt ze ligt, en is van geen belang.

De 9de foort, afgebeeld by letter F.

Van deze een 2de foort, by letter G. verbeeldt.

Waar van d' inlanders schilden maaken.

In de Molukkos hebben de Alphooreezen op 't land *Hallemahera* aan haare zwaarden zekere schildekens van Schulpen gemaakt, dik en rond geslepen, dewelke hun de handen bedekken: Deze schildekens noemen zy *Ngnotsjo*, die zy zoo 't schynt van verscheide Schulpen maaken; de gemeenste zyn gemaakt van een flach groote breede Schulpen; gelyk wy in deze IX^{de} foorte stellen, zynde ruim een span breed, en wat minder lang, schaars een vinger dik, van drierlei korsten gemaakt; waar van de buitenste grof en ruig is; de middelste is als aan den *Bia garu*, doch meer blinkende; en de binnenste is recht paarlemoer: Binnen ziet men een groot plek vol rimpelen, daar de wervel gestaan heeft, en daar in groeijen de paerlen, doch niet in alle: eerst is zy aan den Schulp vast met een smal halfje, 't welk van het Dier zoo lang geleet word, tot dat ze los raakt; en daar van word de paarlemoer gemaakt. Of zy rondom het Land *Hallemahera* en *Gelolo* in zee vallen, is my noch onbekent; want alle, die de Alphooreezen hebben, zyn langen tyd in den aarde vergraaven geweest, en, zoo men zegt, in *Ternate* gebragt in 't jaar 1661. door een groote Chineefche *Wanckan*, die dezelve op *Solock* (een landschap op *Borneos* Noordzyde) ingeladen hadde, en in China wilde voeren, om kantoorjes en schrynwark daar mede in te leggen; doch, dewyl het volk van het voorschreeven jonk voor Spyonnen van *Coxinga* wierd aangezien, is het door de onze aangehaalt, en prys verklaart; wanneer deze Schulpen op *Ternate* in grooten meenigte hier en daar versmeten wierden, en misschien door de Alphooreezen opgezocht en bewaart zyn, dervende voor 't stuk wel een Ryxdaalder eischen; zy noemen ze daar in 't gemeen *Mutiara*, dat is, Paarlemoer, en zeggen, dat ze een tyd lang moeten vergraaven worden, om dat de versche in 't werken te bryzelig vallen: De Koning van 't voornoemde land *Solok* heeft in zyn land een zekeren vlakken strand, daar de voorschrevene Paarlemoerschulpen vallen; alwaar, zoo ik versta, niet alleen alle Schulpen, maar ook de visschen, die zich daar omtrent ophouden, paerlen by zich hebben: Deze strand word met strenge wachten bewaart, zoo dat niemant daar visschen mag, ja niet eens aan Land vaaren; maar de Koning, als 't hem belieft, laat de Schulpen opvisschen, die hy dan aan de vreemde Handelaars verkoopt.

Hoe de paerlen daar in groeijen.

Deze Schulpen worden tot verscheide zieraaden gebruikt.

En verboden die te vangen.

Dierygelyke Schulpen vallen in den Golf van Perfiën, inzonderheit aan den zyde van Arabiën omtrent de Eilanden van *Baharejn*, daar eertyds de vermaardste paarlebank was, en zy worden tegen over den *Congo* aan den Perfischen strand te koop gebragt, dienende meest om rauwe Oesters daar in te braaden, want men kan ze lang gebruiken, eer de buitenste rauwe schorze afbrand, en dan zyn ze noch goed paarlemoer. Uit West-Indiën worden na Holland ook dusdanige gebragt, waar van men de grootste insgelyks gebruikt om Oesters in te braaden: De fyndere worden in stukjes gezaagt om schryn en buffenmakerswerk daar mede te maaken: In de twee buitenste schorzen

Worden in Perfiën mede gevonden.

Als mede in West-Indiën.

vind

vind men dikmaals diepe gaaten en kuiltjes, in welke zekere wormen schier een pink dik zich ophouden, dewelke men in de overgebragte noch dood vind, welke kuilen de *Ternataansche* ook hebben: Als deze Schulpen paerlen in haar hebben, zoo worden ze gevonden omtrent zoodaanige stranden en kusten, die gansch bar en droog zyn, zonder eenig versch water, en daar de grond ziltiger is dan de zee zelfs: Daarom vind men geen Paerlen in de Amboinsche Tafelborden, waar van ik 'er gehad heb, die mede een span breed waaren, doch schaars een halve vinger dik, van binnen veel bleeker van paarlemoer dan de voorgaande. Deze vallen veel in den Amboinschen Inham, doch niet boven 4 duimen breed, dun van schaal, en zeer gefchubt: Grooter vind men ze in den *Talaga* of binnenwater op den hals van klein *Keram*, tusschen *Laila* en *Tanunu* gelegen, daar zoete spruitjes inloopen, als mede in de Xulaasche Eilanden, doch alle zonder paerlen.

Zy groeijen in het alderzoude water op verscheiden plaatsen.

De 10de soort, afgebeeld by letter H.

X. *Ostreum divisum*. Neêrduitsch, Meshamers. Maleitsch, *Bia kris*. Dit is ook een zeldzaame gedaante van Oesters, van figuur als een half kruis of de Letter T, doch de twee bovenste hoornen zyn smal, dik, en van ongelyke lengte; het lange been gaat niet altyd recht uit, maar dikwyls na eene zyde gekromt, en daarenboven op en neêr gaande als de zeebaaren. Zy is zwart, schilffterig, en gefchubt: De Maleijers vergelyken ze by een *Kris*; de onse by een Meshamer: Het vleesch is als aan andere Oesters, en goed om te eeten; wegens haare zeldzaame gedaante worden ze onder de Rariteiten gerekent. Men vind ze omtrent *Affaboedi*, en *Hennetello* op klein *Keram*, als mede in den Amboinschen Inham aan den zyde van *Leytimor*.

Waar die gevonden worden.

De 11de soort, by letter I.

XI. *Ιστρυμόμων*. Neêrduitsch, Winkelhaak. Dit is een Mossel-formige Oester, langwerpig plat als een tong, met een hoorn aan den eenen zyde in gedaante van een winkelhaak, of ook een lemmet van een *Kris*; achter is ze dik, en voor dun, en schilffterig: Men vind ze noch ook van een andere gedaante, en gansch irregulier, niet recht zwart, maar bruinachtig.

De 12de soort, by letter K.

XII. *Ostreum tortuosum*, dit is een zeldzaame Oester, uit t'rapoetische Eiland *Messool* komende, langwerpig en als gedraait met een uitsteekend hoekje by 't eene eind, van buiten grauw, gestreep en zuiver, haar scheeve gedaante kan met niets vergeleken worden, dewyl zy in deze Eilanden onbekent is; behalven dat men eenige weinige vind op *Kerams* Noord-Kust by *Hote*: De schaal heeft eigentlyk 3 zyden, waar van de ribben ook zoodaanig loopen, gelyk de zyden gedraait zyn.

De 13de soort, by letter L.

XIII. *Ostreum electricum*: Bernsteen-Oesters, is een klein Oestertje, schaars een lid van een vinger lang, waar van alleenlyk 't bovenste deel te voorschyn komt, blyvende de andere helft onder water aan de klippen hangen: De bovenste helft is hol als een Nootedop, doch scheef, dun, van verwe is ze binnen geel, buiten ook geel en paerlachtig, en half doorschynende als donker bernsteen, in den zon een schoone weerschyn geevende. Zy zyn tot noch toe nergens gevonden, dan omtrent den Noord-Oosthoek van *Boero* by het bochtje *Waylila*, en den berg *Karamat*, doch de plaats, daar zy groeijen, is voor menschen oogen verborgen, en alleenlyk de bovenste kant word op strand gesmeten: De Mooren van *Boero* maaken gaatjes daar in, en rygen die aan een snoer, zoodaanig; dat twee en twee tegens malkander staan als Katte-oorén, die zy dan aan haare Tulp-banden draagen, hebbende vermaak in 't schitteren, dat ze in de oogen maaken met haaren goutgeelen glans. Op *Xula taljabo* vind men ze ook, van welken plaats ik ze geheel gehad heb, zynde het onderste een dun dekkeltje, waar mede zy tegens de klippen zitten, doch zoo bros, dat men het zonder breeken qualyk handelen kan. Zy zyn ook gevonden op *Amboina*, by den River *Waynitoe* op strand gesmeten, in 't Jaar 1686 in Januarius.

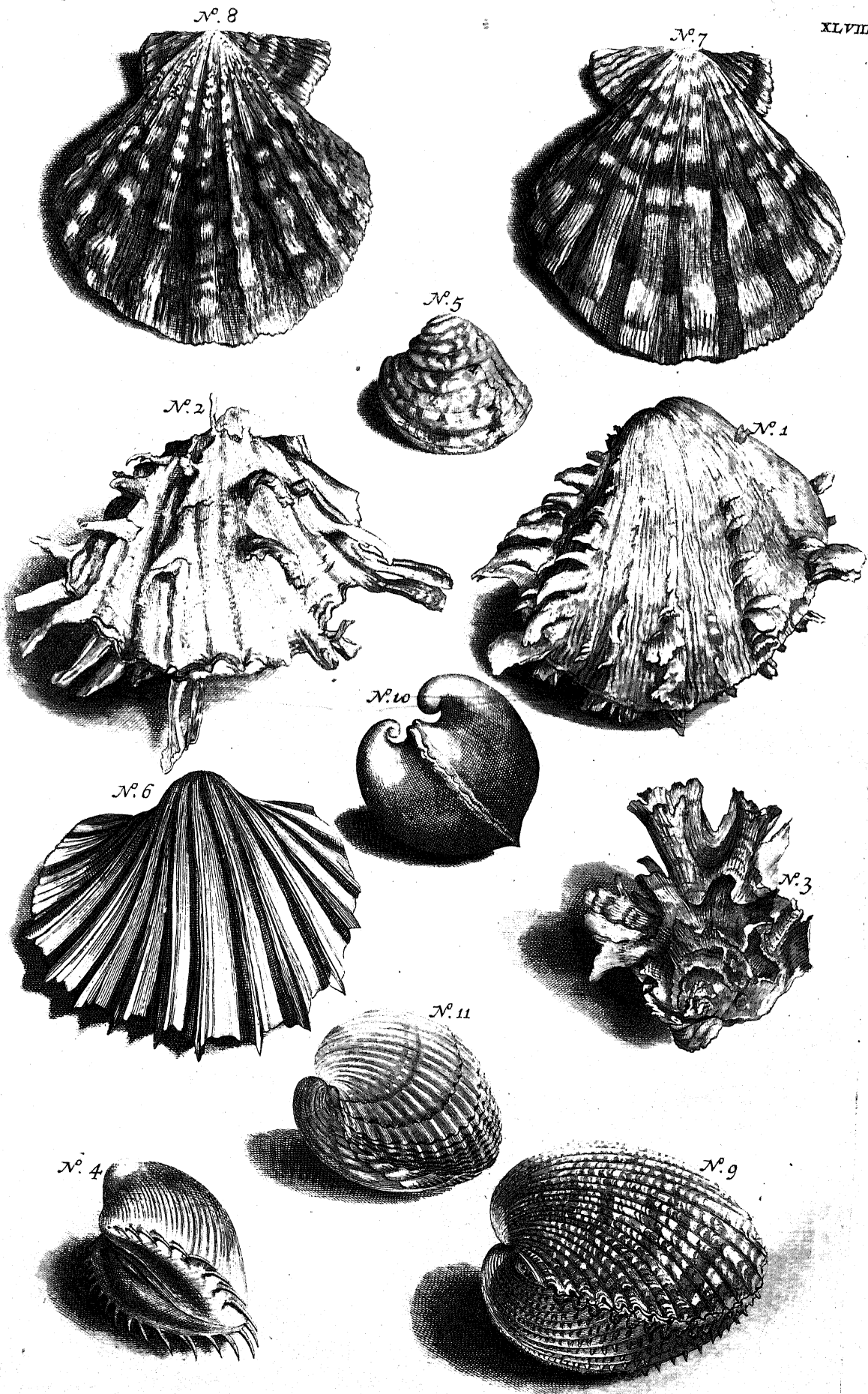
Van deze vind men geen dubbelde.

En worden van de Mooren tot zieraad gebruikt.

De 14de soort, afgebeeld by letter M.

XIV. *Mitella*, Mytertjes, is een slach van *Balanus*, gefatzoeneert als een platte Myter, van 4 of 5 beentjes gemaakt, dewelke naar klauwen van een vogel gelyken, gekartelt en overdwers geribt, vuilgeel en groenachtig: Deze beentjes staan alle met de spitzen opwaarts, en sluiten den Myter, doch boven kunnen ze haar openen, daar

het

J. D. Latour, f.

het Beest dan iets uitsteekt, en het voedzel van den schaal afslikt, zynde het slym, dat het zeewater daar aan zet: Aan 't onderste of breedste deel van den Myter zien men noch andere kleine beentjes als tandjes, die allenkskens andere Myters voortbrengen; waar door men 4 en 5 aan een klomp ziet zitten: Ieder heeft eenen korten hals, van een schubachtig vel gemaakt, waar mede zy aan de klippen zitten. Men vind ze aan groote en steile Zeeklippen, daar 't hoogste water even tegen aanspat, maar noit onder water, veel op *Nussatello* en aan den klip van *Laricque* 't Zuikerbroodje genaamt: De Inlanders zoeken die om *Papeda* sauzen daar van te maaken, alleen om den smaak, want weinig vleesch is in dezelve; men kan ze qualyk langen tyd aan malkander houden, want na eenen langen regentyd vallen ze los van malkander.

Waar die gevonden worden.

XV. Langhalsen, is ook een Oester gewas, in den gedaante van een spitse hooge Myter, gemaakt van 6 witte beentjes; waar van de twee smalste den rand aan den hals maaken, overeenkomende met den *Clavicula* van de dieren; de twee breedste zyn de wangen of zyden; aan den buik noch twee zmalder hebbende: Achter hebben ze eenen langen hals, van een taai vel gemaakt, dewelke aan de drooge inkrimt, en waar mede zy aan de vaartuigen vast hangen, doch zy booren niet in der zelve hout; by den spits opent zich die Mossel een weinig: Aan den zyde van den buik (want op den rugge zyn ze geslooten) komen zoodanige kromme en bruine pluimtjes uit, gelyk een haane staert, of gelyk van den *Balanus* gezegt is; deze pluimtjes dienen het Dier om zyn voedzel te zuigen van den slym, die buiten aan den schaal hangt. Zy groeijen aan de vaartuigen, niet onder, noch boven 't water, maar daar 't zelve even raakt, en met water bedekt zynde opent ze zich; maar die van 't water niet geraakt worden, droogen op en sterven. Diergelyke Oesters of Mosselen zyn ook die, uit dewelke men geloofd heeft, dat de Kranten of Schotsche Rotgansen hunnen oorsprong hebben, waar van *Isaac Lydius* in zyn vrolyke ure des doods schryft op 't 88te blad by den Heer *Colvius* gezien te hebben, en schryft daar van aldus: *Die de meergemelde Heer Colvius heeft, zyn als kleine Mosselen, ende zy hangen aan wier, en ook vast aan een stuk hout, daar uit men gemeent heeft, dat vogels groeiden, overmits men binnen in die Mossel-schulpen (die van een witte koleur zyn, en daarom van andere Oesters genaamt worden) vind een substantie, dewelke de veeren van een staert, of vleugel van een vogeltje zeer gelyk zyn, die met een dun vliesken aan de randen van den Oester of Mossel vast zyn, gelyk ik een van dezelve open doende heb gemerkt; ende aan den zyde, daar de Mossel aan 't wier vast is, word ook een andere substantie gezien, die 't lichaam van een schepzel schynt te zyn, doch de rechte gedaante van een vogeltje, noch bek, noch hoofd is 'er niet te vinden: Het is echter uit de schipvaarten der Hollanders genoegzaam ondekt, dat de Rotgansen in de Noorder quartieren, Groenland en Nova Zembla, gevonden zyn op haare eijers zitten te broeden, van welke plaatzen zy 's jaarlyks in de Zuiderlanden komen overvliegen.*

De 15de soort.

Waar die groeijen.

Worden voor 't be-
ginzel van
Rotgansen
gehouden.
Door J.
Lydius uit
den Heer
Colvius
bewezen.

Doch met
redenen
wederlegt.

XVI. *Ostreum Pelagium*, is een soort van geplooid Oesters, dik van schaal, doch zonder schubben, groeiende aan de Zeeklippen redelyk diep onder water, met een breed gat daar aan vast gehecht, en daarom moeilyk 'er af te krygen. Men acht ze beter van smaak dan de groote Stok-oesters, die men aan de wortelen der boomen vind.

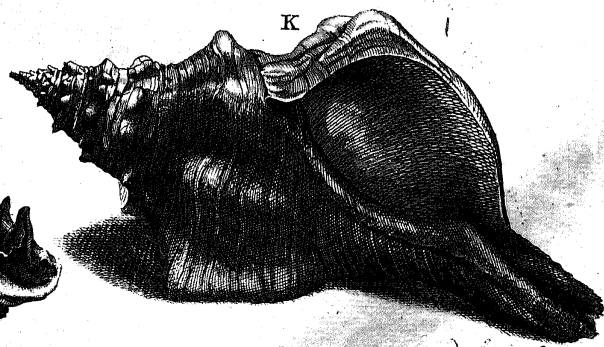
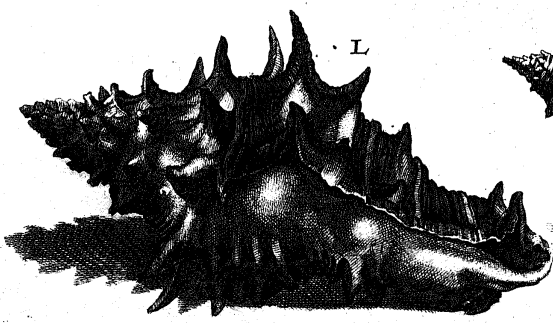
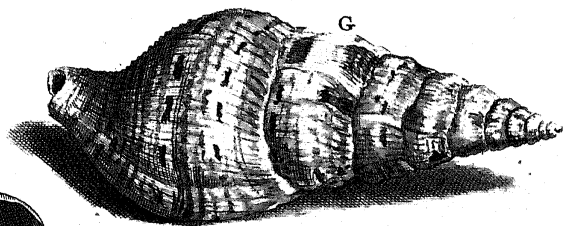
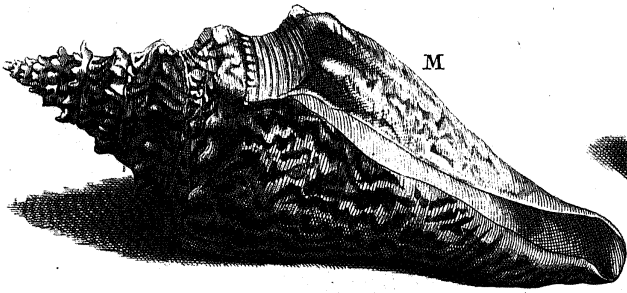
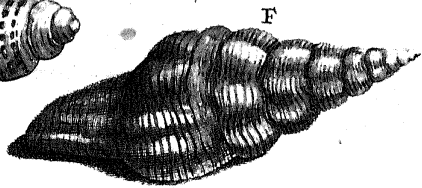
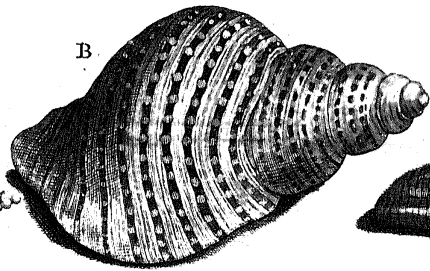
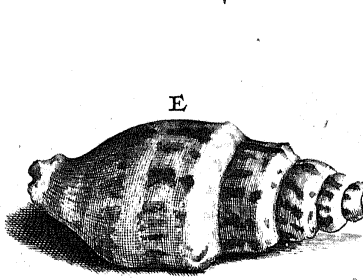
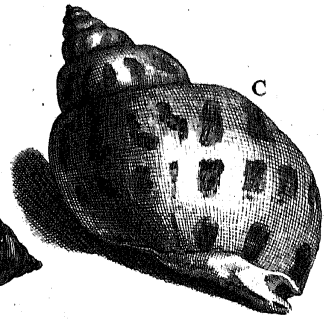
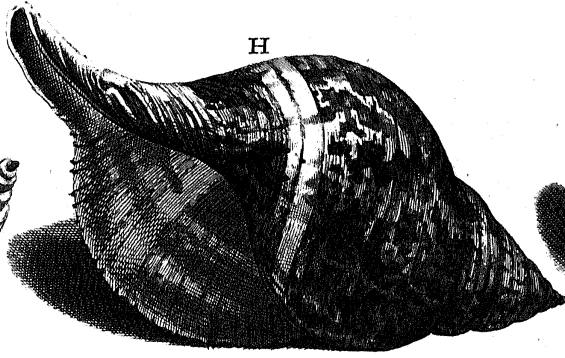
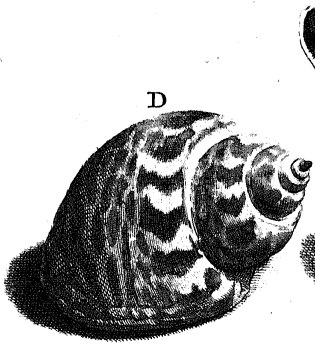
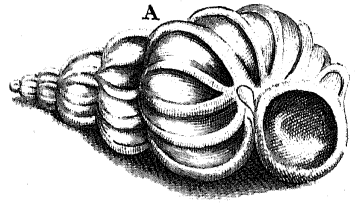
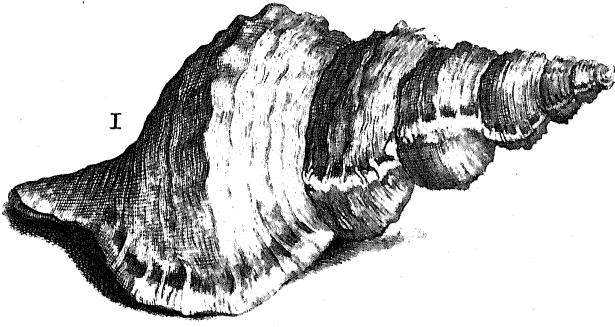
De 16de soort.

Ostreum, Oesters, en andere soorten daar onder behoorende: Van deze heeft ons de Schryver eenige verbeeldt; waar onder veele heel zeldzaam zyn, die wy vervolgens aanwyzen. De eerste soort, is afgetekent op den plaat XLVI. by letter O, en word de Stok-Oester, genaamt. De 2de soort, op den plaat XLVII. by letter A, is by ons bekend met den naam van 't Lauwrierblad, om zyn gedaante. Van den 3^{den} soort, ontbreekt d' afbeelding. Doch de 4de is aangewezen by letter B, die by ons Poolsche Zadels, ook wel Engelse Zadels genaamt worden: Van deze vind men veele soorten; doch de grootste, die my voorgekomen is, beruyst onder den Hr. Doctr. d' Aquet. De 5de soort, afgetekent by letter C, word by ons de getakte Haanekam genaamt; doch deze is heel zeldzaam. De 6de soort, by letter D, is de Haanekam; waar van ook dubbeldde zyn. De 7de soort, verbeeldt by letter E, word by ons de Lazarus-Klap genaamt; om dat zy in haar slot met kromme haaken dicht in een sluiten, en niet van een vallen, schoon men met dezelve als met een Lazarus-klap klapt: Van deze zyn veele soor-

soorten, die malkander in gedaante en koleur ongelyk zyn; als daar zyn gepende, genagelde, geschubde, witte, grauwe, bonte, bruyn met witte nagelen, schoon oranje, ook citroengeele; doch onder deze alle munt uit, die verbeeldt staet op den plaat XLVIII. met N. 1. aangewezen, dewelke schoon bloedroot, en alleen maar bekend is: Die met N. 2. op den zelven plaat afgetekent staet, is grauwachtig wit, met roode vlakken gevlamt; waar van de Hr. Doctr. d' Aquet de grootste en schoonste bezit, die ons bekend is. Dit zyn uitmuntende stukken, en die zelden voorkomen, waarom ik die alhier nevens heb gevoegt: De Hr. Griffet tot Rotterdam, heeft een uitmuntend stuk, namentlyk een Keisteen, waar op verscheide diergelyke zyn gegroet: Zulk eene is ook te zien in 't Kabinet der Heeren Feitemaas tot Amsterdam: Tot deze behoort ook de soort, aangewezen op den zelven plaat by N. 3. een uitmuntend stuk, de Rotsdoublet genaamt; waar van de Hr. Secret. Blaauw bezitter is, buiten welke heel weinige zyn bekend. Nu keeren wy ons weder tot den Schryver, die ons een 8de noemt, doch geen afbeelding geeft. De 9de soort, is verbeeldt op den plaat XLVII. by letter F, en is by ons bekend met den naam van Paarlmoer-Schulp: een van deze heb ik in 't Kabinet van de Hr. Dr. d' Aquet gezien, omtrent een hout voet groot over 't kruis, een heel ongemeen stuk; waar van een 2de soort, word aangewezen by letter G. De 10de soort, by letter H, verbeeldt, word een Poolse Hamer, ook wel om zyn gedaante, een Indiaansche Kris, doch voortyds een Kruis-Doublet, genaamt; zy waaren eertyds hoog gewaardeert: Ik ben berigt, dat zeker Heer eertyds hondert dukatons voor een betaalde, om die als een wonder (dewyl dezelve een recht kruis verbeelde, en waar aan eenige schyn van een lichaam zich vertoonde) aan de toen zynde Paus te vereeren; doch haar zeldzaamheit is nu verwallen, door dien men nu weet, dat het een geslacht is. De 11de soort, is verbeeldt by letter I, van den Schryver Winkelhaak, doch by ons Venuschagt-Doublet, genoemd; zy zyn ook heel zeldzaam. De 12de soort, by letter K, de gedraaide Oester, word by ons de kromme Noachs-Ark, geheeten. De 13de soort, by letter L, en de 14de by letter M, door den schryver, de Myter genaamt om zyn gedaante. Van de 15de en 16de soorten ontbreken de afbeeldingen: waarom wy den plaats willen met een heel ongemeene Schulp, aangewezen by N. 1. Dus verre den schryver nagevolgt zynde, hebben wy nodig geacht noch eenige, doch heel ongemeene soorten, die wel op andere plaatsen te voren behoorden ingevoegt te zyn, hier te laten volgen; door dien wy die eerst na 't afdrucken van de voorgaande hebben bekoomen. In 't XXVIII. Hoofddeel op den XLII. plaat by letter F, is een soort van Venus-Schulp verbeeldt, in den plaat XI. VIII. by N. 4. een andere: Deze is de rechte Venus-Schulp met Haair. En by N. 5. de gerimpelde oude Wyfs-Schulp, deze is heel ongemeen. En by N. 6. de geribde Venus-Doublet, een stuk heel zeldzaam, om dat die zelden gepaart, en altoos beschadigt voorkomen. Onder de Bontemantels, in 't XXXI. Hoofddeel beschreven, behooren ook de Koraal-Doubletten, verbeeldt op den voornoemden plaat by N. 7. alwaar dezelve op zyn eene zyde is afgetekent, geribt, en gevoorent; doch zyn andere zyde word vertoont by N. 8. alwaar hy op zyn ribben eenige knobbels heeft, gelykende naar koraalen; zoodanig zyn zy meest: Doch de Hr. Secret. Blaauw bezit eenen heel ongemeen grooten en zonder knobbels, diergelyke my noch noit is voorgekomen; Zy is bruinrood met grauwachtig wit gemengelt: Doch Juffer Oortmans bezit eenen, die heel schoon Citroengeel is, met witte vlammen; die ook de eenigste onder de Liefhebbers bekend is. Onder de Nagel-Schulpen, in 't XXVIII. Hoofddeel beschreven, behoort ook die verbeeldt is op den zelven plaat by N. 9. dewelke uitmuntend en heel zeldzaam is: Waar by wy noch voegen een andere, die ons noit gepaart, als deze, is voorgekomen, aangewezen by N. 10. en die de dubbelde Zotskap-Schulp, word genaamt. Doch N. 11. is d' afbeelding van een Schulp, die voor geene behoefte te wyken; een stuk volmaakt schoon, zoo van gedaante, koleur, als scherpe tekening, berustende in 't uitmuntende Kabinet der Heeren gebroeders de Feitemaas: waar mede de beschryving en d' afbeeldingen der Schulpen worden geëindigt.

A A N H A N G Z E L.

Alzoo ons na 't afdrucken der beschryving van de Hoornen, eenige zyn ter hand gekomen, die om haar zeldzaamheit niet te bekomen, ja nauwlyks te zien zyn, zoo heb ik nodig geacht dezelve hier achter aan te voegen, en op den zelven plaat XLIX. noch eenige te verbeelden, die de Schryver heeft voorby gegaan, veel ligt, om dat die zyn Ed. niet zyn voorgekomen, of omtrent dat gewest niet vallen: Zy behooren voor 't meeste gedeelte onder dien soort, welken de Schryver in 't XIX. Hoofddeel, Buccinum, noemt; waar in
een

J. d. Lacroix sc.

een vertoont word, die de Wenteltrap genaamt word; doch door ons in d' Aantekening maar voor een bysoort gehouden; waar van de rechte u hier op den XLIX. plaat by letter A, word verbeeldt: Hy is maar schoonwit van kleur, doch wonderlyk van maakzel, en niet wel zoodaanig te verbeelden, als hy in der daad is; zyn slakke kring is los, en vermindert van 't hoofd tot den staert in dikte, gelyk de meeste Hoornen; doch is niet aan een gevoegt, dan door dwarse banden, die over dezelve evenwydig, doch verminderende, heen loopen: Hy is hol van spil, zoo dat men boven by zyn hoofd tot aan den staert door den zelven heen zien kan; 't geen my buiten dezen noch maar in een, doch minder soort van Hoornen, is voorgekomen: De bezitters van dezelve zyn de groot Hartog van Toscanen &c. en de Heer la Faillie, Hoofstofficier der Stad Delft, buiten welke noch maar een, die elders in Engeland is, (en gekoomen uit het Kabinet van den konstryken schilder Ovens) bekend is: Haar waarde is daar uit af te neemen, dat de overleeden Volkartsz 500 guldens voor dezelve heeft geweigert. Die afgebeeldt is by letter B, is een, waar van geen wedergaaf bekend is; dien wy, om zyn witte ronde oogjes op een bruinen bandgrond, de gebande Argus ooggen, noemen. Die afgetekent zyn by C, D, en E, zyn verscheiden soorten, alle wit met kastanje bruine vlakken, mede heel ongemeen, en inzonderheit die by letter E, waar van mede weinige bekend zyn. Die afgetekent is by letter F, word genoemd de omgewonde Hoorn, om dat op een grauwwitten grond een bruine draad legt, evenwydig van boven tot beneden, als of die door konst daar omgewonden was. En die verbeeldt is by letter G, de gevoorde Plek-hoorn. Die by letter H, de gebande Achaat-hoorn: van welke meerder soorten zyn; zommige bruin; andere wat lichter gevakt. Die aangewezen is by letter I, is een ongemeene soort van Olykoek-hoorn, doch grauwwachtig wit van kleur. Die by letter K, de gebande Knobbels-hoorn. Die by letter L, is een andere getakte Switzers-broek; waar van op den voorgaanden plaat XXIV. by letter A, een is aangewezen: Andere noemen hem den Morgenstar, na zeker oorlogs gereetschap, om zyn scherpe punten: Hy is by d' oude liefhebbers bekend met de benaming van de bonte Takhoorn. En de laatste by den letter M, word de Fransche Hoorn genaamt; waar van ik de reden niet weet, noch heb konnen bekomen. Wy zouden noch veel meerder soorten hier by konnen voegen, die door den Schryver niet zyn aangebaalt, doch om dat het boek de benaming heeft van d' Amboinschen Rariteitkamer, zoo zoude den Schryver van deze te kort gedaan worden, met daar van een algemeenen beschryving der Hoornen en Schulpen te maaken; alzo dit het oogmerk van zyn Eed. niet is geweest: Echter hebben wy niet konnen nalaaften eenige van de voornaamste hier by te voegen, als dienende tot verlichting der onkundige.

XXXVIII. HOOFDDEEL.

Verdeeling van Zeeslekken en Schulpen uit Plinius.

Plinius in 't IX. Boek, Hoofdstuk 33. heeft zich onderstaan al dat Zee-goetje, 't welk hy met een gemeene naam *Concha* noemt, en in zyn tyd in den Middellandschen zee bekend was, in 33 veranderingen af te deilen; dewelke ik hier na malkander zetten en aanwyzen zal, hoe dezelve paffen op de Hoorn-tjes en Schulpen in dit Boek beschreven, als volgt:

De verdeeling der Hoornen en Schulpen, &c.

1. *Concha plana*, zyn alle platte en effene Schulpen, gelyk zommige *Pectines*, en platte Oesters.
2. *Concava*, dewelke gebult en hol is, gelyk de *Pectunculi*, en *Ostreum echinatum*.
3. *Longa*, langwerpige, gelyk de *Solenes*.
4. *Lunata*, halfmond als een halve maan. *Chama Squammata*.
5. *In orbem circumacta*, recht rond als een schijf, als een foorte van *Chama littorata*, en Tafelbordjes.
6. *Dimidio orbe caesa*, als van een halve maan een stuk afgesneden is, gelyk de *Chama striata*, *quadrata*, en *Pecten virgineus*.
7. *In dorsum elata*, bultig, Tygerstongen, en *Pectunculus granosus*, onder de Hoorntjes alle de *Cassides*.
8. *Lævis*, glad, als *Chama lævis*, *Porcellana*.
9. *Rugata*, *Chama aspera*.
10. *Denticulata*, wiens kanten getand of gekartelt zyn, gelyk alle foorten van *Chama aspera*.
11. *Striata*, dewelke ribben heeft van 't hoofd na de kanten strekkende, *Chama striata* en *Pectines*.
12. *Vertice muricatum intorto*, dewelke in een tuit toelopen, en steekels daaraan hebben, als *Pseudopurpura*, *Turbo caudatus*, & *Voluta aculeata*.
13. *Margine in mucronem emisso*, wiens randen met takken en hoornen uitloopen, als *Pentadactyli* en *Heptadactyli*.
14. *Margine foris effuso*, wiens rand uitwaarts omgebogen is, gelyk de *Cassides majores*.
15. *Margine intus replicato*, wiens randen innewaarts gebogen zyn, gelyk alle *Porcellanae*.
16. *Distinctione virgulata*, dewelke met streepjes of kentekenen geteikent is, als Letterhoorntjes en Letterschulpen.
17. *Distinctione crinita*, met fyne streepjes als haartjes geschildert, fyne Letterschulpen en Arabische Hoorntjes.
18. *Dist. crispa*, die verwarde schilderijen hebben, Arabische Letterhoorntjes.
19. *Undata canaliculatum*, dewelke groote plooiën heeft, op en neêr gaande als Zeebaaren. *Concha squammata*.
20. *Undata pectinatim*, wiens schaalen gestrept zyn als kammen; alle *Pectines*, gelyk de zoo genaamde Aardbezien.
21. *Undata imbricatim*, wiens schaalen gekartelt zyn op de plooiën, in manier als de dakpannen leggen.
22. *Cancellatum reticulata*, ruitswys gedraait, onder de *Chamae* de Tygerstongen en Wafelyser.
23. *Expansa in obliquum*, die een uitlopenden hoek maakt, *Pecten virgineus* en *Tellina*.
24. *Expansa in rectum*, die voor uitgebreid is, gelyk de Oesters, en de *Bia kris*.
25. *Densata*, kort gedrongen, gelyk de Pimpeltjes.
26. *Porrecta*, lang uitgerekt, Spillen en Babylonische torens.
27. *Sinuata*, bochtig. *Bia kris*.
28. *Brevi nodo ligata*, die kort en rond zyn, als Alykruiken.
29. *Toto latere connexa*, die aan den eenen zyde niet open gaan, *Solenes*, *Tellinae*, en *Pinnæ*.
30. *Ad plausum aperta*, als men daar op klopt opengaande.
31. *Ad buccinam recurva*, zoo krom, dat ze tot een Trompet dient, Tritonshoorn.
32. *Navigans & Velificans*, *Veneræ sive Neritæ*. *Nautilus*.
33. *Saliens ex aquis*, & seipsam *Carinans*. *Pectines*.

XXXIX. HOOFDDEEL.

Hoe men de Hoorntjes vergaderen en schoon maken zal.

Onze Landslieden en Vrienden in 't Vaderland zyn meerendeels in dat gevoel, dat men de Hoorntjes en Rariteiten zoo schoon en zuiver op strand vind, of zoodanig uit den zee haalt, gelyk men ze hunlieden toezend, en dat 't by gevolg geen andere moeite kost als maar het opraapen: Het was bykans niet waardig dit misverstand wydlopig te wederleggen; indien het niet nodig was, ons die in *India* wonen van dat quaad vermoeden te zuiveren, als of het onbeleeftheid of onbillikheid was, als wy de Vrienden zomtyds hun verzoek en zynlykheid niet kunnen voldoen: Weshalven ik aanwyzen moet, wat tyd en moeite zy kosten, als men een stel van Rariteiten by malkander wil krygen, my, doch zonder roem, redelyke kennisse daar van toefchryvende, als dewelke in myne ledige uren vry wat werks daar van gemaakt heb. Ik verklaar dan, dat ik over een Kabinet van omtrent 360 foorten, alleenlyk in Hoorntjes en Schulpen bestaande, dewelke in de Amboinsche gewesten gevonden worden, by de 28 jaaren vergadert heb, en dat daar onder veele foorten waaren, waar van ik maar een stuk gehad heb, welke alle in 't jaar 1682. op het aanhouden van eenige Vrienden, aan dewelke ik verplicht was, gezonden zyn aan zyn Hoogheit *Cosmus* den III. groot Hartog van Toscanen.

Reden van des Schryver over't verzamelen van de Hoorntjes en Schulpen.

Waar van 360 foorten by hem vergadert, en gezonden zyn aan den groot Hartog van Toscanen.

Behalven den langen tyd, die daar toe vereischt word, zal ik hier ook aanwyzen, wat moeite en verdriet men uitstaan moet om dezelve schoon te maaken, en eenig aanzien te geeven: Ik wil gaarn bekennen, dat ik ze by andere Liefhebbers alzoo schoon gezien heb, maar veel weiniger foorten; en die den navolgenden moeite niet wil ontzien, en zyn werk daar van maaken, daar toe beter gelegenheid hebbende dan ik, zal ze buiten twyffel alzoo schoon, en veel, ook in veel korter tyd, by malkander kunnen krygen, dan ik gedaan heb.

Wat moeite daar is om dezelve te verkrygen en schoon te maaken.

1. Voor eerst staat te weeten, dat alle Hoorntjes, die men hier en daar op den strand vind, meest dood, gebroken en gescheurt zyn: Dood noemen wy zoodaanige Hoorntjes; niet daar het Beeft uit verrot of gestorven is, maar die haaren natuurlyken glans en koleur verlooren hebben; want al 't geene men tot een Rariteit bewaaren wil, moet men varfch uit den zee haalen, daar het levende Dier noch in is.

Moeten alle levendig gevonden worden.

2. Men vind niet allerlei Hoorntjes op alle stranden, maar een ieder heeft zynen byzonderen strand en Eiland, daar men ze moet laten opzoeken, gelyk in dit Boek by alle foorten aangetekent staat; doch daar zyn zommige, die geen byzonderen strand hebben, maar die men by geval in den open zee vind, gelyk de *Nautilus major* en *minor*.

En meest op byzondere plaatsen.

3. Het opzoeken van de Hoorntjes geschied meest by nacht, zoo wel by nieuwe, als by volle maan: Het moet laag water, of aan 't wassen zyn, wanneer de Hoorntjes zich buiten 't zand begeeven: By donkere nachten moet het met toortzen geschieden, op dat men van zich zien mag.

By nacht.

4. Haar beste tyd zyn de twee eerste regen-maanden, dewelke in *Ambon* zyn *Majus* en *Junius* tot in *Julius*; maar als het regenweër te lang aanhoud, zoo verbergen ze haar weder in 't zand, als mede in de heete maanden, doch by volle maan komen ze als dan voor den dach.

En in den regentyd, en volle maan.

5. Vlakke zandstranden hebben meest Schulpen en kleine *Turbines*, maar andere Hoorntjes, inzonderheit de getakte, moet men tusschen de klippen zoeken, doch daar het land geen steilen wal maakt, want aan den steilte kan men niet zoeken.

Waar de glatte, en waar de getakte gevonden worden.

*Swaa-
rijgheden,
die in 't op-
zoeken
van dezel-
ve voor-
kuomen.*

6. Dit zoeken op klippige stranden heeft zoo wel zyn verdriet en swaargheid, als de vlakke zandstrand, want op deze heeft men geduurig te vreesen den grooten Zee-moordenaar, den *Kaiman*; zyn 'er dan eenige moerassige kuiltjes, daar men door moet, daar trapt men zeer ligt op de scherpe Zee-egels of Zee-appels, en op den veny-nigen visch *Ican Swangi*. De klippige stranden worden wel niet bezocht van den *Kai-man*, maar daar bezeert men de voeten zeer ligt aan de scherpe koraalsteen, welke

*En waar
voor men
zich al
heeft te
wachten.*

quetzuuren zeer ligt quaadaardig worden door de schilfferen en den brandigen zee-flym, die over al aan de klippen hangt; zoo moet men ook handen en voeten wach-ten voor den *Echinus sedosus*, in 't Maleitisch, *Boelu babi* genaamt, wiens lange pylen als fyne naalden, op 't minste aanraken, iemand in den huid blyven steeken, en grooten pyn veroorzaaken, gelyk boven in 't voorgaande Boek gezegt is.

*Wat men
verder
moet doen.*

7. Eenige nu vergadert hebbende, zoo moet men dezelve twee daagen in een kuip met zee-water zetten, op dat men ze op zyn gemak kan verdeilen.

*Aanmer-
king om-
trent de
gladde,*

8. Tot een gemeene waarschouwing dient, dat alle gladde, en glimmende Hoorn-tjes, zoo lang het Dier noch daar in is, in geen zoet water, regen, noch zon, moeten gelegd worden; want daar door verliezen ze haaren glans, veranderen haar koleur, en wor-den doodsch, 't welk met geen konst te verhelpen is; men moet ze ook niet op malkan-der leggen, dat het doode bloed van de eene d' andere raake, want daar door bederven ze.

Getakte,

9. Daarentegen alle ruige, geribde, en getakte Hoorn-tjes, die van natuur geen glans hebben, kunnen dit alles beter verdraagen, zelfs 't kooken in zee-water, als men ze in heet water effen zoo lang laat leggen, dat het Beest sterft.

*En ande-
re Hoornen
in 't uit-
neemen
van den
visch.*

10. Uit allerhande Hoorn-tjes moet men zyn best doen, ten eersten zoo veel vleesch daar uit te haalen, als mogelyk is, op dat het overige zoo veel eerder uitrotten kan; aan zommige geschied dit met uitsnyden, als men ze wechlegt en wacht, tot dat het Dier een stuk wegs daar uit kruipt, en dan vaerdig met een scherp mes daar ach-ter is, gelyk men handelt met den *Auris gigantum*, *Murex ramosus*, *Buccina Tritonis*, *Harpa*, &c. op andere moet men zout, azyn of eenig scherp goed gieten, zonder den schaal veel te raaken, want hoe schieliker het Dier sterft, hoe minder de schaal van haar glans verliest.

*Waar van
de Por-
cellane,
en de Vo-
luta an-
ders moe-
ten gehan-
delt wor-
den.*

11. Maar de *Porcellana*, *Voluta*, & *Strombi*, dewelke een nauwen mond hebben, kan men op den voorschreeven manier niet handelen; die moet men dan aan een schaduwachtigen plaats leggen, van zon en regen bevrydt; daar de zwarte mieren haar kunnen uuteeten, altyd met den mond neerwaarts zettende, op dat het doode bloet 'er kan uitloopen, 't welk niet zonder verdriet en stank toegaat.

*Een an-
dere ma-
nier.*

12. Andere leggen de Hoornen uit malkander gebreidt op een *parparre* of rooster-werk van latten gemaakt, en stookten daar onder een smeulend vuur, wanneer het Dier door den rook sterft en inkrimpt, daar zy dan ten minsten 2 of 3 weken op-leggen; maar in 't zand te begraven is niet raadzaam, om dat veel Hoorn-tjes daar door doodsch worden.

*En hoe
men ver-
der daar
mede moet
doen.*

13. Als het Dier nu uitgerot of verdroogt is, zoo mag men ze eerst in varsch wa-ter een nacht leggen, te weeten de gladde, en daar een glans by is, want die moet men straks des anderen daags uitspoelen, en, zoo 't nodig is, met een lap van grof linnen en fyn zand overwryven; maar de ruige en getakte moet men eenige weken in regen en zon leggen, waar door het zee-gruis en andere moschachtigheid afwykt, 't welk men daar na te gemakkelyker afwryven of afborstelen kan.

*Ook on-
trent de
verkalste.*

14. Zeegruis, *Salsilago marina*, noemen wy dien kalkachtigen en harden substantie, zoo wit, als rood, die zich aan den schaal zet, zomtyds met kleine korrels, zom-tyds met groote plekken: Aan gladde Hoorn-tjes kan men ze meest affchuuren met fyn zand of grof linnen: Aan de getakte moet men het met een penne-mes affschrabben, en

wat

wat hier door niet afgaan wil, moet men met sterk water befryken, en dan wederom fchuuren of fchrabben.

15. Ieder zy gewaarfchouwt, het gemeen praatje niet na te volgen, dat men alle Hoorntjes, die met zeegruis befmet zyn, fchoon kan krygen met het leggen in azyn, of gooren ryft, 't welk de gewiffe dood voor alle gladde Hoorntjes is. Waar-
fchoon-
wing.

16. Maar den *Nautilus major*, dien men tot drinkbekers wil maaken, of het Reufen-oor, waar van men het paarlemoer hebben wil, pleegt men te weeken in azyn, gooren ryft, of wyngaard-loof, om 'er den buitenften huid af te krygen, gelyk boven in 't Hoofddeel van den *Nautilus* gezegt is, waar by men opletten moet, dat men de Hoornen ettelyke reifen uitneemen moet, en aan de hoeken, daar zy de dikfte korften hebben, zoo veel affchuuren, als men kan; daar na afgedroogt weder in azyn leggen, wel toeziende, dat men met geen vette of zweetige handen in den azyn kooome.

17. De *Voluta*, Krabben, en Pauskroonen zyn met een vel bekleedt, als ze uit zee koomen; zommige met een dik wolachtig vel, 't welk zich ten allen tyden laat affchuuren; maar zommige met een dun velleken, 't welk daar zeer vast aanhangt, en aan de gedroogde niet wel af wil, weshalven het nodig is, dat men het zelve aan de varfche ten eerften affchrabt; doch het velleken, dat den *Pseudo-purpura* bekleedt, moet men daar aan laten, dewyl 't zelve geen mifmaaktheid geeft. Hoe men
ze zuiver
van de
vellen en
vriefen.

18. De borftels, die men hier toe gebruikt, maakt men van *Gomuto*, zynde de zwarte hairen van den *Zaguers*-boom, tot dit werk bequaamer dan verkens borftels: Men moet daar van verfcheide borftels maaken, groove en fyn, dikke en dunne. Wat voor
borftels
men moet
gebruiken.

19. Als men de fchoongemaakte Hoorntjes droogt, moet men ze by nacht wel bewaaren voor de *Cumans* of kleine Krabbetjes, welke gauwdieven 's nachts de Hoorntjes fteelen, die zy voor hun lyf bequaam achten, in der zelve plaats voor u de oude gebrokenen huifen laatende: Doch deze dieven moeten het zomtyds met den dood bezuuren, te weeten, als zy in een huis kruipen, dat getakt of geflaert is, waar mede zy hier of daar hangen blyven; als men ze uit de fchaalen wil jaagen, moet men aan 't achterfte een kooltje vuur of brandende lont houden, en hun het gat warm maaken, zoo beginnen ze het hoofd uit te fteeken, 't welk men dan vaardig vatten en uittrekken moet; anders, zoo het een Hoorn is, dat geen grooten glans heeft, zoo legt men ze een nacht in varfch water, en dekt ze toe, tot dat ze verfmoooren, want zommige hangen zoo vast aan haare fchaalen, zynde miffchien daar in gegroeit, dat ze haar liever laten verbranden, dan dat zy uit haare huifen zouden wyken. Opmer-
king om-
trent eeni-
ge Dieren,
die de
Hoorntjes
fteelen, en
voor hun
huifen ge-
bruiken.
Middel
om hun die
weder te
onizetten.

20. *Porcellanae*, *Strombi*, Harpen, *Cylindri*, zyn van natuur fchoon en glad, behoeven geen fchoonmaaken, maar die uit den zee doodfch koomen, kunnen niet herftelt worden, die men dan wechfmyt. Welke
Hoornen
geen
fchoon-
maakers
beboe-
ven.

21. Zoo zyn ook de Hoornen het fchoonmaaken niet waardig, die met het witte kalkachtige zeegruis zoodaanig bezet zyn, dat het zelve gaten in den fchaal gevrenten heeft.

22. Hoorntjes, wiens randen of takken een weinig gefcheurt of gebroken zyn, moet men verhelpen en effen maaken met een grooven vyl, of met het flypen tegen een ruigen fteen. De ge-
fcheurde
takken
kunnen
weder
aangevylt
worden.

23. Op gladde Hoorntjes moet men niet veel met het sterk water arbeiden, behalven op den *Buccina Tritonis*, dien mag men wel met een flap fterkwatertje, gelyk meeft hier in Indien valt, overftryken, 't welk de verwen verheft. Tot wel-
ke men
geen sterk
water
moet ge-
bruiken.

24. De fchoongemaakte en gedroogde Hoorntjes moet men lang, doch niet zeer hard, met een ruig lapje wryven, tot dat ze warm worden, 't welk haar glad maakt, en de koleuren verheft. Hoe men
die glanzig
maakt.

25. Alle paarlemoerachtige Hoornen, die buiten eenen ruigen schaal hebben, moet men een nacht in eenen lauwen, doch sterken loog weeken, 't welk de koleuren en plekken mooi voor den dach doet komen.

Hoe men
de Schul-
pen moet
zuiveren.

26. Met de Schulpen behoef men zoo veel moeite niet, men legt ze op 't droog zoo lang heen, tot dat ze gaapen, dan moet men met een scherp mes den *Tendo* snedig in stukken snyden, waar door ze belet worden den schaal weder te sluiten, en als dan kan men met gemak het vleesch daar uitneemen.

Waarnec-
ming ont-
rent eeni-
ge Schul-
pen.

27. Nagelschulpen, Jacobschulpen, en alle die van buiten ruig zyn, als het vleesch daar uit is, moet men in varsch water, of in den regen leggen, tot dat de aanklevende vuiligheid 'er afweekt, en daar na moet men ze sterk borstelen: De gebroke- ne Nagels moet men met een vyl of steen rond vylen.

Een twee-
de soort.

28. De Hartjes en witte Aardbeziën moet men een etmaal of meer in varsch water weeken, zoo kan men het vleesch daar uit slingeren, achter met den vinger haar vast houdende, dat de schaal niet van malkander breekt, daar na moet men ze in regen en zon bleeken, en ten laatsten zachtjes borstelen.

Een der-
de.

29. Zommige Hoorntjes of Schulpen zyn van buiten met korte borstels of haartjes bezet, gelyk de gedroogde peeren, *Auris hirsuta*, *Buccinum pilosum*, en *Tellina saxatilis*: Deze laat men weeken met haare borstels, zoo die noch vast daar aan zyn, wordende slechts maar in den regen gelegd, en zachtjes geborstelt.

Een vier-
de.

30. Eenige dunnschaalige Schulpen, inzonderheit de *Pinna*, en de Swaluwtjes moet men geenzins in den zon droogen, maar in den lucht, want door den zon scheuren haare kanten.

Hoe men
die moet
pakken om
ze verzor-
den.

31. De schoongemaakte Hoorntjes, die men wechzenden wil, dienen niet met kat- toen of diergelyke warme stoffe ingepakt te worden, om dat door dit broeijen haar koleur verbleekt, maar het moet geschieden met fyne kiftemaakers krullen, en Chi- neesch of ander week papier: Het doornachtig goed, of dat fyne nagels, maar gee- ne zonderlinge koleuren, heeft, mag men in kattoen bewaaren: Die men in 't huis voor zich zelfs behoud, mag men maar bloot over malkander leggen.

Hoe men
dezelve
dunn-
zaam
houdt.

32. Zommige Liefhebbers hebben in gebruik, dat zy om het tweede of derde jaar de Rariteiten eens te drinken geeven, 't welk geschied, als men ze een etmaal in zee- water legt, daar na met varsch water uitspoelt en weder droogt, want het schynt, dat hier door de koleuren wat levendig worden, als komende weder in haar element, immers zoo 't niet veel helpt, zoo schaadt het ook niet.

En waar
ook verder
op te letten
staat.

33. Zommige Hoorntjes hebben dien natuur, inzonderheit de *Nautilus major* en *Buc- cina Tritonis*, dat ze by langduurige regen-maanden in den kamer leggende zweeten, zoo dat 'er droppels water opstaan, daar men op moet letten om naaftig af te droo- gen, op dat ze het omleggende goedje niet bederven.

BESCHRYVING EN VERDEELING

Der

AMBOINSCHER

HOORNEN en SCHULPEN,

Door den Heer SIPMAN, Doctor

in de Medicynen, enz, enz.

AMBOINSCHER RARITEIT-KAMER, bestaande in verscheiden soorten van Hoorntjes en Schulpjes, in 't Latyn, *Ostracoderma*, of *Sclerostrea* genaamt, in 't Nederduitsch, Harde Schaalvisschen, dezelve verdeelende in drie Hoofd-soorten of *Classes*.

HET EERSTE GESLACHT

Van de Eenschaalige of gedraaide Hoorntjes, van binnen paarlemoerachtig blinkende.

N *Autilus major* sive *crassus*. Mal. *Bia papeda*, word gevonden in alle Molukische Eilanden: By *Plinius*, *Nautilus Pompilon*, en *Nauplius* genaamt.

2. *Nautilus tenuis major*. Maleitsch, *Bia gorita*. Neêrduitsch, Doek-huyven. Amb. *Kika Wawutia*. Deze is wit van kleur met eenen nauwen mond, van de Inlanders niet wel te bekomen, om dat hunne vrouwen zulke op de handen draagen, als zy op haare Feestdaagen het *Lego, lego* dansen. Een kleinder slach hier van, in den Amboinschen Inham gemeen, is ook wit, maar heeft eenen wyden mond.

3. *Cornu Hammonis*. Neêrduitsch, Posthoorntjes, worden, hoewel qualyk, gehouden voor een Schepfel van den *Nautilus major*; deze aan de klippen hangende, en door een sterken Noorden-wind de zee ontfelt zynde, koomen van de klippen geslaagen aan strand dryven. Amb. *Tay manusamal*, dat is, Meeuwen-drek.

4. *Carina holothuriorum*. Neêrduitsch, Quallebootjes. Zyn enkel van schaal, beneden blauwachtig; het Dier, dezen *Carina* bewoonende, is een slach van Quallen, overeind staande als een lid van een vinger; wanneer zy in zee dryven, zyn ze schoon en klaar als een kristalletje, met een blauwen glans een aangenaamen weêrschyn van zich geevende, bestaande uit enkel slym, en met een huideken omgeeyen; men mag ze onder de *Nerite* rekenen, dewelke men vind in den Middelandfchen zee, van hun swimmen zoo genaamt: Men vind ze weinig omtrent *Boero* en *Manipa*, en hebben derhalven geen Inlandschen Naam.

HET

HET TWEDE HOOFDGE SLACHT

Behelst zoodaanige, die den gedaante van een gemeenen Alykruik hebben, mede paarlemoerachtig blinkende.

Cochlea *lunaris major*, *Auris gigantum*. Maleitsch, *Matta boelan bezaar* of *Matta Lemboe*, is van bekende fatsoen; zy word wegens haaren wyden mond, Reuzen-ooren; en van haaren grooten ronden dekzel, *Matta boelan*, dat is, Maands-oog genaamt: Haar dekzel is een *umbilicus marinus*.

2. *Cochlea lunaris minor*, heeft 4 soorten: 1. *Cochlea fulcata nigra*. Mal. *Krang siffu*, om dat ze eigentlyk verbeeld een klein Mammetje, zy heeft een zwarten schaal, overdwars diep gevoorent, en ruig, als of ze schubachtig was, met weinige spaansch-groene plekken, van binnen paarlemoerachtig. 2. *Bia pethola*, *Nassau*, waar van drie soorten van verscheiden koleuren zyn. 3. *Cochlea lunaris aspera*, heeft van binnen geel paarlemoer, waarom zy vuurige Oven genaamt word: Een kleinder soort hier van heeft wit paarlemoer, van buiten steekeliger. 4. *Cochlea lunaris minima*, is van buiten nergens gevoorent, licht kastanjebruin, niet grooter als een nagel van een vinger, van binnen is ze geel met weinig paarlemoer. De tweede soort valt meest in de Uliassers.

3. *Cochlea Lanciniata*. Neêrduitsch, Lobbetjes.

4. *Calcar*. Spooren. Deze zyn platte Alykruiken, dubbelde, en enkelde.

5. *Trochus*. Dit zyn diergelyke Hoorntjes, den gedaante hebbende van een tol, waar mede de Jongens spelen, en is *Trochus maculosus* genaamt, zy is de grootste van allen, beneden glad met wit en rood vermengt, van boven met verscheiden koleuren geschildert als Hoender-veeren, of Turksch papier.

6. *Trochus granulatus*, is doorgaans met korreltjes bezet en hooger van dop; zy is bleekrood, en doodsch van verwe.

7. *Trochus longævus sive Papuanus*, is bekend. Neêrduitsch, Lang-leven. Een-kleinder soort hier van valt omtrent de *Batoe Chabehoe* in overvloet. Maleitsch, *Bia Cussan* genaamt.

HET DERDE HOOFDGE SLACHT

Van de Eenschaalige begrypt die den gedaante van een kleine Alykruik hebben. Cochleæ valvatæ. Maleitsch, Bia Tsjonkil genaamt.

Vitellus. Neêrduitsch, Dooijer, deze is van koleur geel.

2. *Vitellus Compressus*, deze gelykt best naar een leggenden Dooijer, want zy is platter dan de volgende, leververwig van koleur, zonder spikkels, de mond is langachtig smal.

3. Vi-

3. *Vitellus pallidus*, is wat grooter dan de eerste, van koleur doodschbleek, aan den boven zyde is ze met diepe voorens doorplooit.
4. Is wit van koleur, en over den rugge zomtyds met 2, zomtyds met 5 ryen swarte spikkels: *Bia carera*.
5. Is van de zelfde gedaante, over 't lyf donkergrauw of leververwig, met witte banden langs de gieren.
6. Is kleinder dan alle voorgaande, ongeschildert, leververwig, doch aan den mond is ze swart, daarom noemt men ze Swartmondjes.
7. *Albula*, heeft een wyden mond, en is spierwit: Een ander slach heeft aan den mond een swarten plek: Een ander slach is over 't geheele lyf Oranjegeel. *Amb. Iffi paleffu*, dat is, die meer vleesch hebben als zy bergen kunnen.
8. *Tennis*, is dunner van schaal en ronder, zommige zyn swart, zommige vaal met witte flangetjes geschildert.
9. *Gothica*, is het Swartmondje gelyk, aan de kanten van den mond een weinig purperverwig, over 't lyf wit, vol vaale tekenen als of het Gothische letters waaren. *Bia farassa kitsjil* genaamt, tot onderscheid van de groote, dewelke de Harp is.
10. *Fluviatilis sive rubella*. Maleitsch, *Bia mattacou*. Neêrduitsch, Roodoog, groeiende in zoete Rivieren.

Cochleæ Valvatæ Striatæ, zynde over 't lyf gestreept.

1. *Alpina*, hier van zyn 3 soorten: De eerste heeft een wyden mond, en een dikken schaal, die pas kennelyk gestreept is, maar met swart aardig geschildert, als of het verwarde takkebosschen waaren, gelyk men de *Alpes* schildert: De tweede is dieper gestreept, en vol swarte stipjes, zoo dat ze swart schynt: De 3de heeft spitze swarte bergen, die men Spitsbergjes noemt, deze is niet gestreept.
2. *Valvata secunda, sive fasciata*, is den voorigen gelyk, behalven dat ze langs de gieren 2 of 3 roode banden heeft, zynde 't overige geschildert als vooren: Zy worden weinig gevonden, en meest op *Poeloron*, daarom zy ook Poelerontjes genaamt worden.
3. *Valvata undulata*, deze is wat ronder en bultiger dan de voorgaande, merkelyk gestreept, aan de kanten van den mond een weinig getandt, zynde geschildert met swarte wratten, zommige ook met geele, genaamt *Kamelotjes*: De mond heeft niets geels, maar is vuilwit.
4. *Valvata granulata*, deze is wit van schaal, maar doorgaans met ruige wratten of korreltjes bezet, tusschen de gieren voorens maakende, de mond is wyd met een grauwwachtig deksel, tusschen de wratten of knobbels staan eenige borstels, waar door zy als met swart gespikkelt schynen.
5. *Valvata sulcata nigra*; deze is diep gevoorent met uitsteekende ronde ribben, swart van schaal, en moschachtig, maar schoon gemaakt zynde is ze mooi gespikkelt met witte streepjes.

6. *Valvata fulcata alba*, is kleinder en ronder dan de voorgaande, met een uitsteekenden tip, wit van schaal, of met een weinig rood gemengt, meest zonder schildery; doch zommige hebben op den rugge swarte stipjes; de mond is nauw wegens de tanden.

7. *Valvata compressa*, deze is schier niet dan mond, en van voren is ze breed, en schielyk met swarte gieren toelopende; zonder tip, en uit den ronden plat gedrukt; de schaal is buiten een weinig gevoorent met platte breede ribben, en daar tusschen uit den swarten en witten koleur geschildert met streepen en plekjes.

8. Is lichtrood, of geel van koleur, effen van schaal, maar versiert met verscheidene banden; deze is in den Amboinschen Inham onbekent.

9. *Spinosa*. Neêrduitsch, Riviertoorntjes. Deze zyn doornachtige Alykruijkes; en worden niet in den zee gevonden, in den grootte van een nagel van een duim, aardverwig van koleur, en boven met stompe doornen bezet.

HET VIERDE HOOFDGEVLACHT

Van de Eenschaalige, begrypt die den gedaante hebben van Stormhoeden en gemeene Slekken, verdeelt in 4 Soorten.

1. *Cassides Tuberosæ*. 2. *Verrucosæ*.
3. *Læves*. 4. *Murices*.

T *Uberosa Cornuta*. Neêrduitsch, Gehoornde Stormhoed of Ofsiekop, van zyne hoornen. Maleitsch, *Bia cabesette besaar*. Amboinsch, *Hubussutha*.

2. *Cassis rubra*, roode Stormhoed. Deze heeft den rugge bezet met ronde en niet hooge knobbels, tusschen welke de schaal met groeven versiert is, swartbruin en rofachtig geschildert als veëren van een hoen; de mond is rood gelyk rood vleesch met een dikken omgeworpenen lip: Men vind ze op de Eilanden *Manipa*, en *Bonoa*, hoewel zeer zelden.

3. *Pennata*, heeft geen knobbels op den rugge, behalven aan den bovensten gier; de mond heeft geen omgeworpen lip, maar eindigt met een enkel schaal; de buik is vaal, maar niet zoo rood; maar de rugge is schoonder geschildert gelyk het Turksche papier: Zy word gevonden op den Noordkust van *Keram*.

4. *Aspera*, steekelige Kasketten. Deze zyn niet veel grooter dan een ei, over 't geheele lyf donkergrauw en bezet met veele sterke knobbeltjes, die stompe doornen gelyken, zynde de steekelige tanden mede aan den *voluta* te zien, dewelke wat uitgepuilt zyn: Achter hebben zy geen gekrulden staert, maar een beginfel daar van, de mond heeft geen opgeworpen lip, en is een weinig getand; de zyde daar tegen over is glad en lichtgeel: Deze soorte is in *Amboina* weinig te vinden.

Verrucosæ, Pimpeltjes.

5. *Verrucosa Ceramica*, is de grootste van dit geslacht met een uitsteekend hoofd gelyk een *turbo*, 't overige van den schaal als een *Murex*, heeft 7 knobbels.

6. Is

6. Is als een Hoender-ei, aan de gieren 8 knobbels in een omloop hebbende, zy is breeder en stomper dan de voorgaande.
7. Heeft een platter hoofd, van buiten wit en krytachtig, met stompe knobbels, aan den mond is ze wit met een weinig geel of paars gemengt: Deze valt op *Banda*.
8. Wydmondig Pimpeltje, is by na niets dan mond, van buiten met swart en wit gemengde streepen; deze is bekend.
9. Kleine Geelmonders, zyn niet grooter dan een hazelnoot, met een nauwen mond, daar aan men geele plekken ziet, op den schaal is zy krytachtig, daar swarte knobbels uitsteeken als stompe doornen.
10. Haairige Ooren, *Buccinum pilosum*, komen de *Buccina* nader, het lyf is hoog en bultig geribt, en met ronde knobbels, en overal doch meest op den rugge met stompe borstels als haairen bezet, die daar vast aan blyven, al worden ze gedroogt, doch aan de oude verliefen ze allenkskens; de mond is glad en blinkende: Deze worden weinig gevonden.
11. Hebben ook den gedaante van een *Buccinum*, uit den ronden wat gedrukt, met een kant aan de eene zyde, op den rugge gestrept of gevoorent, met korte doch steekende puekeltjes bezet, gelyk de rugge van een padde, en zyn van koleur vaal.
12. *Ranula*, is schier van dezelve gedaante, doch korter van schaal, achter uit met een korten staert, die een weinig opwaarts kromt, de rug is mede geknobbelt, doch niet steekelig.
13. Knoddekens, zyn een gemengde fatzoen van *Buccinum* en *Cochlea*, hoog van schaal met uitsteekende ronde knobbeltjes, vaal van koleur, en zonder staert.
14. Grootte Wydmonders. *Bia moele bezaar*. Deze bestaan uit een enkelde mond, waar van noch een kleinder foorte bekend *Rudolphus*.
15. *Cassis cinerea levis*, grauwe Kasketten.
16. *Areola*, Beddekens, is een diergelyke Kasket, glad van schaal, en met groote breede vierkante plekken getekent, tancit van koleur.
17. Zyn mede rond, en kort van buik, en lip, wyd van mond, en dun van schaal: De eene foorte komt met de Beddekens overeen: De andere foorte is wat grooter, merkelyk gevoorent, en bleekgeel van koleur, of eenpaarig vaal.
18. *Fimbriata striata*, gestrepte Zoomtjes, zyn kleine langwerpige Kasketten, zoo genaamt, om dat ze aan den mond een breeden zoom hebben, met swarte plekken getekent, op den rugge geplooit, glad lichtbruin of tancit: Men vind van deze ook heel witte, of een weinig met ros gemengt, dewelke raar zyn.
19. *Fimbriata levis*, deze is zonder ploojen, met bruine flangetjes getekent: Noch een foorte hier van is met bruine stipjes in een rye in plaats van flangetjes.
20. *Murex. Bia oenam*. Deze is bekend, de deksel daar van is een *onyx*, en word *Blatta byzantia* genaamt, van een Stad in *Africa*.

21. *Murex saxatilis*, is zoo groot als de voorgaande; maar zyn hoofd strekt wat verder uit, zoo dat hy meer naar een *Buccinum* gelykt.

22. *Murex minor*, heeft 4 foorten: 1. Deze is grauw, en langwerpig als een *Buccinum*, over 't lyf grauw, en rimpelig, met 3 ryen stompe takken: 2. Brandhoorn-tjes. Maleitsch, *Bia papua*, deze is niet boven een vinger lang, met 3 ryen swarte scherpe takken, als of het verbrand was, doch zoo dat men de witte voorens zien kan: 3. De bruine, deze is van de zelfde gedaante, doch heeft langere takken: 4. De bleeke, deze is vuilwit, met een breeden lip aan den mond, en een breeden staert, en daar in zyn stompe doornen. De tweede foorte is gemeen; maar de andere niet.

23. Schorpioentje, heeft een rond stomp hoofd, en een lange rechte staert, aan dewelke stompe takken staan in den gedaante als de takken van een Schorpioen; zomtyds grauw, vuilwit, ook swart, en is zelden te vinden.

24. Gedroogde Peeren, is een knobbelig Hoorntje, met een lange bochtige staert, met 6 of 7 ryen borstels, als of het vellekens waaren, die aan malkander vast waaren, van koleur ros en vaal, hier en daar met swarte plekken; aan den binnen kant heeft ze eenige voorens, en is gekartelt.

25. *Hauftellum*, een Scheppertje. Maleitsch, *Bia fibur*. Deze heeft een langen staert.

26. *Tribulus*. Spinnekoppen. Maleitsch, *Bia duri limoen*. Deze heeft drie ryen groote doornen als Limoen-doornen, wat gekromt, over 't geheele lyf grauw: Van deze is 'er noch een foort, welkers doornen dichtter by malkander staan, en fynder zyn, maar is weinig te vinden, en worden Kammetjes genaamt. Zy vallen op *Affaboedi*.

HET VYFDE HOOFDGE SLACHT

Behelst die een ronden gedaante hebben, de gemeene Slekken naast komende, en worden gerekent onder de Cochleæ globosæ.

C*Ochlea striata sive olearia*. Maleitsch, *Bia minjæ*. Deze is meest rond, met een wyden mond, langs de gieren met uitsteekende ribben, en aan den mond gekartelt; van koleur is ze lichtpaars, met veele bruine plekken gespikkelt; doch de meeste zyn eenpaarig van koleur.

2. Deze is kleinder en dikker van schaal, bruingeel, en heeft witte oogen.

3. *Cochlea pennata*. Maleitsch, *Bia culit barwang*. Zoo genaamt van haar gedaante als Patryfen: Een ander slach hier van, zynde dunner van schaal, vergelyken zy by den ajuin-schelle, die eigentlyk *Culit barwang* genaamt word; deze is uit den geelen gemengt.

4. *Cochlea patula*, is beschreven onder de *Verrucosæ*.

5. *Rapa*, Neêrduitsch, een Knol. Deze is rond van lichaam, met een plat hoofd, en achter een kort gekrulden staert, gelyk een varkens staert omgeboogen; zy is dun en ligt van schaal, licht Citroengeel; ruig en gerimpelt, en is zelden te vinden.

6. *Bulle*, Blaasjes, zyn in malkander gerolt, met weinige gieren, en een langwerpig mond, wiens buiten kant langer is dan 't overige van 't lyf: Hier van zyn 3 foorten; waar van de derde, de raarste zynde, wit is met fwarte en roodestreepen getekent, waarom zy Prinze-vlaggetjes genaamt worden: De eerste is gespikkelt als de Kievits eijers: De tweede is bleekwit, en heel fyn gestreept.

7. *Cochlea imbrium. Bia ribut.*

8. *Ficus*, Neêrduitsch, Vyge, by andere word ze genaamt een Luite.

9. *Umbilicata*, is een plat gedrukte Slek, beneden plat, boven een weinig verheven, en worden Naveltjes genaamt; waar van 3 foorten zyn.

10. *Areularia major*, deze heeft den grootte van een nagel, met een spits hoofd als een *Turbo*; zy is vuilwit of geelachtig van koleur. *Areularia minor*, is kleinder, en word tot den *Totombo* gebruikt om dezelve daar mede in te leggen.

11. *Serpentuli*, Slangtjes, zyn platte Slekken, in malkander gerolt als een opgeschoten slang met een omgeworpen lip.

12. *Cochlea terrestris*, is als een gemeene Slek; zommige geel; zommige bruin, met banden en zonder banden.

13. *Cochlea lutaria* of *Bia siso* komt van *Makkassar*, en houd zich op in de Rysvelden.

HET SESDE HOOFDGESLACHT

Van de Eenschaalige zyn de Turbinata, welkers tuit of turbo kleinder is dan het overige lyf; haar gemeene naam is Buccinum. Maleitsch, Bia Trompet. Amboinsch, Kima Tahoeri.

B *Uccina Auruana*, is in Amboina onbekent.

2. *Buccinum Tritonis*, Amboinsch, *Krang Seroney*, is gelyk men de *Tritones* of *Watermannen* schildert; de Duitse noemen ze Kinkhoornen, om dat ze voor de ooren gehouden eenige zuifinge veroorzaaken; andere noemen ze *Turbo magnus*.

3. *Buccinum tuberosum rufum*, rood geknobbeld Kinkhoorn, is ros van koleur, met fwarte plekken op de knobbel: Deze word op Celebes oostkust *Hunka* genaamt; zy word van de mannen veel gezogt, wanneer zy in den oorlog gaan, dewelke als dan in dezelve wortelen en briefjes met vreemde tekenen getekent stoppen, die zy dicht aan 't lyf binden, en dan geloven zy, dat ze in den sryd gelukkig en onquetfbaar zyn zullen; hierom hebben de Liefhebbers dien Hoorn *Ajax* genaamt.

4. *Buccina tuberosa*, geknobbeld Kinkhoorn, is vuilwit van koleur, en wat kleinder dan 't voorgaande.

5. *Pseudopurpura*, heeft eenige overeenkomst met die uit den Middellandschen zee komt, en heeft van binnen een rood vleesch; doch of daar rood bloed uit te haalen

zy om daar mede te verwen, is noch niet onderzocht: De *onyx* daar van is de beste van alle, en word daarom van de Inlanders *Unam casturi*, dat is, *moschata* genaamt.

6. *Fusus*, een Spil, word weinig gevonden, spierwit van koleur, rondom met knobbels bezet, en heeft een langen hollen staert.

7. *Fusus brevis*, is van d' eigenste gedaante, doch veel kleinder.

8. *Buccinum pilosum primum & crassum*, in 't Duitseh, haarige Diklip. Deze alle hebben eenen korten dikken staert, en zyn over 't geheele lyf gevoorent, en met tryen borstels bezet; de mond is klein, en van binnen ros.

9. *Buccinum pilosum tenue*, is niet boven 2 duimen lang, dun van schaal, mede gevoorent, en met lange dunne hairen bezet.

10. *Mitra Papalis*, Paus-Kroon, is gekartelt, en met groote roode vierkante plekken getekent; hebbende den gedaante van kostelyke steenen.

11. *Mitra Episcopi*, is mede gekartelt, en met groote roode vierkante plekken, maar glad als de voorgaande; en word Bisschops Myter genaamt. Het Dier heeft een swart beentje, waar mede het weinig steekt.

12. *Turris Babylonica*, zoo genaamt van de groote swarte plekken, die het heeft, verbeeldende de vensters aan den geschilderden Babylonischen toorn.

13. *Buccinum granulatum planum*, is schaars een pink lang, over 't geheele lyf met ronde korrels bezet, als of het *paternosters* waaren, van koleur is ze bruin en geel.

14. *Buccinum granulatum rotundum*, is een enkelde *turbo*, rond van lyf, met diergelyke korrels eenpaarig bezet, vuilwit en zonder naaden.

15. *Buccinum aculeatum*, is omtrent een halve vinger lang, over 't geheele lyf steekelig, dwars over de gieren staan ruige ribben, daarenboven is het gevoorent, en lichtbruin van koleur.

16. *Buccinum undosum*, is een kort bultig Hoorntje, eenlid van een vinger lang, dik van schaal, met 5 ruggens dwars over de gieren, verbeeldende enige zeebaaren, aan den mond is ze met scherpe tandjes voorzien, de rug is brandverwig, 't overige is vaal. De derde foort is dun van schaal, omgeeven met ronde ribben als banden, en is zelden te vinden.

17. *Buccinum lineatum*, is een effene *turbo*, omringt met dunne swarte streepen, als of 'er swarte draaden omgewonden waaren, met kleine tandjes aan den mond.

18. *Digitellus*, des zelfs voorste *turbo* staat krom, en zyn spits is stomp, waar door het een vingertje gelykt, het welk na iets wyft: Een kleinder foort is wit, blinkende als porfellein.

19. *Turricula*, *Bia bidji gnemon*. Dit is een byzonder fatzoen onder de *Buccina*, zy is langwerpig, onder en boven toegespits; zommige zyn ros of geel; zommige rood of met swarte banden.

20. *Turricula placata*, geplooidc Toortjes, deze zyn dikker van lyf en fchaal, en meest grauww.

21. *Turricula granulata*, is noch kleinder dan de voorgaande; waar van de eerste gier het meeste lyf uitmaakt, rondom dicht met kleine korreltjes bezet: De eerste foort is lichtgrauw, en heeft eenige banden, als ook roode, swarte en blauwe korrels, daarom noemt men ze *Paternosters*.

22. *Turricula filis cineta*, is met banden als yferdraaden omgeeven.

23. *Buccinum angulosum*, is mede geplooft, en eenpaarig donkergrauw.

24. *Buccinum scalare*, Wendeltrapje, is een raar klein wit Hoorntje, van buiten omgeeven met veele vlerken, die dwars aan de gieren staan als schubbekens, en in ordre opgaande als een Wendeltrapje.

25. *Buccinum spinale*, is de alderkleinste van dit geslacht, zy is grauww of bruin van koleur.

26. *Buccinum fol.* is dun van fchaal, uit een grooten gier fchielyk toeloopende in een spits, zoo fcherp als een naald; zy is groengrauw met swartachtige stipjes.

HET SEVENDE HOOFDGESLACHT

Zyn de Strombi, dewelke lange en smalle Hoorntjes zyn, met veele gieren in den lengte spits toeloopende gelyk een goude Nagel, men noemt ze in 't Neêrduitsch, Naalden en Pennen; in 't Maleitsch, Bia krang of Djaron of Sipot. Zy zyn van tweederlei fatsoen, slechte en knobbelige; de slechte zyn de volgende.

S *Trombus primus sive subula*, een Elze of Maripriem, zy is de grootste van dit geslacht, op het meest een hand lang en wat korter, effen van fchaal, vuilwit als yvoôr, met swarte blauwe plekken of streepen aan den kant der gieren.

2. *Secundus*, is van dezelfde lengte, doch niet zoo dik, en zy is smalder, langs de gieren met groote swarte droppels bezet, en de gieren buigen mede in 't midden wat uit.

3. *Tertius*, is het gemeene slach; waar van zommige witachtig zyn met loodverwige plekken; zommige zyn wit, met swarte stipjes langs den kant der gieren; andere zyn stomp van spits als een fwik, dien men in een vat sleet; andere hebben roffe en verwarde streepen, als of 'er verwart gaarn over lag.

4. *Quartus*, is lichtbruin, met groote witte oogen, en is zeer zelden te vinden.

5. *Quintus*, is ligt van schaal, lichtrood of vuurverwig, met witte slangetjes, deze is ook zelden te vinden.
6. *Strombus dentatus*, gekartelde Naalde, is mede lichtbruin, aan de kanten der gieren met stompe tandjes, en langs de gieren met fyne streepen verfiert. Van *Luffa-pinjoe* brengt men een ander soort, van koleur zynde bleekgeel als vuil yvoor, met fyne streepen voorzien, en daarom yvoorne Naalden genaamt.
7. *Septimus*, is een pink lang, en een schaft dik, dwars over de gieren met heel kleine groeven, gelykende een Eenhoorn, anders Trommel-schroefve genaamt.
8. *Octavus sive Lanceatus*, Pickeniers, is een kleine en smalle Naalde, wit en glad, langs de gieren staan veele swarte streepen over eind, als of men een menigte opgerechte picken zag.
9. *Granulatus*, gegranuleerde Naalden, deze zyn mede klein, in den grootte van Naainaalden.
10. *Chalybeus*, Zeilnaalden, zyn de kleinste van dit geslacht, een weinig gevoorent en hoekig; zommige met witte en swarte stipjes.
11. *Strombus caudatus albus*, witte Tuitjes, zyn als andere Naalden, maar hebben achter een omgekromden staert: Een ander slach hier van hebben bruine stipjes rondom, en zyn raar: De derde soort is geheel gekartelt, en valt stekelig.
12. *Strombus caudatus granulatus*, is gansch korreilig, en grauw; zommige hebben de groote korrels wit, dewelke fraaijer zyn: Men noemt ze Tuitjes na den gedaante van den tuit van een schenkan.
13. *Strombus tympanorum* of *tympanotos*, Neêrduitsch, Trommelschroeven, haare gieren zyn met keepen onderscheiden, en daarenboven geribt, tancit van koleur, zonder tuitjes: Een ander soort is heel wit, en is de raarste onder dit geslacht, immers op *Ambon*, zy word gevonden omtrent *Kellimoeri* op den Zuid-zyde van *Keram*.
14. *Strombus tuberosus*, geknobbelde Tuitjes, zyn vol groote knobbels, en aardig geschildert met swarte plekken en streepen.
15. *Strombus angulosus*, ruige Trommelschroeven, zyn diep gevoorent.
16. *Fluviatilis*, Riviernaalden. Maleitsch, *Sipot ajer*. Deze zyn grauwgroen, en licht van schaal of flykverwig, 4 of 5 duimen lang: Een ander soort is kleinder met swarte of swartachtige streepen getekent.
17. *Strombus palustris*, is van gedaante als een Marlpriem, en leelyk van koleur.
18. *Palustris levis*, is dik van schaal, in den gedaante van gemeene Naalden, met een kleine keep aan den eenen hoek van den mond, zy is glad, swart of donkerbruin.
19. *Terebellum*, Kuipersboof, is vaal, of lichtbruin met swarte streepen en ader-tjes; zommige met swarte stipjes: Men vind 'er ook sneeuw witte, dewelke raarder zyn; zy komen uit het water springen, als of ze daar uit geschooten wierden.

20. *Strombus mangiorum*, is een groote Naalde omtrent 1 vinger lang, buiten ruig, en diep gevoorent, staalgroen en zonder glans, met een breeden lip aan den mond, zy houdt zich op by de wortelen van de *Mangi mangi*-boomen.

HET ACHSTE HOOFDGEVLACHT

Begrypt de Volutæ, in 't Maleitsch, Bia Tsjintfing, in 't Neêrduitsch, Wellen.

C *ymbium*, gekroonde Bak of Kroonhoorn. Maleitsch, *Bia Sempe*, heeft achter een kroon, waar van het den naam heeft, zy is van koleur geelbruin.

2. *Meta butyri*, Boterweg, deze is onder de *Volutæ* de grootfte, het hoofd is wel platachtig, doch aan de kanten rond, en in het midden met een uitftekenden spits, over 't geheele lyf geel als boter, met swarte of bruine stipjes, die in een rye staan.

3. *Voluta musicalis*, Mufykhoorn of A, B, C-boekje, deze is als de voorgaande, maar de stippels staan ordentlyk.

4. *Cereola*, Kaersjes, zyn als de voorige, doch zonder stippels, van koleur als versich opgefneeden was, met een breeden band om het lyf; in 't Maleitsch, *Bia Liling* genaamt.

5. *Voluta tigrina*, een Tyger, is niet breed van hoofd, over 't lyf geteikent met groote karftanje bruine plekken, die zomtyds ook swartachtig zyn, en de grond is wit of lichtrood.

6. *Nubecula*, Wolkjes, zyn langwerpig als de voorige, doch aan 't hoofd wat geknobbelt, wyd van mond, en dun van schaal, dewelke bruin met vuilwit gespikkelt is: Aan den anderen foorte is die purperachtig, en bruin, met blauwe en witte stipjes met troepen door malkander loopende, als of het wolkjes waaren: Deze is raarder als de eerste.

7. *Vespertilio*, Vleermuis. Maleitsch, *Bia Monsego* en *Baduri*, schynt onder de *Murices* te behooren wegens haare scherpe knobbels; de schaal van buiten is bleekwit, zomtyds lichtrood, met swarte plekken en wateren getekent, gelyk de vlerken van een Vleermuis: De tweede foort is langwerpig, lichtrood, en op den grond met donkerbruine wateren; in plaats van doornen heeft ze stompe knobbels: De derde is roodverwig.

8. *Harpa*, een Harp, is ook een *Voluta*, maar zy is de mooiste van alle, en is uit verscheiden foorten en koleuren bestaande.

9. *Voluta marmorata*, Marmer-hoorntjes. Maleitsch, *Bia tsjintsjing*, dat is, Ring-hoorntjes, zy worden zoo genaamt van haar gebruik en koleur, dewelke met het marmer *Leucosticton* overeenkomt.

10. *Voluta pennata*, is van 2^{de}lei gedaante: Den eersten noemt men *Attagenata*,
Z Koor-

Koorhoenders, of Goudelakens: De tweede is kleinder, recht als een rol, met diergelyke doch witte veëren geschildert, en word Zylverlaken genoemd.

11. *Voluta maculosa*, geplekte Katjes, deze zyn ook kegelformig, met een scherpen spits boven op, over 't lyf met breede plekken, dewelke meest hooggeel zyn, met swart of lootverwig gespikkelt, gelyk zommige katten zyn; aan het hoofd zyn zy met swarte stipjes getekent.

12. *Voluta cinerea*. Neêrduitsch, Asschepoesters, zyn de voorige gelyk, doch ronder aan de kanten van 't hoofd, met een scherpen spits boven op, over 't lyf donker afchgrauw, en zyn zonder schilderyen.

13. *Voluta spectrorum*, Spookjes, deze gelyken de mannen, dewelke de Kaarte-makers schilderen; zy worden gevonden in den grooten woestyne *Lob* tusshen den Zandzee en de Tartaren, gelegen aan den West-kant van *China*.

14. *Voluta maculosa granulata*, gegranuleerde Katjes, hebben groote plekken, en over 't lyf bezet met stekelige korreltjes van twee of drierlei gedaante.

15. *Voluta filis cineta*, is een korte Welle, met een breed hoofd, bruin, en met swartachtige draaden omgeeven als zeilgaren, en is zelden te vinden.

16. *Voluta filosa*, is een plumpe Wel, het lyf is getekent met roffe kromme aderen als verwart garen, daarenboven met eenige grove banden, van vermengde fatzoen, als 't Arakans garen.

17. *Voluta fasciata*, is van veelderlei fatzoen, maar heeft tot een gemeen merkteken, dat ze een breeden band in 't midden om 't lyf heeft: De derde soort is de raarste, schaars een pink lang, kegelformig, met een plat hoofd, en in deszelfs midden een grove spits; het lyf is boven en onder bruin, met verscheiden spikkeltjes, en in 't midden een witte band, 't welk ook weder gedeelt word door een rye van spikkeltjes, zeer glad en blinkende als het polyfte letterhout; zy word Speldewerks-kuffen of *Bia Bantal* genaamt: Onder deze behoort ook de soort, de groene Kaas, genaamt.

18. *Voluta arenata*, Vliegescheetjes, waar van d' eene grove, en de andere fyne scheetjes hebben.

19. *Musica Rusticorum*, Boeren Mufyk, is schaars een duim lang, met grove vierkante swarte plekken, die in ryen staan, als aan het Mufykhoorn.

20. Grauwe Monniken of oude Wyven, deze zyn over 't lyf flecht grauw met eenige rimpelen.

21. *Terebellum granulatum*, is over 't geheele lyf gegranuleert, en daarenboven gevoorent en geribt, van koleur is ze vaal of ros, zomtyds ook met plekken als de Katjes.

22. *Voluta fluvialis*, is een gemengde fatzoen van een *Voluta* en van de Pauskroon, dunschaaelig, vuilgrauw, met fyne voorens langs de ribben, en aan deszelvs kanten zyn weeke doorntjes, dewelke zomtyds ook stomp zyn.

HET NEGENDE HOOFDGEVLACHT

Behelst die wy Alatae noemen, dat is, gevleugelde, om dat d' eene lip altyd breed uitloopt; in't Amboinsch, Tatallan, naar de uitgebreide vleugelen des Vogels Tallan, den welken wy Scheer-Vogel noemen.

H *Arpago*, Boots-haak of Duivels-klaau, word verdeelt in 't Mannetje en Wyfje: Het Mannetje heeft smalle dikke takken, aan d' einden zonder holigheid, de plekken zyn meer ros dan swart: Het Wyfje is dunner van schaal, swarter gespikkelt, de takken zyn stomp, en wyder geopent als een geut; een soort hier van zonder takken is mooi, en schynt een jong van deze te wezen, by *Plinius*, *Pentadactyli* genoemd.

2. *Cornuta. Plinius, Heptadactyli*. Maleitsch, *Bia Cattam*. Neêrduitsch, Krabben. Deze zyn mede verdeelt in Mannetje en Wyfje: Het Wyfje is ligter dan het Manneke; zommige zyn geel; zommige met swart en geel vermengt.

3. *Cornuta decumana*, is in *Ambon* onbekent, en valt alleen op *Bonoa*.

4. *Cornuta millepeda*. Neêrduitsch, Duizentbeen, deze is platter dan de voorgaande, op den rugge is ze vaal, en dicht gespikkelt met roffe streepen; de lip verdeelt haar in 10, zomtyds ook in 11 takken, alle na achteren gekromt, waar van de snuit en 't hoofd de langste zyn; op den rugge heeft ze verscheidene kobbeltjes, en de lappen zyn mooi geschildert met swarte en roode streepen.

5. *Cornuta nodosa*, Neêrduitsch, Podagra of Schorpioen, is het kleinste van dit geslacht, waar van de staert lang en krom is, als de staert van den Schorpioen; alle de takken zyn geknobbelt gelyk de rug van 't lyf, of als de vingers van die het Podagra lang gehad hebben: Zy word weinig gevonden, en meest in *Lassers*; de mond is geribt met swarte en roode streepen.

6. *Alata lata*, Breedlip genaamt, om dat zy zeer breed uitloopt, zy is dik en kantig van lip, die zomtyds van binnen hol is, over 't lyf donkergeel, met weinige roffe plekken, van binnen glad en rood, en is zelden te vinden.

7. *Epidromis*, een Bezaantje, dezès tip loopt op 't breedste, de eene spits van deze steekt uit als een *Buccinum*; zy is van doirgeelen koleur; andere zyn eenpaarig van koleur, en zommige met roffe streepen.

8. *Epidromis gibbosa*. Neêrduitsch, Bultjes, zyn van diergelyken fatzoen, behalven dat de lip dikker is, van buiten naar den donkergeelen koleur trekkende: Een ander slach van *Epidromis* is smalder, zonder vlerken, maar langer dan de voorgaande, dien men den opgerolden Bezaantje noemt.

9. *Epidromis minima*, is van den zelvden gedaante, maar zeer klein, en is dikker van schaal, op den rugge bruin, en voor in den mond geel: Maleitsch, *Bia Leyer*.

10. *Lentiginosa*, Sproetjes zyn niet breed, maar dik van lip, over 't lyf met knobbels bezet, met swart, ros en staalgroen gespikkelt, doch doodsch van koleur; maar binnen zyn ze glad uit den geelen incarnaat, en met kuiltjes onder de buitenste knobbels: Maleitsch, *Bia taeylala*, om dat haare spikkels naar sproeten gelyken.

11. *Pugiles*, Schermers. Maleitsch, *Bia Toenjokan*, dat is, Wyzers, om dat ze nevens den spitse voor uit een kleine vinger hebben, waar mede zy na iets schynen te wyzen; zy zyn niet breed, maar hebben een merkelyken *turbo* of spits toeloopend; hoofd, en achter een omgekromden staert om hoog: De eerste slach is grauw, van binnen lichtrood met witte aderen: De tweede is bruin, effener van schaal, en op den rug met witte spikkeltjes, zy is mede van binnen schoonrood.

12. *Lukuana*.

13. *Canarium*, Maleitsch, *Bia Canary*, zoo genaamt, na den gedaante van een geschildte Kanary, zy is van fatsoen gelyk de voorgaande, doch doorgaans kleinder; hier van zyn 4 of 5derleije soorten; de grootste zyn een kleine vinger lang, effen van schaal, met donkergrauw of rookverwig; zommige met geele banden op een witten grond: Men vind 'er ook die gantsch wit zyn, doch zelden: De vyfde soort is de mooiste van schildery, want op een witten grond ziet men lichtroode en groenachtige plekken en stipjes, die eenige bloemen verbeelden; zommige met banden en streepen; zommige met stipjes, die in ryen staan, niet boven een lid van een vinger lang.

14. *Canarium latum*, verschilt van het voorgaande, om dat het breed uitloopt, schier als een Bezaantje, over 't lyf donkergrauw met geele en witte spikkels, waar onder men zomtyds langwerpige vind, die naar opgerolde Bezaantjes gelyken.

HET TIENDE HOOFDGEVLACHT

Handelt van de Porcellanæ zynde een byzonder slach van Hoorntjes, aan fatsoen van alle voorgaande verschillende: Dicuntur Porcellanæ ad imitationem Græcorum, qui χοίνας vocant, apud utrosque nomen acceperunt à similitudine pudendi muliebris, quod Græci χοίρον vocant, Latini porculum, cujus aliquam similitudinem refert hujus conchæ rima; hinc etiam Concha Venerea audit: Apud Ennium, Matriculus. Maleitsch, Bia Lilala, dat is, Likhoorntjes, om dat ze daar mede linnen en papier likken, dat is, glad maaken konnen.

Porcellana *guttata*. Neêrduitsch, Klipkoufen. Maleitsch, *Bia Vilala*, is de grootste en schoonste van dit geslacht, omtrent een kleine vuist groot, zeer rond en glad van rugge, en dezelve dicht gespikkelt met swarte droppels, daar andere kleine bruine en geele onderloopen, en langs den rugge gaateen goudgeele streep, doch niet aan alle.

2. *Porcellana montosa*, anders de Kaap genoemd, vertoonende verscheide heuvels of bergen, gelyk men den hoek, en het gebergte van den Kaap *de bon Esperance* schildert. Deze heeft geen mooijigheid, maar zy is bleek van koleur.

3. *Con-*

3. *Concha testudinaria*, is langwerpiger dan de voorgaande, op den rugge schoon geplekt, gelyk men ziet aan schildpadshoorn of karet, waar van zy den naam heeft, Karet, *alias*, *Kaap falso*.

4. *Argus*, is een langwerpig Hoorn, bruin, leververwig van koleur, met veele oogen bezet, gelyk men den Reus *Argus* schildert.

5. Groote Slange-hoofden, zyn plat van buiten, en de rug is swart met geele of rancite plekken verziert.

6. Kleine Slange-koppen, zyn van 't zelfde fatzoen, doch niet grooter dan een lid van een vinger: Een raar flach hier van is over den rug blauwachtig met een geele ader, dewelke men blauwe Slangen-hoofden noemt.

7. Witte Jamboefen, zyn van grootte den 5^{den} foorte gelyk, doch gantsch wit, de ring heeft overdwers een uitsteekenden kant, en by de einden ziet men een bleekwit korreltje in een kring staande, als een ingevatte paerl, en daar by een lichtrood plekje, 't welk metter tyd verbleekt.

8. *Talpa*, een Mol, is swart of donkerbruin, en op den buik van bekende fatzoen.

9. *Carneola*, Maleitsch, *Bia Dagin*, is mede langwerpig als de voorige, eenpaarig lichtrood of vleeschverwig.

10. *Porcellana salita*, Zout-korrels.

11. *Porcellana litterata*, *sive Arabica*.

12. *Porcellana lentiginosa*, Kakkerlakjes.

13. *Variolæ*, Mazelen, zyn van tweederlei fatzoen en langwerpig; de eerste hebben aan den kant groote swarte droppels; de tweede heeft aan den zyde purpere droppels, gelyk de *Morbilli*.

14. *Ovum*, Maleitsch, *Bia* of *Sipot Saloacco*, deze zyn spierwit, en hebben den grootte van een eend-ei: De Amboineezen leggen hunne schilden daar mede in, en hangen ze tot pronk aan de voorsteevens van hunne vaartuigen.

HET ELFSTE HOOFDGEGLACHT

Begrypt de *Porcellanæ minores*, in 't gemeen by de Maleijers genaamt *Candaga* en *Bia tsjonca*, om dat men ze veel gebruikt tot zeker spel *Tsjonca* genaamt, waar in men veele kleine dingen telt in zekere kuiltjes, die in een dikke plank ingeholt staan: De voornaamste zyn, dewelke men *Thoracia* noemt, dat is, *Borststukjes*, in 't gemeen *Cauri* of *Caudi*, bestaande in de volgende vier soorten.

T *Horacium oculatum*, Witoogjes, zyn omtrent een lid van een vinger lang, met een breeden engekartelden kant, daar aan men een breede swartachtige plek als een brandmerk ziet, de rug is vaalgrauw als met veele witte ronde oogjes; de mond is van binnen lichtrood: zommige zyn breed als een *Borst-* stuk,

stuk, en die zyn de mooiste; zommige zyn langwerpig, en hebben geen uitsteekenden kant, en ydele oogjes: Men noemt ze ook Brandvlekjes.

2. *Thoracium stellatum*, Starretjes, zyn wat kleinder dan de voorgaande, aan de kanten bruin of ros met wat paars aan de einden; de rug is bleekwit met roffe of bruine starretjes verziert, gelyk de starre *Astroites*.

3. *Thoracium vulgare sive Cauricum*, gemeene geele *Cauris*, deze hebben den eigentlyken gedaante van een Borststuk, aardig met kleine bulten verziert, zeer glad en bleekgeel; zomtyds met een hooggeelen kruin op den rug, aan den buik wit, en by den mond gekartelt; in 't gemeen zoo groot als een nagel van een duim, doch hoe kleinder dat zy zyn, hoe fraaijer de bultjes staan: Deze zyn het vermaarde geld, 't welk men met scheepen vol uit de Maldavische Eilanden afhaalt, en na *Bengala* en *Siam* brengt om aldaar voor klein geld te dienen.

4. *Thoracium quartum*, Blauwrugjes, zyn slechte en gemeene *Cauri*, effen van lyf, zonder bulten op den rug, blauwachtig met een goudgeelen kring omgeeven als een ingevalle Turkois in 't goud, maar het blauw verbleekt metter tyd. In *Ambon* zyn ze gemeen, maar de rechte *Cauri* niet.

5. *Casuaris*-Eijers, deze zyn langwerpig, met ronde en effene kanten, met doodschgroen en ros gespikkelt.

6. *Dracana*, Drakenhoofdjes, zyn bleekgrauw of vaal van koleur, overdwars met twee donkere ruggen, en tusschen beiden met een groote brandvlek, die zomtyds een Eiland, zomtyds een vliegende Draak verbeelden, en zyn zelden te vinden.

7. Blauwruggen, zyn langwerpig, met een witten uitsteekenden lyf of kant aan de eene zyde, op den rug verscheiden verwig met taneire en swartachtige streepen; zomtyds 4 swarte plekken of oogjes hebbende aan beide einden, dewelke raar zyn.

8. *Isabella*, is mede langwerpig rond, zonder kanten aan de zyden, beide einden zyn Oranjegeel en stomp, de rug is vaal met weinige swarte streepen.

9. Kleine *Argus*, is vaal op den rug, dicht bezet met groote witte oogen, die met smalle randen aan malkander hangen, en is weinig te vinden.

10. *Nussatellana granulata*, Ryfkorrels, zyn van koleur spierwit, zomtyds loopt 'er wat paars onder, over den rug zyn ze vol korrels met een vooren onderscheiden. Een derde slach hier van is een lid van een vinger lang met ydele korrels, op den grond staalblauw, of zommige uit den rooden grauw, en zoo blinkende, dat ze schynen geamulicert te zyn.

11. *Globuli*, Knopjes, zyn kleinder, ronder en hooger gebult dan de voorgaande, aan beide einden met een uitsteekend hoekje, 't welk afgesleepen zynde zoo gelyken ze naar wambais-knoopen; zommige zyn met korrels bezet; zommige zyn glad.

12. *Afelli*, Ezeltjes, zyn wit, maar hebben dwars over den rug 3 swarte streepen, of 'er drie zaaken over een Ezel gelegd waaren.

13. *Pediculus*, dit is het alderkleinste Hoorntje schier van alle geslachten, in 't gemeen niet veel grooter als een betteluis, gansch wit, en overdwars geribt en gevoovent, en alle de ribben eindigen in een vooren, die langs den rug gaat: Men vind een slach daar van zoo groot als een hazelnoot, maar zoo wit niet.

HET TWAALFDE HOOFDGEVLACCT

*Van de Eenschaalige en gedraaide Hoorntjes heeft de Cylindri of Rol-
len, aldus genaamt van haaren langwerpigen figuur als een
zaamen gerolt papiertje of linnen, van schaal glad en
blinkende, met een kort tuitje voor uit.*

Cylinder *Porphyreticus*, is van buiten uit den donkergrauwen en swartachtig ge-
spikkelt gelyk die foorte van marmar, dewelke men porphyrsteen noemt,
hebbende dwars over de huden een swarten band, van binnen zyn ze hoog-
geel.

2. *Cylinder niger*, zatyne Rolletjes, deze zyn swart als zatyne, en spiegelglad,
zonder vermenging van andere koleuren, als zy van de rechte zyn; zy worden voor
de raarste van dit geslacht gehouden.

3. *Cylinder tertius*, is van koleur meest olyverwig, met kleine swarte spikkels;
zommige hebben een koleur, te weeten lichtbruin of *Isabella*.

4. *Cylinder quartus, Sepultura*, of Prinze begraavenis, wordende zoo genaamt van
de swarte plekken en streepen, die een processie verbeelden.

5. *Cylinder quintus*, is groenachtig met dooijergeele en weinige blauwe plekken ge-
spikkelt, zy is gemeen en slecht.

6. Grauwe Monniken, deze zyn van buiten dicht gespikkelt met donkergrauw en
swartachtig, gelyk de eerste foorte; en die ydele plekken hebben zyn schiergrauw,
haar tuiten steeken wat meer uit: Een slach daar van is in den mond violet.

7. Kamelotjes, zyn met swartachtig wateren of baaren gefchildert; gelyk kamelot.

8. Blauwe Droppen, verschillen wat van den gemeenen gedaante, want zy hebben
een merkelyken tuit en een uitsteekenden rib, die scheef over den rug loopt; zy zyn
vuilwit of geelachtig met weinige paars- of blauwachtige droppen bezet.

9. Zyn de groene Glimmetjes, spiegelglad, zommige gestreep, zommige met
donkergroen en swartachtig gespikkelt: Men vind 'er ook geele, en witte; doch zelden.

10. Kleine Glimmetjes, worden niet boven een nagel van een vinger lang; zy zyn
gespikkelt als de voorige.

11. Agaatjes, zyn mede niet veel langer als een nagel van een vinger, lichtrood
of paarsachtig met aderen als Agaat.

12. *Cylinder lutarius*, Slyk-rolle, is van een byzonder fatzoen, uit een *Buccinum*
en een Rol gemengt; van buiten ruig en zonder glans; omtrent den tuit een weinig
geribt; van koleur aardverwig: In den mond is ze Oranjegeel met een dikke lip:
Zy word in 't gemeen Midas-ooren genaamt, waar van men noch een kleinder foorte
heeft.

N A D E X I I G E S L A C H T E N

Van de Eenschaalige gedraaide Hoorntjes volgen nu de Eenschaalige ongedraaide, verdeelt in twee geslachten, en worden genaamt Concha Univalviæ: Het eerste geslacht behelst die maar aan den eenen zyde een schaal hebben, en met den anderen bloot tegen de klippen zitten, bestaande in de volgende soorten.

L *Opas* of *Lepas*, *sive Patella*, Lampje of Schoteltje. Maleitsch, *Bia Sabla*.
 2. *Auris marina*, Zee-oor, Maleitsch, *Bia Maloli*, hebben den gedaante van een langwerpig oor, te weten, aan den verheven zyde met een kant, langs den kant heeft de schaal eenige gaatjes, waar van de voorste doorgaan, en de achterste niet.

3. *Balani*, Ekelen, Puiſten, Maleitsch, *Geddi laut*, als opgaande Tulpen, zittende met klompen aan de scheepen en aan zommige groote klippen, met een vlakken bodem daar tegen angeplakt, zoo dat ze aan den bodem toe zyn; zy zyn rood met grauw gemengt van kolcur.

4. *Verruca testudinaria*, Maleitsch, *Cutu tot ruga*, dat is, Schildpads-luis, deze is ook een *Balanus*, maar nergens te zien dan aan de Schildpadden, glad, effen en witachtig, een lid van een duim lang, $\frac{1}{2}$ dwars vinger hoog, en rondachtig, zaamengezet van 6 beenderen van ongelyke grootte, die zich met naaden en groeven aan malkander houden.

5. *Opercula callorum*, deze zyn dekzeltjes van zekere stukken vleesch, die wy *Calli* noemen, zynde een ſlach van den *Limax maxima*, die zich in zand-en flykige stranden onder het zand houden; op den rug deze dekzels als een nagel draagende: Waar van drie soorten zyn. De 1ste is gefatzoeneert als een langwerpig schildken, beneden wat hol, en van boven gebult. De 2de is grooter en ronder als een schoteltje met scherpe kanten, vuilwit en wat paarlemoerachtig. De 3de is gefatzoeneert als een hammetje van een varken.

6. Noote-doppen, kleeven tegen de klippen aan, en zyn van boven geschildert als of het hoender-veeren waaren.

7. Orlamjes of Vischwyyen, zyn vuilwitte wratjes, met den tuit wat overhangende gelyk de huive van de vischwyyen, binnen hebben ze een beentje gelyk een halve pyp; met den openen zyde zitten ze tegens de klippen aan.

HET TWEEDE HOOFDGEGLACHT

Van de Eenschaalige ongedraaide Hoorntjes bestaat uit een lange pyp, aan zommige recht, aan zommige krom, die aan beide einden open zyn, doch zoodaanig, dat 't eene eind altyd smalder zy, en als een afgebroken spits, alwaar de schaal op 't dikste is; zy worden genaamt Solenes; Maleitsch, Cappang.

S *Olen arenarius*, Zandpyp. Maleitsch, *Capang bezaar*. Neêrduitsch, Koedarm, by zommige, doch t' onrecht, Tritons-Hoorn genoemd, zy gelykt zeer wel naar een opgeblazen koedarm, in 't gemeen 2 of 3 voeten lang; weinige zyn 'er die recht zyn, maar de meeste zyn krom en bochtig, van buiten wit, en over dwars met kringen getekent, ook hier en daar met scheuren, die niet doorgaan, zoo als het Beest zyn aangroeijen genomen heeft; omtrent den mond zyn ze op het witte en zuiverste, maar aan den wortel vuil en begroeit: Dit slach word gevonden op *Keram* in den bocht van *Amahy*, en in den bocht van *Cajeli* op *Boero*, alwaar deze soort omtrent de wortelen van de *Mangi Mangi* boomen groeit in een grond, die met zand en kleine steenen gemaakt is, waar uit zy in 't groeijen toeneemen en aanwassen moet, na dat de wortelen en steenen het toelaaten; *habet suum in med. usum ac indigen.*

2. *Solen lignorum*. Neêrduitsch, Boorworm. Maleitsch, *Capang* en *Utor*, deze gelyken naar gekronkelde Hoender-darmen, daarom noemen ook zommige Maleijers haar *Purrit aijam*; zy hebben den dikte van een tabakspyp; zommige zyn dunner, doch de schaal is niet dunner dan een dobbel parkement; van buiten schoonwit met fyne kringetjes, groeijende in 't verrotte hout, zoo aan scheepen, als ander hout, daar in zy zoo vermenigvuldigen, dat men geheele boomen vind van binnen met deze Pypen opgevult, met zeldzaame bochten en krullen over en door malkander loopende: Zy zyn schadelijk voor de vaartuigen van Inlandsch hout gemaakt.

3. *Solen anguinus*. Maleitsch, *Capang* of *Bia Ular*. Deze zyn diergelyke Pypen, niet boven een schaft dik, met veele zeldzaame krullen t' zaamen gedraait als een slang, van buiten wit, wat hoekig, en met korreltjes bezet; met een getandt Muttertje voor in den mond: Zy groeijen niet in 't hout, noch in den grond, maar in Zeeklippen, daar veele kuilen en uitsteekende knobbels zyn, om welke zy zich leggen met den mond aan den klip zuigende; deze zyn raar, en worden zelden gevonden.

4. *Denticuli Elephantis*. Maleitsch, *Tande laut*. Deze zyn kleine *Solenes*, gekromt als een Boks-hoorn, van buiten geribt, groen, en witachtig by den tip: Het tweede slach is zoo groen niet, doch is langer en ranker: Het derde slach is pas een lid van een vinger lang; en is mede op de Persiaansche stranden gemeen.

5. Men vind 'er ook noch een soort van *Solenes* in de Koraal-klippen, dewelke van koleur bruinachtig en onordentlijk geribt zyn.

Tot hier toe zyn verhandelt de Eenschaalige, zoo gedraaide als ongedraaide; volgen nu de Tweeschaalige.

HET EERSTE HOOFDGEGLACHT.

C *Hama aspera squammata*, Nagelschulpen, van zommige Klipkouschen genaamt. Maleitsch, *Biagaru*, dat is, Krauwers, om dat ze iemant de handen krauwen, als men ze handelt; deze worden de grootste onder alle Schaalvisschen, want men vind 'er zoo groot, dat 6 of 8 Mannen genoeg daar aan te draagen hebben; deze houden zich op in den diepte van de Zee: Een kleinder soort niet boven een hand lang vind men aan strand; dezen noemen zommige *Pelagia decumana*, en andere *Littoralis*.

2. *Littoralis* is kleinder, en word niet boven de 3, 4, en 5 voeten* lang, bezet met schubben wel 2 messen dik, meest stomp en afgebrooken, en qualyk schoon te krygen: Op het Eiland *Java* worden 'er gevonden van 300 en meer ponden. In de Papeische Eilanden zyn ze zoo groot, dat ze het ankertouw van een Chaloup, zoo zy dien by geval raaken, in stukken konnen nypen, als of het afgekapt was: In dezen Schulp word een *Chamites* gevonden, van dewelke gezegt word, dat hy een ander steentje baaren zoude, als hy hockig is, 't welk hier by een Chinee gebeurt is, dewelke, na dat hy het steentje verlooren hadde, verarmt is geworden; waar van veel verducht en verziert word, als dat het den bezitter of eigenaar rykdom zoude aanbrenge: Men mag ze houden voor der ouden *Gemonides* en *Peanthides*, by *Plinius* in zyn beschryvinge der Dieren aan 't XXXVII^{te} Boek, Hoofddeel 10.

3. *Chama striata*. Maleitsch, *Bia Coeroerong*. Neêrduitsch, Paardevoetjes. Derzelve schaal is over al zeer ruig, en steekelig, met kleine nagels als stompe doornen bezet, niet alleen in verscheide ruggen en baaren verdeelt, maar ieder rug en vallei verdeelt zich weder in andere ribben en voorens, niet te min over al zoo dicht sluitende, dat men nergens een dun mes daar in brengen kan.

4. *Cardissæ*, Hartjes, *Bia hatj*. Dit zyn de raarste en mooiste van alle *Chama*, dun van schaal, recht harteformig, scherp van kanten, en aan dezelve zommige gekant, zommige niet; aan den ondersten zyde platachtig, en de bovenste met een verheven buik, dewelke scherp toeloopt, en ter wederzyden veele halve kringen heeft; over dezen buik gaat de opening, zoo dat de Schulp van malkander* gaat tegen den manier van andere Schulpen, en achter in het hoofd van het Hart hangen ze aan malkander: Zy zyn van drierlei fatzoen, en vallen op *Nussalaut* en *Hitoe*.

5. *Quadrans*, Quadrantje, heeft de gedaante als of men een kaasken in 4 stukken snydt, weshalven de eene zyde, als afgesneden, plat is, en een langwerpig hart vertoont, en dezelfs randen zyn eenigzins getandt, doorgaans muisverwig of donkergrauw, en een weinig gestreept.

HET TWEDE HOOFDGEGLACHT.

C *Hama lewis*, gladde Gapers, zyn rondachtig of uit den ronden driezydig, hebbende achter een stompen hoek, van buiten bleekgeel of vaal. Maleitsch, *Bia Lebber*, en *Bia Tenember* vid. in *fne*.

2. *Chama Lutaria* & *Coaxans*, Quakkers. Maleitsch, *Bia Codock*; Deze zyn een hand groot, staalgroen of modderverwig; zy worden zoo genoemt, om dat ze met het toesluiten van den schaal quakken als Kikvorschen.

3. *Cha-*

3. *Chama optica*, zyn rondachtige en gebulde Schulpjes, twee duimen breed, dik van schaal, en van buiten glad met swartachtige schilderyen, die aan den rand staan zyn grooter, en de volgende kleinder en blauwer.

4. *Chama cincinnata*. Maleitfch, *Bia Matta doa*, dat is, Schulpen met twee oogen. Deze zyn wat platter dan de voorgaande, vol kringen en ribben, met de randen parallel loopende, met donkergroen bezet, en zyn rookverwig; zomtyds ook swartachtige stipjes en vlekken hebbende, meest verward met wit gemengt, die zomtyds huifen en toortjes verbeelden.

5. *Chama virgata*. Maleitfch, *Bia baguala*, is van de tweede fatzoen, doch dunner van schaal; van buiten is ze staalgroen met donkergeele streepen of straalen, dewelke achter by den wervel te zaamen flooten; van binnen violet.

6. *Chama litterata oblonga*. Neêrduitsch, Letter-Schulpen. Maleitfch, *Bia letter*, deze is 4 of 5 duimen lang, en 3 breed, van buiten met parallelle kringen, op den grond lichtros of vaal met zwarte streepen of tekenen getekent, die den letter W uitmaaken.

7. *Chama litterata rotunda*, is ganfch vlak, niet te min dik van schaal, bykans recht rond, vol van kringen, met zwarte tekenen getekent, dewelke de letters M en W verbeelden: Zy worden niet veel gevonden, en zyn daarom raar.

8. *Chama pectinata*, is vlak, dikfchaalig, en wit; zy is in weinige doch wyde kammen verdeelt door lange voorens, die achter na den kant loopen. Men vind ze niet op *Ambon*, maar op *Bolela* den Noordkust van *Keram*.

9. *Chama scobinata*, is mede rond, vlak en wit als de voorige; zomtyds met flauwe kammen en voorens, zomtyds zonder dezelve, maar over 't geheele lyf met kleine schubbetjes bedekt: Zy is zelden te vinden, en op *Ambon* onbekent.

10. *Favus*. Neêrduitsch, Wafel-Yzer, is een dikfchaalige Schulp, wit, en zoo daanig met kringen en dwarsribben getekent, dewelke fcherpachtig van kant zyn, zoo dat ze vierkante kamertjes uitmaaken, gelyk men aan een Wafel-yzer ziet.

11. *Lingua tigrina*, Tygers-tong, verschilt niet van de voorgaande, dan dat de kanten van de kringen fcherper zyn, niet wit, maar vuilros, en aan de kanten swartachtig: Hier van zyn verscheide foorten.

12. *Chama granosa*, verschilt niet van den Tygers-tong, dan dat ze in plaats van ruiten uitfteekende fcherpachtige korrels heeft.

13. *Remies*, is een platte *Chama*, vol uitfteekende kringen, dik en wit van schaal, zonder schilderye; waar van de grootste 3 vingers breed zyn, maar de gemeenste als een nagel van een duim.

14. *Kapja*, is een foorte van Letter-schulpjes, $\frac{1}{2}$ vinger lang, buiten wat ruig, en met grauwe schilderyen als Bergen en Landschappen: *Tellina picta adsp. inscr.* Die hier te lande vallen zyn niet boven 2 a 3 duimen breed, maar in *Japan* en *China* zyn ze meer als een hand breed, dewelke de Japanders van binnen vergulden of verzilveren, daar op schilderende boomtjes of andere gedaanten, zoo dat men ze voor doosjes gebruiken kan; maar zy gebruiken ze tot eenig spel, misschien om daar door

te looten, wat voor een gedaante iemand krygen zoude, in manier als men anders met het kaarte-fpel doet, want van buiten zyn ze malkander allegaar zoo gelyk, dat men ze niet onderscheiden of weeten kan, wat daar in gefchildert is.

HET DERDE HOOFDGESLACHT

Van de Schulpen, maaken de Pectines of platte St. Jacobs Schulpen en Pectunculi, derwelke bultig zyn.

Gemeene St. Jacobs-Schulpen. Maleitsch, *Bia Siffir*.

2. *Pecten secundus*, is kleinder en bultiger, vol van swarte en grauwe stipjes, waarom men ze bonte Mantels noemt, van koleur grauw aan 't breedste deel.

3. *Pecten tennis*, is dun van schaal, met geen verhevene plooijen, en met korte ooren, in vierderleye foorten verdeelt: De 1te is kastanjebruin, met korte en ydele schubbekens en met swarte plekjes, gemeen aan de voorste randen van steenige stranden op de plooijen: De 2de blyft klein, zy is grauw, ruig van schubbekens en met swarte plekjes, gemeen aan de voorste randen van steenige stranden: De 3de is ganfch wit, ook met ydele schubben: De 4de is koraal en minjerood, zommige ook citroengeel, dieper geplooit, en ruig gekartelt op de plooijen; doch word zelden gevonden, en daarom voor een groot Rariteit gehouden.

4. *Amusium*. Neêrduitsch, Kompas-schulpen, word zoo genaamt van de streepen, dewelke op den bovenften schaal van koleur leververwig doorschynen gelyk op een Zee-kompas; zy zyn van onderen wit, zoo dat men meenen zoude, dat deze twee schaaln niet t' zaamen behoorden; zy worden nergens gevonden dan op den kuff van *Keram* omtrent *Hate* en *Waro*; op *Ambon* vind men een flach daar van, waar van de onderste schaal lichtrood of incarnaat is, de bovenfte bruin, doch zonder kompas-streeken.

5. *Radula*, een Raspe, deze zyn geformeert, als of men een Jacobs-Schulp in twee gedeelt had, te weeten, aan de eene zyde reecht, aan de andererond, diep gevoorent of gekamt, en daarenboven gefchubt als een Raspe, ganfch wit en zonder fchilderyen. Een kleinder flach heeft fyne kammen en schubbetjes gelyk een faat, en is vuilwit.

6. *Pectunculus vulgaris*. Maleitsch, *Bia Cucurang*, zoo genaamt wegens haare gekartelde kanten, waar door het naar getande uifen gelykt, waar mede men de *Calappus*-nooten raspt, de schaal is rondachtig en hol, dewelke 3 dwarsvingers groot worden, zy is geel in het midden, en op de plooijen merkelyk gekartelt: *Vescuntur ad excitandam Venerem*.

7. *Fragum*, een Aardbefie. Maleitsch, *Cucurang mera*, is als de voorgaande, van buiten vol van roode schubbetjes, waar door ze naar een Aardbefie gelyken.

8. *Fragum album*, witte Aardbefie, is schaars een duim groot, en van het zelfde fatzocn als de voorige, behalven dat de vlakke zyde wat fcherpe kanten heeft; de plooijen zyn dicht bezet met fyne rimpjes, bleek of witgeel, en zelden te vinden: Zy heeft noch

noch een grooter foorte, dewelke de eene zyde gansch plat en glad heeft, de plooi-
jen zyn bezet met ydele rimpjes, die beter naar schubbekens gelyken; zy is bekend
in den Amboinschen Inham.

9. *Pecten virginicus*. Maleitsch, *Bia anadara*, is een dikschaalige getande Schulp,
aan de eene zyde met een uitlopende hoek, als of men van een halve Maan met een
schuinse streep de eene hoorn afgesneden hadde, van koleur bleekwit, zonder schilde-
ryen, maar uit zee komende met een bruine wolkachtigheid bekleedt, of beter met een
donkergrauwe of aardverwige; het vleesch is hardachtig, en heeft een minjrood toe-
gespits handeke, van zich gevende een lichtroode zap, 't welk de Inlanders vergelyken
by de eerste bloem van een Maagd, waar van ze den naam heeft.

10. *Pecten granosus*, heeft een gedaante van de voorgaande, doch rondér en dun-
ner van schaal, de plooijen steken zeer uit, en zyn bezet met grove korrels, die den
schaal eenigzins stekelig maaken; zy is in *Ambon* onbekent, maar valt op *Kerams*
Noord-kust.

11. *Pecten saxatilis*. Maleitsch, *Bia batoe*, is langwerpiger en smalder dan *Bia*
anadara, zy heeft achter een platte rugge, en daar over twee bultige hoofden, hangende
de schaal los aan malkander met een velleken, en schynt by haar opening, als of 'er
een stuk uitgebroken was, en aan den hoek wat haarig, genaamt *Maetra*, Baktrog.

12. Billetjes, hebben den grootte van een duim, en zyn van koleur bruingrauw.

13. *Bia filios*. *Pecten bullatus*, is zeer dun van schaal, zoo dat men ze ligt in
stukken duuwen kan, van buiten lichtros en geelachtig, met eenige stippeltjes, bin-
nen lichtrood en opgeblasen als een zeker foorte van Pannekoeken *Filios* genaamt.

14. *Testa*, Scherfjes, zyn kleine ronde Schulpjes van dikke en platte schaal, heb-
bende den grootte van een dobbeltje of een sesje, van buiten zyn ze met groote kor-
rels bezet, vuilwit met swartachtige of roffe plekken aan den kant.

15. *Testa pectinata*, wilde Scherfjes, zyn ook rond als een schelling, en dik van
schaal, met voorens en ruggen getekent als de *Pectines*, doch veel grover, vuilwit
met swartachtige plekken en tekens. Maleitsch, *Bia Patsja pingang*.

HET VIERDE HOOFDGESLACHT

Onder de *Tellinæ* begrypt men al dat goedje, dat dunschaalig en lang-
werpig is, 't zy glad of gestreept, bestaande in de volgende soorten.

T *Ellina arenosa*. Maleitsch, *Bia passir*. Deze loopen wat bochtig, en zyn met
stekelige korrels bezet, zommige lichtgrauw of witachtig, zommige uit den
blauwen en grauwen koleur gemengt, maar de meeste zyn roodachtig, ge-
lyk ook de kanten van binnen zyn.

2. *Tellina saxatilis*; *Bia batu*, is een dikschaalige ruige Schulpe, met het achterste
aan de klippen vast, en haarig.

3. *Tellina gari*; *Bia bocassan*, deze is niet gestreept, maar langs den kant met eenige

nige kringen, 't overige effen swartachtig of donkergrauw word tot *Bocassan* gebruikt, het welk is het yermaatste Amboinsche *Garum* met der Ouden *Garum* overeenkomende; en is van tweederlei fatzoen, swart en wit; het swarte zoeken de Chineezzen, en het witte de Europeers; der Ouden *Garum* is uit darmen van kleine vischjes gemaakt.

4. *Tellina violacea*, is grooter dan de voorgaande, gefatzoeneert als een scheidde, dun van schaal, aan de beide einden wat geopent, lichtviolet blauw met witachtige breede straalen: Men noemt ze ook *Bia matta hari Baguala*.

5. *Tellina cultriformis*; *Bia pissoe*, is mede dun van schaal, en langwerpig, aan de einden een weinig geopent, aan den voorsten kant buikig en scherp, met beide hoeken achter overgebogen als een zabel, op den schaal gespikkelt met bruin of ros.

6. *Lingua felis*, Katte-tongen, zyn breede en platte Schulpjes, aan de eene zyde recht rond, aan de andere met een smallen hoek, met veele fyne schubbekens bezet, en daar door ruig als een Katte-tong; zy zyn wit, met roodachtige straalen achter by 't hoofd te zaamen stootende.

7. *Tellina virgata*. Maleitsch, *Bia matta hari*, Sonne-schulpjes, verbeelden een Westphaalschen ham, vol kringen of ribben met de kanten parallel loopende, van geelen koleur met roode straalen: Men vind 'er ook doch zelden, dewelke rood zyn, met witte of geele straalen: Een ander soorte valt op *Keram*, de grootste van allen, zynde over den schaal bruin, zonder straalen en glad.

8. *Tellina laevis, alba, rotunda*, is als de voorgaande doch ronder; de witte daar van zyn de raarste, en hebben achter by den wervel een rood plekje.

9. *Folium*. Maleitsch, *Bia Lida*, deze is gansch plat en dun, heeft geen uitstee-kenden hoek gelyk de Hammen, maar aan beide einden ronde, of aan 't eene eind rond en als afgesneeden, en aldaar scherp getandt, gelykende naar een tong of een blad, zy is van koleur hooggeel, met en zonder straalen; zy word weinig gevonden.

10. *Petafunculus*, Hammetje, heeft de gedaante als een Banquet-hammetje, een vinger lang, en ruim een breed, zeer dun van schaal, eenpaarig rood, zommige incarnaat, dewelke breeder zyn; andere zyn lichtgeel, andere als vuil yvoor.

11. *Petafunculus striatus*, is een langwerpig Schulpje, in de lengte geribt, wit of lichtgrauw.

12. *Vulfella*, Baartnypers, is een langwerpige Schulp, aan d' eene hoek dik, aan d' andere dun, plat, en rond, zoo dat ze open en toegaan gelyk een tang of Chince-sche Baartnyper, of gelyk een Eendebek.

Solenes bivalvij maaken de gedaante van een Scheede, en zyn

1. *Solenes bivalvij, Ungues, Daetyli, vulgò, Vaginae*. Neerduitsch, Orgelpypen. Maleitsch, *Bia butu* en *Bia saron* naar de gelykenisse van een scheidde: Zy zyn 4 en 5 duimen lang, dunschalig, uit den ronden wat plat, aan 't eene eind open, doch niet wyd gaapende; van koleur lichtbruin, aan zommige met witte plekken en straalen, effen en glad.

2. *Rostrum anatis*, Eende-bekken, zyn mede een soorte van *Solenes*, van tweederlei

derlei fatzoen, Wyfke en Manneke, van koleur spierwit en doorfchynende als glas van Moscovien.

3. *Bia Catsjo*, is een klein Schulpje, een lid van een duim lang, van koleur is ze wit of blauwachtig met groen gemengt, de gedaante is als een fchepje, met een platte rugge in het midden van ieder fchaál.

HET VYFDE HOOFDGESLACHT.

De *Musculus*, van de *Moffelen*, aliàs *Mitulis*.

M*Usculus anatarsius*. Maleitsch, *Afuffeng bebec*, dat is, Eende-Moffel, bleekbruin en wat rimpelig, waar mede ze de Eenden hier te lande voeden.

2. *Mitulus vulgaris major*. Maleitsch, *Afuffeng*, is een gemeene Moffel, hier te lande meer naar den bruinen dan blauwen koleur trekkende.

3. *Mitellus saxatilis*, is nog kleinder, fchaars een lid van een vinger lang, maar breeder, en als een oor gefatzoeneert, buiten rimpelig en korrelig, omtrent de kanten met haairen bezet.

4. *Musculus arenarius*. Maleitsch, *Afuffeng passir*, fteekt geheel in 't zand verborgen, gelyk de *Solenes*; zy is van fatzoen als de *Moffelen*, doch de zyden loopen meer parallel, en het hoofd is ronder, dun en bros van fchaal, eenpaarig grauw naar den vaalen koleur trekkende.

5. *Pholas*. Maleitsch, *Afuffeng batu*, Steen-fcheeden, is een langwerpige fwarte Moffel, hebbende den langte en breedte van een vinger, zomtyds ook een hand lang; zy groeijen in de groote Koraalfteenen.

6. *Avicula*. Maleitsch, *Afuffeng burong*, is een fwarte Moffel, in den gedaante van een vogeltje of fwaluwtje, te weeten, zyn beide vleugels opwaarts fteekende, maar als men ze uitbreidt, zoo gelykt ze naar een vliegend vogeltje met een lange staert, groeiende aan 't hout, dat lang in zee ftaat: Men vind ze ook aan zeeboomtjes en aan het fwarte *Accarbaar*.

7. *Pholas lignorum*, gelykt het uiterfte lid van een vinger, te weeten, van voren ftomp, en fpijs, achter platachtig, met een rond gaatje in 2 deelen opgaande, van buiten grauw, lelyk en zeer bros van fchaal; zy groeijen in verrotte paalen, die in zeewater ftaan, zoo als de *integri Solenes*.

HET SESDE HOOFDGEGLACHT.

Bia mantsjado , deze gelyken wel naar een Indifch smal mes of bijl. Amboinfch, Kima omen. Neêrduitsch, Holfter-fchulpen, zyn de driekantig, lang, plat, boven breeder en gapende, beneden fcherp en fpits toeloopende, gelyk een Holfter.

Pinna prima, five oblonga, is 1 a 1 $\frac{1}{2}$ voet lang, 4 duimen breed, beneden fpits toeloopende, zy heeft haaren Pinnophylax, gelyk alle Pinnae hebben, en is van bekende fatzoen.

2. Pinna lata. Plinius noemt ze Penna, deze word voor het Wyfje van den Pinna gehouden, en is wat korter dan de voorgaande, maar veel breeder en dikker van fchaal; zeer wel een Weftphaalfche ham gelykende, zy is 16 duimen hoog en 1 voet breed; de fchaal is mede fwart en aardverwig, in ryen met fcherpe fmalle fchubben bezet, en dezelve in hun ouderdom behoudende.

3. Pinna alba, is veel kleinder dan de voorgaande, wit of lichtgeel van fchaal, dun en half doorschynend als glas, niet recht driezydig, maar in 't midden bochtig, als of ze t' zaamen gebogen was, van buiten glad, doch een weinig geplooit: Zy fteeken niet in 't zand, maar hangen met de baarden aan de klippen, en worden zelden gevonden.

HET ZEVENDE HOOFDGEGLACHT.

De Oftris, van de Oefters. Tiram.

Ostreum radicum, five lignorum. Neêrduitsch, Stok-oefsters. Maleitfch, Tiram bezaar. Deze zyn de grootfte van verfcieden gedaante; zommige door malkander geflingert, en van buiten geplooit: Deze komen van Boero.

2. Ostreum palorum. Sery-Oefsters, deze zyn wat kleinder, omtrent een vinger lang met geplooide randen, van buiten grauw en fchilfferig.

3. Ostreum saxatile, is klein, en van veelderlei flach; zommige zyn als een fchoteltje, en zitten aan de klippen vast; zommige zyn rond als Paarlemoer-fchulpen, en ftaan overeind: Zy groeijen op alderhande fteenen, en zyn lekker om te ecten.

4. Ostreum placentiforme, five Ephippium. Neêrduitsch, Engelsche Zadels en Zadel-Schulpen. Maleitfch, Tiram lebbet, deze zyn dun en plat, doch een weinig gebogen in manier als de platte Engelsche Zadels, hebbende 6 of 7 duimen in den Diameter, van binnen paarlemoerachtig, en met regenboogs verwe: Een ander dunner flach vind men in dezen Inham, dewelke dunner en platter is gelyk een Pannekoek: De voorgemelde Zadels hangen de Alphoreezen op Celebes aan hunne huifen, als zy goed geluk gehad hebben over koppen te haalen, om daar door te laten zien, dat daar een ftout man woont, die zich niet veel onder de neus laat peutenen.

5. Ostreum sulcatum majus, is een dikfchaalige Oefter, uit verheevene plooijen gemaakt,

maakt, welkers ruggen bezet zyn met schubben, als lange nagels t' zaamen gerolt, ganfch ruig en morsachtig.

6. *Ostreum sulcatum minus*, is qualyk een hand breed groot, uit weinige doch groote plooijen gemaakt, zonder uitfteekende nagels of hoornen, maar met kleine gaatjes en ruitjes uitgegraven; zy is grauw en zuiver, en word zelden gevonden, waarom zy voor een groot Rariteit word gehouden.

7. *Ostreum echinatum*. Maleitfch, *Bia tsjoeppe*, heeft twee holle fchaalen, donkerbruin, en overal met ftekels of takken bezet gelyk een *Echinus marinus* of Zee-appel, van ongelyke lengte, waar van zommige breed, zommige rond zyn, moeylyk om aan te vatten, behalven by het hoofd, daar de ftekels op 't kortfte zyn: Men vind 'er ook op den rugge geribt en met ydele ftekels bezet.

8. Rechte Paarlemoer-Schulpen, vallen in deze Eilanden niet, maar wel een footte, die zeer daar naar gelykt, hoewel ze geen paerlen geeft; zy word genaamt Tafelborden, en Zilverpierings. Maleitfch, *Telinga andjin*, dat is, Hondsooren; zy is meeft rond, achter aan de eene zyde met een oor gelyk de *Pestines*, doch ftopp en breedder, buiten met veele lange schubben bezet, en omtrent den rand zyn de langfte.

9. *Ostreum divisum*. Neêrduitfch, Meshamer. Maleitfch, *Bia Kris*. Deze is gefatzoeneert als de letter T.

10. *Ostreum tortuosum*, komt uit de Papoefche Eilanden, en is hier onbekend.

11. *Ostreum electrinum*, Bernsteen-Oefter, is een klein Oeftertje, en men ziet maar den bovenftaanden helft daar van; de bovenfte helft is hol als een noote-dop, doch fcheef, dun van verwe, binnen geel, buiten ook geel en paerlachtig, en hel doorschynend als donker bernsteen, in de zon een fchoone weêrfchyn gevende.

12. *Mitella*, Mytertjes, is een flach van *Balani*, gefatzoeneert als een platte Myter van 4 of 6 beentjes gemaakt, dewelke klauwen van een vogel gelyken, gekartelt en overdwars geribt, vuilgeel en groenachtig; deze beentjes ftaan alle met de spitze opwaarts en fluiten den Myter, doch boven kunnen ze haar openen, daar het Beeft dan iets uitfteekt en het voedzel aflekt, zynde het flym, dat de zee daar omzet; onder aan den Myter ziet men noch andere beentjes als tandtjes, die allenxkens andere Myters voortbrengen, waar door het komt, dat men 4 a 5 aan een klomp ziet zitten.

13. Langhalsen, is ook een Heefter-gewas, in de gedaante van een spitze hooge Myter, gemaakt van 6 witte beentjes, waar van de twee fmalfte den randaan den hals maaken, overeenkomende met de *Clavicula* van de Dieren, achter hebben ze een langen hals van taaije wol gemaakt, 't welk aan de drooge inkrimpt, en aan de vaartuigen hangt: By de spits opent zich de Mofsel een weinig aan de zyde van den buik; (want op den rug zyn ze geflooten) daar komen zoodaanige kromme en bruine pluimtjes uit gelyk een Haane-ftaert, of gelyk van de *Balani* gezegt is. Diergelyke Oefsters of Mofselen zyn het, uit dewelke men gelooft heeft, dat de Schotfche Rotganfen haaren oorsprong hebben, overmits deze ftaert of pluimen, waar mede ze haar voedzel zuigen, een vleugel van een vogel gelykt.

Bestaande alle de bovenftaande Geflachten zoo Hoornen als Schulpen t' zaamen in 272 foorten.

De H. Sipman , een der grootste liefhebbers en bewaarders van zeldzaame dingen , heeft deze beschryvinge en verdeeling der Amboinsche Hoornen en Schulpen opgesteld , zynde alstoen een medegenoot van den H. Rumphius tot Amboina , en heeft het zelve alhier overgezonden aan zynen byzonderen goeden vriend , den H. J. de Jong , die het , als dienstig tot dit werk , aan ons heeft overhandigt ; waarom wy het ook , tot voldoeninge der naukeurige Liefhebberen , en nader verstant dezer Beschryvingen , hier hebben bygevoegt.

EINDE VAN 'T TWEEDE DEEL.

D' A M-

D' AMBOINSCH
RARITEITKAMER

HET DERDE BOEK,

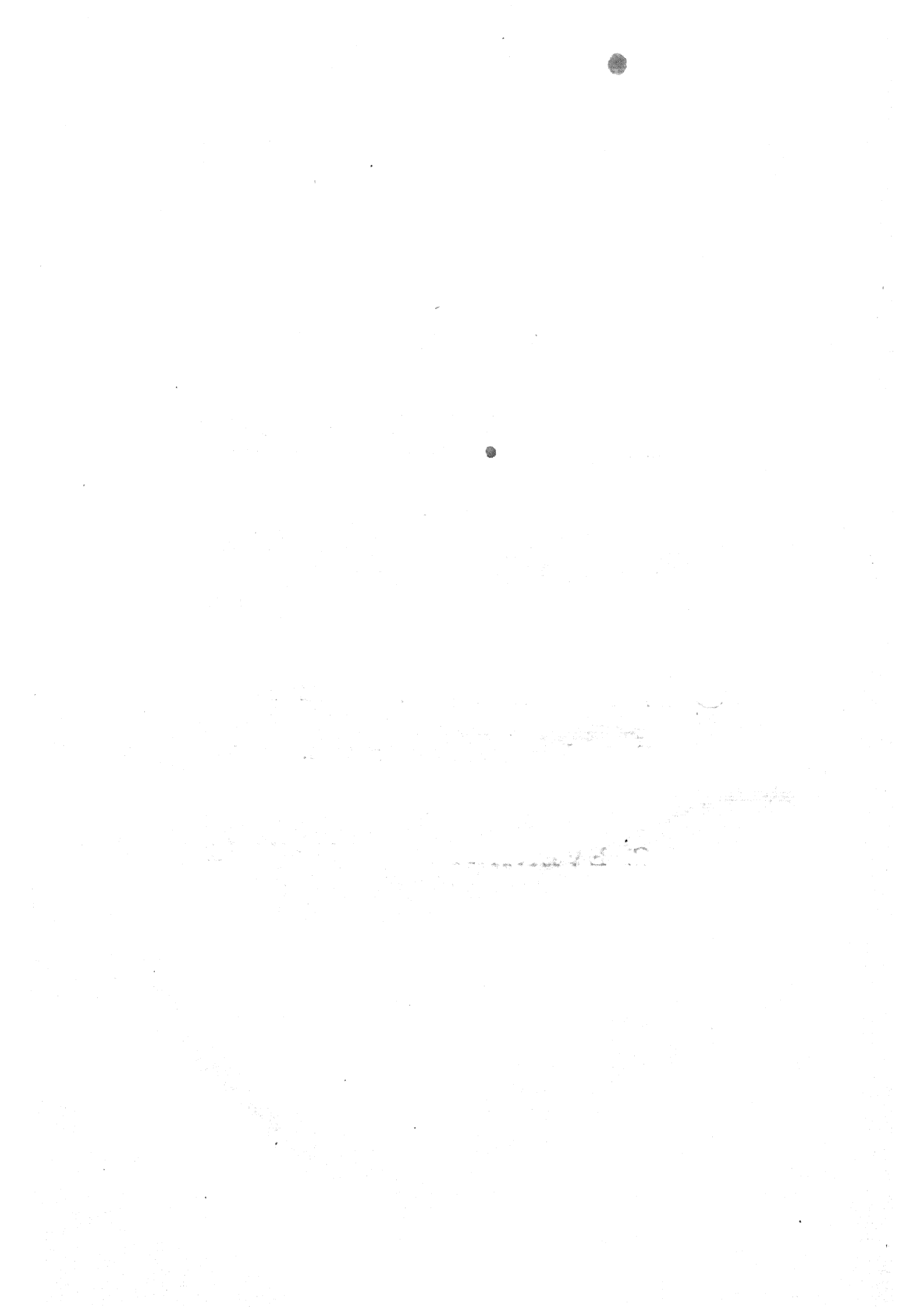
Handelende van de

MINERALIEN,
GESTEENTEN,

En andere zeldzaame zaaken.

D O O R

GEORG. EVERHARD. RUMPHIUS.

HET DERDE BOEK,
 Van de
MINERALIEN,
GESTEENTEN,
 En andere zeldzaame zaaken.

I. HOOFDDEEL.

Hoe het gout in deze Landen vervalscht word.

Lhoewel het gout met scheepen (doch niet vol) in oude tyden uit *Indien* gebracht wierd, zoo bevinden wy echter in onze tyden, dat het op verre na zoo overvloedig niet meer gevonden word, dat men over de goutklompen zoude struikelen, gelyk men by *Salomons* tyden te *Jerusalem* over de Steenen deedt; want men nu ter tyd al lang vraagen moet, waar hier of daar een goutberg zy. *Sumatra* is het eenige, 't welk hedendaags de kroon spant, en naaft daar aan *Borneo*; op *Timor* valt een weinig, van *Celebes* word wat gedroomt, als mede van *Nova Guinea*, en een weinig zandgout levert *Mindanao*, en de *Philippynsche Eilanden*: Oud *Indien*, *China* en *Japan* willen wy onder den kreits van ons water-*Indien* niet begrepen hebben: Hoe weinig het nu is, zoo wil echter een ieder iets daar van in zyn huis hebben, agtende geen huisgezin zich gelukkig, daar deze Huis-God niet gevonden word, en dit is de oorzaak, waarom de kleine meenigte, die men nu vinden kan, zoo verdunt, gerekt, geflagen en vervalscht word, dat het ten minsten naar gout moet gelyken. Ik wil alle manieren hier niet ophaalen, hoe het zelve toegaat, maar alleenlyk dit weinige hier aanroeren, hoe het in deze Eilanden vervalscht word, en dat tot waarschouwinge van onze Landslieden, die het geluk mochten hebben daar mede te handelen.

Inleiding.

Waar het gout in Indien gevonden word.

Opmerking van den Schryver omtrent denzelfs schaarsheit. En hoe het door d'Inlanders word vervalscht.

Geene *Alchimiftifche* vonden heeft men by deze domme Inlanders te vreezen, zoo is hun ook de konft van verzilveren en vergulden onbekent; maar zy hebben eenen anderen fnoten handel, waar mede zy ook de goede kenners van metalen bedriegen: Dit gefchied op deze manier, dat ze het gout tot dunne blikken flaan, en daar mede zilvere plaatjes zoodaanig bekleeden, dat het geheele werkftuk voor zuiver gout aangezien word, door de toets kan men dit niet bekennen, of men moefte het zoo diep wegflypen, dat men op 't zilver komt, daar op men dikwyls niet verdacht is: Een ftukje van de kanten af te fnyden om te zien wat daar aan vaft is, gaat ook niet vaft, want het gout in 't doorkappen of doorsnyden zich zoodaanig in de fneede legt, dat dezelve mede geel verftoont: Zoo gy het in 't vuur fmyt, en tot een klomp finelt, zoo krygt gy goet zilver daar af: De naafte weg dan is, dat men het fatzoen leert kennen, het welke de gewrogte ftukken hebben, waar van ik twee foorten heb leeren kennen.

De proeven om het te kennen zyn onzekker.

En zyn tweederlei.

Het eerste. Het eerste en gemeenfte is, dat men Amboinfche goude Slangen noemt, zynde van wervelen gemaakt, fchier als de beenderen uit den rugge-graat van een Slang, uit dunne blikken in malkander gefhakelt, en aan de einden met twee Slange-hoofden voorzien; deze kan men noch enigzins aan 't gewicht bekennen, want ze vallen veel ligter dan het maffiev gout, ook zyn ze in 't voelen nooit zoo koud als het waare gout.

Het tweede.

Het tweede fatzoen zyn diergelyke Slangen, niet uit wervels gemaakt, maar een doorgaande ketting, wiens draad in 't kruis gevlogten is op de manier als een rugge-graat uit den vifch *Serdyn* of Haring; hier van zyn zommige ook uit zuiver zilver gemaakt; en van buiten met eenige verw geel geverwt, 't welk men egter door de toets ligt bekennen kan: Deze twee fatzoenen wierden eertyds in *Amboina* veel gemaakt door de goudmeeden, die te *Ihamahoe* woonden, en zyn onder den gemeenen man noch genoegzaam te vinden; maar zoodaanige Slangen, die van draadwerk gemaakt zyn, worden niet of zelden vervalft, die men dan voor dat geene mag aannemen, 't welk de toets uitwyft. De goude krishegten moet men zoodaanig aannemen, dat ze maar een goude blik boven op hebben, en het overige van binnen is opgevult met eenig hers, gelyk ook de hoofden van de voornoemde Slangen zyn. Als men in de Zuid-Oofer Eilanden gout handelt, daar vind men groote fchotels en tafelborden, dewelke gout fchynen, doch zoo dun zyn als klatter-gout, en van flecht alloy; echter noch al beter dan de maffieve ftukken, die zy U aldaar toonen, vermits dezelve met geel koper vermengt zyn, 't welk een fnoode vermenginge geeft, en tot alle werken onbequaam is.

Welk gout men voor echt hielden, en van welk men zich moet wachten.

II. HOOFDDEEL.

Water-Proef van gout en zilver.

De Proef van 't gout, door Archimedes uitgevonden.

En van den Schryver nader ontdekt.

U It de gefchiedeniffen is bekend, dat *Archimedes* Bouwmeester des Konings *Hieronis* te *Syracusa* de eerste uitvinder is van deze konft, doch zy is nooit veel in 't werk gefteft, ten deele om dat men groote klompen gouts en zilvers daar toe hebben moet, andersdeels om dat het water zich zoo buikt, fwelt, en als een bogt maakt buiten en boven het vat, als men het gout daar in doet, namentlyk als men met kleine ftukken handelt, zoo heb ik dan myn heureka hier by willen ftellen, hoe men zulke proeven met kleine parthyen gout en zilver zal in 't werk ftellen, wel te weten, dat de ftukjes van gout en zilver, die men toetfen wil, ten minften 2 onzen moeten fwaar zyn, en tot ftaafjes en andere maffieve klompen moeten

ten gegoten zyn: Hier toe worden vereifcht zekere toefellen, waar uit dan eenige grondregelen gemaakt worden, en daar op het werk zelfs volgt, namentlyk.

Eerfte toefel.

Neem van 't fynfte gout, dat gy hebben kunt, en niet beneden de 23 karaaten zy, fyn zilver en fyn koper alles tot ftaafjes gegoten, en aan het eene eind plat, neem dan ook week wax, bekleed daar mede de voorfchreeve ftaafjes eerft met olye gefmeert, dat ze glad uit en ingaan, fnyd de formtjes boven af, dat ze met het platte eind gelyk worden, laat het wax koud en ftyf worden, en neem de ftaafjes dan wederom uit: De ftaafjes moeten te voren net gewogen zyn, waar toe ik gebruikt heb medicinaal gewigt van 1 onçe, houdende 8 drachmen of quinten en 480 grein: Ieder drachme houdt 3 fcrupels of 60 grein: Ieder fcrupel houd 20 grein; en ieder grein heeft de fwaartte van een witte peper korl of 2 korls gepelde rys; een pond gemeen of zilver gewigt is 6 drachmen fwaarder dan 16 onçen medicinaal gewigt.

Eerfte manier om het gout te proeven.

Tweede toefel.

Vul de voornoemde formtjes met water zoo vol gy kunt, ftort het zelve in een kopje of fchaaltje, weeg 't zelve netjes, en teken ieders gewigt byzonder aan: By voorbeeld om van 't gout te beginnen. Ik heb een ftaafje van fyn gout, van ruim 23 karaaten, wegende 3 onçen min 25 grein of 71 fcrupels fchaars, of 1415 grein, doch dewyl vyf greintjes gout zoo weinig water uitwerpen, zoo neem' ik het op 71 fcrupels net: Het water in 't voornoemde waxdoosje gaande word bevonden 90 grein te weegen, zeg nu naar den regel van drien, 71 fcrupels geeven aan water 90 grein; wat geeven 24 fcrupels of een onçe? maakt 30½ grein.

De tweede manier.

Eerfte Regel.

Dewyl uit 't volgende werk blykt, dat het waterschil van karaat tot karaat op een onçe gout bedraagt ruim een grein waters, zoo maake ik hier uit den eerften grondregel, dat een onçe fyn gout van 24 karaaten, 't welk men Capelle-gout noemt, aan water uitwerpt 29 grein, en ik maake daar uit het volgende tafeltje:

½ Gevolg daar van.

Karaat.	Water.	Karaat.	Water.
24	29 grein	18	36
23	30	17	37
22	31	16	38
21	32	15	39
20	34	14	40
19	35	13	42

Al het gout, dat meer zilver houdt dan de 12te karaat mede brengt, word geen gout meer, maar goudryk zilver genaamt.

Derde toefel.

Een ftaafje Siams zilver weegt 3 onçen 2 quinten 2 fcrupels, of 80 fcrupels; zyn waxformtje houdt aan water eerft 3 drachmen 5 grein, of 185 grein: Zeg nu naar den regel, 80 fcrupels geeven 185 grein waters; wat geeven 24 fcrupels? maakt 55½ grein.

De derde manier wegens 't zilver.

Tweede Regel.

Een onçe Siams zilver werpt aan water uit $55\frac{1}{2}$ grein waters.

Derde Regel.

Hoe men die be- werkt.

Verdeel het bovenstaande watergewicht van 't gout 29 grein in 24 deelen, 't welk karaaten, of zoo men met onçen handelt, scrupels zyn; komt voor 1 scrupel $1\frac{1}{4}$ deel grein waters ten naasten by: Dergelyks 't zilvergewigt 56 grein ook in 24 gedeelt; komt nauw genoeg voor 1 scrupel $2\frac{1}{2}$ grein, neem het eerste van 't tweede af, blyft $1\frac{1}{4}$ grein, 't welk wy waterschil noemen van karaat tot karaat, want om dat onder ieder onçe gout het 24de deel of een scrupel zilvers moet gemengt zyn, als het een karaat lager in alloy zal wezen, zoo volgt dat het voorschreeve waterschil 't onderscheid der karaaten aanwyft.

Vierde toefstel.

De vierde manier wegens 't koper.

Een staafje Japansch koper, dat men voor 't zuiverste houdt, weegt 7 onçen 1 drachme en 2 scrupels; werpt aan water uit 7 drachmen 25 grein, of 445 grein; door den regel gewerkt, komt voor 1 onçe 61 grein schaars.

Exempel I.

Verdere proef van gemengde gout, zilver, of koper.

Of u gout of zilver, dat gy tot deze waterproef beproeven wilt, inhoude zilver of koper, zult gy daar aan kennen; het zilverige gout is bleekgeel en week op de toets; het koperige is roodachtig en hard op de toets. Ik heb dan een staafje flegt gout, dat ik bevinde zilverryk te zyn, wegende 12 drachmen en 45 grein, of 745 grein, zyn wax-formtje houd aan water 1 drachme of 60 grein, voor de bovenstaande 12 drachmen en 45 grein neeme ik 38 scrupels, en zegge, 38 scrupels geeven 60 grein water; wat geeven 24 scrupels, of 1 onçe? maakt 38 grein.

Om nu het alloy van dit staafje te weten, zoo zeg 24 scrupels of een onçe fyn gout geeven aan water 29 grein; wat geeven 38 scrupels? maakt 46 scrupels: trek hier af de bovenstaande 38 grein waters, blyft 8 grein waterschil, 't welk maakt 8 karaaten, trek die af van 24 karaaten, blyven overig 16 karaaten, 't welk is het alloy van dit staafje, gelyk gy ook in de bovenstaande tafel vindt, waar uit volgt, dat onder dit staafje 16 deelen gout en 8 deelen zilver zyn, dat is, een derde deel aan zilver.

Besluit.

Besluit en waarneming hier toe.

Hier uit blykt verder, dat deze proef wat onzeker gaat, indien de staafjes, die gy toetsen wilt, niet ten minsten twee onçen houden; want hoe meer iemand neemt, hoe zekerder het uitkomt; en in 't maken van de formtjes moet men wel opletten, dat het wax overal ter degen aanlegge, en in 't uitschudden van de staafjes, dat men den form niet drukt.

Exempel II.

Met een proef door den Schryver ontdekt.

Een Frankforter goude Dukaton was suspekt, dat 'er vanbinnen enig zilver verborgen lag, en boven op een goude blik hadde, nadien hy naar zyn grootte te ligt scheen, hoewel op de toets Coepan-gout geleck, en, als men daar op schrapte, klonk hy hol, hy was zwaar 9 drachmen effen, of $21\frac{1}{2}$ dobbeltjes; deze op de voor-
noem-

noemde manier met wax bekleet, het zelve in de midden door gefneden, en het water daar ingaande wierde gewogen, en zwaar bevonden 56 grein; naar de bovenstaande Regelen moet voor 9 drachmen fyn gout komen schaars 33 grein waters; 't welk van 50 afgetrokken blyven 17 grein waterschil; waar uit dan blykt; dat het over de 15 karaaten lager is dan fyn gout; maar dewyl het de toets houdt op 21 karaaten, zoo volgt dat 'er een stuk zilver in moet zyn, doch hoe veel kan men hier door niet weten.

III. HOOFDDEEL.

Hoe gout en zilver op andere dingen behalven den Toetsteen zich vertoont.

Dewyl ik ondervonden heb, dat gout en zilver haar koleur op zommige dingen anders vertoonen als op den toetsteen, zoo heb ik eenige der zelve bevindinge hier willen aantekenen. Verscheide proeven op gout en zilver.

Ik heb van *Makkassar* een *Mestica Pinang* gekregen, zynde een oude *Pinang* in een harden donkerbruinen steen verandert, gelyk hy hier na zal beschreven worden: Gout en zilver daar op getoetst houden beide haar koleur aan de zyde gewreven; maar op het vlakke hoofd, daar anders de *matta* of 't oog staat, vertoont het fyne gout haar regt geele koleur; maar al het gemengde vertoont zich ros als of 'er koper onder gemengt was; maar het zilver blyft blank. Eerste manier van 't zilver te toetsen.

Op den *Sangites* of *Mestica* van *Caju Sanga* houden de metaalen haar koleur. De tweede wyze.

Op *Mestica parrang* word het fyne gout lichtgeel, daar na hoe gemengder gout hoe roffer de koleur is: het zilver is blank, doch wat rood loopt 'er onder. De derde.

Op de stukken van *Bia garu* word al het gout lootverwig, maar als men ze naar 't licht keert, vertoont het zich geelachtig; op het ronde stuk van *Bia garu* word het zilver lootverwig, doch heen en weêr geneigt, word geelachtig. De vierde.

Op *Calbahaar poeti* word het gout lootverwig, naar 't licht geneigt word het fyne gout geel, 't gemengde donkergeel, als of 'er loot onderliep. De vyfde.

Op witte Keisteenen houden de metalen haar koleur, doch steken niet uit, en kleven niet vast. De zesde.

Gladde Vuursteen en Snaphaansteen willen niet wel toetsen, doch de nieuwe *Bimaafche* doen 't beter, hoewel ze doorschynender zyn. De zevende.

Allerley beenderen toetsen gansch niet, als mede de tanden van groote visschen. De achtste.

De *Amboinsche* groene en versteende *Amianthus* toetst, maar de regte gansch niet. De negenste.

Op een slypsteen van *Makkassarisch Cofassuhout* gemaakt is het fyne gout geel, en 't gemengde ros, maar naar zich toegehouden van 't licht af word het allegaer donker. De tiende.

De zwarte korrels van *Saguweers-boomen* toetsen zoo wel als zwarte toetsteen; doch men vind zomtyds eenen, die half versteent is, dewelke wegens zyne gladdigheid niet toetsen wil. De elfde.

Suassa wat het voor een Metaal zy.

't Suassa
beschre-
ven.

Suassa is een mengeling van verscheide metalen, gelyk het *Electrum antiquorum*, by alle Oostersehe Volkeren in groote achtinge, zelfs by de Portugeezen; en de Inlanders draagen het liever tot ringen, dan gout. Het is tweederlei; *Nativum* en *Artificiale*, doch verschillen beide wat van 't geene de Europeische Authouren beschryven. Ik zal derhalven hier zetten, gelyk het in Indien gevonden en gemerkt word, immers in dit ons water-Indien.

Waar het
gevonden
wordt.

Electrum nativum of het natuurlyk *Suassa*, 't welk men ook *Tambagga Suassa* noemt, word alleenlyk gevonden op het Eiland *Timor* in deszelfs Oostelyke Landstchap *Ade*, het is van aanzien niet anders dan een rood koper, behalven dat het digter en zwaarder is dan het gemeene koper, met een weinig gout gemengt, 't welk men in 't door-

Haar
dangheid.

kappen gemeenlyk daarin blinken ziet, doch zoodanig dat het koper het meeste deel uitmaakt, en derhalven voor een goutryk koper te houden is. Men vind het aldaar massief in groote en kleine klonteren, zomtyds zoo groot, dat 'er acht man aan een stuk op te beuren hebben, en ik heb uit den mond van *Radja Salomon*, certyds Koning van *Ade* zelv gehoord, dat voor zyne wooninge een stuk gelegen heeft, 't welk hy voor een stoel gebruikte, waar toe 100 man geweest zyn om het op den Berg te draagen, doch 't zelve is hem door de Portugeezen in 't jaar 1665 afgenomen, en waar over de meeste oneenigheid gevolgt is, zoo dat hy eindelyk uit zyn Land heeft moeten vlugten. De Berg, daar in het valt, legt ruim 1 myl van strand naar 't Zuiden van *Ade*, zeer kennelyk aan zyne gedaante, en word by d' onze de Koper-

Hier van
een stuk on-
gemeen
groot voor
een stoel
gebruikt.

Vreemd
gevoelen
der Inlan-
ders daar
van.

berg genaamt. d' Inlanders verhalen, dat op dezen berg twee groote witte buffels huis gehouden hebben, zeer wild van aard, dewelke steenen aaten, en 't voorhoemde goutryke koper door den afgang weder uitworpen, waar van d' eene noch zoude in 't leven zyn. Zy hielden het gansch ongeoorloft dien berg aan te tasten, maar lieten zich vergenoegen met de klontertjes, die de rivier uit dien berg ontspringende afdreef; ja zy zouden liever oorlogen als dien berg aan te tasten om mynen daar in te graaven. Zy hielden dit metaal wel in waarde, doch men heeft niet vernemen konnen, dat ze certyds iets anders daar van maakten, dan visch hocken, tot dat ze door de *Makkassaren* en Portugeezen wyzer gemaakt wierden.

En waar
toe zy het
eertyds ge-
bruikten.

Is een
goutryk ko-
per.

In der daad is dit metaal voor geen *Electrum*, maar goutryk koper te houden, dewyl des zelfs vyfde deel geen gout is, en alle werken daar van gemaakt slaan zwart uit gelyk ander koper.

Eentwee-
de soort
door kunst
gemaakt.

Electrum artificiale is veel schoonder en kostelyker dan 't voornoemde Natuurlyke, en daarom ook in veel grooter gebruik: Het gelykt wel rood koper, maar veel helderder van glans en blanker, met een geele weerschynd schier als een gloeiende kool, wanneer 't gepolyft is. Het word op verscheide manieren gemaakt, waar van deze de gemeenste is, men neemt fyn gout van 23 of ruim 22 karaat, en fyn rood koper gelyk het Japansehe is, van ieder even veel en dat smelt men t' zaamen; als men meer gout neemt, zoo word het *Suassa* donkergeel en zoo mooi niet: Andere nemen gout en koper even veel, een quartje fyn zilver, en de swaarte van 2 dubbeltjes fyn staal, smelten eerst het gout en koper t' zaamen, daar na het zilver, en ten laastten doen zy het staal daar in; doch zy moeten noch eenige handgreepen weeten, die zy voor ons verborgen houden, want onze goutsmeden, deze mengeling willende namaaken, bederven gemeenlyk den geheelen klomp, daarom men best by d' eerste manier blyft.

Hoe het
bereidt
wordt.

De proef
of het zel-
ve goet is.

Deze *Suassa* gepolyft zynde moet altyd schoon en blinkend blyven, al komt 'er zout water en azyn op, ja sterkwater en *Spiritus salis armoniaci*, want al wat

zwart

zwart of groen uitflaat, is geen opregt *Suassa*. Des zelfs gebruik als gezegt is gansch gemeen by alle Oost-Indische volkeren, inzonderheit by de Maleijers, dewelke gladdede hoepingen daar van maken om aan de vingers te draagen, kalkdoofsen in de *Pi-nang*-bekkens, blikken om hunne kriffen aan de scheede en aan 't onderste van 't hegt daar mede te bekleeden, en de groote Koningen ook drinkkoppen en bekers: Men schryft het zelve zoodanige kragten toe, die men voor waangeloovig zoude agten, niet te min is t' by die volkeren zoo ingewortelt, dat ze daar niet af te brengen zyn, roemende op de veelvoudige ervaring. Zeker indien de helft daar van waar is, zoo mogt men het billyk 't gout voortrekken, en 't is zoo veel wonderlyker, dat die kragten noch in 't gout, noch in 't koper affonderling steken, maar eerst door vermenging verkrygen: Ik heb gezien, dat personen, die den mond verbrandt hadden met scherpe kalk, den zelve geneesden met een ring van *Suassa* in den mond te steken; hierom maken ze geerne kalkdoofjes daar van, waar in allerlei kalk onschadelyk word: Eenig vergift omtrent dit metaal komende doet het zelve verbleken, vreemde koleuren aannemen en knerffen; het waangeloof doet 'er by, dat de drager van dit metaal van veelderlei ongelukken zal bevrydt zyn, en, zoo hem iets geraakt of eenige siekte overkomt, de ring zal aan de hand bersten. Daarom draagen de Maleijers en Makka-faren 't zelve zoo gern aan hunne kriffen, en aan hunne wapenen, houdende zich daar door in den oorlog gelukkig, zoo lang de Hollanders hun niet overkomen, tegens welke zy geloven, dat zelfs hunne Duivels niet bestaan kunnen.

En 't ge-
bruik daar
van.

Bygeloof
der Inloer-
ders.

En waar
voor zy het
algebrui-
ken.

Des zelfs waardy, als men 't koopt, is ten minsten het halve gewigt van gout, doch als men 't van hun hebben wil, zoo moet men 't gemeenlyk noch duurder be-
taalen: Veele van onze groote plegen de Rottangs, die ze in de hand draagen, met *Suassa* te beslaan, dewyl het onkostelyker is dan van louter gout, en niet te min schoon-
der van glans is, nooit uitflaat, en de handen niet besmet, gelyk zilver doet.

Des zelfs
waardy en
goet ge-
bruik.

Quaad *Suassa* word gemaakt als men jong gout neemt van 17 of 18 karaat, te weeten daar onder ruim $\frac{2}{3}$ deel zilvers is; want deze menging met rood koper geeft wel een *Suassa*, het welk zeer blank word, doch na 't polyffen niet langer blinkt, maar strax als men het raakt swartachtig of donkerbruin word, en de vingers zwart verft, doch t' elkens als men 't wryft weder blank word: Dit is by geval gevonden door d' ontrouw der goutsmeeden, die in plaats van oud jong gout naamen; egter hebben deze zwarte ringen noch hun gebruik, als men rouw draagt.

Welk
Suassa niet
goet is.

Electrum Antiquorum zoo als 't van d' oude Autheuren beschreven word, namentlyk een menging van 4 deelen gout met 1 deel zilver, is hedendaags onder die naam niet meer bekend, want de Maleijers noemen zulk een menging *Maas Mouda*, dat is, jong gout, van zyn jonge (dat is bleeke) koleur.

Noch een
andere
soort.

Zwart *Suassa* komt uit *Tonquin* en *Japon* zynde een slach van rood koper, 't welk van buiten altyd zwart is, maar als men 't wryvt, word het koperverwig, wiens menging my noch onbekent is; men gebruikt het veel tot degen gevesten, beslag om Rottangs en Wambais-knoopen, dewelke met goude bloempjes ingeleidt of verguldt worden, want het gout door 't draagen ligt afgewreven word: Zommige zeggen dat het een mengzel van rood koper en yzer zy; andere dat het 't hart van 't roode koper zy: De Chinezen noemen diergelyk koper *Luykung tang*, dat is, Donder-koper, en zeggen, dat het d' oudste en beste kern van 't koper zy, van buiten zwart uitflaande, maar geenzins dat het van den donder afgeslagen wierde.

Zwart
Suassa
van waar
het komt,
en waar
toe ge-
bruikt
word.

Aurichalcum sive Orichalcum Antiquorum schynt geenzins ons geel koper of messing geweest te zyn, 't welk door menschen gemaakt word van gemeen koper met *Cadmia* of *Chalmey* geverwt; maar een goudryk koper, 't zy natuurlyk uit de Bergen gehaalt, gelyk wy boven van 't Timorfche gezegt hebben, 't zy door de konst gemaakt, gelyk onze Oost-Indische *Suassa* is, want van dit rood *Suassa* schynen de Persiaansche Koningen hunne kostelyke drinkbekers gemaakt te hebben, die zy *Batiabas* noemden, hebbende de gedaante eener in de midden doorgesnedene pompoen, waar van

't Koper
der Ouden
hier by
vergele-
ken.

wy noch het Maleitſche woord *Bateca* hebben, 't welk nu een Water-meloen beduid. Hier van ſchynen ook geweest te zyn de twee koſtelyke vaten, Ezra Cap. 8. dewelke de Koningen van Perſien in den Tempel van Jeruſalem vereert hadden : De text van Ezra aan het VIII Hooft-deel, ſf. 27. luid aldus: *Ende 2 vaaten van blinkend goed koper, begeerlyk als goud.* In 't Hebreuſch ſtaat *כִּינֹרִית מִצְהָרָה* / 't welk beter word overgezet, blinkend koper, gelyk de Grieken het ook overzetten, *χαλκῆ στίλβου*, dit woord *στίλβου*, afkomstig van *στίλβω*, geeft te kennen eene eigenſchap het opregte *Electrum* toekomende, en niet geel, gelyk zommige Overzetters hebben.

En met
Ezra Cap.
VIII: 27.

Als mede
't Chal-
mal by
Ezech.
Cap. I: 27.

חַשְׁמַל Chafmal by Ezech. in 't eerſte Hooftdeel, ſf. 27. is ook anders niet geweest dan een zulk *Suaffa*, 't welk de Grieken overzetten *ἤλεκτρον Electrum*, gelyk zulks met bondige reden bewyſt de geleerde *Sam. Bocharus* in zyn byvoegzel op 't *Hierozoicum*, alwaar hy het woord *חַשְׁמַל* Chafmal afbrengt van twee Chaldeeſche woorden *חַשְׁמַל* Nechafch en *מַל* Melal, rouwgout, zoo als het uit de mynen komt, waar mede t' eenemaal overeenkomen de woorden *Aurichalcum* en *Chalcochryſon* : Zoo is hy ook van gedachte en wel met goede redenen aangaande het woord *χαλκολιβανον*, *Chalcolibanon*,

Om in d'
Openbar-
inge Joh.
I: 15. en
II: 18

Met deze
Suaffa
over een
gebragt.

(waarvan men leeft in d' Openbaringe Joh. I: 15. en II: 18.) dat het eigentle zy met *Chafmal* of *Electrum metallicum*, dat is, ſchoon gepolyſt *Suaffa*, 't welk wy boven de koleur van een gloeiende kool of van geſmolten koper, zoo als 't in de gloed ſtaat, gegeven hebben : Wy beſluiten derhalven, dat het opregte *Electrum metallicum* een menging is van zuiver goud en koper, 't welk na 't getuigenis van *Plinius* en der Ouden d' eigenſchap heeft met zyn regenbogige verwen het ingegoten vergift te verraden, 't welk de menging van goud en zilver alleen geenzins doet.

Javaan-
ſche Suaf-
fa, hoe
gemaakte
wordt.

De Javanen maken hun *Suaffa* aldus : Zy neemen fyn goud een reaal zwaar, een Ryxd. zilver, 3 ſesjes *Brongo ſari* of fyn geel koper, rood koper van ieder een quart, loot ruim een dubbeltje, ſmelten dit al t' zaamen, doch het loot doen zy niet eer daar by, voor dat alles in de vloed ſtaat, dan gieten zy het tot ſtaefjes en ſlaan ze ſagtjes met een hamer, doch zoo draa zy zien, dat het ſcheurt, zoo leggen zy 't weder in 't vuur, en laaten het dan van zelfs kout worden, 't welk zy dikwils doen moeten, tot dat het zoo dun en breed worde, als zy 't begeeren ; zy kunnen 't zoo dun krygen als blik, waar mede men de kris-ſcheeden beſlaat, en het laat zich ook ſoldeeren : Dit *Suaffa* is by de Javanen in grooter waarde dan enkel goud, en hunne Keizer de *Suffubunam* draagt het meer dan 't goud : Zy maaken ook kalkdoofen daar van, dewelke den kalk zyne ſcherpheit benemen, 't welk ook doen de *Suaffa*-ringen, als men ze in den mond houdt.

En is by
hun van
grote
waardy.

V. HOOFDDEEL.

Hoe eenige metaalen door den Spiritus falis beproeft worden.

Spiritus
falidis
hoe
die op goud
werkt.

Spiritus falis communis doet de volgende werking op de metaalen : Op fyn goud doet hy niets anders, als dat hy 't ſchoon maakt :

Op zilver.

Op ſlegt goud doet hy inſgelyks.

Op Suaffa.

Op zilver, wort het ſwart, een weinig naar den blauwen trekkende als inkt. Opregt *Suaffa* blyft helder, en verandert ganſch niet, 't welk dan eene vaſte proeve van 't zilver is.

Op ſlegt
Suaffa.

Quaat of ſwartachtig *Suaffa* eerſt ſchoon gepolyſt word door den *Spiritus falis* ſtraks zwart.

Op Ceraunia
&c.

Op 't *Ceraunia metallica* of 't Donderſchopje, word blauwachtig zwart, en droogt op als zout, in de kuiltjes van 't zelve Schopje word het regt blauw.

Een

Een ftaafje van een ander Donderfchopje gewint niets blauws, maar word donker muscus-grauw, daar wat paers onderloopt. Op een andere foort.

Electrum nativum. van *Timor* word op 't vlakke koper rood, maar aan de zyde in de knultjes donkerblauw: Het Japanfch koper word eerst donkerbruin, maar droogt geelachtig op. Verfcheide veranderingen.

Spiritus salis Armoniaci doet de volgende werken: Allerhande gout word daar door zuiver, doch aan 't jonge gout droogt het metter tyd blauwachtig op. Spiritus salis Armoniaci

Zilver word vuilblauw; regt *Suassa* verandert gansch niet, 't welk wederom een vaste proef is. hoe op 't gout werkt.

Quaad *Suassa* word zwart met blauw gemengt: Donderfchopjes worden vuilgeel, om dat 'er gout onder loopt. Op 't zilver. Op Suassa.

Timorfch koper word roodachtig, en aan de zyden loopt 'er wat groen onder. Japanfch koper word donker paers, met weinig geel daar onder. Op Timors koper.

Naarder proef van *Spiritus salis communis*: Op zilver van een Spaanfche mat word hy zwart, op den derden dag de plek roodachtig, en aan de kanten blauw opgedroogt: Op 't Japanfche koper blyft de plek fchoonrood en blinkend, en op den derden dag aan de kanten fpaens-groen: Op het Tonquinfche zwarte *Suassa*, daar men knoopen van maakt, blyft het zwart en droogt zoo op. Naarder proeven daar van op verfcheide metaalen.

VI. HOOFDDEEL.

Zeldzaam Yfer in Indien.

ONs Water-Indien is van Yfer weinig voorzien, niet zoo zeer als of het de Natuur aldaar niet voortbrengt, als wel door d' onwetenheid der Inlanders, dewelke 't zelve uit allerhande yfer-fteenen niet weeten uit te trekken. Yfer word mede in Indien gevonden.

Crimata een klein Eiland, ten weften van *Borneo* gelegen, heeft veele Yferfmidts, die t' zelve uit de fteenen weeten te trekken: Van daar komen de Crimaatsche byltjes, die men om dezen geheelen Ooft verhandelt. Tot Crimata.

Op *Celebes* Ooft-kuft in 't diftriect van *Tambocco* valt ook veel yfer, waar uit men de Tambokfche fwaerden maakt, door alle deze Eilanden bekend, doch flegt van alloy. Op Celebes.

Een beter flach valt in het naafte Landfchap daar aan in 't Weften gelegen, rondom het binnemeir van *Tommadano*, welkers fwaerden en beter zyn en meer gelden dan fcs Tambokfche; want zy weeten door veelvoudig wellen het yfer zoodanig te bearbeiten, dat het zoo goet als ftaal word, 't water uit het voorfchreve binnemeir veel daar toe helpende: De fwaerden kan men daar aan kennen, dat ze omtrent den rug in de lengte veele bogtige aderen vertoonen, zynde een teken, dat ze dikmaals gewelt zyn. Ik zal hier niet breed befchryven, wat veranderingen al 't yfer in Ooft-Indien onderworpen is, naamentlyk dat dit duurfame metaal, 't welk de geheele waereld dwingt, in Indien zoo bedervelyk is door den roeft, die 't geduurig plaagt, en, zoo 't in de vrije lugt ftaat, binnen korte jaaren verteert, veroorzaakt wordende door de warme vogtige en doordringende lugt dezes lands, gelyk ik achte genoegzaam bekend te zyn: Ik zal alleenlyk hier aanhaalen eenige zeldzaame foorten, waar van men zoo wel fabuleufe als waarfchynlyke dingen verhaalt, gelyk 't zelve van d' Inlanders opgegeven word. Waar het befte valt. Verteert in Indien heel ligt, en waarom?

Ghiry is een Berg en opene Stad op d' Ooft-kant van *Java* digt achter de koopftad *Grifek* gelegen, waar op woont de *Penimbaan*, dewelke daar als Patriarch en Priesterlyke Koning woont, die wegens zyne fchynheilichheid en valfche wonderwerken van al dat Landvolk, zelfs van den grooten Keifer of *Suffubunam*, voor een heilig perzoon

Die de
bygelovige
Javaanen
mijn-
leid,

perzoon geagt word: Onder andere bedriegerijen verschenkt deze bastaart-heilig aan de vreemdelingen, en aan alle die hem bezoeken, zekere yfere ringen en armbanden, waar van de ringen massief en d' armbanden hol zyn, gevult met eenige heilige aarde uit die plaats gegraven, daar hy woont; zommige ringen zyn dun en van binnen gansch hol, zoo dat ze op 't water kunnen dryven, 't welk het onwetende volkje voor een wonderwerk houd: Zy zullen nooit roesten, en zy zyn goed voor beten en steeken van fenynige gediertens, desgelyks voor 't branden van kalk in den mond, gelyk boven gezegt is.

en de rede-
nen waar-
om.

By nader onderzoek bevind men, dat dit alles bygeloovigheden en Moorfsche bedriegerijen zyn, want die Paap maakt ze uit verroefte spykers, dewelke hy uit zyn tempel trekt, noemende dat yfer quans-wys *Bessi keling*, want het word hem gebragt van de kust van *Coromandel*, en de kragten zullen ze eerst krygen door zyne belesing; het is waar zoo lang men ze aan de handen draagt, blyven ze blank, maar legt men ze heen, zoo roesten ze als ander yfer; dit bedrog van bygeloof is de gemeene man onbekent, daarom laaten ze onze Chineezen hunne vrouwen draagen, jaa zelfs de slegte Christenen dezelve noch al in waardy houden, geloovende dat de kragten der Natuur in dat yfer zyn. Zy willen ze echter niet ligt de vrouwen laaten draagen, maar eigentlyk de mannen, en dat aan den voorsten vinger of aan den duim, waar mede zy den kris en andere wapenen vatten, om gelukkig in den oorlog te zyn. Ik vertrouwe dat ze dezelve tegen

Deze
heeft geen
vermogen
tegen de
Hollan-
ders, en
wordt van
hun 't on-
derge-
bragt.

hun Landhieden gebruiken, want dat ze tegen de Hollanders niet vermogen, heeft de voorschreven Moorfsche Paus tot zyn ongeluk ervaren, als hy in 't jaar 1680. den 25 April met zyn maagschap 50 weerbare mannen sterk in perzoon op ons volk aanquam, dewelke door last van den *Suffubunam Amancurat* dien heiligen berg zoude bestormen, om dat de *Tenimbahan* het heimelyk hield met zynen rebel *Troenajaja*, en hem geen *Homagie* wilde doen: De Paap quam wel stoutelyk met zyn gesellen op ons volk aan, en doode een Duitfchen Capitein met 15 Zoldaten, dewelke door den drank verhitte wat onvoorzichtig op hem aanquaamen, doch terstond wierd hy van onze musquetten in zyn knie getroffen, dat men hem weder na zynen berg droeg, en de volgende nacht wierd hy door een *Madurees* op zyn kooi geponjaardeert, en des volgenden daags zyne twee oudste zoonen door *Amancourat* zelf op die plaats, daar ze onze Duitfche hadden nedergevelt; wordende aldus dat geheele heilige geslagt uitgeroeit tot verwondering van geheel *Java*, daar menigmaal te voren des *Amancurats* vader dezen berg van *Ghiry* te vergeefs bestormt had.

En mei
al de zyne
uitgeroeit.

Een an-
der bedrog
van de-
zelfde Hei-
lig.

De voornoemde Paap plagt ook aan de vreemdelingen mede te deelen zekere witte aarde uit die heilige plaats gegraven, gelykende naar vuil Krystal of Alabaft, dewelke hy de voornoemde kragten mede toefchryft, en daarenboven dat ze met water gewreeven en ingenomen by de zuigende vrouwen de melk zoude vermeerderen: Van een ander zeldzaam yfer zie hier onder in 't XXXII Hoofddeel van de *Dentritis metallica*.

Japansch
yfer hoe 't
bereidt, en
tot staal
gemaakt
wordt.

De Japanders bereiden 't yfer aldus om houwens daar van te maaken, tot platte staaven gesmeedt begraven zy 't in een moerassige plaats eenige jaaren, tot dat het ter dege verroeft is, daarna herfmeden ze dit, en doen ze weder in de moeras tot 8 of 10 jaaren toe, tot dat al het slegte yfer door den roest verteert zy; 't overige is dan zuiver staal, waar uit zy hunne houwens maaken: Zoo weeten ook onze Amboinsche smids uit d' oude en gansch verroefte hoepen de beste *Parrangs* te maaken; tot de snede neemen ze stukken van gebrokene Sinefche pannen, die men *Tatsjos* noemt, in plaats van staal: de Singalezen neemen ook de meest verroefte hoepen van ons volk, waar uit ze die kostelyke loopen smeeden, dezelve dikwyls over en weder overwellende tot een ronde staaf, die zy dan booren: Het fak-pistool van de Heer *Rijcklof van Goens* was zoodaanig een loop, 17 duimen lang.

VII. HOOFDDEEL.

Van 't Metaal Gans.

IN *Pegu* en *Siam* is gemeen een Metaal, dat men *Gans* noemt, en ſchynt een mengeling te zyn van koper en tin, 't is rood als bleek koper en t' gaat voor geld, maar t' is verboden uyt te voeren: Zy ſmelten het, en maaken potten daar van; miſſchien van dit metaal is dat groote ſtuk, 't welk heden op *Baly* te ſien is, hebbende de gedaante van een maſſief wiel met een ſtuk van den as daar aan, van buiten blauwachtig of zwart uitgeſlagen, het welk d' Inlanders zeggen uit de lucht aldaar gevallen te zyn. Andere geeven 't aldus op: By de ſtad *Pedjing* word de plaats getoont, daar dit ongemeen groot ſtuk metaal legt op de eigenſte plaats, daar het neêr gevallen is, hebbende ter weêr zyden een groot *Martavaan* ſtaan: Het wiel is in den diameter omtrent 4 voeten breed, en de as ruim zoo lang, al van een ſtuk, en hedendaags blauwachtig uitgeſlagen. Die van *Baly* geloven vaſtelyk, dat het een wiel van den Maans wagen zy, certyds zoo helder ſchynende, dat het de nacht verlichte, doch als zeker Fiel op een tyd daar teegen aanpiſte, op dit licht geſtoort zynde, om dat het hem in zyn nachtelijke dieveryen belette, zoo is het van die tyd af verroeft en donker geworden: Evenwel heeft nooit de Koning van *Baly* het hert gehad dat ſtuk van zyn plaats te brengen, of iets daar van af te kappen; maar heeft 't zelve aldus ter gedagtenis laten leggen; indien het waar is, dat het van menſchen niet gemaakt is gelyk men ook geen reden weet te geeven, waar toe zoodaanig een onvormelyke klomp dienen zoude; zoo is 't waarſchynlyk, dat het door een donder voortgebracht en aldaar nedergelagen zy; waar van wy hier naa zullen verhaalen, dat donderſteenen van verſcheide metaalen afgefallen zyn, en dat de donder ook groote ſteenen afflaat, kan men noch zien in de *Stad Grave*, daar in 't Choor van zeker kerk een zeer groote ſteen getoont word door den donder aldaar heen geworpen.

't Siamſch Gans.

Hoe 't gemaakt word.

Op Baly legt een groot ſtuk van 't zelve, 't geen geloof word nit de lucht gevallen te zyn,

en waarom?

Geevoelen van den Schryver.

VIII. HOOFDDEEL.

Ceraunia, Donderſteen, Gighi gontur.

DE Donderſteenen geloof ik, dat in *Indien* ruim zoo veel gevonden worden, en in meer ſoorten verdeelt, dan in *Europa*; Ik zal daar van aantekenen, zoo veel ik in *Indien* onderſocht en bevonden heb, verdeelende dezelve in twee hoofdſoorten, te weten, 1. in *Ceraunium lapidem* of eigenlyken Donderſteen, 2. in *Ceraunium metallicam*, waar van in 't volgende Hoofd-deel.

De Donderſteenen beſchreven.

Waar van 2 ſoorten.

De Eigenlyke Donderſteenen zyn van verſcheide gedaanten en koleur, doch zoo veel ik aangemerkt en ook van andere ooggetuigen verſtaan heb; plegen ze alle de gedaante van een ſlaande of quetſend *Instrument* te hebben, als van een hamer, byl, beitel, pyl, gutſe, &c. In *Europa* hebben ze zomtyds een gat, doch diergelyk heb ik in *Indien* noch niet gezien: Zy zyn van koleur in *Indien* meeft zwart als de gemeene toetſteenen, doch gladder en blinkender, zommige ſtaalgroen, zommige ros met groen gemengt, weinige wit en half doorschynend als donkere kryſtallen; zy zyn alzo hard als eenig keſelſteen zyn mag, en men kan alle metaalen daar op toetſen.

Hun onderſcheit, en koleur.

Hun Naam in 't *Latyn* is *Ceraunius lapis*: By *Plinius*, *Ceraunia* en *Boetylus*: in 't *Maleitſch*, *Gighi gontur* en *Batu gontur*: in 't *Chineefch*, *Luykhy*, dat is, *Dondertand*, want de *Chinezen* en *Indianen* gelooven, dat de donder een grooten kop heeft

Hun benaming in verſcheide taalen.

Vreemd
gevoelen
der India-
nen van
dezelve.

heeft als een Stier, en dat de Dondersteen en zyn de tanden, maar de volgende metaalachtige zouden kiesfen syn, de welke hy uitspuuwt, als hy vergramt is, zynde het donderen volgens hun vermoeden anders niet dan het brullen van dien Stier: Zommige zyn zoo stout, datze voorgeven met eigen oogen gezien te hebben de gedaante van zulken Stier in een Donder-Wolk, die zich opende; doch andere verge-lyken hem by een Bak-oven: De volgende gedaanten van Dondersteen en zyn my voor-gekomen, waar van ik zommige heb laten uitteikenen, gelyk hier nevens te zien is.

No. 1. is
verbeeldt
op de plaat
L. by let-
ter A.

1. Is een Dondersteen in de gedaante van een vlakke guttē 4¹/₂ duim lang, 2 vingers breed, doch aan 't bovenste eind wat smalder, daar hy vierkant en als afgekapt schein, aan de zyde met stompe kanten, en in de midden dikst, doch hier en daar met teke-nen als of 'er splinters uitgebroken waaren, dewelke misfchuen veroorzaakt zyn, als hy met geweld in 't hout voer, hoewel men aan dezelfs keepen gifsen konde, dat de steen uit veele schilfferen over malkander liggende gemaakt was, rondom het lyf gin-gen smalle bogtige streepen, als of de steen aldaar t' zaamen gezet was; en aan d' ee-ne zyde was noch een andere ader, dewelke lootverwig schein, ook eenigzins toetste als yfer, wanneer men ze met de toetsteen treffen konde; zoo word ook de zyn, op deze ader gestreken, ros, waar uit men mede oordeelde, dat 'er yferachtig stof in de-zen steen moest zyn, te meer dewyl hy een scherpe klank gaf, als men aan de kan-ten daar tegen sloeg; zyn koleur was doorgaans donkergroen, schier als groene kaas, en gansch niet doorschynend, en zoo hard, dat men met een staal daar tegen slaande qua-lyk een vonksken vuur daar uit konde krygen. Alle metaalen daar op gestreken toetfen zoo wel als de beste toetsteen, en yfer daar op geslepen neemt van den steen niets af, gelyk van andere slypsteen en, maar het yfer word scherp; wshalven men allerhand geweer daar mede aanzetten kan; aen 't gewigt was hy niet wel zoo zwaar als een gemeene keifteen, ook in 't gevoel zoo koud niet: Een linnen doeksken daarom ge-naait, dat het over al glad aanlegt, is op gloeiende koolen zoo lang onbeschadigt ge-bleven, tot dat men 100 tellen konde, doch de steen wierd zeer heet, en het lin-nen rook ten laasten wat brandig: Dit houden d' Inlanders voor een vaste proef van een Dondersteen; doch ik heb ervaren, dat dit alle harde en gladde steenen doen. Hy is door den donder geslagen in een dikken yferhouten boom, die van boven neer ge-klooft was, en in dezelfs hart stak deze steen op 't Eiland *Gape* op klein *Bangay* in 't jaar 1677. in Januarius, waar op ik dit Jaar-versken gemaakt heb.

Zyn ge-
daante,

Koleur.

Zy die-
nen voor
toets,
en Slyp-
steen en.

Waar de-
zelve is
gevonden.

Als *Gapes* opperheer boog Voor *Kabonna* stoVt,

Voer Ik Door DonDers kraCht In 't hart Van 't yfer-hoVt.

Want op den zelve tyd moeste de regte Koning van *Gape* vlugten voor den *Ter-nataan Cabondo*, die hem uit gesach verdreef, gemelde Koning wilde dezen boom omvellen, onwetende dat hy van den donder gescheurt was, om uit dezelfs hout *Nadjos* voor zyn Corre Corren te maaken, en zoo gebeurde het, dat deze steen gevonden wierd in tegenwoordigheid van eenige Duitsche borgers, die hem met groo-te moeite en smecken van den Koning kreegen, dewelke verklaarden, dat hy liever een slaaf wilde missen dan dezen steen, gelyk hier onder zal gesegt worden.

No. 2. Op
dezelve
plaat by
Letter. B.

2. Deze heeft de gedaante van een kromme kleine vinger, doch achter wat bree-der, schaars 2 duimen lang, gansch glad en pikzwart als een toetsteen, gelyk hy ook alle metaalen toetst, en omnaait zynde met linnen heeft dezelve proef uitgestaan als de voorige.

No. 3.
Zyn ge-
daante.

3. Is op *Boero* omtrent *Tomahau* gevonden, door den donder geslagen in een *Pan-gi-Boom*, in de gedaante van een oude geschildte *Pinang*, te weeten als een stompe kegel, aan d' onder zyde met een kuiltje, ook pikzwart en glad, maar in 't midden van 't kuiltje, 't welk men aan den *Pinang* het oog noemt, klonk hy als klokspys, waar uit men vermoede, dat 'er koper in was.

Een
vreemd
voorval
van dezel-
ve.

Eenen *Imam* of *Paap* van *Tomahau*, die dezen steen gevonden en in den gordel om zyn lyf gedraagen heeft, verzekerde my, dat hy in den *Madjraschen* oorlog

eens

eens met een kogel getroffen wierd, en dat juist op die plaats, daar hy den steen droeg, dat hy omtuimelde, maar noch hy, noch de doek, daar de steen ingewonden was, zyn daar van bezeert geworden: Hy zeide ook, dat, hy hem in de hand houdende, de Steen zoo sweekte, dat de geheele hand daar van binnen nat wierde.

4. Uit 't verhaal van andere: Een andere Dondersteen mede op *Boero* gevonden, als No. 4. een klein wiggetje geslagen door een boom in de aarde; deze was aan d' eene zyde steen, aan d' andere zyde yser.

5. Een ander dergelyke Steen, op *Amboina* gezien, was als een gemeen ei, of No. 5. wat langwerpiger, mede pikzwart en glad, ook bequaam tot toetsen.

6. Van geloofwaardige ooggetuigen heb ik verstaan; dat een ongemeene groote No. 6. Dondersteen te zien zy in de stad *Grave*, te weeten in het Choor van een kerk aldaar, zynde ingemetselt in de plaats van de kerk, daar hy door den donder heen geworpen is, te weeten op den vloer, met het dikke deel in d' aarde; want hy heeft de gedaante van een Zuikerbrood, maar aan zyn dikste deel wel $1\frac{1}{2}$ voet dik, van verwe donker met bruin en groen gemengt: Deze, als het zeer regenachtig weër is, sweekt veele droppels, die op hem hangen.

7. Een ander Dondersteen, op *Ceylon* in de knie van een schip geslagen, hadde No. 7. mede de gedaante van een wigge of beitelte, en de lengte van een middel vinger; van gedaante wit en bykans doorschynend als donker kryстал of als klare keistenen, doch mede zeer hard.

8. Te *Goslar* in Saxon heeft men een Dondersteen gehad, volkomentlyk als een No. 8. wigge, een hand lang, achter wat smalder, van koleur wit en grauw door malkander gemengt als alabastr, doch zeer hard: De eigenaar hadde hem omtrent de helft in zilver gevat, en aan een touwtje hangende, waar aan men heeft opgemerkt, dat hy zich t' elkens beweegde, als 'er een donder weër was; maar op een tyd, als de huisheer niet te huis was, en een zwaar donder weër quam, heeft hy (zoo men giste) zoo hard regen de muur geslagen, daar hy tegen aanhing, dat hy zoo ver afbrak, als hy in 't zilver gevat was: Men zoude kunnen gissen, dat hy aan die plaats, daar hy brak, loffelyk t' zaamen gezet was, of dat het geschiet zy door Antipatie, die dezen Martialischen Steen misschien met 't zilver heeft.

9. De Tamboksche Dondersteenen zyn meest zwart als toetssteen, doch gladder, al- No. 9. tyd in de gedaante van een slaand Instrument.

10. Een andere Dondersteen had de gedaante van een gemeene koks-byl, doch No. 10. aan de sneede loopt hy mede wat bogtig als een platte gutsse, 7 duimen lang, by de sneede 3 duimen breed, maar aan 't bovenste einde 2, daar hy mede vierkant was, gelyk die van N°. 1. zoo ook aan de zyden met ronde kanten, in de midden buikachtig met eenige keepjes, als of 'er schilfferen uitgebroken waaren: De koleur is niet eigentlyk te beschryven, doch ten naasten by kan men ze vergelyken met het zoute vleesch, 't welk aan de kanten wat groen en blauw is: Over 't geheele lyf met donkergroene stipjes, die hem ook groenachtig doen schynen: Overdwars loopen veele bochtige aderen, waar van de grootste rond loopen, d' andere zyn kort en afgebroken, witachteriger van koleur dan d' andere substantie, voorts hard, glad en blinkende als marmar, eenigzins een weerschyn van zich gevende; hy is gevonden op *Makkassar* door een boom in d' aarde geslagen, daar men hem gevonden heeft, na dat het donder weër voorby was; een Eigenaar van *Makkassar* heeft hem door gebrek van gelt aan my verkocht voor 10 Ryksdaalders, daar hy hem anders voor geen 20 zoude willen missen.

11. *Zeilerus* in zynen Zend-brieven eerste Deel, Brief 73. bladzyde 205. verhaalt, No. 11. dat in *Pomeren* een groote Walvisch gestrandt zy, in wiens lichaam een Dondersteen gevonden is.

12. Te *Devonshire* in Engeland in 't Jaar 1622. is in den akker van *Robbert Piers* No. 12. een geweldige Dondersteen neêrgevallen, hebbende de lengte van $3\frac{1}{2}$, de breedte van

2½, en de dikte ook van 2½, voet; in hardigheid en verwe was hy een kefssteen gelyk, hy wierd in veele stukken geflagen, waar van ieder wat mede nam om voor wat wonders te vertoonen: Hy quam met zulken kragt om laag, dat hy wel een el diep in de aarde wierd geflagen, zoo haast de gedagte steen neêrlag, hield de donder op.

Redenen van den Schryver wegens 't voortkoomen van de Dondersteenen.

Uit veele heb ik maar deze Exempelen willen aanhaalen, dienende mynes oordeels tot een genoegzaam bewys, dat de Dondersteen geenzins voortgebracht word in d' aarde, daar men hem vind, als of het blixemvuur den zelve in dat ommefien voortbragte, 't welk, wanneer het in d' aarde slaat, quansuis der zelve zand doet gelyk glas smelten, daar het in 't tegendeel waarfchynlyker is, dat hy in de wolken voortgebracht word uit aardachtige en metaalachtige stof, de welke met de dampen uit de aarde opgetrokken, en daar na door de geweldige kracht des blixemvuurs geconcentreert en tot een steen geformeert wordt: Waaron hy nu altyd de gedaante van een slaand Instrument hebbe, moet men de verborgene eigenschap van een Martialifchen geest toefchryven: Want in *secretiori Philosophia & Magia naturali* leert men, dat alle Natuurlyke lichaamen geteelt worden, na dat de byfondere denkbeelden de Aftralishe invloeyingen by haar hebben, zynde de grond van de natuurlyke signatures; want dat hy niet in de aarde uit zand voortgebracht wordt bewysen genoegzaam zoodaanige steenen, die in een onbequaame stoffe (gelyk zoo wel groeiend als droog hout, 't vleefch van de walvifch, &c.) gevonden worden.

Waar toe dezelve gebruikt worden, namentlyk voor Toets en Sloopsteenen.

Van 't gebruik des Dondersteens zal ik alleen verhaalen, 't welk ik van d' Inlanders geleert hebbe, onbetwift latende wat daar van voor fuperfitticus te houden zy: Voor eerst kan men alle Dondersteenen gebruiken voor Toetssteenen, want zy houden t' metaal vaster dan de gemeene. De Mooren zetten hunne kriffen daar mede aan, tot dat ze de regte fcherpte bekomen, zy geloven, dat ze daar mede alle hard gemaakte vellen kunnen doorftooten: Het grootste gebruik, waarom zy by alle Indianen zoo hoog geacht worden, is tot het *Cabbal*, dat is, zich vast en onquetsbaar maaken, stout en moedig in den oorlog te zyn; 't welk nodig is voor die eenige fterkte willen beftormen, naar welke konftjes de Inlanders inzonderheit tragten. *Zekere Sengadje* van *Waytina* op *Xula Mangoli* regeerende, heeft op een plaats, kort te voren door den donder geflagen, een wonderlyken Dondersteen gevonden, dergelyken ik nooit gefien of gehoord hebbe; hy was als een dikke armring, daar men 3 vingers doorfteeken konde, de ring zelv was omtrent een vinger dik, rond, glad en pik-zwart, als of het zwart glas was geweest; hy wilde dien noch voor geld noch voor goede woorden overgeeven, maar droeg dien altyd in zyn gordel op den navel, als hy in den oorlog

Bygeloof der Indiaanen van de zelve.

Een Dondersteen hebbende de gedaante van een ring.

Overdenking van den Schryver omtrent dit waangeloof.

trok, en gaf voor, dat hy nooit eene wonde ontfangen had: Indien d' invloed der starren hier toe niets vermag, en alles voor waangeloof gehouden word, 't welk ik egter niet en zegge, zoo dienen deze konftjes ten minften om d' inbeelding van den drager te verfterken, dat hy te stouter word, en met meerder moed aanvalt; anders moet het een Christen niet onbekent zyn, dat hy zyne overwinninge niet van eenig fchepsel, veel min van een levelofé steen, maar door een vast vertrouwen op God verkrygen moet; egter moet ik noch dit zeggen, dat dit gebruik al zeer oud is; want *Plinius Lib. 37. Cap. 9.* befchryft uit *Sotacus* twee foorten van den Dondersteen, zwarte en roode, de welke een byl gelyken; de zwarte zouden in gebruik zyn om de fteeden te veroveren, en vlooten te verflaan, de welke men *Batylus* noemt; maar de langwerpige flegs *Ceraunia*; strax voegt hy daar by: Men heeft noch een andere *Ceraunia*, zeer raar en zelden te vinden, by de Parthifche *Magi* hoog geacht, en word nergens gevonden dan op plaatfen door den donder geraakt; buiten twyffel is de Parthifche *Ceraunia* geen ander, dan die *Sotacus* befchryft.

Plinius aangehaalt.

Mede tot hulpmiddelen gebruikt.

In water gelegd en gedronken, ook van buiten daar mede gewaffchen, bluft brandende koortfen, meest der geene, die by donder en kout regenweer naakt gelopen, en hun een koortfe over t' lyf gehaalt hebben.

In 't Vaderland leggen zommige Vee-Herders en Boeren den Dondersteen in 't water

ter

ter, en laten de beesten daar van drinken, als ze cenige ziekte onderhevig zyn: Zoo heb ik ook in *Europa* gezien, dat Vrouwen, ontfekene en sweerende borsten hebbende, dezelve met dezen Steen dikwyls bestreeken, om den brand te blussen.

13. Ik hebbe gezien een stuk van een Dondersteen, zwart en glad, bykans als een Toetsteen, omtrent *Baguala* door den Donder geslaagen tegen een harde klip op 't land staande, daar hy een scheur in gemaakt hadde, by dewelke men dit stuk vond; of de andere helft in de klip gevaren zy, is onzeker. No. 13.

14. Een *Patty* van *Tamilau* bewaarde een Dondersteen, vierkant en glad, aan 't eene grootste einde als een zwarte Toetsteen, aan 't ander als rood koper, doch hy wilde hem aan niemant van ons volk toonen. No. 14.

15. Zeker Inlander van *Nau* op de kust van *Hitoe* heeft in een klip by 't Zuikerbroodje op *Lariques* strand een diergelyken gemengden Dondersteen gevonden, daar in de Donder voor zyne oogen geslagen hadde; gelyk ook de *Patty* van *Tamilau* op zulken manier een gevonden heeft, deze was rond in de grootte van een Bas-kogel, d' eene helft als een zwarte Toetsteen, d' ander helft als rood koper; deze in water gelegd, en verhitte oogen daar mede gewasschen, heeft de zelve genesen: Doch als ik in 't jaar 1670 den zelve leenen wilde, hebben ze hem verborgen gehouden, voorgeevende dat hy verloren was; in 't gemeen gebruiken ze alle Dondersteenen in water te leggen, en 't zelve te drinken, ook van buiten daar mede te wasschen om allen inwendigen brand des lyfs te blussen, welke genezinge veel aangenaamer is dan met de volgende kopere Schopjes: Dit moet niemant vreemd dunken, dat een steen in 't allerheestste Element voortgebracht een anderen brand kan blussen, want het mindere altyd voor 't meerdere moet wyken, gelyk wy zien, dat het sonlicht een kaerle kan uitdoen, en de kalk op verbrande deelen gesmeert trekt den brand uit: In ons Kruid-boek vind men ook Exempelen, dat de kleine bernnetels den brand van een ander blad uittrekken. No. 15.

Eene gevonden in de gedaante van een Bas-kogel.

Hungebruik in 't gemeen.

Door den Schryver bekrachtigt.

In 't jaar 1690 heeft de donder in een schip omtrent het Eiland *St Paulo* in de groote Zuid-Zee zeilende, de grote steng in stukken geslagen, die van boven neer viel; en dewyl men op den derden dag noch eenige swavelstank in 't schip vernam, wierde overal gezogt, tot dat men agter een kist den Dondersteen vond, die noch al stonk, doch de reuk verdween allenxkens: Hy was omtrent 4 duimen lang, agter rond en slomp, van voren spits, uit den grauwen blauwachtig. De schipper heeft hem mede naar Holland genomen. Verhaal van een nedergeslagen Dondersteen.

*De Schryver geeft ons hier een verhaal van de Dondersteenen, over welkers voortkoomen van veele word getwyfelt; doch deze ter nedergestelde ondervindingen zullen veele swa-
righeeden wegneemen, te meer, als men de redenen, hier gegeven, nagaat, dewelke
altoos naar myn gevoelen, hebben bestaan, en met dees Schryvers meening ook overeen-
stemmen, daar op uitkoomende, dat alle de in de lucht opgetrokkene aardische en metalli-
sche fyne deelen, die door de verdunning der lucht met de waterdeelen vermengt en
dus opgevoert zynde, door de groote kragt van het onwederstaanbaare blixem-vuur
ontmoet, dezelve in haar snellen doortocht aandoen, smelten, en tot een klomp
doen stremmen na de grootte der stoffen, die door het zelve vuur bevat zyn, en
door welkers kragt zy tot in de hardste stoffe door geslaagen worden, ontvangende
zulke gedaanten en wezen, als de stremming der deeltjes en de vermenging der stof-
fen toelaaten: Dus verre ben ik met den Schryver van een gedagte; doch de andere
wyze komt my mede waarschylyk voor, om dat ik 'er veele gezien heb, die door smel-
ting ongelykzydiger en ruwer, ook van aardachtiger stoffe my voorkwaamen, dewelke
ik my verbeeld' op deze wyze te geschieden: Namentlyk, dat het blixem-vuur, in een
lucht zuiverder van aardische stoffen, de deeltjes in hout, steen, of metallische li-
chaamen, in de aarde ontmoetende, doet smelten, en om haar beslootenheit zoo tot
ruwer en ongeregelder klompen doet stremmen. Welk gevoelen mede plaats kan hebben,
schoon de Schryver het zelve verwerpt; waarom wy gelooven, dat de geregelde figu-
ren in de open lucht, en de ongeregelde klompen in de aarde gevormt zyn: De Hr. Rum-
phius geeft ons eenige afbeeldingen der geene, die hy heeft beschreven, doch niet alle,
wy zullen, om dat gebrek te vullen, gelyk wy in de voorgaande Hooftdeelen hebben
gedaan, eenige van die wy bezitten vertoonen. De eerste soort van den Schryver is af-
gete-*

getekent op de plaat L. by letter A. en de 2de soort by letter B. Waar by wy 'er een voegen met N°. 1. verbeeldt, omtrent een vinger lang en dik, naar onderentoe wat danner loopende; zynde graauw van koleur, hebbende in 't midden over langs heene een vooren of kerf, ter wederzyde gerimpelt en eenigzins geplooit. Zyn stof is heel hard, doch een der zelver doorslaande, bevond' ik die bros englasachtig, en met straalen uit het middelpunt naar buiten schietende, als hier by N°. 2. afgebeeldt is. N°. 3. is een andere, doch kleinder soort, gloejend bruin en doorschynend van koleur, doch veel vaster en harder als de voorgaande: Wy hebben een van dezelve dwars doorgeslaagen, en bewonden, dat uit een wit middelpunt zyn straalen alle blinkende naar buiten liepen, gelyk te zien is by N°. 4. en wanneer ik een ander in de langte kloofde, bevond' ik dat dezelve mede uit het genoemde middelpunt naar buiten liepen, als te zien is by N°. 5. Waar uit wel lgt te besluiten is, dat zy door eene schielike smelting en stremming geformeert zyn. Die afgetekent staat by N°. 6. is een van een andere gedaante, namentlyk onder plat, topsgewys opgaande als een Zuikerbrood, doch dikker en stomper wangedaante, hebbende wyf ribben, ieder tusschen twee naaden of wooren heen loopende, beginnende van het toppunt af, en eindigende in 't midden van het onderste platte deel; zie hem verbeeldt by N°. 7. van deze is een andere soort, afgetekent by N°. 8. die een weinig platter is als de voorgaande, en tusschen zyn ribben als met een net, 't geen witter als de grond is, omvloten: Hy heeft de koleur en hardheit van een Vuursteen. Die by N°. 9. verbeelat, is noch een andere soort, wat platter en zoo geregelt met als de voorgaande, en mede vuursteenachtig. Van deze heb ik noch meerder soorten, doch alzooy maar weinig verschillen, laaten wy het hier by blyven, en vertoonen noch een van die soorten, die wy gelooven door 't Blixem-vuur in de aarde gevormt te zyn; zie hem verbeeldt by N°. 10. Hy is ongelykzydig, bobbelig en geperst, waar door by noch week zynde, op twee plaatzen is geborsten, en een van dezelve hier duidelyk te zien; Hy is mede Vuursteen hard, doch met een glansige Kastanje brune korst onttrokken: Wy zouden meer voorbeelden konnen geeven, doch alzooy op deze plaat ook moeten koomen de zoo genaamde Donderschopjes, zullen wy hier mede eindigen.

IX. HOOFDDEEL.

Ceraunia Metallica : Donder-Schopje.

De Don-
der-schop-
jes bescre-
ven.

DAt steenen in de Wolken voortgebracht worden is mynes eragtens nu genoegzaam bekend, en by t' meeste zoo geleerd als gemeen volk aangenomen; maar dat metallische lichaamen in de Donder-wolken geteelt worden is mynes wetens in *Europa* noch weinig gehoord, en zal misschien ook be-

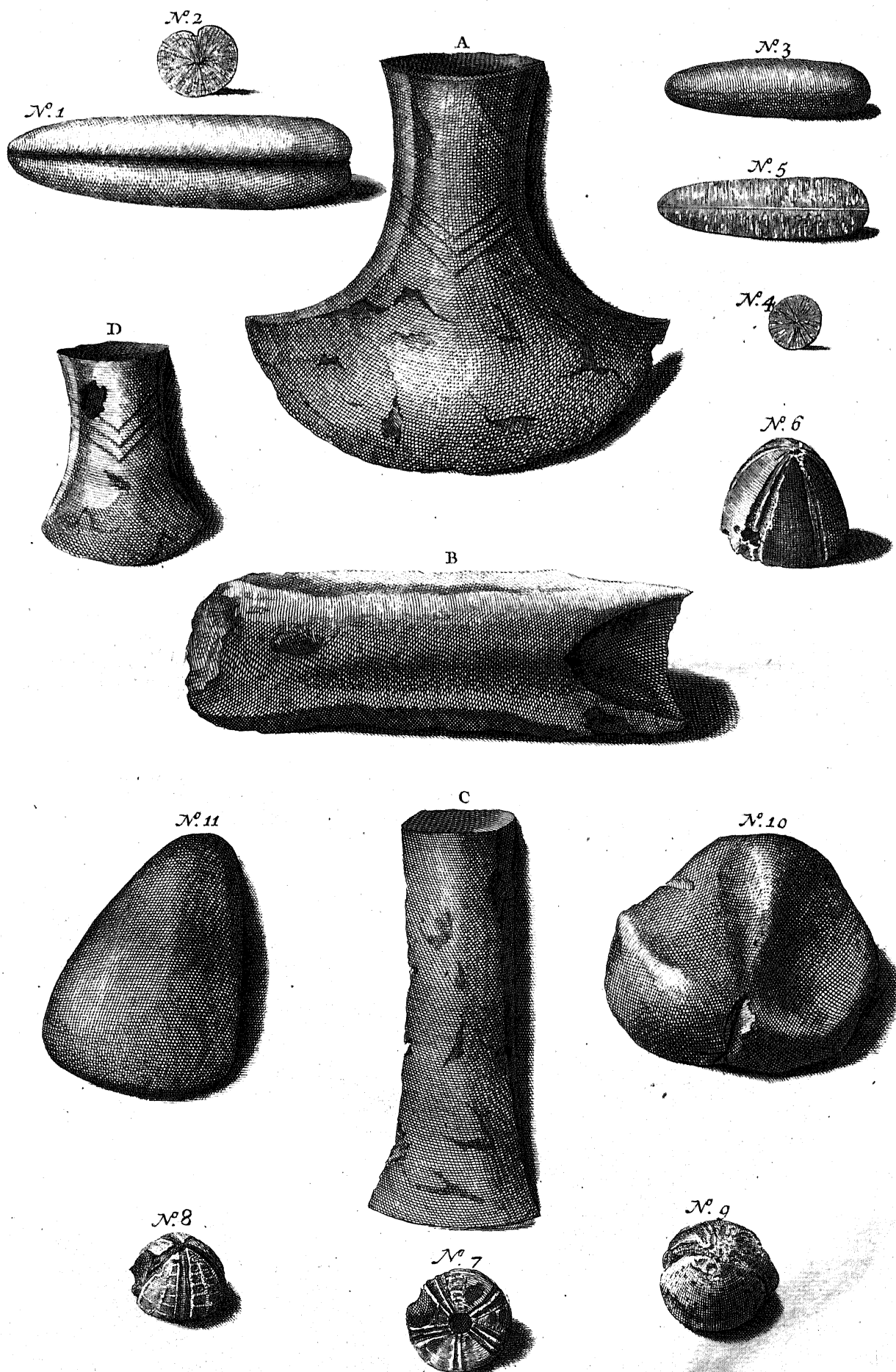
De re-
den, waar-
om te ge-
booren is,
dat dezel-
ve in de
lucht ge-
booren
worden.

swaarlyk aangenomen worden, te meer als men hoort en ziet de wonderlyke gedaante van dit slag van Donder-steenen, dewelke zoo natuurlyk onze huislyke Instrumenten verbeelden. Ik bekenne, dat het my qualyk kon wysgemaakt worden, doeze my eerstmaal getoont wierden, te meer als zommige van onze Werkbaasen aannaamen, zulke Dondersteenen na te maken, 't welk zy egter niet volbrachten, doch ik versikere den Leser, dat ik my hier in niet onachtzaam of lichtgelovig gedraage, maar alles eerst nauwkeurig en uit zoodaanige ooggetuigen, die my geloofwaardig toefcheenen, ondervraagt hebbe: Ik zie ook geen swarigheid, waarom niet zoo wel metallische als aardachtige en steenachtige stoffe met de dampen uit de bergen in de wolken zoude konnen opgetrokken, en door 't Donder-vuur tot een steen gesmolten worden, als men overdenkt, dat de bloedige en veelverwige regen, die men zomtyds gezien heeft, geen andere oorspronk kan hebben als van diergelyke aardachtige dampen: Maar hier in leide de grootste swarigheid, hoe dit slach van Donder-steenen, die ik van hun gedaante Donder-schopjes noeme, die wonderlyke gedaante van onze huislyke Instrumenten verkreegen; doch ik bekenne, dat ik my liever over de ondoorgrondelyke kragten der natuur verwondere, dan met een al te nauwkeurig onderzoek in d' een of d' ander dwaling vervallen wil; het naaste, daar ik my aanhoude, kan men haalen uit de *Philosophia secreta Veterum sive Magia naturali*, dewelke leert, dat alle menschelyke konsten,

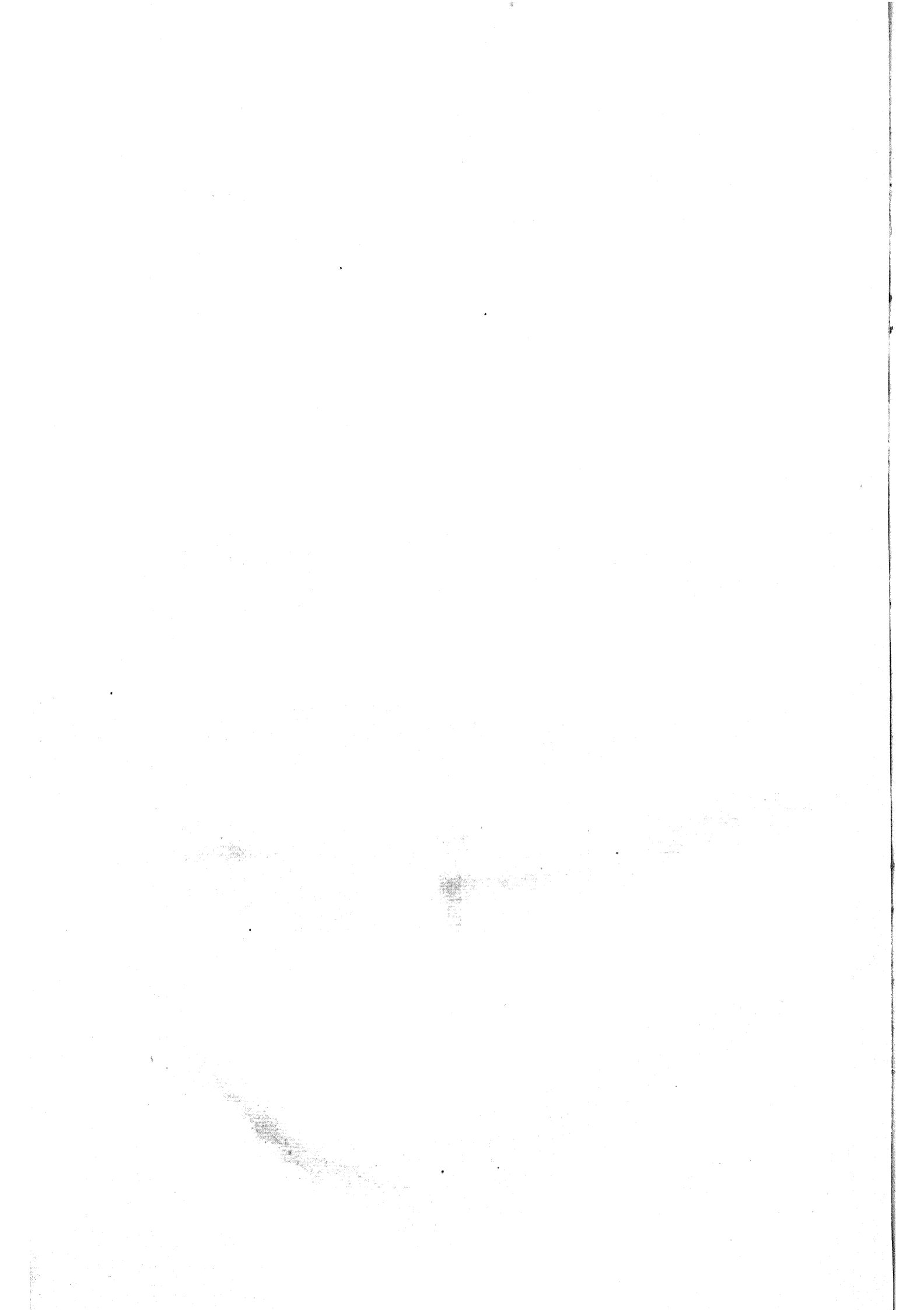
De swa-
righeid.

Door
Natuur-
kundige
redenoeg-
lyst,

weten-

Ed. Lucco. f.

wetenschappen en daar toe behoorende werktuigen , die tot het tydlyke leven dienen, oorspronkelyk den Mensch invlocijen door 't gestarnte , na dat hy 't zelve gunstig of ongunstig heeft; waar uit men dan besluiten mag, dat dien Astralifche smid, die den Menschen ingegeven heeft, hoe ze hamers, beitels, en dergelyke instrumenten tot het smeeden nodig zullen maken, ook in 't Donder-vuur, waar over hy 't gezach heeft, dergelyke instrumenten zonder Menschen handen maken kan, gelyk men ziet, dat veele planten de gedaante van eenig huisraad of oorlogs wapenen hebben; zoo dat ieders gestarnte de dingen op aarden formeert naar de schets, dewelke haar Godt in de eerste Schepping toegeceigent heeft: Ik zal dan den Leser hier na malkander voorstellen eenige van zulke metallifche Donder-steenen, dewelke my getoont zyn, en waar van ik gehoord heb, latende een ieder zyn oordeel vry, en 't nader onderzoek bevolen. Myn is een Donder-schopje voorgekoomen, hebbende zeer net de gedaante van een schopje uit den rondon vierkant, met een stuk van een steel daar aan, aan de scherpte was het 5 vingers breed, aan de zyden 3 vingers hoog, en de steel noch twee vingers lang, en binnen hol; in 't eerste aanzien was 't vuilswart als verroeft koper, en stonk ook gelyk ander koper, dat men met vette of sweetige handen aantast, maar geschuurt zynde kreeg 't de koleur van gemeen rood koper, doch wat bleeker en naar 't geele trekkende, behoudende hier en daar eenige swarte plekken of kuiltjes, die men niet schoon konde krygen, en scheenen van andere substantie te zyn: Omtrent de sneede was t' redelyk fcherp, en harder als gemeen koper, ter weêrzyden van den steel liepen 3 of 4 uitbuilende aderen naar de kanten van 't Schopje toe; aan de eene zyde zeer eenpaarig, als of ze van Menschen handen gemaakt waren; de steel was als gezegt is hol, doch de holligheid liep aan d' eene zyde wat krom in 't Schopje, de steel was ook niet rond, maar gedrukt aan weêrzyden met een stompe kant, en aan de bovenkant van 't huifje liep hy ook onordentlyk.

*En voor-
beelden
bevefigt.*

*Een
vreemd
Donder-
schopje be-
schreven.*

In 't jaar 1679 zond de Koning van *Tambocco* eenige gefanten naar *Ambon* om eenige gescheften te verrigten, dewelke dit Schopje mede bragten, en van dewelke ik het met groot vleijen en goede betaaling gekregen hebbe; deze verzekerden op hun manne waarheid, dat dit Schopje gevonden was voor 3 jaaren omtrent *Tomadano* een Negory van Celebes Oost-kust, daar een groot Binnemeir en veel yfer-hutten zyn, zoo dat schier de heele Negory uit yfersmeden bestaat; als nu in 't zelve 1676ste jaar op zekere nacht een swaar Donder-weêr voorgevallen was, en de *Badja* van dien plaats des morgens uitging om te zien, waar de Donder geslagen hadde, vond hy eenige boomen in stukken geslagen, en daar by een kuil vol slykig water, 't welk men te voren nooit gezien hadde, daar in hy zoo lang met de voeten omwroete, tot dat hy dit Schopje vond: Twee jaaren daar na hebben hem die van *Tambocco* 't zelve afgenomen, als zy hem den Oorlog aandeden, en dewyl ik met den *Badja* van *Tambocco* in goede kennis stont, en hem al eenige jaaren om diergelyke Dondersteeenen moeilyk gevallen hadde, heeft hy zich bewegen laten 't zelve voor my af te staan: Het genoemde Donder-schopje nu hier aangebragt, en aan onze Werkbaafen getoont zynde, konden ze 't zelve anders niet aannemen dan voor een werk van Menschen handen gemaakt, wordende meest daar toe beweegt door de vier voornoemde vooren of aderen, die zoo eenpaarig liepen, als ook door de holligheid des steels: Zy hebben 't ook nader getoetst, en bevonden 't zelve van ongelyke substantie, te weten aan d' eene kant harder dan aan d' ander, in de kuiltjes zoo grof en swart als roestig yfer: Zy onderzochten ook de kanten van den steel, die niet gesoldeert was, doch bevonden daar geen teken van, besloten derhalven, dat het moest gegoten zyn, 't welk ook niet mogelyk schynt, dewyl de holligheid zoo krom liep: De bringers of *Tamboccanen* lachten ze wat uit, vragende wat doch de Menschen in hun land bewegen zoude een zulk onbruikbaar werkstuk te smeeden of te gieten, 't welk noch tot graven noch tot vegten bequaam was, en dat noch in een land, daar men yfer overvloedig heeft, en of ze niet zagen, wat moeite en arbeid het een Mensch kosten zoude een zulk on-

*Word door
eenige ge-
fanten
mede ge-
bragt, en
aan den
Schryver
verkogt.
Verhaal
hoe het
zelve ge-
vonden is.*

*Waarom
het voor
een na-
tuurlyke
te houden
zy.*

*Redenen
der In-
diaanen
over 't
ongeloof
der Chri-
stenen van
't zelve.*

Proef van den Schryver genomen, die het fynder bevind, dan ander metaal.

deugend en onordentlyk werkstuk te vervaerdigen, inzonderheit de voornoemde uitstekende aderen, die doch tot de volmaaktheid of mooijigheid van 't werktuig niet met al doen, daar t' werktuig zelv zoo onordentlyk, vol kuilen en bogten was: Daarenboven was 'er by hun en hunne voorouders geen geheugenis, dat by hun dergelyke wanschiklyke werkstukken noch van koper noch van yser gemaakt waaren; om nu te keuren van wat substantie dit Koperschopje was, dewyl ik dikwyls gehoord hadde, dat het meeste metaal door den Donder afgeslagen, ongesmedig of brokkelig was, zoo heb ik van de bovenkant des steels een smal stempje laten afzaagen en 't zelve smeeden, 't welk ons ten tweedemaal met byvoeginge van eenig *Borax* gelukte, wordende een vierkantig staafje, 4 dwars vingers lang en een schaft dik: Ik liet ook een ander staafje van gemeen rood koper en van dezelve grootte maken; hier aan bevonden wy eerst eenig onderscheid in de koleur, zynde t' Donder-koper bleeker en geelder dan 't gemeene, aan gewigt verschilden ze niet veel, behalven dat het Donder-koper omtrent een stuiver zwaarder woeg, maar 't meeste onderscheid bestont in den klank, dewelke in 't Donder-koper veel fynder en helderder was, dan aan 't gemeene, den klank van 't gout nader komende, weshalven wy oordeelden, dat 'er gout moeste onder schuilen, gelyk het ook met *Spiritus Salis* bestreken zoo zwart niet uitsloeg als 't gemeene.

Verhaal van een Dondersteen, waar van vingen gemaakt werden.

Een myner knechten geboortig tot *Loebo* of *Toloebo*, een Landchap gelegen in de groote Zuid-bocht van *Celebes*, verhaalde my, dat in 't zelve Land een rivier zy, roodachtig water voerende, en afkomende van een gebergte, daar yser en koper valt; langs dezen rivier zeide hy met zyn Oom gereist te hebben, en komende aan een plaats, daar zy wisten, dat de Donder te voren geslagen had, vonden ze een schuinse scheur of groeve in d' aarde, daar ze naar groeven, en een Donderschopje, ten naasten by met het voorgaande overeenkomende, zyn Oom liet het zelve smelten, zonder daar iets by te doen, en maakte 'er ringen van, die hy aan den voorsten vinger droeg om gelukkig in den oorlog te zyn.

Een ander verhaal van dergelyken metaaligen steen.

Een Amboinsch burger geboortig van *Makkassar* verhaalt, dat hy verscheiden Donderkylen in zyn Land gezien heeft van een metaalachtige substantie, van 't bovengenoemde Schopje merkelyk verschillende, te weeten, de substantie gelykt zomtyds naar klokspys of zoodaanig metaal, waar van men de gestukken giet, zommige van yser, zommige van yser en koper gemengt: Zy hadden de gedaante niet van een Schopje, maar van een wigge of kyl, evenwel boven in twee ooren gespleeten: Alles was brokkelig, en liet zich niet gieten, ten waare men ruim de helft gout daar onder deedde.

En door meerder voorvallen bevestigd.

Hier tegen verhaalt zekerer Sinees Soon op *Makkassar* woonachtig, dat hy meer zulke Donderschopjes gezien hadde van dezelve substantie en fatzoen als t' myne; onder anderen hadde de Donder eens geslagen door een groote Waringe-boom, certyds voor het Konings-huis op *Bontuala* staande, daar men vermoede, dat de voorige Koningen hunne schatten begraven hadden: *Radja Palacca* liet op dien plaats zoeken, na dat de boom omgekapt was, daar hy een deel van den schat vond nevens een zoodaanig Schopje, 't welk hy aan de Nederlandsche Præsident toonde, om hem te overtuigen, dat zoodaanige dingen met den Donder afgeslagen wierden: Gemelde *Radja* wilde het laten smelten om een beslag tot zyn kris daar van te maken, maar het wilde niet vlieten tot een klomp, hoe men het ook maakte: Hy had 'er noch verscheide andere gezien, zommige rood, zommige geel van verscheide gedaanten, en dat meest alle Donderkylen op *Makkassar* neervallende of metaalachtig of met metaal gemengt waaren, gelyk hy ook op *Java* een zulk Schopje gezien hadde omtrent de stad *Demack* door den Donder afgeslagen: Gemelde *Radja Palacca*, zynde een stout krygsman, wiens dapperheid in den Javaanschen oorlog genoegzaam gebleeken is, draagt (zoo men my berigt) geduurig aan zyn lyf een zulk Donder-schopje, wanneer hy in den Oorlog is, en men weet niet, dat hy ooit gequetst is, hoewel hy in 't gezigt van onze Duitsche Officiers veele stoute aanvallen op den Vyand gedaan heeft, op hun aanvallende half gekleedt, en slegts gewapent met een schildeken, zabel en toraan in

Des zelv's verschil in gedaante, koleur en stoffe.

de hand : Dergelyks hoorde ik van de Tamboksche Gefanten in hunnen oorlog met die van *Boëton* gevoert, doch dewyl daar onder schyn van eigen roem liep; heb ik 't zelve hier niet mogen aanhaalen.

Noch heb ik een klontje metaal gekregen omtrent een onçe zwaar, van buiten zwart, vuil en vol kuilen, binnen roodachtig als koper, zynde een gedeelte van een stuk door den donder op *Totoli* afgeslagen, op *Celebes* Noord-West-hoek gelegen; dit heb ik ook met *Borax* laten smelten, maar bevond het gansch ongefinedig, hoewel het tot driemaal hergoten wierd, krygende van ieder hamerflag een borst; doch van 't zelve stuk heb ik een gekartelde ring, die met byvoeginge van de helft gout gemaakt is.

Proef van den Schryver genomen in 't smelten van een andere soort.

Het boven beschreeve Schopje in 't jaar 1682. onder myne andere Rariteiten gezonden aan *Cosmus* de derde Groot Hartog van *Toscane*.

By de letter B. is de Dondersteen van *Bangay*, en is dezelve met die by letter B. in 't voorgaande Hoofddeel is aangetekent.

2. In 't voornoemde jaar 1679. heb ik bemachtigt het tweede Schopje van dezelve Tamboccaansche Gefanten : Dit was wat kleinder dan 't eerste, 't was van voren niet vierkant, maar rond met een scherpe snede, en zoo hard, dat men qualyk iets daar van schrabben konde: Zyn substantie was noch bleekgeeler, ook met verscheide plekken en kuiltjes, die zich niet glad lieten schuuren, waar uit men bemerkte, dat het een gemengt metaal was, van de steel liepen ook ter wederzyden twee kromme en verhevenc aderen zikkels wyze naar de kanten toe; de steel was uit den rondon wat plat gedrukt met eenige aderen, en van binnen hol, en daar in stak een stuk hout, 't welk de verkopers my niet wisten te zeggen, hoe het daar in quam; zy vermoeden egter dat iemand hunner Koningen een steel daar in moest gemaakt hebben om in de hand te draagen, 't welk ook waarfchynlyk was, want het stukje uitgehaalt bevond men goed *Ciaten*-hout te zyn, met een mes gefneden en naar de holligheid gefchikt: De verkopers zeiden, dat de donder het door den kop van een Os in de aarde hadde geflagen, en woog omtrent 8 onçen, breed zynde ruim een hand, en half rond toelopende gelyk een halve maan: De steel had ook twee tuiten of knoopen by ieder scherpe kant.

No. 2. zie de plaat L. by letter C.

Zyn gedaante en stofomftandig beschreeven.

3. Het derde Schopje heb ik gekregen in 't jaar 1683. mede van *Tambocco*, en gekogt voor 6 Ryxdaalders. Dit was grooter en zwaarder dan de beide voorschreevene, anders van 't zelve fatzoen, voor rondachtig met dergelyke verhevenc aderen van den steel afkomende, en naar de kanten lopende: De substantie verschilde wat van de voorgaande, want zy geleet beter naar klokspys dan naar koper, en aan de kanten waaren eenige hoeken uitgestoten, op de vlakke waaren zwartachtige plekken, en 't rook sterk als koper; het is gevonden op *Bonsora*, 4 mylen bezuiden *Tambocco* gelegen, in een harde steenachtige grond, door den donder vry diep ingeflagen: Dit Schopje is in 't zelve jaar gezonden onder andere Rariteiten aan den Heer *Christiaan Mentzelius* Cheurvorfstelyke Raad en Lyf-Medicus tot *Berlin*.

No. 3. is een andere soort.

Waar het zelve gevonden is.

4. Dit was het kleinste Schopje van allen, 2 vingers breed en 2 leeden lang, met een natuurlyk gat aan d' eene zyde van den steel, die zeer plat gedrukt en hol was, met scherpe kanten aan de zyden, hebbende aan ieder zyde maar een ader of ribbe: Het voorste liep uit den rondon plat toe, redelyk fcherp, doch met een uitgestoten hoek: De substantie was gemengt van koper, ('t welk zoo hoog toetste als gout) en van yzervlekken. Het is door de *Alphoëzen* agter *Tambocco* gevonden, door den donder geflagen in den palmyt van een *Calappus*-boom, wiens geheelen kruin de blixem verzenget had: Drie eigenaars na malkander hadden het aan hun kriffen gedragen, waar door 't zoo glad en zmeerig was, dat het gevernift scheen.

No. 4. zie de afbeelding op de zelve plaat by letter D.

Hoe, en waar het gevonden is.

Van het monstreufe stuk koper of klokspys, hebbende de gedaante van een wiel, door een onweër op *Baly* neêrge worpen, zie boven in 't VII. Hoofddeel, handelende van 't metaal *Gans*.

Zie boven in 't VII. Hoofddeel.

In 't voorgaande Hoofddeel is gefegt, dat alle deze Heidensche en Moorsche Inlanders den donder de gedaante van een Stier of Paarde-kop toefchryven, en dat onder

De redenen der Inlanders;

ande-

En die
des S. bry-
ves ber-
haalt.

De Schop-
jes met de
Donder-
steen
over een
gebragt.
En 't
waange-
loof der
Indiëanen
aangeve-
zen.

Ook haar
gebruik in
de Medi-
cynen.

Verhaal
van Geor-
gius Agri-
cola.

Die het
uit Avi-
cenna
haalt.

Ook Ly-
diatus de
Fontibus.

andere deze Donderschopjes zyne kiesfen zyn, die met den steel of 't holle deel in 't kakebeen steeken, en die den donder uitspuuwt, als hy zeer vegrant is: Met beter reden kan men gissen, dat by 't blixemvuur een sterke wind zy, die van agteren deze Schopjes voortdryft, en daar door deze holligheid maakt; ondertusschen dat het omstaande blixemvuur die stoffe van buiten t' zaamen houdt, en de snee formeert, gelyk men aan zommige geschotene kogels ziet, die van agteren een kuiltje hebben, als ze in een zuivere aarde vaaren. Van 't gebruik is schier 't zelve te zeggen, 't geen wy boven van de Dondersteen gezegt hebben, te weeten, dat zy ze aan 't lyf draagen, of ringen daar van maakende dezelve aan den voorsten vinger steeken, als zy ter oorlog gaan, inzonderheit als zy iets bestormen willen: Zy zyn zoo zeer versot op deze dingen, dat men ze niet dan met vleijen en groot gelt, of anders door openbaaren oorlog van hun bekomen kan; inzonderheit is van dat goetje veel in onze handen gevallen by de heerlyke overwinninge, die wy in 't jaar 1667 op *Boeton* over 't groote Makkassarische leger behaalt hebben: Want geen Natie zoo veel met oorlogs kunstjes omgaat, als die van *Makkassar* en andere Inwoonders van *Celebes*; daarom het ook den gemeenen man ongeoorloft is deze dingen by hun te hebben of te verbergen, maar zy moeten ze aan hunne Oversten of *Radjas* geeven; jaa zoo zy in een misdaad des doods vervallen waaren, zy zouden dikwyls hun leven behouden met het vereeren van een Dondersteen: Naar hun geloof maken ze den dragenden niet alleen stoutmoedig en *Cabbal* of onquetsbaar, maar ook de stukjes van een zulk Schopje in een krishegt verborgen, en den kris met een Dondersteen aangezet, doen het zelve door alle betoverde vastigheid doordringen: Desgelyks onder 't gieten van kogels eenige stukjes van donder-koper onder 't lood gemengt doen dezelve door alle wapenen en vastigheid doordringen. In de Medicynen gebruikenze deze Schopjes op dezelve manier, gelyk die Dondersteen, leggende dezelve in 't water, eerst een weinig in 't zelve wryvende, waar van ze dan iemand te drinken geeven, en van buiten daar mede wasschen, die met een heete koortje bevangen is om allen inwendigen brand te bluffschen, doch dit water zoude my niet luiten wegens den lelyken koperachtigen smaak, die het daar van krygt, en ik zoude in dat geval liever de Steenen gebruiken.

Georgius Agricola Lib. 5. de ortu subterr. refert hæc ex Avicenna: Avicenna verò inquit, in Persia decidunt, cum coruscat, corpora aenea & similia sagittis hamatis, quæ in fornacibus non liquefcunt, sed eorum humor in fumum resolvitur, terra autem residua fit cinis. Decidit quoque prope Lurgeam ferri massa quinquaginta librarum, quæ præduritie frangi non quivit; cujus pars ad Regem Torali est missa, is verò ut enses cuderentur jussit, sed illa nec frangi nec cudi potuit. Adhæc Lydiatus de fontibus Cap. 6. refert, in Hispania massam lapideam venis metallicis infertam, è nubibus delapsam fuisse.

Welke woorden in 't Duitsch overgeset aldus luiden: *Georg. Agric. de ort. subterr.* verhaalt het volgende uit *Avicenna*: In Persien, als het blixemt, vallen koperen lichamen af, gelyk gehaakte pylen, dewelke in geen smeltoven willen smelten, maar hare vogtigheid verdwynt in rook, en d' overschietende aarde word tot asch. Zoo is mede by *Lurgea* een groot stuk yzer afgevallen 50 pond zwaar, 't welk wegens de hardigheid niet heeft kunnen gebroken worden; hier van een stuk aan den Koning van *Torali* gezonden, zoo heeft hy belast, dat men daar van houwens zoude maaken, doch men konde het wegens des zelfs hardigheid noch breeken noch smeeden. Verder verhaalt *Lydiatus de Fontibus* in 't VI. Hoofddeel, dat in *Hispania* een steene klomp nedergevallen zy uit de wolken, dewelke met metallachtige aderen gevult was.

Sterkwater op een *Ceraunia Metallica* gestreken, en een eetmaal daar op gestaan hebbende vertoont zich aldus: Na 6 uren word het een weinig groen over 't meeste lichaam; in het tweede eetmaal trok het naar 't spaensgroen, doch daar onder liepen tweederlei plekken, zwarte en bruine: De zwarte vermoedt men van een aardachtige substantie, en de bruine van een yzerachtige te komen: In 't midden waaren noch eeni-

ge plekken ongeverft, het welk zoude moeten goud zyn. Op den zelven tyd op gemeen koper geftreken wierde het donkergroen; en aan d' eene zyde zwartachtig.

De Schryver geeft ons hier de Donder-Schopjes, die ook Donder-Beitels genoemd worden; deze bestaan meest uit metaalstoffen; waar van ik veele foorten hebbe gezien, van gelyke koleur en gedaante, in 't Kabinet van den Hr. Capitein Krytsmar; doch alzoo dezelve meest onder buitenlandsche Liefhebbers verstrooit zyn, heb ik 'er geene konnen bekoomen, als die verbeeldt is op de plaat L, by N°. II. hy is gitzwart van koleur, blinkende, en heeft, naar ik uiterlyk befieuren kan, geen metaal in zich: Hy is mede van een Indiaan uit waangeloof om zyn hals gedraagen, die om hem te behouden zyn leven verliet, ten welken einde daar boven een gaatje dwars is doorgeboort. De Hr. Rumphius geeft ons maar van de zyne twee afbeeldingen, waar van de eerste is aangewezzen op dezelve plaat by letter C. en de andere by letter D.

X. HOOFDDEEL.

Auripigmentum Indicum : *Malcitsch*, *Atal*.

OP *Java* vind men een soort *Auripigmentum pallidum*, 't welk onze Schilders *Opermont* en *Realgar* noemen, zynde geele steenachtige klontertjes zonder goud glimmetjes, gelyk het regte *Auripigmentum* heeft, van smaak niet t' zaamentrekkende, maar bykans ongefmaakt, of een weinig naar 't *Vitriolum* trekkende: Men vind zomtyds roode stukjes daar onder, 't welk de *Sandaracha Græcorum* wil zyn: De *Malcijers* en *Javaanen* noemen 't *Atal*, de *Sincezen* *Tsjio uijn*, dat is, geele Steen.

De *Javaanen* en *Chineezen* agten het voor geen vergift, want zy gebruiken het niet alleen in water of olye gewreeven om geel daar mede te verwen, maar geeven het ook zonder schroom in 't lyf, doch in kleine quantiteit, waar in zy myns oordeels niet al te voorzigtig zyn: Immers men heeft gezien in 't jaar 1660. op *Batavia*, dat ze het een *Vrouw* ingegeeven hebben, die daar van gek wierd, tegens de muuren opklauterende als een kat, zynde misschien de quantiteit te groot geweest: Anders geeven zy het in kleine quantiteit onder het *Djoe djamboe* gemengt binnens lyfs om de drie maanden eens, zeggende, dat zulks dient om de huid voor alle onzuiverheid te bewaaren, en een glad vel te maaken, waar naar de *Vrouw*tjes tragten: Men vind het in de *Javaansche* koopsteeden op de markt te koop, als mede op *Baly* en in *Sina*.

Die van *Baly* gebruiken het ook om een slach van linnen, *Krinsing* genaamt, daar mede geel te verwen, zynde een soort van kleederen met goud-geel, rood en wit, &c. gesprenkelt, doch wanneer men dit goud-geel opgesmeert heeft, moet men 't linnen in den rook droogen, want daar van krygt deze verwe haar vastigheid: De *Sineesche* schilders gebruiken dit goet om goud-geel op het pampier te verwen.

XI. HOOFDDEEL.

Tsjerondsjung.

IN den *Vulcaan* of brandenden Berg tot *Banda* heeft men verscheide spelonken en overhangende klippen als kleine kelders of verwulffels, behalven den *Crater* of gesprongene mond aan de West-zyde van dien berg: In dezen *Crater* en verwulffels vind men verscheide mengzel van swavel en aluin, gelyk ik betrouwe in

van zwavel en aluin.

Waar van verscheide soorten zyn, en hier gemeent worden.

Waar toe het gebruikt word.

Is zaamentrekkende en afvaagende.

Ook sterk brandende,

en bestaat uit zwavel en aluin.

alle swavel-mynen gevonden te worden; onder andere een slach van *Alumen plumosum*: Ik meen geenzins den *Amiantus*, dewelke hedendaags by de Apothekers t' onrechte dien naam voert, maar een rechte aluinachtige substantie, wit als kalk, die wat aan-gevogtigt is, van smaak zuur, met een merkelyke t' zaamentrekkinge, gelyk het oprechte *Alumen plumosum* hebben moet. De Inlanders noemen het *Tsjerondsjong* of *Tsjerondsjung*, en men heeft 'er tweederlei soorten van: De eerste, witte en beste heeft men in de verwulffels aan 't bovenste der zelve met stompe kegels afhangende, gelyk men in *Europa* in de kelders ziet, die onder den blooten hemel staan, en daar veel regenwater opvalt, en lange kegels ziet afhangen van een salpeterige substantie: Dit *Tsjerondsjung* is egter zoo hard niet, maar bryfelig, zoo dat men de geheele kegels niet kan afbrengen: In 't eerst is 't zuiver wit als kalk, maar bestert metter tyd grauwwachtig, en word sehier nooit ter dege droog, in den mond seherp zuur doordringende en wrang: Het slegter is mede wit als drooge kalk, 't welk men vind op den grond van de voorsehreeve spelonken, inzonderheit in den grooten *Crater* met menigte op den grond leggen, aan de randen van dat heliche gat, waar uit geduurig een warme damp komt, en een onderaardsch gedruis gehooft word; dit is veel onzuiverder dan 't voorgaande, met aarde en kleine kruimpjes van swavel gemengt, wshalven het ook min of meer brandt, als daar vuur bykomt. Andere klompjes zyn wit, droog, en ligt, hebben weinig zuurte, en branden niet, zoo dat ze een uitgebrande substantie schynen te zyn; derhalven het beste *Tsjerondsjung* moet men niet in den *Crater*, maar in de Spelonken, die aan de zyden des bergs zyn, zoeken, daar het doorzyperende regenwater deze kegels formeert. Omtrent het jaar 1660. plagt dit een welgetrokken koopmanschap op *Java* te zyn, zedert dat de Keiser van *Mataram* het uit *Banda* ontboden had, geldende een pond van 't zuivere 3 Ryxdaalders, van 't onzuivere $\frac{1}{4}$ van een Ryxdaalder: Men heeft lang niet ervaren konnen, waar toe het de Javaanen gebruikten; zommige wilden ons wys maaken, dat dit dienen zoude om de mannyke kragten in 't *Venus* spel te vertraagen, of lang op te houden, doch dit sreed tegen de natuur dezis Mineraals, het welk meer vloeiend en afvaagend dan stoppend is: Naderhand hebben wy zeker ervaren, dat het de Moorliche Vrouwen gebruikten voor haar zelve, om haare natuur door des zelfs afvaagende kragt zuiver en droog te maaken, om daar door aangenamer by haare Mannen te worden; een kunstje nodig by zulke Natien, daar veel Vrouwen by eenen Man moeten houden, en ieder zoekt haar de bevalligste te maaken; het word in kleine quantiteit ingenoomen, te weeten, in de grootte van een erwete, onder zoodanig *Djoedjamboe*, 't welk van t' zaamentrekkende zaaden en bloemen gemaakt word, en dan moeten ze het niet meer dan eens ter week inneemen; want men heeft ervaren, wanneer het te veel gebruikt word, geduurige vloeijing veroorzaakt, dewyl de afvaagende kragt in dit Mineraal veel sterker is dan de t' zaamentrekkende. Namaals, als de Bandaneezen de slegte en drooge soort meer dan de beste begonden in *Java* te voeren, misschien veroorzaakt door onkunde zoo wel van den verkooper als kooper, is het weder in verachting gekomen, want onder de Bandaneezen zelfs weinige zyn, die het oprechte weeten te zoeken, en van 't drooge te onderscheiden. Van *Nila* en *Damme*, daar ryke swavelmynen zyn, is my 't zelve *Tsjerondsjong* toegebracht, wit en droog als kalk, zommige als meel, zommige als klompjes, een vuist groot, bykans zonder smaak of met weinig zuurte, ook niet brandende, ten ware dat daar geele klontjes onderliepen; want daar veel geel onder is, 't zelve brand zoo krachtig en langzaam, dat een klontje van een boon groot aangesteeken, meer dan een $\frac{1}{2}$ quartier uurs brande, maakende een gat door een dunne plank, daar op het geworpen word; zommige van onze Natie kennen dit Mineraal ook niet ter dege, t' onrechte het zelve houdende voor *Arsenicum album*, doch de meeste en onkundigste voor salpeter, niet weetende, dat de natuur in een swavelachtigen of brandenden berg nooit swavel en salpeter t' zaamen voegt, waar door zulk een berg springen zoude als een Granaat, daar het zeker is, dat die

eeuwige vutren veroorzaakt worden door fwavel met aluin vermengt, dienende de fwavel om te branden, en de aluin om tegen te houden.

XII. HOOFDDEEL.

Tana Bima, Badaki Java.

D It is mede een aluinachtige aarde, wat drooger en harder dan het voorgaande. *De Tana Bima, &c. wat het is.* *De Tana Bima, &c. wat het is.* Doch mede brokkelig, gelykende ruuwen fwavel, te wecten, bleekgeel met vuilwit gemengt, hoewel ze in geen fwavel-bergen gevonden word, ook op vuur gelegd geenzins brand, maar zift of kookt; van smaak zuur en t' zaamentrekkende gelyk gemeen aluin. Men noemd ze in 't Maleitsch, *Tana Bima* en *Badaki Java*; op *Bima*, *Batungontso*: Men vind ze op 't Eiland *Sombava* op den Berg *Sarri* gelegen tusschen *Sape* en *Bima*, alwaar men ook de beste vuursteen vind: Men bewaard ze in aardé potten, en hangt ze een tydlang in den rook; want zy is moeilyk om te bewaaren, by regenweêr ofaan een vogtige plaats sfraks smeltende tot een dikken Siroop, doch men kan ze t' elkens wederom droogen. *Waar gevonden, en hoe bewaart wordt.*

Zy word meest gebruikt om de tanden daar mede zwart te verwen, by de Maleijers en Javanen voor een welstand gehouden; men neemt een klontje zoo groot als een erwete, knauwt 't zelve met *Siripinang*, zoo worden lippen en tanden daar van zwart, doch aan de lippen gaat het ligt weder af, en het maakt de tanden met een vast: De Inlanders neemen het zoo nauw niet, of ze in 't knauwen t' sap daar van inswelgen; zonder *Siripinang* in den mond gedaan verfté geenzins zwart: Men doet ze ook by 't *Zappan-hout* of *Lolang*, als men met *Indigo* zwart wil verwen, want het geeft een hoogzwarte koleur, en maakt dezelve bestendig; zoo dat deze aarde nooit zwart verft, als 'er geen rood by gemengt word: Om deze oorzaak maaken ze een koopmanschap uit deze aarde, wordende in de Steden van *Java* en *Bima* op de markt verkogt. *Is om tanden en andere goederen zwart te verwen.*

XIII. HOOFDDEEL.

Eenige soorten van Marga en Argilla: Batu Poean.

D E Amboinsche Eilanden zyn ryk van alderlei soorten *Marga* en *Argilla*, doch zoo veel tot noch toe bekend is, geen zonderlyk medicynaal gebruik hebbende, waar van de voornaamste zyn de volgende: *Waar de Marga, &c. vallen.*

De eerste, een soort van *Terra Sigillata*, word maar in brokskensgevonden, in de grootte van een walnoot, drooger en ligter dan de regte *Terra Sigillata*, doch aan smaak dezelve gelyk, aan de lippen kleevende, doch in den mond smeltende als andere fyne aarde, van koleur lichtgrauw, zommige meer naar den geelen, zommige naar den witten koleur trekkende; in hardigheid onder malkander ook verschillende, want zommige zyn zoo week als *Bolus*, zommige zoo hard als halfgebakken leem, draagende een middel natuur tusschen steen en *Marga*. *Zyn verscheide soorten. De eerste soort, komt over een met de Terra Sigillata.*

Men noemt ze in 't Maleitsch, *Napal* en *Batu Poean* of *Poang*; en, om dat men ze met *Siripinang* aan de bruilofts festoenen bindt, *Pœan* genaamt, dewelke men by de Maleijers en Sineezen op bruilofts tafelen tot een pronk zet: Amboinsch, *Hatu mi-na*: In de Uliassers, *Hatu menal*, dat is, Vette Steen, om dat hy in 't eeren smeerig valt. Zommige willen het woord *Batu poean* niet van 't Maleitsch, maar van 't Amboinsch afbrengen, dewyl het meest alle Amboincezen noemen *Hatu poean*, en *Hatu puanno*, *Haar benaming in verscheide taalen.*

puanno, afkomstig van *Puan* of *Appuan*, dat is, smelten, bryfelen; dewyl het een steen is, die in den mond ligt smelt en verbryfelt word.

Waar die
geonden
worden.

En welke
de beste
zyn.

Men vindt ze schier in alle Amboinsche Eilanden, doch d' eene is wat beter dan de andere: Die op 't Eiland *Honimoa*, in 't gebergte van *Ithawacca*, *Ulat* en *Ouw* valt, word voor de beste gehouden, zynde lichtgrauw en den *Bolus* naastkomende: Andere achten meerder die van *Waccasihu*, op groot *Amboina* gelegen; deze zyn harder en geelachtiger dan de voorige, vast aan de lippen kleevende, dewelke men graaft agter dezelve *Negory* uit een bakoven aan 't hangen van den berg: In 't riviertje *Waypya* in 't land van oud *Hative* vind men klontjes klein en groot, harder en witter dan de voorige, zoo dat men ze in 't byten afknappen moet, dewelke men ook onder de beste rekent: D' andere, dewelke men langs 't Hitoësche land vind, als in oud *Eli*, *Senalo* en *Peliffa*, worden voor slechter gehouden, en zyn dikwyls met zand gemengt: Men graaft deze aarden 2 of 3 voeten diep onder den gemeenen grond, bestaande of uit gemeene zwarte, of roode, of grauwe berg-aarde; men moet zoodanige plaatsen kiezen, die aan een steile ahangende van een berg staan, daar men dan hooien maakt als bakovens, daar men de zuivere *Batu poan* zonder vermenging met andere aarde kan uithaalen, maar in opene kuilen blyft het regenwater staan, 't welk den *Batu poan* onzuiver maakt.

Word tot
spyt om nit
de hand te
eeten ge-
bruikt.

Doeh
maaken
een onge-
zonden
milt en
kortbor-
stigheid.

Alle *Batu poan* is in 't dagelyks gebruik niet tot de medicyn, maar om uit de hand te eten, de Inlanders vinden groote smaak daar in, inzonderheit hunne vrouwen, die bevrugt en gewoonlyk met vreemde lusten bevangen zyn: Men eet ze nooit zoo versich, als ze uit den Berg of uit de Rivieren komt; maar men doet ze in een nieuwe onverglaasde pot, en hangt ze omtrent een maand in den rook, waar door ze een rookachtige smaak (*Wangi* genaamt) bekomt, schier als versche ryst; by d' Inlanders aangenaam, en dan word ze op de markt verkocht: De Vrouwtjes weeten niet eigentlyk te zeggen, waarom zy ze zoo graag eten, als dat zy daar smaak in hebben, en malkander wys maaken, dat zy een bleeke koleur daar door krygen, en zoo op haar manier wilde wit schynen, ik meen als 't ongebleekte linnen: De ervaring leert wel, dat moeder en kind op haar manier daar door wit worden, maar die ze dagelyks en te veel eten, krygen een bol vleesch en grooten milt, en ten laaften den koek of korten aasem, (*Tebatu*) met een vervuilde maag, waar uit *Cacochymia* ontspringt: Daarentegen houd men ze gezond voor die een scherpe buik en bloedloop hebben om de bezeerde darmen te zuiveren, te salven en smeerig te maaken, dat de scherpe dampen daar geen vat op hebben, en met eenen zachtjes te stoppen.

De tweede
soort.

Marga Ihana gelykt zeer wel naar nat gemaakte asch van koleur, zwaarder en vetter dan *Batu poan*, aardachtig van smaak: Deze vind men over al in 't gebied van oud *Iha* of *Hatuana*, zoo dat het geheele land daar van schynt genaamt te zyn, doch word meest gevonden aan de kanten van des zelfs rivieren, inzonderheit by *Wayfalee*; als men 2 of 3 voeten diep door deze *Marga* graaft, zoo komt men op de rechte *Batu poan*; dewelke men in koleur en substantie ligt daar van onderscheiden kan. Van deze

Waar van
een heele
klip is.

Marga vind men een geheele klip aan 't riviertje *Eijer Goeroe Goeroe Kitsjil*, daar 't zelve van boven neêrstort, en daar de boots van de scheepen hun drinkwater haalen, gelegen aan de Noord-zyde van den Amboinschen Inham; dit riviertje voert een steenachtig zap in zyn water, het welk een steene korst zet aan houten en takken, die daar in vallen, doch als men 't water wat staan laat, tot dat deze substantie op den bodem sakt, zoo is het goed te drinken: De Amboneezen noemen deze *Marga*, *Hatu sulu*, dat is, *Batu lompur* of Slyksteen, om dat men hem in 't water wryvende terstont tot slyk kan maaken; in de Uliassers, *Hatu kullul*. Deze *Marga* gebruikt men in de Uliassers om formen van te snyden, daar in men gesmolten tin, koper en loot kan gieten.

En waar
ze gebrui-
kelyk.

De derde
soort.

Terra Nussalaviensis komt nader met de *Terra Sigillata* overeen, zy is wit, een weinig naar 't gryse trekkende, als of 'er wat lichtblauw onder liep, zeer vet als zeep, doch

doch niet kleévende aan den mond, en zoo brokkelig; dat met het minste handelen de klontjes van malkander vallen, niet te min is ieder stukje aan zich zelfs vast en smeerig: De smaak trekt merkelyk naar onze *Terra Sigillata*, en zy is zoo vet, dat ze haar niet wel met het water laat mengen, gelyk een *Axungia*, of *Medulla Saxorum*. Men graaft ze op *Nuffalaut* in 't hangen der bergen, en op de naaste heuvelen agter de dorpen *Sila* en *Titaway*. De versh uitgegravene doet men in een *Baly* met water, roert ze met een stokje om, tot dat de geele en roode klei daar afgaat; want men graaft ze onder zoodanigen grond 2 of 3 voeten diep, en dewyl de Inlanders stordig daar mede omgaan, ook t' elkens na 't uitgraven den kuil met die aarde weder stoppen, zoo komt ze by 't uitgraven daar onder, daar anders d' ader of gang zuiver is: De uitgewassene in potten gedaan, en in den rook gehangen, word van de Vrouwtjes van dat Eiland gegeten gelyk andere *Batu poan*, den buik min stoppende, en misschien met de regte *Terra Sigillata* nader overeen komende; doch de Inlanders hebben de eerste of drooge soorte liever, om dat deze *Nuffalautsche* aarde zoo smeerig is, en aan de tanden kleeft. In de voorschreve heuvelen vind men noch een andere soort, witter, heeft grootere klontjes, en is min brokkelig, die men voor een witte *Bolus* mag houden. Zy word gerookt en gegeten als de vorige.

Waar die gevonden, gegraven, en bereidt wordt.

Waar van meerder soorten zyn.

De *Batu poan* van 't Eiland *Oma* is vry slegter dan de *Uliassarsche*, want daar loopt veel geele klei onder, gemengt met zand en steentjes, en riekt wat swavelig.

Bolus ruber is tweederlei van koleur, donkerrood en lichtrood, men vind hem in 't gebergte van *Ulat* en *Ouw* met kleine klontjes boven op den *Batu poan*, en ook daar onder gemengt; hy word niet gegeten, maar van de Pottebakkers gefogt, dewelke de zuiverste klontertjes vergaderen, met water wryven, en op de nieuwe potten van buiten smeeren, eer zy die in 't vuur zetten om rood te worden. Zy noemen hem aldaar *Haca caul* en *Tiaul*: Dezen *Bolus* vind men overvloedig op *Leytimor* aan den rooden berg, daar dezelve steil en afgevallen is: Des gelyks den rooden en witten *Bolus* by het *Hirueesche* dorp *Hausibol*.

De vierde soort.

Dient om aardswerk daar mede rood te schilderen.

Terra Aurifabrorum, in de *Uliassers Umepyal* genaamt, is een vette zwaare *Marga*, van veele klontertjes gemaakt, bleekgeel met een zilvere weerschyn, brokkelig, aan de lippen niet kleévende, en niet zonder vermenging van fyn zand: Men graaft ze uit een vlakken grond, aan *Pya* en *Kullur*, plaatsen aan de Noord-zyde van *Uliassar* by den hoek *Umepoeti*. De Goudsmiden van *Iha* gebruiken deze aarde om formen en smeltkroesen daar van te maaken, daar onder mengende gestotene Javaansche Gorgeletten: Zy gebruiken ze ook om de holligheden in 't gemaakte goutwerk daar mede op te vullen, als zynde hoefden van de goude slangen en de krishegten, 't welk andere Goudsmiden met *Ambalo*, dat is, *Gummi lacka* doen; dergelyke aarde vind men ook by den hoek van *Nuffanive* in de Portugeesche Baay, daar de Landweg overgaat, en by regenweer den weg zoo kleeverig maakt, dat men met moeite de voeten daar uit haalen moet.

De vyfde soort, wat de Terra Aurifabrorum is.

En waar toe die gebruikte word.

Ochra, bruine en geele, word gegraven op 't *Hirueesche* land, op een berg, daar de oude *Negory Pelissa* gestaan heeft, op den plaats *Amakutetto*, 2 en 3 voeten diep onder den grond; de bruine gelykt naar donker *Lacca*, doch verbleekt leelyk, wordende blauwpaers van buiten: Zy loopt met het geele door malkander gemengt, zoo dat men zelden groote klonters van een koleur vind; daar omtrent heeft men ook roode, zwarte en witte aarde meer naar den *Bolus* dan *Oker* trekkende; ook treffen de gravers zomtyds een bloedrooden zap aan, zynde buiten twyffel een gesmolten *Bolus*, welk deze waangeloovige voor een quaad voorteken aan de gravers houden: De bruine en geele word gerookt en gegeten als andere *Batu poan*. In 't gemelde dorp was certys een gehugt *Lissaloho*, wiens beurt 't was hun Stadshuis te stichten, daar ze in 't graaven de twee voornoemde *Okers* vonden, en van haar naam bygenaamt Aarde van *Lissaloho*: In 't zelve gebergte lagen ook de dorpen *Senalo* en *Eli*, daar men ook *Batu poan* uitgraaft; te weten, tot *Senalo* by den oorsprong des riviers *Waccabuli*, een

De zesde soort, Ochra waar die gevonden word.

Haar gebruik tot spys.

witte, fyne en dichte aarde; maar die van *Eli* is grauwachting met plekken als yzer roest en fyn zand ondergemengt, derhalven ondeugend. By *Mamalo* in 't gebergte van *Hausibol* vind men roode en witte *Bolus*, fyn, en in groote klontjes, waar van de roode tot olyverwe dienstig is; gelyk ook de *Leytimorfche* uit den rooden berg.

En tot
verwen.

De ze-
vende
foort, Ar-
gilla.

Is tot
eenig ge-
bruk on-
bequaam.

Zie de
plaat LI.
by N°. 1.
en 2.

Is maar
een yzern-
metaal.

De achte
foort.

Waar die
gevonden
word.

De ne-
gende
foort, Verf-
aarde van
Bangay.

De tiende
foort, Am-
po.

Word me-
de gegee-
zen.

Argilla is een witte, vette en zeer kleiachtige aarde, dewelke gevonden word by den oorsprong van de rivier *Way yla*, die by *Hockomalo* in zee loopt: De plaats hiet *Pannat*, omtrent een uur gaans na 't Oost-Zuid-Oosten van 't voorschreve *Pelissa*, een laage vlakke plaats, daar men deze *Argilla* vind, zynde sehier nooit droog, weshalven men ook niet daar door gaan kan wegens de taaije kley. Zy dient tot het eeten niet, als ook niet om vaten daar van te maken, dewyl ze te veel vermengt is met kleine grauwe steentjes: Men noemt ze *Pannat* naar de plaats, daar ze gevonden word.

Wanneer het langen tyd geregent heeft, zoo spoen in dit kley-plein eenige vuursteen bloot, zynde van dat slach, de welke men *Androdamantas* noemt, zwaar en hard van substantie, van koleur als geel koper. De klontjes zyn in de grootte van een dobbelsteen, kleinder en grooter; zommige vierkant, zommige irregulier hoekig, als of 'er een *Pentagoon* of vyf zydig Lichaam in een *Cubus* verborgen lag, en hier en daar met de hoeken uitstak; aan haar zwaarte en koleur zoude men gissen, dat 'er eenig metaal instak, maar men kan ze niet smelten, gelyk hier onder breeder zal gezegt worden: Egter wist my een Moor te zeggen, dat hy op *Timors* Zuid-zyde gezien hadde het Amocrassische gout met kleine klontjes uit dergelyke witte kley trekken: Zoodaartige witte *Argilla* vind men ook aan den voet van den rooden berg, na *Hative kitsjil* toe, op strand, doch die is brak en met veel zand gemengt, grauwachting en droogt niet wel, buiten twyffel witter en drooger te vinden, als men wat dieper in den berg groeve: Het is een rechte *Terra Cimolia* of volder aarde, dies de Inlanders dezelve ook gebruiken by gebrek van zeep, om hunne klederen daar mede te wasschen.

Marga van *Nuffanive* word, omtrent den uitersten West-hoek van *Leytimor*, *Weyloeki* genaamt, met groote stukken gegraven, gelykende wel een *Marga*, doch is veel drooger en harder, muisverwig met een geele weersichyn, zoo dicht als een lever, en knappende als men daar iets afbyt: Zy word mede voor een goede *Batu poan* gehouden, en behoeft over de drie dagen niet gerookt te worden, dat dan noch niet hard genoeg is, houd men voor geen *Batu poan*, maar voor een *Marga*, dewelke men op *Leytimor*, *Hatupatta*, dat is, brokkeligen Steen noemt: Dergelyke klontertjes, roode, geele en grauwe vind men overal in de rivieren van *Leytimor*, inzonderheit in de *Waytommo* en *Olyphant*, die men rookt en voor *Batu poan* eet, hoewel ze vry wat hard vallen in 't byten; uit deze kleiachtige klontjes worden metter tyd redelyk harde steenen, van buiten met knobbelen en kuilen bezet, doch van andere daar aan te onderscheiden, dat ze in 't aantasten glad zyn als zeep, zich ligt laten slypen, en met een mes snyden, van binnen veelderlei plekken, aderen en wolkjes vertoonende; waar van zie hier na in 't Hooftdeel van 't Amboinsche *Marmor*.

Op het Oostelyke deel van *Bangay* of *Gapi* genaamt *Bulu* legt de *Negry Labo*, en daar by een rivier, in de welke men klontertjes en steentjes vind, zynde een goede Verf-aarde, daar men rood, geel en wit mede verwen kan.

Ampo is een roodachtige aarde op *Java*, waar van men op *Cheribon* de gorgeletten maakt, blekrood als een halfgebakken steen; de stukken hier van, of byzondere koekjes van die aarde tot dien einde half gebakken, worden op de markten verkogt, en van de Vrouwtjes uit de hand gegeten, gelyk de *Batu poan* op *Ambon*.

De Heer Rumphius heeft in dit Hooftdeel eenige aardsehe stoffen beschreven, waar in zyn Eed. onder andere ook van steenen in dezelve groeiende gewag maakt; en alzo de afbeeldinge ontbreekt, en wy veele soorten van dezelve bezitten, zoo kunnen wy niet nalaten eenige hier toe behoorende daar by te voegen. Op de plaat LI. by N°. 1. is een afgetekent, hebbende de gedaante van een volmaakte vierkante dobbelsteen, dewelke veel vallen in Zwitserland by de Rivier-baaden, en ook, doch kleinder, in de Leibergengevonden worden. Die by N°. 2. verbeeldt, is de Vyfkantige, mede van hem beschreven:

waar

waar by wy voegen een heel ongemeene, aangewezen by N°. 3. wat ongelykzydiger, zittende dezelve op een rotsje vast. Zie hier by N°. 4. een heel andere soort: zynde alle als breede pylpunten, die verward door malkander noch in haar Argilla, of moeder aarts zitten.

XIV. HOOFDDEEL.

Eenige Steenen tot verwen bequaam.

1. **C** *Omalo* is een Steen, tot verwen bequaam.
2. *Antsjor* is een groene Steen, ook tot verwen dienstig; zy komen beide van *Suratte*.
3. *Suligi* is een witte Steen, komt van *Atching*, met andere spezeryen gewreeven en ingenomen, is goed voor het steeken in de beenen.

XV. HOOFDDEEL.

Hinghong : Sineesch Mineraal.

H *Inghong* is een rood grauwwachtig Mineraal of Steen, welk men in *Sina* vind op zoodanige plaatsen, daar de Pauw drie jaaren na malkander zyn nest gemaakt heeft, omtrent een span onder 't zand of aarde stekende, en openbaart zich door zekere scheuren, die men aldaar in den grond ziet: Het is tweederlei van substantie, het eene als yferroeft, en 't ander wat rooder.

De Sineezen noemen het *Hinghong*, maar in *Siam* hiet het *Jaklak*, dat is, Medicyn tegens het Coerap: De Pauwen leggen het by haare Eijers om van de slangen bevrydt te zyn; met slappen *Arac* gewreeven, en zoo veel gedronken als men kan, geneest de beetten van alle fenynige slangen, ook van die in zee wonen, en daar men van opswelt; gestoten en vermengt met *Sajor Cancong* en opgelegd, geneest de zugtige beenen. De lichte of roodachtige stukjes daar van met water gewreeven verwen Oranje koleur, en d' andere bruine zyn als snuiftabak.

XVI. HOOFDDEEL.

Zwart Zand.

H Et zwart Zand word gevonden in *Amboina* voor de Negory *Hitulamma*, niet 't geheele jaar door, maar wanneer de Noorde- of Noord-Weste wind sterk doorwaait, dan word het uit de zee op strand geworpen; dewyl nu dit Zand in menigte op *Java* valt, inzonderheit op de strand omtrent *Grifec*, zoo willen die van *Hitulamma*, onder dewelke hun *Radja* en de *stam Tanakitumessing* van Javaansche afkomst zyn, dat men gelooven zoude, dat dit zwart Zand aan den kiel van hun Jonk gezeeten hebbe, waar mede hun voorouders van *Java* afgevaaren, en op deze plaats aangelandt zyn, en hebben zich namaals aldus vermenigvuldigt; daarom het ook anders niet te voorschyn komt, dan als de Weste wind doorwaait, wan-

neer

Waar het
meerder
wordt ge-
vonden.

Is yfer-
achtig.

Waar toe
het ge-
bruikt
wordt.

neer de vreemde handelaars daar aankomen : In meerder overvloed vind men het op *Bat-
schian*, en op *Halemahera*, de West-zyde van 't groot Eiland *Gelolo* : Na de groote
aardbeving in 't jaar 1674. dit Landschap overgekomen, heeft het zich ook geopenbaart
by den rooden berg ten Oosten van het Kasteel *Victoria*, doch komt niet 's jaarlyks voor
den dag. Ik heb bevonden, dat het Amboinsche Zand grooter is dan t' Moluksche, en wel
een vierde deel zwaarder; desgelyks dat het zwarte Amboinsche Zand, met het fyne witte
vergeleken, mede veel zwaarder is: In 't jaar 1678. heeft de Heer *Robbertus Padbrugge*
doenmaals Gouverneur van *Ternaten* ondervonden, dat de zeilsteen het zwarte Zand van
Gelolo zoo wel aantrekt, en tot haartjes formeert, als het vyffel van staal, waar uit
men oordeelt, dat het yser-ryk moet zyn: Het Amboinsche word van den zeilsteen ook
aangetrokken, doch veel flapper dan het Ternataansche. Zoo heb ik ook aangemerkt,
dat het vyffel van yser of staal, door den zeilsteen aangetrokken, als men 't aan een kaers
houd, terstond t' zaamen smelt, en zich tot korte draadjes formeert; anders heeft het
zwarte Zand geen gebruik, als by de Schryvers op 't versche schrift te strooijen, daar-
om onze Secretaryen en Comptoiren zich 's jaarlyks van *Hitulamma* voorzien: doch men
moet het eerst in versich water opkoken, en in de zon droogen, eer men het gebruikt.

*Van dit zwart yserachtig Zand, is my door den Sardammer, bereisden Heer Calf, nauw-
keurig versamelaar van uitmuntende zoo natuurlyke als konstige zaaken, een doosje vol
ter hand gestelt, door zyn Eed. mede gebragt van Poretta, gelegen over Genua, heb-
bende dezelve eigenschap als in dezen gemelt is, namentlyk, dat het door de Magneteet
wordt aangetrokken, gelyk 't vyffel van staalen yser: Het heeft volkomen de gedaante van
zand; en 't is korlig, hard en glinsterig, doch pikzwart van koleur.*

XVII. HOOFDDEEL.

Cinis Sampacensis : *Abu Muu.*

't Cinis
Sampacensis, waar
het gevonden
wordt.

En be-
hoort den
Koning.

Hier van
meerder
soorten.

IN 't Landschap *Tsjamsiaa*, by d' onze *Tsjampaa* genaamt, legt de Stad *Colong*,
agter welke omtrent $\frac{1}{2}$ dag reizens landwaarts in een plaats is, in de grootte van
't Kasteels binnenste plein hier op *Amboina*, aldaar welt in 't heetste van den So-
mer een troebelwater als flyk op, 't gelykt als of 't kookte, of als een pap borrelt :
Dit water, zoo draa het de heete Son beschynt, droogt in, en verandert in asch,
witachtig, een weinig naar den geelen trekkende, of vuilwit : De plaats is omringt
met een muur, en word bewaart door een Officier met 50 Soldaten, op dat niemand
van deze asch wegdraage; want men moet ze den Koning des Lands brengen, die
alleen daar mede handelt, zynde een koopmanschap door geheel Indien getrokken, en
geldt den Picol in *Tsjampaa* 10 tail zilvers, dat is, $32\frac{1}{2}$ Ryksdaalders : Buiten dien
muur een stukweegs rondom valt deze asch ook, maar die is vuil met zand en aarde ver-
mengt, daar van mag een ieder nemen.

Wat beter is die digt aan den muur valt, waar van men ook niet neemen derf, als
met toestemminge van den pagter, maar de binnenste asch, inzonderheit die in 't mid-
den van 't beslotene plein opwelt, is de witte en fynste, zonder eenig zand, in klon-
ters als een vuift groot, dewelke eger zeer ligt van malkander vallen, als men ze wryft;
aan zwaarte is ze andere asch gelyk: Op andere tyden des jaars welt ze niet op, als
dan ook de plein onbewaart staat.

Haar be-
naming in
verscheide
zaalen.

Word in
plaats van
zeep om te
wasschen
gebruikt.

Die van *Tsjampaa* noemen ze *Catloe*. De Sineezen *Tsjamsia soa*, dat is, *Tsjampaa-
sche Asch*. Maleitsch, *Abu muè*, dat is, opswellende Asch, gelyk de goede ryft in 't
koken doet; zommige noemen ze ook *Abu malejo*.

Haar gebruik is meest tot alle dingen, daar men zeep toe gebruikt, als om kleede-
ren en lynwaat te wasschen; ook om de handen wit te maaken: In de loog kookt men
de lang-

de langwerpige ryft, *Bras boeloe* genaamt, die daar van een aangename geur krygt, daar van men allerhande koekjes maakt: Inzonderheit word ze veel gebruikt tot het maaken van *Casomba*-verwe, in plaats van afch, die men anders van gebrande *Durioens*-schillen en *Calappus*-schuitjes maakt, en men kan met een lepel vol van deze afch meer uitrichten, dan met een groote hand vol andere afch; ook word de verwe veel klaarder daar van; egter zommige zeggen, dat het lynwaat dikwyls daar in gewasschen, en als men de loog te sterk maakt, ligt verbrandt en verflyt.

Ook om te verwen.

XVIII. HOOFDDEEL.

Verscheide Vuursteen. Batu Api.

IN de Amboinsche Eilanden worden op verscheide plaatsen goede Vuursteen gevonden, niet alleen tot het vuur slaan dienstig, maar ook bequaam om Snaphaansteen daar van te maaken: Zy zyn drierlei van koleur; zwart of hoornverwig, dewelke de beste zyn; daar na de vaale of leververwige; maar de bruine of roodachtige zyn de slegste: De beste zyn ook niet grooter dan een vuist, want de groote stukken zyn van gemengde substantie en brokkelig, van buiten kalkachtig, grauw en ruig, gelyk andere keistenen, doch zwaarder, zy zyn ook hoekig, glad en blinkende. De beste vallen op 't Varkens Eiland, aan deszelfs Zuidzyde, in 't bochtige *Sonabola* is een droog riviertje langs een heuvel, daar men ze onder andere keistenen vind: Op strand staan wel verscheide klippen van vuursteen, doch zyn volscheuren en brokkelig: Op Kerams Noordkust heeft men ze ook op *Caloway*, aan deszelfs Zuidzyde omtrent *Goeli Goeli* van de rivier *Wattalomi* tot *Affan* en *Dawan* toe, daar men fyne en massieve stukken van een kop groot in zee vind: Desgelyks op den Noord-Westenhoek van *Boero*, te weeten, *Balatetto*, en aan de Zuidzyde by *Karike*: Op Makassar heeft men ze ook, en zoo ik versta geheele klippen daar van, daar onder zommige zoo schoon en fyn zyn, dat men ze voor Achaat zoude aanzien; en zeker de Achaat en Vuursteen hebben zoo groote overeenkomste met malkander, dat het gelooflyk is, dat het buitenste of groffte van Achaat niet dan Vuursteen zy, gelyk veele edele gesteenten een groove moeder om zich hebben, in de *Gemmaris*, *Matrix Gemmarum* genaamt: Immers my zyn van *Suratte* eenige stukjes ruw Achaat toegezonden, waar van men de meeste voor Vuursteen zoude houden. Dit onderscheid is alleenlyk daar onder, dat de Vuursteen meer of min toetsen, als men gout daar op strykt, maar de Achaat geenzins, dewelke ook veele breede aderen of banden heeft, en half doorschynend is, maar de Vuursteen niet: De beste onder d' Oost-Indische, die ik tot noch toe gezien hebbe, worden van *Bima* gebragt, uit het gebergte van *Sarri*; waar van zie boven in 't Hoofddeel van *Tana Bima*. Zy zyn van drierlei koleur, rood, hoornverwig, en wit, die men voor Achaat zoude aanzien, zoo zy aderen hadden: Zy laten zich zoo wel klieven als de vaderlandsche, en geeven veel vuur op den minsten slag tegen malkander of tegen staal: Zy zyn ook zo glad, inzonderheit de witte soorte, dat men daar op niet toetsen kan; het is bekend, dat men in Europa van den Italiaanschen Achaat ook Snaphaansteen maakt, die men op pistolen zet, dewelke weinig, doch rood en doordringend vuur geeven. Onze Amboinsche Vuursteen hebben die fauten, dat ze zoo wel niet klieven of schilfferen als de Europeische, of de faute moest by onze onkunde zyn om dezelve te handelen. De Makassaren leeren ons, dat men de geheele klompen eerst een dag in water moet kookken, zoo zullen ze te beter klieven, 't welk geschied met een klein hamertje, als men den steen op de vlakke hand of een hard kussen legt, en aan de hoeken daar op slaat, dat de

De Vuursteen beschreven. Welke de beste zyn.

En waar die gevonden worden.

Zyn den Achaat zeer gelyk.

En waar in zy van dezelve verschilden.

Hun hoedanigheid.

En hoe men die moet klooventen.

slag wat schuins daar op komt, 't welk een zekere handeling is: Zy geeven wel veel vuur, maar springen ligter, en worden eerder stomp dan de Europeische, men kan zich egter daar mede behelpen.

Zie hier van een afbeelding op de plaat LI. by No. 5.

In 't midden van eenen roodachtigen Vuursteen, afkomstig van de Zuidzyde van *Boero*, hebben myne Jongens gevonden eenen anderen witten keisteen, in de grootte en gedaante van een duive-ei, doch langwerpiger en vuilwit, gelyk men ook zomtyds in de Europeische vind; dezen zoude ik houden voor den *Enorchis* by *Plin. Lib. 37. Cap. 10.* Waar van zie ook het *Gemmarium Boëtii lib. 2. Cap. 202.* Op andere plaatsen van *Bima* vallen ook goede Vuursteenen, doch die zyn zoo goed niet, en worden metter tyd dood, dat is, geeven zoo veel vuur niet meer.

Een dergelyk Steentje als een duiven-ei word op de plaat LI. aangewezen by N°. 5. 't geen wy bezitten is zuiver wit, eenigzins doorschynend en hard, en heeft aan zyn schoontig einde een kleine ronde uitwassinge als een paereltje; 't is rondom in de kneep gerimpelt, als of 't een afgebonden wrat was.

XIX. HOOFDDEEL.

Androdamas, Maas Urong.

De Maas Urong beschreven.

Zyn meezalige Vuursteenen, en van zekelzame gedaantens.

Zie de plaat LI. No. 1. 2. 3. en 4.

Groeijen in keisteen.

Doch maar in eenige.

M Aas Urong is een schoone en raare *Pyrites* of Vuursteen; zeer zwaar, hard en massief, het geel koper zoo gelyk, dat men 't voor klontjes daar van zoude aanzien, doch niet wel op den steen toetsende, maar met een staal geslagen vuur geevende als een andere vuursteen: Men vindt het in grootte en kleine stukjes, alle zeer hoekig en onordentlyk, nogtans zoodaanig, dat alle de hoeken een zekere ordre hebben, want de meeste zyn wel rondachtig, maar daar steeken hoeken uit, by de *Geometrie, anguli solidi*, dat is, vaste hoeken genaamt, bestaande uit 3 vlakke zyden t'zaamen in een hoek gevoegt, en naar 't uitwyzen der hoeken schynen ze deelen te zyn van een lichaam, by de Konstenaars *Dodeca-etra* genaamt, 't welk gemaakt is van 12 vlakten, en ieder vlakke heeft 5 streepen als een *pentagonus*, of vyfhoek: Men zoude zeggen, dat veele zulke *Dodeca-etra* in een *Corpus* of lichaam steeken, maar als men den steen in stukken slaat, zoo bevind men hem van binnen massief, en geenzins van deelen gemaakt, 't welk men ook aan de *Krystallen* gewaar word, die altyd van buiten zoo ordentlyk als onordentlyk sefkantig, en evenwel van binnen massief zyn: Andere stukken zyn vierkantig als een dobbelsteen; andere gansch onordentlyk, en hoekig, zoo nogtans, dat hier en daar een *Dodeca-etra* uitsteekt. Ik noeme dezen steen *Androdamas* van *Plinius*, en *Pyrites solidus*, in 't Maleitsch *Maas Urong*. De grootste en schoonste stukken vind men op *Java* omtrent de Stad *Mataram*; Ook op *Celebes*, *Borneo* en *Succadana*, dewelke gellepen een hand breed zyn en blinken als een metaale spiegel: In *Amboina* en op *Keram* vind men maar kleine klontjes in de grootte van een erwete of pistoolkogel, dewelke de voorschrevene *Dodeca-etra* best vertoonen: Zy groeijen in harde en rosske keisteen, die men aan de kanten van zommige rivieren vind; namentlyk op *Hila*, *Larique* en oud *Hative*, in de rivier *Waypia*, dewelke, als boven gezegt is, ook rykelyk uitlevert de beste *Batu poan*. De rosske keisteen moet men in stukken slaan, dan vind men deze klontjes daar in zoo vast gegroeit, dat men ze daar uit kappen moet; doch onder 10 steenen vind men pas een, die ze heeft: Het zyn ook altyd geen massieve klontjes, maar dikwyls zeer kleine stukjes als grof zand, en korreltjes van geel koper, door het geheele lichaam des steens verstroit. In de Europeische marmersteenen, inzonderheit in de zwarte of blauwe vind men dergelyke *Pyrites* in redelyk groote stukken,

ken, dewelke de steenhouwers Quasten, in 't Latyn, *Centrum marmoris* noemen, en die zy in 't bewerken niet gaarn daar in zien; want zoo zy dien uitkappen, 't welk geschieden moet, als ze daar in vast steekt, zoo blyft een kuiltje in den steen, waar door dikwyls een geheele tafel geschendt word; maar wanneer zoodaanige *Pyrites* aan een hoek des steens staan, die worden al willens daar uit gekapt, geslepen en op vuuroers gezet, dewelke men Italiaansche vuursteenen noemt: De andere stukken, die op een vlakke van een marmersteene tafel voorkomen en vast zitten, moeten door de werklieden met gedult effen gekapt, en met 't overige van de tafel gepolyst worden, 't welk een Rariteit en welstand daar aan geeft.

Zyn in de steenen, als quasten in 't bouw.

Op de kust van Finland, in dat deel van de Oost-zee, 't welk men den Finschen bodem noemt, staan veele yselyke rotsen in zee, de Finsche Scheeren genaamt, waar uit men blauwen marmere of arduinsteen kapt, daar in vind men veele van deze vuursteenen, wat grooter dan een musquetkogel, bleeker van koleur dan de Oost-Indische, als of geel koper met zilver gemengt was; dewelke geslepen blonken als een spiegel, doch op den steen geenzins toetsen; daarentegen de Amboinsche massieve rotsen min of meer op den steen, doch de strek gaat straks uit, als men met de hand daar over strykt.

Worden in Finland, in de blauwe steenen bergen mede gevonden.

Boven in 't XIII. Hoofddeel staat de plaats *Pannat* beschreven, bestaande uit louter witte wecke *Argilla*, daar in men by regenweêr veele van deze *Pyrites* vind, dewelke egter zoo ordentlyk niet en zyn, als die men uit de roffe steenen der riviere van *Larique* kapt.

Zie boven, het XIII. Hoofddeel.

Op *Timor* vind men ook groote klontjes van dezen steen, doch die is zeer brokkelig, en schynt uit veele stukken t' zaamen gezet te zyn, derhalven noch tot slypen, noch tot vuursteenen bequaam.

Worden ook op Timor gevonden.

Soo behoort hier onder ook een soorte *Marcasita arrosa* of Kopersteen, dewelke men op verscheide plaatsen in de Oostersehe quartieren vind; deze is brokkelig, ruig en scherp, hoekig, daar glimmetjes en blikken onderlopen als geel koper, met grauwe bergsteen gemengt, by deze Inlanders mede onder den naam van *Maas Urong* begrepen, hoewel het merkelyk daar van verschilt, want het is niet alleen brokkelig, en men kan geen vuur daar mede slaan, maar heeft ook een scherp corrosief zout by zich geelyk *Salmiaak*, t' welk daar uit slaat, als men 't een tydlang in de opene lucht laat leggen.

Zie van deze verscheide afbeeldingen op den plaat LI. by N°. 6, 7, 8, 9, 10, 11, &c.

Men vind het veel op 't Oost-cind van 't Eiland *Messoal* digt op strand, en daar toe moerassig: Ook op Kerams Noord-kust by *Hote*; op *Nussalan* omtrent het warme water by *Sila*, op *Timor*, en andere plaatsen meer.

En worden op verscheide plaatsen gevonden.

Het gebruik van dezen koperigen vuursteen is by de Inlanders noch niet ter dege bekend, veele Europeers vergapen zich daar aan, inzonderheit aan d' eerste soorte of *Pyrites solidus*, wegens zyne swaarte en koperige koleur, willende met geweld des vuurs eenig metaal daar uit haalen, 't welk doch daar in niet is, en blyft een bloote steen. De Javaanen, Maleijers en Makkaflaren slypen de mooiste stukjes tot een platte tafel, zoo wel rond als ruits-gewys, en zetten die in slegte ringen of aan hunne Tulpbanden; want zy geloven, dat ze den drager moedig en winbaar maaken: Achter *Grifec* legt een berg *Giry*, daar op de *Penimbaan* woont, den welken de Javaanen alle voor een Heilige Leeraar of Paus houden; van dezès voorouders en geslachten ziet men verscheide graven op t' hoogste van dien berg, waar in groote gepolyste stukken van dezen steen gezet zyn, die een wonderlyken glans van zich geeven, wanneer de opgaande zon daar tegen schynt, 't welk het onwetend volkje voor een wonderwerk acht. De tweede of brokkelige soort, geeft wat meer hoop om metaal daar uit te trekken, hoewel het tot noch toe met weinig vrucht geschiet is: In 't jaar 1666. hebben wy 't hier op *Ambon* ondervonden met een gedeelte van *Messoal* gebragt, 't zelve in smeltkroesen met een sterk vuur aantastende, wanneer het schier anders niet uitgaft als eenen ongelyken swaveligen stank, latende op den grond van den kroes een klompje, 't welk na spyauter ge-

Worden geslepen en in ringen gezet.

Zyn heel glanzig.

Proef genomen of 'er metaal in is, en omwaar bevonden.

Doch eg-

eer daar
voor ge-
houden.

zeker, dat de Messoalsche Papoocen die stoffe daar uit haalen, waar uit zy de kopere bekkens *Gong*, by d' onze Gommen genaamt, maaken met toefet van eenig koper, maar dan moeten zy de steenen wat diep en onder water graaven, daar ze malliever en harder zyn.

De rede-
nen van
den Schry-
ver we-
gens zyn
benaming
uit ver-
scheide
Schryvers,
en inzon-
derheit
Plinius.

Dat ik nu de eerste soort voor *Androdamas* van *Plinius* houde, daar toe hebben my zyne woorden bewogen, welke staan *Lib. 37. Cap. 10.* daar hy zegt: *Androdamas* heeft een zilveren glans als een Diamant, vierkantig en altyd de dobbelsteenen gelyk: De *Magi* vermoeden, dat hy zyn naam bekomen hebbe, om dat hy de ongeftuimigheid en toornigheid der menschen bedwingt: De Auteurs leggen het niet uit, of *Argyrodamas* dezelve steen zy of niet; *Clarissimus Salmasius* tekent op dezen plaats aan by *Solinus* p. 564. het volgende: *Plinius* wil zeggen, dat hy de kragten en hardigheid van een Diamant heeft. En kort daar na doet hy daar by: *Androdamas* is zeker een soorte van *Hematites*, dat is, Bloedsteen, van uitnemende hardigheid en zwaarte, maar van yzer koleur; zoo dat hy oordeelt, dat den ouden geen ander *Androdamas* bekend zy geweest dan deze, en dat hem *Plinius* by een Diamant vergelyke, om dat hy zoo hard is, en de menschen bedwingt:

Omflan-
dig onder-
zegt en
vergele-
ken.

Myn gevoelen daarentegen is, dat *Androdamas* geen soort van *Hematites*, maar van *Pyrites* zy, en zyn naam heeft niet van een Diamant, maar van 't bedwingen der menschen, gelyk ik alrede boven van de Javaanen gezegt hebbe; *Plinius* geeft hem wel een zilveren glans, maar dat moet men van geelachtig zilver verstaan, gelyk het gepolyste *Maas Urong* heeft: Hy heeft wel meerendeels de gedaante van dobbelsteenen, * maar ik heb gezegt, dat hier en daar de vyfhoekige kanten van een *Dodecaëtron* daar onder lopen: Eenen anderen steen zal ik hier na beschryven, den welken ik voor *Argyrodamas* houde: Wilt gy dan noch eenen anderen steen uit *Plinius*, die met onze vyfhoekige of veelhoekig *Maas Urong* over een kome, zoo geeve ik uw in 't zelve Hooftdeel den *Hexicotalithos*, dewelke in een lichaam veele verwen vertoont, en gevonden word in *Troglodytica regione*: Dewyl 't nu qualyk te geloven is, dat in een kleine steen 60 koleuren zich zouden vertoonen, zoo is het waarfchynlyk, dat *Plinius* van hoeken heeft willen spreken: Naar myn gissing fchryft ook *Bellonius* van dezen steen *Lib. 2. Observ. Cap. 67.* zeggende, dat hy te *Tauris*, een stad aan 't roode meir, een steen in redelyke menigte gezien heeft, den welken een Griekfche Monnik voor de *Lapis Arabicus* wilde gehouden hebben; hy was rond of bolachtig, hard, een *Pyrites* zeer gelyk, uit veele vierkante stukjes t' zaamen gezet, op de manier van *Androdamas*; hy hadde liever mogen zeggen, dat het de *Androdamas* zelv was, want indien de *Arabicus Lapis* dezelve is met *Arabic. Plin. loc. cit.* zoo moet hy het yvoor zoo gelyk zyn, dat men hem daar voor zoude aanzien, indien hy zoo hard niet en was: Men houdt hem voor die soort van Marmar, dewelke *Orpheus* in zyn steen-gedigt *Lapis Barbarus* noemt.

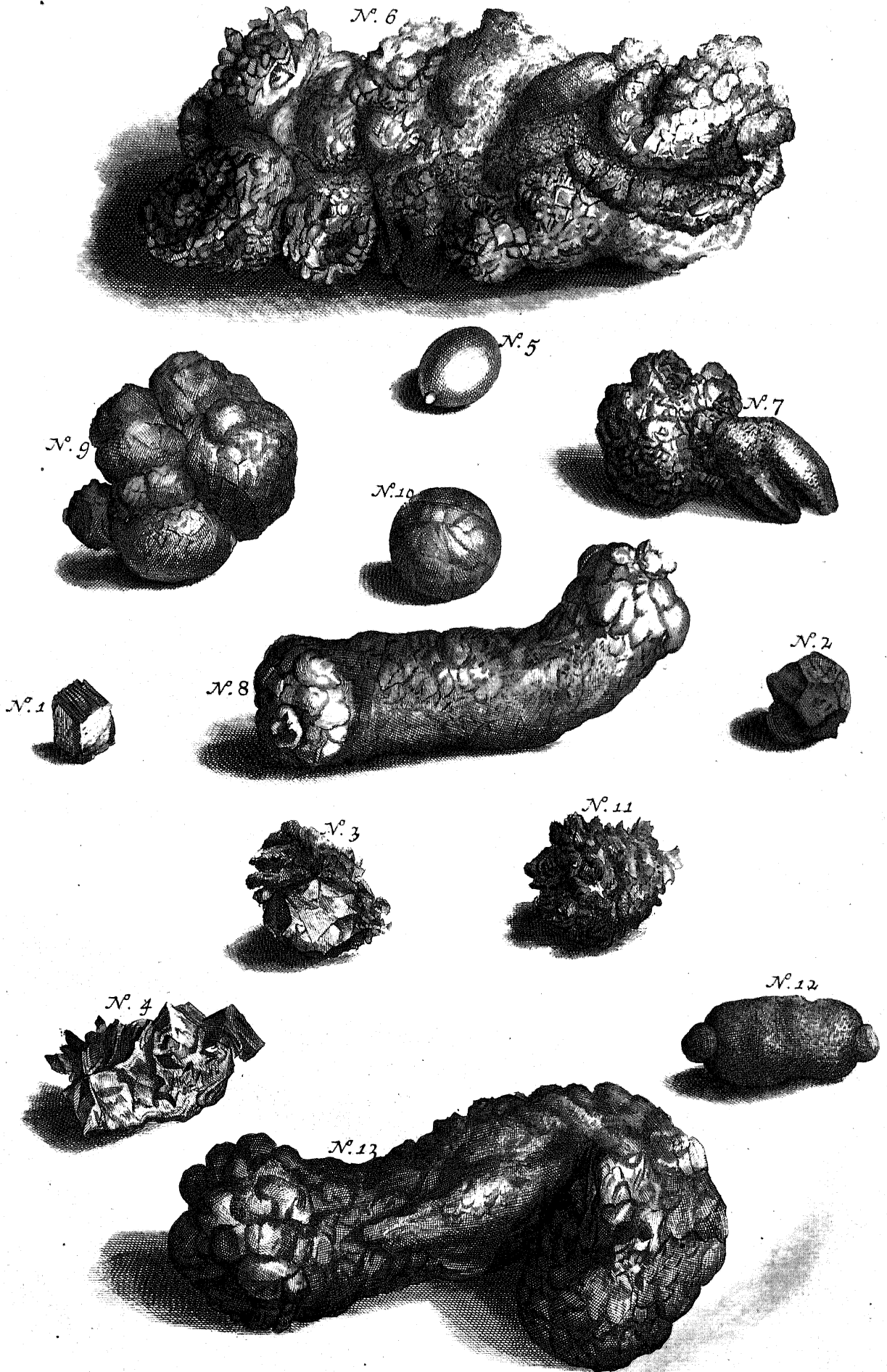
Getuige-
nis uit Bel-
lonius.

En toege-
past op den
Androdama-
mas.

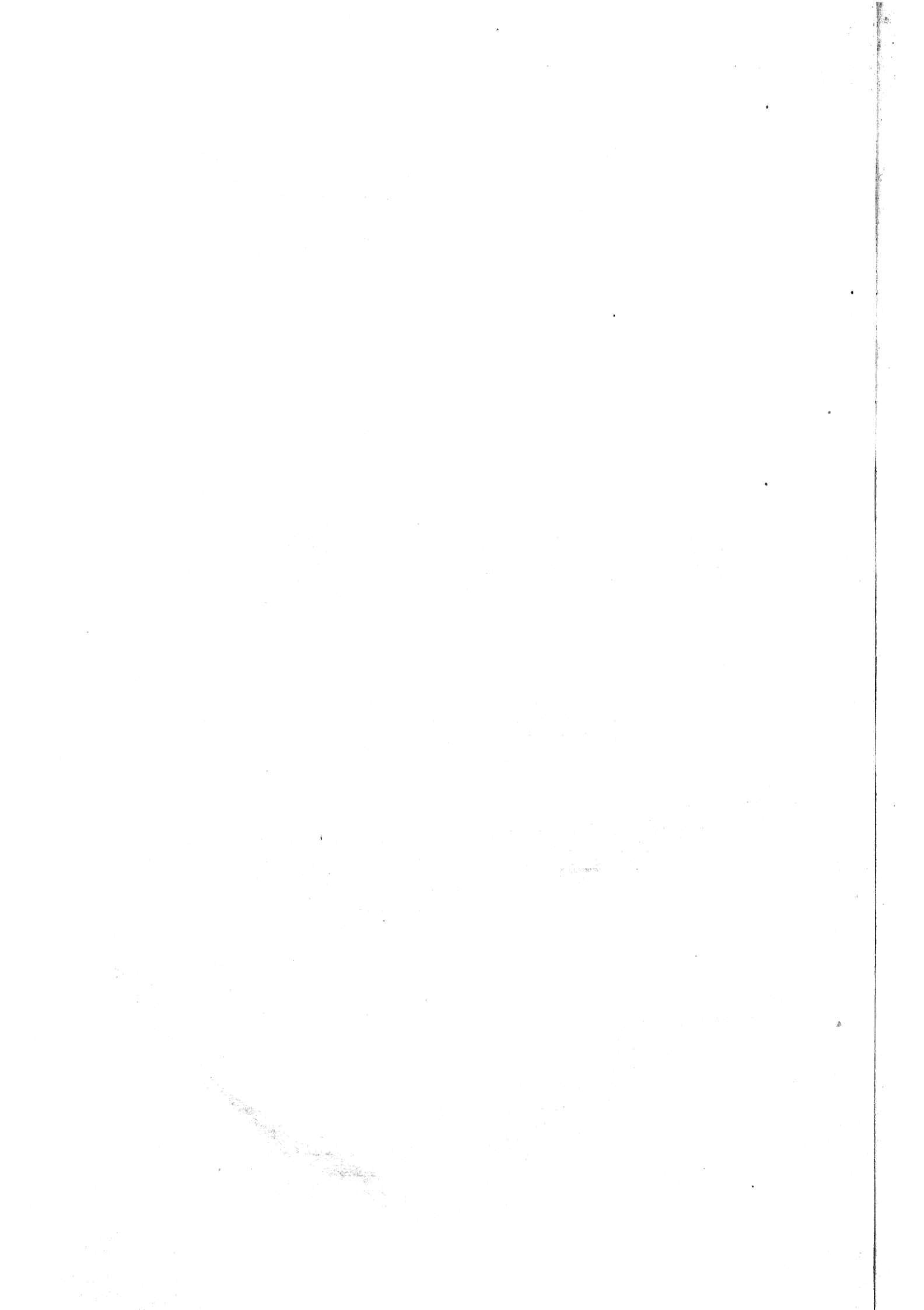
Zyn be-
naming
op 't Ja-
vaanfch.

Maas Urong hiet op 't Javaansch *Crapo*, waar men groote stukken van een hand breed uit het Mattaramsche gebied brengt, die zy fchoonglad flypen, en in zilver of koper zetten, als ook om daar mede vuur te slaan.

Dit geheele Hooftdeel is een verhandeling van zoodaanige stoffe, die by ons *Marchasita* genoemt word: 't Is een fchyn metaal, want het heeft de koleur en gedaante van Koperarts; waar van in *Moscovien* heele bergen gevonden worden, uit welke men met groote moeite eenig zilver ontdekt heeft, doch heel weinig; het zelve in 't vuur gebragt verfliegt alles in eenen affchuwelyken stinkenden rook, en laat heel weinig *Caput mortuum*, of *Doodkop* over, waar uit dan 't zilver word gehaalt: In *Ungariën*, *Bohemen*, *Saxen*, en andere bergwerken word het mede gevonden, doch in klompen van een zeldzaame gedaante, en alle meest van een byzondere koleur en gedaanten: dezelve bergwerkers houden het voor een verbrande zwavelstof, en (zoo zy zeggen) voortgebragt uit zwavelachtige wateren, die uit de mynstoffen loopen of fyperen, mede sleepende eenige van die deeltjes, waar door zy heen dringen, en, als dezelve in de kni-
tjes stil blyven staan, dan door een stremmende kragt zaamen stollen, en zoodaanige gedaanten maaken, als de deeltjes der mynstoffen toelaaten, ieder verscheiden na hunne

P. d. Goussier

zoute, zwavelachtige en andere deelen, daar zymede vermengt zyn; in dit water eenige stoffe geworpen of by geval inkomende, word van 't zelve voort doorgedrongen en verteert, waar in deze deeltjes blyven, en de gedaantens verbeelden van de ingeworpe zaaken; doch ruwwer, alzoo korste en bywas aan 't zelve groeit: Hy bezitten veel van deze, zynde alle van byzondere koleur en gedaante; waar van 't ons goet dacht eenige hier te verbeelden op de plaat LI. Die by N°. 6. aangewezen, is een ruuwe klomp, doch schoon glinsterend van koleur. N°. 7. Heeft de gedaante van een Boksvoetje, en boven aan een knobbel of klomp van een andere stof en koleur als de klauwtjes zyn. N°. 8. is een stuk, door welkers midden een tak loopt, aan de einden uitkoomende, 't welk wy vermoeden een worteltje te zyn, 't geen in Marchalita verandert, en waar om de onzynde korst door dezelve stof is gegroeit. N°. 9. is een klomp, geelder van koleur, en wolkachtig; het zelve aan stukken geslaagen, ziet men dat alle dezelve met straalen uit een middelpunt naar buiten schieten. N°. 10. is een geheele ronde Bal, buiten om eenigzins wolkachtig, en inwendig mede straalsgewys uit een middelpunt voortkomende. N°. 11. is een diergelyke Bal, doch rondom met scherpe uitsteekende pylpunten omzet. N°. 12. is een lankwerpig Keisteenje, voor een gedeelte met een korst Marchalita omgroeit. N°. 13. is een ruuwe groote klomp, hebbende de gedaante van een koperen deur-klopper: Hy zouden veel meerder soorten hier by kunnen voegen, namentlyk Hoorns, Schulpen, en andere gedaantens, alle met deze stof omzet of wel geheel verandert, maar meenert genoeg gedaan te hebben eenige van dezelve te vertoonen.

XX. HOOFDDEEL.

Argyrodamas. Batu goela.

An de Zuid-West-zyde van *Boeton* in 't gebergte en op strand, vind men een slach witte Keisteenen in de grootte van een kop of een vuist, van buiten vuilwit, oneffen, vol scheuren en hard gelyk een gemeene Keisteen, maar als men daar op slaat, zoo valt hy in stukken, en dezelve kan men deelen in zoo veel kleine brokjes als men wil, waar van zommige de figuren als dobbelsteentjes, andere van platte tafeltjes hebben, en dezelve laten zich al weder in andere kleindere schilferen; zy zyn wit, doorschynende als krystal, doch boven op hun vlakke geeven ze een weerschyng, als of ze verzilvert waaren of als zilverschuim: Zy zyn week van substantie, slaan geen vuur, en lichten geenzins by nacht, als men ze tegen malkander slaat, gelyk Krystal en de Keisteen doen. Ik heb dergelyke steenen noit meer gezien, ook by geen Autheur iets daar van gevonden, egter oordeel ik, dat men hem voor den *Argyrodamas* van *Plinius* mag houden, te weeten een steen die een Diamant gelykt, en een zilveren weerschyng geeft, waar van zie *Lib. 37. Cap. 10.* In 't Maleitsch noemt men hem *Batu goela*, dewyl hy zeer wel gelykt naar de brokjes van Candy-zuiker, in 't Latyn *Saccarum cantium*, en niet *candidum*, vermits *cantium* een nieuw Grieks woord is, beduidende kantigen zuiker: Men zoude hem voor een *Lapis specularis* aanzien, maar men kan hem niet tot kalk of gips branden, gelyk hy ook wel zwaarder en harder is dan cenig *Lapis specularis*. In dat gebergte, daar men hem vind, vloeit hier en daar een adertje van zwart *Bitumen*, 't welk in zee komende hard word, en de vrcemdelingen voor zwarten Amber verkogt word, hier door kan het zyn, dat deze steen geen harde en massieve substantie gewint, noch tot een volkomen Keisteen worden kan. In 't jaar 1666. wierden my van *Boeton* eenige manden vol van deze steenen gebragt, dewelke ik toen niet achtete, dewyl ik daar aan niet zien konde, 't geen die van *Boeton* daar van opgaven, te weeten, dat hy veele schoone koleuren zoude van zich geeven, als van zilver, paeren, en regenbogen, daar men anders niets aansag als een onfatzoenlyken Keisteen, weshalven ik ze weg smeet; maar als ik 10 jaaren daar na by geval een groote klont daar van aan stukken sloeg, bevond ik, dat hy van binnen veel schoonder en raarder was, dan ik gedagt had, en

De Argyrodamas,

Hun eigenschap beschreven.

En voor d' Argyrodamas van Plinius gehouden.

Waar die gevonden word.

En waar in zyn schoonheid bestaat.

Deze worden van de Indiers tot kogels gebruikt.

Groeijen mede in een bergspelonk.

Diencn ook tot verheerlijken der Makkassaren.

Een andere soort, Amboinsche.

Is van veelkleurige gedaanten.

Ook schoonder van stof.

Waar dezelve gevonden wordt.

Onderfcheid tusschen deze en 't kristal.

doe waaren de andere stukken weg. Die van *Boeton* weigerden ook meer daar van te brengen, niet zoo zeer om dat dezelve Koning niet meer leefde, aan wien ik kennis hadde, als om dat zy die steenen niet graag aan onze Natie willen openbaaren, vermits zy dezelve, zoo ik verstond, gebruiken in plaats van kogels om uit hun kanonsdaar mede te schieten, dewyl ze in veele 100 stukken springen, als of men met schroot schoot: Dergelyke slach *Batu goela* valt op *Makkassar*, een groote dagreis achter *Marus*, in een zeer hoog en koud gebergte, 't welk men doorreizen moet, als men na 't land der Boegiffen gaat, boven op kan niemand wegens de groote koude duuren, ja geen gevogelte noch gedierte ziet men aldaar; omtrent de halve hoogte van dit gebergte heeft men groote spelonken, daar in men groote stukken en kegels ziet afhangen aan smalle halsen van allerhande gedaante yfelyk om aan te zien; die metter tyd ook afvallen, van buiten zyn ze wit, doof en krytchtig, van binnen klaar en doorschynend als kristal, doch zonder deszelfs glans, behalven hier en daar met een zilverachtige weertschyn, niet massief, maar uit veele langwerpige stukken t'zaamen gezet, die meest vierzydig, zommige vyf en zeszydig zyn, doch gantch onordentlyk, en derhalven met een kleine slag ligt van malkander te scheiden, uit te nemen en weder in te steken: De meeste hebben de dikte van een schaft, weinige van een vinger of een duim: De Makkassaren brengen de afgevallene stukken naar huis, en slypen de grootste brokken tot platte tafels en ruitjes, die zy tot verlietel aan hunne kriffen zetten; het slypen gaat gemakkelyk toe met water op een ruige steen, want ze zyn week en geeven een wit zap van zich, zy vuuren niet by nacht, noch rieken als Keisteenen, gelyk ook de voorige *Batu goela*, anders zoude men ze voor Krystallen houden. Op *Makkassar*, *Batu bakilat*, dat is, glimmende Steenen genaamt.

Saccharites Amboicus of Amboinsche *Batu goela* verschilt wat van de beide voorgaande aan fatzoen, maar niet in substantie: De Amboinsche valt mede in groote klompen, dewelke buiten doof en kalkachtig zyn, maar straks daar onder legt de *Saccharites* t'zaamen gezet van ontelbare stukjes, zoo klaar als een krystal, doch veel weeker: Deze stukken zyn gantch onordentlyk van grootte en fatzoen; want die in de eerste laag zyn lankwerpig en onordentlyk, zoo dat men qualyk een stukje vinden kan, 't welk feskantig en den Krystal gelyk zy: Onder deze zyn andere grootere stukjes, zomtyds in dezelve laagen, zomtyds in de naaste daar onder; zynde de laagen met een kalkachtige schorffe van malkander onderscheiden: Deze stukjes zyn mooijer en den Krystal gelyker, hebben een, twee of meer gladde zyden, doch geen vaste figuur, en de andere zyden zyn gestreept, als of ze van smalle stukjes t'zaamen gezet waaren, in manier als de *Amianthus*: Alle deze klontjes, zoo kleine als groote, hoe onordentlyk van hoeken dat zy ook zyn, leggen zoo dicht gesloten aan malkander, dat 'er geen leeg plaatsen tusschen zyn, egter met een kleine slag kan men de groote klompen van malkander slaan, en de stukjes met de vingers afhaalen; dewyl geene of weinige stukjes van deze de dobbelsteenen gelyken, zoo konnen ze geen eigentlyke *Argyrodamas* zyn, welke naam de bovenstaande Boetonsche soorte best past, hoewel de Amboinsche *Batu Goela* veel helderder en mooijer van aanzien is dan de Boetonsche, dewelke donkerder van substantie is, hier en daar met een zilvere weertschyn, latende zich in platte tafeltjes of dobbelsteenen deelen, welke kentekenen *Plinius* zynen *Argyrodamas* toeschryft: Den besten hier van vind men op *Leytimor* in de vallei van de *Wavtommo* aan den voet der bergen, en dicht by de rivierkant, steekende met groote klompen in andere klippen, de groove en koraalsteenige zyn van een onzuivere gemengde substantie, gelyk de regte en feshoekige Krystallen tot een moeder of voet hebben een anderen roffen of grauwen steen, die eenpariger van substantie is. Ook groeit de regte Krystal nooit zoo dicht tegen malkander, hoewel zyne stukjes met hun voeten dicht aan malkander zitten: Alle Krystallen groeijen ook buiten 't lichaam van den steen, daar aan zy zitten als een vrugt of uitbotting der zelve steenen, de *Argyrodamas*, zoo wel de Boetonsche als d' Amboinsche, is van buiten met de voorschreven

ven fchorffē bedekt. In de naafte rivier van den rooden berg vind men een flegter foorte *Batu goela*, meeft van langwerpige stukjes t'zaamen gezet, gelyk een groven *Ami-anthus*, zonder tafelen of vlakten: *Batu Goela* verfchilt van het kryftal, behalven aan de figuur, ook hier in, dat *Batu goela* altyd een dooven glans heeft, met een kleine flag bryzelt, by nacht tegen malkander geflagen gansch niet vuurt, ook in 't vrywen geen keyachtigen reuk van zich geeft, al het welk 't kryftal doen moet: Men zoude dit Amboinfche *Batu goela* vergelyken kunnen met dat onvolmaakte flach van baftaart kryftal, 't welk men in Zwitferland *Gletscher* noemt, 't welk egter haar oorfpronk zoo 't fchynt niet uit eenen fteenzap, welken de koude vochtige klippen uit-zweeten, maar uit een veroudert ys heeft.

*En komt
best over
een met het
Zwitzer-
fche Glet-
fcher.*

*d' Argyrodamas, door den Hr. Rumphius befchreven, die ons geene afbeeldingen van de-
zelve geeft, veel ligt om dat het by zyn Ed. meeft gedaantelooze zaaken zyn, gelyk
wy ook verfcheide hebben, zynde maar ruuwe klonten, en niet waardig af te beelden:
Deze ftoffe word by de bergwerkers alhier Kryftal-talk, of ook wel glets-Kryftal genaamt;
waar van verfcheide foorten zyn, doch onder dezelve munten uit, die in Engeland,
en wel inzonderheit tot Cornuwal, gevonden worden: Zy zyn fchoon zilverglanzig,
wit en meeft doorschynend; Haer gedaante is die altoos van een fkeeve ruit, flat en
naar de kanten met een lyft fcherp toeloopende, als of dezelve gefleeven waaren; echter
zyn zy zoo natuurlyk gegroeit, ten bewys is, dat veeltyds in 't midden, ook wel op de zy-
de van dezelve wederom een andere van die gedaante ter halver wege uitfteekt. Zie op
de plaat LII. een groote verbeeldt by N°. 1. en een andere by N°. 2. uit welkers zyde
een halve gegroeit is: Haar ftof en hoedunigheid komt over een met de befchryving van
den Hr. Rumphius.*

X XI. H O O F T D E E L.

Cryftallus Ambonica.

MEn heeft in de Amboinfche en omleggende Eilanden een foort van flegt Kryftal op de zelve manier aan ruuwe klippen groeiende, als de regte: Men vind weinige stukken, die den regten gelyken, en die zyn klein, niet boven een fchaft dik; d' andere zyn meeft vol fcheuren, fchurft, vuil van koleur en oneffen; zommige zyn aan de eene zyde enkele donkere keifteenen, vuilwit of geelachtig, aan d' andere helft doorschynende als Kryftal: Zy hebben alle 6 zyden, gelyk het Mathematifche *corpus Chrifma* of eenhoekige *Cylinder*, en eindigen boven in een punt van even veel zyden als een Diamant, doch aan de meefte afgebrooken: De grootfte, die ik in Amboina gezien hebbe, zyn een vinger dik en lang: Zy groeijen als een vrugt uit ruuwe en grove bergfteenen, altyd veele by malkander, niet regt opwaarts, maar fchuins en verwert door malkander, hebbende gemeenlyk een of twee grootere, en daar rondom al kleinder, en kleinder; ook dikwyls op de vlakke van den fteen een kryftalachtige korft, als hun voet: hun natuurlyke plaats zyn de groote grauwe klippen, daar in de kuiltjes ftaan, zoo wel buiten als binnen d' aarde, ja zelv die onder het water ftaan; de grootfte vind men op hooge bergen aan zoodanige klippen, die overhangen, en daar omtrent een rivier ontfpringt, welkers kuilen men van binnen bezet vind met kleine Kryftalletjes, een lid van een vinger lang, een fchaft en een halm dik, alle feskantig ende puntig, doch de zyden zyn niet alle effen breed, maar onordentlyk, zoo dat 'er zomtyds een geheele zyde toegegroeit is; waar door de fteen vyfkantig word: In de rivieren vind men deze stukjes hier en daar verftrooit, zomtyds ook in 't veld, als men graaft, welke daar geenzins gegroeit, maar van de bergen afgepoelt zyn; want het fchynt, dat deze fteentjes 't zy door hun rypheid, 't zy door stormwinden, plas-regen, of ander geval van hun moeder-klip afraaken, en zoo met de rivieren afgepoelt worden;

*De Crif-
tallus
Amboni-
ca befchre-
ven.*

*Zie de
plaat LII.
by N°. 3.*

*Waar de
grootfte
als mede de
kleinfte
groeijen.*

*En boe
het by-
komt dat
dezelve in
't land ge-
vonden
worden.*

onder andere voert de Rivier *Waytommo* veele van deze steentjes, aan welkers steile oevers 1 of 2 voeten onder den grond men geheele lagen vind van ruuwe, roffe en grauwe steenen, daar de Krysfalletjes met menigte opzitten, inzonderheit in de kuiltjes, ja ook in de gebrokene steenen, die van binnen hol zyn, zoo dat groote klippen groote, en kleine steenen kleine Krysfalletjes hebben: Op 't land van oud *Hative* zyn zommige rivieren, daar in men 6 of 8 voeten diep onder water groote klippen ziet, en daar op schoone groote en zuivere Krysfallen. Op *Negory Lima* een dorp op de Hitoesche Kust legt een zeestrand, vol groote grauwe steenen, zoo wel op 't drooge als in zee

Groeijen mede op klippen onder 't water.

Verhaal van een, die dezelve voor Diamanten vergaderde.

Dochont doet zwaide wel zegt, dat hy bedrogen was.

Bygehoef der Indiden.

Batappa een Duiwelsche dienst.

Die zyop eenzaam plausjen verrigten. En daar door meenen hun wenschen te verkrygen.

De Krysfallen worden mede in de goutmijnen gevonden.

En groeijen op rotjen of steenen.

Waar toe de Indiden dezelve gebruiken.

water, welkers kuilen vol Krysfalletjes zyn, zuiver maar klein: Onder 't Guarnizoen van 't zelve Reduyt lag zeker soldaat, dewelke een beiteltje, nyptang, en hamertje hadde, hem van een Amsterdamsche ziel-verkoper mede gegeven, om paerien en diamanten van de klippen af te nypen, dewelke hy na des zielen-verkopers zeggen in Indien overal aan de klippen zoude vinden; Die plompe Juwelier had verscheide stukken met klip en al afgeflagen, dewelke hy, by zyn wederkeeren naar Holland, voornamen den ziel-verkoper in zyn bakhuis te dauwen tot dankbaarheid, dat hy hem zoo bedroogen had; doch een vroege dood heeft dit quaad voornemen voorgekomen, en ik zette dit daar by om de waarheid van deze eerlyke ziel-verkopers op te houden.

Noch een ander voorbeeld, hoe de Krysfallen onder water groeijen; op *Bima* is een berg *Tolocco* zynde hun vlugtberg, omtrent een dagreize van 's Konings fort aan strand, boven op vlak en breed, vol zailand, en vrugtboomen; agter de *Negory* op een hooger heuvel is een kuil met versh water, daar de Koning na toegaat *Batappa*, wanneer een *Djing* of Duivel hem in 't water verschynt met een grooten buffels-hoorn aan zyn voorhoofd, die hem deze steenen aanwyft niet diep onder water aan de klippen vast.

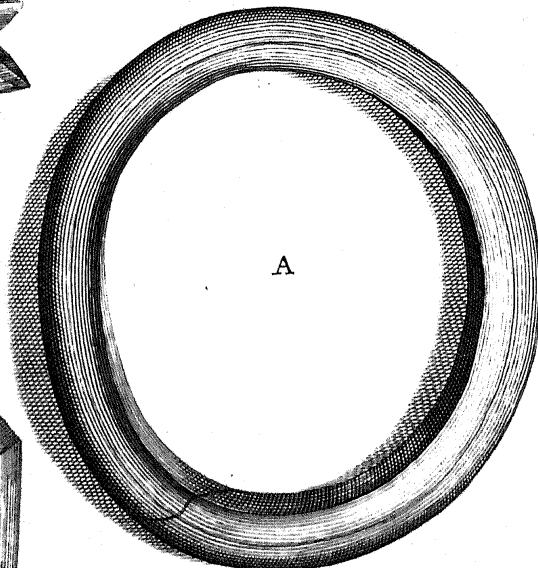
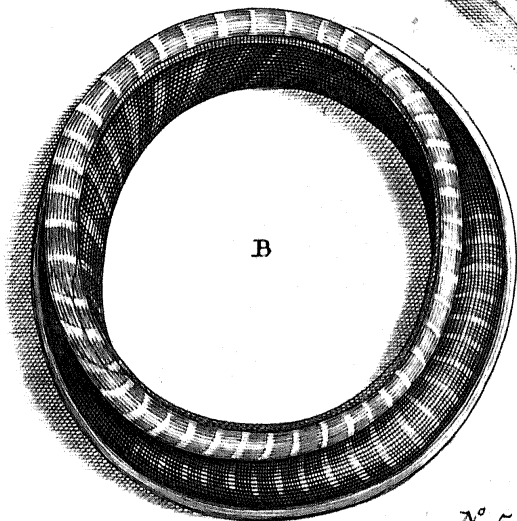
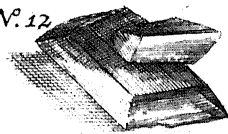
Batappa is een Goddeloos overblyffel van 't Heidendom, 't welk de Mooren tegen hun wet, en daarom in 't heimelyk ook nadoen; wanneer zy van een *Djing*, dat is, *Demon*, (den welken zy van den Satan of Duivel onderscheiden) iets begeeren, of een konstje willen leeren, ook rykdom te verkrygen, gelukkig en onquetsbaar in den oorlog te zyn, rooven, steelen, dievery plegen, speelen, minnen, &c. zoo gaan zy op zulke afgelegene plaatsen en hooge bergen, blyven daar een tydlang, dag en nacht, en doen eenige offerhande aan den *Djing* met een vast opzet voor deszelfs gedaante niet te verschrikken noch zich te laten wegjaagen, zoo geeft hun dan eindelijk de *Djing* een houtje of een steentje, dat zy by hun moeten draagen om het afgebedene werk te verkrygen, en dan meenen zy op hun manier noch **Godsdienstig** te zyn, daarom deze Krysfallen ook by hun *Batu Djing* genaamt worden.

In de goutmynen van *Sumatra* vind men ook schoone groote Krysfallen, ruim een vinger dik en een lid lang, zuiver en effen van kanten, met een volkomene punt als of ze geslepen waaren, doch de zyden zyn onordentlyk, zommige leggen los in den grond, zommige zitten vast aan stukken van grauwe en witte steenen, en het is gelooflyk, dat de losse ook zoo gezeeten hebben, want by my is niet waarfchyntlyk, dat eenig Krystal los en zonder voet in de aarde zoude groeijen; hier in *Amboina* vind men wel schoone stukken, eenige voeten diep onder den grond, als men putten graaft, maar men kan klaarlyk daar aan beseuren, dat ze afgebroken zyn: Het is aanmerkens waardig, dat de geheele vlakte, daar het Kaitcel *Victoria* met de omliggende *Negory* op staat, een opgehoopte grond is, ten deele door menschen, hoewel voor 't meeste deel door overvloeying van de rivieren gemaakt; bewys hier van is, dat men in 't graaven van putten, 8, 9, of 10. voeten diep onder den zandigen grond, veele dingen vind, als *Calappus*-doppen en Canary-noten, die daar niet gegroeyt zyn.

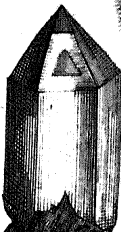
De Amboinsche Krysfallen wegens haar kleinheit en schurftheit worden niet geagt, doch de Javaanen neemen de mooiste stukken, die zy aardig weeten te slypen tot tafels en punten, en om ze in ringen te zetten, dat ze Diamanten schynen, waar van ze egter met een half oog kunnen onderscheiden worden; daarom leggen ze liever eenige

nige

N°. 12

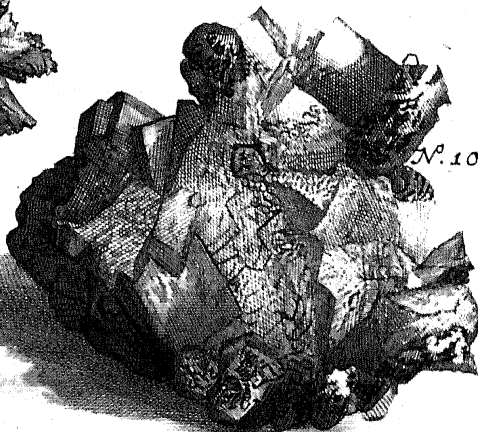
N°. 5

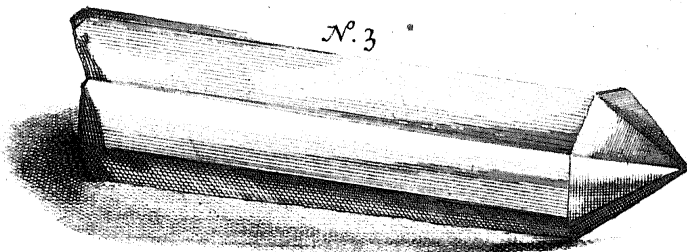
N°. 9

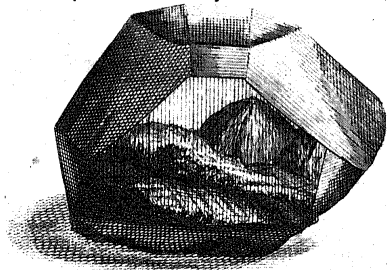
N°. 10

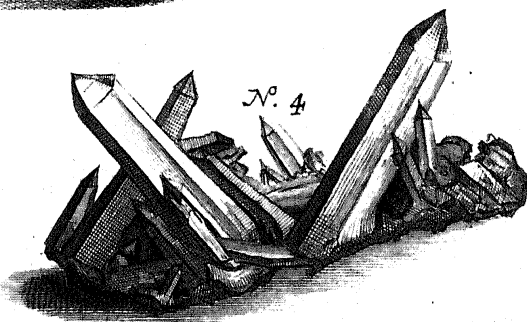
N°. 3

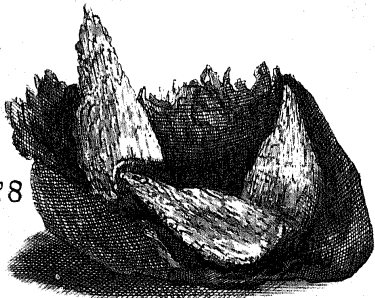
N°. 7

N°. 4

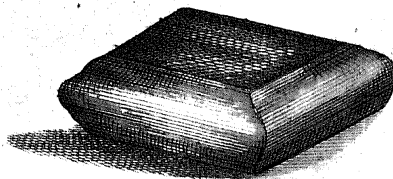
N°. 8

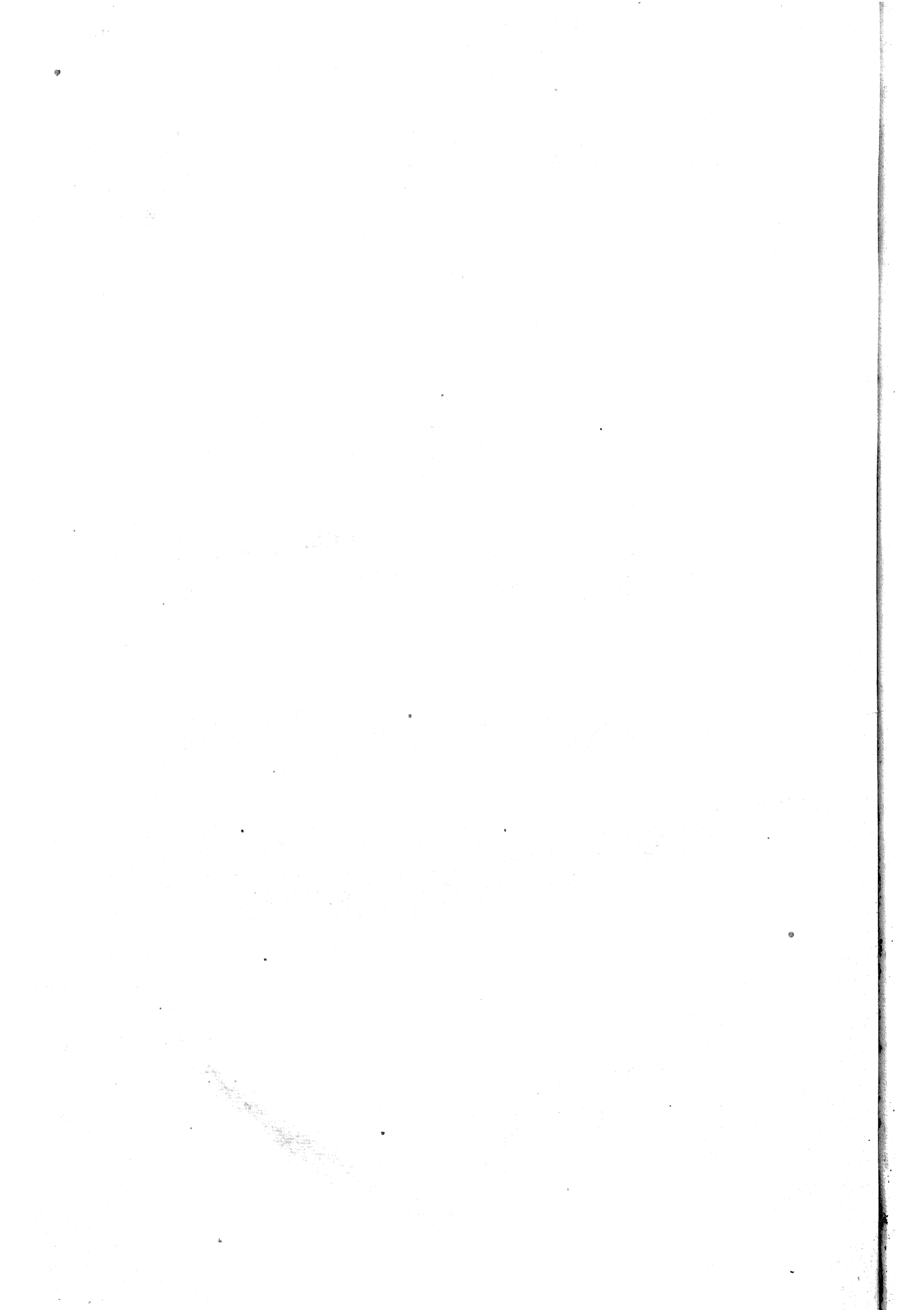
N°. 6

N°. 1

J. D. Latour

nige geverfde foely daar onder, en maaken aldus valsche Emarauden en Robynen, gelyk men veel aan hunne kriffen ziet: De Inlanders willen ze mede tot medicyn gebruiken, daar een goed geloof toe vereifcht word, want zy wryven ze op een gladde toetsteen met water, daar evenwel niets afgaat, en egter geeven zy het zelve te drincken om den brand in de koortfen en andere heete siekten te bluffchten, verkiefende hier toe die onder water gegroeit zyn, om welke oorzaak *Radja Bima* zomtyds een meenigte van deze Kryftallen den Koning van *Makkassar* moet zenden.

Daar is noch een andere foorte van Kryftal in *Ambon*, 't welk men op de bergen in grootere stukken vind, te weeten, als een ey of walnoot, niet feskantig maar onordentlyk veelhoekig als afgebrokene stukken van een grooter klomp, anders redelyk doorschynend en klaar: Hoe deze groeijs is noch onbekent, dewyl men ze meest op hooge koude bergen vind, daar weinig menschen heen komen, en de Inlander daar toe niet nieuwsgierig is. Ik heb ze gevonden tuffchen de wortelen van groote boomen vast ftecken, alwaar ze buiten twijffel door den regen gefpoelt worden.

Noch een andere foort van Kryftal.

Op *Nuffatello* vind men dergelyke stukjes, doch klein, zeer klaar, en naar den geelen koleur trekkende, gelyk zommige geele Diamanten, ook gantsch onordentlyk, en als afgebroken, hebbende zoodaanige fcherpe hoeken, dat ze eenigzins glas fnyden, het zelve doen ook zommige feshockige Kryftalletjes, die men op *Nuffalaw* by de *Marcafiten* vind: De Zee-Arend, in 't *Amboinfch Kiappa* genaamt, fchynt vermaak in deze fteentjes te hebben, want men heeft ervaren, dat op *Manipa* een nest van zoodaanigen Zee-Arend, op een hooge *Casuaris*-boom fttaande, door een wind eens afgeworpen wierde, waar in men vond vier of vyf redelyk groote en feskantige Kryftallen, waar van de grootfte een vinger lang en dik, met kleindere omgeeuen, en alle op een stuk van een grauwe klip vast waaren, 't welk de Arend in 't gebergte vindende, en miffchien wegens haar blinken voor een aas aanzierende in zyn nest gedraagen heeft; doch vermits die van *Manipa* zeiden, dat zy zulke fteenen meermaals in die nesten gevonden hadden, zoo zoude men oordeelen, dat den Arend eenig nut of gebruik daar van moet hebben, weshalven zy hem ook den naam van Arend-fteen gaven: Van andere fteenen in zulke nesten gevonden zie hier na in 't Hooftdeel van *Aetites*.

Worden ook op Nuffatello gevonden, doch kleinder.

En worden door de Arenden in hun nesten gedraagen.

Waarom die ook Arend-fteenen genaamd worden.

Het verfchil tuffchen recht Kryftal en *Batoe goela* of *Argyrodamas* zie in 't byvoegzel van 't voorgaande Hooftdeel.

*Van de Kryftallen alhier befchreeuen zyn mede geene afbeeldingen, waarom wy nodig geacht hebben eenige zeldzaame hier by te voegen: Het gemeen Kryftal, in 't begin van dit Hooftdeel gemeldt, is verbeeldt op de plaat LII. by N°. 3. zynde feskantig: Het Bergje afgetekent by N°. 4. zyn alle kleinder foorten, die wonderlyk door malkander geworpen en over hoop leggen; deze is zoo gegroeit. N°. 5. is een ander Rotfje, waar uit op een punt een feskantig stuk gegroeit is, en na boven met platte kanten fpijs toeloopeude, als of het gefleeuen was, hebbende drie breede en drie wat fmaller banden of zyden. N°. 6. is een stuk piramidaal, mede feskantig tot boven toe: Zynde alle deze kanten omzet met ontelbaare dergelyke feskante puntige Kryftallen, die alle opwaarts aan loopen; zy zyn zoo wonderlyk van maakfel, als my ooit iets is voorgekoomen. N°. 7. is een stuk helder Kryftal, waar binnen inwendig te zien is een geheel Landschap met bergen en daalen, alle met groen mosch gelykende bewaffen. N°. 8. is een bruin Bergje, waar op leggen eenige als om ver gevalle Piramiden, zynde dezelve heel wit en knobblig als zegerynleer. De Rots by N°. 9. verbeeldt, heeft op een bruinen grond eenige witte gecandilaffeerde fchotsen of platte stukken, alle hol over bol geworpen. N°. 10. is een Bergje van geele Toopaas, gelykende naar Kryftallen met hagelwitte korrels befaat, en met *Marchafita* of metaal fchynende Bergjes begroeit.*

XXII. HOOFDDEEL.

Silices Cryftallizantes. Batu Dammar.

Silices
Cryftalli-
zantes
zyn door-
fchynende
Keijteen-
tjes.

BEhalven de voorschrevene Kryftalletjes vind men in d' Amboinsche Eilanden noch een ander slach, die men niet hooger kan achten dan klare Keifteen-
tjes, doch dewyl zommige daar onder zulken klaren weerschynd hebben, dat ze 't edel gesteente zeer naby komen en als tergen, zoo heb ik ze met een byzonder Hoofddeel verwaardigen willen. Ik noem ze *Silices cryftallizantes*, de Maleyers *Batu Dammar*, om dat ze groote gelykenisse hebben met den Amboinschen klaren

Van ver-
fchende ka-
kora.

Danmar batu. Zommige hier van zyn half doorschynende, aan d' eene zyde rond-
achtig, 't overige onordentlyk hoekig, zomtyds helder en doorschynend als ys; zom-
mige met een blauwen weerschynd, gelyk het wit van een gekookt ey; zommige heb-
ben van binnen een geelen weerschynd, gelyk een lichtje van de eene plaats tot d' an-
dere verschievende, als men ze neigt; zommige verbeelden zoo duidelyk de klare stuk-
ken van *Gummi tragant*, dat men ze daar voor zoude aanzien, indien niet de zwaarte
en hardigheid anders getuigde: Deze alle vind men in den Amboinschen Inham, aan
des zelfs Noord-zyde op steenige stranden, van *Hative*: Op *Nuffatello*, *Loeki*, en aan de
Zuidzyde van *Boero* vind men andere kleine witte Keifteen-
tjes, in de grootte van hazel-
nooten, zommige rond, zommige plat, van buiten effen en doof, van binnen door-
schynend en van een eenpaarige substantie, zommige geelachtig, zommige blauwach-
tig, zoo dat men ze voor ruwe Diamanten zoude aanzien, en geslepen zouden ze mis-

Waar die
gevonden
worden.

En heb-
ben gelyke-
nis naar
de Amers-
foortse
Diaman-
ten.

schien d' Amersfoortsche Diamanten niet veel wyken, inzonderheit die van *Nuffatel-
lo* komen, doch het is tot noch toe niet bewezen. Dergelyke Steentjes, doch wat groo-
ter, zyn my gegeven voor opregt Berg-krystal, 't welk van de Kust *Coromandel* komt,
waar voor ik ze egter niet kan aannemen, dewyl ik 't voor een substantieele eigenschap
des Krystals houde, dat hy van natuur seshantig moet zyn.

XXIII. HOOFDDEEL.

Vasa Porcellanica.

't Porfel-
lein door
Nicuhof
beschre-
ven.

DE meening is niet om 't Porfellein uitvoerlyk te beschryven, dewyl het zel-
ve by andere Auteurs genoegzaam te vinden is, inzonderheit in de nauw-
keurige geschiedenissen van 't Sineesche gefandfchap door *Johan Nicuhof*
beschreven; alleenlyk zal ik hier aantekenen eenige dingen, dat kostelyke
Vaatwerk betreffende, dewelke myns weetens by andere Auteurs of niet of donker
aangehaalt worden: Voor eerst zal ik myn oordeel zetten, waar van de naam Porfellein
komt, namentlyk van zeker slach van Zeehoortjes, dewelke men in 't Latyn *Con-
cha Veneris* en *Murex Mutiani* noemt, boven in 't II. Boek Hoofddeel XXIII. beschre-
ven: Welk slach van Hoortjes men hedendaags by de Françoisen en Italiaanen *Por-
cellane* noemt; hier van (zegge ik) heeft het Sineesche Vaatwerk haar naam bekomen,
geenzins oorspronkelyk in *Sina*, maar zoo 't schynt in Spanjen, en eigentlyker in
Majorca, alwaar men fijn en wit aardwerk maakt, 't welk wegens haar gladdig-
heid, met die Hoortjes gemeen, haar naam gekregen heeft: Of men moeste zeggen,
dat het Sineesche Vaatwerk zoo genaamt zy, dewyl men de waereld voor dezen wys ge-
maakt heeft, dat het gemaakt wierde van gladde Zeehoortjes, gestamt, met het
witte

Haar
naam ge-
vonden van
zeker slach
van Zee-
hoorns.

witte van eijers gemengt, en ik weet niet hoe veel jaaren ook onder de aarde begraven: Hier in Indien by de Maleijers heeft het niet eenderley naam, want in 't gemeen wordt het genoemd *Manko*, doch eigentlyk verstaat men daar door diepe Kommetjes: *Pingan* zyn allerhande Schotels: *Piring*, Tafelborden: *Tsjauwan*, Kopjes: *Mamolo*, groote Potten met een hals, dergelyke men op de Kassen te pronk zet. Zoo is ook myn gevoelen, dat *Plinius* en d' Ouden dit Vaatwerk *Myrrhinā Vasa* genaamt hebben, in welke tyd het zeer duur was, en alleenlyk in der Koningen schatten te vinden: Doch het schynt, nademaal de waereld hedendaags daar mede als opgepropt was, dat de natuur ons dit kostelyk Vaatwerk wat heeft willen onttrekken door de verwoestende Tarters, haters van alle mooijigheid, dewelke de oude Chinesche meesters verjaagt, en de werkstellingen verwoest hebben: Om dit gebrek te vervullen, hebben zich voor weinige jaaren eenige meesters opgedaan in 't Landschap *Quantung* by de stad *Ti-koa*; doch dewyl^r zy de regte aarde niet hadden, hebben ze witte marmer of veelmeer alabastr genomen, 't welk zich ligt stoten laat, en hebben uit 't gestotene, met water tot een deeg gemaakt, kleine Schoteltes en Kommetjes geformeert. Deze zyn wel schoon-wit en glimmende, doch hebben den blauwen weêrshyn niet als de regte, maar gelyken best naar witte gepolyfte marmer: Zy zyn veel svaarder dan het regte Porfellein, en worden voor minder prys verkogt: Uit *Japan* komt nu ook overvloedig Porfellein het Sineesche tergende, het welk de geboorene Sineezen aan de *characters* en figuren ligt kennen kunnen, maar onze Natic maakt een onderscheid, dat het Japanische nooit het helder blauw heeft, 't welk men aan 't Sineesche ziet, ook heeft het Japanische onder aan den bodem drie ruige knopjes; het grootste verschil bestaat daar in, dat het opregte Sineesche niet springt, als men heet zop daar in doet, maar het Japanische zeer ligt, als men het van te voren niet eerst warmt: Dit gebrek kan men egter ook gebeteren, als men t' Japanische in een grooten ketel doet, water daar over giet, en t' zaamen ter dege opkookt, daar na van zelv weder laat koud worden.

Heeft
verschide
benamin-
gen naar
haar ge-
daanten.

Word by
de Myr-
rhina van
Plinius
vergele-
ken.

De Chi-
nesche
makers
zyn door
de Tarters
verwoest,
doch na-
derhand
zyn weder
andere
voorige-
koomen.

In Japan
wordt het
zelve me-
de ge-
maakt.

En 't on-
derscheid
met dit
van Chi-
na.

Voor het beste Sineesche Porfellein houd men; dat van binnen geschildert is met de bloem *Serune*, welk is de *Matricaria Sinensis*, waar van zie myn *Herbarium Lib.* 8. en waar van men dergelyke Schotels *Pingan Serune* noemt. Nader beschryvinge, hoe het Porfellein gemaakt wordt, zie by *Nieuhof pag. 9.*

Welk
Porfellein
't beste is.

Men heeft bevonden, dat het hedendaagsche Porfellein in *Sina* onder de Tartarsche regeering gemaakt, en Kraakwerk genaamt, in Holland gebragt zynde, de groote koude des winters niet kan verdraagen, maar in stukken springt, het welk men van het oude werk nooit gehoord heeft.

Ik zal hier by voegen de beschryving van 't Porfellein uit *Thomas Brown*, in zyn II Boek (*van de gemeene dwaling*) aan 't V Hooftdeel: dewelke, de valsche opinie of dwaling overslaande, aldus begint: Doch *Gonzales de Mendoza*, van *Philippus* de II Koning van Spanjen naar *China* gezonden, heeft op ondersoek en eigen onderzindinge een manier beschreven, die tegen alle de vorige aangaat; want naar de konst daar van vernemende, bevond hy, dat ze gemaakt waaren van een kalkachtige aarde, welke gestoten, en in water geweekt een room of vettigheid boven op geeft, en onder een grove substantie: Van het bovenste zegt hy, worden de fynste Schotels gemaakt; van het onderste de grove, dewelke, als ze gefatsoeneert zyn, zy schilderen, en doen ze niet 100. jaaren onder d' aarde begraven.

Een an-
dere be-
schryving
uit Tho-
mas
Brown.

En hier op slaat in alle deelen het verhaal van *Linschoten*, een vlytig ondersoeker, in zyn Oostersche Zeevaart. Noch jonger bevestiging van de zaak mogen wy hebben uit *Alvares*, de welke lang in die gewesten geleefd heeft, in zyn verhaal van *China*, dat de Porfelleine Schotels slegts in een stad in 't Landschap *Chiamfi* gemaakt wierden; dat d' aarde uit andere Landen gebragt wierd, doch om 't gerief van water, 't welk haar gladder en doorlugtiger maakt, wierden ze in dit Land alleengemaakt; dat ze bearbeidt en gefatsoeneert wierden, gelyk die van andere Landen, waar van sommige blauw ge-
werft wierden, sommige rood, andere geel, van welke verwe alleen zy den Koning vereeren.

't Zelve
uit Lin-
schoten
bewezen.

Nadere
beschry-
vinge daar
van.

Moet 15.
dagen in 't
vuur
staan.

Redenen
van haar
schaars-
heit.

De laatste onderrigtinge hier van is te vinden in de reis van den Duitſchen Ambassadeur, die van Batavia aan den Keiser van China gezonden wierd, en in 't Fransch gedrukt in 't jaar 1615, die daar duidelyk van verhaalt, dat de aarde, daar de Porſelleine Schotels van gemaakt worden, uit het gebergte van Hoang gebragt word, en in hoekachtige stukken geformeert, te water gebragt, en met des Konings zegel gemerkt word; dat d' aarde in haar zelv heel mager en fyn is, glinsterende gelyk Zand; en dat ze word toebereidt en gefatzoeneert op dezelve wyse, gelyk de Italiaanen de fyne aarde waten van Faventia of Faença bereiden; en dat zy aangaande dat konſtſtuk zoo zorgvuld'g zyn, dat het alleen van den Vader maar aan den Zoon geopenbaart word; datze met Indigo geverft, en vyftien dagen achter een in een vuurigen oven gebakken worden, en bestookt met hout, dat heel droog en niet rookende is; het welk den Auteur gezien hebbende, konde hem qualyk van lacchen onthouden over 't gemeene gevoelen, 't welk boven door ons verworpen is.

Vraagt nu iemand, hoe ze zoo schaars of nauwlyks te bekomen zyn, daar ze zoo veel in korten tyd gemaakt worden? Hier op antwoorden deze laatste Schryvers; dat 'er een groote boete gezet is op die de eerste soorte uit het land voeren. En gewisselyk op deze soorte passen d' eigenschappen, die Scaliger en andere de Porſelleine Schotels toefchryven; dat ze geen vergift willen bouden, dat ze vuur staan, dat ze niet hooger heet worden, dan daar vogtigheid in gedaan word: Want de onder ons in 't gebruik zyn, en den naam van fynſte draagen, zullen alleentlyk vuur staan, maar geen vergift ontdekken; doch mogen boven d' andere dienſtig zyn tegen de roude loop.

XXIV. HOOFDDEEL.

Pingan Batu, Gory. Gift-schotels.

De Gift-
schotels be-
ſchreven.

MEn heeft voor dezen die van *Europa* wys gemaakt, dat het fynſte Porſellein 't welk men Kraakwerk noemt, die eigenschap zoude hebben, dat het ſpringen of knerſen moeft, als men eenig vergift daar in dede: De Sineezen hier van ondervraagt weten geen Porſellein aan te wyſen van het gemeene ſlach, hoe fyn het ook zyn mag, 't welk die eigenschap zoude hebben; maar wel een ander ſlach van 't gemeene veel verſchillende, 't welk by de Maleyers *Pingan Batoe* genaamt word. Onder dezen naam vind men verſcheide Schotels, die onder malkander in ſubſtantie en prys veel verſchillen, weshalven ik ze verdeelen zal in gemeene of ſlegte, en in zeldzaame of koſtelyke.

't Porſel-
lein 't on-
recht daar
voor ge-
houden.

Een an-
der ſlach
van Por-
ſellein be-
ſchreven.

't welk
veel ruu-
wer en
groover is.

De gemeene *Pingan Batoe* is een zwaare groote Schotel, als of ze van ſteen gemaakt was, vlak, op den grond een vinger dik en meer, aan de zyden half zoo dik met omgewelde kanten, glad, bleekgroen, doch de eene meer naar 't blauwe, de ander meer naar 't grauwe trekkende; de meeste zyn eenpaarig van koleur, doch zommige hebben onder 't glaſſuurfel eenige figuren van bloemwerk uitkyken: Men vind 'er ook, die aan de buiten-zyde veele ronde en verhevene ruggen hebben, eertyds by de Ternataanen zeer geacht, en *Gorange Mangati* genaamt, dat is, Haais-lever of naar 't fatzoen der ruggen of naar de koleur van de rauwe Haaije-lever. Al het andere ſlach van *Pingan Batu* noemen ze *Suggi*: Deze soort moet glad, geheel en massief zyn, maar als daar veele scheurtjes in komen, zoo rekenen ze die voor dood, en niet meer deugende: Dit aardwerk plag eertyds in *Sina* gemaakt te worden, doch was aldaar in geen waarde, maar alleen voor gemeene Liedden, gelyk het ook in der daat een ſlegt aardewerk is, en hiet in 't Sineesch *Tschopoa*, dat is, steene Schotels: Hedendaags by de Tartariſche regeering word het niet uitgevoert, en miſſchien ook niet meer gemaakt, daarom men nu in waarde houdt al wat men van 't oude ſlach noch vind; Inzonderheit dat met witte bloemen geſchildert is. De Amboinceezen, en by na alle inwoonders van den Molukkifchen kreits, plagten eertyds, ja doen het noch, deze steene Schotels, gelyk ook allerhande fyn Porſellein onder de aarde te vergraaven, om 't zelve niet ligt

By d'
Amboincee-
zen hoog
geacht,

te verliezen by overval van vyanden, of wanneer hunne stroohuisjes afbranden; dit doen ze niet omtrent hunne huizen, maar in de boschtuinen, daarze dan een struikje van *Codika* en *Terminalis* planten, om de plaats te kennen: Andere vergraaven het in spelonken en onder overhangende klippen, inzonderheit de Alphoreezen of wilde bergwoonders, het zelve eerst dik bewindende met *Goemoet* en *Rottangs*; dese vergraavene schat haalen ze dan niet eer voor den dag; tot dat ze een groot fecst maaken of aan hunne Duivelen een offer willen doen; zy zyn zoo bedekt met dat vergraavene goetje, dat ze dat zelv aan hunne kinderen niet willen openbaaren: Hier door gebeurt het, dat, zy ondertuffchen stervende, deze begraavene schat onbekent blyft, tot dat ze by geval, of door aardbevinge, of door een sterke regen of afval des Landts ontdekt wordt; Op welke manier onze Jagers schoone Schotels in 't gebergte opgedaan hebben. Zedert zyn uit *Japan* dergelyke Schotels aangebragt, zommige glad en slecht, zommige geschildert, meer grauw dan groen hebbende, aan schoonheid de Sineesche niet wykende, behalven dat ze mede dat gebrek hebben, ligt te springen of te scheuren, als men heete kost daar in doet of op koolen zet, doch worden op de zelve manier verbeterd, gelyk in 't voorschrevene Hooftdeel geleert is: Deze zyn nu gemeen, en men koopt het stuk voor 1 Ryxdaalder, of 1½ voor een geschilderde, die men zomtyds met goede winst by de Alphoreezen verhandelen kan.

Zeldzaame of kostelyke *Pingan Batu* zyn mede gebloemde en vlakke Schotels, wat kleiner dan de voorschrevene, te weten, als een gemeene Schaf-schotel met breede en geenzins omgewelde randen, niet van eenderlei koleur noch substantie: De meeste zyn dik, geenzins doorschynende met zulken wonderlyken weerschyn, dat men de rechte koleur niet beschryven kan. De grond van 't glassuurfel schynt geel te zyn, en daar op een lichtpaarsche koleur: De bodem is lichtblauw of aschblauw met een kring omgeeven, van de zelve koleur, die geen weerschyn geeft, hier en daar met bruine plekken of stippeltjes, en als men de Schotel aan een schaduwachtige plaats aanziet, gelykt ze groen: De buiten-zyde is aschblauw, en als men 'er van binnen nauw op-let, zoo is ze vol fyne scheurtjes, die men egter niet voelt, behalven de fyne ribbetjes aan de zyden; zommige zyn meer bruin, zommige blauw, zommige groen; men vind 'er ook die omtrent de randen half doorschynende zyn, dewelke men voor de duurste houd, daar men 70, ja ook wel 100 Ryxdaalders voor ieder geeft: Dergelyke twee hebben de Koningen van *Makkassar* gehad, maar de gemeene kan men voor 20 Ryxdaalders krygen; d' oorzaak, waarom deze Schotels zoo duur zyn, is een algemeene inbeelding, die nogtans alle man van d' Inlanders zoo ingenomen heeft, dat ze daar af niet te brengen zyn, hoewel men 'er zoodaanige weinig vind, die de proef kunnen uitstaan; de proef bestaat hier in, dat ze het vergift zullen verraden, te weten, als men eenige vergifte kost in vochtigheid bestaande daar in doet, zoo moet het zop kooken of bobbeltjes opwerpen, de Schotel knersfen en scheurtjes krygen, of immers haar koleur veranderen: Als men gekookte rys daar in doet, die zal drie dagen lang goet blyven, en niet goor worden, maar wel opdroogen; waar van een Sineesche *Kyayloera* of ontfanger van *Grisek* my verzeekerde zulks geprobeert te hebben; als men kalk op den buitensten bodem strykt, daar de Schotel niet verglaaft is, die zal haare scherpigheid verliezen, zoo dat men ze zonder schade in den mond kan houden: Wat van deze dingen zy, kan ik niets voor zeker zeggen, dewyl my het geluk tot noch toe niet gedient heeft een zulke Schotel te bemachtigen, die de voorgemelde preuve kan uitstaan, behalven een van het gemeene slach, waar van ik het volgende ondervonden hebbe: Wy hebben sublimaat in water los gemaakt, en het zelve in de Schotel gegooten, de plaats, daar het water stont, kreeg een andere, dat is, lichter koleur, maar wy wierden geen knersfen noch scheuren gewaar, en als men 't water weder uitnam, zoo kreeg de Schotel haar voorige koleur: Op de onderste bodem heb ik meffel-kalk laten stryken, na een weinig tyds proefden de omstanders daar van, en de zelve in den mond houdende zeiden geen scherpigheid te gevoelen; ik dede

Die het begraaven.

En niet gebruiken, als in hun Afgoden dienst.

Doch die worden nu in Japan nage-maakt.

Van deze een tweede soort.

Haar gedaante en koleur.

Worden beel waardig gebonden.

En waarom.

De proef door den Schryver genomen

Doch omwaar bevonden.

Een andere proef met kalk.

En be-
vonden als
voren.

het mede, en proefde wel de natuurlyke kalksmaak, doch wyl d' omstanders zeiden niets* te gevoelen, zoo zeide ik mede zoo: Ik wil echter hier mede dit kostelyke Vaatwerk geenzins verkleint hebben, maar liever geloven, dat ik het beste slach niet gehad heb, en de ondervindinge andere aanbevolen laten, die de gelegenheid daar toe hebben, want in deze Oostersche gewesten zyn ze zoo weinig te vinden, dat men qualyk van de een of van d' andere hoort, en die ze bezitten willen ze qualyk toonen. Van haaren oorspronk weet ik ook niet zekers te zeggen, doch het gemeen gevoelen is, dat ze eertyds uit *Sina* gebragt, en door de Inlanders dezer Eilanden hier en daar vergraaven zyn. De Sineezen hier van ondervraagt hebben my het volgende opgegeven:

Berigt
der Chi-
neezen
hier van.

De vermaarde Sineefche Admiraal *Sampo* zal de eerste uitvinder en werkmeeſter van dit Vaatwerk zyn, doch waar hy 't zelve gemaakt, en waar hy de ſtof daar toe gevonden heeft, zyn ze in 't verhaalen niet eenpaarig: Zommige zeggen, dat hy ze noch in *Sina* zynde gemaakt heeft, en als de ruuwe Schotels op de bank ſtonden, eer ze in den oven quaamen, dat 'er een groote vogel, na hun beſchryving *Geruda* of Grifſioen, over de werkſtede zy gevlogen, dat het geheele huis daar van daverde; waar van de Schotels die ſcheurtjes zouden bekomen hebben, dewelke zy dan voor een teken van oprechte houden.

En hun
bygelof.

Ander
berigt van
deze Gift-
ſchotels.

Andere willen, dat de voornoemde *Sampo* deze Schotels zal gemaakt hebben op 't Eiland *Condor*, voor 't Land *Cambodja* leggende, en maar uit eenen hoogen berg beſtaande, als hy van *Humvuus* den eerſten Sineefchen Keiſer, na het verjagen van de Tartars, naar vreemde Landen gezonden wierde, om het kostelykſte van ieder Land voor zyn Keiſer op te ſoeken en mede te brengen, het zy zoo 't wil, het is zeker, dat men de Schotels meeſt vind in de Landen van dezen *Sampo* beſocht, en alwaar hy een tydlang gewoont heeft: Onder dewelke voornamentlyk genoemd worden, *Borneo*, *Makkaffar*, *Baly*, *Java*, en *Malacca*, alwaar de Sineefche put aan 't bergje *Bukit Sina* noch te kennen is: Van hem worden deze Schotels noch by de Sineezen *Sampo poa* genaamt, en boven de voorſchreve noch de volgende eigenschap toegeſchreven; dat ze 't ſout-water daar in gegoten verſch en drinkbaar moeten maaken; maar de gemeene *Pingan Batu* noemen ze *Tsoe Pijan*. De Ternataanen noemen allerhand kostelyk Porſellein-werk *Picca Radja*, dat is, Koninglyk Huiſraad.

En waar
van zy
haar be-
naem-
ing heb-
ben.

Gori.
Haar ko-
leur, ge-
daanten,

Gift-ſchotels of *Gori* zyn of dezelve of dergelyk ſlach van Schotels, doch meeſt naar den groenen trekkende met dergelyken weërſchyn, zommige in de gedaante van Schotels, zommige van Tafelborden, en andere van Kommetjes: Deze koopt men in *Pegu*, alwaar ze komen van *Ava*, en worden naar oud *Indien* vervoert, alwaar ze in groote waarde gehouden wierden, zoo dat de *Guzaratten* eertyds voor een zulke Schotel 150 en 200 Ryksdaalders gaven, om dat ze naar hun zeggen geen vergift konde lyden; maar als de gierigheid de meenigte heeft ingevoert, en miſſchien ook de winſucht der *Peguers* de zelve nagebootſt en vervalſcht heeft, zoo zyn zy in verachting gekomen, en zoo ik verſtaa, blyven ze te *Golconda* in 't Pakhuis van de Compagnie leggen, want de Sineezen zullen ze niet kopen, vermits hunne laatsdunkenheid niets acht, 't welk niet uit *Sina* komt: Zoo is het ook onzeker, of de maker *Sampo* zelv geweten, of de menſchen wys gemaakt heeft, dat deze Schotels 't vergift niet kunnen verdraagen, dan of de zelve Schotels niet eenige eigenschap ontfangen hebben van d' aarde, daar ze zoo lange jaaren hebben vergraaven gelegen: Immers ik beelde my in, dat men hier en daar verſcheiden Vaatwerk vind, door de Ouden vergraaven, 't welk ik niet gelove, dat *Sampo* gemaakt heeft; by voorbeeld in het gebergte achter *Cheribon* op *Java* worden by geval nu en dan bruine of donkerroode Kopjes en Schoteltjes, ook vuilwitte Kroesjes met blauwe bloemen en vol ſcheuren gevonden, dewelke de Sineezen voor 't maakfel van *Sampo* hielden, en de proef van kalk verſch te maaken uitſond, daar het waarſchynlyker is, dat ze, inzonderheid de bruine en roode, op *Cheribon* zelv gemaakt zyn, (alwaar men noch roode Gargeletten en der-

* Gevoe-
len van
den Schry-
ver on-
trent het
begraaven
der zelve.

gelyk Vaatwerk maakt) en een tydlang onder de aarde gelegen hebben, waar door ze misschien die versch makende kragt konnen hebben, en ook metter tyd weder staande verliefen.

Op *Boeton* noemen ze deze Schotels *Manco Paso*, om dat ze op den bodem 1 of 3 zwarte streepen hebben als groote spykers; de Koning van *Boeton* heeft 'er een van een *Asta* of kleine elle wyd, lichtgroen, dik, zwaar, vol scheurtjes, nochtans glad, daar in hy zich roemt sout water te konnen versch maaken.

Worden ook Man-ko Palo genaamt.

Op *Belitton* en *Crimata* graaft men niet alleen deze Schotels uit de aarde, maar ook groote antique Potten van 1½ en 3 en 4 voeten hoog, van buiten verglaast, geel of geelgroen, met Slangen, Draaken, en dergelyke ongedierten geteikent, boven met een wyden mond, dat men 't hoofd daar in steken kan, en worden *Tadsjos* genaamt; men vermoedt, dat ze in oude tyden de asch van hun verbrande doden daar in vergraaven hebben: Hun word geen kracht van vergift te wederstaan toegeschreeven, echter zyn ze in achtinge niet alleen wegens hunne zeldzaamheid, maar ook om dat men groote koopmanschap daar mede dryven kan by de Alphoreezen op *Borneo*, dewelke voor ieder stuk graag een slaaf geeven om de koppen van hunne vianden daar in te bergen; want het is by hun de manier, gelyk by onze Alphoreezen op *Keram*, dat niemand mag een wyf trouwen of een nieuwhuis oprigten, die niet te voren een kop van den viand gehaalt heeft, dewelke zy dan onder hunne schatten bewaaren.

Antique Potten.

En waar toe die gebruikt worden.

De *Pingan Batu* van d' eerste foorte moeten helder klinken, en zonder scheurtjes zyn, maar de tweede of kostelyke hebben een dooven klank, en de scheurtjes worden daar aan geprefen, niet die door stooten of slaan daar in komen, maar die zich onder 't glassuurfel vertoonen, zeer fyn en daar in gebakken zyn: Zoo schynt 'er ook een onderscheid te zyn tusschen de groene Gift-Schotels en Gorys uit *Pegu* komende en de dikke *Pingan Batu*, in 't Sineesch *Sampo Poa* genaamt, dewelke naar 't zeggen der Sineezen eertyds in *Sina* gemaakt zyn by de stad *Jautschew* in 't Landchap *Kiangsi* of *Kang-fay*; doch nu in veele hondert jaaren niet meer, zynde eertyds in deze Indische gewesten gebragt door *Sampo*: Zy moeten ligter zyn dan gemeen Porfellein, en een dooven klank hebben, den welken zy verkregen hebben door hun ouderdom en door het lang vergraaven leggen onder d' aarde: In *Sina* worden ze zeer kostelyk gehouden, geenzins wegens eenige zonderlinge kragten, gelyk hem de Maleijers toeschryven, maar alleenlyk dewyl ze een oud Meesterstuk zyn, 't welk hedendaags niemand meer kan naaaken, weshalven zy door de Sineezen in Indiën worden opgekogt, en in *Sina* vervoert.

Onderscheid van dit Vaatwerk.

En waarom die begeerig zyn.

Het verhaal van den Sineeschen Admiraal *Sampo*, en der diere Schotels, *Pingan Batu* genaamt, dewelke hy in deze landen gebragt heeft, zoo als het onze Amboinsche Sineezen zelf opgeeven, is als volgt:

Pater Martinus verhaal wegens den Sineeschen Admiraal Sampo.

De diere Schotels, in 't Maleisch *Pingan Batu*, in 't Sineesch *Sampo Poa* genaamt, zyn voor 350 jaaren gemeene Schotels in *Sina* geweest, vermits de Sineesche Keisers 't Porfellein naar hun believen zomtyds veranderen, zoo wel in stof als in gedaante, doch hebben de voornoemde Schotels haare waardigheid gekregen op de volgende manier: Als omtrent voor 324 jaaren, of gelyk *Pater Martinus* schryft, in 't Jaar Christi 1368. *Hungvu* of *Humvu* de Tartars verjaagt hadde, en daar door de eerste Sineesche Keiser geworden was uit het geslachte *Tsju*, by *Pater Martinus*, *Taiminga* genaamt, en 37 jaaren geregeert hadde, heeft hy na zyn dood het ryk overgelaten aan zyn Zoons Zoon *Kembun*, beide tot *Nankin* hun verblyf houdende; doch deze *Kembun* is verdreven door zyn Oom *Englok*, vierde Zoon van *Hungvu*, in 't derde jaar zynre regeering, den welken misschien *P. Martinus*, *Taichangus* noemt: Deze *Englok* heeft den Keiserlyken stoel van *Nankin* naar *Pakin* overgebragt, en onder zyne getrouwste vrienden, die hem tot de regeering geholpen hebben, gehad eenen *On-Sampo* tot Raadsheer en Hofmeester van zyn geheel huis, een zeer geleerd, wys en magtig man, ervaren in natuurlyke konsten: Op zeker tyd vraagde de Keiser dezen *Sam-*

po, waar doch de verdreven *Kembun* schuilen mochte, of hy levendig of dood was, en of 'er hoop was om hem in handen te krygen, *Sampo* antwoorde: Uit den loop der starren weet ik dat hy noch leeft, hy schuilt in verre plaatfen, doch gy zult hem niet vinden noch in handen krygen; de Keifer wierd hier over ontstelt en bekommert, dat *Sampo* wel mochte weeten, waar zich *Kembun* ophield, en heimelyk met hem houden: Hy vermaande dan *Sampo*, dat hy als een wys en in alle natuurlyke konsten ervaren man zich zoude op een zeezeize begeven, *Kembun* in alle Landen opzoeken en met een voor hem wat raars medebrengen, hy zoude hem scheepen, volk en levensmiddelen beschikken: *Sampo*, daar naar trachtende om zich van den Keifer te ontslaan, en op verre zeezeizen te komen, hoewel de Sineezen doe in veele hondert jaaren geen groote zeezeizen geoefent en de stuurkonst schier vergeeten hadden, heeft zulks echter aangenomen, den Keifer verzekerende, dat hy tot alles raad wiste, en ook zelf voor zyne Lands-Lieden een nieuw Stuurmans-boek gemaakt hadde; hy rustte dan een Vloot toe van omtrent 18 scheepen van alles wel voorzien in 't 13de jaar van *Englocks* regeering of 't jaar Christi 1421. wanneer *Sampo* zyn eerste reis begon: De Vloot stond onder drie Hoofden, alle 3 *Sampo* genaamt als Koninglyke Factoren, waar van de eerste en grootste was dezen *Ong-Sampo* als Admiraal over de Vloot, gehouden niet alleen voor een wys en geleert, maar ook voor een heilig en in wonderwerken magtig man; deze dan nam onder anderen mede tot zyn dienst en huishouding, en geenzins tot koopmanschappen, veelderlei Porfellein van schotels, kommen en potten, gelyk toenmaals in *Sina* gebruykelyk waaren, dewelke alle, het zy door de heiligheid van *Sampo* of door byzondere konst, 't welk de Sineezen niet weeten te zeggen, die kracht en eigenschappen verkreegen hebben, dat het drinkwater in de potten nooit stinkend wierd, de gekookte ryft en andere kost in de schotels gedaan veele dagen onbedorven bleev, alle de geneesmiddelen in de kommen gedaan haare krachten verdubbelden, ja het water daar uit gedronken den brand in de koortse versloeg; doch hebben nooit gehoort, dat het vergift, in 't Sineesch, *Pifun*, in 't Maleitisch, *Warangan*, by de onze *Arsenicum* genaamt, daar in gedaan de schotels zoude doen springen of van koleur veranderen, gelyk naar hun zeggen wel in 't gemeene Porfellein gebeurt, maar in 't tegendeel, dat de schotels van *Sampo* geen verandering moeten toonen, en evenwel het vergift krachteloos maaken: Van dit Porfellein heeft *Sampo* hier en daar in de Landen daar hy geweest is aan de grooten eenige geschonken, die zy altyd voor een groot Rariteit en kostelykheid, ook om van den brand bevryd te zyn, gehouden en zomtyds begraaven hebben. In zyn eerste reis dede hy de Landen van *Tunkin*, *Cautschi*, *Cambodja* en *Siam* aan, komende eindelyk tot *Sohor*, daar zoo veele en krachtige tovenaars waaren, dat ze hem eenige scheepen op de bergen haalden, eindelyk geraakte hy tot *Malacca*, daar hy mede door storm en onweër eenige scheepen verloor, derhalven genoodzaakt wierd aldaar wat te rusten en nieuwe scheepen te timmeren: De overblyffels en gedenktekenen hier van te *Malacca*, zyn het Berksen *Bukit Sina*, en de Sineesche Put, die alleen goed drinkwater heeft: Na vyf jaaren keerde hy weder tot zyn Keifer mede brengende schoon fyn wit linnen, *Sanhossu* of Bloedkoraal-boomen en *Calambac* of Paradyshout; doch *Englok* was te onvrede, dat hy zoo veel volks en scheepen verloren hadde, hield hem daarom by zich tot *Pakin*, hoewel *Sampo* om nieuwe scheepen en volk aanhield, en een tweede tocht wilde doen, het welk echter niet geschiede tot in 't tweede jaar der regeering van *Englocks* Zoons Zoon *Suan Tic* of 28 jaaren naar zyn eerste tocht, omtrent het jaar Christi 1450. wanneer *Sampo* voor het tweedemaal uitgevaaren is, veel meer andere Landen aandoende dan te voren, als *Borneo*, *Baly* en *Java*, daar men noch overal zyne gedenktekenen toont, en daar hy van deze schotels en potten al wederom gelaten heeft, die men nu heden-daags hoewel zelden vind, na dat zommige over de 100 jaaren vergraaven hebben gelegen naar de manier van deze Oostersche volkeren, die hun kostelykste huisraad meest vergraaven: Eindelyk is hy in *Siam* gekomen, zoo 't schynt, niet gezint zynde naar

Die be-
vel krygt
om *Kem-
bun* op te
zoeken.

Waar toe
een Vloot
uitgerust
word in 't
jaar 1420.

Neemt
eenige Por-
felleinen
tot zyn ge-
bruik me-
de.

Die, zoo
zy geloof-
den, woon-
derlyke
krachten
verkree-
gen.

Van wel-
ke hy in
andere
Landen
geschonken
doet.

Zyn voor-
vallen in
verscheide
plaatfen.

En wat
hy zyn
Keifer we-
der te rug
brengt.

Zyn
tweede
tocht,

Wat hy
verricht,

zyn Vaderland te keeren, alwaar hy ook gestorven is, na dat hy met een Wonderman van *Siam* lang gestreden hadde, wie de grootste wonderwerken zoude kunnen doen; en volgens bericht zoude 'er noch een groot paleis in *Siam* zyn, 't welk *Sampo* gebouwt heeft in 3 etmaalen, in welken tyd de Siammer niet meer dan een *Tà* of *Pyramide* heeft kunnen oprechten.

En waar by gestorven is.

De kostelyke en opregte Schotels, die men *Poa Sampo* noemt, zyn aldus geschikt: De grootste daar onder zyn over een elle wyd, andere kleinder en dieper, doch alle meest van die gedaante als de nieuwe overkomende *Gori* of Gift-schotels, wel grof en dik van substantie, doch niet zwaar, ook van een gantsch doove klank; van koleur zyn zommige vuilwit, andere geel, bleekgroen, blauw, donkerbruin, en zommige ook zwart, maar nooit rood, alle met fyne pas kennelyke scheurtjes in 't glassuurfel na buiten; van onderen aan den bodem met een bruine kring omtrent 2 vingers breed omgeeven, alwaar ze ook niet of weinig verglaaft zyn; aan de gebrookene stukken ziet men de binnenste aarde niet wit noch steenhard als aan de gemeene, maar houtverwig; en met een nagel kan men daar van schrappen, gelyk aan een gebakken steen van binnen: Deze Schotels zyn hedendaags zelv in *Sina* zoo hoog geacht, dat de Sineezen dezelve op *Java* en andere plaatsen voor 40 en 50 Ryksdaalders opkopen en in *Sina* voeren, daar zy het stuk voor 100 en 150 Ryksdaalders verkoopen.

Nadere beschryvinge der Poa Sampo. Haar gedaante, koleur en groote waarde.

De *Gori*, in 't jaar 1684. in *Amboina* aangebragt, kennen zy niet, waar ze gemaakt zyn, gelyk ze ook geene kentekenen hebben van de *Poa Sampo* of Schotels van *Sampo*; maar zy weeten wel, dat ze in *Japan* op 't nauwste nagebootst worden, dewelke men hier plagt voor 1½ en 2 Ryksdaalders te koopen, hoewel ze niets van de voorschreve kentekens hebben.

Worden van de Japaneezers nage-maakt.

XXV. HOOFDDEEL.

Mamacur of Macur.

Hier zal ik verhaalen, hoe een nietig ding door enkel goedvinden en inbeelding der menschen tot zulk een waarde kan koomen, dat het onder de voor-naamste schatten gerekent word. Een dikken, plompen Armring, dewelke onze Naticen voor glas aanzien, en ook anders niet is dan een maaksel van menschen handen, van glas, *Amaus* en dergelyke klare steentjes gemaakt, van zulke wydte, dat men 'er een bequaame hand effen doorsteeken kan; aan de binnenkant altyd vlak, ruig, schaars een duim breed; van buiten zyn zommige met een ronde rugge, zommige loopen wat driekantig toe als een dak, doch met een rondachtige rugge, en schynen altyd van tweederlei substantie gemaakt te zyn, want de binnenste kant of bodem is grof en donker, de rugge glad en half doorschynend gelyk een dik glas; in 't gemeen noemt men ze *Mamacur* en *Macur*: By de Mooren *Mamacul*: Op *Keram* *Mamaur*: By die van Oost-Keram, *Dittir*: In de Zuid-Ooster Eilanden *Ditti*; op *Lety* en *Moa* worden ze genaamt *Sely*. Ik hebbe daar van drierlei soorten gezien, van malkander veel in substantie en prys verschillende: De eerste, beste en meest geachte zyn regt glasgroen met een ronde rugge, half doorschynend gelyk het dikste van de Engelsche bottels, wat zwaarder dan gemeen glas; als men ze tegen den dag houdt, moet men daar in eenige wolkjes zien dryven, die haar met het neigen veranderen, 't welk de Alphoreezen voor slangen en draaken aanzien.

De Mamacur beschreven, in zyn stofse en gedaanten.

Waar van 3 soorten zyn. De eerste soort is groen van koleur.

De tweede en zommige voor de beste geachte is hoogblauw, mede halv doorschynend, daar zomtyds wat paars onderloopt, van binnen met dryvende wolkjes en als zandkorreltjes: Deze beide zyn altyd rond van rug, van buiten niet geschildert, en

De 2de soort is blauw.

hoe meer veranderingen van koleuren, wolken en water zy van binnen vertoonen, hoe kostelyker zy zyn.

De derde soort zynde de slechtste.

De derde is veel slechter dan de voorige, doch in de Zuid-Ooster Eilanden tot *Timor* toe meer geacht dan op *Keram*: Deze zyn driekantig met een ronden rug, van groen, bruin, en blauw glas, daar in veele kuiltjes gegraven zyn, en de zelve gevult met geel en rood lak-werk, 't welk met 'er tyd daar weder uit valt; deze plekken zyn zoodaanig geordineert, dat 'er een roode tusschen twee geele komt, alle omtrent een vinger breed en loopen dwers over den rug.

Is by d' Inlanders hoog gewaardeert.

De Inlanders betwisten ons met grooten eernst, dat deze geen gemaakte maar natuurlyke Steenen zyn, uit de bergen of uit zee komende, en de winsucht raad onze Natic aan, dat men ze by dat gevoelen laat, want het is een van de vermaartste koopmanschappen onder deze Inlanders, zoo dat men voor een van de slechtste een slaaf kan krygen, maar zoo ze mooi gewatert en naar hun sin gewolkt zyn, kan men wel 5, 10, en meer slaaven voor een krygen; ja zy voeren onder malkander oorlog om de zelve: Van waar nu deze Ringen koomen, kan men niet eigentlyk weeten, het waarfchynlykste is, dat eertyds de Portugeezen de zelve in deze Eilanden gebragt en de menschen wys gemaakt hebben, dat het kostelyke Steenen waaren; want het is zeker, dat de hedendaagsche Papen in *Bengale*, en op de kust van *Coromandel* dergelyke Armringen geeven aan die in hunne tempelen offeren; die zy buiten twyffel van eenig grof glas maaken: Evenwel kan men niet eigentlyk weeten, hoe en waar uit zy die maaken, en dat ze zulke wateren hebben: Dit is te verwonderen, dat de Javaanen, die door een lange omgang met d' Europeërs nu snedig zyn geworden, evenwel de rechte groene *Mamacurs* opkopen, en aan hunnen Koning tot een groot present vereeren.

En worden door hun geestelike voor een groot present aan hunne Koningen vereert.

Waar toe dezelve gebruikte worden.

Nu zullen wy verhaalen, wat de Alphoreezen van *Keram* met deze Ringen doen; de gemeene man mag de zelve niet hebben, immers niet opentlyk, en het moet al een grooten *Radja* zyn, die 'er een belit, houdende zich ryk genoeg, als hy deze drie dingen heeft, een steene Schotel of *Pingan Batu*, een *Mamola* of steene Pot, van wit Porfellein van buiten met figuren, loofwerk en draaken versiert, en een zulken *Mamakur*.

En hoe sorgvuldig zy die bewaaren.

De twee eerste dingen, als in 't voorgaande Hooftdeel vermeldt is, worden met kattoen, gomuto, en rottang digt bewonden, dat men wel een uur te doen heeft, eer men een los snyd, ook worden ze in de aarde begraven: De *Mamakur* word ook met kattoen en linnen bewonden, en boven in 't huis aan een hoogen balk opgehangen, om dat hy naar hun zeggen in geen kisten wil besloten zyn: Op de nieuwe maan haalen ze hem af, en doen hem offerhanden met een hoen; ja zy doopen hem zomtyds in 't bloed van een hoen, zeggende dat hier door zyne wateren ter dege voor den dag zullen koomen; als zy ten oorlog of op roof willen uitgaan, zoo beschouwen ze hem ook, en willen daar in goed of quaad geluk voorzien; het is niet ongelooflyk, dat de Leugengeest daar onder speelt, en door deze *κατοπτρομαντία* weet zyne dienaars iets te vertoon, waar na zy hun kunnen schikken.

Hun waange-loof daar van.

Ten tyden van den Gouverneur *Herman van Speult*, wanner d' eerste oorlogen in *Ambaina* begonden, wierd *Liffabarte* op *Kerams* Noordkust ook afgelopen, alwaar onzen *Gnatahoedi Paulo Gomes* in 't huis van den overste aan een balk een zulken *Mamakur* vond: Deze was blauw naar 't groene trekkende, gelyk het glas aan den voet van de fyne roemers, met wateren, wolken en vier koleuren van binnen.

En worden oorlogen om dezelve gevoert.

Radja Saulan de machtigste onder de Alphoreezen op *Keram* hadde eertyds een glasgroenen *Mamakur*, waar over geduurig oorlog gevoert wierd met zyne naabuuren, zoo dat hem nu d' een nu d' ander bezat; eindelyk raakte hy in handen van ons volk, die hem straks naar 't Vaderland zonden, en lieten dergelyke Ringen van glas maaken, dewelke zy met den oprechten aan die van *Keram* vertoonden om te verkoopen, maar die van *Keram* wisten met der haaft hunnen ouden en rechten Ring uit te kies, en begeer-

begeerden d' andere niet, hoewel d' onze schier geen onderscheid daar aan zaagen, geene wolkjes maar wel zandkorreltjes konden bespeuren; wilde men derhalven vrede met hun hebben, zoo moest men hun den rechten Ring wedergeeven: Ik achte dat men deze Ringen van geen gemeen glas, maar van doorschynend *Amaus* moet maaken, gelyk de steene *Paternosters* zyn, die den Bernsteen gelyken.

Voorval hier van.

De Præsident *Simon Cos* namaals Gouverneur in *Amboina* heeft in 't jaar 1655. in de Negory *Nocohay* op Kerams Noordkust een zulken *Mamakur* moeten wegneemen, om dat de Nabuurige Negory oorlog daarom voerde, doch de Capitein *Hoelung*, die het gesag over deze Landstreek voerde, en de onze anders wel toegedaan was, toonde zich zeer misnoegt hier over, zeggende dat zulken Ring wel 100 Slaaven ja een heele Negory waardig was; doch zy hebben hem niet weder gekregen, dewyl hy weg geraakt is: In de Zuid-Ooster Eilanden, als gezegt is, worden deze Armringen met roode en geele plekken geëmaljeert met een grof emaljeersel, 't welk daar ligt uitspringt, en gemeenlyk kan men een slaaf voor een krygen; doch die van een eenpaarige blauwe of groene koleur zyn, en in dewelke naar hun zinlykheid veele wolken speelen, houden ze voor ongelyk beter: Die van *Seru Matta* en *Babber* worden beschuldigt, dat ze valsche *Macurs* konnen maaken, doch die zy van de rechte ligt konnen onderscheiden; hoe zulks toegaat is my onbekent, dewyl ik niet weet, dat de voornoemde Eilanders de konst van glas maaken verstaan, behalven die van *Keram Laut*, dewelke de groene stukjes van gebrokene bottels naerftig opsoken, in een uitgeholde houtskool weten te smelten, en daar uit zulke schoone Steenen maaken, die men voor Toepaazen en Chrysoprasen zoude aanzien, doch een goed kenner kan ze ligt van de natuurlyke onderscheiden, als men ze uit den Ring neemt, wanneer men aan de kanten de glasachtigheid straks gewaar word; dewelke ook by nacht niet vuuren: Uit de zelve Eilanden heb ik een *Makur* gekregen, op den bodem ruim een duim breed, aan de binnenzijde zeer oneffen en heuvelig, van aanzien zwart, maar als men hem tegens 't licht hield, half doorschynend en donkerblauw, daar op stonden geele en bruine plekken met bochten door malkander lopende, waar van de hardste scheenen emaljeersel te zyn, maar de uitsprongene waaren met lak vervult: Hy vuurde by nacht geenzins, behalven aan de dikke kanten van den bodem, daar hy met een Amboinschen Krystal geslagen een weinig vuurde; gelyk alle glasachtige steenen: De gemeene gelt 7 Ryksdaalders, een goede 15 of 16; als hy geheel blauw is met bruinblauwe of paarsche wolken, word hy *Dittir Radja* genaamt, waar voor zy 16 en 20 slaaven geeven: Eenige Makkassaren en Maleyers geeven voor, dat ze deze *Makurs* eerst op *Atchin* gekocht en in de voornoemde Eilanden gebragt hebben, 't welk ook waarfchynlyk is, want de Portugeezen bevaaren de zelve Eilanden niet of weinig, en op *Timor*, daar zy woonen, worden de *Makurs* niet geacht: De rechte grasgroene *Makurs* worden hedendaags niet meer gevonden, en als 'er een voor den dag komt, zoo koopen hem de Javaanen en Maleijers op, die hem dan met goud beslaan en met andere gesteenten bezetten, dewyl zy noch al in die mening zyn, dat het een natuurlyke Steen zy.

Simon Cos neemt eenen der zelve weg om 't oorloggen te beletten.

Glassteenen door de Keram-Lauwers gemaakt.

Zie de afbeelding op de plaat LII. by de letters, A en B.

De groene worden by de Javaanen en Maleijers noch hoog gewaardeert.

Bericht aan den Schryver, hoe, en waar van dezelve gemaakt worden.

Ik hebbe my laten berichten, dat op de kust *Coromandel* de manier zy by hunne glasblasers, dat ze de stukken en stollen van een klomp grof glas van allerhande koleur op 't laatst zaamen in een potsmyten, en eenige dagen in den smeltoven laten staan; hier uit word een klomp geformeert van groen, blauw en ander gekoleurt glas, daar in zomtyds wonderlyke wolken en koleuren speelen, na dat de stoffe vuil of zuiver is geweest, al het welk by geval voorkomt; want als zy 't zelve met opzet willen maaken, zoo wil 't hun niet gelukken, van welken klomp het waarfchynlyk is, dat de *Mamakurs* gemaakt worden, hoewel zy niet dan zuivere glaaze Armringen draagen.

Van deze Ringen hier beschreven geeft ons de H^r. Rumphius twee afbeeldingen op de plaat LII. aangewezen, beneffens zyn Eed. aanwyzingen; te weten die by de letter A. was van een donkergroen en blauwachtig glas; aan de binnenzijde glad en heel donker als steen; ook konde

men bekennen, dat de bovenste Ring aan den hoek te zaamengelaft was. Letter B. Was een Arming van zuiver en helder glas, met een verheeye rug, die van onderen hol was, dwars over den kring liepen witte streepen, als of ze daar op geëmalieert waaren: Den eersten by letter A. hielden de Papoua hooger van waarden, en zeiden eertyds in de Molukkos gebragt te zyn door de Portugeezen: Den tweeden, by B. hielden zy voor een Sineesch maakzel.

XXVI. HOOFDDEEL.

Armilla Magica & Coticula Musæ.

Verhaal van den Schryver tegen een anderen Arming. Die van Eed te koop gebragt wierde.

Hoe die te voorschyn isgekoomen.

Waan-geloof des bezitters van dezelve.

Zyn verder verhaal aangaande dezen schat.

Het tweede sink, zynde een steen. Waaren hoe die gevonden, en gebruikt is.

BY aanleiding van den voorschreven *Mamakur* moet ik hier een dergelyken Arming verhaalen, doch van een gansch andere substantie met noch een swarten steen, waar van my het volgende opgegeeven is: In 't jaar 1668. als ik noch op *Hila* woonde, zyn my door een Moor van 't dorp *Mosappel* deze twee dingen te koop gebragt, zynde daar toe gedwongen zoo hy zeide, om dat ze in zyn geslagt geen geluk meer daar mede hadden.

Het eerste was een steene Arming van die grootte, dat men hem gemakkelyk over de hand konde stryken, driekantig, binnen plat, een kleine vinger breed, boven in een stompe rug toelopende, doodsch, zonder glans, naar alle oogenschyn door menschen handen gemaakt, zyn substantie was als een harde en zwarte Leye-steen, hier en daar met zilvere glimmetjes, gelyk *Antimonium*, dergelyke groote klippen ik op *Hoeamohel* gezien hebbe, inzonderheit op de strand van *Erang*: Dezen konde men met een mes gemakkelyk schrappen tot een grauwe poeder; des verkopers Oom hadde hem aldus verkregen: Op den hoek van *Mamoa* hadde hy in 't bosch t' arbeiden geweest om eenige boschtouwen voor zyn bobber te kappen, wanneer hy hoorde, dat uit de lucht door de takken der boomen in de ruigte iets afviel, 't welk hy naspeurende dezen Ring vond, dewelke in 't eerst klein geweest, maar daar na allenkskens tot die grootte uitgewassen zoude zyn; hy geloofde dat hem een *Djing* of *Demon* moeste gunstig geweest zyn, en tot zyn gebruik hem dezen Ring bescheert hebben; hy heeft hem ook altyd aan de hand gedraagen, als hy ten oorlog uitging, inzonderheit om een plaats te bestormen, wanneer hy dikwyls als Capitein de ordre uitgevoert heeft, en naar 't zeggen van zyn neef weet men niet, dat hy eenmaal in zyn leven gewond zy geweest, of een droppel bloets gelaten heeft; eindelyk tot een hoogen ouderdom gekomen is hy arm en zonder mannelijke oir overleden, nalatende eene dochter, die met een vreemde deling getrouwt en van den zelve verlaten is, die dezen Arming met den volgenden steen tot een byzonderen schat voor zyne vrienden naliet; doch zyn voornoemde neef niet genegen het voorschreve geluk uit te staan, en dan in zyn ouderdom tot armoede en cenzaamheid te vervallen, heeft die beide dingen aan my verkocht, my verzekerende, 't welk ik ook volkomentlyk aannam, dat ze geen krachten by my zouden hebben, gelyk naar hun zeggen alle zoodaanige Rariteiten doen, die men niet zelv vind of geschonken krygt, maar met gelt koopt.

Het tweede was een Steen, naar 't aanzien t' eenemaal als een zwarte toetsteen, glad, uit den ronden wat gedrukt, in de grootte van een ronde pruim, of gelyk hy in den voorschreven Ring afgetekent staat: De vinder van den voorschreven Ring hadde hem gevonden stekende in een *Pissang*-stronk, niet ver boven den grond, op dezelve plaats van *Mamoa*, en dewyl hy hem op zoo een ongewoone plaats vond, heeft hy hem mede in eeren gehouden en tot het voorschreve gebruik bewaart, den zelve in zyn gortel draagende als hy ten oorlog ging. Ik konde niet anders daar van maaken dan een swarten toetsteen, hoewel hy wat smeerig en glad was om het gout en zilver ter dege te vatten; misschien had hy zyn toetsende eigenschap verlooren, om dat hy zoo lang

lang in de vochtige *Piffang*-ftronk gefteken had, of om dat hy met givet en andere vettigheid befmeert was, gelyk ze met die fteenen doen, die ze tot bygelooft bewaaren: Ik zoude giften dat het een Donderfteen was, om dat men op die plaats, daar deze *Piffang*-boom ftond, geen Toetsfteenen vind; maar dewyl de ftram geheel en onverfeert was, kan dit ook niet zyn; derhalven volgen moet, dat dit Steentje by geval daar gefmeeten, en door den opwaffenden *Piffang*-ftronk ingefloten zy, gelyk meermaals gemeene Steenen gevonden zyn in 't onderfte van een ftram of by de wortel, buiten twyffel daar gelegen hebbende eer de ftram opfchoot.

Des Schryvers meening van dezen.

In 't jaar 1684. wierde my een groote platte en ruige Keifteen gebragt, gevonden in 't onderfte van een *Calappus*-ftram, dewelke miffchien de planter op de *Calappus*-noot als een dekfel gelegd heeft, toen hy de noot plante: Zie deze beide uitvoerlyker befchreven in 't volgende Hooftdeel.

Noch een andere foort.

XXVII. HOOFDDEEL.

Mutu Labatta.

Hoewel dit Hooftdeel mede te vinden is in 't twaalfde boek van ons *Herbarium*; echter heb ik het hier mede willen zetten, om dat het onder de raare Steenen behoort; doch 't welk wonderlyk is, hoewel het valt en meest gedraagen word op *Timor*, *Solor*, en de omleggende Eilanden, daar Portugeezen en Hollanders nu zoo lange jaaren koopmanschap gedreven en gewoont hebben, zoo is nochtans zyn oorsprong en geboorteplaats aan onze Europeërs gansch onbekent, en by de Inlanders zoo onzeker en verſcheiden voorgelt, dat men niet weet, wat men daar van ſchryven zal: Ik heb veel moeite aangewend om des zelv oorsprong en natuur uit te vraagen, zoo by de natuurlyke inboorlingen der voorfchreve Eilanden, als door myne vrienden, die het Commando aldaar voerden, en die het ook door zekere Heeren opgelegd wierde zulks uit te vraagen, doch alles te vergeefs, gelyk ik den lefer uit de navolgende aankondigingen vertoonen zal.

De Mutu Labatta.

Hun oorsprong onbekent.

Alfchoon 't eernftig onderzocht is.

Jacob Wykerflood Opperhoofd van *Timor*, op *Coepan* zyn verblyf houdende, heeft my in 't jaar 1680. dit berigt toegezonden: Wat *Mutu Labatta* zy, en waar het gevonden word, zulks kan men niet recht te weeten krygen, want de Inlanders om de Ooft meenen, dat het van de West, en die van de West meenen dat het van de Ooftkant dezès Eilands *Timor* komt, gelyk ook die van *Rotty* zyn in de meening, dat het van *Sawo* komt; maar als men de oudste Rottineezen daar naar vraagt, zouden ze de *Mutu Labatta* van een Eiland, dat *Rotty* en *Sawo* was voor by komen dryven, bekomen hebben, 't welk nu niet meer te vinden is, en dat zyn ook maar giftingen of inbeeldingen van deze Natien, zoo dat niemand weet waar het van daan komt, noch des zelv kracht weet uit te leggen, doch door den Broeder van den Moordenaar *Talo* verftaan wy, dat de *Mutu Labatta* op *Sabo*, omtrent een mufquetschoot van de *Negory Timor* op een klein bergfken uit een diepen kuil, byna een mans langte diep, zoo als men ze tegenwoordig ziet met gaatjes en als gefleept, zy gehaalt, maar, om dat ze alle in 't korte ftierven, hebben die van *Timo* en hy *Talo* zelv den kuil met fteen en aarde onder een gemengt toegemaakt.

Berigt van Jacob Wykerflood.

Radja Salomon verdreve Koning van *Ade mantuttu*, op de Ooftelykfte hoek van *Timor* gelegen, in 't voorfchreve jaar hier in *Amboina* tegenwoordig zynde, hoewel een nauwkeurig man en van veele dingen ondervindinge hebbende, heeft my geen ander berigt weeten te geeven, als dat *Mutu Labatta*, zoo wel in zyn Land als in de verdere Eilanden naar 't Ooften gelegen tot *Tenimber* en *Timor Laut* toe, een gemec-

Verder berigt van Radja Salomon.

ne dragt zy, doch de Inlanders weeten van des zelfs oorsprong anders niet te verhaalen, dan dat het van de Westkant kome: In 't einde van 't zelve jaar heeft hy my ook een snoertje gezonden, 't welk hy zeide het oprechte *Mutu Labatta* te zyn, zynde 1 $\frac{1}{4}$ voet lang, digt geregen van platachtige korrels, in 't midden groote, na de einden allenkens kleinder, anders van gedaante als koraalen van 't kleinste slach, maar oranje rood, wegende 7 dubbeltjes, by hem geschat op 1 $\frac{1}{2}$ tailgouts ofte 15 ryksdaalders waardy.

Twifelachtig be-rygt der Inlanders van de Mutu Labatta.

Enige Inboorlingen van *Timor* en *Rotty* van my naar dit gewas ondervraagt deden daar van zoo verscheide verhaalen, dat men zeggen zoude het onder hun een opgestemt werk te zyn voor de Hollanders te verbergen, wat *Mutu Labatta* zy en waar het valt; want het is by my niet gelooflyk, dat zoo veele Inlanders niet zouden weeten, waar dat ding van daan kome, 't welk zy zoo gemeen draagen: De Rottineezen zeggen, dat het op *Timor* valt in 't bergachtige Landſchap *Sunneba*, in 't gemeen *Sonnebay* genaamt, omtrent die plaatsen daar het goud valt: Men vind het als kleine en hoekige korrels in 't gebergte, die aan 't vuur gehouden zaamen smelten, of zoo andere zeggen, niet smelten maar alleenlyk gloeiend en week worden, dat men ze effen met een hamertje fatsoeneren kan tot platte schyfjes, en dan met een gloeiend yserdraad doorbooren: Die het smelten staande houden zeggen, dat men veele korrels aan een yserdraad moet rygen en over 't vuur houden, tot dat ze aan malkander smelten, en dan met een ander yser daar over stryken dat ze effen worden; 't welk koud geworden is geeft een lang pypje, dat men dan naar believen in stukken breekt, d' einden plat slypt en aan draaden rygt: Daar loopt echter een soort onder die bestorven geel is, van buiten gestreept als koraalen, van binnen doorgeboort en zwart, schynende stukjes te zyn van lang gebedigde tabaks-pypen: vraagt gy de *Timoreezen*, waar het waf, zy zullen eenstemmig ontkennen, dat *Mutu Labatta* op hun Land wafte, en wyfen u na *Sawo*, daar het misschien op beide plaatsen valt.

Wie het tot malkander gebragt word.

Beschryving van het zelve.

Haar geboorte-plaats dan overflaande zullen wy het beschryven, gelyk het ons voorgekomen is: Het zyn korreltjes van verscheide gedaante, de meeste als dunne schyfjes, zommige als kaaskens, andere als stukken van pypen, van substantie de blecke of geele koraalen naast komende, de meeste roodgeel, zommige wat roffer, zommige wat blecker, dat men ze voor lang gedragene koraalen zoude aanzien, indien ze die geschikte form hadden, haar oorsprong is naar 't waarschynlykste uit het gebergte, en derhalven mineraal, vallende zoo wel in kleine stukjes als in lange takken, die van natuur binnen hol zullen zyn; hoe zy nu door het vuur gesmolten en geformeert worden, zullen wy aan het nader onderzoek beveelen: Immers het heeft my niet willen gelukken, want de stukjes van *Mutu Labatta* over 't vuur gehouden wierden wel gloeiend en rood, maar geenzins week en gesmeedig veel min vloeijend.

Proef genomen op het vuur verhaalde, en omwaar bevonden.

Van deze zyn verscheide soorten. d' Eerste, Ua-Boa. De 2de soort, Tzeda.

De 3de, een bastaart soort.

Men verdeelt het in twee soorten, want de grootste korrels, en die best naar het bleek koraal trekken, noemen de Inboorlingen van de voorschreve Eilanden *Ua-Boa* of *Waboa*; deze zyn weinig aan een snoer en dier, men vind 'er korrels van zoo groot als hazelnoten, waar van hunne *Orangcayen* maar 3 aan eene snoer geregen om den hals draagen: De tweede soort hiet by hun *Tzeda*, 't welk kleine korrels zyn, meer van het geele dan van het roffe hebbende, en veel slechter van prys; behalven deze twee oprechte soorten heeft men noch een bastaart *Mutu Labatta*, 't welk zy van slechte steentjes maaken, ja het schynt veel meer een gebakkene aarde te zyn, dewelke zy onder de oprechte mengen om den hoop te vermeerderen; doch andere zeggen, dat deze Bastaart-koraal hun toegebracht word door de *Kelings* van de kust *Coromandel*, die ze in hun Land van een zekere slach van aarde bakken; andere snoeren, die de gemeene man en de vrouwen om 't lyf draagen, zynde 3 voeten lang, hebben loode *Pyramidjes* aan d' einden, die zy af laten hangen als quaften; deze snoeren hebben veel *Schorri morri* door malkander gemengt, waar van pas 't vierde deel oprecht is, of 2 paar grootere korrels omtrent de midden: Het ander goedje is gemengt van Krystal, Bernsteen, zwarte en koleurde Glas-koraalen, als mede eenige kopere kor-

Waar toe die gebrukt worden.

korreltjes, van de midden kleinder en kleinder aflopende, doch alles in zeker getal, welke vermenging zy maaken, op dat ieder zyn snoer kennen moge.

Het is met geen andere naam onder ons en de Indianen bekend, dan met den Maleitfchen *Mutu Labatta* of *Muttu Labatte*, 't welk fchynt te willen zeggen een fteene Paerl, by de Timoreezen en Rottineezen is echter deze naam onbekent, maar wel de twee te voren genoemde *Ua-Boa* en *Tzeda*.

In de voornoemde Eilanden *Timor*, *Solor*, en de omgelegene tot *Tenimber* toe, is naaft het gout niet hooger in waardy dan dit *Mutu Labatta*, 't welk in 't gemeen tegen de halve zwaarte van het flechte Timorfche gout betaalt word; daar mag geen *Orangkay* of zyn Vrouw zyn, of zy moeten eenige korrels van het *Ua-Boa* om den hals draagen: Men kan ook niets anders of beters vinden dan *Mutu Labatta* om in die Eilanden flaaven te koopen, daar men voor twee snoeren van de bovenftaande lengte een flaaf kan krygen.

De E. Compagnie heeft daarom veel moeite gedaan om de rechte myne van 't oprechte *Mutu Labatta*, op 't Eiland groot *Sawo* West-Zuid-West van *Timor* gelegen, op te foeken, maar heeft daar over een fchip verlooren, en daar na het werk laaten fteeken, vermits verradery daar onder liep, gelyk boven in *S. Wykerfloots* verhaal aangeroert word; dewyl nu zoo een groote hoop *Orangkayen* op *Timor* en *Rotty* zyn, dat hun na gegeven word in zekere *Negory 110 Orangkayen* getelt te zyn, daar alle des zelfs onderdaanen maar 109 waaren; dewelke *Orangkayen* alle echter van deze *Mutu Labatta* willen draagen, diensvolgens moet daar nootzaaklyk veel valfch goedje onderloopen, het welk dan die geene ter dege moeten leeren kennen, die op die plaatfen handelen: Deze Koraalen, lang by die fmeerige menfchen gedraagen, befterven zeer bleek en worden van binnen zwart, dewelke zy dan wederom zuiveren, met een loog water daar in zachtjes gewreeven en wederom gedroogt: Ik hebbe zulks geprobeert aan zoodaanige ftukjes, die buiten geftreept en pypeformig waaren, en bevonden dat ze wel zuiver wierden, maar befturven, daar na grauwer dan zy te voren waaren, zoo dat het miffchien een byzondere loog moet zyn. Anders zyn gansch geen Medycinale krachten daar aan bekend, zoo dat buiten twyffel de eenigfte oorzaak van haar waardy zy ten deele d' inbeelding en zinlykheid der Inlanders, die ze miffchien om gezondheid en goed geluk draagen, ten deele om dat het zoo weinig en zelden gevonden word; het zy zoo 't wil, het is zeker dat de Inlanders ons niet willen openbaaren den plaats, daar het gevonden word, gelyk het een zeer nydige Natie is, die noch andere kostelyke gewaffen en metaalen van hun Land voor ons verbergen houdt.

XXVIII. HOOFDDEEL.

Mare album. *Wit Water*. Ayer Poeti.

DE Zee omtrent de Bandafche Eilanden word jaarlyks op zekeren tyd twee maal wit, niet by dag maar by nacht klaar fchynende, en zoodaanig licht van zich geevende, dat men de lucht en 't water qualyk onderscheiden kan, daarom het wat gevaarlyk is zich dan met kleine vaartuigen op Zee te begeeven, om dat men d' aankomende dyningen en ftortingen niet gewaar kan worden, alzo zy met de lucht een koleur hebben: By dag heeft het water zyne gewoonlyke koleur, en men kan daar aan geen onderscheid bemerken, noch in reuk noch in fmaak, behalven dat de Vaartuigen in dit water leggende dan ligter verrotten als op een anderen tyd; zoo eer als de Son onder is en de donkerheit des nagts begint, dan ziet men het Zee-water wit en helder gelyk zommige verrotte houten,

als

als ook 't slym van de zeekatten en haeringen by ons doen, en hoe dieper men op Zee komt hoe witter het schynt; hier om vind men in zommige Kaarten de Zee, tusschen *Keram* en het bekende Zuid-Land, genaamt de *Melk-Zee*, in 't gemeen het witte Water, in 't Latyn *Mare Album*, hoewel men het eigentlyk *Mare Noctilucum* mogte noemen, Maleitsch *Ayer Poeti*.

En waar- om de Melk-Zee genaamt.
 De tyd wanneer zulks geschieet.
 Zyn tyd is in 't midden van de Oost of regen *Mousson*, 't welk zyn de Maanden *Junius*, *Julius* en *Augustus*, en word verdeelt in klein en groot wit Water.

En door welke winden het veel of weinig komt.
 Het kleine of eerste wit Water begint met de nieuwe of donkere Maan in *Junius*, waar van de zee even wit geverft word, doch noch geen helder licht geeft, en allenkskens weder vermindert; doch eer het geheel vergaat, komt het groote witte Water aan met de nieuwe Maan in *Augustus* en duurt tot in *September*, wanneer de geheele Zee rondom *Banda*, zoo ver men aldaar beoogen kan, des nagts helder en wit schynt, hoe dieper in Zee hoe witter, blyvende hier en daar langs den strand een weinig van 't gemeene Water; het houd evenwel zoo geen netten tyd, dat het niet t' eene jaar vroeger of laater kome dan het ander; ja in zommige jaaren word het niet of zeer weinig gezien, meerendeels komt het op 't klaarste, wanneer de Zuid-Ooste wind sterk doorwaait, buijig en regenachtig weër maakt, en daar door zoo 't schynt die geheele Zee ontroert: Het gevaarlykste is, dat de zee inzonderheit by nagt als dan zich verheft met zwaare dyningen, al is 'er geen wind aan de lucht, een teken dat 'er eenige dampen uit den grond moeten ryfen en dezelve baaren beswangeren: Na dat de Zuid-Ooste wind sterk en vroeg doorwaait, daar na heeft men het witte Water vroeg en veel, allermeeft wanneer de wind na 't Zuiden draait en veel donker regenweër maakt: Want in 't jaar 1663. hebbe ik in *Banda* bemerkte, wanneer de wind oostelyker waaide, zelv in 't laaste van *Augustus*, wanneer ik van *Banda* naar *Amboina* verfeilde, dat 'er schier geen wit Water was, behalven veele vuurige vonken, waar van de zee scheen vol te zyn, gelyk ik in 't jaar 1668. in de maand *December* de zee ten Westen van *Amboina* gezien hebbe, wanneer de wind Noord-Oost waaide, zonder regen; daarentegen, wanneer de Zuide of Zuid-Ooste wind laat begint, zoo heeft men het witte Water ook laat, 't welk in zommige jaaren tot in *October* duurt.

De plaatsen waar het zelve gevonden word.
 Dit wit Water ziet men zoo verre, als ons volk uit *Banda* de Zuid-Oostere of Zuidere Eilanden bevaaren hebben, te weeten van *Arou* en *Key* af tot *Tenimber* en *Timor laut* in 't Zuiden, en van daar af tot *Timor* toe in 't Westen, in 't Noorden tot digte by de Zuidkust van *Keram*, ten Noorden de *Liassers* en *Amboina* komt het niet, maar gaat voor by dezelve in 't Zuiden, zoo dat men het op het *Leytimorsche* gebergte klaarlyk zien kan; waar van daan het nu zyn eerste oorsprong neemt is noch onbekent, in 't gemeen houd men daar voor, dat het zyn oorsprong hebbe in den grooten boesem, dewelke het bekende en ons naaste Zuid-Land met den langen hals van *Nova Guinea* maakt; want onze Bandasche Zeevaarders hebben aangemerkt, dat het op 't grootste zy en de zwaarste dyningen maakt omtrent *Tenimber*: Zoo is het ook gebeurt, dat eenige van *Key* komende in 't jaar 1664. ten Westen naar *Banda* omtrent 30 mylen van *Key* geen wit Water hadden, maar *Banda* genakende vonden ze de Zee geheel wit, waar uit men nochmaals besluiten mag, dat 'et uit den Zuid-Oosten of Zuid-Zuid-Oosten moest komen: Het vermengt zich niet met het ander Zeewater, 't welk een zeldzaame vertooninge by nagt geeft en by onkundige zeelieden dikwyls verslagentheid veroorzaakt, gelyk geschiede met zeker schip, 't welk in *September* van *Ambon* naar *Batavia* verfeilde, en even buiten de engte van *Amboina* gekomen zynde schielyk uit het zwarte in het witte Water geraakte, meenende, dat ze op een droogte quaamen; doch geen grond vindende, en de Zee in 't Zuiden, zoo verre zy beoogen konden, wit ziende dachten eerst aan dit voorval, evenwel waaren ze zoo benauwt in deze Melk-zee, dat ze met 'er haast weder naar 't zwarte Water spoelden: Als nu dit witte Water tot in 't begin van *September* aldus gestaan heeft binnen de voornoemde paalen, zoo begint het allenkskens om den West te raaken, te weeten, in zyn geheele *massa* langs de Zuidere

Word onderzocht.

Een opmerking daar van.

Waar het eindelyk verblyft.

Eilan-

Eilanden, *Ombo*, *Laku*, *Bala*, *Ende*, en *Bima*, strekkende zich uit tot 4 of 5 mylen bezyden *Amboina*: Van daar af begint het zich in groote streepen te verdeelen, die noch al voorby *Boeton* gaan, en, als ze geen Weste wind ontmoeten, noch al verder voorby *Saleyer* en *Makkassar*, tot dat ze zich allenkskens verliefen en met het gemeene zee water vermengen.

Het witte Water brengt geen merkelyke schadelykheid aan, behalven het geene boven staat van het verrotten der vaartuigen en de zwaare dyningen, maar in *Banda*, en daar het op't hoogste is, veroorzaakt het in dien tyd schaarsheid van visch, niet alleen om dat de visch voor deze helderheid schuw wordende naar 't zwarte Water vlucht, maar ook die weinige, die noch daar in blyven, zyn mocilyk om te vangen; dewyl ze de vischlynen en vaartuigen te klaar zien, en voor de minste beweging der zelve schuw worden: Daarentegen veroorzaakt het zomtyds overvloed van visch, wanneer het witte Water de diepte beslaat en 't zwarte of gemeene Water naar den strand perst; waar na toe de visch dan ook vertrekt: Als het nu voorby of in 't afgaan is, dan ziet men de Zee zich zuiveren, verscheide vuiligheden op strand uitwerpende; de Zee zelv is vol van brandige quallen, die de onze bezaantjes noemen, gelyk ik in 't voornoemde jaar 1663. een geheelen dag gezeilt hebbe van *Poelo Ay* naar *Amboina* door zulke bezaantjes.

Eigen-
schippen
en u. uwer-
kingen
daar van.
Is niet
goed om in
te visschen.

Enzwaar-
om.

In 't jaar 1669. heeft de zee na 't eindigen van 't witte Water zulke leelyke en vuile stoffe opgeworpen langs den geheelen Zuid-Oosten hoek van *Neira*, en tegen over tusschen *Ranan* en *Waban*, dergelyke nooit te voren gezien was, immers niet by lieden, die 60 of 70 jaaren oud waaren: Dit uitwerpsel had de gedaante van een taaye slym of *Papeda*, bloedrood en gaf een vuilen zwaveligen stank van zich, wanneer de Son daar op scheen: In de kuilen; daar het aflopend Zee water staan bleef, stierven alle visschen en krabben, die 'er van geraakt wierden, ja zelv de schadelyke landkrabben; by dag was deze stoffe bloedrood, en de strand als met een rood laken bedekt, maar des nagts was ze vuurig en vonkte als sterretjes: Van *September* af des zelve jaars en 't volgende geheele jaar 1670. was een drooge gesteltheit des luchts zoo in *Banda* als *Amboina*, waar by hevig onging eerst de kinderpokken zoo wel onder oude als jonge, niet minder als een pest, daar op volgende de dollé koortsen en lelyke bloedloopen.

Vreemd
voorval
daar van
in 't jaar
1669.

Als mede
in eenige
navolgen-
de jaaren.

In 't jaar 1673. heeft men in *Banda* het kleine witté Water niet gehad, en het groote quam wat laat in *Augustus*, om dat de Zuid-Ooste wind doenmaals laat doorwaide.

In 't jaar 1681. hebben 't de onze ontmoet tusschen *Timors* Oosthoek en *Kisser*, wanneer de zee van verre met zulke vuurige dyningen zich verhief; dat het scheen als of een schip vooruit zeilde met een grooté lantaarn achter op:

Wat de eigentlyke oorzaak van dit witte en by nacht lichtende Water zy, kan ik tot noch toe niet bevestigen, en zeker de verstandenen hebben stof zich over dit wonderwerk der natuur te oeffenen: By de Bandasche Ingezetene hebbe ik geen berigt noch curieusheid bevonden, dewelke hun hoofd met deze beufelingen, zoo zy ze noemen; niet willen breeken en, door de jaarlyksche gewoonte geen acht daar op slaan; ja daar is niemand, die eens opletten wil op wat tyd en by wat gesteltheit van weer en wind dit witte Water jaarlyks min of meer, vroeg of laat kome.

De oor-
zaaken
hier van
zyn onbe-
kent.

Daar zyn 'er veele, dewelke oordeelen, dat dat veroorzaakt worde door ontelbaare kleine diertjes, die by nacht lichten en de Zee zoodaanig verwen, gelyk men in Zee veele visschen en goedje heeft, 't welk by nacht licht, by voorbeeld de *Sardynen*, *Ikan*, *Moor* en *Gatzje*, by de roode visschen van de steenbrazems aart en daar van meest hun ingewand; boven al doet het de Spaansche Zeekat, *Sepia*, in 't Portugeesch *Siba*, doch in Portugaal veel meer dan hier in Oost-Indien: Deze meening voldoet my niet, dewyl het gansch niet waarschyglyk ja onmoogelyk is, dat zoo veele diertjes schielyk kunnen opkoomen; en eene groote Zee eenpaatig verwen zonder water van ander koleur daar tusschen te zien; en dat nooit iemand die diertjes gezien heeft, al schept men het water in een zuiver vat, en laat het tot den dag staan, wanneer het klaar is

Y Gemeen
gevoelen
daar van
met rede-
nen we-
derlegt.

en de kleur van 't gemeen water heeft: Daarentooven hoe zouden deze diertjes by makender kunnen blyven zonder zich met dat ander water te vermengen, want het witte Water van het zwarte als met een stroep afgescheiden is, en met groote velden streepen en bogten allensskens om de West gevoert word: Waar van dit volgende tot een bewys: In 't jaar 1679. een schip zeilende uit *Banda* omtrent in 't midden van *September*, wanneer het witte Water in *Banda* al voorby was Westwaarts naar *Batavia*; ontmoete het zelve bezyden *Amboina*, en zeilde twee nagten daar door tot de hofte van *Borro*, alwaar een Westelyke stroom van gemeen water 't zelve tegen perste, dat het niet Westelyker konde koomen, te meer dewyl het stil weer was: Andere mynes oordeels vermoeden met beter reden, dat het een dunne substantie zy in gedaante van een damp uit den grond der Zee uitwazomende, en zich met dat water vermengende, want een dikke substantie kan het niet zyn, om dat het water by dag niet geferwt is; men vermoedt dat het een zwavelig damp zy; waar mede die geheele Zeeboesem beswangert is, 't zelve uitwylende de veele zwavelbergen, dewelke men in die Eilanden vind, als *Banda*, *Nila*, *Teeuw*, *Damme* tot *Lery* toe, en uit de Schipvaart van *Jacob Lemaire* veel groote op *Nova Guinea*. Het tweede bewys zyn de stinkende roode uitwerpselen, vuurige bezaantjes, en andere zwavelige uitwerpselen, dewelke het witte Water naakt, gelyk boven gezegt is: De *Alchimisten* zouden ons hier in eenige opening kunnen doen, of niet een *Spiritus sulphureus* (zwavelachtige damp) met *Aqua salsa* (zout water) zich vermengende dergelykenaghtlichtende eigenschap voortbrengt, 't welk onder andere zoude komen doen die van ons *Collegium Naturæ Curiosorum*, in 't Duitsehe Roomsche Ryk oppereggt, dewelke het *Phosphorum liquidum* ('t helder licht van zich geevende) bedacht hebben, waar van een klein glasje, door hūn Eed. my toegezonden, een geelachtig watertje behelste, 't welk op eenig ding gesmeert by nagt niet alleen helder lichte, maar ook zeer fyne dampjes en vlammetjes van zich gaf, durende schier een geheele nagt; doch hier staet wederom aan te merken, dat 'er noch een onderscheid is tusschen de bekende naghtlichtende dingen, als de bovengemelde vischdarmen, duizentbeenen; feynige kampernoelje en zelv het voortshreve *Phosphorum liquidum*, welke alle by nagt vuuren als startelicht en ons wit Water, 't welk eigentlyk niet vuurt, gelyk men aan de zeebrandingen ziet, maar alleenlyk een witten schyn van zich geeft gelyk snee of ijs.

Des Schryvers reden hier van.

Een vergelyking by het Phosphorum liquidum.

Een ander gevoelen.

Verhaal van verschillende mogtlichtende zaaken en voorvallen.

Doch by deze verwerpen.

Een ander ver-

Daar zyn weder andere, dewelke gissen, dat in de Oost-Monsson uit de groote rivieren van 't Zuid-land en *Nova Guinea* by sterk regenweer enige stoffe in zee gevoert word, waar van die geheele zeeboesem besmet word; doch dewyl dit op geen ondervindinge steunt zullen wy niet breeder daar van spreken.

Casparus Scotus in 'appendice ad *Physicam curiosam* pag. 30. haalt verscheide d'ingen aan van *Thomas Bartholinas*, *Fortunius Licetus*, *Olaus Wormius*, en andere, dewelke een ongewoon licht by nagt van zich geeven, daar men te voren niet opgelet heeft, als het versch geslachte ossen en schaape vleesch te *Montpeljeers* in 't jaar 1641. omtrent de velachtige en vette deelen, het hoofd en vel van een *Scorpius marinus*, zekere kleine oestertjes in een kleiachtige stoffe schuivende in de zee by *Ancona*, een eedele Juffer in *Italien*, welkers lichaam vuurige streepen en stralen van zich gaf, een *Monnik*, wiens hoofdhairen vonken als men daar over streek; voor eenige jaaren heeft men ook in *Engeland* gezien, dat al het versch geslachte vleesch in de hallen by nagt licht van zich gaf omtrent de velachtige deelen; d'oorzaak hier van hebben de nieuwe Wysgeeren eenige kleine en pas kennelyke diertjes toegeschreven, dewelke by pestyden in de lucht voortgebracht worden, en de pest zullen veroorzaaken, dewyl naar hūn zeggen, die schoupsel nooit gezien word, dan by een groote sterfte: Alle welke bewysredenen niet genoeg zyn om de naghtlichtende natuur van ons wit Water uit te drukken; waar toe men in waarheid wel een *Apollo* van nooden hadde, om ons dat uit te leggen, gelyk *Bartholinas* by zyn naghtlichtende vleesch wenschte.

In *Herberts* reisboek pag. 106. staet, dat ze de zee op vier graaden Zuider breedte en ten

Noor-

Noorden van de *Majottos* wel 10 mylen lang sneeuw wit gevonden hebben, niet door schuim of wind, maar by groote kalmte: Zy verftonden, dat het aldaar jaarlyks zoo gebeurde omtrent den 19 van *September*. baal van Herberts.

XXIX. HOOFDDEEL.

Hoe de Amboinsche Goudsmeeden 't Gout zuiveren, en haar koleur geeven.

ZY neemen een Ketting of ander gemaakt Gout, dat door lang draagen besmeert en vuil geworden is, leggen het op gloeiende koolen, tot dat alle vuiligheid en vezels afbranden, en het Gout zwart word; om dit te zuiveren neem een potscherf, doe daar in zalpeter, aluin en gemeen zout, van ieder even veel en klein gewreeven, leg de Ketting daar in en giet daar water op, dat ze even bedekt zy, kook dit t'zaamen, tot dat het water meest verdroogt en aan de Ketting hangt als een dikke Syroop, maar men moet het wel omkeeren; als gy dat ziet, neem het'er straks uit, wasch het in zuiver water of met wat Limoen-sap, sterk wryvende en met borstels afvegende, zoo is het Gout zuiver en blank: Hier toeneemt men gemeenlyk een klein slach van Limoentjes, te weeten Limoen Maas, in ons *Herbarius*, *Limonellus aureus* genaamt; doch *Limon nipis* is daar toe ook bequaam. Hoe men 't Amboinsche Gout zuivert.

Om nu het schoon gemaakte Gout haar koleur te geeven, 't welk de Maleyers *Suppo* noemen, neem een andere pot, wryv op den bodem een weinig zwavel, doe'er een mudsje water in met wat *Tamarin* en een sesje zwaar zout, kook dit op, doop de Ketting daar in, ten laatsten met versch water affspoelende: Het jonge Gout moet men daar in maar 2 of driemaal doopen, maar het oude 5 of sesmaal, tot dat het rood genoeg word. Hoe men 't haar koleur geeft.

Geneesmiddel van 't Gout om 't *Lappar Garam* te geneezen, zynde een roode opdrach- tigheid in de huid met een moeijelyk jeukfel en een scherpe vochtigheid: Neem eenig Gout, leg het in 't water, wasch het voorschreve Accident 2 of driemaal daar mede; 't is waar bevonden by onze Inlanders, hoewel men geen reden daar van geeven kan, dewyl naar ons gevoelen het Gout geen uitvloeiing in 't water geeven kan. 't Gout geneest Lappar Garam.

XXX. HOOFDDEEL.

Myrrha Mineralis. Mor.

MOr vloeit als een dikke vochtigheid of honing uit de rotfen op *Crimata*, die omtrent de zeekant staan, en word daar na zoo dik als een pap, dat men 't handelen kan; het is wat brak van smaak, doch niet bitter, en wat zandig, het komt alle jaaren niet, maar altemets in de drooge *Mouffons* als een dikke honing uitvloeijen: Dit met *Ramak Dagin* vermengt word meest onder *Djoed-jamboe* gebruikt tegen buikloop en buikpyn. 't Mineral Myrrha besbreven.

Ik noem het *Myrrha Mineralis*, niet als of het groote gelykenis hadde met de rechte *Myrrha*, maar om dat het onze Indiaanen *Mor*, dat is, *Myrrha* noemen; waar het heeft noch de bitterheid noch de goede reuk van de *Myrrha*, maar alleen een brakke smaak zonder scherpigheid, waar uit ik oordeele, dat het een uitswectinge van de brak- Waar toe 't gebruikt, en zoo genaamt word.

ke klippen zy: Dergelyke vettigheid doch wat witter word ook in *Banda* gevonden aan de Zuid-zyde van 't hooge Land of *Lontor*, aan overhangende klippen op strand, doch by die Inlanders in geen gebruik: Het voorschreve *Mor* hebbe ik ook beschreven in 't Amboinsche Kruidboek, III. Boek in 't Hooftdeel van *Dammar Selan by Ramak Daging*, dewyl het zoo wel voor een *Resina*, als voor een *Mineraal* kan gehouden worden.

XXXI. HOOFDDEEL.

Toetssteen van de Kust.

*De Toets-
steen be-
schreven.*

DEze Steenen zyn in rood koper omvat, zwart, zonder glans en gekartelt, daar men 't gout hard opstrykt, en dan met wasch met koolen gemengt af-drukt; doch als op het wasch veel gout staat word het zelve gesmolten.

*En waar-
toe die ge-
bruikt
worden.*

Op de Malabaarsche kust gebruiken ze den Malabaarschen *Amaril*, *Tsjanicalla* genaamt, dewelke is een Steen vallende in groote rivieren tot *Malabaar* en *Goa*, en maaken Slypsteenen daar van op de volgende manier: Dezen Steen neemen de Inlanders, stooten hem heel fyn, daar by doende rauw *Gummi Lacca*, zoo als het van de stokjes komt, smelten het zelve en doen daar by den klein gestoten *Tsjanicalla*, tot dat 'er een dikke pleister van word, het welk zich malaxee-ren laat, het zelve plakt men dan rondom een houte schyf, omtrent een span breed, aan welkers kanten deze klomp vast kleeft en hard word, die men dan aan de bovenste kant, zynde omtrent een vinger breed, glad maakt om daar op allerhand gereet-schap te slypen; te weeten, men steekt een as door de schyf, die met haar einden op twee pilaartjes rust, dewelke men dan met een toutje omdraait, gelyk de draaijers doen, en het yser tegen de schyf aanhoud.

XXXII. HOOFDDEEL.

Dendritis Metallica.

*De Den-
dritis be-
schreven.*

*Wat het
zelve is.*

UIt het verhaal der Javaanen hebbe ik, dat ze op *Java* zomtyds gevon-den hebben in eenig onbekent hout, 't welk zy in 't bosch opgeraapt had-den tot brandhout, eenige stukjes yser, die zy in groote waardy houden en aan 't lyf draagen, als zy ten oorlog gaan: Een ander ooggetuige ver-haalde my, dat hy op *Makkassar* gevonden hadde in een stuk quaftig en rood hout ('t welk hy in 't bosch oprapte om een kris-scheede daar van te maaken, en dat hy voor rood *Lingoo* aanzag) een klompje metaal, zynde half yser en half koper of ei-gentlyk uit die beide substantien gemengt: Hoe deze dingen in 't hout koomen daar van kan men veele gevallen bedenken, dewelke my niet waarschynlyk voorkoomen; der-halven; dewyl ik boven gezegt hebbe, dat de metaalachtige substantien met den Don-der afgeslagen worden, zoo zoude het kunnen zyn, dat de voorschreve stukjes *Ceraunie Metallica* zyn: Evenwel blyft die zwaarigheid, hoe zulke houten door den Donder geslagen geheel blyven, want naar 't zeggen der vertellers waaren de voorschre-ve stukjes gevonden in een massief hout; doch ik geloof dat de vinders zoo nauwkeu-rig niet geweest zyn om alle omstandigheden ter dege te betrachten, en 't is de na-tuur niet onmogelyk, gelyk een versteende sap in de planten kan trekken, waar uit *Mestice* voortkoomen, dat op de zelve manier uit d' onderleggende aarde door de zuig-

zuig-aderen der wortelen ook een metaalachtige stoffe kan optrekken, dewelke zich dan in 't hout tot een klomp zaamen zet: Dit is het Metaal, dat *Julius Scaliger Exercit.* 187. beschryft en *Metrosideros* noemt, doch die naam komt myns oordeels eigentlyk het yserhout toe, hier mede maaken hun de Javaanen onquetsbaar, daar noch by doende 16 andere *Mestica*, die zy zoo vast om het lyfbinden, dat zomtyds het smeer en de huid daar over groeit; onder die 16 is een van de voornaamste de *Cochlites rarus*, dewelke een klein Alykruijke gelykt, en in een wit en half doorschynend steentje verandert.

Door Scaliger aangehaalt, doch wederlegt. Bygeloof der Indiaanen daar van

XXXIII. HOOFDDEEL.

Steene Vylen op Java.

DE Javaansche Smids gebruiken geen Vylen in 't maaken van hun krissen, maar steene stokjes als rollen, die zy aldus maaken: Zy neemen gestooten Porfellein, smelten een gedeelte *Dammar Selan* of eenige andere harde *Dammar*, roeren het voorschreve Porfellein daar onder, tot dat het een dikke klomp word, die ze dan met de handen formeeren tot rollen, een hand of span lang en twee vingers dik: Deze rollen draaijen ze met een touwtje daar om gellingert, (gelyk de draaijers,) sterkelyk op het kris, 't welk het yser zoo wel wegneemt als de beste Vyl.

Steene Vylen, van wie, en hoe die gebruikt worden.

XXXIV. HOOFDDEEL.

Steene Kogels en Steene Vingers.

DE steene Kogels zyn een soort van *Geodes*, de Vingers zyn *Belemnite* of *Dactyli Jdai*; zy worden beide gevonden in de Xulafche Eilanden, wshalven wy die plaats en wat duidelyker ophaalen zullen: Onder de drie Xulafche Eilanden is *Mangoli* het grootste, doch heeft maar twee Negorijen, *Mangoli* en *Weytina*, beide aan de Zuid-zyde gelegen, voor 't overige woest en onbewoont: Van *Mangoli* scheept men 3 uren Westwaart aan tot in 't bochtje *Gorango-li*, daar een ankerplaats is, met drie Eilandekens daar voor; van daar noch 6 uren te vaaren komt men aan het bochtje *Boeja*, daar drie Riviertjes zyn, en twee mylen Landwaart in twee kennelyke bergen, alle van den zelven naam; van *Boeja* noch drie uren westelyker, komt men aan den uitersten Westhoek *Batoe Maloela* of *Batoe Lacki Lacki*, van daar men oversteekt na *Taljabo*: Alhier staat een Klip in de gedaante van een Man, daar de Xulaneezen voor by vaarende gemeenlyk eenige vruchten haar toewerpen tot een offerhande om geen ongeluk daar te hebben, want het een nauwe en zeer gevaarlyke Straat maakt tusschen *Mangoli* en *Taljabo*, en by deze Klip is een Maalstroom: De engte is op 't smalste niet breeder dan een musquetfchoot, doch word fraks ter weêr zyden breeder; in 't midden van deze Straat op *Taljabo* legt de hoek *Langoy*, en daar by een bochtje.

De steene Kogels en Vingers beschreven.

Omstandig berigt.

In de bocht van *Boeja* op strand by laag water vind men zekere steene Kogels zeer glad en rondachtig; zommige zoo rond als of ze gegooten waaren, doch die zyn weinig, van verwe blauwzwart, gelyk de slechte Toetsteenen, die zy ook gelyken in

En waar deze steene Kogels gevonden worden

Hun
grootte.
Kleur.

Waar toe
die ge-
bruikt
worden.

't Gemeen-
ten der In-
landers
daar van
is zeer
kleinig.

Befchry-
ving van
de Pig-
maei.
Hun tem-
pel en
woning-
plaats.

Daar die
ook gevon-
den wor-
den.

De stee-
ne Vin-
gers, waar
die gevon-
den wor-
den.

Haar boe-
danigheid
omftandig
befchre-
ven.

Noch een
andere
foort.

substantie en hardigheid, maar niet in zwaarte en toetsen, als ook de Metaalen, van binnen massief en mocijelyk om in stukken te slaan; de kleinste zyn als een Pistool-kogel, en allenkens grooter tot een, twee en 3 ponden toe van yfere kogels; zommige zyn grauwwachtig, andere doch weinige zyn ruig en ros als yfersteen, zommige ook donkerrood, de scheeve en hoekige zyn de meeste: De Xulanceezen zoeken de rondste uit en gebruiken ze tot Bassen en Musquet-kogels; men heeft daar mede door een plank gefchoten, zonder dat de Kogel breekt: Als men ze in stukken slaat en op een steen wryft, rieken ze zwavelachtig als bedorven boskruid; binnen is een eenpaarige zwarte substantie, en buiten als met een steene huid omgeeven, waar uit men bemerkt, dat hun deze rondigheid niet door 't rollen van 't zee-water aankomt, maar door hun eigen natuur hebben, gelyk in *Europa* andere foorten van *Geodes*: Men vind ze alleen op strand maar niet in de rivieren, of ze op de bergen *Boeja* mede vallen is onbekend; want de Inlanders willen niet eens daar naar toe gaan, noch alleen noch met ons volk, vreezende dat ze dood gefmeeten of geslaagen zullen worden van den Duivel, dewelke op die bergen woont, en met de voorschreve steenen van zich smyt; zy verhalen daar van deze fabel: Voor omtrent 80 jaaren hebben op die bergen verscheide volkryke Negoryen gewoon, dewelke met malkander zoo lange geoorlogt hebben, tot dat eindelyk de Duivel hun deze Kogels beschikt heeft, en aan den voorschreven berg zoude men noch ander geweer vinden; op den zelve berg hoort men op verscheide tyden, inzonderheit in de maand *October*, wanneer de Noorder of regen *Mousson* aldaar begint, verscheide slagen van Kanon en Musquetten, die men zomtyds op *Fatoe matta* hoort: In de voorschreevè Straat, *Seranna* genaamt, leggen noch andere klippen onder water, waar op certyds de stroom een Portugeesch schip gezet heeft, waar van ze het volk dood geslagen en 't schip gerooft hebben.

Dergelyke steene Kogels zwart en zeer blinkende worden gevonden op den heiligen berg *Basagi* op *Baly* boven op des zelve vlakke, daar de *Pygmaei* of Bergmannetjes op woonen, zynde kleine menschen, zommige zyn wit, zommige kakerlakken van vel en hair met een spitse bultige rug, zoo dat ze altyd op een zyde moeten leggen, woonende in kleine huiskens, rondom met een tempel bezet; deze staat op eenen effenen steenen vloer, als van hard arduin, zoo glad dat men qualyk daar op staan kan, en voor des zelve deur staan 4 yfere koevoeten, zoodaanig uit de aarde gegroeit; rondom dezen steenen vloer legt het vol van deze ronde Kogels, dewelke die van *Baly* naar believen mogen opraapen en tot gedachtenis mede neemen; 't welk zoo zynde blykt, dat deze Kogels niet rond geslepen worden door 't rollen van de zee of regen, gelyk zommige vermoeden, want zy leggen vlak en stil; breng hier by tot verder bewys den akker van *Jerusalem*, die vol steene *Ciceres* is.

In 't bochtje *Langoy* op *Taljabo* is een moerassige brakke rivier, aan welkers mond men op strand vind de steene Vingers 't eenemaal gefatsoeneert gelyk een *Belemnites*, of *Dactyli Jdai*, in 't *Gemmarium* van *Boëtius* afgeteikent; doch deze steene Vingers zyn meest gebrooken, van een weeke substantie, die haar snyden en schrappen laat, donker van substantie, meest geelgrauw, binnen met een hart als een houtte tak, en in de omtrek veele stralen: De geheele gelyken de spits van een stompen pyl, alle met een keep of vooren aan d' eene zyde, langs dewelke zy haar laten deilen als men daar op slaat: Zommige zyn geelachtig als *Dammar Selam*, zommige ros en half doorschynende als donker bernsteen, die men weinig vind, en d' Inlanders bewaaren om een *Adjimat* van te maaken: Tegen malkander gewreeven rieken ze vuil of modderachtig als *Mangi Mangi*: Van haaren oorsprong is noch niets verhaalt; naderhand is bevonden, dat ze op andere plaatsen meer dan op *Taljabo* door de Zee opgespoelt worden, immers meest aan d' Oost en Noord-zyde des zelve Eilands, als mede op *Kelang*: Op de zelve plaatsen vind men noch een anderen zeldzaamen Steen in de grootte van een schelling, beneden vlak, boven geschikt en gestreept als 't Hoornetje *Umbilicus*; zommige zyn bruin, dewelke de hardste zyn, zommige grauw, en zoo

week,

week, dat men ze schrappen kan, zommige zitten op een hard keifteenje: Ik heb er een gehad op *Kelang* gevonden, een kleine hand breed, schieffen gedraait als een *Carina Nautili* aan de eene zyde: Van de steene Vingers vind men stukjes als Korallen in 't midden met een gat, en daar onder zommige zoo dun als een mes, die men voor Timorische *Mattu Labatte* zoude aanzien, zoo ze die koleur hadden.

XXXV. HOOFDDEEL.

Ambra Grysea. Ambar.

Uit de verscheide verhalen der Auteurs van den oorsprong en eigenschap des Ambars zal ik alleenlyk die voortbrengen, dewelke my nodig schynen om myn oordeel daar uit vast te stellen. Deze spezeryachtige Gom, zynde hedendaags gerekent onder de kostelyke dingen der waereld, en in gewigt al tot de waardy des gouts gesteigert, isy zoo veel ik weet, by alle Natien met geenen anderen naam bekend, dan *Ambra*, en *Ambar*, gelyk het ook by onze Maleijers hier, behalven by de Inwoonders van de Zuid-Ooster Eilanden en *Timor*, dewelke het onwaardiglyk, *Ijan-taij*, dat is, Viscch-drek, noemen: De gemeene manier volgende zullen wy het verdeelen in 3 soorten, te weten, grauwe of *Ambra grysa*, witte, en swarte, onder malkander veel verschillende in substantie en kragten: Van de eerste soort zal dit Hoofddeel spreken, welke men eigentlyk *Ambra* en *Ambra Grysea*, naar haare grauwe koleur noemt: By zommigen wegens haare voortreflykheid en duurte, *Ambra Chrysea*, dat is, gulden Ambar: Wy verstaan daar door zoodanigen *Ambar*, die van buiten bekleert of zwartachtig is, van binnen grauw als gedroogden koedrek, tusschen de randen raar en nooit verninderende, hoe lang men hem ook kauwt, ligt van substantie, aan zich zelv een goeden doch slappen reuk hebbende, en weinig naar de Zee riekende, of eigentlyk naar *Unguis Odoratus*, doch in een warm sop gesmolten veel kragtiger van reuk, op een gloeiend blik van yser, of, zoo andere willen, van gout gelegd, geheel en al versmeltende, zonder rook, maar op koolen geeft hy een recht opgaanden rook van zich, doch weinig en met een dunnen straal.

D' oorsprong des Ambars word verscheidentlyk opgegeeven, naar de verscheide oordeelen der Auteurs: De oudste en by deze Inlanders schier overal aangenome meening is, dat het zynen oorsprong heeft uit den Walvisch, doch niet van alle, maar van een byzondere soort, dewelke d' Arabiers *Azel* noemen: Onder anderen moet ik hier aanhaalen de kluchtige geschiedenis van den oorsprong des Ambars uit *Ferdinandus Lopes de Castagneta*, die in 't vierde boek van 't bedryf der Portugeezen in Oost-Indiën cap. 35. schryft, dat de uitgelefenste *Ambar* valt in de Maldivische Eilanden, daar zich veele groote vogels ophouden, *Anacarrissusque* genaamt, de welke veelderhande spezeryachtige kruiden afweidende, hunnen drek uitwerpen op de klippen die aan Zee staan, 't welk dan goede en oprechte Ambar is, by hun *Poná Ambar*, dat is, gulden Ambar genaamt, hoewel hy wit is, echter de duurste van allen, om dat hy weinig en met moeite gevonden word: Deze drek, met groote korsten aan de klippen hangende, word metter tyd door regen en wind afgeslagen, en met groote stukken in Zee vallende, dryft daar in heen en weer, tot dat hy opgespoelt en aan strand uitgeworpen word, zynde grauw van koleur, en hiet *Coambar*, dat is, Water Ambar, om dat hy lang in 't water gerolt en veel van zyne deugd verlooren heeft, welke dan de tweede soorte is: De derde en slechtste is de zwarte, genaamt *Mani Ambar*, dat is, Viscch-Ambar, om dat hy van Walvissen en andere groote Viscchen opgeslokten in der zelve maag onverdouwlyk zynde, weder uitgespogen is, en daarom schier al zyn

deugd

Bescrijving van d' Ambra Grysea.

Waar van zyn 3 soorten.

Haare benaming en hoedanigheid.

D' oorsprong van de zelve uit den Viscch Azel.

Oordeel van Ferdinandus Lopes de Castagneta.

Ponambar, Vogel-Ambar.

Coambar, Water-Ambar. Mani Ambar, Viscch-Ambar.

deugd en krachten verlooren heeft; dus verre *Castagneta*: Dit verhaal laat ik in zyn waardige, en wil wel toestaan, dat onder zoodaanigen vogel-drek *Ambar* gevonden word, echter komt my verdagt voor, dat van *Garzias Lib. I. cap. 1.* geen gewag van die vogels gemaakt word, dewelke nochtans een nauwkeurig beschryver van de Oost-Indische dingen in zynen tyd geweest is; immers hadde *François Pierard* daar van moeten weeten, de welke van 't jaar 1602. veele jaaren in de Maldivische Eilanden gewoont heeft, en van den *Ambar* niets anders schryft, dan dat hy in meenigte op die Eilanden door de Zee opgeworpen word, en dat de Eilanders van zynen oorsprong niets anders weeten, dan dat hy uit de Zee komt.

Meeninge van Servatius Marel.

Ambar komt van den Walvisch.

Carolus Clusius schryft in zyne aantekening op 't voornoemde Hooftdeel, dat hy te Frankfurt een zekeren Bourgonjer, *Servatius Marel* gesproken heeft, dewelke veele Landen doorreist hadde, om Spezeryen, edelgesteenten en paerlen te handelen: Deze hadde hem verzekert, dat *Ambar* niet anders is dan eene overtollige vergadering in de maage van den opregten Walvisch, daar onder hy geenzins d' *Orca*, *Phyfeter* noch eenige groote en getande Visschen wil verstaan hebben: De regte Walvisch dan, hebbende geene tanden en een nauwe keel, flokt niets dan kleine vischjes in, inzonderheid *Zeekatten* en *Polypi*; deze blyven hem in de maage langen tyd zitten, en maaken een slymerige vergadering, die hy niet wel verdouwen kan, en eindelyk, als de meenigte hem te lastig valt, weder uitspouwen moet: Dat eerste uitspouwsel is slechte en vuile *Ambar*, maar het geene lange by hem blyft en wel gekookt is, wort goede *Ambar*, of dit nu alle jaaren eens of meermaals geschied, is onzeker, maar dit is gewis, dat wanneer de Walvisch de maage ontledigt heeft en dan gevangen word, men geen *Ambar* in hem vind: Een tyd lang daar na heeft hy by zich weinigen rauwen *Ambar*, maar de beste is, die lang by hem gebleven is: Hier van komt het, dat men onder den *Ambar* zomtyds den bek van de voornoemde *Zeekatten* vind, dewelke men verkeerdelijk voor vogels-bekken aanziet: Voor den besten *Ambar* koos hy die van binnen grauw is, en een brokje op een heet gemaakt yserblik gelegd moet ten eenemaal smelten tot eene oleye, en eenen lieflyken reuk van zich geeven, dus verre *Servatius Marel*.

Proef, welk de beste is.

Meeninge van Julius Scaliger.

Julius Scaliger Exercit. 104. na dat hy uit de boeken der Mauritanen veele voorbeelden bygehaalt hadde, dat d' *Ambar* in Walvisschen groeit, en de Walvisch zelv in de taal van *Fex* en *Marocco Ambar* hiete, verklaart zyn gevoelen, dat hem zulks gansch onwaarschynlyk voorkomt, dewyl hy zoo veele Walvisschen heeft zien openen in de bocht van *Biskayen*, en 'er van gehoord heeft, maar van niemand verstaan, dat in die Walvisschen het minste *Ambar* ooit gevonden zy; daar op verklaart hy zyne meeninge, namentlyk: Dat d' *Ambar* op den grond van de zee groeit op de wyze als *Fungus* of *Campernoelje*, en door de zeebaarent los gespoelt zynde, dan boven komt dryven; Tot deze meening is hy bewogen, om dat hy eenige bollen van *Ambar* gezien heeft, dewelke van buiten met een vliedsje overtrokken waaren gelyk een *Fungus*, ook met gelapte schilfferen, gelyk een oude *Fungus*: Op dezelfde plaats schryft hy ook, dat de Vossen den *Ambar* vindende gretig opslokken, en daar na door den afgang weder van zich geeven, doch dat het zelve een vuile en verdorve *Ambar* is; welk verhaal ons hier na zal te passé koomen: De drie bovengemelde soorten uit *Castagneta* van den vogel-drek heeft hy ook, maar met andere naamen, noemende de Eilanden *Pa-landuras* (zynde mischien bedorven uit *Maldivas*) en de drie soorten *Povambar*, *Pu-ambar*, en *Pinambar*; doch de bovenstaande naamen koomen met den Portugeschen text beter overeen.

Dat dozelve op den grond van de zee groeit.

Onderwinding van een Walvisch op Tumor.

Rodja Salomon Speelman, verdreven Koning van *Ade manduta*, een geloofwaardig man en ooggetuige van dit verhaal, heeft my in opregtigheid verklaart, dat in zynen tyd, omtrent 't jaar 1665. in zyn Land by *Batoerou* opgedreven is een doode Walvisch, dien hy *Iju-Ambar* noemde, 15 vademen lang, waar van het hoofd een vadem lang was en spits toeliep, doch het voorhoofd was rond: Op het hoofd stond een vinne, wel van een mans hoogte, en langs den rugge 5 vademen lang, die hy kon-

konde nederleggen; opgesneeden, vond men den buik zoo groot als een kamer, en schier met enkel Ambar gevult, waar van het voorste en naaste aan de keel wit en waterachtig was, het middelste geel en grauwwachtig; het achterste zwart en week als teer, het welk hy door den afgang uitwerpt, maar de twee eerst genoemde uitspouwt: De Timoreezen kenden het niet en gebruikten het voor teer aan hunne prauwen, tot dat ze van de Makkassaren wyser gemaakt wierden, die het van hunne vaartuigen weder affchrapten, hen afkogten en naar hun Land voerden: Eenige jaaren te voren waaren meer Walvisschen op *Timor* gestrand, dewelke korte en dikke tanden hadden, zommige een voet lang, zommige korter, gelyk die van *Leti in hist. animalium* worden gemeldt; doch of de voornoemde andere visschen mede tanden hadden was hem vergeeten.

Waar is een groote meeuigte Amber gevonden is.

Het gevoelen der Javaanen is, dat Ambra een uitwerpsel of drck is van den grooten Vogel *Geruda*, dewelke op den Boom *Paos Singi* zoude wonen, staande in de groote Zuid-Zee, wiens afgang daar na de Walvisch inslokt, en d' Ambar hem onverdouwlyk vallende weder uitspout.

Gevoeelen der Javaanen.

Nu zal ik wat nieuws opschaffen, misschien te voren in de waereld niet gehoord, voortgebracht door eenen *Hubert Hugo*, voor eenige jaaren geslaghebber op het Eiland *Mauritius*, dewelke aan den Ed. Heer Generaal *Joan Maatsuyker* in een brief geschreeven den 14. *December* 1671. aldus schryft.

Aangaande de verschillen onder de geleerden nopens het Ambar-grys, waar het zelve zynen oorsprong van daan zoude neemen, of wat gedierte of wat gewas het zelve zoude voortbrengen, zyn wel in aanmerking te neemen, maar niet daar uit vast te stellen; want ik hier door neerftig onderzoek en ondervindinge bevonden hebbe, het zelve geen schuim of drck van den Walvisch noch een gedaante van *bitumen* of lym te weezen, maar uit den wortel van een boom (wiens naam voor my zelve onbekent is) voort te spruiten, welke boom, hoe ver hy ook in 't land staat, zyne wortelen altyd naar de Zee schiet, zoekende de warmte der zelve om zyne vetachtige gom, die al naar beneden en niet naar boven schiet, door de warmte der zee quijt te worden, alzoo anderzins boven door zyne groote vettigheid zoude verbranden en verftikken; waarom de zelve naar onderen zendt om door behulp en warmte der zee zich daar van te onlasten: De wortel dezès booms zynen vetten gom in zee schietende, is de zelve zoo taai, dat men hem niet ligtelyk van den wortel af kan breeken, ten zy het zoodaartigen klomp word, die voor het kleine adertje van den wortel te zwaar, door de warmte der zee en beweging der zelve van zelv afbreekt en alzoo in zee dryft, wordende door de stroom, waar die meest zyn val heeft, aan strand door zyne vette ligtigheit geworpen; waarom ik een geheel jaar myn werk gemaakt hebbe de strooms kabbelingen waar te neemen, maar door gebrek van vaartuigen, daar toe bequaam, hebbe niets ten vollen kunnen uitwerken, waarom genootzaakt ben (by 't goet gevolg van 't nieuwe getimmerde vaartuig) mynen tyd ten meesten dienste van d' E. Compagnie daar in te besteeden: Gevonden en in 't werk gestelt zynde, zoude oordeelen, door 't planten der zelve boomen aan strand, of die plaatsen daar die stroom zynen aanval heeft, dat het niet missen konde, of zoude moeten, op strand geworpen zynde, door de zoekers gevonden, en d' E. Compagnie rykelyk toegebracht worden; hoewel ik oordeele, dat de boomen dieper in 't land staande, vetter gom, als die aan strand zyn, geeven, en dat daarom ook d' eene Ambar beter als d' andere gehouden word. U. E. word door dat scheepje $\frac{3}{4}$ pond toegezonden, (zynde gevonden by een soldaat *Jan Westphalen* van *Straalsont*, die ook, om dat zynen tyd uitgedient heeft, en voorleden jaar van 't *Fort* de Goede Hoop op zyn verzoek verloft, mede naar *Batavia* is vertrokken, om naar 't *Vaderland* over te vaaren,) nevensnoch 2 stukken by my zelv gevonden; 't welk ik hoope, dat U. E. aangenaam, en voor my een eer zal weezen.

Nieuwe meeninge van den oorsprong des Ambars.

Ambar-Boom en Booms-Ambar.

Die zyn wortel in zee schiet.

En zoo groeiende eindelyk tot Amber word.

De soorten *Ambar-noir* en *Succinum*, worden meerder dan de andere gevonden, te weeten kostelyker, waar van ik U. E. zoo veel, als ik hebbe kunnen magtig worden,

De zwarte Amber.

toezende; doch, myns oordeels, van kleine waardy: Maar om dat van den E. Commandeur *Jacob Borghorst* in zynen brief verzogt word, alles wat reuk en smaak heeft op te zoeken, en zyn Ed. toe te zenden, hebbe niet willen daar in nalatig zyn; dus ver-
re *Hugo*.

Bedenking van den Schryver daar over; doch door hem verworpen.

Indien het voorgaande waar is, ben ik verwondert, dat deze boom alleen op 't Eiland *Mauritius* zoude staan, daar d' Ambar niet alleen aldaar, maar langs de geheele Oostkust van *Afrika*, *Madagaskar* en *Maldroas*, hier in de Zuid-Oostere Eilanden, ja op zoo veele plaatfen der geheele waereld, als in West-Indien of de stranden van *Marokko*, gevonden word, en dat deze raare Ambarboom dus lange onbekent is gebleeven: En zoo hy in de gemelde Landen ook groeit, inzonderheit op d' Oostkust van *Afrika*, en *Madagaskar*, dat hem de sekerplinnige Arabiers, zoo veele eeuwen dezelve Kust doorsnuffelt hebbende, niet eer gekent hebben: Zoo men ook allerhande welriekende Gommen, dien Ambar eenigzins gelykende en uit boomen druipende, straks voor Ambar wilde houden, zoo kan ik in 't Landschap *Amboina* dergelyke boomen toonen in mynen Amboinchen *Herbarius*, in de hoofdstukken van *Nanarium minimum* en de *Boeroneefche Rowayl*: Van *Manipa* is my een zekere aarde gezonden zeer natuurlyk naar Ambar riekende, maar by nader onderzoek wierd bevonden, dat dezelve aarde uitgegraven was onder den voornoemden boom, en buiten twyffel van zyn sap doortrokken was.

Ander gevoelen, dat dezelve in de wilde zuyuan groeit.

En hoe zal de voornoemde boom kunnen bestaan met het geene my een ander persoon, die een tyd lang op 't Eiland *Mauritius* gelegen hadde, verhaalt heeft, dat d' Ambar groeit in de maage van wilde varkens; en waarom zoude ik hem niet gelooven? daar hy 't zoo wel met zyn oogen gezien heeft uit den buik van de voornoemde varkens uithaalen, als *Hugo* aan den wortel van zynen boom hangen; maar voorwaar, indien men het gelooven wil, dat d' Ambar groeije in de buiken van zoo veele Land- en Water-dieren, daar in men hem zomtyds en by geval vindt, zoo mogen die van West-Indien ook gelooven, dat hy in haare vossen ook groeit, waar van men leeft in de Franfche geschiedenissen *Antillarum cap. 20.* door *Mont^r. Rochefort* geschreven; aldaar staat eerstelyk, dat veel goede Ambar-grys gevonden word op de Kust van *Florida*, *Tabago* en ander Caribefche Eilanden: Kort daar na leeft men, dat in die Landen, daar de meeste Ambar valt, veele vossen gevonden worden, die 's nagts de wacht houden op de stranden, daar hy meest opgeworpen word, en den zelve vindende straks opflokken, doch hun onverdouwlyk voorkomende, door den afgang weder van zich geeven, dewelke veel van zyn deugd verloren heeft, en by hun *Ambar des renards*, of Vossen-Ambar, hiet, noch tot geneesmiddelen, noch tot reukwerk dienende, en derhalven niet in Vrankryk gebragt word.

Als mede in vossen.

Onderzoek en gevoelen van den Schryver hier over, beweerende dat d' Ambar op den grond van de zee groeit.

Dewyl dan uit de bovenstaande voorbeelden blykt, dat d' Ambar in zoo veelderlei dieren gevonden word, die hem als voor hunne natuur onverdouwlyk zynde, overteert weder van zich geeven, zoo is 't gansch niet waarfchynlyk, dat hy in dezelve dieren groeije: Ik houde my dan aan de meeninge van veele geleerden, die beweeren, dat *Ambra* zoo wel als alle Bernsteen, een wecke Lym zy, uit den grond van de Zee zweetende, 't welk boven koomende, door de koude en ziltigheid des Waters allenkens hard word; deze wecke substantie heeft in 't eerst een sterken reuk, juist niet stinkende gelyk de Franfche geschiedenis zegt, maar gelyk alle lymachtige zappen, aardolye, en dergelyke, dewelke de dieren aanlokt als een aas, daarom flokken het de Walvisch en andere dieren in, als mede allerhande Zeevogels zoo lang het in Zee dryft: Word het aan strand opgeworpen, zoo word het ten buit aan wilde Varkens, Vossen, en misschien ook aan den Kayman, gelyk de Franfche geschiedenis van den West-Indischen Krokodil getuigt. Onze Amboinsche visschers hebben hier onderzindinge van, die hier omtrent in Zee ziende iets dryven, daar de vogelen naar pikten en veele visschen rondom swommen, dezelve verjagende, vonden een zwart klompje als weck pik, vol kuilen en gaten, zoo het hun scheen door de vogelen en visschen daar in gemaakt; dit by my gebragt zynde, bevond ik, dat het buit-

Hoe hy in zoo veelderhande dieren komt.

tenste zwarte Ambar was, noch al week,* maar na weinige maanden zoo hard als ander pik; doch als men het handelde en in de handen warm maakte, zoo wierd het weder wat week. In des zelfs midden lag verborgen een stukje goeden Ambar-grys omtrent $\frac{1}{2}$ onse zwaar: Zoo hebben my d' Inwoonders van de Zuid-OosterEilanden berigt, dat de meeste bevonden word aldus met eene zwarte en weeke substantie omgeeven te zyn, dewelke noch versch zynde, vry vuil riekt, misschien om dat hy eerst van den Walvisch komt; maar op koolen riekt hy natuurlyk als *Bitumen* of Aerd-olye. In 't jaar 1682. is een zulk zwart stuk, ruim een vadem breed, met den Oosten wind op den strand van *Loehoe* gesmeten, daar het door de hitte der zonne gesmolten lag met zand en ander vuiligheid vermengt; hier uit hebben de Chineezen en zommige Inlanders eenige stukjes en brokjes gepeutert en goeden buit daar van gemaakt: De zwarte en weeke substantie als teer, dewyl ze gansch vuil en met zand vermengt was, heeft men alhier op eene slegte wyze gedistilleert; en daar uit gehaalt een bruine olye, sterk van reuk t'eenemaal als *Petroleum*, echter altyd iets van den zeereuk behoudende, gelyk men in den *Unguis odoratus* bemerkt: Waar uit ik wederom besluite, dat d' Ambar eene lymachtige substantie zy, en zoo is 't ook een vast bewys, dat d' Ambar niet in den Walvisch kan groeijen, om dat men zulke groote stukken daar van vind, dat men ze by kleine Eilanden vergelykt, dewelke nimmermeer uit de nauwe keel van een Walvisch kunnen koomen; zie onder anderen *Linschoten* Cap. . . van een stuk by de Kaap *Comoryn* gevonden, het welke 30 Centeners woeg: Maar voor Ambar uit den Walvisch houd men, als 'er in den Ambar, zoo zwarte als grauwe, de bekken van de Zeekatten, kleine schulpjes en beentjes gevonden worden, die nergens anders dan in zyn maage daar onder kunnen koomen; hoewel ik nu vaststelle, dat Ambar een *Bitumen*, of lym zy, zoo wil ik nochtans niet voor onmogelyk houden, dat het zelve *Bitumen* door eenigen wortel van groote boomen aangetrokken, en in een hars, den Ambar eenigzins gelykende, verandert worden, zoo nochtans dat 'er altyd een merkelyk onderscheid zy tusschen den waaren Ambar en zulken hars, gelyk het zeker is dat een en de zelve lymachtige vettigheid der aarde in Pruiffen, wanneer ze in de zee komt, Bernsteen word, maar door de dennen en pynboomen opgetrokken zynde, een weinig verandert en tot hars word: Op deze manier kan men het voornoemde verhaal van den Ambarboom op *Mauritius* waarschynlyk maaken; te meer dewyl dezelve *Hugo* schryft, dat op *Mauritius* meer andere lymachtige soorten, als zwarte Ambar en *Succinum* of Bernsteen, vallen, als hy maar niet enig hars, van de boomen afgevallen en in zee-water verhardt, voor Bernsteen aangezien heeft, gelyk men in deze Oostersche Eilanden veelderlei hars, 't welk men *Dammar* noemt, op den strand vind, dat men voor Bernsteen zoude houden.

Om nu de manier te beschryven, hoe men den rechten Ambar-grys verkiefen en beproeven zal, zoo komt het voor eerst op het gesigt en de koleur aan: Wel is waar 't geene *Rochefort* in zyne Fransche geschiedenis schryft, dat de oorspronkelyke Ambarstukken bolachtig moeten zyn, niet volkomen rond, maar uit den ronden bultig of gedrukt, van buiten vuil, besmeert, zomtyds zwartachtig, zomtyds uit den rossen en grauwen gemengt, even als of ze met een vlies omgeeven waaren, niet ongelyk de *Tubera*, by de Italiaanen *Tartufo*, by de Franschen *Truffles* genaamt; het welk veelelen heeft doen gelooven, dat Ambar een *Tuber* of *Fungus marinus* was; van binnen, zegt de zelve Auteur, moet hy grauw zyn, droog en ligt, of eigentlyk, als of 'er asch met wasch gemengt was, zoo nochtans dat men d' asch en het wasch ieder in 't byzonder onderscheiden kan: Doch mynes oordeels gaan deze kentekenen niet al te vast, want d' Inlanders pleegen den Ambar te vervalschen met wasch, drooge aarde, en een weinig slechte Ambar, geevende de bollen de zelve figuur en koleur van buiten, als de rechte Ambar heeft: Om dan den nagebootsten beter te kennen moet men uit de ervaartheid weeten, hoe veel een bol rechten Ambar weegen moet, van die grootte als ons eene voorkomt, want de gemaakte altyd merkelyk zwaarder is dan de op-

Een ander onderzoek.

En besluit van den Schryver.

Linschoten's aangehaalt.

En verdere redenen van den Schryver hier over.

Hoe men den Ambar kennen en beproeven zal.

Zyne hoedanigheden.

En vervalsing.

Den zelve te kennen onderscheiden door 't gewigt.

Nadere
proef.

De waar-
de van
dier.

rechte, aan de buitenste koleur is niet veel*gelegen, want dewyl onze Oosterfche Ambar gemeenlyk met den zwarten Ambar gevonden word, den welken men afschrappen moet, tot dat men op het harder komt, 't welk de rechte Amber is, zoo behoud hy van buiten eene zwartachtige of donkergrauwe koleur, van binnen moet hy grauw zyn, niet eenpaarig, maar met witte plekjes gemengt: D' onze vergelyken hem by drooge koefront; loopt 'er dan wat zand, steentjes of ſchulpjes onder, dat maakt d' Ambar niet flimmer in qualiteit, maar minder in prys: Indien de verkoper niet toestaat de bollen in stukken te laten breeken, en gy echter gaerne weeten wilt, of zand, steentjes en bekjes van Zeekatten daar in ſteeken, zoo neem een lange heet gemaakte naalde, ſteek die daar in, zoo zult gy wel gewaar worden, of de naalde eenige hardigheid ontmoet, daar naar gy dan den pryskont maaken, dewelke in *Amboina* en *Banda* is van 12 tot 15 ryksdaalders voor een onçe, zynde de prys van gemeen gout: Veele hebben hier van een proef willen maaken, als men met een heete naalde eenig olye daar uit brengt, maar dit gaat niet vaſt, want de valſche Ambar doet dat ook: Het is met meerder zekerheid, als men een brokje op een heet gemaakt yſer of mes legt, het welk ſmelten moet als waſch en t' eenemaal wegbranden of wegrooken, zonder iets na te laten.

Een ande-
re proef.

Doch on-
zeker be-
vonden.

Meerder
proeven.

Ambar
Bonga,
Bloem-
Ambar.

Krachten
en eigen-
ſchappen
van den
Ambar.

Hoe men
dien los
maakt.

En waar
toe die ge-
bruikt
word.

Den reuk kan men niet beſchryven, den welken men uit ondervindinge hebben moet, vermits d' Ambar een byzonderen reuk geeft, die niet kan nagebootſt worden: Boven hebben wy hem Zee-reuk genoemd, den welken men ten naalten by kan leeren kennen uit den *Unguis odoratus*. Die van *Keram* hebben my noch een andere proef geleert, hoewel ze my onwaar voorkomt, te weeten d' Ambar aan een hoen of haan gegeven doet de zelve ſterven, het welk wonder zoude zyn, daar d' Ambar aan geen ander dier ſchadelyk is: Amber in den mond genomen, zoo men zegt, kan niet verminderen, of immers zoo ligt niet als andere gomachtige dingen; doch ik hebbe deze preuve al mede onzeker bevonden, want ik hebbe goeden Ambar gehad, dewelke in 't byten kort afknapte als glas of waſch, het welk door groote koude hard geworden is, en tuſſchen de tanden bryzelde, dat men hem inſwelgen konde; wederom een ander ſtuk goeden *Ambra* bryzelde wel tuſſchen de tanden, maar men konde het lighter tot een klomp brengen, dewelke echter door lang knauwen allenſkenskens verminderde: Daarentegen de zwarte taaie Ambar in den mond genomen zal niet verminderen, al knauwt men eenige uren lang; zoo dat men op deze proef niet vaſt kan gaan: Wanneer d' Ambar op koolen gelegd een viſch-reuk of een lymachtige geur, gelyk ſteenkool of zwarte Ambar, van zich geeft, of eenigzins naar dien reuk trekt, dat is quaaide of ſlechte Ambar; want de Maleijers willen hebben, dat hy een aangenaamen bloem-reuk zal hebben, daarom zy de beſte foorte noemen *Ambar Bonga*, dat is, Bloem-Ambar: Amber met den eenen hoek aan 't vuur gehouden, dat hy een weinig ſmelt, moet aan de vingers zoo vaſt kleeven, dat men hem niet afwryven kan en de gefmoltene plek moet aſchblauw beſterven, welke beide de valſche niet doet.

Van de krachten en eigenschappen des Ambars zal ik my gedraagen aan de Europeiſche boeken, alleenlyk dit zeggende, dat d' Ambar zich niet vermengt met water, olye of andere vogtigheid, noch zich tot ſtof laat maalen, doch als men hem fyn ſchrapt en met eenig droog poeijer vermengt, zoo laat hy zich met andere dingen vermengen: Men kan hem ook eenigzins ontdoen in den beſten geeft van wyn, over koolen warm gemaakt: De bekendſte kracht, die men van hem weet, zyn de herſenen of zenuwen te verſterken, de levensgeeften te verquikken, en inzonderheit, 't welk hem ook zoo duur maakt, de mannelijke krachten te vermeerderen, een konſt die inzonderheit in Indiën groot geacht word, voorts om reukballen daar van te maaken en welriekende *Paternöſters*, dewelke men zoo wel bloot als op de huid draagt, als ook in eenig hol of doorbrooken goudwerk ſluit om daar aan te ricken: Hier toe kan men den enkelden Ambar niet gebruiken, maar men moet het meefftendeel van zwarten Ambar daar onder doen, dewelke hem het harde beſtaan (*confiſtens*) geeft, als ook *Benjoin*, *Muſcus*
en

en *Unguis odoratus*, alles met het beste rofewater gewaffchen, en dan met *Styrax liquida* of *Rafmalla* tot een klomp gebragt.

Aangaande de plaats en daar d' *Ambra* valt, zyn door de geheele waereld verspreidt: De History van *Anthill*: verdeilt hem ten aanzien van de plaats en in Westelyk (*Occidental*) en Oostelyk (*Oriental*.) *Occidental* noemt hy dewelke gevonden word in West-Indiën, *Florida*, en de Eilanden van *Caribe*, den welken hy boven den anderen waardeert; maar dewyl hy door *Oriental* verftaat, die gevonden word op de kuff van *Barbaria*, *Marocco* en *Guinea*, zoo heeft hy eenigzins gelyk, dewyl de zelve mede zwart is: Maar zoo men onder den *Oriental* ook den Oost-Indifchen verftaat, zoo kan zyn zeggen niet doorgaan, want de geheele Oost-kuff van *Africa*, inzonderheit van *Sophala* tot *Melinde* ja tot het Roode Meir toe, d' Eilanden *Madagascar*, *Mauritius* en de *Maldivas* geeven zoo kostelyken Amber-grys als zyn West-Indiën, hoewel de zwarte ook overal gevonden word: Ik geloove, dat men tot noch toe niet genoegzaam opgelet heeft, namentlyk dat de goede Ambar grys, dikwyls met den zwarten omgeeven, gevonden word, en derhalven moest men altyd den zwarten befchouwen, of die niet eenige harde klompjes van goeden Ambar in zich verborgen heeft; immers wy hebben het in deze gewesten dikwyls zoo bevonden: Voorts word hy gevonden in de Zuid-Oostere Eilanden, inzonderheit die omtrent *Tenember* leggen; doch de Eilanders zyn door onze Kooplieden zoo fnoed gemaakt, dat ze den zelve meest met wafch vervalschen, 't welk men gewaar word, als de klompen te geel zyn door 't handelen, en in warm water leggende ligt week worden, 't welk de rechte Ambar niet doet.

De plaats daar de zelve valt, is niet wel te bepalen.

Word in verscheide gewesten gevonden.

Drie stukjes van Ambar-grys, genaamt *Piffang*, *Loehoe*, *Baber*, op het heete blik getoetst, zyn aldus bevonden: Alle drie hadden geen goeden reuk, inzonderheit *Loehoe* rook als gebrande foute visch, en liet vuiligheid op het blik na zich, gelyk ook zyn zwart kleed dede: De *Piffang* en *Baber* hadden beter reuk, verrookten geheel weg zonder iets na te laten, gelyk ook het zwarte kleed van den *Piffang*, het welke noch al week bleef; zoo dat geen Ambar op koolen of heet blik een aangenaamen reuk geeft, daarentegen *Loehoe* en zyn kleed (het welk met veel zand vermengt nu tot een steen geworden was) hadde rauw den besten reuk, zeer naar *Unguis odoratus* trekkende: De *Piffang* en zyn kleed vermindert niet tusschen de tanden, gelyk ook het Ceylonfche stukje, maar *Loehoe* en *Baber* bryzelen en vergaan: Door *Ambar Piffang* verftaa ik het boven genaamde stukje zwarten Ambar in zee gevonden: Door *Loehoe* verftaa ik het voornoemde groote stuk op den strand van *Loehoe* gevonden: Door *Baber* het geen uit de Zuid-Oostere Eilanden komt.

Verfcheide foorten van Amber door den Schryver onderfucht.

In 't jaar 1693. heeft de Koning van *Tidore* van zyne Papoefche visschers gekregen een ongemeen groot stuk *Ambra* de grys, zwaar 194. pond, waar voor de E. Compagny geboden heeft 11000 ryksdaalders; het hadde de gedaante van een schildpadde, doch de kop was daar van afgebrooken, waar over hy eenige van zyn onderdaanen liet gevangen zetten, doch heeft het niet krygen konnen.

Een ongemeen groot stuk *Ambra*. Zie dergelyke afbeelde op de plaat LIII. en het aanhangfel van dit Hoofddeel.

Ik moet hier by voegen het verhaal, 't welk my van den H. D. *Andreas Cleyer*, gewezen Opperhoofd in *Japan* mede gedeelt is in verscheide brieven van een *Ambar-visch*, dewelke in *Japan* zoude te vinden zyn, waar van het eerste berigt hier onder volgt, getrokken uit zyn E. brief van den 28. Februarius 1695.

De *Visch*, waar van d' *Ambar* de grys voortkomt, word in 't *Japansch* genaamt *Hayang kie*, en is van gedaante een *Walvisch* van de kleinste foorte zeer gelyk, verschildende met den zelve maar in dit eenige, dat de *Walvisch* (*Noord-kaaper*) geen tanden, wel een vischbeenigen mond; maar deze *Visch* den mond vol tanden hebbe, waar onder twee groote uitfteeken, gelyk aan een wilde *Zwynsbeer*, of *Walrus* te zien is.

Verhaal van den Hr. Cleyer.

In een andere brief van 't voorgaande jaar 1694. schryft zyn E. van den *Ambar-visch* aldus: Om U. E. eindelyk ook te dienen met de kennisse van den *Ambar* de grys, die

Een ander verhaal van den zelve dik-

met een
omstandige
beschry-
ving.

dikwyls in *Japan* rykelyk aan verscheide plaatsen valt, en voornamentlyk de Liquefche Eilanden, die onder de Japanfche regeering behooren, en dan noch op andere plaatsen meer, die in *Japan* te vinden zyn, komende uit een visch zeer gelykende naar den Noord-kaaper, van gedaante en van grootte, uitgenomen dat hy verschilt in dezen, te weten, dat deze voor uit zynen mond twee uitsteekende witte tanden nederwaarts afdalende, en een ongekloofde staert heeft, die my door een Japanfche tolk, die zelv een Walvischvanger lange jaaren geweest is, vereert en medegedeelt is; voegende wyders daar by, dat ze zekere tekens aan dezelve hebben, daar uit zy kunnen oordeelen, wanneer die visschen een meenigte Amber in hunnen buik bezitten: Deze visschen zomtyds vangende zyn de visschers gehouden, zulke visschen aan land te brengen, en aldaar in tegenwoordigheid van eenige afgezanten, die hun Landheer daar over stelt, op verbeurte van 't leeven te openen, wanneer de grootste massieve stukken voor den Landheer daar uit worden genomen, 't overige van kleine brokken, en dat noch slymachtig dun is, vervalt aan de visschers met het lichaam, daar ze traan uitkooken: En wat U. E. verders aangaat, de groote stukken Ambar, die in der visschen buik gevonden worden, waar van U. E. schryft; dat ze niet zouden kunnen worden ingeswolgen, om dat de Walvisschen een zeer klein keelgat hebben, daar in ben ik met U. E. van een gevoelen, dat namentlyk de stoffe van d' Ambar in 't eerste week en vloeibaar is, en door de zee hard word, gelyk my die van *Japan* mede bevestigden, en dat de visschen, onmachtig zynde de voorgedagte ingeswolgen stoffe te kunnen uitspouwen, nootzaakelyk ziek worden, ende eindelyk daar van moeten sterven of verstikken; welke groote stukken, wanneer de visch vergaan of verrot is, dan door de zewellen worden aan strand gesmeten en dusdaanig meermaals verkregen worden.

Van't
voorkoo-
men des
Ambers.

B E S C H R Y V I N G

Van het Stuk

GRAAUWEN AMBER

Dat de

Kamer van Amsterdam uit Oost-Indiën heeft gekregen weegende 182 ponden; nevens eene korte verhandeling van zynen oorsprong en kragten.

M Y N H E E R.

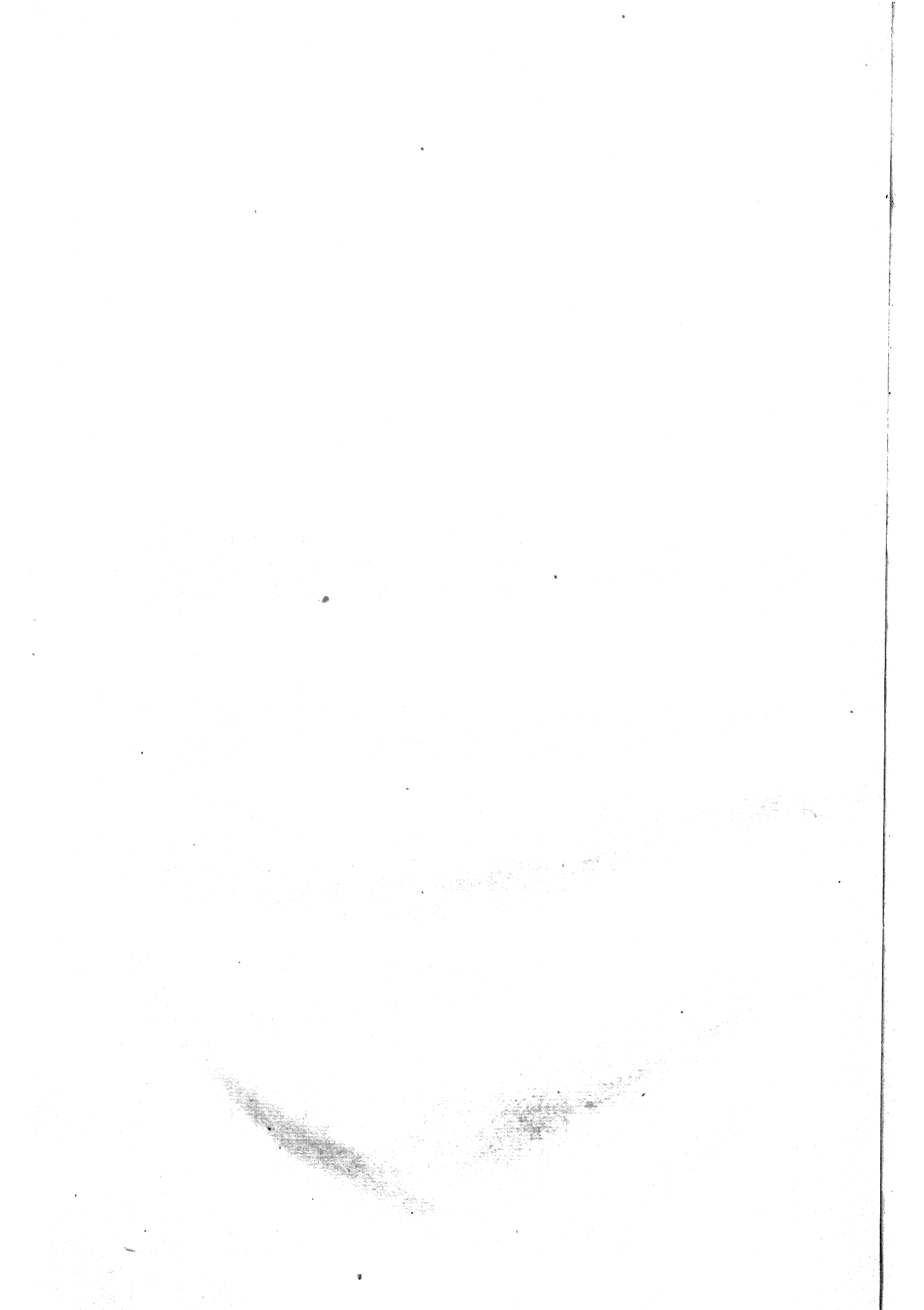
GY weet dat d' Oost-Indische Kamer van Amsterdam heeft verscheide platen laten snyden en drukken van een stuk Graauwen Amber, 't geen ze gekregen heeft. Ik heb 't geluk gehad van dit stuk te zien, dat, wegens zyne ongemeene grootte, te zeldzamer is. 't Pond houd 16 onzen, en de gewoone prys van den graauwen Amber is, van 30 tot 40 guldens de onze, zoo dat men 2912 onzen rekenende, dat het gewigt is van dit stuk, zal bevinden, dat het omtrent 116400 guldens waardig is, en dat gevolgelyk, dezen kostelyken klomp, voor die dien gevonden heeft, zoo hy de waardye kende, zekerlyk eenen vry goeden schat is geweest.

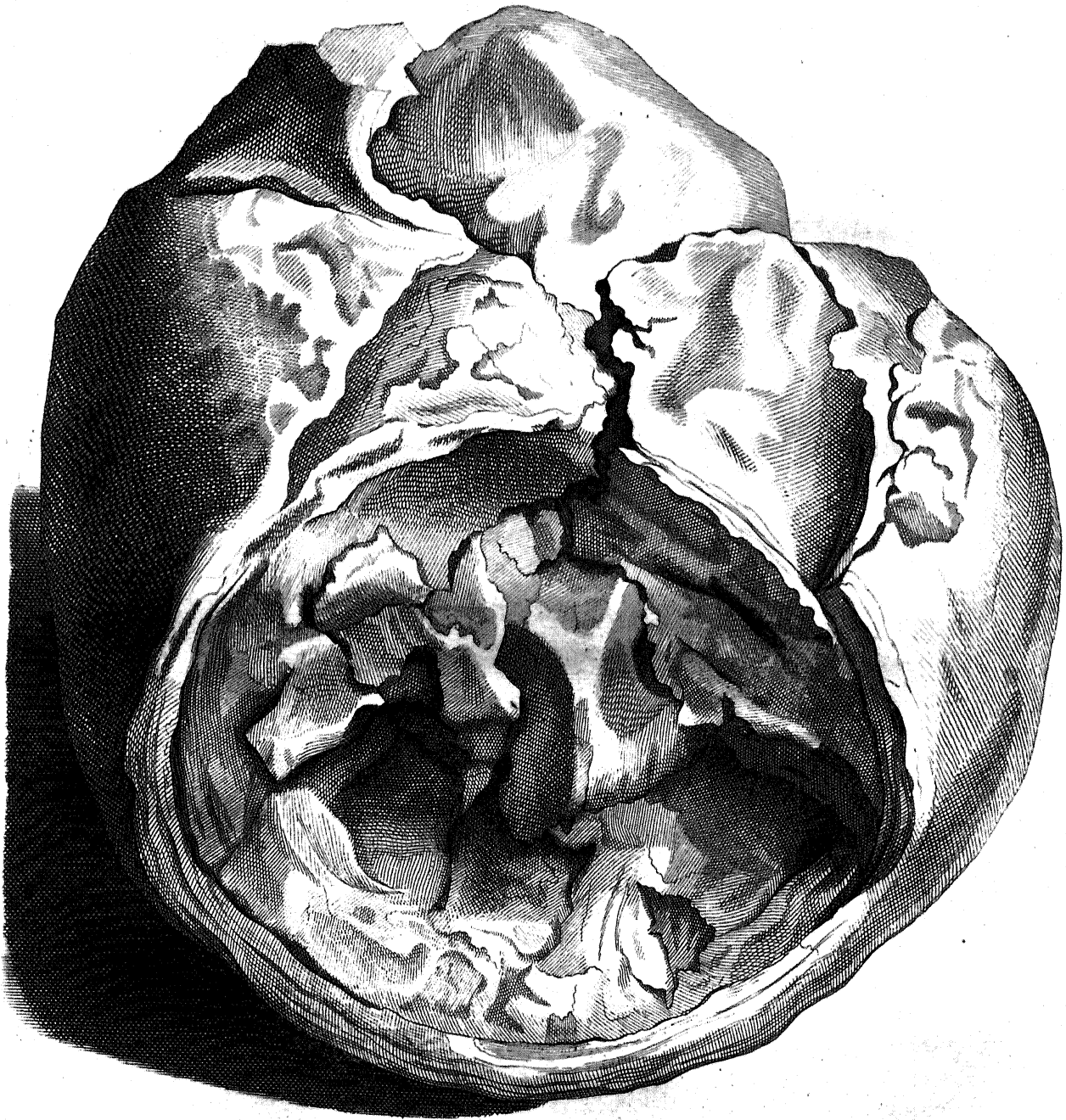
Ge-

Het stuk Ambr der E. Oostindische Maatschappye zoo als
het zien in de lengte vertoont.

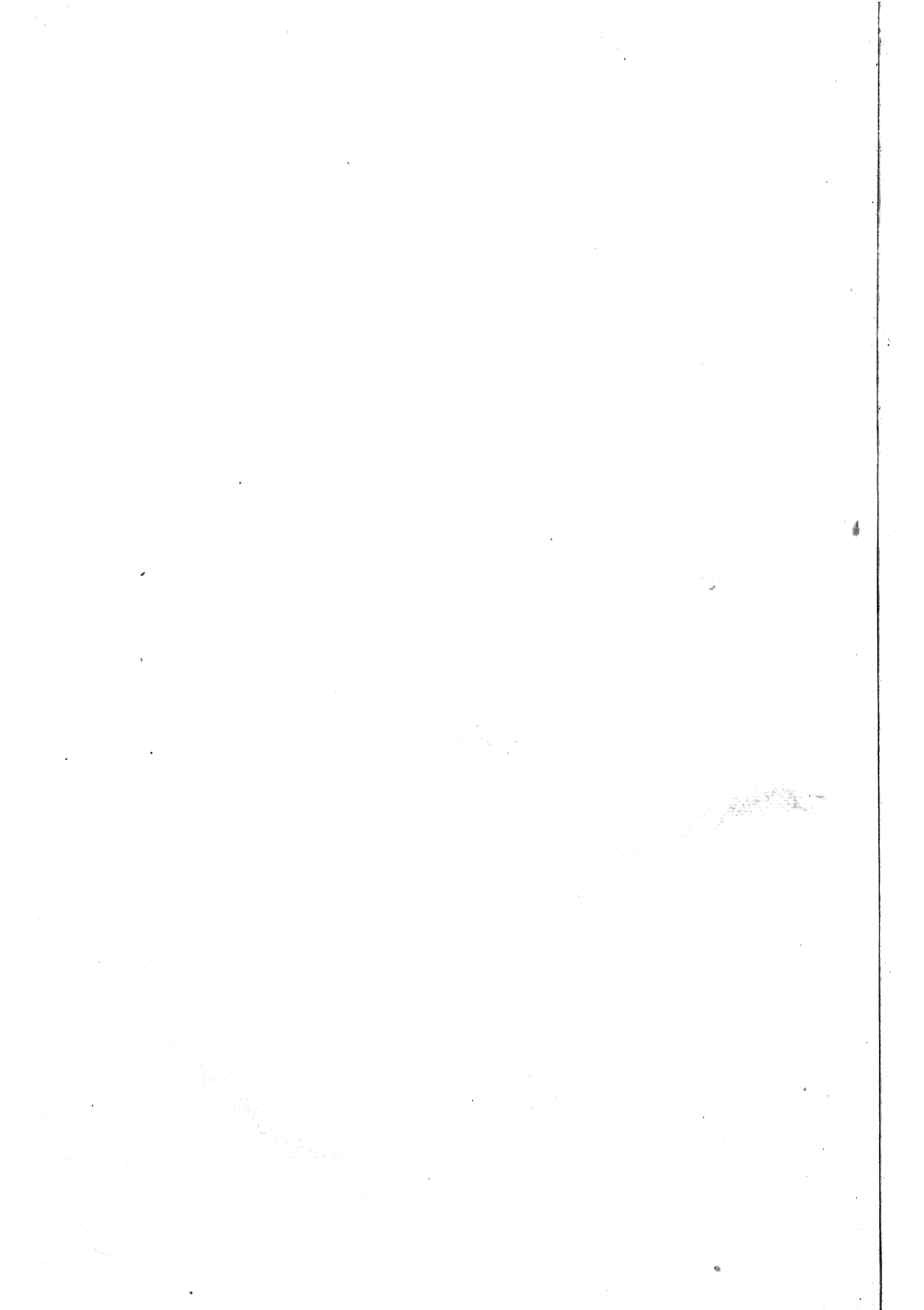
J. G. W. C. D.

Het stuk Amber der E. Oostindische Maatschappye op zyne breedte te zien.

W. de Witte

Gelyk nu de afbeeldzels van dit stuk zekerlyk wyd en zyd verspreidt, en tegenwoordig in handen gevallen zyn van alle naukeurige Onderzoekeren van de verborgenheden der natuure, twyfele ik niet, of zy maaken verscheide bedenkingen over den oorsprong, den aart, de hoedanigheden en eigenschappen van deze Amberfoorte, om, ware 't mogelyk, de voortkomst van dit stuk, en de wyze hoe het is 't zamengegroeit, uit te vorschen.

Indien ik verzekert ware, dat iemand dezer Geleerden de moeite wilde neemen, om 'er ons eenig beregt omtrent te geeven, en zyne gedagten wegens deze stoffe te ontvouwen, ik zou de myne zoo dra niet in 't licht brengen, noch myne twyfelingen dien aangaande eerder voorstellen, dan na ik zyn gevoelen wel doorkeken hadde.

Maar dewyl deze Heeren zich mogelyk niet zullen verhaasten, als met wigtiger bezigheden belemmert, om ons hunne bedenkingen mede te deelen, en dat het jammer ware, dat 'er de nieuwsgierige liefhebbers langer van versteeken bleven, zal ik eerst het ys breeken, om hen hier door aan te zetten, dat ze de waereld met hunne bevindingen en gevoelens over dit stuk willen verryken. Ik zende U dan hier neven, myn Heer, 't geen ik 'er over ontworpen hebbe, en gelyk ik weet dat gy my zyt toegedaan, houde ik my ten vollen verzekert, dat gy wel de moeite zult willen neemen, om myne gedagten dien aangaande in te zien, en my vervolgens de uwe, omtrent myne twyfelingen en gissingen, te ontvouwen. Maar voor dat ik ze U opgeeve; zal 't niet onvoegzaam zyn hier de verscheide meeningen der Schryveren, over den oorsprong van den Grauwen Amber, voor te draagen.

Matthiolus heeft enige Leerredenen, in zyne verklaringen over *Dioscorides*, gemaakt; maar aangezien zy zoo overvloedig, noch zoo wydluftig niet zyn dan de redenceringen van *Justus Klotius* in de Philosophische verhandelingen van Engelland, zal ik ze hier onder stilzwygen voorbygaan.

Ik ben zoo gelukkig niet geweest, van de laatste dezer twee Schryveren, wat moeite ik 'er om hebbe aangewend, te kunnen bekoomen, maar volgens 't geen ik 'er van in de Philosophische handelingen van Engelland heb geleezen, haalt hy achttienderlei gevoelens over den Grauwen Amber op, en onderzoekt dat voornamentlyk, het welk wil, dat dezen Grauwen Amber van 't uitwerpzel van zekeren Vogel voortkomt, die in 't Eiland van Madagaskar gevonden, en door d' Inwoonderen van 't Land *Ashibobuch* geheeten wordt. *Odoardus Barboza*, Portugeesch, heeft ons de beschryvinge van dezen Vogel gedaan. Daar zyn andere Schryvers die bevestigen, dat hy zoo groot als een kendvogel is, hebbende een groot hoofd, en ongemeen schoone vederen. Ik heb dezen *Ashibobuch* in de Vogelbeschryvingen van *Aldrovandus*, en *Willugbei*, de leste een Engelschman, gezogt, doch niet gevonden, dewyl 'er van geenen vogel die dezen naam heeft in gewaagt wordt. De zelve *Justus* zegt, dat niet alleen deze slag van vogelen in 't Eiland van Madagaskar gevonden worden; maar dat 'er ook eene groote menigte van in de Maldivische Eilanden zyn: Dat ze eveneens als de kraanvogels vergaderen, en gewoon zyn hun verblyf rontom de hoogste rotzen, op den zeestrand, te neemen, waar af hun uitwerpzel in 't water valt. De zelve Schryver, na dat hy over deze meening heeft gesproken, en zyn gevoelen geuitt, gaat tot eene andere over, die hy meent zekerder te zyn, namelyk, dat de Grauwe Amber 't uitwerpzel van zekeren Walvisch is, waar van hierna zal gehandelt worden.

Nademaal nu deeze klomp, ten aanzien van de waardye, veel kostelyker dan 't gout is, en dat niemand tot noch toe zynen rechten oorsprong heeft kunnen ontdekken, hebben veele perfoonen van tyd tot tyd onderzocht, waar eigentlyk zyn beginsel, van 't welke men in 't algemeen zoo onkundig was, in beruffte. Overzulks leezen wy in een boek, dat het opschrift van *Miscellanea Natura Curiosorum* draagt, en in Duitschland in den jaare 1630 is gedrukt, dat *Honnius Vollquadus* eene van zyne ondervindingen, onder den tytel van 300 uitgaf; by hem gedaan over een stuk Grauwen Amber, dat vyf hondert vierentagtig ongen en een half woeg. Deze Amberbrok, die

in

in den jaare 1613, te Venetien gekocht was, wierd voor een ongemeen schoon en verwonderlyk stuk gehouden, alhoewel het op verre na niet quam by 't geene waar over ik hier schryve; nadien het, als wy boven gezegt hebben, twee duizent negen hondert en twaalf onzen weegt.

De Schryver van 't gemelde boek *Miscellanea Natura &c*, tekent op deze onderzindinge van *Honnius Vollquadus* aan, dat *Gargius* van *l'Orto*, in zyne Historie der Drogerijen verhaalt, en na hem andere Schryvers, die hem mischien hebben uitgefchreeven, dat men in zee niet alleen groote stukken Amber, maar zelf ganfche Eilanden vindr. De Schryver die deze Aanmerking in zyn boek *Miscellanea Natura &c*. maakt, kryt deze beregten voor belachelyk uit, en voegt 'er by, dat indien hier in giffingen mogen plaats hebben, deze vertellingen op 't verhaal der geener zyn gegronde, die over een stuk van de zee zynde gevaaren, daar Grauwen Amber op den grond lag, over al de geur van dezen Amber geroken hebben, waar door ze zyn bewogen geworden te gelooven, en daar na te verbreiden, dat het een Eiland van Amber onder water was, 't geen dezen reuk uitgaf. Die zelve Schryver, om zyne meening te bevestigen, verhaalt het geene *Joannes Fabri*, over het verflag van *Gregorius* van *Bolmar*, heeft uitgegeeven, te weeten, dat men in dit gedeelte van de zee een stuk Amber van 100 ponden gevonden had, en 't geen *Gargius* ook heeft verspreidt, dat 'er in 't jaar 1555, omtrent de Kaap *Komoryn* een brok van 300 ponden gevonden, en onder den naam van leem verkocht is.

Joannes Ugoliscotus verhaalt, dat 'er omtrent de Kaap *Komoryn* een ander stuk van 1500 ponden is verkocht, en *Monardus* schryft, dat 'er uit het lyf van eenen Walvisch 100 ponden Amber is gehaalt. Onze Schryver, die deze aanmerkingen in zyn boek *Miscellanea Natura* maakt, voegt 'er by, dat het geene de zelve *Gargius*, op 't verhaal van anderen, heeft gefchreven, de waarheit nader bykomt; namelyk, dat men een stuk Grauwen Amber van een mans lengte, en een ander van 30 handpalmen lang, en 18 breed had gevonden. De zelve Schryver tekent daarenboven aan, dat *Montanus*, in zyn Gezantfchap naar Japan, in den jaare 1659 gedaan, gewaagt dat de Koning van Saffumen een stuk Grauwen Amber van 130 ponden hadde, 14000 Tailien, zeker Japans geld, waardig gefchatt.

Volgens 't verhaal der Hollanderen, smeeft men, in den jaare 1666, na by de groene Kaap, in den Jambesftroom een stuk Amber weg, dat 80 ponden woeg, en *Gargius* bekent, na alle deze verscheide verhalen, dat het grootste stuk Amber, 't geen hy gezien heeft, maar van 15 ponden was.

In 't gedagte boek, *Miscellanea Natura* genaamt, heb ik gevonden dat deze Amber geen gom van een boom is, by toeval in zee gedropen; dat het alzoow weinig 't uitwerpzel van eenigen vogel is, noch een honigraat, maar dat het eenig flym op den grond der zee is, dat, even eens als het Zeepik, groeit en t' zamenftolt; en by deze waarneming word aangeknoopt, dat zeker koopman van Batavia, *Gabriel Nakke* genaamt, als een ooggetuige, verklaart hadde, dat de Inwoonders van de Zuidelyke Ooster Eilanden Amber met pik van den grond der zee hadden gehaalt, en dat men langs de ftranden van 't Eiland Mauritius, die van Madagaskar, en de Zuidelyke Ooster Eilanden dezen Amber op 't land vond, die zeer van de varkens gezogt, en gretig ingeflokt word. In de tweede afdeeling, van het meergemelde boek, by de 21ste waarneming door *Andries Kleijer* gedaan, vind men d' afbeeldzelen van twee Walviffchen, van 't kleinste flag, in d' Eilanden van Japan gevangen, in wier buiken veel Grauwen Amber gevonden wierd; en dit verhaal heeft aanleidinge tot het verdigtzel gegeeven, van die geloof hebben, dat d' Amber van de flymagtige vogtigheit kan voortkoomen, die in de maage van den Walvisch groeit, en die door onverteerde spyze veroorzaakt zynde, naderhant word uitgebraakt: of van zommige anderen, die gemeent hebben, dat het de drek, of 't zaad van deze Walviffchen is. 't Gevoelen van die met *Avicenna* en *Serapion* gemeent hebben, dat d' Amber de dieren de dood aanbrengt die 'er van eeten, is niet een haar beter.

Alle deze gevoelens, die ik hebbe opgehaalt, worden in 't algemeene Woordenboek der Franfche taale gevonden, door den Abt *Furetiere* gemaakt en uitgegeeven. Ik zal ze hier vervolgens na malkander, tot klaarder verftand van dit ftuk, in order noch eens voorftellen.

Deze Schryver ftelt voor eerft, na anderen, dat de grauwe Amber een foort van Gom is, die eene aangenaame geur uitwaaffemt, en zoet van zmaak is. Hy voegt 'er by, dat deze Gom, waar van de Natuurkenners noch den aart niet ontdekt hebben, op den zeefttrand gevonden word.

2. Dat zommige meenen, dat d' Amber de drek van zommige vogelen is, die in 't Eiland van Madagaskar, naar de uiterfte deelen van den Oofterfchen Archipel. te vinden zy.

3. Dat hy, naar 't gevoelen van zommige anderen, 't uitwerpzel, of 't zaad van den Walvifch is; en *Joost Globius* zegt, in zyne historie van den grauwen Amber, dat deze kostelyke stoffe uit de ingewanden van zekeren Walvifch, *Tromp* geheten, voortkomt; vermids hy op 't hoofd een tromp met tanden heeft een voet lang en een vuift dik, en dat d' Amber, anders *Spermace* genaamt, in 't hoofd van dezen Walvifch gevonden word.

4. Dat andere willen, dat d' Amber een Zeefchuim is, ofwel een Leem, die onder uit de aarde komt, of uit de klippen, waar in hy word overgehaalt.

5. Dat 'er zyn die gelooven, dat zekere vifch, *Azel* genoemd, zeer op den grauwen Amber verlekkert, geduurig dezen Amber zoekt, maar dat hy, zoo dra hy 'er van gegeten heeft, sterft; waar na de vifchers, die hem op 't water zien dryven, hem opvangen, om den Amber, dien hy ingezwolgen heeft, uit zynen buik te haalen.

6. Dat andere meenen, dat de grauwe Amber van kleine honigdruppelen zich t' zamenzet, die met den tyd, door de zonne herkookt wordende, van de rotzen en klippen in zee vallen, daar de beweging van 't zout en der baaren de kokinge voltrekkende, deze druppelen de lyvigheit, waar in ze gevonden worden, byzet. Maar daar steekt weinig waarfchynlykheit in deze meeninge; overmids men ftukken Amber van twee hondert ponden gewigt vindt.

Deze grauwe Amber, gelyk *Furetiere* aantekent, is van marmerkoleur, op den grauwen trekkende. Dikwyls word het lichter of donkerder gevonden, met witte ftreepen, en zomtyds eenigzins geelachtig. Zomwylen worden 'er ook vogelfnebben, met bloedelooze diertjes, en andere stoffen in gevonden, die 'er, terwyl hy noch maar een vloeiend Leem was, zich mede vermengt hebben. Ik heb 'er eenige ftukjes van, waar in vyf of zes vogelbekjes, en dergelyke dingen zyn.

De beste grauwe Amber word op 't Eiland Mauritius, in Afrika, gevonden.

Gemeenlyk word deze Amber na een onweder gevonden, en de varkens, die het van zeer verre ruiken, verzuimen niet om 'er naar toe te loopen, en het gretiglyk in te flokken. *Izaak Vigni*, een Fransch reiziger, meldt, dat in eene zekere landftreek de grauwe Amber in zulk eene overtollige menigte word gevonden, dat 'er wel 1000 fchepen mede zou kunnen bevragt worden, en dat hy zelf daar ter plaatze een ftuk kreeg, 't geen hy voor 1200 ponden fteerlings, dat 14300 Hollandfche guldens is, verkocht. Maar gelyk men tot noch toe deze plaats niet heeft kunnen ontdekken, onaan gezien men zes weeken lang van voet tot voet zonder ophouden naar de plaats dezer landftreeke gezogt heeft, geloof ik vastelyk, dat het geen 'er deze Schryver van zegt een verdigtzel is.

Behalven alle deze gevoelens, die ik hebbe bygebragt, is noch dat overig van die meenen, dat deze kostelyke stoffe niet anders dan een zeeflym is, die de bestandigheit van den grauwen Amber verkrygt, en dat hy, na door de zon gedroogt te zyn, op 't vier word gefmolten, om 'er de wezentlyke kracht en geuren van te maaken, en vervolgens ook onder andere droogeryen gemengt word.

By deze zoo zeer verscheide meeningen over den oorsprong van den grauwen Amber,

ber, door *Furetire* by een gehaalt, zal ik voegen die van *Garcias du Jardin*, d' Aanteekeningen van *Antony Colyn*, en de gevoelens van den Heer *Nikolaas Monard*, Genceesheer te Sivilje: Dit merkt 'er *Garcias du Jardin* over aan: d' Amber, die de Latynen heeten *Ambarum*, en d' Arabiers *Ambar*, is, naar ik kan gissen, onder dezen naam, met weinig, of geene verandering, bekend.

De Schryvers die over deze stoffe hebben geschreven, zyn ten aanzien van de teeling of voortkomst des Ambers zeer verschillende van gevoelens.

D' Amber is geen hom van den Walvisch.

Zommige stellen vast, dat d' Amber de hom, of 't zaad van eenen Walvisch is; andere dat hy 't uitwerpzel van zeker Zeedier, en andere dat hy Zeefchuim is. Deze gevoelens zyn, om de waarheit te zeggen, op geene reden gevestigd, vermids 'er in de plaatzen, daar zich de meeste Walvischen onthouden, gelyk ook daar de geduurige beweginge der baaren veel schuim verwekt, geen gryzen Amber gevonden word.

De grauw en Amber schynt een zeker leem, of vette aarde te zyn.

Daar zyn 'er die stellen, dat d' Amber, op gelyke wyze als 't Leem, uit zekere onderaardtische groeven of buizen van de zee voortkomt; en deze meening heeft veele Schryveren toegeschenen de beste te zyn, en die 't naaste aan de waarheit quam.

Avicenna in 't tweede boek, het 63de hoofd. en *Serapion* in zyn boek van de Kruiden het 196 hoofd. zeggen dat d' Amber aan de zeerotzen, gelyk de Kampernoeljen op de boomen wassen, groeit, en dat zomwylen de stormen dezen Amber met het gruiszand op de strand afmyten. Dit gevoelen is van alle, die *Avicenna* aanhaalt, het waarfchynlykste. Wanneer de wind meest Oost waait, word te Sofolan, en op d' Eilanden van Komora, Emgora, Mazambiquen, en overal langs dezen strand een groote menigte Amber gevonden, die 'er van de Maldivische Eilanden, naar den Oostkant gelegen, word op gesmeten. In tegendeel wanneer de wind West

De Maldivische, de Angedivische Eilanden.

waait, word d' Amber overvloedig op deze Eilanden gevonden, *Maldivische* geheeten, van een bedorven woord, want men moet ze *Naledives* noemen, vermids *Nale*, in de Malabarische spraak, *vier*, en *Diva*, een *Eiland* betekent. Overzulkts moften ze *Naledives*, als of men zeide, Vier Eilanden, heeten, even gelyk wy de Eilanden den naam van d' *Angedivische* geeven, twaalf mylen van Goa gelegen, alwaar den Oost-Indischen handel gedreven word, aangezien deze Eilanden vyf in getal zyn, naby den ander leggende; want *Ange* betekent in de taal dezer volkeren *vyf*. Alhoewel dit hier ter zaake niet doet, heb ik 'er echter een woord in 't voorbygaan, by gelegenheit van *Malediva*, van willen aanroeren.

De Vifch Azel, die, naar men zegt, den Amber inzwelgt.

Deze twee Schryvers, ter zelve plaatzen door ons aangetrokken, voegen 'er by, dat d' Amber door eenen Vifch, *Azel* genaamt, word ingezwolgen, die fchielyk sterft, na dat hy dien heeft ingelokt. Dat d' Inwoonders van 't Land, die hem op de baaren zien dryven, hem met yzere haaken op strand trekken, en na dat ze hem ontweidt hebben, den Amber uit hem haalen, die van kleine waarde is, behalven die aan 't ruggraat zit, dit met der tyd zeer uitstekend is geworden. Naar myn gevoelen, is deze meening valsch, aangezien het ten hoogften waarachtig is, dat de dieren geen ander aas zoeken dan dat met hunne natuur overeenkomt, en wanneer ze iets schadelyks neemen, zulkts geschied niet anders, dan na dat ze door den schyn van eenig ander, dat hun eigen, en waar mede 't schadelyke vermengt is, bedrogen zyn, op gelyke wyze als de Rotten door 't eeten van *Arsenicum*, of Rottekruid, onder iets gemengt dat hun smakelyk is, gevangen worden. 't Is derhalven geenzins waarfchynlyk, dat de Vifch, *Azel* geheeten, den Amber tot zyn aas zoekt, indien 't waar is, dat hy 'er, na hy dien heeft ingezwolgen, fchielyk van sterft. Daarenboven, nadien d' Amber onder die dingen behoort die 't harte versterken, most deze Vifch zeer vergiftig zyn, indien hy storf, na dat hy zoo een uitstekend en krachtig geneesmiddel had ingezwolgen.

D' Amber versterkt het harte.

Averroes, in 't vyfde boek van zyn *Coll.* het 56 hoofdst. verhaalt, dat 'er een zeker flach van Kamfer word gevonden, die in de zee groeven groeit, en daar na op 't water dryft, waar van 't beste en uitstekendste is, 't geen d' Arabiers *Aschab* noemen.

't Is onnodig hier veele redenen by te brengen, om te toonen, dat zulk eene meeninge verre van de waarheit af, en onwaardig zulk eenen grooten Filosoof is: Voor eerst om dat hy zegt, dat de Kamfer in de zee groeit; ten tweeden, overmids hy van deze zelve Kamfer, die koud en droog is in den derden graad, een soort van Amber maakt, die hy echter heet en droog in den tweeden graad stelt. Wy zullen hier eenige woorden aantrekken, die by *Serapion* en *Avicenna* gevonden worden. *Serapion* in zyn Boek van de Kruiden, het 196 hoofstf. bevestigt, dat men eene groote menigte Amber uit het land *Zinga*, dat is, *Sofala*; vervoert, want *Zinga* of *Zanga*, betekent in de Perfische en Arabische taale *Zwart* in 't Neerlandisch; en overmids deze gansche strand van Ethiopien door Negers of Zwartten word bewoont, heet *Serapion* die *Zinga*. Van gelyken geeft *Avicenna*, in zyn tweede boek, het 63 hoofstf. den Amber den naam van *Almendeli*, als of men zeide van *Melinde*, en dien van *Selachristicum*, mogelyk van den naam van *Zeilan* (*Cylon*) een van de vermaardste Eilanden van 't Oosten. *Lacuna* in 't eerste Boek zynere verklaringen over *Dioscorides*, het 20ste hoofstf. meent dat het een stad is, waar in hy mistaft, gemerkt het een Eiland met veele steden is. Daar hebt gy al wat'er d' Arabische Schryvers van melden; en belangende de Grieken, daar is'er niet een, behalven *Aëtius*, die'er gewag van maakt.

d'Aschaf
kamfer is
geen soort
van Am-
ber.

Vorder, zie hier wat myn gevoelen over dit stuk is. Gelyk naar den aart der Landen, de aarde zomtyds rood als Armenische *Bolus* is, zomtyds wit als kryt, en zomtyds ook zwartachtig, zoo is't ook waarschynlyk, dat'er, of Eilanden, of Landeryen gevonden worden, van een Amberkleur, of gedaante, door dien de aarde ligt, en sponsachtig is, of, als een Kampernoelje, met kleine gaatjes. De groote menigte, die'er van gevonden word, toont middagklaar dat dit waarachtig is, gemerkt men zelfs menigmaal stukken zoo dik als een man, ter lengte van 90, en breedte van 22 handpalmen gevonden heeft. Zommige hebben verzekert een Eiland gansch van zuiveren Amber gezien te hebben, maar alhoewel men naderhant met veel mocite naar 't zelve gezogt heeft, is't echter nooit weder gevonden.

't Gevoe-
len van
Garcias
du Jardin
wegens
den Am-
ber.

Een Ei-
land
gansch
van Am-
ber.

In 't jaar 1555 vond men een stuk Amber omtrent de Komorynsche Kaap, tegen over de Maldivische Eilanden, ter gewigte van drie duizent ponden; doch dewyl hy die't had gevonden meende dat het pik, of een soort van leem was, verkocht hy het tot eenen zeer laagten prys.

De Kaap
van Ko-
moryn.

't Grootste stuk dat ik ooit heb gezien, woeg niet meer dan omtrent 15 ponden, maar die in Ethiopien vaaren, om te koopmanschappen, verzekeren, dat zy'er veel grooter hebben gezien; want deze gansche kust van Ethiopien van *Sofala* af, tot aan *Brana* heeft overvloed van Amber. Hy word ook zomwylen, doch zelden, in de landen van *Timor* en *Brazil* gevonden.

Een stuk
Amber
van 15
ponden.

Ik heb ook gezien; dat'er in 't jaar 1530, naar d' aantekening der Schryveren, een groot stuk in een haven van de Portugalische zee, *Setubal* geheeten, is gevonden.

Zomtyds worden'er Ambarstukken gevonden, waar in men iets als Vogelbekjes ziet, en 't is gelooflyk dat'er deze beestjes in nestelen. Ook vind men by wylen in deze Amberbrokken schelpen en schaalen van *Zecoefters*, die'er waarschynlyk, wanneer d' Amber tegens haar aandryft, in blyven zitten. Verder word die voor de beste Amber gehouden, die de zuiverste is, en 't naaste by 't wit komt, dat is, die aschgrau is, of ook wel, die dan eens witte, dan eens aschgrauwe aderen heeft, die daar by ligt is, en waar uit, met een naalde doorgeprikt zynde, eenig olyachtig vocht druipt. De zwarte in tegendeel word niet veel geacht, en is gevolgelyk van kleine waarde, en indien *Serapion*, in zyn Boek boven aangetrokken, de witte niet goedkeurt, zulks is om dat hy van die spreekt, die met plaasteraarde vervalscht is.

Verkie-
sing van
den Am-
ber.

Wy zullen hier een woord in 't voorbygaan aanroeten, van de tegenzegginge van *Nanardus*, die in zyne uitkippinge der *Gesteenten*, d' eerste onderscheiding, beweert dat d' Amber een nieuwgevonden ding is, waar van hy luttel werk maakt. Maar een weinig verder, in de t'zamenmenging van den *Diambra*, als of hy niet dagt

aan 't geen hy even te voren gezegt had , pryft hy dit t' zamenmengzel hemelhoog , uit inzicht , zegt hy , van den Amber , die eene uitmuntende drogery is , en waar van hy zich , gelyk hy verzekert , menigmaal , zoo voor de vrouwen , als hoog bejaarde perfoonen , bedient heeft.

D' Amber word hoog geacht by de ryke en vermogende Indiaanen , die dien dikwyls in plaats van geneesmiddelen gebruiken , en ook in huane gewoone spyze doen. De prys van den Amber word hooger , of laager naar dat de stukken groot of klein zyn ; want hoe de brokken grooter zyn , hoe d' Amber dierder is , van gelyken als d' edele gesteenten , waar van de grootte 't onderscheid van den prys maakt.

*d' Amber
is heel dier
in China.*

Echter is 'er geen plaats , daar d' Amber meer geacht , en hooger van prys dan in China is. Want zommige Portugeezen , die 'er een weinig van in dat ryk gebragt hadden , verkochten het katje , een gewigt van omtrent 20 onzen , tot 1050 Ryksdaalders.

Nu laaten wy de Aantekeningen van *Antony Colyn* volgen.

Ferdinand Lopes de Castagueda , die de historie van Portagal heeft beschreven , waar in hy de heldendaden der Portugeezen in 't Oosten verhaalt , verzekert , dat in de Maldivische Eilanden zeer uitsteekenden Amber gevonden word ; maar wegens zyne voortkomst , is hy gansch in een ander gevoelen van veele Schryveren die 'er over geschreven hebben. Deze Maldivische Eilanden , zegt hy , brengen veele welriekende kruiden voort , die door zekere groote vogelen worden gegeten , by d' Eilanders *Anacangrispasqui* genaamt. Deze vogels , die in groote menigte in de rotzen langs de zee worden gevonden , kakken Amber , van drierlei slach : D' een , die wit is , blyft vast aan de rotzen zitten , zoo dra zy dien uitwerpen ; deze Amber word voor de beste gehouden , en d' Inwoonders van d' Eilanden noemen hem *Sonambar* , dat is , gouden Amber ; deze is veel dierder dan de twee andere soorten , om dat hy weinig gevonden wordt. De andere twee Ambersoorten zyn van een zwartachtige aschgrauverwe , en van kleinder prys. Deze Schryver voegt 'er by , dat deze Amberstukken , door 't geweld der stormwinden afgerukt , en in zee gesmeten zynde , naderhant by verloop van tyd op strand worden gesmeten ; en dat deze soort van *Ambar l' Oamber* , dat is , die gansch van 't zee water is doortrokken , geheeren word. De derde Amberfoort , die zwartachtig is , word *Hansamber* , als of men *Vischamber* zeide , genaamt ; en deze Amber is dusdanig geworden , door dien hy ingeflokt , en daar na weér uitgespogen is , door de Wal- of andere Visschen , die hem niet kunnen verdouwen ; deze is de slechtste van alle , vermids hy alle zyne krachten verloren heeft.

Naukeurige Liefhebbers van dezen tyd , die in den handel zyn , en in vreemde Landen gereist hebben , bevestigen , dat d' Amber niet anders dan een zekere overtolligheid is , die met den tyd in de mage van eenen rechten *Walvisch* toeneemt. Men moet weeten , dat de rechte *Walvisschen* geen tanden hebben , en gelyk ze om die reden de visschen geheel inslokken , en noch ligter die week van visch zyn , groeit daar nootzakelyk een slym- en lymachtige stoffe van , die by verloop van tyd , de mage dezer *Walvisschen* overlast , zoo dat ze genootzaakt zyn , of alle jaaren , of op zekere tyden haar uit te braaken. Deze stoffe , zoo lang in de maag gehouden en bewaart , en naderhant uitgeworpen , is 't geen men eigentlyk Amber heet , en op 't water dryft. Verder moet de beste Amber aschgrauverwig zyn , en wanneer men dien op een gloeiend mes legt , smelt hy als oly , en geeft eene aangename geur van zich.

Die meer over den Amber wil weeten , behoeve slechts te leezen 't geen 'er *Julius Scaliger* in 't Latyn van heeft geschreven in zyn boek van de *Scherpzinnigheden* tegen *Cardanus* , de 104 verhandeling , de 10 verdeeling , daar hy 'er breed over uitweidt.

Men kan niet twyfel en , dat 'er niet eenen grooten overvloet van Amber langs de kust van *Ethiopiën* word gevonden , gemerkt men dien heel ligtelyk , de gansche strand over , ontdekt. Zulks word ook met het gezagh van *Garcias du Jardin* bewezen. *Avicenna* gewaagt 'er ook in zyn Latynsch werk van , maar breeder in 't geen hy in

't Ara-

't Arabifch heeft gefchreven. Wy willen hier de plaats inlaffen , door een heden-
daags Schryver vertaalt.

„ Ten aanzien dat zommige zeggen , dat d' Amber Zeeſchuim , of de Drek van ze-
ker gedierte is , zulks is ganſch ongerymt. My aangaande , ik heb van een geloof-
waardig man hooren verhaalen , dat hy in zyne jeugt ter zee gevaren hebbende , in
een zeker gewelt was gekomen , dataan zee lag , door die van 't land *Bachach* geheeten ,
en dat hy , met zommige andere op ſtrand gekomen zynde , daar verſcheide ſtukken of
brokken Amber , van verſcheide kolcuren , gevonden had : Dat die van dezen Amber kon
vinden , dien voor zich behielt , en dat hy den Inwoonderen gevraagd hebbende ,
waar ze van daan quam , zy hem niet anders hadden weeten te antwoorden , dan dat
men gemeenlyk zag , dat hy 'er nu en dan by ruſſchenpozinge van tyd viel.

Men brengt te Sevilje , een van de vermaardſte koopſteden , niet alleen van Gre-
nada , maar ook uit ganſch Spanje zekere olye te merkt , die uit Amerika komt. De-
ze olye is roodachtig , en men ſchryft haar eene wonderlyke kracht tegens de gebreken
der lyfmoeder toe : Zy word oly van *Liquidambar* geheeten , en heeft bykans de zel-
ve reuk als de Stryaks.

Deze olye word uit een zeker vocht getrokken , dat uit een boom vloeit , *Ocoſolt*
geheeten , gelyk de Schryver van de Mexikaanſche hiſtorie , in deze woorden , ver-
haalt : *Onder de boomen die Mexica voortbrengt , is 'er een Ocoſolt genaamt , die heel
groot en ſchoon is , hebbende bladen als Veil , of Eiloof ; 't Vocht van dezen boom , 't geen
d' Inlanders Liquidambar beeten , is heel goet voor allerlei wonden.* Met de ſchorſſe van
den boom , waar uit het vloeit , gemengt , na die tot ſtof is gemaakt , komt 'er een
zeer lieflyk en krachtig reukmengzel uit.

Na deze opmerkingen en aantekeningen laat ons nu ook eens het gevoelen van den
Heere *Nikolaas Monard* , Geneeſheer van Sevilje , overweegen. Hy begint zyne waar-
nemingen van *Florida* , een Landſchap van Nieuw Spanje , waar van daan wy heden-
daags den grauwen Amber krygen , dien men opgeworpen vind langs de zeeſtrand ,
van Kanavazal af , tot de Kaap van St. Helena : dit zegt hy 'er van.

Men vind verſcheide meeningen nopende den oorsprong van den grauwen Amber. *D' Amber
is een leem.*
Maar het is zeker , dat hy een foort van leem is , die uit de ſpringen in het diepſte
der zee vloeit , en die , na dat hy in de lucht is gekomen , hard word , gelyk veele
andere dingen , die week en zagt in 't water van de zee zyn , maar daar uitgehaalt ,
hard worden , als 't koraal , en de geelen Amber.

Onder de Grieken vind men alleen *Simon Lethi* , en *Etius* , die 'er gewag van maa-
ken , waar van d' eerſte beveſtigt dat d' Amber , gelyk het leem , uit de bronnen voort-
komt , en dat die door de viſſchen word ingezwolgen de ſlechtſte is.

Dit gevoelen ſmyt de meeninge van hen om ver , die ſtellen dat d' Amber de hom , *D' Amber
is geen
hom van
den Wal-
viſch.*
of 't zaad van den Walviſch is , om dat hy zomwylen in de maage der Walviſſchen
word gevonden , die dien , voor hun eigen voedzel houdende , inflokken.

't Is eene waarachtige zaak , dat 'er ten mynen tyde een Walviſch omtrent de Ka-
narifche Eilanden , de Gelukkige geheeten , gevangen wierd , in wiens ingewanden
hondert ponden Amber wierd gevonden. Naderhant doodde men eene groote menigte
Walviſſchen met hunne jongen , maar men vond 'er ganſch geen Amber in.

Die van Florida komen , zeggen , dat in die zee veele Walviſſchen zyn , maar
dat , alhoewel 'er veele met hunne jongen zyn gevangen en gedoodt , men in geen
van beiden Amber heeft gevonden. D' Amerikanen weeten deze kleine Walviſchjes
met eene wonderlyke behendigheit te vangen op de volgende wyze.

Een dezer Amerikanen neemt een lang ſterk tou , waar in hy een ſtrikknoop legt , *De wyze
der Ameri-
kanen om
de Walviſ-
ſchen te
vangen.*
verder gaat hy in een bootje voor den Walviſch leggen op den ſtreek , dien hy met
zyne jongen houdt , by welk een hy gekomen zynde , ſpringt hy 'er op , en ſmyt hem
den ſtrikknoop om den ſmoel. Zoo dra 't Walviſchje dien gevoelt , duikt hy met den
Amerikaan naar den grond , die hem met beide armen om den hals vaſthoud. Nu
heb-

hebbe men te letten, dat deze Amerikanen groote duikers en goede zwemmers zyn; zoo dat ze langen tyd onder water kunnen blyven. Echter is de jonge Walvisch, adem willende scheppen, gedwongen weêr boven water te komen, wanneer d' Amerikaan zynen slag waarneemt, en hem met de hand een gescherpte houtse wig, of paal in de neus of tochtgaten steekt, waar door hy adem haalt, zoo dat z'er in blyft zitten, zonder dat 'er het Walvischje zich van kan ontdoen. Daar na zyn tou schot geviert hebbende, klimt hy weêr in zyn sloepje, en wagt 'er in tot dat de visch, die geen lucht meer kan scheppen, gestikt is, om dien op 't land te trekken. Zeker eene aardige, maar zeer gevaarlyke vischvangst. Ook zyn deze Amerikanen zoo gauw en wel afgerecht, dat een van hen eenen Kaiman, een soort van Haagdisse, of Krokodil, wel van dartig voeten lang en het wreedste van alle de zeedieren, kan afmaken.

Daar zyn 'er ook die beweeren, dat de grauwen Amber van eene zekere welriekende vrucht komt, die dicht aan de zeestrand groeit, en in de maanden van April of May ryp word, en die, wanneer zy is afgevallen, van de Walvissen word ingelokt. Gelyk of de vrucht, die tot voedzel strekt, iets anders dan vleesch en bloed kon voortbrengen.

Alhoewel 'er in 't eerste hoofddeel van 't boek van *Garcias du Jardin*, verscheide dingen worden opgehaalt, wegens den oorsprong en de beschryvinge van den grauwen Amber, zullen wy echter, tot voldoeninge van den nieuwsgierigen Lezer hier eenige byzondere gevoelens noch dien aangaande bybrengen, om vervolgens den knoop van 't besluit te leggen.

Serapion Daar zyn 'er zommige, als *Serapion*, die stellen, dat de grauwen Amber op den grond van de zee, of aan de boomen, of rotzen, die 'er instaan, voortkomt, op de zelve wyze als een Kampernoelje, of Paddestoel op d'aarde, en dat hy ten tyde van onweder, door 't geweld der baaren word losgerukt, en op strand gesmeten. Ook *Scaliger* verzekert *Scaliger*, dat 'er op de Pireneefche gebergten, en in 't land van Rouergue welriekende Kampernoeljes gevonden worden.

Garcias du Jardin 't Gevoelen van *Garcias du Jardin* schynt de waarheit nader by te komen. Die Schryver beweert, dat de grauwen Amber een Leem, grauwe aarde of eenige aarde van andere verwe is. 't Geen niet onwaarschynlyk voorkomt, gemerkt men heele groote stukken Amber vindt. 't Is noch geen hondert jaaren geleden, dat 'er tusschen *Bajonne* en *Lappreton* een brok van 100 ponden gewigt wierd gevonden. De zee worp ook een stuk van 35 ponden op de naburige kust van *Buch*, en naderhant een ander van elf ponden en een half op de strand van *Marenzyn* op.

Gevoelen van Eduard Barbossa *Eduard Barbossa* zegt in zyn boek van de Indiën, dat d' Inwoonders van de *Palanduurfche Eilanden*, in de Indische zee, het daar voor houden, dat d' Amber het uitwerpzal van zekere groote vogelen is, die 's nachts op de rotzen na by de zee komen zitten. Dat de drek dezer vogelen door de lucht en de zon gezuivert word, en dat de zee by een onweêr het weder opwerpt; daar by voegende, dat het niet zwaarder te begrypen valt, dat een Vogel den Amber kakt, dan dat een ander Dier muskus en civet voortbrengt.

Gevoelen van Simon Lethi *Simon Lethi* beweert, dat d' Amber uit zekere springen of bronnen van een grauwe welriekend leem komt, 't zy dat ze in zee, of by de zee zyn. Hy pryft zeer den roodachtigen en grauwen Amber, die op *Ceylon* in Indiën word gevonden, van gelyken als dien men in eene zekere zeeftad vind *Sycheon* genaamt; en hy meent dat de zwarte de slechtste van allen is. Dit gevoelen hebben *Falopius*, onze Schryver, *Agrikola*, *Garcias* en zommige anderen gevolgt.

Gevoelen van Erasmus Stella *Erasmus Stella* zegt, in zyne Beschryvinge van *Pruiffen*, dat men door ondervindinge weet, dat d' Amber uit het slyk van zekere gebergten vloeit, door de kracht der zonne uitgebroeit; dat het op 't gewas, aan den voet dezer bergen vallende, hard word, en dat wanneer de zee hoog word, zy het wegsleept, en naderhant weêr op de naburige

buurige stranden opwerpt. Deze Schryver doet 'er by, dat hy den Amber heeft zien van d' aarde opneemen zoo week als wasch; die, na dat hy in zeewater was geweekt, hard wierd.

Ten aanzien van de hardigheid of vastigheid van den grauwen Amber, die kan de zee hem geeven, om dat hy door de kracht der baaren, waar in hy dryft, gezouten en t'zamen getrokken word. Of ook kan deze grauwen Amber in de lucht hard worden als 't koraal, waar van men zegt, dat het, *in mari herba, si in aërem transferatur; in lapidis firmitatem solidatur*; dat is, in de zee een kruid is, maar indien men 't in de lucht brengt, zoo hard als steen word. Evencens als de Asphaltitesche leem, die op strand gesmeten, *vapore terræ & vi solis inarescit, ita ut securibus diffindatur*, dat is, zoo hard door de dampen der aarde word, dat men ze met bylen moet breeken. Gelyk ook als de Piffasphaltus van *Dioskorides*, die in de stroomen dryft, en door den wind op de Kaai gesmeten, zoo hard als geelen Amber word, dien men een rosachtige leem houd te zyn, tegens de dwalende meening der Ouden, die gemeent hebben dat hy een sap, of vocht was, dat uit de boomen komt, die dicht by de zee staan daar hy valt.

Reden, waarom d' Amber, niet anders dan leem zynde, hard word gevonden.

De Schryver van den *oprechten Koopman, of algemeene verhandeling der Droogeryen*, zegt in het tweede deel van zyn boek, het XXVI. Hoofddeel, dat de grauwe Amber niet anders is dan een t'zamenpakking van honigraten, die van de rotzen in zee vallen, of die door de golven worden afgespoelt, 't zy door de kracht van den wind, of anderzins. Hy voegt 'er by, dat deze waschraten vol honig, in zee dryvende, 't zy door d' eigenschap van 't zeewater, of door de kracht der zonnestraalen, week en driftig op 't water worden gemaakt.

Deze Schryver, om zyn voorstel te bevestigen, zegt, dat de Heer *Morkonys*, algemeen Luytenant van Lion, op de 71. bladzyde van zyne Reizen, verzekert, dat hy in Engelland gehoort heeft, dat de grauwe Amber de wasch en honig is, die de Byën tegen de groote rotzen, die op den oever van d' Indische zee staan, teelen, en dat deze honigraten, door de zon gerooft, los worden en in zee vallen, die door haare beweginge haar verder tot Amber maakt. Hy voegt 'er by, dat men midden in een groot stuk Amber, 't geen noch tot zyne volkomenheit niet was geraakt, na dat het gebroken was, beide de raat van wasch en honig gevonden had. En om dit gevoelen noch meer kracht by te zetten, verzekert hy, dat 'er, als men den grauwen Amber met geeft van wyn op wynsteen doet smelten, eindelyk eene stoffe als honig overblyft.

Renanus Franciskus, Prediker des Konings van Vrankryk, toont in zyne Proefstukken van de wonderen der nature, dat hy ganfch niet van dit gevoelen is; want na hy alle de meeningen heeft bygehaalt, en gezegt, dat hy noch van den Visch *Azel* komt, in wiens buik *Serapion* zegt, dat hy, door dien Visch ingeslokt, tot volkomenheit geraakt; noch van zekere boomen, waar uit een lymachtig vocht vlocit, 't geen in zee gevallen hard word, en naderhant door de baaren op strand word gesmeten; noch van 't uitwerpsel des *Walvischs*, dat, verre van in zulk eene zelfstandigheid te veranderen, die zoo lieflyk van geur is, naar 't zeggen van hen die op de kusten verkeerren, daar de *Walvisschen* zich onthouden, en die hen vangen, eene onverdraaglyke stank van zich geeft; noch van d' ontlasting zommiger vogelen, die op de toppen van de klippen en rotzen leeven; bekent hy onbewimpelt dat men niet weet wat het is, en dat niemant noch d' oorzaak van zulk eene kostelyke stoffe ontdekt heeft. Hy schynt echter te hellen naar 't gevoelen, dat het een Leem is, die, door aardfche buizen op den grond der zee gevoert, hard word, en, op verscheide wyzen, tot zyne volkomenheit geraakt: Welk gevoelen veel bewyslyker dan dat van den Schryver der *algemeene verhandeling van de Droogeryen* is, die meent dat d' Amber wasch en honigraten t'zamen zy. Want behalven dat d' Amber op plaatzen valt, daar geene byekorven zyn; en dat zulk eene groote overvloed dezer dierbare stoffe, van 't wasch en den honig niet kan voortkomen, die van eenige rotzen in zee vallen, zulks blykt

te meer, om dat d' Inwoonders der Maldivifche Eilanden, daar d' Amber in menigte aanpoelt, noit hebben kunnen bemerken waar van hy voortkomt, noch iemand anders van die langs de kusten woonen, daar deze grauwe Amber gevonden word, 't geen men zekerlyk op d' eene, of d' andere wyze zou ontdekt hebben, zoo hy van honigraten zynen oorspronk had. En uit dien inzicht antwoorden de Maldivifche Eilanders, naar *Pirards* verhaal in zyne Reizen, aan die hen naar d' oorzaak van den grauwen Amber vraagden, dat ze niet wisten waar deze kostelyke stoffe van daan quam; dat ze wel wisten dat hy zynen oorsprong in zee had, maar of het op den grond, of boven op 't water, of op eenige rotzen, of ergens elders was, dat niemant hun met zekerheit daar omtrent had kunnen beregten.

Na de verſcheide gevoelens der Schryveren te hebben opgehaalt, over den oorsprong en den aart van den grauwen Amber, is my overig ook myne giflingen voor te draagen, 't geen ik zal doen alleenlyk om een onzer geleerden op te wekken, op dat ze hunne gedachten den naukeurige onderzoekeren mededeelen, omtrent het geen zy 'er van ontdekt hebben.

Om dit tweevoudig oogwit te bereiken, acht ik het nodig te zyn, dat men de form of gedaante van de klompen Amber wel aanmerke, die ons van tyd tot tyd worden overgebracht, om te weten, of het een afgevallen drop is, en dit word men in dien van 't Oost-Indifch huis gewaar.

Indien 'er, die 't gezien hebben, wel op hebben gelet, zullen ze zekerlyk zyn gewaar geworden, 't geen ook in onze twee printverbeeldingen boven is te zien, dat dit Amberstuk de gedaante van eenen grooten droppel heeft. Dat het met de zyde A getekent, ergens aan vast ſchynt te hebben gezeten, gelyk men ligtelyk kan beſpeuren uit d' indrukzelen, die 'er heel zigbaar in zyn; en dat het aan d' andere zyde een weinig ſpits is, 't geen aanwyft, dat men 't voor een kegeldrop moet houden, brengt my dit ook in 't gevoelen van die meenen, dat het niet anders dan een Leem kan zyn, onder uit de aarde of rotzen voortgekoomen.

D' eerſte reden die my overhaalt te gelooven, dat de grauwen Amber van Leem voortkomt, is dat naar 't gevoelen van alle hedendaagſche Filozofen de geur van de zwavel voortkomt, zoo dat, na 'er meer of min van deze ſtoffe in de lichamen is, de reuk in dezelve ook ſterker, of flauwer is.

Dit vaſtgeſtelt, ga ik tot eene tweede reden over, namelyk dat de zwavel een ſoort van aardſch vet, of een olyachtig vocht zynde, zy zich meer met het Leem, dan met eenige andere ſtoffe vind vermengt. Nu gelyk dit Leem in 't middelpunt van de aarde van een geduurig vier word geblaakt, waar door het vloeibaar word en aan 't koken komt, loopt het door d' aderen van deze zelve aarde, en verſpreid zich, even eens als het bloed in d' aderen van 't lichaam, door verſcheide buizen, of groeven, die meest onder holle gebergten uitloopende, van tyd tot tyd door hen worden uitgebraakt. De Leemſtroomen, die uit den berg *Gibel* en *Vesuvius* zyn ontstaan, zyn onwederspreekelyke bewyzen van myn zeggen, en men heeft toen aangemerkt, dat naar mate deze kokende vloedden van hunnen oorsprong afweken, zy door de koude van de lucht verdikten; zoo dat eindelyk hun vocht, zoo hard als ſteen werd geſtolt, en zy ophielden te loopen.

Myn derde aanmerking is, dat zommige dezer groeven in 't binnenſte der klippen konnende eindigen, gelyk ik niet twyfel of zy ſtrekken zich zoo verre uit, en dat 'er onder deze klippen holligheden van zout water zynde, die *Kircherus*, *Hydraphilaci*, noemt, de brandende ſtoffe die geduuriglyk in 't binnenſte dezer klippen vloeit, dit water, dat niet zuiver, maar olyachtig, en, by gevolg, vol zwavel is, verdikt. Ondertuffchen dewyl het tot geen Leem kan ſtollen, wegens 't zout dat 'er in is vermengt, neemt het eene andere wezendheit aan, waar uit de grauwen Amber voortkomt, die door eene geduurige kokinge, gelyk ons de Scheikonſt beveſtigt, dezen aangenamen geur bekomt, waar door hy zoo hoog geacht word.

Men kan hier eene tegenwerping maaken, namelyk, dat zoo 'er in den grauwen Amber zout ware, men zulks door den smaak zou gewaar worden, daar men het tegendeel bevindt, nadien hy, gelyk wy boven gezegt hebben, heel zoet van smaak is. Ik antwoorde daar op met de scheikundige Filozofen, dat de zouten, door eene lange kokinge, bitterder worden, en dat ze eindelyk alle hunne bitterheden verliezende, zoet worden.

Alles wat ik hebbe voorgestelt dus bevestigd zynde, onderstelle ik, dat 'er in deze klippen kleine openingen, of tochtgaatjes zyn, waar door 't vuur lucht schept. Wanneer nu dit middelpuntig vuur ontfoken word, brengt het de Leem aan 't koken, die door de kracht en schrikkelijke hitte van het zelve door deze openingen vloeit, en gelyk ze eene dikke en zwaare stoffe is, stolt ze straks, zoo dra zy in de koelte van de lucht komt, en word, gelyk alle andere vochten, tot een kegeldrop, die door de koude van de lucht gestremt zynde, met veele spleeten, door 't schynzel van eene groote hitte, openbarft, gelyk zulks in 't stuk, dat hier vertoont word, te zien is.

't Is buiten tegenspraak, dat de hitte de lichaamen doet splyten. Men hebbe maar het aardryk in den zomer, wanneer 'er eene lange droogte is, te beschouwen, om van deze waarheid overtuigt te worden. Men ziet als dan, dat de deelen, door de groote hitte, en gebrek van vochtigheit, ingetrokken zynde, het vol reeten en spleeten is. Dit zelve word ook op zommige lichaamen door eene groote koude veroorzaakt, te weeten, wanneer de vochtigheit die 'er in is, bevest, gelyk hier de proeve van is genomen, door de vermaarde hooge Schoole van *Florenzen*, omtrent kristalyne, en andere metale vaten van verscheiden slach. Deze vaten met water gevult, en zoodaanig besloten zynde dat 'er geene uitwaasseming van kon geschieden, sprongen aan stukken, zoo dra als 't water bevroren was. Zoo dat, wanneer men in 't stuk, waar over deze verhandeling valt, gelyk ook in de Print, die 'er naar gemaakt is, verscheide spleeten vindt, **men hier uit zou kunnen besluiten, dat het vol vocht, en zyne oppervlakte hard was, zoo dat, deze vochtigheit door de koude gestolt zynde, hier uit deze spleeten zouden kunnen ontfaan zyn.**

Doch gelyk ik niet oordeele, dat deze klomp een korst, of harde schaal kan hebben, en dat ik zelf overtuigt ben, dat hy 'er gansch geen heeft, kan ik dit gevoelen niet omhelzen.

Ik zal hier by myne Aanmerkingen, 't gevoelen van den Paracelsus van onzen tyd, ik meen *Pieter Jan Fabri*, voegen; dit zegt hy van dezen Amber in zynen *Panchinitus*, 't 14de Boek, het 49ste Hoofddeel:

De grauwen Amber is eene dikke en grove stoffe, die van 't zeewater voortkomt, en, als de Kampernoeljen, in de klippen van de vette, vochtige, en leemachtige stoffe van 't water groeit, dat in de steenen en rotzen van de klippen zuigt; in welkers gaatjes 't water kookt, en gift, waar van de fynste deeltjes vervliegen.

Men moet weeten, voegt 'er deze Schryver by, dat d' aarde, door het middelpuntige vuur, in haar besloten, overal dampen opwerpt, zelf in den grond van de zee, daar de groffte stoffe wellende 't zout, gelyk ook de steenen der klippen maakt, die midden in zee worden gevonden: En van de dikste stoffe, die uit de gaatjes van deze steenen komt, word d' Amber gemaakt, die, naar de hoedanigheit des zwavels, grauw, of zwart is, welke zwavel met het zeewater vermengt, een zeer goeden reuk geeft. **Men kan derhalven zeggen, dat de grauwen Amber een gom, of dikke stoffe van 't zeewater is, die, als 't wafch, by 't vuur smelt, en door de koude verstyft.**

Naar 't gevoelen van dezen zelve Schryver, word de grauwen Amber ook in 't zand voortgebracht, overmids 'er het slymachtige zeewater, dat 'er inloopt, ook door de hitte der zonne, in kan verdikken: Hy voegt, 'er by, dat nooit eenig Zeeman op 't water dezen Amber heeft zien dryven, waar van 'er drierlei soorten zyn; de eene grauw, d' ander aardverwig, en de derde zwart, maar dat de grauwen Amber de beste van allen is, zoo ten aanzien van zynen reuk, als dat hy een uitnemend hartsterkend middel

del is , die alle de levendige geesten vervrolykt , en die zelf een balssemkracht heeft.

Wy besluiten onze Aanmerkingen , met te zeggen , dat 'er van alle de verscheide gevoelens die ik hebbe bygebragt , geen bewyslyker is , dan 't geene stelt dat hy een soort van Leem is , of dat hy 'er van voortkomt ; gemerkt gelyk ik straks bewezen heb , de bronnen of springen van dezelve op den grond der zee , in de hollen van brandenden Leem , die 'er , zoo wel als onder de bergen , in voorkomen , te vinden zyn . Nu dat 'er onderaardsch vuur op den grond van deze groote diepten is , is ligtelyk af te neemmen uit de nieuwe Eilanden , die men van tyd tot tyd van Pruimsteen ziet voortkomen , 't geen niet anders dan eene opwerping , of uitdamping van vuur kan zyn .

Ik kon my veel breeder over deze stoffe uitbreiden , maar gelyk ik door geen andere beweegreden de penne in de hand heb genomen , dan om zommigen onzer Geleerden gaande te maaken , op dat ze ons hunne ondervindingen over dit stuk , van den aart en oorsprong des Ambers mededeelden , vind ik ongeraden my in myne bespiegelingen hier over breeder uit te laten . Ik onderwerp ze , Myn Heer , aan uw oordeel , u biddende te willen gelooven dat ik altyd bereid zal zyn de reden te volgen , en veel achtinge te toonen voor 't oordeel van een persoon als gy zyt , die on-eindig meer licht dan ik bezit .

Ik blyve ,

M Y N H E E R ,

U. Ed. gansch verpligte dienaar ,

N. N.

XXXVI. HOOFDDEEL.

Ambra nigra : Ambar Itan.

*De
zwarte
Amber be-
schreven,
en wat die
zy.*

DE zwarte Ambar , in 't gemeen *Ambar de Noort* genaamt , uit een bedorven naam in het Fransch *Ambar de noir* , word in 't gemeen gehouden voor een uitwerpsel van den Walvisch , om dat men hem by 't openen van zoodaartige visschen gemeenlyk in 't achterste des buiks vind , doch dewyl , gelyk in 't voorgaande Hoofddeel gezegt is , de rechte Ambar dikwyls met dezen zwarten omgeeven gevonden word , zoo moet ze de Walvisch zoo wel door den mond als door den afgank uitwerpen ; hy mag nu door den Walvisch verandert of vermeerdert worden , zoo kan ik geenzins gelooven , dat zoo wel de zwarte als de grauwe Ambar in den Walvisch voortgeteelt worde , maar dat ze beide zyn eene lymachtige of olyachtige vochtigheid uit den grond der zee voortkomende , dewelke op het water dryvende door allerhande groote visschen , en misschien in hun maage wat verandert word .

*Gevoelen
des Schry-
vers van
den zel-
ven.*

Onder den naam van zwarten Ambar word in deze Oosterfche gewesten tweederley substantie verkogt merkelyk van malkander verschillende , hoewel ze misschien een gemeene natuur hebben : D' eerste is de eigentlyke zwarte Ambar , dien men in zee vind : D' ander is het Boëtonfche Steenpek of *Ambar Batoe* .

*Nader
opmerking
daar van.*

D' eigentlyke zwarte Ambar , die men met en zonder Ambergrys vind , is het geene meest door den Walvisch uitgeworpen word , met groote stukken in zee dryvende , uit den grond der zelve voortkomende omtrent de Zuid-Oostere Eilanden , en van daar tot *Nova Guinea* en het *Zuidland* , daar zich ook veele Walvisschen ophouden : En niet

niet zonder reden mogte men giffen; dat de *Ambar Fonteine* in die groote Zeebocht zy, want gemeenlyk na een grooten storm in de Oofte *Moufon* word dezelve opgeworpen; eerftelyk is hy week als ontlate pik, maar word metter tyd hard, kort afbrekende, en grauwwart als een doove kool, die lange onder de aarde gelegen heeft, verfeh zynde is hy van een vuilen vifchachtigen reuk, maar droog en op koolen gelegd, rickt zwaar als *Bitumen* (lym) of fteenkoolen, doch altyd noch iets van den zeereuk behoudende: Ik hebbe tweederley foorten daar van aangemerkt.

Beflaan-
de in 2
foorten.

De eerfte naar myn giffing word door den Walvifch uitgefpoogen met en zonder Ambar-Grys, daarom ik ze het kleed van den zelve noeme; deze word noit ter dege hard, behoud altyd wat van den vifchreuk inzonderheit op koolen; ja men vind 'er, 't welk een vuilen reuk heeft gelyk front, en zy verrooken beide op het heete blik: Dat deze foorte van den Walvifch komt, giffe ik daar uit, om dat my in 't jaar 1677. een stukje Amber-Grys gebragt is, in gedaante naar de grootte van een *Piffang*, naar 't aanzien goeden Ambar de Grys gelykende, doch geheel omgeeven met een zwarte klevrige fubftantie, dewelke metter tyd hardchtig wierd, zynde rechte zwarte Amber ook den Ambarreuk behoudende: Dit zwart kleed ftak vol fnebben van Zeekatten, dewelke nootzaaklyk in den buik des Walvifchs daar onder gekoomen zyn, die zulke weeke viffchen tot zynen voedzel inzwelgt, en miffchien de taaije flym van die viffchen helpt wat tot de voortteeling of vermeerderinge van den zwarten Amber: Het was een klomp in de grootte van een Boëtonfche Kift in Zee voor *Manipa* dryvende, daar veele viffchen en vogels rondom vergadert waaren.

De eerfte
foort.

De tweede foorte fchynt nooit in den Walvifch geweest te zyn, droogt harder op en fpringt als glas, het afgebrokene blinkt mede zoo, en is vol kuiltjes, doch zonder de voornoemde fnebben; op koolen rickt het als Aard-olye, zonder vifchreuk, en derhalven aangenaamer dan het voorige, op het heete blik langzaam verrookende.

De 2.^{de}
foort.

Beide foorten vind men in redelyke menigte in deze geheele *Archipelagus* tuffchen *Celebes* en *Nova Guinea*, inzonderheit in de Papoefche Eilanden, welk wel het hardfte en het vuilfte van reuk is, ook dikwyls van eenig *Dammar* vervalfeh; want het gebeurt zomtyds, dat de zwarte *Canarij-Dammar*, door de rivier in Zee gevoert en aldaar verhardt, voor zwarten Amber verkogt word, gelyk ander, ligter, harder en geele *Dammar* door 't Zeewater verhardt de gedaante van Bernfteen krygt.

Waar de-
ze foorten
gevonden
worden.

Ambar Batu of Boëtonfche zwarte Ambar is geenzins een vrucht der Zee, maar een Steenpek, *Bitumen durum* of *Pifasphaltum*, uit eenige rotzen op het Land zweetende, eerft week als teer, daar na fteenhard, als het in water komt blinkend zwart als *Gagates* of fteenkoolen; op koolen is 't mede van den zelve reuk; het welk (in 't kort) de bedrieglyke Boëtonders voor zwarten Ambar willen gehouden hebben, en ook daar voor verkoopen, de vreemdelingen wysmaakende, dat het uit de Zee kome: Na veel moeite en uitvraagen heb ik erwaaren, dat het in manier als ander *Bitumen* (Lym) uit de aarde en klippen zweete in 't gebergte van het Boëtonfche Land naar des zelfs Zuidzyde, zomtyds zoo dun als olye uit de rotzen, zomtyds dikker als week pek in gedaante als een hoorn of raape uit de aarde, zoo week dat het fchier aan de handen kleeft, doch in weinige weken word het hard: De plaats word genaamt *Cotawo*, zynde een berg gelegen tuffchen de ftad *Boëton* en *Coeloetsjoetsjoe*, doch niet veel volks komt aan die plaats, om dat het aldaar fpookt of van ongedierte bewoont word, 't welk echter niet zeer waarfchynlyk is; want ik heb ondervindinge, dat flangen zich niet gaern ophouden aan plaatzen, daar *Bitumen* (Lym) en namentlyk dit Boëtonfche gerookt word, daarom ik ook gezien hebbe, dat zommige Inlanders hun tuinen daar mede berookt hebben: Uit den voornoemden berg ontfpringt een rivier, waar in het weeke *Bitumen* uit de klippen druipt, en het zelve met zich voert in de groote bocht van *Coeloetsjoetsjoe*, daar het dan in Zee komt, en hard word zonder door 't handelen weder week te worden; noch week zynde en in Zee dryvende zwerven de viffchen en vogels zoo wel daar rondom als om ander Ambar, inzonderheit de Haaijen, en *Tsjoe-*

Amber
batu is
maar
Steenpek.

Bedrog
daar mede
gepleegt.

Onder-
zoek, waar
het zelve
groeit.

Verzierung der Inlanderen van denzelven heel kluchtig.

kalan, ('t welk is een klein flach van *Thynnus*.) Hierom gelooven de Boëtonders of immers maaken het andere wys, dat het een uitspuigfel van den Walvisch zy: Andere, die wel weeten, dat het uit het Land komt, zeggen of verziere, dat op de voornoemde plaats in 't gebergte een groote Slange woont, *Bokularwa* of *Bonkulava* genaamt, een flach van de aldergrootste *Boa*, dewelke de Maleijers *Ular petola* noemen; deze Slange zal den voornoemden Ambar uitspuigen, als ze aan 't water komt om te drinken, die daar na door de rivier in Zee gevoert word: Hoor nu hoe het met *Bokularwa* verder afloopt, als hy zeer oud en groot geworden is, dat hy de dikte en langte van een *Calappus*-Boom heeft, zoo kan hy wegens de zwaarte zynes lyfs niet meer voortkoomen, blyft derhalven meest op een plaats leggen, zich geneerende met het geene hem naaft voorkomt, door dit lange stilliggen vergadert zoo veel vuiligheid en stof op zyn lyf, dat 'er een geheele ruigte en struiken op groeijen, wanneer nu al het voedzel op is, zoo port hem de natuur schielyk op, en maakt hem indachtig, dat zyn tyd uit is op het land te wonen, *Bokularwa* dan met een wakker voorneemen zich opwekkende neemt afscheid van het land, doch niet zonder schrik van de toehoorders, hy breekt met een groot gedruis door boomen en struiken, alles breekende wat hem voorkomt, niet anders als of men een groote boom de bergen afleepte, hy neemt zyn weg recht naar de zee, daar hy dan in zwent, verandert zynde in een langen en dunnen Walvisch, dewelke schubben en tanden heeft, zyn oude natuur van zwarten Ambar uit te spuigen behoudende.

Een ander verhaal van 't voorgegaande.

De *Pristis* een getande Walvisch.

Die van 't Eiland *Binonco* in 't Zuid-Westen van *Boëton* gelegen zien dikwyls dergelyke Visschen en Slangen omtrent hun Eilanden, daar men ook den voorichreven zwarten Ambar vindt: Zeker *Makkassaar*, die zomtyds de waarheid sprak, verzekerde my met zyn oogen gezien te hebben, dat op het Land *Makkassar* omtrent *Turatta* een zulken booms dikte hebbende en bekruide Slang van het gebergte afdaalde, en naar de zee ging met zulken gedruis, dat de omstanders daar voor vlooden, doch of hy in een visch verandert zy, konde hy niet zeggen: Ik giffè dat ze door dezen Vissch verstaan den langwerpigen en getanden Walvisch *Pristis*, dewelke in den Indiaanschen Oceaen zeer groot gevonden word: By mynen tyd is een zulken visch dood komen aandryven op het groote rif van *Lacker*, een van de Zuid-Oostere Eilanden, lang over de 30 gemeene vademen of 150 voeten, niet dik maar geschubt, en de mond vol tanden, van ongelyke grootte, gelyk de slangen hebben; want de grootste waaren een staande hand of een span lang, vier vingeren breed, boven een weinig krom met een stompe spits, massief en vuilgeel, doch binnen wit en als yvoor, doch veel harder: Dergelyken een ik bezitte door vereeringe van den H^t. *Qualbergen* doe ter tyd Gouverneur in *Banda*; andere zyn korter, doch wel zoo breed en boven stomp.

Nader verhaal van den zwarten Ambar; en 't gevoelen van den Schryver over denzelven.

Wederkeerende tot den zwarten Ambar zoo vermoede ik, dat op *Boëton* meer zulke plaatsen moeten zyn, dewelke *Bitumen* (lym) moeten uitzweeten, want aan de Westzyde van *Boëton* op den strand van *Waloba*, andere zeggen *Waccocco*, vind men op strand grauwwarte steenen, die men voor gemeene steenen aanziet, maar als men ze nader onderzoekt, zoo bevind men dat het een klomp van *Bitumen* (lym) is vermengt met grof zand, kleine, zwarte en donkergroene steentjes, dewelke toetsen, alles metter tyd tot een steen verhardt: De zwarte hier van aan het vuur gehouden, worden aan dien hoek een weinig week, bryzelig, branden bezwaarlyk en rieken sterk als steenkoolen; de grauwe zyn al te oud en hard, smelten aan 't vuur niet wel, doch bryzelen en geeven den voorschreven reuk: Die van *Boëton* noemen ze *Batoe Ambar*, dat is Ambarsteen, en worden by hun niet geacht noch gebruikt: Het schynt dat deze wecke Ambar door den Westen wind op *Tomahoes* strandt, zynde de Westhoek van *Boero* en wel 40 mylen van de dwaal-Bay of den bocht van *Coeloetsjoetsjoe*, daar zyn dikwyls stukken opgedreeven van zuiver zwarten Ambar zonder vermenginge van zand, doch zommige daar onder zoo hard en grau, dat men ze voor zuivere steenen aanziet.

Wordt ge-

De zwarte Ambar in 't gemeen is van kleine waarde en gebruik: D' eerste soorte of Wal-

Walvisch-Ambar word meest gebruikt om de welriekende Koraalen of Paternosters daar van te maaken, gelyk in 't voorgaande Hoofddeel gezegt is: De tweede soorte of Boëtonfche, *Ambar batu*, word by die van *Coeloetsjoetsjoe* gesmolten en in schotels gegooten, waar uit groote koeken worden, schoon, zwart en harder als pik, blinkende als men ze breekt, die zy dan aan de vreemde handelaars verkoopen voor het geene zy hun kunnen wys maaken: De Maleijers en Makkaffaaren koopen het echter voor geringen prys, dewyl ze het van noden hebben om een weinig daar van onder de *Dupa* te mengen; want het geeft andere zoete reukwerken de mannelyke kracht, dat is, maakt ze langduurende en krachtig, doch men moet de nette maat weten, want een weinig te veel daar onder komende, bederft het geheele reukwerk: Met het versche berookt men de vischlynen, netten, en serijen om de visschen aan telokken. In 't jaar 1669. hadden die van *Boero* een koek van zwarten Ambar, waar mede zy de kinderpokken, [die doen geweldig omging] berookten, om het moejelyk jeuken en krauwen te verdryven: De Ambersteenen deugen nergens toe als om de tuinen daar mede te berooken, doch ik hebbe bevonden, dat ze onder reukwerk bequaamer zyn als het zuivere steenpik, dewyl ze door het affspoelen van zee-water meer van den Ambar-reuk verkreegen hebben: De Koning van *Boëton* heeft in zyne stad op den berg een waterbak bereid, daar toe nemende het voorschreve steenpik met olye weck gemaakt in plaats van giment, want in 't water word het weder hard: Die van *Boëton* vermengen het ook met wafch, olye en verscheiden welriekend hers, maaken 'er grauwwarte bollen van, en verkoopen ze voor Amber, voor welk bedrog men zich wachten moet, want het is een slecht vuil goedje, langen tyd weck en naar *Calappus*-olye riekende, maar metter tyd word het steenhard.

bruikt tot het maaken van Paternosters.

Ook reukwerken.

Ambar Gunong is een andere zwarte substantie, dewelke ons die van *Boëton* voor een Ambar verkoopen, zeggende dat dezelve in 't gebergte groeije en niet diep onder de aarde ligge omtrent de wortelen van eenige boomen: Ik zie het aan voor een *resina* [hers] van een my noch onbekenden Boom, want het gelykt zeer wel het *Gummi Elemi*, doch zonder reuk; aan zommige deelen hoornverwig, aan zommige bleekgeel en ros, op koolen riekt het als vet, doch niet onliefflyk: Mend vind ook stoppelen, drooge ryskens en bladeren daar onder, eenige hoeken zien 'er uit als dik groen glas, en aan 't vuur gehouden brand het als ander *resina* [hers.] De bedriegelyke Boëtonders, die alle dingen op hun Land vallende een valschen naam geeven, maaken de vreemdelingen wys, dat het een duur ding zy en een soorte van Amber, welken de bergen voortbrengen: Zy gebruiken het onder welriekende zalve en onder ander reukwerk, daar de gemeene *Dammar Selan* bequaamer zoude zyn: De voornoemde zwarte Ambersteenen van *Boero* worden eigentlyk gevonden omtrent *Foggileko* of oud *Foggi*, doch by de Inlanders niet gekent en geacht.

Een andere soorte Ambar gunong.

Tot welk gebruik. En waar die gevonden werd.

XXXVII. HOOFDDEEL.

Ambra alba. Sperma Ceti. Ambar Poeti.

H Et derde geslacht van *Ambar* is de witte, waar onder ik geenzins versta den witten Vogel *Ambar* in 't begin van 't voorgaande XXXV. Hoofddeel uit *Castagneda* verhaalt, dewelke zoo hy is, onder den Ambargrys moet gerekent worden; maar dat wit schilfferige goedje, 't welk men in 't gemeen *Sperma Ceti* noemt: Ons Oost-Indische *Sperma Ceti* nochtans verschilt in gedaante, maar niet in substantie van het Europeische, het welk met groote plassen in zee dryft, geelachtig of vuilwit, en in kleine schilfferen verwaart word. Daarentegen het Oost-Indische vind men met groote en kleine stukjes zaamen gepakt, zommige een vuist, zommige

De witte Ambra, anders Sperma Ceti genaamt.

Haare
goedartig-
heid om-
ftandig be-
fchreuen.

mige een kop en meer groot, meest schoonwit of een weinig naar den geelen trek-
kende, latende zich ligt schilfferen, inzonderheit tusschen de tanden, het is smeerig in
't aantasten, doch de vingers geenzins besmettende of vet maakende, zonder smaak of
met een slappen zeereuk, die wat naar Ambar riekt, maar op koolen riekt het als
gesmolten ongel: De groote stukken zyn meest plat met kuilen en hoeken, als zy op
den strand geworpen worden; van buiten met zand bekleedt; binnen vind men zoo
wel als in den Amber de bekken van Zeekatten, stukken van Schulpen en Oesterstukken;
zommige niet boven 2 vingeren dik, tegen 't licht gehouden zyn ze klaar en half door-
schynend gelyk witte Bernsteen, doch die vind men zelden, dergelyken een van
5 pond van my naar *Florenço* gezonden is: Andere stukken hebben van binnen een
zwarte stoffe als slyk, dikwyls door den geheelen klomp verspreidt, dewelke men voor
zwarte modder houd: Maar ik oordeele, dat het zoo wel daar onder komt als de bek-
ken van Zeekatten en Schulpen in den buik des Walvischs; want hoewel ik eerst tot
die meeninge geneigt ben geweest, dat *Sperma Ceti* een vettigheid van de Zee zy,
en eenige gemeenschap met des Ambars oorsprong hebbe, zoo heeft echter het zeggen
van de Inlanders my anders doen gelooven, te weten, dat het waarschynlyker zy,
dat het niet alleen een uitspouwsel van den Walvisch, maar ook iets zy in den zelven
voortgeteelt: Dit bewysen niet alleen de voornoemde dingen, die men daar onder
vind, maar ook de vette en schilfferige substantie en d' ongelachtige reuk, van alle voor-
gaande soorten des Ambars merkelyk verschillende, en niet duister te kennen geeven-
de, dat het een vischachtige substantie moet zyn. Onze Europeërs houden het voor
't zaad of de natuur van den Walvisch, waar van het den naam van *Sperma Ceti* en
Walschot bekomen heeft; immers dat schilfferige goed, het welk men in de Noordzee
opfchept, kan in het Oost-Indische niet wel zyn, om dat het zoo veel van de natuur
des zaads van alle andere dieren verschilt, en in groote klompen gevonden word, en
de voornoemde vreemde dingen daar onder gemengt zyn; wat het dan eindelyk zy,
moet de nadere ervaring en 't naarstig onderzoek ons leeren.

Des
Schryvers
gevoelen
wat het
zy.

Redenen
daar van.

De naam. Wy noemen het in 't gemeen in 't Latyn *Sperma Ceti* tot onderscheid van het Euro-
pische schilfferige: Ook *Ambra alba*, in 't Maleitsch *Ambar poeti*, dewyl geen ander
witter Amber te vinden is dan dit goed: Zommige Maleijers noemen het *Ican poenja
monta*, dat is, 't uitspouwsel van een visch, welke naam eigentlyk toekomt het volgen-
de Zeespek; anders ook *Benegadja mina*, dat is, Walvisch-zaad, doch ik vertrouwe,
dat hun dit van onze Natic wys gemaakt is.

Plaats. Men vind het in zommige jaaren redelyk veel in de Amboinsche Eilanden, inzonder-
heit op *Boero* en *Manipa*, na 't uitgaan van de Oofte *Mousson* hier en daar op strand
geworpen, daar het niet lang leggen moet, om dat het de varkens anders opflokken:
Ik hebbe gemerkt, dat het in *Amboina* en de *Moluccos*, als mede langs de Oostkust
van *Celebes* meer gevonden word dan in de Zuid-Oostere Eilanden.

Verkie-
sing.

Men houd voor 't beste, het welk wit is of een weinig geelachtig, ligt schilfferig
en zonder de voorschreve zwarte vuiligheid; het geene smeerig is schilffert niet ligt, en
inzonderheit het geene de Boeroneezen smelten en in Bamboezen verkoopen, is ver-
re zoo goed niet, als dat vermengt is met Zeespek of door den Walvisch of door men-
schen, en derhalven van een ongelachtigen reuk.

En ge-
bruik in de
Genees-
konst.

Wy gebruiken het hier te Land op de zelve manier en tegen de zelve gebreken als
het Vaderlandsche *Sperma Ceti*, namentlyk tegen de pyn van 't graveelen nierensteen,
tegen longe gebreken en etter spouwen, tegen geronnen bloet in 't lyf om het zelve af
te zetten: De ervaring heeft geleert, dat het zeer ongelyk by de eene of ander mensch-
werkt, want by zommige graveelige menschen heeft het zoo sterk afgezet, dat 'er
bloet navolgde, daarentegen by andere deed het weinig werkinge. Het is moeijelyk
in te nemen, om dat het zoo ligt in den mond stremt, al is 't in eenige vochtigheid
gesmolten, daarom doet men beter als men een stukje zoo groot als een hazelnoot in
de mond knauwt en doorzwelgt, 't welk ligt om te doen is, wyl het van geen viesfen
reuk

reuk noch smaak is, en daar op een dronkje van eenig warm vocht doet, latende het dus in de maage smelten: Anders smelt het zeer ligt in heet water en allerlei vochtigheit, en kout geworden komt het weder tot een *Massa*, maar met warme olyen vermengt het zich; op deze manier kan men het vuile eenigzins zuiveren, wanneer men het in heet water smelt, waar door de meeste en groffte vuiligheit zich op den grond zet: Doch dit gesmolte goet krygt een ander gedaante, word zoo wit niet meer, en het ongel gelyker, daarom ik voor beter achte, dat men de stukken bewaare, zoo als ze uit Zee komen, al loopt daar wat zwart onder, 't welk doch geen quaad doet, als het maar gezuivert word van de buitenste zand- en vuiligheit; de brakkigheit beneemt men hem, als men het eenige malen in versch water legt, en t' elkens weder in de zonne droogt; zommige weeten het ook wit te bleeken, alle de kleine stukjes eerst smeltende tot dunne en platte koeken, die ze daar na met zee water in de zonne zoo lange bleeken, tot dat ze wit genoeg en weder wat schilfferig worden, waar uit ze dan bollen en klompen maaken.

Hoe men het zelve bereiden moet om te gebruiken.

Op *Sumatra* in de bocht van *Lampon* valt het ook, maar als het in de *Negory* gebragt word, zoo verbieden ze de jonge Vrouwen het zelve te bekyken of te handelen, zeggende dat ze den witten vloet daar van krygen zullen, ik geloove als ze het inneemen, waar in ze misschien dit goet ongelijk doen: Zommige Chineezen wilden my wys maaken, dat het een *Gom zy*, uit oude en opgesplete *Casuaris*-Boomen zweetende, het welk niet veel wederleggens behoeft, want de klompen zyn te groot, en geen *Gom* smelt als vet in 't water, noch heeft zulken reuk. *Matthiolus* en andere hebben genoegzaam beweezen, dat het geen *ελος ανδος* van *Dioscorides* en *Plinius zy*, waar mede ik het ook houde; maar dat het een vettigheit of *Bitumen* zoude zyn, uit de zee of der zelve grond zweetende, heeft (als gezegt) zyn zwaarigheit: Immers uit den traanigen reuk op koolen, als ook om dat het zoo ligt in het water smelt en zich met olye vermengt, kan men besluiten, dat het geen *Bitumen*, maar een vettigheit uit eenig Dier voortkomende, zyn moet. Als men de stukken in een vat wil kuipen om lange te bewaaren, op dat ze niet t' zaamen smelten, moet men ze eerst bewinden met droog gras, en dan inleggen in eenig zaagzel van hout: Anders kan men ze ook bewaaren in een steene pot en aan koele plaatzen, maar men moet ze by geen linnen of papier leggen, het welke daar van verrott wegens de brakkigheit, die langen tyd daar in blyft, dewelke echter haar bewaarmiddel is; want *Sperma Ceti* en andere soorten van *Ambar*, als ze te oud en droog geworden zyn, moet men, immers alle 10 jaaren eens, een nachtje in zee water leggen en in de zonne weder droogen, waar door haare krachten vernieuwt worden. Uit de Fransche Geschiedenissen van de *Anthill*. blykt, dat dit goet in de West-Indische Zee ook valt, en aldaar *Sapo marinus* genaamt word.

Eenige omstandigheden van het *Sperma Ceti*.

Nu zal ik noch eenige bewyzen aanbrengen, waar uit mynes oordeels blyken kan, dat *Sperma Ceti* uit eenige Walvisschen haaren oorsprong hebbe.

Voor eerst kan den lezer vinden in de *Ephemeridibus Naturæ Curiosorum* in 't eerste Deel *ad Annum* 1670. *Obs.* 136. dat een zeker persoon langen tyd voor een groot geheim heeft gehouden, doch eindelyk in 't licht is gekomen, namentlyk, dat hy in de bocht van *Biscaya* veele Walvisschen gevangen, en uit der zelve brein het oprechte *Sperma Ceti* hadde weeten te bereiden: Want hy nam het brein van den Visch, deed het in een groote pot, dewelke beneden een gaatje met een prop hadde; dit liet hy aan eene warme plaats een tyd lang staan, daar na opende hy het onderste gaatje, en liet de olye of traan daar uit loopen, zoo bleef het zuivere *Sperma Ceti* in de pot: Die soorte van Walvisch word aldaar genoemt het Mannetje, in 't Latyn *Orca*, dewelke veele tanden hadde, en daar onder zommige waaren, dewelke omtrent een pond woegen. Noch in de zelve *Observ.* staan eenige Exempelen, dat de Engelsche in de Eilanden *Bermudas* woonende, het *Sperma Ceti* gehaalt hadden niet alleen uit het brein, maar ook uit den buik van een getanden Walvisch, den welken zy mede voor het Manneken hielden.

Bewys van den Schryver wat het zelve is. Eerste aanmerkinge en omstandigheden.

Verdere
ondervin-
dinge van
't zelve.

Vorders hebben wy zedert 't Jaar 1670. dergelyke ondervindingen hier in Amboina gehad, wanneer wy uit het hoofd van doode Walvifchen, die meest getandt waaren, het brein hebben uitgehaalt, het zelve in potten of Bamboefen een tyd lang bewaart; na verloop van eenige maanden, doch meest in de koude of regentyd heeft men aan de kanten van die vaaten een zuiver wit en schilfferig *Sperma Ceti* gevonden, en als men beneden aan 't vat een gat maakte, zoo liep de olye of traan daar uit: Doch dit flach van *Sperma Ceti* is altyd traaniger van smaak en reuk dan de bovenstaande stukken en klompen, die men in zee vindt. Van dezen getanden Walvifch of *Orca* zie breeder in myn Dierboek. De Engelsche in *Bermuda* hebben geleert, dat men het *Sperma Ceti* versch uit den Walvifch gehaalt met *Omphacinum*, dat is, verjuis, afwafchen en doorpersen moet, om den traanigen reuk te verliezen.

Brouwns
verhaal
van 't
Sperma
Ceti.

Ik vinde goet hier by te voegen, een omstandig verhaal van *Sperma Ceti* uit *Thomas Brouwn lib. 3. part. 1. cap. 26.* Wat *Sperma Ceti* zy, mogen de menschen met regt twyfelden, nadien de geleerde *Hofmannus* in zyn dertigjaarig werk rond uit zegt: *Nescio quid sit*, dat is, ik ken 't niet. Dies behoeven zy hen niet te verwonderen over de veeleerhande gevoelens; alzoo zommige hebben geoordeelt, dat het was *Flos maris*, dat is, de vetigheid van de zee, en by veele maar voor een slymachtigheid op de zee dryvende gehouden.

Dat het 't zaad van een Walvifch niet is, naar 't oordeel van de gemeene man ofte de gewoonlyke benaminge, hebben de wysgierige altyd in twyfel getrokken; niet ligtelyk kennende oordeelen, dat de zaadelyke vochtigheid der dieren zoude kunnen aangesteeken worden, of van een zwemmende aart zyn.

Dat het
uit den
Walvifch
voortkomt,
word
door onder-
vinding en
voorvallen
bekrachtigt.

Dat het uit den Walvifch voortkomt, behalven het verhaal van *Clusius* en andere geleerde onderzoekers, is in weinige jaaren ontwyfelbaar gemaakt, door een *Sperma Ceti*-Walvifch op onze Noord-volkfche kust komende aandryven, waar van wy, tot nader onderrigtinge, niet kunnen nalaten iets te verhaalen: Hy was 60 voet lang, 't hoofd was byzonder, iets in 't breede over den mond heen hangende, tanden alleen hebbende in d' onderste kinnebak, waar van de grootste woegen omtrent twee pond, zonder knersbeenen in den mond, doorgaans Walvifchbeenen genoemd; alleen twee korte vinnen voor aan op den rug hebbende, de oogen waaren klein, de roede lang en uitsteekende: Een kleinder Walvifch van zulk een flach quam 'er twintig jaaren te voren op de zelve kust aandryven.

De beschryving van den Walvifch, schynt *Gesnerus*, *Rondeletius*, en *Aldrovandus* in zyn eerste druk overgeflagen te hebben, doch aangemerkt en beschreven in de Latynsche druk van *Ambrosius Parcé*, en onder de vreemde dieren van *Clusius*, en in de natuurlyke historie van *Nurenbergius*, doch noch wydlopiger in *Jonstonius*.

De Matrosen (die de beste naamgevers niet zyn) hebben dit Dier *Jubartas*, ofte veel eer *Gibbartas* genoemd; van de zelve benaminge leeft men van een in *Rondeletius*, by de Franschen genoemd *Gabbar*, van zynen ronden en bultachtigen rug.

De naam *Gibbartas* vinden wy ook, dat een zekere foorte van Groenlandfche Walvifchen gegeven word: Maar d' onze, daar wy nu van verhaalt hebben, scheen met den Walvifch van die benaminge niet overeen te komen; maar veel eer met de *Trumpa* of *Sperma Ceti*-Walvifch, volgens de meeninge van onze Groenlandfche beschryvers in *Purchas*, die de derde geweest is onder de acht aanmerkenswaardige Walvifchen van die kust.

Dezelve
komt uit
het hoofd.

Uit het hoofd van dezen Walvifch (eenige dagen gestorven zynde en nu aan 't verrotten) vloeiden stroomen van olye en *Sperma Ceti*, die by de visschers aldaar met vlyt verzamelt en bewaart wierd; doch in 't opbrecken van het hoofd, vond men het Magazyn van *Sperma Ceti* in huiskens en ordre leggen, zoo groot als Ganze-eijeren, omhangen als met breede platen, zoo groot als een Mans-hoofd, in de gedaante van honingraten, gansch wit en vol olye.

Uit Ca. Iets dergelyks schynt 'er geweest te zyn in den *Phyfter* of *Capidolio* van *Rondeletius*, daar

daar hy ſchryft : Dat een vettigheid, dunner als olye , uit de harzenen van dat dier ^{pidolio van Rondeletius bewezen.} vloeit, welke daar uit zynde, is het overſchot als de ſchobben van Zardyn in een klomp uitgeperft; 't welk van hitte ſmeltende wederom van koude ſtyf wierd: En de-zen oordeelen veele den Viſch geweest te zyn, die *Jonas* opflokte; hoewel hy om de grootte van zyn mond, en de menigte in de Zee ligtelyk de *Limia* geweest is.

Een zeker gedeelte van *Sperma Ceti*, aan de Zeekant gevonden, was zuiver, en had weinig zuivering van noden: Een groot gedeelte met ſinkende olye vermengt, diende wel ter dege toebereidt, en dikmaals uitgeperft te worden, om in platte koe-ken te brengen, en was niet alleen in 't hoofd, maar ook in andere deelen gelegen; want uit de vleefchachtige deelen gebraden zynde, droop olye, het reuzelachtige en dikkere deel naar den grond zinkende: In de olye zelf was ook veel daar van begre-^{Eenige van dezelve aan ſtrandge- wonden.} pen, en na eenige jaaren kreeg men daar iets uit.

Zelden dat de Groenlandsvaarders zulk een ſlach van Walviſſchen te zien krygen; ^{Deze ſoort van viſch komt zelden voor.} en derhalven is't maar een toevallige waar, by andere niet te bekomen: 't Brandt wit en helder op als Kamfer, maar 't wil zoo in ſterk water niet ſmelten. Zommige brok-ken van omtrent vier loot geduurig in 't water gehouden, geeven een friſſe en lieflyke reuk; wel toebereidt en van de olye afgeſcheiden, zal 't niet ligtelyk vergaan, en de olye, die vereiſcht word in de zalve van *Matthiolus*, kunnen uitharden.

De veelheit van olye, die uit de *Sperma Ceti* eerſt geperft wierd, was wit en klaar, ^{Haar olye word in de Genees- konſt ge- bruikt.} gelyk de olye van Amandelen ofte *Ben*; dat 'er uit gezoden wierd, was rood: Men merkte dat ze in de vaten, daar ze in bewaard wierd, groote lekkagie leed: Zy bevrieſt ofte word haalt ſtyf in de koude, en hoe verſcher hoe eerder: Zy ſchynt van de olye van andere dieren te verſcheelen, en onze Zeepzieders wierden in hunne meeninge dies aangaande grotelyks bedrogen, als zich niet willende vereenigen ofte laten mengen onder hunne loog, maar wel onder Schilders verwe, hoewel ze nauw-lyks altoos opdroogen wil: De wollekammers gebruiken ze, en de boeren tot een ſnee, pyn in de lenden en harde gezwellen: In de Geneeskonſt kan ze dienſtig zyn, en verſtrekt tot een grond in de vermengde Olyen en Balzamen; gediftilleert zyn-^{de}, geeft ze een ſterke olye, nevens een doordringend water; afgerookt zynde, levert ze een balzem, die bequamer geperfumeert word in terpentyn met *Sperma Ce-ti* overgehaalt: Had het den afgryzelyken ſtank willen lyden, wy hadden dat vreemd maakzel des hoofds en de heuveltjes van vleefch daar omtrent doorſnuffelt, nadien de werkluiden getuigen, dat hun het *Sperma Ceti* voorquam, aler zy aan het been quaamen; en het hoofd, dat noch bewaart word, ſchynt ook zulkte bekrachtigen: De *Sphincteres* dienende tot de *Fiftula*, had men mogen bezien, nademaal ze in andere Walviſchachtige dieren in zoo een merkelyke ordre geſtelt zyn: Als ook de ſtrot, overeenkomende met die der dolfynen en vogelſtruisen, in het vreemde maakzel en gedaante die 't heeft: Ook wat voor een fatzoen van maag dit dier heeft, (dat het in het onderſte kakebeen maar tanden heeft) daar in de vogelſtruisen [die van beiden overvloet hebben] de maag drievoudig verdeelt word; en nadien in dat dier, te voren gevangen, niet dan onkruid gevonden wierd; het hert, de longen en nieren zou-den niet vry geraakt hebben, die merkelyk van die der landdieren verſcheelen; mitſgaders wat voor een humeur dat 'er in de blaas was, doch voornamentlyk in de Zaadvaten; waar door wy hadden mogen oploſſinge doen van het onderscheid des humeurs van deze, die den naam daar van draagt.

XXXVIII. HOOFDDEEL.

Lardum marinum. *Zeespek.* Ikan poenja monta.Lardum
marinum,
Zeespek.

Onder de soorten van Amber wil zich indringen een ander vuil en smeerig goetje, het welk wy *Lardum marinum* noemen, dat is, Zeespek en Zeeongel, in 't Maleitsch, *Ikan poenja monta*. Het is buiten twyffel een recht uitspouwfel van den Walvisch, word met groote en kleine klompen gevonden, bleekgeel, vuil als oud ende garstig spek, de handen smeerig maakende, van binnen is het gansch haarig en draadig, zoo dat men het qualyk van malkanderen trekken kan, maar wel doorsnyden, van een vetten en traanigen reuk en smaak, op koolen noch sterker en onliefelyk, gelyk traan of oud sneer, zoo dat het een geheele kamer met zyn vuilen reuk vervult, die ook lange duurt: In 't eerst is het witachtig of vuilgeel, maar binnen weinige jaaren word het van buiten gryzig en zwartachtig, met 'er tyd verdroogt ook het meeste vet, zoo dat by na niets dan de grove vezelen overblyven; op het vuur gesmolten en door een doek gekleinst word een dik ongel daar van.

Wanneer,
en hoe het
bekent ge-
worden is.

In 't jaar 1664. is het alhier eerst bekend geworden, wanneer een groot stuk op *Manipa* aangedreven was, liggende in de zonne te smelten zonder dat 'er iemand oplette, tot dat een jager, met zyn honden daar omtrent komende en ziende, dat de honden daar van aaten, het zelve opnam: Omtrent dien tyd wierd ook een stuk op *Nussatello* gevonden, en dewyl het onder den gemeenen man onbekent was, maakte men malkander wys, dat het een soorte van Amber moest zyn, gelyk het ook redelyk duur verkocht wierde: Men bragt het op *Java*, daar de verkopers uitgelacht wierden, leerende van de Javanen en Maleijers dat het een veracht goedje en het uitspuigzel van een Walvisch was: Zy wilden het egter noch wel hebben voor een geringe prys, om dat het dienstig was voor die zich met visscheryen geneeren; want het zelve wat warm gemaakt, en de deur van de Serijen en mond van de visschuiken of Robbers daar mede gesmeert of berookt, lokt de visschen aan, het welk dan [zoo veel my bekend is] haar eigentlyk en eenig gebruik is, hoewel andere dit goed aan hunne Serijen niet geerne hebben, dewelke quaade beenen hebben, want de verzweringen zullen verergeren in 't Zeewater door dit goed geïnfecteert. Men zoude mogen gissen, dat de taaije vezelen van het Zeespek haaren oorsprong hebben van het taaije en haarige vleesch der Zeekatten, het welk hard om te verdouwen is, en misschien dit mengelmoes in zyn maage maakt.

XXXIX. HOOFDDEEL.

*Naamen van eenige Edelgesteenten in 't Maleitsch.*Adamas,
Diamant.

A*Damas*, een Diamant, in 't Maleitsch *Intam*: De Maleijers maaken drie soorten van den Diamant: 1. *Intam Bun*, dat is, water- of donker-Diamant, dewelke donkere wateren geeft; deze word voor de gezontste geacht om te draagen: 2. *Intam Api*, of vuur-Diamant, dewelke een roodachtig water heeft, en het lichaam wat geel; deze verhit het bloed te zeer, en word voor ongelukkig gehouden: 3. *Intam Poeti* of witte Diamant, van heldere en blanke wateren; deze zyn de mooiste om te draagen, dewyl ze verre van zich schitteren. Alle drie vallen op *Succadana* ende in de *Landas*. Diamant hiet in 't Sineesch *Suanu*,
en

en is in Sina niet geacht, alleen maar eenige kleine kooppen ze om glas daar mede te snijden en te graveeren.

Canjang is een bastaart Diamant, wiens wateren op den grond blyven zitten, en niet uitschieten, misschien zynde onze *Clabbeken*: *Clabbeken* vallen in Sina, zyn hard en moeijelyk te slijpen, en hieten aldaar *Tsjoetsjoe*, dat is, Watersteen, om dat ze het vuur van een Diamant niet hebben.

Noch een bastaart-foorz.

Het is geen wonder, indien men hedendaags de Diamanten zoo hard niet vindt, gelyk d' Ouden daar van geschreven hebben, zoo 't waar is, dat in de Golkondaalsche mynen binnen zoo weinige jaaren de Diamant weder aangroeit, daar men te voren gegraven geeft. De hedendaagsche winzucht en pracht willen ze in zulke menigte hebben, dat ieder ambagtsman dezelve draagen mag, zoo dat de steen geen tyd heeft om oud genoeg te worden, daar hy te voren misschien 1 of 2 duizent jaaren in zyn myne ruft hadde gehad: Immers het outste gewag vind men daar van by *Moses*; die den Diamant onder den naam van *Jahalon*, dat is, Hamersteen, eerst in den heiligen borstlap gezet heeft; toen de waereld al 2500 jaaren gestaan had; of *Tubalkain*, de werkmeester in koper en yzer, al voor den Zondvloed de konst gevonden hadde om Diamanten te slypen, is onbekent.

Aanmerking van den Schryver.

Rubinus, een Robyn, de grootste, die wy voor een Karbonkel houden, noemen de Maleijers *Gomala*, de gemeene Robynen *Manicam* en *Permatta mera*; want *Permatta* is in 't gemeen een Edelgesteente, als of men zeide *Per mej matta*, dat is, iets dat schoon in de oogen is: De Maleijers maaken ook geen onderscheid tusschen de rechte Robynen, dewelke vuurrood zyn; *Spinellen* hoogrood; *Lychnis* geelrood; en *Baleis* lichtrood, of witachtig: Hier van zyn zommige zoo wit, dat men ze voor krystal aanziet, maar in 't neigen toonen ze eenige roodigheid, het welk fraai staat en dit is d' *Eristalis* of beter *Erytrylla* van *Plinius Lib. 37. Cap. 10*. Alle Robynsoorten hieten in 't Sineesch *Sia Liudsi*, dat is, Graanaat-korrels, en worden van hun zeer diep uit d' aarde gegraven; de vrouwen draagen ze in de haairstekers, maar geen mannen.

De Robyn.

Is verscheidentlyk rood van koleur.

Smaragd in 't Fransch *Esmeraude*, Maleitsch *Permatta Idjou*; deze word niet veel gezien in deze Landstreek: Smaragden komen uit het Sineesche Landschap *Sussuwan*, daar men ze in zekere rivieren vindt dicht by hunnen oorsprong, daar ze uit de klippen komen: Men vind 'er stukken van een hand groot, egter zyn ze weinige en dier in *Sina*.

Smaragd of Esmeraude is schoon-groen van koleur.

Saphyr; in 't Arabisch *Nilā*, Maleitsch *Nilam* en *Permatta biroe*.

Granaat; in 't Maleitsch *Bidji de Lima*, roozeverwig van koleur en gedaante, de korrels uit den rypen Granaat gansch gelyk, daarom ik gisse dat hy de *Kargedonius* van *Plinius* of *Grenater* der Ouden geenzins zyn kan, dewelke hoogrood en vuurig zyn moet, daar de gemeene Granaat veel meer onder de Baleisen behoort: Deze hebben hun naam geenzins van een Paleis, als of hy het huis of moeder van den Robyn was, maar van de volkeren *Balukes* of *Balotsjes* ten Westen van de rivier *Indus* woonende, daar deze steenen veel vallen: Ik heb ze de Inlanders zien gebruiken om het donker gezicht te verklaaren en verhitte oogen te verkoelen, op een harde slypsteen met water zoo lange gewreven, dat 'er even iets afkomt, en het zelve in d' oogen gedaan.

Saphyr is schoon-blauw, ook zuiver-wit.

Granaat schoon-rood gekoleurt.

Amethystus is bekent aan zyne purperverwe; deze is hard, glad, blinkende doch niet zeer doorschynende, aan den kant stomp en vetachtig van aanzien; voor de beste houdt men dewelke de koleur van Amorellen-wyn heeft: Men vind 'er ook, die zoo licht van koleur zyn, dat ze naar 't paarsch krystal gelyken, en zomtyds met violette aderen daar door; men draagt ze niet in ringen wegens hunne slegtigheid, maar aan Brazeletten en *Paternosters*.

Amethyst is schoon-purper.

Sardius, een *Carneol*, deze komt veel uit het roode meir van *Mocca*, en word by den gemeenen man onder den Agaat mede betrokken, en ook genaamt

Sardien Carneol zyn zom-

mige
vleesch-
rood, ande-
re zuiver-
wit, ook
i'zaamen
gemengelt.

roode en geele Agaat; want zommige zyn roodachtig als rauw vleesch of wa-
ter, daar in bloedig vleesch gewasschen is, en schier niet doorschynende, 't welk de
rechte *Carneol* zyn moet; andere zyn Oranjeverwig, half doorschynende, met bree-
de aderen, die zomtyds eenige beelden vertoonen; zommige ook witachtig als een
ander Agaat: Alle zyn ze stomp van kanten en vetachtig van aanzien: Daar zyn 'er
ook zoo vuurigrood, dat men ze voor geele Robynen zoude aanzien, doch aan den
kant hebben ze altyd eenige donkere plekken of aderen.

XL. HOOFDDEEL.

Kat-oogen. Maleitsch, *Matta Cutsjing*.

Kat-oo-
gen zyn
weerschy-
nende van
koleur.

Kat-oogen, by de Portugeezen *Olhos de Gathos* genaamt, zyn een soorte
van *Opalus*, hebbende tot een byzonder merkteken, dat ze over 't lyf een
witten straal vertoonen, als men zekeren hoek tegen 't licht keert, zy mo-
gen dan donker, half, of geheel doorschynende zyn, en van wat koleur
zy willen, zoo ze dezen straal niet hebben, zoo zyn 't geen Kat-oogen; doch staat
te merken, wanneer men den rechten hoek niet naar 't licht keert, zoo ziet men den
straal niet of weinig; ook schynt de straal altyd mooier en grooter by de kaers dan
by dag. De slegtste hebben een grauwegele koleur, zommige naar 't groen trekkende,
even gelyk de oogen der Katten; zommige niet, zommige half doorschynende, en hun
straal trekt uit den witten naar den geelen. Men moet ze niet slypen met tafels of kan-
ten, maar rond laten en slegt polyften. De slegtste worden gebruikt tot Brazeletten en
Paternosters, de halfdoorschynende worden in ringen gezet, doch moeten van onde-
ren platachtig zyn, en niet diep in de kas staan.

Waar
van veele
soorten en
koleuren.

Element-
steen is
weerschy-
nende.

De mooiste soorte hier van komt nader aan den *Opal*, en hiet by de Duitfche Ju-
weliers Elementsteen, *Gemma Elementorum*; hy heeft de grootte van een erweet, is door-
schynende als een donker kryftal, waar in men de koleuren der vier Elementen kan zien
speelen; want het doorschynend lichaam met de witte melkstraal vertoont de lucht;
een geel vlammetje ter zyden het vuur; een blauw plekje het water; de andere don-
kere hoek de zwarte aarde: Na zonnen ondergang vertoonen zy zich vuuriger dan by
dag: Deze zyn weke en teere steenen, die men zachtjes handelen moet; men vind
ze op *Ceylon* in *Cambaja* en *Pegu*.

En ver-
toont de ko-
leuren van
den regen-
boog.

Bygeloof
der Inlan-
ders van
deseuwe.

Zy worden in Indiën veel hooger gefchat en ook dierder verkogt dan in Europa,
om dat de Javanen een algemeen gevoelen of waangelooft hebben, dat des bezitters en
draagers goed niet zal verminderen maar al gestadig vermeerderen; misschien om dat
menschen, dien 't wel gaat, veele benyders hebben, die de oogen toefluiten om
eenes anderen geluk niet te zien. Zy gelooven ook dat Vrouwen, die dezen steen
draagen, by het manvolk zullen aangenaam worden: Het is ook een Droomsteen zoo
wel als den Amathist, want hy maakt geneugelyke droomen, en wil egter van geen
droomer gedragen zyn: De Oude noemden diergelyken steen *Paederos*, in 't Duitfch
een *Wêze*, om dat hy minnens waardig is als een mooi weesjongetje.

Onder-
vinding
van den
Schryver.

Noch een andere ondervindinge heb ik van den Elementsteen, dat hy in een ring
staande, en uitpuilende gelyk een erweet, de beelden en koleur vertoont van alles,
't welk zyn affchynzel naar hem toefchiet, inzonderheit als men onder dak staat; by
voorbeeld. Eens zat ik in een *Oranbay* (zynde een gedekt vaartuig daar in fatzoenlyke
luiden vaaren:) een zulken ring aan de hand hebbende en langs het land vaarende; ik
konde daar in zien de groene boomen, die ter zyden op het land stonden, het be-
wegen der schippers die achter my, en de aangezichten van die neffens my zaten.
Indien deze Elementsteen den naam van den rechten *Opalus* niet kan haalen, zoo dunkt
my

my dat hy is de *Astrobolos* van *Plinius Lib. 37. Cap. 10.* dewelke gelykt naar een visch-oog, en den glans der sterren aanneemt.

By *Plinius* *Astrobolos* genaamt.

Daar is noch een ander zeldzaam Kat-oog van een wilde Kat komende, waar van zie op zyn plaats onder de *Mestica*.

Een andere soort van Kat-oog.

Dewelke wy Kat-oogen noemen, verdeelen de Chineezen in drie verschillende steenen: De eerste is de gemeene of donkere Kat-oog, met een witte straal; deze word in 't Sineesch *Njaun kang bac* of *matta Coetsjin* genaamt, en is weinig geacht als hy niet klaar is: 2. De beste en dierste is d' Elementsteen, dewelke veelderlei verwen vertoont en dezelve veranderlyk, daarom is hy mischien de rechte *Opalus*; deze word by uitnemenheit *Tsjoe* en *Po-tsjoe*, dat is, Edele steen, genaamt, en word gevonden in de rivieren van *Sussawan* onder 't zand verborgen: 3. De derde is de slegtste, uit *Ceylon* komende, die men doorboort en 'er dan koraalen van maakt; deze is schier niet doorschynende, aan d' eene zyde vuilwit, aan de andere geelachtig met een paarlemoerstraal, die men niet ziet als men hem van 't licht afwendt; hy komt geenzins uit de bergen, maar het is een *Mestica* uit de *Chama Striata* of *Bia Coroerong*, boven in 't II. Boek beschreven; deze vallen veel en groot in den Zeeboezem voor 't Landschap *Quang say* omtrent de stad *Kengtsjoehu*, en daarom hiet hy Kat-oog *Hamtsjoe*, dat is, Schulp-peerlen, doch zyn gemeen en van weinig prys.

De zelve in 3 soorten verdeelt. 1ste soort. De 2de soort.

De 3de soort.

Waar die gevonden word.

Mestica Bulang schynt ook een soort van Kat-oogen of Elementsteen te zyn, van my nooit gezien en word zelden gevonden; naar 't verhaal van anderen, heeft hem een vrouw op *Makkassar* gehad, dewelke was boven plat en rond, beneden uitpuilende als met een steel, klaar en half doorzichtig; daar in zag men by dag een licht, het welk by nacht grooter wierd, en 't zelve wierd groot en klein, na dat de maan toe en afnam: De vrouw, die hem bezat, wilde veele voorzeggingen daar mede doen, maar zy wierd by den gemeenen man gehouden, dat ze een gemeenzaame geest (*Spiritus familiaris*) hadde. Dergelyke *Gemma* beschryft *Plinius Lib. 37. Cap. 10.* onder den naam van *Selenitis*, dat is, Maansteen, te onderscheiden van *Selenites lapis*, 't welk is Moskovijsch glas. Een anderen steen heb ik gezien van Oost-Keram gebragt in de grootte en rondte van een musquet-kogel, groenachtig als bottel-glas, in de midden met een geel en wandelend lichtje, dergelyke de Italiaanen *Girafole*, en de Latynen *Asteras* noemen.

Mestica bulang is het zeldzaam.

Plinius aangetrokken.

Dewyl men my dikwyls wys gemaakt heeft, dat de Ceilonsche Kat-oogen uit de Zee of uit eenig Zeegedierte komen, zoo heb ik zekeren Chirurgyen last gegeven, die een tocht naar *Ceylon* dede, dat hy ter dege daar naar zoude vernemen, dewelke dan tot my wederkeerende, bericht dede, dat hy 'er naar gevraagd hadde, te weten naar de zelve steenen, die wy in 't Duitfch Kat-oogen, in 't Portugeesch *Olhos de Gashas*, in 't Malabaarsch, *Ponekenbejdudi* noemen, en dat hy van d' Inlanders geen ander bericht heeft konnen bekomen, dan dat ze op de Ceilonsche stranden door de Zee opgeworpen wierden: Dit verhaal kan ik qualyk van alle Kat-oogen opnemen, immers geenzins van de klare en doorzichtige, hier boven Elementsteen genaamt, maar wel van de andere donkere, dewelke mischien in eenige schulpen groeijen of uit der zelve schaal gemaakt worden: Inzonderheit komt my niet waarfchynlyk voor van een steen, die de onze mede voor een soorte van Kat-oogen houden en de Sinezen boven op hun Tartarsche mutzen draagen, waar van de Sinezen bevestigen, dat hy uit een Zeeschulp gehaalt word: Hy is rond in de grootte van een musquet-kogel, doorboort, van verwe als vuil yvoor, dochter weersyden heeft hy een plek als een oog, met een paarle weerschyn, zoo moet men ook den boven genaamden edelen Elementsteen onderscheiden van een anderen gemaakten Elementsteen, 't welk een konstig glaswerk is, half doorschynend, waar van de geele en blauwe koleur zeer aardig door malkanderen loopen, inzonderheit als ze hoekig zyn, waar van men oorhangzels en Paternosters maakt, zynde merkelyk ligter dan de natuurlyke steenen.

Onderzoek en verscheide redenen van deze Kat-oog-Steenen.

Doch doorboorde korrels van de Ceilonsche Steenen heb ik zelf gezien, hoewel dezelve wat slegter van alloy zyn.

Wederom myn Schoonzoon, *Monfr. Wybrand Laurentius*, heeft op myn verzoek my

bericht , dat de Kat-oogen op Ceilon in de groote rivieren gevonden , en misschien door de zelve zomtyds op strand gevoert worden.

XLI. HOOFDDEEL.

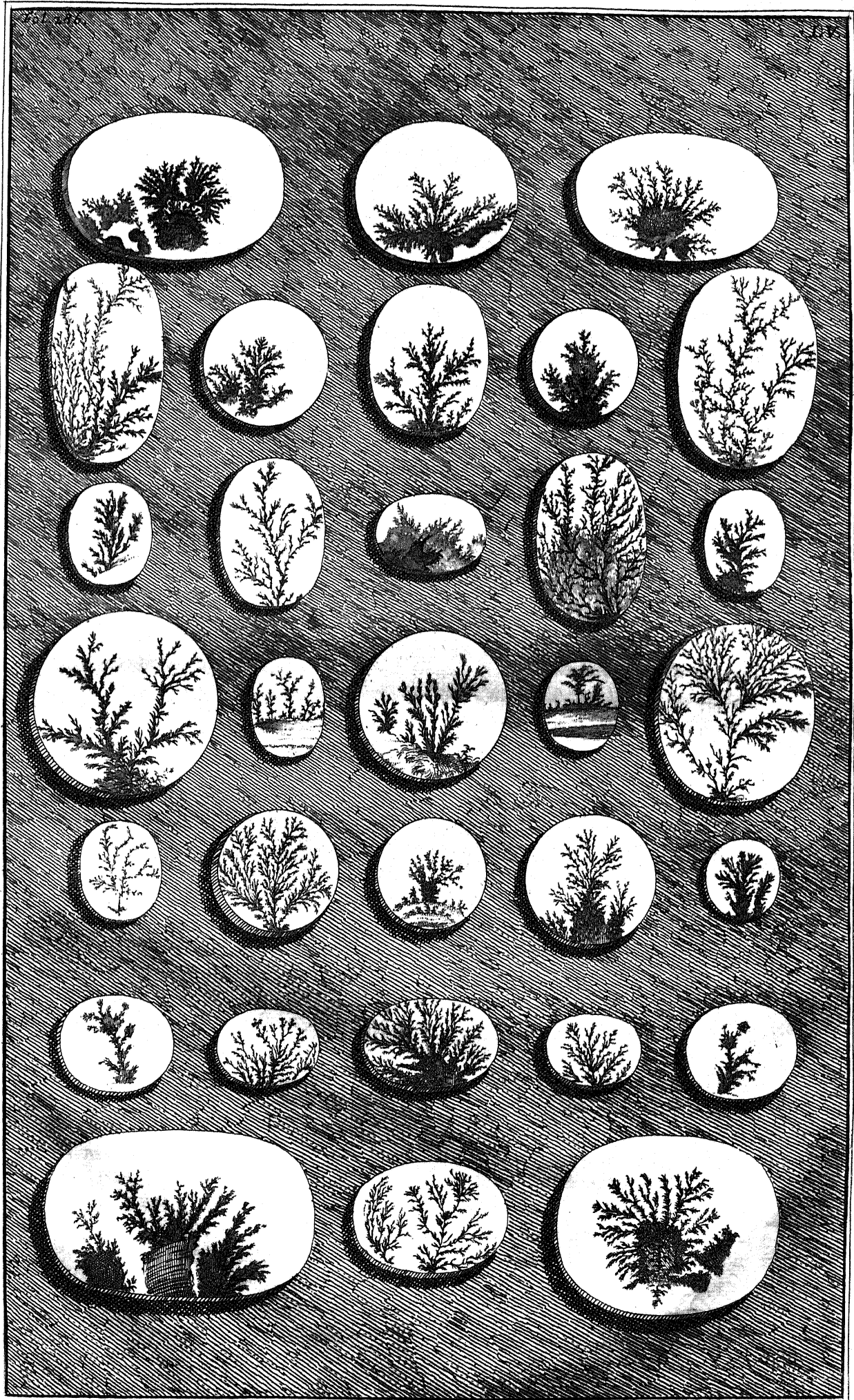
Onyx. Joc.

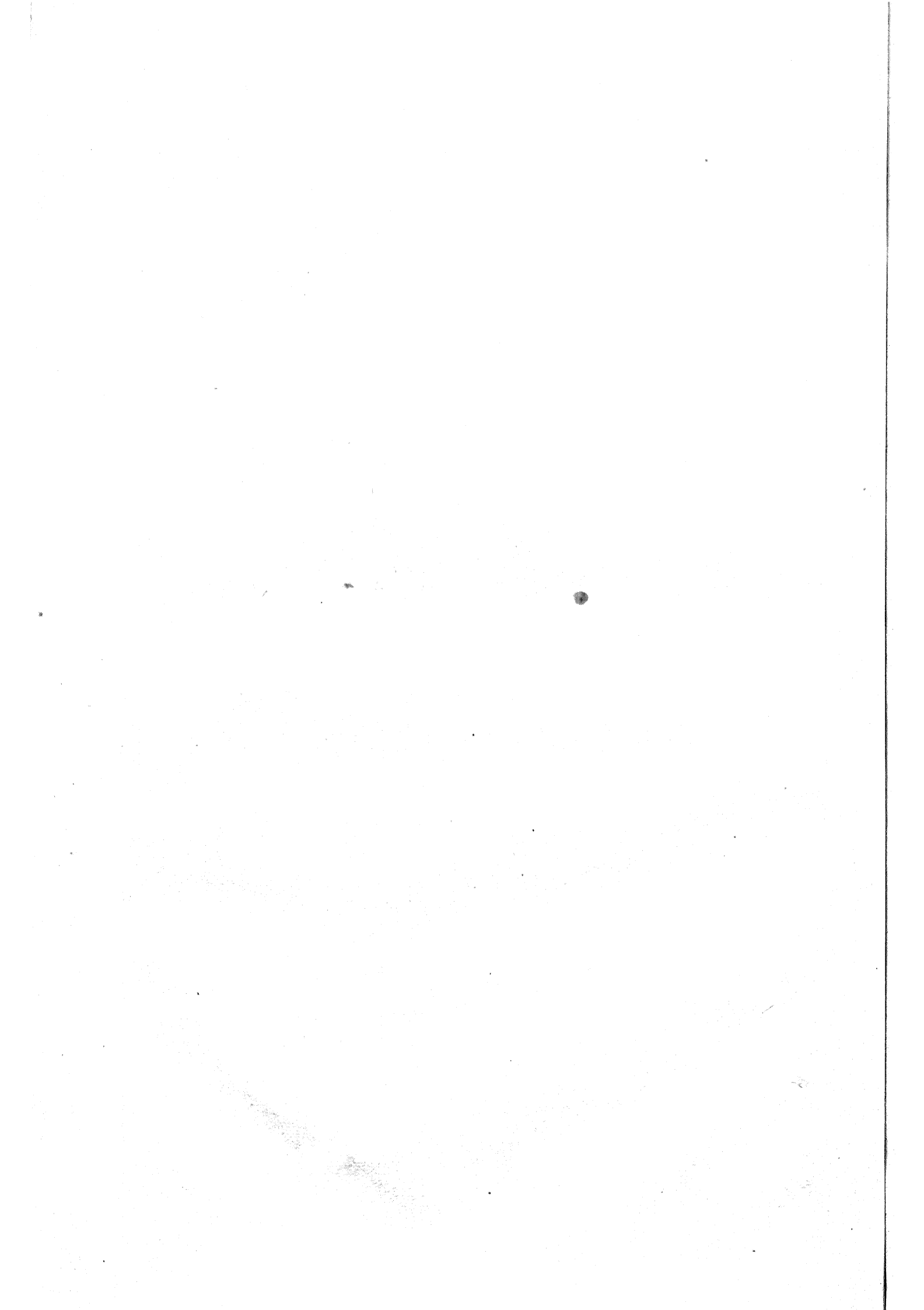
De Onix heeft in de H. Schrift den eersten naam onder d'Edle gesteenten.

Wordt mede by de Chineezen boog ge- waard- deert.

Wonderlyk verhaal van eenen die voorgef den Onix aan te wyzen, en niet vindende hem zyn 2 voeten afgebakt wierden, en eindelyk den zelven noch te voorschyn bragt; die doe tot het Keizerlyk Signet wierde gebriikt. Noch eenige andere kluchtige vertellingen daar van.

B By onze Europeërs is de Diamant de Koning onder de Edle gesteenten , maar of zulks al van outs en inzonderheit by de Oostersche Natien zoo geweest zy , staat zeer in twyffel: Immers in de Heilige Schrift word de Diamant zulke eere niet gegeven ; maar de *Onix* , in 't Hebreeuwsh *Schobam* genaamt , waar onder de *Sardonix* begrepen is , heeft de eere dat hy de eerste genoemt , en zyn geboorteplaats in het aardfche Paradyt aangewezen word , *Genes. Cap. II.* in den heiligen borstlap , *Exod. Cap. xxviii.* De Diamant is ook aan geen voornaamen noch koninklyken stam , als Levi en Juda waren , maar aan een van de twee minste en geringste , Benjamin of Gad , toegewezen. Zoo vind men in de Historyen der Chineezen , dat men van outs geen werk van den Diamant , maar wel van den *Onyx* gemaakt heeft , waar uit ik besluite , dat dit de alderoudste en eerstbekende steen in de wereld is. In 't gemeen Chineesch word hy genaamt *Jok* , by Vader *Martinus* , *Tu* ; hy moet wit zyn als een nagel van een mensch , doch wat zwartblauw en rood moet daar onder loopen , wat minder dan half doorschynend , niet te min schoon blinkende. Hier van is het Keizerlyk Signet van China gemaakt , zynde alle andere onderdanen op halsstraffe verboden hunne Signetten van *Jok* te maaken , maar wel van *Satsjoo* , 't welk is een slach van witte marmet met licht vleeschrood gemengt. Hy word zeer zelden en moeijelyk gevonden , en niet dan in 't hert van groote en harde klippen ; weshalven het in China de manier is , wanneer iemand een zulke klip weet aan te wyzen , daar in hy uit zekere tekenen voor vast weet dat de *Onyx* is , zoo laat de Keizer de zelve klip openen ; vind hy den *Jok* , zoo laat hy den aanwyzer en al zyn geslagt met veele gaven vereeren ; vind hy hem niet , zoo laat hy hem een voet afkappen wegens zyn vermetel aanwyzen , waar door men zoo veel vruchteloofse moeite gedaan heeft. Daar was echter in oude tyden iemand *Banbo* genaamt , die zulk een klip aan twee Keizeren aangaf , t' elkens met verlies van een voet , om dat men na veel moeite geen *Jok* vondt ; hy volhardde echter by zyn voorstel , en wees de zelve klip aan by den derden Keizer , Zoonszoon van den eersten , die de klip ten gronde toe liet afbreken en doorzoeken , wanneer men eindelyk den *Jok* vondt ; toen liet hy den armen man rykelyk vereeren met zyn geheel geslagt , en uit den gevonden *Jok* het Keizerlyk Signet maaken , het welk van hand tot hand overgeëft is tot dien tyd toe , dat het zelve geslagt uitgeroeit wierde door een oproer , van drie Koninkskens *Sam Cocsi* verwekt ; maar op dat evenwel dit Signet niet in handen der vyanden zoude komen , zoo wierd het een vrouw om 't lyf gebonden , en de zelve in eenen put gesmeten ; niet lang daarna zag een zeker man in dien put iets dat licht van zich gaf , 't welk hy uittrokt zamen met het doode lichaam , door de kracht des steens noch onbedorven zynde : Deze mans zoon , nu bezitter van het Keizerlyk Signet , is namaals een van de 3 Koningen of *Sam Cocsi* geworden , dewelke te gelyk over China geregeert hebben omtrent 314 jaaren na Christi geboorte. Dit Signet is echter namaals weder verlooren , als de laatste Keizer der Chineezen , door de Tarters in 't jaar Christi 1270. verjaagt , over Zee na *Coimam* wilde vlugten , wanneer hy onderwegens tusschen *Hejnam* en *Braselles* met zyne vloot grooten dorst lydende dezen steen in de Zee smet (zoo ze zeggen) uit wanhoop. Op de zelve plaats zal men noch een plek met witachtig water vinden , 't welk zoet en drinkbaar zal zyn , by onze Zeeluiden mede gezien doch niet geproeft :

Deze Chineſche vertellinge zet ik hier niet, als of ik het naar de letter geloofwaardig hielde, maar om aan te wyzen in wat waardigheit den *Onyx* by de Chinezen is, zynde by ons een ongeachte ſteen.

Den voornoemden *Jok* of *Onyx*, waar op het Keizerlyke wapen ſtond, zeggen andere verlooren te zyn omtrent het jaar Chriſti 1618. wanneer voor de tweedemaal de Tarters Heeren van *Sina* zyn geworden, en dat doe het voorchreven Signet door een Tarter heimelyk zoude geſtoolen en naar Tartariën gebragt zyn, daar het t' eenemaal verlooren is: Het was een ſtuk ruim een ſtaande hand lang en een dwars hand dik.

XLII. HOOFDDEEL.

Achates. Widury.

BEhalven de roode Achaten zyn in Indiën gemeen de witte met en zonder figuren; als mede op Coromandel, en weinig zwarte: De witte, geen figuur hebbende, zyn half doorſchynende, gelyk het witte van een hart gekookt ei; deze worden eigentlyk by *Plinius* genoemt, *Leuc' Achates*: De witte of geelachtige met boomen verſiert worden genoemt *Dendra Achates*, by d' onze Boomtjes Achates: Zy zyn zeer gemeen en vallen in menigte omtrent de ſtad *Suratta* in 't Indoſtaanſche gebergte. De witte zoo wel met als zonder figuren worden genoemt by de Maleyers en Javanen *Widury*, by zommige doch qualyk *Belour*, welke naam eigentlyk den Beryl toekomt, gelyk de Chinezen noch alle roode Achaten *Belo* noemen, en de witte voor Bernſteen aanzien. Gelyke misvattinge heeft onze Natie, dewelke den zwarten Achaat gelyk ſtelt met den zwarten Bernſteen of *Gagates*, die nochtans merkelyk van malkander te onderſcheiden zyn, want de zwarte Achaat is veel zwaarder, harder en blinkende, gelyk een ſteen behoort te zyn, maar de *Gagates*, in 't Portugeeſch *Aljo bidjo* genaamt, waar uit men Braçeletten maakt, is ligt, en aan 't vuur gehouden brandt eenigzins met een ſterken reuk van *Bitumen*. Op de zelve wyze kan men ook onderſcheiden den witten Achaat, en witten Bernſteen, die malkander mede zeer gelyk zyn: De witte Achaat is niet van eenderlei ſubſtantie, want zommige en wel de meeſte zyn half doorſchynende, zoo dat men ze voor Beryl of Bernſteen zoude aanzien, indien ze van binnen niet bezet waaren met eenige ſtipjes als zout of zandkorreltjes. Ik hebbe een houwer-geveſt van een groot Heer gezien, gemaakt van wit Achaat, over 't geheele lichaam van een koleur, behalven aan de eene zyde zag men de gedaante van een pikzwarte vliege, dewelke het geheele ſtuk raar maakte. Dat 'er veelderleye andere gedaanten in den witten Achaat gevonden worden is genoeg bekend, doch hier te lande vind men ze meeſt met boomtjes verſiert, dewelke ſchier alle de gedaante hebben van onze Vaderlandſche heide, [*Erica*] zwart van koleur, het welk fraai uitſteekt op een witten ſteen; zomtyds zyn het veele verwerde takken door malkander, zomtyds fatzoenlyke boomtjes, zoo natuurlyk op een heuveltje ſtaande als of ze daar op geſchildert waaren, en zommige takken leggen in 't lichaam verborgen: Men kan 'er ook bloemtjes aan bekennen, ook wolkjes, en vogeltjes, doch daar toe word een ſcherp gezicht vereiſcht. Onder de geelachtige vind men, dewelke dropoogen en andere beelden van menſchen en gedierte hebben, dewelke niet alle op te tellen zyn. Ik ben verwondert wat reden en oorzaake van deze verſchillende figuren men uit de nieuwe Wysbegeerte zoude willen voortbrengen, daar in men leert, dat meeſt alle zoodanige figuren door een toevallige vermenginge van de ſtoffe voortkome; en 't is zeker dat een Achaat genoegzaam leert, dat het geen toevallig, maar een beſtendig en vaſt voorgenomen werk van de natuur zy, en dat dezelve een wetende of kennende geeſt zy, die uit ieder ſtoffe weet een lichaam te maaken met zoodanige

d' Achaten of Boornſteentjes, zie de plaat LV.

Worden op Suratte gevonden; van dezelve zyn vele ſoorten.

Meeſt witachtig en doorſchynende; doch met zwarte figuren en geeſtige boomtjes, landſchappen, menſchen, dieren en meer andere gedaanten. Redenen van den Schryver daar over, die de natuur de werkende oorzaak daar van noemt.

nige

nige figuren, als de Schepper in 't begin ieder fchepzels byzondere natuure toegeei-
gent heeft, waar van de fchikkinge in 't byzonder van 't geftarnte afhangt, maar ha-
re *Zopyra* of vonkskens hier en daar in de geheele ondermaanfche waerelt verspreidt
leggen, en de ftraalen of invloeiingen van haare fтарren aantrekken en hegten: In al-
le planten, dewelke een zadelyke kracht by zich hebben, volgen deze *Zopyra* of Zaad-
vonkskens altyd net zoodanige figuren, als haar in 't begin ingedrukt zyn: Maar in
de bergen by 't maaken van de Edele geftoenten, heeft de natuur wat meer vryheid om
veelderhande figuren dezelve in te drukken, ontleenende of afteikenende niet alleen
natuurlyke dingen, maar ook zoodanige werken en fchilderyen, die wy menfchen be-
dacht hebben, ten welker aanzien men de natuur van zoodanige bergen niet qualyk
vergelyken kan by een zwangere moeder, die haar vrucht zomtyds zulke figuren in-
drukt, als ze in haare bevattinge of gedachte begrepen heeft: Hier toe is zoo zeer
niet nodig, dat een berg, met Achaten zwanger, zoodanige figuren, als hy den
Achaat indrukt, op gezetten ryde en in gelyke grootte en dikte hem zelve voorftel-
le, om dezelve aan te zien, gelyk Jacobs fchaapen de gefchilderde ftokjes deden, en
gelyk zommige van den Achaat voorgeeven, dat de zwangere natuur van een Achaat-
berg de gedaante van heide of mofch ontleenen of afzien zoude van het mofch, 't welk
aan een tegenoverftaande berg groeide; maar zy ontleent haare figuur ook van afwe-
zende dingen, als ze maar in de natuur zienlyk zyn, als van dieren, huiffelyke werk-
middelen en fchilderyen, die juist aan den tegenoverftaanden berg niet te vinden zyn:
Dit fpel van de natuur is zoo wonderbaar en verfcheiden, dat der menfchen oordeel en ver-
ftand onmogelyk 't zelve ter dege kunnen verftaan, hoe zulks toegaat; immers in den A-
chaat bevinden wy grotere vryheid van de fpielende natuur dan in eenig ander fchepfel, en

*Voorbeeld
van de
Donder-
fteenen
aange-
haalt.*

laat zich in geene regelen vatten; by voorbeeldt, boven in 't Hooftdeel van den Donder-
fteen hebben wy gezegt, dat de Martialifche geest, natuurlyk praefident van den donder,
den zelve fteen voortbrengt in de gedaante van een ftaande en quetsend werktuig: In de
planten maaken de hemelfche directeurs dezelve zoodanig, dat men daar uit haare aart
eenigzins bekennen mag; als de Jovialifche geest maakt zyne kruiden zacht, en wolach-
tig; Mars de zyne brandende of doornachtig; Zon en Venus fchoone bloemen, en
zoo voorts: Maar wat zullen wy van den Achaat zeggen, dewelke zoo veelderleye
gedaante verftoont van menfchen, gedierten, oogen, handen, boomen, heide,
mofch, ruiters, wagens, ftykbeugels, zadels, toomen, en zoo voorts: Welke alle
onder een hoofd qualyk kunnen gebragt worden, of men moefte den zelve den ver-
anderlyken *Jan Potage Mercurius* toefchryven: Laat ons liever over de mogentheit
der natuure ons verwonderen, en des Scheppers wysheit pryzen, dan al te wys willen
zyn en te onderzoeken dingen die boven ons begryp zyn, latende ons vergenoegen,
als wy maar een weinig daar na raaden kunnen.

*En ver-
der d'on-
mogelyk-
heit des
Schryvers
om de re-
den daar
van te kon-
nen door-
gronden.
Hun
kracht en
eigen-
fchappen
ondervon-
den in 't
wittrekken
van ver-
gift.*

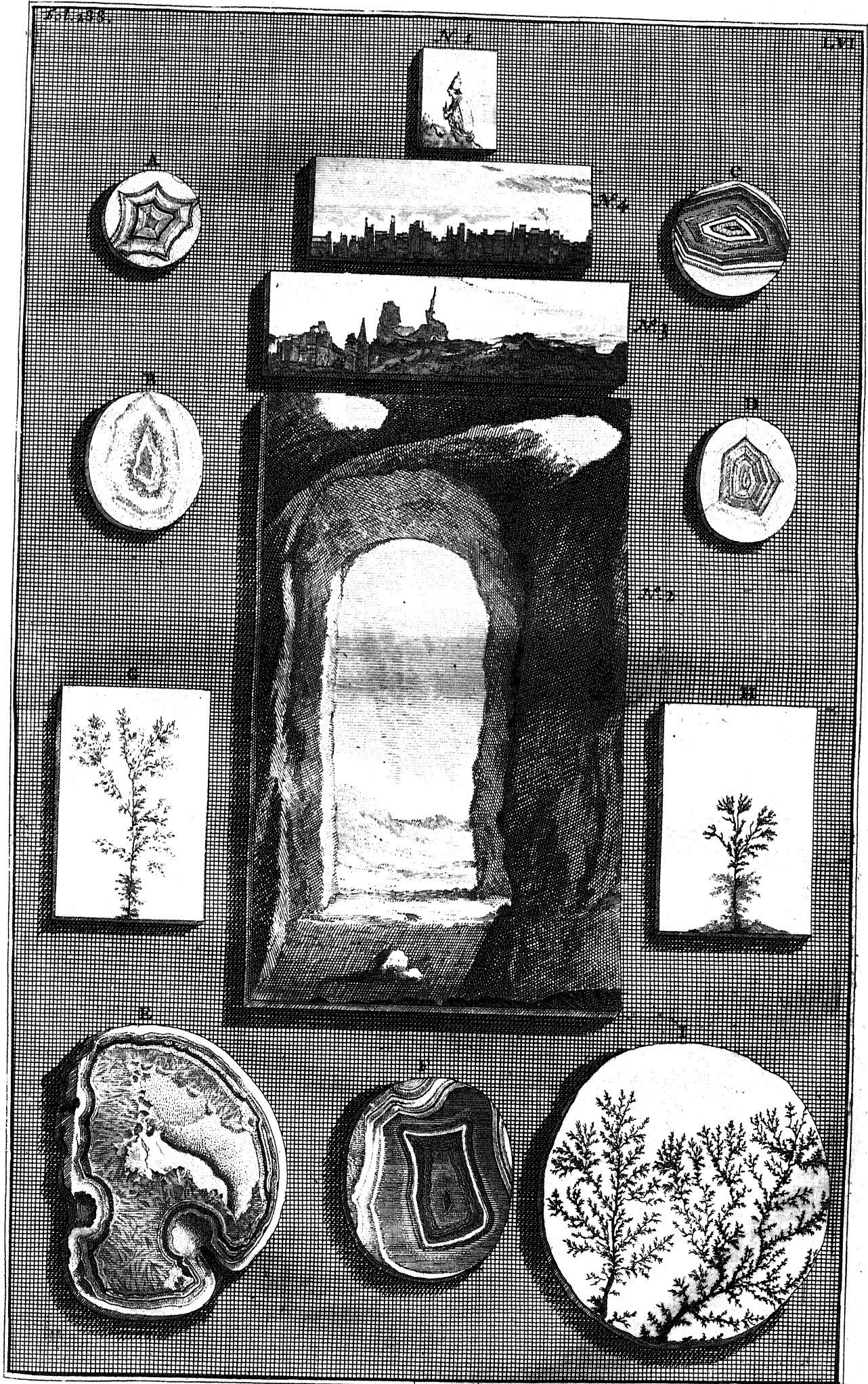
Aangaande de kracht dezies Steens, zoo bevinde ik, dat hy by de Maleijers en Ja-
vanen vry meer geacht word dan by onze Natien, inzonderheit de Boomtjes-Achaten,
en alle die van natuuren met eenige figuur getekent zyn: Dezen fchryven ze de kracht
toe den draagenden te bewaaren, dat hy van geen vergiftig of fchadelyk dier gebeten
of gefteken word; en ik laat my voorftaan eenige ondervindinge daar van te hebben:
Onlanks is het ook in 't werk gefteelt aan een flaaf, die in zyn hand gefteken was door
de fenynige pylen van den vifch Pylftaert, *Pastinaca marina*, waar van hem den ge-
heelen arm opfwool met grooten brand en pyn, doch een Boomtje-Achaat eerft in wa-
ter gelegd en verkoelt, en daar na op den fteek gebonden zynde is hy geneezen.

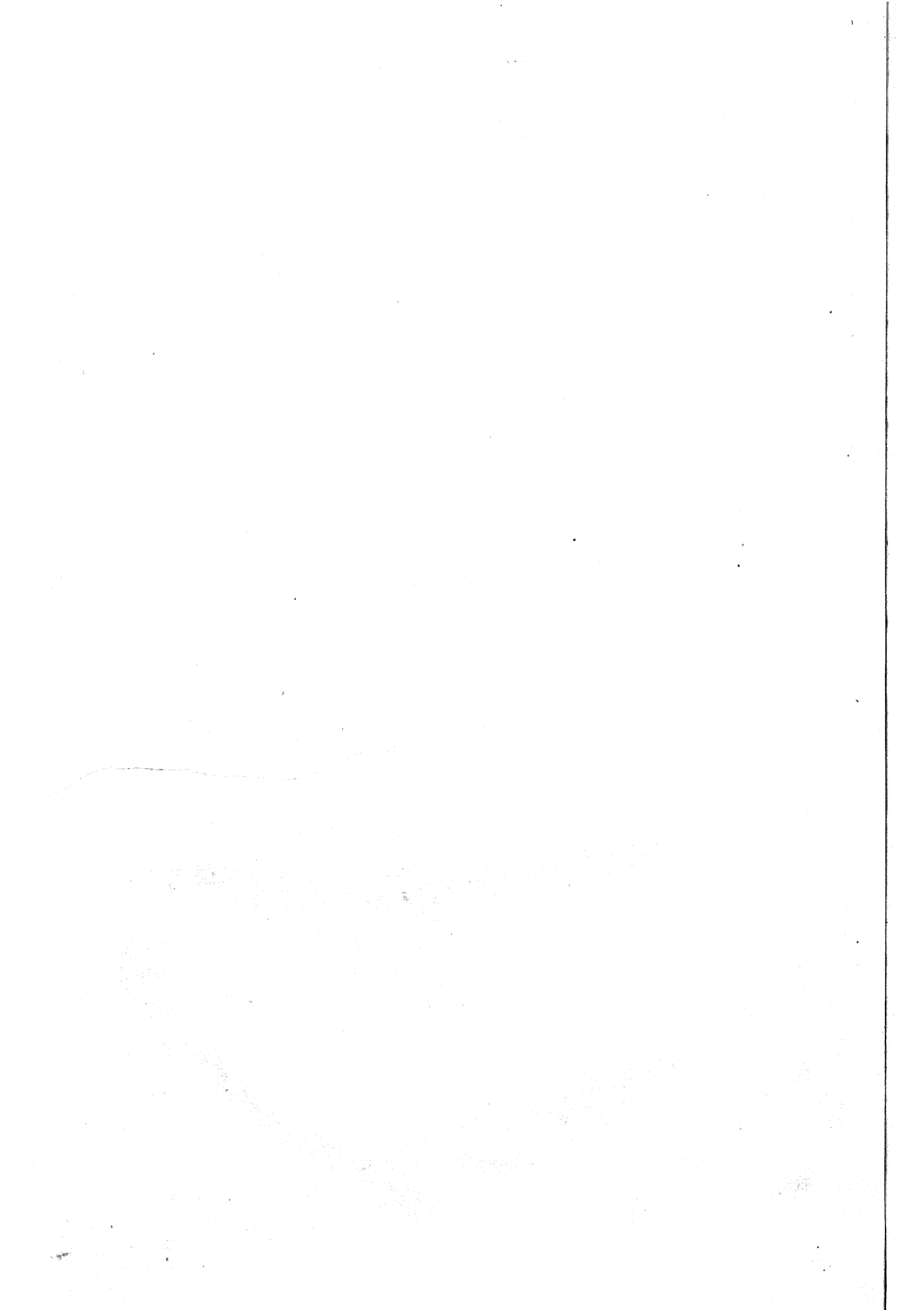
*Een an-
dere onder-
vindinge.*

En ander Achaat, met roode droppen en oogen geteikent, beneemt den kalk zyne
brandigheit, dat men hem zonder fchade in den mond kan houden, 't welk alhier dikwyls
in 't werk gefteelt is door een zekeren goutzmid, bezitter van dien Steen, dewelke
in myn tegenwoordigheit groote klompen kalk op den Steen fmeerde, en zonder fcha-
de in den mond hielde.

En waar

Uit de roode en gaderde Achaten, by den gemeenen man t'onrechte *Batoe Ceylon*
gea

genaamt, maaken de Mooren hunne *Tasibée* of Bidfnoeren, moettende altyd 99 korrels aan eenen fnoer zyn, de hondcrfte en grootfte ftaat voor aan alleen.

*d'Inlanders
dien toe
gebruiken.*

De Schryver heeft van deze Boomsleenen geene afbeeldingen gegeven, doch de Hr. Feitema heeft ze ons uit zyne kostelyke verzameling van dergelyke steenen mede gedeelt, die verbeeldt staan op de plaat LV. Zynde dezelve zoo groot als die daar afgetekent staan, doch voor 't meerendeel verscheiden van koleur en wonderlyk scherp getekent. Hier by voege ik noch eenige andere soorten van Boomsleenen. Zie de plaat LVI. by de letters G. en H. deze is een steen van koleur den olysteen gelyk, met zwart gestipte boomtjes: Als mede een andere soort, verbeeldt op dezelve plaat by letter. I. Deze worden gevonden in een rouwen klipsteen, daar men dien doorkloovende binnen in vindt: Zy zyn mede zwart op een grauwwachtigen grond, doch leggen meestentyds heel verward door een, loopen dwars en schuins, ja ook wel 't onderste boven; zoodanig hoe men den steen ook klooft, men altoos heele Landschapjes daar in vindt: Deze konnen niet gesleepen noch gepolyft worden; ik heb het meer dan eenmaal bezogt, doch altoos de boomtjes verloor. Dit stuk hier afgetekent is zoo groot van geboomte als ik oit gezien hebbe.

XLIII. HOOFDDEEL.

Ophthalmius.

Achates, Onyx, en Sardius zyn drie steenen, die groote gemeenschap met malkanderen hebben, en maaken zomtyds een mengelmoes van een vierden steen, die men zoo wel tot een als tot de andere brengen kan: Onder andere is de *Ophthalmius* van zulken aart, doch den Achaat naastkomende, of een weinig donkerder, hebbende afbeeldzels van verscheide dieren oogen, naar dewelke hy genoemt word: By voorbeeld een Vischoogs-Achaat is buiten aan de rand licht hoornverwig, daar na een kring van donkerder koleur, en in 't midden een witten oogappel, gelyk die menschen die een paerl op de oogen hebben.

*d'Ophthal-
mius
in zyn
aart be-
schreven.*

XLIV. HOOFDDEEL.

Cepites.

Dit is ook een slach van Achates met verscheide aderen, streepen en koleuren, die zoodanig door malkander lopen, dat ze de gedaante van een tuin of van een Fortres uitmaaken; by voorbeeld: Ik heb een zulken steen in de grootte van een hoender-ei, doch aan de onderste zyde een weinig uitgeholt, gelyk de Cabeletten die men op de pistolen zet; op de bovenste of bultige zyde is hy aan de kant hoornverwig, half doorschynende gelyk Caret; ook heeft hy 6 witte aderen, waar van de buitenste en binnenste de breedste zyn met vier streepen tusschen beiden, alle parallel lopende en uitmakende de figuur van een irregulier vyfhoekig kasteel; het binnenste plein is wat blauwachtig en in de midden een ovaal met twee bruine kringen omgeeven, en binnen in de koleur van het ander plein, afbeeldende een woonhuis; door des zelfs muur loopt een dwarse streep, dewelke een kruis en een kandelaar afbeelt, aan den eenen hoek ziet men de gedaante van een oog mede met 6 fyne witte kringen omgeeven, dewelke zich verspreiden na de punten van 't kasteel; de onderste of holle zyde is blauwachtig, daar in men noch veele bruine streepen ziet, mede bochtig en in 't rond t'zaamen lopende; hy is zoo glad dat men 'er zich in spiegelen kan, en vuurt zoo wel by nacht als andere Achaten: Hy is gevonden op Co-

*De Cepi-
tes is mede
een soort
van A-
chaat, doch
met stree-
pen, die
geestige
fortressen
en andere
gedaan-
tens ver-
beelden.
Zie de
verscheide
afbeeldin-
gen op de
plaat
LVI. aan-
gewezen
by de let-
ters A. B.
C. D. E.
en F.*

romandel in een rivier: Den Inlandschen naam weet ik niet, waarom ik hem *Cepites* noemde, dat is, Tuin-steen, vermeld by *Plinius Libr. 37. Cap. 10.*

Deze Afbeeldinge hebben wy hier weder by gevoegt, ons mede ter hand gestelt door den voornoemden Hr. Feitema. Waar van ik uit veele dit weinige hebbe gezocht, zoo veel 't nodig was tot dit Hooftdeel: Zie de plaat LVI. Die by letter A. verbeeldt is een seshoekige fortres, rontom in zyn wallen en grachten; hy is hoog doorschynend rood: Die by letter B. is doorschynende oranjeverwig, doch het middelste eilandje is wit, met een rood gestippelde strand ontrokken; doch zoo eedel en teer van tekening en koleur, dat het onmogelyk is dezelve wel op koper te verbeelden. Die by letter C. is met een witten grond, doch niet doorschynende; de afbeelding is grauw purperachtig, doch met snelle witte streepen ontrokken. By letter D. is de buitenste rand doorschynend als glas; de fortres is bruin jur, erachtig en tusschen in helder van koleur. De afgetekende by E. is de buitenste omtrek bruin doorschynende, waar na weder drie streepen verscheide van koleur zyn, verbeeldende een dyk, rontom een doorschynend doch vrsachtig water, in welke's midden legt een groot Eiland, en rontom het zelve veele kleine Eilandjes; deze zyn blaauw, purper en roodachtig van koleur: Dit stuk is zoo uitmuntend en vreemd, als my onder die soort oit is voorgekomen. De laatste van deze is verbeeldt by letter F. zynde wit en blauwachtig, doch weinig doorschynende. Dus verre hebben wy eenige verbeeldt, die tot dit Hooftdeel behooren, en om te vertoonen, hoe wonderlyk de natuur in de steenen speelt, zoo konnen wy niet voorbygaan eenige dergelyke op de zelve plaat te vertoonen; by N°. 1. is een soort van Egyptisch marmor of Achaat, bont en verscheide van koleur, waar in men de gedaante van een biddenden Paus ziet in zyn gedaante en verwen, zoo als hier afgeveeldt staat, doch de lucht is wat geplekter en meer gevlukt: Dit hebbe ik gevonden onder veele soorten van steenen, die buiten Romem uit een oude tempel van het muur bekleedzel zyn gebroken. N°. 2. is een Duitsehe Achaatsteen, waar op men in zyn volkomen koleur ziet een onderaardsche rots, en door dezelve eenige bergen in 't verschieft, hebbende boven in 't verwulfszel twee doorgebrookene gaten, door welkers eene een stralend licht komt vallen: Hier nevens worden noch vertoont twee uitmuntende stukken van de zoo genaamde Ferrarsche Natuur-steenen aangewezen by N°. 3. en 4. onder veele die ik bezitte, zyn deze wel de netste en beste; zy komen veel uit Italien en worden gebruikt tot voorstukken van Cabinetten: Het is ongehooflyk voor die dezelve noit beschouwt hebben; men ziet 'er in woestynen, bergen, stroomen, vervalte gebouwen, steeden, gewolkte luchten, en andere zeldzaame gezichten, en hoe dun men die ook door de konst van een zaagt en polyst, zoo behoud men egter de gedaante, doch met eenige verandering, na dat de gekoleurde stoffe van dezelve loopt.

XLV. HOOFDDEEL.

Proef der Edelgesteenten.

Onder-
vindinge
van den
Schryver
om de na-
tuurlyke
steenen
van de
valsche te
kennen.

IK hebbe by geval en uit eigen ondervindinge gevonden een zeker proef, waar door men allerhande Edelgesteenten, zoo ze maar een weinig doorschynende zyn, van de valsche en uit glas gemaakte onderscheiden kan, welk konststukje ik noch by geen Autheur gelezen hebbe, en waar uit ik deze grondregel maake: Alle natuurlyke Edelgesteenten, die uit bergen komen en geheel of maar ten deele doorschynende zyn, moeten by nacht of in 't donker gehouden vuuren, dat is, een helderen schyn of ten minsten een vonksken van zich geven, als ze met een ander diergelyken steen tegen malkander geslagen worden. Dit doet geen glas, geen *Mestica* uit eenig gedierte of plante die niet doorschynende zyn, noch geen donker en weeke steen al is hy natuurlyk; die vuurtje of glans is nochtans verscheiden, in d' een minder in d' ander meer, uit d' een moejelyker te haalen dan uit d' ander, waar van ik de volgende ondervindingen aangetekent hebbe.

Eerste op-
merking
ontrent den

De Diamant, Robyn en Saphyr, vuuren weinig en bezwaarlyk, te weten de Diamant heeft een klein doch scherp blixemend vonksken, waar door ik geenzins versta een

een uitvaarend vonksken, maar een klein lichtje of glans, het welk in den steen gezien word: Deze drie zynde harde en gladde steenen moeten met hun gelyke geslagen worden, ook wat hard tegen zoodanige hoeken, daar ze minst geschonden kunnen worden. Men moet geen Punt-Diamant tegen malkander slaan, want die zouden malkanderen krassen: Maar plat geslepen en *Fusetre* kan men zien vuuren, als men ze sterk tegen malkander vryft, niet met de punt maar met de kant aan de zyde of aan het laveur. De robyn geeft een rood en de Saphyr een blauw vonksken of vuurtje. De Smaragd en Element-steen heb ik niet durven toetsen om dat ze te week zyn.

*Diamant
Robyn enz
Saphyr.*

Achaat, Krystal en alle Krystalachtige half klaare en witte keistenen, dewelke in menigte in Amboina gevonden worden, vuuren op 't aldermeest, dat by na de geheele steen daar van schynt, zoo wel met hun gelyke als met andere geslagen; ja de Krystal zoo ligt, dat ze vuuren als men ze maar tegen malkander laat vallen of slegts zacht strykt. De Achaat geeft ook aanstekende vonken van zich, zoo dat men ze tot vuursteenen, tot vuurroers en snaphaanen gebruiken kan; derhalven heb ik boven gezegt, dat de Achaat en vuursteen groote gemeenschap met malkanderen hebben, dat het schynt de moeder van Achaat niet anders dan een halve vuursteen te zyn, immers zoo als ze my van *Suratte* toegezonden zyn.

*2de Op-
merking
van d' A-
chaaten en
Krystal-
len.*

Alle *Mestica*, zoo uit gedierten als uit planten die niet doorschynende zyn, vuuren niet. Als gy dan een zulk steentje krygt, hoe mooi en gelyk het den waaren steen ook mag zyn, 't welk geenzins vuurt, moet gy voor een *Mestica* houden, evenwel die klaare steenen, dewelke my voor *Mestica Ular* of Slaagsteen verkocht zyn, vuuren ook doch zoo veel niet als de Krystal.

*3de Aan-
merking
van de
Mestica.*

Stukken van glas tegen een klaren keisteen geslagen vuuren wel doch zeer weinig, en zoo gy wel oplet zoo komen de vonkskens meer van den keisteen dan van 't glas; men moet dan door oefening leeren kennen het onderscheid tusschen het vuur van 't glas en natuurlyke steenen.

*4de Aan-
merking
van 't Glas.*

De *Cochlites* of *Cochlea saxea* vuurt niet, immers aan de platte kanten, hoewel hy half doorschynend is en zoo hard als een Keisteen.

*De 5de
van de Co-
chlites.*

Alle blauwe en grauwe Toetsteenen hard geslagen vuuren een weinig, maar de zwarte gansch niet.

*De 6de
van de
Toetste-
nen.*

Alle versteende Koraalsteenen, en het witte *Kalbabaar*, dat gestreept is, vuuren een weinig; maar het witte gladde *Kalbabaar* gansch niet.

*De 7de
van de Ko-
raalste-
nen.*

De witte *Enorchus* is een rossé Keisteen op *Boero* gevonden; deze vuurt ook.

*De 8ste
van d' E-
norchus.*

XLVI. HOOFDDEEL.

Mestica in 't gemeen.

M*estica* of *Moflica* word in 't Maleitsch genaamt ieder steentje, 't welk men buiten gewoonte der natuur in eene plante, hout of andere steenen vind, voortgebragt in dezelve, niet uit eene bedorve stoffe en de dieren lastig vallende maar uit zuiver overtolligheid van goet voetsel, daar in een steenachtig zap is aangetrokken uit het uitwendige voetsel. Hier onder dan worden geenzins verstaan zoodanige steenen, die by geval in de dieren of planten komen of die eenig gebrek dezelve aanbrengen, gelyk alle steenen in de maage, *Urin*, en galblaazen, nieren, darmen, enz. zelfs niet de *Bezoar*, varkensteen, geenzins de steenen die eenig dier inzwelgt, gelyk de *Kaiman* en hertebeest doen: Maar *Mestica* moet een hard steentje zyn, glad, zelden of niet doorschynende, voortgebragt in plaatzen daar ze de natuur zelf niet maakt, als in 't vleesch, herzenen, vet, en aan de beenderen der dieren, in 't zuivere hout en in de vruchten van zommige planten. Deze steentjes

*Wat de
Mestica
zyn.*

*Waar die
voortko-
men.*

Zyn by
d' Indianen
hoog ge-
acht.

Hun by-
geloof van
dezelve.

worden by alle de Indianen in vry groter waarde gehouden dan by onze natie, hoe-
wel ze van geen byzondere mooijgheit zyn, om dat ze dezelve toefchryven veele ver-
borgene krachten, die meest in een waangelooft en inbeeldinge bestaan. In 't gemeen
worden hun de krachten toegeschreven van den dragenden gelukkig te maaken of in
den oorlog of in de koopmanschap of in eenig andere hantceering, na dat het dier of
plante is daar ze van genomen zyn; hierom plegen zy dezelve zoo veel by malkander
te zoeken als ze krygen kunnen en in een gordel om 't lyf te dragen, zoodanig dat
de steenen zoo dicht op het bloote vleesch liggen, dat ze zomtyds met het vel over-
trokken en daar in genezen worden; dit doen inzonderheit dewelke hun in den oor-
log vast en onquetsbaar willen maaken, het welk de Maleijers *Cabbal* noemen, heb-
bende misschien zulken konstje van de Joden geleert, die door hunne *Cabala* zulk vast
maaken en andere wondere dingen beloven. Het is waar en men vertelt onder den ge-
meenen man veele raare voorvallen, dat 'er menschen gezien zyn, die met geenderleije wa-
penen hebben kunnen gedoodt worden, tot dat men hun een of meer diergelyke steent-
jes uit het lyf gesneden heeft, daar ze dezelve ingedrukt hadden; diergelyke gecaba-
lizeerde menschen zyn ons volk in d' oorlogen voorgekomen, en de zaak is van geloof-
waardige officieren in der daat aldus bevonden, zoo dat het my niet lust de zelve tegen
te spreken: Maar een ieder gezond Christen weet wel, dat zulke krachten geenzins
natuurlyk van een steen of hout, maar gemeenlyk door duivelery by de kinderen des
ongeloofs (zy mogen Mooren of Naam-Christenen zyn,) kunnen voortgebracht worden:
Derhalven als wy in 't vervolg van eenige *Mestica* dergelyke dingen schryven, geschied
geenzins dat men straks geloof daar aan stellen zal, maar alleen om te toonen wat de
Inlanders daar van verhaalen, en waarom zulke by ons ongeachte steenen by deze na-
tie in zoo groote waarde komen; daar het doch allegaar bestaat in de inbeeldinge en
sinnelykheit van zommige menschen.

Door den
Schryver
tegenge-
sprooken.

Waar
van hy d'
Europea-
nen niet
vry kent.

Zeker wy Europeanen behoeven de Inlanders niet uit te lachen, want wy zyn aan dat
euwel zomtyds mede ziek: Hoe is anders in vorige tyden de Bezoar in zulke achtin-
ge gekomen en nu zoo veracht geworden; daarentegen is hedendaags de leelyke Var-
kensteen tot zulken hoogen prys gesteigert, dat men meer goet gout daar voor geeft
als hy groot is, als om dat men zich ingebeeldt heeft veel grootere krachten daar
in te steeken dan ze in der daad hebben.

De proef
van dezel-
ve tegen-
gesproken.

Die
gansch on-
zeker is.

Om nu de *Mestica* van andere steenen, die 't zelve fatzoen en koleur hebben te on-
derscheiden, hebben ze veele proefjes bedagt, die doch alle niet vast gaan; inzon-
derheit stellen zy tot een generaale proeve, dat een *Mestica* in scherpen azyn of zuur
Limoenzap gelegd koken moet, dat is, kleine bobbeltjes rondom zich opwerpen,
dit is wel in de meeste waar, echter houd ik die proeve niet voor goet, om dat de
mooiste steentjes daar door bederven, en haaren glans verliezen: Men doet dan beter dat
men naukeurig kennen leert de gedaante, koleur, streepen en inzonderheit de plaats, daar
eenig *Mestica* gevonden is met eenig eigenschap, als wy by ieder in 't byzonder zeggen
zullen. Door 't vuuren by nacht kan men ze niet toetsen, dewyl geen donker *Mestica*
zulks doet, behalven weinige en half doorschynende, gelyk in 't vervolg op zyn plaats
zal aangetekent worden.

Dezelve
vallen
meest op
Makkaf-
sar en Ce-
lebes.

Alle *Mestica* te beschryven is myn voornemen niet, maar alleen die my voorgeko-
men zyn, en voor eerst zoodanige die in menschen en gedierten groeijen en dan vervol-
gens die in houten planten en andere steenen gevonden worden: Waar by inzonderheit
aan te merken staat, dat de *Mestica* op geen land overvloediger gevonden worden,
dan op het land van *Makkassar*, op het geheele Eiland *Celebes* en de naaft rondom
gelegene Eilanden, zynde zulks buiten twyffel een eigene natuur van die landen, dat
in de dieren en planten meer steenzap uit haar voetzel aangetrokken word dan op an-
dere plaatsen. De *Mestica* in 't gemeen word ook die eigenschap toegeschreven, dat
ze by niemant gelukkiger zyn dan by den vinder, of die ze van den zelve geschon-
ken gekregen heeft, maar by geen kooper: zoo willen ook de Mooren, dat ze door
hun-

hunne Papen eerst moeten belezyn, en dan op ieder vrydag met eenig goet reukwerk beroekt worden.

Onder de *Mestica* worden mede gerekent eenige andere steentjes, dewelke niet op de voorschreve manier in dieren, houten of planten maar buiten gewoonte in andere steenen van een ander substantie gevonden worden.

XLVII. HOOFDDEEL.

Encardia humana. Muttiara manusia.

OM van de *Mestica* te beginnen, dewelke in de dieren groeijen, zoo komt ten eersten voor de Menschen-steen, *Encardia humana*, in 't Maleitsch *Muttiara* of *Mestica manusia* genaamt; waar van ik 'er maar twee gezien hebbe: De eerste naar 't zeggen van den verkoper gegroeit in 't herte van een mensch, zynde geweest een Javaansche Paap, ik weet niet om wat oorzaak door die van *Tombomco* doot geslagen, in wiens hert omtrent des zelfs spits deze steen gevonden is: Hy was in de grootte en gedaante van een oude en geschilde *Pinang*, dat is, als d' onderste en stompe spitse van een hert; aan de bovente zyde platachtig; van kolour zwart; aan de platte zyde zwarter; aan de spitse wat naar den grauwen trekende, rondom met heel kleine gaatjes als of hy met spelden gesprikkelt was: Omtrent de spits zag men veele en pas kennelyke streepen slangswyze rondom loopende, doch bogtig en geene kringen maakende: Voorts zeer hard, zwart en altyd kouder dan andere steenen; indien hy de voorschreve gaatjes en streepen niet hadde, die de zwarte kolour en gladdigheit verminderen, men zoude hem voor een toetsteen aanzien, want hy ook de metalen toetste. De Inlanders zeggen dat hy gelukkig zy in den oorlog te draagen, de menschen stout, listig en anderer Luiden voornemen ligt bekent maakt.

De Encardia humana in 't hert van een Javaansche Paap gevonden.

Hun kolour en gedaante beschreven.

Een ander Menschen-steen, doch niet bekent in wat deel des menschen hy gezeten hadde, is kleinder, in de grootte van een Amarelle kerse, niet hertformig, maar onordentlyk rond, hard, zwaar, noch kouder dan de voornoemde, donkerrood en wat ros, vol merkelyke gaatjes, van buiten ruig en wat korlig zonder streepen, maar aan de platte zyde met builen als of 'er stukjes uitgesprongen waaren. Hy is my van *Makassar* gezonden met den naam van Menschen-steen, doch ik hebbe den Eigenaar niet spreken noch vraagen konnen, hoe en in wat mensch hy gevonden zy.

Een andere soort.

Plinius Lib. 37. Cap. 10. heeft drierleye steenen, die hy *Encardia* en *Cardisce* noemt: De 1ste vertoont een zwart hert, afgetekent op een veld van een ander kolour: De 2de een dusdaanig groen hert: De 3de vertoont een zwart hert, maar is aan zyne andere deelen wit. Het kan wel zyn dat ze alle drie soorten zyn van *Achates* of *Onyx*; evenwel hebben wy onzen *Mestica Manusia* den zelve naam willen geven, dewyl *Encardia* in 't Grieksch te kennen geeft een steen die in 't hart gevonden is, en den naam *Cardisce* hebben wy boven in het II. Boek 't XXVIII. Hoofddeel aan een hartformig schulpje gegeven.

Plinius aangebaath.

Nota: Steenen, die men in blaazen, nieren en gal van menschen vindt, worden onder de *Mestica* niet gerekent.

XLVIII. HOOFDDEEL.

Steatites.

De Steatites.

Waar die groeijen.

Waar toe die gebruikt worden.

Steatites is een witte steen den Albast of Calappus-steen gelyk, doch zonder vaste figuur, in de gedaante van een klontje vet, gelyk *Plinius* van zyn *Steatites* ook zegt: En deze word gevonden in het vet van zommige sterke en vette Indianen in 't hooft, in de nek en in de heupe, daar hy zonder pyn of betersel van den mensch groeit: hy is zoo hard en glad, dat men qualyk iets daar van scharbben kan, gansch niet doorschynende, zomtyds enkeld, zomtyds uit twee en meer klompjes t'zaamen gezet, diergelyke ik maar een gezien hebbe. De Indiaansche Koningen hebben zekere tekenen of liever giflingen, waar uit zy vermoeden dat zulken steen in een mensch steke, wanneer zy dan om geringe oorzaken zoodanige menschen zullen dooden om dien steen uit hun lyf te krygen, zoo weinig achten zy het leven van een mensch. Zy dragen hem om listig en verstandig te worden.

XLIX. HOOFDDEEL.

Tigrites. Tygersteen, Mestica matsjang.

De Tygersteen, waar gevonden,

en aan wien vercert is.

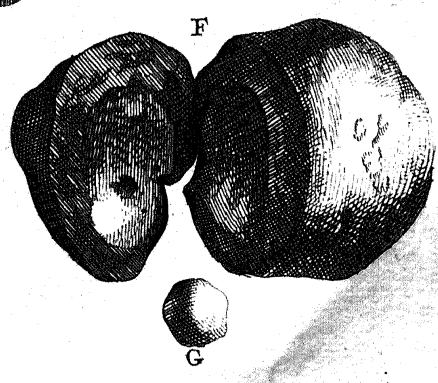
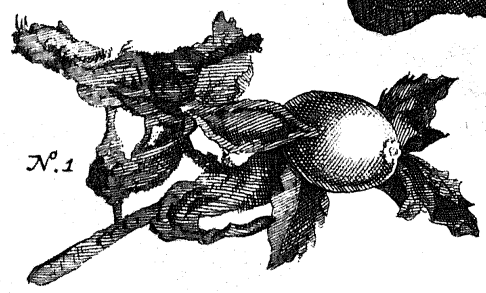
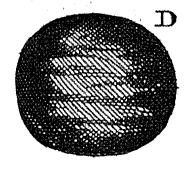
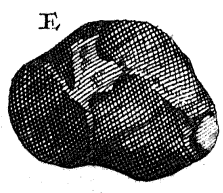
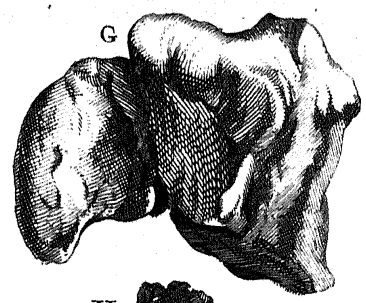
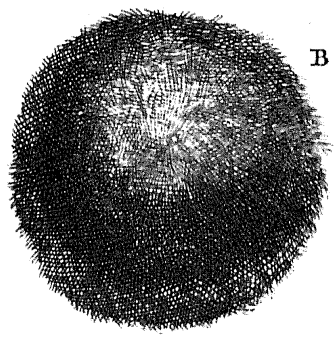
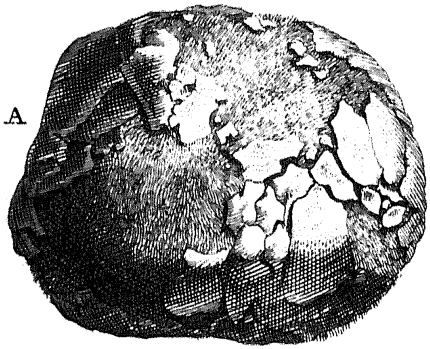
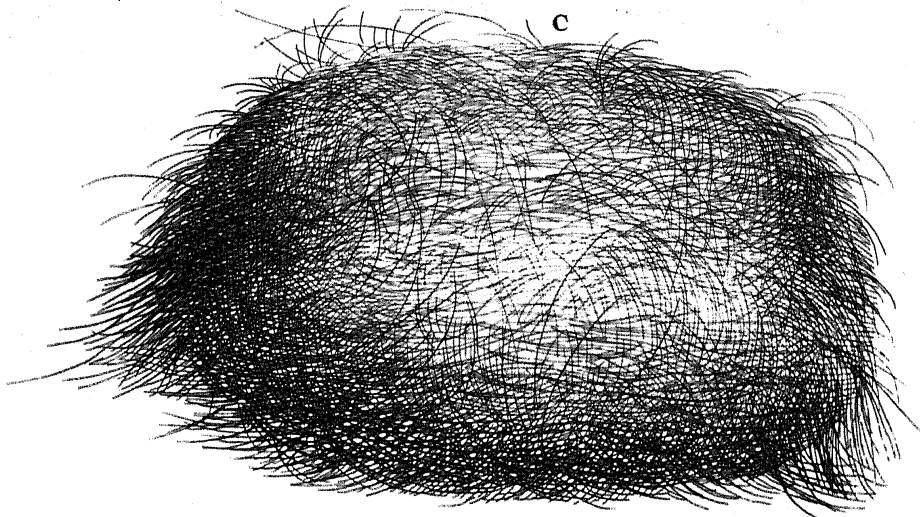
Een ander soort uit een Renoster.

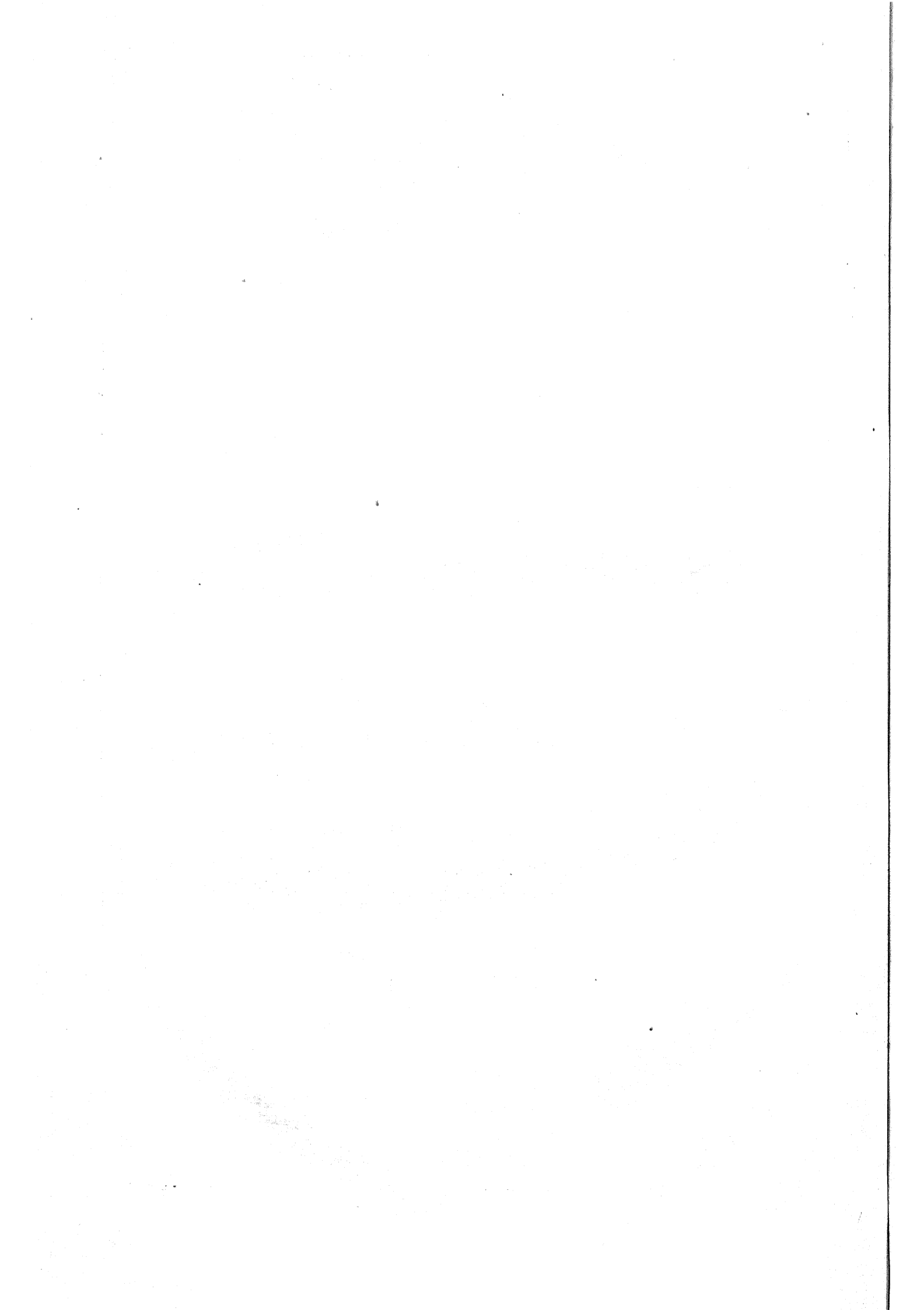
Een 3de uit een Oliphant.

DE Tygersteen is gevonden op *Sumatra* in 't hooft van een Tyger omtrent de hersenen, in de grootte van een ronde pruim, niet volkomen rond, maar een weinig hoekig, en hier en daar met een gaatje als of 'er zand in gesteken had en uitgevallen was, zoo hard als een keisteen, grauwwachtig van koleur doch vol roffe plekken, eenige figuren verbeeldende: Men konde daar uit beschouwen de hoofden van menschen, paerden en andere dieren, dewelke misschien deze Moordenaar in zyn leven verscheurt hadde, en welke afbeeldzels de phantazie zyn hersenen en dien steen ingedrukt hadde. Zeker Heer, van den welken ik dien steen hadde, en hem zelf gezien hadde uit het hooft van den Tyger haalen, verklaarde dat het een zeer grote en verwoede Tyger was geweest, die met veele slagen en wonden qualyk konde gedoodt worden: De Indianen wilden den steen straks verbergen om tot hun gewoonlyk bygeloof te gebruiken, gelyk boven in 't XLIV. Hoofddeel gezegt is, doch zyn gezag en achtbaarheid bragt te weeg, dat zy hem den zelve geven moesten: Hy is in 't jaar 1682. gezonden aan zyn Hoogheit den grooten Hertog van *Toscanen*.

Een ander diergelyke Steen is certyts gevonden in de hersenen van een *Renoster* op *Java*, den welken zie beschreven in de werken van *Jacobus Bontius Lib... Cap.* in 't Maleitsch *Mestica abbadac* genaamt. Deze is by de Maleijers in groote waarde, dewyl ze van den zelve een weinige in water gewreven inneemen tegens de veranderde koorts om dezelve door 't sweeten te verdryven. Zoo heeft men ook in 't jaar 1656. op *Jambi* in de hersenen van een Oliphant twee *Mestica* gevonden, het eene wit het ander zwart: Hy was gedoodt van een Yzervarken, 't welk hem zyne pylen in de ooren schoot als hy het zelve wilde doot trappen.

Een ander Renostersteen wierde gevonden in 't jaar 1672. op *Batavia* zoo lang als een lid van een pink, eivormig, met het spitse eind in de hersenpan stekende, met het dikkere in de hersenen uitpuilende zeer hard en grauw van koleur: Naar 't verhalen van andere ooggetuigen waaren de beelden op den voorschreven Tygersteen veel duidelyker

lyker en noch meer te zien en te bekennen, als men hem des avonds by een kaers beschouwde.

Op *Manipa* in de hersenen van een wild koebeest is een steen gevonden in de grootte van een musquet-kogel, bruinachtig en half doorschynende: Hy liet gech hoen van den ryft eeten daar hy bylag.

Een 4de uit een wild koebeest.

L. HOOFDDEEL.

Aprites. Mestica babi.

A *Prites* is een steen in de grootte van een baskogel, die maar een pont weegt, ten naasten by rond met een klein gaatje aan (het eind) de eene zyde, als yvoor, zonder plekken, niet doorschynende, wat harder dan albast, doch liet zich schrabben, en als men daar aan slipte wat brak van smaak byna als spek. Hy was gevonden in 't hoofd en in de hersenen van een wild varken voor lange jaaren op *Loehoe*, eertyts de hoofdplaats van klein *Keram*: Dit is een klein sflach van wilde Varkens, hard van vleesch en leven, zoo dat, als de vinder verklaarde, men het zelve Varken niet dooden ja niet eens quetsen konde, tot dat men het van achteren met een spits yzer doorstak; deze Varkens lopen des nachts gemeenlyk op strand, daar ze de kleine mosselen opknappen, en daar men ze aan 't kraaken hooren kan, en worden daarom van onze Jagers, Strandjuten genaamt: Deze voorschreven steen is in het zelve geslacht nu al 3 of 4 maal overgeërft en geschonken met die ingebeelde kracht, dat hy veelderleije droomen zoude maaken, (het welk geen wonder is, want hy komt van een slaperig beest) inzonderheit als men eenig gewigtig voornemen heeft, zoo zoude deze Steen de goede of quade uitkomst door eenen droom openbaaren: Doch de laatste eigenaar heeft hem aan my overgegeven by dusdanige gelegenheit, hy was om eenige fouten in de ketenen geklonken, gelyk hy my in 't jaar 1660. als ik het gezag over de kust *Hitoë* kreeg ook geketent overgelevert wierde, hy dede den steen groote eeren aan, hem neerftig in kattoen bewaarende, alle vrydagen berookende en hem 's nagts onder het hoofd leggende om te zien of en wanneer hy uit de ketenen zoude geraaken, doch hy wilde hem niets openbaaren, 't welk mede geen wonder was, want hy quam van een dom beest, het welk zyn leven niet in gevankenis, maar meer in vryheit toebrenge: Doe wierde hy quaat op den steen en gaf hem aan my over, zeggende gemerkt te hebben, dat hy hem en zyn geslachte niet meer dienen wilde, gelyk hy wel eertyts gedaan hadde: Ik zeide laat u dit niet vreemt dunken, dat de steen u zynde een Moor niet dienen wil, daar u voorouders heidenen zyn geweest, die de varkens wel lyden mogen, gelyk wy Christenen ook doen: Ik zal u betoonen dat de steen nu by my goede krachten zal hebben, en wel wetende, dat hy om een geringe oorzaak in de ketenen geraakt was, maakte ik hem uit de zelve los, waar op ieder van ons wel vergenoegt ik met den steen en hy met zyne vryheit naar huis keerde. De Steen is in 't jaar 1682. aan meergemelte Hoogheit van *Toscana* gezonden, zynde in de 22 jaaren by my niets verandert, behalven dat ik hem zomtyts met zeep gewasschen hebbe, wanneer hy wat geelachtig begon te worden: De voornoemde eigenaar hadde hem van zyn bestevader, gewezen Orang kay van *Saluki* geërft, zynde zy alle gelukkig in den oorlog geweest, die hem aan 't lyf droegen, wanneer ze op een tocht gingen. Doe ik hem kreeg hadde hy eenige plekken als sproeiten, die namaals afgingen als hy in zeepwater gewasschen wierde, met een mes geschrapt zynde, blonk hy van binnen als Candyzuiker, maar vuurde by nacht niet. De voorschreven eigenaar hadde noch een kleinen hoekigen steen gehad, gevonden in het geraamte van een dode slang, doch

d'Aprites zyn gedaante, waar by groot.

En waar toe die gebruikte word.

Verhaal daar van, en bygelooft der Indianen.

De zelve aan den groot Herten, zog verker.

Een ander van

der in 't
geraamte
van een
doudé slang
gevonden.

Een dier-
gelyke in
een tam
varken ge-
vonden.

van zelfs in stukken gesprongen, eer hy in de ketenen geklonken wierde, en de stukken daar na door hem uit misnoedigheid weggesmeten, te meer dewyl hem de *Genius* des voorschreve varkensteens naar ouder gewoonte in de gedaante van een man in den droom niet meer verschynen en geen uitkomst openbaaren wilde, daarom hy zich dien ook quyt maaakte. Op mynen tweeden trouwdag heeft een van de aanzittende gasten in een tam varkenshoofd, digt onder 't oog een steentje gevonden in de grootte van een erwete, niet recht rond, eerst wit, daar na allenkskens grauwachtig wordende; deze was zoo hard niet als de voorgaande.

LI. HOOFDDEEL.

Pilæ Porcorum. Varkens Bollen.

De *Pilæ Porcorum* beschreven; zie die afzcheeldt op de plaat I.VII. wat dezelve zyn, of hoe die groeijen is onzeker.

Dewyl wy nu aan 't verhaal der Varkens geraakt zyn, zoo moeten wy noch meer dingen aanhaalen, dewelke zeldzaam in dezelve zyn; in de magen van de voorschreve Strandjutton of kleine wilde Varkens op het Land *Hoehamohel* vind men dikwyls 2, 3 en 4 ballen omtrent een vuift groot of minder, zommige vierkant, zommige rond als een kogel, van buiten zyn ze vaalgrauw gelyk de grauwe hoeden, zommige ook bruin, ruig als een vilt, daar aan men de haartjes klaarlyk bekennen kan, ligt en taai van substantie; als men ze doorkapt zoo ziet men niets dan diergelyke hairen, in de midden hard, roodachtig doch noch al van hairen gemaakt, zoo digt en vast dat de geheele bal niet dan een enkel vilt schynt te zyn. Zy hebben geen zonderlyke smaak en de haartjes iemand op de huid komende verwekken een klein jeuken: De Jagers hebben my tot noch toe niet konnen zeggen, waar uit deze ballen groeijen, wetende geene vruchten in 't bosch noch geen ander kost die de Varkens eten, waar aan diergelyke haartjes staan; het is ook te verwonderen, dat zomtyts 4 diergelyke groote ballen, in eene mage van zulke kleine Varkens gevonden worden, en de Jagers hebben nooit gemerkt, dat zoodanig varkenvleesch flimmer zy van smaak. Daarentegen heeft men in de magen van zommige koebeesten diergelyke ballen gevonden, van buiten gladder dan de voorige, zwartgroen en voozer, van binnen mede haarig doch niet viltig, maar als van slym t'zamen gebakken: maar deze koebeesten waren lange te voren niet gezond geweest, quynende en uitteerende tot dat ze stierven. Diergelyke ballen beschryft *Doctor Piso Lib. 5. Cap. 25. Histor. Brasl.* gevonden te worden in de Braslische koebeesten, die hy *Tophos Pilosos Jumentorum* noemt: Deze koebeesten gaan langen tyd kuchende en quynende tot dat ze sterven, gelyk de bokken, die den Bezoar hebben; dezelve ballen zyn gansch haarig, van buiten met een' zwartachtige harde en gladde huid omgeven: Hy oordeelt dat ze komen als de koebeesten op haar vel jeuken gevoelen, het welk zy met byten in de huid verdryven, willende eenige haartjes uitrukken en inzwelgen, die dan onverdoulyk in de mage zittende met de voorschreve slymerige huid omgeven worden. Als dit in de Braslische koebeesten plaats heeft, zoo kan ik niet weeten, hoe het in de wilde Varkens zyn kan, welkers ballen buiten lichtgrauw en ruig, binnen van roffe haartjes gemaakt schynen, daar de Varkens hier te lande allegaar zwarte hairen hebben.

Worden ook in de magen der koebeesten gevonden.

Piso aan-gehaalt.

Zyn gevoelen daar over.

Wat gebruik die hebben.

Het gebruik van de Braslische *Tophos* is gewreeven en ingenomen tegens een langduurige *dysentheria*, van buiten als haazen hairen opgelegd, stiller het bloeden der neuzen, 't welk *Piso* zegt bevonden te zyn. De Amboinsche Varkensteenen worden gebrandt, en men laat de Jagthonden daar aan rieken om gretig op het wild te worden.

Omtrent de stad *Tuncham* in het Landschap *Xantung* en voornamentlyk in 't ge- Waar die
meer ge-
vonden
worden.
west van de vierde Hoofstfad *Cingchien* omtrent 20 mylen naar 't Oosten van *Tuncham*
gelegen; word, zoo ons de Tolk uit het zeggen der Inwoonders verhaalde, een steen
in de maag der koeijen gevonden, dien de Sinezen *Nieuhoang* noemen, 't welk op
't Neêrduitsch zoo veel is als 't geel der koeijen, want *Nieu* is een koe, en *hoang* zoo
veel als geel gezegt; deze steen is van verscheide grootte en dikwyls niet veel klein-
der dan een ei van een gans, uiterlyk schynt hy uit een zachte keyachtige stoffe te be-
staan, uitgezeit dat hy gemeenlyk geel van koleur valt, invoegen hy veel zachter en wee-
ker als de Bezoar is, daar voor of ten minsten voor een foort van den Bezoar zommige
dezen steen willen gehouden hebben; De Sinesche Geneesmeesters pryzen dezen Waar toe
de Chime-
zen dien
gebruiken.
steen hemel hoog en wenden groote neerftigheit aan om dezen te bekomen. De Sine-
zen schryven, dat deze steen zeer kout van aart is, en zonderlinge kracht by zich heeft
om alle zinkingen te genezen, en te verdryven: Het stof van dezen steen in ziedende
water geworpen doet dezelve naar 't zeggen der Sinezen terstont stillen, en indien
op 't zelve een weinig kout waters gegoten word, zoo komt 'er een rookachtige damp
uittrekken.

Een diergelyke bal is op *Honimoa* in een koebeest gevonden, in de grootte van een Een gely-
ke soort.
Sineschen appel, buiten zwart als pik, binnen vol groffe en steekelige hairen, meest
van *Gomoetoe*: Den welken ik gisse voortgebragt te zyn, dewyl de koebeesten de jon- Des
Schryvers
gevoelen
daar van.
ge bladeren van den Saguweersboom gaerne eeten, als mede de *Ela* of zemelen van
Zagoëmeel, daar zy dan buiten twyffel veele hairen van *Gomoetoe* mede inflokken, die
zich dan in de maagen zetten en t' zamen rollen, en dagelyks met nieuwe slym omge-
ven worden.

In een ouden Poolfchen Bok tot *Cracau* is in zynen blaas gevonden een steen, in de groot- Bokke-
steen in een
Bokken-
blaas ge-
vonden.
te van een walnoot, uit den ronden wat gedrukt, zeer hard als een Keisteen met eeni-
ge kuiltjes, van verwe uit den grauwen en witten gemengt, zoo zwaar als een gemeene
steen; men koste hem ligt schrabben met een mes tot grof zand, in water gelegd had
hy bobbelen of blaasjes rontom zich.

*Hier ontbreken weder d' afbeeldingen van den Schryver, doch de Hr. Doct. d' Aquet heeft
uit zyn schatkamer ons eenige toegezonden: Zie dezelve op de plaat LVII. by letter A.
deze is zyn Eed. toegekomen van Amboina, is ontrokken met een kastanjebruine korst,
doch brokkelig en afgeschilfert, inwendig fyn hairachtig, doch vast in een geslooten. Die
by letter B. is een andere soort, doch zonder korst en veel voozer van hairdeelen: Zyn
Eed. noemt die Pila marina. Hier by is noch een derde verbeeldt by letter. C. deze is,
alzoo zyn Eed. my bericht heeft, hier te lande uit de maag van een tam varken gesnt-
den: Men vind ook veeltyds dezelve in de maage of penzen van koebeesten; waar van
ik eenige bezitte, doch verscheiden van koleur en maakzel, zommige zyn fyn van hair
en dicht in een geslooten, andere met een gladde korst omtogen: Onlangs is my een van
Koppenhaven toegezonden, met lange hairen, hebbende de koleur van een gryskonynen bont,
doch inwendig heel vast en hard.*

LII. HOOFDDEEL.

Hystricites. Pedra de Porco.

Onder den naam van Varkensteen worden verscheide getoont in substan- De Pedra
de Porco
beskre-
ven, van
welke ver-
scheide
soorten
zyn.
tie en kracht van malkander verschillende, gelyk ze ook niet van een
dier komen: Alle zulke medecynale steenen, die men wryven en innemen
kan, worden niet onder de *Mestica* gerekent, maar van de Maleijers eigen-
lyk *Culiga* genaamt. De opregte Varkensteen komt uit de galle van een Yzervarken, soorten
zyn.
in 't Latyn, *Hystrix* genaamt, en hier daarom in 't Latyn, *Hystricites*, in 't Portu-
geesch,

Hun
waarde.

Zyn
zweet dry-
vende.

Hun proef.

Waar de
beste ge-
vonden
worden.

Een an-
der soort,
dewelke
van min-
dere krach-
ten zyn als
de voor-
schrevene.

geefsch, *Pedra de Porco d' Espinha*, Maleitsch, *Culiga Landa*: Deze is klein, niet grooter dan een musquetkogel, ros, glad als Spaansche zeep, byzonder als men hem nat maakt, op het minste aanraken de tonge zyn bitterheit meedeelende, hy is weinig te vinden en zeer dier, want de waarde dezès steens is hedendaags zoo hoog geklommen, dat men het stuk van 60 tot 100 Ryksdaalders verkoopt: Van zyne krachten hebben andere genoegzaam geschreven; zyn gemeene proef is, dat hy in water gelegd het zelve terfont bitter maakt, ingenomen het zweet uitdryft en daar door den brand van de koortse bluft. De Sinezen noemen hem *Ho-ti-schoo*, dat is, wilde Varkensteen, verstaande misschien daar onder mede de Yzervarkens, gelyk wy in 't gemeen ook doen. Zy hebben noch een ander proef, nemende den steen in de handt en houden hem beslooten, tot dat hy warm word, dan zuigen ze op den arm en zoo ze eenige bitterheit proeven, zoo houden ze hem voor goet. De onze hebben dit nagedaan, maar het schynt dat onze tongen te dik zyn, of dat deze proef niet altyt vast gaat. De beste worden omtrent *Malakka* gevonden, en tegen over op *Sumatra* in de stad *Bancalis*; op de Kust *Coromandel*, op *Ceylon* en andere plaatzen vind men ook wel Yzervarkens, maar die hebben geen steen, of die ze hebben zyn de beste niet.

De gemeene Varkensteen ook *Pedra de Porco* genaamt, in 't Maleitsch, *Meslica de Sobo*, doch beter *Meslica babi*, zegt men te groeijen in de maage van wilde Varkens: Deze vallen op *Sucutana* en in het Landschap *Tampas*, daar ze de wilde berglieden aan de strandwoonders brengen, naar hun zeggen uit eenige wilde Varkens gehaalt. Deze zyn grooter dan de voorschrevene, ligter en zoo ros niet, maar vaal als een half gebakken steen, zoo glad niet, en moeten wel 6 uren in 't water leggen, eer het bitter word; zy hebben dikwyls een viltig aanwas, gelyk de *Pila Porcorum* in 't voorgaande Hooftdeel, daarom wy in 't eerste meenden, dat wy den regten *Pedra de Porco* gevonden hadden, doch geene bitterheit daar aan proevende, hielden ze 't voor een ondeugend goet. Ik hebbe 6 diergelyke steenen gezien, door de Portugezen aan onzen Resident op *Timor* verkocht onder den naam van opregte *Pedra de Porco*, gelyk misschien waar was, want naar myn oordeel waren ze gekomen van wilde Varkens op het groot Eiland *Ende* vallende: Zy waren in de grootte van een okkernoot; zommige kleinder van substantie, en van koleur als even gezegt: Na dat ze 6 uren in water gelegen hadden, gaven ze aan het zelve een natuurlyke smaak van Slangenhout, waar uit men oordeelen zoude, dat de Varkens de wortelen van Slangenhout eten, en dat het Slangenhout, 't welk mede op *Ende* groeit, dezelve kracht hebbe als de Varkensten; doch op het zelfste Eiland vind men ook Yzervarkens, maar kleinder van lyf dan de Malakkische en met korte pennen, meer naar Eegels dan Varkens gelykende.

Lapilli e felle apri.

Een der-
de soort.

In de galblaas van de wilde Varkens vind men ook zomtyts kleine hoekige steentjes als çijeren, hooggeel als donker ooker, zommige hardachtig, zommige bryzelig, van smaak zoo bitter als galle, doch niet sterk; deze zyn noch niet onderzocht wat krachten zy hebben: Ik heb in eene blaas 7 stuks gevonden, alle ruim zoo groot als çijer, hoekig, glad, tusschen de tanden brokelig. In een ander wilt Varken op *Boero* zyn gevonden 3 steentjes in de grootte van pistool-kogels, mede hoekig en brokelig als uit veele kleine stukken t' zamen gezet: De eerste 7 steentjes zyn gevonden in een galblaaze van een mager wild Varken of wilden Beer, op *Hitoe* in 't jaar 1667. in de grootte en gedaante als kleine hoekige boontjes; zy lieten zich ligt schrabben en wryven tot poeijer, van koleur regt als drooge gele gom of *Gutta Cambodja*.

Pedra de Porco van Larentuque.

Een vier-
de soort.

Deze *Pedra de Porco* is in de grootte van een *Lemon nipis* of kleinder, word van de

de Portugezen van *Solor* of *Larentuque* gebragt, zoo zy zeggen, gehaalt uit eenige wilde Varkens; het zyn zeer broffe bolletjes, oneffen rond, hier en daar geschildert en afgesprongen, buiten uit den rossen en grauwen gemengt, binnen grauw en zoo teer, dat men ze met de nagels van de vingers bryzelen kan tot een fyn meel, derhalven men ze zachtjes met water op een steen wryft en inneemt tegen de koorts, de smaak is in 't eerst wat speceryachtig, trekkende naar de medecynale wortelen *Lussa Radja* en *Raiz Bassado*, in 't laatste merkelyk naar slangenhout trekkende, dies men zeggen zoude, dat de voornoemde Varkens veel van die wortels moeten gegeten hebben. Worden mede tegen de koorts gebruikt.

De *Pedra de Porco* van *Malakka* gekomen, in de grootte van een middelbare pruim, woeg 10 Johorsche maasen of 12 Japansche maasen, doende 120 Condoryns, en 't goldt 364 Spaansche matten. Daar is noch een derde soorte van de *Pedra de Porco*, slegter dan d'andere, gelykende naar fyne vilt of de ballen, die men uit zommiger koebeesten maagen haalt: Deze is mede bros en moet zachtjes gewreeven worden, waar van men omtrent een lepel vol inneemt, de bitterheit is klein. De Malakische Pedra de Porco, haar waarde,

Eenige Experimenteerde krachten van *Pedra de Porco* uit een zeker (MS.) geschreven werk aangehaalt en hier op volgende voorgestelt: En krachten.

1. Is dienstig voor den steen, en ik hebbe daar mede genezen zekeren Minnebroeder van d'ordre van *St. Franciscus*.
2. Tot de bloetloop, waar mede zeer veele heb genezen.
3. Tot het Colyk, gelyk dikmaals ondervonden heb.
4. Tot alle gebreken van winden voortkomende.
5. Tot bort of mordexin, 't welk met veel braaken en afgang aankomt.
6. Voor fenyn is 't krachtiger dan *Bezoar*.
7. Tot de Pleuris een dodelyke ziekte.
8. Tot allerhande pyn van de maag.
9. Tot de koortzen een krachtig geneesmiddel.
10. Tot allerhande hartkloppingen.
11. Tot de vallende ziekte.
12. Tot alle winden in 't lichaam.
13. Tot afdryving en doding der wormen.
14. Tot de binnenste *Apostemata*.

De voornoemde krachten heb ik dikmaals ondervonden, behalven noch eenige andere, die andere Autheuren beschreven hebben.

Laat dezen Steen in weinig water leggen, en zoo de ziekte zeer sterk is, zoo moet 'er een weinig van de substantie geschrapt en dan van 't zelve water gedronken worden; de prys des zelfs is zomtyts 200 Ducaten, byzonder wanneer hy groot is, en hoe dezelve ligter is, hoe beter hy is. Was getekent *Albertus Polonus*. Het gebruik.

LIII. HOOFDDEEL.

Lapis à Cervo.

IN de maage van een Hertebest, door onze Jagers op *Combello* gevangen, is gevonden een witte Steen in de grootte en gedaante van een duiven-ei, zoo hard en glad, dat wy hem voor een keisteen aanzagen, en ook noch daarvoor houden, om dat hy by nacht vuurt gelyk een ander keisteen: De gissing is dat het Hertebest hem onder het drinken moet ingeflokt hebben: Mischien was hy eerst hoekig of onordentlyk gelyk men andere steenen ziet, en is daar De Lapis à Cervo beschreven. Des Schryvers meening, en ondervinding hier van.

na in de maage zoodanig gefatzoeneert; dat zulks gefchieden kan heb ik ervaren aan stukjes van wit *Kalbahaar*, die ik een Endt ingegeven hebbe, en des anderen daags geflacht zyade wierd het stukje *Kalbahaar* kleinder en ronder bevonden, daar het nochtans in hardigheid den keifteen niet veel wykt.

LIV. HOOFDDEEL.

Oculus Cati feri. Mestica Cutsjing.

*d'Oculus
Cati feri
befchre-
ven.
Waar die
gevonden
worden.*

U It het Katten geflacht heb ik tweederlei *Mestica* aangetroffen, naar 't zeggen der eigenaars, beide gevonden in den oogappel, d'een van een tamme, d'ander van een wilde Kat: De laaste gevonden op *Boëton* in den oogappel van een wilde Kat, stond in een ring en was in de grootte van een erweet, doch zoo het fchynt plat geflepen en rond, niet doorfchynende, aan de kant donker ros, in de midden met een witte plek als een paerl, dewelke by avont en by de kaers groter en klaarder zich veroot dan by dag: De Boëtonder zeide dat een wilde Kat in zyn land groter was dan de tamme, wreet en zeer fchuw voor menfchen, weinig te vinden in 't hooge gebergte, doch zomtyts omtrent de *Negory* komende, de graven omwroetende en de verfchbegravene lichamen verfcheurende; haar oogen lichten by nacht als vuur: Het was geen çivetkat noch het dier *Lau*, beide geflachten van wilde Katten in Amboina bekend, weshalven ik giffe dat dit een flach van *Hyana* moet zyn, waar voor *Bellonius* de çivetkat houd, en *Plinius lib. 30. c. 11. & lib. 37. cap. 10.* getuigt ook, dat in den oogappel van de Africaanfche *Hyana* fteentjes gevonden worden, die hy *Hyenie* noemt, van tweederlei koleur.

*Bellonius
en Plinius
aange-
baak.*

*Een dier-
gelyke in
den oogap-
pel van een
Huiskat
gevonden.*

*Haar
hoedanig-
heit.*

*Word by
den Schry-
ver *Elu-
rites* ge-
naamt.*

De eerfte Steen is op *Makkassar* gevonden in den oogappel van een oude tamme Huis-kat, mede in de grootte van een erweet, rondachtig doch overdwers met een kromme keep als of de fteen by 't indroogen gekrompen was, dewelke een wit en half doorfchynende ftraal maakte, blinkende als de ftraal in andere fteene Katoogen, en deilende d' eene geelachtige helft van d' andere, die naar 't bruin trekt, doch de oneffenheit kan men beter met de nagel voelen dan met het gezigt bekennen, ook is de ftraal by de kaers lichter en groter dan by dag; en daar de voorfchreye keep een bochtje maakt gelyk een haakje, ziet men den fteen half doorfchynend, en een lichtje daar in, inzonderheit als men 't by de kaers befchouwt. Tot wat einde zy beide van de Makkaffaren en Boëtonders gedragen wierden, wiften zy my niet te zeggen; d' een eigenaar was een Sinees, dewelke happig zyn op hun voordeeltje en miffchien daarom de katten natuur van noden hebben. Ik noem hem in 't Latyn *Elurites*, dat is, Katten-fteen, en voege daar by, dat de voornoemde kromme paerlftraal naar u toegekeert den Cyffer-letter 9 verbeelde, hebbende naar de andere zyde noch een ander kleinder haakje, als of men 6 en 9 aan malkander gevoegt hadde: Hy kookte mede in Saguweers azyn, maar vuurde by nacht niet, het welk de fteene Katoogen doen.

LV. HOOFDDEEL.

Bezoar. Culiga kaka.

DE *Bezoar* word voor geen *Mestica* gehouden maar voor een *Culiga*, wiens uitvoerlyke beschryving zie by andere: De oude en tot noch toe bekende *Bezoar* word verdeilt in Orientalischen en Occidentalischen, en beide groeijen ze in een byzonder vleefachtig beursje, veel by malkander in de maage van zekere wilde Bokken, in 't Persiaansch *Pazan* genaamt. De naam *Bezoar* willen zommige afleiden van een Persiaansch woord *Belzabar*, het welk zoude te kennen geven Heere des gifts: De Occidentaalsche komen uit *Peru*: De Orientaalsche uit *Persien*, *Curassou*, *Arabien*, *Malabaar*, en de Eilanden *Ilbas de Vaccas* by *Jafanapatam* gelegen, doch die uit *Curassou* worden voor de beste gehouden, en daarom by d' Arabiers genaamt *Hagjar Curassou*, waar van zie de schriften van *Philippus Baldens* en andere. Wy zullen alhier beschryven een nieuwe soorte van *Bezoar*, myns wetens in de Europische schriften tot noch toe onbekent; in 't Maleisch genaamt, *Culiga kaka* of *Culiga kees*, met een half Duitsch woord; in 't Portugeesch, *Pedra* of *Culiga d' Buzio*; in 't Sineesch, *Gautsjo*; alle betekenende Apensteen: Aan koleur en fatzoen verschilt hy niets van d' ouden, want de meeste zyn mede olyverwig, andere groengeel, zommige ook bruinachtig, gemeenlyk zoo groot als een hazelnoot, andere langwerpig als een stuk van een vinger, alle van schellen over malkander liggende gemaakt, van binnen met een kleine holligheid, daar in men iets kafachtigs vindt, het welk voor het beste deel van dezen steen word gehouden; men brengt ze uit de *Succadana* en *Tambas*, plaatsen op *Borneo*, daar ze de strandwoonders bekomen van de berglieden; naar 't zeggen van deze, zouden ze groeijen in een zeker slach van Apen of Meerkatten, want zy kunnen ons niet ter dege berigten van de eigentlyke gedaante dezès diers, daar in ze groeijen, alleenlyk daar in overeenkomende dat het een zeker slach van Apen is, die de Maleijers *Kaka* noemen; zommige zeggen, dat het groote en Apen zonder staerten zyn, diergelyke wy *Bavianen* noemen of beter *Papianen*; andere dat het kleine en Apen met lange staerten zyn, in 't byzonder op *Borneo*, *Mothien* genaamt; andere wederom zeggen, dat ze groeijen in de maage van die Apen en veele by malkander; andere en wel de meeste, dat men ze op dusdanige wyze vind: De berglieden gaan op zekeren tyd uit en schieten deze Apen met stompe pylen of met spatten, die zy uit een roer blazen, die het dier slegts quetsen maar niet dooden; nu heeft den Aap die manier, dat hy een gaatje in 't lyf krygende het zelve met krabben groter maakt, daar na zoekt hy eenige Medicinale kruiden, die hy in den mond kauwt en daar mede de gaten stopt, en waar over het vel toegroeit, waar uit dan metter tyd deze steenen groeijen, te weten uit de gekaude bladeren en het bloed dezès diers; na verloop van eenige jaaren gaan ze wederom in 't gebergte naar dezelve plaats, daar ze te voren den Aap gequetst hebben, schieten hem met scherpe pylen dood, en betaften hem overal aan 't lyf, daar zy dan een bult vinden, snyden den zelve op en vinden den *Bezoar* daar in: Voor de waarheit hier van wil ik niet instaan, maar laten het aan 't verder onderzoek; immers de Chinezen en andere inwoonders van *Borneo* lacchen d' onze uit, dat ze die *Bezoars*, die men te *Bantem* te koop vind en in deze gewesten alleen bekend zyn, uit Bokken willen halen, daar het anders niet dan Aapestee-
De Bezoar be-
schreven.
Zyn
zweeder-
lei.
Waarom
zoo ge-
naamt.
En welke
de beste
zyn.
Hun be-
naming in
verscheide
taalen.
Vreemd
gevoelen
der Inlan-
ders.
Waar en
hoe die
groeijen.
De In-
landers ge-
looven die
Aapestee-
nen te zyn.
Zyn veel
vermin-
dert in
waardy.

De *Bezoar* was in vorige tyden in vry grooter achtginge dan hedendaags; wanneer hy in prys zeer afgeslagen is, ten deele om dat men aan hem zoo grote kracht niet bevind als men eertyts wysgemaakt wierdt, ten deele om dat hy zoo dikwyls vervalicht word.

De proef van den oprechten was eertyts, dat men een draat, door het zap van eenig

*Tweede
proef der
Maleijers.
De 3^e
proef van
den Schry-
ver onder-
zoekt en
aangewe-
zen.*

vergiftig kruid gehaalt, met een naalde door het been van een hond trok, latende den draat daar in steken; wanneer nu de hond tekenen maakte dat hy sterven wilde, gaf men hem gefchrapten *Bezoar* met water in, genas hy daar door zoo hield men den steen voor goed, en zoo niet, dan verwierp men hem. De Maleijers toetsen hem aldus: Zy smeeren dunnen kalk op een wit linnen en wryven den *Bezoar* daar op, verft hy terstont het linnen geel zoo is hy goed, maar verft hy langzaam, weinig, of donkergeel, zoo houden ze hem voor gemaakt: Dewyl egter deze proef niet al te vast gaat, zoo houde ik deze manier: Druk een heet gemaakte spyker tegens den *Bezoar*, is hy goed, zoo springen de schilfferen daar af, is hy valsche, zoo gaat de heete spyker daar in en de steen smelt; of breek eenige schilffertjes daar af en leg dezelve op een heet yzerblek, de opregte springt in kleine stukjes en vervalt zonder rook, de valsche smelt met rook en een hersachtigen reuk, want hy word van eenig hers gemaakt: In stukken gebroken hebben alle de opregte een holligheid en daar in iets kafachtigs, gelyk een gedroogdt blaadje: De valsche zyn ook massief, of hebben iets dat men ligt bekennen kan, van menschen daar in gesteken te zyn. De Sinezen hebben noch een verdragelyker manier om te vervalschen, makende uit veele kleine een grooten op dusdanige wyze: De kleine stoten ze tot een fyn pocijer en maken met water een fyn deeg, daar van smeeren zy dan over een steen, eerst in de dikte van een mes, latende 't zelve t' elkens droogen eer zy het ander daar op smeeren en zoo voort tot dat het geheele deeg verbesigt is, op dat de steen mede schilffertig worde. Deze gemaakte *Bezoar* is qualyk van den natuurlyken t' onderscheiden en ook byna van de zelve krachten als uit de zelve stoffe gemaakt, wordende dus uit veele kleine een groote gemaakt, om dat de groote meer gelden: Egter kan men ze daar aan beken- nen, om dat van de natuurlyke het bovenste velleken afgenomen het onderste altyt gladder is en meer blinkt, het welk de gemaakte zoo niet doen.

*Hier van
de Sinezen
echter ver-
wyscht
wordt.*

*Hier toe
een nader
proef.*

*Hun
waarde.*

De prys is hedendaags veel vermindert van den ouden, daar men een Karaat van het grootste slag voor 8 stuivers plagt te verkopen: 1 Karaat van het middelstach voor 4 en 6 stuivers; van het kleinste slach voor 2 en 3 stuivers: Hedendaags kan men te *Bantem* een grooten steen, die meer dan 1 onçe weegt voor 8 en 10 Ryksdaalders; het klein en gemeen slach voor 4 en 5 Ryksdaalders de onçe kopen. Op *Succadana* en *Banjar massing*, plaatsen op *Borneo*, zyn ze ook voor minder prys te koop.

*Hun ge-
bruik by
de Chine-
zen in de
Genees-
konst.*

Naar 't voorschrift der Sinesche doctoren moet men dezen steen dicht gelloten be- waren, op dat zyne fyne deeltjes niet vervliegen, daarom maken ze tot ieder grooten steen een byzonder doosje van wit hout, daar in ze den steen met kattoen bewonden dicht bewaren, gelyk men ze ook te koop vindt: Zy willen ook dat men by 't inne- men van den *Bezoar* de tanden niet raken zal, om dat hy dezelve bederft, daarom gieten ze den zelve op een blaasje of geutje den patient in den mond. De minste do- sis is 10 grein, maar men neemt 'er ook tot 30 grein in, want men kan hem niet te veel innemen, inzonderheit als men zweeten moet. Zy gebruiken hem tegens aller- hand ingenomen fenyn, brandige koortzen, ziekten, die uit Melancholique humeu- ren ontstaan, als schorftheit, de beginnende melaatsheit; en om de jeugt fris en ge- zont te bewaren plegen ze tweemaal 's jaarlyks te purgeeren in Maart en September, wanneer de Zon in den Evenaar komt, en de volgende 5 dagen nemen ze dagelyks het gewigt van 10 greintjes *Bezoar* in met rozenwater, waar mede zy de jeugt on- derhouden willen. Al het voorgaande uit het voorschrift der Sinezen zal men verstaan van den nieuwen *Bezoar* of Aapesteen en niet van die uit de Bokken komen, dewelke hun onbekent zyn. Ons volk neemt den *Bezoar* hedendaags in vry grooter menigte in dan certyts, want een gemeenen steen wat groter dan een hazelnoot deilen ze slegts in 3 of 4 deelen, en neemen t' elkens een deel op eenmaal in.

*Hoe die
by de onze
gebruikt
wordt.*

*Het ge-
voelen van
den Chi-
nees Zou-
quius van
den zel-
ven.*

De Chinees *Zouquius* zegt in 't Sinesche Landtboekje te vinden, dat de *Bezoar* kome van het Dier *Monjet* (anders *Mothien*) 't welk hy niet anders beschryft dan een gesteerden Aap in 't Landschap *Quiehou*, by hem *Quischiu* genaamt, 't welk vol welrickende kruiden

en

en bloemen is; men vangt de Apen met ftroppen, flacht ze en betaft ze over al, waar builen aan 't lyf zyn, daar in men den *Gautfcho* vindt, wiens proef is met kalk als boven, en hy wil ze binnen niet vol hebben. In *Sina* worden ze meeft gebruikt tot de kraamvrouwen om het nawee te verdryven, ingegeven met een gekookt mengzel van *Caffomba* en *Hojchjee*, dat is, drakenbloet in kleine koeken, om te zuiveren en te verfterken. Mansperfoonen nemen hem in met flappen *Arak*, 't welk hun wyn is. *De Bezoar extracto ex animali sagittâ transfixo, quod fovebat partem sagittæ in suo corpore*, dat is, van den *Bezoar* gehaalt uit een dier met een pyl doorfchoten, 't welk een gedeelte van den pyl noch in zyn lichaam hadde. *Vide Miscell. Curios. ad Annum 1670. obs. 115.*

LVI. HOOFDDEEL.

Enorchis Silicis. Mestica batu api.

IN 't jaar 1672. hebben myne Jongens op de Zuidzyde van *Boero*, omtrent den strand van *Waysamma*, daar men veele vuurftenen vind, in een rotze, dien ze klieven wilden tot gerief van hun vuurflag, in des zelfs midden en holligheid gevonden eenen anderen witten steen naar de holligheid gefchikt, ook veel meer de holligheid en de uitwendige steen naar den ingesloten: Hy was in de grootte en van gedaante van een duiven-ei, vuilwit, en donker, wat weeker dan een ordinaris keifteen, egter by nacht vuurende als men hem tegen eenen anderen steen floeg. Men mag hem houden en noemen een foorte van *Enorchis*, waar van *Plinius Lib. 37. cap. 10.*

In 't jaar 1667. als d' Hr. *Cornelis Speelman* den oorlog op *Makkassar* voerde, heeft een Boëronder midden in een Keifteen op dat Land en in des zelfs midden gevonden een diergelyk eiformig steentje, niet wit maar blauwachtig en het zelve aan den voor-noemden Admiraal gefchonken. Men zoude alle deze steenen niet qualyk rekenen onder de *Techolidas* of Joden-ftenen, dewelke altyt gevonden worden in 't hart van marmar of andere diergelyke groote steenen, want het komt my niet waarfchynlyk voor, dat zeker Chirurgyen my verhaalt heeft in *Suratte* gezien te hebben vrugten van een Boom, waar uit de Joden-steen gehaalt wierde, waar van hy ook een handvol toonde ganfch natuurlyk en gelykformig met die wy in ons Land hebben. Ik houde 't daar voor, dat alle diergelyke ingeslotene steenen eerst gemaakt zyn, en daar na van den omvattenden marmar of andere Keifteenen, dewelke in 't eerst een vloeiende stoffe waren, omgeven worden.

d' Enorchis Silicis beschreven, waar die gevonden word.

By de Joden-stenen vergeleken.

't Gevoelen van den Schryver.

LVII. HOOFDDEEL.

Ophitis Selonica. Ceilonsche Slangensteen.

OM tot den Slangensteen te komen, van den welken men veele waare en ook kluchtige dingen verhaalt, zal ik voor laten gaan het geen *Philippus Baldens* van den gemeenen en in Indiën overal bekenden Slangensteen schryft: Verdeilende den zelve in natuurlyke en gemaakte, naar zyn zeggen beide van een fatzoen, te weten in de grootte van een dubbeltje of halve fchelling, platronde, zwartachtig, en in de midden met een wit oog. De natuurlyke komt voort van een Waterflang, als men den zelve met den staert ophangt over een pot met water, zoo-

De Ophites Selonica of Slangensteen zie de plaat LVII. by letter D. Zyn natuurlyke en na gemaakte: De na-

danig

zuurlyke
waar van
komen.

Anderge-
woelen.

De nage-
maakte hoe
bereidt
wordt.

Waar toe
dienftig.

Han gez-
daante, zie
de plaat by
letter.

Worden
tegen ve-
nyngige bee-
ten of flec-
ken ge-
bruikt.

Hoe men
die weder
zuivert en
bewaart.

Onder-
vinding
van den
Hr. Cleijer
van des
zelfs Sym-
patbeti-
sche wer-
king.

danig dat hy het water even lekken kan, zoo zal hy na weinige dagen den steen in den pot uitspouwen, dewelke dan in 't korte al het water doet opdroogen; deze is een kostelyk geneesmiddel tegen de waterzucht, als men hem op den buik van een waterzuchtigen bindt, zoo zal hy al het water uittrekken: Andere zeggen, dat hy komt van de aldervenynigste slange, in 't Portugeesch *Cobra de Cabelo*, in 't Latyn *Serpens pilosus* genaamt, maar of dit alles waar zy, en niet veel meer van den gemaakten Slangesteen moet verstaan worden, laat ik aan het onderzoek der geene, dewelke in die landen wonen.

De gemaakte Slangesteen is meer bekend op *Ceylon*, de Kust van *Coromandel* en *Malabaar*, daar hy van de *Bramines* toegestelt word, naar 't schryven van *Baldeus*, uit de levende deelen van de *Cobra Capelo*, als het hoofd, hart, lever, en de tanden met een goet deel *Terra Sigillata*: Andere verzekeren my, dat 'er een goet deel gedroogde koedrek onder komt, het welk de *Bramines* voor een groot Geneesmiddel houden als komende van een beest, 't welk by hun heilig gehouden word: Immers de *Bramines* houden deze konst zoo verborgen, dat zy dezelve noch voor gelt, noch voor bidden aan andere leeren willen; ja men zegt dat 'er maar een geslacht onder hun geweest zy, het welk deze konst wiste, en het zelve nu uitgestorven, heeft men van alle de steenen, die hedendaags gemaakt zyn, dat vermoeden, dat ze hun behoorlyke kracht niet hebben: Het zy zoo het wil, het zyn goede steenen tegen de steeken en beetten van allerhande venynige dieren geprobeert, als ze maar van d' opregte zyn; waar van men voor een vaste proeve houd, als ze in een glas met water gelegd een straal opgeven en echnige bullekens opwerpen, of als men ze tegen het gehemelte des monts drukt daar aan zoo vast kleven, dat men ze qualyk aftrekken kan: Zommige zyn platronde, in de midden dikst, rontom met scherpe kanten als een linze, in de midden met een wit oog, het welk zomtyts maar aan d' eene zyde is, en in de midden weder een zwart plekje heeft, zomtyts is het witste meest en aan beide zyden; doch deze acht men voor slechtere: Zommige zyn langwerpig en niet groter dan een nagel of als een Roomsche boon, meest zwart en blinkende met een klein wit plekje aan d' eene zyde.

Men legt ze slegts op den steek of beet van eenig venynig dier, eerst de wonden een weinig prikkelende, dat 'er wat bloets uitkome, en dan moet de steen zoo vast daar aan kleven, dat men hem niet aftrekken kan, maar als hy zyne werkinge gedaan heeft, zoo valt hy van zelfs af, gelyk een Bloetzuiger: Zomtyts gebeurt het dat hy door 't al te sterk zuigen in stukken valt, dan moet men met eenen anderen steen gereet zyn om dien daar op te leggen, den van zelfs afgefallen steen moet men in koemelk of in 't zog van eene vrouw leggen, daar in hy dan zyn vergift weder aflegt, zoo dat de melk blauwachtig daar van word: Daar na wafcht en droogt men hem weder af, en bewaart hem in een digt doosje tusschen kattoen; want ik hebbe gemerkt, dat deze steen nauw bewaart wil zyn, anders verliest hy zyne krachten, gelyk ik eenen hebbe in de grootte van een halve schelling, aan d' eene zyde grauwwit, dewelke te voren goet was, en na eenige jaaren op de beet van een houtspin in myn hand gekregen gelegd niet eens hegten noch trekken wilde.

Ik zal hier byvoegen eene ondervinding van een Sympathetische werking door dezen steen gedaan, gelyk het my bekend gemaakt is door den Hr. Doctör *Andreas Cleijer*, en ook te vinden in de *Ephemerid. German. ad annum 83. Observat. 7.* Een zeker jonge van gemelden Heer *Cleijers* dienstknechten zoude een groote slang schoon maken om een *Skeleton* toe te stellen, bezeerde hem by geval aan een van zyne vingers door een tand van gemelde slang, hoewel al het vleesch daar af was, waar van hem de geheele arm opzwol, met ontfeking, koortzen en ydelhoofdigheit; op den steek leide men den Ceilonschen Slangesteen, die het vergift uittrok en den arm dede dunner worden, maar doe was men verlegen om wat melk te krygen, daar in men den steen weder uitwafchen zoude; doch een zoogende vrouw by geval daar by staande leide den steen in een kopje, hieldt haar borsten daar over, en spuite genoegzaam melk

op den zelve, dewelke daar van blauwachtig en de Steen weder zuiver wierde; doch de warme melk op den vergiften steen gespuut werkte zodanig op de borst, dat die daar van gansch ontfteeken wierde, en men moete hadde om die weder te herstellen: Van dezen Slangensteen zie *China illustrata pag. 81.*

Ik zal noch hier byvoegen een verhaal van een zeker Chirurzyn, genaamt *Mr. Christiaan Gyrarts*, dewelke in zynen brief aan my aldus schryft: Ik wilde van een Slangspeelder eenige Slangesteenen koopen, doch op de proef aan, hy wilde in 't eerst daar niet aan, doch als ik hem een Ryksdaalder beloofde, zoo liet hy hem in den arm byten van een jonge getande Slang omtrent de polsader; voorts zag men het bloed opwaarts trekken, zoo dat de arm opzwol: Hy leide eenen van myne Steenen daar op, die ik koopen wilde, toen trok het bloet weder neerwaarts, liep eerst dikachtig, daar na tappelings daar uit, tot dat de Steen afviel; toen nam hy niets als nagelen onder een *Pinang* geknauwt en leide het op die wonde met een *Daun baru* of *folhede Poww de St. Maria*, en na dat ik ze hem afgekocht hadde, vertrok hy en leerde my, dat zoo men de Steenen na 't gebruik niet in zoete melk, of by gebrek van die, in zout water leide, om het venyn 'er uit te trekken, zoo waren ze bedorven en noit meer te helpen, en toen ik hem vroeg, wat voor een substantie het eigentlyk was, wilde hy niets zeggen, maar na ik hem zyn begeren voldeed met schenking van een rok, verhaalde hy, dat omtrent de Nicobaarsche Eilanden zekere zeeboomen gevonden worden, doch zeer diep, welke met kleine yzere dreggetjes eerst opgehaalt, dan gesleept en zoo verkocht worden zonder daar iets by te doen, behalven eenige bygelovigheid, waar aan niets geloofwaardigs is, en daarom niet schryve. Ik vertoonde hem *Kalbahaar Itam*, hy dit ziende verklaarde dat 't het zelfde was, maar het moeste een huid aanhebben; dit geleeke heel en al daar na, behalven dat het myne zoo glinzende zwart was, 't welk hy aan d' andere niet waargenomen hadde, doch hy verzekerde my, dat het zulk eene stoffe was:

Een ander verhaal van de werking der Slangesteenen, en hun zuivering.

Doch dit laatste schynt my niet waarschynlyk, en ik geloove, dat de voornoemde *Mr. Christiaan* van dien gochelaar bedrogen is.

LVIII. HOOFDDEEL.

Ophitis Vera. Mestica Ular.

Behalven den voorschreven Ceilonschen Slangesteen, heeft men in Indiën noch andere Slangesteenen, van dewelke zoo kluchtige als waare dingen verhaalt worden, zoo dat ik niet weet wat ik daar van houden zal: Want om dat ze zoo weinig gevonden en zoo zelden gezien worden, zoo kan men ze niet uitvoerlyk beschryven, maar wy moeten ons behelpen met het geene onder den gemeenen man daar van verhaalt word: Zy zyn niet eenderhande maar van verscheide substantie, kleur en gedaante, komen ook van verscheide slangen, gelyk ik ze na malkander voorstellen zal, nademaal der zelve veelderleije soorten in myne handen gekomen zyn.

De Ophitis Vera, zynde een andere soort van Slangesteenen.

Op *Java* is een Slang by de Javanen *Ular Maas*, in 't Sinesch *Kim Soa*, dat is, Goutslang genaamt, gespikkelt met rood, geel en zwart, aan den buik geel en blinkend als gout, waar van ze den naam heeft: Hy heeft veele tanden, en is op het hoofd versiert met eenen rooden kam; hy gaat met het hoofd opgericht, varkens en andere dieren aandoende, als hy vechten wil blaast hy de keel op, en spouwt zyn fenyn uit, het welk een mensch rakende doet opzwellen als waterzuchtig en al quynende sterven.

De eerste soort, in wat voor Slangen die gevonden worden.

In 't jaar 1679. wierde my de *Ophitis* of *Mestica* van deze Slang getoont in de grootte van een grauwe erweet, staande in een zilveren ring, want naar hun zeggen wil hy

Zyn gedaante, eigen-

schap, en
werking.

in geen gout staan, daar in hy zyne krachten verliezen zoude; hy is wit met blauw gemengt, half doorschynende; boven op zag men een zonneken, en binnen in veele heldere stralen, die zich verroerden als men hem beweegde, hy trekt al het vergift uit gestekene wonden, en in azyn met zout gelegd kookt hy, ook beweegt hy zich een weinig; hy was meest rond, behalven van onderen, daar hy in den ring stont, wat platachtig met een klein kuiltje niet diep in den steen gaande, waar mede hy zoo het scheen in een been van 't hoofd gesteken hadde, de kas van den ring was van onderen open, zoo dat men den steen uitneemen en weder inzetten konde: Den uitgenomen lag ik in wyn-azyn, daar in wilde hy niet kookken maar wel in zap van *Lemon nipis*, en noch meer in sterk Saguweers-azyn, waar in hy veele bobbelen opwierp, doch zich niet verroerde, en uitgenomen was hy helderder dan te voren: By avont tegens Krystal of klaren Keilsteen geslaagen vuurde hy niet, welke beide kentekenen zyn van een *Messica*. NB. Naar myn gissing zal de voornoemde Slang een *Cobra Cabelo* zyn, dewelke mede op *Java* valt, daar de voorshireve Steen gevonden is.

No. been
andere
soort.

Ular Sawa, anders *Tsjinde* of *Ular Petola*; in 't Sineesch, *Backlyong*, in 't Makkassarsch, *Tomma Laboe*, is gespikkelt van bruin, rood en zwart, met een plat hoofd, daar op staat een kring, en in den zelve een kruis, makende de gedaante van een oog, waar van hy in 't Sineesch den naam heeft, maar in 't Makkassarsch, om dat hy met het hoofd opgericht gaan kan; hy doet geen quaad aan de menschen, en word daarom van de Chinezen en Baliërs in hun vaartuigen en huizen opgevoedt en als een huisgodeken geëert, om dat hy hun goed geluk aanbrengt; hy zuigt egter d'eyers zeer graag uit en dat zoo behendig, dat men byna geen gat daar in bemerken kan: Uit deze willen de Chinezen den regten Slangensteen hebben, den welken hy (naar hun zeggen) in 't hoofd zoude dragen, doch zoodanig dat hy hem afleggen kan, wanneer hy eeten of drinken wil, dan moet men snedig oppassen en den Steen wegroven, want die men van den doot gellagenen krygt, licht by nacht geenzins gelyk hy anders doen moet; als de slang hem by geval in 't water laat vallen, kan hy den zelve niet weër opnemen, en dan kan men hem ook krygen: Van dezen Steen giff ik, dat *Baldens* spreekt, den welken hy den natuurlyken noemt, waar van in 't voorgaande Hooftdeel; doch hier staat te merken, dat *Ular Petola* by d' Maleijers een andere Slang is, dan die wy hier in *Amboina* zoo noemen, dewelke is de *Coulouber boa* of Huis slang, eerst met eyers en hoenders zich behelpende, daar na zoo dik geworden als een dye tast ze dieren en menschen aan: Maar de voornoemde gekroonde Slang, die de Sinezen eere aandoen, is niet boven 1 en $\frac{1}{2}$ vadem lang, ruim een been dik, met een rond hoofd, en over 't lyf zoo schoon geschildert als de kleedjes *Pethola*; zy doet niemant quaad, maar vergenoegt haar met den kost, die haar de Sinezen voorzetten; het welken den Satan een groot vermaak zyn moet, dat zoo een groot gedeelte des waerelts zyn beeldenisse zoo veel eer aandoet.

Welkers
Slang by de
Chinezen
voor een
God word
gebonden,
en met spys
bezorgt.

Een der-
de soort
van Slan-
gen, waar
in dezelve
gevonden
worden.

Haar ge-
daante en
mismake-
heit.

Hoe die
gevangen
en de Steen
gevonden
wordt; be-
neffens
eenige
aanmer-
kingen
van den
zelven.

De gedaante der Slangen, die den kostelyken *Ophitis* geven, tot nader onderzoek uitsteltende zal ik voortvaren te beschryven den tweeden *Ophitis*, dewelke my daar voor gegeven is. Deze is my gebragt en gezonden van den *Radja Tomboucco* woonende op *Celebes* Oostkust, zynde gekomen van een Slang, die zy my zoo afgryzelyk beschreven, dat de regte *Basiliscus* niet lelyker kan afgemaalt worden, want zy zoude twee voeten hebben, een hoofd en een kam als een haan, zoo vergiftig dat zy met haaren azem een mensch dooden kan, gelyk zy ook nergens woont dan in afgelegde gebergten, daar de venynige spatten-boom groeit, en daar onder zy haar ophoudt: Deze *Basiliscus* kan derhalven niet levend gevangen worden, maar was van verre met pylen doot geschoten, en in haar hoofd wierde deze Steen gevonden; hy was in de grootte van een dubbeltje, aan d' eene zyde plat, aan d' andere bultig als een halve kegel, doch wat platter, klaar doorschynende als een donker Krystal, doch d' eene helft was donkerder dan d' andere, en aan de scherpe kanten was hy glasachtig. De nachtluchtende Eigenschap was aan hem gansch niet te merken, maar tegen een Krystal

stal of klaaren Keifteen geflagen vuurde hy by nacht, in azyn of limoen-zap wilde hy niet koken; dit aan den verkoper voorgehouden zynde, dat zulks immers geen eigenschap van een *Mefica* was, gaf tot antwoord dat de nachtluchtende eigenschap by den steen niet blyft, als het dier doot gefchoten word, maar alleen by die men van levende flangen krygt, waar van egter weinige zyn, die zulken gezien hebben, hoewel alle Indianen zoo veel daar van fpreken: Daarenboven alle *Mefica*, die klaar en hard zyn, zouden in azyn noch limoen-zap niet koken, het welk ook zyne reden heeft, want een digte klare Steen heeft geene gaatjes, [*Pori*] daar de azyn indringen mochte: Voorts heb ik geene ondervindinge van dezen steen, en de verkoper wift 'er my ook niets van te verhaalen.

De derde *Ophitis* is my gebragt door eenen Duitfchen handelaar van het groot Eiland *Mindanau*, by de Inlanders *Magindano* genaamt, by hem aldaar gekogt voor een ftuk Guineefch Lynwaat op een afgelege Negory aan de Zuid-Ooft hoek van de Inlanders, die hem gevonden hadden in 't hoofd van een Slange, en steelswyze by hem bragten, om dat hun Koning alle zoodanige fteenen voor zich begeerde: Hy was in de grootte en natuurlyke gedaante van een Roomfche boon, langs de rugge rondom met een uitftekende en glasachtige kant, veel klaarder dan de voorfchreven, het Kryftal of eenig Kryftallyne glas zoo gelyk, dat men hem daar voor aanziet: De verkoper zoude by my geen geloof gevonden hebben, had ik in de oude fchrift niet gelezen, dat de opregte *Dracontia*, waar voor men deze beide fteenen houden moet, zoo ze waarachtig uit flangen komen, aan koleur gelyk moet zyn den Kryftal, en aan gedaante een boon: Hy lichte by nacht niet noch kookte in azyn en limoen-zap, maar vuurde by nacht tegens eenen anderen Kryftal geflagen t' eenemaal als de voorfchreven, met den welken hy ook aan den glasachtigen rand overeen quam; en dewyl zy beide van zoo verfcheide natie quamen, die eenderlei verhaal daar van deden, zoo zoude ik het by provific geloven, dat ze van eenige Slange moesten komen.

Een ander verhaal van den S. een Dracontia genaamt.

De vierde *Ophitis* is my gebragt uit de ZuidOoftere Eilanden, die onder *Banda* ftaan, mede in 't hoofd van een Slang gevonden, dewelke de bringer niet wifte te befchryven: Hy was van aanzien onder de voornoemde, in de grootte van een grauw erweet, half rond als een doorgesnede kogel, beneden plat en blauwachtig, zonder gaatje, boven toen hy my gebragt wierd grauw of vuilwit, maar na 6 jaaren merkelyk naar 't geele trekkende, met een fcheurtje overdwers als of hy geborften was, doch pas kennelyk en zonder zonnetje, van den *Chamites*, die uit *Bia garu* komt, qualyk te onderscheiden: Hy kookte in Limoen-zap, maar vuurde by nacht niet.

Een vierde soort van Ophitis.

Op *Jambi* is een groote Boschflange of gemeene *Oelar Pethola*; in welkers hoofd gevonden is een witte *Ophitis*, langwerpig, ruim een halve vinger lang, hard, glad en blinkende: De Maleijers hangen hem aan hunne kriffen, benaaijen hem in laaken, en hangen hem de kinders aan den hals, om voor tovery bevrydt te zyn: Metter tyd wierde hy ook geelachtig, dan leggen ze hem in Limoen-zap, daar in hy kookt en zich verroert, ftraks neemt men 'er hem weder uit en weekt hem in water, daarin rys gewaffchen is, wryft hem ook een weinig met den rys, zoo word hy weder zuiver en klaar, die men dan in kattoen bewaart.

Een vijfde soort.

Hoe die vervuile zynde gewasht word.

Noch andere Slangen worden 'er genoemd, dewelke een klaaren Steen zouden hebben, als, 1. een *Iste Liang* in 't Sineefch genaamt, dat is, *Nagga* of *Draco*, dewelke de Sinezen voor de grootste Slange houden, en deze zoude gevonden worden op het Eiland *Contung*, het welk misschien *Poelo Condor* zal zyn, daar de Sinefche Admiraal *Sampo* een tydlang zich opgehouden, en dezen Steen voor zynen Keizer opgezocht heeft; gelyk hy ook gedaan heeft in de stad *Burneo*, daar het land vol van dergelyke Slangen zal zyn: Doch de Chinezen zeggen, dat hy op zyn geheele reis maar een zoude gekregen hebben, die by nacht lichte, en den zelve aan zynen Keizer gebragt. 2. *Tambo Sifi* is de alderdikfte Slang met harde fchubben bekleedt en met een groot gedruis van 't gebergte naar 't water komende. 3. *Terrebelau*, een

Een 6te soort, komt van een ongencene groote Slang.

Slange op *Celebes*, die haar *Mestica* in 't water laat vallen, en dan niet kan weder nemen.

Proef
van den
Melica
ontrent ba-
rende
Vrouwen.

De proef van een *Mestica Ular* zal genomen worden, als men hem in water weekt, het zelve een baarende Vrouw te drinken geeft, en den Steen over den buik strykt, dat zal haar een gemakkelyke verlossing geven.

Noch een
ander ver-
haal van
eenen geel-
schynenden
Slang-
steen.

Een Chirurgyn hebbende eenige jaaren op *Ligoor* gelegen in 't jaat 1687. verklaarde my gezien te hebben een Karbonkel van een Slang by een zeker Regent des Landts, dewelke door de moeder in zyne kindsheit met een kleetje in 't bosch aan twee takken was gehangen, toen was 'er een groote Slang by hem gekomen naar 't verhaal van zyne ouders, die een zekeren Steen op zyn lyf liet vallen, en die Slang is naderhant by zyne ouders altyt gevoedt; deze Steen was in de grootte van een oude geschildde *Pinnang*, ovaalswyze, doorschynend brandig geel, naar den roodenttrekkende, by nacht zoo klaar schynende, dat een kamer daar door verlicht wierde: De Viceroy en regeerende Opperhoofd van *Ligoor* hebben hem dezen Steen, als hy in hegtenis zat, afgenomen en aan den Koning van *Siam* gezonden.

LIX. HOOFDDEEL.

Steenen uit verscheide andere Venynige Dieren.

De Sco-
lopendri-
tes, hun
benaming
in ver-
scheide
taalen.
Bygeloof
der Chine-
zen van de
zelve.

S *Colopendrites*, Maleitsch, *Mestica kacki sariboos* in het Sinesche Landtschap *Sacchuem*, of gelyk de Chinezen spreken *Soutssjouam*, worden groote Duizentbeenen gevonden, die de Inlanders opvoeden moeten in hunne hooftkussens, die van binnen hol zyn als een kistje: Deze kussens moeten zy by hen dragen als zy door 't Land reizen, en s' nachts daar op slapen om bevrydt te zyn van een slach booze Slangen *fefe* genaamt, dewelke een hoofd hebben eenes menschen aangezicht gelyk, die 's nachts in de huizen kruipen en de menschen aandoen; doch zy komen niet daar deze Duizentbeenen zyn, en zoo ze daar al komen, zoo laten ze de groote Duizentbeenen los, die deze Slangen aandoen en haar ombrengen, welke Duizentbeenen zy dan weder zoetjes vatten en in haar huiskens zetten: Deze Duizentbeenen zyn niet boven een span lang, en egter 3 of 4 vingers breed, in 't Sineesch genaamt *Jacan*; zy draagen een *Mestica* by zich, half doorschynend en by nacht lichtende, genezen de steeken van venynige gedierten en bewaaren den dragenden voor de voornoemde Slang.

De Ja-
vaansche
Duizent-
beenen
zynde een
andere
soort.

Op *Java* worden de Duizentbeenen ook groot, wel een hand of een span lang, en een duim breed, die ook een nachtluchtende *Mestica* hebben, immers men heeft op *Batavia* op het kerkhof in het beenhuis dikwyls by nacht gezien een groote Duizentbeen, aan 't hoofd of in den mond lichtende als een vuurtje; doch de doodsbeenderen weggenomen zynde wierde zy niet gevonden: Men vermoedt, dat het voornoemde licht van haar *Mestica* gekomen zy, doch andere, die *Mestica* uit Duizentbeenen konden toonen, hebben geen nachtluchtende eigenschap daar aan gemerkt, misschien om dat hy van een doodgeslage Duizentbeen genomen was.

De Sal-
mander of
Gecko-
steen be-
schreven.

Salamandrites, *Mestica Tocke* komt van een slach des Salamanders, by de Maleijers, *Tocke*, by d' onze *Gecko* genaamt, vallende op *Sumatra*, *Java* en *Celebes*; deze heeft mede een Steen in 't hoofd, wit, niet doorschynende, den Kalappussteen wat gelyk, hy word aan de krissen gehangen, en vuil of geelachtig geworden zoo word hy in Limoenzap en ryswater gezuivert, gelyk in 't voorschreve Hoofddeel gezegt is.

LX. HOOFDDEEL.

Aëtites Peregrinus. Mestica Kiappa.

VAn de Vogelen heb ik de volgende *Mestica*, *Aëtites peregrinus*; deze waren twee steenen eertyts gevonden op *Hoelong*, een Negory landwaarts in van klein *Keram*: Aldaar had een Zee-Arendt *Haliaëtos*, in 't Amboinsch *Kiappa* genaamt, een nest op een boom en dede de Inlanders veel quaat met rooven van pluimvee, en was zoo stout, dat hy geen menschen ontzag; dies de Heeren van dat dorp besluten hem den oorlog aan te doen, men trok te veld met pyl en boog, want 2 of 3 mannen dorsten hem niet aandoen, en de eerste, die zynen boom beklom, was genoegzaam lyveloos: Het geluk diende hun dat ze hunnen vyant met pylen dood schooten, en het nest, 't welk zoo groot was dat een Ambonees genoegzaam daar in konde wonen, van boven neêr wierpen. De doode Arendt hadde op zyn kop een knoest, daar andere Arenden vlak van hoofd zyn, in dewelke geopent gevonden wierde een ronde steen als een groote musquetskogel; hy was vaalbruin van koleur met kleine gaatjes over 't lyf als of hy met spelden geprikt was, en een merkelyk kuiltje aan d' eene zyde, daar hy misschien met een adertje aan 't hoofd vast gezeten hadde; voorts donker en hard als een Keisteen: Den anderen steen vonden zy in 't nest in de grootte van een baskogel of kleine bal, uit den ronden wat hoekig, wit als yvoor, glad en mede steenhard, behalven op een plaats met 7 kleine gaatjes: Beide kookten ze in Limocnzap en vuuren niet by nacht. De eerste eigenaar hadde hem gedragen om schoot vry in den oorlog te zyn, schreef hem ook toe, dat de Hollanders hem nooit gevangen of gequetst hadden, doe wy in 't jaar 1654. met hunlieden oorlogden, daar nochtans die zotte man gezien hadde, dat de vogel voor de pylen niet schoot vry was, daar hy nochtans dezen steen op 't hoofd gedragen hadde.

De Aëtites Peregrinus beschreven; zie de plaat LVII. by de letters E. F. en G. Vreemt verhaal van den zelven, en waar die gevonden zyn.

Bygelovigheid onderzocht en wederlegt.

Van deze Arendsteenen zyn ons mede geene afbeeldinge gegeven, doch, om de liefhebbers te voldoen, hebben wy onder veele soorten, die voor handen zyn, alleenlyk twee verbeeldt; zie de plaat LVII. Die by letter E. is een veelhoekige, doch glad en kastanjebruin van koleur. Die met letter F. aangewezen is grooter, doch ruuwer, dien wy doorgeslaagen, en den zelven hol bevonden hebben, hebbende in zich een witachtig kleinder steentje, aangewezen met de letter G.

LXI. HOOFDDEEL.

Lapillus Motacilla. Mestica Baycole.

DOe het Landt *Hoeamobel* of klein *Keram* noch volkryk en met veele Negoryen bezet was, te weten voor het jaar 1651. is het gebeurt dat zeker Inwoonder van *Lycidi* in Zee vischte omtrent een vervallen Seri, aan wiens stokken een quikstaert zyn nest hadde gehegt, naar gewoonte dezès vogels, die altyd zyn nest maakt op diergelyke paalen in Zee staande: als de Inlander nu bezig was met visschen, viel hem dezen vogel lastig, om zyn hoofd, uit en in het nest vliegende, gelyk het een ongerufte en nieusgierige Vogel is, dies hy hem zochte te vangen; hy besmeerde zyn nest met vogellym van de melk des *Soccom*-booms gemaakt, waar aan de vogel kort daar na vast bleef hangen, zoo dat de visscher hem kreeg; maar als hy den vogel opnam vond hy een aardig steentje in 't nest, dies hy den vogel als schenker van deze rariteit met olye zalfde, waar van het vogellym van zyn veertjes

De Lapillus Motacilla, waar die gevonden word.

Hebbende de gedaante van een menschen aangezicht.

tjes los raakte, en liet hem vliegen met het steentje doorgaande; het zelve was plat-achtig, ovaal, gefatzoencert als een aangezicht van een mensch, te weten boven breed en onder spits toelopende als een kin, een duim lang en een vinger breed, hard en blinkende als marmersteen, bleekbruin, doch naar het kin witachtig; aan de voorste zyden die het aangezicht verbeelde waren vele witte kringetjes te zien, onder anderen twee groote, het welk d' oogen zouden zyn, de oogappel in dezelve was een donker wit plekje met fyne roode adertjes doortrokken, omgeven met een bruine *Iris* of kring, en dezelve weder met een witte kring: Deze beide oogen met een kuiltje daar onder geleken zeer wel een aangezicht of veel meer een dootshoofstje: Op het voorhoofd zag men noch vele witte kringetjes kleinder dan de vorige, een lichtbruin plekje begrypende, aan de rechter zyde in 't kruis over malkander lopende; van achteren had hy noch meer diergelyke witte kringetjes, doch door malkander en zonder ordre met noch eenige kuiltjes: De *Lifidiaan* hadde hem tot aan zyn dood niemant getoont, hoewel hy bekende dat hy hem bezat; hy beelde zich in dat het by dezen steen toequam, dat hy gelukkiger en ryker was dan zyne andere medeborgers: Eindelyk heb ik hem door sineken en goede betaalinge van zyn erfgenaam bekomen.

Een ander soort van een Quikstaertsteen.

Een ander *Quikstaertsteen* is van my niet gezien maar beschreven uit het verhaal van eenen ouden geloofwaardigen *Orangkay*: Deze steen was gevonden door een *Inlander* van *Caytetto*, als hy op den strandt ging wandelen, vloog hem een *Quikstaert* zoo moeilyk om 't hooft, dat hy hem met geen geraas verjagen konde; eindelyk sloeg hy met zyn neusdoek en raakte by geval dien moeilyken vogel, doe liet hy een steentje voor zyne voeten vallen, 't welk noch ook wilde nabootzen de ongeruste natuur van zyn vogel: De *Indiaan* nam den steen op en bevond hem eenigzins gelyk te zyn het ei van dien vogel, aan 't eene eind bruinachtig, aan 't ander zwart, in de midden wit met een heldere schyn. Zy verhaalden veel wonders van dezen steen, waar van het geloof by hun blyft.

Zyn gedaante en hoedanigheid.

De *vinder* had hem in een beker half vol zoete *Saguweer* gelegd, waar op de *Saguweer* begon te kookken, en niet ophieldt tot dat de beker vol wierde: Onder rys gemengt, die men de hoenders voorwierp, hadde geen hoen eenigen korrel van den rys gegeten, zoo lang de steen daar by lag: Den dragenden maakte hy gauw, ras en onvermoeit in 't lopen of marcheren, hebbende zulks aan hem zelfs bevonden, wanneer hy in den *Hitoëlschen* oorlog omtrent het jaar 1642. van de *Hollandische* soldaten yverig vervolgt wierde, doch hy zeide niet daar by, dat 'er misschien een halve myl spatie tusschen beide was. Alle vrydagen wierd hy met *Benjoin* of *Dupa* berookt, en in

Bygeloof der Inlanders van den zelven Steen.

een doekje van *Muscus Zibeth* of ander stinkend reukwerk zorgvuldig bewaart, hier door had hy een reukgelyk alle *Mesticae*, die ik van de *Inlanders* gekreegen hebbe; waar uit blykt wat afgodery en waangeloof zy met diergelyke steenen bedryven en met meerder hartzeer daar van afscheiden dan van diamant en robynen. De *vinder*, die hem van den vogel zelfs gekreegen hadde, verhaalde noch iets anders daar by; als hy met den steen t' huis quam, is hem een klein manneke van een gansch korte stature, doch onbekent, ontmoet, dewelke hem van de kracht dezès steens onderricht heeft, namentlyk wanneer ze ten oorlog uittrokken om eenige vyantlyke vastigheid in te nemen, dat ze dan den steen in *Zaguweer* zouden leggen, en alle daar van drinken, zoo zouden ze alle gelukkig op hun tocht en voor 's vyants wapenen verzekert zyn, onder beding dat hy den steen als boven staat bewaaren en berooken moeste: Op dezelfde manier lezen wy dat de afgodische *Israëlit*en hunne netten en garen berookt hebben als zy een goede vischvangst hadden. *Habacuc. Cap. I. vers. 16.*

*Bygeloof der Israëlit*en.

Proeven van den zelven.

De eerste steen tegens een *Achaat* geslagen vuurde by nacht doch weinig, in *Limoenzap* en *Azyn* heb ik hem noit getoetst, zorgende dat de mooie kleur bederven mogte; doch in een halv vollen beker met *Saguweer* leggende, wierde dezelve terstont vol, te weten, op dat gy 't wel verstaat, toen de jonge meer daar toe goot, en anders niet.

Plin. Lib. 37. Cap. 10. maakt ook gewaag van een Quikstaertsteen; dien hy *Chlorites* noemt, dewelke groeit in den buik van een Quikstaert t'zamen met den Vogel, en deze is grasgroen, welke koleur aan den voorschreven niet te vinden is. De *Magi* willen, dat men hem in een yzere ring zal zetten tot eenige wonderbare krachten naar hun manier; waar uit gy ziet dat het al een oud bygeloof is met dezen Steen, den zelve meer krachten toe te schryven als de natuur geven kan: Waar mede ik egter de invloed van 't gestarnte geenzins verwerpen noch ontkennen wil, dat een steen in 't eene metaal krachtiger word dan in 't ander, hoewel *Plinius* naar zyn manier daat mede schynt te spotten.

De Chlorites door Plinius beschreven.

LXII. HOOFDDEEL.

Steenen uit verscheide andere Vogels.

Op *Boëton* vind men een Vogel hebbende een gemengt fazoen van een wilt Hoen en een wilde Duive, langs den grond lopende gelyk een Velthoen, maar de bek en de stem is van een wilde Duive, zwart van yederen maar op de vlerken uit den groenen blinkende. In zyn krop vind men een hoornachtig beursje, en in het zelve gemeenlyk een wit Steentje als een Keisteen doch weeker, in de grootte van een boontje, en laat zich met een mes schrabben; de wittigheid blyft niet lang, maar verandert binnen een jaar in geelgrauw met een bruin plekje boven op: De Boëtonders brengen deze Velthoenders op de markt te koop en de meeste hebben dit Steentje.

Verscheide andere Vogelsteenen beschreven. Eerste soort, uit een Velthoen en wilde Duive t'zamen gezet.

Een ander Vogel my van *Taljabo* gebragt, niet veel van den voorschrevenen verschillende, behalven dat de vederen vuilgrauw waren, die hy ook weinig had, en door het minste handelen uitvallende, zoo dat hy byna kaal was, zelden hoort men een stem van hem, tegen den dag een weinig zuchtende, als een wilde Duive: Hy hadde mede in zyn krop een dergelyk hoornachtig beursje, en daar in eenen witten Steen, aan hardigheid en koleur van een Keisteen niet te onderscheiden, plat, hockig, en weinig naar den blauwen trekkende, en zyn wittigheid niet verliefende gelyk de voorige. Het Hoen is my gebragt onder den naam van *Ajan Taljabo*, zynde een van de Soulanesche Eilanden, hard van vleesch, de spieren van de dyen en de borst zoo vol smalle beentjes, als of het vischraten waren, maar het voorschreven Boëtonsche Velthoen is veel beter van smaak en vleesch.

Tweede soort, van eenen onbekender Vogel.

De twee voorschreve Steentjes tegen Krystal of klaren Keisteen geslagen vuuren by nacht, waar uit ik gisse, dat ze natuurlyke Keisteenen moeten zyn, die de Vogels in-flokken en in hun krop blyven steken; doch dewyl ze altyt een byzonder huisken hebben, zoo is 't gelooflyk, dat ze dien Vogel een byzondere dienst moeten doen.

Proef.

Aan de Kaap heeft men in het doir van een ei eenes Vogelstruis gevonden een Steen, in de grootte van een duive-ei, wit en in de gedaante van een Calappus-steen, een weinig met blauwe adertjes doorregen; maar de gedaante van een schynende zon had hy veel klaarder dan een Calappus-steen. Hy is te zien by den Heer *Qualbergen*.

De 3de soort van een Vogelstruis.

LXIII. HOOFDDEEL.

Sepites. Mestica Sontong.

De Sepites, zynde
Vifchfteenen.
Eerfte
foort, van
de Zeekat.

U It de vifchen heb ik de volgende Steenen bekomen: In het vet van de Zeekat *Sepia*, in 't Maleitfch *Sontong* genaamt, groeit een langwerpig Steentje, fchaars een lid van een vinger lang, aan 't eene eind een ichafte dik en daarna fmalder in een ftompe fpits toelopende, een gefchilde korrel van de vrucht *Gnemon* wat gelykende, doch glad en effen, in 't eerst fchoonwit en half doorschynende, mettertyd aan 't fmalfte eind vuilgeel of vuilachtig wordende: Men heeft hem my gebragt voor een *Mestica* van de voornoemde vrugt *Gnemon*, doch naderhant door onze Natie op *Manipa* in het vet ofte klier van een Zeekat een diergelyke steentje gevonden, is het bekend geworden, waar van zy komen.

Worden
in de mee-
fte foorten
van vif-
fchen ge-
vonden.
Inde Ca-
palla ba-
toë, inde
Karpers.

Byna alle vifchen hebben in hun hoofd achter by de herffenen aan 't onderfte deel, 't welk het verhemelte maakt, twee gaaten in het *Cranium*, dewelke gefloten worden door twee beentjes, die men uitnemen kan; deze zyn aan alle vifchen niet even eens, aan de meeste klein en langwerpig, met twee fpitfe einden in de gedaante van een fchuitje: De mooiste en grootste vind men in zekere vifchen, om dier oorzaake wille *Capalla batoë*, dat is, Steenkop genaamt, kleine Karpers niet zeer ongelyk, doch met zoo harden kop, dat men hem qualyk kloven kan; aan de voorfchreve plaats van de herffenen vind men in ieder kop twee steentjes, die ik *Lapides lithocephali* noeme; deze zyn onze Karperfteenen zeer gelyk of wel zoo groot, in de breedte van een nagel enes vingers, driekantig, zommige langwerpig met eenen fcherpen en twee ftompe hoeken, alle fchuitvormig, te weten; aan de onderfte zyde bultig, effen, glad, of zommige met een voren als of'er twee steenen tegen malkander gezet waren; aan de bovenfte zyde tegens de herffenen hol en rimpelig, zomtyts met eenig uitwas: Hun koleur is witachtig gelyk d' andere beenderen des vifchs, zommige half doorschynende en blauwachtig als wit Achaat, doch metter tyd worden ze geelachtig. Van hun gebruik weten de Inlanders niets te zeggen, doch ik oordeele, dat men ze in alle manier gebruiken kan als onze Karperfteenen, te weten, tot het afzetten van 't graveel en 't zand.

En waar
toe die ge-
bruikt
worden.

By gebrek van aftekeninge, hebben wy hier bygevoegt dergelyke foorten, die heel zeldzaam, en verbeelt zyn op de plaat LVII. by letter G. is een Steen uit het hoofd van een Zeekoe. By letter H. een dergelyke uit het hoofd van een Zeewolf: Waar by wy voegen die by letter I. afgetekent staat, en, zoo ik bericht ben, gevonden is in 't hoofd van een Stier, en my voor wat zeldzaams vereert: Wat belangt de Steenen van den Karper en andere vifchen, die zyn zoo veele en gemeen, dat de zelve geene afbeeldinge verdienen.

LXIV. HOOFDDEEL.

Chamites. Mestica bia garu.

Chamites, zyn
Schulp-
vifchftee-
nen.
Eerfte
foort, komt
uit de Na-
gelfchul-
pen.

B Oven in 't II Boek, 't XXVIII. Hoofddeel in de befchryvinge van *Chama aspera*, heb ik gezegt, dat men uit verfcheide foorten van de *Chama* eenige *Mestica* haalde, dewelke ik nu na malkander zetten zal.

Mestica bia garu komt uit den groten Schulp *Chama* of *Gapers*, dien wy Nagelfchulp noemen, wanneer ze al groter dan een voet zyn geworden, doch onder 10 vind men pas een, die een Steentje heeft, en het zelve altyt in den *tendo* of daarom liggende

gende *Spondylo*: Zy zyn niet van eenderlei fatzoen, doch ik breng ze alle onder twee geslachten: De eerste zyn langwerpig als een klein vingertje, in de gedaante van een fiole der Alchimisten, te weten onder rond en bolachtig en dan allenkskens in een stompe spits toelopende, zommige regt, zommige een weinig krom gelyk een *Retorte*; van verwe wit, aan 't onderste bolletje roodachtig of geelachtig en donker; aan 't smalle eind half doorschynend als wit Achaat, gemeenlyk ook met een paerlachten weerschynd: By nacht vuuren ze niet, maar gewreeven rieken ze als wit *Kalbabaar* en koken in Limoenzap. Men vind hier van korte stukken, aan 't onderste eind ruimeen vinger dik, en schaars een lid van een vinger lang, mede wat krom als een *Retorte*, beneden vuilgeel, gescheurt en afgebroken, daar ze aan de schulp vast gezeten hebben, want ze zyn niet alle los, en de losse zyn rond en glad, gelyk ze door 't lekken van 't dier geformeert worden. Naar de spits zyn ze glad, zuiver wit en zoo hard als een Keisteen.

Hun gedaante.

De tweede soorte van *Chamites* zyn kleinder, en liggen los in het vleesch meest omtrent den *tendo*; zommige langwerpig en plat gelyk een Hagedissen-ei, den Calappussteen zeer gelyk, zoo dat men ze daar voor aanziet, doch hier in te onderscheiden: De langwerpige Calappussteen, die ook een Hagedissen-ei gelykt en zuiver wit is, heeft gemeenlyk aan het dikste eind een kroontje als een uitgevallen tand, waar mede hy aan de schaal vast gezeten heeft, en aan 't smalste eind een weerschynd of zonetje. De *Chamites* heeft geene van die kentekenen, maar hier en daar een paerlachten weerschynd, en verthoont eenige scheurtjes, daar hy op het meest glimt: Andere zyn onordentlyk rond, met uitstekende hoekjes en kuiltjes, slegt wit of geelachtig als yvoor van ongelyke grootte; zommige als een erweet, zommige als een dobbelsteen, en worden metter tyd noch al geelder.

De tweede soort.

De derde *Chamites* komt uit de *Chama Striata* of *Bia Coroerong*, inzonderheit uit een groot slach, die men op de Eilanden *Lussapinjoes* vind, en een gemengd fatzoen hebben van de *Squammata* of Nagelschulp, en *Striata*: Hier heb ik verscheide steentjes in gevonden, zommige in de grootte van een erweete en regt rond, zommige grooter en linzevormig, alle schoon glad ende blank, dat men ze voor bleeke paerlen zoude aanzien, en hun koleur behoudende: Deze leggen in de wervel of klierachtig vleesch, en worden door het lekken aldus geformeert. Andere zyn niet groter dan *Katjang*, zommige aan malkander in een klompje gebakken, alle steenhard, van koleur verscheiden. De grootste zyn wit en glad, zommige geelachtig, maar die aan de klompjes staan lichtrood, en paars, alle steenhard; de *tendo* is zoo vol van deze steentjes, als of hy daar van 't zamen gezet was, en de grootste stukken zyn omtrent de einden. De Amboinsche *Bia Coroerongs* hebben ze niet of zelden, in Limoenzap willen de korrelachtige klompen niet of weinig koken, een teken dat ze van een hard en digte substantie zyn.

De derde uit de Chama striata. Waar van verscheide soorten.

De vierde *Chamites* valt in de gladde *Chama*, inzonderheit die wy Quakkers, in 't Maleitsch *Bia Codoc*, noemen: Deze zyn slegt wit, doch worden metter tyd geel of grauwachtig, zommige rond als een erweet, zommige hoekig en als of 'er eenige kleintjes aangezet waren, die ook zomtyts daar af vallen: Hier van komt het dat de *Chamites*, zoo wel uit deze als de voorgaande *Bia Garu* die hoekig is, zomtyts een klein steentje van zich geeft, het welk dan by het gemeene volkje geloofd word, dat de steen baart en jongen krygt. Zekere Sinesche vrouw op *Amboina* heeft in een Quakker op *Boero* zulk eenen *Chamites* gevonden, wit, hoekig als een kleine dobbelsteen, na dat ze hem eenige jaren bewaart hadde, en by geval daar na weder zag, vond ze een klein steentje daar by, 't welk zy zeide een kind van den groten te zyn; doch de grote nauw bezien zynde, konde men niet bekennen waar de kleine gezeten hadde: Zy zoude den steen om veel gelt niet willen missen, haar inbeeldende dat haar goed zoude aangroeijen, gelyk de steen gedaan hadde. Alle de voornoemde Steenen noem ik in 't Latyn *Chamites* naar 't exempel van

De vierde soort uit de zoo genaamde Quakkers-Schulpen.

Plinius
aangetrok-
ken, en be-
wezen dat
de Steenen
wortte-
len.

Plinius, dewelke *Lib. 37. Cap. 10. en 11.* veele diergelyke Steenen beschryft, naar de dieren en planten hen noemende, daar in ze misschien groeijen of eenige gelykenis daar mede hebben, dewelke dus lange by onze Juweliers onbekent geweest of voor fabulen gehouden worden, doch nu allenkskens weder aan den dach komen. Zoo is het zeggen van 't baaren der Steenen geen nieuw maar een out gevoelen, want *Plinius* schryft het zelfte van zynen *Gemonites* en *Pheantites*, dat die op hunne tyden ook baaren zouden. In 't Maleitisch worden ze genoemt *Mestica bia garu*, of alleen *Mestica bia*, om dat ze meest van eene substantie en koleur zyn; uit wat Schulpen zy voortkomen, zie mede boven van de *Chama aspera* in 't II. Boek, Hooftd. XXVIII.

Hunze-
bruik.

Hun gebruik is om ze tot een Rariteit te bewaaren; de mooiste daar onder worden in zilvere ringen gevat, en de Inlanders dragen ze om gelukkig te zyn in 't visschen, Mossels en Schulpen op te zoeken en diergelyke kost uit de zee te halen: De voornoemde Sinesche Vrouw schryft door dezen Steen haar zelf eenige gauwigheit toe, dat ze op strand wandelende aan de gaatjes in 't zand bekennen kan, wat Schulpen en Mosselen daar onder steken, en zeker, zy weet zulke rare Mosselen op te zoeken, die niemant anders vinden kan. Van de mooiste, die rond en blank zyn, koopt men het stuk voor een Ryksdaalder, de andere zyn geen quartje waert. De Inlanders toetzen ze gelyk andere *Mestica* in Toack, Azyn, of Limoenzap, 't welk ik mede verwerpe, om dat de glans daar door bederft; ook zommige van de mooiste, die hard, keiachtig en klaar zyn, doen zulks niet of qualyk, en niet te min zyn ze van d' opregte; want geen steen, die hard en digt van substantie is, kan zulks doen, hy mag een *Mestica* zyn of niet.

De
waarde.

De vyfde
zynde een
soort van
Katoog-
gen.

De vyfde *Chamites* word onder de Katoogen gerekent, en tot noch toe uit misvatting voor eenen natuurlyken Bergsteen gehouden, daar ze nochtans groeijen in een slach van de *Chama* of Nagelschulp; by de Sinezen bekend, om dat ze zoo scherp van nagelen zyn, dat het iemand, die zich daar aan verzeert, zoodanig smert, als of hy met vuur gebrandt was. Zy vallen veel in de bocht van *Cantong* en aan d' Oostzyde van *Ceylon*, waar van het komt dat men ze met de natuurlyke Katoogen vermengt, dewelke mede op *Ceylon* vallen. De Steen of *Mestica* hier van is rond in de grootte van een grauw erweet, vuilwit of grauwachtig met een paerlstraal als andere Katoogen: Van de zelve, met gaten doorboort en aan snoeren geregen, worden Braçelletten gemaakt. Een diergelyke Katoog, doch groter zie beschreven boven in 't XL. Hooftdeel.

Waar toe
die ge-
bruikt
worden.

LXV. HOOFDDEEL.

Tellinites, Ctenites. Bia Batu.

Tellini-
tes wat
het zyn.

DAAR worden Steenen gevonden, de gedaante van verscheide Schulpen hebbende, waar van men noch niet zeker is, of ze in de Schulpen groeijen of buiten dezelve uit een klomp aarde geformeert worden: Immers men vind ze buiten de Schulp, ja zomtyts op plaatzen daar diergelyke niet omtrent zyn, waar van ik deze twee soorten aangemerkt hebbe.

De eerste
soort.

Tellinites is geformeert als eene van de *Tellina* boven in 't II. Boek, Hooftdeel XXXIII. beschreven, inzonderheit van de zeste soorte, dewelke langwerpig zyn, en een ander wat ronder of uit den ronden driezydig, gelyk de Schulp *Bia matta doa*: Het zyn onzienlyke Steenen als of ze uit eene vuile donkergeele roffe aarde slegts versteent waren, achter met twee billetjes en een keep, voorts effen zonder streep, redelyk hard, nochtans met een mes ligt te scharbben. Men vind ze op *Java* op den strand van *Remban* en *Lassam*. Ik weet geen ander gebruik daar van, als dat de Chinezen dezelve gaerne by hun voeren op hunne vaartuigen: Deze *Tellinitis* vind men ook omtrent *Grisek* by *Duduman*

Worden
op Java ge-
vonden.

in

in een moerassig zand, men weet niet of ze de zee opwerpt: Zommige dragen ze aan hun lyf, en geloven dat ze den dragenden bewaaren zullen tegens de tovery der vrouwen, die ze met liefdranken of *Oebat Goena* verrichten willen.

Ctenites is een harde donkergrauwe steen als een Kei, geformeert als *Bia anadara*, De tweede soort. een soorte van de *Peetines* of bultige *Jacobs* Schulpen, met diergelyken rand en streep of voorens, doch weinige en die niet naar d'ordre van de natuurlyke schulpen lopen, zoo hard dat men ze qualyk schrabben kan. Men vind ze op de kleine Eilanden, in de kaarten *de Uas* genaamt, beoosten het grootste Papoëische Eiland *Messoal* gelegen. Men kan ze brengen onder de soorte van *Ombria* of Weêrsteenen, leggende hier en daar verstroot op den strand van die Eilanden. De Papoëers zoeken de rondste uit en gebruiken ze in plaats van kogels uit hunne Bassen daar mede te schieten, waar toe ze egter noch andere bequamere hebben, op *Messoal* zelfs vallende, die men voor regt yzere kogels van 1 pond zoude aanzien, gelyk ze ook in der daad yzerachtig zyn. Worden tot kogels gebruikte.

Hier by behooren noch eenige andere versteende Schulpen, van gedaante als de Steenscheede en eenige andere gladde *Chama*, doch grof, donker en aardchtig van substantie, dewelke men vind in zommige klippen op strand, boven water staande, en wel bezien zynde kan men niet anders oordeelen of zy zyn het vleesch van dezelve dieren, door het indringend slyk in steen verandert; want men ziet 'er hier en daar noch eenige overblyfzeltjes van de schaal daar aan. Diergelyke hebben wy veele gevonden in 't jaar 1692. in de rotzen, waar op de Fortresse *Duurstede* op het Eiland *Uliassar* toenmaals gelegd wierde. Noch verscheide andere versteende Schulpen.

LXVI. HOOFDDEEL.

Cochlites, Cochlea Saxea. Mestica Bia.

DE Steenen in dit Hooftdeel beschreven oordeele ik natuurlyke Slekken geweest te zyn, die door eenig geval in harde steenen verandert zyn, waar van ik 3 soorten aangemerkt hebbe. De versteende Schulpen beschreven.

De eerste was een witte en half doorschynende Steen, in de grootte van een Roerkogel, in de gedaante van een Alykruikje, *Bia papeda*, genaamt, boven in 't II. Boek, VI. Hooftdeel beschreven; want hy hadde de zelfste gieren, en omtrent het achterste noch een donker overblyfzeltje van de schaal; 't overige was massief, uitgevult en zoo hard als een Kei, waar voor men dezen zoude aangezien hebben, indien hy by nacht gevuurt en den keiachtigen reuk gehad hadde: Hy is op den strand van *Mamalo* gevonden, en ik hebbe in mynen tyd maar een gezien, die gezonden was aan den groot Hertog van *Toscana*. Men zoude zeggen, dat het geheele Hoorntje in steen verandert was, doch nauwer bezien zynde kan dit niet zyn, dewyl men tusschen de gieren van de schaal niets overig vond, behalven een weinig boven op, zoo dat het geheele beest in steen verandert moet zyn. De eerste soort.

De tweede *Cochlites* had mede de gedaante van een Alykruikje, doch daar aan hing het kruipende dier buiten de schaal, ten naasten by de gedaante van een volkomen Slekkende, doch gerimpelt, geschonden, en hier en daar een hoekje afgebroken: Het huiske was als het voorste, keiachtig en half doorschynend, maar het dier was een donkere steen, vuilwit of grauwwachtig. Men vind ze zelden, hier en daar een op de stranden van *Leytimor*, en ik heb 'er maar 3 gezien, waar van de mooiste aan den voornoemden groot Hartog gezonden is. Zy koken in Limoenzap, worden zuiver daar door, en vuuren niet by nacht, noch hebben eenen keiachtigen reuk: Hoe deze dieren in steen veranderen kan ik noch niet zeggen, behalven het gevoelen Aan den groot Hertog gezonden.

*Verschei-
de redenen
over het
versteenen
van Hoor-
nen en
Schulpen.*

van zommige Chinezen, te weten, dat deze dieren op den bloten strand kruipende, en by geval door het blixem-vuur geraakt, s'chielyk versteenen zouden; indien dit zoo was, dan zoude het al meer aan andere soorten ook gebeuren, waar van men geen ondervinding heeft: Het is waarschynlyker, dat een slach kleine en witte Alykruiken, (die vier of 6 maal meer vleesch hebben, dan haar huisken bergen kan, en daarom in 't Amboinsch *Issi Pakfou*, dat is, Veel Vleesch of Meer Vleesch genaamt worden) haar van de natuur bestemde maate van wasdom en grootheit erlangt hebbende, van zelfs en door haar eigen steenzap verstyven en in steen veranderen: Hoewel dit gevoelen al mede haar zwarigheid heeft, want men kan zeggen, dat dan deze steen de nette gedaante van het vorige dier behoort te behouden, het welk men echter niet ziet: Hier op kan men antwoorden, dat de dieren in 't versteenen qualyk haar vorige gedaante konnen behouden, dewyl ze inkrimpen, hier en daar gestoten en gebroken worden, gelyk men aan deze steene Slekken nooit ter dege het hoofd bekennen kan. De Maleijers zeggen, dat ze in andere Landen ook gevonden worden, doch zeer zelden; zy dragen ze onder andere *Mestica* om 't lyf, inzonderheit de eerste soorte, om naar hun gevoelen onquetsbaer in den oorlog te zyn.

*De derde
soort om-
standig be-
schreven.*

Cochlea Saxea is de derde soorte van versteende Slekken, doch geene gedaante van eenig flekkenhuis hebbende, maar alleenlyk een stuk van het vleesch dezès diers vertonende, gemeenlyk een vinger lang en schaars een pink dik, meestendeel krom en bogtig: Men zoude ze voor witte en half doorschynende Keisteenen aanzien, doch de gedaante bewyft genoegzaam dat ze van eene flekke moeten komen, want het ronde deel heeft altyt een aanwas of vlek, gelyk het kruipende dier gehad heeft; het ronde deel is het witte, gemeenlyk half doorschynende en blauwachtig als Achaat, zomtyts effen zomtyts rimpelig met een wit hart in de midden als een ader; de vlerken zyn van eene donkere keiachtige substantie; uit wat soorte van hoorntjes zy komen kan ik noch niet zeggen, want men vind de stukken bloot hier en daar op den strand van *Leytimor*, en malkanderen niet gelyk. Zy koken dapper in Limoenzap, en vuuren by nacht niet, behalven een weinig aan de keiachtige vlerken, als men ze wat hard slaat; tegen malkander gewreeven rieken ze als andere stukken van Schulpchaalen; van haar gebruik is noch niet bekend.

In 't XXIX. Hooftdeel van het voorgaande II. Boek, zyn de versteende Horens en Schulpen door den Schryver geleerdelyk verhandelt: Daar neffens, hoe en waarom, die in Steenen, op bergen, ja ontoegankelyke diepten onder d' aarde gevonden worden. Zyne redenen zyn ontwyffelbaar; nameyk, dat ze daar in geraakt zyn, toen Godt de Heer, om de eerste waereldt te verdelgen, door den algemenen Zond-vloet alles overstroemde; daar door al dat geschapen was, Menschen, Vogels en Landgedierte (buiten dat de Ark besloten hield) om hals raakte en vernielt wierdt: Voerende de Visschen, (Horens, Schulpen en andere stoffen daar onder begrepen) door den drift der Wateren, over den geheelen Aartbodem. Veele zyn daar door in 't diep der Bergen en onder de aarde, door den drift der Wateren, geraakt; die met Steenzap doordrongen, echter de gedaanten behoudende, versteent zyn: Wordende dagelyks en byna op alle plaatsen, zoo in 't binnenste der bergen, als aardgronden gevonden, en daarom van den Schryver, Vader Noachs-Schulpen, genaamt; alhoewel latere overstromingen zulks mede hebben veroorzaakt.

De tegensprekers van dit gevoelen willen, dat het gewassen der aarde en steenen zyn. Doch, wanneer men de zaak met reden navorscht, is het onbetwistbaar geene onmogelykheit, om dat gevoelen goet te keuren; te meer, om dat de meeste, die in de bergen en aarde gevonden worden, in gedaanten, met die de zee voortbrengt, overeenkomen; zomtyts geheel schulp, zomtyts half of wel geheel versteent; ook vindt men dat, als ze geheel geopent of doorgeslagen worden, de binnestof, nameyk de visch, mede in steen verandert; van eene geheele andere gesteltheit is dan de schors of schulp, die het binnenst wel eer omvangen heeft: Ja, men bespeurt ook onderscheit tusschen de harde of vaste deelen van de visch en de slymerige of wekere; die insgelyks harder of weker, en de buitenschulp daar tegen, wederom ongelyk harder dan de inwendige deelen zyn. Dus bevindt men ook dat de Horens en Schulpen, uit de Steenbergen gebaalt, meest alle harder en steenachtiger zyn, dan de uit de aarde gegravene, die veel weker, meer verkalkt en vergaan zyn: Ook is 't aanmerkelyk, dat hoe ze dieper (zoo wel in bergen als aarde) gevonden worden,

den, hoe schoonder en volmaakter, voor het oog komen. Een klaar bewys, dat de luchtdeelen, op de diepleggende, zoo veel geweld noch kracht hebben gehadt, als wel op die de oppervlakte nader waren; ook, dat zommige, uit diepe plaatzen te voorschyn gebragt, voor 't merendeel de kolleuren noch behouden; in tegendeel, die de lucht nader hebben, daar van berooft zyn, doch buiten gesloten zulke, die by Zulfer, Zalpeter, Arsenicum of andere scherpe stoffen geraakt zyn; waar uit men weder bespeurt, dat 'er Horens, Schulpen of andere gewassen, geheel in de Aarde of Bergen gespoelt, echter daar niet gegroeit zyn. Van de uit de aarde gegravene, hebben wy, in 't beschouwen van de ongemeene en zeltfame zaken der nature, by den Ed. Gr. Achtb. Hr. N. Witzzen Burgerm. 't Amsterd. verscheidene soorten gezien, die toen de Waterput in 't Oud-manhuis aldaar wierdt gegraven, na dat veele gronden waren doorboort, ter diepte van 160 voeten, zandt met horens en schulpen gemengt, gevonden, en waar van eenige, by zyn Ed. Gr. Achtb. onder andere zeldzaamheden, bewaart zyn; daar in zyn de kolleuren noch volkomen, en ('t geen aanmerkelyk is) alle soorten, die nu, op onze stranden, niet meer gevonden worden. Waar uit te denken is, dat die, door eenen geweldigen storm, van andere gewesten zyn medegesleept en hier gebragt; of wel, dat de overstroming en weder afloping van 't water, zoo veele aarde en slib heeft nagelaten; dat dit geheel Geslacht versmoort en in den grondt verzwolgen is; daar beneffens is ook te denken, dat dit Landt, voor 't meer-gedeelte, water of zee geweest is, en allengs, door meer dan eene overstroming (te bespeuren aan de verscheidene gronden of korsten der aarde, in het graven, eer men tot dien diepen Zeebodem komt, daar die Schulp-bedden leggen, ontdekt) eindelyk zoodanig, als 't nu zich bevind, aangegroeit. Ik moet 'er noch iets van diergelyke natuur byvoegen, mede door zyn Ed. Gr. Acht. als Gedep. wegens dezen Staat, met het Leger te Veldt aangemerkt: Ontrent Tongeren dat men voorheen, doch zeer duisterlyk voor eene zeeplaats hield, heeft het zyn Ed. Gr. Acht. gelust, om, ware 't mogelyk, eenige ontdekking daar van te bekomen, vermits bericht kreeg, dat eene plaats aldaar, de zeedyk genaamt, ook geoordeelt wierd wel eenen zoodanigen dyk te moeten of te konnen zeeft zyn; schoongenomen dan in het eerst, eene goede vaste kley grondt ontdekte, voer zyn Ed. Gr. Achtb. echter voort, latende eenige voeten dieper graven, daar een grondt, met eene grote menigte Schulpen en Horens bezaait, zich opdeed. Zyn Ed. Gr. Achtb. heeft 'er aan my vier soorten van ter handen gestelt; die ik, om de Liefhebbers te voldoen, in 't koper hebbe gebragt, te zien op de plaat LVIII. by de letter A. zynde eene Oesterschulp: Als mede by de letter B. eene andere soort van Oester: Die men by de letter C. ziet, is eene Zeechulp: En by letter D. eene by ons, onder den naam van Pennenhoortjes, bekend, doch bedendaags, op onze strandt, niet voortkomende. Van de Oesters is bekend, dat ze aan de Engelsche kust zyn: En de andere komen ons noch dergelyks uit de West-Indiën toe. Hier by noch een derde voorbeeld: De Hr. Doctor Magnus Bromelius van Gottenburg, voornaam naspoorder der natuurlyke zeldzaamheden, heeft in zyne reizen, door Vrankryk en andere plaatzen, veele diergelyke versteende zaken ontdekt, mede gebragt, en aan my in de twintig soorten vertoont, by zyn Ed. alle in Champagne gevonden, by zeker dorp Chamery buiten Rheims, in eenen Wynberg la Montagne de Rheims en andere uitgegraven, daar onder eenen van ongemeene grootte, zynde een Pennenhoorn, aan 't eene eind eenigzins verkalkt, doch verder heel schoon en zuiver, gelyk ook alle de andere soorten; ja veele zoo gaaf als of ze eerst uit zee quamen. Nu is het bekend, hoe verre deze Landtstreek van zee legt; gelyk wy ook veele soorten (doch alle versteent) by ons hebben, die 50. en 60. vademen diep, uit het Toscaans gebergt gehaalt, evenwel klaar blyken Zeehoornen te zyn.

Eerstelyk, om dat de meeste diergelyke ook in zee gevonden worden, en niet alleen in den omtrek, maar ook in de binnenste deelen overeenkomen: Doch met dit onderscheit, dat de meeste in de aarde gelegen hebbende, der zelveer Viscbdeelen zyn vergaen en tot aarde geworden; men ziet het duidelyk aan de holligheden, gelykvormig met het dier dat 'er in is geweest; daar, in tegendeel, de dieren in de Steenbergen, 't meeste-deel in hunne eigene schorssen, door de van buiten inkomende Steenzappen, zyn versteent.

Ten anderen, dat wy, eene proef nemende, met die op eenen Robyn-molen te polysten, de stof der Schulpachtige (mits die niet vergaen zyn) zoodanig hebben bevonden, als der uit de zee gekomene.

Ten derden, blykt het ook, dat de versteende Viscb-deelen, altydt veel weker, dan der Schulp-deelen zyn.

Te willen zeggen, dat, het Landt, de zoete rivieren en beeken, ook Slakken, Oesters of Mossels (met Horens en Schulpen omvat) hebben, sta ik gaerne toe, doch men zal ze ook veel ligter en dunder geschaalt, zoo wel hier te Landt, als in Oost of West-Indiën bevinden; daar wy noch byvoegen, dat die soorten in de zee niet gevonden worden: Want de Zee-Schulpen en Horens zyn, voor 't merendeel, veel zwaarder, vaster en dikker van schors en stof; om dies te grooter geweldt, van een woester element, tegen te konnen staan. Ook worden de dun geschaalde in de Zeen, meest gevonden op zoodanige plaatzen, daar

daar ze de harde gronden en 't stuiwen der baren tegen de steenklippen, niet onderworpen zyn. Dus verre achten wy het nodig ons hier in te laten, ook wel verder, indien 't werk het toeliet. Die meerder licht daar ontrent begeert, leeze het geleert werkjen van den Hr. J. de Ray 't IV. Hoofst. van zyn Waerelts begin en eind, uit het Engelsch in 't Nederduitsch vertaalt, in 8vo gedrukt te Rotterdam by Barent Bos. Als mede de Nederlantische Outheden, voor ontrent 100 jaaren door R. Versteegen opgesteld en op nieuws, met geleerde aantekeningen, in het licht gebracht, gedrukt t' Amsterdam by van Rooijen in 8vo. En wat belangt, het komen der Hoornen en Schulpen, in de allerzwaarste steenbergen, 't zal ligt te begrypen zyn, indien 't gevoelen van den Hr. T. Burnets heilige Aardkloots beschouwing, zoo veel ingang by den leezzer als my heeft. Lees hem daar by handelt, van het instorten, overstromen, en voortkomen der Bergen. Dat werk is mede uit het Engels vertaalt, en in 't jaar 1696. t' Amsterdam, by Van Dalen in 4to gedrukt. Van de voorgaande uit de aarde gegravene, als in de bergen gevondene versteende Hoorens en Schulpen, worden 'er veele by de Liefhebbers bewaart en gezien. Daar in munten uit (behalven de voornoemde) de Hr. Doct'or Ruysch, de Hr. Vincent en andere. Van de grote menigte, die wy bezitten, zullen w' er maar eenige den Liefhebber voorstellen: Zie de plaat LVIII. by de letter F. dit is eene keiharde Steen met verscheidene zoo Hoortjens als Schulpen bezet, door den Hr. Kreitsmaat Kapitein onder des Konings garde, buiten Brussel, onder 't graven in 't maken van eene sterkte gevonden: Die afgetekent staat by letter F. is een diergelyke, doch met een ander soort van Hoortjens omzet, en my uit West-Indien toegekomen: By letter G. eene andere bergklomp: En by letter H. een volkome dubbelde Oester, buiten en binnen geheel versteen, en in het Toscaans gebergte gevonden: by letter I. een hard versteendt Hoorn, en by letter K. een diergelyke versteende dubbelde Schulp. Op de plaat LIX. by letter A. is een Rotssteen, met verscheidene Schulpen, daar onder eene groote geribde, hoogblaauw van koleur: By letter B. op de zelfde plaat, een versteende Schulp, by ons de enkele Zots-kap genaamt, van welke ik de dubbelde ook versteent hebbe gezien. Op de plaat LX. by de letter A. is een Pennchoorn, de Trommelschroef genaamt, buiten en inwendig geheel versteen, verbeeldt: By de letter B. een diergelyke, doch noch in zynen rotssteen zittende: By letter C. eene dubbelde Schulp, waar van 'er veele in Hongaryen worden gevonden: By letter D. is een Hoorn, Cornu Ammonis genaamt, afgetekent, waar aan getwyselt wort, of het een gewas, of hoorn is; doch zie de voor- en tegen-reden by den voornoemden J. Ray. By de letter E. (deze heeft zyn volkome koleur) en is vuursteenhard: En die by de letter F. een, by ons bekend onder de benaming van Toot: By de letter G. ziet men een zwart Slakkehorntje, met een slaauw wit bandtjen: En by de letter H. een, by ons onder de Posthoortjens, bekend: Het verbeeldt by letter I. is een getopt Hoortje, zynde zwart en glanzig, alle zyn ze uit de Steenbergen gekomen, en zoo wel in als uitwendig versteen. Nu volgen, uit de vele die voor handen zyn, maar eenige uit de aarde gegravene en geheel versteende, die by de letter K. afgetekent, is een dubbelde Jacobs-Schulp, doch heel zuiver en schoon, met zyne ingesloten visch noch by zich, maar, veel weker dan de voorgaande, versteen: Zodatig is mede de verbeeldt by L. en by de letter M. eene geribde Maan-Doublet, of Compas-Schulp. By de letter N. een langwerpige Schulp met schuinze, tot malkanderen lopende, ribben: Daar wy mede eindigen; zullende op het LXXXIV. Hoofddeel verder van de andere Steengewassen schryven.

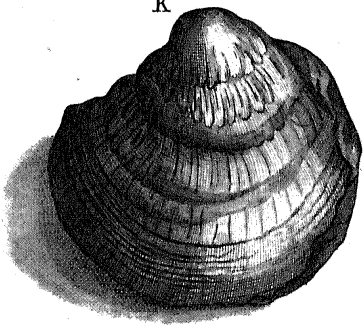
LXVII. HOOFDDEEL.

Myites. Mestica Affoufing.

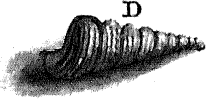
De Myites beschreven, zie de plaat LX. No. 1. word voor en Mosselsteen gebonden.

Plinius Lib. 37. Cap. 11. maakt gewag van den Steen *Myites*, doch anders niets van hem schryvende, dan dat hy den naam zoude hebben van de gedaante eener muis; doch myn *Myites* is genaamt van een Mossel, dewelke in 't Grieksch eenen gemeenen naam heeft met de muis, hy word gevonden in een flach van Mosselen, die dun van schaal zyn, diep in 't zand stekende, en daarom boven in 't II. Boek, XXXV. Hoofddeel, Zandmossel of *Musculus arenarius* genaamt: Zeer zelden vind men in dezelve dit Steentje, 't welk men voor een kleine Mossel zoude aanzien, indien het niet steenhard was, aan 't bovenste einde wit en half doorschynende, aan 't onderste

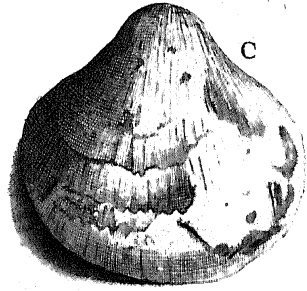
K

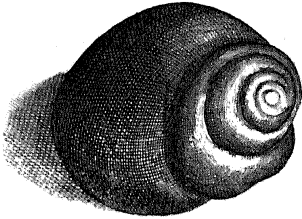
D

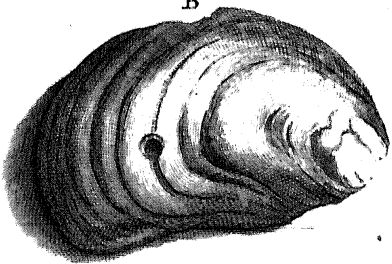
C

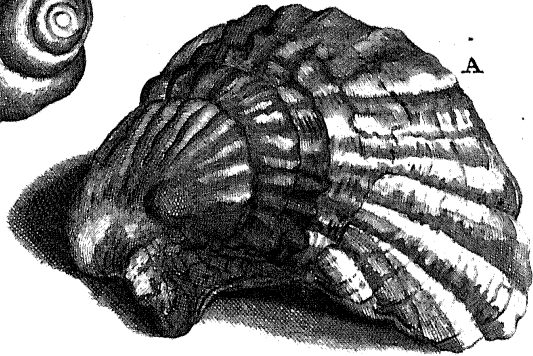
I

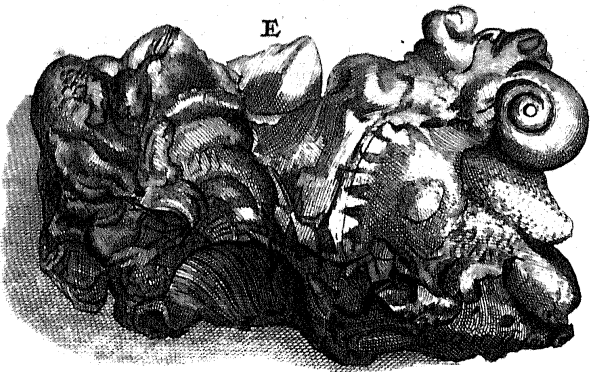
B

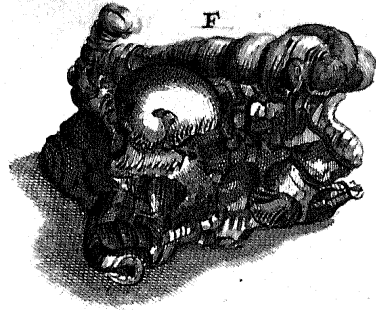
A

E

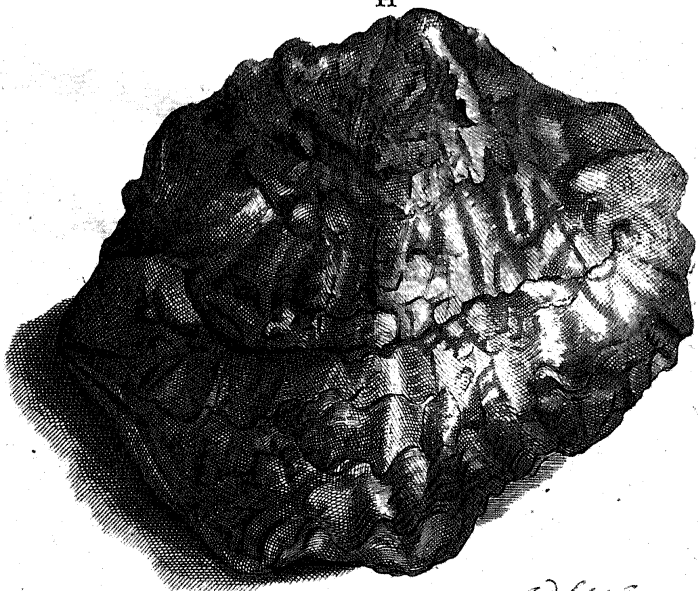
F

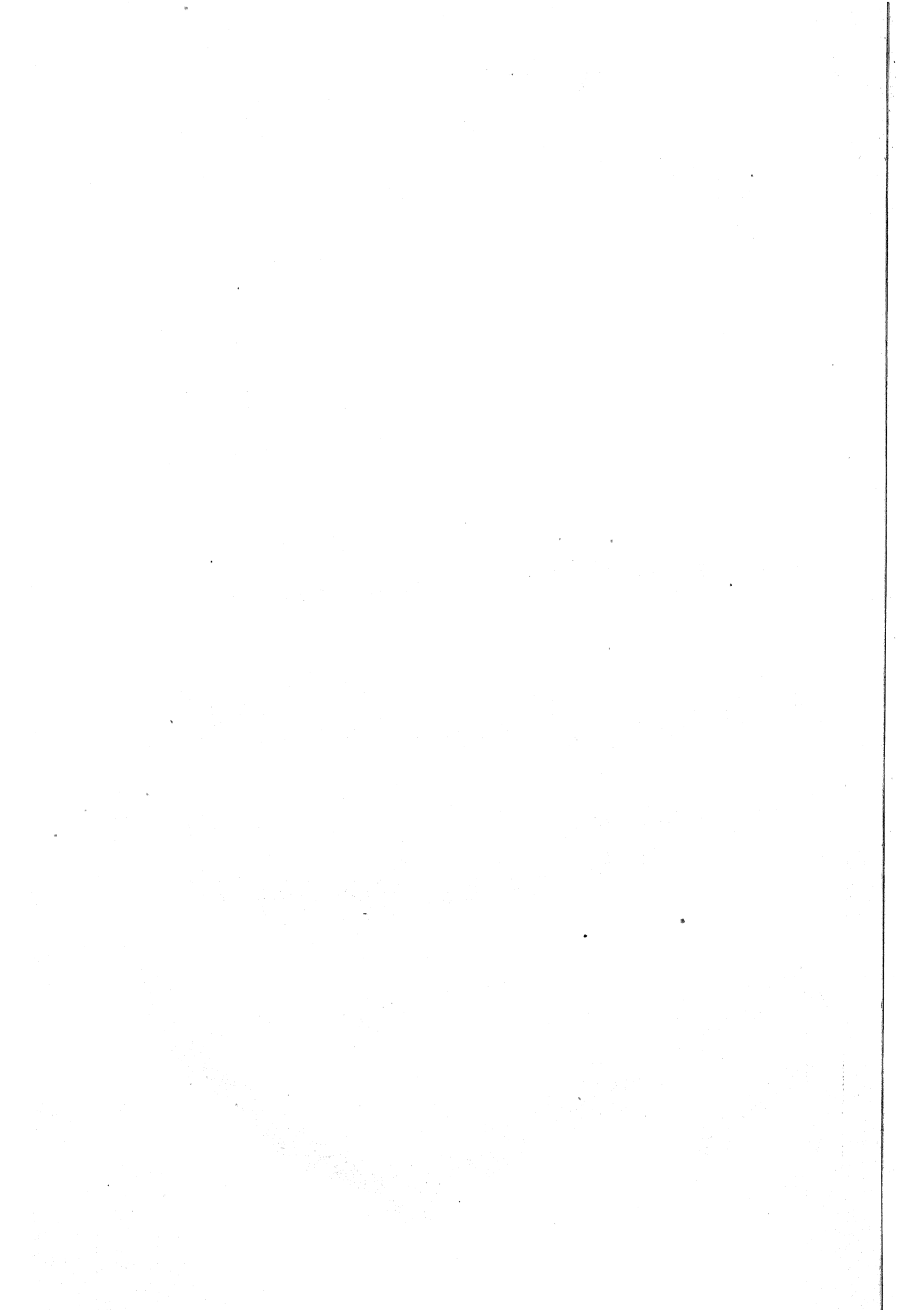

G

H

ste of dikste eind, paars en blauwachtig, schaars een lid van een vinger lang. Ik hebbe maar een gezien, zynde meer voor een zeltzaam toeval dan een gewoon schepzel der natuur te rekenen.

Om de *Mestica* der Zeegedierten te besluiten, zoo voege ik hier by de Paerl, die men in zommige Schulpen en Mosselen in de Amboinsche zee vindt, dewelke klein en slegt zyn en daarom geen byzonder beschryving behoeven. In de vlakke Zadelshulp vind men de beste, de regte Paerl naastkomende, doch geelachtig en hoekig, gelyk die men in den Amboinschen Inham vindt: Schooner en grooter vallen ze op *Xula Mangoli* omtrent de Negory *Weytina*, als mede op *Boëton*, daar deze Schulp *Calepinda* hiet. In de Holsterschulp of *Pinna* vind men ze ronder, doch paars of bruin, en besterven metter tyd.

De Paerlen mede onder de Mestica gerekent.

De Schryver geeft geene afbeelding van dezen Mosselsteen, doch alzoo wy eenen diergelijken bezitten, vertonen wy hem op de plaat LX. N°. 1.

LXVIII. HOOFDDEEL.

Calapites. Klapsteen. Mestica Calappa.

DE *Calappus*-steen is ten deele beschreven *Lib. 1. Cap. 111.* van ons Amboinsch Kruidboek in de History van den *Calappus*-boom, doch zal nu hier op zyn plaats zyn volle beschryving hebben; behoorende onder die Steenen, dewelke *Plinius Lib. 37. Cap. 11.* *Dendritides* noemt; doch dewyl daar onder veele soorten begrepen worden, die men in deze Oostersche Eilanden en by na in allerhande slach van vruchten en boomen vind, zoo heb ik ieder een byzonder naam, naar de Pliniaansche manier geformeert, gegeven: Het is te geloven, dat deze Steentjes geformeert worden uit den steenzap, dewelke uit den grond in de boomen en vruchten opgetrokken word, zich aldaar concentreert en uit het edelste der zelve een *Gemma* of raar Steentje maakt, het welk, als meermaals gezegt, de Maleijers met een gemeene naam *Mestica* of *Mofstica* noemen. Onder die uit boomen en vruchten komen is de bekendste en gebruikelykste de *Calappus*-steen, in 't Latyn *Calapites*, in 't Maleitsch *Mestica Calappa*. Het is een wit Steentje, het wit kezelsteentje of alabastr zoo gelyk, dat men hem daar voor zoude aanzien, doch de *Calappus*-steen is weeker, slaat geen vuur, heeft geen keiachtigen reuk, en noch eenige andere eigenschappen, die hem van andere Steenen onderscheiden, verdeilt in langwerpige en ronde: De langwerpige heeft de gedaante en grootte van eene duive- of eenes anderen vogels-hert, zomtyts ook van een Hagedissen-ei, aan 't eene eind dikker met een donker kroontje als een uitgevallen tand, 't welk de wortel is, waar mede hy aan de schaal of *Tampoerong* heeft vast gezeten: Doch zommige hebben dit kroontje niet, 't welk een teken is, dat ze al van de schaal afgevallen en los in 't water gedreven hebben, dewelke dan het Hagedissen-ei gelyker zyn, aan het ander en smalder eind, 't welk als een stomp kegeltje toeloopt, zyn ze op 't klaarste en boven op met een blinkend plekje gelyk een stralend zonnetje, het welk zich openbaart als men ze tegen den dag houd, en als ze dit zonnetje niet hebben worden ze voor dood gehouden.

De Calapites.

Zyn Steenen uit vruchten en gewasfen.

Hun benaming in verscheide taalen. Hun gedaante en eigenschappen.

Kenteken of die levend of doot.

De *Calappus*-steen is zomtyds regt rond, als een groot erweet, zomtyts linze-vormig, zoo groot als een platte grieke, rontom met enen smallen rand: Deze groeijen in 't appeltje, het welk men in d' oude *Calappus*-noot vind, en zoo ze daar af vallen dryven ze mede los in 't water. Beide zyn ze zuiverwit, te weten d' eerste soorte melkwit, de tweede trekt uit den witten een weinig naar het blauwe, en zomtyts aan de randen half doorschynend, daar ze in 't gemeen alle donker zyn: De ronde hebben

Hebben verscheide gedaantes en kolenren.

aan

aan de klaarste en meest verhevene zyde ook het witte zonnetje , aan beide ziet men zomtyts heel kleine en fyne scheurtjes , die niet diep ingaan en den Steen geen zins flimmer maken : Want dewyl de Steen in eene geduurige vochtige substantie groeit gelyk het binnenste hol van een *Calappus*-noot is , zoo kan 't niet minder zyn of de Steen moet scheurtjes zetten , wanneer hy aan de drooge lucht komt , het welk men ook ziet gebeuren aan den *Umbilicus Marinus* , als men den zelve versich van zyn dier affnyd. Hoe ze in de *Calappus*-noten groeijen , heb ik van een ooggetuig geleert , zynde een Faandrig , dewelke in 't jaar 1672. naar de Zuid-Oostere Eilanden gezonden , aldaar onder anderen een *Calappus*-noot oopende , daar in het pit wel volwassën , doch noch niet hard was , aan het zelve een rood plekje gewaar wierde , een weinig buiten het ander vleesch uitpuilende , en daar in twee wittte platte Steentjes , die noch week waren en aan de schaal noch vast : De Inlanders zeiden , hadde die *Calappus*-noot noch twee maanden aan den boom mogen blyven , dan zouden de Steentjes ryp en hard geworden zyn.

Verhaal van haar rypheit.

Waar die 't meeste gevonden worden.

In de Amboinsche gewesten vind men ze niet , hoewel daar zoo veel duizent oude noten geopent worden , om olye daar uit te branden , doch van Kerams Noordkust worden veele gebragt naar het zeggen der Inlanders in hunne *Calappus*-noten gegroeit , daar ik mede aan twyffel , dewyl my niemant voorquam , die ze zelfs daar in gevonden hadde. De meeste vind men op *Celebes* en *Makkassar* , het land van de *Boegis* , *Cajeeli* , en op *Boëton* ; het schynt dat die Landen een eigenschap hebben , dat ze meer steenzap in haare vruchten en boomen stieren , dan elders gebeurt , daarom ook de meeste *Mestica* van die plaatzen komen.

Hoemen die toetzer moet.

De proeve dezer Steenen geschiet gemeenlyk met scherpen Azyn of Limoenzap , als men een weinig daar van in de hand giet en den *Calappus*-steen daar in legt , zoo moet dezelve daar in terstont koken of bolletjes rontom zich opwerpen , en die dat niet doet word voor ondeugend of doot gehouden ; maar ik heb meermaals deze proef verworpen , dewyl de Steen daar door zynen glans verliest en eene doodsche koleur krygt , al wascht men hem terstont met water. Ook doen dit alle weeke , donkere en porcuze Steenen , in welkers [*Porj*] gaatjes de Azyn of Limoenzap indringende de ingeslote lucht uitdryft , en daar door bobbeltjes veroorzaakt , gelyk men in *Europa* ook ziet gebeuren aan den *Lapis Victoralis* of *Astroites* , dewelke zich in den Azyn ook beweegt. De tweede proef zal deze zyn ; als men hem op een matte legt en daar rontom rys of *Pady* strooit , zoo zal geen hoen derven een korrel daar van eeten , zoo lang de Steen daar by legt ; doch dit heeft my niet willen gelukken , want had ik den Steen niet weggenomen , de hoenders zouden hem met den rys opgeslokt hebben , en nochtans meende ik , dat ik den regten hadde. De derde proef is noch ongelooflyker , dewelke ik van eenen ouden Malabaarschen *Empiricus* gehoort hebbe , als men den Steen aan den stam van den *Calappus*-boom bindt , zoo zouden alle de noten afvallen , 't welk ik niet in 't werk gestelt hebbe.

Andere proef.

Derde proef.

Vreemt gevoelen van Plinius.

Plinius op de voorschreve plaats schryft zynen *Dendritis* die eigenschap toe , dat hy onder de wortel van een boom begraven , die men omvellen wil , de byl niet laat stomp worden ; het welk men aan den volgenden *Dendritis* in 't werk stellen mag. De langwerpige *Calappus*-steen heeft ook grote gelykenisse met den *Chamites* van d' eerste foorte , doch daar in te onderscheiden , dat de *Chamites* gemeenlyk een paerlachtigen weerschyn maar geen zonnetje heeft , ook in Limoenzap lankzamer en weniger kookt dan de *Calappus*-steen : Metter tyd door 't draagen word de *Calappus*-steen ook smoddig , vuilwit en doodsch van koleur , den welken men weder zuiveren moet op deze wyze ; men legt hem een halven dag in water van een jonge *Calappus* , en wryft hem met des zelfs liplap , of wascht en wryft hem in water , daar men rys in gewasschen heeft , die men koken wil.

Hoemen die vuil geworden weder zuiver.

Worden bygelovig gebruikt by

De *Calappus*-steen word onder de voornaamste *Mestica* gerekent , die men draagt om gezondheid of goed geluk in eenig voornemen te hebben en tot veele andere dingen , die

die de Inlanders door bygeloof en inbeeldinge hem toefchryven, als om gelukkig te zyn in koopmanschappen, thui-^{d' Inlan-}nen te maken, en in den oorlog iemant gezont en on-^{ders.}quetsbaar te bewaaren; welk laatste immers geen schyn heeft, want wat heeft de vreedzame *Jupiter*, waar onder deze boom behoort, met den Krygs-God *Mars* te doen: Betere redenen hebben zy, dewelke hem tegens de koortzen gebruiken, als men hem in wa-^{Hun regt}ter legt en daar van drinkt om den koortzigen brand te bluffchen; ook met water op^{gebruik.} eenen fynen steen gewreeven en in d' ooggen gedaan geneest de verhitheit der zelve. De mooiste en ronde worden in zilvere ringen gezet, want in 't gout wil hy niet staan. De grootste worden aan de krissen gehangen ook met zilvere hoepen gesloten. De Malabaaren maken ook oordroppen daar van, die de vrouwen aan de ooren dragen, doch met gout ingevat, daar in ze nooit zoo blank blyven als in 't zilver. Het stuk koopt^{Waarde.} men in 't gemeen voor een Ryksdaalder, doch de ronde en mooi gestraalde gelden wat meer.

In 't jaar 1691, in Februarius is zekere meid by my gekomen, dewelke een oude *Calappus*-noot geschilt hadde, die op *Baguala* gegroeit was: Op de schaal of *Tampoerong* en onder de buitenste bolster heeft ze een *Calappus*-steen gevonden, niet aan^{Verhaal} het oog maar aan d' eene zyde van de *Tampoerong* in een vlak kuiltje zittende: In ko-^{van eenen}leur en substantie was hy de andere *Calappus*-steen gelyk, maar in gedaante ver-^{gevonden}schilde hy; want hy was in de grootte van een dubbeltje en gedaante van een vlak hart, aan de onderste zyde plat, aan de bovenste bultig en aldaar een klein kuiltje, daarin^{Calappus} men iets bemerken konde als een vezeltje van den bolster, en aan den eenen hoek was^{Steen.} een schilffertje uitgevallen, waar onder een klein quastje was. De meid hadde hem in azyn gelegd, waar in hy gekookt en zich beweegt heeft, doch daar door iets van zynen glans verlooren.

LXIX. HOOFDDEEL.

Dendritis Calapparia.

En regte soorte van *Dendritis* uit een *Calappus*-boom is gevonden op *Ceylon* De Dend-
in het hout van des zelfs stam, kort te voren door den donder omgeslagen, dritis Ca-
want s' daags na dien slag gingen 2 Duitsche Officieren met hunne slaven daar^{lapparia,}
voor by; de slaven liepen naar den omgevallen boom om het palmyt uit de^{wat het zy.}
kruin te haalen, wanneer ze dit Steentje in het hout van den stam vonden, daar aan
men klaarlyk bekennen konde, dat het aldaar moest gegroeit zyn; om dat het met dat
hout digt omvat was; zy gaven het aan hun Meester den Kapitein, die het namaals
in *Amboina* aan my vereert heeft. Dit Steentje was rond of een weinig bultig, in de
grootte van een krikje, hard en glad als een kezelsteentje, niet doorfchynend, dooir-^{Haar ge-}
geel van koleur, daar op stonden rontom veele witte oogjes of kringetjes, binnen met^{daante}
een geel plein, zommige groot, zommige klein, als of ze geschildert waren; het bo-^{omstandig}
venste oog was het grootste, en hadde in zich noch eenen anderen donkeren kring,^{beschre-}
gelyk de Iris van een oog; van de andere oogjes liepen zommige door malkander; zom-^{ven.}
mige waren ook geheel wit, diergelyke kringetjes men byna ziet aan een soorte van
den *Lapis Victorialis* of *Astroites*: Aan d' eene zyde zag men een wit plekje, doodsch
van koleur, alwaar men vermoedde, dat hy van het blixem-vuur een weinig geraakt
was: (De Kapitein verhaalde my, dat de Singalezen hem gezegt hadden, dat zulke
Steentjes meermaals in 't *Calappus*-hout gevonden wierden, echter zy konden hem niet
een te voorfchyn brengen, noch daar van aanwyzing doen, hoewel hy doemaals als^{Worden}
Deffave, dat is, Landdroft over hun lieden het gezag voerde: Naar zyn giffing mog-^{in 't Ca-}
^{lappus-}
^{Hout ge-}

vonden, en
bygeloozig
gebruikt

ten ze wel diergelyke gehad doch voor hem verborgen gehouden hebben, om dat die Natie zoo wel als andere Indianen diergelyke zeltzaame *Mestica* in groote waardye houden, dezelve dragende om goed geluk te hebben, byzonder in den oorlog, 't welk ik eenigzins aannemen konde, indien hy zynen boom hadde beschermen konnen tegen des donders gewelt; doch het spreekwoord luid: *Als meerder komt, moet minder wyken.*) Ik heb van diergelyke niet meer gehoord noch gezien in deze Oosterfche gewesten; hy is in een ring gevat in 't jaar 1682. en onder myne andere Rariteiten gezonden aan den groot Hartog van *Toscane* met den naam van *Dentritis Calapparia*: In Azyn of Limoenzap heb ik hem niet willen toetzen om zynen glans niet te willen bederven, maar by nacht tegens een Krystal of Achaat geslagen vuurde hy, doch weinig, gelyk alle harde *Mestica* doen, die of geheel, of ten deele doorschynende zyn.

LXX. HOOFDDEEL.

Pinangitis. Mestica Pinang.

De Pinangites
beschreven.

DEZE *Pinang*-boom geeft tweederlei Steenen uit hem, van malkander veel verschillende. D' eerste is de gemeene *Mestica Pinang*, 't is een klein Steentje, wat groter dan een groene *Catjan*, van gedaante als een stomp kegeltje, zuiverwit, met een stralend zonnetje boven op, niet zoo ligt verbleekende als de *Calappus*-steen. Men vind hem in de oude *Pinang*-noten steekende boven in den kern, de noot, die men eet, is in dat kuiltje, 't welk men het oog noemt, en waar uit een nieuwe spruit voortkomt: Doch men moet weten, dat men onder duizent noten hem qualyk in eene vindt, en dat meest op *Makkassar* en *Boëton*. Zy worden wegens hun mooijigheid in ringen gezet en gedragen als *Calappus*-steenen, inzonderheit eigenen zich hem die geene toe, dewelke met *Pinang* te planten en verkoopen omgaan.

Waar die
gevonden
word.

Hun
waarde.

De twee-
de soort.

De tweede *Pinang*-steen heeft een geheel ander fatsoen, en is anders niet dan een oude *Pinang*-korrel in een harde keifteen verandert, daar van hy ook meest de gedaante en grootte heeft, te weten, aan het onderste eind een weinig plat en voorts rond toelopende met een rimpelig kroontje boven op, donkerbruin met roffe stipjes, zeer hard, koud, en als men hem aantast vochtig schynende; hy word zeer zelden gevonden op *Makkassar*: In Limoenzap kookt hy niet; men kan hem voor een Toetsteen gebruiken, doch hy neemt het gout zeer ongelyk aan, want aan de zyde rontom neemt hy de natuurlyke koleur van 't gout aan en behoud die lang, maar aan de onderste vlakke zyde verthoont hy het gout bleek en onzienlyk, als mede op het kroontje.

Worden
voor Toet-
steenen ge-
bruikt.

De Me-
stica Bras
zynde de
derde soort.

Voeg hier by den *Mestica bras*, zynde een klein langwerpig en wit Steentje, het welk men op *Makkassar* zomtyts vindt in plaats van een ryskorrel, in zyne natuurlyke bolster besloten, het welk die geene geerne by zich dragen, die met rys-planten omgaan.

De Sco-
rodites de
vierde
soort.

Scorodites, dat is, *Mestica bawang poeti* is een witte Steen, niet doorschynend, behalven een weinig aan 't dikste eind, in de gedaante van een teen van look, doch tweemaal grooter, gevonden op *Makkassar* in een bol van look, gelyk men zomtyts ook lookbollen vind, die maar uit eene groote teen bestaan, dewelke men Mannetjes-look noemt, hy vuurt niet by nacht en in 't wryven rickt niets naar look.

LXXI. HOOFDDEEL.

Dendritis arborea. Mestica Caju.

DEze *Dendritis* is aldus in *Amboina* gevonden : Daar was een zeker Sinees, De Dendritis Arborea. Waar die gevonden word. in 't eerst een arm en gering perzoon, die zich met Arak-branden geneerde, welke hanteering veel brandhout vereischte, en dat van 't beste slach; nu gebeurde het op zekeren tyd, dat een van zyne slaven een hout kloofde, doch de byl trof op iets hard in 't hout, 't welk daar uit en den meester voor zyne voeten sprong, 't zelve opgeraapt wierd het een mooi Steentje bevonden van eene ongemeene gedaante, 't welk in 't hout gepast zynde bevond men, dat het daar in gelegen en by gevolg gegroeit was, anders zoude men den kapper opgestreden hebben, dat hy in een steen gekapt hadde. Wat hout het geweest zy, daar op wierd toen niet gelet, doch namaals by nader onderzoek hielt de jonge staande, dat het *Casuaris*-hout geweest was, welk hout de Sinezen meest gebruiken tot het Arak-branden, om dat het fel brand en een vaste kool maakt. Dit Steentje was langwerpig rond als een lid van een vinger, doch wel zoo dik, en had men 't elders gevonden, men zoude het voor een hoornverwig Achaat aanzien hebben; het midden des Steens vertoonde een melkweg uit 7 smalle witte aderen gemaakt, gelyk men zomtyts een *Iris secundaria* ziet by een regte regenboog; de bovenste helft des Steens was hoornverwig, maar beneden den gordel lichter van koleur, gelyk een regte witte Achaat, en de onderste hoek was breedst en wat ruig, tegens het licht gehouden overal half doorschynend en by nacht vuurde hy ook gelyk Achaat, hoewel wat minder, aan hardigheid en glans den zelve mede gelyk. De voor-noemde Sinees, *Nonko* genaamt, heeft hem van dien dag af in zyn gordel om 't lyf gedragen, en vermits hy van een arm perzoon in korte jaaren ryk wierd, heeft hy als een Heiden dat geluk dezen Steen toegeschreven; den welken hy zelden toont, noch voor eenig gelt heeft willen missen, hoewel ik hem de zwaarte van goed gout daar voor aanbod, 't welk naar 't gewigt bedroeg omtrent 10 Ryksdaalders. Ik moest my laten vergenoegen, dat hy hem my voor een uurtje leende om uit te tekenen en te beschryven, zonder dat hy onderruffchen uit de kamer ging. Namaals in 't jaar 1693. by zyn overlyden is de Steen zoek geraakt, zonder dat de Erfgenamen iets daar van wilden weten; zoo hy hem gedragen heeft om naar 't gemeen gevoelen onquetsbaar daar door te wezen, zoo is het aan hem mis geweest, nademaal hem in een krakeel het tipje van zyne neus afgekapt wierd.

Diergelyke Steenen in hout groeiende worden by de Maleijers in 't gemeen *Mestica Caju* genaamt, en zoo zelden gevonden, dat ik dezen alleen maar gezien heb, hoewel men zegt, dat 'er hier en daar onder de Inlanders noch eenige schuilen. Op *Makassar* vind men ze nu en dan in knoesten of quaftige deelen van *Cofassu*-hout en *Camoeneng batoe*, die ik noch niet gezien heb. Bygelooft der Inlanders.

In 't jaar 1674. heeft een Sineesch Timmerman in een boom *Caju sicki* gevonden een Steentje, in de grootte van een *Bonga Manoors* knop, buiten witachtig en half doorschynend gelyk Achaat, doch zonder die aderen van de bovenstaande; naar binnen was de koleur wat zwarter en als donker: De Sinees, die hem gevonden had, wilde hem niet missen, want zy gelooven, dat de vinder van zoodanige Steenen groot geluk zal hebben, en achten hem krachteloos als men hem verkoopt. Worden zelden gevonden.

Voeg hier by twee Steentjes, die leververwig, donker en hoekig zyn, gevonden op *Camarien* in de vrucht van eenen grooten *Casuaris*-boom, wiens vruchten viermaal groter zyn dan de gemeene. De Mestica Sicki, wat die zyn.

Twee Steenen uit de vruchten van een Casuaris-boom.

LXXII. HOOF TDEEL.

Nancites. Mestica Nanka.

De Nancites beschreven.

Worden tot Toetssteenen gebruikt.

Verscheide Mesticae uit vruchten en kruiden.

DE korrels, die men in het vleesch van de vrucht *Nanka* of *Soorjack* vind, versteenen ook zomtyds, en dat op het Land *Makkassar*, welke Steenen kleinder zyn dan de korrels zelfs, doch van het zelfde fatsoen, te weten als een langwerpig eitje, hard, glad, bleekgeel of immers witter dan de korrel: Men vind ze zelden, en hoewel de vrucht over de 100 korrels heeft, nochtans maar een verandert in eenen Steen, dewelke ook van ongelyke grootte zyn, in 't gemeen een lid van een vinger lang, zommige langwerpig rond, zommige wat plat gedrukt: Zy worden by de *Makkassaren* met vier zilvere bandjes ingevat, en aan hunne krissen gedragen; hoewel deze laffe vrucht geen eigenschap met den oorlog heeft. De metalen toetzen eenigzins daar op, doch valsch, en de toets houd niet vast; het zilver vertoont zich als potlood, en 't gout word ook bleek en ongedaan; aan 't onderste of dikste eind is hy zomtyds ruig als of 'er een stukje afgebeten was. Voorts vind men noch *Mesticae* in verscheide andere boomvruchten en kruiden, dewelke van my noch niet gezien zyn, te weten in de houwen van *Tamarind*, in de vruchten van *Tsjeremey* of *Boa Malacca*, in de knien van 't kruid *Sulaffi*, en meer andere.

Mestica Clompan heeft de gedaante van een *Bidji Clompan*, maar is wit als *Calapites*.

LXXIII. HOOF TDEEL.

Sangites. Mestica Sanga.

De Sangites omstandig beschreven.

WAt een schadelyke melkboom *Sanga* zy, zie in 't *Amb. Herbar. Lib. 3. Cap.* waar van het Sineesch vernis of *tsjad* gemaakt word; dragende eene vrucht de *Amboinsche Gajang* gelyk, doch veel kleinder: Deze vrucht steekt vol zwartbruine melk, die ook steenhard word, maar eene drooge witte korrel legt 'er binnen, dewelke zomtyds in eenen Steen verandert; deze behoud gemeenlyk de gedaante van de vrucht, met dergelyke uitpuilende aderen, doch kleinder dan de vrucht; hy is zeer hard en zwaar als een keisteen, koud, kastanje bruin, donker en toetst redelyk wel en vertoont de koleuren der metalen opregt: Zommige zyn kleinder, vol hoeken en kuilen, en wel zoo bruin. Zeker ooggetuig heeft my verhaalt eene vrucht aan dien boom gevonden te hebben, dewelke al half in steen verandert was, daarom hy een touwtje aan den steel bond om die vrucht te kennen, doch omtrent een maand daar na weder by den boom komende was de vrucht afgevallen, en lag onder den boom geheel in steen verandert. Een ander had dergelyke half versteende vrucht afgebroken en in een *tomtom* gelegd, dewelke een tyd lang daar na mede geheel tot eenen steen geworden was: Waar uit men ziet dat veel en krachtig steenzap in dezen boom moet steken, waarom ook dat Sineesch vernis zoo hard word gelyk men aan het verlakt houtwerk ziet. De boomen wassen op *Makkassar* omtrent de kanten van de rivieren, van waar ik twee zulke Steenen bekomen heb.

LXXIV. HOOFDDEEL.

Parrangites. Mestica Gondoc.

DEze *Mestica* komt van de vrucht *Parrang*, anders genaamt *Faba marina*, en beschreven *Lib. 7. Cap.* hebbende de gedaante en ten naasten by ook de grootte van een boon uit dezelve vrucht, zynde verandert in eenen harden steen, platronde, ter wederzyde in de midden uitpuilende, zwartachtig aan de kanten, naar den blauwen trekkende, zoo dat het schynt dat de geheele boon, dewelke donker kastanjebruin is, in zulk eenen Steen verandert is, hoewel de Makkassarsche *Parrang*-boon veel grooter is dan d' Amböinsche, maar de steen is in de grootte van den Amböinschen, en hoewel deze vrucht zeer overvloedig in *Amboina* wast, zoo is my nochtans niemand voorgekomen, die ooit eenen Steen daar in gevonden heeft; zelfs op *Makkassar*, daar alles in steen verandert, is hy zeltzaam, en ik heb 'er een van daan gekreegen met rood koper ingevat, zoodanig dat men hem uitnemen konde, den welken zy aan 't lyf gedragen hadden, als zy ten oorlog gingen, misschien om dat de geheele vrucht de gedaante van eenen krommen houwer, en daar van den naam heeft. Hy toetst mede, doch vertoont de kleuren niet opregt, te weten goed gout trekt bleekgeel, en slegt gout naar den rossen, zilver word blank, doch daar schynt wat rood onder.

De Parrangites, waar van dezelve komen. Haer gedaante.

Waar toe die gebruikt worden.

LXXV. HOOFDDEEL.

Manorites. Mestica Manoor.

OP het Landt *Makkassar* zyn ook de bloemen niet vry van het versteen, 't welk zoo veel wonderlyker is dan in de voorgaande houten en vruchten, dewelke veel bequamer zyn den steenzap te ontfangen, dan een teere bloem of bloemknop, evenwel heeft *Medusa* haar niet verschoont.

De Manorites, wat die zyn.

Een *Manorites* dan, of Steentje uit den knop van een *Bonga Manoor* geworden, is my van *Makkassar* toegebragt; gevonden in een tuin van een Duitse familie, alwaar de huisvrouw, in haar tuin tegen den avond de knoppen van deze bloem willende vergaderen, heeft onder anderen afgeplukt een knop, zoo zy niet beter wist, van een *Manora*-bloem, doch dewyl die haar los in de hand viel en wat zwaarder voorquam dan een natuurlyke bloem, bekeek zy die wat nader, en bevond het een wit Steentje te zyn, als of 'er een *Manoor*-bloem uit alabastr gefneden was, doch de deiling van de bladeren konde men niet bekennen: Zy riep tot getuigen het geheele gezelschap van haar man, en wees den steel daar het Steentje gestaan had; deze namen het Steentje mede en leiden het zonder agterdogt op de tafel, daar by geval *Boerepons* gestort was, een drank die van zuur Limoenzap gemaakt word, welk zap het Steentje rakende in korten tyd een hoekje daar af beet. In 't zelve jaar is hy my noch geworden, wanneer hy noch schoonwit was, doch na acht jaeren begon hy zyn schoone wittigheid te verliezen en grauwwachtig te worden, doch met een mes geschrapt, wierd hy wederom wit, namaals heeft my een Moorsche Paap verklaart, dat hy op *Boero* aan een *Manora*-stok diergelyke Steentjes gevonden heeft in de gedaante van zulken knop, doch het steeltje is altyd korter dan aan de rechte bloem.

Verhaal van 't zelve.

Tweede verhaal.

LXXVI. HOOFDDEEL.

Steenen die by geval in eenige Boomen, of Vruchten komen.

*Andere
Boom- en
Vrucht-
Steenen be-
schreven.*

*Eerste
verhaal
van dezelve.*

*Het ge-
voelen der
Inlanders,*

*Ende re-
denen van
den Schry-
ver daar
over.*

Onder de *Mestica* worden zomtyds, doch t' onrecht, zommige Steenen gerekent, die by geval in eenige houten of vruchten komen en in 't groeijen daar in gesloten worden, dewelke men daar aan bekennen kan, als zy de substantie en koleur van natuurlyke en bekende steenen hebben; waar onder evenwel zommige zyn daar aan men twyffelen mag: Ik zal daar van eenige voorbeelden voortbrengen, naar welke men d' andere schikken mag. In mynen tyd, doe ik op *Hitoë* lag, wierd op *Mamoa* (een plaats tusschen *Hila* en *Hitoelamma*, daar men veele tuinen maakt) in eenen stronk van een *Pissang*-boom een ronde doch wat gedrukte zwarte Steen gevonden, den gemeenen zwarten Toetsteen zoo gelyk, dat ik 'er geen onderscheit in vinden konde, behalven dat hy wat smeeriger was en de metaalen niet wel aannam, 't zelve misschien veroorzaakt, om dat hy langen tyd in dien vochtigen stronk gelegen had; de Inlanders hielden hem voor een *Mestica*, en dat hy in den *Pissang*-stronk groeit was, berookten hem naar hun manier alle vrydagen, bewaarden hem in een linne doekje, droegen hem aan 't lyf om goed geluk met hun tuinen te hebben. Andere vermoedden dat het een Dondersteentje was, dewelke men ook zwart, maar myns wens nooit van eene ronde gedaante vindt, ook moft het een machteloze Dondersteen geweest zyn, dat hy door eenen weeken *Pissang*-stronk niet heeft slaan kunnen. Naar myn giffing is dit Steentje by geval geworpen of gevallen op een jong *Pissang*-plantje, 't welk door zyn haastig groeijen dezen Steen omvat en in zich beslooten heeft; waar tegen de Inlanders inbragten, dat op die plaats geen Toetsteenen gevonden wierden, 't welk niet al te vast gaat, dewyl ik zelfs andere zwarte Steenen op die plaats gevonden heb, die de Toetsteenen zeer gelyk waren: Immers het is zwaar te gelooven, dat zulk een harde Steen in de waterachtige substantie van een *Pissang*-stronk zoude groeijen, hoewel men zeker weet, dat in zommige soorten van *Pissang*-vruchten kleine en vuilwitte Steentjes gevonden worden, die men dan voor den regten

Pisangites. Pisangites of Mestica Pisang houden mag.

*Het tweede
verhaal
van d' Ar-
milla Ma-
gica.*

*Hoe die
gevonden,*

Armilla magica of *Armilla Dæmonis* behoort hier by, zynde een Arming, naar 't oogenschyn door menschen handen gemaakt, doch naar 't voorgeven der Inlanders op de volgende manier gevonden: Zeker *Tuhua*, inwoonder van *Mosappel*, een Negorytje eertyds omtrent *Mamoa* gelegen, hadde zyne tuinen op 't voorschreve *Mamoa*, alwaar hy den voornoemden *Pissang*-steen ook gevonden heeft op deze manier; hy wilde op dezelve plaats eenige boschtouwen kappen, die men tot de bobbers gebruikt, wanneer hy door de takken en bladeren van eenen hoogen boom al ruischende iets hoorde afvallen, 't welk hy naspeurende dezen Arming vond, en zich inbeelde, dat hem die beschaart was door eenen gunstigen *Djing* of *Dæmon* tot zyn gebruik, den welken hy ook zorgvuldig naar zyn manier berookte en bewaarde: In 't jaar 1668. lange jaeren daarna is hy nevens den voornoemden *Pissang*-steen door zynen neef aan my verkocht, beide met kattoen wel bewaart, met çivet besmeert, en zoo hy zich geliet daar toe gedwongen: Hy gaf voor dat zyn Oom *Tuhua* die beide Steenen tot in zynen hoogsten ouderdom bewaart hadde, dezelve by zich dragende, wanneer hy ten oorlog ging, en men wiste niet, dat hy in zyn leven ooit gequetst of een droppel bloeds verlooren had, hoewel hy de troepen aangevoert en veele *Attaquen* bygewoont had; eindelyk tot eenen hoogen ouderdom gekomen en geene kinderen hebbende, behalven eene dochter, die hem mede door een vreemdeling ontvoert was, had hy de beide Steenen aan zyn neef behandigt en als eenen verborgen schat aanbevolen: Hy dan vreezende, dat het zelve lot hem als zynen Oom mogt overkomen, was gedwongen die Steenen weg te geven, als

*En waar
hoe ge-
bruikt
word.*

als bemerkende dat ze zyn geslacht niet langer gunstig waren. Hy wilde my ook wys-
maken, dat de ring eerst klein geweest en metter tyd tot zulk eene grootte gegroeit
was; weshalven ik hem in zyne tegenwoordigheid op een pampier afteikende, met
voornemen om den zelven na verloop van jaaren hem weder te toonen, dat hy
noch in de zelfste grootte was, doch wy zyn kort daar na van malkanderen geraakt,
en hebben malkanderen niet meer gezien, maar de ring bleef in de zelfste groot-
te.

De Armring was zoo groot, dat men hem gemakkelyk over een hand konde stry-
ken, aan de binnen kant vlak, een pink breed, buiten driekantig met eenen stom-
pen rug naar de gedaante van een *Mamakur*, lootverwig, hier en daar wat blinkende
als rauw *Antimonium*, niet glad maar wat gestreept en ruig, als of hy met een snydend
werkmiddel aldus gefatzoeneert was, met een mesje ligtelyk tot een grauw poeder te
schrappen, van substantie zeer gelyk eenen harden Leye-steen of diergelyken Klip-steen,
waar van ik geheele bergen op 't Landt *Hoeamobel* inzonderheit op den strandt van *E-
rang* gezien heb. Ik kan ook anders niet gelooven, als dat hy door menschen uit zulk
eenen Steen gesneden zy, doch hoe hy op den boom komt laat ik *Tubua* met zyn
Djing raaden, wel wetende dat de bedriegende geest vaardig is om waangelovige men-
schen naar hun begeerte iets te beschaaren of aan te wyzen, 't geen by ander geval daar
gekomen is, gelyk hy aan zyne dienaars het *Vara-Zaad* in St. Jans nacht weet te be-
schaffen. Ik wel wetende dat hun voorgeven beuzelachtig was, en ook niets byzonders
of zeltzaams aan die Steenen ziende heb ze egter uit hunne handen gehomen, om dat
slegt volkje van hun bygelovigheid te verlossen; ook weet ik wel dat de overwinning
in den oorlog geenzins van zulke lompe Steenen komt, vinde egter raadzaam zul-
ke dingen uit der Inlanders handen te krygen, waar op zy by tyd en wyl stout wor-
den en hun verlaten, en daar door dikwyls zeer ligtveerdig ons zelfs den oorlog aan-
doen.

*Zyn
grootte en
gedaante,
beneffens
gevoelen
van den
Schryver.*

In 't jaar 1683. wierd een *Calappus-boom* omgevelt omtrent het Kasteel *Victoria* in
't velt, waar in men vond een grooten platten Steen, dien men wel bekende eenen
gemeenen Veltsteen te zyn; hy lag in 't onderste van den stam, een paar voeten bo-
ven den wortel: Naar vermoeden is deze Steen daar gelegd, doe de *Calappus-noot* eerst ge-
plant wierde om dezelve volgens gebruik toe te dekken, doch door de planters verge-
ten is hy van den opschietenden stam omvat, hoewel dit al mede haar zwaarigheid heeft,
namentlyk waarom de groeiende en opwaarts stygende natuur des *Calappus-booms* den
Steen niet hoger gevoert heeft, gelyk deze boom en de regte palmboom de natuur
hebben tegens alle zwaarte op te dringen: Dit laat ik die geene raaden, dewelke ge-
hoort en gezien hebben hoe het gras groeit; het is my genoeg te weten, dat het een
gemeene Veltsteen was, die door den opschietenden stam ingesloten is. Van deze Steenen
word ook gemeldt in 't voorgaande XXVI. Hoofddeel.

*'t Derde
verhaal,
en des
Schryvers
aanmer-
kinge van
den zel-
ven.*

LXXVII. HOOFDDEEL.

Steenen die by geval een ongewoone gedaante hebben.

Hier behooren geenzins zoodanige Koraalsteenen en Zeeboomtjes, dewelke
volgens hun gewoonlyke natuur de gedaante van eenige planten of dier heb-
ben, en die in 't XII. Boek van 't Amboinsche *Herbarium* voorgestelt wor-
den, om dat ze een *Vegetative* natuur, met de steenen vermengt, hebben:
Noch zoodanige Landsteenen, dewelke van buiten altyd eene zekere figuur hebben door
hun inwendigen geest voortgebragt, gelyk de seshoekige Krystallen, de vier en vyf hoe-
kige

*Gedaan-
ten Stee-
nen by ge-
val.*

Eerste
voorbeeld,
benoorden
de Kaap
de Bon
Esperance
gevonden
in de Berg-
spelonken,
zynde
paarden,
ruiters, vo-
gels, leeu-
wen, en
meer an-
dere.

Redenen
van den
Schryver
over des-
zelfs ge-
daanten.

kige *Androdamantes*, en meer andere. Maar ik versta zulke Steenen van een ongewoone gedaante, dewelke zy niet door intentie der natuur, maar by geval verkrygen, dewelke ontelbaar kunnen zyn; ik zal maar eenige uitkippen, het eerste voorbeeld ontleenende van den Zuidelyksten hoek van Afrika, den welken de Oost-Indischvaarders omvaaren: Benoorden de Kaap *de Bon Esperance* op de hoogte van 29 graden Zuider breette leggen de bergen, by de Portugezen *Os montes de Pedra* genaamt, dat is, Steenberg, aldaar by d' Oliphants rivier diep landwaarts in hebben d' onze groote spelonken, en overhangende klippen van dezelve bergen gevonden, aan welkers verwulfsels hingen als yskegels, gelyk men in de zalpeterige kelders vind, aan smalle halzen verscheide gedaanten van paarden, ruiters te paard, vogelstruizen, leeuwen, en meer andere, even als of ze uit den bovengenoemden Steen gefweert waren, doch hard en van steenige substantie: De bergen zelfs waren van rooden marmer. Van deze beeltjes hebben d' onze verscheide mede gebragt, zynde een vinger lang, steenhard en glad, ieder kan wel bezeffen dat deze beelden niet van de natuur met opzet gemaakt worden, dewyl ze geen eenderleije noch vaste gedaante hebben, maar of uit de bovenste klippen uitgezweert, of door het afvallen van de omhangende aarde aldus ontbloot zyn; doch 't eerste is waarschynlykst, want op de zelve manier ziet men op *Amboina* by de rivier *Batogantong* overhangende klippen en spelonken, daar van boven veele grote mammen afhangen, en andere diergelyke van onderen daar tegen opgegroeit zyn, verbeeldende den mond van een grooten draak, dewelke noch jaarlyks groeijen; 't welk men daar aan gewaar word, dewyl alle naamen uitgroeijen, die voor eenige jaaren daar ingegraveert waren. Zoo vind men ook hier en daar op strand en in 't gebergte groote klippen, die door 't wegspoelen van d' omleggende aarde nu bloot staan en de gedaante van menschen hebben.

Tweede
voorbeeld,
een mensch
op een stoel
zittende
verbeeldt.

Voeg hier by het zeltzaam beeld van een mensch op een stoel zittende, op een vloer van enkel steen, naar 't zeggen der Makkassaren aldus van natuur gegroeit op eenen hoog berg. dewelke het Makkassarsch van 't Boegissche gebiedt scheid in de straat van *Salejjer*, daar die Natie, doch heimelyk naar toe loopt om het vervloekte werk *Batappa* te verrichten, van den *Djing* of Duivel iets verzoekende, als geluk in den oorlog, voorspoet in 't winnen van rykdom, boelschappen, en meer andere dingen; waar op hun de Duivel een onbekend Steentje geeft, of eenige uiterlyke plechtigheden leert, die zy volbrengen moeten.

Derde
voorbeeld,
een steene
Maria-
beeldt.

Voeg hier ook by het steene Maria-Beeld in een spelonk van een berg in *Chili* gevonden, daar noit te voren Christenen gewoont hadden, by d' eerste aankomst der Spanjaarden, hoewel *P. Kircherus* zulks voor een Goddelyk mirakel wil verkoopen in zyn *Onderaardsche Waereld* 't. Boek, Hoofstuk.

Vierde
voorbeeld,
van een
halfvrou-
we beeldt.

In 't jaar 1681. wierd in den Amboinschen Inham uit de Zee gehaalt een Koraalklip, dewelke na een weinig schrabben en graveeren van d' Inlanders de gedaante kreeg van eene Vrouw met het halve lyf, hebbende met het hoofd onder en met den buik opwaarts geftaan, naar den aart des Koraalsteens in verscheide takken en hoeken verdeelt, als mede het hoofd, borst, buik en scherpe hoeken mismaakt; dewyl nu dit beeld juist gevonden wierd voor de plaats van *Hative Kitsjil*, alwaar voor eenige hondert jaaren een Javaansch jonk aangelandt is, waar van de *Anachoda* of Schipper met zyn wyf of zuster *Teysilan* naar land willende varen, de prauw om sloeg en *Teysilan* verdrong, zoo dat ze noit voor den dag is gekomen, wordende daar omtrent een groote Koraalsteen in Zee getoont, dewelke haar *Toedong* of breede hoed zal geweest zyn: Deze klip nu voor den dag komende moeste *Teysilan* zyn, te meer alzo men uitstrootte, dat ze in 't uithaalen eene zugtende stem van haar hadde gegeven: Een groot toeloop van volk schoot daar naar toe, inzonderheit van Heidenen en Chinezen, dewelke verzot zyn op diergelyke beelden, die de natuur maakt. De Inlanders hadden het zelve al in 't bosch verborgen, en naar vermoeden zoud de een of ander een afgod daar van gemaakt hebben: Want de *Morianen* nu onder *Halong* woonende rekenen hun afkomstig

Waar 't
zelfde ge-
vonden en
van de In-
landers
voor ge-
houden is,
die afgode-
ry daar
mede be-
bedryven.

ftig van den voornoemden fchipper; doch ik heb dat beeld met behendigheit tegen betaaling van 1 Ryksdaalder uit hunne handen bekomen, nu daar mede in myn tuin pronkende; daar namaals uit des zelf lyf verfcheide plantjes en bloemen groeiden, want ik had te voren het zaad daar van in de holle kuiltjes geftoken: Kort daar na bragten ze my noch een beeld van eenen mismaakten man, ook uit de Zee gehaalt, doch dewyl het my niet lufte zoo veel gelt daar voor te geeven, hebben ze my niets meer gebragt.

Vyfte voorbeeld, van diergelyken Mans beeld.

LXXVIII. HOOFDDEEL.

Melitites. Boatana.

DEZE Steen is gevonden van een flaaf in het gebergte van eene bruine vette kleiachtige aarde onder den wortel van den boom *Oebat Toeni*, of *Sefoot*, met wiens wortelen men den Saguweer bitter maakt. Naar zyn zeggen in het eigenfte fatzoen, te weten achtkantig met vier breede en vier fmalle zyden, aan beide hoeken zeer fmal toelopende, in een vierkant plaatje, 2 duimen lang, in de midden dik, bruinachtig, met witte, geele en zwarte plékken en aderen gemarmert, redelyk zwaar, doch liet zich ligt fchrabben, gefatzoeneert regt als een Leiddekkers hamertje; naar alle vermoeden heeft hy hier aan gelogen, want men konde te klaarlyk zien, dat hy door 't fchrabben en fnyden met een mes aldus gefatzoeneert was, zynde miffchien ten naaften by in die gedaante gevonden: Zyn fchrapzel is donkergeel als Rhabarber; aan de beide einden geeft hy witachtige melk, in de midden geelachtig, zoet van fmaak, en hy is van reuk als de *Terra figillata*; waar uit ik befluite, dat het een *Melitites* of Honingfteen moet zyn, hoewel hy wat te hard daar toe is; en naderhant heb ik bevonden, dat diergelyke Steenen in groote en kleine klompen in de rivier *Waytommo* gevonden worden: Waar van zommige zoo week zyn, dat ze qualyk den naam van een Steen mogen voeren, maar moeten voor een *Marga indurata* gehouden worden, waar van hier na. Deze flaaf wilde wonderlyke konftjes met dezen Steen bedryven, hy wilde zich vast daar mede maken, zyn meester, een Duitsch Kapitein *des Armes*, van een langduurige longe-ziekte genezen; waar toe hy water, by nacht van een Moorsche Tempel gehaalt, moest hebben, doch na lang quynen ftierf de meester: Hy zeide, dat de Steen gelukkig was voor die tuinen maakten, 't welk eenigzins zyn reden heeft, want wie dezen Steen by zich draagt, die heeft altyd aardvrucht by zich: vermits de vrucht in 't Maleitsch, *Boatana*, dat is, Aardvrucht hiet: Hy had hem zoodanig met civet befmeert, dat men hem den zelve niet benemen konde, niet tegenftaande, wel 10 jaaren na s' meesters doot, ik hem dikwyls in water gelegd hebbe.

De Melitites beschreven. Zyn gedaante.

Waar die gevonden word.

Bygeloof van een Slaaf met den zelve.

Voeg hier by den *Galaçtites* of Melksteen, dewelke men van de kuff *Coromandel* brengt, in 't Portugeesch *Lama de Costa* genaamt, hy is witachtig, zeer week en broos, ligt en aan de lippen kleevende: Hy word door Indien vervoert tot dienst van de zogende vrouwen, dewyl hy de melk vermeerdert, en verhitte oogen verkoelt: Men brengt hem te koop in vierkante stukjes gefneden.

De Galaçtites of Melksteen. Waar toe die gebruike word.

LXXIX. HOOF TDEEL.

Satschico. Alabastrites & Lychnites Chinenfis.

De Satschico of Chinesche Alabastr.

S *Atschico* of *Satscheo* is een flach van Alabastr in *Sina* zoo verscheiden van koleuren, dat men alle de stukken en veranderingen qualyk voor een Steen houden kan.

De eerste soort, is verscheidentlyk van koleur.

D'eerste en gemeenste is geelachtigwit, aan substantie en hardigheid het regte Alabastr gelyk, niet eenparig van koleur, want de eene helft des Steens is geelachtig of vuilwit, d'andere helft bleekrood, daar hy ook wel zoo hard is; zommige ook wel uit wit en lichtrood gemengt als beelde wafch: Men ziet'er ook plekken in van zwarte adertjes als takken van een doornboom; andere stukken zyn eenparig geel als bleek wafch, en zoo die eenparig van koleur zyn worden ze gebruikt tot Signetten voor den gemeenen man, want wy hebben boven gezegt, dat de Steen *Joc* of *Onyx* alleen tot des Keizers-wapen genomen word: Uit de stukken, uit roodgeel en wit gemengt, worden schoone gebeelde schaaltjes en kopjes gesneden, dewelke men in *Sina* onder huisraad rekent, en die men met reden voor de *Myrrhina* der Ouden mogt houden.

Waar toe die gebruikt worden.

De tweede soort, ten onregte voor Jaspis gehouden.

Tot welk gebruik die zyn.

Men vind noch eenen anderen Steen in *Sina* van den zelfden naam, doch by d' onze voor een soort van *Marmor* of *Jaspis* gehouden, myns oordeels ten onregte, dewyl hy noch de hardigheid noch den glans van die beide heeft. Men vind stukken daar van vierkant als een Leye ingevat, donkergroen met veelderleije aderen door malkander lopende, ende eenige Landschappen, bergen en rivieren vertoonende: Deze in dunne tafeltjes gesneden en ingevat, hangen de Sinezzen op in hunne huizen in plaats van schilderyen.

't Gevoelen van Boëtius over de Alabastrites en Alabastrum.

Boëtius in zyn *Gemmarium Lib. 2. Cap. 269.* is van die mening, dat 'er een onderscheit behoorde te zyn tusschen *Alabastrites* en *Alabastrum*, stellende het laatste eenen weeken Steen te zyn; dien men gemakkelyk snyden kan, die het ingegote water niet wel houdt, en den welken men tot gyps gebruiken kan, gelyk meest alle Alabastr is, dat men in Duitsland vindt, en daarom *Spath* genaamt word. *Alabastrites* daarentegen hard en niet zoo gemakkelyk om te snyden, geene vochtigheit in zich drinkende, doch noch al weeker dan marmer, en daarom bequaam tot zalfdoozen. Hy oordeelt dan dat *Alabastrum* een beginnende Steen zy, die uit zyn klei eerst begint hard te worden en metter tyd de hardigheid van *Alabastrites* bekomt, gelyk deze in 't vervolg tot marmer word; maar dewyl ik zulk eene onderscheit by *Plinius* en d' Ouden niet vind, dewelke altyd *Alabastrum* voor eene zalfdooze houden, en *Alabastrites* voor eenen Steen, waar van ze gemaakt worden; zoo stel ik *Alabastrites* tot eenen gemeenen naam tot alle weeke en veelverwige Steenen, dewelke aan hardigheid en glans den marmer wyken. By den zelve *Boëtius* op de voornoemde plaats vind men noch een ander soort van *Alabastrites* omtrent de stad *Menz* groeiende, aan veelheit van verwen en aardig lopen van aderen den *Jaspis* gelyk, en daarom van *Boëtius* voor eenen onvolmaakten *Jaspis* gehouden, waar onder men brengen kan den voornoemden Sineschen gemarmerden Tafelsteen; doch ik vertrouwe, dat de geleerde onder de Sinezzen een onderscheit maken tusschen den gemarmerden Tafelsteen en den eersten *Satschico*, dewelke immers in hardigheid en schilderyen merkelyk verschillen.

Een andere soort, by Boëtius met den voorgaanden vergeleken.

De derde soort, Lychnites Sinenfis.

Noch een derde soort van *Satschico*, in 't jaar 1671. uit *Sina* in *Amboina* gebragt, zoude ik houden voor den *Lychnites* van *Plinius*, 't welk een soort van Alabastr of witte marmer wezen zal, aldus genaamt, als of men Kaerze-Steen zeide, dewyl hy in de holle bergen by het licht der kaerzen gekapt, en misschien ook geformeert word: Uit dezen Steen quamen omtrent 40 stuks in *Amboina*, tot kopjes, schaaltjes en bekertjes

geformeert, met draken, bloemen en loofwerk aardig uitgesneden. De Steen zelfs was weker van substantie dan de voorschreve soorten, zoo dat men hem voor gyps zoude aanzien; zy zyn veelverwig, doch de meeste waschgeel, aan zommige hoeken blauwachtig, voorts met hooggeele en roode aderen, waar van zommige breede banden uitmaakten, en zommige t' zaamen liepen in een wervel; aan zommige kopjes was 't meest blauw met purpere plekken, geele en roffe aderen, in 't kort, men konde geen twee onder die 40 vinden, die malkander gelyk waren van koleur: Op eenen steen met water gewreeven wierden ze tot eene dikke pap, als *Marga*, en op 't minste stooten of drukken braken ze aan stukken. Zy quamen uit het Landschap *Quantung*, alwaar omtrent de stad *Saukinhoe* een berg is, van binnen uitgeholt met een ingank ter zyden, alwaar de gravers ingaan met brandende kaerssen, en achter hen word de deurt toegesloten, blyvende slegts een vierkantig gat open, waar door ze lucht scheppen. Deze elendige gravers gaan hier in zeer diep, daar ze eindelyk dezen Steen uitkappen, en, dewyl hy onder de aarde heel week is als kryt, straks formeeren en uitsnyden, zoo als zy begeeren en de Steen lyden wil, 't welk zeer gemakkelyk toegaat, zelfs de takken van de Fesfoenen, het lichaam van draaken en andere dieren met doorgebrouken of doorluchtig werk uitbeeldende: Als ze nu aan den dag en in de lucht gebragt worden, krygen ze eerst hun behoorlyke hardigheid, en worden dan noch wat glad geschrapt of gepolyft. Zy vallen mede in het Landschap *Quancy*: Als men ze vervoeren wil, moet men ze tusschen rys-kaf inpakken. Alhier word 't stuk voor 1 Ryksdaalder verkocht, daar het, zoo ik hoorde, in *Sina* geen zêse koste, en zomtyds veel minder als men ze eerst van de berglieden koopt; zoo dat het te verwonderen is, dat menschen voor zoo een geringe prys hun leven wagen, om zoo diep onder de aarde dezen Steen uit te halen. Deze soorte, waar van de gebeelde kopjes gemaakt worden, scheen met eenige vogtigheit gesmeert of daar mede gepolyft te zyn, want vogtigheit daar in gegoten wilde aan de kanten niet kleeven; zoo bleek 't ook dat 'er eenige gaatjes in geweest, en met stukjes van den zelfsten Steen gestopt, en met eenig lym vast gemaakt waren: De Steen is zoo week, dat men hem met den nagel schrabben kan, en daarom worden ze daar na niet meer geacht; doch het recht rype *Satschico* laat zich zoo niet schrabben, maar daar uit maken zy Slyphsteenen met lystjes omvat, waar op zy de Sinesche inkt wryven als zy schryven willen, zynde in 't midden wat uitgeholt in een delle.

*Zyn boe-
dangbest.*

*Waar die
gevonden,*

*En waar
van veel
zelfsame
figuren
gemaakt
worden.*

*Hoe de
rechte Sat-
schico
moet zyn.*

Het schynt dat de Sinezen, allerhand marmer *Satschico* noemen; doch zy hebben maar vier Landschappen, die het zelve uitleveren. 1. *Hokien*, omtrent de stad *Hochscheu*, geeft het meeste en beste, gemengt met geel, wit, en lichtroodt, zomtyds ook aschblauw, alle met zwarte aderen in eenen wervel of takjes geformeert, en daarom *Siusan* of *Susantscheu*, dat is, veelverwig genaamt. 2. Dat van *Quantung* levert mede veelverwig marmer, waar van ook weker is gelyk Alabaft, 't welk jonge of onrype steen is, waar van de gebeelde kopjes zyn: Van beide maken de Sinezen tafelbladen, en de groote Heeren estrikken tot vloeren, ook schilderyen met lysten ingevat, als ze vol landschappen zyn. 3. *Huquan* geeft geel en half doorschynend marmer. 4. *Leantung* geeft zwart en half doorschynend marmer: Alle deze soorten worden met den naam van *Satschico* of *Satscheo* genoemt.

*Worden
op vier
plaatsen
gevonden.
De eerste
plaats.*

De tweede.

*De derde.
De vierde
de plaats.*

LXXX. HOOFDDEEL.

Amianthus Ambonicus. Batoe Ramboe.

De Amianthus Ambonicus. Zie de plaat LVII by letter H.

Wat het is omftandig befebrevan.

Waar die gevonden word, beneffens hun eigenschappen aangetoont.

Word in Duitsland mede gevonden.

Heeft gelykenis met de Pedra de Cananoor.

Word in de medicinen voor

En flich van den *Amianthus*, 't welk onze Apothekers t' onrechte *Alumen plumosum* noemen, vind men in *Ambon* op *Leytimor*, inzonderheit in de valleye der riviere *Way-hau* of *Batou gantong*, by d' onze den *Alf* genaamt, waar in men geheele klippen vind van dezen bastaart *Amianthus*, buiten hard en zwartgrauw, doch fchilfferig, en als men 2 of 3 van de buitenfte korften afneemt, zoo vind men den *Amianthus* als gryze hairen, doch vast aan malkander klevende en met veele zeegroene fchilfferen op malkander leggende, dewelke beter het *Talcum* gelyken, waar voor hy ook in *Europa* aangezien is: Hy splintert ligt, zoo wel in haartjes als in fchubben, dewelke op de huid een jeuken veroorzaken, gelyk de gefotene *Amianthus*, of Krevelkruid pleeg te doen. Men kan egter met zagt flypen groote stukjes daar van krygen, dewelke uit den zwartgroenen en gryzen mooi blinken, ook in de lucht harder worden: Doch aan den Amboinschen is het gryze altyd meest, en die veel groen heeft, gelykt met zyne fchilfferen beter naar het *Talcum*. Uit de voornoemde rivier d' *Alf* en der zelve kind *Waynitoe* worden veele zoodanige stukjes een vinger lang en kleinder uitgedreven, die men dan verftrooit vind langs den geheelen hoek *Oevitetto*, by d' onze genaamt de Galghoek, daar ze dan eenen langen tyd in de zon liggende de groenigheit verliezen en uit den gryzen grauw worden, en zulke kleeverige of aantrekkende krachten bekomen, dat ze aan natte lippen gehouden vast daar aan kleeven en fchier het vel afhaalen, als men ze weder afrekt; doch een tyd lang in huis bewaart vermindert deze aantrekkende kracht allenkens: Een weinig van dit kleeven word men ook gewaar aan die stukken, die men varfeh uit de klippen kapt, als men ze eenige dagen in de zonne legt; dewelke daarenboven ook eenen aardachtigen reuk en fmaak behouden, en als men ze met water op eenen fteen wryft, zoo worden ze tot een witachtig papje. De geheele strand van *Waynitoe* tot voorby Oud *Amahoeffoe* heeft verfcheide rivieren, ook zwartachtige klippen, dewelke brokkelig en fchilfferig, zwartgroen en loodverwig zyn, mede naar het *Talcum* aardende, waar in zommige Sinesche bergkenners my verzekeren loot te fteeken, 't welk door middel van ander loot moeste uitgetrokken worden, doch het is tot noch toe niet onderzocht. In de rivier de Oliphant staan diergelyke klippen, ook brengt zy voort noch andere Steenen van groen, bruin en zwart gemarmert, die men ook voor groene marmer zoude aanzien, zoo ze niet te brokkelig waren. Egter vind men zoodanige harde en massive stukken, dat men kleine mortieren en fchaaltjes daar van maken kan.

Diergelyke klippen van bastaart *Amianthus* en *Talcum* heugt my gezien te hebben in Duitsland, in dat gedeelte van den berg *Melibocus*, 't welk het *Rhyngoww* uitmaakt, en de hoogte (*de Höhe*) genaamt word, omtrent het overoude Stambuis van *Catzenelbogen*, wiens vervallene muuren meest van dezen Steen gemaakt zyn en de gryze oudheit vertoonen, en vier mylen daar van daan het Kasteel Koninksteen; doch alle deze houd men voor een aart van Leijen of Schilffersteen.

De Amboinsche *Amianthus* heeft mede groote gelykenis met den *Lapis Cononorensis*, in 't Portugeesch *Pedra de Cananoor* genaamt, by andere voor den *Lapis Armenus* gehouden, dewelke groenachtig is met grys gemengt, doch 't groene is hier aan het meeste, langdraadig en splinterig, harder dan d' Amboinsche, en zoo aardachtig niet van reuk, maar eer hoornachtig en met water gewreeven, 't zelve wit verweende. Andere stukken zyn donkergroen, breedfchilfferig als d' Amboinsche, doch noch al harder dan *Talcum* behoort te zyn, anders van den zelften reuk en fmaak. Deze Steen word door geheel Indien vervoert tot eenig medicinaal gebruik, en men moet hem op

Bata-

Batavia tegens half zilverwigt betaalen; een weinig daar van in water gewreeven, 't welk zachtjes moet gefchieden dat ze niet splinteren, en dan gedronken, word treflyk goed bevonden in de kinderpokken om dezelve uit te dryven, als mede den brand in de koortzen door fweeten te bluffen en den Oeryn fterkelyk te dryven: Wy hebben onder den Amboinfchen zoodanige stukken gevonden, die de Cananoorfche zeer naby kwamen, ook by gebrek van dezelve gebruikt wierden, byzonderlyk om te verkoelen, hoewel hy flapper werkt. Het is gelooflyk, dat het een koude Steen moet zyn, die uit de klippen van den *Alf* gekapt word, zynde de koudfte rivier van geheel *Amboina*, en de klippen ftaan altyd in 't water.

veele
quaalen
gebruikt.

Inzonder-
heit om te
verkoelen.

Van *Cananoor* komt noch een andere Steen van den voorfchreven niet veel verfchillende, langdradig, groengeel met witte of gryze aderen, mede een witte melk van zich gevende met water gewreeven, tot onderscheid van den voornoemden word hy *Pedra fria*, dat is, Koudsteen genaamt, om dat men hem meest gebruikt om te verkoelen in de koortzen, en voor de verhitheit der oogen; hier onder loopen stukken, die zwartgroen zyn met weinig geel, niet langdradig maar breedfchilfferig, beide naar 't zeggen der Malla-baaren in een en den zelfften berg groeiende, zoodanig dat *Pedra fria* het buitenfte zy, maar *Pedra Cananoor* 't binnenfte van een klip, 't welk ook waarfchynlyk en aan den Amboinfchen *Amianthus* mede zoo te zien is.

Een an-
der foort,
Pedra fria
genaamt.

Indien *Creagus* geen byzonder Steen zy, den naam hebbende van vleefch trekken, om dat hy aan de lippen blyft kleeven en quansuis het vleefch aan zich trekt, anders by d' Autheuren onder de foorten van den Magneetsteen gerekent; zoo weet ik geen anderen Steen, waar aan die eigenschap klaarlyker te vinden zy, dan aan onzen Amboinfchen *Amianthus*, die een ryd lang op strand in de zon gelegen heeft.

De *Creagus*, wat
Steen by
zy.

*Wy hebben hier weder de afbeelding van een stuk Amianthus Minerale bygevoegt, daar in het onderfte brain, en vervolgens de witte streep, die 'er doorloopt, harde Steen, en de bovenfte ader, met opgaande streepjes aangewezen, de stof is, daar men zegt dat het onverbrandbaar linnen van gemaakt word; altans het laat zich handelen en pluizen of het zyde ware; zie het op de plaat LVII. by de letter H. afgebeeld: Die begeerig is, om meer van diergelyke te wheeten, leeze Kircherus Onderaardsche Waereldt, bet 2de Hooft-
stuk in 't 8ste Boek.*

LXXXI. HOOFDDEEL.

Lapis Tanaffarenfis.

VAn *Malacca* is my gebragt een Steen, die men in 't eerst voor een *Hematites* of Bloetsteen zoude aanzien, langdradig als een stuk vermolzemd hout, doch van koleur is hy donkerblauw, met weinige witte streepen; hy word gevonden op *Tanassari*, in de gedaante van een Schilffersteen of Ley, met water gewreeven verft hy lichtblauw; 't zal buiten twyffel een hout van zekeren boom zyn, 't welk in de rivieren aldaar vallende in fteen verandert word: Hy is bevonden goet te zyn tegens den bloedgang, met water gewreeven en ingenomen; Men vind hem te koop op *Malacca*, aldaar aangebragt van *Tanassari*; verder kennis heb ik 'er noch niet van, dewyl ik maar een stuk gezien heb omtrent een hand lank en 1 duim dik, 't welk zich door de midden ligt doorzaagen liet, waar van ik de helft behouden heb. Tegens den rechten *Hematites* gehouden, bevind men dat de *Hematites* vry wat zwaarder en harder is, aan d'einden root uitflaande, maar daar hy gebezigt word, (gelyk by de zwaartvegers by het bruineeren,) glad en donkerpaars, blauw als gebruieneert ftaal, maar de *Tanassaryn* is lichter met meer en grovere draaden in de lengte gefreep, uit den blauwen naar 't grauwe trekkende gelyk de *Leye* doet; ook

De *Lapis*
Tanaffa-
renfis wat
die zy.

Verft
licht-
blauw.
Is goet te-
gen de
rooloo.

Dezelve
met den
Hemati-
tes verge-
leken, en
het onder-
fcheit daar
van aan-
gewezen.

verschilt hunner beider zap merkelyk; die ze met water gewreeven van hun geeven, dewelke in den *Hematites* root is, in den *Tanassaryn*, blauwachtig.

Hoewel hy als gezegt tot *Malacca* te koop is, zoo moet men hem egter onderscheiden van den *Lapis Malaccensis* by *Garcias Lib. 1. Aromat. Cap.* beschreven: dewelke anders niet is dan de *Hystriitis* of Yzervarkens-steen, waar van boven in het LII. Hoofddeel.

LXXXII. HOOFDDEEL.

Dominees Steen.

De Dominees Steen beschreven.

Wordt met de Marga Lapidescens vergeleken.

Heeft verscheide koleuren, plekken en aderen.

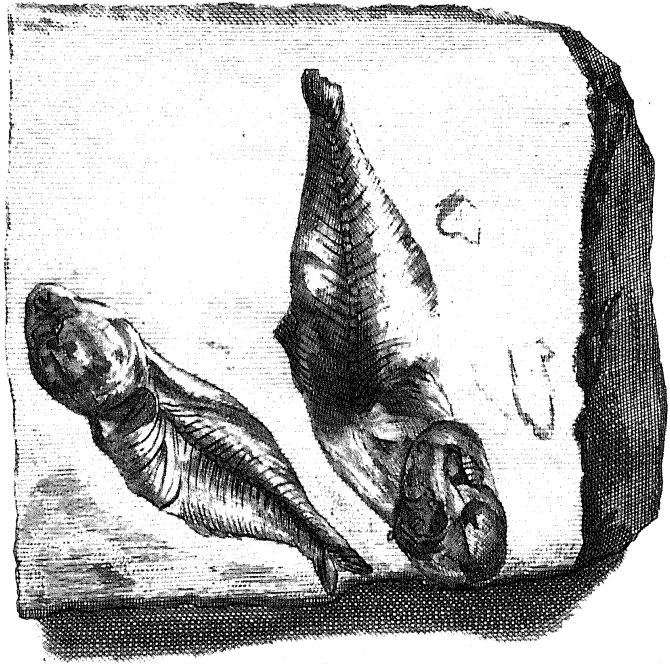
Proef van dezelve.

Eene veelverwige versteende Marga.

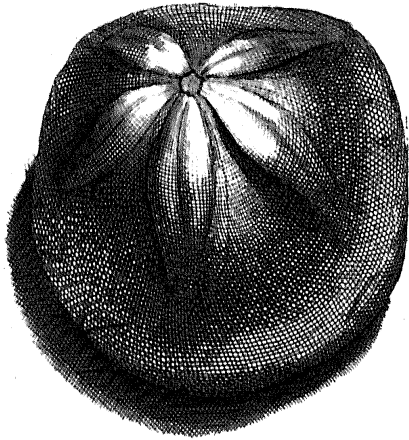
IN de rivier *Waytommo* achter 't Kasteel *Victoria* in *Ambon* vind men zekere Steenen van een ei of een vuist groot, van buiten vol bulten en kuilen, niet te min glad, zacht in 't aantasten, van eene fyne substantie; zy zyn zoo week, dat men ze gemakkelyk snyden en slypen kan, en die in 't wryven een kleeverig papje van zich geeven, waar van zommige stukken zoo mooi geaderd en geplekt zyn, dat men ze voor een kostelyk marmer of Serpentyinsteen zoude aanzien, zoo ze meer hardigheid en glans hadden; maar nu bevind men, dat deze Steen maar een beginnende *Marga lapidescens* is: Zy verschillen egter onder malkander in hardigheid, want zommige zyn zoo hard als een gemeene Steen, zommige zoo week en brokkelig, dat men gemakkelyk daar van byten kan, en in 't slypen vallen de stukken dikwyls van malkanderen. Van buiten vertoont hy geene mooijigheid, zynde gemeenlyk met een moschachtig slym bedekt, maar in 't slypen vertoonen haar eerst de koleuren en schilderien; zyn meeste koleur is ros, grauw en leververwig, maar de geslepen vertoont veelderleye figuren, wolken en plekken, van groen, afchblauw, root en zwart met vele fyne adertjes, waar in men zomtyds verscheide beelden kan beschouwen, doch in de meeste niet met al, of donker: Zommige zyn byna in 't gemeen groenachtig van koleur als wier of zee gras, die men niet qualyk voor den *Phycites* van *Plinius* houden mag.

Men kan ze daar aan van de andere Steenen onderscheiden, dat ze van buiten glad zyn als zeep, wanneer men ze een weinig tegens eenen anderen Steen wryft: Zy hebben hun naam bekomen van een zeker Prædikant, die ze in de *Waytommo* eerst gevonden en veel werk daar van gemaakt heeft, daar ze te voren veracht lagen, behalven de weekste stukken; die met fyn zand vermengt en week zyn, knappen ze op en eten ze als *Batoe poean* of *Terra sigillata*: waar van ze deze Steenen voor medesoorten houden, die in der daad niet anders zyn dan eene veelverwige *Marga* allensskens versteenende: Indien ze harder waren en die foute niet hadden, dat ze in 't slypen brokkelde, men zoud'er fraaije werken van kunnen maken zoo wel als van het *Marmor Zeplicium* of Serpentyinsteen, dewelke niet veel harder is dan de hardste van deze Steenen: De voornoemde Domine wist door 't slypen fraaije hoekige mes-steelen en gebeelde tafeltjes daar van te maken, hoewel hem in 't slypen veel mislukte, want indien'er geene fraaije beelden, plekken en wolken zich op doen, zoo zyn zy geene moeite waardig.

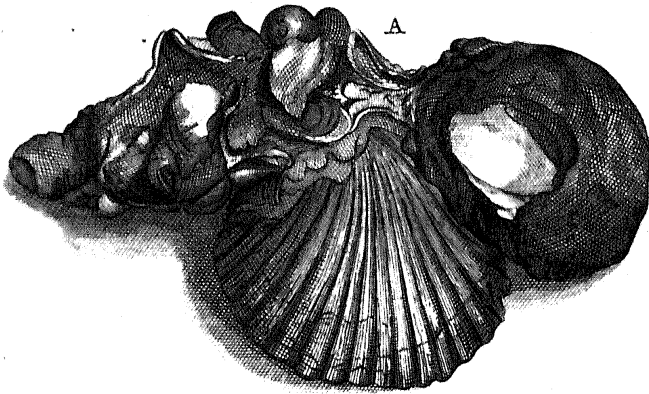
H

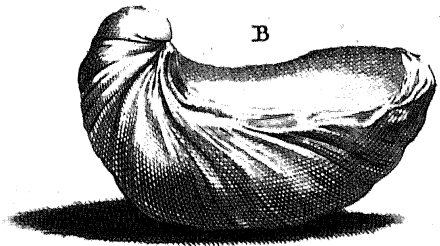
D

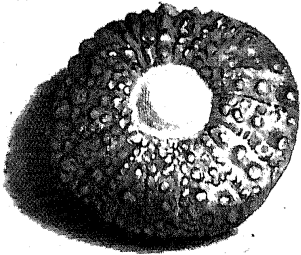
A

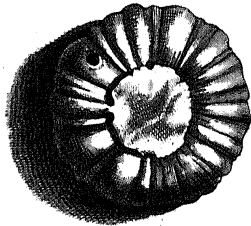
B

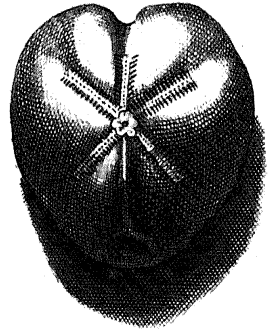
C

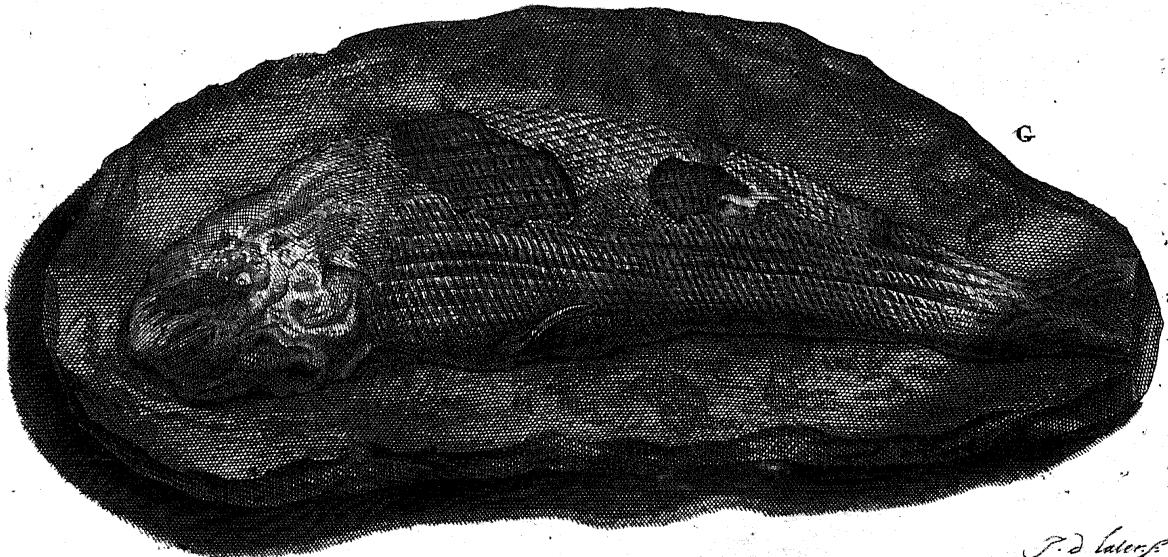
E

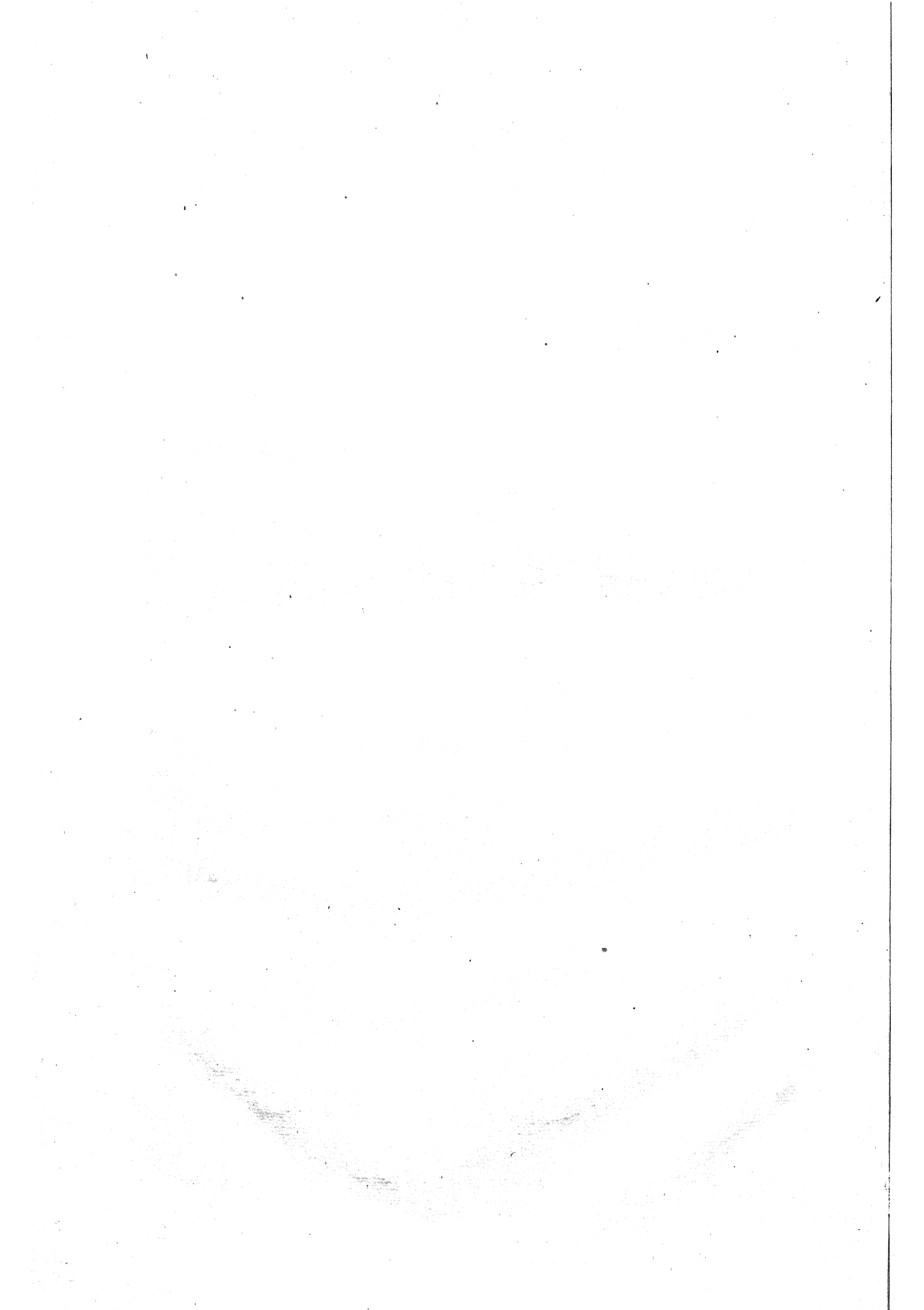
F

G

J. D. Linné

LXXXIII. HOOFDDEEL.

Cotricula. Batoe Udjy.

Toetsteenen worden in *Amboina* ook gevonden, zwarte, donkergroene en bruine, waar van alleen de zwarte d'oprechte zyn: De beste vind men tusschen de dorpen *Laricque* en *Waccasibu* op eenen steenigen hoek van 't strandt, dewelke zeer zwart en glad zyn, doch niet grooter dan een hoender-ei, en de meeste als knikkers: Op andere stranden van *Ambon* en *Keram* vind men ze veel grooter, doch die zyn blauwzwart, en vertoonen 't gout bleeker dan het is, 't welk beter voor den koper dan verkoper is: De groene en bruine zyn maar kleine stukjes, en worden zelden gevonden, toetzen ook zoo wel niet als de zwarte. De goudsmiden hebben de manier, dat ze de groote stukken plat slypen als tafeltjes of slypsteenen, maar ik heb dit aan d'Amboinsche niet goed bevonden, dewelke van hun buitenste en zwartste korst berooft verre zoo wel niet toetzen als te voren, daarom men ze laten moet zoo als ze van natuur zyn. Het onderscheit, dat zommige maken tusschen d'onderste en bovenste zyde des Steens, daar hy van de zon geraakt word en berer toetst, is aan de Amboinsche niet te merken, dewelke op strandt leggen en geduurig omgerolt worden. De zwarte Dondersteen is van den zwarten Toetsteen aan koleur en toetzen niet t'onderscheiden, behalven dat de Dondersteen de gedaante van eene stompe byl, beitelte, en vinger heeft, ook in 't aanzien gladder en blinkender is.

De Cotricula zyn Toetsteenen, verscheide van koleur. Waar dit gevonden, en hoe die gebruikt moeten worden.

Toetsteenen van de Kust zyn zwarte ruige Steenen, zonder glans en gekartelt, met rood koper ingevat, hier op slykt men 't gout wat hard, en drukt het daar na af op een klontje wasch door kolen heet gemaakt, wanneer nu veel gout op de klontjes staat, zoo word het zelve gesmolten, en hier door krygt iemant, dewelke veel gout toetst, zonder moeite een menigte gout: By nader onderzoek word bevonden, dat deze Slypsteen gemaakt word van den Malabaarschen Amaril, waar van zie boven in 't XXXI. Hoofddeel.

De Toetsteen van de kust zynde een ander soort.

LXXXIV. HOOFDDEEL.

Cancri Lapidescentes.

Dewyl voor eenige jaaren de Heer Dr. *Andreas Cleijer* zommige Krabben my toegezonden heeft, uit *Sina* gebragt, naar zyn schryven onder water levendig, en nu in steen verandert, zoo heb ik dezelve alhier onder de Steenen willen plaatzen; want het zyn harde maffive Steenen, behoudende de gedaante van eenen gemeenen Krab, omtrent 2 dwars vingers breed en lang, behalven dat ik dit byzonder daar in aangemerkt heb, dat het schild (*thorax*) ter weérzyden een dik aanwas heeft, gelyk vlerken, doch aan 't schild vast, daar aan de pooten staan, van koleur als een halfgebakken steen, doch de pooten zyn donkerbruin, gelyk ook 't lapje onder den buik: Zy gelyken wel eenen harden steen, laten zich egter gemakkelyk tot poeijer stooten. *P. Martinus* in zyn *Sines. Atlas pag. 138.* in de beschryving van *Kaochieu* de 8te Hoofdstad van *Quantung* zegt, dat ze op den grond van de zee leven tusschen gemelde Stadt en 't Eiland *Hainam*, als mede in een zeker (*lacus*) meir op 't zelfste Eiland; deze, zoo lang ze onder water zyn, zyn levendig, maar als ze in de lucht komen, veranderen in een harden steen, behoudende de vorige gedaante,

Cancri lapidescentes, verriende Krabben, zie de plaat LX. by No. 1. 2. en 3.

Gevolent van P. Martinus. Hoe dezelve in steen veranderen.

te, hoewel men aan die men vervoert altyd eenige pooten afgebroken ziet. Hy noemt ze *lapidescentes Cancri*: De Portugezen *Crangejo de Pedra*.

Hun
kracht en
gebruik
ande ge-
meeskonst.

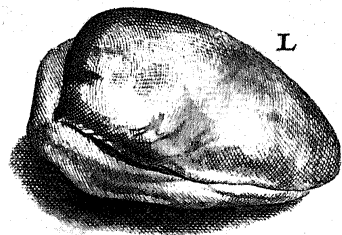
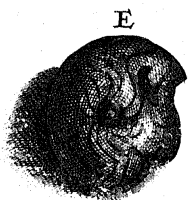
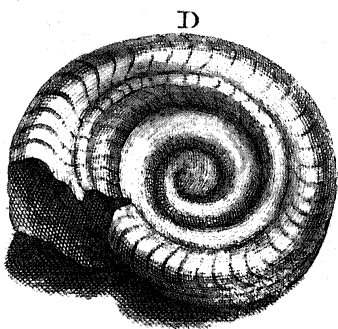
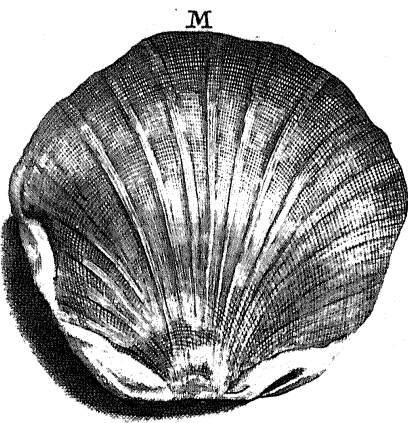
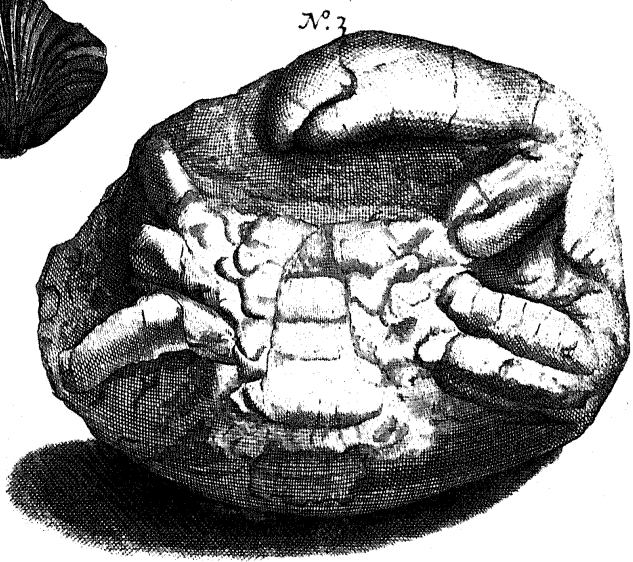
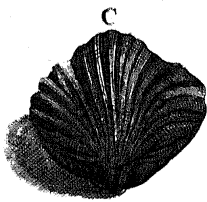
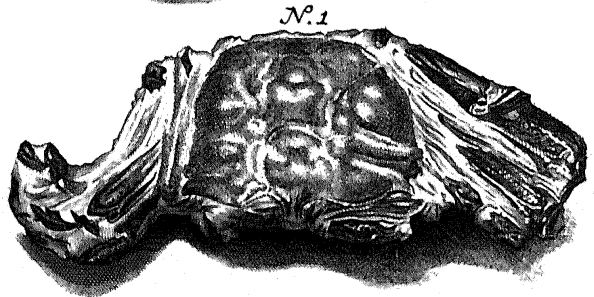
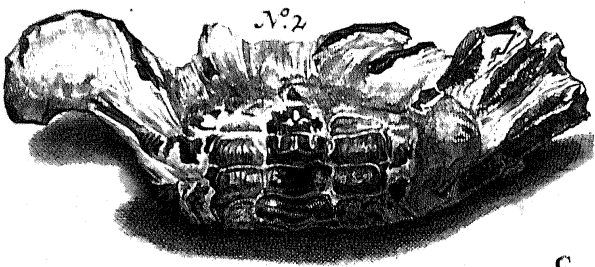
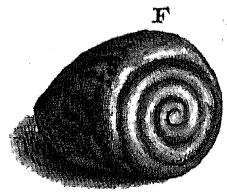
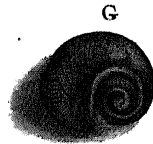
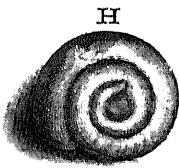
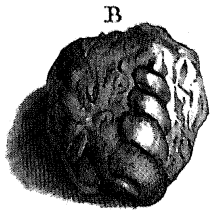
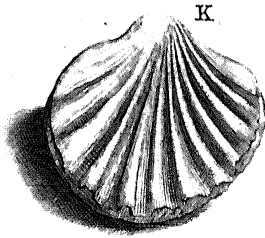
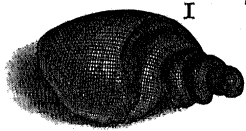
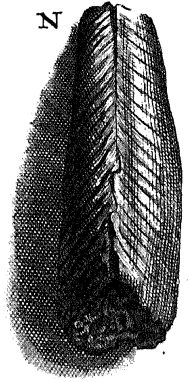
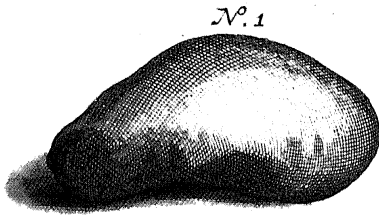
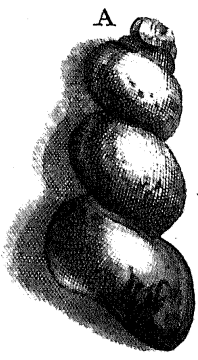
Onze Handelaars brengen ze van *Maccou* en *Canton*: Van hunne krachten heb ik 't volgende uit een (MS.) geschreven boek genomen.

1. Voor alle gezwollen met azyn gewreeven.
 2. Voor den bloedgank met water gewreeven.
 3. Voor allerhande kamergank met wyn gewreeven, doch zoo 't niet helpt met water gewreeven en ingenomen.
 4. Zoo de Koorts met eenige gezwollen begint, waar dezelve mogten voorkomen met azyn gewreeven en daar op gestreken.
 5. Pyn aan 't hoofd met azyn gewreeven, en aan 't slag van 't hoofd daar mede gestreken.
 6. Voor alle kortazemheit of benauthheit voor de borst met water gewreeven.
 7. Voor eenige gezwollen, die op de schouder of rug veroudert zyn, en met geen andere geneesmiddelen kunnen genezen worden, met azyn gewreeven en daar op gebruikt.
 8. In 't gemeen worden ze gebruikt om de brand in de koortzen te blussen, gelyk ook *P. Martinus* schryft, met water gewreeven en ingenomen.
- Uit het verhaal van meergemelden *Mr. Cristiaan Gyrarts* heb ik verstaan, dat tuschen de Stad *Boacheu* en 't Eiland *Eynam* Zeekreeften gevangen worden, dewelke, zoo haast zy uit het water komen, in Steen veranderen en houden hun gestalte; diergelyke Kreeften worden ook in zeker Meir op het Eiland *Eynam* gevangen. Men heeft daar omtrent plaatzen, als de kleine Stad *Cium*, daar noch ebbe noch vloed is, maar het water vloeit den eenen halven Maanschyn naar 't Oosten, en d' andere halve Maan naar 't Westen; het welk de Sinezen alhier ook bekrachtigen.

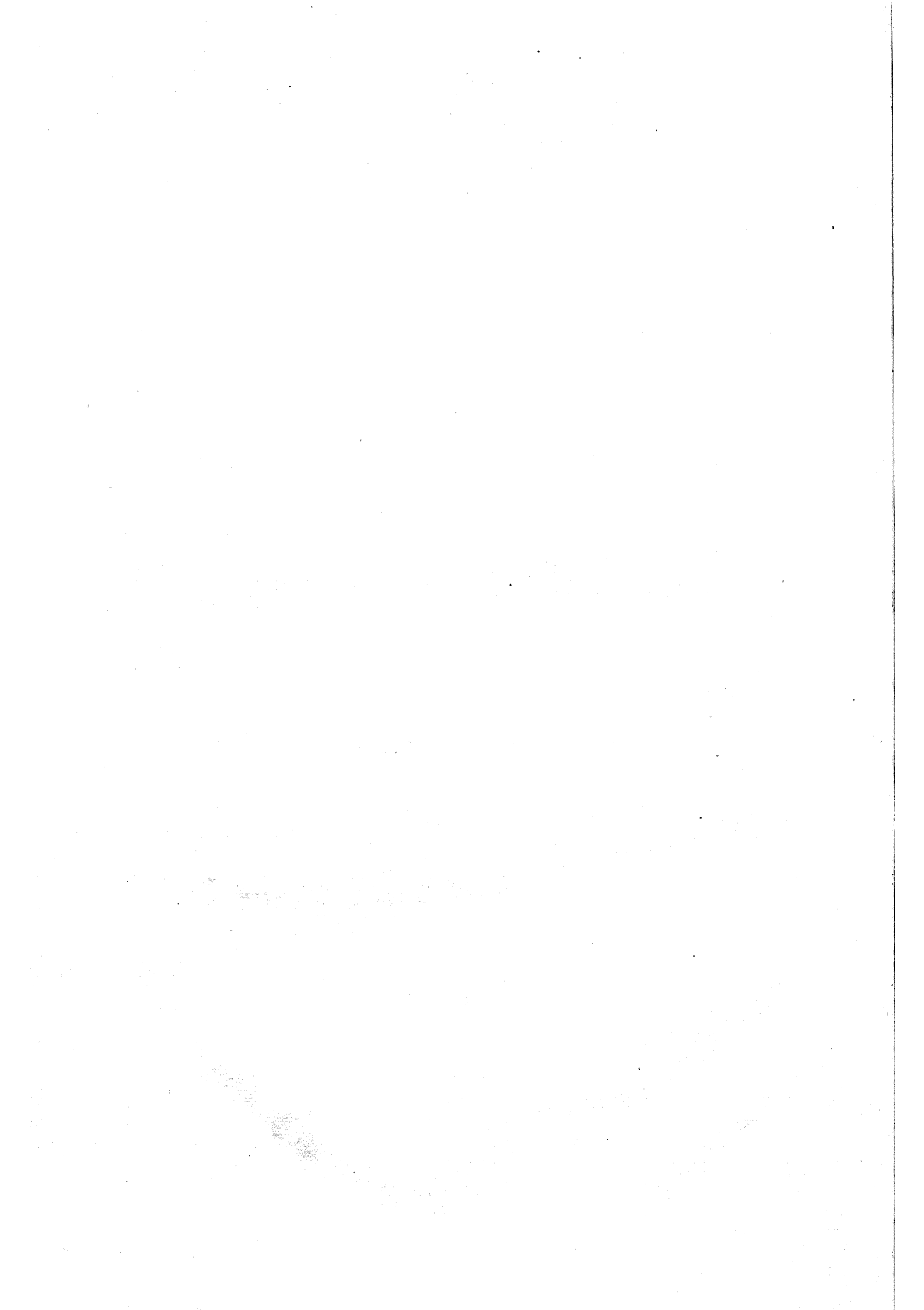
Verhaal
van Mr.
Christiaan
Gerards.

Wy hebben voor heen, in 't aanhangzel van 't LXVI. Hoofddeel, eenige aanmerkingen gegeven, rakende de versteende Hoorens en Schulpen, die in de rotssteenen of aarde gevonden worden; en alzoo dit Hoofddeel van versteende Krabben spreekt, hebben wy nodig geacht eenige andere, namelyk Zeeappels van verscheide soorten daar by te voegen, nevens wiffen en planten; van welke wy wel eene heele reekze zouden kunnen vertonen, indien 't bestek van deze ons niet weêrbiel. Te willen zeggen, dat de zulke mede steengewassen zyn, is tegen de reden en ondervinding; redenen zyn 'er hier voor vangegeven: Daar by wy noch voegen, en vraagen, waar ooit de natuur steenen heeft voortgebracht, met leden, scharen, poten, ruggen, buik, schorffen en andere hoedanigheden meer, alle overeenkomende met de zelfde dieren die leven en voetzel, in het water en op zeestranden hebben? Zulks kan men noch naakter zien aan de inwendige deelen, die (gelyk wy voor heen van de versteende Hoorens en Schulpen gezegt hebben) ook veel weker bevinden te zyn, dan de buitenste schors of hoornachtige huidt, en dat de Steenzappen alle de deelen doordringen, en zommige geheel versteenen; of ook wel maar alleen de uiterlyke, door aanzetting, met Steenkorsten omvangen. Zulks tonen overvloedig de Zee-Heesters en boomtjes, die in de Kabinetten der Liefhebberen bewaart worden, en van veelerlei gedaante en koleuren zyn, daar men de steenschorffen van kan afbreken, en alzoo de Heesters volkomen in haar houtgewas of natuurlyken staat herstellen, gelyk ze gegroeit zyn, eer ze met steen omzet wierden: Doch wy zullen ons niet verder inlaten, om van alle die zaken met en onderscheide-lyk te schryven, alzoo daar toe wel een heelwerk zou vereischt worden; maar voortgaan met het vertonen van diergelyke zaken als de Hr. Rumphius heeft beschreven, en daar van zyn Edt. aan ons gene afbeelding geeft; dieshalven hebben wy, gelyk voor heen meermaals hebben gedaan, onze toevlucht moeten neemen tot de bezitters van diergelyke zeldzaamheden; en om deze Amboinsche Steen-Krabben te verbeelden, heeft ons de Ed. Gr. Achtb. Hr. Burgemr. Witzten; de gunst van ze te laten aftekenen, bewezen; zie de plaat LX. en aldaar N°. 1. de bovenste, en N°. 2. de onderste zyde, vertoont: Op N°. 3. word eene andere soort, my uit de West-Indiën toegekomen, verbeeldt: Wy bezitten 'er noch meer andere, doch vertonen die niet, om het bestek der plaat niet voor by te springen, om dat ook noch meer, namelyk de Zee-Appels, afgebeeldt moesten vertoonen, die, zoo veel de binnenste vischdeelen aangaat, groote overeenkomst hebben met de Krabben, zie de afbeelding op de plaat LIX. Die by de letter C. is zyn schors, steenhardt, doch het binnenste veel weker en geheel wit: Zoo ook de andere soort, by de letter D.

De

God. Sabine

De afgetekende, by letter E. is geheel vuursteenhard, bruiner van kleur dan de voorgaande, en uit een Bergsteen gebaalt: Die by de letter F. is een andere soort, 't Dootshoofd genaamt, en mede van gesteltheit, als by letter C. Nu volgen de Visch-steenen of versteende Visschen, waar van my verscheide soorten zyn voorgekomen, doch ik ben deze twee maar machtigh geworden; zie d' eene by de letter G. verbeeldt, deze zit in eenen vasten zwarten Steen, en d' andere by H, zyn twee visschen met alle hare graten, rosachtig van kleur, in eenen witten, doch wekeren Steen, dan de voorgaande. Ik zal alle de verscheide soorten van Houten, Vruchten, en andere Steen gewordenen zaken, voorbygaan; om dat de veelheit der selver wel een heele verhandeling vereischt; doch tot besluit noch aanwyzen een stukjen op de plaat LVII. N°. 1. verbeeldt, het is een takje met bladeren en een vruchtje van den Egelantierboom, geheel tot Steen geworden, my overhandigt door den Hr. Doctor Scholts tot Rotterdam, groten Liefhebber van zulke en andere dergelyke zeldzaamheden, waar van zyn Ed. noch een veel groter stuk by hem heeft, nevens verscheidene takken en bladeren, met de vruchten daar aan: Dit verbeelde is 'er maar een klein stukjen van.

LXXXV. HOOFDDEEL.

Sal Ambonicus: Garam Ambon.

Hoewel de Amboincezen door 't bywoonen der Europeërs van goed en opregt zout genoegzaam kunnen voorzien worden, zoo blyven ze doch by hun oude gewoonte een grof en ongezien zout te maken, by hun *Sassi* genaamt, gelykende beter, harde, donkere, en afchgrauwe steenen dan zout, behalven dat het altyd vochtig is: 't Zelve word aldus toebereidt.

Sal Ambonicus beschreven.

Zy zoeken zoodanige houten, die langen tyd in zee water gedreven, en van haar schorsse gansch ontbloomt zyn, deze kloven zy in lange stukken omtrent 2 ellen lank, stapelen ze op kleine hoopen, en stookten vuur daar onder; onder 't branden sprengen ze dezelve geduurig met zee water, zoodanig dat even de vlam niet uitgaat, zoo lang tot dat het niet meer branden wil: Dit verbrande hout vervalt dan in roffe en ruige Steenen, den *Lapis Calaminaris* byna gelyk, daar aan men alrede zien kan het zout blinken; daar na nemen ze korfjes uit groene bladeren slegt gevlogten, daar in ze de verbrande klompen doen, eerst boven eenige holle bakken gezet, gieten al weder zee water daar op, 't welk als een loog in de ondergezette bakken druipt, en dat zoo lang tot dat de klompen in aarde en afch vervallen: Dan zetten ze veele potscherven of halve potten, die ze *Ulen* en *Lamam* noemen, zoodanig dat men gemakkelyk vuur daar onder stookten kan. In deze potscherven gieten zy de voornomde loog en koken ze zoo lang, tot dat ze in een harde steen verandert, behoudende de forme van potscherven als kleine koeken, die ze dan in den rook opgehangen bewaaren. Dit is hun gemeen Zout, 't welk zy in al hun kost gebruiken, inzonderheit by 't eten van *Papeda*, waar by het smakelyker is dan ons gemeen zout, hoewel het merkelyk naar loog riekt. Men slaat de koeken in stukken van een ei groot, en wryft daar mede de kost, die men eten wil, zoo lang tot dat ze genoeg gezouten is: Buiten den rook kan men dit zout niet wel bewaaren, om dat het smelt en de plaats vochtig maakt; zoo deugt het ook niet tot inpekelen, om dat het niet scherp genoeg is. Dit Zout is ook goet voor die den kinkhoest hebben, veroorzaakt door eenige dikke en scherpe fluimen, die in de keel steeken en een moeilyk jeuken veroorzaken, als men zomtyts daar aan lekt, waer door de fluim verdunt en het jeuken eenigzins overgaat. De dryfhouten tot dit werk dienstig krygen ze genoegzaam in de regenmaanden, wanneer geheele boomen in zee dryven in zulk eene menigte, dat ze dikwyls geheele stranden bedekken; inzonderheit in 't jaar 1664. wierden alle de stranden van *Ambon*, *Keram*, *Manipa* en *Boero*, die naar 't Oosten leggen, met zoo zwaare en veele boomen bedekt, dat men

Hoe en waar van het gemaakt wordomstandig beschreven.

Hoe 't zelve tot spys en geneesmiddelen gebruikt word.

Het hout, waar uit dit Zout komt, word in zee en op strand gevonden.

Er komt van 't weg spoelen der landen en bosschen.

Doch allerlei hout is niet even bequaam.

den strand niet bekennen konde; deze alle wierden van hun bast gezuivert, van de takken berooft, en daar door zoo glad gemaakt als of ze geschuurt waren: Men heeft tot noch toe niet eigentlyk ervaren kunnen, van waar al dit hout kwam, zynde voor en na dien tyd diergelyk niet meer gezien; behalven dat men voor zeker weet, dat in de bocht van *Kelkepoeti* of *Elipa Poeti* op *Kerams* Zuidzyde, een groot stuk landts, dat met hooge boomen bezet was, gezonken is, ook dat alle groote Rivieren van *Keram* door den geweldigen regen in dat jaar veele stukken landts met boomen en al hebben uitgedreven: Toen waren de zoutbranders in hun schik, dewelke dit hout ophaalden en kloofden, zoo wel tot het zoutbranden als tot de keuken. Nopens het zoutbranden, het is een mocilyk en verdrietigen arbeid, om dat het zoo geweldig rookt, als men 't zoutwater daar op sprenkt; hoewel het gekloofde hout een tyd lang te voren in de zon moet gedroogt zyn: Dewyl ze ook geen onderscheid maken en ook niet wel maken kunnen tusschen 't een en 't ander dryfhout, maar door malkander nemen zoo als 't hun voorkomt, zoo kan men wel denken, dat het een zout ook beter zy als t' ander, inzonderheit dienden zy daar op te letten, dat ze geen melkhout, 't welk eene schadelyke en bytende melk heeft, hier toe nemen, 't welk een schadelyk zout voor de tanden geeft; gelyk ook de kalk, die men van koraalsteen met zoodanig hout brand, en zomtyds tot het *Pinang*-eeten gebruikt, bevonden word het tandvleesch los te byten.

LXXXVI. HOOFDDEEL.

Lapis Cordialis.

De Lapis Cordialis beschreven. 't Gevoelen van den Schryver, waar uit bygemaakte word.

DEZE is een gemaakte Steen door de Portugezen te *Goa*, doch nu door geheel Indiën vervoert wegens zyne goede krachten; doch waar van hy gemaakt word is my onbekent, behalven dat naar oogenschyn en smaak zyne voornaamste ingredienten zyn, gemalen gout, *Bezoar*, *Ambra* en *Muscus*. Hy heeft de grootte en gedaante van een duiven-ei of van een klein hoender-ei, van buiten schynt hy vergult, van binnen donkergrauw met goude puntjes blinkende, zacht om te wryven, en klaarlyk naar *Muscus* en *Ambra* riekende; van zyn gebruik en krachten heb ik 't volgende uit een (MS.) geschreven Boek, van *Goa* gezonden, uit het Portugeesch aldus overgezet:

Vertaling uit het Portugeesch nopens de kracht en werking van dezen Lapis Cordialis.

Deze Steen is het uitnemenste en werkzaamste Cordiaal, dat 'er tot noch toe gevonden is, en daar is geen ander dezen gelyk: De *Bezoar* of eenig ander Cordiaal kan by dit niet vergeleken worden; die het onderzoekt zal de uitwerkinge van het zelve vinden, gevoelen, en meer, als ik zegge ofte aanwyze, bevinden.

1. De quantiteit die men van dezen Steen inneemt, zal 't gewigt van 6 gerste korels zyn, doch wat meer of min doet geen quaad.
2. In de brandende heete koortzen, wanneer de zieke met groten dorst bevangen is, zoo mag men hem alle uren iets van dezen Steen met water ingeeven, want hy doet niet alleen geen quaad of schade, maar verflaat ook de groote hitte en dorst, en maakt dat de quaadheit van de ziekte niet aan 't hart slaat, daar by versterkt en verheugt hy op een wonderlyke wyze.
3. Zoo 't gebeurde dat de kranke tot wyn genegen is, zoo zal men hem een weinig van dezen Steen met wyn ingeeven.
4. Wanneer iemand geen koorts hebbende, zich bedroeft en zwaarmoedig bevoelt, dat hy neeme van dezen Steen met wyn, en hy zal zich terstont verligt gevoelen.
5. Koorts met zwaarmoedigheid hebbende zal men van den zelve met water innemen, en indien de koorts klein is en de droefheit aandringt, zoo mag men den zelve met gewaterden wyn innemen.

6. De Perzoon aan de beterende hand of gezond zynde, en eenige zwaarmoedigheid gevoelende, moet den zelve als te voren gebruiken, want hy verheugt en versterkt alle leden des lichaams.

7. Ingenomen als voren is een werkzaam middel tegen alle soorten van vergift, 't zy door den mond, 't zy op een andere manier ingenomen; als mede tegen de beetten van Slangen met brillen, in 't gemeen *Cobra Capelo* genaamt.

8. Desgelyks tegen de beetten van Adders.

9. Ook tegen de steeken van Scorpioenen, en het neemt terstont de pyn en vergift weg; en 't is nodig, na dat men van den genoemden Steen gedronken heeft, een weinig van den zelve tot stof te maken, en op de steeken te leggen.

10. Iemant alle dagen 's morgens noch nuchteren zynde van dezen Steen met water of wyn innemende, mag zich verzekert houden dien dag voor alle soorten van Venyn bevrydt te zullen zyn, zoo van beetten, als van tets, dat door den mond ingenomen is.

11. Met water ingenomen dient het om 't bloed der borst te stoppen als mede der neuze; het is nodig een weinig stof van dezen Steen op de wyze van snuiftabak in te snuiven en 't overige in te drinken.

12. Ook is 't nut voor inwendige gezwellen met water ingenomen.

13. Desgelyks bewaart het gezicht als voren gebruikt.

14. Ook bewaart het voor bedorven lucht, gebruikt als voren.

15. Met wyn gebruikt bewaart iemant voor de vierdedaagsche koorts.

16. Als voren gebruikt maakt een goede memorie.

17. Als voren gebruikt verdryft de derdedaagsche koorts.

18. Gebruikt als voren bewaart iemant voor de besmettelyke quaade Melaatsheit of Lazerye.

19. Met water is dienstig voor de kinderpokjes.

20. Met wyn of water verwekt lust, en verquikt de zwakke en verflaude door ziekte.

21. Met water doodt de buikwormen.

22. Als voren gebruikt is goed voor de ineetende zweeren of omloop.

23. Met wyn tegen 't graveel en steen.

24. Desgelyks tegen de beetten van een dolle hond.

25. Is mede dienstig, als voren ingenomen, tegen alle venyn uit de quetzuuren der pylen of een vergiftig geweer, en hier toe is noodzaakelyk den gequetsten eerst van den Steen te drinken te geeven, en daar na 't stof in de wonden te strooijen.

26. Met wyn ingenomen is goet voor den afgank, die uit koude ontstaat

27. Met water voor den afgank, die uit heete ontstaat.

28. Met wyn is dienstig en helpt, die niet wateren kan.

29. Met wyn maakt een open lichaam.

30. Desgelyks met wyn of water is goet tegen de vallende ziekte of *Apoplexia*, wanneer de perzoon, die deze ziekte onderhavig is, een, twee of meermaals 's daags van dezen Steen moet inneemen.

Dit alles met toestemminge der Onderzoekers en van de gestelde inde vergadering van *St. Paulus*, het nieuw gezelschap der Jesuiten te *Goa* 1655.

Men verkoopt ze te *Goa*, *Coetschyn* en op *Ceylon* by 't gewigt, komende een, die zoo groot is als een eend-ei, 12 *Pagodis* of 24 Ryksdaalders te staan. Hun waarde.

D' AMBOINSCH E
LXXXVII. HOOF TDEEL.

Succinum Terreſtre.

Het Succinum Terreſtre, waar 't gevonden word.

NAar 't verhaal der Sinezen vind men een *Succinum* diep landwaart in, uit de aarde gegraven, meest in de groote boschen van pynbomen in het Landſchap *Sukuen* en de naaft omgelegene. De Sinezen zeggen, dat deze Bernsteen anders niet zy dan het hers van gemelde pynboomen, 't welk omtrent 1000 jaaren in de aarde leggende in zulk eenen steen verandert; het is donkerder en rooder dan het Europeſch *Succinum*, en daarom veel slechter, blyvende het Europeſche by zyn hooge prys zoo wel in *Sina* als in *Japan*; de Sinezen noemen het *Houpek*; De Malcijers *Alambir*: Zoo versta ik ook dat een *Succinum fossile* uit de bergen van *Pegu* komt.

Haar benaming in verſcheide taalen.

Een ſoort van Hers den Amber gelyk.

De proef daar op.

Het Hers, in ons kruidboek *Dammar Selam* genaamt, langen tyd in zee water dryvende word den Bernsteen mede zoo gelyk, dat men het daar voor aanzien zoude, inzonderheit als 't klare en roſſe stukjes zyn, buiten ruig en witachtig, binnen klaar en doorschynende: Het onderscheid word men terſtont gewaar aan den reuk, als met het op koolen legt; ook springt en knerft de *Dammar Selam* te veel. Op 't Eilandt *Mauritius* word mede op strandt gevonden een zeker Hers, 't welk men aldaar voor Bernsteen houd, doch of het uit boomen of uit de zee komt is noch niet beſchreven.

Waar van zie boven het XXXV. Hoofddeel, van *Ambra Grysea* in 't verhaal van *Hubert Hugo*.

BLAD-WYSER

DER

VOORNAAMSTE SAAKEN

in dit Werk begrepen: N. betekent Neêr-
duitsch: M. Maleitsch: A. Amboinsch.

A.

- Anmerkinge aangaande 't onderfcheit van 't Manne-
tje en Wyfje der Hoor-
nen.* 115.
- Aapefteenen.* Zie Bezoar.
- Aardbezie.* Zie Fragum.
- Achaat voor Vuursteen gebouden.* 225.
- Achaatjes.* Zie Cylinder.
- d' Achate Tooten befchreven.* 108.
- *Haar waarde.* ib.
- Achates: Widury.* 287.
- *Boomfteentjes genaamt.* ib.
- *Hun verfcheide benaminge.* ib.
- *Waar dezelve gevonden worden.* ib.
- *In verfcheide foorten verdeelt.* ib.
- *Hun gedaante en koleur befchreven.* ib.
- *Redenen van den Schryver daar over, die de natuur de werkende oorfaak daar van noemt.* ib. 288.
- *'t Zelve bevestigt door een voorbeeld van de Donderfteenen.* 288.
- *Hun kracht en eigenfchappen onder-
vonden in 't uittrekken van vergift.* ib.
- *Een ander ondervindinge.* ib.
- *Waar toe d' Inlanders den zelven gebruiken.* ib. 289.
- Achates, Onyx en Sardius hebben groote gemeenfchap met malkander, en maken zomtyds een mengelmoes van een vierden fteen.* 289.
- Adamas. N. een Diamant. M. Intam.* 282.
- *In drie foorten verdeelt.* ib.
- *De eerfte foort, Intam Bun genaamt.* ib.
- *De tweede foort, Intam Api.* ib.
- *De derde foort, Intam Poeti.* ib.
- *Waar ze gevonden worden.* ib.
- *In 't Sineefch Suanu genaamt.* ib.
- *Waar toe ze gebruikt worden.* 283.
- *Aanmerkinge des Schryvers, waarom men hedendaags de Diamanten zoo hard niet vind, als tevoren.* ib.
- *'t Oudfte gewag van den Diamant by Mofes onder den naam van Jahalon, dat is Hamersteen.* ib.
- *By d' Europeërs de Diamant voor den Koning der edele gefteenten gebouden.* 286.
- d' Admiraal befchreven.* 108.
- *Des zelfs waarde.* ib.
- *Hier van een ander foort, mede d' Admiraal genaamt.* ib.
- *Deze met het Kabinet van den Heer Ovens naar Engeland gezonden, en aldaar verkocht.* ib.
- Aëtites peregrinus: Mestica Kiappa.* 309.
- *Waar en hoe dezelve gevonden word.* ib.
- *Der Inlanders bygelovigheit omtrent den zelven onderzocht en wederlegt.* ib.
- Alabaftrites en Alabastrum waar in verfchillen.* 330.
- *'t Gevoelen van Boëtius daar over aangebaalt.* ib.
- Alatæ. A. Tatallan.* 109.
- *Zyn tweederlei van aart, en in verfcheide foorten verdeelt.* ib.
- *Worden Krabben en Laphoorns genaamt.* 112.
- Alata lata. N. Breedlip.* 110. 179.
- *Is zeldzaam.* ib.
- *Van zommige Tallan genaamt.* 110.
- Ambar, Ambar-grys. Zie Ambra Chryfea.*
- Ambra alba: Sperma Ceti: Ambar Poeti.* 277. 278.
- *Waar in de Ooft-Indifche van den Europifchen verfchilt.* 277.
- *Des*

B L A D - W Y S E R.

- *Des Schryvers gevoelen van den zelven.* 278.
 ---- *Zyn verscheide benaming.* ib.
 ---- *Waar dezelve gevonden word.* ib.
 ---- *Waarom Sperma Ceti genaamt.* ib.
 ---- *Hoe bereidt en gebruikt word.* 279.
 ---- *Eenige omstandigheden van het Sperma Ceti aangewesen.* 179. 280.
 ---- *Bewys van den Schryver aangaande het Sperma Ceti uit verscheide Auteurs en ondervindingen.* ib. 281.
 ---- *Haar oly van wie en waar toe gebruikt.* 281.
 Ambra Chrysea. N. Ambar-grys. 255.
 ---- *By d' Inwoonders van de Zuid-Ooster Eilanden en Timor Ijan-Taij, dat is Vischdrek genaamt.* ib.
 ---- *In drie soorten verdeelt.* ib.
 ---- *Haare benaming en boedanigheid.* ib.
 ---- *Des zelfs oorsprong uit den visch Azel.* ib. 266.
 ---- *Waarom Ponambar genaamt.* 255.
 ---- *Waarom Coambar.* ib.
 ---- *Waarom Maniambar.* ib.
 ---- *'t Gevoelen van Ferdinandus Lopes de Castagneta, waar dezelve gevonden word.* ib.
 ---- *Van Servatius Marel.* 256.
 ---- *Van Julius Scaliger.* ib.
 ---- *Der Javanen.* 257.
 ---- *Van Hubertus Hugo.* ib. 258.
 ---- *Ondervinding, hoe in een Walvisch een groote menigte Amber gevonden is.* 256. 257.
 ---- *Des Schryvers bedenkingen hier over, doch door hem verworpen.* 258.
 ---- *Een ander gevoelen, dat aezelve in de wilde zwynen en vossen groeit.* ib.
 ---- *'t Gevoelen des Schryvers, dat by op de grond van de zee groeit, en hoe by in zoo veele dieren komt.* ib. 259.
 ---- *Linschoten aangehaalt.* 259.
 ---- *Hoe men den Ambar beproeven zal.* ib. 260.
 ---- *Des zelfs waarde.* 260. 262.
 ---- *Waarom Ambar Bonga, dat is Bloem-Amber genaamt.* 260.
 ---- *Krachten en eigenschappen van den Amber.* ib.
 ---- *Hoe men hem los maakt.* ib.
 ---- *Waar toe hy gebruikt word.* ib. 261.
 ---- *Waar hy gevonden word.* 261.
 ---- *Verscheide soorten van Amber door den Schryver onderzocht.* ib.
 ---- *Een ongemeen groot stuk Ambar beschreven.* ib.
 ---- *Twee verbaalen van den Heer Andreas Kleijer van den Ambar.* ib. 262.
 ---- *Beschryvinge van het stuk Graauwen Amber, dat de Kamer van Amsterdam uit Oest-Indien heeft gekregen, weegende 182 ponden; nevens eene korte verhandeling van zynen oorsprong en krachten.* 262---274.
 Ambra nigra: Ambar Itan. 274.
 ---- *Reden van des zelfs benaminge.* ib.
 ---- *'t Gevoelen des Schryvers van den zelven.* ib.
 ---- *Waar dezelve gevonden word.* ib. 275.
 ---- *In twee soorten verdeelt.* 275.
 ---- *De eerste soort, waarom het kleeft van den Walvisch genaamt.* ib.
 ---- *De tweede soort beschreven.* ib.
 ---- *Ambar Batu of Boëtonsche zwarte Amber beschreven.* ib.
 ---- *Bedrog der Inlanders met den zelven.* ib.
 ---- *Onderzoek, waar dezelve groeit.* ib. 276.
 ---- *Kluchtige verzieringe der Inlanders van den zelven.* 276.
 ---- *Nader verbaal van den zwarten Ambar, en 't gevoelen des Schryvers over den zelven.* ib.
 ---- *Waar toe dezelve gebruikt word.* 277.
 ---- *Een ander soort, Ambar gunong genaamt.* ib.
 ---- *Waar toe dezelve gebruikt word.* ib.
 ---- *Waar dezelve gevonden word.* ib.
 Amethistus. N. Amethist. 283.
 ---- *Hier van verscheide soorten.* ib.
 ---- *Waar toe ze gebruikt worden.* ib.
 ---- *Welke de beste zyn.* ib.
 Amianthus Ambonicus: Batoe Ramboe. 332.
 ---- *Waar dezelve gevonden word.* ib.
 ---- *Heeft gelykenis met den Pedra de Cananoor.* ib. 333.
 ---- *Hoe*

B L A D - W Y S E R .

- *Hoe tot geneesmiddelen gebruikt.* ib.
 --- *Zyn waarde.* 333.
 --- *Een ander soort, Pedra fria genaamt.* ib.
 --- *Waar deze gevonden word.* ib.
 --- *Waar toe gebruikt.* ib.
 Ampo. *Zie Marga.*
 Amufium. *N. Kompas-Schulp.* 144. 188.
 --- *Word zelden gevonden.* ib.
 --- *Waar ze gevonden word.* ib.
 --- *Hoe veele jaaren vermist, eindelyk weder te voorschyn gekomen is.* 144.
 --- *t'Onrecht Vliegende Schulp genaamt.* ib.
 --- *Reden van haar benaminge.* ib. 145.
 --- *Wanneer ze op Batavia bekend geworden is.* 145.
 --- *Wanneer en waar de Schryver dezelve bekomen heeft.* ib.
 --- *Maandoublette genaamt.* ib.
 Androdamantas *beschreven.* 222.
 Androdamas. *Zie Maas Urong.*
 Anguis marinus: *Ular laut.* 45.
 --- *Waar dezelve gevonden word.* ib.
 --- *Haar werkinge aangewesen.* 46.
Antique Potten. Zie Giftschotels.
 Antsjor, *een groene steen, beschreven.* 223.
 --- *Waar toe dienstig.* ib.
 --- *Waar hy gevonden word.* ib.
 Aprites: *Mestica Babi.* 295.
 --- *Waar dezelve gevonden word.* ib.
 --- *Waar toe hy gebruikt word.* ib.
 --- *Der Indiaanen bygeloof van den zelve.* ib.
 --- *Aan den groot Hertog vereert.* ib.
 --- *Een ander in 't geraamte van een doode Slang gevonden.* 296.
 --- *Een diergelyke in 't hoofd van een tam Varken gevonden.* ib.
Arabische Hoorntjes. Zie Porcellana Arabica.
Arendsteen. *Zie CrySTALLUS Ambo-nica.*
 Areola. *N. Beddekens.* 84. 171.
 --- *Worden zelden gevonden.* 84.
 Areularia major. 91. 92. 173.
 --- *Minor.* 92. 173.
 --- *Reden van haar benaminge in verscheide taalen.* 92.
 --- *Waar toe ze gebruikt worden.* ib.
- Argilla. *Zie Marga.*
 Argus. 114. 181.
 --- *Word zelden gevonden.* 114.
 Argyrodamas: *Batu goela.* 229.
 --- *Zyn benaming in verscheide taalen.* ib.
 --- *Waar hy gevonden word.* ib. 230.
 --- *Waar in zyn schoonheit bestaat.* ib.
 --- *Waar toe van d' Inlanders gebruikt.* 230.
 --- *Van de Makkassaren.* ib.
 --- *Hier van een ander soort, Saccharites Ambonicus of Amboinsche Batu goela genaamt.* ib.
 --- *Is verscheiden van gedaante.* ib.
 --- *Is schoonder van stof dan de Boëtonsche.* ib.
 --- *Waar deze gevonden word.* ib.
 --- *Vergeleken met het Krystal.* ib. 231.
 --- *Komt over een met het Zwitserische Gletscher.* 231.
 --- *Hier van een slechter soort.* ib.
 --- *Waar deze gevonden word.* ib.
 Armilla magica. 244.
 --- *Hoe dezelve verkregen is.* ib.
 --- *Bygeloof des bezitters van den zelve.* ib.
 Afchibobuch, *een vogel, beschreven.* 263.
 --- *Waar dezelve gevonden word.* ib.
 --- *Odoardus Barbofa daar over aangehaalt.* ib.
 --- *Als ook Justus Klotius.* ib.
 Afelli. *N. Esfeltjes.* 118. 182.
Affchepoesters. Zie Voluta cinerea.
 Afussen *passir behoort onder de Solenes bivalvii.* 150.
 --- *Is bequaam om te eeten.* ib.
 Attagenes. *Zie Voluta pennata.*
 Aurichalcum antiquorum. *Zie Suaffa.*
 Auripigmentum Indicum. 217.
 --- *Waar het gevonden word.* ib.
 --- *Haar verscheide benaming.* ib.
 --- *Van de Schilders Opermont en Realgar genaamt.* ib.
 --- *By de Javanen en Chinezen niet voor vergiftig gehouden, echter onwaar bevonden.* ib.
 --- *Hoe het by hun gebruikt word.* ib.
 --- *By die van Baly tot schilderen en verwen gebruikt.* ib.
 Au-

B L A D - W Y S E R .

Auris marina. 121. 184.
 --- Haar verscheide benaming. 121.
 --- Hier van verscheide soorten. ib.
 --- Waar de vierde soort gevonden word. ib.
 d' Auteur tot een Medelid van d' Academie Curios. in Duitschland aangenomen. 65.
 Avicula. 152. 191.
 --- Waar ze gevonden word. ib.
 --- Verdeelt in roode en zwarte. 152.

B.

Baardnypers. Zie Vulfella.
 Baartmannetjes. Zie Buccinum pilosum primum s. crassum.
 Balani. N. Ekelen, Puisten, &c. 121. 184.
 --- Groeijen onder aan de schepen. ib.
 --- Ook aan de klippen. 122.
 --- Waarom Tulpen genaamt. 121. 122.
 --- Een opmerking wegens haar aangroeijen aangewesen. 122.
 --- By de Chinezen tot spyze gebruikt. ib.
 --- Ook by hun tot kandelaars voor d' Afgoden gebruikt. ib.
 --- Hoe gezouten en bewaart worden. ib.
 --- In verscheide soorten verdeelt. ib.
 --- Reden van haar benaming in 't Maleitsch en in 't Chineesch. ib.
 Bandasche Pimpeltjes. 82.
 Batappa, wat het zy beschreven. 232.
 --- Waar het zelve verricht word. ib.
 --- Bygeloof daar omirept. ib.
 Batu Poean van 't Eiland Oma beschreven. Zie Marga. 221.
 Beddekens. 84.
 --- Worden zelden gevonden. ib.
 Bernsteen-Oesters. Zie Ostreum electricum.
 Beurskrabbe. Cancer crumenatus. 7.
 --- Waar dezelve gevonden word. ib. 8.
 --- Zoekt by donkere maan haar kost. 7.
 --- Is gevaarlyk om te eeten, hoe echter bequaam gemaakt. ib. 8.
 --- Haar sterkte, en hoe zy krachteloos gemaakt word. 7.
 --- Een zeldzaam voorval van een Beurs-

krabbe met een Geit. ib.
 --- Haar verscheide benaming. 8.
 --- Haar spys aangewesen. ib.
 --- Hoe ze gevangen word. ib.
 --- Hoe ze gevoedt en in 't leven behouden word. ib. 9.
 --- Haar waarde by de Chinezen. 8.
 --- Verscheide gevoelens van haar voortteeling, doch verworpen; waar van de reden aangewezen. ib.
 --- Haar eyeren van den Schryver gezien, en zyn oordeel daar over. ib.
 --- Door Rochefort beschreven. 9.
 --- Waarom Don Diego in 't volle barnas genaamt. ib.
 Bezaantje. Zie Epidromis.
 Bezoar: Culiga kaka. 301.
 --- In twee soorten verdeelt. ib.
 --- Reden van zyn benaming. ib.
 --- Hun benaming in verscheide taalen. ib.
 --- Waar en hoe ze groeijen. ib.
 --- 't Gevoelen der Inlanders daar over. ib.
 --- Van d' Inlanders, Aapsteenen genaamt. ib.
 --- Hun waarde waar door vermindert. ib.
 --- Proef of hy oprecht is. ib. 302.
 --- Hoe van de Sinezzen vervalscht. 302.
 --- Hun waarde. ib.
 --- By de Chinezen hoe tot geneesmiddelen gebruikt. ib.
 --- Hoe van d' onze gebruikt word. ib.
 --- 't Gevoelen van den Chinees Zeuquius van den zelven. ib. 303.
 Bia Garu. 126.
 --- De Stukken daar van veranderen in steen. 132.
 --- Proef om te zien, of ze steen of maar versteent zyn. ib.
 --- Haar Tendo beschreven. ib.
 --- Wat van deze Schulp by de Radjos en Makkassaren gegeten word. ib.
 --- Verhaal van een lichtenden Steen in een Bia garu gezien. ib. 133.
 --- Aanmerkinge omtrent Bia garu; hoe ze in eene ongemeene grootte gevonden zyn. 133.
 --- Hier uit van d' Inlanders, Armringen gemaakt. ib.
 --- Haar

B L A D - W Y S E R.

--- Haar groote kracht. ib. --- Waar ze gevonden worden. ib. --- Wat daar van by de Makkassaren tot spyze gebruikt word. ib. Bia Katsjo. 150. 191. --- Hoe en waar ze gevonden word. 150. --- Reden van haar benaming. ib. Bia Piffou behoort onder de Solenes bilvalvii. 150. Bia Sabandar, of kleine Bontemantel. 143. Billetjes. 143. 189. --- Hier van een ander soort. 143. --- Waar ze gevonden worden. ib. Blaasjes. Zie Bulla. Blauwdroppen. 120. Blauwringen. 118. 182. --- Hier van verscheide soorten. 118. --- Lystjes genaamt. ib. Boatana. Zie Melitites. Bocassan of Bacassan beschreven. 146. --- Waar toe gebruikt word. ib. --- Verdeelt in witte en zwarte. ib. --- Hoe de witte toebereidt word. ib. --- Hoe bewaart word. ib. 147. --- Waar toe gebruikt word. 146. --- Toebereiding van de zwarte Bocassan. ib. 147. --- Van de Chinezen en Maleijers meest gezocht. 146. --- By het Romeinsche Garum vergeleken. 147. Bloedige en vuurige Zeeroode Lappen. Zie Foetus Cancrorum. Boerenmuzyk. 106. --- Behoort onder de Volutæ. ib. --- Waar dezelve gevonden word. ib. Boerepons, wat het zy. 325. Bokkesteen in een Bokken blaas tot Craucau gevonden. 297. Bolatsjang, wat het zy, en waar uit gemaakt. 28. Bolus ruber. Zie Marga. Bontemantel. Zie Pecten primus f. vulgaris. Boomsteentjes. Zie Achates. Boorworm. Zie Solen lignorum. Bootsbaak ook Duivelsklauw genaamt. 112. --- Is een soort van Krabben. ib. Zie	Harpago. Borststukjes. Zie Thoracia. Boterweg. Meta Butyri. 102. --- Word zelden gevonden. ib. --- Hier van een tweede soort. ib. Boterwegje van Boero. 107. Bozios. Zie Buccinum spirale. Brandvlekjes. Zie Thoracium oculatum. Brafilische Tophus. Zie Pila Porcorum. Breedlip. Zie Alata lata. Buccina Aruana. 93. 173. --- Waar dezelve gevonden worden. 93. --- Zyn de grootste van alle Buccina. ib. --- Worden onder de beste Onyx gerekent. 94. Buccina tuberosa. N. Geknobbelde Kinkborens. 95. 173. --- Hector genaamt. 95. --- Worden zelden gevonden. ib. Buccina tuberosa rufa. N. Rood geknobbelde Kinkborens. 95. 173. --- Der Indiaanen bygeloof omtrent dezelve. ib. --- Op d' Oostkust van Celebes, Hunka genaamt. 173. --- Waarom Ajax genaamt. 95. 173. Buccinum: Bia Trompet. 93. 173. --- In verscheide soorten verdeelt. ib. Buccinum Tritonis. 94. 173. --- Haar verscheide benaming. ib. --- Hoe gezuivert word. 94. --- Haar waarde. ib. --- Waar zy haar onthouden. ib. --- Haar borens waar toe gebruikt. ib. --- Waarom Kinkborens genaamt, hoewel van den Schryver tegengesproken. ib. 173. --- Zweeten by regenachtig weder. 94. --- Hoe men dezelve lang goed behouden kan. ib. 95. Buccinum pilosum primum, f. crassum. 96. 174. --- Haarige Diklipjes of Baartmanteltjes genaamt. ib. --- Hier van 2 soorten aangewesen. 96. --- Zyn verscheiden van gedaanten. ib. Buccinum pilosum tenue. ib. 174. Buccinum granulatum planum. 97. 174. ----- Rotundum. ib. Buccinum aculeatum. ib. --- Undosum. ib. --- Hier

B L A D - W Y S E R.

<p>--- Hier van verscheide soorten. 97.</p> <p>Buccinum lineatum. ib. 174.</p> <p>--- Is vergiftig gelyk de Pauskroon. 97.</p> <p>Buccinum angulosum. 98. 175.</p> <p>--- Scälarc. N. het Wendeltrapje. ib.</p> <p>--- Spirale. ib.</p> <p>--- In Portugaal Bozios genaamt. 98.</p> <p>--- Hier uit van de Nomen, Kranffen en Hoedbanden gemaakt. ib.</p> <p>Buccinum foliorum. 98. 175.</p> <p>--- Waar deze gevonden worden. 98.</p> <p>--- De grootste bier van worden van de Inlanders gegeten. ib.</p> <p>Buikjes. 84.</p> <p>--- Hier van twee soorten. ib.</p> <p>Bulla. N. Blaasjes. 91. 173.</p> <p>--- Hier van verscheide soorten. ib.</p> <p>Bultjes. Zie Epidromis gibbosa.</p> <p>Bygeloof der Europeërs van den Varkensteen. 292.</p> <p>--- Der Indiaanen van den Trochus. 74.</p> <p>--- Der Israëlitien aangaande hun vischvangst. 310.</p>	<p>Calcar. N. Spooen. 168.</p> <p>--- In twee soorten verdeelt. ib.</p> <p>Canarium. III. 180.</p> <p>--- Waarom in 't Maleitsch, Bia Canary genaamt. ib.</p> <p>--- Hier van verscheide soorten. ib.</p> <p>--- Hoe in dezelve een Cancellus of Cuman van andere Cumans verschillende groeit. III.</p> <p>Canarium latum. III. 112. 180.</p> <p>Cancelli: Cuman. 23.</p> <p>--- Anatum: Cattam bebec. 27.</p> <p>Cancer æneus. 18.</p> <p>--- Barbatus. 26.</p> <p>--- Calappoides: Cattam Calappa. 21.</p> <p>--- Caninus: Cattam Andjin. 12.</p> <p>--- Crumenatus: Catattut: Beurskrabbe. 7. 8. 9.</p> <p>--- Hier van een zeldzaam voorval aangewesen. 7.</p> <p>--- Floridus: Cattam Bonga. 16.</p> <p>--- Lanofus: Cattam Bifa. 19.</p> <p>--- Longimanus. 15.</p> <p>--- Lunaris: Cattam Bulan.* 11.</p> <p>--- Marinus: Cattam Aijam. 10.</p> <p>--- Moluccang. 22.</p> <p>--- Nigris chelis: Cattam gigi itam. 19.</p> <p>--- Noxius: Cattam pamali. 17.</p> <p>--- Perverfus: Balancas. 21.</p> <p>--- Raniformis. 13.</p> <p>--- Ruber: Cattam Saliffa. 18.</p> <p>--- Rubris oculis. 14.</p> <p>--- Saxatilis: Cattam batu. 9.</p> <p>--- Spinofus: Cattam Baduri. 15.</p> <p>--- Terrestris tenui testâ: Cattam darat. 13.</p> <p>--- Venenatus. 20.</p> <p>--- Villosus. 14.</p> <p>--- Vocans: Cattam pangel. ib.</p> <p>Cancri lapidescentes. 335.</p> <p>--- Waar dezelve gevonden worden. ib. 336.</p> <p>--- 't Gevoelen van P. Martinus, hoe dezelve in steen veranderen. 335.</p> <p>--- Der zelve kracht en gebruik in de geneeskunst. 336.</p> <p>--- 't Verhaal van Mr. Christiaan Gerard van dezelve. ib.</p> <p>Canjang, een Bastaart-Diamant. 283.</p> <p>Canrena lima. 76.</p> <p>Ca-</p>
<p>C.</p>	
<p>C Alapites: Klapsteen: Mestica Calappa. 319.</p> <p>--- Van Plinius onder den Dendritis gerekent. ib.</p> <p>--- Hun verscheide benaminge. ib.</p> <p>--- Hun gedaante en eigenschappen. ib.</p> <p>--- Kenteken of ze levendig of doot zyn. ib.</p> <p>--- Waar ze groeijen. ib. 320.</p> <p>--- Zyn verscheiden van gedaantens en koleuren. ib.</p> <p>--- Verhaal van hun ryfheit. 320.</p> <p>--- Waar ze gevonden worden. ib.</p> <p>--- Hoe men ze toetzen moet. ib.</p> <p>--- 't Gevoelen van Plinius over dezelve. ib.</p> <p>--- Hoe men ze vuil geworden weder zuivert. ib.</p> <p>--- Der Inlanders bygeloof van dezelve. ib. 321.</p> <p>--- Tot een geneesmiddel tegen de koorts gebruikt. 321.</p> <p>--- Hun waarde. ib.</p> <p>--- Verhaal van eenen gevonden Calappussteen. ib.</p>	

B L A D - W Y S E R.

- Caput Medusæ: Bulu Aijam. 41. --- *In verscheide soorten verdeelt.* 81. 82.
 --- *Waar toe, hoe en van wie het ge-*
bruikt word. 42. --- *Verrucosa prima f. Ceramica.*
 81. 170.
 Carina Holothuriorum: *Qualle-boot-*
jes. 68. 167. --- *Waar ze gevonden word.* ib.
 --- *Worden zelden gezien.* ib. --- *Verrucosa secunda.* 81. 82.
 --- *Zeilen over zee.* ib. --- *Waar deze gevonden word.* ib.
 --- *Hebben een schoone weërschyn.* ib. --- *Deze alle onder de Murices gere-*
 --- *Onder de Neritæ gerekent.* ib. *kent.* 83.
 --- *Waar dezelve gevonden worden.* ib. *Casuaris-eyers.* 118. 182.
 Carneola. 115. 181. --- *Zyn verscheiden van soorten.* ib.
 Cartiffæ. N. Hertjes. 132. 186. *Caudi of Cauri beschreven.* 117.
 --- *In drie soorten verdeelt.* ib. --- *Hoe ze gevangen en vervoert wor-*
 --- *Waar ze gevonden worden.* 138. *den.* ib.
 --- *Haar Dier beschreven.* 132. --- *Haar groote waarde.* ib.
 --- *Hoe men ze zuivert.* ib. --- *Franciscus Pyrad aangaande de-*
 --- *Haar waarde.* ib. *zelve aangehaalt.* ib.
 Cassides læves f. cineræ: *Grauwe*
Kasketten. 83. 171. *Ceilonische Slangensteen. Zie Ophitis Se-*
 --- *In verscheide soorten verdeelt.* 83. *lonica.* * * *
 --- *Hoe dezelve aangroeyen.* ib. *Cepites, een soort van Achaat.* 289.
 --- *Wanneer zy vergaderen en voorttee-*
len; 't welk door eyers geschiet. ib. 84. --- *Waar zoodanig een, hebbende de*
 --- *Haar benaming in verscheide taa-*
len. 84. *grootte van een hoenderei, door den*
Schryver gevonden is. ib. 290.
 Cassides tuberosæ: *Bia Cabefette.*
 79. 170. --- *Tuinsteen genaamt.* 290.
 --- *In vier soorten verdeelt.* 79. *Ceraunia. Zie Dondersteen.*
 --- *De eerste soort, Cassis tuberosa*
prima f. cornuta. N. Geboornde
Stormboeden of Ofskoppen genaamt.
 ib. 170. --- *Metallica. Zie Donderschopjes.*
 --- *Hoe deze aangroeyt.* 79. 80. 170. *Cereola. N. Keersjes.* 103. 177.
 --- *Waarom zelden onbeschadigt gevon-*
den worden. 80. --- *Hier van een ander soort.* 103.
 --- *Haar benaminge in verscheide taa-*
len. ib. *Chalcolibanon. Zie Suassa.*
 --- *Waar ze gevonden worden.* ib. *Chama aspera: Bia garu.* 126. 131.
 --- *Hoe men ze schoon maakt.* ib. --- *In verscheide soorten verdeelt.* 126.
 --- *De tweede soort, Cassis rubra ge-*
naamt. ib. 170. --- *Haar verscheide benaming.* ib.
 --- *Waar deze haar ophoudt.* ib. --- *Door Plinius in twee geslachten ver-*
 --- *De derde soort, Cassis pennata ge-*
naamt. 81. 170. *deelt.* ib.
 --- *Deze word weinig gevonden.* ib. --- *Waar dezelve gevonden word.* 131.
 --- *Waar dezelve gevonden word.* 170. *Chama circinata.* 139. 187.
 --- *De vierde soort, Cassis aspera, N.*
steekelige Kasketten, genaamt. 81. --- *Word tot de kost gebruikt.* ib.
 170. --- *Waar ze gevonden word.* ib.
 --- *Waar dezelve gevonden word.* ib. *Chama granosa.* 140. 187.
Cassides verrucosæ: Pimpeltjes. 81. 170. *Chama lævis. N. gladde Gapers.* 138.
 170. --- *In verscheide soorten verdeelt.* 138.
 --- *Waar dezelve gevonden word.* ib. --- *Voor de Glycymerides van Plinius*
gehouden. ib.
 --- *Waar ze gevonden worden.* ib.
 --- *Hebben een wachter.* ib.
 --- *Werden in China tot speeltuig ge-*
bruikt. ib.
 --- *Haar benaminge in verscheide taa-*
len. ib.
Chama litterata oblonga. N. Letter-
schulpen. 139. 187.
 --- *Bia*

B L A D - W Y S E R .

--- <i>Bia malam, dat is Nachtschulpen genaamt.</i> 139. --- <i>In vier soorten verdeckt.</i> ib. Chama litterata rotunda. 139. 187. --- <i>Word zelden gevonden.</i> ib. Chama littoralis. 126. 127. 186. --- <i>Verdeelt in Mannetje en Wyfje.</i> 127. --- <i>Het Wyfje beschreven.</i> ib. --- <i>Heeft van buiten schubben als nagels.</i> ib. --- <i>Het Dier daar in woonende, is yfselyk van aanzien.</i> ib. --- <i>Het Dier geopent nader beschreven.</i> ib. --- <i>Hoe ze haar aan de klippen vast houdt.</i> ib. --- <i>Het Mannetje beschreven.</i> ib. Chama lutaria, f. coaxans. N. Quakers. 138. 186. --- <i>Waar deze gevonden worden.</i> 138. --- 139. --- <i>Konnen geluit maken.</i> 139. --- <i>Hebben een Mestica.</i> ib. Chama montana, f. Noachina. N. Vader Noachschulpen. 134. --- <i>Zyn Schulpen geweest.</i> ib. --- <i>Worden geheel, en ook aan stukken verspreidt gevonden.</i> ib. --- <i>Zyn inwendig noch schoonwit.</i> ib. --- <i>Zy vuuren niet als de Keisfeenen.</i> ib. --- <i>Worden groot en klein gevonden.</i> ib. --- <i>Waar ze meest gevonden worden.</i> ib. 135. --- <i>Zyn niet aan malkander vast, maar meest verstroot en aan de klippen vast gegroeit.</i> 134. --- <i>Zyn geen natuurlyk gewas der bergen.</i> 135. --- <i>Hoe zy op 't gebergte komen.</i> ib. --- <i>Eene tegenwerping van den steen Ombria beantwoordt.</i> ib. --- <i>Zyn door geen menschen, maar door d' algemeene zundvloet daar gebragt.</i> ib. 136. --- <i>Hier van eene tegenwerping opgelost.</i> 136. --- <i>Zyn tot tekenen van d' algemeene zundvloet gegeven, om dat ze in alle gewesten des waerelts gevonden worden.</i> ib. 137. --- <i>'t Zelve bevestigt uit d' overlevering</i>	<i>der volkeren.</i> 137. --- <i>Eene tegenwerping hier omtrent opgelost.</i> ib. --- <i>Een van deze Schulpen aan den groot Hartog van Toskanen gezonden.</i> ib. --- <i>Drie van zoodanige Schulpen, die volkomen Doublet waaren, op het Oost-Indisch huis tot Amsterdam gezien, en hier in print gebragt.</i> ib. Chama obtusa. 131. --- <i>Waar ze gevonden word.</i> ib. Chama optica. N. Perspectieffes. 139. --- 187. --- <i>Hier van vier soorten.</i> 139. Chama pectinata. 139. 140. 187. --- <i>Waar ze gevonden word.</i> 140. Chama Pelagia. 127. --- <i>Haar dikte beschreven.</i> ib. --- <i>Is zorgelyk te handelen.</i> ib. --- <i>Waar ze gevonden word.</i> 128. --- <i>Haar sterkte.</i> ib. --- <i>Hoe ze gevangen en krachteloos gemaakt word.</i> ib. --- <i>Hoe ze haar voetzel krygt.</i> ib. --- <i>Heeft een wachter by haar, zonder welke ze niet leven kan.</i> ib. --- <i>Hier van een ander soort.</i> ib. --- <i>Word van d' Inwoonders gegeten.</i> ib. --- <i>In deze word een steen gevonden des Calappus-steen meest gelyk.</i> ib. Chama scobinata. 140. 187. --- <i>Word zelden gevonden.</i> ib. Chama squammata. N. Nagelschulpen. 126. 156. 186. --- <i>Haar verscheide benaminge.</i> ib. --- <i>Worden de grootste onder de Schaalvisschen.</i> ib. --- <i>Hier van zyn groote en kleine.</i> ib. --- <i>Verdeelt in Chamæ decumanæ, Pelagiæ en Littorales.</i> ib. Chama striata. N. Peerdevoetjes. 131. --- 186. --- <i>Haar grootte.</i> 131. --- <i>Heeft eenen Chamites.</i> ib. --- <i>Is gering van waarde.</i> 132. Chama virgata. 139. 187. --- <i>Waar ze gevonden word.</i> ib. --- <i>Waarom niet tot de kost gezocht.</i> ib. Chametrachea. 126. --- <i>In verscheide soorten verdeelt.</i> ib. Cha-

B L A D - W Y S E R.

<p>Chamites. <i>M. Mestica</i> bia garu. 128. 312. --- Worden tot drinkbakken voor de boenders gebruikt. 128. 129. --- Bygeloof der Amboinezen, dat zy onweêr verwekken, &c. ib. --- Een andere Chamites. 129. --- Waar deze gevonden word. ib. --- Chamites digitalis genaamt. ib. --- Noch een ander soort. ib. --- Deze tot een geneesmiddel gebruikt. ib. --- Noch vyf andere soorten beschreven. 312. 313. 314. --- De eerste soort komt uit de Nagel-schulpen. 312. --- Des zelfs gedaante beschreven. 313. --- De tweede soort. ib. --- De derde soort. ib. --- Waar dezelve gevonden word. ib. --- Hier van verscheide soorten. ib. --- De vierde soort komt uit de Quakers-Schulpen. ib. --- Bygeloof van een Sinesche vrouw van den zelven. ib. 314. --- Plinius aangehaalt. 314. --- Waar toe hy gebruikt word. ib. --- Zyn waarde. ib. --- De vyfde soort onder de Katoogen gerekent. ib. --- t' Onrecht voor een Bergsteen gebouwen. ib. --- Waar dezelve gevonden word. ib. --- Waar toe gebruikt word. ib.</p> <p>Chasmal. Zie Suassa.</p> <p>Chinezen maken hunne signetten van Satschico. 286. --- Hun is op balsstraffe verboden hunne signetten van Joc te maken. ib.</p> <p>Chlorites. Zie Lapillus Motacilla.</p> <p>Cinis Sampaënsis. Abu Muæ. 224. --- Waar het gevonden word. ib. --- Des zelfs waarde. ib. --- Behoort alleen tot den Koning. ib. --- Hier van verscheide soorten. ib. --- Welke de beste is. ib. --- Haar benaming in verscheide taalen. ib. --- Waar toe het gebruikt word. ib. 225.</p> <p>Clabbeken, waarom by de Chinezen Tsjoetsjoe, dat is Watersteen ge-</p>	<p>naamt. 283. --- Waar dezelve gevonden word. ib. Clypeolus Lunæ. 129. --- Zyn ronde Schildekens. ib. --- Zyn steenbard; echter beproeft geen steen te zyn. ib. --- By d' Inlanders onbekent, waar van ze gekomen zyn. ib. --- Bericht, dat ze door de Javanen daar gebragt zyn. ib. 130. --- Worden tot kleine Handschilden gebruikt, doch met bygeloof. 129. --- Haar benaminge. 130. --- Waar ze groeijen. ib. --- Hier van een ander soort. ib. --- Deze heeft een Mestica. ib. --- Een zeldzaam voorval hier van aanden Schryver verhaalt, en ook gebeurt. ib. --- Echter tegengesproken. ib. --- Verhaal van een zeker Chineesch, die door bygeloof gedreven zoodanigen voor veel gelt koopt, en zyn wederwaren. ib. 131. --- Hoe d' Inwoonders van Ternate, &c. deze Schulpen noemen. 131. --- Haar benaminge by verscheide Schryvers. ib. --- Haar eigenschappen uit de benaming aangewesen. ib.</p> <p>Coambar. Zie Ambra Chrysea.</p> <p>Cochlex globosæ. 90. --- In verscheide soorten verdeelt. ib.</p> <p>Cochlex valvatæ. Bia Tsjonkil. 75. --- In twee soorten verdeelt. ib.</p> <p>Cochlea imbrium. <i>M. Bia Ribut.</i> 91. 173. --- Waar en hoe deze gevonden word. 91.</p> <p>Cochlea laciniata. <i>N. Lobbetjes en Sporen.</i> 73. 168. --- In twee soorten verdeelt. 73. --- Worden tot spyze gebruikt. ib.</p> <p>Cochlea lunaris major. <i>Matta bulan befaar, of Matta lemboe.</i> 69. 168. --- Waar ze gevonden word. 69. --- Haar benaminge in verscheide taalen. ib. --- Haar Dier van wie tot spys gebruikt. 70. --- Haar Hoorn hoe paarlemoerig gemaakt, en waar toe gebruikt word. ib. --- Haar</p>
---	---

B L A D - W Y S E R .

<p>--- Haar Schild tot een geneesmiddel ge-
bruikt. ib.</p> <p>--- Haar waarde. ib.</p> <p>--- Reden van haar benaming. 168.</p> <p>Cochlea lunaris minor. Bia matta
bulan. 70. 168.</p> <p>--- Hier van vyf soorten. ib.</p> <p>--- De eerste soort, fulcata nigra,
genaamt. ib.</p> <p>--- De tweede, petholata. 71. 168.</p> <p>--- De derde, lunaris aspera. ib.</p> <p>--- De vierde, lunaris minima. ib.</p> <p>--- De vyfde, gelykende naar groote
zilvere Ovens. 71.</p> <p>Cochlea lutaria. 92. 173.</p> <p>--- Hier van twee soorten. 92.</p> <p>--- Haar benaming in verscheide taal-
len. ib.</p> <p>--- Zyn goed tot spyze. 92.</p> <p>--- Waar zy gevonden woorden. ib.</p> <p style="text-align: right;">93. 173.</p> <p>--- Hoe ze haar verbergen. 93.</p> <p>--- Konnen lang bewaart en vervoert
worden. ib.</p> <p>Cochlea patula. N. Wydmonders. 91.
172.</p> <p>Cochlea pennata. N. Patryzen. M.
Bia Culit bawang. 90. 172.</p> <p>--- Pennata altera. 91.</p> <p>Cochlea prima laevis, f. Vitellus.
75. 76.</p> <p>--- Waar dezelve gevonden word. 76.</p> <p>--- Is onbequaam tot spyze. ib.</p> <p>Cochlea faxea. Zie Cochlites.</p> <p>Cochlea striata, f. olearia. M. Bia
minjac. 90. 172.</p> <p>--- Waar toe ze gebruikt word. 90.</p> <p>--- Ondervinding van den Schryver. ib.</p> <p>--- Haar benaming by de Grieken. ib.</p> <p>--- Hier van een ander soort, striata
altera genaamt. ib.</p> <p>Cochlea terrestris. 92. 173.</p> <p>--- Hier van verscheide soorten. ib.</p> <p>Cochlites: Cochlea faxea: Mestica
Bia. 315.</p> <p>--- In drie soorten verdeelt. ib.</p> <p>--- De eerste soort. ib.</p> <p>--- Waar die gevonden is. ib.</p> <p>--- Aan den groot Hartog van Toskanen
vereert. ib.</p> <p>--- De tweede soort beschreven. ib.</p> | <p>--- Word zelden gevonden. ib.</p> <p>--- Waar dezelve gevonden word. ib.</p> <p>--- De derde soort. ib.</p> <p>--- Waar dezelve gevonden word. ib.</p> <p>Comala, een Steen tot verwen bequaam.
223.</p> <p>Concha Univalvia. 121.</p> <p>--- In twee geslachten verdeelt. ib.</p> <p>Concha testudinaria. N. Karet. 114.
181.</p> <p>--- Eertyds Caap falso genaamt. ib.</p> <p>--- Word zelden gevonden. 114.</p> <p>Cornu Ammonis. 67. 167.</p> <p>--- Gelykt naar den Nautilus major.
ib.</p> <p>--- 't Gevoelen der Amboinezen over zy-
ne voortkoming. 68.</p> <p>--- Hun benaming in verscheide talen.
68. 167.</p> <p>--- Hoe ze aan strand komen. 167.</p> <p>Cornuta. N. Krabben. 110. 179.</p> <p>--- Haar verscheide benaming. ib.</p> <p>--- Zyn verdeelt in Mannetje en Wyf-
je. ib.</p> <p>--- Van 't Wyfje zyn twee soorten. ib.</p> <p>--- Van 't Mannetje zyn verscheide
soorten. 110.</p> <p>--- Deze worden tot de kost gezocht. ib.</p> <p>--- Waar dezelve gevonden worden. ib.</p> <p>--- Jonston hier over aangebaalt. ib.</p> <p>Cornuta decumana. 110. 179.</p> <p>--- Haar zwaarte. 110.</p> <p>--- Worden zelden gevonden. ib.</p> <p>--- Waar ze gevonden worden. 110.
179.</p> <p>Cornuta millipeda. N. Duizentbeen.
110. 179.</p> <p>Cornuta nodosa. N. Pedagra of Scor-
pioen. 110. 179.</p> <p>--- Word weinig gevonden. ib.</p> <p>--- Waar ze meest gevonden word. ib.</p> <p>Catawo, een berg, waar gelegen. 275.</p> <p>Cotricula: Batoe Udjy. 335.</p> <p>--- Zyn Toetsteenen. ib.</p> <p>--- Hier van verscheide soorten. ib.</p> <p>--- Welke de oprechte zyn. ib.</p> <p>--- Waar ze gevonden en hoe gebruikt
moeten worden. ib.</p> <p>--- Met den zwarten Dondersteen ver-
geleken. ib.</p> <p>--- Een ander soort, Toetsteenen van
de</p> |
|--|--|

B L A D - W Y S E R.

<p><i>de Kust genaamt.</i> ib.</p> <p>--- <i>Waar van dezelve gemaakt word.</i> ib.</p> <p>--- <i>Waar toe gebruikt word.</i> ib.</p> <p>Cotricula Mufæ. 244.</p> <p>--- <i>Waar en hoe dezelve gevonden is.</i> ib.</p> <p>--- <i>Hoe dezelve gebruikt word.</i> ib. 245.</p> <p>--- <i>Des Schryvers meeninge van den zelven.</i> 245.</p> <p>--- <i>Hier van een ander foort.</i> ib.</p> <p>--- <i>Waar en wanneer gevonden.</i> ib.</p> <p>Creagus, een Steen, hoe befchreven. 333.</p> <p>--- <i>Reden van zyn benaming.</i> ib.</p> <p>--- <i>Met den Amboinfchen Amianthus vergeleken.</i> ib.</p> <p>Cryftallus Ambonica. 231.</p> <p>--- <i>In verfcheide foorten verdeelt.</i> ib.</p> <p>--- <i>Waar ze groeijen.</i> ib. 232.</p> <p>--- <i>Verhaal van een, die dezelve voor Diamanten vergaderde.</i> 232.</p> <p>--- <i>Bygeloof der Inlanders.</i> ib.</p> <p>--- <i>Waar toe dezelve gebruikt worden.</i> ib. 233.</p> <p>--- <i>Hier van een ander foort.</i> 233.</p> <p>--- <i>Waar deze gevonden word.</i> ib.</p> <p>--- <i>Door d' Arenden in hun nesten gedraagen.</i> ib.</p> <p>--- <i>Waarom Arendfteenen genaamt.</i> ib.</p> <p>Ctenites, een rond wit Steentje, 't welk in de Pectines gevonden word, befchreven. 143. 315.</p> <p>--- <i>Tot kogels gebruikt.</i> 315.</p> <p>--- <i>Word zelden gevonden.</i> 143.</p> <p>--- <i>Bygeloof der Inlanders hier van.</i> ib.</p> <p>--- <i>Noch een andere Ctenites.</i> ib.</p> <p>Cylindri. N. Rollen. 119. 183.</p> <p>--- <i>In veele foorten verdeelt.</i> ib.</p> <p>--- <i>De eerfte, Cylinder porphyreticus genaamt.</i> ib.</p> <p>--- <i>De tweede, Cylinder niger. N. Zatyne Rolletjes genaamt.</i> ib.</p> <p>--- <i>Waar deze gevonden word.</i> 119.</p> <p>--- <i>Word voor de raarfte gehouden.</i> ib.</p> <p>--- <i>Tertius.</i> ib. 183.</p> <p>--- <i>Hier van verfcheide foorten.</i> ib.</p> <p>--- <i>Quartus.</i> ib.</p> <p>--- <i>Waarom Sepulturæ of Prinze begraaffenis genaamt.</i> ib.</p> <p>--- <i>Quintus.</i> ib.</p>	<p>--- <i>Word weinig geacht.</i> ib.</p> <p>--- <i>Sextus.</i> 120.</p> <p>--- <i>Grauwe Monniken genaamt.</i> ib. 183.</p> <p>--- <i>Septimus. N. Kamelotjes.</i> ib.</p> <p>--- <i>Octavus. N. Blauwdroppen.</i> ib.</p> <p>--- <i>Hier van een ander foort.</i> 120.</p> <p>--- <i>Nonus. N. Grootte Glimmetjes.</i> ib. 183.</p> <p>--- <i>Hier van worden ook geele en witte gevonden, doch zelden.</i> ib.</p> <p>--- <i>Decimus. N. Kleine Glimmetjes.</i> ib.</p> <p>--- <i>Hier van een ander foort.</i> 120.</p> <p>--- <i>Cylinder. N. Achaatjes.</i> ib. 183.</p> <p>--- <i>Deze voornoemde 11 foorten zyn onbequaam tot de kost.</i> 183.</p> <p>--- <i>Waar ze gevonden worden.</i> ib.</p> <p>--- <i>De twaalfde foort, Cylinder lutarius genaamt. N. Stykrolle.</i> ib. 183.</p> <p>--- <i>Waar ze gevonden word.</i> 120.</p> <p>--- <i>Is goed om te eeten.</i> ib.</p> <p>--- <i>Word onder de Volutæ gerekent.</i> ib.</p> <p>--- <i>In 't gemeen Midas-ooren genaamt.</i> ib. 183.</p> <p>--- <i>Hier van noch een ander foort.</i> ib.</p> <p>Cymbium. N. Gekroonde Bak of Kroonboorn. 102. 177.</p> <p>--- <i>Zyn verfcheide benaming.</i> ib.</p> <p>--- <i>Reden van zyn benaming.</i> ib.</p> <p>--- <i>By een Keizers rok vergeleken.</i> 102.</p> <p>--- <i>De grootte en breedte befchreven.</i> ib.</p> <p>--- <i>Waar dezelve gevonden word.</i> ib.</p> <p>--- <i>Hoe tot fpyze bereidt.</i> ib.</p> <p>--- <i>Zyne Schulpen waar toe gebruikt.</i> ib.</p> <p>--- <i>Ongle, dat is Koningsboorn by de Chinezen genaamt.</i> ib.</p> <p>--- <i>Hier van een tweede foort befchreven.</i> ib.</p> <p>--- <i>Waar dezelve gevonden word.</i> ib.</p>
<h2 style="margin: 0;">D.</h2>	
<p>D Ekzel-flekken. 93.</p> <p>--- <i>Waar dezelve gevonden worden.</i> ib.</p> <p>'t Dekzel van Auris gigantum befchreven. 72.</p> <p>Dendritis arborea: Mestica Caju. 323.</p> <p style="text-align: right;">--- <i>Hoe</i></p>	

B L A D - W Y S E R.

--- Hoe en waar dezelve gevonden is. ib. --- Bygeloof der Inlanders van den zelve. ib. --- Word zelden gevonden. ib. --- Een ander soort, Mestica Sickigenaamt. ib. --- Der Inlanders bygeloof van den zelve. ib. --- Twee Steenen uit de vruchten van een Casuaris-boom beschreven. ib. --- Waar dezelve gevonden zyn. ib. Dendritis Calapparia. 321. --- Hoe en waar dezelve gevonden is. ib. --- Der Indiaanen bygeloof van den zelve. 322. --- Hoe aan den groot Hartog van Toskanen als een Rariteit vereert. ib. --- Proef van den zelve. ib. Dendritis metallica. 252. --- Waar dezelve gevonden word. ib. --- Van Julius Scaliger, Metrofidoros genaamt; doch door den Schryver wederproken. 253. --- Der Indiaanen bygeloof daar van. ib. Denticuli Elephantis. N. Olyphantantanden. 125. 185. --- Hier van drie soorten. ib. --- Waar ze gevonden worden. 126. 185. --- Worden van d' Inlanders niet tot de kost gezocht, maar wegens hune zeldzame gedaante onder de Rariteiten bewaart. 125. Diamant. Zie Adamas. Digitellus. N. het Vingertje. 97. 174. --- Hier van noch een soort. ib. Dominees-Steen. 334. --- Waar dezelve gevonden word. ib. --- Met. de Marga lapidescens vergeleken. ib. --- Heeft verscheide koleuren, plekken en aderen. ib. --- Proef van den zelve. ib. --- Reden van zyn benaminge. ib. --- Hoe en waar toe gebruikt word. ib. Donderschopjes beschreven. 212. --- Ceraunia metallica genaamt. ib. --- Waarom het te gelooven is, dat ze in de lucht geboren worden. ib. --- Eene zwarigheid daar omtrent ge-	oppert, door natuurkundige redenen opgelost, en met voorbeelden bevestigt. 212. 213. --- Een vreemd Donderschopje beschreven. 213. --- Hoe 't zelve gevonden is. ib. --- Door eenige gesanten mede gebragt, en aan den Schryver verkocht. ib. --- Waarom het voor een natuurlyke te houden zy. ib. --- Redenen der Indianen over het ongelooft der Christenen van 't zelve. ib. 214. --- Proef door den Schryver hier van genomen, die het synder bevindt dan ander metaal. 214. --- Verhaal van een ander. ib. --- Waar het gevonden zy. ib. --- Hoe daar van ringen gemaakt. ib. --- Bygeloof daar omtrent. ib. --- Noch een ander verhaal. ib. --- 't Zelve door meer voorvallen bevestigt. ib. --- Hoe ze verschillen ingedaante, koleur en stoffe. ib. --- Proef door den Schryver genomen in 't smelten van een ander soort. 215. --- 't Zelve vereert aan den groot Hartog van Toskanen. ib. --- Een tweede hier van aangewesen. ib. --- Een derde. ib. --- Van waar de Schryver het verkregen heeft. ib. --- Des zelfs waarde. ib. --- Waar het gevonden is. ib. --- Is vereert aan den Hr. Christiaan Mentzelius Keurvorstelyke Raad en Lyf-Medicus tot Berlin. ib. --- Een vierde aangewesen. ib. --- Hoe en waar het gevonden is. ib. --- Het gevoelen der Indianen van deze Donderschopjes. ib. 216. --- Des Schryvers gevoelen aangewesen. 216. --- Waar in de Donderschopjes met de Dondersteenen overeenkomen. ib. --- Der Indianen bygeloof van dezelve. ib. --- Waar toe ze gebruikt worden. ib. Ge-

B L A D - W Y S E R.

--- Georgius Agricola hier over aangehaalt. ib. --- Als ook Lydiatus de Fontibus. ib. --- Door sterkwater beproeft, hoe bevonden. ib. 217. Dondersteenen beschreven. 207. --- Ceraunia. M. Gighi gontur genaamt. ib. --- In twee soorten verdeelt, te weten in Ceraunium lapidem of eigentlyken Dondersteen, en in Cerauniam metallicam. ib. --- De eigentlyke Dondersteenen zyn verscheiden van gedaante en koleur. ib. --- Hun benaming in verscheide taalen. ib. --- Vreemd gevoelen der Chinezen en Indianen van dezelve. ib. 208. --- Verscheide Dondersteenen door den Schryver aangetekent. 208--211. --- De eerste beschreven van zyn gedaante en koleur. 208. --- Des zelfs gebruik aangewesen. ib. --- Waar en wanneer dezelve gevonden is. ib. --- Waar op een Jaar-vaersje door den Schryver gemaakt. ib. --- De tweede beschreven. ib. --- De derde. ib. --- Waar deze gevonden is. ib. --- Een vreemd voorval van den zelven. ib. 209. --- De vierde. 209. --- Waar deze gevonden is. ib. --- De vyfde, waar hy gevonden is. ib. --- De zesde. ib. --- Waar deze gevonden is. 207. 209. --- Zweet by regenachtig weêr. 209. --- De zevende. ib. --- Waar deze gevonden is. ib. --- De achtste. ib. --- Waar dezelve gevonden is. ib. --- Een vreemd voorval van den zelven aangewesen. ib. --- De negende. ib. --- Waar deze gevonden word. ib. --- De tiende. ib. --- Waar dezelve gevonden is. ib. --- Des zelfs waarde. ib. --- De elfde. ib. --- In de buik van een Walvisch gevonden. ib. --- Zeilerus daar over aangehaalt. ib.	--- De twaalfde. ib. --- Waar en hoe dezelve gevonden is. ib. 210. --- Des zelfs lengte, breedte en dikte beschreven. ib. --- De dertiende. 211. --- Waar deze gevonden is. ib. --- De veertiende. ib. --- By wien bewaart. ib. --- De vyftiende. ib. --- Waar en van wien gevonden. ib. --- Redenen van den Schryver wegens het voortkomen dezer Dondersteenen. 210. 288. --- Waar toe dezelve gebruikt worden. 210. 211. --- 't Zelve door den Schryver bevestigd. 211. --- Bygeloof der Indianen van de Dondersteenen. 210. --- Een verhaal dies aangaande van een Dondersteen hebbende de gedaante van een ring. ib. --- Des Schryvers aanmerking daar over. ib. --- Plinius daar over aangehaalt. ib. --- Een vreemt verhaal van een neêr-geslagen Dondersteen. 211. Doodschoofden. 36 Zie Echinus fulcatus. Dooijer. Zie Cochleæ valvatae, en Vitellus. Doubletschulp. 133. --- Word gevonden in 't Kabinet van den Hr. Dr.'s Gravezande tot Delft. ib. Dracæna. N. Drakenhoofstjes. 118. 182. --- Hier van verscheide soorten. ib. --- Waar naar ze gelyken. ib. --- Worden zelden gevonden. ib. Dracontia. Zie Ophitis vera. Drakenhoofstjes. Zie Dracæna. Droomsteen. Zie Kat-oogen. Duizentbeen. 110. 112. 308.

E.

- E** Chini. N. Zeeappels beschreven. 29--32.
- Waar dezelve gevonden worden. ib.
- In verscheide soorten verdeelt. 29.
- Aristoteles daar over aangehaalt. ib. 30.
- Hun verscheide benaming. ib.
- Echinometra digitata prima. Djari Laut.

B L A D - W Y S E R.

- Laut. 32. --- *De tweede foort.* ib.
- *Zyn mede Zecappels, en hoe be-*
schreven. ib. --- *De derde foort, Zeeſchellingen ge-*
naamt. ib.
- *In twee foorten verdeelt.* ib. --- *Waar deze gevonden worden.* ib.
- *De eerste foort, Echinometra digi-*
tata prima f. oblonga genaamt. ib. --- *Waar toe en hoe ze gebruikt wor-*
den. ib.
- *Hun benaming in verſcheide taalen.* 33. --- *Hier by eenige andere Steentjes aan-*
geweſen. ib.
- *Waar dezelve gevonden worden.* ib. --- *Waar dezelve gevonden worden.* ib.
- *By d' Oculi Cancri vegeleken.* ib.
- *Waar toe ze gebruikt worden.* ib.
- *Der Ternatanen en Inwoonders van*
de Xulaſche Eilanden bygelovig ge-
voelen en gebruik van dezelve. ib.
- *De tweede foort, Echinometra digi-*
tata ſecunda f. rotunda genaamt. ib.
- *Zyn de konſtigſte en mooiſte van al-*
le Zecappels. ib.
- *Hier van noch drie andere foorten*
beſchreven. ib. 34.
- *Reden van hun verſcheide benaming.*
34.
- *'t Getal van hunne pennen, en hoe*
ze in ordre ſtaan, aangeweſen. ib.
- *Waar ze gevonden worden.* ib.
- *Waar toe ze gebruikt worden.* ib.
- Echinometra ſetofa. Boelu Babi. 35.
- *Hun verſcheide benaming.* ib.
- *Onbequaam tot de koſt.* ib.
- *Waar dezelve gevonden worden.* ib.
- *Zyn gevaarlyk te vangen.* ib.
- *Ondervindinge des Schryvers daar*
van. ib.
- *Een geneesmiddel om derzelver ſtee-*
ken ſchadeloos te maken. ib.
- *Hoe men ze vangen moet.* ib. 36.
- *Hier van een 2de foort beſchreven.* 36.
- Echinus eſculentus. 31.
- *Waar ze gevonden worden, en wel-*
ke de beſte zyn. ib.
- *Hun eyeren zyn goet tot ſpyze.* ib.
- *Hoe dezelve bereidt worden.* ib.
- Echinus niger. ib.
- *Waar dezelve gevonden word.* ib.
- *Hoe men ze bereid om dezelve te be-*
waren. ib.
- Echinus planus. N. Pannekoeken en
Zeerealen. 36.
- *In drie foorten verdeelt.* ib.
- *De eerste foort beſchreven.* ib. 37.
- *Hier van andere foorten aangewe-*
ſen. 37.
- *Waar dezelve gevonden worden.* ib.
- Echinus ſaxatilis. 31.
- *Voor de Briſius van Ariſtoteles ge-*
houden. ib.
- *Waar ze gevonden worden.* ib.
- *Hoe ze gebruikt, en waar toe be-*
waart worden. ib.
- Echinus fulcatus. N. Doodshoofden. 36.
- *Hier van twee foorten aangeweſen.* ib.
- *De eerste foort beſchreven.* ib.
- *Word zelden gevonden.* ib.
- *Waarom Echinus fulcatus genaamt.*
ib.
- *Zyn gezuiverde ſchaal onder de Ra-*
riteiten bewaart. ib.
- *De tweede foort beſchreven.* ib.
- *Deze is eenigzins gevaarlyk te be-*
handelen. ib.
- *Waar dezelve gevonden word.* ib.
- Edele Harpen. Zie Harpa.
- Eendebekken. Zie Roſtrum Anatis.
- Eend-Moſſelen. Zie Mirulus anataris.
- Ekelen. Zie Balani.
- Electrum antiquorum. Zie Suaffa.
- Elementſteen. Zie Kat-oogen.
- Elze. Zie Strombus.
- Encardia humana: Muttiara manuſia.
293.
- *Menſchenſteen genaamt.* ib.
- *Maar 2 van den Schryver gezien.* ib.
- *Waar de eerste gevonden is.* ib.
- *Zyn grootte, koleur en gedaante be-*
ſchreven. ib.
- *Der Inlanders bygeloof daar om-*
trent. ib.
- *De tweede foort beſchreven.* ib.
- *'t Is onbekent, in wat menſch by*
gevonden is. ib.
- *Den Schryver toegezonden van Mak-*
kaffar met den naam van Menſchen-
ſteen. ib.
- Engelſche Zadels. Zie Oſtreum placen-
tiforme.
- Enorchis Silicis. Meſtica batu api. 303.
- *Waar*

B L A D - W Y S E R.

--- Waar dezelve gevonden word. ib.
 --- By den Joden-Steen vergeleken. ib.
 --- 't Gevoelen des Schryvers, hoe hy groeit. ib.
 Ehippium. Zie Ostreum placentiforme.
 Epidromis. N. Een Bezaantje. 110. 179.
 --- Hier van verscheide soorten. ib.
 Epidromis gibbosa. N. Bultjes. ib.
 --- Deze beide voorschrevene hebben een zwaerd, daar mede ze scherpen. 110.
 --- Waar ze gevonden worden. ib.
 --- Hier van een ander soort. ib.
 --- Deze worden smalle en opgerolde Bezaantjes genaamt. 111.
 --- Word zelden gevonden. ib.
 Epidromis minima. N. Kleine Bezaantjes. 111. 179.
 --- Waar deze gevonden worden. 111.
 --- Deze drie soorten van de Maleijers Bia Leijer genaamt. 111. 179.

F.

FAvago. Zie Melicera.
 Favus. N. Wafelyzer. 140. 187.
 Ficus. N. Een Vyg, een Luit. 91. 173.
 Fimbriata laevis. 84. 171.
 --- Gladde Zoomtjes genaamt. 84.
 --- Een kleinder soort hier van aangewesen. 84. 171.
 Fimbriata striata. N. Gestreepte Zoomtjes. ib.
 --- Reden van haar benaming. ib.
 --- Van deze zyn verscheide soorten. ib.
 Finsche Scheeren. 227.
 --- In dezelve worden Vuursteen gevonden. ib.
 Foetus Cancrorum. N. Bloedige en vuurige Zeeroode Lappen. 28.
 --- Hoe ze gevangen worden. ib.
 --- Hoe ze bereidt worden om tot de kost te gebruiken. ib.
 --- Hier van een tweede soort. ib.
 --- Waar dezelve gevonden word. ib.
 --- Ondervinding des Schryvers daar van. ib.
 --- Der Javanen en Sinezen gebruik van dezelve. ib.
 --- Van Sebalt de Weert in menigte gezien. ib.

--- Voorval van zeker Oost-Indisch Schip. ib.
 --- Een ander voorval aan een zekere Juffrouw. ib.
 --- Een derde voorval aan zeker Schip omtrent Manado. ib.
 --- Een verhaal, hoe ze in de Indische zee gevonden worden. 29.
 --- Van de Zeeliden, Roode Lappen genaamt. ib.
 --- Noch een ander verhaal. ib.
 Folium beschreven. 148. 190.
 --- Word zelden gevonden. 148.
 --- Hoe men ze handelen moet. ib.
 --- In 't Maleitsch, Bia Lida genaamt. 148. 190.
 Fragum. N. een Aardbesje. 142. 188.
 --- Waar ze gevonden word. 142.
 --- Hier van een ander soort. ib.
 Fragum album. N. Witte Aardbesjen. ib. 188.
 --- Word zelden gevonden. ib.
 --- Van deze noch een ander soort. 142. 189.
 --- Waar dezelve gevonden word. ib.
 Fufus. N. een Spil beschreven. 96. 174.
 Fufus brevis. N. een stompe Spil. ib.
 --- Hier van twee soorten. 96.
 --- Haar lengte en dikte beschreven. ib.
 --- Hier van noch een ander soort, die zelden gevonden word. ib.
 --- Waar dezelve zich ophoudt. ib.

G.

Galactites. N. Melksteen. 329.
 --- Waar dezelve gevonden word. ib.
 --- Waar toe gebruikt. ib.
 Gans, een gemeen Metaal beschreven. 207.
 --- Hoe 't gemaakt word. ib.
 --- Hier van een groot stuk op Baly gevonden, 't welk geloofd word uit de lucht gevallen te zyn; en waarom. ib.
 --- 't Gevoelen of bygeloof der Inwoonders van Baly hier omtrent aangewesen. ib.
 --- Des Schryvers gevoelen daar over. ib.
 Gecko-Steen. Zie Salamandrites.
 Gedroogde Peer. 86. 172.
 Geelmonders, kleine. 82. 171.
 --- Hier van een ander soort, Bruine Pimpeltjes genaamt. 82.
 Gegranuleerde Katjes. 106.
 Ge-

B L A D - W Y S E R.

- Geboornde Stormboeden. Zie *Cassides tuberosa*.
- Gekroonde Bak of Kroonboorn. Zie *Cymbium*.
- Gemeene Varkensteen. Zie *Hystricites*.
- Geneesche Toot. 108.
- Der zelve waarde. ib.
- Gestreepte Achaat-Toot. ib.
- Gestreepte Zoomtjes. Zie *Fimbriata striata*.
- Getakte Kasketten. Zie *Murex ramosus*.
- Ghyri, een berg, en opene stad, waar gelegen. 205.
- Giftschotels. 236.
- 't Porfellein t' onrecht daar voor gehouden. ib.
- Hier van verscheide soorten. ib.
- De gemeene beschreven. ib.
- By d' Amboinezen hoog geacht, die dezelve begraven. ib. 237.
- Worden by hen tot den Godtsdienst gebruikt. 237.
- Worden in Japan nageboost. ib.
- De tweede soort beschreven. ib.
- Word heel waardig gehouden. ib.
- Van des zelfs kracht door den Schryver een proef genomen; doch onwaar bevonden. ib.
- Een tweede proef, mede onwaar bevonden. ib. 238.
- 't Gevoelen der Chinezen en hun bygeloof van de Giftschotels. 238.
- Reden van haar verscheide benaming. ib. 239.
- Hier van een ander soort, Gorigenaamt. 238.
- Van waar ze komt, en waar ze gevonden word. ib.
- Is te voren in groote waarde geweest, echter naderhant vermindert. ib.
- 't Gevoelen des Schryvers over 't begraaven der zelve. ib. 239.
- Onderscheit tusschen de Giftschotels en Gorys. 239.
- Verhaal van Pater Martinus wegens den Sineschen Admiraal Sampō aangaande deze diere Giftschotels. ib. 240. 241.
- Hier onder ook de groote Antiquie Potten gerekent. 239.
- Waar dezelve gevonden worden. ib.
- Waar toe ze gebruikt worden. ib.
- Gladde Gapers. Zie *Chama laevis*.
- Gladde Zoomtjes. Zie *Fimbriata laevis*.
- Globuli. N. Knopjes. 118. 182.
- Hier van zyn verscheide soorten. ib.
- Gori. Zie Giftschotels.
- Gout op wat plaatzen in Indien gevonden. 197.
- Opmerking des Schryvers omtrent des zelfs schaarsheit. ib.
- Hoe door d' Inlanders vervalscht word. ib. 198.
- Proeven om het gout te kennen zyn tweederlei; echter onzeker. 198.
- Welk gout men voor oprecht houden, en waar voor men zich wachten moet. ib.
- Proef van 't Gout, door Archimedes uitgevonden, en van den Schryver nader ontdekt. 198--201.
- Hoe het op andere dingen behalven den Toetsteen zich vertoont. 201.
- Hoe d' Amboinsche Goutsmeeden 't gout zuiveren en haar koleur geeven. 251.
- Hoe tot een geneesmiddel gebruikt, om het Lappar Garam te genezen. ib.
- Granaat. M. Bidji de Lima. 283.
- Waarom hy de Kargedonius van Plinius, of de Grenater der Ouden niet zy. ib.
- Reden van hun benaminge. ib.
- Waar ze gevonden worden. ib.
- Worden gebruikt om 't gezicht te verklaaren en verbitte oogen te verkoelen. ib.
- Grauwe Amber. Zie *Ambra Chrysea*.
- Grauwe Monniken. 120. 183.
- Oude Wyven genaamt. 106. 178.
- Hier van twee soorten. 106. 120. 183.
- Groote Glimmetjes. Zie *Cylindri*.
- Groote Wydmonders. 171.
- Hier van een tweede soort. ib.

H.

- H**Aairige Ooren. 82. 171.
- Waar ze gevonden worden. 82.
- Hier van een tweede soort. ib.
- Zyn zeldzaam. 82. 171.
- Ham-

B L A D - W Y S E R.

Hamdoubletten. Zie Pinna.
Hamersteen. Zie Jahalon.
Hammetje. Zie Petasunculus.
Harpa. N. de Harp. 104. 177.
 --- Een soort van de *Voluta.* ib.
 --- Voor de mooiste gehouden. ib.
 --- Hoe van haar vleesch gezuivert. 104.
 --- In 't *Amboinsch*, *Tattahul* genaamt. ib.
 --- Haar vleesch word schadelyk gehouden. ib.
 --- Hier van een tweede soort, *Edele Harpen* genaamt. ib.
 --- Een derde soort beschreven. ib.
 --- Haar verscheide benaming. ib.
 --- Reden van haar verscheide benaming. ib.
 --- Waar deze drie soorten gevonden worden. ib.
 --- Wanneer ze gevangen worden. ib.
Harpago. N. *Bootsbaak.* 109. 112. 179.
 --- Is verdeelt in *Mannetje* en *Wyfje.* ib.
 --- By *Plinius*, *Pentadactyli* genaamt. 109. 179.
 --- Hier van een ander soort, *Stomyjes* genaamt. 109.
 --- Welke de beste zyn, en waar zy gevonden worden. ib.
 --- Worden op zommige plaatsen tot de kost gezocht. ib.
Hauftellum. N. een *Scheppertje.* M. *Bia Sibor.* 86. 172.
 --- Haar *Unguis* waar toe dienstig. 86.

Hertjes. Zie *Cartiffæ.*
Hinghong, een *Sineesch* *Mineraal* beschreven. 223.
 --- Waar het gevonden word. ib.
 --- Waar toe gebruikt. ib.
 --- In *Siam* *Jaklak* genaamt. ib.
Holothuria. *Besaantjes.* 49.
 --- *Veroorzaken* pyne door dezelve aan te raken. ib.
 --- *Voorval* des *Schryvers* aangaande deze *Besaantjes.* ib.
 --- *Hoewel* ze schadelyk zyn, worden nochtans tot de kost gebruikt. 50.
Hofsterschulpen. Zie *Pinna.*
Homars, een soort van *Kreeften.* 3.

--- *Onder de* *Locusta marina* gerekent. ib.
 --- Waar dezelve gevonden worden. ib.
 --- *Rochefort* daar over aangehaalt. ib.
 --- Hoe ze gevangen worden. ib.
Honds-ooren. Zie *Rechte Paarlemoerschulpen.*
Hoornjes, hoe vergadert en schoon gemaakt moeten worden. 163---166.
 't *Hout* beschreven, waar uit het *Zout* gemaakt word. 337. 338.
Hystricites: *Pedra de Porco.* 297.
 --- Reden van zyn benaminge. ib.
 --- Is d'oprechte *Varkensteen.* ib.
 --- Waar by gevonden word. ib.
 --- Des zelfs waarde. 298.
 --- Tot geneesmiddelen gebruikt. ib.
 --- Hun proef, of zy goet zyn. 298.
 --- Een ander soort, de gemeene *Varkensteen* genaamt. ib.
 --- Waar deze gevonden word. ib.
 --- Wanneer by een smaak van *Slangenbout* van hem geeft. ib.
 --- Een derde soort beschreven. ib.
 --- Waar dezelve gevonden is. ib.
 --- Een vierde soort, *Pedra de Porco* van *Larentuque* genaamt. ib. 299.
 --- Waar dezelve gevonden word. 299.
 --- Waar toe gebruikt word. ib.
 --- Noch een ander soort, *Pedra de Porco* van *Malakka* genaamt. ib.
 --- Des zelfs waarde, krachten en gebruik aangewesen. ib.

I.

St. Jacobs Schulpen. 141. Zie de *Pectines &c.*
 --- In verscheide soorten verdeelt. ib. 142. 143.
Jahalon, *Hamersteen*, door *Moses* in den *H. Borstlap* gezet. 283.
Jaklak beschreven. Zie *Hinghong.*
Japansch Yzer hoe bereidt en tot staal gemaakt word. 206.
Javanen pleegen bygeloof omtrent de yssere ringen hun door den *Penimbaan* vereert. 205. 206.
Indiaansche Koningen achten 't leven van een mensch weinig. 294.
 Jo-

- Joden-Steen* beschreven. 303.
 --- *Hoe en waar uit dezelve voortkomt.* ib.
 --- *Waar dezelve gevonden word.* ib.
 Jok. Zie Onyx.
Isabella, een soort van de Porcellanæ minores. 118. 182.
 --- *Hier van een tweede soort, die geheel wit is.* 118.
Γοργόπων. N. Winkelbaak. 158.
 --- *Is een Mossel-formige Oester.* ib.
 --- *Hier van een tweede soort beschreven.* ib.
- K.
- K** *Affer*skullen. Zie Phallus marinus verrucosus.
Rakkerlakjes beschreven. 115.
 --- *Porcellana lentiginosa* genaamt. ib.
 --- *Hier van een ander soort, voor 't Wyfje* gehouden. ib.
Kamelotjes beschreven. 120.
 --- *Cylinder septimus* genaamt. ib.
Kammetjes. M. Bia Siffia. 86.
 --- *Worden zelden gevonden.* ib.
Kapija, een soort van Letterfchulpjes. 187.
 --- *Haar lengte en breedte* beschreven. ib.
 --- *Waar ze gevonden word.* ib.
 --- *Waar toe van de Japanders* gebruikt. ib. 188.
Karet. Zie Concha testudinaria.
Kasketten, getakte. Zie Murex ramosus.
 --- *Grauwe*. Zie Cassides læves f. cinereæ.
 --- *Stekelige*. Zie Cassis aspera.
Kat-oogen. M. Matta Cutsjing. 284.
 --- *Hier van verscheide* soorten. ib.
 --- *Hoe en waar toe ze gebruikt worden.* ib. 314.
 --- *De mooiste* soort, Elementsteen genaamt. 284. 285.
 --- *In den zelven de 4 elementen* bespeurt. 284.
 --- *Deze* vertoont hem na zonnen ondergang *vuuriger* als by dag. ib.
 --- *Hoe men den zelven* handelen moet. ib.
 --- *Waar dezelve* gevonden word. ib.
- *Bygeloof der Inlanders van den zelve* ven. ib.
 --- *Waarom een Droomsteen* genaamt. ib.
 --- *Waarom by d' Ouden Pæderos, in 't Neêrduitsch, Weeze* genaamt. ib.
 --- *Ondervinding van den Schryver.* ib.
 --- *Een ander* soort van een Kat-oog beschreven. 285.
 --- *De Kat-oogen by de Chinezen in drie* soorten verdeelt. ib.
 --- *De eerste* soort, in 't Sineesch Njaun kang bac of matta Coetsjing genaamt. ib.
 --- *Word* weinig geacht, als by niet klaar is. ib.
 --- *De tweede* soort, Tsjoe en Pottsjoë, dat is *Edele Steengenaamt.* ib.
 --- *Ook Elementsteen* genaamt. ib.
 --- *Deze is de beste en dierste.* ib.
 --- *Waar dezelve* gevonden word. ib.
 --- *De derde* soort, Hamtsjoë, dat is *Schulppeerlen* genaamt. ib.
 --- *Deze is de slechtste.* ib.
 --- *Waar dezelve* gevonden word. ib.
 --- *Een ander* soort van een Kat-oog, Mestica bulang genaamt. ib.
 --- *Word* zelden gevonden. ib.
 --- *Bygeloof omtrent den zelven* gepleegt. ib.
 --- *'t Gevoelen van Plinius* aangaande zulk eenen onder den naam van Selenitis, dat is *Maansteen.* ib.
 --- *Onderzoek en verscheide redenen des Schryvers van deze Kat-oogsteenen.* ib. 286.
Katskoppen beschreven. 152.
 --- *Waar toe ze* gebruikt worden. ib.
 --- *Hoe ze* groeijen. ib.
Katte-tongen. Zie Lingua Felis.
Keersjes. Zie Cereola.
 't *Keiserlyk signet in China van Jok* maakt. 286.
 --- *Wanneer het* verloren is. ib.
Kemphaantjes onder de Laphorens gerekent. 112.
Kikvorschen, een soort van de Pimpeltjes. 82.
 --- *Waar dezelve* gevonden worden. ib.
 --- *Worden zelden* gevonden. ib.
- Klap-

B L A D - W Y S E R.

Klapsteen. Zie Calapites.
Kleine Argus, een soort van de Porcellanæ minores, beschreven. 118.
 --- Word zelden gevonden. ib.
Kleine Glimmetjes. Zie Cylindri.
Klimmende Leeuw-Toot waarom Schildpad-Toot genaamt. 109.
Klipkousen. Zie Porcellana guttata.
Knoddekens, een soort van de Pimpeltjes, beschreven. 82. 83. 171.
Knopjes, een soort van de Porcellanæ minores, beschreven. 118.
 --- Globuli genaamt. ib.
 --- Hier van verscheide soorten. ib.
Kompas-Schulp. Zie Amusium.
Konings hoorn. Zie Cymbium.
Kopersteen. Zie Maas Urong.
Korboenders. Zie Voluta pennata.
Krabben hoe venynig zyn. 20.
 --- Zyn bekend onder de benaminge van Mannetjes en Wyfjes; waar van verscheide soorten. 112. Zie Cornuta.
Kroonhoorn beschreven. 108.
 --- Hier van verscheide soorten. ib.
 --- Waar van de beste in de Kabinetten van Juffr. Oortmans en den Heer Cattenburg gevonden word. ib.
 --- Noch een in 't Kabinet van den Hr. Secret. Blauw, die voor niemant in mooiigheid wykt. ib.
Kryстал. Zie Crystallus Ambonica.

L.

L *Ampjes.* Zie Lopas.
Landstekken op Makkassar zyn drie-derlei. 92.
Langhalsen, een soorte van d' Oesters beschreven. 159. 163.
 --- Waar ze groeijen. ib.
 --- Voor beginzels van Rotgansen gehouden. ib.
 --- J. Plinius hier over aangebaalt; doch met redenen wederlegt. 159.
Laphorens beschreven. 112.
 --- Hier van verscheide soorten. ib.
 --- Hun verscheide benaming. ib.
 --- Lapsche geplekte Laphoren den Heer de Jong toebehorende. ib.
Lapillus Motacilla: Mestica Bayco-

le. 309.
 --- Waar en hoe gevonden word. ib.
 --- *Quikstaert-Steen* genaamt. ib.
 --- Heeft de gedaante van een 's menschen aangezicht. 310.
 --- Hier van een tweede soort beschreven. ib.
 --- Bygeloof der Inlanders van den zelve. ib.
 --- Hoe dezelve beproeft is. ib.
 --- Noch een ander soort, Chlorites genaamt, door Plinius beschreven. 311.
Lapis Cordialis. 338.
 --- Waar dezelve gevonden word. ib.
 339.
 --- 't Gevoelen des Schryvers, waar uit hy gemaakt is. 338.
 --- Des zelfs kracht en werkinge. ib.
 339.
 --- Zyn waarde. 339.
Lapis à Cervo. 299.
 --- Hoe en waar dezelve gevonden is. ib.
 --- Vermoeden hoe hy in 't Hartebest geraakt is. ib.
 --- Des Schryvers meening en onderinding daar van. ib. 300.
Lapis Tanaffarensis. 333.
 --- Waar dezelve gevonden word. ib.
 --- Een beproeft geneesmiddel tegen den bloedgang. ib.
 --- Met den Steen Hæmatites vergeleken, en het onderscheit daar van aangewesen. ib. 334.
 --- Verschildt van den Lapis Malaccensis. 334.
Lappar Garam, wat het zy, beschreven. 251.
 --- Hoe het genezen word. ib.
Lardum marinum: Zeespek: Ikan poenja monta. 282.
 --- Wanneer en hoe het bekend geworden is. ib.
 --- Waar het gevonden word. ib.
 --- Waar toe gebruikt word. ib.
Lentiginosa. N. Sproetjes, een soort van d' Alata beschreven. 111. 180.
 --- Waarom in 't Maleitsch, Bia Tajjalala genaamt. ib.
Letterboortjes. Zie Porcellana littorata.
Letterschulpen. Zie Chama litterata ob-

B L A D - W Y S E R .

- oblonga.
- Limax marina. *N. Zeeslekke.* 38.
 ---- *Hier van verscheide soorten.* ib.
 ---- *D' eerste soort beschreven.* ib.
 ---- *Waar dezelve gevonden word.* ib.
 ---- *Haar verscheide benaming.* ib.
 ---- *Word van d' Inlanders gegeten.* ib.
 ---- *De tweede soort, Limax marina verrucosa genaamt.* ib.
 ---- *Waar deze gevonden word.* ib.
 ---- *Vermoeden of de Tylos, van Plinius beschreven, zynde een soort van Azellus, eene van deze Zeeslekken zy.* ib.
 ---- *De derde soort beschreven.* ib.
 ---- *Waar dezelve groeit.* ib.
 ---- *Is goed om te eeten.* ib.
 ---- *Meer by de Paneeijers als by d' Amboinezen geacht.* ib.
 ---- *Noch twee andere soorten beschreven.* ib.
 ---- *Beide onder de Rariteiten gerekent.* ib.
- Lingua Felis. *N. Katte tongen.* 147.
 190.
 ---- *Hier van twee soorten.* 147.
 ---- *Waar dezelve gevonden worden.* ib.
- Lingua tigrina. *N. Tygerstong, een soort van de Chama laevis.* 140.
 187.
 ---- *Waarom weinig geacht.* 140.
 ---- *Hier van verscheide soorten.* 187.
- Lithodendrum calcarium, *wat het zy.* 16.
- Littoralis. *Zie Chama littoralis.*
- Locusta marina: *Zeekreeft: Udang Laut beschreven.* 2. 3.
 ---- *In Mannetje en Wyfje verdeelt.* 3.
 ---- *Giffinge, of deze overeenkomt met den Kreeft, waar mede de Keizer Tiberius des visschers baart liet wryven.* ib.
 ---- *Hun verscheide benaming.* ib.
 ---- *Waar hy gevonden word.* ib.
 ---- *Hoe hy gevangen word.* ib.
 ---- *Verscheide eigenschappen van den zelven aangewesen.* ib.
 ---- *Hoe hy gekookt en toebereidt word.* ib.
 ---- *Een ander soort, by de Franschen Homars genaamt.* ib.
- *Hoe en waar dezelve gevangen word.* ib.
Loebonesche Hoorntjes. Zie Luhuana.
 Lopas of Lepas, *f. Patella. N. een Lampje of Schoteltje.* 121. 184.
 ---- *Een soort van de Conchæ univalvix.* ib.
 ---- *Hier van verscheide soorten.* 121.
 ---- *In 't gemeen Patellæ genaamt.* ib.
 ---- *Reden van haar verscheide benaming.* ib.
 ---- *Zyn goet tot spyze, en hoe ze be-reidt worden.* ib.
 Luhuana. *N. Loebonesche Hoorntjes.* 111. 180.
 ---- *Zyn goet tot spyze.* 111.
 ---- *Waar ze gevonden worden.* ib.
 ---- *Zyn wegens haar menigte in geen groote achtinge.* ib.
de Luis, Pediculus, een soort van de Porcellanæ minores. 118. 182.
 ---- *Hier van een ander soort beschreven.* 119. 182.
- Lychnites Sinensis. *Zie Satschico. Lysljes. Zie Blauwruggen.*

M.

M Ans-oogen. *Zie Umbilicus marinus.*

Maansteen. Zie Kat-oogen.

Maas Urong, *Androdamas beschreven.* 226.

---- *Zyn metalige Vuursteenen van zeldzame gedaantens.* ib.

---- *Hun benaming in verscheide talen.* ib.

---- *Waar ze gevonden worden.* ib. 227.

---- *Waar ze groeijen.* 226.

---- *Zyn in de steenen, gelyk quasten in 't hout.* 227.

---- *Redenen van den Schryver, waarom Maas Urong by Plinius, Androdamas genaamt word.* 228.

---- *Bellonius hier over aangebaalt.* ib.

---- *In 't Javaansch, Crapo genaamt.* ib.

---- *Waar toe gebruikt.* ib.

---- *Hier van een ander soort, Marcasita xrosa of Kopersteen genaamt.*

227.

---- *Waar*

B L A D - W Y S E R.

--- Waar deze gevonden word. ib. --- Hoe, en waar toe ze gebruikt word. ib. --- Hier van een proef genomen, of 'er metaal in steekt, doch onwaar bevonden; echter daar voor gebonden. ib. 228. --- Hier uit de kopere bekkens, Gong of Gommen genaamt, gemaakt. 228. Malabaarsche Amaril, Tsjanicalla genaamt. 252. --- Waar dezelve gevonden word. ib. --- Waar toe gebruikt. ib. Mamacur of Macur, een soort van Armeringen beschreven. 241. --- Hun verscheide benaming. ib. --- In drie soorten verdeelt. ib. --- De eerste, zynde groen van koleur. ib. --- De tweede is blauw. ib. 242. --- De derde is de slechtste. 242. --- Deze alle by d' Inlanders hoog ge waardeert. ib. 243. --- Door de geestelyke voor een groot present aan hunne Koningen vereert. ib. --- Waar toe ze gebruikt worden. ib. --- Hoe zorgvuldig d' Inlanders dezelve bewaaren. ib. --- Hun bygeloof van dezelve. ib. --- Om dezelve worden oorlogen gevoert. ib. 243. --- Waar in d' oprechthe van de valsche verschillen. ib. --- Der zelve waarde. 243. --- Bericht aan den Schryver, hoe en waar van dezelve gemaakt worden. ib. Mamoa, waar gelegen. 326. Maniambur. Zie Ambra Chrysea. Manorites: Mestica Manoor. 325. --- Hoe en waar dezelve gevonden is. ib. Marcasita xrosa. Zie Maas Urong. Mare album. Zie Wit Water. Marga: Batu Poan beschreven. 219. --- Waar ze gevonden word. ib. --- Hier van verscheide soorten. ib. --- D' eerste soort komt overeen met de Terra sigillata. ib. --- Reden van haar benaminge in verscheide taalen. ib. 220. --- Waar ze gevonden word. 220. --- Welke de beste is. ib.	--- Word tot spyze gebruikt, doch is ongesont om te eten; echter een goet geneesmiddel. ib. --- De tweede soort, Marga Ihana genaamt. ib. --- Waar ze gevonden word. ib. --- Reden van haar benaminge. ib. --- Waar toe ze gebruikt word. ib. --- De derde soort, Terra Nuffalaviensis genaamt. ib. 221. --- Komt overeen met de Terra sigillata. 220. --- Waar ze gevonden word. 221. --- Hoe ze gegraven en bereidt word. ib. --- Hoe, en waar toe ze gebruikt word. ib. --- Hier van een tweede soort beschreven. ib. --- Noch een ander soort, Batu Poan genaamt. ib. --- Waar deze gevonden word. ib. --- De vierde soort, Bolus ruber genaamt. ib. 222. --- Waar ze gevonden word. ib. --- Waar toe ze gebruikt word. ib. --- Hier van twee soorten, roode en witte. 222. --- De vyfde soort, Terra Aurifabrorum genaamt. 221. --- Waar ze gevonden word. ib. --- Waar toe ze gebruikt word. ib. --- De zesde soort, Ochra genaamt. ib. --- Waar ze gevonden word. ib. --- In twee soorten, t. w. bruine en geelle verdeelt. ib. --- Beide tot spyze gebruikt. ib. --- De zevende soort, Argilla genaamt. 222. --- Waar ze gevonden word. ib. --- Is onbequaam tot eenig gebruik. ib. --- Waarom Pannat genaamt. ib. --- Hier van een ander soort. ib. --- Waar toe deze gebruikt word. ib. --- De achtste soort, Marga van Nuffanive genaamt. ib. --- Hoe ze gegraven en gevonden word. ib. --- Word tot spyze gebruikt. ib. --- Hier van verscheide soorten, t. w. roode, geelle en grauwe. ib. --- Waar

- Waar dezelve gevonden worden. *ib.*
 --- Hoe en waar toe ze gebruikt worden. *ib.*
 --- De negende soort, Verf-aarde van Bangay genaamt. *ib.*
 --- Waar ze gevonden word. *ib.*
 --- Waar toe gebruikt word. *ib.*
 --- De tiende soort, Ampo genaamt. *ib.*
 --- Waar ze gevonden word. *ib.*
 --- Hoe bereidt en tot spyze gebruikt word. *ib.*
 Maripriem. *Zie Strombus.*
 Marmerhoortjes. *Zie Voluta marmorata.*
 Matta, wat het zy. 58.
 Mazelen. *Zie Variolæ.*
 Melicera, wat betekent. 107.
 --- Wanneer het gevonden word. *ib.*
 --- Hier van zyn twee soorten. *ib.*
 --- De eene is goet om te eeten. *ib.*
 --- Plinius hier over aangehaalt. *ib.*
 Melitites: Boatana, een soort van steenen beschreven. 329.
 --- Hoe en waar dezelve gevonden. *ib.*
 --- Bygeloof van een slaaf omtrent den zelve. *ib.*
 Melksteen. *Zie Galactites.*
 Melkzee. *Zie Wit Water.*
 Menschen-steen. *Zie Encardia humana.*
 Mesbamers. *Zie Ostreum divisum.*
 Mestica in 't gemeen beschreven. 291.
 --- Waar dezelve voortkomen. *ib.*
 --- By d' Indianen hoog geacht. 292.
 --- Hun bygeloof van dezelve. *ib.*
 --- Door den Schryver tegengesproken. *ib.*
 --- Proef, om de Mestica t' onderscheiden, doch door den Schryver tegengesproken. *ib.*
 --- Waar dezelve meest gevonden worden. *ib.*
 --- Bygeloof in der zelve eigenschap te beschryven. *ib.* 293.
 --- Eenige andere Steentjes onder de Mestica gerekent. 293.
 Mestica Affoufing. *Zie Myites.*
 --- Babi. *Zie Aprites.*
 --- Batu api. *Zie Enorchis Silicis.*
 --- Bawang poeti. *Zie Pinangitis.*
 --- Baycole. *Zie Lapillus Motacilla.*
 --- Bia. *Zie Cochlites.*
 --- Bia garu. *Zie Chamites.*
 --- Bras. *Zie Pinangitis.*
 --- Bulang. *Zie Kat-oogen.*
 --- Caju. *Zie Dendritis arborea.*
 --- Calappa. *Zie Calapites.*
 --- Clompan beschreven. 324.
 --- Cutsjing. *Zie Oculus Cati feri.*
 --- Van Duizentbeenen. 308.
 --- Gondoc. *Zie Parrangites.*
 --- Kiappa. *Zie Aëtites peregrinus.*
 --- Manoor. *Zie Manorites.*
 --- Matsjang. *Zie Tigrites.*
 --- Nanka. *Zie Nancites.*
 --- Pinang. *Zie Pinangitis.*
 --- Pisang. *Zie Pisangites.*
 --- Sanga. *Zie Sangites.*
 --- Sicki. *Zie Dendritis arborea.*
 --- Sontong. *Zie Sepites.*
 --- Tocke. *Zie Salamandrites.*
 --- Ular. *Zie Ophitis vera.*
 Mestica in verscheide vruchten en kruiden. 324.
 Meta Butyri. *N. Boterweg.* 102. 177.
 --- Word zelden gevonden. 102.
 --- Hier van een tweede soort. *ib.*
 Midus-Ooren, een soort van de Voluta. 107.
 --- Een soort van de Cylindri of Rollen. 120. 183.
 --- Waar deze laatste gevonden worden. *ib.*
 --- Hier van een ander soort, die kleiner is, beschreven. *ib.*
 Mitella. *N. Myttertjes.* 158. 193.
 --- Waar ze gevonden worden. 158.
 --- Waar toe van d' Inlanders gebruikt. *ib.*
 Mitra Episcopi. *N. een Bisschops-myter.* 97. 174.
 --- Haar lengte en dikte beschreven. 97.
 --- Waar ze gevonden word. *ib.*
 --- Hier van een tweede soort, Braudige Pauskroonen genaamt. *ib.*
 Mitra Papalis. *N. de Pauskraon.* 96. 174.
 --- Haar Dier hoewel vergiftig, word echter gegeten. 96.
 --- Hier van verscheide soorten aangewesen. *ib.* 97.
 Mitulus anataris, een soort van de Mosselen beschreven. 151. 191.
 --- Haar verscheide benaming. *ib.*
 --- Hoe en waar ze gevonden word. 151.
 --- Dient

B L A D - W Y S E R.

- Dient tot spyze voor Eenden en wilde Varkens. ib. 191.
- Mitulus faxatilis, een ander soort van de Mosselen beschreven. ib.
- Waar ze gevonden word. 151.
- Dient ook tot spyze voor Eenden en Varkens. ib.
- de Modderman, een soort van Kreeften beschreven. 6.
- Waar dezelve gevonden word. ib.
- Zyn verscheide benaming. ib.
- Is slecht om te eeten. ib.
- een Mol. Zie Talpa.
- Moorfche Tulbanden, hoe en wanneer gevonden. 34.
- De vingers daar aan gebrooken, hoe weder aangroeijen. ib. 35.
- 't Gebruik van zommige afgesletene vingers. 35.
- Mor. Zie Myrrha mineralis.
- Mofappel, een Negorytje, waar gele-gen. 326.
- Mosselen. Zie Musculi.
- Murex minor beschreven. 86. 172.
- Hier van vier soorten aangewesen. ib.
- Murex ramofus. N. Getakte Kasketten. 85.
- Haar Schild, Unguis odoratus, en Blatta Byzantia genaamt. ib. 171.
- Een tweede soort hier van aangewesen, en waar die gevonden word. 85.
- Murex faxatilis beschreven. 85. 86. 172.
- Haar Unguis beschreven. 86.
- Waar ze gevonden word. ib.
- Gelykt naar een Buccinum. 172.
- Murices: Bia Unam beschreven. 85.
- In verscheide soorten verdeelt. ib. 86.
- Musculi. N. Mosselen. 151. 191.
- In verscheide soorten verdeelt. 151. 152. 191.
- Musculus arenarius, een soort van de Mosselen beschreven. 151. 191.
- Onder de Solenes bivalvii gerekent. 150.
- Hoe en waar ze gevonden word. 151.
- Gelykt naar den Pholates. ib.
- Haar vleesch is goed om te eeten. ib.
- Musculus vulgaris major, ook een soort van de Mosselen. 151. 191.
- Hier van een verscheiden soort aangewesen. 151.
- Musica rusticorum. N. Boerenmuzyk, een soort van de Volutæ beschreven. 106. 178.
- Waar ze gevonden word. 106.
- Muttiara manufia onder de Mestica gerekent. Zie Encardia humana.
- Mutu Labatta beschreven. 245.
- Waar het gevonden word. ib. 247.
- Des zelfs oorsprong onbekent. 245.
- Bericht van J. Wykerflood. ib.
- Van Radja Salomon. ib. 246.
- Der Inlanders. 246.
- Deze gevoelens overeen gebragt. ib.
- Proef hier van genomen. ib.
- In drie soorten verdeelt. ib.
- D' eerste soort, Ua-Boa genaamt. ib.
- Reden van haar benaming. ib.
- Waar toe ze gebruikt word. ib.
- De tweede soort, Tzeda genaamt. ib.
- Is van minder waarde als d' eerste. ib.
- De derde is een bastaart soort. ib.
- Waar uit ze gemaakt word. ib.
- Waar toe gebruikt. ib.
- Reden van haar benaming. 247.
- Haar waarde. ib.
- Hoe ze vernikt weder schoon gemaakt worden. ib.
- Waarom d' Inlanders dezelve hoog waarden.
- Myites: Mestica Affoufing. 151. 318.
- Word in de Mosselen gevonden, en daarom voor een Mosselsteen gebou-den. ib.
- Om zyn mooijigheit onder de Rariteiten gerekent. ib.
- Plinius daar over aangebaalt. 318.
- Reden van zyn benaminge. ib.
- Hier onder eenige Paerlen mede gerekent. 319.
- Myrrha mineralis: Mor. 251.
- Hoe tot een geneesmiddel gebruikt word. ib.
- Reden van haar benaming. ib.
- Waar het gevonden word. ib.
- Myttertjes. Zie Mitella.

N.

NAalde. Zie Strombus.

Naamen van eenige Edelgesteenten. 282. 283.

- Nachtschulpen.* Zie Chama litterata oblonga.
- Nagelschulpen.* Zie Chama squamata, en litterata oblonga.
- Nancites:* Mestika Nanka, een soort van Steenen beschreven. 324.
- Waar dezelve gevonden word. ib.
- Word zelden gevonden. ib.
- Des zelfs gebruik aangewesen. ib.
- Nautilus major, f. crassus:* Bia papeda, een soort van d' Eenschaalige of gedraaide Hoorntjes beschreven. 59-62. 167.
- Des zelfs Schaal beschreven. 59.
- Des zelfs Dier of Visch omstandig beschreven. 60.
- 'D' uitlegginge van d' afbeeldinge dezès Diers. 60. 61.
- Des zelfs benaminge in verscheide taalen. 61. 167.
- Waar dezelve gevonden word. 61.
- Des zelfs Dier word tot spyze gebruikt, doch is zwaar om te verteeren. ib.
- Hoe uit des zelfs schaal drinkroezen en lepels gemaakt worden. ib.
- Plinius en eenige andere Schryvers over dezelve aangebaalt. 62.
- Een vreemt voorval van een dierge-lyk vischje, 't welk steentjes voortbragt. ib.
- Aanmerkinge des Schryvers daar op. ib.
- Waarom deze Vischjes by vochtig weêr zweeten. ib.
- Waarfchouwinge, dienende tot reden van zyn benaminge. ib.
- Nautilus tenuis:* Roema gorita, ook een soort van d' Eenschaalige of gedraaide Hoorntjes. 63. 167.
- Hier van twee soorten, groote en kleine. ib.
- De groote beschreven van zyn langte, hoogte en dikte. 63.
- Des zelfs Dier beschreven. ib.
- Heeft baarden in 't water hangen, waar mede hy zich bestiert en voortzeilt. ib. 66.
- Als hy gevaar verneemt, trekt hy naar den grond. 63.
- Hy is los in zyn schaal, dewelke by daarom zomtyds verliest. ib. 64.
- Hoe hy op den grond en weder boven komt. 64.
- De kleine van zyn langte en wydte beschreven. ib. 167.
- Des zelfs schaal beschreven. 64.
- Des zelfs visch. ib.
- Zyn eyers beschreven. ib.
- Zyn verscheide benaming. ib.
- Word zelden gevonden. ib.
- Van d' Indianen op hun Feestdagen gebruikt. ib. 167.
- Des zelfs waarde. 64.
- Vreemt voorval tusschen eenen Arent en den Nautilus. ib.
- By de Grieken en andere Schryvers ook onder twee geslachten bekend. 65.
- Plinius daar over aangebaalt. ib.
- Mutiani beschryvinge daar van. ib.
- Door Jonston beschreven. ib. 66.
- Door Bellonius. 66.
- Des Auteurs gevoelen. ib.
- Waarneminge des Schryvers en verdere beschryvinge van zoodanigen Nautilus. ib.
- Door den Schryver verworpen, dat hy een Bezaantje zoude oprechten. ib.
- 't Getuigenis van Bonannus, waar hy gevonden word. ib. 67.
- Hoe hy zyn schaal verkrygt, is onbekent. 67.
- Is terstont levenloos, als men hem maar een weinig handelt. ib.
- Neetekammetjes.* M. Bia Siffia, een soort van de Murices. 86.
- Worden zelden gevonden, en onder de voornaamste Rariteiten gerekent. ib.
- Nootedoppen,* een soort van d' Eenschaalige ongedraaide Hoorntjes beschreven. 184.
- Waar dezelve groeijen. ib.
- Nubeculae.* N. Wolkjes, een soort van de Voluta beschreven. 103. 177.
- Hier van twee soorten. ib.
- Welker eene schoonder als d' andere, en zelden gevonden word. ib.
- Nussatellana granulata.* N. Ryskorrels, een soort van de Porcellanae minores beschreven. 118. 182.
- Hier van verscheide soorten. ib.
- Waar

B L A D - W Y S E R.

--- Waar dezelve gevonden worden.

118.

O.

O Chra. Zie Marga.

Oculus Cati feri: Mestica Cuts-
jing. 300.

--- Waar dezelve gevonden word. ib.

--- Bellonius en Plinius daar over
aangebaalt. ib.

--- Een diergelyke in den oog-appel van
een Huiskat gevonden. ib.

--- Haar hoedanigheid. ib.

--- Van den Schryver, Ælurites ge-
naamt. ib.

Oculus Polyphemi, een soort van d'
Echini beschreven. 31.

--- Waar dezelve gevonden word. ib.

--- Is dienstig voor de maag, en dryft
het water af. ib.

--- Hoe tot spyze bereidt word. 32.

Oesters. Zie Ostreum.

Olyphants tanden. Zie Denticuli Ele-
phantis.

Ondervoinding van den Schryver om de
natuurlyke van de valsche Steenen
te kennen. 290.

--- Eerste opmerking omtrent den Dia-
mant, Robyn en Saphyr. ib. 291.

--- Tweede opmerking van d' Achaaten
en Krystallen. 291.

--- Derde van de Mestica. ib.

--- Vierde van het Glas. ib.

--- Vyfde van den Cochlites of Co-
chlea faxea. ib.

--- Zesde van de Toetsteen. ib.

--- Zevende van de Koraalsteen. ib.

--- Achtste van d' Enorchus. ib.

Onyx: Jok. 286.

--- Voor den Koning onder d' Edelge-
steenten gehouden. ib.

--- Word meer geacht als de Diamant. ib.

--- By de Chinezen ook hoog gewaar-
deert. ib.

--- Hier uit het Keizerlyk signet van
China gemaakt. ib.

--- D' onderdaanen op balsstraffe verbo-
den hunne signetten daar van te ma-
ken. ib.

--- Word zelden gevonden. ib.

--- Waar en hoe hy gevonden word. ib.

--- Een wonderlyk verbaal van eenen,
die voorgaf den Onyx aan te wy-
zen, en niet vindende hem zyne voe-
ten afgebakt wierden, en eindelyk
den zelven noch te voorschyn bragt;
die doe tot het Keizerlyk signet ge-
bruikt wierde. ib.

--- Hier van noch eenige andere kluch-
tige vertellingen. ib. 287.

Onyx, Achates en Sardius hebben groo-
te gemeenschap met malkander, en
maken zomtyds een mengelmoes van
een vierden steen. 289.

Onyx major, f. taurina. 87.

--- Verscheide soorten hier van aange-
wefen. ib.

--- Waarom Blatta Byzantia genaamt.
ib.

--- Waar toe dezelve gebruikt word.
ib.

Onyx secunda. ib. 88.

--- Waar toe deze gebruikt word. 88.

Onyx minima & moschata. ib.

--- Waar dezelve gevonden word. ib.

--- Word voor de beste tot reukwerk ge-
houden. ib.

Onyx quarta. ib.

--- Des zelfs langte, breedte en dikte
beschreven. ib.

Onyx quinta. ib.

--- Waar deze gevonden word. ib.

Onyx sexta. ib.

--- Waar dezelve gevonden word. ib.

Onyx septima. ib.

--- Waar uit deze voortkomt. ib.

Onyx octava. ib.

--- Waar uit dezelve voortkomt. ib.

Onyx nona. ib.

--- Waar deze gevonden word. ib.

--- Alle deze bovengenoemde zyn soor-
ten van den Unguis odoratus. 87.

--- De laatste soort weinig gebruikt we-
gens zyn slechte reuk; doch van eeni-
ge aangenomen. 88. 89.

--- Dioscorides hier over aangebaalt,
doch tegengesproken; echter van den
Schryver door reden verdedigt. ib.

--- 't Gevoelen van Nicolaus Mirep-
ficus verdedigt. 89.

--- Ver-

- *Verscheide benamingen van deze Nagelen.* ib.
 ---- *Bochartus hier over aangehaalt.* ib.
 ---- *Waarom Byzantia genaamt.* 90.
 ---- *By de Chinezen tot een genees-middel gebruikt.* ib.
Opercula callorum. 122. 184.
 ---- *Hier van verscheide soorten.* 123.
 ---- *De derde soort is bezwaarlyk te vinden.* ib.
 ---- *Waar dezelve gevonden word.* ib.
Opermont. Zie Auripigmentum Indicum.
Opgerolde Bezaantjes. 111.
 ---- *Worden zelden gevonden.* ib.
Ophitis Selonica. N. Ceilonsche Slangensteen. 303.
 ---- *Verdeelt in twee soorten, natuurlyke en gemaakte.* ib.
 ---- *De natuurlyke beschreven.* ib. 304.
 ---- *Waar by gevonden word.* 303.
 ---- *Hoe tot een geneesmiddel gebruikt.* 304.
 ---- *De nagemaakte hoe bereidt word.* ib.
 ---- *Waar toe gebruikt.* ib.
 ---- *Hier van verscheide soorten.* ib.
 ---- *Hoe men dezelve zuivert en bewaart.* ib.
 ---- *Ondervinding van den Heer Cleyer van des zelfs Symphatetische werkinge.* ib. 305.
 ---- *Een ander verhaal van de werkinge der Slangesteenen, en hunne zuivering.* 305.
Ophitis vera: Mestica Ular, een soort van Slangesteenen beschreven. 305.
 ---- *Hier van verscheide soorten.* ib.
 ---- *D' eerste soort beschreven van zyn gedaante, eigenschap en werkinge.* ib. 306.
 ---- *In welke Slangen deze gevonden word.* 305.
 ---- *De tweede soort.* 306.
 ---- *Welkers Slang by de Chinezen voor een Godt gehouden, en met spys bezorgt word.* ib.
 ---- *De derde soort.* ib.
 ---- *In welke Slangen deze gevonden word.* ib.
 ---- *Dezer Slangen gedaante en mis-*
maaktbeit. ib.
 ---- *Hoe ze gevangen, en de steen gevonden word; beneffens eenige aanmerkingen van den zelven.* ib. 307.
 ---- *Hier van een ander soort, Ophitis Dracontia genaamt.* 307.
 ---- *Waar dezelve gevonden word.* ib.
 ---- *De vierde soort.* ib.
 ---- *Waar dezelve gevonden word.* ib.
 ---- *De vyfde soort.* ib.
 ---- *Waar deze gevonden word.* ib.
 ---- *Hoe die vervuult weder gezuivert word.* ib.
 ---- *De zesde soort word in verscheide Slangen gevonden.* ib. 308.
 ---- *Proef van den Mestica Ular omtrent barende Vrouwen.* 308.
 ---- *Een verhaal van eenengeelen doorschynenden Slangensteen.* ib.
Ophthalmius, een samenmengzel van drie Steenen, beschreven. 289.
d' Opper-Admiraal, een soort van de Volutæ beschreven. 108.
 ---- *Een diergelyken bezit de Heer van der Burg in zyn uitmuntend Cabinet.* ib.
Oprechte Varkensteen. Zie Hystricitis.
d' Oranjen-Admiraal, een soort van de Volutæ beschreven. 108.
 ---- *Is de beste onder de Tooten.* ib.
Orgelpypen. Zie Solenes Bivalvii.
Orlampjes of Vischwyven, een soort van de Eenschaalige ongedraaide Hoorn-tjes, beschreven. 184.
Offsekoppen. Zie Cassides tuberosæ.
Ostreum: Oesters: Tiram. 154. 192.
 ---- *In verscheide soorten verdeelt.* ib.
Ostreum Cratium f. palorum. N. Serry-Oesters. 155. 192.
 ---- *Hoe en waar ze groeijen.* 155.
 ---- *Welke de beste zyn.* ib.
Ostreum divisum. N. Meshamers. 158. 193.
 ---- *Gelyken naar de letter T.* ib.
 ---- *Haar vleesch is goet om te eeten.* 158.
 ---- *Worden onder de Rariteiten gerekent.* ib.
 ---- *Waar ze gevonden worden.* ib.
Ostreum echinatum. 156. 193.
 ---- *Hier van verscheide soorten.* ib.
 ---- *Wel-*

B L A D - W Y S E R.

— <i>Welke de beste zyn.</i> 156. — <i>Waar ze gevonden worden.</i> ib. — <i>Zommige hebben een Krabbetje tot haar Wachter.</i> ib. — <i>Waarom haar vleesch weinig gegeven word.</i> ib. Ostreum echinatum maximum & monstrosum is de Koning van alle Tsjoepi. ib. — <i>Maar een van den Schryver gezien.</i> ib. — <i>In verscheide soorten verdeelt.</i> ib. 157. — <i>Der zelve geheele Schulp klonk als syn Porfellein.</i> 157. — <i>In 't jaar 1682. aan den groot Hartog van Toskanen gezonden.</i> ib. Ostreum electrinum. N. Bernsteen-Oesters. 158. 193. — <i>Hoe en waar ze gevonden worden.</i> 158. — <i>Van de Mooren tot zieraad gebruikt.</i> ib. Ostreum Pelagium. 159. — <i>Waar ze groeijen.</i> ib. — <i>Zyn beter dan de groote Stok-Oesters.</i> ib. Ostreum placentiforme f. Ehippium. N. Engelsche Zadels en Zadelschulpen. 155. 192. — <i>Haar verscheide benaming.</i> ib. — <i>Waar ze gevonden worden.</i> ib. — <i>Hebben weinig vleesch, doch goet van smaak.</i> 155. — <i>Hier van een tweede soort beschreven.</i> ib. 192. — <i>Waar deze gevonden word.</i> ib. — <i>Een derde soort.</i> 155. — <i>Van wie, en waar toe deze gebruikt word.</i> ib. 156. 192. — <i>Deze geeft geluit van haar.</i> 156. — <i>Alle deze soorten brengen paerlen voort.</i> ib. — <i>Waar ze gevonden worden.</i> ib. — <i>Haar benaming op Baly.</i> ib. — <i>Waar toe haar stukken gebruikt worden.</i> ib. — <i>Eene opmerking van den Schryver daar omtrent.</i> ib. Ostreum plicatum majus. 156. 192. — <i>Gelykt naar de Koraalsteenen.</i> 156.	— <i>Waar ze gevonden word.</i> ib. — <i>Hier van een tweede soort.</i> ib. — <i>Waar deze gevonden word.</i> ib. Ostreum plicatum minus. 156. 193. — <i>Word zelden gevonden, en daarom voor een Rariteit gehouden.</i> ib. Ostreum radicum f. lignorum. N. Stok-Oesters. 154. 192. — <i>Waar de beste gevonden worden.</i> 155. 192. — <i>Waar ze groeijen.</i> 155. Ostreum saxatile. 155. 192. — <i>Hier van 2 soorten.</i> ib. — <i>Hoe en waar ze groeijen.</i> ib. — <i>Worden tot spys gebruikt.</i> ib. Ostreum tortuosum. 158. 193. — <i>Waar deze gevonden word.</i> ib. Oude wyven. Zie Grauwe Monniken. Ovum, een soort van de Porcellana major. 115. 181. — <i>Word tot spyze by de Alphorezen en wilde Bergwoonders van Keram gebruikt.</i> 115. — <i>Haar Hoorn in groote achtinge gehouden, en tot zieraad der scbilden gebruikt.</i> ib. 181. — <i>Hier van een tweede soort, voor 't Wyfje gehouden.</i> 116. — <i>Een derde soort beschreven.</i> ib. — <i>Hoe deze Hoorntjes gevangen worden.</i> ib. — <i>Haar Dier deugt niet tot spyze.</i> ib.

P.

- P** Addetjes, een soort van de Pimpeltjes, beschreven. 82.
- *Waar ze gevonden worden.* ib.
- Paereltjes, een soort van de Porcellanæ minores beschreven. 118.
- Paerlen in Schulpen en Mosselen gevonden. 319.
- *Onder de Mestica gerekent.* ib.
- Pagurus Reidjungan, een soort van Krabben beschreven. 11.
- *Reden van zyn benaming.* ib.
- *Hun verscheide benaming.* ib.
- Pannat. Zie Marga.
- Pannekoeken. Zie Echinus planus.
- Parrangites: Mestica Gondoe. 325.
- *waar dezelve gevonden word.* ib.
- *Waar*

B L A D - W Y S E R.

- Waar toe hy gebruikt word. ib.
 Pauskroon : Mitra Papalis, een soort van de Buccina beschreven. 96.
 --- Heeft een schadelyk Dier tot zyn Inwoonder. ib.
 --- 't Zelve Dier schoon vergiftig, word echter gegeten. ib.
 --- Waar dezelve gevonden word. ib.
 Pectines & Pectunculi, een soort van de Schulpen beschreven. 141. 188.
 --- In verscheide soorten verdeelt. ib.
 --- D' eerste soort, Pecten primus s. vulgaris. N. gemeene St. Jacobs Schulpen of Bontemantel. ib.
 --- Reden van haar verscheide benaminge. 141.
 --- De zeldzaamste hier van aangewesen. ib.
 --- De tweede soort, Pecten secundus. ib. 188.
 --- Waarom ook Bontemantels genaamt. ib.
 --- Waar deze gevonden word. 141.
 --- De derde soort, Pecten tenuis. ib. 188.
 --- In 4 soorten verdeelt. 141. 142. 188.
 --- Waar van de vierde zelden gevonden word. 142.
 --- Een ander soort, Pectunculus vulgaris genaamt. 142. 188.
 --- Haar verscheide benaming. ib.
 --- Hoe tot de kost gebruikt, en waar toe dienstig. ib.
 --- Waar dezelve gevonden word. 142.
 --- Een ander soort, Pecten virginicus beschreven. 142. 189.
 --- Reden van haar benaming. 142. 143. 189.
 --- Waar ze gevonden word. 143.
 --- Word veel tot de kost gezocht, doch is zwaar om te verteeren. ib.
 --- Een ander soort, Pecten granosus beschreven. 143. 189.
 --- Waar dezelve gevonden word. ib.
 --- Een ander soort, Pecten saxatilis genaamt. ib.
 --- Hier van een tweede soort. 143.
 --- Waar ze gevonden worden. ib.
 --- Een ander soort, Pecten bullatus genaamt. 143. 189.
 --- Waarom in 't Maleitsch, Bia filloos genaamt. ib.
 --- Hoe deze uit het water springt. 143.
 --- Jonston hier over wedersproken. ib.
 Pediculus. N. de Luis, een soort van de Porcellanæ minores. 118. 182.
 --- Hier van een tweede soort. 119. 182.
 Pediculus marinus: Fotok: Zeeluis. 29.
 --- Waar dezelve gevonden word. ib.
 Pedra de Porco. Zie Hystricites.
 Pedra Fria. Zie Amianthus Ambo nicus.
 Peerdevoetjes. Zie Chama striata.
 Pelagia. Zie Chama Pelagia.
 Penimbaan, wat persoon hy zy. 205. 227.
 --- Waar woonachtig. ib.
 --- Vereert yzere ringen aan de Javanen, welkers bygeloof daar omtrent aangewesen word. 206.
 --- Is door de Hollanders met de zyne uitgeroeit. ib.
 Permatta, een Edelgesteente beschreven. 283.
 --- Reden van deze benaming. ib.
 Perspectieffjes. Zie Chama optica.
 Petasunculus. N. een Hammetje, een soort van de Tellinæ beschreven. 148. 190.
 --- Hier van verscheide soorten. ib.
 Petasunculus striatus, ook een soort van de Tellinæ. ib.
 Phallus marinus: Buto Kling, een soort van de Zoophita beschreven. 44.
 --- Hier van 2 soorten aangewesen. 45.
 --- D' eerste verbeeldt een Mannelyk lid. ib.
 --- Waar dezelve gevonden word. ib.
 --- De tweede soort, Phallus marinus verrucosus. N. Kafferskullen genaamt. ib.
 --- Waar deze gevonden word. ib.
 --- Van wie, waar toe en hoe dezelve gebruikt word. ib.
 Pholas. N. Steenscheede, een soort van de Mosselen beschreven. 151. 191.
 --- Hoe

B L A D - W Y S E R.

--- Hoe en waar ze gevonden word. 151. 152. 191. --- Haar vleesch beschreven. 152. --- 't Gevoelen van zommige, hoe ze groeijen. ib. --- Des Schryvers opmerking daar over. ib. Pholas lignorum, mede een soort van de Mosselen. 152. 191. --- Hoe en waar ze groeijen. 152. --- Matthiolus en Aldrovandus daar over aangebaalt. ib. --- Deze zyn goed om te eeten, en lekker van smaak. ib. Piekenier. Zie Strombus lanceatus. Pila Porcorum. N. Varkens Bollen. 296. --- Waar dezelve gevonden worden. ib. 297. --- Pifo daar over aangebaalt. 296. --- Waarom Brasilische Tophus genaamt. ib. --- Waar toe d' Amboinczen en Chinezen dezelve gebruiken. ib. 297. --- Een ander soort, op Honimoa in een Koebeest gevonden. 297. --- Des Schryvers gevoelen daar van. ib. Pimpeltjes. Zie Cassides verrucosæ. Pinangites, een soort van Steenen beschreven. 322. --- In twee soorten verdeelt. ib. --- D' eerste soort, de gemeene Mestica Pinang genaamt. ib. --- Waar dezelve gevonden word. ib. --- Hoe hy gebruikt word. ib. --- De tweede soort beschreven. ib. --- Word zelden gevonden. ib. --- Tot Toetsteenen gebruikt. ib. --- Een ander soort Mestica Bras genaamt. ib. --- Waar dezelve gevonden word. ib. --- Noch een ander soort, Scorodites genaamt. ib. --- Waar deze gevonden word. ib. Pingan Batu. Zie Giftschotels. Pinna. N. Holsterschulpen. 153. --- Haar verscheide benaming. ib. 154. --- In verscheide soorten verdeelt. ib. Pinna alba. 154. 192. --- Voor bet Wyfke gebouden. 154. --- Hier van verscheide soorten. ib. --- Waar deze gevonden word. ib. 192.	--- Word zelden gevonden. ib. --- De Pinnæ worden Hamdoubletten en Steekdoubletten genaamt. 154. Pinna lata beschreven. 154. 192. --- Ook voor 't Wyfke van de Pinna gebouden. ib. --- Gelykt naar een Westphaalsch Hammetje. ib. --- Waar ze gevonden werd. 154. Pinna oblonga. 153. 192. --- Haar langte en breedte. ib. --- Haar Dier beschreven. 153. --- De jonge Pinna beschreven. ib. --- Alle Pinnæ hebben een Pinnewachter, Pinnophylax en Pinnoterer genaamt. ib. 192. --- De Wachter beschreven. 153. --- Wat deze Wachter aan de Pinna doet. ib. --- Verlaat de Pinna, als ze doot is. ib. --- Waar de Pinnæ groeijen en haer opbouden. ib. --- Worden tot spyze gebruikt. ib. --- Waar de beste gevonden worden. ib. 154. --- In dezelve ook paerten gevonden. 154. Pinnoterer of Pinnewachter. 25. 153. 192. --- Waar hy zyn verblyfplaats heeft. ib. --- Leeft in gemeenzaamheit met zyn visch of oester. 25. 153. --- Neemt bet ampt van Deurwachter waar. ib. --- Plinius daar over aangebaalt. 26. --- Twee andere soorten van den Schryver in de Letterschulpen gevonden. ib. Pifangites: Mestica Pifang, een soort van Steenen beschreven. 326. --- Hoe, en waar dezelve gevonden word. ib. Plinius beweert de onderlinge liefde der Waterdieren. 26. --- Ook beweert hy 't voortteelen der Steenen. 314. Poa Sampo, een soort van Schotels beschreven. 241. --- Een verhaal, hoe dezelve eerst bekend geworden zyn. 239. 240. --- Haar waarde in Sina. 241. --- Hoe dezelve in Japan nagebootst worden. ib.

B L A D - W Y S E R.

- Podagra. Zie Cornuta nodosa.
 Podagra-kreeft, een soort van d' Alata
 beschreven. 112.
 --- Reden van zyn benaming. ib.
- Ponambar. Zie Ambra Chrysea.
 Porcellanae minores: Bia Tsjonka.
 117. 181.
 --- Reden van haar verscheide bena-
 ming. ib.
 --- In veele soorten verdeelt. 117. 118.
 119. 181. 182.
 --- Zyn bekend in de Kabinetten van
 den Heer Secret. Blauw, en van
 den Heer Feitemaas.
- Porcellana guttata. N. Klipkousfen.
 113. 180.
 --- Hier van een tweede soort, voor
 't Wyfje gehouden. 113.
 --- Waar ze gevonden worden. ib.
 --- Hoe ze van haar Dier berooft wor-
 den. ib.
 --- Hoe men ze zuivert. 114.
 --- Eene opmerkinge daar van aange-
 wesen. ib.
 --- Welke tot de kost bequaam zyn. ib.
 --- Tegengift tegens die schadelyk zyn. ib.
 --- Een voorval daar van aangewesen. ib.
- Porcellana lentiginosa. N. Kakkerlak-
 jes. 115. 181.
 --- Hier van een tweede soort, voor 't
 Wyfje gehouden, beschreven. 115.
- Porcellana litterata s. Arabica. N.
 Letterboortjes of Arabische Hoorn-
 tjes. 115. 181.
 --- Worden voor Muzykboortjes gebou-
 den. 181.
 --- Hier van een tweede soort beschre-
 ven. ib.
 --- Rochefort hier by aangehaalt. ib.
 --- Eene aanmerkinge aangaande het
 Mannetje en Wyfje dezer Hoorn-
 tjes. ib.
- Porcellana major: Bia belalo. 113.
 --- Hier van veele soorten. 113--116.
 --- Haar verscheide benaming. ib.
 --- Waarom Porcellanae genaamt. 113.
 --- Waarom Klipkousfen en Likborens
 genaamt. ib.
- Porcellana montosa. 114. 180.
 --- Word de Kaap genaamt. ib.
 --- Word zelden gevonden. 114.
- Porcellana falita. N. Zoutkorreltjes.
 115. 181.
 --- Hier van het Wyfje beschreven. 115.
 --- Zyn gemeen op alle stranden, en
 daarom weinig geacht. ib.
- Porfellein, waar van het den naam heeft.
 116. 234.
 --- Of het overeenkomt met der Ouden
 Vasa Myrrhina. 116.
 --- J. Scaliger daar over aangehaalt.
 ib. 236.
 --- Ook Bellonius en andere Schryvers.
 116.
 --- Haar verscheide benamingen. 235.
 --- By de Myrrhina van Plinius ver-
 geleken. ib.
 --- Hoe in plaats van des zelfs eerste
 makers wederom andere zyn te voor-
 schyn gekomen. ib.
 --- Onderscheit tusschen het Chineseche
 en Japansehe. ib.
 --- Welk het beste is. ib.
 --- Thomas Brown en Linschoten
 hier over aangehaalt. ib.
 --- Een nader beschryvinge van het Por-
 fellein. 236.
 --- Hoe het bereidt en gemaakt word. ib.
 --- Redenen van haar schaarsheit. ib.
- Postborentje. Zie Cornu Ammonis.
 Prinse vlaggetjes, een soort van de Blaas-
 jes, behoorende onder de Cochleae
 globosae. 91.
- Pristis, een getande Walvisch beschreven.
 276.
 --- Waar dezelve gevonden word. ib.
- Proef der Edelgesteenten. 290. 291.
- Pseudopurpura. N. Bastaard-Purper-
 sek, een soort van de Buccina be-
 schreven. 95. 173. 174.
 --- Reden van haar benaming. 95.
 --- Is goet tot spyze. ib.
 --- Haar Onyx waarom Unam Castu-
 ri, dat is Onyx moschata genaamt.
 ib. 174.
 --- Waar ze gevonden word. 95. 96.
 --- Hoe men ze handelen moet om tot
 Rariteiten te bewaaren. 96.
- Pugiles. N. Schermers, een soort van
 d' Alatae beschreven. 111. 180.
 --- Waarom Wyzers genaamt. ib.
 --- Hier van 2 soorten beschreven. ib.
 --- Hun

- Hun sterkte beschreven. 111.
 --- Waar ze gevonden worden. ib.
 --- Worden van d'Inlanders gegeten. ib.
 Puiſten. Zie Balani.
 Pulmo marinus: Papeda Laut, een ſoor-
 te van de Zoophita beſchreven. 48.
 --- De Amboneeſche Pulmo beſchreven. ib.
 --- Word door de zon verteert. ib.
 --- Waar en wanneer dezelve gevon-
 den word. ib.
 --- Haar verſcheide benaming. ib.
 --- Giffinge, van waar ze haar oor-
 ſprong heeft. ib.
 --- Waar toe ze gebruikt word. ib.
 Pygmæi of Bergmannetjes beſchreven.
 254.
 --- Waar dezelve wonen. ib.
 --- Hun tempel en woonplaats beſchre-
 ven. ib.
 Pylſtaart, een ſoort van de Krabben be-
 ſchreven. 21. 22.
 --- Ook Zeeſpin genaamt. 21.
 --- Reden van haar verſcheide bena-
 ming. 22.
 --- Waar dezelve gevonden worden. ib.
 --- Hoe tot ſpyze bereidt worden. ib.
 --- Zyn verdeelt in Mannetje en Wyf-
 je. ib.
 --- Haar ſchaalen tot medicyn gebruikt.
 ib.
 --- Een door den Heer Cluſius ver-
 beeldt. ib.
 Pyrites. Zie Maas Urong.

Q.

- Q uadrans. N. het Quadrantje, een
 ſoort van de Chama aſpera of
 Tweeſchaalige Hoorntjes beſchreven.
 132. 186.
 --- Word zelden gevonden. 132.
 --- Waar het gevonden word. ib.
 Quakkers. Zie Chama lutaria ſ. coaxans.
 Quallebootjes. Zie Carina Holothurio-
 rum.
 Quikſtaert, een vogel beſchreven. 309.
 --- Hoe dezelve gevangen is. ib.
 --- In zyn neſt een Meſtica, Lapillus
 Motacilla genaamt, gevonden. ib. 310.
 --- Een ander verbaal van zoo eenen
 Quikſtaert. 310.
 Quikſtaertſteen. Zie Lapillus Motacilla.

R.

- R Adula. N. een Raſpe, een ſoort van
 de Pectines beſchreven. 142. 188.
 --- Hier van een ander ſoort aangewe-
 ſen. ib.
 Ranulæ. N. Kikvoorſchen, een ſoort van
 de Pimpeltjes beſchreven. 82. 171.
 --- Waar dezelve gevonden worden. 82.
 Rapa. N. een Knol, een ſoort van de Co-
 chleæ globosæ beſchreven. 91. 172.
 --- Word zelden gevonden. ib.
 Realgar. Zie Auripigmentum Indicum.
 Rechte Paarlemoerſchulpen, een ſoorte
 van de Oeſters beſchreven. 157. 193.
 --- Haar verſcheide benaming. ib.
 --- Hier van een 2de ſoort beſchreven. ib.
 --- Waar toe van d'Inlanders gebruikt.
 ib.
 --- Hoe de paerlen daar ingroeijen. ib.
 --- Zyn verboden te vangen. ib.
 --- Waar dezelve gevonden worden. ib.
 --- Waar ze groeijen. 158.
 Remies, een ſoort van de Chama læ-
 vis beſchreven. 140. 187.
 --- Waar ze gevonden word. 140.
 --- Hier van verſcheide ſoorten. ib.
 --- Worden tot de koſt gebruikt. ib.
 --- Hier van noch andere ſoorten, Scherf-
 jes genaamt, beſchreven. ib.
 --- Iets wonderlyks van deze aangewe-
 ſen. ib.
 Remies Gargadja, mede een ſoort van
 de Chama lævis, beſchreven. 140.
 Ringhoortjes. Zie Voluta marmorata.
 Rivierdorentjes. Zie Valvata ſpinofa.
 Riviernaalden, een ſoorte van de Strom-
 bi beſchreven. 101. 176.
 --- Haar verſcheide benaming. 101.
 --- Hier van verſcheide ſoorten. ib.
 --- Waar ze gevonden worden. ib.
 --- Worden tot ſpyze gebruikt. ib.
 Robyn. Zie Rubinus.
 Rollen. Zie Cylindri.
 Roode Lappen. Zie Fœtus Cancro-
 rum.
 Roode Wormtjes door Sebalt de Weert
 omtrent Rio de Platas in groote ma-
 nigte gezien. 28.
 Roſtrum Anatis. N. Eendebekken, een
 ſoort van de Solenes bivalvii be-
 ſchre-

B L A D - W Y S E R.

- schreven.* 149. 190. --- *Waar dezelve gevonden word.* ib.
 --- *In twee foorten verdeelt.* ib. 191. --- *Hoe gezuivert word.* ib.
 --- *Hoe de eerste foort tot de kost be-* Sal Ambonicus: Garam Ambon. 337.
reidt word. 149. 150. --- *Van d' Amboinezen meer geacht als*
 --- *De tweede foort beschreven.* 150. *oprecht Zout.* ib.
 --- *Waar ze gevonden worden.* ib. --- *Hoe, en waar van het gemaakt*
 --- *Noch een derde foort beschreven.* ib. *word.* ib.
 Rubinus, een Robyn, een foorte der --- *Hoe 't zelve tot spys en geneesmid-*
Edelgesteenten beschreven. 283. *delen gebruikt word.* ib.
 --- *Hun verscheide benaming.* ib. --- *Waar het hout, waar uit dit Zout*
 --- *Waarom Permatta genaamt.* ib. *voortkomt, gevonden word.* ib.
 --- *Hier van verscheide foorten.* ib. 338.
 --- *Alle Robynfoorten in 't Sineesch,* --- *Wat hout hier toe bequaamis.* 338.
Sia Liudfi, dat is Granaatkorrels Samaar, een foort van d' Alata beschre-
genaamt. ib. *ven.* 112.
 --- *Hoe ze gevonden, en van wie ge-* Sangites. Mestica Sanga, een foort
bruikt worden. ib. *van Steenen beschreven.* 324.
 Ruige of gegranuleerde Kuipersboor. Zie --- *Worden tot Toetsteenen gebruikt.* ib.
Terebellum granulatium. --- *Hoe en waar dezelve gevonden wor-*
 Ruige Trommelschroeven. Zie Strombus *den.* ib.
angulosus. Sanguis Belille: Dara Belilli, een
 Rykdom van eenen Radja beschreven. *foort van de Tethya beschreven.* 46.
 242. --- *Waar het wast en gevonden word.*
 Ryskorrels. Zie Nussatellana granulata. *ib.* 47.
 S. --- *Daar over de Heeren J. Wyker-*
 floot en Radja Salomon aange-
 baalt. ib.
 --- *Hoe het tot spyze bereidt word.* ib.
 --- *Hier van 2 foorten beschreven.* 47.
 --- *'t Gevoelen des Schryvers daar over.*
 ib.
 --- *Reden van haar benaming.* ib.
 --- *Hoe tot geneesmiddelen gebruikt, en*
waar toe dienstig. ib.
 --- *Haar waarde beschreven.* ib.
 Saphyr, een foorte van Edelgesteenten *Saphyr, een foorte van Edelgesteenten*
beschreven. 283. *beschreven.* 283.
 --- *Zyn verscheide benaming.* ib.
 Sardius, mede een foort van Edelge- *Sardius, mede een foort van Edelge-*
steenten. ib. 284. *steenten.* ib. 284.
 --- *Waar dezelve gevonden word.* 283.
 --- *Waarom roode en geele Achaat ge-*
naamt. 284.
 --- *Hier van verscheide foorten.* ib.
 Sardius, Achates en Onyx hebben groo- *Sardius, Achates en Onyx hebben groo-*
te gemeenschap met malkander, en
maken zomtyds een mengzel van een
vierden steen. 289.
 Satschico of Satscheo, een foort van *Satschico of Satscheo, een foort van*
Alabast beschreven. 286. 330.
 --- *In drie foorten verdeelt.* 330.
 --- *D'*

B L A D - W Y S E R.

--- *D' eerste soort is verscheiden van koleur.* ib.
 --- *Waar toe dezelve gebruikt word.* ib.
 --- *De tweede soort, t' onrecht voor den steen Jaspis gebouden.* ib.
 --- *Waar toe deze gebruikt word.* ib.
 --- *De derde soort, Lychnites Sinenfis genaamt.* ib. 331.
 --- *Waar die gevonden word.* 331.
 --- *Daar uit veele zeldzame figuren gemaakt.* ib.
 --- *Hoe d' oprechte Satschico zyn moet.* ib.
 --- *Op wat plaatsen dezelve gevonden word.* ib.
Satyne Rolletjes. Zie Cylinder niger. Schaalvisschen, in drie soorten verdeelt. 57. 58.
 --- *Hoe dezelve groeijen.* 58.
Scheppertje. Zie Hauttellum.
Scherffjes. Zie Testa, en Remies.
Schermers. Zie Pugiles.
Schildpadboorn, een soort van de Porcellana major beschreven. 116.
 --- *Hier van een uitmuntende bewaart in 't Kabinet van den Heer Secret. Blauw.* ib.
Schooltrompetten. Zie Solen arenarius.
Schulppeerlen. Zie Kat-oogen.
Scolopendrites, een soort van Steenen beschreven. 308.
 --- *Hun verscheide benaming.* ib.
 --- *Der Chinezen bygeloof van den zelven.* ib.
Scorodites. Zie Pinangites.
Scorpioen. Zie Cornuta nodosa.
Scorpioentje, een soort van de Murices beschreven. 86. 172.
Sepites: Mestica Sontong, een soort van Steenen beschreven. 312.
 --- *Reden van zyn benaming.* ib.
 --- *Waar dezelve gevonden word.* ib.
 --- *Waar toe hy gebruikt word.* ib.
Serpentuli, een soort van de Cochleæ globosæ beschreven. 92. 173.
 --- *Hier van 2 soorten.* 92.
 --- *Waar dezelve gevonden worden.* ib.
Sery-Oesters. Zie Ostreum Cratium.
Siamsche Zeeappels, een soort van d' Echinometra, beschreven. 34.

--- *In 2 soorten verdeelt.* ib.
 --- *D' eerste soort beschreven.* ib.
 --- *Waar toe dezelve gebruikt worden.* ib.
 --- *De tweede soort beschreven.* ib.
 --- *Ondervinding van den Schryver aangaande deze Zeeappels aangewesen.* ib.
Silices CrySTALLIZANTES: Batu Dammar. 234.
 --- *Hier van verscheide soorten.* ib.
 --- *Waar ze gevonden worden.* ib.
 --- *Waar naar ze gelyken.* ib.
Sisso of Landslekken, een soort van de Cochleæ globosæ beschreven. 92.
 --- *Worden op Makkassar drierlei gevonden.* ib.
Slangekoppen, groote, een soort van de Porcellana major beschreven. 114. 181.
 --- *De kleine, ook een soort van de Porcellana major, beschreven.* ib.
 --- *Waar ze gevonden worden.* 114.
 --- *Noch een soort, blauwe Slangekoppen genaamt.* ib. 181.
Slangen, waar uit de steen Ophitis voortkomt, beschreven. 305-308.
Slangesteenen. Zie Ophitis Selonica, & vera.
Slechte Cauris. Zie Thoracium quartum.
Slykrolle. Zie Cylindri.
Slykslekken, een soort van de Cochleæ globosæ beschreven. 92.
Smaragd, een soort van Edelgesteenten beschreven. 283.
 --- *Des zelfs verscheide benaming.* ib.
 --- *Waar dezelve gevonden word.* ib.
 --- *Hier van stukken, hebbende de grootte van een hand, gevonden.* ib.
 --- *Worden weinig in Sina gevonden, en daarom by hen dierbaar.* ib.
Solen: Cappang, een soort van d' Eenschalige Schulpen, beschreven. 123. 185.
 --- *Hier van 5 soorten aangewesen.* 123-126. 185.
Solen anguinus. 125. 185.
 --- *Groeit aan de klippen.* ib.
 --- *Word zelden gevonden, en daarom onder de Rariteiten bewaart.* ib.
 --- *Hier*

B L A D - W Y S E R .

<p>----- Hier van een tweede soort. 125.</p> <p>Solen arenarius. N. Zandpyp. 124. 185.</p> <p>----- Haar verscheide benaming. ib.</p> <p>----- Gelyken naar Koedarmen. ib.</p> <p>----- Haar langte en dikte. ib.</p> <p>----- Worden tot spyze gebruikt. 124.</p> <p>----- Ook tot tegengift gebruikt. ib.</p> <p>----- Ook tot Blaashorens , en daarom Schóoltrompetten genaamt. 125.</p> <p>----- Waar ze gevonden worden. 124. 125. 185.</p> <p>----- Waarom ze niet recht zyn. 124. 185.</p> <p>----- Bygeloof der Inlanders van deze Hoornen. 124.</p> <p>----- Zyn by d' Amboinezen in geen achtting. ib.</p> <p>----- Nadere beschryving van deze Hoornen. 124. 125.</p> <p>Solen lignorum. N. Boorworm. 125. 185.</p> <p>----- Haar verscheide benaming. ib.</p> <p>----- Waar naar ze gelyken. ib.</p> <p>----- Waar ze groeijen. ib.</p> <p>----- Zyn schadelyk aan de schepen. ib.</p> <p>----- De grootste hier van mede tot geneesmiddelen gebruikt. 125.</p> <p>De vierde soort , Zie Denticuli Elephantis. 124.</p> <p>De vyfde soort van de Solenes beschreven. 125. 126. 185.</p> <p>----- Waar deze gevonden word. ib.</p> <p>Solenes bivalvii. 149. 190.</p> <p>----- Haar benaming in verscheide talen. ib.</p> <p>----- Hier van verscheide soorten beschreven. ib.</p> <p>----- Hoe , en waar ze gevonden worden. 149.</p> <p>----- Worden gegeten. ib.</p> <p>----- Hoe men de Solenes vangen moet. 150.</p> <p>Sonnestraalen. Zie Tellina virgata.</p> <p>Sperma Ceti. Zie Ambra alba.</p> <p>Spinnekoppen. Zie Tribulus.</p> <p>Spiritus Salis doet verscheide werkingen op gout , zilver , &c. 204. 205.</p> <p>Spookjes. Zie Voluta spectrorum.</p> <p>Spooren. Zie Calcar.</p> <p>Sproetjes. Zie Lentiginosa.</p> <p>Squilla arenaria: Knyperkreeft: Loc-
ky. 4.</p> | <p>----- In 2 soorten verdeelt. ib.</p> <p>Squilla arenaria marina beschreven. 5.</p> <p>----- Reden van zyn benaming. ib.</p> <p>----- Zyn verblyfplaats. 5.6.</p> <p>----- Hoe by gevangen word. ib.</p> <p>----- Hier van een ander soort beschreven. ib.</p> <p>Squilla arenaria terrestris beschreven. 4.</p> <p>----- Reden van zyn verscheide benaming. 5.</p> <p>----- Zyn verblyfplaats aangewesen. ib.</p> <p>----- Hoe by gevangen word. ib.</p> <p>----- Van d' Inlanders tot spys gebruikt. ib.</p> <p>Squilla lutaria: De Modderman: U-
dang Petsje , een soort van Kreef-
ten beschreven. 6.</p> <p>----- Waar dezelve gevonden word. ib.</p> <p>----- Zyn verscheide benaming. ib.</p> <p>----- Is slecht om te eeten. ib.</p> <p>Steatites , een soort van Steenen beschre-
ven. 294.</p> <p>----- Waar dezelve gevonden word. ib.</p> <p>----- Om den zelven te bekoomen, dooden d'
Indiaansche Koningen een mensch.
ib.</p> <p>----- Waar toe by gebruikt word. ib.</p> <p>Steekdoubletten. Zie Pinna.</p> <p>Steekelige Kasketten. Zie Cassides tu-
berosa.</p> <p>Steekelkrabbe. Zie Pagurus.</p> <p>Steene Kogels beschreven. 253. 254.</p> <p>----- Waar dezelve gevonden worden. ib.</p> <p>----- Waar toe ze gebruikt worden. 254.</p> <p>----- 't Kluchtig gevoelen der Inlanders
van dezelve. ib.</p> <p>Steene vingers beschreven. 253. 254.</p> <p>----- Waar dezelve gevonden worden. ib.</p> <p>----- Waar toe van d' Inlanders bewaart.
ib.</p> <p>----- Hier van een ander soort beschreven.
255.</p> <p>Steene Vylen , op Java beschreven. 253.</p> <p>----- Van wie , en hoe ze gemaakt wor-
den. ib.</p> <p>Steenen tot verwen bequaam. 223.</p> <p>----- In blaazen , nieren en gal der men-
schen gevonden , niet onder de Me-
sticæ gerekent. 293.</p> <p>----- Uit eenige venynige Dieren. 308.</p> <p>----- Uit verscheide vogels. 311.</p> <p>----- Heb-</p> |
|---|--|

B L A D - W Y S E R .

--- Hebbende de gedaante van verscheide Schulpen. 314. 315. --- Die by geval in eenige boomen of vruchten komen. 326. 327. --- Die by geval een ongewoone gedaante hebben. 327. 328. 329. Steenfcheede. Zie Pholas. Steenjes tot de Cochleæ globosæ behoorende. 93. --- Hier van verscheide soorten. ib. Stella marina: Bintang Laut beschreven. 39. --- In vyf soorten verdeelt. ib. 40. --- D' eerste soort beschreven. 39. --- Haar benaming in verscheide taalen. ib. --- De tweede soort, Stella marina minor genaamt, beschreven. ib. --- Waar dezelve gevonden word. ib. --- De derde soort, Stella marina quindecim radiatorum genaamt. ib. --- Waar dezelve gevonden word. ib. --- De vierde soort, Stella marina quarta genaamt, beschreven. ib. 40. --- Is de grootste van alle. 39. --- Haar benaming in verscheide taalen. 40. --- Waar ze gevonden word. ib. --- De vyfde soort, Stella marina quinta & Scolopendroides genaamt, beschreven. ib. --- Reden van haar benaming. ib. --- Waar deze gevonden word. ib. --- Alle deze soorten in 't gemeen onbequaam tot de kost gehouden, maar dienen tot aas voor de visschen. ib. --- Aanmerking, hoe deze Zee sterren haar in storm en onweêr bewaaren. ib. --- D' eerste en vierde soort hoe by die van Hoeamobel tot de kost bereidt. ib. Sterretjes, een soort van de Porcellanæ minores beschreven. 117. 182. Stok-Oesters. Zie Ostreum radicum. Stompje, een soort van d' Alata beschreven. 112. --- Hier van een tweede soort, de geplekte Krab genaamt. ib. --- Noch een ander soort, de geele Krab genaamt. ib.	Strombus. N. Naalde: Sypot. 99. 175. --- In veele soorten verdeelt. ib. --- Primus f. subula. N. een Elze of Marlpriem. 100. 175. --- Heeft een venynig beentje, waar mede gestoken, dootlyk word gebonden. 100. --- Secundus. ib. 175. --- Tertius. ib. --- Hier van verscheide soorten. ib. --- Quartus. ib. --- Word zelden gevonden. ib. --- Quintus. 100. 176. --- Ook zelden te vinden. ib. --- Dentatus. ib. --- Hier van een ander soort, van d' Eilanden Luffapinjos gebragt, de yvoore Marlpriem genaamt. ib. --- Septimus. ib. --- Octavus, f. lanceatus. N. Piekenier. ib. --- Nonus, f. granulatus. N. Ge-granuleerde Naalde. ib. --- Chalybeus. N. Zeilnaalden. ib. --- Caudatus albus. N. Witte Tuitjes. ib. --- Hier van verscheide soorten. ib. --- Caudatus granulatus. ib. --- Waarom Tuitjes genaamt. ib. --- Tympanorum f. Tympanotonos. N. Trommelschroeven. ib. --- Waar dezelve gevonden worden. ib. --- Tuberosus. N. Geknobbelde Tuitjes. ib. --- Angulosus. N. Ruige Trommelschroeven. 101. 176. --- Fluviatilis. N. Riviernaalden. ib. --- Haar verscheide benaming. ib. --- Waar deze gevonden worden. ib. --- Worden tot spyze gebruikt. ib. --- Hier van een tweede soort. 101. 176. --- Palustris. ib. --- Waar dezelve gevonden word. 101. --- Haar verscheide benaming. ib. --- Hoe tot spyze bereidt. ib. --- Palustris lævis. 101. 176. --- Waar deze gevonden word. 101. --- Zyn bequaam tot de kost. ib. --- Mangiorum. ib. 177. --- Waar dezelve gevonden word. ib. --- Word

B L A D - W Y S E R.

<p>--- Word tot spyze gebruikt. 101.</p> <p>--- Onder de Rariteiten bewaart. ib.</p> <p>Suaffa, een mengzel van verscheide me-
taalen. 202.</p> <p>--- Met het Electrum antiquorum
vergeleken. ib.</p> <p>--- Des zelfs waarde. ib.</p> <p>--- Waar toe van d' Inlanders gebruikt.
ib.</p> <p>--- Is tweederlei; 1. w. Nativum en
Artificiale. ib.</p> <p>--- Het eerste, Electrum nativum
genaamt, beschreven. ib.</p> <p>--- Waar het gevonden word. ib.</p> <p>--- Word in groote en kleine klonters
gevonden. ib.</p> <p>--- Hier van een ongemeen groot stuk
tot een stoel gebruikt. ib.</p> <p>--- Der Inlanders vreemt gevoelen daar
van. ib.</p> <p>--- Waar toe zy het eertyds gebruikten.
ib.</p> <p>--- Is een goutryk koper. ib.</p> <p>--- Het tweede, Electrum artifica-
le genaamt, beschreven. ib.</p> <p>--- Hoe het bereidt word. ib.</p> <p>--- De proef, of het goet is. ib.</p> <p>--- Des zelfs gebruik aangewezen. 203.</p> <p>--- Bygeloof der Inlanders daar van.
ib.</p> <p>--- Des zelfs waarde en goet gebruik.
ib.</p> <p>--- Welk Suaffa niet goet is. ib.</p> <p>--- Noch een ander soort, van de Ma-
leijers; Maas Mouda genaamt, be-
schreven. ib.</p> <p>--- Het zwarte Suaffa beschreven. ib.</p> <p>--- Waar toe het gebruikt word. ib.</p> <p>--- By het Aurichalcum of Orichal-
cum antiquorum vergeleken. ib.</p> <p style="text-align: right;">204.</p> <p>--- De Persiaansche Koningen hunne
drinkvaten uit rood Suaffa gemaakt.
ib.</p> <p>--- Hier by de text van Ezra, VIII. 27.
aangebaalt en verklaart. 204</p> <p>--- By het Chasmal, waar van by
Ezechiël, I. 27. gewag gemaakt
word, vergeleken. ib.</p> <p>--- Ook by het Chalcolibanon, waar
van in d' Openbaaringe van Joannes,</p> | <p>I. 15. en II. 18. gewaagt word. ib.</p> <p>--- Bochartus hier over aangebaalt.
ib.</p> <p>--- Het Javaansche Suaffa hoe gemaakt
word. ib.</p> <p>--- Waar toe het gebruikt word. ib.</p> <p>--- Des zelfs waarde. ib.</p> <p>Succinum terrestre, een soort van Hers
beschreven. 340.</p> <p>--- Waar het gevonden word. ib.</p> <p>--- Haar benaming in verscheide taalen.
ib.</p> <p>--- Een ander soort, Dammar selam
genaamt, beschreven. ib.</p> <p>--- Hoe het beproeft word. ib.</p> <p>--- Noch een ander soort, die op 't Ei-
land Mauritius gevonden word, be-
schreven. ib.</p> <p>--- Of dezelve uit boomen of uit zee
voortkomt, is onzeker. ib.</p> <p>Suligi, een soort van Steenen tot verwen
bequaam. 223.</p> <p>--- Waar dezelve gevonden word. ib.</p> <p>--- Hoe tot een geneesmiddel gebruikt.
ib.</p> |
|---|--|

T.

Tafelbordjes. Zie Rechte Paerlemoer-
schulpen.

- Talpa. N. een Mol, een soort van de
Porcellana major beschreven. 115.
181.
- Waar toe van d' Inlanders gebruikt.
115.
- Tamboksche Dondersteenen beschreven.
209.
- Tana Bima, een soort van aluinachtig-
ge aarde beschreven. 219.
- Haar verscheide benamingen. ib.
- Waar ze gevonden word. ib.
- Hoe ze bewaart word. ib.
- Waar toe ze gebruikt word. ib.
- Tegenwerping van den Steen Ombria
beantwoordt. 135.
- Tejang wat het zy, des zelfs gebruik
aangewezen. 10.
- Tellinæ beschreven. 145. 189.
- In verscheide soorten verdeelt. ib.
- Tellina arenosa. ib.
- Hier van verscheide soorten. ib.
- Haar

B L A D - W Y S E R .

- Haar Dier beschreven. 145. ---- Waar ze meest gevonden worden. 106.
 ---- Spuit water uit door 2 pypen. ib.
 ---- Waar ze gevonden word. ib.
 ---- Heeft paerlen by haar. ib. 146.
 ---- Waar toe deze Schulpjes gebruikt worden. 146.
 ---- Waarom Bia Bocassan genaamt. ib.
 ---- Hoe men ze zuivert. ib.
Tellina cultriformis. 147. 190.
 ---- Waar ze gevonden word. 147.
 ---- Wegens haar zeldzaamheit voor een Rariteit gehouden. ib.
 ---- Behoort mede onder de Solenes. 150.
Tellina gari. M. Bia Bocassan. A. Blaftor en Blaftol. 146. 189.
 ---- Is mede water spuitende. 146.
 ---- Waar ze gevonden word. ib.
 ---- Waar toe ze gebruikt word. 146. 190.
Tellina lævis. 148. 190.
 ---- Hier van verscheide soorten. ib.
Tellina picta. 147.
 ---- Waar ze groeit. ib.
 ---- Word tot Bocassan gebruikt. ib.
Tellina saxatilis. 146. 189.
 ---- Word weinig gezocht. 146.
Tellina violacea. 147. 190.
 ---- Word zelden gevonden. 147.
 ---- Waar en wanneer ze gevonden word. ib.
 ---- Waarom Sonnestraal van Baguala genaamt. ib.
Tellina virgata. N. Sonnestraalen en Sonneschulpjes. 147. 190.
 ---- Waar ze gevonden worden. 148.
 ---- Worden niet tot de kost gezocht. ib.
 ---- Hier van 4 soorten beschreven. ib.
 ---- Waar de vierde soort gevonden word. ib. 190.
Tellinites, een soort van Steenen beschreven. 314.
 ---- Waar dezelve gevonden word. ib.
 ---- Waar toe gebruikt. 315.
Terebellum. N. een Kuipersboor, een soort van de Strombi of Naalden beschreven. 101. 176.
 ---- Hier van verscheide soorten. ib.
Terebellum granulatum. N. Ruige of gegraneleerde Kuipersboor, een soort van de Volutæ beschreven. 106. 178.
Terra Aurifabrorum. Zie Marga.
 ---- Nuffalavienfis. Zie Marga.
Testæ. N. Scherfjes, een soort van de Chama aspera beschreven. 132. 189.
 ---- Hier van 2 soorten. 132.
 ---- Waar ze gevonden worden. ib.
 ---- Zyn goet tot spyze. ib.
Testa pectinata. N. Wilde Scherfjes. ib.
Tethya, vleeschachtige uitwassingens beschreven. 46.
 ---- Waar dezelve gevonden worden. ib.
 ---- Haar verscheide benaminge. ib.
Thoracia. N. Borststukjes, een soort van de Porcellanæ minores beschreven. 117. 181.
 ---- In 't gemeen Caudi of Cauri genaamt. ib.
 ---- In 4 soorten verdeelt. ib.
Thoracium oculatum. N. Witoogjes. ib.
 ---- Van deze zyn verscheide soorten. ib.
 ---- Worden Brandolekjes genaamt. ib. 182.
Thoracium stellatum. N. Sterretjes. 117. 182.
Thoracium vulgare s. Cauricum. N. Gemeene geele Cauris. ib.
 ---- Verstreckt by d' Inwoonders van Bengale en Siam voor gangbaar gelt. ib.
 ---- Hier van noch andere soorten, Condagæ genaamt. 117.
Thoracium quartum. N. Slechte Cauris. ib. 118. 182.
 ---- Waar deze gevonden word. 118. 182.
 ---- Hoe tot een geneesmiddel gebruikt. 118.
Tigrites: Tygersteen: Mestica matsjang. 294.
 ---- Waar dezelve gevonden word. ib.
 ---- Hoe, en waarom in den zelven verscheide figuren verbeeldt worden. ib. 295.
 ---- Der Indianen bygeloof van den zelven. 294.
 ---- Is vereert aan den groot Hartog van Toskanen. ib.
 ---- Een ander soort op Java in de berfjenen van een Renoster gevonden. ib.
 ---- Deze in 't Maleitsch, Mestica abadac genaamt. ib.
 ---- Is

B L A D - W Y S E R .

- *Is by de Maleijers in groote waarde, om dat hy daar van ingenomen de koorts verdryft.* ib.
 --- *Een ander Renoster-steen op Batavia gevonden.* ib.
 --- *Een derde soort uit de berffenen van een Olyphant op Fambij gevonden.* ib.
 --- *Een 4de in de berffenen van een wild Koebest op Manipa gevonden.* 295.
Toede Baija, *een soort van de Chama laevis beschreven.* 140.
 --- *Waar ze gevonden word.* ib.
 --- *Hier van 2 kleinder soorten beschreven.* ib.
Toetsteenen. *Zie Coticula.*
Toetsteen van de Kust. 252. 335.
 --- *Waar dezelve gevonden word.* 252.
 --- *Tsianicalla genaamt.* ib.
 --- *Waar toe hy gebruikt word.* ib. 335.
 --- *Waar van hy gemaakt word.* 335.
Tollen. *Zie Trochus.*
Tooten, *anders Volutæ genaamt, beschreven.* 107. 108.
 --- *Hier van verscheide soorten.* ib.
 't **Torentje.** *Zie Turricula.*
Tribulus. *N. Spinnekop. M. Bia Duri Lemon, een soort van de Murices beschreven.* 86. 172.
 --- *Hier van een tweede soort beschreven.* ib.
 --- *Deze word zelden gevonden.* ib.
 --- *Zyn Unguis waar toe dienstig.* 86.
 --- *Kammetjes en Neetekammetjes genaamt.* ib. 172.
 --- *Waar deze soorten gevonden worden.* ib.
Trochus, *Bia Cucuffan. N. Tollen.*
 --- *Een soort van Hoornijes beschreven.* 74. 168.
 --- *Hier van 4 soorten beschreven.* 74.
 --- *D' eerste soort, Trochus primus f. maculosus genaamt.* 74. 168.
 --- *Haar Schildje beschreven.* 74.
 --- *De tweede soort, Trochus secundus f. granulatus genaamt.* 74. 168.
 --- *Reden van dezer beide verscheide benaminge.* 74.
 --- *De derde soort, Trochus tertius f. Papuanus & longævus beschreven.* 74. 168.
 --- *Haar Schildje beschreven.* 74.
 --- *Het Dier beschreven.* ib.
 --- *Waar deze gevonden word.* 74. 75.
 --- *Waarom Langlevende Tollen genaamt.* 74.
 --- *'Der Indianen bygeloof daar van aangewezen.* ib.
 --- *Ondervinding des Schryvers hier van, en zyn gevoelen, waarom zy zoo lang leven.* ib.
 --- *Worden by de Beeren vergeleken.* 75.
 --- *De vierde soort, Trochus quartus genaamt.* ib. 168.
 --- *Alle deze soorten zyn eetbaar, uitgenomen de derde.* 75.
 --- *Hier van meer soorten, doch niet waardig te beschryven.* ib.
Trommelschroeven. *Zie Strombus.*
Tsjanicalla. *Zie Toetsteen van de Kust.*
Tsjanko, *een soorte van Hoornen, onder de Buccina gerekent.* 98.
 --- *Met de Pseudopurpura vergeleken.* ib.
 --- *Van dezelve worden Armringen gemaakt.* ib.
 --- *Hun Koning of Koningin beschreven.* ib. 99.
 --- *Waar zy gevonden worden.* 99.
 --- *Hun waarde aangewezen.* ib.
Tsjerondsjung, *een mengzel van zwavel en aluin, beschreven.* 217.
 --- *Waar het gevonden word.* ib. 218.
 --- *Hier van verscheide soorten.* 218.
 --- *Haar verscheide benaming.* ib.
 --- *Waar toe het gebruikt word.* ib.
 --- *Haar kracht beschreven.* ib.
Tubalkain, *of hy de konst van Diamanten te slypen geweten heeft, is onbekent.* 283.
Tuinsteen. *Zie Cepites.*
Tuitjes. *Zie Strombus caudatus albus, granulatus & tuberosus.*
Tulpen. *Zie Balani.*
Turbinata, *anders Buccina genaamt, beschreven.* 93-99.
Turricula. *N. het Torentje, een soort van de Buccina beschreven.* 98. 174.
 --- *Hier van verscheide soorten.* ib.
Turricula filis cincta, *ook een soort van de Buccina.* 98. 175.
Turricula granulata, *ook een soort van de Buccina, beschreven.* ib.
 --- *Hier*

B L A D - W Y S E R .

--- Hier van een tweede soort, waarom Paternosters genaamt. ib.
 Turricula plicata. N. Geplooidc Toren-
 tje, ook een soort van de Buccina. ib.
 --- Van deze zyn verscheide soorten,
 doch tot twee betrokken. 98.
 Turris Babylonica. N. Babylonische
 Toren, een soort van de Buccina
 beschreven. 97. 174.
 --- Reden van deze benaminge. ib.
 --- Hier van verscheide soorten. 97.
 Twee Steenen uit de vruchten van een
 Casuaris-boom beschreven. 323.
 Tygers. Zie Voluta Tigerina.
 Tygersteen. Zie Tigrites.
 Tygerstong, een soort van de Chama
 lavis beschreven. 140. 187.
 --- Hier van verscheide soorten. 187.
 Tylos, een soort van Azellus beschre-
 ven. 38.
 --- Reden van zyn benaminge. ib.
 --- Plinius daar over aangebaalt. ib.
 Tympanotonos. Zie Strombus Tym-
 panorum.

U.

UMbilicata, een soort van de Cochlea
 globosa beschreven. 91. 173.
 --- Hier van verscheide soorten. ib.
 --- Waar ze gevonden worden. 91.
 Umbilicus granulatus beschreven. 72.
 --- Hier van verscheide soorten. ib.
 Umbilicus marinus. M. Matta bulan.
 N. Maans-oogen beschreven. ib.
 --- Reden van haar benaming. ib.
 Umbilicus marinus niger. ib.
 --- Waar deze soorten gevonden wor-
 den. ib.
 --- Alle worden ze Maans-oogen ge-
 naamt. ib. 73.
 --- Haar eigenschap aangewezen. 72.
 --- Waar toe ze dienstig zyn. ib.
 --- Noch een ander soort uit de Middel-
 landsche zee, waar toe dienstig. 73.
 Unguis odoratus: Sche-Chelet: Unam,
 een soort van Dekzels beschreven. 87.
 --- Waar toe ze gebruikt worden. ib.
 --- Vergeliken met een Bas in de Mu-
 zyk. ib.
 --- Hier van verscheide soorten. 87--90.

Urfa-Cancer: Udang Laut Leber, een
 soort van de Kreeften beschreven. 3. 4.
 --- Waar hy gevonden word. 4.
 --- Zyn benaming in verscheide taalen.
ib.
 Urfulæ. N. Beertjes, een soort van de
 Porcellanæ minores beschreven. 118.
 Urtica marina: Culat Laut, een soort
 van de Zoophita beschreven. 50.
 --- Met de Potta Marina vergeleken.
ib.
 --- Waar ze gevonden word. ib.
 --- Hoe ze geplukt, en waar ze gevan-
 gen word. ib.
 --- Haar benaming in verscheide taalen.
ib.
 --- Hoe ze tot spyze bereidt worden. ib.

V.

VAder Noachs-Schulpen. Zie Chama
 montana f. Noachina.
 Valvata, een soort van d' Eenschaal-
 ge Hoorntjes beschreven. 75. 168.
 --- In veele soorten verdeelt. 75. 76.
77. 168. 169.
 Valvata striata: Bia Tsjonkil beschre-
 ven. 77. 169.
 --- Hier van veele soorten beschreven.
77. 78. 79. 169. 170.
 Variola. N. Mazelen, een soort van de
 Porcellana major beschreven. 115.
181.
 --- Hier van 2 soorten. ib.
 --- Welke de mooiste zyn. 115.
 Varkens-bollen. Zie Pila Porcorum.
 Varken-steen. Zie Hystricites.
 Vasa Porcellanica. Zie Porfellein.
 Venus Hertje, een soort van de Cha-
 ma aspera. 143.
 --- Hier van verscheide soorten. ib.
 --- Waar in haar waarde bestaat. ib.
 --- Word gevonden in 't Kabinet van
 Juffr. Oortmans, als ook van den
 Heer Vincent; die voor de beste ge-
 houden worden. ib.
 --- Een ander soort, het dubbelde Ve-
 nushartje genaamt, zynde een soort
 van de Pectines. 143.
 --- Voor een van deze 60 Ducatons be-
 taalt. 144.
Ver-

- Verdeeling van Zeeslekken en Schulpen uit Plinius.* 161. 162.
- Verhaal van Sebalt de Weert, hoe en waar by de zee vol roode wormtjes gezien heeft.* 28.
- *Van zeker schipper, hoe by de zee eerst wit, daar na bruinrood gezien heeft; en de verklaringe der Inlanders daar over.* 29.
- *Van den Ed. J. van Wykersloot aangaande d'oprechte Dara Belilli.* 46.
- *Van Radja Salomon Koning van Adimantutu aangaande het Sanguis Belille.* 47.
- *Van een zeker Chinees, die door bygeloof gedreven eenen Chamites voor veel gelt koopt, en zyn wederwaren met den zelven.* 130. 131.
- *Van een lichtenden Steen in een Bia Garu gezien.* 132. 133.
- *Van twee groote Oesters, door den Gouverneur Robbertus Padbrugge gekregen.* 133.
- *Van Pater Martinus wegens den Sineschen Admiraal Sampo aangaande de diere Gift-Schotels.* 240. 241.
- *Van Casparus Scotus van verscheide nachtblachtende zaken en voorvallen.* 250.
- *Van Herbert.* ib. 251.
- *Van Andreas Cleyer van den Amber.* 261. 262.
- *Van den Steen Dracontia.* 307.
- *Van eenen gevonden Calappus-Steen.* 321.
- *Van d' Armilla magica of Armilla Dæmonis.* 326.
- Vermiculi marini: Wawo.* 51.
- *Wanneer en waar ze gevonden worden.* 51. 53. 54.
- *Hoe ze gevangen worden.* ib.
- *Veranderen met de Maan.* 51. 52.
- *Waar uit zy voortkomen.* 52.
- *Hoe tot spyze en ander gebruik bereidt worden.* 52. 53.
- *Welke niet eetbaar zyn.* 53.
- Verruca testudinaria, een soort van de Eenschaalige ongedraaide Hoortjes beschreven.* 122. 184.
- *Waar ze gevonden word.* 122.
- Verscheide redenen over 't versteenen der Hoornen en Schulpen.* 316. 317. 318.
- Verscheide Vuursteen.* Batu Api. 225.
- *Welke de beste zyn.* ib.
- *Waar ze gevonden worden.* ib. 226.
- *Vergeleken met den Achaat.* 225.
- *Waar toe ze gebruikt worden.* ib.
- *Hoe men ze klooven moet.* ib. 226.
- *Een van den Schryver gevonden, voor den Enorchis by Plinius gebonden.* 226.
- Vespertilio. N. Vleermuis, een soort van de Volutæ beschreven.* 103. 177.
- *Hier van verscheide soorten.* ib.
- *Haar gebruik by d' Amboinczen en Böttonders.* 103. 104.
- *Reden van haar verscheide benaming.* 104.
- Vice Admiraal, een soort van de Volutæ beschreven.* 108.
- *Hier van verscheide soorten.* ib.
- Vischdrek. Zie Ambra Chrysea.*
- Vischopblaazer gegeten, hoe niet dodelyk is.* 20.
- Vitellus. N. een Dooijer, een soort van de Cochleæ valvatæ beschreven.* 75. 168.
- *Waar dezelve gevonden word.* 76.
- Vitellus compressus, ook een soort van de Cochleæ valvatæ.* 76. 168.
- *Waar naar ze gelykt.* ib.
- Vitellus pallidus, een ander soort van de Cochleæ valvatæ.* 76. 169.
- *Deze de Foode genaamt.* 76.
- Vleermuis. Zie Vespertilio.*
- Vliegescheetjes. Zie Voluta arenata.*
- Volutæ: Bia Tsjintsjing. N. Wellen.* 102. 177.
- *Reden van haar benaming.* 102.
- *Hier van verscheide soorten.* ib. 177.
- Voluta arenata. N. Zandboortjes of Vliegescheetjes beschreven.* 106. 178.
- *Hier van 2 soorten.* ib.
- Voluta cinerea. N. Afschepoesters.* ib.
- *Word zelden geheel gevonden.* 106.
- Voluta fasciata.* 106. 178.
- *Hier van verscheide soorten.* ib.
- *De derde soort is de zeldzaamste, en Speldewerkskussen genaamt.* ib.
- *Hier by een ander soort, groene Kaas genaamt.* 178.
- Voluta filis cincta.* 106. 178.
- *Word*

B L A D - W Y S E R.

--- Word zelden gevonden. ib. <i>Voluta filosa.</i> 106. 178. <i>Voluta fluviatilis.</i> ib. --- Waar deze gevonden word. 107. --- Van d' Inlanders gegeten. ib. --- Is bitter van smaak. ib. --- Word onder de Pauskroonen gerekent. ib. <i>Voluta maculosa.</i> N. Geplekte Katjes. 105. 178. --- Hier van verscheide soorten. 105. <i>Voluta maculosa granulata.</i> N. Ge-granuleerde Katjes. 106. 178. <i>Voluta marmorata.</i> N. Marmerhoorn-tjes, ook Ringhoorn-tjes genaamt. 104. 177. --- Haar Dier omstandig beschreven. 104. 105. --- Is goed om te eeten. 105. --- Van deze worden ringen gemaakt. ib. --- Haar koleur dringt niet door. ib. --- Hoedanige tot ringen gebruikt, en zommige met gout beslaagen worden. ib. <i>Voluta musicalis.</i> N. Muzykhoorn, A. B. C. Boekjes en Letterhoorns genaamt. 102. 177. --- Hare vlakken by letteren vergeleken. 103. --- Hier van een 2de soort beschreven. ib. --- Worden tot Armringen gebruikt. ib. <i>Voluta pennata.</i> 105. 177. --- Van deze zyn verscheide soorten. ib. 178. --- De tweede soort, hoewel gegeten word, is echter venynig; waar van een voorbeeld aangewezen. 105. --- Word Zilverlaken genaamt. ib. 178. --- De geele soort, Korboenders en Gou-delakens genaamt. ib. <i>Voluta spectorum.</i> N. Spookjes. 106. 178. --- Waar ze gevonden worden. ib. --- Waar naar ze gelyken. 106. <i>Voluta Tigerina.</i> N. Tygers. 103. 177. --- Hare plekken verbeelden verscheide gedaanten van Wolken, &c. 103. --- Waar dezelve gevonden worden. ib. Voorval van een Oost-Indisch Schip. 28. --- Aan zekere Juffrouw. ib.	--- Aan zeker Schip omtrent Manado. ib. Vreemt gevoelen van Plinius aangaande den Steen Dendritis. 320. Vreemt voorval tusschen eenen Arent en den Nautilus. 64. 65. Vruchten van den Arbor Excœcars maken de visschen bitter en ontstellen den buik. 10. <i>Vulfella.</i> N. Baarduypers, een soort van de Tellinx beschreven. 148. 190. --- Hier van verscheide soorten. 148. --- Worden in menigte by malkander gevonden. ib. --- Hoe men ze handelen moet. ib.

W.

- W** Afel-yzer, een soort van de *Chama lævis* beschreven. 140. 187.
- Wadaat, wat daar door verstaan word. 117.
- Volgens den Schryver komt het overeen met Cauris. ib.
- Word tot zieraat gebruikt. ib.
- Water en olye uit de Cumans getrokken, waar toe dienstig. 25.
- Waterproef van gout en zilver. 198--201.
- Watersteen. Zie Clabbeken.
- Wawo. Zie Vermiculi marini.
- Weeze. Zie Kat-oogen.
- Wellen. Zie Volutæ.
- Wendeltrapje, een soort van de *Buccina* beschreven. 98. 161.
- Hier van maar drie bekend. 161.
- Wie daar van bezitters zyn, en waar ze gevonden worden. ib.
- Haar waarde. ib.
- West-Indische Admiraal, een soort van de *Volutæ* beschreven. 108.
- Wilde Kat beschreven. 300.
- Wilde Scherfjes, een soort van de *Chama aspera* beschreven. 132. 189.
- Wilde Varkens waar gevangen, en hoe gedoodt worden. 295.
- Waarom van de Jagers, Strandjuten genaamt. ib.
- In der zekver herffenen word de Steen Aprites gevonden. ib. 296.

B L A D - W Y S E R.

- In der zelve galblaas kleine hoekige Steentjes gevonden. 298.
- Winkelbaak, een soort van d' Oesters beschreven. 158.
- Hier van 2 soorten. ib.
- Witoogjes. Zie Thoracium oculatum.
- Witte Jamboezen, een soort van de Porcellana major beschreven. 114. 181.
- Worden weinig gevonden. 114.
- Witte Tuitjes. Zie Strombus.
- Witte Zeespatten. Zie Zeepylen.
- Wit Water: Mare album: Ayer Poëti. 247.
- Waarom de Melkzee genaamt. 248.
- De tyd, wanneer zulks geschieft, aangewezen. ib.
- Door welke winden het veel of weinig komt. ib.
- Waar het gevonden word. ib.
- Eene opmerking daar van. ib.
- Waar het verblyft. ib. 249.
- Des zelfs eigenschappen en uitwerkingen. 249.
- Waarom moeilyk om'er in te visschen. ib.
- Ee'nige vreemde voorvallen daar van aangewezen. ib.
- D' oorzaken daar van onbekent. ib.
- 't Gemeen gevoelen daar van met redenen wederlegt. ib. 250.
- Des Schryvers gevoelen. 250.
- Hier van een ander gevoelen. ib.
- 't Zelve met het Phosphorum liquidum vergeleken. ib.
- Casparus Scotus aangehaalt wegens verscheide nachtlichtende zaken en voorvallen. ib.
- Van den Schryver ten opzichte van 't Wit Water verworpen. ib.
- Een ander verhaal van Herberts aangewezen. ib. 251.
- Wolkjes, Nubeculæ, een soort van de Volutæ beschreven. 103. 177.
- Hier van 2 soorten beschreven. ib.
- D' eene soort, Tygers genaamt. 103.
- Wydmondige Pimpeltjes, een soort van de Cassides verrucosæ beschreven. 82. 171.
- Waar ze gevonden worden. 82.

X.

X Ulancefche Letterschulpjes, een soort van de Chama lævis be-

- (schreven. 140.
- Waar ze gevonden worden. ib.
- Hier van 2 soorten. ib.
- Xulafche Eilanders en de Ternatanen zyn zeer bygelovig tegen het vergift en de Tovery. 33.
- Wat zy daar tegen gebruiken. ib.
- Een kluchtig verhaal daar van aanwezen. ib.

Y.

- Y** U Sariffa, of Cattam Catappan, een soort van Krabben beschreven. 18. 19.
- Vvoore Marlpriem. Zie Strombus dentatus.
- Yzer is zeltzaam in Indiën. 205.
- Op wat plaatsen het gevonden word. ib.
 - Waar het beste gevonden word. ib.
 - Hoe en waarom het in Indiën ligt verteert. ib.
 - Hier uit eenige ringen door den Penimbaan gemaakt, en aan de Javaners door den zelve vereert. ib. 206.
 - Waar omtrent veel bygelovigheid van hen gebruikt word. 206.

Z.

- Z** Adelschulpen. Zie Ostreum placentiforme.
- Zandhoortjes. Zie Voluta arenata.
- Zandpyp. Zie Solen arenarius.
- Zeeappels beschreven. 29. 30. 336.
- Zie Echini.
- Hier van verscheide soorten. 30. 31. 32.
 - Hun benaming in verscheide taalen. 30.
 - Met de Krabben vergeleken. 336.
 - Zee-arent, Haliaëtos genaamt, beschreven. 309.
 - Hoe gevangen en gedoodt. ib.
 - In den zelve de Steen Aëtites peregrinus gevonden. ib.
 - In zyn nest noch een ander Steen gevonden. ib.
 - Bygelovigheid der Inlanders daar om-

